image
not
available

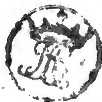
VETERVM SCRIPTORVM
A
IVSTO REVBERO
OLIM EDITORVM
TOMVS VNVS.

FRIDERICI II IMPERATORIS, MANFREDI SICVLI, CONRADI IV IMPERATORIS, HENRICI REGIS *FRIDERICI FIL.*

ALIQVOT EPISTOLAE.

❦ ❦ ❦

Piſtolas has primus ex variis bibliothecae *Colbertinae* codicibus antiquis, iisque manu exaratis, eruit STEPHANVS BALVZIVS, ac in lucem publicam emiſit, libro I *Miſcellaneorum* ſuorum inſertas: e quo eas huc tranſtuli, cum ad hiſtoriam *Friderici II* & *Conradi IV* Imperatorum faciant.

Notes autem velim, octo tantum *Friderici II* me proferre; ea, quam *Baluzius* n. VI dedit, omiſſa: cum non ab eo, ſed aduerſus eum ſcripta ſit; vti lectoribus quam clariſſime, ni totus fallor, patebit, ſi modo p. 462 haec inſpiciant, perpendantque verba: *Quis illius laqueis ſe inuoluet, qui dominatur in terra, principatur in mari, & imperat in vtroque; qui prodigus in poena, parcus miſericordia, furore repletus, pietate deficiens, verbo falſus, opere imperfectus, vitiis deditus, Domino indeuotus, crudelitate ſecundus Herodes, impietatibus alter Nero, qui cum a mari uſque ad mare, praeter Ianuam, poſſideat omnes portus, potens ſit in nauigio & in armis, de Piſis, Corneto, Neapoli, & Gaieta, ac aliis regionibus tantam ad inſidiandum congregabit multitudinem piratarum, & abundantiam armatorum, quod tranſire nequibitis, quin in praeparatas inſidias incidatis.* Et p. 463; *Quomodo vobis parcet, qui tenet & filium proprium carceris cuſtodia mancipatum? qualiter circa vos pietate mouebitur, qui ſuper captiuum filium paternis compaſſibus non mouetur?* *

* Indicio ſatis claro haec eſſe videntur, litteras haſce non an. MCCXLV ſcriptas eſſe, vt *Baluzius*, voluit, ac in margine adnotauit; ſed aliquot annis ante iam, & illo quidem tempore, quo filium *Henricum Fridericus II* in cuſtodia tenuit ac vinculis.

Ceterum repetii eas, vt *Baluzius* dedit, ſine vlla mutatione, locis, quae in mendo cubare videntur, ſigillatim in epiſtola *Friderici IV*, expreſſis, vt ille habet; quanquam aliter legendum eſſe, alibi iam indicarim*; lectionibus etiam, quas *Baluzius* margini adſcripſit, in margine poſitis: quibus quidem (id enim monere, e re eſt) in IV *Conradi* litteris ſtantibus (cum ceterae Italicis ſiue currentibus exſcriptae ſint) adieci nomen *Margaretae*, quod in textu ſola littera initiali *M* denotatum eſt, & *Miſnenſis*, quod in eodem non ita bene effertur *Meſſanenſis*.

* In *Addendis* ſcilicet ad ſect. II § 3 lib. II Hiſtoriae Bauarico-Palatinae *Parei* p. 609; quippe vbi pro verbis hiſce,

hisce, *Conradum in Regem Romanorum electum*, *&* *regni Hierosolymitani heredem*, *&* "*dilectam filiam nostram*, *Isabellam*," *sororem vestram*, librarii culpa deprauatis, cum doctissimo *Tolnero*, legendum censui *dilectum filium nostrum*, *&* *Isabellam*, *filiam vestram*. Quod & adhuc censeo; quamuis illustris *Gundlingius* *Gundlingianorum* fascic. V obseruat. II § III p. 420 aliter sentiat, ac lectioni, quam *Baluzius* dedit, insistat; vti in nouis ad dictum *Parei* locum Paralipomenis fusius monui, simulque dixi, mihi non videri, litteras has vitiosa laborare inscriptione, atque non ad *Othonem* illustrem datas esse, sed *Ludouicum* filium, veluti eruditissimus *Koelerus* statuat in *Genealogia familiae augustae Stauffensis*, & quidem in probationis ad tabulam III n. 10.

Denique non possum, quin adscribam, quid *Baluzius* * in priore *Manfredi Siculi* epistola notatu maxime dignum coronidis quasi loco iudicarit. *Inter epistolas*, inquit, Manfredi Siculi, *quas ad* Conradum *scripsit de morte* Friderici II *Imperatoris*, *memorabilis in primis est hic locus p. 476*, *vbi scriptum est*, *eum sacrosanctam Romanam ecclesiam matrem suam in corde contrito humiliter recognouisse*, *&* *damna*, *quae dudum* *&* *ecclesiis inuitus forsitan vel prouocatus intulerat*, *integre restauranda sanciuisse*. *Ex quibus confirmantur*, *quae ab historicis scripta sunt de poenitentia eius in extremo vitae tempore*.

* In praefatione ad lectorem dicto *Miscellaneorum* libro I praemissa.

FRIDERICI II Imp.

I

Ad HVGOLINVM *Episcopum Ostiensem.*

Anno 1221. *Raynald.* ad an. 1221 § 3.

REDERICVS Dei gratia Romanorum Imperator semper augustus & Rex Siciliæ, carissimo in Christo Patri & Amico suo HVGOLINO, eadem gratia *Ostiensi Episcopo*, Apostolicæ Sedis Legato, salutem & sinceræ dilectionis affectum. Iocundæ famæ felicitas & felicis rumoris iocunditas, quæ dilecto fideli nostro *Reginensi Episcopo* referente nostris auribus sonuerunt, immensæ prosperitatis gaudio fecerunt nos secundum utrumque hominem in Domino prosperari. Retulit namque nobis, venerabilem Patrem nostrum *Honorium* summum Pontificem vos promotioni negotii crucis, immo totius populi Christiani consulto consilio deputasse, vobis per Lombardiam & Tusciam concesso plenæ legationis officio, propter hoc, sicut speramus, feliciter promouendum. Gaudeat igitur Romana ecclesia, quia negotium multis initiatum laboribus optatum finem indubitanter assumet. Gaudemus & nos, quia vir fama integer, religione perspicuus, vita purus, facundia eloquentissimus, & claris virtutum & scientiæ titulis circumspectus, ad animandum eos, in quos exprobrantium nomen Christi opprobria ceciderunt, tam vtiliter quam efficaciter destinatur, vt sæcularibus desideriis abnegatis, vexillum salutiferæ crucis assumant, ipsum toto mentis desiderio requirentes. Gaudere debet & totus populus Christianus, quia terra, quam Christus nostra salus proprio sanguine dedicauit, a longo tempore horrendis Agarenorum spurcitiis, non sua potentia, sed nostris peccatis exigentibus, conculcata, ipsis ab hereditate Domini brachio virtutis diuinæ reiectis, ad verum & ineffabilem Christi cultum per vestrum ministerium reducetur. Et quidem licet ea simus deuotione subiecti sanctæ Romanæ ecclesiæ, matri nostræ, vt credamus, quemlibet missum de latere summi Pontificis, patris nostri, facere dignum fructum, tamen sicut stellæ in firmamento a se inuicem differentius lumen habent, & alia magis, alia minus lucet; sic salua reuerentia aliorum firmam spem gerimus, & indubitatam dante Domino fiduciam obtinemus, quod præ cunctis, qui huic essent ministerio deputati, vestrum verbum, igne caritatis accensum, gratum fructum afferet nomini sancto Dei, & toti populo Christi charactere insignito. Nam ex retroactis infallibilem de futuris elicimus coniecturam. Vt igitur efficacius & expeditius possitis hoc tam pium & salubre negotium promouere, vobis imperialis celsitudinis auctoritate plenam concedimus potestatem, vt omnes illos, qui per terram vestræ legationis sunt suppositi nostro banno, dum tamen plene super hoc vestris curauerint obedire mandatis, in fauorem prædicti negotii, quod magis humeris nostræ maiestatis incumbit, & ardentius, quam aliquod aliud cupimus promouere, ab ipso banno, cum expedire videritis, absoluere valeatis. Quicquid enim super hoc duxeritis faciendum, firmitatem volumus inuiolabilem obtinere. Nos enim, qui a matre nostra Romana ecclesia culmina in hoc sæculo summæ felicitatis accepimus, quicquid sua in hoc negotio & aliis fuerit deliberatione statutum, intemerata volumus stabilitate vigere. Datum Salerni IV Idus Februarii, Indictione nona.

II

Edictum de terra Comitissæ Mathildis.

An. 1221. *Raynald.* ad an. 1221 § 29.

FREDERICVS Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus & Rex Siciliæ. Per præsens scriptum notum facimus vniuersis tam præsentibus quam futuris, quod cum ad resignationem Comitatus, terræ, & poderis quondam Comitissæ *Mathildis* faciendam sanctæ Romanæ ecclesiæ, venerabili matri nostræ, ad quam pertinet pleno iure, Serenitas nostra contra quoslibet detentores

tores speciale mandatum dederit, ac etiam generale tam per litteras, quam per dilectum fidelem *Conradum* Metensem & Spirensem Episcopum, Cancellarium nostrum, sub pœna mille marcharum argenti, & dictus Cancellarius castrum *Gonzag.* cum pertinentiis suis, quod est de Comitatu Comitissæ prædictæ, inuenerit occupatum a filiis Comitum *Alberti* de *Casalod.* & *Nerisii*, quibus sub pœna prædicta iniunxerit resignandum, & eidem super hoc parere contempserint ad non modicam iniuriam regiæ maiestatis, propter quod sine alia citatione in metum aliorum, præter pœnam prædictam, animaduertendum erat in eos; tamen vt Excellentia nostra potius ad veniam, quam ad vindictam pronior videretur, laborauimus per ipsorum amicos & consanguineos, cum citati non comparuerint coram nobis, vt sine metu pœnæ nobis resignarent castrum ipsum, & mandatum nostrum contempserint in hac parte, de consilio venerabilium Principum nostrorum, Patriarchæ Aquilegensis, Episcoporum Tridentini, Brissinensis, Vicentini, Paduani, Feltrensis, Mantuani, Cremonensis, Bergamensis, Laudensis, Parmensis, Astensis, & Taurinensis, taliter contra eos duximus procedendum, confirmantes primo, quod factum est contra eos de banno & pœna iniuncta per Cancellarium memoratum, & ex nunc personas ipsorum ponimus sub perpetuo banno Imperii, & etiam bona eorum iubemus, vbicunque fuerint, confiscari sine aliqua spe remissionis seu reuocationis, si vsque ad diem dominicum proxime venturum dictum castrum cum omnibus pertinentiis detentis ab eis non resignauerint in manus *Alatrini* & *Raynaldi* Capellanorum Domini Papæ vel eorum alterius, vel in nostras, sanctæ Romanæ ecclesiæ resignandum. Quod si non fecerint, quicunque de bonis ipsorum detinent, vel ex tunc occupauerint, siue quocunque alio modo acquisierint, libere possideant & auctoritate nostra detineant. Et super hoc præcipimus Cremonensibus, Parmensibus, Reginensibus, Mutinensibus, Bononiensibus, & generaliter omnibus aliis fidelibus nostris, vt memoratis Nobilibus, & aliis adiutoribus, fautoribus, & detentoribus memorati castri faciant viuam guerram firmiter inhibentes Mantuanis, Veronensibus, Ferrariensibus, Brissiensibus, & omnibus aliis fidelibus nostris sub obtentu fidelitatis & gratiæ nostræ, communitati cuilibet prædictarum sub pœna mille marcharum, Marchionibus, Comitibus, Baronibus sub pœna ducentarum marcharum, Militibus centum, & aliis inferioribus quinquaginta, quod eis nullum præstent auxilium, consilium, adiutorium, vel fauorem, & tam de castro prædicto quam de aliis castris, scilicet *Pegugnag. Bonden.* & *Bonden.* nec non de toto ipso Comitatu, podere, ac terris Comitissæ prædictæ dictos Capellanos nomine Romanæ ecclesiæ inuestiuimus, & eos constituimus possessores, & mandauimus de castris prædictis per venerabilem Episcopum Taurinensem, vicarium nostrum, in corporalem possessionem induci, præcipientes tam Militibus & habitatoribus castrorum ipsorum, quam omnibus aliis vassallis de ipso Comitatu seu terris & poderis Comitissæ præfatæ, quos omnes ad præsens absoluimus ab omni iuramento, quo nobis tenentur ratione terrarum ipsarum, quod dictis Nuntiis Domini Papæ, vel alteri eorum, seu cuilibet alii ab ecclesia Romana misso, abiuratis aliis iuramentis contrariis istis, præstent fidelitatis nomine Romanæ ecclesiæ iuramentum. Quod si non fecerint, sciant se ex nunc omnibus bonis Comitatus, poderis, siue terrarum ab eisdem possessis hac nostra sententia in perpetuum fore priuatos, & Milites & habitatores ipsius castri *Gonzagæ* desuper ponimus in perpetuo banno nostro. Præterea iniungimus firmiter & mandamus Potestatibus, Consulibus, seu Rectoribus ciuitatum, sub pœna mille marcharum, vt omnes possessiones Comitatûs prædicti detentas ab ipsis sub pœna prædicta mille marcharum sine difficultate ac mora restituant, & absoluant omnes homines de Comitatu & terris prædictis ob omni iuramento, districtu & obligationibus, quibus ratione alicuius iurisdictionis, quam hactenus exercuerunt in eos, tenentur eisdem, & remoueant Consules, Rectores, Baiulos, & si quos officiales posuerunt in eis; & extrahant, quoscunque posuerunt in banno de terris ipsis sub obtentu fidelitatis & gratiæ nostræ: ipsis nihilominus iniungentes, vt dictis Capellanis, vel eorum alteri, seu cuilibet alii ad hoc a sancta Romana ecclesia destinato,

ad retinendam possessionem terrarum, quas habent, & recuperandam, quam non habent, præstent auxilium, consilium, & fauorem. Verum quia ipsi filii dictorum Comitum nostram contempserunt sententiam & mandatum, prædictum castrum infra terminum sibi datum nequaquam, vt superius legitur, resignantes, nostram promulgatam sententiam contra ipsos & omnes alios detentores Comitatus prædicti, poderis, seu etiam terrarum in nostra publica curia publicari fecimus, & vt firma semper & inconuulsa permaneat, Maiestatis nostræ sigillo iussimus communiri. Principes autem Imperii & Prælati & Nobiles Italiæ, quibus præsentibus hæc omnia acta sunt, sunt hi. Patriarcha Aquilegensis, *Conradus* Metensis & Spirensis Episcopus, imperialis aulæ Cancellarius, & totius Italiæ Legatus, Episcopus Pitauiensis, *Syfredus* Augustensis Episcopus, *Albertus* Tridentinus Episcopus, *Bertoldus* Brissinensis Episcopus, Abbas Augensis, *Ludovvicus* Dux Bauariæ & Comes palatinus Rheni, *Anselmus* Mariscalcus Imperii. & *Guarnerius* de *Bollandia* Senescalcus, Episcopus Taurinensis & Italiæ Vicarius, F. Papiensis Episcopus, O. Laudensis Episcopus, M. Mutinensis Episcopus, *Henricus* Bononiensis Episcopus, *Azo* Marchio Estensis, *Matthæus* de *Corrigia* Potestas Papiensis, *Niger Marianus* Potestas Parmensis, *Birrita* Potestas Reginensis, *Ægidius* Potestas Mutinensis, *Tisus* de *Campo* sancti *Petri*, & alii plures. Datum in castris apud *Sanctum Leonem* VIII Kalend. Octobr. & publicatum apud Spm. *Lambert.* pridie Kalend. mensis eiusdem anno Domini millesimo CC. XX. Indictione VIIII.

III

Aduersus rebelles Italiæ & de conuentu indicto apud Veronam. Scripta a *Petro* de *Vineis.*

An. 1222. INuiti loquimur. Sed tacere non possumus. Iam enim securis ad radicem arboris posita, & gladius fere vsque ad animam transiens, labia dissoluerunt. Iusque datum sceleri scribimus, & populum contumacem dexteram in viscera propria conuertisse dolemus. Iuri præfertur iniuria, & voluntas iustitiæ dominatur, dum quidam Italiæ populi sceptrum contemnere conantur Imperii, ac etiam propriæ commoditatis immemores, libertatis cuiusdam vagæ luxuriam quieti pacis ipsorum & æquitati iustitiæ prætulerunt. Nec tamen a nobis rebellionem huiusmodi sumpsisse nunc primum exordium æstimetis; sed auitas prosequimur & paternas iniurias, & productam iam ad alias regiones libertatis inuidiosæ propaginem nitimur supplantare. Sed nec ista dissimulasse nos hactenus aut conniuentibus oculis pertransisse credatis. Quamprimum in nobis pubescentibus annis, ac mentis & corporis coalescente virtute, ad Romani culmen Imperii, præter spem hominum, nutu solummodo prouidentiæ diuinæ conscendimus, ac regnum Siciliæ, præclara nostræ maternæ successionis hereditas, ad iura nostra peruenit, aciem mentis nostræ direximus ad prædicta; ac deinde ad consummationem propositi nostri, miserabili casu de amissione Damiatæ tunc temporis materiam ministrante, cum . . . Papa curiam solenniter apud * . . . duximus indicendam, vbi simul condiximus interesse. Quo proposito & volubilitate consilii motu continuo rerum præsentium immutato, nos a tanto bono recedere non volentes, ac ducentes nobiscum militum comitiuam, prout imperialis excellentiæ decus & tantum negotium condecebat —— *Reliqua desunt.*

* *Veronam* vid. *Reynald.* ad an. 1222 § 1.

IV

Ad Othonem *Ducem Bauariæ.*

An. 1243. FElices processus nostros, incidentia prosperorum successuum, quibus Dominus exercituum prouexit & prouehit statum nostrum, tanto propensius ad notitiam * regiæ Serenitatis conferendo referimus, quanto eorum insinuatione gaude-

* *Vestra.*

gaudetis, consortes & participes voti nostri. Primo quidem latere vos nolumus, quod tam nos adiunctiua guerra Ligurium mouerit ad desolationem & dispendia Romanorum. Sane populus hic duræ ceruicis, & ab experto iam faustu nostri sceleris odiosus, ad nos & Imperium nostrum, cui totum ius suum transtulit ab antiquo, reuerentiam gerens, quosdam vicinos suos fideles nostros, campestri expeditione præsumpta, frequenti obsidione aggredi & depopulari non timuit, grauiores iis excessus exaggerans, dum violentas manus irreuerenter extendunt ad præcellentes personas, venerabiles ecclesiæ Cardinales, dilectos amicos nostros; quorum aliquos in odium nostrum duro carcere, nonnullos etiam diuersis afflictionibus & penuriis coartarunt, intendentes ecclesiasticam libertatem penitus inculcare, cui velut Aduocati & defensores ecclesiæ potenter adesse nos modis omnibus competebat. Cumque forent irreuocabiles ab excessu, vt nec ad satisfactionem meditarentur induci, saniori resumpta prouisione consilii, quin potius ad depopulationem fidelium continuata vicissitudine temporum insæuirent, ne vsu reprobo cogitantes, quod nullus posset eos eruere de manibus prosequentium, nos iustis motibus incitati, iuste conuerti contra eos potentiæ nostræ manum, præfigentes anno præterito in eorum territorio castra nostra, si damna forsan illata & recens vexatio indomito populo intellectum afferrent, cum puluere labentium turrium segetes quoque ac prædia ferro flammaque vastata, quorum fumus tenetima bellica prænuntiis eos poterit edocere, & præ foribus vrbis aspicerent & victrices Imperii aquilas, suæ præsumptionis vltrices, eorum vinculis insistentes a longe formidarent, coram quibus illa dudum magni nominis Roma & ingentis linguæ populus & potius latere condixerat, quam videri. Denuo in præsenti ad verba ipsorum insanuerat, viros eorum per vaniloquia iactitantes, quod noster ad eos tam vicinus non tentaretur accessus, arma parauimus, nostram & quorundam fidelium prouinciarum nostrarum potentiam conuocantes; cum quibus contra iactantia eorum viciniora prædia vrbis adiuimus; vt vbi castris nostris admotis præ electa militia & infinita copia peditum armatorum, cui * patrem libitus Anibaldi vix legitur habuisse, quam plures dies publicus eorum depopulationibus noster instabat victoriosus exercitus, per quem de foris gladio & intus pauore nimio premebantur; nec abinde recedere credebamus, nisi Roma per cædes & damna publica humiliata foret & penitus consternata. Demum præuenerunt nos venerabiles Cardinales Anagniæ commorantes per solennes nuntios ad nostrum exercitum destinatos, videlicet venerabiles Rothomagensem & Messanensem Archiepiscopos, & . . . & . . . Episcopos, pro parte totius vniuersalis ecclesiæ ac ipsorum attentius supplicantes, quatenus Fratres eorum, qui erant Romæ, præsente Prætoribus Romanis exercitu aggredi formidabant, & cum eis ad prouisionem ecclesiæ, de qua apud eos feruenter instabat voluntas, apud Anagniam conuenire, castra nostra de . . . dignaremur præsidiis remouere, ne propter nos prouisionem ecclesiasticam impediri contingeret vel differri, data nobis insuper de creatione summi Pontificis indubitata fiducia procedendi. Nos igitur summo zelo clementer inducti, quod Apostolicæ Sedi per summam vnitatem & concordiam debeat prouideri, primo Magistrum *Ottonem* S. *Nicolai* in carcere Tulliano Diaconum Cardinalem, ac demum Penestrinum Episcopum, de cuius deliberatione a voluntate nostra propria obtinere conscientia confidat præter spem & creditum, vt miraculosius accideret, insperatum ad Fratres prædictos petentes cum instantia remisimus de nostra custodia liberos; ac subsequenter Prælatos ceteros, Abbates, & Clericos transalpinos, cum eorum familiis, pro quibus omnibus preces recolimus recepisse, ob honorem vestrum liberos abire permisimus; licet remotio castrorum nostrorum nobis & nostris fidelibus molestius offerretur, Salutis Apostolicæ prouisionis commoda cogitantes, omni vtilitate publica & speciali postposita, prorsus a finibus Romanis abscessimus, necessariis contra Romanos in terris nostrorum fidelium præsidiis ordinandis ad resistendum Romanis, si procedere attentarent. Speramus autem, iuxta præstitam nobis fidem & prouisionem infallibilem atque firmam, quod ecclesiæ Dei concorditer prouidebunt ad publica dissidia remouenda. Ceterum ad tractandum & ordinandum consummationem matrimonialis fœderis inter *Conradum* de

* *parem Lybicus Hannibal.*

v. *Raynald.* ad an. 1243. § 3 & seq.

de . . . in Romanorum Regem electum & regni Hierosolymitani heredem, & dilectam filiam nostram *Isabellam*, sororem vestram, venerabilem Cluniacensem Abbatem & Magistrum *Gualterum* de *Ocra*, Notarium & fidelem nostrum, Excellentiæ nostræ legatos & nuntios speciales, duximus ad vestram præsentiam destinandos.

V

Ad vniuersos regni fideles.

An.1243. IMperator vniuersis regni fidelibus. Excelsus super omnes gentes Dominus, orbis acephali calamitati compatiens, emisit de altitudine montium manum suam, vt tabernacula seniorum alienigenis iam inhabitata colonis, & sanctuaria IESV Christi minus dignis polluta ministris purgaret a vitio, expiaret a scelere, & vniuersalis orbitatis vmbraculum, superstitionis reiecta caligine, illuminaret speculo claritatis. Nullum enim, vt credimus, præsentes latet latebras mundi latus, nullius aures surdæ prætereunt, quantæ tribulationis modus in orbe resultauerit & in vrbe, quantæque seditionis inuolucrum antiquus attulerit persequutor, qui, si veritas sub nube non lateat, tantum in dominica vinea virus euomuit, quod nisi filius Dei viui, qui ad redemptionem humani generis, quod de limo terræ transumpserat, subire martyrium non expauit, suæ clementiæ dexteram non mouisset, in piscatoris naufragante nauicula periisset populus Christianus, dum Petrus in altis habitans non respiciebat in petram, nec eius successio transferebatur in posteros; & sic cupiditatis insurgente vindicta, plorabat ecclesia viduitatis instantiam, dolebat populus contumelias generales, nec in ministrorum ore frequens proderat alleluya. Nam præter oppressiones innumeras & oppressorum incursus, quibus desolatæ matris latera lacerantur, sic ad proximos ictus præteritos fidelium retorquetur aspectus, quod consolationis remedium mundus nequaquam assumere poterat, dum mater ecclesia, quam Christus in petra fundauit, debebat erigi, tum opprimi contingebat; dum debebat alicuius suffragii vigore refulgere, tunc in maiori conflictu, tam grandem, tam vtilem virum perdidit & rectorem. Ex suis etenim gestis colligitur, & ex operum fructibus indubitanter innuitur, quoniam pastor vtilis, quoniam rector idoneus fuerit recolendæ memoriæ *Gregorius* Papa *nonus*, qui gregem sibi creditum ab iniquorum incursibus pro posse seruans illæsum, pro suis ouibus animam suam ponere non expauit, donec ipsam in Abrahæ gremio resignauit & spiritum reddidit Deo nostro, quem multis afflictionum generibus in his conflictibus lacessiuit. Cuius præsidio priuata mater ecclesia, ne veneno posset veteris serpentis inuolui, vbi nulla profuisset tunc temporis tyriaca, supplicauit ad Dominum, vt tantæ desolationi compatiens, eius miseriis misericorditer condoleret. Ad cuius clamores assiduos manus Omnipotentis excitata, de feruore solito faciendo virtutem, de congruo sponso prouidit ecclesiæ, mittens de cælesti cœnaculo *Cælestinum*: in cuius substitutione Pontificis satis vtiliter prouisum fuisset ecclesiæ, nisi mortis imperium, quo Reges priuantur regimine & Principes principatum amittunt, suæ nouitatis primordia de medio sustulisset: quem sic raptum subito, sic repente subtractum, sedentis super flumina Babylonis matris viduatæ compassio tanto lacrymabilius deplorauit, quanto recentis doloris, suscitato præterito, reliquæ remanserant deplorandæ. Nondum etenim prioris vulneris cicatricis signa transierant, nondum primæui doloris fumus in altum ascenderat, & sic amaritudini coniuncta calamitas fluctibus addidit tempestatem. O quam mirabilem fallendi modum! Fallacia siquidem mortalis includit, quæ discreta prorsus a tredecim concepta peremptoriis, exceptiones dilatorias non admittit, ex necessariis semper terminis Syllogizans. Numquid enim vnum sibi sustulisse suffecerat, vbi successore secundo desolatæ matris gremium continuatis lacrymis viduauit, vt ad minus, quod in vno plorauerat, in alio solaretur, quæ dolorem cum gaudio temperans, terminauit gaudium in dolore, & sic eius euangelio lugubri

lugubri totum prædicato per orbem, cum nulla spes remedii superesset ecclesiæ, cuius tribulationum publica notio se per vniuersos orbis angulos publicarat, piæ matris affectus, quam squalor viduitatis & desolationis affecerat, ad Dominum, dum tribularetur, coadunatis vocibus filiorum, qui huius doloris pungebantur aculeis, exclamauit; & ne pericula circumstantis angustiæ, quæ periclitari temporis necessitas exigebat, in altum forte succrescerent, voce clamantis cælum tertium penetrante, & a vultu Dei prodeunte iudicio, petentis petitio se sentiit axauditam, quod mater optauerat, voto desiderantis aduenit, & aspergens aquas in itineribus suis vocem abyssus protulit ab altitudine phantasiæ. Ac licet hoc fama paranympha processuum expectantium auribus ex affectus anxietate prædixerit, vt tamen in certius laudis canticum prorumpatur, quod cum *Gloria in excelsis Deo* referimus, creatum desuper in ecclesia Romana Pontificem præsens epistola lætabunda describit. Quod tanto solennius mouere debet corda fidelium, quanto consultius orbis angustiis, quæ iam hostis antiqui nequitia varia tentatione seduxerat, cuius est e summo cælo egressio, suæ gratiæ infusione prouidit. Canite igitur tuba & cithara, canite Deo nostro, qui suum prosequendo negotium, Papam concessit populo, patrem filiis, virum viduæ, pastorem ouibus, & in altis habitans respexit humilia, largitus mundo perituro rectorem. v. *Raynald.* ad an. 1243 § 10.

VI

Ad Cardinales Romanæ ecclesiæ.

ILLam pro firmo gerimus de vestra sinceritate fiduciam, illam in vobis & ceteris Fratribus vestris esse constantiam opinamur, quod quantumcunque deuotionis & reuerentiæ vinculo Romano Pontifici sitis astricti, quantumcunque sui processus impetum contra nos habitum sub generalis ecclesiæ nomine periculis vestris ascribat, causam propriam redigens ad communem, vos, velut orbis cardines & columnæ firmissimæ, nec ad circumuentionem innocentiæ nostræ leuiter possitis induci, nec ad depressionem nostræ iustitiæ leuiter commoueri. Et quanquam ad euitanda desolationis dispendia, vt credimus, per scissuram, currentis temporis furori cesseritis, libenter tamen vos inuenire velle remedia credimus per cautelam, quibus orta per impetum valeant reparari discrimina, & excitata mundi dissidia conquiescant. Verum summa videtur circumspectione cauendum, vt sine præiudicio vestræ discretionis immensæ loquamur, ne dum per liquoris infusionem extingui credatur incendium, accensus ignis ardentius furiat, forsitan oleum iaciat in caminum. Illud etiam non minori diligentia cauendum credimus, ne materiæ minus crudæ cauterium apponatur, & ex quo sequitur vulnus insanabile potius quam vulneris medicina. Nuper enim audiuimus, vnde iustissima ratione mouemur, quod nobis excogitati consilii, qualitatis eius & temporis prorsus ignaris, per summum Pontificem adhuc publicum hostem Imperii & nostrum capitalissimum inimicum, pro pacis negotio, licet hoc vocationis forma non exprimat, concilium conuocatum, illo simpliciter adnotato, quod pro magnis & arduis ecclesiæ Romanæ negotiis, & transmarinorum Prælatorum & cismarinorum Principum synodus euocetur. Verum, quæcunque sit causa vocationis, huiusmodi litteris ad Apostolicam famam tacita vel expressa, satis tamen suspicionis nostræ causam perlucide & initia manifesta, quod (*non* pro nobis, non pro pace, sed contra nos, & discordia potius tale concilium euocatur, dum non a vobis saltem communes electæ personæ, sed ab inimico nostro & nonnulli nostri culminis inimici vocantur. Prius igitur pax inter nos tractari debuit, & tractata firmari, quam a tam remotis partibus pacis suffragia quærerentur. Nos enim de hoc inimicorum de paruo vel nullo, qui se offerunt, non timemus, si cum eo pacem habebimus, quem patrem habere, si datum esset, deberemus in terris. An. 1245

VII

Ad fideles per Tusciam constitutos.

An. 1247. VNniuersis Vicariis, Potestatibus, Rectoribus terrarum, & aliis curiæ Imperialis Officialibus, Imperii fidelibus, per Tusciam constitutis, præsentes litteras inspecturis cet. Cum ob accusationem coram nobis factam per *B.* & *O* de . . . & *D.* de . . . pro eo, quod interfecerunt Domnum *Iohannem* Abbatem monasterii de . . eorum dominum specialem, & eidem B. plurima damna intulerunt, ipsius bona temere deuastando, præfatos *O.* & *D.* legitime citari fecimus, vt coram nobis comparere deberent super dicta accusatione in iure in iudicio responsuri, quia ipsi venire vel sufficientem pro eis responsalem mittere cessauerunt, ideo ipsos & quemlibet eorum auctoritate Imperiali, qua fungimur, exbannimus, eorum contumacia & inobedientia exigente, & pro parte Imperialis curiæ bona eorum mandauimus annotari. Propter quod nolentes accusatos eosdem de tam nefando excessu remanere aliquatenus impunitos, vt pœnam pro qualitate delicti cognoscant, autoritate Imperiali prædicta vobis præcipiendo mandamus, quatenus tam ad supplicationem *B.* accusatoris præfati, quam etiam ex officio nostro, pro eo, quod mandatis nostris non obtemperauerunt, memoratos *O.* &. *D.* accusatos, exbannitos a nobis personas capere & eos sub fideli custodia ad nostram præsentiam destinare curetis, malefactores eosdem in vestris terris vel in eorum districtibus manere vel esse nullatenus permissuri.

VIII

Ad Comitem Casertanensem.

An. 1248. v. Petr. de Vineis lib. 3 cap. 61. 79. id. lib. 1 ep. 16. IMperator FRIDERICVS *Comiti Casertanensi.* Cum, sicut firma nuper relatione comperimus, & te in parte non credimus ignorare, *Ludouicus* illustris Rex Francorum, dilectus animæ nostræ, ad partes vltramarinas, prout iamdudum stabili mente disposuit, transfretare magnifice sit paratus, quem per partes Italiæ transire velle constanter audiuimus, vel ibidem, si casus tulerit, hiemare, nolentes vt insula ipsa, nostri pars vtique præclara dominii, tempestate negotiorum & temporis imminente, Rectoris seu Præsidis præsentia careat, quæ personalis nostræ Maiestatis essentiam repræsentans, & Regem ipsum loco nostri, quo decuerit, honore recipiat, & prouinciam ipsam in omni tranquillitate gubernet, quanquam regnum nostrum in proximo, ciuitatis v. id. lib. 2. ep. 5. *Parmæ* depressa proteruia, vel ipsius vrgentissime depopulatione peracta, repetere personaliter disponamus, te ad partes illas, tanquam præcipuum loco nostri vicarium ante faciem nostram salubri consideratione prouidimus præmittendum, Deuotioni tuæ mandantes, quatenus in continenti receptis præsentibus ad Comitiuam tuam viris aliquibus fidelibus nostris de *Terra laboris* & Comitatus *Molini* tribus vel quatuor deputatis, magnis & continuatis dietis ad partes ipsas, sicut vnquam gratiam nostram diligis, celeriter studeas te transferre. Qualiter autem super receptione Regis eiusdem & negotiis nostris illarum partium gerere te velimus, per latores præsentium, nuntios tuos, fideles nostros, quibus super hoc plenissime beneplacitum nostræ Maiestatis expressimus, & fidem plenariam adhibere te volumus, sufficienter poteris informari.

MANFREDI Siculi
de morte FRIDERICI II *Imperatoris* ad CONRADVM IV *Regem Romanorum*
Epistola I.

Regi CONRADO MANFREDVS *per Nicolaum de Rocca.*

An. 1250. TVrbinis calicem, quem nuper de patris & domini nostri casu non minus mentis, quam oculorum infusione transumpsimus, vellemus libenter a poculis

poculis vestris excipere, velut qui mensam vestram gratis concupimus dulcorare deliciis, & præcordia vestra placidis anxiamur gratificare pulmentis. Sed vt dolor, quem exinde gustare vos nouimus, nuntiantis sit contemplatione remissior, licet forsitan id famæ velocitas, quæ pennas consueuit in aduersis assumere, magnitudini vestræ prædixerit, nuntiantes tamen alios elegimus præuenire, vt eo sit casui medela procliuior, quo nuntiatio nostra maturior ad vestram notitiam deducetur. Scimus etenim, quod si patris virtutes attenditis, si eius, quem multipliciter natura dotauerat, complementa pensatis, nedum vos, qui caro de carne ipsius, & os de ossibus descendistis, lugere cogimini, sed & oculi omnium vniuersaliter ad lacrymas conuitantur. Cecidit quidem sol mundi, qui lucebat in gentibus, cecidit Sol iustitiæ, cecidit auctor pacis. Credimus tamen, quod si circumstantias eius consulte reuoluitis, consolationis vicinæ remedia sentietis. Vixit enim dominus pater noster feliciter & victoriose, dum vixit; & diuinæ maiestatis auctoritas, quæ processibus eius viuentis astiterat, * morientibus finibus voluit non deesse. In ipsis quidem mortis indiciis, præter dona mirifica & beneficia gloriosa, quæ in testamenti serie fidelibus gratanter indulsit, sacrosanctam Romanam ecclesiam, matrem suam, corde contrito, velut fidei orthodoxæ zelator, humiliter recognouit, & damna, quæ dudum ecclesiis inuitus forsitan vel potius prouocatus intulerat, integre restauranda sanciuit. Mirabiliter etiam Deus ipsum beauit in exitu, quod liberis fecundatus adultis, sed persona vestra præcipue, Domine, in cuius humeris honorem & onus regiminis glorificatus appendit, ad patriam, quo iter est omnibus, feliciter vtinam victurus, accessit. Ex quo pulcra spes vel plenaria certitudo & certa fiducia datur in gentibus, vt licet occasum sol ille petierit, per cuiusdam tamen continuationis ordinem relucescat in vobis, & licet fructificus cultor ille iustitiæ, magnificus auctor pacis, operas & culturas suas moderantis omnia mortis seueritate suspenderit, pacem tamen & iustitiam semper excolat & operetur in vobis; & sic pater abesse non creditur, dum viuere speratur in filio, nec creditur, tam pretiosa hereditas amisisse patronum, dum eius confidit inuenire dominium tam suaue, tam placidum in herede, immo, si salua patris reuerentia loquimur, satis consueto salubrius fideles vestri, scilicet regnicolæ, potissime sperant sub umbra vestri dominii protegi, & sub vestro regimine confoueri, ex eo sumentes efficax argumentum, vt qui nostis paternos mores naturæ generositate portendere, regnantis officium, quod ætas in vobis & natura consolidat vel consibulat, gerere velitis in subditis & sciatis. Vos igitur, gloriosissime Domine, cuius aduentum vniuersorum mentes expectant, & vota suspirant, sic vestrorum fidelium expectationibus consulatis, vt spes, quæ consueuit animam plus debito dilata conterere, ipsos in tam votiua præstolatione reficiat, & status pacificus regni vestri, quod Maiestatis vestræ præsidium affectuose desiderat, ex tam grati Regis præsentia reuirescat vel reuiuiscat.

* morientis.

v. Raynald. ad an. 1250 § 33.

II

Gloriosissimo Domino suo CONRADO *Regi* MANFREDVS *pedum oscula, & grata deuotionis obsequia.*

DE obitu felicis memoriæ domini patris nostri, quem præmissæ pridem vestræ Serenitatis auditibus litteræ nostræ prætulerant, ex eo præcipuæ consolationis informatæ remedia cum quadam animi gratificatione porrigimus, quod totum regnum Siciliæ vobis humiliter parere desiderans, sub vestris iussionibus viuere promptissima deuotione disponunt, ita quod Nobiles omnes & terræ ac ciuitates famosæ præcipue in vobis & heredibus vestris fidelitatis & homagii iuramenta tanquam eorum Domino libentibus animis præstiterunt, & nobis pro parte vestra vnanimiter obediunt & intendunt. Vos igitur, felicissime Domine, ad subditorum vestrorum statum pacificum obseruandum, Nobilibus & ciuitatibus regni vestri, quos interclusa præsentibus cedula continet, speciales litteras vestras dirigi iubeatis, per quas significetis eisdem, quod ex insinuatione

nostra ipsorum fide & deuotione plenius intellecta, parati estis obseruare tenaciter, quæ pater vester in testamento suo constituit obseruanda, & gratiam ac beniuolentiam vestram ad eos fauorabiliter extendetis, & quicquid in vestri absentia contigerit nos gerere vice vestra, rata & firma tenebitis, & seruari inuiolabiliter facietis. Nihilominus ciuitatibus & Nobilibus regni Hierosolymitani litteras vestras exhortatorias destinari mandetis, vt eos, qui nunc vmbram vestri dominii subire desiderant, & vestris iussionibus obsecundare ad vestra seruitia, pulchra spes animet, & beniuolentiæ futuræ præsagium libenter inducat. Præter hæc tamen ad memoriam vestram reducimus, vt si negotiorum & temporis qualitas vel habilitas suggeret, quod de aduentu vestro, qui ab omnibus tam libenter quam hilariter expectatur, regnicolarum vestrorum fidelium animos recreare possitis, quod exinde honori vestro magis expediat, regalis prouideat Celsitudo. Nobis veruntamen, qui prosperum aduentum vestrum inter viuentes alios desideranter appetimus, mandare dignemini, quid per nos fieri Serenitas vestra velit, vt vestræ Magnitudinis cognita voluntate, super omnibus iuxta vestrum beneplacitum procedamus.

CONRADI
Romanorum & Siciliæ Regis
Epistolæ quatuor.

I
Proconsuli almæ vrbis.

An. 1251. PLene scimus, nec extraneas testium probationes exquirimus, quanta sit erga nostri honoris augmenta tuæ procurationis intentio, quantusque refloreat erga nominis nostri fastigia tuæ deuotionis affectus, dum, sicut ipsa rerum experientia docente collegimus, quæ nostri honoris sunt sollicitus expetis, & factus quasi iam nobis de nostræ felicitatis promotione domesticus, negotia nostra magnifice, sed prudenter vbilibet placido cordis affectu & fructuosa operis attentione procuras. Ex hac igitur caussa facti nos iam tibi & tuis quasi per debitum ad commoda quælibet amplianda beniuoli, nuntios prouidos & solemnes ex parte tua & Senatus Populique Romani nuper ad nostram præsentiam destinatos gratanter recepimus: qui dum suæ legationis officium sollicite, diligenter, ac prouide coram nostræ Serenitatis aspectibus impleuissent, ecce super capitulis omnibus, quæ ipsorum relatio detecta continuit, expediti gratiose per nos, ad propria reuertuntur. Cumque tam nuntii, quam cetera ex parte tua & Romanorum omnium nobis successu temporis offerentur, immo quæ tanquam negotia propria gerimus, gratissima sensibus nostris accedant, Circumspectionem tuam, de qua toto corde confidimus, requirimus & rogamus attente, quatenus firmam fabricans in nostræ munificentiæ liberalitate fiduciam, sic strenuos actus tuos erga honorem nostrum prudenter accommodes, sic industriæ laudandæ principium laudabiliori semper inantea continuationis ordine prosequaris, vt tuæ sollicitudinis opera tanti actoris fulta suffragio erga te & tuos amplissime dexteram nostræ liberalitatis inuitet.

II
Illustri Regi Nauarræ.

INuitat nos antiqua patris nostri dilectio erga vos dudum habita, de vestra speciali dilectione confidere, & vos ad succedentium Serenitati nostræ processuum participium euocare. Scimus enim, vt non improperando præterita, sed suauiter referendo loquamur, quod adhuc in teneris annis, vobis sub matris regimine positis, eiusdem genitoris nostri continua sollicitudo non defuit, quin potius arduis Imperii tunc & Germaniæ negotiis intermissis, caussam vestram viri-

viriliter assumsit in propriam, & contra persecutorum suorum incursus pro restauratione vestrorum iurium multis personæ laboribus ac rerum impendiis laborauit. Propter quod vos tam carnis vnione coniunctos, quam specie necessariæ gratitudinis obligatos noua de nobis libenter audire felicia credimus, & in causæ nostræ subsidium paratas inuenire confidimus vires vestras. *Reliqua desunt.*

III

Cardinalibus Romanæ ecclesiæ.

CONRADVS cet. *Venerabilibus in Christo Patribus, sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalibus.* Conscientiam vestram, si saluo pudore iustitiæ diligenter exquiritur, latere non credimus, qualiter hactenus ad honorem Dei & sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, matris nostræ, cuius, velut Christianæ legis & orthodoxæ fidei zelatores, deuotum fatemur nos filium, & specialem recognoscimus defensorem, cuius etiam sacra mysteria catholice credimus, & tota cordis ac corporis reuerentia veneramur, grandis humilitatis & plenæ subiectionis signa monstrauimus, vt istam inter nos & summum Pontificem, Patrem nostrum, dissensionis horrendæ materiam, quam non sine dedecore partium & vniuersali discrimine populorum vulgus, proh dolor, ludibriose iam loquitur, sedare possemus. Nec adhuc coram vobis, qui positi tamquam luminaria supra montem lucetis in gentibus, & velut cardines fidei regitis domum Dei, referre nos deuotæ satisfactionis pudet insignia, quæ saluis iuribus & dignitatibus nostris nostrorumque fidelium tam in Imperio quam in regnis nostris, fuimus eidem Domino Patri nostro & sumus humiliter offerre parati, si tamen ipse nos filium caritatis paternæ debita relatione cognoscat. Dubitantes veruntamen, ne vel res inter alios acta, contra ius scriprum iuri nostro præiudicet, vel de præteritis coniecta suspicio causam exasperet successuum futurorum; timentes nihilominus, vt loquamur ad literam, ne sedens in solio Christi Vicarius, Venerabilis Pater noster, cui legatum pacis hominibus erogandæ commissum est, diebus istis, quibus non solum paschalem agnum communicare Christicolis, sed exorare pro persecutoribus etiam teneretur, voluntatis suæ arbitrio plus debito laxatis habenis, dum credat sibi licere, quod * liceat, spiritualem contra nos gladium temporaliter exerat & procedat in aliquo, si dici liceat, minus iuste, ecce . . . fideles nostros ad vestram præsentiam duximus destinandos, concessa eis ab Excellentia nostra potestate plenaria, vt a grauamine & iniusto processu Patris eiusdem, coram tam venerabili cœtu Patrum, primo ad Deum viuum, cuius nutibus attribuimus quicquid sumus, & deinde ad futurum summum Pontificem, ad generalem Synodum, ad Principes Alamanniæ, & generaliter ad vniuersos Reges & Principes orbis terræ, ac ceteros Christianos, pro parte nostra libere valeant appellare.

* *libeat.*

IV

HENRICO Regi Anglorum.

NOllemus auditus vestros, vulgaris forte famæ præloquiis stupefactos, illis pulsare rumoribus, quorum & nostram exaggeraret relatio lacrymosa memoriam, & cordis nostri præsumitur corruptura quietem. Sed ex eo præcipue nos his casibus personam elegimus relatoris, quod dum acerbitatem doloris nostri silentio cohibere vix possumus, in vobis mæroris impetum persuasionis nostræ remedio facilius credimus mitigandum. Nec mirari vos volumus, si de iis, quæ inuiti referimus, ad notitiam vestram nuntiatio sera perueniat, cum hactenus ex recenti vulnere mæstitiæ, præualeret immensitas, & ex oculis nostris naturæ suggerentis imperium fluxum emungeret lacrymarum, sicque fluctuabat mentis nostræ turbata rranquillitas, vt ad extinguenda doloris incendia necessario solatoris alterius lenitiuis liquoribus egeremus. Iam vero dato tempore luctibus, quod euentus tam turbidi qualitas exigebat, lugubrem obitum Henrici An. 1254.

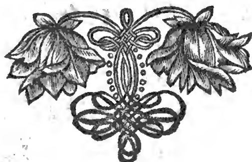
carissimi fratris nostri, nepotis vestri, vobis infestis rumoribus nuntiamus; de cuius casu tam horrendo licet ex decisione carnis nostra satis amaricata sint pectora, dum pretiosissimam pectoris nostri partem perdidisse dolemus, ex eo tamen turbamur amarius, quod dum ad regiminis nostri gubernanda molimina viriles animos habere nos expedit, nunc ad deplorandum fratris nostri decessum mollitiem quasi subiuimus muliebrem: quia dum eius iam esset ætas prouecta virtutibus; in cuius humeris curas nostras confidenter appendere poteramus, metentis æqualiter omnia mortis austeritas, flore iuuentutis suæ, præmatiua nimis falce præsecuit, & quasi prædonis sagacitate subrepens, sic improuise, sic subito naturæ magistras manus elusit. Verum, cum ad hæc reparanda discrimina artes & opes humanæ deficiant, quæ potius dispositionis supernæ prouisio & facti generalis æqualitas consolatur, doloris eiusdem, cuius vix de corde nostro cicatricis occiduæ signa transibunt, vobis affectuose prouidimus porrigendum. Nec credat vnquam Dilectio vestra, quod affinitatis nostræ per hoc debilitata sint fœdera, quæ in eo nobis conuiuente memoriter remanserunt, & in *M.* * carissima sorore nostra superstite, consorte Nobilis Viri *Marchionis* * *Messanensis*, solidata perspicimus, & in heredes eius partu gratifico perpetuata sentimus. Quocirca non minus quam fratre nostro viuente de nobis puro corde confi lite; & si qua sunt in regnis nostris, quæ Serenitatis vestræ grata sint vsibus, vel affectui blandiantur, nobis exinde vota vestra exauditionem omnimodam relatura nobis per litteras vel nuntios aperite.

* Margareta
* Misnensis

HENRICI *Regis*, *qui* Friderici II *&* Isabellæ Anglicæ *filius fuit*, *epistola ad* Henricum *Regem Anglorum*, *patruum suum*.

An. 1247.
v. P. de Vineis lib. 3 ep. 21.

SI Magnificentiæ vestræ frequenter hucusque non scripsimus, si nepoticæ sospitatis euentus ad notitiam vestram segnis officium calami non perduxit, si nostrorum gesta successuum stilus hactenus dictatoris non digessit, causa fuit, quod nobis in annis teneris constitutis, nec renatis adhuc fonte baptismatis, quid & cui scriberet, nostra dudum infantia nec discernere poterat nec noscebat. Nunc autem honore tanti Sacramenti solemniter decorati, ad annos etiam alicuius cognitionis adducti, quos nec minus gustatus amor paternæ dulcedinis nuper fecit audaces, dum nos in solio suo, vt toti regno Siciliæ vsque ad reditum suum de Italicis partibus, de consiliariorum disponamus consilio, gloriose reliquit, præsentes vobis nostræ salutationis apices destinamus, & frequentius destinabimus in futurum, quotiens & rerum qualitas exiget, & se nobis opportunitas ingeret nuntiorum.

RERVM

RERVM MAGVNTIACARVM
CHRONICON
PER
CONRADVM
EPISCOPVM.

† † †

Hronici huius auctorem, vt alibi iam dictum*, alii dicunt *Conradum*, Agrippinensium Archiepiscopum: alii *Conradum*, Sedis Moguntinae Pontificem, *Wittelspachiorum* gente oriundum; alii C. incertae Sedis Episcopum; alii *Christianum* II, *Sifridi III* in Archiepiscopatu Moguntino successorem. Nouissime *Oudinus*** vult, fuisse *commodatitium*, vt loquitur, *Episcopum* siue *succursarium*, ac Archiepiscopi Moguntini absentis vel functiones suas obire nolentis vices per dioecesin agentem.

* Praefatione illi praemissa, tomo II *rerum Moguntiacarum* p. 93 & seq.

** Tomo III *Commentarii de Scriptoribus & Scriptis ecclesiasticis* col. 203 & seq. Sed sine vllo, quod fidem faciat, argumento: vt adeo haud opus sit, multis hic expendere, bene secusne id ille statuat; quem ceteroqui, dum col. 204 *Eisengreinium* modo & *Posseuinum*, modo *Vossium* & *Miraeum* sibi refellendos sumsit, turpiter se dedisse, nemo paullum peritior diffitebitur.

Mihi verisimillimum semper visum fuit, *Christianum*, quem dixi, *II* illius auctorem esse, vt l. d. allatis in medium rationibus professus sum. Nec quid usque huc mihi occurrit, quod sententiam hanc infringere videatur, nisi quod *Christianus* ille fatis iam concessisse dicatur, antequam *Gerhardus I* cathedrae Moguntinae impositus fuerit †: & tamen sectione II § X p. 130 edit. nouiss. auctor, quisquis ille est, subdiderit, *Gerhardum*, ope *Henrici* Archiepiscopi Herburgdunensis, ducentis pecuniae marcis corrupti, Christiani in locum suffectum esse; istas vero ducentas marcas pluribus malis, quae postea res Moguntinas afflixerint, occasionem dedisse.

† *Gerhardus* enim anno demum MCCLII Archiepiscopatus Moguntini solium conscendit. In diplomate enim Collegiali, quae Moguntiae ad aedem *B. M. V.* vulgo *ad gradus* dictam, est, IX Kal. April. indulto annum MCCLIII ipse *pontificatus* sui *annum primum* dicit (vid. chronicon dictae Collegiatae tomo II *rerum Moguntiacar.* sectione I § XII p. 658) In alio, Collegiali ad *D. Victoris* extra moenia Moguntina Nonis Decemb. dato, annum MCCLIV *Pontificatus* sui *tertium* (vid. chronicon *D. Victoris* l. d. sectione I § XIX p. 600) & rursum in alio Collegiali ad *D. Petri* XVII Kal. Febr. concesso annum MCCLV itidem *Pontificatus* sui *tertium*. *Christianus* vero anno MCCLI iam iam e vita discessisse dicitur. vid. *Trithemius* chron. Spanheimens. p. 338, & Hirsaugiens. p. 588, *Dieffenbachius* in chron. manuscr. *Helwichius* in annotat. ad § IX sect. II chronici, de quo hic nobis sermo est, p. 130.

Enimue-

Enimuero, licet ſint, qui referant, *Chriſtianum*, vt modo dixi, iam an. MCCLI diem ſupremum obiiſſe; quos quidem ipſe alibi me ſecutum eſſe*, libens fateor; haec inter tamen patuit, longe aliter ſe rem habere. In *chronico* enim *Erfurtenſi*, quod Reu. *Schannatus* nuper e codice ueteri mſcr. iiſtisque temporibus ſuppari, qui Moguntiae in bibliotheca ad aedium maximam adſeruatur, eruit ac in lucem protraxit, legas **, *Chriſtianum* anno demum MCCLIII Pariſiis uitae finem impleuiſſe, ac in aede Militum ſiue Equitum *S. Ioannis Hieroſolymitani*, quorum in nomen iuraque conceſſerat, tumuli cepiſſe locum.

* Lib. V rerum Moguntiacarum *Serarii* in vita *Chriſtiani II* annotat. 3 ad § IV p. 607.

** Sectione VIII *Collectionis primae Vindemiarum litterariarum* p. 105; Sic autem ibi: *Hoc etiam anno* (MCCLIII) Chriſtianus *Moguntinus Archiepiſcopus Hoſpitaliorum ordini ſe tradidit.* Et p. 106; *Eodem anno* (MCCLIII) Chriſtianus *Moguntinus quondam Epiſcopus Pariſiis defunctus eſt, ac in Hoſpitaliorum domo ſepultus.*

Breuiter ceteroquin auctorem res Moguntinas ab an. MCXLII ad an. MCCLII usque complexum eſſe, ſiue potius perſtrinxiſſe, non eſt, quod hic notem cum *Helvvichius* id iam dixerit, demonſtraritque*.

* In argumento operis p. 100 edit. nouiſſ. & quidem recte; quum ſectione II ab *Henrici I*, qui an. MCXLII cathedram Moguntinam inſcendit, regimine incipiat, ac in *Gerhardo I*, qui *Chriſtiani* in locum an. MCCLII ſuffectus eſt, finiat. Vt adeo hic notandi veniant *Voſſius* de Hiſtor. latinis lib. II cap. LIX p. m. 479. *Sagittarius* introd. in hiſtor. eccleſiaſt. cap. XX § LXXXIV p. 508, *Struuius* biblioth. hiſtoricae cap. VII § XVII p. 470, *Neu* ſectione XI Mantiſſae ad *Degorei Wheari* Relectiones hiemales p. 152, *Reimmannus* parte II Tentam. iſagog. in hiſtoriam litterariam Germanor. ſect. II quaeſt. 310 p. 389, dum putant, ab anno MCXL illum incipere, & finire in anno MCCL.

Iuuabit igitur, vnum alterumque iudicium, quod viri eruditi de eo tulere, ad verbum huc afferre. Sic autem

Iacobus Spiegelius

Schol. in *Guntheri* Ligurinum lib. II v. 397 & ſeq.

Communicauit mihi Rhenanus *noſter veterem libellum, quo quidam* Chunradus, *ea tempeſtate vel paullo poſt, vt apparet, Epiſcopus, ſimplici dictione, plane fidem rebus adferente, quas ille ad poſteritatis notitiam tranſmittere ſtuduit, complexus eſt quaedam, quae ſunt geſta ſub* Aenobarbo *noſtro*

ſtro, Henrico VI *eius filio,* Philippo *Rege, &* Friderico II. *Nec reperiuntur in vulgatis chronicis.*

Iacobus Fridericus Reimmannus
l. d.

Complectitur tempus annorum decem & centum. Incipit enim ab an. MCXL & deſinit in an. MCCL. Sed enim plerique anni exilitate laborant. Vt ſatis appareat, apud auctorem magnam ſundi, quod ad res, fuiſſe ſterilitatem.

Godefridus Hechtius
Germaniae ſacrae & litteratae parte II lib. XII cap. V § XIII p. 475,

Conradus *Epiſcopus dignitate quidem, at non eruditione eximius, chronicon rerum Moguntiacarum exiguum edidit, in quo ſi demas, quae de tumultu, tempore* Arnoldi *Antitiſtis Moguntini, ex ſaeculo XII ſimpliciter narrat, nihil inuenias, quod memoratu dignum putes.* Ita ille. Quam bene, in dicta expendi praefatione.

Saepius chronicon hoc prodiiſſe, cum l. d. ſingulis editionibus recenſitis oſtenderim, velim lector beneuolus praefationem iſtam adeat. Nec enim conuenit τὸ πραχθὲν πράττειν, vt veteri prouerbio dicitur.

Ceterum nil reſtat, quam vt dicam, hac editione opuſculum, ſicut in ea, quam tomo II rerum Moguntiacar. inſerui, factum, in duas me incidiſſe ſectiones; vtramque vero rurſus in paragraphos, vnicuique vero horum praefixiſſe ſummaria; minoribus ſectionibus cifris ſiue numeris barbaris in margine notatis.

PROOEMI-

PROOEMIVM.

VENERABILI Patri, Domino *Theodorico* Abbati, & fratribus C. *Ludouico* Priori, *Ioanni* & *Rudolpho* Sacerdotibus C. Presbyter. Episcopali nomine indignus, gaudia electis Dei ante mundi exordia præparata. Solent plerunque res olim gestæ si scriptis non fuerint commendatæ, sic obliuionis conculcari pede, vt nulla de ipsis a posteris memoria habeatur, cum tamen earum notitia posset forte fore aliis caussa cautelæ, & instrumentum euadendi pericula vel vitandi. Quod si non sit, saltem legentibus & audientibus tædium tollitur, dum ea transierint, eis quasi quædam recentia renascuntur. Vnde fit, vt ex hoc in admirationem ducantur vel stuporem, vel certe ad passionis gemitum prouocentur. Scripturus itaque vobis iacturam & oppressionem, qua annis iam centum cœpit ruere ecclesia Maguntinensis, ipsius inuoco gratiam, cuius ea, quæ sustinuit & adhuc sustinere non desiit, mala, iudicio est oppressa. Igitur vt eius miserabilior calamitas quam patitur, & flebilior elucescat, prius quibus honoribus claruit, quibus diuitiis & ornatibus referta fuerit, succincte & breuiter disseremus.

SECTIO I

De prisco ecclesiæ Moguntinensis ornatu ac thesauro, (1) in tapetiis & dorsualibus; (2) pallis; (3) casulis & cappis; (4) tunicis; (5) albis, stolis; (6) infulis; (7) annulis; (8) baculis; (9) caligis & sandaliis; (10) pertica argentea; (11) vasculis pretiosis; (12) thuribulis & acerris; (13) libris; (14) peluibus & vrceis; (15) candelabris; (16) coronis; (17) crucibus; (18) calicibus; (19) fistulis & colis.

ERant ibi purpurarum pretiosarum tantæ copiæ, vt diebus festiuis totum 1
monasterium, cum sit tamen longum & latum, intrinsecus tegeretur, & tamen adhuc superfuerunt. Erant tapetia & dorsalia mira picturæ varietate distincta, quæ operis subtilitate & pulchritudine animos intuentium admiratione delectabant. Præter ista erant & alia, quæ super pauimentum templi & scamna & coram altaribus sternebantur. Erant pallæ altarium auro intextæ 2
pretiosæ. Inter quas tres erant præcipuæ, quarum vna æstimabatur posse valere marcas C, alia LX, atque aliæ non minoris vel parum minoris poterant æstimari. Erat in casulis Dalmaticis subtilibus, & cappis sericeis & purpureis, 3
auro & gemmis intextis, pretiosus & copiosus thesaurus. Inter quæ sex cappæ præcipuæ erant, quarum vna æstimata est ad LX marcas. Sic enim & obligari poterat. Aliæ quinque minoris erant æstimationis. Ex his duas ego vidi, quarum vna vetustate fuit sic consumpta & attrita, quod alicui vsui non valebat. Data ergo est igni, & reddebat tres marcas auri cum dimidia. Alia, quæ adhuc recentior videbatur, vendita est cum vna palla altaris: quid pro his acceptum fuerit, vel quo deuenerit venditum acceptum, penitus ignoratur. Inter casulas autem sic de quolibet colore duo paria: duæ nigræ aurifrigiatæ & eiusdem operis duæ Dalmaticæ, & duo subtilia latis aurifrigiis ornata, & hæc omnia valde bona. Item duæ casulæ de samito albo, & eiusdem fili Dalmaticæ duæ: subtilia duo cum auro ornata, omnia valde bona. Item duæ casulæ de rubeo samito, & tot Dalmaticæ, & subtilia aurifrigiata valde bona. Item duæ casulæ de viridi samito, & tot Dalmaticæ & subtilia aurifrigiata valde bona. Item duæ casulæ de croceo samito, tot Dalmaticæ, & subtilia valde bona. Vna inter ceteras erat casulas ante paucos dies violacea, latis & magnis

aurifrigiis, longa & larga, aureis lunulis & ſideribus inſertis: quæ tanti erat
ponderis propter aurum, vt plicari non poſſet, & in ipſa vix aliquis poterat,
niſi valde robuſtus, diuina myſteria celebrare. Veſtiebantur tamen illa Pon-
tifices & Prælati feſtis præcipuis canturi. Sed poſt euangelium cantato offer-
torio, factis oblationibus, illam deponentes, flexibiliorem ſumentes, in illa di-
4 uina perfecerunt. Item multæ tunicæ diuerſorum colorum, videlicet rubei,
viridis, & violacei coloris: virgulatæ, crocei, albi, quibus vtebantur miniſtri
5 altarium, & acoliti & chriſmatis portatores. In albis, cingulis, humeralibus,
6 ſtolis & ceteris ornamentis paucis credenda copioſa diuerſitas. Erant infu-
7 læ vel tiaræ XVIII aurifrigiatæ, chirothecæ valde bonæ. XVI annuli pontifi-
cales boni & magni: de robino vnus & impoſitis aliis gemmis minutis, de
8, 9 ſmaragdo vnus, de ſapphiro vnus, de topazio vnus. Baculi paſtorales duo ve-
ſtiti argento. Caligæ VIII, & tot ſandalia. Hæc de veſtimentis. Nunc de
10 ornatu & theſauro eccleſiæ, & primo de pertica audiatis. Erat pertica argen-
tea concaua deaurata, quæ tantum præcipuis feſtis, vt in Paſſione, Pentecoſte,
in dedicatione eccleſiæ, in feſto patroni, glorioſi confeſſoris, beati Martini, in
11 natiuitate Saluatoris, ante altare dependebat. In qua vaſcula ſuſpendebantur,
quædam eburnea, quædam argentea, formarum diuerſarum, omnia reliquiis
plena. In horum omnium medio fulgebat ſmaragdus, ſuſpenſus catenis au-
reis duabus, habens quantitatem & ſpiſſitudinem dimidii peponis magni, & per
omnia ſimilitudinem habens peponis, & ipſe concauus: huic ſolebat aqua in-
fundi cum duobus vel tribus piſciculis paruis: & depoſito deſuper operculo,
cum mouebantur piſciculi, ſimplices & vetulæ lapidem viuere affirmabant.
12 Erant thuribula X argentea deaurata, & vnum aureum, habens auri marcas
III, & acerræ XI, inter quas vna erat de lapide integro onychino concauo, ha-
bens ſimilitudinem vermis horribilis, id eſt, vt bufonis: concauitas eius pate-
bat in dorſo, vbi & circulus argenteus cum literis græcis ambiebat. In fronte
huius acerræ, quia caput habebat ſimile vermi monſtruoſo, erat lapis topazius
valde pretioſus, magnitudinem habens dimidii vitelli oui: in oculis eiuſdem
acerræ duo robini, quos carbunculos vocant. Adhuc eadem acerra habetur hic,
ſed gemmæ non. Item, erant duæ grues argenteæ concauæ, quæ ſolebant
poni iuxta altare hinc & hinc, & dorſo patebant, impoſitis carbonibus & thure
vel thymiamate boni odoris fumum per guttura & roſtra emittebant. Erant
13 autem grues tantæ magnitudinis, cuius viuæ. Erant libri, qui pro ornatu ſu-
per altare ponebantur, vt euangeliorum, epiſtolarum, plenariorum &c. aliqui
14 veſtiti ebore ſculpto, alii argento, alii auro & gemmis. Erant pelues IIII ar-
genteæ, & vrcei diuerſarum formarum, quos manilia vocant, eo quod aqua ſa-
cerdotum manibus funderetur ex eis; argenteam quædam habentes formam
leonum, quædam draconum, auium vel gryphonum, vel aliorum animalium
15 quorumcunque. Erant candelabra magna duo, quæ iuxta altare ponebantur
argentea, & alia minora, quæ ſuper altare ponebantur, quibus rotæ ſupponeban-
16 tur latæ, propter ſtillicidia candelarum, neſcio quot. Erat corona magna
pendens in choro ad ſimilitudinem eius, quæ adhuc pendet ad ſanctum *Alba-
num*, & vna in medio templi, atque aliæ tres minores ante altare ſancti *Mar-
17 tini*, omnes ex argento diligentius fabricatæ. Erant cruces argenteæ porta-
tiles miræ pulchritudinis, quarum duæ in Palmis, duæ in Paſchate, duæ in heb-
domada Paſchæ, duæ in Rogationibus, duæ in die aſcenſionis Domini fereban-
tur. X per totum erant. Erat & vna crux tantæ longitudinis, vt totum bra-
chium magni viri, in qua erant Sanctorum reliquiæ multæ magnæ. In me-
dio vero continebat de ligno dominicæ crucis ad quantitatem digiti, ad lon-
gitudinem vero palmæ virilis: veſtita erat hæc crux auro puriſſimo, & gemmis
pretioſis & multis. Erat & alia crux lignea, auro optimo veſtita, in qua ima-
go erat aurea Domini crucifixi, quæ imago cuiuslibet communis hominis ma-
gnitudinem excedebat, concaua, ſed multum ſpiſſa, cuius venter plenus erat
reliquiis & gemmis pretioſiſſimis. Dicebatur autem nec Romanum Imperi-
um meliores habere. Hæc crux poterat diſſolui membratim in iuncturis, pri-
mo in talo, in genubus, in femore, in humeris, in cubito, in manibus, in collo,
vbi corpori inhærebat. Cetera pars corporis dorſum ſcilicet, & ven-
ter

ter pariter cohærebant: & hoc ideo, vt commodius & securius posset in arca sibi ad hoc deputata specialiter reseruari. Hæc raro ponebatur nisi forte præsente Rege vel alio magno Principe & in festis Paschæ vel natalis Domini & Pontifice hoc iubente. Cum autem hoc fieri oportebat, tunc in loco valde eminenti in templo super trabem, vbi nulli alieno patebat accessus, a ministris fidelibus locabatur. In huius imaginis capite loco oculorum erant duæ gemmæ, quas carbunculos vocant, tantæ magnitudinis, vt duo vitelli ouorum, qui in tenebris coruscabant. Huic cruci inscriptus erat versus iste:

Auri sexcentas habet hæc crux aurea libras.

Et nota, quod vna libra habet duas marcas auri. Sic ergo erant mille & CC marcæ auri probatissimi. Nec silendum arbitror: pro speciali huius auri examinatissimo valore crux ipsa proprio nomine censebatur, vocabatur autem *Benna.*

De indumentis quotidianis, crucibus, calicibus, ampullis, attinentibus, & thuribulis mentionem facere propter multitudinem non bene possum. Sed quia de calicibus dicimus, subiit memoria, quod fueram iam oblitus. Erant 18 calices XII argentei, omnes deaurati, eiusdem ponderis, cum patenis, scilicet de tribus marcis, dempto calice, qui pertinebat ad maius altare, & is cæteros dimidia marca præcellebat. Cuilibet calici erant speciales ampullæ argenteæ, & pyxis argentea ad hostias deputata. Præter hos calices erant tres aurei. In vno horum poterat celebrari: qui etiam suas habuit ampullas & pyxidem ad hostias ex auro purissimo & margaritis, & peram ad corporalia, filis aureis insertis, miri operis & decoris. Habebant etiam calices alii suas peras ad corporalia ex purpura & auriphrigiis adornatas. Erant fistulæ quinque ad com- 19 municandum argenteæ deauratæ. Erant colæ argenteæ nouem, per quas vinum poterat colari, si necesse fuisset: præter eam, quæ attinebat calici aureo: & hæc aurea erat. Hoc aureo calice solus Pontifex vel Prælatus ecclesiæ maioris in summis festiuitatibus vtebantur. Alii duo calices tantæ erant quantitatis, quod cum ipsis diuina mysteria nequaquam poterant celebrari. Erat enim vnus maior altero. Minor habebat cum patena marcas auri electissimi XVIII: in cuius pede per circuitum pretiosi erant lapides valde, & in patenæ circuitu limbus eiusdem operis ambiebat, & ipse quidem gemmis pretiosis non carebat. Calix maior quot marcas auri habuerit, nescio: certum autem est, quod spissitudo eius erat digiti, & per totum tam in pede quam supra gemmis erat preciosissimis adornatus. Habebat etiam idem calix duas ansas, quæ poterant manus replere leuantis, sicut solent habere mortarii, in quibus piperata & salsa præparantur. Huius patena talis erat latitudinis & spissitudinis, quod ipsi congruebat, & ipsa gemmis per circuitum decorata. Hic calix habebat altitudinem vnius vlnæ, & capere poterat dimidium festarium vini. Nec ab omni homine poterat leuari a terra commode. Nullus me in hoc scripto arguat, obsecro, falsitatis. Nam ecclesia ipsa & sedes ab omnibus Regibus & Imperatoribus, Principibus, Comitibus, Baronibus, Liberis, &c. & omni populo venerabilis habebatur propter Pontificum sanctitatem, cleri deuotionem, ciuium pietatem, qui tamen in rigorem pessimum, & superbiam modo & duritiam sunt conuersi.* O Maguntia felix, tot bonis inclita, si tu mutares gentem rationis ac honoris egentem.

* Al. *minus iuste dixi,* conuersi, auersi *dicere debueram. O Maguntia, Maguntia.* *Felix villa situ, tot donis inclita, si tu Mutares gentem, rationis, honoris egentem.*

SECTIO II.

De rebus ecclesiæ Moguntinæ creperis ac afflictis sub Henrico I, *& sequentibus quibusdam Archiepiscopis.*

 I (1) *Hen-*

I

(1) Henricus *apud Papam accuſatur*; (2) *per* Arnoldum *ſe exculpare ſtudet*; (3) *cuius opera ab Sede remouetur*; (4) *Obit.*

1 IGitur quum, ſicut iam ſupra dictum eſt, ſic Pontifices ſe haberent, & clericalis diſciplina optime ſeruaretur, ita vt plebes clero, clerus Prælatis obedientiam & reuerentiam exhiberent, inuicem honorantes, inuicem diligentes, præſidente tunc quodam *Henrico* Archiepiſcopo, viro vtique pacifico, & benigno, ac multis virtutibus dotato: diabolus qui hoc ferre non valebat, ipſi venerabili viro, quia veritatis ac pacis amator erat, lites & incommoda excitauit. Nam quia ſemper ei erat cordi, vt clerus honore debito gauderet, populus iuſtitia regeretur, terra pace publica exultaret: ecce accuſatur apud Papam, quod ſomnolentus & inutilis haberetur. Quod vir venerabilis vt cognouit, ſolennes nuntios pro ſua excuſatione ad ſummum Pontificem decreuit protinus deſtinare. Miſit ergo omnium ſuorum ſecretiſſimum cognito-
2 rem quendam, *Arnoldum* clericum, quem ipſe Archiepiſcopus ad præpoſituram maiorem promouerat iam recenter, tanquam eum, qui non poſſet eſſe immemor beneficii tam nouiter conſecuti, & propterea eidem iam præpoſituram ſancti *Petri* etiam contulerat: inſuper & *Camerarium* conſtituit ciuitatis Maguntinenſis. Erat autem idem *Arnoldus* miri ingenii & facundiæ, atque con-
3 geſtor pecuniæ infinitæ. Is itaque veniens ad Curiam Romanam, pontificatumque ambiens Maguntinenſem, primum ſibi Cardinales pecunia fauorabiles acquiſiuit: deinde duos ſpecialiter pecunia corrumpens, qualiter de ſua propria promotione ageret, & poſtmodum conſummaret, cum illis familiarius pertractabat. Tandem ab illis inſtructus, & de ſe certificatus, cœpit in ſuum dominum accuſationis iacula dirigere, quem venerat excuſare. Breuiter tantum in ſua proceſſit audacia, & effecit, vt duos legatos deſtinari peteret huius rei cognitores & iudices: obtinuitque eoſdem duos, quos corruperat. Tandem tractu temporis multa interuenerunt facta, quæ ſicut ſcribentibus eſſet oneroſum referre, ita legentibus tædioſum. Veniunt ergo legati Wormatiam. *Henricus* Epiſcopus citatus comparet, nihil prætendere poterat pro ſe, quod admittere vellent iudices ſiue legati ſupradicti. Præſidentes autem iudicio, in loco, qui *Neuhuſen* vocatur, *Henricum* laudabilem virum ab Epiſcopatu amouent Maguntinenſi, *Arnoldum* ſubſtituunt. Dicebatur autem, quod *Fridericus* Imperator huic negotio aſſenſum præbuerit, ſed occultum. Venerabilis vir *Henricus*, tam manifeſta peruerſitate turbatus, ipſos peruerſos alloquitur in hunc modum: *Si ad ſedem Apoſtolicam appellarem contra veſtrum iniquum proceſſum, Papa forſan ipſe nihil amplius attentaret, & nihil mihi accreſceret, niſi labor corporis, amiſſio rerum, & afflictio ſpiritus, & euiſceratio mentis, & euacuatio gratiæ. Appello ergo ad Dominum IESVM Chriſtum, tanquam iudicem iuſtiſſimum: vos cito ad eius tribunal, ibi mihi * coram ſummo iudice me reſponſurum exhibeo. Non enim iuſte, nec ſecundum Deum, ſed mercede corrupti, ſicut placuit iudicaſtis.* At illi: *Quum tu præceſſeris, nos ſequemur.* Hæc autem ridentes & deridentes dixerunt. Acta ſunt hæc anno gratiæ MCV.* Do-
4 minus *Henricus* abiit ad quoddam clauſtrum Ciſtercienſis Ordinis, non monachus effectus, ſed in conſueto habitu vitam ducens.

* vrbis

* imme, MCLIII

II. (1) Ar-

II

(1) Arnoldus *in possessionem Archiepiscopatus immittitur*; (2) *pretiosas sibi vestes facit*; (3) *dissensione inter ciues Moguntinos oborta & in neruum erumpente, vni parti accedit*; (4) *multis inde malis in ecclesiam Moguntinam prouenientibus*; (5) *thesaurum ecclesiæ imminuit*; (6) *salubres quorundam admonitiones spernit*; (7) *Moguntiæ in cœnobio* D. Iacobi *a ciuibus, inita coniuratione, inuaditur, & misere obtruncatur*; (8) *occisus inhumaniter tractatur*; (9) *tandem clam sepelitur.*

ARnoldus non moram faciens, quum fuisset, vt moris est, ab Imperatore 1
regalibus inuestitus, Maguntiam venit, ibique solenniter est susceptus.
Post annum fere & dimidium venerabilis *Henricus* Præsul defunctus, Deo ad
quem appellauerat, totum processum lachrymabiliter assignauit. *Arnoldus* 2
autem primordia sui consecrans Præsulatus, purpuram optimam de almaria
tollens, sibi fecit vestes, tunicam, sorcotium, & mantellum, vt in Imperatoris
curia gloriosior appareret. Sed omnipotens Deus non diu sustinuit istud ne- 3
fas: orta est enim dissensio valde grauis inter ipsos ciues Maguntinenses. Nam
vna pars dolebat vehementer, venerabilem virum Dominum *Henricum* ab
Episcopatu amotum: alia gloriabatur & superbiebat, *Arnoldum* substitutum.
Erat enim oriundus de ipsa parte ciuitatis, quæ *Selehofen* nominatur. Tam
grauis autem crescebat de die in diem inuidia inter ciues, vt tribus diebus in
septimana congrederentur, & per plateas cum gladiis, & fustibus, ac contis,
cuspidibus, & lanceis inuicem se mactarent, caderentque hinc & hinc, tan-
quam oues occisionis. Nec se *Arnoldus* interponere curauit pro pace & con- 4
cordia reformanda: sed suos fautores potius contra partem aduersam anima-
uit. Propter quod accidit, vt pars illa de *Selehofen*, quam fouebat & anima-
vit *Arnoldus*, maius monasterium occuparet, illoque pro castro vterentur con-
tra aduersarios. Durabat hæc dissensio dies multos, & clerus grauiter oppres-
sus contemptus habebatur: quia iam copia maioris ecclesiæ eis concedebatur
ad diuinum officium exequendum, non nisi pro illorum libitu laicorum, qui
illud temere occupauerant: & iam quidem multi venerabilem *Henricum*
conqueruntur mortis debitum exoluisse. Rem refero, fratres, omnibus illius
sæculi notissimam. Mors venerabilis *Henrici* multis innotuit: peruenit etiam
ad aures illorum Cardinalium, qui ab Episcopatu eum amouentes se promise-
rant sequuturos, & ludentes ad alterutrum dixerunt: *Ecce præcessit, suo tem-
pore nos sequemur.* Et ecce transiit tempus breue, & ambo vno die moriun-
tur. Nam vnus sedens in sede naturæ, vt purgaret ventrem, omnia intestina
sua in cloacam eiecit, & animam miserabiliter exhalauit. Alius manuum
suarum digitos articulatim abmordens & de ore expuens, deformatis manibus,
quasi se ipsum deuorans expirauit. O Deus vltionum, Domine Deus vltio-
num, h. e. iustum exercens iudicium. Et in his omnibus non est auersus furor
eius, sed adhuc manus eius extenta. Audita sunt hæc in terra nostra & fama
celebri diuulgata, nec a quoquam aliud dicebatur, quam *benedictus Dominus,
qui venerabilis* Henrici *iuste iniuriam vindicauit.* Sic isti dies suos clau-
serunt. Crescebat autem in malum vehementius odium & pugna ciuium præ-
dictorum. Iam conducuntur de foris auxiliatores milites ab vtraque parte,
peruenitur iam ad maiores. Nam quidam comites promissionibus attracti
huic prœlio se immiscuerunt. Tractatur ab vtraque parte de sumptibus ac-
quirendis: & pars, quam fouebat *Arnoldus*, festinatum consilium inuenerunt,
& vt mutuo acciperent de ecclesiæ ornatu, secretum habuere tractatum. Iam
integritas ipsius ornatus in parte est non modica vulnerata. O Cardinales, 5
carpinales,* pacem de terra accepistis, & vt homines se inuicem interfici- *Cardinales,
ant, vos fecistis. Quodcumquè mali prouenit, quæcumque fuerint homicidia

 perpe-

perpetrata, vestra est in causa peruersitas, vestra est iniquitas operata, vt veniat super vos omnis sanguis, qui effusus est, & deinceps effundetur. Ecce in omni terra non est, qui huic malo velit occurrere ad sedandum, sed crescit & intumescit mare istud plenum frementium bestiarum, ventis afflantibus vtique ex inferno. Iam se immiscet *Arnoldus*, qui quum esset Archiepiscopus loci, fautores plurimos acquisiuit in propriæ ciuitatis interitum & iacturam, nolens parcere, vt quidam ei imponebant, nec sexui nec ætati. Propter quod consilium pars aduersa, vt in mortem sui Domini armarentur, iniit. Longo ergo & secretissimo habito tractatu, in proposito scelere se inuicem adhortantes, se roborant & coniurant, tacent & abscondunt quicquid pro sua sit malitia perpetrandum. Sed nihil opertum, quod non reueletur.
6 Per plures enim admonitus *Arnoldus* est & præmonitus, vt se cautius obseruaret. Qui fertur suis monitoribus respondisse: *Canes Maguntinenses mordere non norunt, nec aliquid valent quam latratibus deterrere: a corde carentibus timeantur.* Erat quidam Abbas in claustro *Eberbach* Ordinis Cisterciensis qui ipsum *Arnoldum* pro suis excessibus sæpe literis arguit, & imminentia pericula intimauit. Erat quædam sancta virgo, nomine *Hildegardis*, quæ per spiritum vidit ipsum *Arnoldum* citius moriturum, scripsisse quoque dicitur ei in hæc verba: *Pater, prospice tibi, canibus enim sunt funes abstracti, qui insequuntur te.* Non autem acquieuit monitis
7 aliquorum. Accidit vt in vigilia *Ioannis* Baptistæ post prandium de quodam oppido *Bingen* ciuitati Maguntinensi appropinquaret, ac se in claustro monachorum iuxta muros ciuitatis ad sanctum *Iacobum* in monte specioso, sic enim dicitur, se locaret: & ecce Maguntinenses vsque in crastinum sese armant & condunt, vt quum in ipso die *Ioannis* audita fuerit campana, quilibet sit paratus: & factum est ita. Venit dies, & maturius solito prandent omnes, pulsatur campana, & a maximo vsque ad minimum vniuersa ciuitas congregatur. Præsul *Arnoldus* se iam dederat quieti, & audito campanæ sonitu vltra quam credi possit vehementer expauit, & timor irruit super eum, amissoque rationis gubernaculo quid posset facere ignorabat. Obstruxit autem repagulum, & lapidibus & lignis, quibus poterat, ianuas omnes monasterii memorati. Turba autem turbata ex aduerso omnes portas & fenestras, vel quoscunque alios exitus obseruabat, ne euaderet, quem quærebant. Iam ignem ad officinas admouebant: vix & cum multa difficultate monachi recessum obtinuerunt: & dum monasterium fumo plenum, flammisque per circuitum premeretur, ipse Præsul turrim monasterii ascendens, misericordiam deprecatur, & si quem offendisset verbo vel facto, satisfacturum se suppliciter pollicetur. Sed turba viso Pontifice clamare cœpit furiose, nec poterant supplicantis verba præ tumultu turbatæ turbæ intelligi vel audiri. Sed admoto igne ad turrim, in qua stabat, ipsum de turri descendere compellebant: flamma iam monasterio dominatur. Videns ergo monachos obtenta securitate abscedere, tentat, si forte & ipse cum eis & inter eos possit euadere: assumpto itaque habitu monastico occultari tentat, vt & ignem, qui inualuerat, & gladium euaderet, quem timebat. Apertis ecclesiæ valuis cum monachis fere abscesserat: sed a quodam est cognitus & detentus infelix. Quidam primo gladium vibrans collo Episcopi immersit. Alter in fronte eius percutiens mucrone ab aure vsque ad aurem, superiorem partem capitis ad inferius diuisit. Sicque actum est, vt alii contis, alii fustibus, alii gladiis,
8 alii lapidibus mactantes, solo tenus præcipitarent. Iacentem sic & vulneribus & sanguine deformatum vulgus nequam & peruersum vestibus spoliarunt, quidam annulos de digitis abstulerunt. Reliquiæ quædam, quas collo pendentes solitus erat ferre, ab aliis sunt ablatæ. Hæc autem circa horam nonam parum ante vesperas sunt peracta, nec poterant clerici ab ipsis malefactoribus aliquatenus obtinere, vt saltem occisus in loco traderetur debito sepulturæ. Sic ergo iacebat in campo super fossam ciuitatis, vbi canum & luporum transitus habebatur, desiderantes eum & ab huiusmodi bestiis deuorari. Tribus diebus sic nudus toto corpore manens, veniunt aliquæ maledictæ feminæ, caseorum, & ouorum, atque olerum venditrices, mercatrices, meretrices, saxisque

ſaxiſque dentes Pontificis contuderunt. Aliæ vero ſtipites ardentes, & titiones fumantes eius gutturi infixerunt, adiicientes linguis & labiis maledicta. Poſt diem tertium Canonici *S. Mariæ* ad gradus, iam incognoſcibilem & fœtentem furtim ſublatum, deferunt in ipſam eccleſiam, lachrymoſis ſuſpiriis ſepeliendo. O furiam Maguntinam, o maledicta gens, dura corde, gens immitis, gens intractabilis, gens indomabilis, gens iniqua, inuiſa cælo & terræ. Impia in Deum, ſeditioſa in inuicem, temeraria in ſancta pace, quam nemo neminem honorantem honoret, nemo neminem amantem amet, nemo, &c. Væ tibi infelix Maguntia, quæ proprium patrem mactas, vt te in ſuperbiam ponas, & patias genimina viperarum. Acta ſunt hæc anno millеſimo centeſimo ſexageſimo. O Cardinales, huius rei vos eſtis initium. Venite ergo, venite, haurite nunc, & ferte architriclino veſtro diabolo, eique offerte cum ea, quam deglutiſtis, pecunia etiam voſmetipſos. 9

III

(1) Arnoldo *trucidato*, Rudolfus Zæringenſis *a populo intruditur*; *(2) brachium de cruce* Benna, *pro obtinenda confirmatione, aufert*; (3) *a Pontifice repudiatur*; (4) *Moguntia omnibus priuilegiis, iuribus priuatur, mœnibus nudatur.*

PErpetrato hoc ſcelere aliud ſibi curare ſatagunt, nullam clericis, quorum intererat eligendi poteſtas, licentiam concedentes. Aſſumptoque quodam *Rudolpho* cognomine *Clobelauch*, fratre *Friderici* Ducis Zeringiæ, in ſedem collocant, adhuc occiſi Præſulis ſanguine fumigantem. Hoc autem factum eſt, vt poſſent vltionem Imperatoriam, quam meruerant, euitare. Erat enim idem *Rudolphus* vir potens, amicus ipſius Imperatoris, conſanguineus propinquus. Hic pro inueſtitura regalium & conſecratione ſua, ac pallio acquirendo, quod eſt pontificalis honoris inſigne, conſultans ac pertractans, quando ſumpta non habentur in promptu, vnde poſſint res huiuſmodi acquiri, quibus in honore ſuo acquiſitis dignitas obtineri, & obtenta valeret conſeruari: & ad nutriendum ignem ſumptuoſæ ambitionis, quaſi lignorum ſtruem, ſecretiores conſiliarii conſilia ſubminiſtrant. Theſaurus eccleſiæ nimius & inutilis perhibetur: quid enim grues argenteæ ad fumigandum altare? poſſet & eccleſia tota thurificari thuribulis cupreis abundanter. Item, ad quid calices aurei & gemmati tantæ quantitatis, vt in eis non valeant diuina myſteria celebrari? Hæc & ſimilia conſilia placuerunt. Quæ eo poterant facilius & citius adimpleri, quo percuſſo paſtore grex diſperſus, iam abierat vagabundus. *Rudolphus* ergo iam dictus Epiſcopus nominatur, diſponensque itineri ſuo brachium ab illa magna cruce, de qua ſupra mentionem fecimus, quæ *Benna* vocabatur, ad vſus neceſſarios amputauit: fideliter promittens, ſe reparaturum brachium æqualis ponderis & valoris, ſi peracto negotio proſperum iter ei faceret Deus. Proficiſcitur verſus Romam, ſed præuolauerat fama ad curiam, quæ facta fuerant manifeſtans: & Papa tactus dolore cordis intrinſecus de morte crudeliſſima Archiepiſcopi, & de infamia intruſionis *Rudolphi* per manum laicam, & eorum maxime, qui crimen homicidii perpetrarunt: ipſam intruſionem, intrudentes cum intruſo excomunicationis anathemate condemnauit. *Rudolphus Clobelauch* ad curiam non peruenit, inque via diem clauſit extremum, proculdubio eius crucifixi occiſus brachio, cuius ipſe brachium amputarat. De theſauro hoc ſciatur, quod qui olim affluxit, nunc velocius auolauit. Magna eius pars Imperatori creditur affluxiſſe, pars ab aliis ablata, pars Iudæis pignore obligata: pars furtim ſubtracta: diſperſi ſunt lapides ſanctuarii, non quidem in capita platearum, ſed in burſas furantium. Quæ vindicta ſequuta ſit mortem Domini *Arnoldi*, hic credimus non tacendum. Ab Imperatore proſcripti perpetuo exilio ſunt damnati, hi ſcilicet, qui manu nefanda ipſum facinus perpetrarunt: ipſa ciuitas omnibus iuribus, & libertatibus ac priuilegiis

perpe-

(Margin numbers: 1 beside "PErpetrato…"; 2 beside "Hic pro inueſtitura…"; 3 beside "ſed præuolauerat fama…"; 4 beside "in capita platearum…".)

perpetuo est priuata. Murus, & fossatum, & aliæ turrium munitiones sententialiter condemnata, & destructa funditus & euersa, ita vt ciuitas ipsa deinceps lupis & canibus, furibus & latronibus pateat peruia: nec vnquam reædificandi habeat facultatem: insuper & plebs ipsa perpetua infamia subiaceat, totius deinceps exors gratiæ & honoris: destructæ etiam sunt munitiones ipsius ecclesiæ in diuersis locis, & ecclesia multipliciter afflicta.

IV

(1) Conradus I *cathedrae Moguntinensi imponitur*; (2) *Cæsari aduersatur*; (3) *fugit ad Papam.*

1 SVccessit post hoc Dominus *Conradus*, Imperatoris consanguineus, de
2 Bauaria oriundus. Sed suscitauit diabolus inter Imperatorem & Archiepiscopum immortales inimicitias, quia erat adhuc misera ecclesia Maguntinensis amplius castiganda. Causam huius discordiæ longum esset enarrare, ideo prætermitto, nam & præsentem materiam non contingit. Dominus ita-
3 que *Conradus* Imperatoris non habens gratiam, exul & profugus fugit, Romam venit, ibique Imperatori quicquid mali poterat fabricauit. Papa pro quadam causa Imperatorem excommunicauit: ortumque est graue schisma inter ecclesiam seu clerum & Imperium. In his omnibus Dominus *Conradus* fuit Imperatori aduersarius capitalis. Sic ergo iterum ecclesia Maguntinensis Patris spiritualis est solatio destituta. Non erat, qui clericos in ipsa diœcesi ordinaret, chrisma consecraret, pœnitentes admitteret, moniales velaret, capellas & ecclesias consecraret. Hæc omnia mala ob venerabilis *Henrici* ab Episcopatu amotionem, cuius supra memoriam fecimus, pullularunt. O misera ecclesia Maguntinensis quid pateris? o lugubre & amarum poculum, quod tibi ira Dei miscuit ad potandum.

V

(1) Christianus I Conrado *surrogatur*; (2) *Cæsarem & Papam in concordiam reducit*; (3) *fato suo fungitur.*

VIdens Dominus Fridericus Imperator durum sibi fore, & contra Papam
1 & Archiepiscopum certamen gerere, Domino Conrado aduersarium suscitauit. Instituit ergo Dominum *Christianum* quidem curiæ Cancellarium, loco Domini *Conradi* Bauari, virum vtique miræ prudentiæ, in rebus ambiguis & arduis subtilissimi consilii & velocissimi inuentorem. Erat etiam vir miræ patientiæ in aduersis. Nulla in prosperis superbia extollebatur, vultus benignitate omnibus gratiosus, & alias honestis moribus adornatus. Hunc ergo quia tam ecclesiasticarum quam sæcularium personarum fauorem cognouit habere, constituit Episcopum Maguntinensem. Durauit hoc schisma annis XVIII. Tandem Dominus *Christianus* se interponens inter Papam
2 & Imperatorem, ambos ad concordiam reuocauit. Actumque est de Episcopatu Maguntinensi, vt Dominus *Christianus* Archiepiscopatum Maguntinensem obtineret pacifice & quiete, & Dominus *Conradus* Saltzburgensem Archiepiscopatum accipiens gubernaret. Erat etiam in ipsa ecclesia a puero enutritus. Quieuerunt mala per tempus modicum, & Dominus *Christianus* obiit. Obiit autem iuxta Romam. Grauiter ægrotauit, vi-
3 cinus erat summus Pontifex, qui Episcopum vt proximaret, paternis literis hortabatur. Quumque Papa ad Archiepiscopum peruenisset, sed languor in tantum præualuerat, vt Patri sancto assurgere non valeret. Facta ergo confessione summo Pontifici, de manu eius communicationem sanctam accepit, aliaque ecclesiæ sacramenta; & Dominus Papa facta & dicta indulgentia in pace abiit, & Dominus *Christianus* Deo animam reddens, mortem obiit.

obiit. Audita morte Domini *Christiani* Imperator intime doluit, & vniuersa eius curia, & omnes, quotquot intellexerunt, grauibus suspiriis sunt turbati. Rursum etiam misera ecclesia Maguntinensis plorans plorauit, quod dolor eius renouatus est.

VI

(1) Conradus I *ad sedem redit*; *(2) Clero imponit tributum*; *(3) ædem maiorem incendio deuastatam reficere incipit*; *(4) quæ posthac venti immanis corrumpitur turbine*; *(5) contra Saracenos proficiscitur*; *(6) redux patriam bello reperit conturbatam*; *(7) moritur*; *(8) Duce Bauaria defuncti thesauros auferente.*

POst hæc Principes quidam Dominum *Conradum* Saltzburgensem Archiepiscopum, Imperatoris recuperata gratia reformant, ita vt ipse Imperator eundem Archiepiscopum *Conradum* ad Maguntinensem ecclesiam redire postularet, quod ipse Dominus *Conradus* maximo desiderio affectabat. Suscipitur ergo Dominus *Conradus* in ecclesia Maguntinensi, tanquam fuisset angelus Dei. In continenti autem postea grauem ponebat exactionem in clerum, & mirati sunt vniuersi, & omnes qui audiebant, dicebant: *Qualis est hic, qui tributarium facit clerum?* Sed conualuit hæc pressura, & ex in hoc suis deinceps successoribus relinquebat. Modico tempore post Imperator *Fridericus*, dum transiturus esset riuulum paruulum, qui pedibus poterat transmeari, impetu aquæ quasi submersus est. Ipse dicebatur fuisse aliquantum grauis venerabili viro Domino *Henrico* Archiepiscopo, & ad ipsius depositionem occulte consilium ministrasse. Huic filius suus *Henricus VI* successit, quieuitque terra a prœliis. Iam sperabat ecclesia Maguntinensis post tot calamitates, miserias, pressuras, iacturas, ærumnas, fletus & vulnera in statum surgere potiorem, & pastoris proprii protectione & præsentia consolari. Sed adhuc diuina hoc vltio non admisit. Nam ignis egressus de foro fæni, quem veniens ventus ab oriente detulit super templum, combustaque ecclesia, & libri multi & boni, priuilegia quoque multa, & valde vtilia sunt consumpta, etiam pars ornatus magna partim ignibus deuorata, partim per asportationem subtracta. Venerabilis autem Pontifex Dominus Conradus nouam monasterii fabricam inchoauit, sed non consummauit. In his omnibus nec clerus a suis se lasciuiis temperauit, nec laici a sua malitia respirarunt. Post paucos annos ventus veniens ab occidente pinnaculum templi deiecit. Erat autem ligneum & super ciborium antiquum collocatum. Cum tanto autem impetu in ipsam structuram ventus irruit occidens, vt quasdam trabes in Rhenum mitteret, quasdam vltra Rhenum ad miliare iuxta villam *Hocheim* in aere deportaret. Certissimum a multis famabatur, quod non ventus, sed diabolus hoc fecisset. Erant enim trabes quercinæ & abiegnæ, quantitatis illius, quæ in torcularibus solent esse. Ego memor sum, istud vltimum accidisse. In omnibus his non est auersa ira Domini, sed adhuc manus eius extenta. Post hæc iter cœpit idem Archiepiscopus transfretare, & de manibus Sarracenorum eripere terram sanctam, atque restituere cultui christiano: seipsum & alios multos cruce signauit, mare transiuit, fere tribus annis militans Domino in partibus transmarinis. Circa finem anni tertii *Henricus* moritur Imperator: heu heu, væ terræ de partibus Hierosolymitanis. Redit Archiepiscopus, terram reperit desolatam incendiis & rapinis. Nusquam enim vbi Rex non est, gubernator vel potens, non potest a populo pax haberi. Desideratur ab omnibus *Conradi* Archiepiscopi aduentus, & ecce venit desideratus, & terram inuenit prœliis & incendiis conturbatam, studebatque omni desiderio pacem terris, & quietem prouinciæ reformare: & hoc fecisset, si mortis debitum non soluisset. Graui enim ægritudine fatigatus, & cum de die in diem se conualescere

Eeeee sperare t,

sperarет, subito & insperata morte præuentus Deo spiritum reddidit MCC.
7 Audita morte Archiepiscopi Dux Bauariæ filius fratris eius, omnem thesaurum & ornatum, quem in casulis, & infulis, & cappis habuit copiosum, & ecclesiæ donare deposuerat Maguntinensi, abstulit violenter: quod tamen Deus non reliquit inultum. Nam & ipse Dux post multum temporis interfectus, turpiter interiit, neque corpori Christi participans, neque regno, vt existimatur. Equidem iuste satis superque satis, vt qui beatum *Martinum* debito sibi decore spoliauerat & ornatu, ipse quoque cælesti ornatu & gloria priuaretur. O altitudo & profunditas iudiciorum iusti iudicis Dei, terribilis in consiliis super omnes filios hominum.

VII

(1) Conrado *mortuo*, Sifridus I & Lupoldus *de Sede Moguntina contendunt*; (2) *quorum hoc post Cæsaris* Philippi *cædem exturbato, ille rerum potitur;* (3) *ecclesia Moguntina varie misereque adflicta.*

1 IMperator abierat, & surgunt duo Reges pro Imperio litigantes: non est, qui a malis imminentibus se abscondat. Maguntinensis Archiepiscopus non est, & duo pro eo, quis eorum fiat maior, decertant. Ex vtraque parte amici & fautores promissionibus & muneribus acquiruntur. Et turpe est dicere, ipsi clerici electores simoniæ vitio maculantur, & multiplicantur mala super terram, & scinditur ecclesia Maguntinensium. Qui vni adhærent, cum eo recedunt: alii remanent cum altero. Sufficere poterat ad desolationem terræ vnum schisma. Sed funes peccatorum dupliciter circumplexi, difficilius dissoluuntur. Peruertunt cuncta simul hæc duo schismata iuncta, Regum, Pontificum, nec nouit amicus amicum. Vna pars, quæ remanserat, Canonicorum cum suo electo excommunicatur. Sed ipsi hanc excommunicationem se simulantes ignorare, diuina celebrare non omittunt. Durauit hæc contumacia annis VIII. Contigit post hæc, vt Rex *Philippus*, qui
2 fouebat hanc partem interdictam, occideretur in ciuitate Bambergensi, & hæc pars debilitata est, atque fautores alterius Episcopi, qui de ciuitate exierant, conualuere, anno Domini millesimo ducentesimo octauo. Principes post mortem *Philippi* Regis in *Othonem* conueniunt, qui fuerat aduersarius *Philippi* pro Imperio, cuius parti etiam Papa fauebat. Iste *Otho* maturauit ad Papam venire pro Imperiali consecratione: solenniter proficiscitur, consecratur: post annum excommunicatur. Eique filius *Henrici* Imperatoris, Rex Siciliæ *Fridericus* suscitatur a Papa: redeunt mala, surgunt incendia, spolia reuiuiscunt. *Fridericus* venit de Apulia contra *Othonem* : post annos aliquos *Otho* moritur. *Fridericus* dispositis pro vt melius potuit rebus, Romam proficiscitur, in Imperatorem consecratur, anno Domini millesimo ducentesimo vicesimo, ab *Honorio* Papa. Quo mortuo *Gregorius* Papa succedit. Hic etiam *Fridericum* excommunicauit, lætantur prædones, & ex-
3 ultant lictores capta præda. Conuertuntur vomeres in gladios & falces in lanceas, non est, qui in latere non deferat chalybem & lapidem in præparationem incendii, & in exustionem: omnia mala confluunt specialiter super ecclesiam Maguntinensem, & maxime circa partes Rheni de ciuitate Spirensi vsque Coloniensem.

(1) Sifri-

VIII

(1) Sifrido I *succedit fratris filius,* Sifridus II; (2) Friderico II *aduersatur*; (3) *opes ecclesiæ disperdit*; (4) Henricum *Thuringum Regem facit contra* Fridericum; (5) *eoque mortuo, Hollandiæ Comitem* Wilhelmum; (6) Obit.

POst mortem Domini *Sifridi* Archiepiscopi Maguntinensis senioris succedit dominus *Sifridus* fratris eiusdem filius: hic duobus annis laudabiliter vixit: sed quia elati cordis erat & superbiæ magnæ, nimis se contra *Fridericum* Imperatorem erexit, non quidem vt diuinam, sed papalem gratiam obtineret. Graui etenim infamia non solum apud Papam, sed & apud omnes homines laborabat. Hic ergo vultum & animum leonis induens, leo factus est, & cœpit orphanos & viduas facere, villas comburere, ciuitates destruere, homines deuorare, terram in desertum deducere, & Papæ mirifice complacere. Et quia iam inquisitionis literas contra Episcopum dederat, ex his factis *fratrem venerabilem* appellabat. Hic *Sifridus* Episcopus malum opus operatus est, qui per flammam ignis terram depauperauit, & thesauros ecclesiæ ablatos prædonibus dispersit, dedit raptoribus, iustitia eius non manet in sæculum sæculi. Is itaque Landgrauium Thuringiæ in Regem eligi procurauit: sed breui viuens tempore, & regnum & animam resignauit. Interea *Gregorius* Papa moritur, sedes vacat annis duobus vel tribus. Huic autem Papa succedit *Innocentius* quartus, qui in concilio Lugdunensi contra *Fridericum* Imperatorem depositionis sententiam promulgauit. Mortuo Landgrauio Rege *Wilhelmus* Comes Hollandiæ in Regem eligitur tantum ab Archiepiscopis Maguntinensi & Coloniensi. Post breue tempus dominus *Sifridus* Archiepiscopus etiam rebus valedicit humanis, abiens in regionem longinquam, nec tamen ideo cessant mala.

1 (line 1)
2 (line 3)
3 (line 10)
4 (line 14)
5 (line 18)
6 (line 19)

IX

(1) Sifridi *in locum* Conradus Coloniensis *postulatur*; *sed a Pontifice reiicitur*; (2) *inde eligitur* Christianus II; (3) *qui postea, tanquam inutilis Episcopatui accusatur*; (4) *dignitate submouetur.*

COnuenerunt ergo fratres ecclesiæ Maguntinensis tractantes de patre futuro, persuasi qui posset ipsam tot & tam grauibus oppressam miseriis, & tanto tempore iam plorantem paternis affectibus consolari; & concorditer in venerabilem virum Dominum *C.* Coloniensem Archiepiscopum vota sua transtulerunt, postulantes a sede Apostolica, ipsum sibi præfici in pastorem: sed, heu heu, hoc non poterat obtineri, non est hæc postulatio admissa, sed electio Capitulo restituta. Et ne Archiepiscopus Coloniensis ægre ferret suum desiderium non completum, ipsi legationis dignitas est commissa. Consedere rursum fratres ecclesiæ Maguntinensis, eligunt suum Præpositum, nomine *Christianum*, qui a cunabulis fuerat in ipsa ecclesia enutritus. Eadem die est a legato, qui tunc erat præsens, confirmatus, & a Rege regalibus inuestitus die *Petri* & *Pauli*. Omnia hæc acciderunt vno anno, scilicet, quod Dominus Coloniensis est postulatus, quod factus est legatus, quod Dominus *Christianus* factus est Episcopus & consecratus, quod pallium est assequutus. Omnes religiosi, & qui Deum præ oculis habere credebantur, super huius hominis promotione gaudebant, sperantes pacem rebus dari maxime, quia idem bellicis rebus non fuerat assuetus: etiam qui negotio fuerant inimici, congratulantur ei. Sed non stetit diu in Episcopatu: accusatur enim apud Papam, quod omnino inutilis esset ecclesiæ, & quod euocatus ad expeditiones Regis inuitus veniret. Hoc autem verum erat, eo quod fierent incendia, sectiones

 vinearum,

vinearum, deuastationes segetum. Dicebat etenim, nequaquam decere talia sacerdotem. Sed quicquid deberet per gladium spiritus, quod est verbum Dei, omnimode se promptum asserebat, & voluntarium seruitorem. Quumque eius prædecessorum sequi vestigia moneretur, respondit: Scriptum est, *Mitte gladium in vaginam.* Ob hoc in odium Regis & multorum incidit
4 laicorum. Qui omnes eum accusantes, apud Papam obtinuerunt eum ab Episcopatu omni submoueri. Cessit ergo anno Domini MCCLI.

X

(1) Christiano II *surrogatur* Gerhardus, *Comes Siluestris;* (2) *legatis Cardinalibus pecunia corruptis.*

1 SVbstitutus est autem ab eodem legato adolescens Subdiaconus *Gerhardus*
2 nomine, filius comitis *Conradi*, qui dicebatur *Syluester Comes.* Hunc autem substituit Cardinalis Presbyter & legatus inductus a quodam *Henrico* Archiepiscopo Herburgdunensi, qui socius erat ipsius legati: nec tamen hoc ipse *Henricus* Archiepiscopus consuluit sine causa: acceperat enim occulte CC marcas pecuniæ numeratæ a *Gerhardo*, quem idem Archiepiscopus institui procurauit. Nihil opertum quod non reueletur. Præter has autem CC marcas factæ sunt destructiones multæ ecclesiæ Maguntinensis.

CONRADI VECERII
DE
REBVS GESTIS
HENRICI VII
IMPERATORIS
LIBELLVS.

Vi hunc *de rebus gestis* HENRICI VII *Imperatoris* edidit libellum, CONRADVS VECERIVS, gente fuit Lucelburgensis, vt in prooemio opusculi ipse indicat; muneris vero dignitate *Maximiliani I* & *Caroli V* Imperatorum a secretis *; litterarum denique, quae humanitatis veniunt appellatione, haud plane imperitus; quin lingua manuque praestabilis **, ob eamque rem viris ista aetate eruditionis laude florentibus, *Hieronymo* praecipue *Buslidio* †, familiaris.

* Vid. *Miraeus* de Scriptoribus saeculi XVI p. m. 132, *Vossius* de Historicis latinis lib. III cap. X p. m. 651, *Mallinckrot* de Cancellariis & Vicecancellariis Imperialibus p. m. 421. Neque enim hic audiendi sunt *Schurzfleischius* ac *Osius*, viri ceteroquin doctissimi, quorum *ille* ipsum *Henrici* ipsius a libellis fuisse dicit epist. DXLI tomi I p. m. 652; *hic* vero *Caroli IV*, annotat, ad *Albertini Mussati* historiam de gestis *Henrici VII* lib. I rubr. I p. 16.

** Vnde *Valerius Andreas Desselius* Bibliothecae Belgicae p. 141; *Vir non minus gnarus polite, belle, graphice excepta notare, quam ex tempore concepta bene, ornate, copiose dicere.*

† Vid. *Miraeus* l. d. vbi simul prodit, *Buslidii* ad *Vecerium* epistolas αὐτογράφους suo tempore Louanii apud *Valerium Andream* adseruatas fuisse.

Floruit adhuc an. MDXXIII, eoque laudationem funebrem *Hadriani* Papae *VI* honori memoriaeque scripsit, Coloniae Agrippinae typis vulgatam.

Erat enim inter clientes illius, ac peculiarem etiam *de aduentu* eius *ad vrbem* libellum confecit. *Sagittarius* cap. XXVI introductionis in historiam ecclesiasticam § LXXI p. 699.

Caussas, quibus inductus historiam hanc conscripserit, ipse loco dicto his explicat verbis: *Has res ego mecum etiam atque etiam reputans, quanquam non ignorabam, propensiorem illico fore lectorem ad carpenda quaeque recentia, quam comprobanda: sperare tamen coepi, fieri posse, vt quum singularem Regem describendi caussa iustis rationibus assumptum cognouisset, institutum nostrum boni consuleret. Namque & res dignae videbantur, quae referrentur in litteras, & extabat, qui ante nos id fecisset nemo*, quod equidem nouerim. Tum necessitudo patriae me vel maxime impulit, non ea quidem, vt Principis nostri facta plus aequo praedicarem, sed quae apud varias sparsim gentes & barbaris*

linguis

linguis & per partes legi compereram, in corpus libri cuiuspiam latini possem redigere; omni interim soli natalis affectione seposita.

* Non est, quod notem, doceamque, quam putide prorsus hic falsus sit *Vecerius*. Notauit enim id iam pridem apertissime *Disenbachius*, vt ex adnotatione infra § I adiecta patet.

Quamuis autem dicat, in vnum se redegisse corpus, quae apud varios, barbaris linguis, & per partes inuenerit, fere tamen nil aliud praestitit, quam quod Italica *Ioannis Villani* veste donauit latina, vt praeter *Spondanum* (ad an. MCCCVIII p. 306) illustres *Gundlingii* fratres iam monuere; *Nicolaus Hieronymus*, Gundlingianor. fascic. V obseruatione II § XLIII p. 479, *Iacobus Paulus*, praefatione in vitam *Henrici VII* § IX n. 11 p. 19. Certe nec historiarum peritus admodum fuit, nec a subsidiis ad scribendam hanc historiam satis instructus; quamuis singularibus paratum fuisse velit *Ioan. Christianus Neü* sect. IX Mantissae ad *Degorei Wheari* Relectiones hiemales p. 161.

Saepius interim hic, quem conscripsit, libellus prelum fatigauit. Primum quidem Hagenoae an. MDXXXI, cum scriptiuncula *de duabus Siciliae seditionibus*, typis exscriptus Setzerianis. Tum bis Basileae, initio, anno MDXXXII cum Witichindo Corbeiensi; dein an. MDXLII. Post a *Reubero* huic insertus volumini an. MDLXXXIV Francofurti ad Moenum; & anno sequenti MDLXXXV itidem Francofurti a *Christiano Vrstisio*, in tom. II scriptorum, quos edidit, rerum Germanicarum redactus. Helmaestadii vero eodem anno cura *Reineri Reineccii*, vna cum *Caroli IV* de vita sua commentario, & *Ioannis* Archiepiscopi Pragensis oratione in obitum Imperatoris modo dicti, Caroli scilicet IV.

Eadem vero, qua olim, hic prodit facie, nisi quod hic illic inspersae sint nonnullae adnotatiunculae, ex *Osio*, *Pignorio*, aliisque excerptae: quas beneuolis lectoribus hoc minus ingratas fore iudicaui, quo apertius ad noscendas auctoris hallucinationes faciunt.

Certum quanti aliis videatur, breuibus subiungendum.

Martinus Disenbachius

Dissertat. de vero mortis genere, quo *Henricus VII* Imp. obiit, sect. II § XIV p. 209.

Scriptor & ab Henrici *temporibus remotus, praeterea non ita accuratus, cuiusque libellus de rebus gestis Henrici VII*

Impe-

Imperat.—— *& nimia breuitate & exiguo rerum, quas recenset, pondere, ad mediae aetatis historicos fere accedit; inter quos non esse, quem pro mediocri historico laudet, dicit Lipsius.*

Nicolaus Hieronymus Gundlingius

Gundlingianor. fascic. I obseruatione VII § II p. 169 & 170;

Conradus Vecerius, *qui saeculo XV vixit, & Caesaris huius magnanimi vitam scribere conatus est, ingenue tandem*, vxor, *inquit*, illi quae, cuiasque fuerit, itidem prope in ambiguo est. *Rerum historicarum non admodum gnarum fuisse oportet, cum ne quidem gentem Lucenburgicam, e qua genus traxit Heros illius, nouerit. Dicit*, qui maiores ipsius fuerint, aut omnino parentes, *se*, quamuis curiosa inuestigatione, *cognoscere nequiuisse. Beneuolus lector hinc satis intelligere potest, quam paupertinus scriptor fuerit* Vecerius, *quod ne quidem res hasce exiguas indagare potuerit. Nil fere ex eo disci potest, quam rerum in Italia series ac progreßio. Reliqua, quae narrat, omnia erroribus haud leuibus permixta sunt.*

I

ISTORIAM quisquis aggreditur scribere, eam maxime virtutem tacite polliceri videtur, vti fide nitatur assertio: pusillumque interest, munusne commemorandi res gestas, integritatis suæ conscius vltro quis suscipiat, an publicandorum potestatem actorum Cæsaris permissu nanciscatur. Atque eo magis, quod hunc quum seligit Princeps, non illud agit, vt bonum grauemque velit efficere (quis enim, præter immortalem Deum, cuiquam probitatem conferat?) sed quo veracem videri iniunctione mandati testetur. At historicus vt primum res memorandas commendare posteritati decreuerit, primum omnium de moribus suis ipse videtur iudicium facere, seque eum promittere, qui & fideliter & accurate cogitata prompturus sit. Has res ego mecum etiam atque etiam reputans, quanquam non ignorabam, propensiorem illico fore lectorem ad carpenda quæque recentia, quam comprobanda: sperare tamen cœpi, fieri posse, vt quum singularem Regem describendi causa iustis rationibus assumptum cognouisset, institutum nostrum boni consuleret. Namque & res dignæ videbantur, quæ referrentur in literas, & extabat, qui ante nos id fecisset, nemo, quod equidem nouerim*. Tum necessitudo patriæ me vel maxime impulit, non ea quidem, vt Principis nostri facta plus æquo prædicarem, sed quæ apud varias sparsim gentes & barbaris linguis, & per partes legi compereram, in corpus libri cuiuspiam latini possem redigere: omni interim soli natalis affectione seposita: alioquin nec veterum cuiusquam acceptanda esset industria: qui quum Regum res maximis voluminibus posteritati traderent, eorum ipsorum tamen, quos perscribebant, & clientes & populares habebantur: adeo quæ ex officio gerimus, ab iis, quæ forte priuatimque fiunt, distinguuntur. Nunc ad inceptum redeo.

**Diefenbachius* dissertatione *de vero mortis genere, quo* Henricus VII *obiit*, sect. II § XIV p. 210; *Id opido falsum, quum* Albertinus Mussatus *duobus fere ante* Vecerium *seculis idem XVI libris præstiterit, quod vel ex aliorum citatione cognitum* Vecerio *esse potuisset, aut certe debuisset.*

II

QVi maiores Imperatori *Henrico*, aut omnino parentes fuerint, quamuis curiosa vestigatione cognoscere non potui: sed & vxor illi quæ cuiasque fuerit, itidem prope in ambiguo est (*a*). Ipse, quod constat, Luceburgiæ Comitatum hereditate obtinuit, Romam(*b*) profectus, & *Baldeuino* fratri Treuirensis ecclesiæ Archiepiscopatum confecit, & summis Antistitibus ac bono cuique sapientiæ & comitatis ingens argumentum edidit. Fuit olim Luceburgia Treuirorum portio, idque vt credam, propinquitate locorum adducor. Hanc postmodum *Henricus* Romano admotam Imperio, Ducariæ dignitatis insignibus exornauit(*c*). Situs eius ab Arduennæ siluæ termino, quatenus hodie appellationem obtinet, ad Mosellam fluuium, cuius amnis Burdegalensis *Ausonius* carmine satis prolixo meminit; finitimarum ditionum his limitibus cingitur, Gallico, Lotharingo, Metensi, Treuirico, Iuliaceno, Leodio. Oppida non amplius nouem, maior quondam numerus. Sed eum & pia, vt aiunt, *Henrici* liberalitas, tribus municipiis Sareburgo, Vitelliaco, & Treuirorum maximo templo donatis(*d*), & Gallica bella coarctarunt. Gens potiore ex parte Germanica, regione tamen Gallicam spectante eius quoque nationis moribus linguaque vtens.

(*a*) Puderet scribere, *Conradum Vecerium*, ——quinam *Henrici VII* pater extiterit, ignorasse, nisi suam ipsemet inscitiam apertis quod dicunt, tibiis fassus esset, operis sui *de rebus ab Henrico VII Cæsare gestis* vestibulum sic exorsus; *Qui maiores* cet. Hæc ille, hac in re plane peregrinus & hospes, vti, lector, cum admiratione vides. Ita *Osius* annotat. In lib. I *Mussati* de gestis *Henrici VII* rubr. II p. 27.

Non leuiter admirati sumus in superioribus, ignotos fuisse *Vecerio* maiores & parentes *Henrici VII*, cuius ille vitam edidit, mirari nunc par est magis, ab eodem scriptum, quæ cuiasque fuerit illius vxor, itidem in ambiguo esse, quamuis hoc ipsum a se curiose indagatum scribat. *Idem* l. d. ad rubr. III p. 93.

(*b*) Legerem longe libentius, *in Galliam*. Ita ad hunc locum idem *Osius* l. d. rubr. III p. 107.

(*c*) Male. Nepos enim *Henrici*, *Carolus IV*, Comitatum hunc anno demum MCCCLIV, III Id. Mart. Ducatus ad dignitatem euexit. Notauit id similiter *Osius* l. d. ad rubr. II p. 17 & seq.

(*d*) *Brouverus* lib. XVII *annal. Treuir.* § XLIII p. 196; Neque interim a fide quidquam alienius tradi potuit, quam quod cohonestandæ Luxenburgicæ genti nonnemo prodidit, eius liberalitate tribus nimirum municipiis, *Saræburgo*, *VVitlichio*, & tertio, quod non expressit, Clerum primarium & Episcopos donatos, quorum omnino nihil in Henrici vnquam fuit potestate. Luculentum ea de re scriptum extat *Ioannis* Bohemiæ Regis, & Lutzelburgiorum Comitis, cuius forte pertenuis notitia ad commendationem inanis muneris autorem impulit. Ioannes quippe cum Balduino patruo hoc ipso anno (MCCCXIII) circa quartum Nonarum Februarii Vesaliæ degens palam professus est, neque se neque suos vllo prorsus colore quidquam iuris aut legis vsurpare posse in *Mailbergii* & *Saraburgi* castrorum possessionibus, aut in aduocatione *VVittelichiana*, quæ a *Vinstingia* gente quæsita, aut iis denique fundis, fiduciariisque prædiis, quorum *Arnoldus*, *VVernerus*que *Rulandtii* vsum fructum in vita cepissent. Et quo ne posteris successoribusque disceptationis quicquam sit reliquum, id ipsum quodcumque ius, quod iure iniuriaue sibi vindicarint, *Balduino* patruo, eiusque successoribus omnibus, hisce tabulis velle remissum atque condonatum.

III

HAec de *Henrici* origine patriaque tametsi pauxilla, tenuitatem confesso præmittere placuit. Quanquam non me præterit, circumferri iampridem libellum vernacula lingua conscriptum, *de feminæ* Melyssinæ præstigiis, octauo quoque die pubetenus in anguem commutari solitæ. Quam inter maiores Septimi nostri connumerare nituntur(*a*). Eum vt nec approbare, ita nec refellere animus est. Quur enim non veneficia fieri posse concesserim, dum si tradantur vt veneficia. Quis enim non illa fascina legens obstupescat, neque tamen protinus tanquam conficta repudiet?

Ouid. Metamorphos. 14.

Scylla venit, mediaque tenus descenderat aluo,
Quum sua fœdari latrantibus inguina monstris
Aspicit, ac primo non credens corporis illas
Esse sui partes, refugit, &
Cerbereos rictus pro partibus inuenit illis.

Sed a fabulante poeta eos versus exaratos obiicies. Historiam accipe:

Virgil. Aeneid. 4.

Hæc se carminibus promittit soluere montes,
Quas velit: ast aliis duras immittere curas.
Sistere aquam fluuiis, & vertere sidera retro,
Nocturnosque ciet manes, mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.

* Lucanus lib. 6

Alius quoque eiusdem professionis scriptor* hunc in modum cecinit:

Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
Incantata perit.

Libet & testimonium quanquam non admodum diffinitum, vnius e nostris sapientibus afferre in medium. *Hæc vel falsa sunt*, inquit diuus pater *Augustinus**, *vel tam inusitata, vt merito non credantur.* Firmissime tamen credendum est, omnipotentem Deum omnia posse facere, quæ voluerit, siue iudicando, siue præstando: nec dæmones aliquid operari secundum naturæ suæ potentiam (quia & ipsa angelica creatura est, licet propior sit vitio maligna) nisi quod ille permiserit, cuius iudicia occulta sunt multa, iniusta nulla. Nec sane dæmones natura creant, si aliquid tale faciunt, sed specietenus, quæ a Deo vera sunt creata, commutant, &c. Quid an non consonantia de ortu maximorum quondam Principum aliorum traduntur? Alexandrum nempe Macedonem complexu Olympiæ matris draconisque genitum, ideoque appellatum fuisse Hammonem? Scipionem Africanum & diuum Augustum, eiusdem superstitionis interuentu conceptos? quin & in oceani Gallici insula quadam nouem

* De C. D. 16.

nouem Gallicenas illas fuisse tradunt authores, quum aliis artibus præditas, tum vertendi se in quas formas liberet. Quibus ex locis ortam fuisse *Melyssinam* non est absurda coniectio. Sed de his alias. Certe prænobiles, tum in Galliis, tum apud inferiores Germanos scio familias, & patriæ nostræ deferentes prænomen, & in galeato imaginum apice (cuius stemmatis diligentissima ac minime perfunctoria cura fuit veteribus) id monstrum cuppæ balneatoriæ insidens. Sed & turrim ingentem medio ciuitatis nostræ sitam, paulo supra ætatem nostram bona ex parte prolapsam vetustate comperi, in qua vanitatem illam fuisse peractam fama per manus traditur. Postremo *Carolum*, felicissimum seculi nostri Principem, nondum pubescentem, quum de nuptiarum fœdere cum *Renata*, *Ludouici* Gallorum Regis filia ineundo tractaretur (quanquam illi larga potestas erat, e subiectis aliis gentibus titulum assumendi) totis tamen tabulis haud alia quam *Lucenburgiæ* appellatione fuisse denotatum, non in minima gloria posuerim (*b*), vsque adeo, vt nisi aliis vitiis supradictum opusculum laboraret, quippe in quo parum verisimilia referuntur, interdum aduersa, nonnunquam dissonantia, non difficile fidem mihi faceret. Enimuero quo commodius ad ipsius *Henrici* res nostra feratur oratio, & rectum visum est, & necessarium, pauca prius de statu temporum illorum supra repetere.

(*a*) Quæ *Vicerius* habet de *Melyssina* siue *Melusina*, femina præstigiis clara, & quæ octauo quoque die pube tenus in anguem commutari soleret, quamque hominum vulgus inter maiores *Henrici VII* Cæsaris recensebat ex libello nescio quo vernacula lingua conscripto, & Lucenburgi solito circumferri, poetarum commentis, ne dicam anilibus fabellis, affinia putanda sunt, & otiosorum tricis. Vide, lege, & risu abstine, si potes. *Osius* l. d. ad rubr. II p. 28.

(*b*) Spectare huc videtur *Osius*, dum l. d. ad rubr. I p. 16 scribit; *Neque hic in* Vecerii *sententiam ire velim, libere nimium asserentis, titulum Lucenburgensis dominii a Viris Principibus expetitum fuisse maxime. Aut enim, cum hæc in litteras* Vecerius *misit, ea tempora spectauit, quæ multo post* Henricum VII *admotum Imperio secuta sunt, hoc est*, Caroli IV, *Germanorum Imperatoris XXII, cui a secretis fuisse videtur; aut tale illi dictum condonandum est, & cogitandum, ex amore patriæ promanasse.*

IV

ANno a Christo saluatore genito MCCCII, Francorum Rex *Philippus* cognomento *pulcher*, graue aduersum Pontificem maximum, *Bonifacium* Octauum, conceperat odium, tum Gibellinæ factionis studiosiorem existimans, tum quod fidem temere præuaricatum contenderet. Promisisse enim sibi paucis ante annis, quum alia quædam, tum de summa Romani Imperii potestate ab Germanis ad Gallos traducenda, atque adeo *Carolum* fratrem diserte fuisse in conuentis nominatum, cui id decus primum assignaretur. Hæc videlicet policita nunc cecidisse ad nihilum, *Alberto* Austrino Teutonico Principe palam nuper decretis eius comprobato. Eas Rex causas grauius secum considerans, rationem irarum exequendarum perquirit. Neque difficilis mox via *Bonifacii* irritandi inuenta. *Columnia* gens Romæ opibus & clientelis insignis *Octauo* inter comitiorum arcana suffragii iure, ne legeretur, obstiterat. Itaque eis quoque *Bonifacius* per speciem expilati thesauri ecclesiæ effecerat, vt & ædes & suburbana familiæ publice diruerentur, & qui eorum Cardinales iam essent, venerando collegio excederent. Interea *Stephanus* ex ea gente profugus in Gallia agitans, idoneus *Philippo* visus est, per quem initia malorum fierent. Cœptus comiter humaneque haberi, liberaliusque, quam fortuna exulantium est. Ad hoc *Philippus*, ne quid impotentiæ prætermitteret, sacerdotales Galliarum titulos a Pontificibus antea pro decretis, proque more sanctæ matris ecclesiæ componi solitos, ipse ordinare citra consensum Præsidis Romani statuit. Quæ vbi summus Antistes intelligit, grauissime tulit iniuriam, pessimi exempli, id quod erat, existimans, si vel antecessorum recte constituta temere rescinderentur, vel autoritatem pontificiam laicus Princeps profanasset. Augebatur indignitas ipsius *Bonifacii*, supra quam dici potest ambitiosa, magnitudine animi, & contumeliarum insolentis. Itaque quo partes suæ iustiores vulgo noscerentur, lege potius

agere, quam armis instituit. Praelatos Gallicos maiores conuenire Romam vniuersos iubet, ad publicam synodum celebrandam. Hi, ne regno decederent, *Philippi* prohibitione intercluduntur. Quibus rebus ad *Octauum* delatis, increpatur Rex primum per literas, deinde quum castigationem contumaciae paruipenderet, sacrorum participatione arcetur. Neque eo minus Praelatis regni ipse Lutetiam accersitis, causam quoque suam approbare nititur. Pontifex ne nullam non rationem coercendi *Pulchri* tentaret, Flandrorum partes tueri aggreditur. Ea tum gens, quod superbius imperatum sibi diceret, Gallicum iugum detrectabat. Cum superis quoque Germanis amicitiam interiorem coniungit, iusso *Alberto*, quibuscunque posset viribus, fines Belgarum, quatenus *Philippici* iuris essent, incursare. Sed nihil ea Gallum a consilio dimouerunt. Missi clanculum in Italiam qui Campanos, si qui forsan priuatas ob iras infensi essent Antistiti, corruptos auro traherent in sententiam, ceteraque comprehendendi eius idonea mature appararent. Neque euentus infando commento defuit. Anagniae agens Pontifex, a *Sarra Columnio*, duce Gallicae multitudinis non prouiso irrumpente, summa luce circumuenitur, liberaeque custodiae traditum oppidani immodice (ut aequum erat) funesto scelere conturbati, triduo demum elapso, receptis animis exemerunt. Ipse Romam regressus, dum vindictae modos altius inuestigat, morbum, vt creditur, ex aegritudine nactus, interiit.

V

VNdecimus *Benedictus* Octauum, *Clemens* Quintus *Benedictum*, munere summi Pontificatus insequitur. *Reyterandum* * *Gotthonem*, quoad priuatus erat, appellabant, Burdegalensem Archiflaminem. Is enim variantibus nonnihil patrum sententiis, inter alios duos *Pulchro* ab suarum partium Cardinalibus nominatus extiterat, quem Rex, quoniam id temporis plurimum poterat, si ita sedisset, solenniter nuncuparet. *Philippus* insperatae dignationis laetitia gestiens, *Reyterandum* * accersit, in suaque manu papalia Comitia, prolatis epistolis Cardinalium, reposita edocet; ceterum postulata quaedam sex capitibus comprehensa recipi sibi prius, quam res confici posset, oportere. *Gottho* nihil minus, quam quae iactabantur, vel sperans, vel cogitans, illudique sibi existimans, cunctari primum: vbi serio agere Principem comperit, actis in praesens gratiis, capita se regiae petitionis praestiturum promittit. Data acceptaque fide placita curantur. *Raymundum* * Cardinales Gallici duodecim summum ecclesiae Romanae sacerdotem in gratiam Regis consalutant. Italicos statim patres, vt idem facere vellent, epistolis nuntiisque celerrimis adhortati. *Gottho* vt primum quae ab Rege acta de se fuerant, Italis quoque probari cognouit, senatum statim Cardineum vniuersum, Regesque Transalpinos aliquot conuenire Lugdunum iubet, ad peragenda inaugurandi solennia. Id edictum tametsi Praelatis Ausoniae non perinde arrideret, pontificiam aulam trans alpes concessuram gementibus: coiere tamen in ciuitatem designatam non infrequentes, ibi declaratus ex more maximus ecclesiae Christianorum Episcopus, quintique *Clementis* appellationem sortitus, mox *Philippum* censuris (namque id primum postulatorum caput extiterat) quibus innexum a *Bonifacio* diximus, exoluit, reliqua promissorum tempestiue se effecturum affirmans.

* l. *Bertrandum*; vt iam contra *Vecerium* hunc nostrum & *Ciacconium* notauit *Osius* l. d. ad rubr. I. p. 16.

VI

SEd nec ea *Philippus* posthabenda ratus, Pictauos in conuentum accersito *Clemente*, de ceteris desiderii sui partibus referri iussit in medium. Summa

Summa petitio erat de abolenda in perpetuum memoria *Bonifacii*. Neque prætextu caruit flagitatio impudens, articulis quadraginta ingenio causidicorum excogitatis, quibus *Octaui* mores, præter alia facinora de hæretica impietate, sugillabantur. Hic vero hærere æstuareque *Clemens*, quid nam consilii in re tam inexplicabili caperet. Namque inde occurrebat sacramenti interuentu firmata promissio, hinc innocentia *Bonifacii*, qui vt neque forsan insons prorsus criminum haberetur, ita non vllum extare de obiecto admisso indicium: quin exemplis, decretis, constitutionibusque declaratum, abunde reliquisse, quanto studio, quantaque fide gubernacula culminis Apostolici procurasset. Sollicito inter has curas *Quinto*, opportune *Nicolaus* Cardinalis Pratensis interuenit: cui, quod arbiter omnium arcanorum haberetur, nudantur ordine omnia. Is, vt erat ingenio ad subita etiam quæque moderanda dexterrimo, primum confirmato Pontificis animo, scire se, quid potissimum illi consilii profuturum speraret, affirmat, regias in primis spes ali dissimulanter augerique placere, tum doceri cupidum Principem, quo magis rata fiant, quæ ad *Bonifacii* cineres attinent, videri futurum consultius, si tanta res non nisi publici consilii senatusconsulto firmetur. Quam sententiam vbi Gallus approbauerit, sedem conuentui Viennam inter Allobroges deligat, aliamve ciuitatem quampiam & liberam, & ad excedendum regiis finibus opportunam. Placuit *Quinto* Cardinalis suggestio. Itaque de voluntate *Philippi* Viennam maximo Christianorum conuentu edicto, *Octauo*que de opposita impietate ex sententia Patrum absoluto, ipse ibi paucos commoratus dies, Auenionem in *Roberti* Regis prouinciam sese contulit.

VII

NVnc tandem ad *Henricum* nostrum deflectat oratio. Anno a Christo MCCCVIII Rege Romanorum *Alberto* per insidias nepotis occiso, nuntiatum est, Principes, quorum legendi Cæsaris ius est, de sufficiendo Imperatore parum conuenturos. *Philippus* discordiam Germanorum cœptis suis optime conducturam existimans, secretiorum modo consiliorum arbitros coire iussos de noua dispositione interrogat. Venisse aliquando tempus suo quoque sæculo exornandi regni Gallici: sextum antea postulatorum caput, quod ad eum diem consulto noluisset *Clementi* prodere, id vero nunc expromere statuisse, de *Carolo* fratre substituendo in Imperium, deque ea dignitate per senatusconsultum in perpetuum transponenda in Galliam. Esse *Clementem* iampridem in potestate, posseque rem & iure & exemplo nixam facile transigi. Cui enim fiat iniuria, si vacantis Imperii permutetur conditio? Idem fecisse Pontifices olim alios. Denique fatorum seriem conuenire cum eiusmodi proposito, vt quemadmodum principatus ille de Græcis quondam in Francos, sicut ei videbatur, deque ea gente ad Italos, ac postremum ad Teutones translatus crederetur, ita rursus ad Francorum posteritatem remigret. Mouit vniuersos proceres relatio regia, laudatoque nobilitandi Gallorum regni desiderio, de consilii sententia decretum fit, & vt *Philippus* & *Carolus* primo quoque tempore, ante etiam, quam Germani irent in suffragium, *Clementem* numeroso comitatu adeant, rumore quidem disperso, quasi ad persequendam *Bonifacii* criminationem veniant, reuera autem vt protinus quam Auenionem inierint, Pontificem de sexta & ad id tempus ignota petitione commonefaciant. Eam occultationem nihil fuisse aliud, quam de imperatorio apice publice transponendo in Celtas. Abdere vero rem placuisse eatenus, quam apud *Bonifacium* quoque tentauissent, vt ne viuum regnantemque *Albertum* affecisse videretur iniuria. Nec repugnaturum *Clementem* quantumuis audaci flagitationi, videlicet, iam instructo exercitu verius quam famulitio territum. Edicto per vniuersam ditionem dimisso, generosi clientes ad regium iter apparati conueniunt, equitum sex millia fuisse traduntur.

VIII

ENimuero ſicuti recte inſtitutis diuinus fauor arridet, ita improbe conſulta, iuxta *Sexti Pythagorici* ſententiam, funeſtus inſequitur exitus. Permanauit certe ad Pontificem quamuis latitantis conciliabuli aſtutia. Quare denuo accerſito *Pratenſe* intimorum, vt diximus, omnium ſocio, ac iam ante exoſo *Philippum* ob inſectationem Bonifacianæ memoriæ, quæ ſi tolleretur e medio, & acta quoque illius, in quibus Cardinalatus cenſebatur, quem *Octauus* illi contulerat, conuulſum iri verebatur, nouam huiuſmodi ambiguitatem aperit. Ille ad innatam ſapientiam verſus, *quam maximis itineribus*, inquit, *& antequam Gallicæ petitionis mentio in ſenatu fiat, nuntiandum in Germania cenſeo, de ſucceſſore quammaxime mature ſurrogando.* Quum *Clemens*, quem igitur præcipuum crederet, tantæque ſucceſſioni idoneum, quæſiuiſſet: *Pratenſis* eccleſiarumne libertatis reſpectu, an ſtudio Gibellinarum partium, an conſuetudinis in vrbe quondam inſtitutæ memor, *Henricum*, ait, *Luceburgiæ Comitem nulli Germaniæ Principum cedere arbitror, ſiue religionem, ſiue fidem, ſeu certe magnitudinem animi ſpectaueris. Neque dubium, ſi eo celſitudinis benignitate tua prouectus fuerit, nulla non re vel Pontificiis obtemperaturum iuſſis, vel immunitatem eccleſiæ propugnaturum. Sane clanculum & diſſimulanter cuncta fieri oportet, ne ſi publico ſenatu in Patrumque conſpectu cogitata retexeris, qui Cardinales Philippo ſtudent, proditis illico rebus, vota noſtra conturbent. Itaque quas ipſe literas dabis in Alemanniam, puſilla modo formula placet obſignari, quaſi non ſcriptas de rebus grauiſſimis: Ego ſeorſum prolixas de tota re alias exarabo.* Iuuit aſſertionem Cardineam *Henrici* quoque integritatis gloria, quam ex rebus fortiter probeque geſtis fama iam pridem exorta ad *Clementem* quoque pertulerat.

IX

DElatis ad Germanos epiſtolis, reque intellecta, Comitiorum ſolennia maturantur, valuereque adeo pontificiæ Cardinaliſque literæ (qui & illud adiecerat, niſi bonis conſiliis protinus obſecundarent, Cæſarei faſtigii apicem, iurene, an iniuria, relicto Rheno tranſiturum in Galliam) ſed & maxime ſpectata virtus *Henrici* profuit, vti cunctorum ſuffragiis, ac ne vno quidem repugnante, Romani regni ſceptra florenti iuueni deferrentur. Autores habeo, Luceburgi tranſacta fuiſſe comitia*. Quod aſcribendum putaui, magis ne ignorauiſſe eam rem crederer, quam vt morem locumque vetuſtum tam tumultuario præſertim tempore prætermiſſum exiſtimarem. Ille vt contra opinionem hominum per Celtas perque Comitatum Pontificis renuntiatus Rex fuit, *Pulchellus*, qui iam feſtinabat compellare *Clementem*, illuſum ſe animaduertens, domum irritus ſpei repetiit, nunquam poſtea bene de eo Pontifice ſentiens.

X

LVceburgius, qui nihil minus quam Cæſarea gubernacula ſibi credenda cogitauerat, omnium primum gratias immortali Deo lectoribuſque agendas cenſuit. Mox ad ea, quæ & tempus & res & maleuolorum conatus ferebant, conuerſus, mittit in oram Narbonenſem, qui a *Clemente* poſtulent, vti ratam ſibi facere ſurrogationem pro more dignaretur. Principes legationis, Sabaudiæ Comes (nomen vt in pleriſque ſequentibus non traditur†) & *Guido* Namurcæus, Flandri Comitis frater, ambo ex propinquis regiis. Hi a *Clemente*, totoque cœtu Cardineo comiter humaneque habiti, menſe Aprili, comprobationem actorum in Germania, cauſa cognita, impetrarunt. Decretum, vti e Cardinalibus *Pratenſis* & *Fliſcus* prima quaque occaſione in Italiam proficiſci maturarent, gentibuſque cis alpes habitantibus, Apoſtolica vice præciperent, ne quid impedimenti morarumve, quo minus poteſtas nouo Regi petendæ vrbis foret, aſtruerent, quin obedienter atque hoſpitaliter aduentum illius curarent excipere.

excipere. Sunt, qui legem adiectam fuisse probationi affirment, vt intra primum biennium ad motus Italiæ compescendos Romam solita expeditione properaret, simul ipse summos Imperatorii nominis fasces acciperet, quum tres proxime antecedentes Principes eum honorem prætermisisse constaret.

* Bene, quod ipse *Vecerius* parum fidei illis, qui Lucenburgi transacta comitia fuisse narrant, habeat. Rensae enim captis primum consiliis, deinde Francofurti concordibus suffragiis *Henricum* elegere, quibus Cæsaris designandi potestas est, Principes. Vid. qui nihilominus illum hic notant, *Struuius* Syntagm. Histor. German. dissert. XXV § I annot. **** p. 795, *Spener* tom. II Histor. German. lib. I cap. V § II in not. p. 56.

† Comiti Sabaudiæ nomen fuit *Amadeo*. Præter eum vero & *Guidonem* Flandrensem missi ab *Henrico* fuere *Otho* Basileensis, & *Sifridus* Curiensis ecclesiarum Episcopi, *Ioannes* Delphinus Albonensis & Comes Viennensis, *Ioannes* Comes *de* Saræponte, & *Simon* de *Meruilla*, Thesaurarius Metensis. Vt adeo dubitare possis, an duo illi legationis, vt *Vecerius* hic vult, fuerint principes.

XI

Saubaudo reuerso, voluntateque Clementina perspecta, conuentus Aquisgranum indicitur. Coiere anno insequente ad id concilium inter alios proceres Dux Brabantiæ, Comes Flandriæ, & Comes *Raynaldus*. Ibi peractis solennibus generoso vertici regium diadema Archiepiscopus Agrippinæ more maiorum ad octauum Idus Ianuarii imposuit. Quem diem & constitutiones ecclesiæ celebrari ob memoriam Magorum iusserunt, & tum publica lætitia celebriorem reddidit. Anno a Christo genito MCCCIX ad diem VI idus Maii, cælum ardere visum, discurrente flammæ vortice e plaga boreali in meridiem. Quo typo aduentum *Henrici* portendi Italorum multi crediderunt.

XII

INterea Carolus Siciliæ Rex secundus, Gallicæ originis, cis fretum regnans, rebus humanis excessit. Plures huic filii, nempe maior natu *Carolus*, *Martellus* cognomine, & *Robertus*. *Martellus* viuo etiamdum patre mortem, sed filio relicto, obiit. Qua in specie, exque facto ipso, larga disputandi materia Iureconsultis est nata, nepos ne antecedere iure possit patruum in successione auita. Sed & responsis prudentum & pontificia pronuntiatione quadam *Robertus* annixus, compendium hereditatis obtinuit, paternaque nece comperta, mox Aueniomem properat. Ibi nullis non modis Clementis amicitia comparata, adeo promouit, vt & Rex vtriusque appellaretur Siciliæ, & quicquid præterea alieni æris patri auoque per belli quondam tempora ecclesia Romana crediderat, illi ferretur acceptum: summa aureorum sex millia superauisse putatur. Tantis beneficiis *Robertus* se obnoxium sentiens, actis ad tempus gratiis, operam curamque Clementi omnem gratitudinis ostendendæ pensandæque dignationis detulit. Hic *Quintus* qui Luceburgium, vt supra tetigimus, paulo ante Regem Romanum declarauerat, siue suspectam habens *Henrici* potentiam, siue contractæ amicitiæ Vasconico more pertæsus, Siculum Romandiolæ Comitem facit. Eamque *Robertus* prouinciam *Giliberto Zantillio* Vicecomiti demandauit. Quæ res perpulchram Gibellinis Imperatorii iugi detrectandi potestatem tribuit, vel tantula rebellandi occasione gestientibus.

XIII

Luceburgius nihil eorum negligendum ratus, quæ ad amplitudinem augusti principatus pertinent, summa ope annisus est, vt quam celerrime documentum aliquod præberet, quantus & quam propensus sibi esset animus pontificiæ dignitatis excolendæ. Dimisso edicto per prouincias, vt quisquis nobilium Augustale beneficium obtineret, die constituto vellet adesse, solennemque profectionem Romanæ mitræ capiendæ causa pro conditione, proque con-

consuetudine sua curaret exornandam. Ipse vniuersa Germania *Ioanni* filio demandata, cum non adeo grandi comitatu iter ingressus, alpibusque propinquans, Lausani constitit, reliquam exercitus partem operiens. Eo mox legationes ex Italia salutandi causa certatim occurrunt.

XIV

AT Guelforum factio in Hetruria cisalpinaque degentium, quam semper antehac Teutonicæ felicitati aduersatam constat, in multo maximum metum incidit, & fama numerosi exercitus, & reliquæ Italiæ proniore consensu: præcipue vero Florentini, inter spem metumque ancipites, hostiliterne an deditione fortissimum Ducem exciperent, præualuit tamen sententia, vi potius, quam abiecta formidine agendum censentium. Itaque quo vel conturbaretur inauguratio, vel lentius certe succederet, conscripta per totam ciuitatem iuuentute, accitisque militibus aliis voluntariis præsidium haud contemnendum efficiunt. Ad hoc pecuniam, frumentum, ceterasque res comparant, vel stipendio, vel obsidioni necessarias. Denique fœdus cum Siculo *Roberto*, ciuitatibusque Hetruscis ac cisalpinis aliquot faciunt. Pisanorum longe diuersa sententia, hi quo sese Gibellinarum partium, atque adeo Cæsarei nominis quam maxime studiosos *Henrico* in ipso Italiæ ingressu comprobarent, donum Regi aureorum millia XL submiserunt.

XV

EO veluti viatico præditus (quippe cuius ærarium, vt veris agamus, virtute esset quam nummis instructius) Septembris exitu mouit e Lausano, superatoque monte perquam arduo, *Senisium* vocant accolæ, Taurinum est inuectus. Illinc decimo die, quam accesserat, Insubres ingreditur, ibi quoque magno apparatu acceptus, Astensium dissidia haud exilia summa cura composuit. Constabat id temporis regius comitatus equitum duobus millibus, quum residuum perinde expectaretur. Mansit itaque apud Astam toto bimestri atque amplius, & reliquam, vt diximus, copiarum partem opperiens, & de incunda Insubrium ciuitate consultans.

XVI

GVidottus Turritus, sapientia atque opibus clarus, genti ea tempestate præerat. Is audito *in primis aduentu, vereri cœpit, ne diuersæ factionis pars (Gibellini erant, violentia illius acti in exilium) occasione Germani aduentantis in recuperanda dignitate vteretur. Itaque præsidium ad vrbis suæ tutelam comparat duorum millium atque amplius. Ipsi fœdus atque hospitium erat cum toto Guelforum genere per Italiam agentium. Sed & operam dabat quibuscunque poterat artibus, ne mœnibus reciperetur *Henricus*, Gibellinæ scilicet factionis patronum, vt paulo ante scripsimus, futurum metuens. Neque tamen obtinere potuit, quin bona ciuitatis pars Regis amantior, simul Cardinalis *Fliscus*, tum legatus Apostolicus, Clementinaque mandata conficere cupiens, Luceburgium vltro inuitarent.

* I. Imperatoria

XVII

REx Romanus, dolentibus *Guidotti* oculis, pridie Mediolanum dominici natalis inuehitur, dieque sequente octauo, Antistes eius diœceseos in *Ambrosii* beatissimi delubro mysteriis vacantis *Henrici* verticem secunda corona redimiuit. Augustæ quoque, quam vna secum aduexerat, idem honor habitus. Affuere solennibus omnium fere Italiæ ciuitatum legati Gibellinarum modo partium, ita vt Fluentini duntaxat oratores desiderarentur. Insubrium quoque interim discordiam quanta fieri potuit cura sedauit, adeo vt & *Maphæum* Vicecomitem cum sodalibus, & ciuitatis Archiflaminem, ceterosque proscriptos reductaret in vrbem. Eo tum quoque legati frequentes ciuitatum

Italiæ

Italiæ gratulatum accedunt, ita vt tota passim Ausonia, Bononiam excipio & Paduam, vicarii Augustales dimitterentur, acciperenturque Comites.

XVIII

INter hæc *Guidottus* exosus felicitatem *Maphæi*, quibuscunque rationibus poterat, vindicare priscam fortunam molitur. Ac ni sapientia Vicecomitis infaustis cœptis fuisset occursum (namque rem omnem ordine primoribus regiæ aulæ exposuit) maximus in ciuitate tumultus extitisset, non partibus modo noxius, sed & formidolosus Principi, qui iam securior, bonam exercitus partem per finitima loca neglectim disperserat. Sunt qui dicant, *Maphæum*, quo certius animum *Turriti* pernosceret, simulasse societatem partium, accusauisseque multis modis supercilium Cæsarum, quod id genus Reipublicæ principatum nomine, seruitutem re ipsa præse ferret. Satius esse, æquabilem libertatem omnibus viribus propugnare, quam ingenuos ac fortes animos Germanico iugo supponere; reciperet modo animam, seque in priscam præfecturam ipse reponeret, nec detrectaturum populum ne nunc quoque gubernacula quondam sibi cognita. His atque eiuscemodi dictis peruictum *Guidottum* cuncta simpliciter credidisse, promisisseque *Maphæo*, & vafro aduersario & restituto in gratiam, quem impense cauendum esse veteri docemur adagio. Illum, *Guidotto* prodito, fabulam omnem denarrauisse *Septimo*. Neque defuisse impiæ criminationi fidem, ita vt die dicta, *Turrito*que adesse iusso, cognitio pararetur. Sed is iudicio consiliorum intellecto, furtim ad Guelfos transiit.

XIX

IIsdem diebus Cremona, *Guidotti* exactione comperta, simul Florentinorum adducta instinctu, rebellis *Henrico* efficitur, sed & qui Brixianorum Gibellini erant, successibus Imperatoris auditis, Guelfos vrbe exegerunt. Idem Parmæ factum. Quibus rebus Cæsar cognitis, mittit, qui eas quoque rixas consopirent, exulibus reductis in patriam. Sed breui post tempore Guelfica pars Felsineorum Florentinorumque confisa præsidio, Brixia Gibellinos inuicem depulit, ex professoque hostis Imperatori efficitur.

XX

ANno a Christo genito MCCCXI, mense Aprili, Imperator *Henricus* obsessa iamdiu Cremona, Geneurensem Episcopum cognatione sibi deuinctum, cum turmis ad Patauinos coercendos mittit, quos a Bononiensibus stetisse diximus. Ab eo Vicentia, quæ Paduani iuris erat, bello capitur. Præsidium in arce consistens, fuga dilapsum. Ea victoria ipsos quoque Patauinos metu vsqueadeo perculit, vt suppliciter sese fidei in primis tradiderint, aureorum millia centum ob contumaciam pendere, Cæsareumque præfectum recipere iussi. Idem Antistes profectus Venetias, tributum pro vetere consuetudine postulauit. Appulso honor ingens habitus, adnumerataque in tiaram Romanam talenta Veneta mille. Eadem in ciuitate ipsum insigne confectum, solito ex auro coronam variis maximique pretii gemmis adornantibus: sellam quoque argenteam, auroque circumlitam, fabricatam ibi tradunt. Interea sedente ad Cremonam *Henrico*, obsessi, quia parum muniti erant ad obsidionem ferendam, simul Archiepiscopi Rauennatis interuentu, sese sub conditione tributi pendendi vltro dediderunt. Eidem mandatum Antistiti, muros ciuitatis castellaque demoliri.

XXI

CÆsar Cremonensi bello perfecto, ad Brixiam quoque circumsidendam festinat, non alias pari instructus exercitu: qui parcissime numerant, equestrium Germanorum validæ armaturæ sex milia fuisse tradunt. Namque vt

rumor per Transalpinas quasque prouincias de Mediolano, ceterisque ciuitatibus subiugatis increbuit, vix dici potest, quanta & quam fida multitudo militum certatim adflueret, pars emerendi stipendii studio: ceteri amore vncti Regis adducti. Pro certo creditur, *Henricum*, si in primis abstitisset, relictaque Brixia processisset in Hetruriam, non Thuscos modo, qui recentis defectionis sibi conscii, iram iustissimi vindicis formidabant, sed & quantam aperire non interest, partem Italiæ sub iugum missurum, quippe qui parum prouisi essent contra obsidionem, quorumque nutarent iam animi, iustitia clementiaque noui Regis impulsi. Sed is dum Cisalpinæ pertinacius imminet, maiorum rerum occasionem prætermisit. Adeo vincere maximos duces promptius scire compertum est, quam vti victoria. Quippe virtus attenuata periculis, nullam non in partem de prouidendo circumspectat: eadem rebus sublata secundis, securaque sui, quæ futura sunt negligit.

XXII

EOdem anno ciuitates Hetruscæ Guelfarum partium Florentia, Bononia, Senæ, Luca, Pistorium fœdus inter se aduersum *Henricum* sanciunt. Florentini præsidium equitum Hispani generis CCCC, quos a *Roberto* acceperant, misere Bononiam, itidemque Senam & Lucam, si forte ea regione Germanus statuisset incedere. Sed & quicquid Gibellinorum in ciuitatibus Guelfis versabatur, exactum.

XXIII

SVb hæc perstante Cæsare in obsidenda Brixia, variæ vtrinque clades acceptæ: inter ceteros autem proceres & frater Regis, & equitum magister *Walramus*, magnæ indolis, ictu sagittæ percussus interiit. Corpus apud diuum *Barnabam** conditur, quod templum nondum ciuitate clausum fuisse, *Iacobus* philosophus in supplemento autor est. Eo infortunio, sublatos paulo ante Cæsareanorum animos resedisse ob eximii iuuenis necem Brixiani credentes, frequentius iam incautiusque excursare cœperunt. Etenim die quodam licentius euagantes, intercepti, fusi fugatique sunt. Cæsorum numerus ducenti. Capti ex ciuitatis primoribus quadraginta, inter quos *Galeacius*, cognomento *Brusatus* obsessorum tribunus. Is quia fidem Regi non multo ante datam infregerat, quadrigarum violentia diuersam in partem miserum distrahentium corpus perfidiæ pœnas exoluit. Ceteri captiuorum securi percussi. Nihilo magis proficiente ad euincendam contumaciam exemplo seueri supplicii, quin hostes cælesti quoque fauore adiuti videbantur, strue cadauerum odoreque diuturni exercitus incubantis, corrupto aere, ita vt plurimi Teutonum varios in morbos inciderent, cogerenturque aut miseri e vita excedere, aut inglorii, neque id citra discrimen, repetere patriam. Procerum ea extinctorum tabe præcipuus *Guido* Namurceus, cuius supra meminimus, Flandrorum quondam tribunus in Curtracensi prœlio, atque ob id rerum gestarum claritate spectatus. Quam ob luem magna purpuratorum pars *Henricum* de soluenda obsidione solicitat. Illo magis intolerabilem ac minime perseueraturam necessitatem hostium, quam laborem exercitus obseruante, quare decedere non nisi compos voti statuit. Quibus rebus intellectis, obsessi effecti supplices, Cardinalis quoque *Flisci* auxilio veniam consequuti, ad diem XVI Kalendarum Octobrium fidei Principis sese dediderunt. Rex ciuitate potitus, murisque protinus ac turribus demoliri iussis, tributum aureorum viginti millium, præterea obsides centum, quos ex omni ciuium multitudine selegisset, belli iure imperat. Magno stetit ea victoria, nempe vix quarta exercitus parte superstite.

* Immo, apud D. *Anastasiam* Veronæ, vbi ad annum usque MDLX, loco edito parieti insertum conquieuit. Quo anno sepulcrum disturbatum est, & humi conditum cadauer, quod etiam tunc aurea cæsarie insigne erat; conspectumque per tres circiter horas fuisse passim, abiisse deinde in cineres, retulit mihi vir antiqua nobilitate, studiorumque ingenuorum amore clarissimus, *Fernandus* Comes *Nogarola*. *Pignorius* annot. in histor. *Mussati* p. 19.

XXIV

CRemonam hinc vt rediit, incœpit consultare de componendis rebus in posterum. Placuit ordinata Longobardia, præsidibusque per ciuitates impositis, Ligures petere, Mediolanum, vt diximus, procurante *Maphæo*, Veronam Comite *Scalari*, Parmam *Giliberto Corregio, Pascarino Bonoposo* Mantuam. Quæ res parum salutaris postea ciuibus exstitit: quos præfectos legum seruandarum causa in præsens præposuerat, superbe auareque postmodum imperantibus. At illis & in primis occupatio, & aureolorum copia, vt in perpetuum confirmarentur, quæ temporis causa concessa fuerant, effecerunt. Guelforum ciuitates vbi aduentare *Henricum* accipiunt, obsideri iussis itineribus Ligurum, remorari transitum illius conabantur. Iisdem diebus *Clemens* de repetenda vrbe Romana ab *Henrico* compellatus per literas, ipse consilio ecclesiæ generali distentus, *Pratensi* Cardinali petendæ Italiæ inaugurandique Regis singulari mandato negotium impartitur.

XXV

CÆsar ad diem vndecimum Kalendarum Octobrium maximo apparatu Genuam est inuectus. Principem Dominumque solenni more appellantibus: mox componendæ discordiæ ratio habita. Itaque *Opicino Spinulæ* sociisque iampridem exulantibus confecta restitutio. Quæ res ingentem illi dilectionem ciuium pepererunt. Ipsi milia aureorum dono data centum: regiæ vero coniugi viginti. Ea quum insequente mense grauiter ægrotare cœpisset, res humanas reliquit. Elata tumulataque solennem inter pompam apud beatissimi *Francisci* cœnobium, pudicitiæ singularis, religionisque spectatæ femina.

XXVI

ANno a Christo genito MCCCXII ad diem quartum Kalendarum Martii, Genua profectus *Henricus* classe triremium triginta, Pisas aduehitur. Quæ ciuitas nullo non genere apparatus eo vel exquisitissimo Regem accepit, Dominum quoque inter publicas acclamationes consalutans. Censebatur tamen in primis exercitus mille quingentis Transalpinis equitibus: præcipui Germanicorum procerum, Archiepiscopus Treuirorum *Baldeuinus*, cuius supra meminimus, Episcopus Eburonum, frater Barri Comitis, e propinquis regiis: Dux Bauarus, Comes Sabaudus, vterque e propinquis regiis: Comes Foresti: *Guido* Viennensis Delphini frater: *Henricus* Flandrorum Comitis frater itidem e propinquis regiis: *Robertus* ipsius Flandrorum Comitis filius: Comes Viennæ: Præfectus prætorio, quem nostri Aulæ magistrum appellant, vir maximi in re militari nominis.

XXVII

EOdem anno, mense Aprili, *Robertus* Siculus, cuius supra mentio est habita, de Romano *Henrici* itinere certior factus, quum nulla aliunde lacessendi Regis extaret occasio, simul ita facere ab Vrsina factione iussus, *Ioannem* fratrem mittit ad vrbem cum equitum sexcentorum præsidio. Literis subinde scriptis ad ciuitates Hetruriæ Guelfarum partium, de summittendis opportune Romam auxiliis. *Ricardo* Lunensi Comiti, quem *Robertus* Thuscis imposuerat, datum negotium Latii mature ineundi, idque cum phalange peditum duorum millium sexcentorum. Hi ad diem XVI Kalendarum Iunii Romam peruecti, Vrsinos conueniunt, moxque de sententia consilii Capitolium, Hadriani molem, ac Vaticanum armatis insederunt, *Petro Sabaudo*, senatore vrbis, coniecto in vincula. Columniis aliisque Cæsareanarum partium Lateranum, Mariam maiorem, amphitheatrum, Rotundam, sanctamque *Sabinam* occupantibus.

XXVIII

INter hæc Pisis *Henricus* equitibus bis mille, & hoc amplius constipatus, recta per Thuscos Romam contendit, Viterbium absque

negotio capit, ibique dies aliquot constitit, occasionem inuadendi Vaticani exspectans. Postquam tempus idoneum visum est perrumpendis insidiis, Viterbio promouet, occurrentesque Vrsinos leuibus prœliis vertit in fugam. Simul popularibus in ciuitate rem strenue gerentibus, ante diem Kalendarum Iunii vrbem visenda pompa introiit, protinus de expugnandis *Roberti* clientium reliquiis consultat. Itaque missis, qui singula factionis præsidia deturbarent; pro certo creditur quicquid ibi Appulorum Ibericorumque fuerat, depulsurum, nisi prœlio quodam sexto & vigesimo Maii die commisso, quum alii Ducum quidam, tum Leodiorum occubuisset Episcopus. Hunc enim perfractis (is erat ardor hominis) viarum custodiis, in castellum Angelicum properantem, Robertini Florali ex area per obliquum progressi circumueniunt, fugant funduntque. Cæsareanorum, qui capti occisiue fuerant, numerus millium duorum traditur. Eburonum, quem iam dicebamus Antistitem, in equum ab victore raptum, vehentemque inermem Hispanus quispiam conspicatus, cuius paulo ante fratrem Alemani confecerant, quum non aliam fraternæ necis vltionem euenturam speraret, lethali percussum vulnere, vt paucis post diebus moreretur, effecit. Eius interitu Principis, qui & virtute & autoritate eminuisset, in regia longe maximus pauor Cæsareanos inuasit, Robertinis econtrario lætitiam tristi casu afferente.

XXIX

POrro Luceburgius, ne tempus omne vrbanis rixis attereret, statuit absoluere res, quarum causa potissimum vrbem petiuerat. Itaque de sententia Cardinalium, conuentu in Lateranum ad diem Sextilium Kalendarum indicto, *Ostiensique*, *Flisco*, & *Arnoldo* Cæsareas infulas sacrato capiti imponentibus, quod felix faustumque sit, prægrandi apparatu, singularique spectantium gaudio Augusti nomen apicemque fastigii imperialis accepit. Peracta inauguratione, Bauarus cum parte procerum perfunctum se officio comitandi existimans, assumpto commeatu in Germaniam abiit. Ipse Tybur paucis post diebus concedens, multa ibi veneratione incolarum exceptus, Pisas repetit.

XXX

GVelficæ ciuitates Hetruriæ, vbi quæ Romæ acta fuerant, deque Principe decedente intelligunt, iter illius rursum includere nitebantur. Ac veriti, ne parum instructi, copioso agmini minus resistere valeant, socios in vrbe degentes, per literas commonefaciunt, vt & nouum amplecterentur consilium, & properare mox in Thuscos maturarent. Interim Cæsar Gallia repetita, per agrum Perusinum exercitu infesto progreditur, cunctaque ferro atque igne deuastat, Castellionem vi capit, Cortonæ Aretiique reuerenter occursum venienti, portæque apertæ, inde crebris cum Guelfica gente prœliis feliciter gestis, variisque Florentinorum castellis euersis, agrisque vastatis, inopia pabuli proficisci compellitur. Ad eum Bonatiano in prædio (id loco vocabulum) agentem legati a Rege Siciliæ *Friderico* mari deportati, donum aureorum milia viginti adferunt, fœdus amicitiamque petentes. Postulatis eorum assensum.

XXXI

POstquam Cæsar Pisas accessit, legibusque coercere hostes aggressus, quos bello persequutus fuerat, & asperrima edicta in Thuscos *Roberti* partium promulgauit, & suos inuicem clientes pulchris beneficiis deuinctiores effecit. Quippe *Spinulæ*, cuius supra mentio est habita, Marchionique Montisferrati cum alia dignationum genera, tum ius monetæ cudendæ tribuit: tum de *Roberto* castigando tractatum. Causa cognita, deque consilii sententia ob læsam maiestatem Romani Imperii paterno illum regno prouincialique comitatu excidisse pronuntians. Quæ decreta postmodum, defuncto *Henrico*, Pontifex Maximus *Ioannes XXII* pro potestate rescidit: estque ea res in publica monumenta redacta. Sub idem tempus *Henricus* Flander, magister equitum Cæsaris, Pisanum

ſanum agrum cum turmis circumuagari cœpit, arcemque fortiſſimam Petram ſanctam, Florentinis & Lucenſibus ſuſpectantibus, expugnauit.

XXXII

IMperator nihil actum ratus verboſis ſententiis, niſi facta conſequerentur, ad hoc Hetruſco bello finem commodiſſime poſſe imponi, ſi ducem caputque damnandæ audaciæ contudiſſet, traiicere in Campaniam ad ipſum *Robertum* armis perdomandum ſtatuit. Icto, vt ante diximus, cum *Friderico* fœdere, miſſiſque in Germaniam, qui ſupplementum legionum conſcriberent, placuit, vti die conſtituta expeditam claſſem in Liguſtico ſinu explicaret. Numerus Cæſareani exercitus ad armatorum quatuor milia traditur. Acceſſit eo & Genuenſium claſſis, triremium ſeptuaginta. A *Friderico* quoque Arragone triremibus quinquaginta ſubmiſſis. Piſis Cæſar Nonis Auguſti deceſſit: quo die *Fridericum* quoque Meſſana Rhegium traieciſſe poſtea compertum eſt: eamque ciuitatem expugnauiſſe cum oppidis aliquot aliis.

XXXIII

HEnricus iter per Hetruriam faciens, vbi ad *Montem apertum* acceſſit (id nomen loco tribuere accolæ) ægrotare manifeſto incipit, tametſi iam inde a relictis Piſis initia morbi irrepentis animaduerterat. Sed ipſe qua erat integritate animique magnitudine, ne dic dicta temere abfuiſſe crederetur, fidei quam valetudinis rationem habere maluit: inter medicamenta autem balneæ Maceratanæ indicata fuere. Itaque eo loci profectus, procuratoque de medicorum ſententia corpore, ſeſe *Bonoconuentum* contulit. Ibi mox ingraueſcente malo, exceſſit e vita ad diem nonum Kalendarum Septembrium, diuo Apoſtolo *Bartholomæo* celebrem, anno quam Imperium accepiſſet quinto, menſe octauo. Defuncto Cæſare, id quod fieri in funere magnorum Ducum aſſolet, luctus incredibilis omnem comitatum perculit. Itaque familiares defecti Principe, pars Teutonicos lares repetiit, ceteri regium corpus protinus Piſas, vt viuus iuſſerat, ſingulari fide ciuitatis adductus deportarunt: ibi quoque non a ſociis modo, ſed ab oppidanis quoque maiorem in modum defletus, ſolenni atque exquiſitiſſima pompa effertur.

XXXIV

VItam inſtantiſſimi Principis, qua acceperamus vt puto traditione narrauimus, quem non Italia modo, nullis neque adverſis frangi potuiſſe, neque ſecundis efferri maniteſto cognouerat, ſed & barbaros lætitia inuicti Ducis extincti obtinuit. Qui eo viuo nihil prorſus rerum nouarum tentare auſi, defuncto cuncta per Italiam, vt poſtea conſtitit, miſcuerunt. Neque Piſanis, ceteriſque optimatibus dubium erat, niſi maturatus fuiſſet interitus, regnum *Roberto* bello ablaturum, quippe cui perexiles eſſent ad propugnandum copiæ: ita vt ne ſigna quidem crederetur collaturus, quin cognito mox Imperatoris aduentu, nauigio aduolaturum Narbonam. Quod ſi Campaniæ obtinendæ facultatem dii tribuiſſent, infinitum eſſet quantum ille Rex & opportunitate commeatuum, & innata virtute moliri efficereque potuerit.

XXXV

FRidericus, cui fœdus cum Imperatore percuſſum paulo ſupra tradidimus, medio agens alto, vt exceſſiſſe Cæſarem e rebus humanis accipit, ingenti videlicet moleſtia animi conſternatur: eratque ea conſtantia *Henrici*que amore, vt quoniam coram videre viuum nequiuerat, extinctum ſaltem contemplari exoptaret. Itaque Piſas non ob aliam rem nauigans, prolatum corpus regium inter vberes lachrymas conueneratus recondi difficile paſſus eſt, conſtantiſſimi Ducis amicitiam immature ſibi deplorans ademptam. Sed & Piſanus populus *Henrici* imitatus iudicium, quem ille ſocium ſibi delegerat, hic Principem ſortiri decreuit, vltro ei ciuitatis delato imperio. Ceterum *Fridericus*

 ſatius

satius existimans parta defendere, quam nouis implicari, simul aliam sibi esse rationem quam Lucemburgio fuerat, tuendi patrimonii successionem auitam aduentitiæ ciuitatis procurationi actis gratiis duxit præferendam. Pari cautela Sabaudus, *Henricus*que, quorum ante meminimus, vsi, delatas sibi quoque ciuitatis habenas modeste recusarunt: ita vt tam pertinaci repugnatione Principum, Pisanos suspicio metusque haud exilis incesseret. Veteranorum Cæsaris pars multo maxima Germaniam repetiit: reliqui voluntarii nomina Pisano præsidio tribuerunt. Summa eius reipublicæ in subsidium maiorum Principum ad *Vgutionem Faiolam* delata est: is & Imperatoris ante nomine præfuerat Genuæ, & magnas postmodum res pro partibus Gibellinorum patrauit.

XXXVI

FLorentini non Imperatoris modo priusquam obiret, exulumque formidine, sed & seditione interna pullulante, coacti imperium ciuitatis *Roberto* publice detulerunt. Ac ne libertati vetustæ noua immutatio noxia forte fieret, legem adiiciunt, vt ne supra quinquennium potestas concessa teneretur. Idem fere reliquæ ciuitates Hetruriæ Guelfæ fecerunt, ita vt euidenter appareret, eo iam necessitatum *Henrici* perseuerantia redactos aduersarios, vti intra paucissimos dies sub iugum mitti potuerint. Atqui iam olim variis experimentis cognitum est, cum aliis in rebus humanis, tum in bello primas obtinere partes fortunæ ludibrium: ita Magnus *Alexander* tentato verius orbe terrarum quam domito, sed cui iam rerum vniuersitas propter felicitatem cœptorum destinaretur, in ipsis iuuentæ primordiis excessit e medio. Sic *Hannibal* Cannensi victoria nobilitatior quam prudentior, occasionem capiendæ vrbis prætermisit. *Scipiones* in Hispania duo mediis rebus, mediisque annis res humanas reliquere. Patrum quoque nostrorum ætate *Amorates*, capto Byzantio, Hydrunteque direpto, omnem sibi iam despondens Italiam intercipitur. Nuper vero Britanniæ Regem *Henricum* captis duabus validissimis ciuitatibus Galliæ, perterritisque ac consternatis absque dubitatione hostibus, sapientia non vita destituit: qui aut cæcus fuisse dictus est, aut certe, si tantam opportunitatem prouidebat, neque tamen fortunæ suæ obsequebatur, excors. Hos, vt dixi, casus inter fortuita reponebat antiquitas. Nos ad Deum optimum maximum publico consensu deferimus, e cuius æquissimo arbitrio quicquid rerum humanarum vel fit, vel dicitur, sumit originem.

XXXVII

VAria de genere mortis opinio. Nonnulli venenum malum niueo libello inditum asserunt: quod per ineffabilia mysteria commutatum, quotannis morituri que libamus. Monachos Prædicatorii ordinis, quibus ille ministris vtebatur in sacrificiis, horrendi facinoris extitisse autores, eamque rem *Beneuenutus Imolensis* sæculi eius in literas retulit. Fuisse tamen postea ex ea familia, *Carthusiensis* in fasciculo tradit, qui re delata ad Pontificem maximum, decretum causa cognita impetrarint, quo innoxius eius veneficii ordo vniuersus pronuntiatus fuerit. Dominicani, qui Luceburgi agunt, hoc amplius cœnobii sui autorem non alium citant, quam *Henricum*. Neque ergo fieri potuisse, vti tantum scelus in tam bene meritum perpetratum extiterit. Nobis potius in medio relinquere placet disputationem funestam, quam de infandæ audaciæ fama certam proferre sententiam.

NICOLAI

NICOLAI
EPISCOPI BOTRONTINENSIS
RELATIO
DE ITINERE ITALICO
HENRICI VII IMPERATORIS
AD
CLEMENTEM
PAPAM V.

❁ ❁ ❁

QVa gente oriundus fuerit, qui hanc *de Caesaris* HENRICI VII *itinere Italico* narrationem ſcripſit, NICOLAVS *Antiſtes*, non adeo liquet. *Citramontanis*, quos a *Lombardis* diſerte diſtinguit*, ſe ſemel atque iterum adnumerat**. Cum autem duplicis eos faciat generis, ac § CXVII alios dicat *non Theotonicos* †, haud ita facile definire licet, vtrum *Citramontanus Teutonicus* fuerit, an *non Teutonicus*. *Germanum* tamen fuiſſe opinatur doctiſſimus *Baluzius* in praefatiuncula illi praemiſſa: quem ſequitur *Oudinus* tomo III Commentar. de Scriptoribus & Scriptis eccleſiaſticis ſaec. XIV col. 737; vt tamen pro voce *Citramontanus* ſubſtituat *Vltramontanus*.

*Dum enim § XXV de honoratae militiae Equitibus, Mediolani a Caeſare creatis, loquitur, *inter quos*, inquit, *quidam erant* Citramontani, *& plures Lumbardi*.

** Primum quidem § XXIV; Nos *autem* Citramontani, *inter quos* ego *fui tunc*, *plus ſatis eramus contenti* cet. Dein § LVII; Nos *omnes* Citramontani *de Rege timebamus*.

† His quidem verbis: *Ibidem omnibus Militibus* Citramontanis "non *Theotonicis inter duo millia florenorum & trecentos* ſcilicet dedit, quibus iunge, quae § CXVIII ſequuntur: *Theotonicis Militibus, paucis exceptis, in Alemannia in ſuis partibus alias terras in feoda aſſignauit*. cet.

Id conſtat, inſtituto viuendi *D. Dominici* ſecutum fuiſſe iura, legeſque; muneris vero dignitate *Botronti* egiſſe Epiſcopum. *Praedicatorem* ſiue *B. Dominici* ſodalem ipſe ſe vocat § XLVI: *Botrontinenſem* vero *Epiſcopum* ſtatim ab initio § I.

Eſt autem *Botrontum* oppidum Epiri, in ora maris Ionii, contra Corcyram ſitum, ſiue ἐπὶ τῷ ςόματι τȣ̃ καλȣμένȣ Πηλώδης λιμένος, vt *Strabo* lib. VII p. 224 dicit, *in ingreſſu portus Pelodis*, & quidem in loco, qui peninſulam refert, vt Byzantinus ille *Stephanus* innuit, dum ſcribit: Βȣθρωτὸς Χεῤῥόνησος περὶ Κέρκυραν, h. e. *Buthrotus peninſula circa Corcyram*, ἔςι καὶ πόλις, *eſt etiam oppidum*. Colonia Romanorum olim fuit nobile; id quod praeter *Plinium* lib. IV Hiſtor. natural. cap. I, & *Strabonem* l. d. duo *Auguſti* confirmant nummi; quorum vno expreſſum eſt C. A. BVT. EX D. D. h. e. *Colonia Auguſta Buthrotum ex decreto Decurionum*. altero; BVTHR. AVGVSTVS. vid. *Cellarius* Geographiae antiquae lib. II cap. XIII p. 1087. Anonymo auctori *chronici Barenſis*, a *Camillo Peregrino* editi, vocatur *Bothronto*, vti eruditiſſimus *Baluzius* iam monuit l. d. veteribus vero *Buthrotum*, vt apud *Plinium* & *Stra-*

& *Strabonem* locis excitatis videre licet. Ceterum Episcopatus, quo claret, Archiepiscopatui contributus est Naupactensi. vid. *Catalogus Episcopatuum matricibus suis subiectorum*, subiunctus *Philippi Cyprii* chronico ecclesiae Graecae, n. XXXIV.

Quas narrat, rebus maximam partem ipse interfuit. Caesarem enim Delegati Pontificii titulo sequebatur. Quibus non interfuit (aliquando enim officio sic exigente alio abiit; v. § XIV; aliquando ad Pontificem iuit; v. § XXXIX; aliquando aliis in partibus Caesaris curauit negotia; v. § XLV & seq. § LVIII & seq.) has ab iis accepit, qui non audiuerunt, sed viderunt, & ipsi egerunt.

Refert autem eas stilo quidem rudi, aspero, atque sine vlla venustate atque munditia verborum; aperto tamen ac simplici: tum vero, quod virum probum decet, animo ab odio aeque ac gratia vacuo; non ignarus, sui esse muneris, nil falsi dicere, nil veri dissimulare, atque in neutram inclinare partem.

Cum per aliquot saecula latuisset in tenebris, anno superioris XCIII lucem vidit. Cum enim hanc, quam ille dedit, narrationem in codice bibliothecae regiae Parisiensis 9920 inuenisset doctissimus vir, aeternumque Galliae decus, *Stephanus*, quem supra iam laudaui, *Baluzius*, dignam iudicauit, quam ad calcem veterum actorum, *vitis Pontificum Auenionensium* subiunctorum, cum orbe erudito communicaret.

Dici vero vix potest, quam magni hactenus apud eruditos, rerumque gnaros fuerit ponderis.

Iacobus certe *Paulus* a *Gundling*
in praefatione vitae *Henrici VII* praemissa § IX de Scriptoribus, quibus se vsum refert, n. V;

Ex Relatione, inquit, *quam* Clementi *Papae* V *fecit, apparet, quod vir fuerit rerum ciuilium opido peritus, nec litterarum communium vel vllius doctrinarum disciplinae expers. Res sane se praesente a Caesare & coram eo actas articulatim, candide, plane, atque adeo egregie prorsus descripsit. Optandumque esset, vt reliquas etiam ad illius obitum vsque litteris consignasset.*

Nicolaus Hieronymus Gundlingius
in dissertatione *de iure Imperatoris & Imperii in magnum Etruriae Ducatum* cap. I § LVI p. 64.

Haud temere Episcopi Botrontinensis auctoritate vtor. Fuit enim hic non solum in comitatu Imperatoris, ita, vt, quae viderat & audiuerat, litteris consignaret; verum etiam perquam singularia de Florentinis, eorumque obstinatione obserua-

obſeruauit, quae ſcopo conueniunt noſtro. —— p. 65; *In reliquis, quae bona fide auctor hic probatiſſimus recenſet* cet. § LVII p. 66; *Cuius auctoris ſincera recenſio tanto minus debet eſſe ſuſpecta, quanto certius eſt, totam narrationem illum verbis hiſce concluſiſſe* : Pater ſancte, teſtimonio conſcientiae meae *cet.*

Caſimirus Oudinus

l. d.

Huius itineris diarium ipſe ſocius itineris poſt dicti Imperatoris mortem Clementi *Papae* V *dedicatum conſcripſit, ſimplici quidem, ſed narratione admodum fideli.*

Quae cum ita habeant, & *Vitae* modo memoratae his in oris rarius habeantur, aequis rerum aeſtimatoribus non ingratum fore ratus ſum, ſi opuſculum hoc alia inter *Reuberianis* insererem.

Inſerui autem bona fide, ſine vlla mutatione, quamuis vnus alterque locus laborare videatur : ac vt ſingula hoc commodius euolui, citari, enotarique poſſint, in partes iſtud incidi. Quod dum feci, earum numeros duobus ſemiluniis incluſos margini adſcripſi; ſimul vero editionis Baluzianae paginas, notato in textu ſtellula appoſita earum initio, adieci.

NICOLAI

NICOLAI
EPISCOPI BOTRONTINENSIS
RELATIO
de HENRICI VII Imper. itinere Italico
ad
CLEMENTEM Papam V.

Anctissime Pater, infra scripta sunt, quæ acta sunt in 1147
Italia, postquam Dominus Imperator felicis recorda-
tionis montes transiuit, prout ego frater *Nicolaus* Dei
& Vestri gratia *Episcopus Botrontinensis* possum te-
stimonio meæ conscientiæ melius recordari ad præsens.
(1) In *Taurino* venit Rex Romanorum mense
octobris. Tunc cum eo pauci erant. Illuc venerunt
Romani ad eum, qui in ambassiata veniebant ad ve-
stram Sanctitatem. Ibi omnes, qui in ambassiata erant,
ab eo honores receperunt & munera, & aliqui eorum consilium suum intra-
uerunt. Non credo, prout ego recordor, per verba eorum, quæ primo pro-
tulerunt, quod intentionis populi Romani fuerit, eos mittere ad petendum,
quod Sanctitas vestra alieni vel aliquibus committeret coronationem sui, sed
quod vos personaliter veniretis. Qui tamen in sua ambassiata habebant vnam
generalem propositionem: quod quicquid esset vtile pro eorum ambassiata fa-
cerent, si viderent, quod Sanctitas vestra se excusaret, quod venire non pos- 1148
setis propter plures rationes, quas possetis allegare, ipsi de consilio Decani Tre-
uerensis & meo vellent petere, quod alii vel aliis Sanctitas vestra coronationem
committeret, & nos nomine dicti Regis hoc idem peteremus. Ista fuerunt
in *Taurino* ordinata.

(2) Eo existente ibidem, in *Mediolano*, in *Vercellis*, & in omni liga
eorum, ordinatum fuit per eos, qui tunc dominabantur, sub pœna grauis-
sima, quod suum Episcopatum nullus exiret. Et hoc factum est malitiose,
vt publice dicebatur, ne aliquis Guebelinus se iungeret ei, & ipse cum tam
parua gente modicum posset facere. Et quod hoc sit verum, satis apparet,
quia Dominus *Guido* de *Turre* Priorem & Suppriorem Fratrum Prædicatorum
Mediolanensium misit *Spiram*, significans ei, quod *Lausanæ* vellet sibi oc-
currere cum filiis suis & mille armatorum, & quod gentem non curaret addu-
cere magnam, quia cum vno falcone sine armis ipsum duceret per totam Lum-
bardiam. Dominus autem Rex me præsente petiuit hoc a prædictis Priore & 1149
Suppriore, vtrum crederent, quod Dominus *Guido* intenderet facere, quod
mandabat. Responderunt in animas suas, quod ita credebant. Dominus
autem omnino verbis Fratrum confidens, specialiter cum vnus eorum diceret,
se esse suum confessorem, sic in præparatus festinauit, credens, quod ista omnia
essent vera. Et ista fuit vna causa, quia consilium Domini Regis Franciæ,
licet Sanctitati vestræ tunc videretur expediens, minime expectauit.

(3) In illo loco Dominus *Ricardus* de *Tiscionibus* de Vercellis expul-
sus, non obstante prohibitione, quod nullus suum Episcopatum exiret, venit
cum centum armatis equitibus *Taurinum* dicens publice, quod destructus erat
& sui & expulsus & confinatus propter partem Imperii, & quod sicut Domi-
no suo de illo modico, quod eis remanserat, paratus erat ei seruire vsque ad
mortem. Dominus Rex publice sic respondit, quod compatiebatur ei mul-
tum & suis; tamen quod propter suam partem hoc accidisset, ei non credebat,
cum ipse partem in Lombardia non haberet, sed totum, nec partem vellet te-
nere in Lombardia, nec pro parte venerat, sed pro toto. Ex isto verbo fere
omnes Guelfi fuerunt consolati, & omnis homo dicto Regi benedicebat.

(4) Postea venerunt ad eum illuc Comes *Philipponus* cum tota militia

Papiensium, qui fuerunt, vt audiui, plusquam quadringenti, *Symon* de Aduocatis de *Vercellis* cum ducentis militibus ad arma, & Dominus *Antonius* de *Laude* cum centum armatis & plus, vt dicebatur. Isti tres post Dominum *Guidonem* de *Turre* in parte Guelpha dicebantur maiores, prudentiores, & domini suarum ciuitatum. Consilium istorum fuit, quod nullam partem expositam in aliqua ciuitate reponeret, donec esset coronatus, & quod hoc pro meliori esset, pluribus rationibus ostendebant.

1150 (5) In eodem loco venit *Marchio Saluciarum* circa centum armatos secum habens. Ibi voluit iurare & facere fidelitatem de suis bonis, quæ ab Imperio tenebat. Dominus Rex ipsum noluit recipere ad fidelitatem, quia fidelitatem fecerat Regi *Roberto*, dum per Lumbardiam veniret de coronatione reuertendo. Et istud fuit suum motiuum; quia parentelam intendebat facere cum eodem, noluit aliquid facere in terris & in hominibus, quæ tunc per Regem *Robertum* tenebantur. Recordor ego de ciuitate Albensi, cui Vestra Sanctitas litteras sicut & aliis ciuitatibus Lumbardiæ, vt ei obedirent, dirigebat, quod ipse nunquam voluit sustinere, quod eis præsentarentur; ne, si obedirent, posset aliqua nouitas oriri inter eum & Regem *Robertum*, cui iam de mandato vestro dederat licentiam, quod non teneretur recipere feodum suum usque ad certum tempus, de quo ad præsens non recordor.

(6) In eodem loco venit *Marchio Montisferrati* cum ducentis armatis, vt dicebatur. Præsentauit se publice ad faciendam fidelitatem de Marchionatu. Dominus Rex noluit ibidem ipsum recipere, quia *Marchio Saluciarum* dicebat, quod sibi de iure debebatur propter quædam, quæ ab antiquo erant inter* eos, & quod ipse nihil iuris habebat. Propter hoc & quædam alia, vt sanius consilium haberet, & ne nimis se præcipitaret in primis, pro tunc noluit ipsum recipere ad fidelitatem.

*in margine *Kierium.*

(7) Licet autem consilium Domini Comitis *Philipponi*, *Antonii*, & *Symonis* prædictorum Guelforum fuerit, quod nullam partem introiret expulsam, donec coronaretur; consilium autem aliorum & specialiter citramontanorum fuit contrarium. Vnde Dominus, de *Taurino* iuit in *Kierium*, & ibi partem Guebelinam diu expulsam secum introduxit, quod fuit ad maximam consolationem omnium expulsorum Italiæ. Ibi constituit vicarium primum, quem fecit vestrum Militem, Dominum *Hugolinum* de *Vicco*; qui
1151 sic eos in bonis moribus nutriuit vna cum aliis Vicariis, qui secuti sunt eum, quod vsque in hodiernum diem in pace remanserunt. Dicta terra dicitur Ecclesiæ Taurinensis esse per priuilegia Imperatorum. Comes Sabaudiæ dicit quod sua est per priuilegia Imperatorum. Dominus Rex ipsam semper sibi retinuit propter verba illius populi, qui dicebat quod *Federicus* condemnatus iam illa priuilegia dedit prædictis Ecclesiæ Taurinensi & Comiti.

(8) De *Kierio* venit in *Ast* circa festum *Martini*, & secum partem expulsam introduxit, & fecit pacem inter eos. Ibi fecit Vicarium Dominum *Nicolaum* de *Bonsignoribus* de Senis. Pace autem facta inter eos, ibi primo percepit intentionem Regis *Roberti*; quia licet fuerit publicum, quod cum eo societatem haberent, vt vnus alium iuuaret secundum quædam pacta, sine tamen alio iuramento aliquo publico alicuius fidelitatis, per duos magnos de *Solario*, qui ante aduentum suum dominabantur, fuit sibi intimatum & instrumentum apportatum, quomodo Rege *Roberto* veniente de coronatione, ipsi secretum iuramentum sibi fecerunt sicut domino, & ipse eis; sed istud non debebat reuelari, donec Sanctitas vestra publice ostenderet affectum, quem ad eum habebatis, & quomodo voluntas vestra erat, quod ipse cresceret in Lumbardia, & in breui vos promiseratis, sibi ostendere per effectum, prout ego melius possum recordari. Ista fuit sententia verborum illorum duorum de *Solario*; quos ego si viderem, cognoscerem, sed nomina ignoro. Præsens fuit in istis Regina, fratres sui, Episcopus Gebenensis, & ego. Dominus post recessum illorum duorum mihi præcepit quod illud instrumentum ego comburerem, quod & feci. Nolebat autem, quod vnquam posset ostendi, ex quo vnum esse debebant propter parentelam futuram, & ipsum excusabat, di-
1152 cens, quod filius tam probi viri de sanguine beati *Ludouici* natus nunquam faceret tale quid, sed forte consilium suum potuit hoc facere. (9) In

(9) In illo loco diligenti & maturo consilio habito de Marchionatu *Montisferrati*, cuius esset, inuenit, quod *Marchio Saluciarum* nullum ius habebat. Licet autem inter ambos Marchiones, qui eiusdem domus fuerunt, fuerit ordinatum per testamenta eorum, quod si vnum contingeret mori sine herede, alius succederet, & Marchio *Montisferrati* mortuus fuerit sine herede, habens vnam sororem, vnde iste natus est, qui iam Marchio est, ratione cuius dicebat se habere ius, scilicet matris, quæ fuit soror vltimi Marchionis, qui filiam Comitis Sabaudiæ habebat in vxorem; quia tamen in tam nobilibus feodis sorores non succedunt, nec ordinatio potest fieri aliqua sine consensu superioris, declaratum fuit ibi per Regem, quod neuter eorum habebat ius, & quod Marchionatus deuenerat ad manum dicti Regis. Et hoc fuit per omnes approbatum nullo aperte contradicente.

(10) Tunc Dominus Rex volens placere Comiti *Philippono* & omnibus Guelphis, volens etiam placere Domino *Opizino* de *Luculo*, cuius filiam habet in vxorem nunc Marchio, Marchionatum *Montisferrati*, qui iuste ad manus suas deuenerat, de nouo tradidit in feudum Marchioni illis diebus. Illa donatio omnibus Guebelinis in Lumbardia displicuit, quia Marchio tunc tenebat cum Domino *Guidone* de *la Turre* & Comite *Philippono* & aliis Guelphis, & Marchio *Saluciarum* tenebat tunc, sicut & nunc, cum Guebelinis expulsis de Lumbardia. Ab illo die semper Marchio *Montisferrati* pro Imperio & fidelibus Imperii fidelis est inuentus.

(11) In eodem loco venerunt ad eum Archiepiscopus Mediolanensis & Dominus *Matthæus* Viccomes & *Manfredus* de *Becaria* de Papia, qui tunc erant expulsi. Ibi, prout recordor, iurauerunt suum consilium isti tres, qui tunc Domino *Guidoni* de *Turre* & parti Guelphæ erant contrarii, & adhuc 1153
sunt, excepto Archiepiscopo. Tunc etiam superius nominati Comes *Philipponus* & *Symon* Vercellensis & *Antonius* de *Laude* Domini Regis consilium iurauerunt & fidelitatem fecerunt, & plures alii Prælati & laici, quos nescio nominare, inter quos fuit Episcopus *Astensis*, *Nouariensis*, & *Taurinensis*.

(12) Ibidem Dominus Archiepiscopus Mediolanensis requisiuit Dominum Regem, quod fratres suos tres, quos *Guido* de *Turre* plus quam per annum in carcere tenuerat, mandaret liberari. Dominus Rex mandauit illi, quod ipsos liberaret. Quod tunc facere recusauit.

(13) Ibidem Comes *Philipponus* inuenit vnum de Papia, qui venerat ad Dominum suum. Et quia, vt prædixi, ipse & alii, qui potenter suas ciuitates tenebant, ante ingressum Regis in Lumbardiam ordinauerant sub pœna graui, quod nullus suum Episcopatum exiret, prædictum increpabat, quare contra ordinationem suam venisset, & Comitatum suum exiuisset; respondit, quod ad dominum suum venisset. Tunc dictus Comes, postquam ipsum vituperauerat, mandauit fratri suo, tunc Episcopo Papiensi, quod domos suas faceret sibi dirui, & vineas suas abscindere, quod & fecit. Postquam factum est, & Regi fuit intimatum, multi mirabantur, quod dicto Comiti parcebat sic, quod non solum ipsum de hoc non puniuit, sed etiam sicut prius consiliarius fuit. Et in conscientia mea ego ex tunc minus in animo meo ipsum Regem reputaui, & quod ipse nunquam bene faceret iustitiam, nec de malis hominibus magnis studeret facere iustitiam, quod supra modum mihi displicebat.

(14) Quæ facta sunt in *Ast* alia, non bene recordor, licet plura, prout credo, facta fuerint, quia diu mansit post meum recessum ibidem. Ego autem illo die recessi de *Ast* cum magno Capellano vestro, cum literis, quas scitis. Quo die Dominus *Cardinalis* de *Peregruo* intrauit.

(15) Post meam reuersionem suum recessum audiui de *Ast* in hunc modum. Plures de Lumbardia, de Ianua, tunc cum eo erant; & inter eos ipse vidit diuersa consilia secundum diuersitatem voluntatum. Modo quasi in centro illius contratæ Lumbardiæ situatum est vnum castrum, quod vocatur *Vigeneuum*, distans de *Mediolano*, de *Vercellis*, de *Papia* per viginti miliaria: & de *Laude* etiam. *Illud* castrum tunc tenebat Dominus *Guido* de *Turre* pro communi Mediolanensi, & vnus de suo sanguine erat tibi tunc Potestas 1154

testas. Per procurationem vnius medici, qui tunc ibi morabatur, notus postea & amicus Domini O. de *Grandissono*, quia ipsum curauit de magna infirmitate, quam tunc habuit in *Aquebelle*, dictum castrum Domino Regi latenter fuit promissum; ad quod recipiendum Dominum *Hugonem Delphini* præmisit. Qui simul cum eo de *Ast* recedens, paucis scientibus, ipse per partem viæ, quæ vadit in *Casalle*, cum Rege incedens, Domino Rege illa nocte veniente in *Cassale*, dictus Dominus *Hugo Vigeneuum* intrauit, & Potestatem, Domini *Guidonis* consanguineum, cum suis bonis illæsum dimisit. Quo castro habito, omnes ciuitates circumquaque timuerunt. In *Cassali*, cum in pace essent, nihil aliud fecit, nisi quod iuramentum fidelitatis ab eis recepit.

(16) In Cassali & ante, quia consilium prædictorum trium *Philipponi*, *Symonis* Vercellensis, & *Antonii* erat, vt prædixi, quod nullum extra positum secum intromitteret; consilium autem aliorum erat contrarium, & voluntas Domini Regis caute & secrete dictos tres custodiri faciebat, sic tamen, quod ipsi ignorabant, nec quis advertebat, nisi illi, quibus erat commissa dicta custodia.

(17) De *Cassali* volens recedere. Rex, dictus *Symon* de Vercellis, ibidem potens & Dominus, rogabat, quod procederet; Dominus Rex noluit, non bene sperans de eo; sed vltra cum eo procedens versus *Vercellas*,
1155 *Padum* cum somariis & curribus sine nauigio transiuit, quod omnibus patriotis miraculum videbatur, ciuitatem intrauit Vercellensem, & expulsos secum adduxit. Ibidem vnum vicarium de Ianua *de Malosellis*, qui Guelphi sunt, dimisit, consanguineum Domini Comitis Sabaudiæ. Ibique pace inter eos facta & bona concordia, receptisque fidelitatibus Domini Episcopi, Nobilium, & communis, versus *Nouariam* direxit gressus suos.

(18.) In *Nouaria* veniens, partem expulsam secum adduxit. In *Nouaria* tunc dominabatur vnus Guelphus Dominus *Guillermus* nomine de *Brusatis* antiquus. Vtrum sibi obuiauerit nescio bene, nisi usque in *Vercellas*, quia fuit antiquus & debilis. Pace inter eos & concordia facta, quia Dominus Archiepiscopus Mediolanensis erat aliquantulum Domino Episcopo *Vercellensi* durus super consecratione sua, Dominus Rex & Regina ipsum Archiepiscopum rogauerunt, ut dictum Episcopum Vercellensem in præsentia eorum consecraret. Quod & fecit in Ecclesia Fratrum Prædicatorum in *Nouaria*. Qualem reuerentiam sibi fecerunt, quæ dona dicto Episcopo dederunt Rex & Regina, & quas expensas fecerunt in dicto festo, quantum ad conuiuia & alia, ipse scit, cui factum est, & ipsi, qui interfuerunt. Quomodo autem dictus Episcopus dicto Regi post suam consecrationem & honorem receptum ab eo sibi seruiuerit & fidelitatem seruauerit, insignia Regis *Roberti* in *Vercellis* posita & in suo hospitio specialiter & per eum & suos, vt fama est, hoc ostendunt. Recordor incidentaliter, quod ante recessum meum de Pisis audiui ab Imperatore per paucos dies, quod in isto mundo non erant duo Prælati magis ingrati, quam Archiepiscopus Mediolanensis & Episcopus Vercellensis, & quod inter omnia, quæ plus habebat cordi, vnquam Sanctitati vestræ supplicare circa facta Prælatorum, hoc erat, quod Sanctitas vestra sciret, quid fecit pro istis duobus, & quid fecerunt contra eum.

1156 (19.) Domino Rege in Nouaria existente per aliquos dies, Dominus *Guido* de *Turre* tunc sibi misit ambassiatores, primo quod veniret; per quos fratres Archiepiscopi Mediolanensis, quos antea non miserat, licet de *Ast* petiuisset, liberos remisit. Ille fuit primus locus, qui solum a Mediolano distat per paruam dietam, ad quem misit, licet in ciuitate Spirensi misisset & Priorem & Suppriorem Prædicatorum Mediolanensium, quod citra Lausanam sibi occurreret, prout superius est notatum. Mora missionis nuntiorum Domini *Guidonis* de *Turre* ad Regem, secundum ea, quæ mandauerat per fratres, satis in corde Regis posuit de suspicione, licet illis diebus parum ostenderet per effectum, cum semper, quantumcunque accusaretur per alios dictus *Guido*, per eum excusaretur. Quamuis de multis veris accusaretur, videlicet quod Domino *Guillermo* de *Postella*, qui maior est Nobilis de Mediolano, negauit venire ad præsentiam Regis iis diebus & pluribus, & quod ipse terram muniuerat

uerat armatis omnibus, quos habere poterat; ſemper tamen, quantumcunque Domino Regi diceretur, ipſum publice excuſabat, & dicebat quibusdam ad partem ſuis amicis priuatis, quod Prior & Supprior prædicti Mediolanenſes, ſibi dixerant in animas ſuas, quod bona fide intendebat obedire, & nihil mali erat in corde ſuo circa eum.

(20.) De *Nouaria* recedens tranſiuit *Ticinum* ſine nauigio. Quod miraculum ruſtici de partibus dicebant, cum a centum annis non eſſet auditum, quod ſine naui per aliquem locum quis tranſiuerit illam aquam.

Mediolanum præceſſerat Maraſcalcus Regis propter hoſpitia aſſignanda. Qui nullam bonam voluntatem videns in Domino *Guidone* ſuo iudicio, ſatis ingreſſum Domini Regis timuit in *Mediolanum*, ſpecialiter cum palatium communis dictus *Guido* nollet dimittere, qui ipſum inhabitabat, nec ſtipendiarios vellet licentiare, qui erant in equis fere mille. Quando in via lit- 1157
teras recepit Maraſcalci Dominus Rex de ſtatu ciuitatis Mediolanenſis & voluntate Domini *Guidonis* & ſuorum, retraxit ſe aliquantulum extra viam, & prædicta in conſilio propoſuit. Pauci, iis auditis, fuerunt, qui auderent bene ingreſſum ſuum conſulere propter pericula proditionis, quæ quaſi in promptu videbantur. Suæ voluntati acquieſcens mandauit feſtinanter Maraſcalco, quod proclamari faceret, quod omnes ſibi obuiarent & ſine armis, excepta familia Maraſcalci. Tunc omnibus ſuis præcepit, quod arma acciperent. Et ſic feſtinauit, quod dictus *Guido*, qui ſibi obuiabat ſine armis, non bene per vnum miliare potuit ſibi obuiare, ita cito ciuitati appropinquauit, cum pueris & familia decenti. Intimauerunt autem aliquibus de conſilio Regis quidam, quod non obſtante proclamatione Maraſcalci, quod nullus arma portaret ſtipendiarius vel ciuis ſub pœna graui, ſed omnes Regi obuiarent ſine armis in ſolennitate, qua deceret, quod in vna platea illorum *de Turri* equitum & peditum fere decem millia armati fuerunt, & ibi dicebant, quod non erat contra Regem ſed contra ſuos inimicos, videlicet Archiepiſcopum & fratres ſuos, Dominum *Matthæum* Viceecomitem & ſuos ſequaces. Propter quod in campis fuit ordinatum, quod intrando ciuitatem Mediolanenſem nullus iret ad hoſpitium ſub pœna graui, nullus ſepararet ſe ab alio, donec Dominum Regem in ſuo hoſpitio poſuiſſent, & licentiam haberent recedendi ad hoſpitia. Et hoc fuit Theotonicis grauiſſimum, quia tarde erat, & hoſpitium non habebant plures, nec aliquis erat ſecurus. In hoſpitio Archiepiſcopi deſcendit Rex, & ibi fuit per plures dies, donec Dominus *Guido* induci potuit, quod palatium communis dimitteret. De hoc multi multa loquebantur contra Regem, quod talia poterat ſuſtinere.

(21.) Celebrato ibi ſolenniter die natiuitatis Domini Ieſu Chriſti, in cra- 1158
ſtinum fecit pacem inter Dominum Archiepiſcopum, fratres ſuos, Dominum *Matthæum* Viceecomitem prædictos, & Dominum *Guidonem*. In præſentia ſui & multorum ſe inuicem ſunt amicabiliter, vtinam fideliter, oſculati. Cito poſt, neſcio quot diebus, ſed ſcio quod infra octauas natiuitatis Chriſti, in platea communi, ante ſanctum *Ambroſium*, parata ſede decenti, vocatis omnibus ciuibus & forenſibus, ipſe in ſede regali ſedens, & ad pedes ſuos prædictos ſimul habens, vnus Iuris peritus de mandato ſuo ſurrexit, oſtendens populo, quare venerat de ſuis partibus ſatis pulcre, & quomodo ſuæ intentionis erat, nullam partem tenere, vbique ponere pacem, omnes expulſos introducere, & talia plura, quæ populus cum magnis lacrymis præ gaudio audiebat, dicens laudem Deo & ſibi, ſecundum modum patriæ, ſupra modum.

Specificauit etiam & digito oſtendit dictus prolocutor vnionem, pacem, & concordiam, quam fecerat alibi, & inter prædictos Dominos Archiepiſcopum, fratres ſuos, Dominum *Matthæum*, & Dominum *Guidonem*. Et omnia iſti prædicti ſimul ſedentes, & ſimul tenentes ſe in receſſu cum manibus, aſſerebant, & tunc facta oſtendebant. Hoc facto, Dominus *Guido* ſponte palatium communis, quod inhabitabat, Domino Regi dimiſit, & Domina Regina remanſit in palatio Archiepiſcopi.

(22.) Tunc temporis ciues de *Modoecia* inſtabant, quod Rex *Modoeciam* reuerteretur ad coronam ferream recipiendam, cum ibi eſſet locus ab antiquis Regibus ordinatus. Dominus Rex habita matura deliberatione & inſpectis libris

bris & chronicis antiquis inuenit, quod dictus locus erat suæ coronationis ferreæ *Mediolanum*, & quod sanctus *Ambrosius* talem in tali loco & plures Episcopi Mediolanenses plures in tali vel tali loco coronarunt, & quia *Mediolanum* frequenter rebellauit Imperio, & Reges plures nesciebant, si audacter
1159 *Mediolanum* possent intrare ad recipiendum dictam coronam ferream propter rebellionem eorum frequentem & infidelitatem, deliberauerunt, quod quando Mediolanensem ciuitatem non possent pacifice intrare, quod apud *Modoeciam* coronam reciperent, quod nunquam Imperio rebellauit. Vnde cum Dominus adhuc *Modoecium* non intrasset, & in *Mediolano* pacifice esset receptus, iniuriaretur ipsis, si alibi quam in ecclesia sancti *Ambrosii* suam coronam ferream reciperet. Quod ab omnibus, exceptis ciuibus de *Modoecia*, est vnanimiter conncordatum. Vnde Dominus Rex diem Epiphaniæ pro sua corona ferrea recipienda in ecclesia sancti *Ambrosii* elegit.

(23) Post hæc fuit visum honestum consilio Mediolanensium, quod aliqua curialitas fieret Regi. Et super hoc fuit vocatum consilium sapientum, inter quos fuerunt Dominus *Guido* & Dominus *Matthæus*. Omnes concordauerunt, quod aliquid sibi daretur. Sed de summa vnus nobilis, Dominus *Guillermus* de *Postella*, dixit primo, quod Regi darentur quadraginta millia florenorum. Dominus *Matthæus* dicit, quod bene erat dictum. Et plures alii concordabant. Addidit tamen vnum, quod aliquid daretur Dominæ Reginæ pro Curia sua tenenda, & dixit de decem millibus florenorum. Et pluribus placuit. Tunc Dominus *Guido* dixit, quod ciuitas erat potens & diues, & quod parum erat secundum indigentiam Domini. Vnde videbatur ei, quod non minus quam centum millia florenorum debebant sibi dare. Iste habuit etiam sequaces suos plures.

(24) Ex istis statim inter Theotonicos & inter consiliarios Domini fuit dictum & iudicatum, quod Dominus male fecerat, quod vnquam Dominum *Mathæum* intromiserat, & quod iam minus volebat de vtilitate sua procurare in ciuitate Mediolanensi, quam Dominus *Guido* de *Turre*, qui Dominium
1160 perdebat. Alii autem dicebant aliud, quod Dominus *Guido*, sciens populum grauatum per eum multum, & non voluntarium ad tantam pecuniam dandam, quia cum maximo gaudio Regem receperant, vt omnino vel rebellarent vel gratiam ad eum perderent fecit. Nos autem citramontani, inter quos ego fui tunc, plus satis eramus contenti de Domino *Guidone* & de sua procuratione magna, cum sciremus Regem & nos omnes satis indigere, quam essemus de Domino *Matthæo*. Vnde dicebamus communiter, quod Dominus *Matthæus* ita modicum volebat, vt daretur Regi, vt gratiam populi & fauorem haberet. Scio, quod de istis centum millibus florenorum Rex recepit quinquaginta millia sine solutione particulari alicuius hominis, quia ordinatores super hoc redditus & introitus ciuitatis vendiderunt ad certum tempus pro tali summa. Alia quinquaginta millia fuerunt posita per ciuitatem & Comitatum, & cum talibus rumoribus recollecta, quod ego frequenter de domo Prædicatorum non audebam venire vsque ad palatium propter maledictiones & vituperia, quæ dicebant de Rege & de nobis citramontanis isti, qui ad soluendum cogebantur.

(25) In die Epiphaniæ per Archiepiscopum *Mediolanensem* & Episcopum *Vercellensem*, quem ad hoc specialiter voluit habere tanquam suum Episcopum, qui sic tunc a Rege & Regina vocabatur, & pluribus aliis Prælatis præsentibus, tunc coronam ferream in ecclesia beati *Ambrosii* suscepit. Eodem die centum & sexaginta Milites nouos fecit; inter quos fuerunt aliqui citramontani, & plures Lumbardi, omnes Guebelini, duobus vel tribus exceptis, videlicet *Guiberto* de *Corrigia* de Parma & *Ponsino* de *Ponsonis* de Cremona, qui Guelphi erant. Et de hoc fuerunt multa iudicia, cum Guelphi essent plures quam Guebelini, & ditiores & potentiores, quia tunc per manum Domini sui nolebant militari. Memoriam nominum istorum duorum
1161 habui, quia frequenter propter mirabiles proditiones, quas fecerunt in Parma & Cremona, suis ciuitatibus, quas procurauerunt rebellare, audiui eos nominare. Qui tot honores & commoditates a Domino Rege receperant in diuersis locis, quomodo sine causa potuerunt talia facere?

Ad

(26) Ad dictum diem omnes ciuitates fuerunt vocatæ per Syndicos, & omnes miserunt, & omnes fidelitatem iurauerunt, exceptis Ianuensibus & Venetis, qui tunc, licet miserint, non iurauerunt, & multa dixerunt, quæ male retinui, quare non iurabant, & tamen Dominum suum Regem Romanorum recognoscebant. Vnde nullam bonam causam scio, nisi quia sunt de quinta essentia, nec Deum, nec ecclesiam, nec Imperatorem, nec mare nec terram volunt recognoscere, nisi quantum volunt; & ista suæ rationes innuebant.

(27) Postea successive infra mensem omnes ciuitates infra scriptas pacificauit, & partes expulsas intromisit, & Vicarios eis dedit, scilicet *Cumanam*, ubi partem Guebelinam intromisit; *Brixiensem*, ubi partem Guelpham intromisit; *Mantuanam*, ubi partem Guebelinam intromisit; *Placentiam*, ubi partem Guelpham intromisit, & sic de omnibus aliis a *Bononia* & supra excepta *Verona*, in qua partem Guelpham voluit intromittere, sed Veronenses noluerunt ipsum *Comitem* de *sancto Bonefacio*, tunc præsentem in Mediolano, recipere, qui caput Guelphorum in illa ciuitate *Verona* erat, dicentes, quod dictus Comes per *Federicum* erat priuatus omnibus bonis suis tanquam proditor & rebellis, & de hoc iustitiam petebant. Dictus Comes defendebat se, quod *Federicus*, licet priuauerit eum, non potuit, quia iam fuerat condemnatus. Alii dicebant, quod non, & de hoc volebant facere fidem.

(28) Et dum sic litigarent ante perfectam declarationem, ista quæ sequuntur, per Dominum Regem fuerunt in consilio suo proposita. Proposuit Dominus Rex omnibus citramontanis & vltramontanis, non solum suis consi- 1162
liariis, sed etiam pluribus aliis sapientibus ad hoc vocatis, cum Deus, non ipse, per suam gratiam in Lumbardia pacem posuisset, sic quod omnes partes expulsæ fere erant introductæ, & simul pacifice viuebant, & Vicariis suis obediebant, quis esset modus melior, cum ipse esset in procinctu eundi ad coronam, conseruandi Lombardiam in pace post suum recessum. Lumbardi per se, citramontani per se, conuenerunt. Et postea voluit Rex, quod simul essent. Et per se & simul omnes concordauerunt, quod de omni ciuitate maiores de vtraque parte secum duceret, quia illi erant, qui faciebant brigam & hoc cum expensis suarum ciuitatum, & quod vnus esset Vicarius generalis cum magna gente stipendiariorum. Istud consilium Dominus Rex approbauit, & Dominum *Comitem Sabaudiæ* Vicarium generalem constituit, qui debebat habere mille quingentos equites armatos ad expensas omnium ciuitatum Lumbardiæ, secundum ratam cuiuslibet. Et ista stipendia recepit dictus Comes per aliquod tempus.

(29) De modo eligendi illos, qui dictum Regem ad suam coronam debebant sequi, fuerunt multi, multa dicentes, quæ longa essent enarrare. Sed finaliter in hoc deuenerunt, quod vna pars eligeret aliam, videlicet Guelphi XXV Guebelinos, & Guebelini XXV Guelphos Ordinatum enim erat, quod quinquaginta de Mediolano Dominum Regem sequerentur. Per Guelphos electus est Dominus *Matthæus* ViceComes & vnus de suis filiis, cum XXIII aliis. Per Guebelinos electus fuit Dominus *Guido* de *Turre* & vnus de filiis suis, cum XXIII aliis. Post aliquod interuallum videntes Guelphi, quod fere omnes, quantum ad capita eorum, de Mediolano recedebant, & plures Guebelini remanebant, quia plures intrauerant tunc Guebelini Mediolanum, quantum ad capita, quam fuissent de Guelphis his diebus, reputabant se grauatos, & tunc rogauerunt Dominum, quod alius modus inueniretur eli- 1163
gendi, quia notabiliter grauabantur. Licet Dominus Rex non libenter mutauerit, tamen ad instantiam *Comitis Sabaudiæ* Vicarii generalis & aliorum citramontanorum, qui plus Domino *Guidoni* fauebant his diebus propter iam dicta, quam Domino *Matthæo*, mutauit Dominus modum, & elegerunt aliter, ita quod credebatur, quod negotium bene staret.

(30) Domino disponente se ad recessum, pauci erant, qui libenter sequerentur. Guelphi non libenter dimittebant ciuitatem, sed semper timebant Dominum, nec de eo plene confidebant. Guebelini, quia pauperes, & diu fuerant extra, non libenter sequebantur. Volebat tamen Dominus Rex, quod venirent. Ex quo per eos & per alios fuerat consultum, nihil voluit mutare, quin venirent.

(31) Tunc necesse fuit, quod pecunia pararetur per modum daciæ pro expensis eorum, item alia talia siue dacia pro expensis Vicarii generalis, item alia pro illis quinquaginta milibus florenorum, qui adhuc Domino Regi debebantur. Ista summa pecuniæ tanta pauperibus & diuitibus imposita sic omnes commouit, quod nullus bene posset credere, nisi præsens fuisset. Tamen oportebat, quod pecunia pro omnibus prædictis solueretur. In ista commotione Dominus *Guido* excusauit se propter infirmitatem, quod venire cum Domino Rege non posset. Dominus excusationem non admisit, & hoc quia medicum suum misit, & requisitus per iuramentum, vtrum haberet talem infirmitatem, propter quam esset merito excusandus de non veniendo, dixit, quod non.

(32) In ista tanta commotione accidit illa nouitas, quæ imposita fuit Domino *Guidoni*, & hoc quia in domibus suis & in sua contrata & pedites & equites inuenti sunt infiniti homines armati, & de domo sua principaliter & vicinia exeuntes contra Theotonicos plures vulnerauerunt. Item in aliis
1164 contratis longe remotis a sua, tamen de sua sequela, exiuerunt armati pedites & equites, licet per plures dies esset proclamatum, quod nullus Italicus arma portaret sub pœna graui. Fuit tamen dictum Domino Regi, me præsente & pluribus, quod Dominus *Matthæus* in illa nouitate concordauerat, & de consilio suo factum erat totum, & quod filii sui erant armati cum filio Domini *Guidonis*. Et istud fuit motiuum, quare credebatur, & hodie a multis creditur, quia dum ista nouitas inciperet, plures erant cum equis euntes per ciuitatem, & aliquos ego audiui clamantes: *Moriantur Theotonici omnes, pax est inter Dominum* Guidonem *& Dominum* Matthæum. Et tunc post istas clamationes omnes ciues sunt armati.

(33) Tunc illa hora ego eram cum Rege, qui mandauit, quod Dominus *Matthæus* caperetur cum filiis. Ego autem, qui veniendo ad Regem de domo Prædicatorum, per domum Cancellarii transiueram, vbi dictum Dominum *Matthæum* cum vno filio suo dimiseram sine armis, dixi: *Domine, Dominum* Matthæum *in domo Cancellarii dimisi.* Nullus voluit mihi credere. Præcepit mihi Dominus, quod ego irem & adducerem eum. Iui cum maximo periculo, & ipsum adduxi ad cappellam Domini. Tunc dixit mihi Dominus publice, quod seruitia feceram sibi; sed istud erat maximum, quia istum innocentem mandauerat capi ad eum interficiendum, si ego non fuissem, quia accusabatur ab omnibus, & adhuc etiam accusatur, & dicunt, quod ipse consensit; sed quando vidit, quod res non poterant fieri, vt credebat, propter festinationem nimiam Theotonicorum armatorum, dimisit alios in briga, & se extra posuit. Ibi facta sunt multa mala & infinita spolia, & multi mortui & vulnerati. Si iuste, Deus scit. Fugit Dominus *Guido* in domo sua. Inter alia suspicione plena inuentæ sunt sagittæ paratæ cum igne græco, multæ & grossæ balistæ ad trahendum.

1165 (34) Post illud periculum, quod satis magnum fuit, non multum post *Cremona* rebellauit proiiciens partem vnam & Vicarium extra ciuitatem. Hoc idem fecit *Brixia* & *Crema*. Sed *Laude* extra partem Guebelinam posuit, sed obediebat Vicario dicti Regis. Illis diebus dictus Rex dedit Comiti *Philipponi* Cassale, *Symoni* de Vercellis mille libras imperialium in feodum in redditibus suis recipiendas in Vercellis. Quod multum Guebelinis displicebat. Domino *Guidoni* tria millia ordinauerat dare, nisi illa miseria accidisset. De consilio istorum missus est *Antonius* de Laude ad istas tres ciuitates prædictas, quæ rebellauerant, tanquam prudentior inter alios Lumbardos & melior mediator. Illis etiam diebus missus fuit Episcopus Gebennensis in *Paduam*, vbi per eum inuentæ sunt diuersæ viæ & quidam tractatus super quibusdam gratiis, quas petebant Paduani. Et de hoc habuit Dominus Rex magnam pecuniam, sicut scio.

(35) Poc hæc *Antonius* de *Laude* reuersus est de *Brixia*, *Cremona*, *Crema*, & *Laude*, quæ rebellauerant, in quibus nullam obedientiam inuenit. Et sibi ab aliquibus fuit impositum, quod si bene laborasset & fideliter, quod ipsos de facili ad obedientiam reduxisset, quia nihil noui erat factum inter eos ad huc, nec causam habebant aliquam, nisi ratione nouitatis in Mediolano factæ.

facta. Post hæc Dominus *Antonius* petiuit licentiam eundi in *Laude*: quæ licet partem Guebelinam expulisset, sicut & aliæ tres prædictæ, tamen adhuc Vicarium Regis tenebat, & sibi obediebat. Dominus Rex non libenter dedit ei propter ea, quæ dicebantur de eo, & quia prudentior homo Lumbardiæ. Tamen quia multi instabant, receptis fideiussoribus pro eo, quod ad talem diem reuerteretur, licentiauit eum. Fideiussores sui fuerunt Comes *Philipponus* & Dominus *Symon* de Vercellis. Iuit & postquam steterat per vnum diem *Laude*, tunc Laudenses Regis Vicarium ad suam procurationem 1166
expulerunt. Transacto termino, quod non reuertebatur, sed mandabat, se esse captum, multis placuisset, quod Dominus Rex posuisset manus ad ostagia, scilicet Dominum Comitem *Philipponum* & *Symonem* de Vercellis, quod facere recusauit. Et causa fuit, prout credo, quia tunc Comes *Philipponus* maximam displicentiam ostendebat de hoc, quod fecerat Dominus *Guido*, gener suus, & tunc Regi multum fidelis videbatur.

(36) Transactis quibusdam diebus, die quo vestri nuntii tunc Electus *Salaritanus* & Dominus *Hugo Geraudi*, nunc Archiepiscopus & Episcopus, dum publicarent gratiam, quam Regi faciebatis super commissione suæ coronationis, dictus *Antonius* cum quodam de *Crema* missi per suas ciuitates claues portarum earundem Domino Regi præsentauerunt, petentes misericordiam, & suam culpam recognoscentes. Claues de suo mandato Maraschalcus recepit, & dictum *Antonium* & alium custodiri fecit. Et licet eis tunc non pepercerit, tamen cito post ad preces vestrorum nuntiorum eis & ciuitatibus eorum sine aliqua pœna indulsit. Prædicta acta sunt circa finem quadragesimæ. Et quia his diebus Mediolani diuina non poterant audiri propter interdictum positum per *Dominum* de *Peregrue*, & ipse a vestra Sanctitate priuilegium habuit, audiendi diuina solenniter in omni loco, vbi intraret, per aliquos dies iuit *Papiam*, & in Pascha ibi propter diuina audienda; peracto mandato humillime in domo Prædicatorum tenuit curiam suam, & illo die Comitem *Philipponem*, suum filium, & vnum alium militauit, & post festum reuersus est Mediolanum.

(37) Et tunc, quia audiuerat, quod Pergamenses non bene stabant, scripsit Vicario, quod illos electos XIV, qui debebant eum sequi ad coronam, sibi mandaret. Antequam Vicarius litteras Domini Regis reciperet, ciues Pergamenses in præsentia Vicarii sui firmauerant, quod nullus Theotonicus ciuita- 1167
tem suam intraret, & quod nullus eorum ad sequendum Regem ad suam coronationem iret, & quod prædicta per Vicarium Regi intimarentur. Post istam ordinationem Dominus Vicarius litteras regias recepit, quod sibi mitteret illos XIV, qui secum debebant ire ad coronam. Et verisimile timens de rebellione ciuitatis, si dictas litteras publicaret, tenuit eas, & Domino Regi mandauit ordinationem, quam fecerant, & quod non obstante tali littera sibi missa, quod iterum sibi scriberet, quod ad bonum & pacificum statum ciuitatis Pergamensis faceret, quod sibi videretur expedientius. Habita secunda littera, primam primo legit ciuibus, & postea secundam; & gauisi ciues de secunda in pace tunc remanserunt.

(38) In crastino octauæ Paschæ de Mediolano recessit Dominus, & iuit *Laude*, dimisso Domino *Nicolao* de *Bonsignoribus* Vicario, & expulsos secum introduxit, & etiam Dominum *Antonium*, & eis pepercit, licet videretur maioribus sui consilii, quod muros destrueret, & vnum castrum de eis faceret ad expensas ciuitatis, vt subiecti per castrum tenerentur de cætero vellent nollent, quod facere recusauit. Immo in nullo eos puniuit. Si bene fecit, Deus scit. Sed non credo; quia facilitas suæ veniæ timeo ne aliis daret exemplum non bene faciendi.

(39) Ibi Cremonenses, qui primo rebellauerant, miserunt claues ciuitatis, petentes gratiam & misericordiam. Nec per vestros nuncios nec per suos consiliarios induci potuit, quod eis misericordiam promitteret, quia primi erant, qui rebellauerant. Tamen Regina, piissima Domina, quæ claues ciuitatis receperat, & omnes de suo consilio dabant talem spem, quod laborarent secundum suum posse, sic quod non debebant desperare. De illo loco recessi ego, & veni ad præsentiam vestræ Sanctitatis pro dispensatione matrimonii Domini *Guidonis* Flandriæ. Vnde quomodo ciuitatem Cremonensem intrauit sine promissione gratiæ, quia simpliciter ad suam voluntatem se posuerunt, quomodo 1168
sibi

sibi obuiantes, pluribus in camisiis & corrigiis per collum, quos ad carceres misit, quomodo mulieribus & paruulis clamantibus misericordiam, quomodo portas & partem murorum destrui fecit, & domos illorum *Marchionum* de *Tabiacabbo*, qui fugerunt, & quorundam aliorum destrui fecit, & ciuitatem Comitatu priuauit, licet postea reddiderit, nescirem loqui nisi ex auditu.

(40) De *Laude* audiui quod *Cremam* iuit, & introduxit secum expulsos, & eis pepercit in omnibus; nec intellexi, quod aliquid ibi fecerit aliud, nisi quod mandauit Pergamensibus, quod venirent ad eum, & ipsi tunc venire noluerunt.

(41) In *Cremona* eo existente tunc nulli erant rebelles, nisi *Brixienses*, &, prout intellexi, Brixienses ad ordinationem illius *Theobaldi*, quem intromiserat, quia per Guebelinos Episcopum & suos consanguineos diu extra ciuitatem fecerunt, miserunt quosdam mediocres ad Regem, dicentes, quod parati erant obedire, sic tamen, quod Guebelini, quos extra posuerant, non intrarent. Aliquibus videbatur magis expediens Domino, dimittere sic *Brixiam*, & directe ire ad coronam; quia tempus tunc satis erat conueniens. Aliquibus videbatur contrarium. Et vt intellexi, & credo verum esse, Guebelini de *Brixia* Dominum *Waleramnum* fratrem Regis informauerant, quod ciuitas infra quindenam caperetur, & quod si ipse posset ordinare, quod Rex poneret ibi exercitum, quod ipsi dicto *Waleranno* darent viginti millia florenorum. Tantum ipse laborauit cum quibusdam, quod missus fuit ibi primus cum magna gente, & postea Dominus Rex ipsum cum sua gente est secutus.

(42) Postquam vestra Sanctitas me licentiauit, antequam Brixiam venirem, multa mala fuerunt ibi facta, quæ ignoro. Ibi fuit Dominus *Walerannus* sagitta percussus, & postea sexta die mortuus. Ibi fuit ille proditor *Theo-*
1169 *baldus*, quem Dominus intromiserat, ad cuius procurationem ciuitas rebellauerat, per horribilem modum interfectus, & plures Theotonici per Brixienses assati, & plures ex vtraque parte suspensi. Vix ab istis vel ab illis capiebatur persona, quæ non esset in periculo mortis. Posthæc veni in *Brixiam*. Et iam Domini Cardinales & Dominus Patriarcha pro pace laborauerant, sed nihil erat completum; & hoc, vt dicebant aliqui, quia Dominus Rex erat nimis durus, alii dicebant non, sed Brixienses erant nimis superbi. Ego autem credo, quod nulla duritia erat in corde Regis, sed quia frater suus erat de nouo mortuus & plures Theotonici horribili genere; si vitam, sicut dimisit eis, promisisset, vt petebant, & Cardinales consulebant, & non venissent ad omnimodam voluntatem suam, maior pars exercitus & fere Theotonici omnes & amici mortuorum fuissent turbati contra ipsum, & merito, quia omnibus constabat, quod in *Brixia* ipsi, quando ista tractabantur, victualia non habebant, excepto vino, de quibus commode per vnum mensem vixissent. Et hoc satis apparuit, quando intrauimus, de omni re comestibili modicum inuenimus.

(43) In eodem loco fuit Episcopus *Albensis* Frater Minor & vnus Archidiaconus ex parte Regis *Roberti* ad tractandum pacta, conditiones, & alia, quæ necessaria erant circa matrimonium filii sui & filiæ Regis Romanorum. Episcopus *Leodinensis* & Episcopus *Basiliensis* fuerunt electi per Regem pro eo. Isti quatuor simul existentes iurauerunt ad sacrosancta euangelia, quod bona fide ipsi ordinarent sine cauillationibus aliquibus, & Dominis suis consulerent in hoc facto, quæ essent pro meliori vtriusque. Pluribus diebus simul fuerunt, & concordauerunt illas conditiones dotis & aliorum, quæ requirebantur ad ista; sed quid, nescio; sed vidi quod consolati recedebant.

1170 (44) Interim fuit vnus cursor veniens de *Brixia* & vadens in *Florentiam* captus cum litteris quod Potestas Brixiensis, qui tunc erat Florentiæ, *Pynus* nomine, per familiam Domini *Canis* captus, quia Brixia tunc erat exercitu regio sic vallata, quod exire vel intrare non erat facilè sine magno periculo. Litteræ Regi fuerunt apportatæ. Ibi fuerunt in legendo eas Rex, Regina, Treuerensis, Dominus Sabaudiæ, ego, & vnus Clericus, qui vocatur Magister *Henricus* de *Iodonia*, iuris Professor. Potestati, Capitaneo, Executori iustitiæ, consilio, & communi Florentiæ ciuitatis isti de *Brixia* scribebant, quod nullo modo obedirent, & quod ipsi eis cito succurrerent in pecunia, & scirent, quod nullius rei indigerent nisi florenorum pro stipendiariis soluendis,

uendis, & mitterent per illos Prædicatores, per quos eis aliam pecuniam misetant vel per Minores. Item scribebant, quod tali die tunc quatuor milia interfecerant Theotonicorum, & tot magnos ceperant, & totum erat mendacium, & quod cito haberent victoriam de Rege, quia omnes sui recedebant. Modo Cardinales, qui se intromiserant de pace, dixerant Domino, quod ipsi volebant obedire ei, dum tamen securi essent de vita, & quod bona intentione loquebantur; sed quia frater Regis mortuus fuerat, per eos hoc petebant.

(45) Postquam Rex istam litteram vidit & audiuit, fuit totus melancholicus. Tunc dixit ei primo, & credo quod Comes Sabaudiæ, quod non curaret, quia isti erant homines, qui mendaciis & litteris falsis totum mundum reuoluebant, & iuuabant se talibus. Vt autem intentio eorum sciretur, non bona, sed peruersa a Cardinalibus, per illos, qui ibi erant præsentes, deliberatum fuit, quod bonum erat, quod littera Domino Legato & aliis Cardinalibus portaretur, vt ipsi scirent, quo motu Brixienses mouebantur misericordiam petentes. Et fuit concordatum, quod ego sibi & aliis portarem.

(46) Tunc Dominus Legatus erat in quodam castro, quod vocatur *Succinum*, distante ab exercitu per viginti miliaria parua, & alii erant in *Cremona* 1171
Receptis litteris illis de mandato Regis, illuc eundo & reuertendo, dum essem quasi in medio viæ, triginta homines in equis & bene trecenti homines pedites armati me cum familia acceperunt, & dum me ducerent ad quoddam castrum, quod *Brixienses* interiores tenebant, vnde illi stipendiarii erant, qui me ceperant, quod castrum a sinistris erat situatum inter exercitum & *Succinum* extra stratam publicam per octo miliaria, vulnerauerunt aliquos de familia mea, & omnium manibus ligatis & ad terram positis, quærebant locum conuenientem, vbi essent arbores ad eos suspendendum. His diebus ex vtraque parte pauci accipiebantur, nisi per aliquem modum morerentur; Et dum me ducerent sic, maior inter eos magis curialiter me associabat, ne ribaldi tunc aliquo modo me turbarent. Ab illo ego petiui, quare me ceperant, cum essem Frater Prædicator & Episcopus, & in via eundi ad Cardinales, & talia, & quod ipsi essent excommunicati. Ipse sic mihi subridendo respondit, quod securus essem, quod ego non morerer, sed famulos meos non assecurabat, nec tamen morerentur, donec aliud mandatum haberent a Brixiensibus, suis dominis, qui de diuersis partibus nati propter stipendia seruiebant eis, & oportebat eos obedire dum essent stipendiarii eorum. Postea addidit, quod mandatum eorum habebant, quod me caperent, qui litteras eorum Florentiam missas mecum habebam, & ipsas portabam Cardinalibus legendas. Ego, qui litteras habui in somario, satis timui, & statim percepi, quod circa Regem erant aliqui proditores, cum tam pauci fuissent legendo primo illas litteras, oportebat quod unus ex illis vel Brixiensibus intimasset vel alteri sine aduertentia, qui hoc etiam eis mandasset.

(47) In illo castro, ad quod me ducebant, & vnde erant, omnium victualium habebant abundantiam, vino excepto. Et quia flascones super 1172
vnum de meis equis videbant, quærebant diligenter, si esset ibi vinum. Dixi quod sic, & *Warnachinum*. Ipsi, qui diu fuerant sine vino, appetebant bibere supra modum. Tunc descendi de equo, & eis dedi vnum flasconem, & alium retinui mihi. Feci somarium stare, quia vasa non habebamus ad bibendum. Et ibi acceptis quibusdam scyphis argenteis, dedi eis. Et dum biberent, ego petiui a famulo confectionem, & dedi eis. Et in ista occupatione litteram illam in cophino accepi, eis ignorantibus, & eam in sinu meo posui. Postea sedens in equo sub cappa ipsam diuisi minutatim, sicut melius potui, & sparsi valde caute, ne illi, qui me sequebantur, aduerterent.

(48) Postquam fuimus prope castrum, tunc me deposuerunt de equo curialiter, & corrigiam meam & omnia, quæ erant supra me, vbique quæsiuerunt, & nihil inuenerunt valoris, nisi annulos. Totum mihi dimiserunt, quia non quærebant nisi litteras. Sic fecerunt de omnibus sociis & famulis. Et postea somarium euacuauerunt de omnibus litteris, quas Brixiam miserunt, qui plures erant. Et nullis aliis rebus me spoliauerunt.

 Et

Et sic exquisiti castrum intrauimus cum receptione tali, quod mulieres & paruuli clamabant, *ad patibulum*, *ad patibulum*. In domum Curati prope Ecclesiam duxerunt nos. Et de nostra pecunia nos & ipsi bene valebamus, sine vino tamen, quod non poterat haberi. De aliis rebus maximum forum erat. Tot & tanta lucrabantur continue illi de illo castro super exercitum Regis, quod carnes vnius bouis maximi dabant pro tribus Turonensibus, & vnum roncinum pro quinque florenis, qui hodie valeret viginti florenos.

(49) Dominus Legatus, qui litteram illam viderat & transcribi fecerat, in crastinum dum irem in *Cremonam* ad ostendendum eam aliis Cardi-
1173 nalibus, de *Succino* recessit, & ad exercitum venit. Vnde dum ego reuerterer de *Cremona*, ad ostendendum, ipsum non inueni in *Succino*. Et illo mane, quo de *Succino* recessi reuertendo versus exercitum, fui captus. Qui me tenebant dederunt mihi licentiam, quod vnum de sociis meis ad exercitum mitterem vna cum nuncio eorum, qui omnes litteras, quas nobis inuenerant, *Brixiam* mittebant, vt ipse Frater expeditionem nostram procuraret. Dominus Legatus & Dominus *Lucas* statim, quod audierunt, a nostro socio me esse captum, nimis doluerunt, & eorum gratia in continenti *Brixiam* miserunt pro nostra liberatione, & etiam personaliter in crastinum ciuitatem intrauerunt, quod non erat sine maximo dispendio eorum, & tantum laborauerunt, quod litteras meæ expeditionis, familiæ, & rerum procurauerunt, licet cum maxima difficultate. Et multum me iuuit, cum laboribus eorum, quia illas litteras non inuenerant inter nostras litteras eis missas, cum eas, vt prædixi, destruxissem.

(50) Me existente in carcere, & nesciente, quid fieret per Cardinales de mea expeditione, & supra modum timente, quia audiueram, quod ille famulus eorum, qui fuerat captus cum litteris prædictis, per gentem Domini Regis, fuerat suspensus; cogitaui vnum modum exeundi, & exiui antequam littera apportaretur, vel aliquid sciretur de mea expeditione, dimissis omnibus, videlicet socio, duobus nepotibus, & aliis familiaribus; & postquam venerunt litteræ per Dominos Cardinales procuratæ, tunc omnes libere sunt dimissi. Modus per quem exiui fuit iste. Ego inuitaueram omnes illos stipendiarios ad prandium, & feceram bene parari. Deficiebat nisi vinum. Modo quædam aqua diuidebat illud castrum, in quo eram, quod vocabatur *Pont de Vic*, ab alio, quod erat vltra aquam, & vocatur *Rubech*. Quod castrum *Rubech* per gentem Regis tenebatur, vbi erat abundantia vini. Aqua non erat meabilis sine naui. Ibi nobiscum erant duo Fratres Prædicatores, quo-
1174 rum vnus erat notus in loco & dilectus. Mensa posita, ego petiui licentiam cum illo Fratre noto pro vino habendo eundi in *Rubech*. Deliberauerunt ipsi, ex quo socius meus iuerat pro mea expeditione ad exercitum, & quod alium socium meum cum nepotibus meis, familia, & rebus dimittebam, quod ego reuerterer, & licentiauerunt me vna cum vno socio meo de Fratribus illis, & nauem parauerunt, & plura vasa ad vinum ponendum. His factis nullus sciuit intentionem meam. Postquam fui vltra aquam, iui ad castrum, & feci omnia vasa impleri de bono vino & in nauem reponi. Et tunc dixi Castellano, quod non permitteret me recedere. Hoc feci, ne illi, qui remanserant, male haberent. Alii hæc scientes credebant, quod violenter me teneret, & nullum malum nostris fecerunt, sed satis simul biberunt, & in crastinum eos omnes liberauerunt, quia venerunt litteræ Cardinalium.

(51) Post hæc fuit deliberatum in consilio Regis, quod littera Domini Legati videretur, etsi ipse posset virtute suæ auctoritatis ponere sententiam excommunicationis contra illos, qui nollent obedire, quod requireretur. Ego missus ad Dominum Legatum. Copiam suæ litteræ mihi dedit, quæ plenissima ad omnia ista facienda erat. Ipse mihi dixit secrete, & voluit, quod Domino Regi dicerem, quomodo parum Italici curant de excommunicationibus alicubi. Et posuit exemplum de Florentinis, qui sententias Domini *Ostiensis* parum curauerunt. Item de Bononiensibus, qui sententias Domini *Ostiensis* parum curauerunt. Item de Bononiensibus, qui sententias Domini *Neapoleonis* vilipenderunt. Item

Item *Domini* de *Peregrue* sententias Mediolanenses non curauerunt. Vnde nisi gladius materialis eos ducat ratione timoris ad obedientiam, gladius spiritualis non. Vnde non intendebat aliquam sententiam excommunicationis ponere super aliquos, nisi primo Sanctitatem vestram consuleret.

(52) Non recordor de aliis magnæ memoriæ dignis ante *Brixiam* factis postquam ibi fui reuersus, nisi de vno, quod mihi semper displicuit. Cardinales credo omnes, qui his diebus in *Cremona* & *Succino* morabantur, propter 1175
sui maiorem commoditatem, fuerunt frequenter rogati, & aliquando ego fui præsens, ab amicis & vxoribus eorum, qui de *Cremona* obuiam Domino Regi fuerant in camisiis cum corrigiis in collo, ut prædixi, quos, antequam intraret *Cremonam*, misit ad carceres in diuersis castris, quod Dominus Rex maritos suos, filios, & fratres de carceribus liberaret, quia plures iam erant mortui. Hanc supplicationem Dominus Legatus ex parte sua, qui erat in *Succino*, & alii Domini Cardinales, qui erant in *Cremona*, voluerunt quod ego facerem: quod ex affectu feci, scit Deus, licet nihil profecerim. Tunc postea ipsimet rogauerunt Dominum Regem, & nihil fecerunt. Quidam latenter & secrete, quos Deus confundat, nescio, qui sunt illi, in capite Regis posuerant, quod si ipse prædictos dimitteret, statim *Cremona* rebellaret, & quamdiu eos haberet, securus esset de ciuitate. Et si vnquam ipse in suo regimine male fecit, meo iudicio debili, circa subditos, ibi fuit. Prædicti capti Cremonenses non erant maiores suæ ciuitatis, quia maiores noluerunt obedire, sed ciuitatem dimiserunt. Non erant peiores, sed iudicio omnium de melioribus. Per eosdem ciuitas erat ad obedientiam reuersa quia ciuitatem diligebant. Vnde vt dicto Regi plus facerent de honore & reuerentia, & vt prouocarent eum ad maiorem misericordiam, nudi in camisiis, vt prædixi, sibi obuiantes & misericordiam pro sua ciuitate implorantes, de sua virtute præmium non bonum habuerunt.

(53) Ista fuit ciuitatis Cremonensis condemnatio. Nullus eorum perdidit vitam neque membrum, nec bannitus fuit, nec incarceratus. Condemnati sunt omnes simul in sexaginta milia florenorum. Perdiderunt Comitatum suum vsque ad beneplacitum Regis, & portas suas cum aliquo muro adiacenti. Nunquam propter aliquem clamorem meum & vituperia, quæ Domino Regi 1176
dixi frequenter, hoc facere potui, quod illi miseri carcerati possent libere exire. Sed ad procurationem cuiusdam crudelissimi iudicis, qui erat in *Cremona* pro Rege Procurator super fisco rebellium, qui vocatur magister *Iohannes* de *Castilione*, Tuscus est, crudelior homo, de quo audiui loqui, post Neronem, oportuit quod ipsi maximam pecuniæ quantitatem soluerent cameræ Regis & sibi ratione custodiæ, non obstante quod ipsi suam ratam soluere debebant de illis sexaginta milia florenorum, in quibus tota ciuitas erat condemnata. Scio quod non poterant aliqui soluere, & quia ipse torquebat eos, fuerunt mortui. Alii, licet soluissent, tamen quia erant vltimum potentiæ, erant destructi. Et credo, quod istud grauamen contra Deum & iustitiam meo iudicio fuit occasio, quare postea ciuitas rebellauit & adhuc in rebellione persistit. Excusare se non potuit Rex, quin ista sibi dixerim & durius & in præsentia illius crudelissimi *Iohannis*. Sed ipse *Iohannes* cum pluribus suis complicibus tot & tanta mendacia, vt puto, contra prædictos dicebat, quod verba mea parum poterant eis proficere. Si Dominus Albanensis viueret, de hoc posset testimonium perhibere. Et etiam Dominus Legatus potest de aliquibus recordari.

(54) Post hoc intrauit *Brixiam* Dominus Rex. Condemnati fuerunt in muris & Comitatu priuati, quod portæ portarentur Romam, & in vna summa pecuniæ condemnati, quam omnes simul Guebelini, & Guelphi soluerent; licet Guebelinis, qui expulsi fuerant per alios, videretur esse contra iustitiam, propter rebellionem, quod in tali summa condemnabantur. Quæ summa fuit, vt mihi videtur, sexaginta milia florenorum. Et quia Guebelini non rebellauerant, dicebant, quod de tali summa ratione talis culpæ non debebant aliquid soluere. Oportuit tamen, quod soluerent suam partem. Postquam intrauimus *Brixiam*, quod miraculum reputaui, nunquam est auditum, quod vnus per- 1177
cussus fuerit, vituperatus, vel læsus, licet præcedentia fuissent talia, quod sic

transire

transite non erat imaginabile, nisi cum gratia Dei. Ciuitate Brixiensi dimissa in pace, & muris pro parte destructis, iuit ***Cremonam***, & postea ***Placentiam***, nihil faciendo in istis, cum essent in pace. Postea iuit ***Papiam***.

(55) Recordor adhuc, quod aliqua fecerat ante ***Brixiam***, quæ si Deo placuerunt, non tamen omnibus hominibus; & scio quod mihi displicuerunt. Primum fuit, quod Domino ***Philippo*** Sabaudiæ ad petitionem & procurationem Comitis ***Philipponi*** & aliorum partis Guelphæ dominium dedit ciuitatis Papiensis, Vercellensis, & Nouariensis. Et de hoc habere debuit viginti quinque milia florenorum, quæ pars Guelpha soluit, non ipse. Et tamdiu debebat dominium prædictorum tenere, donec Rex redderet sibi prædicta viginti quinque milia florenorum. Et ipse tunc tenebatur eis reddere. Secundum fuit, quod Domino ***Matthæo*** ad procurationem Guebelinorum dedit dominium ciuitatis Mediolanensis. Et de hoc soluit quinquaginta milia florenorum. Et omni anno viginti quinque milia tenebatur cameræ soluere. Nec poterat amoueri, nisi prius sibi restituerentur quinquaginta milia. Vnde tunc, cum iste pauper fuerit, & Guebelini ipsum ad soluendum non iuuabant, quia non multum abundabant, oportuit, quod violenter a pauperibus extraheret. Tertium, quod Domino ***Guilberto*** de ***Corregia***, qui erat vnus tyrannus Guelphus, qui iam dominabatur in ***Parma***, adhuc dedit sibi dominium in ***Regio***. Vtrum ab hoc pecuniam receperit nescio; sed credo, quod aliqui de suo consilio aliquid habuerunt. Quartum, quod alteri tyranno Guebelino Domino ***Cani*** de ***Verona***, qui dominabatur in ***Verona***, nec vnquam partem Guelpham voluit intromittere propter rationem superius dictam, adhuc dedit sibi dominium in ***Vicentia***. Et ista fuit causa quare rebellauerunt Paduani.
1178 Quintum, quia alteri tyranno, Domino ***Paserino*** de ***Mantua***, cum illo dominio ciuitatis ***Mantuæ*** dedit vnius castri dominium optimi, cuius nomen ignoro ad præsens.

(56) Item ante Brixiam Dominus ***Waleranus*** frater Regis de mandato Regis iuit subito in ***Pergamum***. Accusati erant quidam, quod rebellare volebant, & ciuitas illa per eos, quia potentiores erant ciuitatis. His diebus ciuitas Pergamensis tenebat exercitum suum magnum ante ***Brixiam***, sicut faciebant aliæ ciuitates. Et propter hoc grave videbatur multis hoc credere, quod vellent rebellare. Tamen Regi per Vicarium Pergamensem & per alios secrete fuit intimatum, quod illi, quos Dominus ***Walerannus*** cepit tunc, inter quos erant aliqui consanguinei Domini ***Guillermi*** de ***Pergamo*** Cardinalis, volebant rebellare. Alii dicebant, quod non, sed sui inimici dederunt dicto ***Waleranno*** pecuniam, vt ista faceret, prædicta prædictis imponentes. Quid sit veritatis, nescio. Vnum scio, quod, postquam ad preces vestras & multorum Cardinalium Dominus Rex ipsos liberauit, & ipsi iurauerunt fideles esse in perpetuum, postea Domino existente in Tuscia in quodam bello ante ***Succinum***, cum rebellibus Imperii existentes per Comitem ***Warnerum*** & suam gentem aliqui mortui fuerunt & aliqui capti de prædictis Pergamensibus.

(57) Domino Rege in ***Papia*** existente mortuus fuit ibi Dominus ***Guido*** Flandriæ, sed non sepultus propter interdictum, quod erat in loco, sed corpus suum fuit sepultum in ***Tortona***. Item ibi Domino Rege existente, mandauit Domino ***Matthæo*** Vicario in Mediolano, quod ad eum veniret; Venit; sed per Comitem ***Philipponem*** portæ fuerunt clausæ, nec permissus fuit intrare, licet Domino Regi multum displiceret. Extra portas stetit diu, videlicet duobus diebus, nec vnquam potuit facere Rex, quod ipsum permitteret
1179 intrare. Nos omnes citramontani de Rege timebamus, quia paucos habebat secum citramontanos, plures fuerant mortui ante ***Brixiam***, & plures reuersi ad partes. Pauci Guebelini erant tunc cum eo, quia omnes fessi de exercitu reuertebantur ad propria, & iam erat magnum frigus. Fuit autem hoc per decem dies ante festum omnium Sanctorum. Infra illos duos dies Guelphi multi fuerunt ibi congregati, ita quod in ***Papia*** securi non eramus, & tantum de Rege timuimus vna nocte. Audiuerant quidam religiosi confessores ab vxoribus quorundam de ciuitate Papiensi, quod tali nocte in lecto suo debebat interfici, & per tectum, ita quod oportuit vna nocte Dominum Regem lectum suum mutare. Qua nocte visæ sunt quædam scalæ apportari & coniungi, &

per

per quoſdam circa domum. Et tamen totum oportebat diſſimulare propter
defectum gentis. Bene videbatur Regi, quod ille Comes *Philipponus*,
quando eſſet abſens, parum faceret pro eo, qui præſens non poterat in ſua
ciuitate ſuos ſeruientes introducere.

(58) Tertia die dictus Vicarius Mediolanenſis intrauit cum paucis &
ſine armis; & quibuſdam Papiæ ordinatis ad pacem, licet ex tunc Rex non
bene cogitaret de dicto Comite *Philippone*, receſſit verſus *Terdonam*, po-
ſtea *Ianuam*. Quo die Dominus *Pandulphus* de *Sabello*, veſter Notarius,
& ego, veſter humilis filius, pleniſſimam auctoritatem habentes recipiendi
fidelitates ciuitatum & omnium Nobilium, præmiandi fideles, & inobedi-
entes puniendi, prout noſtrum ſtatum deceret, legati ſui iuimus in Tuſciam,
primo verſus *Bononiam* dirigentes greſſus noſtros, quia illa via erat rectior.
Quid Dominus Rex fecerit in *Terdona* neſcio. Audiui quod expulſos intro-
miſit & ibi inter partes pacem fecit. Quid in medio uſque *Ianuam*, & quid
in *Ianua*. Audiui, quod pacem fecit inter eos omnes, & quod Dominus
Opiſinus & alii expulſi de *Ianua* reintrauerunt, & inter eos fecit pacem.
Audiui etiam quod magnam pecuniam ſibi dederunt & dominium ſimpliciter 1180
ad viginti annos: quod in veritate erat ſuum: ſed propter quædam priuile-
gia eis conceſſa a prædeceſſoribus Imperatoribus & Regibus dictæ ciuitati,
dicunt, quod non tenentur ſibi ſeruire per mare, niſi ab *Arelato* vſque ad
caſtrum *ſancti Angeli* in Siciliam, & per terram inter dictos terminos prope
litus maris ad duas dietas. Viſum fuit Regi pro meliori quod ad præſens ſic
dominium reciperet, ſperans, quod infra viginti annos totum poſſet recupe-
rare. Interim ipſe confirmabat eis priuilegia ſua, prout rite & iuſte erant eis
conceſſa a ſuis prædeceſſoribus.

Audiui etiam, quod in *Ianua* venerunt nuntii Regis *Roberti* plena-
riam poteſtatem habentes confirmandi parentelam inter eos, prout ante *Bri-
xiam* per *Albenſem* Epiſcopum & vnum Archidiaconum ex vna parte, &
Epiſcopos *Leodienſem* & *Baſilienſem* fuerat concordatum, & quod militia
quotidie creſcebat in Florentia, & ſub vexillo Regis *Roberti*, quorum caput
erat Dominus *Degus* Maraſcalcus ab eodem miſſus, vt ipſius Regis tranſitum
impedirent verſus Romam. Dominus Rex prædictos ambaſſiatores requiſiuit,
quid vellent ſignificare prædictæ militiæ Regis *Roberti*, quod de Tuſcia re-
cederent, ex quo inter eos parentela fieri debebat; honeſtum autem non
videbatur nec ſecurum, quod milites ſui, & ſub vexillo ſuo, rebellibus ſuis da-
rent auxilium, ſi inter eos debebat fieri talis amicitia? Dicti ambaſſiatores re-
ſponderunt, quod mandatum non habebant ad hoc faciendum; venerant
autem ad complendum parentelam, & de hoc erant parati. Poſt hoc fuit eis
dictum, quod licet non fuerit eis præceptum, hoc forte poterat eſſe cauſa obli-
uionis & inaduertentiæ, vel quia non erat certum de conſummatione paren-
telæ, quod ipſi nomine ſuo illis, qui in Florentia erant, ſcriberent, quod ex
quo parentela talis ſit inter dictos Reges, quod non credunt Domino Regi 1181
Roberto diſplicere, ſi recederent, ſed magis placere. Prædicti noluerunt fa-
cere, dicentes, quod hoc non habebant in mandatis. Et quando litteras,
quas ipſi dicto Regi ex parte Domini ſui apportauerant, Cancellarius oſtendit,
in quibus continebatur magna dilectio, voluntas, & deſiderium veniendi Ro-
mam ad ipſum honorandum in ſui coronatione, per hoc ſatis videbatur, quod
dictus Rex *Robertus* non intendebat in medio ipſum impedire per ſuos, qui
in coronatione ſua intendebat præſens eſſe. Satis fuit illis dictum. Sed fa-
cere noluerunt. Audiui poſtea a fide dignis, quod poſtquam Rex *Robertus*
ſciuit iſta, dicti nuntii non fuerunt ſibi familiares ſicut ante, & quod mul-
tum fuit turbatus contra eos, quod talia, quæ erant ſuæ voluntatis, facere re-
cuſarunt. Sic receſſerunt dicti nuntii imperfecto negotio, dicentes, quod
ſuo domino integraliter totum referrent, & libenter facerent, quod eidem
videretur. Ibidem mortua fuit Regina, & apud Minores ſepulta.

(59) Prima ciuitas, quæ, poſtquam fuit Rex in *Ianua*, rebellis fuit
Aſtenſis. Rege exiſtente in *Ianua*, *Antonius* de *Laude*, qui vſque illuc ipſum

associauerat, sine licentia recedens, & propter hoc suspectus de multis, quæ facta sunt postea, in *Vogueria*, castro Papiensium extrinsecorum, transiens, per illos captus est & adhuc detinetur. Domino Rege existente in *Ianua* & timente de ciuitate Papiensi, mandauit Principi, quod vigilaret ad custodiam dictæ ciuitatis. Dictus Princeps occasione habita cuiusdam castri Papiensis, qui rebellauerant sibi, cuius fideiussor erat, quod non rebellaret Dominus *Manfredus* de *Becharia*, caput ibidem Guebelinorum, per dictum Principem captus est, & adhuc detinetur. Dictus Princeps timens de Comite *Philippone* per ea, quæ videbat, dum suas nuptias celebraret de sorore Del-
1182 phini, quam accepit, inuitauit Comitem *Philipponem* & filium suum. Comes non venit, sed filius, quem dictus Princeps accepit & adhuc captum tenet. De modo capiendi inculpatur a multis. Sed excusat se sic, quod mandatum a Rege habuit, quod assecuraret se de ciuitate Papiensi; assecurationem non videbat nisi per captionem Comitis *Philipponi*, & quia ipsum habere non poterat, cepit filium eo modo, quo potuit, timens, ne si ciuitas Papiensis perderetur, & patrem vel filium non acciperet, quod sibi merito imponeretur.

(60) *Cassalle*, quod Dominus Rex dicto Comiti *Philippono* dederat in feodum, fuit primus locus, postquam Dominus Lumbardiam exiuit, qui rebellauit, & post ciuitas *Astensis*. Et isti Regem *Robertum* Dominum acceperunt. Post magnum interuallum temporis ciuitas *Vercellensis*. Et hæc causam accepit, vt dicitur, propter quandam brigam, quæ fuit inter Comitem *Warnerium* & Principem Dominum *Philippum* in Vercellis. Postea *Parma*, *Regium*, & *Cremona* per *Guibertum* de *Corregia*, qui, vt dicitur, duodecim milia florenorum a Florentinis & Bononiensibus recepit. Postea *Padua*, & motiuum fuit dominium Domini *Canis* in *Vincentia*. Aliqui istarum ciuitatum rebellauerunt Domino existente in Tuscia.

(61) Sed quia volo me expedire de Lumbardia, cum de factis ibidem aliis rescirem plus, quam ad præsens scripserim, ad nostram legationem nobis commissam reuertor. Post recessum Regis de *Papia*, eodem die Dominus *Pandulphus* & ego recessimus & in *Parma* venimus. Dominus *Guibertus* de *Corregia* sciens, nos esse legatos in Tusciam, quia in consilio fuit, vbi de nobis fuit ordinatum, ad nos in *Parma* venire noluit, licet pro eo mandassemus. Postea venimus *Regium*, & postea *Mutinam*; vbi audiuimus, quod Dominus *Guibertus* de *Corregia* pacta fecerat pro duodecim milibus floreno-
1183 rum, quæ Florentini & liga eorum debebant soluere. Dum fuimus in burgo *sancti Domini*, in *Bononiam* mittere deliberauimus; & misimus vnum Notarium Potestati & regentibus, scribentes, quod nos tales cum litteris papalibus & regiis sicut nuntii pacis ibamus, in Tusciam, & quod per *Bononiam* transire volebamus. Ipsi litteris nostris lectis, post magnam deliberationem nostrum nuntium acceperunt, & ad carcerem miserunt. Ipse in carcere existens, sicut Romanus subtilis, per pecuniam, quam dedit vni, qui ipsum custodiebat, recessit & ad nos venit, vbi iam ad tria miliaria eramus prope *Bononiam*.

(62) In strata intellectis iis, quæ acta sunt circa eum, dimissa *Bononia* a sinistris, per castrum *Episcopi* posuimus nos in Alpibus per viam horribilem, & de nocte multum tarde applicuimus ad vnum castrum inter *Florentiam* & *Bononiam* in via recta, quod castrum a *Bononia* distabat per septem miliaria. Ibidem inuenientes totam militiam Florentinam, quantum ad stipendiarios, qui venerant *Bononiam*, Domino in *Papia* existente, timentes ne per *Bononiam* vel eorum Comitatum vellet transire. Et quando sciverunt, quod versus *Ianuam* direxerat gressus suos, tunc in *Florentiam* reuertebantur. Si Dominus *Pandulphus* & ego timuimus, Deus scit. Inquietissima nocte habita, mane cum prædictis surreximus, & deliberauimus pro meliori, quod antequam poneremus nos cum talibus hominibus in via, quod illi, qui præerat inter eos, diceremus statum nostrum & ad quid in Tusciam ibamus, & quod ipse ordinaret, quod gens sua nos non offenderet. Factum est sic. Cum eis iuimus sine offensa, quod satis fuit mirabile, & venimus secunda die in nocte prope *Florentiam* ad duo parua miliaria in quadam villa, quæ vocatur *Lastre*.

(63) Et

(63) Et antequam ibi veniremus, præmisimus illum Notarium, qui in *Bononia* fuerat captus, ad Potestatem & Capitaneum & alios, qui regebant, quod nos tales missi ad pacem eorum & vtilitatem Tusciæ cum litteris vestris & Regis veniebamus, & quod nobis providerent de hospitio. Prædicti no- 1184
stris litteris receptis vocauerunt consilium maius secundum modum ciuitatis *Florentiæ*, & ibi remanserunt vsque ad occasum solis. Nuntius noster de tanta mora atædiatus, qui etiam pro se ipso hospitium non habebat, recessit, dimisso ibi vno, vt si prædicti ipsum pro responsione facienda, quod veniret pro eo ad tale hospitium. Cito postquam venit ad hospitium, illi consilium exiuerunt, & quid deliberauerant nobis respondere, facto ostenderunt. Præcones ciuitatis illa hora satis tarde ad omnia loca ciuitatis, ad quæ consueuerunt clamationes fieri, ex parte prædictorum, qui regebant Florentiam, & qui vocati fuerunt, significarunt populo, quod nos in tali loco eramus prope ciuitatem ad duo milliaria, nuntii & ambassiatores illius tyranni Regis Alemanniæ, qui in Lumbardia partem Guelpham destruxerat, quantum potuerat, & nunc in Tusciam descendebat per mare, ad destruendum eos, & inimicos eorum introducendos, & nos, qui clerici eramus, per terram præmittebat ad totam patriam subuertendam, & sub vmbra Ecclesiæ, cum clerici essemus. Vnde publice tunc Dominum Regem banniuerunt, nos, qui sui nuntii eramus, & quicunque eum vel nos offendere vellet, quod posset impune, siue in corpore offenderet siue in rebus, & quod certi erant, quod magnam pecuniam portabamus ad corrumpendum multos in Tuscia & ad dandum Guebelinis Noster nuntius hæc audiens timuit, nec ausus fuit, ex tunc hospitium suum exire, nec per aliquem nobis istud intimare. Vnus *de Spinis* antiquus, qui mercator Domini *Honorii* Papæ, auunculi Domini *Pandulphi*, fuerat, hæc audiens, misit sibi litteras omnia prædicta continentes apud *Lastrem*, vbi iam in nostris lectis dormiebamus, quando litteræ venerunt.

(64) Surreximus, & quid eramus facturi ignorabamus. Reuerti *Bononiam* & suum districtum erat nobis periculum maximum, vt iam proba- 1185
veramus. Aliam viam ignorabamus, nec erat secura illa hora. Potestati & Capitaneo scripsimus (qui ambo nati erant de terris Ecclesiæ, vnus de *Radicophano*, scilicet Potestas, alius de *Marchia*) omnia quæ expedienda nobis post talem clamationem videbantur. Mane fecimus equos parari & somas ligari. Et dum essemus in mensa, semper expectantes nuncium nostrum, & responsionem Potestatis, audiuimus, quod campana cum martello pulsabatur. In continenti vidimus totam stratam plenam armatorum peditum & equitum. Tunc domum nostram girauerunt. Postea ad scalam quidam *de Maguelotis* popularis pulcher homo volens ascendere incepit clamare: *Moriantur tales.* Hospes diu gladio euaginato non dimittebat aliquem ascendere. In illo tumultu somarii nostri & equi fere omnes per prædictos ducti sunt. Tunc per diuersa loca gradus ascenderunt & ad cameram nostram venerunt cultellis euaginatis. De nostris familiaribus tunc aliqui fugerunt, dimittentes se per fenestras cadere ad vnum hortum; inter quos fuit socius meus Frater Prædicator. Alii se præ timore mortis abscondentes sub lectis. Pauci tunc nobiscum remanserunt. Sed Deus, qui nos liberauit de manibus eorum, sic nos in cordibus confortauit, quod in mea conscientia nunquam timui de me, licet magis essem in periculo, quam alius.

(65) Dum hæc fierent, in ciuitate Florentina fuit tumultus. Quidam dicebant, quod male erat factum sic nos banniendo, & specialiter Dominum *Pandulphum*, qui erat de nobilioribus vrbis natus. Et hac de causa Potestas vnum de suis Militibus, natum de terris Ecclesiæ, & Capitaneus vnum popularem miserunt ad nos. Et hoc fuit factum ad procurationem prædicti mercatoris *de Spinis*, cuius nomen suum est *Aduocatus*, sicut credo. Isti tres venerunt ad nos; & partem de equis, partem de somariis in via inuenientes, quia ad ciuitatem ducebantur, violenter de manibus eorum acceperunt, 1186
& nobis ipsos restituerunt cum iis verbis, quod quantum vitam nostram diligebamus, quod in continenti recederemus, & quod ipsi laborarent, quod omnia

omnia rehaberemus. Nos voluimus eis exponere ambassiatam nostram, noluerunt audire, litteras vestras ostendere, noluerunt videre. Quid plura? Rogauimus eos, quod nos permitterent de nocte transire per *Florentiam*, & nos bene custodirent, ne aliquid loqueremur. Negauerunt semper dicentes, quod in mandatis habebant, vt nos reuerteremur, vnde veniebamus. Ille antiquus *Aduocatus* de *Spinis* dixerat nobis ad partem, quod nullo modo induceremur reuerti per *Bononiam* vel suum districtum, quia iam erat eis mandatum, quod nos expulsi de Florentinorum districtu eramus, & quod de nobis facerent, sicut de publicis hostibus, vt de cetero nullus auderet intrare. Hos vilitatem, miseriam, & fatuitatem Bononiensium cognoscentes, diximus, quod si nos deberent interficere, nunquam per *Bononiam* reuerteremur. Deliberatione habita inter eos magna, posuerunt nos per quandam viam, quæ ibat ad terras Comitum *Guidonum*, qui habitant inter *Bononiam*, *Romandiolam* & *Aretium*. Ibi vndecim equi nostri remanserunt & tres somarii. Dominus *Pandulphus* plus perdidit quam ego, & quia plura habebat perdere, & quia plures equos. Ego perdidi capellam meam & quicquid in mundo isto habui auri & argenti, excepto vno stilo argenteo, qui erat in tabulis meis ad corrigiam, & annulo in digito. Nec ipse nec ego vnquam postea habuimus de prædictis.

(66) Altera die, quæ fuit sanctorum *Symonis* & *Iudæ* vigilia, in tertiis, prædicti tres dimiserunt nos in quodam oppido, in quo Florentini & Comes *Tegrinus* habebant dominium. Et in nocte dictus Comes *Tigrinus* duxit nos inter Alpes ad vnum burgum suum qui vocatur *burgus sancti Gaudentii*, & mutuauit nobis equos, quot potuit, pro familia, quæ erat pedes.
1187 Postea iuimus cum eo ad alium locum; vbi ad nos venerunt duo fratres dicti Comitis *Tegrini*, videlicet Comes *Tancredus*, & Comes *Bandinus*. Postea inuenimus quartum fratrem, Comitem *Rogerium*. Isti omnes dicuntur de Comitibus *Guidonibus* & sunt Comites Palatini; & eiusdem domus sunt *Comes* de *Batefole* & Comes *Saluaticus*. Item *Comites* de *Romania* omnes vocant se Comites Palatinos, & magnos redditus habent in Romandiola. Inter istos quidam sunt Guelphi, & illi sunt ditiores, videlicet Comes *Saluaticus* & *Comes* de *Batefole* & Comes *Bandinus*. Omnes iurauerunt nobis fidelitatem, & venire ad Dominum suum personaliter, vel mittere, si impediti essent, statim quod esset in Tuscia, & ipsum associare ad coronam in illa decentia, in qua possent secundum suas facultates. Isti omnes nos multum honorauerunt & gaudenter receperunt, & plus Guelphi quam Guebelini, meo iudicio. Tamen non obstantibus fidelitatibus nullus de istis Guelphis venit ad eum in Tusciam, vel misit ad renouandum iuramentum, sed dilationem petiuerunt & habuerunt vsque ad terminum petitum; & in termino petito, iam Imperatore existente ante *Florentiam*, confœderati sunt publice cum Florentinis, cum ipsis in Florentia existentes. Qui erant Guebelini inter istos, vel venerunt, qui potuerunt, vel miserunt, & cum eo fuerunt vsque ad mortem suam.

(67) Post receptionem iuramenti & fidelitatis prædictorum Comitum venimus in terram Episcopi *Aretini*, qui erat frater Germanus *Comitis* de *Romena*, vnius de prædictis; qui multum nobis compatiens, duxit nos ad vnum castrum suum, quod vocatur *Ciuitella* inter *Aretium* & ciuitatem *Senensem*. Et hoc fuit in vigilia omnium Sanctorum. Ibi celebrato festo, dimisit nos sicut nobilis, totum castrum munitum de omnibus in manibus nostris dimittendo, vt de castro & de bonis faceremus nostram voluntatem; facto tamen prius iuramento fidelitatis, prout tenebatur, de suis bonis temporalibus.
1188 Ibidem multa ordinauimus. Citauimus Florentinos & Senenses, & tantum fecimus, quod citatio fuit affixa ad eorum palatium. Postea ipsis contumacibus processimus secundum auctoritatem nobis missam ad multas pœnas temporales contra eos, semper tamen seruato ordine iuris; de quo parum scio ego, sed socius noster Dominus *Pandulphus* in vtroque iure multum est expertus, vt dicunt, qui iura nouerunt & ipsum audiuerunt.

(68) In

(68) In eodem castro nos existentes *Aretinos*, *Cortonienses*, illos de burgo *sancti sepulcri*, de *Monte politiano*, de *Lucignano*, sancti *Sauini*, & illos de ciuitate *Clusina*, illos de *Castro plebis*, & illos de *Castilione* Aretino citauimus, vt per Syndicos & procuratores comparerent, audituri & facturi, quæ eis auctoritate nobis commissa mandaremus. Prædicti omnes miserunt, exceptis illis de *Castro plebis*, quos *Perusini* tenent. Omnes iurauerunt fidelitatem, exceptis illis de burgo *sancti sepulcri*, qui petebant inducias vsque ad mensem, dicentes, quod bona eorum pro maiori parte erant inter mercatores Florentinos & in Florentia ad præsens. Vnde dilationem petebant ad recolligendum, ne perderent prædicta. Illi etiam de *Clusio* petebant dilationem, si illi de sancto *Sauino* & de *Lucigniano*, quos Senenses tenebant, petebant dilationem. Nullis voluimus dare; sed magnas comminationes eis fecimus, quod durissime contra eos procederemus, nisi nostris mandatis obedirent.

(69) Postea iuimus *Aretium*. Illi ad votum obediuerunt. Ibi existentes citauimus *Comites* de *Mangone*, qui morantur versus *Bononiam*, inter quos aliqui sunt Guelphi, aliqui Guibelini, *Comites* de *Montedolio*, qui omnes sunt Guebelini, Marchiones plures, qui inter *Aretium* & *Perusium* morantur, quorum quidam sunt Guelphi, & quidam Guebelini, *Hugutionem* de *Faiola*, illos de *Pacis*, illos de *Vbertis*, illos de *Petramala*, & generaliter omnes & quemlibet per se, qui erant Nobiles in districtu Florentino, Senensi, Aretino, & Clusino. Et credo, quod fuerunt plusquam quin- 1189
genti. Item multa alia castra particularia, de quibus non recordor, pro maiori parte omnes vel venerunt, & tunc iurauerunt, vel miserunt, & tunc isti vel iurauerunt publice vel occulte. Aliqui non audebant publice, quia statim fuissent destructi per inobedientes, cum omnes non haberent loca fortia. Et forte, quod verius de pluribus credo, publice nolebant iurare, cum falsi essent & in corde suo inobedientes, sed iurabant occulte, ne si Dominus obedientiam haberet ciuitatum maiorum & magnorum Dominorum, quod ipsi postea, si non iurassent, destruerentur. Generaliter contra rebelles, & qui non venerant vel legitime se excusauerant, posuimus graues pœnas ad terrorem.

(70) Postea venimus in *Castilionem Aretinum*. Ibi obediuerunt ad votum, & multum nos honorauerunt. Deinde venimus *Cortonam*, qui multum nos honorauerunt, sed aperte vocato populo iurare noluerunt, licet per Syndicum iurassent. Quin primo eos citauimus, & in multis verbis nos tenuerunt, sicut viri duplices, qui libenter non hoc faciebant. Excusabant se sic, quod statim postquam *Perusini*, *Castellani*, & illi de *Augubio* scirent, quod iurassent, in continenti ipsos destruerent, & hoc possent, quando vellent, quia pauperes sunt & debiliores respectu prædictorum, & *Aretini* non diligunt eos. Vnde supplicabant, quod eis daremus dilationem donec Dominus Rex esset in *Pisis*. Quod fecimus, licet non libenter. Sed quia eramus inter eos, oportuit quod in aliquo eis condescenderemus.

(71) Ibidem existentes, illi, qui maiores erant in *Perusio*, non Potestas vel Capitaneus, sed ciues ditiores, quorum nomina non habeo in memoria, miserunt ad nos vnum fratrem Minorem Gardianum in ciuitate Castellana, quod libenter vellent quoquo modo inter eos & Dominum Regem esset pax & concordia, & quod ipsi vnam summam pecuniæ ad præsens concordatam, & vnam sibi darent annuatim pro illis castris, quæ fuerunt Im- 1190
perii & pro lacu Perusino, quæ nunc possident, licet iuste testimonio suæ conscientiæ prædicta tenerent, quia vnus prædecessorum vestrorum prædicta, quæ tunc pacifice tenebant, eis confirmauit, & de nouo dedit, & quod hoc posset facere ille vester prædecessor dicebant, quod priuilegium Imperiale haberet sibi super hoc ab vno Imperatore concessum. Nos ista audientes respondimus, quod libenter ad pacem laboraremus, & specialiter in isto facto, sed scire volebamus, quæ, quot, & quanto tempore prædicta tenuerunt, & videre copiam priuilegii Papalis de huiusmodi confirmatione. Misimus vnum

 fratrem

Fratrem Prædicatorem, illum, qui nunc accusatur falsè de intoxicatione Imperatoris, cum in partibus illis ab omnibus inter omnes Prædicatores esset magis Guebelinus & a Guebelinis dilectus. Pluribus diebus stetit cum prædictis Perusinis, semper promittentes sibi ostendere prædictum priuilegium. Finaliter oportuit, quod recederet, per eos licentiatus. Nihil sibi ostenderunt, quia, vt Frater credebat, non habebant. Dixerunt sibi sic : *Recedatis, quia vos estis Guebelinus: & si iam populus, qui totus Guelphus est, sciret quod nostra priuilegia vobis ostenderemus, miraretur & de facili crederet, quod esset proditio per nos facienda. Nos prædictis Dominis Legatis mittemus, quæ volunt videre.* Postea nec miserunt, nec se excusauerunt. Vnde trufam reputauimus.

(72) Ibidem existentes, illos de burgo *sancti sepulcri* & plures alios condemnauimus, qui mandatis nostris nolebant nisi sub conditionibus obedire.

72. Mortua Domina Regina in *Ianua*, statim postquam Dominus Rex venit *Pisas*, mandauit nobis, quod ad eum veniremus & gentem, quam possemus sibi adducere vel mittere, mitteremus. Misimus plures Comites & Nobiles. Postea nos cum Episcopo *Aretino* & filio fratris sui cum pulcra
1191 gente posuimus nos in via, ordinatis tamen prius, quæ ordinanda erant in partibus illis, quomodo patria maneret in pace & secura, & quomodo de ciuitatibus & castris, quæ nobis obediuerunt, sequerentur nos armati, pœnas ponendo in nolentes vel etiam infra certum tempus negligentes.

(73) Primo die postquam de *Cortona* recessimus, transeundo ante *Castrum plebis*, quod nobis non obediuerat, *Clusium* venimus, quæ sub manu Senensium erat. Bene nos recepit & honorauit, sed iurare noluit, timens, si iuraret, quia statim Perusini & Senenses ipsos, inter quos sunt positi, destruerent, sed promittebant, quod si Dominus mitteret militiam, vel veniret in Tusciam, & quod aliqualiter possent defendi, quod fidelitatem iurarent, & interim euntes ad eum & reuertentes ad eum non offenderent, sed conducerent eos per suum districtum. Hoc acceptauimus ab ipsis, quia aliud habere non potuimus, & nullos processus fecimus contra eos. Videbamus eorum bonam voluntatem, paupertatem, & debilitatem suam, & potentiam & voluntatem malam Perusinorum & Senensium, inter quos prædicta ciuitas est situata. Est etiam ibi passus, quem si ipsi non permisissent transire Aretinos, Cortonenses, & omnes illos, qui fidelitatem nobis fecerant, nulla erat via, per quam nos vel ipsi ad ciuitatem Pisanam possemus ire.

Adhuc antequam de *Cortona* recederemus, illi de *Montepolitiano* miserunt nobis litteram apertam sub sigillo communis, quod daremus eis spatium vnius mensis, [quia] nimis Senenses timebant, & post mensem obedirent. Dedimus; sed non obediuerunt, nec adhuc obediunt.

(74) Post recessum de districtu Clusino, per terras Ecclesiæ versus *Radicophanum* & continuatis dietis applicuimus ad *sanctam Floram*. *Comites* de *sancta Flora*, qui sunt tres, libenter nos receperunt, & fidelitatem iurauerunt, & semper pro Imperio inuenti sunt fideles. Ibi mare intrauimus, &
1192 equi nostri cum familia de nocte in magno periculo transiuerunt per vnam aquam prope ciuitatem *Grossetanam*, quam Senenses tenebant, & est situata prope mare. Applicuimus illo die nos per mare & familia per terram ad quoddam castrum Pisanorum quod vocatur *Castilio* de *Piscaria* supra mare. Tunc fuimus securi, quia ibi incipit Comitatus Pisanorum, licet distet a ciuitate Pisana bene per tres dietas.

(75) Venimus *Pisas*; & ibi inter alia relatione digna inuenimus ciuitatem satis turbatam & commotam, & hoc propter dominium totum, quod ad se Dominus Rex acceperat, nihil volens eis seruare de modo faciendi ancianos & alios officiales secundum consuetudines antiquas, qui consueuerant ciuitatem gubernare; sed vnum Vicarium dedit eis de *Vbaldinis*. Tunc inueni in dicta ciuitate vnum Fratrem Prædicatorem, qui vocatur Frater *Peregrinus*, missum per Regem *Fredericum*. Quæ fuit illa prima ambassiata,

ſiata, quam portauit, neſcio. Audiui tamen quod Dominus *Fredericus* libenter vellet eſſe iunctus Domino Regi per aliquam parentelam, & propter hoc venerat dictus Frater. Cum dicto Fratre miſſi fuerunt ad Regem *Fredericum* duo ex parte dicti Regis, vnus Nobilis de Comitatu Florentino, qui vocatur Dominus *Vbaldinus* de *Vbaldinis*, frater Vicarii tunc Piſani, & quidam Miles Florentinus, qui vocatur Dominus *Lambertus* de *Ciprianis*. Et iſti intentionem Domini Regis bonamque voluntatem, quam ad eum habebat intimarunt.

(76) His diebus illi *de Columna* & Dominus *Ludouicus* de *Sabaudia*, ſenator vrbis, ſignificauerunt Regi ſtatum vrbis, quomodo illi duo, quibus Capitolium dimiſerat, ſicut bonis & fidelibus, qui etiam fecerant iuramentum de reſtituendo, reddere nolebant, niſi primo haberent quatuor milia florenorum, quos expenderant in cuſtodiendo, timentes etiam ne aliud lateret. Dominus Rex illa quatuor milia eis miſit. Significauerunt etiam, quomodo militia magna omni die ad Dominum *Iohannem* fratrem Regis *Roberti* veniebat & de barris factis ibidem, & de exercitu poſito ante pontem de *Mollen*, & multa alia. Dominus habito maturo conſilio ordinauit, quod in continenti Dominus *Pandulphus* & Magiſter *Iohannes* de *Veneſtringue* vtriuſque iuris profeſſor & Frater *Iohannes*, Magiſter in Theologia, de *Piſis* recederent cum plena poteſtate & auctoritate perficiendi & complendi parentelam inter dicti Regis *Roberti* filium & filiam Regis Romanorum. Tunc fuit quibuſdam viſum, quod duo ſufficerent ad prædicta facienda, & quod Dominus *Pandulphus* & ego iremus ad vrbem ad tollenda omnia impedimenta, quæ poſſent eſſe in receptione iocunda coronationis dicti Regis. Viſum etiam fuit, quod prædictis duobus Fratri *Iohanni* & Magiſtro *Iohanni* daretur ambaſſiata, ſicut & nobis, ad Dominum *Iohannem*, fratrem Regis *Roberti*, & ad Romanos, & quod ponerentur in littera. Factum eſt ſic. Simul iuimus ſatis feſtinanter, ſcientes, quod Dominus Rex non multum tardaret poſt nos, nec etiam Domini Cardinales. 1193

(77) Continuatis dietis, die dominica, ante feſtum aſcenſionis Domini venimus Romam. Literis credentiæ Domino *Iohanni* datis, reſpondit nobis breuiter, quod in craſtinum veniremus, ipſe pro ſuo conſilio, quod erat in campis ante pontem de *Mollen*, mandaret, & tunc ante eos proponeremus, quæ ex parte Domini Regis Romanorum dicere haberemus. Mane fuimus ad eum reuerſi. Reſpondit nobis, quod adhuc non fuerat eis locutus, ſed poſt dormitionem iret ad eos. Iuit, & nos iuimus; & fuit ibidem nobis dictum, quod non turbaremur de mora, quia continue ſupra pontem & citra & machinis & baliſtis & gladiis confligebant, & iam vnam partem pontis acceperant. De quo multum dolebamus, quia plures ibi moriebantur, & ad tollenda huiuſmodi veneramus.

In craſtinum, hoc eſt, die Martis ante Aſcenſionem, venimus, & ambaſſiatam propoſuimus, quæ nobis erat commiſſa ſub litteris credentiæ. Et vt melius recordor, iſta fuit, quod Dominus Rex Romanorum ſalutabat eum, & de aduentu ſuo multum gaudebat, cum Frater ſuus Rex *Robertus* ipſum miſiſſet ad honorandum eum in ſua coronatione, prout in litteris, quas dictus Dominus Rex *Robertus* Domino Regi Romanorum illis diebus miſerat plenius continebatur, & illas credo habere. Vnde ipſum ex parte dicti Regis rogauimus vt receptio ſua in vrbem & coronatio pacifice ſine briga poſſet fieri, quod laboraret vna nobis cum, qui propter hoc mittebamur, quomodo pax eſſet inter *Vrſinos* & *Columnenſes*, & ſi ſubito dicta pax fieri non poſſet, quod fieret treuga. Item petiuimus, quod gentem ſuam, quæ erat circa pontem de *Mollen*, faceret recedere, cum breui dictus Rex Romanorum vna cum Cardinalibus ad vrbem veniret, & quod vrbem intus & extra ſic diſpoſitam non libenter inueniret. Dulciter nos audiuit, & ſic reſpondit, quod iuuenis erat, & Dominus Rex frater ſuus dederat ſibi in mandatis, quando ab eo receſſit, quod de conſilio talium, qui cum eo erant reſponderet & faceret quæ erant reſpondenda & facienda in omnibus, niſi ab eo haberet in mandatis. Aſſignauerunt nobis diem in craſtinum vigilia Aſcenſionis. 1194

Venimus

Venimus, & ipsum inuenimus, sed consilium non, quia tunc erant circa pontem prædictum, vbi dabant durum bellum; & illo die dicebatur, quod pons prædictus per eos lucraretur. Rogauit nos dictus Dominus *Iohannes*, quod in mane die Ascensionis essemus cum eo in prandio, & tunc indubitanter nobis responderet. Dicto die, dictus Dominus *Iohannes* prædictos Magistrum *Iohannem* & Fratrem *Iohannem* conduci fecit versus Neapolim. Sibi enim dixerant expresse & de mandato Domini, quare ibant,
1195 quia ad complendum parentelam. Et istud mouit Dominum Regem, quare prædicta sibi exprimeret, vt sicut iuuenis, magis esset promptus ad ea, quæ requirebamus facienda. Inuitationem Dominus *Pandulphus*, cum ipse plures inuitasset, non retinuit, sed se excusauit, nec ego volui ibi esse sine eo.

Dum essemus in prandio dicto die, plures de familia dicti Regis intrauerunt & ad nos directe venerunt, dicentes nobis, quod de suis sociis ante castrum *sancti Angeli*, in quo erat Dominus *Iohannes* hospitatus, aliqui erant per familiam ipsius interfecti, & aliqui capti.

Dum hæc nobis narrarent, dictus Dominus *Iohannes* mandauit nobis, quod veniremus in vesperis, & ipse nobis faceret responderi, & si nollemus ire propter distantiam, vnum locum medium assignauit nobis, ad quem ipse mitteret aliquos, qui nobis ex parte sua responderent. Domino *Pandulpho* non fuit visum, nec mihi, propter commotionem, quæ erat in vrbe, quod ad dictum locum veniremus; sed Domino *Gentili* de filiis *Vrsi* & *Poncello* suo consanguineo mandauimus, quod illi, qui nobis debebant respondere, ad domum Domini *Pandulphi* venirent, nam decentius esset, quod ipsi nuntii fratris Regis ad nos venirent, quam nos ad eos iremus, qui eramus nuntii tanti Regis. Dominus *Gentilis* & vnus Episcopus de ordine Fratrum Minorum, credo, quod vocabatur Episcopus *Casertanus*, & erat consiliarius Domini *Iohannis*, ad domum Domini *Pandulphi* venerunt, & nobis ex parte dicti Domini *Iohannis* responderunt per hunc modum: *Dominus* Iohannes *frater Domini Regis Siciliæ mittit nos ad vos, qui estis hic nuntii Regis Alemanniæ, & qui ex parte dicti Regis litteras credentiæ sibi apportastis. Vos audiuit, & ad ea, quæ dixistis, sic respondet, quod verum est, quod missus fuit ad vrbem ex parte fratris sui ad honorandum illum, qui vos huc misit: Postea habuit litteras dicti fratris sui,*
1196 *in quibus sibi mandabat, quod Regem prædictum in vrbem non permitteret intrare, nec ipsum coronam in Ecclesia beati* Petri *recipere, sed omne impedimentum, quod posset sibi & suis præstare, præstaret. Propter quod Domini fratris sui mandatis obediens significabat nobis, quod ipsum Regem, qui nos miserat cum litteris credentiæ, diffidabat & omnes suos seruitores, & nos duos, qui præsentes eramus. Vnde sciremus, quod non sustineret, quod in vrbem intraret, sed vbicunque posset, offenderet ipsum.* Quantum ad aliud sic nobis respondit, quod pacem facere inter *Vrsinos* & *Columnenses* vel treugam non faceret, quia *Columnenses* erant sui inimici, pacem nolebat procurare eis vel treugam, sed vbique ipsos offendere. Quantum ad aliud quod rogabamus ex parte Domini nostri, quod gentem suam quæ erat ad pontem de *Mollen* reuocaret, dixerunt, quod reuocare illam intendebat illo die, non propter preces suas, quia pro eis nihil faceret, sed propter suum melius; quod & fecit. Post multa verba inter nos petiuimus, quod ex quo diffidati eramus, quod nos conducerent ad significandum hoc Regi Romanorum, quia sciebamus ipsum esse prope, & venire sine armis, non dubitans, dictum *Iohannem* esse suum inimicum, sed credens, ipsum esse suum amicum, sed quod magis nobis placebat, prædicto Regi significaret diffidationem per suos nuntios, & nos in vrbe nos custodiremus melius quam possemus. Responderunt, quod sibi nullo modo significarent; sufficiebat, quod nobis suam voluntatem intimassent, sed parati erant nos conducere vsque ad castrum de *Insula*.

(78) In crastinum cum Domino *Gentili* posuimus nos in via. Et antequam

tequam ad castrum veniremus, aliquos familiares Cardinalium in via per domum Domini *Iohannis* captos invenimus & ligatos, quos Dominus *Gentilis* expedire fecit, & satis laborauit. Hoc fecit, vt credo, quia Dominos Cardinales diligebat & reuerebatur, & quia nos sibi dicebamus, quod ista erat proditio accipere gentem Regis Romanorum, antequam sibi significare- 1197
tur diffidatio, & quod regales Franciæ nunquam fecerunt tales proditiones. Castrum de *Insula* intrauimus, vbi iam plures de familia Regis Romanorum inuenimus, signantes hospitia, cum ibi Dominus Rex illa nocte in prædicto castro hospitari credidisset. Postquam infra fuimus, clausæ sunt portæ, & cum difficultate apertæ, quia statim exiuerunt multi de familia Domini *Iohannis*, qui in domibus armati latitabant, ad portas; & credo, quod nisi fuisset Domini *Gentilis* probitas & legalitas, quem timebant, quod strages fuisset, antequam portam exiuissemus, quia iam se illi, qui intrauerant, credentes se esse perditos, vt desperati, videntes portas clausas, volebant in alios irruere; sed, benedictus Deus & bonitas Domini *Gentilis*, omnes exiuimus sine damno.

(79) In continenti post exitum castri inuenimus totam stratam plenam hominibus dicti Regis, inter quos pauci erant armati. Præcepimus eis, quod non vltra procederent. Dominum *Ostiensem* inter Cardinales inuenimus primo, quia primus erat. Postquam nos audiuit, incepit fortiter fugere, & retrocedere, & satis nos fecit ridere, quantumcunque timeremus. Breuiter inuenimus Regem sine armis equitantem. Vocatis Dominis Cardinalibus, Prælatis, & Principibus, prædicta per ordinem narrauimus. Omnes mirabantur; & qui magis fuit durus ad credendum, fuit Rex, & hoc propter litteras Regis *Roberti* recenter sibi missas, & propter quod sui ambassiatores, qui ibant in Neapolim dixerant sibi, quare ibant. Videbatur sibi etiam, quod si in mandatis habuisset prædicta, quod nihil noui deberet attentare, donec sciuisset intentionem fratris sui, auditis ambassiatoribus suis. Ibi pernoctauit in campis. Et mane Cardinales diuiserunt se. Dominus *Ostiensis* cum Domino *Pandulpho* per terras sororii sui iuerunt. Dominus Legatus & Dominus *Lucas* per rectam viam, per quam nos veneramus. Dominus Rex & sua gens directe versus pontem de *Mollen* aciebus ordinatis. Quando ad pontem venerunt, 1198
iam homines Domini *Iohannis* illum locum ante pontem, vbi plus quam per mensem fuerant, dimiserant, munita vna turri hominibus & balistis multum bene; nec aliquis supra pontem ascendere poterat, quin illi, qui in turri existebant possent eum sagittare.

(80) Postquam Rex prope pontem fuit, qui in penultima acie venerat, nullus adhuc transiuerat. Exiuerunt per pontem *sancti Angeli* gentes Domini *Iohannis* in pulcherrimis equis & armis, ita quod omnes credebamus, quod deberet esse pugna. Ibi facti sunt multi noui Milites. Ordinatis aciebus ad pugnam, viderunt, quod alii in vno loco firmi stantes & vltra non procedentes, mirabantur. Miserunt aliquos in cursoribus ad respiciendum locum, & inuenerunt illi, quod pratum *Mollæ* pulcrum erat medium & quædam vineæ inter eos & vnus riuus prope pratum, nec erat via, nisi stricta, per quam pauci simul ire poterant. Postea deliberauerunt, quod pontem transirent, credentes, quod cum vltimis, si bellare intenderent, bellarent. Inceperunt continue transire, & alii de turre sagittare. Dictus Rex transiuit quasi de mediis. Visum fuit Comiti Sabaudiæ securum, quod ipse in transitu cooperiret arma sua, quæ multum apparebant exterius propter aurum & gemmas: Et dicebat sibi istam rationem: ***Domine, forte in turri sunt balistæ tales, quæ proiiciunt sagittas ita grossas, quod possent vos armatum totum perforare.*** Noluit, sed sic sibi respondit: ***Domine Comes, audiuistis vos, quod adhuc aliquis sit mortuus vel letaliter vulneratus, qui pontem transiuerit, licet plus quam duo milia sine armis transiuerint?*** Respondit, ***quod non.*** Et, ***quare?*** dixit Rex: ***Deus custodit eos, & Deus nos custodiet.*** Et sic transiuit, & nos omnes cum eo. Non audiui, licet plures fuerint sagittati, quod aliquis homo mortuus fuerit. Equi plures fuerunt mortui. 1199

(81) Statim post Domini Regis ingressum in vrbem inceperunt bella, destructiones domorum, & multa alia mala. Gens Regis continuato insultu per duos vel tres dies turrim illam iuxta pontem ceperunt, & omnes, qui erant

ibi, & credo, quod se reddiderunt salua vita. Post paucos dies illi, qui tenebant *Capitolium*, de nocte ipsum dimiserunt, & gens Domini *Iohannis*, ad quem illi iuerant, intrauit, habita pecunia ab eo, vt publice dicebatur. Statim domum Fratrum Minorum prope *Capitolium* muniuerunt de aliquibus eorum, ne per illum locum grauarentur. Gens Regis post hæc domum Fratrum Minorum violenter intrauit, &, vt audiui, per consensum aliquorum Fratrum, quia aliter non potuissent sine damno. Quosdam de illis, qui locum muniuerant, ceperunt, & alii in *Capitolium* fugerunt ad suos socios. Postea videntes, quod populus Romanus cum Senatore parabant se ad dandum insultum contra *Capitolium*, quia multos de populo iam vulnerauerant de balistis trahentes per fenestras ad diuersa loca, dimiserunt *Capitolium*, sic quod quilibet posset portare arma sua & vna vice quicquid posset portare cum armis. Factum est sic. Dominus *Ludouicus* Senator Dominum *Nicolaum* de *Senis* dimisit ibidem loco sui; quem etiam populus finito termino Senatoris habere voluit, prout ad præsens recordor.

(82) Quomodo Dominus Legatus & Dominus *Lucas* laborauerunt transeuntes ad Dominum *Iohannem* pro pace, & nihil facere potuerunt; quomodo Dominus Rex in præsentia multorum in domo Domini Legati, ad quem venerat, ipsi Domino Legato, Domino *Ostiensi*, & Domino *Lucæ* obtulit, quod paratus erat, secundum quod vos volebatis, filiam suam dare filio Regis *Roberti*, & frater suus impedimentum remoueret, quod sibi faciebat tenen-
1200 do viam clausam ad sanctum *Petrum*, breuiter scribo, quia Dominus Legatus Sanctitati vestræ retulit, qui melius scit, quam ego, & non solum hoc, sed omnia, quæ facta sunt in vrbe.

(83) Illis diebus reuersus fuit Frater *Iohannes* de *Lucido monte*, Magister in Theologia & Dominus *Iohannes* de *Venestingue*, vtriusque Iuris professor, de Neapoli, & quid sibi respondit Rex *Robertus* super parentela facienda, quam, sicut potestatem habentes, sibi offerebant secundum conditiones & articulos, qui fuerunt ante *Brixiam* concordati, credo, quod Dominus Legatus vobis dixit, quæ in scedula manu dicti Regis *Roberti* scripta continebantur, quæ volebat adimpleri, antequam ipse vellet facere parentelam, de quibus alias inter tractatores nulla erat facta mentio. Plura in scedula continebantur, de quibus non recordor. Recordor autem, quod volebat, Vicarius Tusciæ esset ad vitam filius suus, & quod ipse Rex *Robertus* esset Admiraldus per mare & Vicarius in Lumbardia ad aliquos annos, & multa talia, quæ nullo modo Rex Romanorum fecisset. Per hæc iudicet Sanctitas vestra intentionem vtriusque ad faciendum vel impediendum prædictam parentelam.

(84) Illis diebus frequenter instabat Dominus Rex apud Cardinales, quod vellent ipsum coronare in ecclesia beati *Iohannis Lateranensis*, ex quo ad sanctum *Petrum* non per eum, sed per alios clausa erat via, & si ipsi vellent ire & ipsum præcedere ad eorum ecclesiam, ipse eos sequeretur. Domini Cardinales de huiusmodi impedimento dolentes, & continue afflicti super strage & destructione vrbis, quæ continue fiebat, non valentes apponere remedium, libenter ipsum alibi, quam in sancto *Petro* coronassent, sed timebant, quod non possent virtute commissionis eis factæ. Et hoc sentiebant multi clerici eorum; clerici Domini Regis, & plures de vrbe ad hoc vocati sentiebant, quod poterant, sicut etiam Sanctitas vestra declarauit.

1201 (85) Romanis aliqualiter notis per Dominum Regem, & specialiter amicis Domini Neapoleonis, quos tales non inuenerat, quales litteræ Domini Cardinalis promittebant, tamen propter hoc quod fecerant illi, qui pro pecunia Domini *Iohannis* Capitolium reddiderunt, vocauit vno mane maiores & nobiliores vrbis, qui secum tenebant, & seruitores suos se reputabant, inter quos fuit Dominus *Hanibal* & Dominus *Theobaldus* de *Campo floris*, qui consilium suum iurauerunt in *Taurino*, illi de *Sabello*, & plures alii, quos nescio ad præsens nominare. Petiuit ab eis, vtrum vellent ipsum iuuare, & de quo, & quomodo. Responderunt fere omnes quod sic; tamen diuersimode. Aliqui fuerunt, videlicet illi *de Comite*, quod eum non iuuarent contra Regem *Robertum*, cum auus dicti Regis auum suum Militem fecisset, nec ipsum Regem *Robertum* vellet iuuare contra eum in aliquo.

His

His diebus Rex Franciæ nobilibus vrbis litteras direxerat, ſupplicando, quod Regem Romanorum non iuuarent contra Regem *Robertum*. Et hoc non erat ſecundum quod confœderationes inter eos in manibus veſtris factæ ſonabant. Reſponſio cuiuslibet fuit ſcripta & in præſentia omnium lecta. Tunc dixit eis Dominus Rex, quod multum eis regratiabatur; tamen volebat, quod illud, quod promiſerant, aſſecuraſſent, antequam recederent ab eo, & quod in præſentia omnium vellent operibus adimplere absque vlla mutatione prædictorum. Propter quod captos ſe reputauerunt. Quidam eorum pueros ſuos ponebant pro ſe ipſis obſides, quidam fratres ſuos, alii domos & caſtra & aliquam ſummam pecuniæ, de qua dabant fideiuſſores. Iſtud factum fuit, quare Dominus potuit tenere illam partem vrbis, quam occupauerat, & quare acquiſiuit magnam partem, quam alii tenebant ante iſta, *Coliſæum*, *Militias*, turrim *de Comite*, turrim *ſancti Marci*, montem illorum *de Sabello*, & multa alia palatia ſtatim habuit in manu ſua, per quæ illos tenebat, quorum 1202
erant, & de illis defendebat vicinos & propinquos offendebat.

(86) Poſtquam omnes ſecuritates dederant ſecundum ſuam poſſibilitatem & conuenientiam, & ipſis dimiſſis, Dominus *Hannibal*, qui conſilium Domini Regis iurauerat in *Taurino*, frater etiam Domini *Iohannis*, qui fuit vnus, qui *Capitolium* pro pecunia reddiderat, vrbem exiuit, & ſtatim Dominus *Iohannes* de *Sabello* poſt eum, publice & aperte Domino Regi ſe opponentes, & Romanos, qui cum eo ſtabant, offendentes, aquam de vrbe, per quam molendina, quæ ſunt ſub *ſancta Sabina* molebant, ſubtrahendo. Vnde moti Romani cum Theotonicis ad vnum caſtrum, quod vocatur *caput bouis*, prope vrbem ad duo miliaria, quod caſtrum erat Domini *Iohannis* de *Sabello*, cucurrerunt, & caſtrum, excepta arce, violenter acceperunt, & partem combuſſerunt. Et cito poſt cuſtodes arcis, non habentes ſuccurſum, facto vno pacto, de quo non recordor, receſſerunt. Tunc Dominus Rex arcem cum caſtro & aliis bonis ſibi obligatis per Dominum *Iohannem* de *Sabello*, qui promiſſum non tenuerat, ſed contrarium fecerat, ſibi publice opponendo, fratri ſuo *Petro* de *Sabello*, qui ſororem Domini *Petri* de *Columna* habet in vxorem, pro illa ſumma pecuniæ, pro qua erant iſta obligata, ſi non teneret promiſſum, dedit, & quod prædicta teneret, donec eſſet ſibi ſatisfactum de prædicta ſumma pecuniæ, in qua erant ſibi iſta obligata. Quæ ſumma fecit, vt recordor, viginti milia marcarum argenti.

Dominus *Theobaldus* de *Campo floris* receſſit poſt iſtos ſine licentia Domini Regis. Tamen nunquam eum offendit vel Romanos; ſed in caſtris ſuis pacifice ſe tenuit, quia bonus homo eſt & fidelis. Et credo, quod receſſit propter brigam, quam habebant Columnenſes cum eo; & quia tunc nimis ſequebantur eos Theotonici & diligebanr propter ſeruitia, quæ Domino eorum fecerant, timebat, ne ipſum offenderenr.

His diebus fecit pacem inrer Præfectum vrbis & illos *de Columna* & 1203
Comitem *Anquilariæ*. Nunquam autem pacem facere potuit inter illos *de Sabello*, licet multum a principio laboraſſet propter amorem, quem habebat ad Dominum *Pandulphum*, cui multum tenebatur propter ſua bona ſeruitia.

(87) His diebus Dominus Legatus expectabat vnum nuntium ad veſtram Sanctitatem miſſum ad ſciendum veſtram intentionem, vtrum liceret eis alibi quam in ſancto *Petro* Dominum Regem coronare, quia de hoc erant opiniones diuerſorum. Quidam dicebant, quod ſic. Propter quod moti Romani vna die, qui iam alias rogauerant Cardinales, quod vrbi compaterentur, quæ ſic continue deſtruebatur, cum furore venerunt ad *Militias*, vbi tunc Dominus Rex hoſpitabatur, & cum eo illa hora præſentes erant Domini Cardinales omnes. Satis timuimus illos ruſticos inſanos; & credo, quod niſi fuiſſet Dominus Rex, qui illos, quantum potuit, mitigauit, pauci de clericis fuiſſent ſecuri de vita. Sed credo, quod Dominus Rex nihil ſciuit, prout audiui hoc ab eo per iuramentum affirmari. Sed ſi aliquis fuerit in culpa, plus crederemus de Domino *Nicolao* de *Senis*, qui tunc *Capitolium* pro Senatore tenebat, quam de alio. Tamen nec in eum, nec in alium, quod ſciuerim,

 de tan-

de tanto excessu fuit vnquam facta per aliquem correctio, quia pro certo scitum non fuit.

(88) Deinde Cardinales videntes commotionem populi & vrbis continue destructionem, transactoque termino, quo famulus, qui ad vos venerat, reuerti debuisset, in die Apostolorum *Petri* & *Pauli*, electo per dictum Regem, ipsum coronauerunt in ecclesia beati *Iohannis* in *Laterano*, receptis iuramentis & promissionibus ab eo, secundum quod in ordinario scribitur & in litteris vestris continetur.

(89) Post sui coronationem Dominum *Symonem* de *Regalibus* de Pistorio, tunc suum Cambellanum, vna cum quibusdam Militibus, qui ad vrbem
1204 venerant, & Fratre *Peregrino* ex parte Regis *Frederici* ad eum missis, misit in Siciliam. Et, vt credo, isti primo de parentela facienda inter filium dicti *Regis* & filiam Imperatoris sunt locuti ad dictum Regem *Fredericum*, & de quibusdam pactis, & confœderationibus inter eos, de quibus modicum recordor ad præsens; tamen credo, quod postea inter eos pro pueris eorum per procuratores in Roma parentela est jurata, & quantum ad dotem & ad omnia concordata. Item recordor, quod Dominus Imperator habuit de pecunia Regis *Frederici* vnam summam magnam florenorum, & de illa Dominus *Lucas* & Dominus *Ostiensis* aliquid in Sicilia habuerunt propter suas expensas: quantum non recordor. Credo etiam quia pacta erant inter eos, quod vnus tenebatur alium iuuare in ista guerra, quam habebat Dominus contra Tuscos & contra Regem *Robertum*. Et credo, quod post inceptionem guerræ contra Regem *Robertum* vnus non poterat pacem facere sine alio, & quod quamdiu guerra durabat inter eos, omni anno Rex *Fredericus* tenebatur ei dare quinquaginta milia florenorum, & de hoc, quod contra Regem *Robertum* iuste acquirerent, filius suus cum filia Imperatoris debebat habere vnam partem, & multa talia. Ista pro certo nescio, quia modicum ad talia habebam cor; sed per intellecta a pluribus ista puto vera esse.

(90) His diebus finito termino Senatoris, & Domino coronato, cum nec bella nec destructiones vrbis cessassent, populus vnum de Militibus Domini, Burgundum natione, nomine Dominus *Iohannes* de *Savigney*, Capitaneum elegerunt, qui *Capitolium* teneret, donec vestra Sanctitas de alio Senatore ordinaret. Et antequam ipsum elegissent, scio quod populus Dominum rogauerat, quod vellet *Capitolium* committere alicui, donec de alio Senatore ordinaretis. Qui cum non debuisset nec potuisset de iure, facere recusauit.
1205 Credo etiam per ea, quæ audiui, quod populus Romanus Dominum Legatum rogauit, quod eis prouideret de aliquo Senatore, cum sine capite non bene viuerent, & specialiter his diebus. Qui, vt intellexi, respondit, quod hoc non poterat, cum a Sanctitate vestra sibi nihil erat commissum.

(91) Et quia Dominus Imperator & omnes sui fessi erant de mora in vrbe tanta, & plures eorum deficiebant in expensis, & nullus propter calores securus erat de vita, quilibet tendebat ad recessum. Romani videntes, quod Dominus parabat se ad recessum, habita inter se deliberatione supplicauerunt ei, quod vellet adhuc manere per aliquos dies, donec Dominus *Iohannes* cum suis recessisset. Dicebant autem, quod si recederet ante eum, quod ipsi omnes erant in periculo & corporum & domorum, & quod Dominus *Iohannes*, ex quo ipsum non impediuerat de corona, qui ad hoc venerat, quod non staret, sed in continenti recederet. Dominus Imperator excusabat se & propter consuetudinem antiquam Imperatorum, qui recedunt corona recepta, & propter multa alia, quæ clare in suis hominibus apparebant, qui disponebant se ad recessum, sicut Dux Bauariæ & maiores exercitus, qui nullo modo manere volebant, etiamsi Dominus maneret, vt apparuit per effectum. Qui etiam prædicti reputabant, se in periculo recedendo & Dominum Imperatorem manendo, & hoc, cum non essent tot homines, quod si fieret diuisio, quin omnes essent in periculo. Et tamen finaliter plus elegerunt periculum viæ, quam calorum in vrbe, qui satis magni erant his diebus, & Dominum suum in illo periculo dimiserunt.

Dominus Imperator volens in aliquo Romanis satisfacere, iuit in *Tyburim*

cum

cum aliquibus de ſuis, paucis tamen ibi dimiſſis, quia pauci inueniebantur, qui vellent ibi remanere. Nec propter hoc bella ceſſauerunt, nec alii receſſerunt. De *Tybure* Dux Bauariæ, Dominus *Ludouicus* Sabaudiæ, *Comes* de *Aydone*, 1206
& multi alii magni viri cum eis receſſerunt.

(92) Poſt hæc litteræ veſtræ ad Dominos Cardinales venerunt; qui ſimul non erant, ſed diſperſi. Dominus Legatus erat prope *Viterbium*, & Dominus *Lucas*, & Dominus *Oſtienſis* magis de ipſis remotus. Habita inter eos collatione, venit Dominus Legatus & Dominus *Lucas* in *Tyburim*. Et litteris veſtræ Sanctitatis lectis Domino Imperatori in præſentia multorum reverendorum Dominorum, & cum reuerentia intellectis, copiam ſub ſigillis eorum ſibi dederunt. Antequam ad ea, quæ eis continerentur, & per Dominos Cardinales diſtincte & mature propoſitis reſponderet, nec rationem aliquam fecit, donec primo ſapientes & iuris peritos vrbis, quos meliores habere potuit, ſuper prædictis audiuit. Et tunc ipſos cum ſuis auditoribus copulauit, ordinans juramentum tunc inter illos, qui alias ſibi iurauerant renouari, & de nouo facere, qui alias non fecerant, quod ſibi veritatem conſulerent, quid eſſet facturus, & ad quid tenebatur, ſecundum ea, quæ in litteris veſtris continebantur, & multa talia, quæ longa eſſent enarrare. Quid reſponderit, cum publicum fuerit, credo quod Domini Cardinales ibidem exiſtentes Sanctitati veſtræ ſcripſerunt, & etiam, poſtquam ad præſentiam veſtræ Sanctitatis venerunt, retulerunt viua voce. Propter quod breuiter tranſeo. Nec in ſpeciali de omnibus recordor. Habeo tamen memoriam de hoc quod prædicti iuris periti ſibi dixerunt, quod in iure canonico & ciuili non inveniebant, quod Dominus Papa poſſet indicere treugam inter Imperatorem & vaſallum ſuum: quia ſi vaſallus committat crimen læſæ maieſtatis, & Imperator, qui tenetur facere iuſtitiam, velit eum punire, & Sanctitas veſtra poſſet indicere treugam inter eos, ea ratione, qua poſſet vna vice, poſſet ſemper, & ſic nunquam ſequeretur punitio de delicto, quod eſt contra jus 1207
naturale & diuinum. Addebant etiam quod Imperator & Rex *Robertus* non ſubiiciuntur Eccleſiæ æqualiter, quantum ad temporalia: quia vnus eſt defenſor & aduocatus, nihil habens ab Eccleſia de temporalibus; alius eſt ſubditus & vaſallus, ſuum regnum ab Eccleſia habens. Dicebant adhuc, quod, ſi vt vaſallum Eccleſiæ in temporalibus permitteret ſe duci per Sanctitatem veſtram, quod eſſet periurus, cum iura Imperii diminueret; quæ tamen iurauit non diminuere ſed augere. Vnde cum treugæ per veſtram Sanctitatem indictæ inter eos non duraſſent niſi per annum, non obſtantibus iis, quæ a prædictis clericis audiuerat, & multis aliis, quæ male intelligere & minus repetere ſcirem, deliberauit in animo ſuo, prout ab eo audiui in priuato, & interim ad veſtram Sanctitatem mittere, quamuis non potuerit ita cito & propter defectum nuntiorum ſufficientium, & propter quædam alia, quod per totum annum in aliquo Regem *Robertum* non offenderet, vt magis ipſum diligeretis, & minus Regem *Robertum*; quem non credebat abſtinere, quin offenderet eum, vbi poſſet, non obſtantibus treugis per Sanctitatem veſtram indictis. Et hoc bene in Lumbardia & Tuſcia apparet per effectum, in quibus dominium multarum ciuitatum, caſtrorum, & villarum ſibi accepit contra Deum & iuſtitiam, & vbi potuit ipſum & ſuos in mari & in terra offendit & poſt treugas.

(93) Ibidem Columnenſibus voluit dare tria millia florenorum in feodum, quod recipere noluerunt, niſi primo ſcirent voluntatem ſuorum Dominorum Cardinalium. Ibidem ipſe fecit vnam proteſtationem propter prædicta, quod licet non intenderet ad præſens Regem *Robertum*, ſibi rebellem & hoſtem publicum, offendere, tamen ſuæ intentionis non erat; cum in ſuorum diſcretorum conſilio non inveniret, quod ratione treugæ indictæ inter eos per veſtram Sanctitatem ab offenſione dicti Regis *Roberti* abſtineret. Ibi- 1208
dem Domini Cardinales ipſum requiſiuerunt quod vellet quædam iuramenta facere, quæ in litteris veſtris de nouo eis miſſis continebantur. Reſpondit, quod non intendebat alia juramenta facere, quam feciſſet ante ſui coronationem, nec virtute litterarum veſtrarum tenebatur, iudicio ſuorum juriſperitorum, quia veſtra Sanctitas mandabat prædictis, quod talia iuramenta ab eo-

 require-

requirerent, antequam ipsum coronarent, quod si nollet, ipsum non coronarent, & iam ipsum coronauerant, ideo minime tenebatur.

(94) Post festum beati *Dominici*, nescio quot diebus, contradicentibus omnibus de suo consilio, Romanis exceptis, reuersus est Romam propter ea, quæ fiebant Romæ per gentem Domini *Iohannis*. Timebamus, quod si Romam reuerteretur, quod Romani ipsum recedere non permitterent, donec Dominus *Iohannes* recederet. Item, si recedere vellet, quod non posset sine maximo periculo, & quia paucos homines habebat, & quia per pontem de *Mollen* recedere eum oportebat; vbi si pars alia bonum cor habuisset, de facili impediuisset in exitu pontis; quia ante pontem, vbi alias fuerant, subito poterant se congregare, per pontem non poterant quatuor homines simul exire; item multi passus erant infra vnum miliare a ponte, vbi decem boni homines tenuissent decem milia per vnum diem, antequam transire potuissent sine eorum maximo periculo. Propter quæ nullus nostrum concordabat, vt Romam reuerteretur. Ipse autem fidelissimos suos amicos Romanos, quos fideles inuenerat, volens consolari in recessu, & in Deo confidens, nihil timens inimicos, Romam non cum magna societate est reuersus; & ibi ad preces Romanorum, paucis de suis dimissis, ne si omnes duceret, alii maiora mala fecissent, qui ibidem remanebant, de Roma recessit per illum pontem cum Dei adiutorio nullum per inimicos habens impedimentum versus *Viter-*
1209 *bium* dirigens gressus suos. Primo venit *Sutrium*.

(95) Ad præsens vnam modicam digressionem facio. Antequam Dominus Imperator de *Tybur* recederet, Florentini pro se & sua liga timentes, ne Imperator in reuertendo ipsos offenderet, sicut & fecit, miserunt vnum, de quo plene confidebant ad consilium Domini Imperatoris ad inueniendum modos & vias pacis & tranquillitatis ipsorum. Iste missus vocabatur *Ricardus Hugueti*. Illi, qui mittebant eum, erant Dominus *Gerius* de *Spinis* & Dominus *Pisus* de *Tosa* Florentini. Per plures dies dictus *Richardus* cum consilio Domini Imperatoris secreto fuit, & recessit quasi totaliter in concordia a nobis secundum intentionem illorum, qui eum miserant. dicebat se scire, promittens reuerti in *Vrbem veterem* cum illis & quibusdam aliis ad omnia perficienda, & ibidem debebant quidam occurrere de consilio Domini Imperatoris maiores ad aliquem diem certum infra mensem Augusti. Non venerunt, nec miserunt ad dictum diem prædicti, licet postea miserint. Secundum veritatem, antequam de *Tybur* recederemus, ego credidi negotium esse factum per ea, quæ audiueram a prædicto *Ricardo*. Adhuc non cognoscebam Tuscos iis diebus.

(96) De *Viterbio* placuit Domino ire *Tudertum*, licet omnibus citramontanis displiceret propter deuium. Quidam de illis partibus posuerunt in capite suo, quod si iret, & eis regratiaretur de bona militia, quam ei sine debito, cum sint homines Ecclesiæ, cum propriis expensis per longum tempus miserant Romam in suum seruitium, quod ipsum, qui tunc pecunia indigebat, honorarent, sicut fecerunt postea. Ibidem Vicarius, qui erat in Marchia, misit ad eum, vt litteras conductus per totum Imperium ob vestram reuerentiam sibi mitteret. Quod libenter fecit, licet a multis de partibus fu-
1210 isset accusatus, quod non permisisset ire aliquos voluntarios de *Marchia* Romam in suum seruitium, licet omnes contra eum ire volentes sine difficultate dimisisset.

(97) De *Tuderto* intrauimus Comitatum *Perusinum*. Nec recordor, me vnum solum citramontanum vidisse, cui placeret illa via, non compatientes Perusinis, quos vna cum Bononiensibus supra modum odiunt propter ea, quæ fecerunt contra Imperatorem, qui nunquam in aliquo ipsos grauauerat, sed propter deuium, quia quilibet tendebat reuerti *Pisas*, & plures ad partes suas. Dominus Imperator proprii capitis & proprii sensus in hoc & in multis aliis, qui non se regebat semper per consilium alicuius, nisi per suum, sicut omnes, qui in suis consiliis magis secretis fuerunt, frequenter sunt experti, in multis locis illum comitatum destruxit, & multa damna bonorum temporalium eis intulit. Non credo quod aliquis fuerit ibi mortuus, quia omnes fugerunt, exceptis illis de *Marchano*, qui omnes sunt inuenti, quia primi

primi & omnes per ignem destructi & per spolium. Ibidem & in quibusdam aliis locis in dicto Comitatu fuerunt Tudertini, Spoletini, & Narnienses, non dolentes de eorum destructione, cum alias, vt dicebant, fuissent per eos destructi. Immo scio, quod Domino Imperatori promiserunt omni die, quo vellet iacere in Comitatu Perusino mille florenos, sed quod habuerit, non credo.

(98) De Comitatu Perusino venimus *Cortonam*, vbi fuit *Terricus* de *Villeson*, vester familiaris, de vna continua mortuus. Illi Imperatorem cum magno honore receperunt, & in præsentia totius populi fidelitatem sibi fecerunt per *Syndicos*, rogantes ipsum, vt eos ad cameram suam reseruaret, ita quod nulli tenerentur seruire nisi sibi. Quod facere noluit, & hoc quia in ciuitate Pisana, antequam ad *Cortonam* iret, per Episcopum *Aretinum* fuit sibi intimatum, quod *Cortona* erat ecclesiæ Aretinæ; & de hoc volebat facere 1211
fidem dictus Episcopus per priuilegium *Karoli* Magni, qui eam ecclesiæ Aretinæ dedit, & per confirmationem multorum aliorum Imperatorum. Antequam priuilegia sua venirent, pro quibus miserat in *Aretium*, placuit Deo, quod dictus Episcopus in *Pisis* finem vniuersæ carnis est ingressus. Vnde recordor, quod Imperator præcepit fieri Instrumentum, quod fidelitatem Cortonensium receperat saluo iure ecclesiæ Aretinæ, nondum tamen sibi declarato nec ostenso.

(99) De *Cortona* venimus *Aretium*, qui ipsum cum gaudio receperunt & fidelitatem fecerunt. In illo loco fere omnes renouauerunt iuramenta, aliqui personaliter, aliqui per Syndicos, qui Domino *Pandulpho* & mihi iurauerant. In *Aretio* publicauerunt processus, quos publicari mandastis, in præsentia Imperatoris. Quidam Abbas Aretinus & Præpositus ecclesiæ, secundum quod Cardinales eis mandauerant, & Dominus Imperator cum reuerentia audiuit. Vtrum in ciuitate *Tiburtina*, vel in *Cortona*, vel in *Aretio* inceperint citationes Regis *Roberti*, & multarum personarum, & ciuitatum rebellium, non recordor; sed memoriam habeo, quando hoc in Roma tractabatur, quod Auditores sacri Palatii, de quorum consilio specialiter omnes tales processus fiebant, dixerunt Imperatori, quod initiare & mediare & terminare talia oportebat in terris Imperii. Bene imaginor ego quod in altero prædictorum locorum factæ sunt primo citationes ante *Florentiam* & apud *sanctum Cassianum*, vbi diu fuimus, & in *Monte Imperiali* diutius, factæ sunt multæ declarationes & dilationes, & talia huiusmodi necessaria, quæ ego ignoro, cum de iure nunquam lectionem audiuerim; de quo doleo multum; In ciuitate Pisana Regis *Roberti* & bonorum suorum & ciuitatum multarum rebellium Imperii, nec non Comitum, Baronum, & multarum singularum personarum Imperii, & ciuitatum ecclesiæ, qui fuerunt persona- 1212
liter in Roma, in Lumbardia, & in Tuscia contra Imperatorem, sententiæ diffinitiuæ sunt datæ secundum qualitatem personarum & locorum & quantitatem culparum. Et omnia ista scripta publice, & ab omnibus possunt videri.

(100) In processibus prædictorum, diu antequam sententia daretur, voluit Imperator, quod sui clerici ista tractantes & in *Bononiam* & alibi in Tusciam, vbi litterati viri reperiuntur, mitterentur ad videndum, & æstimandum si in prædictis vel in aliquo prædictorum esset aliquis defectus: quia si defectus propter negligentiam eorum, qui talia ordinabant, fuisset inuentus, promisit eis, quod de vita & de honore eorum non essent securi. Ante sententiam assecurauerunt Imperatorem, quod in processibus nullus esset defectus, & hoc vellent secundum iura ante omnes clericos mundi sustinere. Dominus, qui alias viderat eorum opinionem de coronatione sui possibili alibi quam in sancto *Petro* bonam, prout in litteris vestris continetur, quod licuit, atque licet, licet plures clerici Dominorum Cardinalium sentirent contrarium, non dubitauit, quod in processibus esset defectus, ex quo per tantos & cum tanta diligentia erat examinatum, & cum tanto periculo eorum eis noto, si in eis defectus aliquis inueniretur.

(101) Post hæc ipse motu iustitiæ, sicut in mea conscientia credo, sententiam protulit, sed non simul de omnibus, nec in eodem die, licet in eadem

eadem ciuitate, prout mihi videtur ad præsens, & in mea conscientia adhuc sentio, quod audacius de maiori & magnis executionem sententiæ fecisset, si potuisset, quam scripto & verbo protulerit, in hoc Deo credens placere. De minoribus & multitudine non credo propter suam maximam compassionem & misericordiam, quod de ipsis, quantum ad omnia, si potuisset, executio-
1313 nem iustitiæ fecisset, sed quantum ad aliqua credo.

(102) De *Aretio* recessit Dominus Imperator circa festum natiuitatis beatæ Virginis. Et prima nocte fuit in comitatu Florentino ante Castrum *Montis Wardi*. Homines castri mane fortissime defenderunt se contra insultus Theotonicorum. In vesperis duo Fratres Prædicatores de conuentu Florentino, quorum vnus fuit de illo loco, & quidam ciuis Aretini, habentes in dicto castro amicos, intrauerunt ad eos, & eis pericula ostendentes, eos induxerunt ad obedientiam, quam in mane fecerunt, misericordiam Imperatoris deprecantes, quod in corpore & in rebus vellet eis parcere, quod & fecit.

(103) Altero die venit Imperator ad castrum sancti *Iohannis*. Et postquam viderunt illi de castris, quod aqua, quæ per villam transibat, ab eis remouebatur, nec impedire poterant aliqualiter ante eorum destructionem, mediantibus tamen quibusdam patriotis, castrum reddiderunt ad omnimodam voluntatem suam faciendam. Ibi erant circa quinquaginta nobiles bene in equis stipendiarii Florentinorum, natione Cathalani, ad custodiam castri missi, ignorantes voluntates eorum, quando Marascalcus intrauit, & eos captos, dimissis equis eorum & armis indigentibus, ad Imperatorem adduxit; qui, licet plures instarent, quod suspenderentur, quia meruerant, ratione cuiusdam ordinationis & proclamationis factæ, quod quicunque infra certum tempus cum suis rebellibus inueniretur ratione stipendii, quod puniretur, sicut rebellis & hostis; item dicebant, quod si illos primos captos suspenderet, nullus de eorum sociis auderet se ponere in alio castro firmo, & per hoc rebelles Tusci sibi obedirent, qui solum in potentia & virtute Cathalanorum suorum stipendiariorum confidentes, non in semet ipsis, qui miseri sunt in armis, contradicunt, nullo modo voluit sustinere, quod morerentur, sed ipsos cum
1314 aliis de illis partibus captos de Roma post se in magna miseria duci fecit, & in festo natiuitatis Christi ad preces meas & aliorum meliorum me eis compatientes apud *sanctum Cassianum* liberos dimisit. Non tamen eis bona, videlicet equos & arma, restituit; quia bene petitum fuit ab aliquibus melioribus, si vellent cum eo manere & sibi seruire, qui causam contra Florentinos habebat, sicut seruiebant Florentinis, qui nullam iustam causam habebant, quia inobedientes domino suo erant, aliqui dixerunt quod sic, aliqui quod non, cum essent subditi Regis *Roberti*, qui eos miserat. Postea ab aliquibus fuit dictum pro meliori, quod nullus eorum teneretur.

(104) Altera die venit in *Phiguino*, pulcherrimo loco sine muris, quasi ab incolis dimisso propter timorem. Ibi pernoctauimus vsque mane. Et tunc versus castrum *Ancisse* fortissimum, in quo erat tota militia *Florentiæ*, post tertiam venimus. Pons erat ibi super aquam nullo modo cum equo meabilem. Prope castrum super illum pontem & circa muros & portas erant Florentini armati pulcherrime & multi, &, vt dicebatur, in duplo quam nos; quia tunc in equis pauci eramus, & nulli pedites armati. Et quia non fuit via nec per aquam nec per pontem, nec bellare poterant, nisi illi de locis, vbi erant, descenderent, supra castrum per montem sine via, vbi non dicebatur, per incolas quod aliqualiter possemus ascendere nec transire, iuimus, & prope castrum ex alia parte versus *Florentiam* venientes, exiuerunt illi de castro in cauda exercitus, & fuit ibi durus conflictus nobilium, & multi mortui Cathalani & Florentini per gentem Imperatoris fuerunt, &, vt ab omnibus postea fuit dictum, si fecisset ante dictum castrum *Ancisæ*, in quo tunc erat flos militiæ *Florentiæ* & Tusciæ in maximo numero hominum, ipse vicerat *Florentiam*, quia omnes boni erant ibi, & maximus numerus hominum, & locus
1315 strictus & male de victualibus munitus. Florentini exteriores dederunt sibi aliud consilium, quod directe *Florentiam* iret, & statim eam caperet, quia omnes, qui poterant eam defendere, erant in illo castro *Ancisæ*, sicut verum erat. Mane versus *Florentiam* iuit. Sed per aliam viam Florentini recesserunt,

sciences

scientes vltra aquam, quia pontem habebant, de nocte, & ante Imperatorem peruenerunt. Et tamen post eos ita cito venit Imperator, quod quando applicuimus ante *Florentiam*, scio quod carnes inueniebantur ad ignem in ollis & lecti facti, & nihil adhuc erat remotum; & hoc probaui in hospitio, in quo fui.

(105) Postquam venimus ante *Florentiam*, omnia mala, quæ per gentem Imperatoris potuerunt fieri, in eorum districtu & territorio facta, & per ignem & per destructionem & per arborum suorum abscissionem. Post paucos dies ab aduentu suo Dominus Imperator fuit infirmus continua vel duplici tertiana, & de hoc erat dubitatio inter Medicos. Ibi primo incepit crescere in hominibus de partibus Tusciæ & de Marchia. Non tamen vnquam fuerunt tot in armis, quin Florentini & eorum liga, quæ ibi conuenerat tam de Tuscia, quam *Bononia*, & *Romandiola*, & *Marchia*, de *Perusio*, & quibusdam aliis terris Ecclesiæ; pro vno, vt dicebatur, fuissent tres in bonis equis, & pro vno pedite armato decem armati vel plures. Ego recordor frequenter, quando Medici desperabant de Imperatore, plures, qui iam sibi seruiuerant diu cum eorum expensis, volentes sibi prouidere in hyeme, receperunt licentiam ad tempus certum, & post eorum recessum, quia iam ad decem miliaria non inueniebantur victualia, oportebat cum magna comitiua ire pro victualibus propter periculum, quod aliquando, vt dicebant, quia talia scire debebant, non remanebant homines trecenti bene in equis ab aurora vsque ad vesperas cum Imperatore periculose sic infirmo. Et bene erat mirabile, nisi Dominus custodiuisset Imperatorem cum suis, quomodo 1216
alii tot in numero & infra suam ciuitatem potentes non maiora damna faciebant aliis, cum tamen fere omni die non generaliter alicubi exirent, sed statim, quod inueniebant resistentes, ad ciuitatem reuertebantur.

(106) Ibi de comitatu eorum & districtu ad obedientiam venerunt tam de *valle* de *Seua*, quam de *valle* de *Greua*, & pluribus aliis contratis versus *Arnum* plusquam quadraginta castra, & meo iudicio plus timore quam amore. Timebant autem, ne spoliarentur per Theotonicos. Et postquam obediuerant, erant securi, & veniebant ad exercitum, vendebantque bona sua in duplo, quam valerent.

(107) Domino Imperatore sic debili iterum prædictus *Ricardus Hugueti* venit ad exercitum, missus per istos maiores de *Florentia*, ad tractandum de pace & concordia, vt prius, excusans eos, quantum potuit, licet non bene, prædictos, quare non venerant vel miserant in *Vrbem veterem*, prout promiserant; & reincepto tractatu de nouo propter plures mutationes in prædictis, post plures dies quasi concordes omnes illi secretiores de consilio cum prædicto Confessorem suum vocauerunt, vt ipsum induceret ad faciendum pro pace illud, quod talibus, de quibus magis confidebat, pro meliori videbatur. Prædictus Confessor satis laborauit, sed parum profecit. Omnia quæ volebat totum consilium habere, quæ possibilia erant & honesta eorum iudicio, a Tuscis rebellibus concedebantur, hoc excepto, quod in terras non intraret in ista nouitate, sed bene Vicarium mitteret vnum singularem, quem petebant, de quo Domino Imperatori plus placebat, quam de alio Vicario. Sed nullo modo voluit consentire, nisi intraret, si vellet, dicens, quod gratiam & misericordiam haberemus ab eo pro ipsis, quantum vellemus, saluo tamen honore suo, qui nullo modo esset in tali pacto, quod necessitatus esset non posse intrare, si vellet, in suis ciuitatibus, nec ipse iudicabat, quod sui rebelles quærerent aliud, nisi suum recessum ad tempus, 1217
postea de facili impedirent eum ne intraret, quia introitus per istas partes sine mari in Tuscia satis sunt graues, & per mare non semper homo vadit, quando vult, & magnam multitudinem simul per mare transire sumptuosum est multum.

(108) Quando plura damna in illa parte non poterant fieri Florentinis, nec victualia amplius inueniebantur, quia in principio, sicut fatui,

per ignem granum & paleas, & per effusionem vinum & oleum destruxerant, in vigilia omnium Sanctorum de illo campo recessit Imperator, & transiuit aquam his diebus satis magnam de clara die; in quanto periculo, illi sciunt, qui viderunt. Si alii in aliquo cor habuissent, eum possent, ad quamcunque partem voluissent, cum eorum ensortio percutere, nec alia pars aliam poterat iuuare, cum vna esset citra aquam, alia extra, & alia infra, aqua fuit profunda, & transitus longissimus, & alueus altissimus, ita quod iudicio transeuntium decem bonæ balistæ super alueum existentes nos omnes impediuissent, quia a nobis non poterant offendi gladio vel lancea propter profunditatem aquæ prope alueum & ipsius aluei altitudinem. Deus voluit quod sic fieret, prout credo, quia illi sapientes milites, qui prædicta considerauerunt, hoc semper timebant.

(109) Cum adhuc nullum remedium posset videre, vastando comburendo aliam partem, vltra aquam fecimus festum omnium Sanctorum & animarum in vno castro illorum *de Bardis*, pleno mulieribus, nobilibus, & infinitis diuitiis de illa contrata. Mulieres nobiles illius societatis pro maiori parte se, pueros, & bona eorum recollegerant propter loci fortitudinem; vbi erant muri altissimi, & fossatum latissimum & profundissimum, plures seruitores locum custodientes cum multis balistis. Ad primam inuasionem salua vita eorum castrum reddiderunt. Dominus Imperator voluit,
1218 quod illas Dominas nobiles honesti viri eas ducerent decenter ad quæcunque loca ire vellent cum eorum pueris, qui de maioribus & ditioribus *Florentiæ* erant nati & magis sibi in ciuitate contrariis. Tuscis Guibelinis, qui pueros noscebant, displicuit de eorum liberatione, dicentes, quod credebant, quod si Dominus teneret pueros cum eorum matribus, mariti earum & patres eorum cito ad obedientiam venirent. Dominus nullo modo eos voluit retinere, sed liberos misit eos.

(110) In crastino animarum recessit Imperator de illo castro. Et post suum recessum statim ibi positus fuit ignis, tunc comburendo illam patriam vsque ad sanctum *Cassianum* prope *Florentiam* ad sex miliaria. Ibi posuit castra sua. Villa fuit valde bona & plena omnibus bonis. Ibi remansit vsque post festum Epiphaniæ. Circa illum locum erant multa castra fortia. Aliqua combussit, aliqua retinuit, sicut *Lucardum*, vbi fiunt boni casei, & castrum *sanctæ Mariæ nouellæ*, in quo cepit Dominum castri, postquam per aliquos dies se defenderant, qui vocatur *Conradus* filius Domini *Iohannis Filache*. Dicitur quod pater cum filio in terra Delphini & circa Rhodanum habent plusquam centum milia florenorum, & sunt de magnis hominibus Florentiæ. Plures Domino Imperatori consulebant, quod de isto faceret iustitiam ad terrorem aliorum Florentinorum quia si istum decapitaret, alii nunquam auderent se ponere in castris, timentes similem sententiam, si caperentur, & si non vellent se ponere in defensione castrorum, nunquam inueniretur stipendiarius, qui auderet se ponere, ex quo illi, quorum sunt castra, non auderent, & sic de facili omnia castra lucrarentur, quibus habitis, ciuitates nullo modo se tenerent. Misericordia motus Imperator, quia fuit pulcher iuuenis, & multi quærebant mortem suam, ipsum extra carcerem dimisit, primo tamen positis duobus suis filiis obsidibus pro eo. Postquam exiuit carcerem, fecit sibi fidelitatem, & Dominus indulsit sibi omnia, si
1219 fidelis inueniretur.

(111) Accepit licentiam eundi in Florentiam, credens eos inducere ad obedientiam, postquam eis conditionem Imperatoris narrasset, quomodo erat sanctus & misericors. Reuersus est, & nihil fecit. De quo doluit, vt dicebat. Plures voluissent obedire, sed quidam impediebant, fingentes multas litteras, quas falsas ipse Dominus reputabat, missas eis de ista curia vestra, sed non de vestro consensu, dicebat, quomodo viriliter se tenerent,

quia

quia per vestram Sanctitatem cito confortare eos procurarent. Isti mendaces, qui sic populum inducebant, vt pacem nollent, pro confirmatione prædictorum Dominum Episcopum *Florentinum* in exemplum ponebant; qui de concilio reuersus, & intentionem vestram sciens, erat de primis armatus cum suis clericis, & plus confortabat eos publice in sermonibus, quod nullo modo ipsi, qui erant liberi, ponerent se in seruitutem & cogitarent diligenter, quid de ipsis facerent inimici eorum, dum intrarent *Florentiam*, ipsis potentiores, ratione Theotonicorum, qui eos semper contra suos vicinos iuuarent. Hæc & plura alia de *Florentia* diuersis in exercitu scribebantur, quæ nunquam credidit, sed falsa semper dixit, & quod talia inueniebantur ad inducendum populum vt facilius pecuniam solueret; qui iam erat sic illis diebus grauatus, quod pro defectu solutionis plures domus & magnæ continue destruebantur.

(112) Et istud sentio ego in conscientia mea. Et hoc mouet me. Cum semel vnum Fratrem Minorem de *Florentia* natum misi ad Episcopum *Florentinum*, & omnia prædicta secrete sub litteris credentiæ, mandaui sibi, quod talia de eo dicebantur, & quod ipse talia generaliter & publice dicendo curiam Romanam totam diffamabat, vos autem merito contra eum turbari deberetis, qui eis & omnibus aliis ciuitatibus vestras litteras miseratis quod obedirent, & quod Sanctitati vestræ ego prædicta significaueram, tunc per dictum Fratrem 1310
Minorem mihi mandauit, quod nunquam a vobis nec ab aliquo Cardinali aliquid de huiusmodi materia haberet in mandatis, nec pro nec contra in dicto concilio fuerat ab aliquo attentatum: multa erant alia, circa quæ erat occupatus sine istis: subiunxit postea quod ipse erat Guelphus, & de Guelphis natus, & per eos promotus. Vnde si eos diligebat, non debebam admirari; quia sciebat, quod si Guebelini reuerterentur & possent, quod ipsum & domum suam destruerent. Prædicta ego retuli Domino, qui libenter audiuit, & voluit, quod ista publicarentur, ne talibus mendaciis crederent.

(113) Multæ valles & plura castra in ipsis illis diebus venerunt ad obedientiam, & personaliter in exercitu erant, & victualia adducebant, & plus iudicio meo timore quam amore, sicut postea apparuit per effectum, quia statim, quod exercitus fuit ab eis elongatus, plures ex eis reuersi sunt ad obedientiam Florentinorum.

(114) His diebus Dominus Imperator dedit *Comiti Sabaudiæ* ciuitatem *Astensem* cum Comitatu, & omnia sua priuilegia a suis prædecessoribus sibi vel suis data, siue essent Reges, siue Imperatores, confirmauit; & fecit eum Principem de nouo, & approbauit quitationes, quas fecerunt nepotes sui, & pacta inter ipsos confirmauit, & si minus iuste ipse ratione quacunque comitatum possideret, confirmauit & de nouo donauit.

(115) In eodem etiam loco dedit Domino *Roberto* Flandriæ *Cassale* in Lumbardia in feodum & vsque ad valorem quatuor milium florenorum in redditibus magis prope locum illum. In eodem loco pluribus Tuscis nobilibus plura dedit castra in feodum, sic tamen, quod essent ad beneplacitum suum & Imperii. Et hoc fecit de omni feudo, quod dedit alicui Italico, vbicunque fuerit, timens semper de eorum mutatione quantum ad fidelitatem propter ea, quæ videbat in multis aliis Comitibus & nobilibus, qui totum, 1311
quod habebant, ab Imperio tenebant, & fidelitatem Domino *Pandulpho* & mihi fecerant nomine Domini, & tamen tunc, sicut nunc, erant cum *Florentinis*. Vnde quia oportebat ipsos priuare via iuris, dicebat Imperator, quod in donis, quæ Italicis daret, nolebat, quod processus iuris essent necessarii, vt magis ipsi ad infidelitatem inclinati timerent eorum bona perdere.

(116) In eodem venit vnus Nobilis de *Senis*, tunc Potestas Pistoriensis, & vocatur *Binduchius* de *Salenbenis* vir eloquens, sicut recordor me vidisse secularem. Iste erat vir diues, dicens, quod habebat auctoritatem ex parte totius ligæ Tusciæ tractandi de pace, & si aliæ ciuitates nollent pacta conuenientia, ipse tamen volebat pro sua. Non credo, quod ipse tunc aliquid sciuerit de alio tractatu, vt in verbis suis videbatur, quia plura petebat

sic diuersa ab aliis petitionibus concordatis, quod nobis constabat, quod Dominus ad talia nullo modo inclinaretur.

(117) De illo loco recessit Dominus *Robertus* Flandriæ, & *Dominus* de *Blanquenebam.* Et licet haberent causas sufficientissimas, vt Domino prætendebant, tamen cum beneplacito Domini & licentia non recesserunt. Dicebat autem, quod cum esset in medio inimicorum suorum, & in campis, ille non erat consanguineus suus bonus, qui ipsum in medio inimicorum suorum dimittebat & in periculo tanto, & plura alia ostensiua, quod male faciebant, quod ipsum sic dimittebant. Ad alium locum venerunt *Pisani* in magno numero peditum & equitum, & de eodem loco recesserunt diu ante nos.

Postquam non inueniebantur plura victualia circa sanctum *Cassianum*, Dominus Imperator recessit versus *Podiobouis* inter *Senas* directe & *Florentiam* & sanctum *Miniatum*, & ibi *Montem*, quem vocauit *Imperialem* præcepit ædificari, & per incolas habitari. Qui libenter hoc fecerunt, cum

1222 alias ibi securi existentes, multis annis per Regem *Karolum* castrum eorum fuisset destructum & per Florentinos condemnatum, quod amplius non habitaretur. In eodem loco in castro Imperiali Dominus dedit Domino *Henrico* Flandriæ, suo Marascalco, ciuitatem *Laudensem* cum Comitatu, & si non valeret decem milia florenorum in redditibus, volebat, quod in locis propinquioribus eidem asignarentur vsque ad decem milia florenorum, & fecit eum *Comitem Laudensem.* Ibidem *Comiti* de *Foresio* dedit castrum de *Succino* in Lumbardia & quatuor milia florenorum magis prope castrum assignandorum, si prædictum castrum non valeret. Ibidem omnibus Militibus citramontanis non Theotonicis inter duo milia florenorum & trecentos. Ista fuerunt extrema, quia nullus habuit plusquam duo milia, & nullus minus quam trecentos. Dedit huiusmodi feodum secundum conditiones eorum.

(118) De huiusmodi feodis prædictis & Comites & alii tenebantur facere seruitia Imperio secundum modum & formam, quam faciunt illi, qui habent feoda talia in regno, licet eis modus & forma grauis & dura videatur aliquibus, & pluribus assignauit eis in illis partibus castra & circa castra magis prope summam datam. Et quia non tot erant castra in sua obedientia, sicut Milites, eis assignauit de sua camera recipere annuatim, donec in Italia in aliquibus locis certis eis prædicta assignasset. Omnibus Theotonicis Militibus, paucis exceptis, in Alemannia in suis partibus alias terras in feoda assignauit secundum conditiones & merita personarum.

(119) His diebus *Senenses* Augustinianos primo, postea Fratres ordinis Camaldulensis miserunt ad inueniendum aliquam viam pacis; & secundum ea, quæ petebant nihil est consummatum. Tamen illi, qui tunc regebant,

1223 supplicauerunt Imperatori, quod me vellet mittere ad eos tractandum aliquam bonam viam. Et quia nolebant, quod aperte ego irem, sed occulte, Domino non placuit, cum non esset honor suus, vt dicebat. Litteras plures habuerat de *Senis*, quod ad tractandum occulte nullum mitteret, si vellet pro se habere bona pacta, sed aperte quemcunque vellet mitteret, cum populus tunc pacem desideraret; si pax non fieret, ex quo gratiam Dominus Imperator eis volebat facere, & hoc publice populo diceretur, quod omnes pacem impedientes essent ad clamorem populi in periculo. Regentes noluerunt, quod aperte ego irem, timentes prædicta, & Imperator noluit, quod ego irem occulte.

(120) His diebus prope *Montem imperialem* ad vnum miliare, ad duo vel ad tria in tribus castris maior pars stipendiariorum Tusciæ erat, & propter offensionem gentis Imperatoris, quæ victualia de *Cassulis* venientia conducebat, illi qui erant in castro *Collis* prope sanctum *Geminianum* in vno campo molli aliquos interfecerunt, & aliquos acceperunt; inter quos fuit vnus Imperatoris consanguineus, Dominus *Aymo* de *Albomonte* captus. Hac vice excepta, nec vidi nec audiui, quin vbique perderent Imperatoris rebelles.

rebelles. Ipsum suum consanguineum cum omnibus captis pro tribus milibus florenorum redemit Imperator. Mortui fuerunt inter omnes circa triginta, nullus tamen Miles. Et quia quadragesima erat, & pisces non inveniebantur, & iam propter moram longam victualia male, quia illi de illis tribus castris, qui forte erant plures, quam nos, destruebant illos, qui Imperatori obediebant, & nos alios, licet cum difficultate posset Imperator induci ad recedendum, tamen illud pro suis gentibus coegit eum, quod cogit lupum aliquando de silua recedere. Iam enim sui fuerant bis ante *Senas*, & totum erat apportatum, quicquid erat inuentum pro victualibus.

(121) Dimisso *Monte imperiali* firmato lignis, & portis factis, & plusquam mille hominibus habitantibus, pedites & equites tot dimisit, quot ad custodiam patriæ necessarii videbantur. Et licet de illo loco esset via eundi in *Pisas* sine periculo, tamen, quia longior erat, quam recta, in qua erat maximum periculum, paucis videlicet nullis consentientibus per medium inimicorum per totum diem equitauit, hoc est, inter sanctum *Geminianum*, castrum Florentinum, & sanctum *Miniatum*, & quicquid combustibile inuenit, combussit, & in via vnum castrum fortissimum accepit de districtu sancti *Miniatis*. In continenti post illud castrum intrauit comitatum *Pisanum*. Tunc omnes fuerunt securi. 1224

(122) In omnibus locis prædictis, non solum laicis, sed clericis & religiosis, maxima damna facta sunt de eorum bonis temporalibus contra Deum & iustitiam. Et hoc generaliter fiebat per ribaldos, licet Dominus Imperator per me & alios religiosos, qui talia videbamus, frequenter fuisset prouocatus contra Marescalcum suum, quod de huiusmodi malefactoribus non faceret iustitiam competentem. Vnde frequenter fuit sibi dictum per me & quosdam alios, quod de officio diuino, de quo erat solicitus super omnes, quos in vita mea vidi, Dominus parum curaret, quando permittebat ecclesias spoliari. Tunc plorans amare mandabat pro Marescalco, & fiebant proclamationes & tallia & mutilationes multorum. Et tamen non obstantibus istis aliquem locum ecclesiasticum non vidi alicubi in Tuscia in terris rebellium custoditum a prædictis vt deceret. Ipse affligebatur, & clamabat contra suos officiales. Sed nihil erat. Tunc erant miseri Guibelini pauperes facti de nouo per Guelphos, & plures Guelphi igniti & destructi per gentem suam.

(123) His diebus omnes exercitum sequentes, nescientes quo ire, & de vita dubitantes. Tunc etiam erant pauperes multi ribaldi citramontani & pessimi, qui nulli ecclesiæ deferebant, si poterant spoliari. Et istud (f. si) 1225
aliquando inter se & alios rebelles esset pugna, plures interficiebant sacerdotes & clericos. Et hoc probabatur, quando denudabantur. Et plures capiebant vulneratos adducentes. Inter quos recordor, quod ego de vno sciens, quod erat captus in quodam insultu vnius castri, potenter dictum castrum defendens, vnde erat Plebanus, statim Dominus mandauit, quod mitteretur ad suum Episcopum; & in mane, quia letaliter erat vulneratus, fuit mortuus. In partibus illis meo iudicio seculares sunt mali, & clerici non sunt boni.

(124) In *Pisis* Dominus Imperator venit circa medium quadragesimæ. Et inter omnia, quæ facta sunt ibi relatione digna, quantum recordor ad præsens, ista fuerunt. Pluribus diebus de portu Pisano vsque in *Ianuam* nullus audebat ire, quia galeæ Regis *Roberti*, quæ iam aliquas terras in *Corsica* & in *Sardinia* Pisanorum destruxerant, mare taliter tenebant clausum, quod nullus sine periculo poterat ire, & plures de gente Imperatoris fuerunt per prædictas galeas, & mortui & capti, postea redempti. Et ista, prout credo, fuit prima causa, & primum motiuum, quare Venetos & Ianuenses Dominus Imperator requisiuit, vt de aliquo certo numero galearum infra tale tempus vsque ad tale, hoc est, per spatium trium

 mensium,

mensium, sibi vellent seruire. Ianuenses viginti promiserunt. Veneti promiserunt libenter sibi seruire. sed nesciebant, quod possent ad dictum tempus, quo indigebat, propter armatam, quam ipsi contra quosdam sibi rebelles faciebant his diebus; sed si pacem vel treugam vel victoriam haberent, totam suam armatam ad seruitium Imperatoris offerebant. Item iudicem *Alboreæ* ad preces aliquorum Pisanorum ipsum legitimauit quo ad
1226 successionem. Qui legitimatus dedit sibi quindecim milia florenorum. Quibusdam videbatur, quod non poterat, quia de territorio Ecclesiæ erat. Finaliter tamen sui clerici dicebant, quod poterat. Item in illa legitimatione remisit sibi offensam omnem, si aliquam contra eum commiserat, quia, vt dicitur fratrem suum occiderat, vt terram haberet. Sed quia iustitia de fratricidio ad eum non pertinebat, cum esset homo ligius Ecclesiæ, poterat, vt dicebant illi, sibi remittere offensam contra eum commissam, non contra personam offensam, vel contra Ecclesiam.

(125) Nunquam Pisanis confirmare voluit sua priuilegia ab aliis suis prædecessoribus data vel confirmata, nec aliquam gratiam vel priuilegium vnquam eis dare voluit. Et de hoc multi contra eum mirabantur, cum ipse vltra sexaginta milia florenorum postquam primo factus fuit Rex Romanorum, ab eis habuerit, vel pro ipso expenderint. Caussa, quare confirmare nunquam eorum priuilegia voluit, fuit, quia ego & quidam alii, qui eorum priuilegia videramus, sibi retulimus, quod in dictis priuilegiis plura continebantur, quæ erant Ecclesiæ, sicut *Sardinia* tota, & vna pars de *Neapoli*, & quædam alia, de quibus non recordor ad præsens.

(126) Item in *Pisis* vnum carceratum Guelphum nomine de illis Guelphis Comitibus natum, qui castra eorum proditiose *Lucanis* dederunt, licet propter delicta parentum a cunabulis captus fuisset, per me mandauit ipsum liberari. Quod supra quam dici possit omnibus Guebelinis & specialiter *Pisanis* displicuit. Nec propter hoc dimittere voluit, quin innocentem liberaret.

(127) Item in *Pisis* priuilegia Ianuensium confirmauit, quæ in *Ianua* confirmare noluit, saluo tamen iure Imperii & omnium aliorum. Ianuenses non fuerunt contenti de huiusmodi confirmatione. Aliam tamen confirmationem non habuerunt per eum.

1227 (128) In Pisis Domino Imperatore existente, iterum *Senenses* miserunt ad Imperatorem, quod me in quoddam castrum, quod vocatur *Cassula*, mitteret, & illi, qui regebant ciuitatem Senensem illuc venirent, assecurati per illos de castro primo, quia per gentem Imperatoris tenebatur. Dominus Imperator satis voluisset, quod ego iuissem. Sed sine periculo non poteram propter ciuitatem *Vulterranam*, quæ erat in medio. Vnde non ausus fui me in periculo ponere.

(129) In Pisis, vt prædixi, Regem *Robertum* & multos alios *Astenses*, *Papienses*, & multas alias ciuitates Italiæ propter crimen læsæ maiestatis condemnauit.

(130) In Pisis *Lucani* miserunt pro Archiepiscopo Pisano & pro me ad tractandum de pace. De licentia Imperatoris iuimus prope ciuitatem *Lucanam*. Et ibi, qui terram regebant, ad nos venerunt, & multum nos honorauerunt, & in fine post multos tractatus consuluerunt pro meliori in dicto negotio, cum populus Lucanus esset superbus & fatuus, quod gens Imperatoris super eos aliqua damna faceret. Tunc equitauit gens Imperatoris & *Petram sanctam* & *Sarsanam* & illas partes accepit.

(131) Cum quanta reuerentia in Pisis nuntios vestros, qui processus coram eo publicauerunt, & quomodo voluit, quod ipsos honorarem, & in ciuitate, & per mare securos conducerem, quid responderit eis; & protestationem, quam ibi fecit, non solum Christiani Regis, sed Christianissimi Impera-

Imperatoris, quia hic præsentem habeo, personam vestram & Ecclesiam Romanam quanta reuerentia & dilectione habebat ostendentem, & multa circa ista non scribo; credens probabiliter, quod fratres vestri nuntii ordinate & diffuse Sanctitati vestræ retulerunt.

(132) Voluit etiam, quod Vicarius Pisanus publicationem deuote audiret. Qui tamen, quando ad ipsum iui ex parte sua, mihi sic respondit, quod in Sicilia duo alii Fratres Prædicatores, quorum vnus erat Sacerdos, alius Diaconus, portauerunt alias ex parte Domini Papæ litteras, 1228 quorum vnus fuit suspensus, & alius decapitatus, qui non ita bene meruerunt, sicut isti. Tamen non obstantibus multis aliis ab eo tunc dictis, ipsos audiuit deuotius, quam credebam.

(133) *Pater sancte*, vnum nolo omittere, quod audiui ab Imperatore, quando ab eo recessi. Petiui secrete, quod placeret mihi dicere, quid intendebat facere de tot galeis in mari existentibus, ex quo tales processus audiuerat fieri contra regnum Apuliæ inuadentes. Induxi tunc eum, quantum potui, quod caueret summe de occasione quacunque, per quam Ecclesia Romana haberet causam ipsum offendendi directe vel indirecte. Et ad istam materiam multa sibi dixi. Tunc ridendo & quasi me confortans, qui multum hoc timui, respondit: *Sitis consolatus. Nos audiuimus consilium nostrorum clericorum iuratorum, vtrum defendendo nos Deum offendamus, & vtrum teneamur facere iustitiam & delinquentes punire, ex quo Deum non offendimus prædicta faciendo, sed magis offenderemus ipsum contrarium facientes. Pro certo nondum deliberauimus, vtrum debeamus intrare regnum vel non, nec bene deliberare possumus, donec alios rumores habuerimus de Rege* Frederico: Tunc ego subiunxi: *Et si ipse consulat, & vos intretis, Papa excommunicatum vos denuntiabit & postea procedet ad vestram depositionem, sicut factum fuit de* Frederico, *qui fuit ditior, nobilior, & potentior, & minores rebelles habuit, & plures amicos, tamen finaliter Ecclesia ipsum destruxit.* Tunc dicebat: *Si Deus pro nobis, nec Dominus Papa, nec Ecclesia destruet nos, ex quo Deum non offendimus. Bene faciemus pacem nostram cum Domino Papa, quia bene scimus suam intentionem diu est, & bene nobis per nostrum Camerarium* Terricum *de* Villeson *mandauit illud, quod de nobis in corde habuit. Vnde non timeatis, quia nos non timemus.* Petiui pro gratia speciali, vt mihi illud diceret, & hoc propter meam maximam consolationem.

(134) Ista fuit intentio verborum suorum, *Pater sancte*. Licet de 1229 verbo ad verbum non sint eadem verba, tamen certus sum, quod est eadem sententia; quod Sanctitas vestra a principio eum ita cito approbauit, licet multis displiceret & magnis; ita curialiter de Legato sibi prouidit, vt in Lumbardia possent omnes videre affectum vestrum sincerum, quem ad suum magnificum statum habebatis, vt citius obedirent; postea commissionem, quam petiuit de sui coronatione, in continenti habuit. Hæc omnia fecistis, vt in statu debito positus, superbia aliquorum per eum refrenaretur, quos iam nullus audet tangere propter ea, quæ facta sunt per eos, & adhuc possent similia & maiora fieri, nisi essent humiliati. Modo quia fortuna non arrisit sibi in Italia, & omni die timebatur de statu suo, & quia pauper, & quia infinitos habens rebelles, oportuit de necessitate, quod vestram gratiam ab eo retraheretis, timentes probabiliter, quod si cum vestra gratia in displicentiam aliorum deficeret simpliciter, vel statum perderet aliqualiter, quin 1230 vobis & Ecclesiæ ex hoc maxima damna & incommoda euenirent. Vnde dicebat quod certus erat, quod si Regem *Robertum* iuste & rationabiliter bonis temporalibus priuatum propter commissionem criminis læsæ maiestatis

iestatis decapitaret, tanquam dignum, quod Sanctitati vestræ displicere non deberet, sed placere, & omnia, quæ sunt Ecclesiæ Romanæ, videlicet regnum & quædam alia, ad manus vestras libere recipere & vni de vestro sanguine vel alteri nobili digno conferre, de quo vobis videretur.

(135) *Pater sancte*, testimonio conscientiæ meæ alia ad præsens nescio relatione digna, nisi quod per salutem animæ meæ vobis dico, quod non credo, quod aliquis viuat hodie inter Principes seculares, qui plus Deum diligat & Ecclesiam Romanam, & omniem probum virum, quam ipse faciebat.

ALBERTINI MVSSATI
HISTORIA AVGVSTA
HENRICI VII CAESARIS

SECVNDVM EDITIONEM,
QVAE ANNO MDCXXXVI VENETIIS PRODIIT
E TYPOGRAPHEO DVCALI PINELLIANO.

LBERTINI MVSSATI, qui hanc *de rebus* HENRICI VII *Imperatoris in Italia gestis Historiam* scripsit, cum illustre in litteris nomen sit, iuuabit de illius ortu, fatis, meritisque primo omnium hic agere.

Fuit autem patria Patauinus, honesto natus loco*; & quamuis duro admodum pueritiae initio vsus sit (patrem enim amisit, nondum pubertatis ingressus annos, tum vero in tantis rei domesticae angustiis, vt ipse, qui vix sibi victum quaerere poterat, fratrum duorum & sororis in egestate educandorum necessitatem sibi impositam videret †) cupiditate tamen rerum optimarum accensus, non minus ad doctrinae, quam virtutis decus capessendum incitatius ferri coepit, ingeniique magni perinde ac boni vi difficultates istas omnes feliciter superauit.

* Sic enim ipse in fragmento poetico, in translationem sacrarum reliquiarum *D. Lucae* Euangelistae, Pataufi an. MCCCXVI celebratam, *Gualtpertino Mussato* fratre coenobii *D. Iustinae* tum temporis Abbate, p. 140. Carminum:

Hoc posuit tumulo corpus venerabile sacro
Relligione nitens vir Gualtpertinus *amati*
Augendi cultus studio venerabilis Abbas,
Gratia cui fratrem tribuit diuina Poetam,
Atque pios mores, & sacras noscere leges,
Mussatos*que dedit claro cognomine ciues*
Vrbis honoratos Patauinae sanguine iunctos.

Sic enim in Elegia de celebratione natalis sui v. 15 & seq.

Editus in lucem mundi contagia fleui,
Inque statu natus pauperiore fui.
Esse miser didici teneris infantulus annis,
Cuique miser tribuit vix elementa pater.
Bina mihi fratrum series adiuncta sorori,
Et tamen illorum de grege maior eram.
His pater, vt maior, patris post fata relinquor,
Quam fierem pubes, sic pater ipse fui.

Enimuero iuris se dedit scientiae, vt tamen sapientiae simul praeceptis animum componere, & poeseos studio, ad quod natura ferebatur, vacare non negligeret. Et cum in vtroque hoc litterarum genere nulli parceret operae ac labori, ante annos non iurisperiti modo intelligentis ac in dicendo validi, sed poetae etiam ingenio & facundia praecellentis*, nomen tulit.

* Quin, ob eximiam plane carminum eleganter pangendorum facultatem tantae in patria habitus fuit dignationis, vt primus, renascentibus in Italia bonis litteris, lauru poetica, vtriusque academiae rogatu, ICtorum scilicet ac Artistarum, siue eorum, qui artium liberalium profitebantur disciplinas quanta maxime par erat caerimonia, an. MCCCXV a *Pagano Turriano*, Pataui-

Patauinorum Antistite, & *Alberto* Saxoniae Duce, Patauini Gymnasii Rectore, coronatus, ac ab eo tempore id honoris fuerit consecutus, vt vtriusque, quam dixi, academiae decreto, quotannis die natalitiorum Domini vtriusque Collegii Doctores & Studiosi solemni pompa, praecinentibus tubis, ad aedes ipsius ventitantes, certis muneribus eum Poetam salutarent. Vid. *ipse* in epistola ad *Ioannem* Grammaticae Professorem, Venetiis docentem, quae n. IV epistolarum editarum est, p. 49. e qua solum afferam, quae huc maxime faciunt. Sic autem ibi:

Inde reluctantis cinxerunt tempora lauro,
Vana mihi, turba iudice, pugna fuit.
Annuit Antistes, plausit praeconia Saxo
Dux, habet auctores laurea nostra duos.
Doctorum series, studii reuerentia nostri,
Signauit titulis singula gesta suis.
Et super his legem statuit cum plebe Senatus,
Obseruaturum tempus in omne fidem.
Munera perpetua pro laude perennia nobis
Sanxit, & vt nostra semper in vrbe legas cet.

Et rursus in epist. ad *Collegium Artistarum* v. 43. & seq. p. 40:

Si me Roma suis nollet conferre poetis,
Hac saltem Pataua tutus in vrbe legar.
Festa dies aderit, qua me celebrare Poetae
More volent, Christi festa orientis erit.
Festaque honoratis annectent tempora sertis,
Et referent laudes ad mea tecta meas.
Vos quoque consortes studii mea dona Magistri
Cum simul exorto grata referte Deo.
Dumque legar, semper mecum mea festa legentur,
Festa per aeternos continuata dies.
Praepositus binae portans hastilia cerae,
Sollicitus nostri muneris auctor erit.
Ornabitque manus nostras de tegmine caprae,
Munus enim tragicis vatibus hircus erat.
Proxima succedet pariter studiosa iuuentus,
Turba frequens, fausto quae pede tundet humum.

Κατ' ἐξοχὴν certe *Mussatum Poetam* dici videas, praecipue a *Cortusiis*, quos euolues lib. I *de nouitatibus Paduae* cap. XII p. 20. cap. XIV p. 21, cap. XV p. 22, lib. II cap. II p. 28, cap. VIII p. 31, lib. III cap. IV p. 39.

Supremos tamen in Ictorum ordine honores non petiit*; sed contentus illos meruisse, aliquot annos caussas in foro cum laboriose egit, tum prospere atque ex sententia. Quo factum, vt primum in populi perueniret notitiam; dein ad amplissimam succederet dignitatem: vt taceam, & domum ipsam re fortunaque hac illum ratione non parum auxisse †.

* Indicio nobis ipse est, dum lib. V rubr. X p. 29 se vocat *laicum*, vti lib. II rubr. VII p. 9, & lib. VI rubr. X p. 34 *plebeium*. *Laicus* enim hic *opponitur Iudicibus & Iurisconsultis, quod videlicet non esset adeptus gradum, vt vocant, Doctoratus*, vt bene *Pignorius* ad h. l. p. 25.

† Testis ipse in dicta Elegia v. 41 & seq. p. 82:
Ad bona fortunae veni labentibus annis,
Velaque sunt magno tunc mea tenta mari.

 Transtu-

Transtulit ad caussas iuuenem sors prima forenses,
Et me verbosi mersit in ora fori.
Arte sub hac emptus pretio mea verba locaui,
Quaerebat victum garrula lingua suum.
Nostra per ambages aetas me transtulit illas,
Integra vix septem dum mihi lustra forent.
His raptus iam factus Eques, loca celsa Senatus
Sortitus, me sic sorte ferente, fui.

Reipublicae autem adhibitus negotiis, vtilem, si quis alius, tam legationibus variis obeundis, quam armis pro salute illius expediendis operam praestitit. Semel enim iterumque ad *Henricum* Augustum legati iuit titulo*, & suorum rem tam dextre apud eum, sobrieque egit, vt & illi gratus esset**, & populo acceptus †.

* Et vno quidem anno, MCCCXI scilicet, tribus vicibus. Primum Mediolanum, cum ille regni Longobardici insignia ibi sumeret. Vid. *Cortusii* l. d. lib. I cap. XII p. 20. Dein rogatum, vt ciuitati ille confirmaret priuilegia. Vid. ipse infra lib. II rubr. VII p. 9. Tertio, in castra ante Brixiam, in quibus coram eo orationem habuit, suosque prospero excusans successu, qnae petebant, obtinuit. Vid. ipse rursus infra lib. III rubr. VI p. 13. Vt taceam, quod vnus fuerit illorum, qui ciuitatis nomine *Henricum* Romam comitari debebant. Vid. ipse lib. V rubr. X p. 29.

** Vid. ipse infra lib. IV rubr. IV p. 22, & lib. V rubr. X p. 29.

† Vid. ipse infra lib. XII rubr. II p. 66. Populo certe semper suasit, quae rei publicae erant salutaria. Vid. ipse lib. III rubr. VI p. 16, lib. VI rubr. I p. 31, lib. X rubr. II p. 55.

Dein an. MCCCXIII ad *Canem Scaligerum* de pace facienda se legari passus est*, & an. MCCCXVIII in Tusciam, rogatum auxilia**. Anno postea MCCCXXI excurrit in Germaniam, ad *Fridericum* Austriacum Anticaesarem †. Anno MCCCXXIV Rouoredum missus est, transigendum cum *Cane Grandi* de bello sistendo ††; & non longe post in partes Alemanniae*.

* Vid. ipse de gestis Italicorum post *Henrici VII* obitum lib. II rubr. II p. 9.

** Vid. *Cortusii* l. d. lib. II cap. VIII p. 31.

† Vid. Iidem l. d. lib. III cap. I p. 37, *Anonymus* de Potestatibus Paduae, qui in codice *Zabarellae* post *Rolandini* historiam repertus fuit, ad h. a. p. 136.

†† Vid. *Cortusii* lib. III cap. V p. 40.

* Vid. Iidem ibid.

Belli vero, Martisque discrimen impauidus semper subiit, ac non minus an. MCCCXII ante Poianam*, quam biennio post ante Vicentiam † insigne fortitudinis edidit specimen. Vt adeo iure, non vt immodicus aestimator sui l. d. v. 71 & seq. cecinerit:

—— Nostra quoque est mores experta Potentum
Vita, quibus multo digna fauore fuit.

Dilexi

Dilexi Proceres, & eis solertior haesi,
His propior multa sedulitate fui.
Vtque erat urbanus tanto mihi carior usus,
Regnat in his mixta nobilitate vigor,
Verum liuor edax horum praecordia semper
Dissipat & certans de paritate loci.
Perque feras acies iui, & violentior hostis
Intulit insignes per mea membra notas.
Vidi supremos apices, fastigia mundi,
Pontificem excelsum, Caesareumque Virum.
Vidi actus, vidique viros, moresque, viresque,
Parua licet quorum, pars tamen vna, fui.

* Vid. ipse infra lib. VII rubr. X p. 41. Vexillum *Quarterii pontis Molendinorum* tum tulit, suosque ad rem fortiter agendam magno hortatus opere est.

† Vid. ipse lib. VI de gestis Italicorum post *Henrici VII* obitum rubr. II p. 44; *Equo*, ita ibi, *per tubularum rupti pontis intercapedinem lapso, pede procumbente desiluit, sauciusque vulneribus vndecim e ponte in aquosam foueam se praecipitem iecit, vbi a gladiatoriis peditibus frustra reluctans circumuentus, in vrbem adductus est.* Conf. *Cortusii* l. d. lib. I cap. XXIII p. 26.

Dum an. MCCCXXV in partibus Alemanniae *Ludouici* Imperatoris ac *Friderici* Ducis Austriaci (quorum ad arbitrium ac iudicium lis suorum & hostilis disceptatio cum *Cane Scaligero* delata erat) praestolabatur sententiam, Pataunii nouus belli ciuilis exoriebatur motus. Cui cum filius ac frater *Gualtpertinus*, *S. Iustinae* Abbas, se implicuissent, culpae alienae poenas luere coactus est, *Clugiam* siue *Clodium*, tanquam in exsilii locum, se recipere iussus*. Quod cum moleste admodum ferret, cum *Conrado* quidem ab *Auffenstein*, qui Paduae tum cum imperio agebat, per litteras satis acres **, & deinde cum *Marsilio* de *Carraria* praesens Clodii † suas fortunas questus est. Sed incassum. Quin, cum Pataunium an. MCCCXXVIII venisset, *Cane Scaligero* ciuitatis regimen adepto, ratus, id sibi licere gratia extorribus facta, neque tum quidem commorandi accepit veniam, Clugiam, vnde venerat, remigrare compulsus ††.

* Vid. ipse lib. X de gestis Italicorum post *Henrici VII* obitum p. 106, Cortusii l. d. lib. III cap. VI p. 41.

** Vid. ipse loco modo dicto p. 81.

† Vid. ipse rursus l. d. p. 106.

†† Hoc enim anno id factum esse, ipse refert l. d. p. 108. Vt adeo *Cortusios*, qui l. d. lib. IV cap. V p. 49 in an. MCCCXXIX id reiiciunt, ac *Mussatum* sequenti XXX vita defunctum volunt, sequi haud liceat.

Quo rerum statu animi debilitatus maerore, omnisque spei irritus, in morbum incidit, quo anno MCCCXXIX sequenti * prid. Kalend. Iun †. superatus, miseriarum finem inuenit. Quippe post obitum id habuit felicitatis, vt ca-

dauere Patauium deuecto, rite completis ad tumulum sollemnibus, quam honestissime in sepulcro conderetur.

* *Scardeonius* lib. II de antiquit. Patau. class. X f. 230.
† *Cortusii* l. d. quanquam, vt dictum, in anno errent.

Ingenii sui plura posteritati reliquit monumenta*; quae superiori saeculo iunctim edita sunt Venetiis, in quibus primum locum occupat haec, quam *de rebus* Henrici VII *Caesaris in Italia gestis* scripsit, Historia.

* Quippe praeter hanc ipsam Historiam confecit *XII de gestis Italorum post* Henrici VII *obitum libros*: librum de *Ludouico Bauaro* ad filium; duas praeterea elaborauit tragoedias, quarum tituli *Eccerinis* & *Achilleis*; *Epistolas* XVIII versu scriptas; *Elegos*; *Soliloquia*, ligata similiter concinnata oratione; *Eclogas*. Quae omnia, vt dictum, in vnum volumen congesta Venetiis anno MDCXXXVI publici iuris facta sunt. Neque enim hic audiendus *Miraeus*, qui in Mantissa auctarii sui p. 104 edit. Fabric. anno MDCXXVIII edita scribit. Ceteroquin & librum *de Rudimentis* scripsit ad filium, vt p. 1 libri, qui *Ludouicus Bauarus* inscribitur, videre est. De *lite* itidem *naturae & fortunae*, cuius meminit lib. XII de gestis Italicorum post *Henrici VII* obitum rubr. I p. 79.

Scripsit autem eam, pro temporum illorum, quibus viuebat, genio, satis diserte, vt Osius bene censuit*; tum vero insigni fide, vt veritatis amans erat ac diligens; quamuis & ipse suo doceat exemplo, non ardui modo operis rem esse, verum explorare, sed id etiam sine cuiusquam odio vel gratia scribere.

* Annotat. ad lib. I rubr. II p. 21 his verbis: *Morboniam abeant, qui verborum vetustatem vitio* Mussato *vertunt, & barbarum eo nomine scriptorem vocant, barbari ipsi penitus & insulsi. Honorificentius enim de illo senserunt hactenus, hodieque sentiunt & loquuntur capita saniora (quamuis in historiae conditore res magis quam verba spectet cordatus lector) quod eius dictio pro aeuo, quo scripsit, elegans omnino sit, immo supra aeuum illud, quo primum humaniores litterae misere sepultae e Gothicis tumulis emersere, & opere, quod texuit, non indigna.*

Vt adeo haud mirum sit, quod eam magni semper fecerint summis ingeniis, studiisque illustres viri; praecipue cum e tenebris, in quibus per tria saecula cum tineis & blattis colluctata fuit, *Dominici Molini* Senatoris beneficio in lucem prodiit*, castigationibus, collationibus, & notis *Felicis Osii*, *Nicolai Villanii*, & *Laurentii Pignorii*, virorum in omnium bonarum artium disciplinis egregiorum, ornata.

* Serenissimae Domus Bauaricae desiderio id maxime datum fuisse, fama fuit. vid. Illustris *Gundlingius* loco mox excitando p. 20. De cetero operae pretium erit, doctissimum hic audire *Menckenium*, qui in adnotat. ad catalogum *Langleti* du *Fresnoy* cap. XL p. m. 136 ita: *Liber hic in rarioribus est, magnoque venit pretio, & quamuis non sine vllo erga Pontificias partes studio scriptus sit, contigit tamen, vt maxima exemplorum excusorum pars Censorum passa sit manus, locis quampluribus cancellatis siue inductis,*

inductis, quin integris nonnunquam foliis rescissis. Vnde curae sibi habeat, qui eundem emere vult, vt exemplar haud mutilum sibi acquirat.

Sedenim iuuabit, nonnulla eorum huc affere testimonia. Sic autem

Franciscus Petrarcha

lib. IV rerum memorandarum cap. XIX, cum narrasset prodigium quoddam, quod Mediolani in aedibus *Maphaei* Vicecomitis contigerat;

Et horum quidem Mussatus *, *Patauinus historicus, nouarum rerum satis anxius conquisitor, testis est* †.

* Veteres editiones *Mixtatum* habent pro *Mussato*. Quae lectio *Iosiam Simlerum* in errorem induxit, qui, quem debuerat *Mussatum*, *Mixtatum* appellauit; vt praeter *Vossium Pignorius* monuit in annotat. ad lib. IV rubr. VI p. 21.

† Locus, quem *Petrarcha* signat, exstat infra lib. XII rubr. XI.

Laurentius Pignorius

in epistola dedicatoria ad *Dominicum Molinum* p. 1;

Ille diligentissimus rerum gestarum scriptor, ex quo capite laudatur a Pandulfo Collenutio & Onufrio Panuinio, *magni nominis viris.*

Gerardus Ioannes Vossius

lib. III de Historicis Latinis cap. IX p. m. 792;

Historicus profecto prudens & grauis, & pro temporibus illis, quibus tum viuebatur, elegans ac disertus. Tum autem veritatis, quam historiae animam merito dixere, longe amantissimus. Nempe sciebat praestantissimus vir, in se, qui tanta in dignitate constitutus esset, turpius mendacium fore, quam aliquo imi subsellii homine. Nec ignorantiam praetexere potuisset, qui rebus ipse inter Patauinos suos & Caesarem atque alios gestis interfuisset, saepe etiam praefuisset, vt ex non vno ipsius Mussati *loco cognoscere licet.*

Sic *Vossius*, quem his ipsis verbis retentis secuti *Sagittarius* in Introductione in Histor. ecclesiast. cap. XXIV § XLIV p. 632, *Neu* Mantissa ad *Degorei Wheari* Relectiones hiemales sect. XII p. 160.

Iacobus Paulus a *Gundling*

praef. commentario suo de vita *Henrici VII* praefixa § IX n. IV p. 20,

Conuerto me ad eximiam plane historiam, quam Albertinus Mussatus, *Senator Patauinus, confecit. Saepius is illo rerum statu a ciuibus suis ad Caesarem missus est. Gesta*

Caesaris

Caesaris fideliter, accurate, atque egregie descripsit, maximam opere hoc laudem promeritus.

Cum igitur res ipsa loquatur, caussam mihi fuisse, cur eam his insererem scriptoribus, nil superesse videtur, quam vt paucis exponam, quid a me hic praestitum sit. Primum autem tum *Scholiastae*, tum *Villanii*, tum *Pignorii* lectiones nonnunquam in textum ipsum, sicubi is aperte in mendo cubare videbatur, recepi: nunnunquam vero adscripsi margini; illis *Scholiastae*, quae nullius momenti videbantur, omissis. Dein adnotationes illorum ac animaduersiones, detergendis in textu naeuis, ac locutionibus minus latinis tum notandis, tum explicandis, cum maxime inseruientes, subieci statim locis, quo pertinent, ipsis; cuilibet tamen earum, vt scias, cuius sint auctoris, nota peculiari subiuncta; *Scholiastae* scilicet, lit. *Sch. Villanii*, lit. *V*; *Pignorii*, lit. *P*. Tum, vt illis, quibus editio Veneta est, hoc facilius sit, quae forte quaerunt, loca inuenire, illius paginas, notato in textu stellula apposita earum initio, margini adieci. Ad extremum epistolam *Mussati* in laudem *D. Henrici* Imperatoris, & commendationem sui operis, de gestis eiusdem, quod lectu digna sit, ac de ipsius apud Caesarem gratia & pietate tot vicibus patriae praestitae, & fide in scribenda hac historia luculentis verbis agat, eidem in Carminum libro excerptam praemisi.

ALBER-

ALBERTINI MVSSATI

in laudem D. HENRICI *Imperatoris, & commendationem sui operis* de Gestis eiusdem

EPISTOLA.

Gesta sed Imperii Romani, Maxime CAESAR,
Nunc, HENRICE, tui sunt memoranda libri.
Fer, pia Mater, opem, Christi dignissima Virgo;
Rore tuo labiis influe verba meis.
Dexter amet mea vota tuus, te supplice, natus,
In cuius nostrum nomine carmen erit.
Virgo parens sic alma velis, scripsisse licenter,
Sit fas, cumque suo Caesare viuat opus.
Iure tibi teneor, Rex inuictissime, pro te,
Accedit capiti nexa corona meo.
Parce tamen, bone Rex, nimium mihi fortiter auso,
Si fuerant alia gesta notanda manu.
Parce, ferox olim Patauis irate superbis,
Saepe tamen verbis conciliate meis.
Vt mihi te facilem, sineret dum vita, dedisti,
Sic heres famae sit liber iste tuae.
Sit stilus ipse humilis, rebusque incommodus altis,
Sit rata verborum pro grauitate fides.
Quoque magis magnis fuero scriptoribus impar,
Hocque minus reliquis inuidiosus ero.
Si mihi praefuerint, ego me consoler in illis,
Gaudebo laudes attribuisse bonis.
Quum bene quid feci, fuerit mihi gloria vinci,
Dum bene promeritis annumeratus eram.*
Plaudeat archigraphi si non mihi tibia Liul,
Sit miles simili, sit ratione pedes.
Vtilis Ausoniis miles tibi profuit aruis,
Vtilis interdum turba pedestris erat.
Me super his scriptis, caelestia numina testor,
Non timor, aut odium, nec superauit amor.
Gesta super vero semper sine crimine scripsi,
Zelus in hac quisquam non mihi parte fuit.
Scripta mihi videas rerum discrimina, Lector,
Et tibi nunc Gelfus, nunc Gibolengus ero.
Saepe tibi dixi, Caesar, de parte petenti,
Totus ero talis, Rex, tibi, qualis eris.
Fac tua sit nostri series constantia libri,
Namque erit hic vitae fons & imago tuae.
Haec referens Gelsa non me de parte negaui,
Et risi, & tecum pars mihi risus erat.

* *Mel.* eam, vt alibi.

Gratia multa tibi pro me, mitissime Caesar,
Accedant animae praemia digna tuae.
Quod tibi cis alpes non me dilectior alter,
Carior aut nostra sub regione fuit.
Et sors quaeque suos casus mutauerit, vnquam
Mutua non soluit foedera nostra fides.
Tu mihi munificus supra quaesita fuisti,
Solus ab Imperio prodiga dona tuli.
Ius etenim patriae donasti dicere nostrae,
Quodque procul patria distraherereris humo
Et sibi perpetua pro libertate dedisti
Semper Rectores posse creare suos.
Quodque magis iuri subiecta Vicentia nostro,
Nostra quod ex omni tempore serua foret.
Quid fuit a nostra te sic dissoluere terra,
Inque Vicentinum tradere iura caput?
Ingrati Pataui. Quae vestra insania? vobis
Is se subiecit, qui caput orbis erat.
Se sub lege ligans, esset cum lege solutus,
Iura sibi prorsus non reuocanda dedit.
Fecerat hoc pietas, vigor, & clementia recti
Principis HENRICI, & simplicitatis amor,
Collaudata satis Patauae praeconia famae
Profuerant verbis insinuata meis.
Pace super nostra placidus concesserat vrbi
Moribus & vita liberiore frui.
Sed male concordes & longa pace superbi
Cessistis pactis per vaga vota bonis.
Multa peroranti dudum, frustraque roganti
Exhibita est nulla pro mihi parte fides.
Summula Principibus paruae desponsa monetae
Tempore sub paruo conduplicata fuit.
Accessit damnis amissa Vicentia nostris,
Bellaque cum Grandi capta fuere Cane.
Omnia iam sero * tantum mihi credita vati, *f. tandem
Tunc cum solliciti plena timoris erant.
Mittite me, Pataui, Dominum Legatus adibo,
Soluantur bellis mœnia nostra, rogem,
Ne veniat bellum, quod dissipet omnia, dixi,
Milite cum Franco, Theutonicusque furor.
En modo libertas pretii maioris emenda est,
Conditio vestras saeua requirit opes.
Tum simul exorans trepidus cum plebe Senatus
Omnia sub libitu supposuere meo.
Iui, atque aere dato supplex bona vestra redemi,
Sic in fas alio non redimenda viro.
Ore meo vestros hostes certamine vici,
Qui pariter verbis succubuere meis.

Iuit

Iuit ad Etruſcos, altae quoque moenia Romae
Rex, abiit veſtra longius ignis humo.
Non libet hoſtiles vltra diſtinguere cauſas,
Praebita cur fuerit proxima terra Cani.* *Vicentia
Non mihi cum patria liceat contendere noſtra,
Noſter vera liber geſta fidelis habet.
Cum Cane vitaſſet momenta per omnia clades
Vrbs mea, conſilio ſi foret vſa meo.* *al. modo
Ipſe fui vobis per contingentia Calchas,
Ac ſi rite foret ſcire futura datum.
Inque necem Troum ceſſet victoria Graiis,* *f. ceſſit
Sunt qui Dulichio credita facta Duci.* *f. qui pro quia
Viue liber puri teſtis fidiſsime veri,
Cumque meis ſemper ſingula geſta refer.
Tuque ſtude ſolers Paduae ventura iuuentus,
Cautior vt noſtris efficiare malis.

ALBERTINI MVSSATI

DE GESTIS HENRICI VII CAESARIS

LIBER I

Solum natale Rubr. I

Vcemborc* oppidum est Francorum fines a Germanis distinguens, a telluris sterilitate nomen accipiens. *Lucel* quidem lingua Germanica *pauper*, vel *parum*, & *Borc*, castrum appellant.

* Forte *Lucelborc*, cum respectu ad etymon. Sch.

Prosapia. II Comitum de *Lucemborc* prosapia æque nobilis antiquis orta stipitibus, quos mage memorabiles fecit armorum, bellorumque strenuitas. Ex his proditus *Henricus* qui patre, fratibusque patris duobus in bello, quod inter ipsos, & Comites Brabantiæ gerebatur, amissis; fratribus videlicet patris, ac duobus priuignis in acie occisis, & patre viuo ab hostibus capto, & dum se ære redempturum magnum pondus polliceretur*, tamen gladiis confosso, & in proximum fluentem iacto, cum tribus reliquis eodem patre natis superstes mansit, paternæ domus maior, vt primogenitus, lege Gallica.

* Hoc loco syntaxis laborare videtur, ni post, *redempturum*, copulam apponas, vt sit; *dum se aere redempturum, magnumque pondus polliceretur*: aut alio quopiam tibicine vitium hoc fulcias. V.

Mores. III Hunc laudes multæ in ipso ætatis flore prædicauere. Qui iugiter, & indies accrescente tempore famam fama auxit, vt circa incumbentia* sibi semper, & consulte, fortiter, & strenue agendum esset. Iustitiam quoque tanta coluit obseruantia, vt merces, & singula quæque aduehentes intra *Lucemborc* fines, adeo in tuto essent, vt nulla onustorum animalium per nemora, & vastitates accubantium, rerumve custodia opus esset: inexorabilis circa iudicia compertus: in raptores, ceterosque grassantes etiam æris effusor proprii, si quicquam constitisset furto, vel rapina deperditum. *Margaritam*, Ducis Brabantiæ filiam, adolescentem imberbis & ipse duxit vxorem, ex qua *Ioannem* filium primogenitum procreauit. Treueriensibus vectigalia quædam, certaque solita domui de *Lucemborc* exennia denegantibus bellum solus intulit, & collatis vndique Principum, amicitiarumque priuatarum subsidiis, vrbem *Treuir*, ciuitatum Alemanniæ cis Rhenum non mediocrem, obsedit, & exhibendorum exenniorum antiquum fœdus obstrinxit. Vacanti sedi Treuerensi, quæ eligendi Romani Principis vocem obtinet, minorem natu ex Fratribus suis præfici curauit obnixe, idque solers effecit. His, aliisque memorabilibus inter ceteros vtriusque Galliæ Principes insignis habebatur, famaque pollebat. Cuius & opes creuerant, ceteraque, quæ inter primores, & excellentes mortales extollunt.

*Dure nimis hoc membrum superiori aptatur, nisi hanc agendi circa *incumbentia* necessitatem augendæ famæ caussam fuisse dicas. Iam quæ autor hic atque alibi vocat *incumbentia*, idem est ac Latinis *officium*, Græcis καθῆκον, Tuscis *le faccende*: id quod a latino, *facienda*, deriuari videtur, allusione ad Græcos, qui τὸ γινόμενον, pro eodem vsurpant. Et vero, quæ *facienda* sunt, *officium* omnino sunt, & quibus *incumbere* vnusquisque debeat. V.

Prima ad regnum promotio. IV Orbis itaque terrarum vacante imperio, cum de noui Principis electione instaret agendum, conuenere Primates, quibus ius eligendi concessum est ex imperialibus institutis. Inter quos Maguntinus Episcopus domui de *Lucemborc* fidelitatis astrictus homagio vna cum Treueriensi Archiepiscopo aspirans in *Henricum* sublimandum, dudum subticuit, dum reliqui, quos iam præsenserat in diuersos intendere, concepta depromerent. Sic itidem per triduum ferme habita de compromissis in plurimos mentione*, calescentibus* 2 in dissensiones animis ad scrutinia declinauere. Scisscitatis itaque clandestine,

(vt

(vt assolet) vocibus, *Henrici* vox edita est quaternis assensibus; binis scilicet Treueriensis, & Maguntini ad idem innitentium; & binis, qui ob aliorum inuidias animos diuerterant, non votis; sed aliorum contemptibus in *Henricum*. Siue autem sic, seu diuinitatem humanis anteponamus conatibus, declaratus est *Henricus* Romanorum Imperator semper Augustus conuenientibus porro & reliquis. Res hæc per fines vulgata Germaniæ nonnullis admirationi fuit, nec prius credita, quam per patentissima documentorum monumenta manarent edicta, quæ prouincias communi assertione complerent. Suberat & admirationis occasio, cum ad summos Alemanniæ Principum apices hoc supremæ dignitatis fastigium applicari mos esset. Et equidem mira res, vt quanto humilius habuerit ipse primordium, tanto celerius volauerit in sublime, natura fortunaque fauentibus, vt mundanis vtamur vocabulis, non abnuentes Dei nutum in excelso consistere.

V *Henricus* hic titulum nactus Imperii, vniuersorum Principum feruentioribus assensibus, plebis clamoribus, & clericorum Antistitum applausibus in sedem augustam delatus est. Cuius & iugum subiere libentes, qui trans, & cis Rhenum accolunt, & omnes Teutones ad hunc sese referentes, vt ad perspicuum columen Cæsareæ Maiestatis. *Alemanniæ pla̧catio.*

VI Pacata Alemannia, finibusque Aquilonis vsque in Oceanum ad maiora direxit animum, desuetum iamdudum regnum per fines terræ reuiuiscere posse coniectans insignibus argumentis: seque in horum initium coronas vtrasque adepturum permetiens, Italorum tentare partes induxit in animum. Constiterat namque plurimas Italiæ ciuitates per Optimatum factiones arcuisse in exilia ciues partium scismatibus, quæ hinc Guelphorum sub ecclesiæ; hinc Gibolengorum sub imperii clypeis nomina sibi quædam induerant, quarum nonnullæ etiam, & præsertim Longobardorum passæ tyrannides siue exiliis, siue coertionum profligationibus, diu marcuerant. Cuius rei inuidia ad se, simile veri erat, extorres concurrere, sicque pacis ingenti suasione alliciendos populos ad cultum noui, & speciosi nominis Imperatoriæ Maiestatis. Nec huius regiæ virtutis instinctum circumspecta refellit opinio. Nam & Tuscorum quidam optimates ex Gibolengis partis antiquæ, nec non ex diuisis Guelfis, qui *Alborum* intolerantia Gibolengi nominis sibi prænomen elegerant, eiusdem propositi complices montes transiluere ad ipsum Regem eliciendum muneribus, & subsidiis. Ad quæ etiam hortamenta suggessisse acceptum est *Albuinum*, & *Canem* Veronæ Dominatores: quæ res postea successu rerum ludibrio gentibus fuit, diminutionis statuum eorundem consecutione, & grauium pecuniarum exhaustu. His informatus conceptibus, & instinctu nobili, *Clementem* Papam, Cardinaliumque cœtum, quos cum Philippo Francigenarum Rege litis caussa, quæ pro cremandis olim *Bonifacii* Papæ ossibus de hæresi accusati Regem vrgebat, simultates genere non ignorabat, accersiri* statuit, impetraturus coronationis suæ decus, & in actus quoscunque fauores ecclesiæ triumphantis. Quod & facile sui obtinuere Legati litteris patentibus, termino ad hoc in certam diem præfixo constitutione solemni, emologata etiam electione cum sacræ benedictionis præconio. Cuius & diadematis appositioni se ipsum Romæ in sedem Pontificalem compariturum, &* effecturum despondit. *Causa progressus in Italiam.* **f. assuturum* Sch.

*Quomodo *accersiri*? hic mihi aqua hæret. Scio quidem *Ioannem* de *Ianua* scribere in Summa Catholica; *inuenitur ergo* arcesso *ab* arceo, accerso *ab* accio, accesso *ab* accedo, legerem igitur, *accessiri*, ex norma canonum Grammaticorum eius æui. P.

VII His ita compositis, filioque eius primogenito in Boemiæ regnum, quod tunc Romano vacabat Imperio, summoto *Henrico* Karinthiæ Duce ad id Regnum aspirante, præfecto, coronatoque, & Boemis regia censura pacatis, vt populorum amores sibi conciret, nuntios cum Maiestatis suæ litteris mature annuntiare iussit felicem aduentum ipsius, seque pacem mundo daturum; iura, libertates* lapsis restituturum: Vniuersitatum in pace degentium mores approbaturum, & reliqua regalibus extollentia suasionibus corda fidelium. Intereaque confœderationes cum Principibus regionum Teotonici nominis, priuatasque amicitias sibi sponsionibus, *Annuntiatio progressus.* **lego, iura libertatis* P.

 & cete-

& ceteris, quæ mortales alliciunt, conquirens, ſpe etiam ſuffultus *Amei* Saubadiæ Comitis alteram ex filiabus Ducis Brabantiæ vxorem habentis, cui & *Delphini* frater adhæſerat eiuſdem Saubadiæ Comitis gener, inque ſocias vices & *Guidone* Flandriæ Comitis fratre ineunte. Hi quidem & Imperatoris aduentum, obſtudium exoſi eis dicti *Philippi* Francorum Regis, affectabant. Statutam inde diem tranſgrediendarum Alpium præfixit in Lauſannam vicinam deſcenſui ad Lombardiæ planiciem, indeque ſeſe cum copiis promoturum enunciauit. Præmiſſiſque iterum ex latere * viris ſtrenuis ad partes Italiæ, Epiſcopis, & Laicis, ad vniuerſos & ſingulos Imperii fideles diem nunciantibus, qua citra montes deſcenſurus erat, vt occurrerent ſuffecturi viribus regalis aduentus, & parituri ſalubribus eiuſdem monitis, vt Regia Maieſtas appeteret. *3

Colloquia cum Principibus Germanorum.

VIII Compoſitiſque rebus, vtcumque componi potuerunt. Ipſe inter Regni Principes, inſiſtente Regina *Margarita* conſorte, ibidem colloquium habuiſſe fertur. Inquiens, *vt, ſi humanorum actuum auctor, & productor Deus ipſum vti voluiſſet communi vitæ ſolatio, priuatus vt viueret, vt liber animus, & ſui iuris foret, ſibi priuatæ vitæ parendum eſſet dumtaxat officio. Nunc autem, dum ſtatuerit, vt rerum omnium ipſe potiatur, infallibiles fore effectus eorum, quæ prouidentia diuina prouiderit, ſe iugum non excuſſurum, vt ſeruum pecus, quod ſua ipſius conſumitur inertia: ſed executurum commiſſa diuinitus. Exhortans commilitones ſuos, quibus mundum ſponſum patere, ait, iam bene fauſtis aſpirare principiis, in ſpectante Deo ſecum ire, Principatus mundi ſe offerentis accipere. Vacantes curules, Præfecturas, ſummaſque poteſtates Senatus, populique Romani ſe dedentes amplectantur. Se illos antecedere, illos ſequi, vt miles, vt dux in omnes fortunas, & caſus.* Ad hæc inter ſe diffidentium militum murmur intonuit, obiurgansque vulgus per varia ſuas cuiuſque diſcrepabat in facies, dum ex Principum choro proſilire, qui plurimorum aſſenſu Regem alloquerentur; præmaturum aſſerentes tantarum rerum exordium; Germanorum animos non ad tantos motus infractos, non paratos ad tam ſupremæ aggreſſum rei; hybernandum potius, interim niuibus liqueſcentibus in Kalendas Martias proficiſcendum, vt cum pecus omne per ampla luxuriet, ſata exercitus repleant, quæ omnia formidoloſum Regem, & præpotentem efficient. His parum ſuffectus in Reginæ conuerſus amplexus, ait, *illam ſe ſaltem non relicturam, comitemque futuram in omnes caſus.* Et *prodeant*, inquit, *Aquilæ, Italiam petant, progrediantur, faueat fortuna, quam Deus, naturaque fulciant.* Sic fatus, arma, equos, farcimenta, ſarcinas, & vehenda quæque expeditioni ſuppetentia parari iuſſit.

f. vt militem, vt ducem. V.

Tranſgreſſus in Italiam.

IX Inde mouit iter trecentis ferme haſtatis militibus, peditibusque totidem, & per iuga, & colles ſummotis niuibus in *Taurini* ciuitatem deſcendit *. Cuius portæ patuere, quemque ciues libentes accepere, quibus Vicarium ſtatuit, & nouas leges dedit, & ad id loci nonnulli ex Tuſciæ, Lombardiæque partibus confluxere, aduolante fama, Romanum Regem aduentare. In reſcriptiſque Cardinali datum, cui *Pellagruæ* cognomen erat, apud *Bononiam* tunc Apoſtolicæ ſedis Legato, qui & *Ferrariam*, expugnatis Venetis, in Eccleſiæ ditionem redegerat, vt obuiam Regi pergeret, & commeatum præberet in omnes vias, & actus. Qui *Pellagrua* iis intendere creditus, literis in aperto ſic nunciantibus, diuerſo tamen itinere *Auinionem* ad Papam contendit. Cui, quantum de perſona, mutato Papa propoſito ſubrogauit Cardinalem ad eiuſdem Regis conductus officium, qui cœpto iam itinere proficiſcens vita defecit. Diſpoſitis *Taurini* rebus Rex idem vicinam *Haſtenſium* ciuitatem venit, communi obedientia ſuſceptus, ibique pace confœderatis Maioribus ciuium, Senatu nouo, ceteriſque ad nutum ordinatis, *Nicolaum* de *Bonſegnoribus* Vicarium conſtituit, cui & meram regendi poteſtatem tribuit.

**f. Cui*

Conuentus Optimatum Lombardiæ ad Cæſarem

X Increbreſcente itaque fama per vniuerſas Italiæ ciuitates, ab infero, ſuperoque mari in vtriusque Galliæ montes, Germaniæ Principes, populorumque Teutonicorum frequentias Alpes tranſiliiſſe in Regis conductum, infremuere vndique contraria in ſtudia, variiſque oblocutionibus decertantes. Formi-

Formidolosum namque id nouum dominia, statusque quietos tenentibus, & præsertim, qui propulsatos extorres tenebant, gratissimumque exulibus, iisque, quos oppresserant diuturnæ Tyrannides, noua exoptantibus suis casualiter profutura calamitatibus. Vnde concussiones, fragores, strepitusque resultabant, hinc palam verba iactantium, quos diuturnus metus taciturnos fecerat obmutescere; inde, quos potentiarum tuendarum. Regi se remediis quibuscunque conciliaturos erigebantur.

* Intricatus locus, qui videtur extricari posse hac ratione: *Inde quos potiendarum rerum spes, Regi sese mediis quibuscunque conciliaturos, erigebant. P.*

Ex his primi Longobardorum Magnates *Philpponus* Papiæ Comes, *Simon* de *Colubiano* Vercellarum, *Gulielmotus Bruxatus* Nouariæ, & *Antonius* di *Fisiraga* Laudi Dominatores, paribus votis, consiliisque cum delectorum ciuium legationibus ad curiam petrexere, ibique comiter suscepti, ad Regisque consilia vocati, dierum plurium spatio diuersa versantes, denuo Regem allocuti sunt. Status instantes ciuitatum præfatarum salubres populis suadere conati, illum se suis producturos potentiis, suffragiisque ad reliquam Longobardorum obtinendam prouinciam propriis spondebant, animum Regis, qui-
*4 bus poterant * attrahere suis studentes votis. Quibus & ipse virtute regia responsa reddidit. *Bono animo esse. Se populis suis, ipsisque quietem daturum, vicinos exules ipsorum gratiis restituturum, beneficia impensurum, & tanquam primis sibi mansuetis, & obsequentibus complaciturum. Resignanda Dominia honori regio, paces Manfredo, & ceteris petentibus non denegandas omnino.* Quibus siue spe capti, siue formidinibus concivium, quos domi Zelotypos Majestatis Imperii reliquerant, assensere, paruereque claues dedentes, singulaque detentiones re, & verbo remittentes. Et hos quidem ad animorum erigendorum informationes more regio condonauit. *Philippono* castri *Saluazii* dominium, & gubernationem, quod tunc vacabat Imperio, concessit in feudum, antiquumque sui stipitis Comitatum innouans in eundem, ceterosque prædecessorum priuilegiis singularibus, ac iustis titulis conquisitis regali beneficentia, & largitate donauit, maiora pollicitus in posterum facultatibus se offerentibus, & meritis eorundem. Accessere, & *Albuini*, ac *Canis* della *Scala* Veronæ Dominatorum viri solemnes legati, quos aquilas, clypeumque Romani gestasse Imperii, seruasseque constare aiebant personarum discriminibus, per quorum prædecessores & in mortem itum fuerat. Nec ob id desiisse superstites magnitudines, & dominatus, non suos, sed Imperii, quorum ipsi Procuratores existunt, non minuere, sed augere, proprium offerentes Imperii domicilium vrbem *Veronæ*. Quibus & se congratulabundum læto, & singulari non celauit aspectu, proposita vera annuens, gratiarum eos dignos profitens, quæ regiam decuerint liberalitatis congruentiam; progressurum se, & proximum, vel præsentem *Veronæ* affuturum, nec iis deesse, qui iusta petierint. Illo & *Pisanorum* aduenere legati in pretiosissimarum ornatu vestium, equis prouecti sublimibus, cum famulorum ordinibus, & armis fulgentibus, aspectui congruentes Imperatoriæ Maiestatis, quibus ex confidentia continuo personæ Regis commissa custodia, & vt ex conscriptorum numero Consularium haberentur, decretum est. Ex thesauris vrbis suæ publicis dona tulere Regi millium LX aureorum, cum totidem sponsione conferendorum in suæ ciuitatis accessu felici. Tuscorum quoque Nobilium, eorum præcipue, qui Imperialis zeli agnomina ab antiquo tenuerant, videlicet ex *Vbertorum* Florentina progenie plurimi, aliique prosapiarum Etruriæ strenuissimarum militaribus fulcimentis. Tumescente identidem curia Regia Gallorum, Germanorum, Italorumque turmis, vt iam magnitudine laboraret sua, *Guido* della *Turre*, vir egregius Mediolanensium Præpositus, intra Mediolani fines ciues continuit, ipsosque in armis sub custodiarum vigiliis tam in vrbis, quam ceterorum ditionis suæ locorum præsidiis sollicitos habebat. Vir magnanimus, acer, & implacabilis, quamdiu sibi suppeteret defendendi, vel vlciscendi facultas. Huius conatibus *Maphæi* Vicecomitis, eiusque factionis potentum Regem sollicitantium obstabat sedulitas, nec non nepotis eius Mediolanensis Archiepiscopi, cuius fra-

tres

tres ipse *Guido*, vt suæ dominationi suspectos, compeditos habuerat. Quem & vrgebant intrinsecorum multorum odia, partes *Maphæi* clandestine tenentium, penesque hos vacillantis, semperque noua exoptantis plebis inconstantia. Sicque sub huius ambiguitatis dubio stetere ferme triginta interuallo dierum, hinc inde exercitus, spesque diuersæ Regis, quippe vt dissensionibus intra Mediolani vrbem excitatis, commotisque in se ipsum absque aperti belli commixtione *Guido* corrueret. *Guido* autem corde strenuo ciuitatum Lombardiæ, Tusciæque præstolabatur suffragia, in spem etiam ductus, instabilem fore Regis exercitum. Nec vtriusque meditatio futilis, vel inanis; procul enim dubio in summis discriminibus adeo res constituta erat, & anceps hinc inde, vt in fortunæ curriculo veheretur. Captato tempore Rex exhortationibus Archiepiscopi præfati, *Maphæi*, & aliorum consciorum internæ factionis per transfugas moto exercitu, relicto in *Hast* præsidio ad *Casale Saluazium* se contulit, ibique paucis moratus diebus per internuntios *Guidonem* interpellari fecit, vt iussis pareret regalibus. Quo cunctante populi in concitationem facilis timore, nondum tamen obsequente, sed rem diffugiis producente, Rex permotus ciuitatem *Vercellarum* adiit, vt propinquior *Guidoni* metui esset, factiosisque intrinsecis exaltationi: dumque impulsu datæ spei potiundæ vrbis Mediolanensis concitus & ipse incalesceret, militum copias e *Nouaria* eduxit, ficto astu se *Papiam** —— ostendens, diuertitque iter citra *Guidonis* spem *Mediolanum* properans; tuncque perculsus ingenti, & inopinato motu *Guido* nuntios ad Regem transmisit, qui se pariturum edant, ipseque inermis dimisso, licentiatoque omni exercitu, ac præsidio, Regi obuiam venit, seque, vrbisque omnem potestatem tradidit.

* *f. iterum* Sch.

Mediolani deditio.

*XI Mediolani deditio non minus *Henrici* Romani Regis famam auxit per omnes Italiæ fines, quam vt altera Roma diceretur, & vt alterius Italiæ partis rerum omnium potiretur. Tum animos imperium non affectantium nouus terror inuasit: obsequentium spes extulit. Hinc mœrores occulti, tacitique: inde gaudia, & lætitiæ apparentes in tuto, dissimulateque*. Mirabile dictu, omnes ferme Lombardiæ ciuitates ab Alpibus hinc *Veronam* vsque inde *Mutinam* inclusiue fidelitatum iuramenta præstitere. Vicarios suscepere nouis legum sanctionibus ad Regis placitum vitæ, necisque potestatem habituros, *Alexandria* dumtaxat excepta. Hæc enim *Roberti* Apuliæ Regis præsidio tenebatur, cui & sponte Rex ipse cessit, forsan & illum caussa non latente. Regum nempe consilia non omnia, nota populis. *Patauini*, *Vicentinique*, quos *Friderici* Imperatoris sæuitia, nefandaque *Eccerini* de *Romano* tyrannis, imperii vices obtinens, necauerat a stirpibus, longaque deinde freti quiete, substitere, nihil arrogantiæ, contemptus, paruinque obedientiæ ostendentes fauentium exemplis, rerumque successibus salubria resumpturi consilia. *Bononienses* —— secus. Nam & ipsi nouorum vallorum, fouearumque munimentis vrbem cinxere; plebiscita, legesque in Regem, Regique obsequentes statuere, in quibus, & Imperatoris nomen proferenti capitale sit supplicium.

* 5

* Videtur hic, *dissimulate*, sumptum pro, *aperte* ac *palam*: cum tamen contrarium significet, nam *dissimulare* est astute aliquid celare, ne intelligi possit. V.

Coronatio apud Mediolanum.

XII Triumphans igitur in *Mediolano* Rex *Henricus* corona ferrea insigniri iuxta legis Imperialis sanctionem antiquam statuit, euocarique vndique populos dimissis edictis ad diem certam, in ipsa *Mediolani* vrbe, & sanctissimi *Ambrosii* æde, seu oraculo. Quamquam disceptatum, an *Modoeciæ* id fieri oportuerit, vt plurimum moris antiqui fuerat; decisum tamen, & illico fieri nihil interesse. Illud quoque Principum, Baronum, ac populorum iam subiectorum frequentia, & alacritate effectum est. Ad id ex nondum parentibus inuitati, vocatique interfuere *Patauinorum*, *Vicentinorum*que legati regiam coronationem præsentiis honorantes seque non ex fidelibus minimos zelis bonis, & cum se captaret temporis opportunitas, operibus offerentes. Quibus mite responsum gratificandi, cum sibi, Imperioque (vt decuerit) se deuote summiserint, reddidit. Coronati itaque *Henricus* Cæsar, Augustaque *Margarita* anno ab ortu Domini nostri Iesu

Christi

Christi vndecimo trecentesimo millesimo, VIII Idus Ianuarii ferrea corona, quam *Lauream* appellabant, in equis phaleratis, rubro scarleto cum purpureis tegumentis supra vertices latis, se populis exhibuere per vrbem, Rege sceptrum manu dextera gestante, videlicet scipionem aureum lilio supra renidente, quorum imagines, effigiesque hoc loco conscribi consequens visum est.

XIII Homo gracilis, statura prope iusta, colore, capilloque subruffis, eminentibus superciliis, sinistri oculi albuginem detegit plus æquo mobilitas. De planicie in acutum apicem nasus se porrigit. Ore venusto, mento terete, coma gallica, *quantum pollex operiret, conspicit occiput*. Ceruix humeros a capite congrua æqualitate discriminat. Nulla tergorum obesitas. Ventris, & pectoris veluti linealis æqualitas, pedumque, & crurum commensurata conformitas. Loquela tarda, succinctaque, idioma gallicum, satisque se conferens intelligentiæ Latinorum. Magnanimitatem concomitari mansuetudo videbatur, & diuini cultus instans sedulitas. Cuiusquam cum subiectis pactionis impatiens, Gibolengæ, Guelfæve partium mentiones abhorrens, cuncta absoluto amplectens Imperio. Augusta, annum iam sextum & trigesimum agens, impuberis habet aspectum, cui color albus, fusca cæsaries, maxillæ teretes, nasi rubra acies, os pusillum, facie & ocellis ridenti simillimis. Labellum inferius, mentum, & colla velum tegit circumductum Germano ritu. Amictus laxior Gallico more, statura paulo breuiore mediocri. Consilii non ignara, arrogantiæ expers. Affabilitatis in inferiores plus quam regiæ quidam esse dixerunt, quod & mansuetudini plerique attribuere. Cæremoniarum, diuinique cultus tantæ assiduitatis, vt solemnium festiuitatum dicta sit pernoctare vigiliis. Lapsorum miseratrix, amoris in virum supremi, prolationis facundæ, nec prolixæ. *Regis & Reginæ descriptio.*

* Nescio, quid hoc rei sit: quare mendum subesse reor. V.

*6

*ALBERTINI MVSSATI
DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS.
LIBER II.

Rubr. I His mundi Principibus ad sublimis gloriæ columen sic feliciter prodeuntibus fortuna secundis adversa permiscuit, solis hucusque dulcibus vsa blanditiis †. Accidit quippe, vt dum recogente pro instantibus Imperii, Reique publicæ necessitudinibus ad incumbentes actus, vtilesque progressus de subiectorum populorum contributionibus oportere conferri, annuntiatum populo Mediolani, vt offerrent ipsi iuxta Communis, & populi agnitas facultates †; conuentu adhibito conscriptorum Decurionum, primores, quos vetus agitabat intestina dissensio, hinc *Guidonis*, inde *Maphæi* instinctibus, vtrinque ambitiosis studiis ostendendæ potioris dilectionis in Regem, certatim maiores summas offerri suasere, vt demum pollicitatio summam caperet centum millium florenorum. *Exorta in Regem Mediolanensium simultates; Crema & Cremona rebelliones, cum expulsione Guidonis della Torre.*

† Hæc syntaxis non vnam præfert offensam. Primo, illud, *recogente oportere conferri*, subdurum videtur. Deinde post verbum, *Mediolani*, videtur nonnihil desiderari. Ad hæc illud, *vt offerrent ipsi*, non potest defendi, nisi figura, πρὸς τὸ σημαινόμενον. Sed hæc omnia æquari, tollique possunt, si pro, *oportere*, scribas, *oporteret*; post, *Mediolani*, adiungas, *foret*, vel *fuisset*; & pro, *offerrent ipsi*, reponas *offerret ipse*; quanquam postremum hoc ferri potest. V.

Hoc publicatum iam prioribus oneribus defesso populo perquam graue visum. Iam Regem detestari per fora, fana, & plateas: iam Teotonicorum furores insupportabiles; iam status mutationem, quam gaudio esse putauerant, mœrori, onerique fore. Hæc* querelæ in dies inualescebant, in plebem, nec ante sedatæ; sed potius delatæ, quam Cæsaris clementia manaret edictum, alteram partem exigendam, alteram differendam, effectumque est, ** pro Hæ, more sæculi. Sch.*

 vt pro

vt pro dimidia foret exactio, dum super reliqua aliud Princeps statueret. Nec dilatio hæc, si distulit odia, tamen abstulit; quin tumidi præcordiis conceptus insisterent. Insuper & maiores futuri scandali subiere caussæ. Nam illis pæne diebus Cæsar *Papiam* promoturus, delectos ex Maioribus secum ire decreuit ad L circiter numerum, quibus de publico stipendia dari statuerat, ex quibus duplex dissidium exortum est; alterum plebis prægrauatæ soluendi æris: alterum vtriusque factionis Nobilium, hunc extra vrbem exitum non tantum militiæ, comitivæque regiæ indicium, sed futuri exilii meditantium esse principium. Inde & plebs excandescens, in Principem iam solis concitationibus egens, susurrabat infrendens. Nec hæc *Guidonem* Turrianorum, sibique adhærentium: nec *Maphæum* Vicecomitem, ceterosque eiusdem partis Principes latuere. Se namque Cæsari magnitudinum suarum formidine exosos, suspectosque nouerant. Verum hic diuersorum diuersa certabat opinio. Plurimi namque *Maphæum* a Cæsare tutum omnia fiducialiter agere, quamquam astu *Franciſchinum Guidonis* filium tentandum a *Galaaz* filio extra....... prope *S. Dionysii* prædia ad colloquium traxisset, nec sic amotis arbitris, quin & manum in fidem dare *Galaaz Franciſchinus* compertus fuerit. Alii verum colloquium fuisse inter se sine fraude dictitabant, Cæsarem re cogente *Maphæi* culpam ad tempus dissimulasse. Sed hic veritati locus superfit. Intumescentibus igitur plebis, insigniumque in Cæsarem simultatibus, dum instante *N.* de *Bonsignoribus*, quem suffecto altero Hastensibus Vicario, vrbi Mediolanensi præfecerat, vt impositio soluendi stipendii, pecuniæque aggregandæ fieret, ad idque sibi ægre responsum foret, infra prætorii forum, vbi *Broletum* vocant, exaudita vox est arma conclamans, extemplo plures in eundem clamorem exacuens; sicque breui vrbs vniuersa commota est. E consilio vocati sine ordine discessere, sese ad domos proprias proripientes. Populus, & omnis plebs per vicos ad suas quisque domos perrexere. Nonnulli arma capessentes in tribubus stetere ancipites, quidnam hoc esset hæsitantes. Cæsaris Principes Francorum ex Ducibus *Ameus* Sabaudiæ Comes, Marescalus Flandrensis Comes *Guidonis* Comitis frater, Dux Austriæ, *Goleranus* Cæsaris frater, ceterique ad arma prosiluere, non compositis, centuriatisve cohortibus hinc inde palantes, quorum plerique suspectioribus vrgentibus causis ad Turrianorum loca discurrentes, quæ *Vasta* appellant, *Guidonis* vicina domui circiter XXX in equis hastatos inuenere ibidem consistentes, seu quicquam pensi habentes, siue quænam hæc esset res, hæsitantes, inter quos *Franciſchinus Guidonis* maior natu fuisse constitit, in quos aggressu facto, victi cessere Germani, plurimis cæsis, sauciisque. Dumque ad id loci tantæ resistentiæ infamis Franci, Germanique confluerent, ibidem infestius concursum est, vbi pæne pari, & ancipiti certamine ciues* terga vertere cæsi, fugatique. Quo statim conflictu *Guidonis* domus excisa est; ipso non comperto supellectilia direpta, ænea, argentea vasa, grauis æris arma, equi, ceteraque, quæ diuitiosa ætas in domum egregiam aggregauerat, exustis, conflagratisque desuper terram ædificiis. Nec hoc substitit loco regia militia, seditionum exterrita pauoribus; sed per vrbem hinc inde perambulans vix inermibus parcens, quos in armis inueniebat, confodiebat. Marescallo *Galaaz*, *Maphæi* filius maior natu, in has necessitudines se cum sequacium turma vt suffragantem exhibuit. Occidente sole nox cædem, conflictumque diremit. Regiæ cohortes in theatrorum plateis, locisque triuiis pernoctauere sub armis, succensis facibus alternis vigiliis. Illucescente die iussa quies, clamataque fiduciæ voce præconia; ferunt tamen, a præda, & violentiis per vicos non esse desitum: Quin & Teotonicorum plerique, quibus se & *Maphæi* Vicecomitis nonnulli complices adiunxerant, in Turrianos, eorumque partis consortes desæuierunt partiariis nuncupationibus, vt si se Guelfos aliqui profiterentur, animaduersum in eos; si quidem Gebellinos, illæsi abirent. Per colonias quoque Vicecomitum fideles aggressi Turriani nominis plurimos cædere, domos & villas incendere, vt in ardentibus victoriis mos est victoribus, idque * inultum pertransire,

*7

* *Scribe meo periculo*, nilque Sch.

pertranſire. Poſt hoc trium, vel quatuor dierum lapſu, edicto regio conclamatum eſt, his abſtineri exceſſibus, ablata reſtitui, *Guidonem*, filioſque intra dierum octo ſpatium comparituros ad ſe de impoſitis purgandum, æris & perſonarum pœnis adiectis. His terroribus confuſi ciues per domos, & vicos ſe continuere: nec ſatis fiduciæ fore *Maphæo*, familiæque vulgatum. Cæſarem namque non latere perlatum eſt, in ſe per factionem vtriuſque partis coniuratum; alloquia locis abditis inter vtriuſque partis primores habita; coniugia deſponſa; hæc non niſi, vt priuatim vnanimiter conſpirantes Cæſarem oppeterent, vrbe pellerent, communionem integrarent. Hæc fauillæ inter vrbis penetralia ſic feruentes flammas extulere, vt omnis Italia nouarum rerum iam excita motibus incaluerit, prodiitque famæ ventilabrum mixtim veris, falſiſque promiſcuum, iam Regem, in tyrannum verſum, facultates populorum diſſipare, partiarium ſe palam oſtendere, Teotonicorum rabies, Francorumque inſolentias in Latinos inſanire. Verum diuulgantium pars Regem non corruptum; ſed domeſticis ſuis violatum aiebat; occiſis tamen, pulſatiſque id parum prodeſſe. Viciniores perculſæ his terroribus ciuitates, & præſertim partis Eccleſiæ, nomen ex antiquo tenentes, omni potiundæ quietis ſpe exutæ rebellauere. *Crema*, *Cremonaque* viciniores pulſis Vicariis, præſidiiſque regiis iugum excuſſere. *Regini* * plus æquo exultantes partis Imperii fautores, ſeque ob noua Regiæ militiæ in partem ſe detegentis extollentes, expulere, fugæ remedio Vicario cedente.

Scribe, *Regienſes.* Nam inter *Rheginos* & *Regienſes* hoc intereſt, quod *Rhegini* dicuntur a *Rhegio* Calabriæ; *Regienſes* vero a Regio *Lepidi*, Galliæ Ciſalpinæ ciuitate, de qua loquitur hic *Muſſatus.* V.

II Hiſque talibus *Mediolani* nouis elati *Mazii*, *Brixiæ* paulo ante Dominatores, in *Thebaldum* de *Bruxadis*, ceteroſque, qui nuper iuſſu Regis *Brixiæ* ciuitatem intrauerant, inſultum mouere; ſed fortuna præſumptos eorum diuertens * affectus, populo plebeque, quos iam veteris dominii pertæſum fuerat, noua affectantibus, vices mutauit, vt pluribus cæſis, multiſque captis *Maphæus* de *Maziis*, & *Brixienſis* Epiſcopus, eiuſdem nepos, vix fugam arriperent ad caſtrum *Vrceorum* ſe proripientes. Sicque *Thebaldus*, qui Cæſaris beneficio nuperrime in ciuitatem reſtitutus fuerat, ſuique ſequaces, fulciente populo primum locum obtinens, vt ceterorum eiuſdem partis princeps, excluſis ad libitum *Maziorum* amicis, vrbem *Brixiæ* poſſedit. *Albertus* de *Rogolone*, quem Rex Vicarium ibidem præfecerat, nullis ſuffultus patratis ceſſit; comiter tamen habitus a *Thebaldo*, & ſuis, non abſcedit. *Defectio Brixiæ.* ** f. melius, effectus. V.*

III *Cumarum* ciuitas his tumultibus pauliſper commota; Cebenenſi tamen Epiſcopo, illo iuſſu Cæſaris ad reconciliationem properanti, ſubſedit. *Cumarum obſidio.*

IV *Rubeorum* pars in ciuitatem *Parmenſem* Cæſaris imperio adducta pacem cum *Giberto* de *Corrigia* initam rupit, congreſſuque impari cum *Giberto* victa, fugataque cum ſtrage multa occiſorum, captorumque ex vrbe diſceſſit. *Expulſio Rubeorum de Parma.*

V Hi ſtrepitus vndique increbreſcentes Regiam curiam perplexam curis ingentibus, ſollicitudinibuſque fecere; in conſilia publica, priuataque Cæſarem coegere non ſuffectura diurnis lucibus. Priuati conſilii coibant a latere domeſtici *Ameus* Sabaudiæ Comes, *Treuerienſis* Epiſcopus, Cæſaris frater minor natu (nam & *Goleranum* alterum fratrem plurimum armis, militiæque intentum expediebat) Epiſcopi *Leodienſis*, *Baſilienſis*, *Cebenenſis* & *Tridentinus* bibliothecæ regiæ Cancellarius, *Henricus* de *Coldonia* Protono-
* 8 tarius * ſecretorum conſcriptor, ac Referendarius. Primis decretis domeſticos corripere, emendare, cautum; ſe Mediolanenſibus conciliare; *Guidoni* della *Turre* diem dictam prorogare, ne quid in inſontem forte animaduertatur; curæ eſſe partiaria vocabula deteſtari, abolere, cauſas commotionum manſuete dignoſcere; animos perterritos conciliare, mitigare; collectiones, æriſque grauamina minuere, ſubleuare; deuiantes ſuaſionibus manſuetis ad ſubiectiones elicere. His ſtabilitis ſollicitus Cæſar *Ameum* Sabaudiæ Comitem, Delphinum fratres geminos, Ducem Auſtriæ, *Ioannem* de *Calcia* Flan- *Procurata cum Mediolanenſibus conciliatio.*

 drenſem

drensem Marescallum curiæ, Flandriæ Comitem, fratrem aliosque Germanos, & Francos ex Principibus seuocasse dictus est, in eosque vultu, verbisque nunc tristibus, nunc horridis, ardentibus in iram oculis, sermones intendisse, sic inquiens.

Deum meum, cælum, sidera testor, o Franci, Germanique socii, commilitones, necessarii mei, fratres, agnati, cognatique, mea caro, sanguisque meus, nulla me mundi gloria, nullique mortalium cupidinum affectus ad has mundi motiones adducunt. Si sursum aspiciam motorem Deum, si infra Clementem *Papam intueor. His ducibus vehor. Et quis contra me? nisi ipse ignarus, ingratusque facinoribus assentiam, vt cæcus a cæcis ductus delabar in foueam? An ille supremus iusti, & æqui præceptor Deus quidquam sanctius statuit, quam vt proximum diligam, vt me ipsum? Vllane discretio, vel differentia inter Christicolas? quis ille sit proximus? Germanus, Francus, Vuandalus, Sueuus, Longobardus, an Tuscus? Et quisquam vestrum respondeat, Gebellinos? Proh facinus! Ad quid veni? ad quid missus? vt prædecessorum cuiuspiam errores impius successor exequar? Schismata iam antiquata suscitem?* Clemens, *& Dei sedem in terris obtinens nostrum ad id progressum mouit in plumbo consculpens, vt Gibellinis Guelfos subiiciam, vel e contra? Quænam hæc paritas? Hi Imperii, illi Ecclesiæ velaminibus inuidiosa induere nomina, quibus hæc suggessit Lucifer ille, qui cecidit. Ergo &* Clementis *Papæ Nuntius, cuius sub signaculo in me Christicolæ, vt in alterum Dei luminare, conspiciunt, alterum eorum genus insecutus progrediar, alterum proditurus? Non sic temerarii nostrorum actuum peruersores, præsertim quos ex vobis illud præcordiale scelus inuasit. Præmoriar ipse, priusque huius corporis compagine, quam mente diuidar. Et si quos ex vobis illa prorsus vrgeat cordis anxietas (vos siquidem mecum progeniti fratres) in fratres aspiciens, abite hinc retro, cædem appetite, sæuite vobis auctoribus, non me duce, non principe. Per Deum immortalem nostras euitate secures, quas primus huiuscemodi concitationis tumultus suo sanguine cruentas excipiet. En iam Longobardiæ, Italiæque ciuitates iustissimis accensæ iracundiis (si vulgata fidem teneant) nos vt famosos tyrannos detestantur, & fugiunt. Quid ni? singula quoque animalia mortem, perniciemque deuitant.*

Fine iis verbis facto Regina Augusta genis madidis Regis animum demulcere conata, *placandum viri animum*, ait, *non omnia vera, quæ singuli referunt, & si quæ comperta, non a grauibus, fidisque profecta; sed vulgi vilissimi hæc sordida, ineptaque vulgaria. Principes talium innoxios, ignarosque, erigendos animos ad fortia, hæc aduersantia subito tolli. Parabit vnusquisque animum, omnia auctore Deo votis accommodari.* Consiliarii itaque super instantibus diu inter se plura versantes salubre fore* ab radice morbum curandum; *Guidonem* Cæsari conciliandum, indulgendum ei, vt tuto ad Principem accedere sit fas, vt bonis restitutis extra Mediolani fines indemnatus cohabitet, & castrum *Orphanum* suspicionis tollendæ causa cuiquam vtrinque fido resignet. Harum conditionum tractatores *Philipponum* Comitem, *Guidonis* Socerum, *Simonem* de *Colubiano* Vercellensem, & *Antonium* de *Fisiraga* Laudensem interponendos, qui & Cremonenses pertemptent, qui defectionum suarum motus fuerint, dissensionum causas auferant, & ad gratiam mansueti Cæsaris redigant. Extemplo missi Cremonam (nam & illo profugus *Guido* perrexerat) retulere, *Guidonem* respondisse, se a Cremonensibus, vt hospitem ad vitæ refugium susceptum, omnia in ipsorum arbitrio consistere, se nihil aliud pensi habere, nisi sicut ipsi de se, suisque statuerint: Cremonenses, quoque onerosum Vicarii iugum, populum paupertie, inediaque profligatum, impotentem contributionum, quas Cæsar ipse iam conferendas decreuerat, præterea ipsum Cæsarem, (quod intolerabilius erat) Teotonicos in Latinos dimissa licentia sinere insanire. Iam Guelfos vbique delendos ex præsumptionibus inultorum excessuum in ipsos commisso-

* intellige, putauere, vel quid simile. Sch.

commissorum apparere. Cuius & Cæsaris partiariæ mentis indago significat
* 9 in singulis Ciuitatibus, & locis Vicarios Gibellini nominis * institutos, parti Ecclesiæ iam timendum esse, innouatum *Friderici* scisma vetus, & demum consilium capiundum ab amicis, sociisque Longobardis, & Tuscis, & respectu habito respondendum.

VI Interea legati ad Cæsarem ex *Ianua* magnifice profecti iurauere mandata, nauigia spondentes impensis propriis ad coronationis conductum. *Lucenses* destinatis Legatis diu in curia retentis, multisque diu hinc inde pertentatis, ære multo promisso, vt immunes Imperialium obsequiorum, suis exclusis exulibus, liberi manerent, nullisque aliis obstricti contributionibus, quamquam & non reiecti, longis admissi auditi colloquiis, tandem frustra tempus triuere.

Ianuensium obedientia.

VII Hisdem ferme diebus a Paduanorum magistratibus Religiosorum Minorum, & Prædicatorum viri duo ad curiam transmissi sunt, per Secretariorum Cæsaris intercessiones inquisituri, quænam salubria libertatis remedia concedente Cæsare cum obsequiorum vtrinque congruentium exhibitione interponi valerent. Qui inter se dissidentes commissa parum diligenter executi, spes mittentium fefellere. Quorum alter a Cæsare sciscitasse * retulit, nihil omnino pactionis interuenire posse, nisi Syndico iustis quibuslibet parituro ad Cæsarem transmisso, ceterum supplicationi locum non fore, at his obtemperatis † animum Regis in commune *Paduæ* pronum ad gratiarum contributiones. Solliciti insuper magistratus cum Tribunis plebis, quos *Gastaldiones* appellant, duodecimque secretorum conscii, in quos super instantibus per Decuriones ex Senatus consulto translata agendorum potestas, duos plebeios probatæ fidei viros *Antonium* de *Vicoaggeris*, & *Albertinum Mussatum* illo etiam proficisci iussere, eadem, quæ præfatis Religiosis commissa fuerant, perquisituros.

Concessa Patauinis libertatum priuilegia.

* l. *sciuisse*. V

† Striblig o hic esse videtur, verbo neutro passione donato. Potest corrigi sic, *his si obtemperauerint. V.*

Hi paribus affectibus curiam ingressi, cum Regis Archariis exordia summo opere nacti tractatuum, interdum & Cæsarem allocuti, de conditionibus agere cum deputatis ad id *Ameo* illustri Sabaudiæ Comite, Archiepiscopo *Treueriense*, *Leodiense*, *Basiliense*, & *Tridentino* Episcopis cœperunt, * pluriumque dierum spatiis assiduis solertiis, & hinc inde conuentibus simul habitis, cum ipsius Cæsaris conscientia Paduanis, Maiestate Regia salua, de ipsius Domini liberalitate posse concedi *, vt singulis semestribus terminis, quibus & Comitiorum dies eligendorum Rectorum instare solebat, optio sit Patauinæ communitati, quatuor eligere, quos maluerint, fideles dumtaxat Imperii, quorum vnum Cæsarea constituat auctoritas, qui Vicariatus Imperii nomen obtineat, si inter montes, & vrbem fuerit: alias eadem vnius eligendi optio sit Præsidis Lombardiæ. Idemque in *Vicentinæ* ciuitatis gubernatione Paduanis indultum sit, feudalibus inuestituris perpetuo valituris. Si quoque Rectores, seu Vicarii ciuitatis vtriusque leges, mores, statuta, consuetudines, franchisias, libertates obtentas per prisca tempora incorrupte conseruent, imposterum obstricti Syndicatibus populi vtriusque. Horum sit recognitio gratuita populo Paduano, vt per se, suosque successores annuus Cameræ Regiæ census præstetur quindecim millium florenorum auri. In instanti quoque pro promotionis, & progressus Cæsarei apparatibus, proque coronationum exenniis seruiatur de LX millibus florenorum auri. Insuper & militiæ Præsidis prouinciæ pro stipendiis portio quinque millium florenorum auri, Communi Paduæ singulis quinque mensibus attributa præfigendis offeratur semper in terminis.

* Ad finem vsque periodi nutat oratio, & manca videtur: nisi post verbum, *concedi*, vel alio commodiori loco adiungas, *obtinuerunt*, vel *impetrarunt*, vel quid simile. V.

Iis Legati duo præfati acceptatis, quatenus Paduanus approbasset populus, non ob aliud missi, a Cæsare licentiati cum multis beneficiorum sponsionibus,

nibus, quam cito responsuri, discessere. *Paduam* autem applicantes nouitatum mole aduersus Cæsarem ingruentium elatum inuenere populum. Præstiterant siquidem suspicionis habendæ cumulo additamenta occasiones nouæ, vt citra spem omnium de Rege fidentium *Albuinus*, & *Canis* della *Scala*, obaudito, reiectoque e curia *Vinciguerra* Comite Veronense, quem in *Veronam* introduci Regis vulgato proposito creditum omnis fiducia deseruerat, declarati Vicarii Cæsaris, Imperiique fuerint patentibus litteris Cæsareæ Maiestatis. Nonullisque innotescere plebem incendebar, & *Riziardum* de *Canino* eadem in Ciuitatibus *Taruisii*, *Feltri*, & *Belluni* priuilegia consecutum, &
* *l. nunc Sch.* hoc contigisse non nisi dati æris neglecta iustitia *, corruptelis omnia venalia fore. Sic itaque vulgi caussas ignorantis voces * non vanæ, nunc quicquam veri autumantes, regia iudicia famosis insinuationibus diffamabant. Hæc inter varia spes ambiguas diuertentia. Legati primo Magistratibus, deinde Senatui tractata retulere, conditiones detexere, vixque, eis dicentibus, a risu, sibilis, immaturoque murmure plerique abstinuere, factoque dicendi fine fremitus obstrepentium præsidenti * Potestati, consilium super relatis quæsi- *10
turo, pæne concessere. Demum autem, quid agendum instaret, propositione facta, vt quisque consuleret, fuere, qui singula singillatim veluti non modo non salubria; sed iniqua, vrbique perniciosa detestarentur, præsertimque illud abhominabile, vt *Marchia Taruisii* cuiquam sit subiecta Vicario publico, vel priuato; ærisque onus prorsus importabile; sanius asserentes, defendendarum vrbium *Paduæ* & *Vicentiæ* munimentis intendere, cum Vicentinis coire, vnanimitates nouis fiduciis reformare, fossas in confinibus dilatare, vallare castra, fortalitiasque vtriusque Comitatus munire, arma, & equos parare, sese ad quoscunque belli casus accingere, & præparare; nec minus ad Regem remittere, qui transigant, seu tractent, vtramque ciuitatem liberam * suis moribus, & legibus, vt hactenus, viuere, nihil innouari, hoc dumtaxat assensu concesso, vt electi Rectores per Commune *Paduæ* in vtraque Imperatoris Vicarii nuncupentur, nec ob hoc quicquam respondeant, nisi duarum partium mille, Decurionum exquisito consensu. Nec alter legatorum tacuit, quem instructum in curia Regia visa, & sciscitata reddiderant, * vt arrogans visa sit ad Regem tantæ discordantiæ reportatio, vt nullis assensum foret Regis articulis; formam non prorsus irritandam; sed qua liceret, & possibile communi foret, conformandam honori Regio, & Paduanorum votis, animaduertendumque fore, quam dubii bellorum euentus futuri sint. Rursus & aliis visum, inducias dare, supersedere in dies quindecim, interea nouorum successuum mutatione salubria exoriri consilia, documentoque forsan esse, quæ ab Legatis ad Romanam Curiam transmissis acta expectabantur. In hanc vltimam sententiam Senatus resedit.

*videtur deesse *viuere* Sch.

**fore, vt--videretur* V.

Constitutio Vicarii in Parma.

VIII His sic se habentibus Cæsar Nobilem quendam *de Malaspinis Parmæ* Vicarium constituit, gratum *Giberto* de *Corrigia*.

Tractatus inter Cæsarem & Brixienses.

IX Instantibus quoque *Maphæo* de *Maziis*, & aliis paulo ante expulsis, *Ameum* Comitem Sabaudiæ cum militibus circiter mille curiæ Regiæ, & Mediolanensium ferme CC ad castrum *Vrceorum* transmisit, cum *Theobaldo* de *Bruxiatis* & populo *Brixiæ* vel compositurum, vel bellum indicturum. Misso ergo inde Legato *Moroello* de *Malaspinis* in *Brixiam*, ante omnia quæsiuit *Bartolinum* de *Maziis* aliosque captiuos relaxari, vt ista sint compositionis initia. Senatus habitus, populique conuentus negauere. *Thebaldus* de *Bruxiadis* cum nobilioribus intercedentes, captiuos consuluere relaxandos, siquidem *Vrceorum*, ceteraque Brixianorum castella quæcunque *Mazii* inuaserant, dederentur. Vtque ex coloniis *Brixiæ*, ceterisque confinibus damno infecto Comes Sabaudiæ abscedat, vtque per ipsum Cæsarem ab hostilibus inuasionibus intra dictos fines abstineatur. Vixque hæc obtenta, plebe concita memoratæ tyrannidis contumeliis, excandescente, in *Mazios*, adeoque exardescente, vt cum telis, & missilibus, solutis iam captiuis, vt traderentur Legatis Regiis, ad plateas concursum sit. Retroductis ergo intra

intra palatia captiuis, *Thebaldus* cum Nobilium cœtu in plebem egrediens, allocutione longa, verbis mansuetis, si non assentientem, conniuentem tamen sedauit, & furore vtcunque remisso captiuos hora captata per auia legatis redditos extra vrbem ad tutum vrbis exitum sociauit, sicque castris populo *Brixiæ* restitutis, *Ameus*, omnisque secum adducta militum expeditio discessit. Tunc & idem *Ameus* per terras, & colonias Cremonensium transitum faciens, populabundus ignes ponere, prædas ceteraque hostilia centuriis, militibusque suis quibuscunque concessit. Qui insultu in *Soncinum* facto, cohærentia omnia castro ædificia concremauere, inde per Villam, quam ..... vocant, pertransiens, occupatum locum natura ad munitionem aptum foueis vallauit; stipendiariorum phalangem, qui ad populandos *Cremonensium* agros concurrant, dimittens. Quibus sic gestis *Mediolanum* ad Cæsarem contendit.

* Quænam sit neglecta hæc *dati æris iustitia*, mihi obscurum. Dicendum certe fuit, *dato ære*, vel aliter, eadem sententia. V.

X Cæsar ad debellandam, conuincendamque Cremonensium rebellionem intendens, hostes illos ex sententia iudicauit, edicta pronuntians, vt tamquam sacri Imperii rebelles insequi, pulsare, occidere vnicuique fas esto; bona eorum, iura, mancipia, pecora occupantium sunto: ad hæc sacri Imperii obsequia per ciuitates, & loca transire volentes a pedagiis, ceterisque exactionibus liberi abeunto. Et promulgato ad XIV Kal. Maias exercitu *Cebenensem* Episcopum *Veronam*, *Mantuam*, & ad ceteras ciuitates, & ad loca Romano Imperio subiecta legauit. Qui annuntiatis edictis, Vicarios, populosque in dictam diem in Cremonensium agris castra posituros inuitauit Imperialibus monitis, Papalia subiungens anathemata, vt tanquam extra Christicolarum communionem constituti Cremonenses, loco eorum habeantur, quos ab orthodoxæ fidei semita deuios error abduxit, & idcirco * persecutores eorum dignis Dei obsequiis, qui ad ipsorum damna & pernicies, opes, & operas interponent, accepturi centuplicia laborum merita ad abluenda crimina diuinitus pro delictis. Cremonenses in aduersum opinionibus freti suis, quas iustas putabant, vallabantque rationibus, hunc non Regem, sed tyrannum diuulgabant, cum iam tyrannides in vrbibus exercendas decreuerit; antiquatos tyrannos titulis Imperialibus approbans, alios ad libitum dominantium constituens, deiici populos, quos introduci fecerat, iubens, & pellentes subsidiis fouens, totumque parti Gibellinæ deditum, Guelfam in Lombardiæ partibus opprimens *, ad Tuscos eiusdem partis eleuandos feruentius aspirans *. Hæc dictitabant Cremonenses, per litteras populis nuntiabant, subsidia quærebant a finitimis, a longinquis, quorum excidia iis aiebant agi principiis. Hæc Cremonensium per Italiæ vrbes vulgata rebellio non solum expectantium Cæsaris tumultus, ad suorum finium tuitiones; verum & eorum, qui se summiserant, ad defectiones animos allexit, quæ res suspendit regios ad singula quæque peragenda progressus.

Cremonensium rebellium damnatio.

* 11

* *opprimentem* V. * *aspirantem* V.

ALBERTINI MVSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS.

LIBER III.

Vincentia a Patauinis ad Cæsarem defectio.

Rubr. I CÆsar autem Longobardiæ subigendæ sequentias videns, quamquam labore nonnullo rebellionum tollendos anfractus, iam ad vlteriores terminos laxauit intentum, vtque tota Gallia, quam *Cisalpinam* vocant antiqui; ante *Padi* transgressum, mandata recipiat, sinum *Adriaci maris*, qui angulus est Venetiis, ditioni suæ subiungendum constituit. Huius itaque tractus ciuitas *Padua* principatum obtine-

obtinebat, cuius opulentia, longæuæ pacis obtentu, circumſtantium finium vrbes præcellebat. Seruata namque in publicum ferme annos quinque & quinquaginta poſt *Eccerini* de *Romano* tyrannidem creuerat in immenſum, armis, populiſque numeroſa. Per hanc & *Vicentia*, ſuæ per ipſos Ciues ſuis vrgentibus neceſſitudinibus commiſſa cuſtodiæ, regebatur: defeſſa tamen, ſeu longæuæ quietis faſtidita dulcedine, ſeu Paduanæ plebis inſolentes dominatus abhorrens, quibus ſæpe veris plerumque & falſis criminationibus ex factionum ſuſpicionibus nunc relegati ciues, nunc ſecuri percuſſi occubuerant. Nec omnia hæc laceſſitum iam Cæſarem Paduanorum ingratitudine quadam deſpectarum conditionum acceptandæ pacis, quibus ſe mitiſſimum exhibuerat, latebant. Ipſum namque ſtimulabat ipſorum veſana temeritas, & hinc Vicentinorum clandeſtina factio ſuadebat, in quam fere aſſentiebat omnis cum plebe Nobilitas. Accerſito itaque *Cebenenſe* Epiſcopo, ex curiæ conſiliariis vno, cui *Aymo* nomen erat, ſtrenuorum actuum non ignaro, vrbis *Vicentiæ* in deditionem accipiendæ negotium, quoquomodo habilius res agi poſſet, commiſit. Is ſolers, cohorte militum ſecum ducta, *Mantuam* ſe tranſtulit, inſinuans, ſe Regis iuſſu populos Imperio fauentes in Cremonenſium agros ducturum ad obſidionem. Qui & deinde *Veronam* veniens idem nuntiabat. Subinde admiſſis Vicentinorum conſpirationibus tradendæ ſibi *Vicentiæ* diem ſtatuit. Compoſita itaque ad id omnium apparatuum neceſſitudine, *Canem*, grandem Imperii *Veronæ* Vicarium, ſecum trahens, cum Mantuanorum, & Veronenſium legionibus, nec non & cohorte regia, ſtatuta die *Vicentiam* tradentibus ciuibus, patentibus portis ex Paduanorum deſidia occupauit. Iamque aquilis in forum expoſitis, Paduanorumque Præſide *Ioanne* de *Vigontia* Epiſcopo reddito*, Paduani milites, qui præſidio vrbis erant, hinc inde per vrbem diſcurrentes tandem ſingillatim per fana, & vicos; hoſtiatim per domeſticorum latebras delituere. Pars ad caſtrum, quæ *Inſula* dicebatur, vbi militum ſtationes erant, concurrere, portas claudentes, ad quas feſtinus *Canis* cum phalangibus, ceteriſque leuis armaturæ peditibus * cucurrit, & *12
ignes portis ſubduxit.

* *Dedito*, erat dicendum. Sed autor hic, vt plerunque alias, ad vulgarem loquendi modum reſpexit, quo dicimus, *renderſi* vel *arrenderſi*, dedere ſe. quam tamen ſententiam latina vox non admittit. V.

† Ακυρολογία Nam *ſubducere* eſt *ſubtrahere*: cuius contrarium, *ſubdere*. Omnino reponerem, *ſubdidit*. V.

Occupati ergo intrinſeci terrore nouo vix arma capeſſere valentes, parum validæ reſiſtentiæ audentes, dubii ad portas traxere*; pauci muros conſcendentes nonnullam repugnantiam oſtendere. *Canis* eorum diffidentias, Vicentinis ſuggerentibus, prænoſcens, caſtrum reddi poſtulauit. Trepidantes oppidani, parumque in tutela ſpei habentes, loci deditione rebus ſaluis perſonarum ſalutem pepigere. Reſeratis portis agmina introiere, & *Canis* ingreſſus rupto fœdere datæ fiduciæ milites ad prædas dimiſit, occupantibus quæque rapienda concedens. Nec ipſe idem ſe ſe continuit, quin & delectos quoſdam, quos poſtea grauis æris pondere redimendos coegit, in funibus alligatos, abſque vllius cum Paduanis ſodalitii, vel amicitiæ reuerentia, *Veronam* tranſmiſit. Erat ſiquidem vir ille acer, & intractabilis, nullos coercens impetus; ſed ad quæcunque illum ira prouocaſſet, præceps, & inexorabilis: nec non habitu, geſtuque immanior videri mallens, quam ſua valuiſſet exercere ſeueritas, nec plus quidquam penſi habens, quam ſi eidem, quæcumque voluiſſet, licerent. His ergo modis ciuitas *Vicentiæ* de Paduanorum exempta gubernatione ad Cæſarem defecit anno a Domini noſtri Ieſu Chriſti ortu vndecimo trecenteſimo milleſimo, XVII Kal. Maias. Quintodecimo videlicet die menſis Aprilis.

* Hoc quoque tractum a vulgari loquendi conſuetudine, qua dicimus, *trahere*, intranſitiue, quod aiunt, pro, *ire* ſeu *accedere*. At ſi hic non addas *ſe*, forte eſt verbum, *dubii*, Etruriiſmus erit. V.

II Hiſ-

II Hisdem pæne diebus inter introclusos a Cæsare in *Mantua* exules, & alterius factionis principes *Bonacosos* nouæ exortæ suspiciones. Hos vetera odia; illos ægre deposita dominia stimulabant. Succrescente itaque in dies contumacia, concussi vtrinque terroribus animi, Imperii Vicarium *Lapum Farinatam* de *Vbertis* alternis delationibus inquietabant. Ipse quidem tumores nunc blandis suasionibus, nunc minis acerbis propulsabat. Inculcatum tandem in aures Cæsaris extitit verisimiliori præsumptu siue veris, siue falsis assentationibus exulum elatiores ad pellendos *Bonacosos* vulgi rerum nouarum cupidi suggestione fore conceptus, quod quidem animum regium vehementiori molestia perturbabat. Indignum quidem, ingratos viros abuti restitutorum larium beneficio, censebat. Sic occasione captata *Aymonem* Episcopum Cebenensem transmisit illo, cum militum cohorte, qui vel pacem iniret; vel, si quorum temeritas exigeret, animos eorum debita animaduersione retunderet. Is solers mandatorum regiorum executor, accersito ad se *Salinguerra* Ferrariense, cui *Taruisinæ Marchiæ* conditiones notæ fuerant, nec talium audendorum audacia deerat, *Mantuam* ingressus, cum *Lapo* disquisitione facta de singulis, in partem *Bonacosorum*, veluti Regi fideliorem, fouendam, relinquamue eiiciendam declinauit, idque ingeniose cautioribus vtriusque scilicet Episcopi, & *Lapi* solertiis sine strage effectum est. Pulsi quidem *Cortesia* de *Casarolto*, ac *Venaticus* de *Gaffaris* cum complicibus fuere: pauloque post hoc missus a *Passarino* de *Bonacosis* conniuentia populi Mantuani ad Cæsarem *Beraldus Passarini* frater, Vicariatum pro *Passarino* petiturus, citra commissa & populi, & *Passarini*, se ipsum præfici procurauit; quo frustratus proposito, vetitus intra mœnia ingredi, instante *Passarino* suffulto *Cane Grandi*, & *Albuino* della *Scala* versutias eius in curia detestantibus, abrogatus est, suffectusque *Passarinus*. **Mantua commotio.**

III Cæsar Longobardiæ potiundæ reliquiis totus intentus, Longobardorum inconstantiis iam diffisus, quas multifariam expertus deprehenderat, in animum statuit, illos eorum astibus refellere, ne iam ex prouiso Gallicum a Ligure superetur ingenium. *Antonium* itaque de *Fisiraga* Laudensem, miræ circumspectionis virum, cuius industria pæne Laudensium, Cremonensium, Cremensiumque consortia clanculum regebantur, cum pluribus earundem ciuitatum primoribus ad colloquium secum adsciuit, spe reformandæ pacis, ineundorumque fœderum, congruentium votis eorum, & Regiæ Maiestati. Namque idem *Antonius* dedendæ sibi ciuitatis *Laudi* potentiam deesse, seque non modo non creditum fratribus, populoque Laudensi; sed ob fidelitatem, quam Regi obnoxius obseruauerat vehementer suspectum dictitabat. Cum igitur ad Regis colloquium ventum esset, spe redeundi adempta ipsi *Antonio*, suisque primoribus, cum animaduersionis in eos comminatione, nisi ciuitas *Laudi* Cæsari dedatur, conuictus *Antonius*, ceteris curis, ingeniisque cedentibus, veritus etiam, ne mediantibus Electo *Salernuano*, & *Vgone Guascone* Papæ Capellano, qui iussu Papæ Cremonenses de pace interpellabant, ipsum præuenissent, ciuitatem dari iussit, cui extemplo intrinseci paruere. Potitus itaque ciuitate *Laudi* Cæsar, Cremonensibus eximio terrori fuit, Germanis, ceterisque militibus agros eorum depopulandos concedens. Tantus quippe terror illos inuasit, vt se se munitionibus vrbis, vallisque non crederent, inter se etiam diffidentes. **Laudi deditio.**
*13 Proceres eorum plurimi, quos rebellione notatos sui cuiusque * actus patefecerant, vrbe cessere, quos & *Guido* della *Turre*, qui se illo contulerat, comitatus, pari fuga *Bononiam* perexit; inde quisque, quo sors detulit, abscedens. Destituta plebs cum Tribunis, Senatoribusque hinc latens, hinc per fora discurrens, Prætorii curias dereliquere, nihilque iam ex plebiscito, vel Senatus consulto agebatur. Dum ex Patribus tremebundis aliqui, concione in forum extra ordinem aggregata, supplicationi locum fore suasere; Regem suscipiendum, placandumque; spes in eius clementia ponendas.

Cremona ad Caesarem defectio, & exitium.

IV Populus igitur cum plebe, funereis veluti habitibus, apertis portis, præmissis ad Cæsarem nunciis, obuiam exiit distinctis ordinibus cum palmis, ad passuum millia quinque a suburbiis, aureum ferentes tegumentum, hastis subleuatum, quo velaretur Regiæ Maiestatis sublimitas. Procedens autem Cæsar cum agminibus, & centuriis, stipatus Principibus, renuit subire operimentum illud, non mansuetudinis; sed timoris ostentum ab illis, quorum pertinacias expertus fuerat, autumans; nihilque deferens ad numerum trecentorum (eorum videlicet, qui ceteris potentiis, industriisque præfuerant) vinciri iubet, vinctosque per municipia custodiendos distribui. Ingressus itaque ciuitatem, Prætorio metuendus consedit, adhibitisque his, quos iura, consuetudines, ac rigores Imperialium constitutionum nosse constabat, sedens in solio sententiam promulgauit. *Portas, munitionesque ciuitatis funditus demoliendas; honores, libertates, & priuilegia quæque ciuitatibus* ab Imperio concessa adimi; vltra suburbiorum continentias quemquam huic Communitati non parere; castra omnia, colonias sui iuris esse; ciuem vnumquemque Cremonensem Romani seruum Imperii fore, contumacibus dumtaxat exceptis, hosque hostes iudicatos.* Suprema turris in forum sita, quam *Turracium* vocant, cum* supposita leonis effigie, conspicuum ciuitatis decus, excidenda erat, nisi Reginæ clementia pro plebe supplicantis placatum Cæsaris propositum fecisset; eiusdemque Reginæ obtentu a præda, populationibus, domorumque ruinis desitum est. *Suncini, Rimenengi*, ceterorumque castrorum municipes audito ciuitatis excidio, continuo ad Cæsarem defecere. Hoc *Cremonæ* excidium finitimos vndique conterruit. Cæsar truculentus asseritur. Plura nuntiata, falsaque veris subiuncta, vt vulgantis famæ proprium est. Formidolosus adeo gentibus Rex, vt populi iam variis tumultuarent sermonibus, diuersisque studiis decertarent.

* *l. ciuitati.* V.

* *l. superimposita.* V.

Brixia rebellis.

V *Thebaldus* de *Bruxiadis*, Brixianorum primas, ceterique Nobiles cum plebe vnanimes, vti extra omnem placandi Cæsaris spem ob contemptus præteritos, præmatura fata meti, & quidquid terra virens attulerat, succidi, cæsisque arboribus ac vitibus cum grano veteri vndecunque collecto, ceterisque, quæ ad victum vestitumque hominis accommodantur, intra mœnia reduci, reponique studiis fecere solertibus, exclusis senibus, ac puberibus, retentisque dumtaxat ad bella opportunis, constructisque machinis per propugnacula ad muros dispositis, portas clausere. Ad quos obsidendos festinus, & instans Cæsar euocatis omnium parentium ciuitatum populis, Francorum, Germanorumque copias eduxit, inseditque circumpositis castris per planitiem, & omnes aduersos colles, passibus occupatis. Interea ab Legatis, quos ad Papalem curiam direxerat, Summi Pontificis rescripta suscepit, præfixam diem coronationis in *Mariæ* Virginis Dei Genitricis Assumptione mensis accedentis Augusti indicantibus* in vrbe celebrandæ, adstantibus a latere Legatis sacrosanctæ ecclesiæ Cardinalibus tribus iam nominatis in rescriptis, quæ res festiua Italicis, Gallicisque, nomen Regium diligentibus fuit, lætitiæ summæ, ceteris mœrori.

* mel. *indicantia.* V.

Paduanorum obedientia & priuilegiorum concessio.

VI Per hosque dies veluti excitati tanti concussione tumultus Paduani, iam palam cernentes, solam post *Brixiæ* excidium *Paduam* excepturam incursus, non vltra differendum statuere cum Cæsare remedia quærere, in pœnitentiam adacti, quod saluberrima pacta per *Antonium* de *Vico-aggeris*, & *Albertinum Mussatum* impetrata spreuissent, nunc ea collaudantes, vt salutifera, ipsorum *Antonii*, & *Albertini Mussati* prudentias, bonitates, solertias ad cælum tollentes, in aduersum alias oblocutos increpantes ac detestantes. Quibus ferme diebus per internuncios acceptum est, *Paduæ Aymonem* Episcopum Gebenensem (cuius mentio superius habita est) duodecim Sapientibus tunc reip. propositis insinuari fecisse, vt si Communitati *Paduæ* libuisset, vellentque Regi obsequi, cum sui libertate status, hoc facile impetrari posse ex Regis clementia, ipsiusque *Aymonis* obtentu

obtentu pro Paduanis intercessuri, si tantum id velint, & gratum habeant. Siquidem etiam, quas conditiones postulare intendant, impetrabiles eidem *Aymoni* praecognitas esse fecerint. His demum sic per Secretarios hinc inde
* 14 pertemptatis, colloquium stabilitum fuit apud *Barbanum* vicum penes * *Paduae*, *Vicentiae*que confines *. Itidem ipse Episcopus cum paucis cum sex *Paduae* Legatis conuenit: dumque ab Episcopo * quaesitum, quas conditiones Paduani impetrare desiderent, expositum ei est per *Albertinum Mussatum*, cui omnia priora nota in curia Regia pertractata, & ea quidem tamquam rationabilia, libuere ipsi Domino Gebenensi, suasitque habilia ad impetrandum, seque personaliter pro Paduanis ad Caesarem profecturum sub spe praecipua obtinendi narrata, aliasque obtenta, vel similia spospondit, totumque se ad id dispositurum. Gratiarum inde actionibus per Legatos Episcopo prolatis, finis colloquio fuit, rediereque hinc inde, *Aymo* Vicentiam; hi vero Paduam. Super quibus habitis primo duodecim Praepositorum, Tribunorumque plebis, deinde Senatorum * consiliariis mille, ex consilio *Albertini Mussati* id exhortantis, multisque inductionibus tum validarum rationum assignationibus approbantis, obtentum ex Senatus consulto est, legatos ad Caesarem destinandos, in quorum numero sint duo praefati *Antonius* de *Vico-aggeris*, & *Albertinus Mussatus*, sub ductu *Aymonis* Episcopi, pro gratiarum, pacisque conditionum remediis omnino conquirendis a clementia Regia, quibus in tranquillo quies, statusque Paduanorum consistat immobilis, proque parendo mandatis regiis cum fidelitatis iuramento iuxta consuetudines, ac constitutiones Maiestatis Augustae, extemplo delectis ex ordine Militum *N. Scrouegno*; ex plebe *Io. A.* de *Rogatis*; *Belcharo* de *Brognachis*, *Antonio* de *Leo* Iudicibus, praelibatisque *Antonio* de *Vico-aggeris*, & *Albertino Mussato*, notitia priorum conditionum industribus subiunctis, quo vtilius res agerentur. Hi duo turbationibus male cognitorum operum, imo potius in se obiectorum criminum, quod ignauiter, parumque prudenter egissent, recusabant instanter legationis obsequium, quod tandem Decurionum, Tribunorumque plebis mitigantium instantiis subiere pereuntis Reip. conterriti discriminibus, iterque arripuere cum ceteris. Acciditque, vt apud *Bononiam*, cum per passuum mille fere spatium accessissent, inhibitum illis per obuios Bononiensium Nuncios foret, ne, cum ad exosum eis, inimicumque Regem intenderent, moenia sua ingrederentur; sed confestim finibus abscederent. Non patentibus aditibus reuersi sunt, sed rursus impetratis passibus, siue transitibus per speciales Legatos ab iisdem Bononiensibus, ex praefatis Legatis sex aegrotante *N. Scrouegno*, & altero *A.* de *Rogatis* ex caussa occupato, quatuor reliqui ad regiam curiam perrexere. Procedentes itaque die statuta ante Caesaris tribunal *Albertinus Mussatus* iussus a collegarum consortio sic proposuit.

* intellige, esse Sch.

* puto l. consiliis. Sch. V.

Tertia mihi sors (Magnanime Caesar) *Dei Caelitumque munere condonata est, serenam intueri Maiestatis tuae faciem, Christianorum decus, per quem inspectante Deo Reges regnant, & Domini dominantur. Et si hac vice, qua ante te asto, vt Reip. Paduanae rem in effectum adduxerim, vt suis sit compos votis illa Respublica, beatum me dixerim, sicque Deo gratum, vt me hac quamquam vltima felicitate consoler. Ad commissa procedo. Paduanae ciuitati, longaeuae pacis alumnae, studii ac sapientiae matri, dissidii partialis * expertis, tyrannorum * impatientis, tuus in Lombardiam transitus fuit laetitiae singulari. Testes adduco* Curiae, & Constantiae Episcopos, *Principes tuos, acceptos ibidem, vt angelos, non modo terrena, sed caelestia nuntiantes. Coronationis tuae gaudio spectabili inuitasti mansuetudine regia Paduanos, ex quibus delecti primates interfuere, tantum decus inspectantes, in quibus pusillus & ego. Paulo post haec* Antonium de Vico-aggeris, *hunc scilicet hic adstantem, meque sic minimae consistentiae, vt ecce conspicior, populus ille direxit, indicaturos clementiae regiae, quibus ad tranquille, beateque viuendum opus erat, quaeque ex ea necessitudine appetebat illa Communitas.*

* mel. experti Sch.
* mel. impatienti. Sch.

nitas. Annuisti Cæsar quibusque petitis. Te liberum obligare voluisti, vt tibi ipsi leges indiceres, quas etiam voluntario transgredi non liceret. Ipsis nobis Rectores eligere; nostris legibus viuere; consuetudines, moresque seruare; ciuitati Vicentiæ imperare fas esse censere voluisti; tuum merum, mixtumque Imperium in eam tradere (parce Cæsar) vt prodigus. Et quid, inquam, plura petitis Regia munificentia tribuat? A facie tua læti, saturique discessimus, reuersuri ad diem certam, cum tantarum acceptationibus gratiarum. At cur in statutam diem, inquies, redire desiisti? quæ moræ? Adiuimus, clementissime Cæsar, non ad tyrannum, cuius solius ore responsa darentur. Adiuimus populum numerosum, quem ex coloniis, castellis, municipiis, vicisque difficile congregari. Quibus diu, multisque admodum opportunis induciis * aggregatis annuntiata tantorum beneficiorum liberalitas lætitiæ tantæ fuit, vt clamor ad cælum sublatus, populariumque suffusa gratulatio in vniuersum tua triumphali largitione satiaret †.

* Nemo non nouit, quid sint *induciæ*; cessatio scilicet a bello, in certum tempus. quam ab abstinendis manibus ἐκεχειρίαν dixere Græci. Sed *Mussatus* hic deficiens a Latinis ad Italos posuit *inducias* pro *mora* ac *dilatione*, quam hi appellant, *indugio*. Quod verbum licet ex parte significationem *induciarum*, *cessationem* scilicet, repræsentet; cum tamen cetera non amplectatur, mancus erit ac barbarus, qui *inducias* pro *cessatione* vsurpauerit. Atque hoc persæpe iis continget, qui non ex latinitatis autoribus, sed ex vernaculi sermonis vsu latinorum verborum sententias desument. Venia tamen danda *Mussato*, qui tantæ barbariei tempore vixit, vt vel Tullius haberi potuerit. V.

† Nescio, quid rei sit hoc *satiaret*. Deprauatum credo, atque obelo iugulandum. V.

Quid vero reditus nostri præfixi termini distulit executionis * effe- * 15
ctum? Audiat mansuetudo tua, Cæsar. Exequendi forma, quæ magis Maiestati tuæ congrueret. Non quia impetrata vnanimes non amplecterentur affectus; sed quia non vniformis opinio in recognitionum modis exuberantium animorum flagrabat in tantæ tuæ liberalitatis munificentia, quo magis tibi pateret desideriorum, & operum manifesta sinceritas. Has quidem Tribuni, has Decuriones, has conscripti mille Patres vias, formasque certatim contemplandæ, honorandæque Maiestatis singillatim decernebant. Dum tandem paulo latioribus, quam opportunitas expetebat induciis, concordibus opinionibus decreuerunt, tibi obsequendum, parendum, te vt decus sublime, venerandum emologatis pertemptatis, & actis per nos Antonium, & Mussatum. Et ecce subiit repentina, insperataque nouitas Paduanis, vt Canis de Verona Vicentiam occupauerit, pulso captoque præsidio Paduano. Hoc habile Cani nostro ciui, fratrique fuit, cui & sic venienti Paduanæ portæ patuissent nostris fauoribus aucto, cum quo nobis societas, & ciuilitatis vnitas. Sed, o Deus, melius si Paduanis innotuisset iussio tua, Cæsar, quia nobis parere intensius fuerat, quam tibi mandare, propositum. Et ad quid populis in pace degentibus, vt de te superstite Diuinitas summa prouidit, optanda Paduanis ciuitatis Vicentiæ imperium, vel potestas? At si quisquam dicat, honori cedet. Honorem nempe, Cæsar, superabat onus ad pondo auri quinquaginta. Sint sui iuris Vicentini tantummodo volentes, nec ad sermonem nostrum res illa pertineat. Venimus, ciuitatem, ciuesque ditioni tuæ subiecimus. Sacri nos fideles Imperii profitemur, velis tantummodo, piissime Cæsar, nostris viuamus legibus, quarum sanctionibus diutius liberi viximus. Prætores habiles, vtilesque nostris moribus nobis eligere, sit fas; ex quibus vnum ipse decernas, cui ius nobis dicendi summam tribuas semestribus terminis singulis potestatem. Prædiis, rebusque suis ex improuiso spoliati gaudeant Paduani. His secundum vota disponimus, his nostra contenta Communitas. Tuque viue, valeque, Rex inuictissime, salus viuentium Christianorum. Postquam huic finem fecit orationi *Mussatus*, Rex seuocatis Principibus, amotisque inde Legatis, triduum fere mature deliberans, interce-

intercedentibus Augusta serenissima *Margarita*, *Ameo* Sabaudiæ Comite, geminis Regis fratribus, ceterisque Secretariis, ac præcipue *Aymone* Gebenensi Episcopo, protulit hæc, iussitque his regiis authentice annotari rescriptis.

Henricus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus.

Vniuersis sacri Romani Imperii fidelibus præsentes literas inspecturis gratiam suam, & omne bonum. Tunc fidelium & deuotorum Imperii multipliciter accenditur deuotio, cum munificentiam regiam, & in iustitia facilem, & in exhibenda gratia senserit liberalem. Hinc est, quod sapientum virorum, Consilii & Communis Paduæ, dilectorum fidelium nostrorum, tranquillitati fauorabiliter prospicere cupientes, concedimus, & de benignitate regia indulgemus eisdem, vt singulis sex mensibus quatuor probos viros, idoneos, nobis & Imperio fideles, eligere valeant, & eorum electionem notitiæ nostræ suis patentibus litteris sigillatis sigillo dicti Communis intimare, si in partibus Lombardiæ, vel Tusciæ, aut aliis citra montes Lombardiæ, vel in vrbe Romana fuerimus constituti. Nosque de prædictis quatuor vnum, quem volemus, dabimus, & præficiemus in Vicarium, & Rectorem dictæ ciuitatis Paduanæ dumtaxat ad sex menses, nostrisque patentibus literis, sigillo regio munitis, Episcopo Paduano, qui pro tempore fuerit, vel alii personæ idoneæ Paduæ commoranti committemus, qui ab eodem Vicario, sic auctoritate regia præfecto, sacramentum recipiat nostro nomine, quod regimen prædictæ ciuitatis, & districtus ipsius bene, legaliter, & fideliter ad honorem, & vtilitatem nostram & Imperii exerceat, & gubernet. Si vero extra terminos Lombardiæ, ac Tusciæ, aut alios citra montes Lombardiæ, vel vrbis Romæ nos existere contingeret, electio prædictorum quatuor Generali significetur nostro Vicario Lombardiæ, qui vnum ex eisdem præficiat in Vicarium ciuitatis Paduæ, quem voluerit, modum, & formam nostram prædictam per omnia seruaturus.*

* Dixerim, *recipiant.* Nam persona, *qui*, subdurum videtur, nec bene aptum. V.

Hanc autem concessionem, & indulgentiam a data præsentium tantummodo per sex annos immediate sequentes volumus in suo robore permanere, nisi ex vberioris dono gratiæ dictum terminum deliberauimus ampliandum. Idem quoque Vicarius dictam ciuitatem, & districtum suum, prout iure tenet, & possidet, in statu communi, & pacifico nostro nomine regat ad honorem Dei, nostrum & Imperii, secundum leges, & consuetudines, & iuxta statuta, & ordinamenta approbata, & approbanda, quæ statuta, leges, & ordinamenta contra Deum non sint, nec in præiudicium honoris nostri, & Imperii memorati. Volentes autem ciuitatem Paduæ prædictam desiderato tranquillitatis gaudere commodo, &
*16 *ab incommodis per regalem prouidentiam* præseruare, ipsam ciuitatem, & districtum, homines, & status eius in nostram protectionem & defensionem specialiter duximus assumendos, ipsosque ab omni salario Præsidis nostri prouinciæ eximendos, mediantibus viginti millibus florenorum boni & puri auri, annis singulis nostræ Cameræ ab iisdem tradendis, & etiam applicandis. In cuius rei testimonium præsentes literas scribi, & nostro Maiestatis sigillo iussimus communiri. Dat. in castris ante Brixiam V Idus Iun. indictione nona, anno Domini millesimo trecentesimo vndecimo, Regni vero nostri anno tertio.*

R V R S V S.

Henricus Romanorum Rex semper Augustus.

Vniuersis sacri Romani Imperii fidelibus, præsentes literas inspecturis, gratiam suam, & omne bonum. Decet Maiestatem regiam caussas, quæ dissensio-

dissensionum & errorum inter fideles Imperii producere poterunt discrimina, diligenti sollicitudine remouere, ac pacifico statui commendare. Nam dum quietis animis ac mentibus sunt conformes, ad nostrum obsequium, & Imperii deuotionem vtilius se disponunt. Volumus igitur, & ordinamus, quod singulares homines Paduani spoliati suis bonis, iuribus, & possessionibus immobilibus per quoscunque homines ciuitatis & districtus Vicentiæ die decima quinta mensis Aprilis proxime præteriti, qua die Vicentia resumpta fuit de custodia ciuitatis Paduæ, & ab eodem die citra restituantur ad bona & possessiones suas immobiles sine placito, vel querela. Qui iidem restituti vtantur & fruantur absque quolibet onere, vel grauamine indebito, saluo tamen, quod dicti Paduani bona, iura, & possessiones huiusmodi Communi Vicentiæ, aut singularibus personis ciuitatis, vel districtus eiusdem iusto pretio vendere teneantur, si dictum Commune Vicentiæ, vel singulares personæ ciuitatis, vel districtus eiusdem voluerint comparare. Reseruato omni iure cuilibet; ita quod per prædicta nulli in iure suo præiudicium generetur. De mobilibus vero Paduanorum, quæ habent, vel habebant in ciuitate, territorio, vel districtu Vicentino, quæ ad manus Vicentinorum peruenerint, eisdem fieri volumus per Vicarium Vicentiæ iustitiæ complementum. Eodem modo per omnia in restitutionem possessionum, iurium, & bonorum immobilium, & mobilium, quæ Vicentini in ciuitate, & districtu Paduæ, vel alibi per dictos Paduanos occupata in prædicto die, vel ab eodem citra habuerint, vel habent, sancimus, & volumus obseruari. Ordinantes, &* dicentes omnes, & singulos ciues Paduanos captos in præfata die, vel postmodum in ipsa ciuitate Vicentiæ per nostros, vel per ciues Vicentinos, vel aduenas, relaxari. Adiicimus insuper, & iubemus, quod Commune Vicentiæ, & singulares personæ, ac vniuersitates ipsius debita, in quibus ipsis Paduanis obligati noscantur, vt omnis quæstionis materia conquiescat, satisfaciant, vt tenentur; & Vicentinis per Paduanos, modo simili de suis debitis satisfiat. In cuius rei testimonium præsentes literas exinde conscribi, & Maiestatis nostræ sigillo iussimus communiri. Dat. in castris ante Brixiam V. Idus Iun. anno Domini MCCCXI, indictione nona, Regni vero nostri anno tertio.*

* f. restitutis Sch.

* f. decernentes Sch.

His impetratis Legati pro regiæ munificentiæ recognitione, pro Augustæ exenniis, proque impensarum supportatione, quas incumbens Brixiensis obsidionis expeditio ampliores effundi coegerat, iussi intra præfixas dies millia florenorum auri centum regiæ cameræ assignare, rediere. Acta in Senatu collegarum iussu *Mussatus* per singula recitans mire collaudatur. Hanc patriæ salutem singuli profitentur. Quinquaginta enim & quingentis vno conuentu aggregatis ad Paduanæ consuetudinis pyxides cum plumbeis calculis, quas *Ballottas* appellabant, quas clanculum deponere cuiuis licebat, vt ex numeris eorum liqueret tuta singulorum clandestina voluntas, septem, & decem in aduersa pyxide dumtaxat repertis, omnia ex S. C. approbata. Postque dies circiter quindecim ab Rege missus *Aymo* Gebenensis Episcopus, qui a Senatu, singulisque Senatoribus, & Tribunis iuramenta fidelitatis suscepit, factaque est ciuitas Paduana Imperio fidelis *Henrico VII* præfato regnante, anno a Iesu Christi ortu XI. CCC. millesimo. XII Kal. Iulii. Et si ad siderum, constellationumque* reuelationes aspectum quisquam direxerit, notabilis hæc rerum identitas. Nam & hac ipsa die post annos sex & quinquaginta, quæ ab Imperio ad ecclesiam Romanam defecerat, ad Imperium rediit. Interea duo de transmissis a Patauo ad Romanam curiam Legatis *Baricus* de *lingua* de *Vacca*, legum Doctor, & *Anselminus* de *Anselminis* Miles, quamquam in castris Regis compediti per transitum ob sui Communis contumaciam, quodque famosum quid in Regem in conspectu Pontificis erupisse dicti fuerint*; relaxati tamen mitigatione tractatus sic pendentis Paduam demum applicuere, Senatuique Papale responsum retulere,

* f. reuolutiones. V.

* 17

retulere, vt scilicet inclito Regi, ecclesiæ sanctæ filio, pareatur omnino, nec prius cuiquam locum supplicationi *, tum demum admittendas Paduanorum petitiones Pontificali clementiæ, regio culmini, & ipsorum statui congruentes. Nec multis itidem diebus lapsis *Ioannes* de *Vigontia* Iudex, & *Rolandus* de *Guarnerinis* Miles collegæ reuersi integrauere relata. *l. esse fore Sch.*

VII Cæsar in castris ante *Brixiam* cum Longobardiæ populis ad obsidionem intentus, machinis, arietibus, omnique tormentorum genere assidue interiores fatigans, & ipse ab iisdem nonnullis incursionibus, machinarumque grandinibus impetebatur, fortuna (vt assolet) vices hinc, inde alternante, in quibus & hoc obtigit memorabile. *Thebaldus* de *Bruxiadis*, qui Brixiensibus præerat, in rupe montano castro proxima, qua vndique Cæsaris conspiciebatur exercitus, speculam quandam, quam Longobardi *Bitifredum* appellabant, construi fecerat, non modo ad conspiciendos Cæsariensium motus; sed ad defendendi collis castro contigui opus accommodam. Ad hanc visendam cum se hastatorum manu fere triginta contulisset, seu forte, se quouis indice a Germanorum hala, quæ se in medium aditum per excesum * iugum proripuit, circumuentus est. Nec ille, quamquam insperatæ vitæ iam certior, pugnam detrectauit. Concurritur telis, cruentaque fit vtrinque cædes, paucisque ex *Thebaldi* militibus fuga in vicinum castrum prodeuntibus, ceteri cæsi, captique, inter quos & *Thebaldus* pæne ab Germanis agnitus, indice famulo Longobardi idiomatis, qui hunc iam ex equo procumbentem, iamque occidendum *Thebaldum* proclamauit. Captus itaque, & vulneribus quinque confossus, ex quorum vno, conscisso sinistræ arteriæ cranio, oculus confluebat, ad Cæsarem deducitur. Infremuit exercitus, clamor triumphantis Regis sublatus ad æthera. Quem Cæsar, Augusta satis superque frustra pro illo supplicante, Procerum, Principumque consiliis adhibitis, moderato regio examine percunctatus, confessum, conuictumque læsæ Maiestatis more maiorum condemnauit. Corio itaque bouino insutus, vt viuus diutius pœnæ seruaretur (nam & vulnerum angustiis profligato paululum vita respirabat) onagrorum caudis annectitur, tractusque circa castra ad bouum quatuor colla lacertis pedibusque in diuersum colligatis membratim diuiditur, caputque hastæ confixum acumine ad proximos muros ostentatur intrinsecis, donatis per singulos exercituum manipulos membris, intestinisque a conclamante popello concrematis. Hicque *Thebaldi* finis. Huiusmodi tam terribilis successus ostentum siue dissimulantes, siue virtutibus exuperantes intrinseci, se seque eo magis extollentes, continuo captiuorum hostium ad singula propugnacula murorum centum circiter numero peditum colla laqueis fregisse allatum est. Ex insignibus quatuor Præpositos vnius loco efferentes, quibus summa in omnium capita tributa potestas, *Thebaldi* ignauiam detestantes, qui in hostium potestatem improuisus abiisset, nemini illum nominare fas esse: Deo Sanctisque immolandum, quod in caput eius condescenderat, promeritum exitum *. Quadipartitæ in ipsos quatuor conclauium, ciuitatisque custodiæ, multaque cautius decreta, audentius, frequentiusque deinceps extra mœnia proruptum. *Brixiæ obsidio, cum Thebaldi de Bruxiadis morte.* *f. excelsum Sch.*

* Iam non barbariem hoc sapit, sed solos. Scribe, *promeritus exitus*, ne risum excutiamus Transmontanis. V.

VIII Per hosque dies *Aymo* Gebenensis Episcopus *Grato* Dominus Clariaci, & *Andreas* Iudex *Gareti Astensis* a Cæsare transmissi *Venetias* se transtulere. Quos *Petrus Gradonico* Dux Venetiarum cum Comitiua obuiam nauigans comiter, honorificeque admodum excepit, in Ducatum adducens. Nec ab illo, seu Venetis fidelitatis, vel obedientiæ cuiusquam fœdus petitum. Nam & maturius, cum Rex prima Italiæ ostia contigisset, Legatos illo Dux ipse direxerat cum regalibus exenniis honorificabilitudinitatis, nec obsequentiæ vllius causa, quibus etiam inhibitum pedes osculari regios. Sic aiebant indultum Venetiarum dignitati, communibus *Ad Venetos legati.*

Ecclesiæ,

Ecclesiæ, Imperiique largitionibus antiquatis. Munera tamen, iuuamentaque ad coronationis progressum, galearumque corpora, seu vasa, si quidem nauigio in quoquam mari opus fuerit, quæsiisse dicti sunt. Ad quæ Dux, se tanquam amico *Henrico* Romanorum Regi captatis opportunitatibus seruitia, & honores, iuxta Primatum suorum capiunda consilia, impensurum despondit. Per triduum ergo ibidem morati Legati, cum commeatu *Venetiis* egredientes, ad ciuitatem *Taruisii* profecti sunt.

Taruisii obedientia.

IX Ad hos suscipiendos cum Illustribus Taruisinis prodiit vir egregius *Riciardus* de *Camino* iam regiæ fidelitati censu dato subnixus, quem (vt supra demonstrauimus) *Taruisii*, *Feltri*, & *Belluni* Vicarium Rex præfecerat, qui Legatis gratulabundus læta festiuaque gaudia * cum tripudiis, populique Taruisini applausibus fecit: concioneque habita ipse prior, reliquique singillatim iureiurando mandata regia obsequi firmauere. Biduoque illico persistentes sublimibus donati equis, *Paduam* pro tollendis schismatibus, scandalorumque causis, quæ vehementes inter Patauinos, & Vincentinos dissidentes diutius incendebantur, rediere. * 18

Tacta per transitum Templariorum condemnatio.

X Inque harum procinctu rerum *Ottobonus* Aquilegiensis Patriarcha ad generale concilium vocatus a Papa, quod in subsequentibus Octobris Kal. in ciuitate Vienæ statutum erat, per Venetias Paduamque transiens Cæsarem primo visurus, Longobardiæ directum callem tenuit. Concilium quippe in eas Kalendas Papa statuerat omnibus Christicolarum euocatis Prælatis, præsertim super apostasiæ scelere, nefandique ac detestabilis idolatriæ vitii, execrabilisque facinoris Sodomorum, & abominandæ hæresis, in quibus conuicti, confessique Magistri, Præceptores, & Milites Domus Militiæ Templi Hierosolymitani, septuaginta duo circiter numero, plectendi apostolicis instabant censuris. Et, proh pudor! Quanquam ne hæc nostri thematis nefanda relatu: sed fanda quidem in similium transgressorum (quod absit) exitium, vt quæ nostra vidit ætas, cautior fiat euitare posteritas. Abominandæ feræ formam humanam indutæ fratres, imo hostes illi, crucis armati signaculo, in suæ communionis fratrum receptione cum abnegatione Christi, & spuitione super crucem, aliisque subticendis, vt verecundiæ parcatur humanæ, erroribus suis, suorumque complicium animas suas diutius despondera‍nt Satanæ. Hi namque Franciæ † terræ Vltramarinæ, Normaniæ, Aquitaniæ & Pictauiæ prouincias hac superstitionis sorde tabefecerant. Illa (vt prædiximus) Concilium potissima aggregabatur causa, pro fidei roboratione, proque huiusmodi erroribus * elimandis, deducendisque ad tramitem veritatis. Huiusque inquisitionis, & elucidationis indaginem attributam constat conspicuo *Philippo* Regi Francorum, Christianæ fidei feruore Progenitorum suorum vestigia clara sequenti, cui horrendum illud facinus intimatum extiterat, nec * luxus, auaritiæue typo, vt nonnulli ex illorum asseruere consortio, cum nihil inde in sui proprium vindicauerit; sed ab intactis eorundem substantiis manus prorsus amouerit, sua sponte, iussuque in sacrosanctæ ecclesiæ, a qua defluxerant, patrimonium reseruandis.

* mel. *eliminandis* Sch.

* f. *lucri* Sch.

† Quænam est hæc *Francia terra vltramarina*? ego legerem, *Francia & terra vltramarina*. P.

Prodigia.

XI Grandia hæc, mirandaque, vixque crediti, antequam fierent, motus ii, qui nec cælestibus caruere prodigiis. In ipsis quidem tantorum successuum principiis de cælo apparitiones Parisiis, perque contiguas Francorum terras conspectæ sunt. Solis, & lunæ par eclipsis ex telluris vmbra per biduum. Nouum ignotumque visum sidus irradians. Lunæ imago triplex, & in æthere cycli quidam cum inclusa crucis effigie, nouæque formæ, ac variæ per aera; insuperque ex tellure aduolantes in cælum faces in partes Italiæ conflagrare; polorum axes increpantes sereno cælo auditi, veluti tonitrua edentes, absque præmicantibus fulgoribus. Sic de Gallicis enuntia-

enuntiatum est terris, repletæque Italiæ ciuitates, mundoque fama insistente patens habitum est. In colonia *Patauii*, quam *Curte* vocant, natura adeo in animante vagata est, vt equa pullulam nouipedem enixa sit. Inter Patauii, Taruisiique fines arcis *Triuillæ* palatium, opus laterum vetustissimum, in momento terræ subsedit, vt supremi tigni, domusque fastigium solo æquatum sit. Auium quoque genus ignotum per Longobardorum agros visum, deprehensumque, plumæ cineritiæ cum rubris maculis, & crista in vertice magnitudinis harum, quas *frixones* Patauini vocant. Has tamen visas *Friderici* Imperatoris tempore quidam retulere. Anni huius hiems pluuiosa crebris imbribus, niuibusque affluens. Ver alluuiosum, æstas arida, grandinosa. Vnde per omnes Pataui fines tanta sterilitas, vt vix sementes arua retulerint, adustique palmites vuis excussis futuri anni præiudicauere vindemiis per vniuersos colles Euganeos. Et si quidem a vetere maiorum more, Romanorum præcipue, quorum adhuc legum, dogmatumque institutis viuimus, ad Deorum placationem in similibus se referentium exempla traheremus, nos scilicet, qui Dei vnigeniti filii illustrati lumine, omnipotentis Patris maiestatem viuacius deprehendimus, expianda procurandaque nobis fuerunt illa votis, suppliciisque prodigia, emendandaque crassantium* mundo crimina. Nec quisquam neget, vt veluti illi Gentiles iam iratum paratumque Iouem ad fulmina, victimis persæpe placatum substitisse, vexatosque illos, quos Deos vocabant, hominum insolentiis, in eosdem insæuisse, opes euertisse, exitia mortesque intulisse, profiterentur; vti in arrogantem Niobem in Deos proferre ausam, *f. grassantia Sch.*

Maior sum, quam cui possit fortuna nocere,

*19 *Phœbi, Phœbesque parens vindictas Latona constituit. Illi super illusarum mentium nubilo, quos Deos arbitrabantur, colebant venerabanturque: Nos certum visumque negligimus, nec signa eius, cuius potentias, virtutesque palpauimus in excelsis visa formidamus. Vnde profecto nimirum*, si dispensantis Dei plagæ cælo demissæ iusta plectunt animaduersione terrigenas. Ad propositum reuertamur. *l. mirum Sch.*

XII In castris ad Cæsarem clandestina insinuatione delatum est e Pergamo†, per Optimatum factionem nouas res pertemptari; hostes Brixienses intrinsecus sollicitari per literas, & internuntios; sese tutari viriliter; bono animo esse; iuuamenta, præsidiaque ad eorum succursus parari, *Guidone* della *Turre* cum fidis Longobardiæ, Tusciæ, Romandiolæue partibus in vnum coire; in exercitu Cæsaris seditiones iam serpentes concitari; Pergamensium Communitatem ad rebellionem apertam iam se coaptare, munire. Cæsar in agendis impiger *Goleranum*, fratrem natu maiorem, militiæ armorumque strenuum, fortem, & quocunque se offerret necessitudo, celerem, cum militum manu* transmisit, quem formidabilem noctu tremebundi apertis portis excepere ciues. Is vero, quem diffiducia suggestarum rerum, conceptorumque facinorum vrgebat, constrictis aditibus, ne quis abire inde posset, exploranda tecta, domosque per singulos vicos instans iussit nonnullis conicctantibus, & *Guidonem* della *Turre* intra ciuitatis penetralia delitere. Ex primoribus ciuitatis duos & viginti vinctos postera die ad castrum secum adduxit, quibusdam etiam in ipsis castris existentibus in eadem vincula coniectis, quos multis quæstionibus percunctatus Rex *Veronam* custodiendos transmisit. *Pergamensium captio.* *videtur deesse, illo Sch.*

† *Mussatus* hic & sæpe alias ponit *Pergamum* & *Pergamenses* pro *Bergomo* & *Bergomatibus*. Quod vel corrigendum vel notandum. V.

XIII Sed ecce diebus his fortuiti casus deplorandus euentus, qui *Golcrani* Regis fratris ad spectaculum immissi ignis per Brixianos interiores in ligneum propugnaculum, quod ad superandos vrbis muros Germani construxerant, occurrentis tragula gulam traiecit, lethaleque hoc vulnus illum *Mors Golcrani, fratris Cæsaris.*

* mel. *Venenam*

illum paucos post dies vita exuit. Cuius corpus Veronæ * delatum magnificis exequiis humatum est. Mirumque ac memorabile, quod Cæsar constanter hoc tulerit, vt nullius prorsus indaginis in illo vultus, actusque deprehensa molestia; cuius imitatione & taciturna curia tantum funus silentio dissimulatum præteriit.

ALBERTINI MUSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS.

LIBER IV.

Aduentus legatorum Cæsaris ad Papam, & Cardinalium a Papa legatorum ad Cæsarem.

Rubr. I BAsiliensis Episcopus vnus ex regiæ curiæ Principibus *Auinionem*, vbi tunc Papalis curia residebat, transmissus a Cæsare, benigne a Papa susceptus, totum Cæsaris progressum, difficilesque vicissitudinum anfractus, pertinaciamque Brixianorum, complicumque ac fautorum seriatim dictauit; qualiter etiam ob Bononiensium, Florentinorum, Tuscorumque, eiusdem factionis, res, argumenta habebantur, statuta die *B. Mariæ* Virginis iamiam accedentis Augusti coronam præsertim in Vrbe assumi non posse, prorogandum terminum hunc, quandocunque se captaret facultas, fore. Idque non modo ipsius *Basiliensis* desiderio instantis, sed eadem optantis Papæ proniore instinctu obtentum est, decretique a latere Legati *Arnaldus* de *Frangeriis* Sabinensis Episcopus, hicque principalis ad coronam capiti Cæsaris imponendam Legatus, *Nicolaus* Hostiensis & * Velocrensis Episcopus, *Leonardus* de *Guercino* Episcopus Albanensis, *Lucas* de *Flesco*, *S. Mariæ* in via lata Diaconus Cardinalis, quos inter (vt prædiximus) constitutus, & prælatus absentis Papæ loco Sabinensis Episcopus, disceptatione in Consistorio habita, quisnam eorum ad eam dignitatem præferendus foret, allegante Hostiense, quod dum Papam coronare suum esset, sic & consequenter Imperatorem. Sabinensis ex aduerso dictitabat, certum esse, vt Imperatorum * coronationibus Sabinensis semper Papæ proximior coronam erigat, officiosior aliis illico præsertim: sicque Papa pronuntiante obtentum est, vt Sabinensis illo fungatur officio, Legatusque ceteris præsit. Iussi ergo in Italiam quam mature proficisci, illud celebre coronationis obsequium captata in eiusdem Regis optione temporis habilitate executuri, celerrime iter arripuere; duo tamen facilioribus aditibus Alpes transilientes, scilicet Sabinensis, & Albanensis, in Regis castra circiter Augusti Kal. applicuere, ibique summa recepti lætitia, Regem, Reginamque Papali benedictione consalutantes, indultum Regi annunciauere, coronationis terminum ob iustissimas caussas prorogatum ad tempus: iamque sancitum totius coronationis officium in Vrbe, & redactum in formam cum omnium præordinatione solemnium. Ipseque confidenter ad solitam virtutem exurgat, vires animumque indeficienter intendat; seque, ac Confratres alios non ad aliud præmissos, nisi, vt se adiuuent, foueant temporalibus, & spiritualibus fulcimentis, & ipse quidem tantum circumspiciat se, poscat, requisita summopere impleturos. Solliciti igitur iidem duo ad portas *Brixiæ* præmissis nunciis accedentes alloquia petunt. Ingressos Brixianus populus suis quibusque ordinibus, vocibus altis, applausibusque prosequuntur, vociferantes; *Viuat mater Ecclesia: viuat, viuat Dominus Papa, sanctique Patres Cardinales.* Itaque ad Prætorium adducti reuerentissimis inclinationibus aggregata concione frequenti eorum alter Hostiensis iusso silentio crucis signaculo, sic infit.

* mel. *Veletrensis*. Sch.

* 10

Q de-

O deuota semper Deo, & sacrosanctæ ecclesiæ Brixiana Communitas, qui vos ab ipsius ecclesiæ vestræ matris vera semita tam cæcus, tamque pertinax error abduxit, vt venientem in nomine Domini benedictum, eiusdem ecclesiæ filium, Henricum *Romanorum Regem Augustum, neglexeritis, vosque contra omnipotentis Dei nutum, contraque sanctissimi* Clementis *Papæ monita infelices erexeritis? Nonne scitis ipsius filii Dei vocis oraculo responsum,* Cæsaris imaginem reddendam Cæsari? *O imbecilles! o miseri! o iam humana, diuinaque censura damnati! Quænam hæc vestra cæcitas, quæue calamitas? Pergitisne alterum mundo luminare constitutum obstruere hac clausi rupe, laterumque strue, quam Deus ipse superna animaduersione, vt olim Sodomam, & Gomorram, euertet. Tollite ecce vos, infausta infidelium secta, & ad pedes benedicti Regis in ciliciis & cineribus vos sternite humiles, & peccata deflete, nosque, Dei, ac Trinitatis, nec non & Patris nostri* Clementis *Papæ sanctissimi contemplatione freti, pro vobis assistemus, vt pareat, & in vos, quamquam immeritos, regia benignitate conspiciat.*

His postquam prolatis Hostiensis assedit, assurgens venia petita *Pinus* de *Vernaciis* Cremonensis, tunc Brixianorum Præpositus, seu Potestas, vir eloquens, maturi ingenii, ætatis iam vergentis ad senium, iussus a populo sic respondisse dictus est.

Nulla creaturarum humanarum abneget tot, & tantis edocta scripturis, visibilibusque monimentis summam potestatem in terris Petro, *ecclesiæ petræ, successoribusque tributam; nec non & singularem mundi ministrum, quem Imperatorem ab ipsius officii nomine vniuersi nuncupant, diuina etiam mundo conniuentia præstantem; sed non abneget quis, in se tantum diuinam retinuisse præstantiam, vt quem iniuste iudex damnauit humanus, illa reum non habeat, quæ etiam Reges terræ fudit iniqua iudicantes, & debita animaduersione puniuit. Et ignotum nostro Papæ* Clementi *dignissimo hunc immanem virum,* Augusti *nomen inductum* prorsus videmus. Hunc scilicet, qui non Imperator; sed expilator ciuitates per fines omnes destruit Lombardiæ, schismata* Friderici *suscitat, partes innouat Gelfas, Gibolengasque, in exilia Gelfos ducens, Gibellinos extollens, quod & palam notat, in Mediolano, Parma, Verona, Mantua, Teruisio, ceterisque vrbibus tyrannos effectos in perniciem populorum, miserorumque ciuium a propriis iamdudum exclusorum laribus, quorum & plerique extorres ipsos nunquam videre lares. Et ad quid aliud, nisi ad pecuniarum extorsiones sedulus intendit? quarum semper egens, atque exhaustus, subiectos populos semper sitibundus fugit. Et, ah Deus! quid in nos sæuus constituit, hanc ciuitatem dedere semper volentes, vt Imperio seruiat, Vicarium accipiat, censum reddat? Certe hæc nihil reputans exitia, cruces, sanguinem nostrum petit, quo, vt immanis bellua se saturum repleat, hæc mœnia, sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ stationes, diripiat. Sed vbi illa sacrorum Augustorum nostrorum prænomina* Iustus, Pius? *Quonam cessit hæc pietas? Vosque Apostolici ordinis* Petri *Confratres, attulistisne huic domui pacem, quam vobis semper suadendam, cum cælum repetiit, testatus est generis Saluator humani? Volumus, petimus, imploramus; aperite redeuntibus,*
*21 *si quidquam peccauimus, gremium, Antistites* nostræ fidei, nostræ spei, ne voremur, ne leo rugiens nos arripiat, animas nostras exterminet. Gregem deuium, desolatumque fouete. Si quidem hæc Dei nostri viui instinctu feceritis, creatori nostro gratias agemus, vosque & sacrosanctam venerabimur ecclesiam, matrem nostram, a qua nunquam præcordia diuertemus: sin autem; patet & nobis adhuc terrestris, demumque cælestis cibus, & refectio. Terrestris quidem ab hinc*

* f. indutum Sch.

hinc in semestre curriculum, quo absumpto, edenda nobis bruta, & singula quæque, etiam esui non accommoda: post & nati, coniuges, ceterique imbelles, quorum carnibus, cruoribusque vescemur. Et si forte hostium prædas venabimur, corpora præsertim immania Sueuorum, Wandalorum, nationisque cuiusque Germanæ, recreabimur, reficiemurque ad Christi nostri statuendum finem, cuius futurum in proximo iudicium in obstinatum, seuerumque Regem, sicut vos, & omnis caro repente viderit, expectamus.

His stupefacti Cardinales alloquiis, concione dimissa per horrea, & penus, vbi recondita grana, vina, & singula quæque victui competentia, se duci permisere, pertinacias eorum, verbaque instantia auribus percipientes, sicque male conciliati e portis digressi sunt. Cæsari audita, visaque retulere. Magnanimus autem Cæsar maledictis Brixianorum nihil permotus, multa diu in se versans, spemque vultu simulans,

Premit altum corde dolorem.

Turbatus quidem, vt se plus, quam in mentem piam veniat, oporteat in Brixianos animaduertere, in sese distinguens. Siquidem pacta compulsus ineat, Maiestatis suæ adeo remissam, debilitatamque* auctoritatem, vt superbiendum sit populis nondum parentibus, adempta præ contemptibus pœnarum formidine. Innotescebat namque illi liquido, Tusciæ, Romandiolæue † vsque pæne in vrbem populos arrectas ad hanc obsidionem aures intendere *, vt si male hinc sibi succedat, illarum eleuandas, extollendasque ad contemptus insolentiores audacias, ne dum & ipsos Longobardos, quamquam iugo summissos, tanquam in principiis desides in pœnitentiam versos, quod se subegissent, & forsan aliquando captato exemplo colla retrahere. Angebat & curam regiam ibidem, tamdiu fatigatos populos inedia, egestateque intolerabili vix castris contineri posse. Et iamiam mitescente autumnale per tempus sole, imbribusque decidentibus, quod nunc intolerabile, tunc impossibile ipsis continget populis, stationibus insidere.

* puto *fore* Sch.

* mel. *Et si* Sch.

† Alibi appellauit *Romaniolam*, quam modo *Romandiolam*. Et pro coniunctionis particula posuit disiunctionis, *ve*, nimirum pro, &c. Ergo scribendum, *Romandiolaque*. V.

His circumuentus Cæsar vix cuiusquam salubris opinionis solamen sibi ipsi conformabat. At Regina grauissimis affecta doloribus, hinc cognati necem, multorumque Procerum deflebat interitus, quos tam instans bellum, quam lethalis aeris pernicies morbo consumpserat: hinc amati mariti sedulæ afflictiones, amaræque nobilissimi cordis torturæ, & anxietates. Verum vtriusque demulcebant, protelabantque successuum angustias altariorum orationes, incessabiles diuinorum celebrationes, nocturnæ orationes, & vota. Sicut quippe omnibus notum Principibus, ac populis, ab aurora Missarum instaurationes ad altam diei horam tertiam de mane perdurabant, tempestiueque vespere † in crepusculum curiam vacantem tenebant, vixque horum temporum intercapedines victui, capiundisque consiliis suppetebant. Hæc vita regia. Hæ Augustæ deliciæ.

† Contenderim, scribi debere, *vespera*, scilicet *hora* vel *preces*. Aliter vix aptam sententiam expiscabis. V.

Exennium Paduanorum Cæsari transmissum.

II In hoc pæne procinctu rerum nec hoc memorabile subticendum. Minimum namque accidens cor humanum in lætitiam nunc dilatat, nunc angit. E Patauo ante conspectum Regis octo adducti dextrarii sub rubeis phaleris tantæ proceritatis, tantæque congruentiæ, & pulchritudinis, vt vix alios totidem sub nostro climate tam integræ consistentiæ natura ediderit, omnes fere quinquennes ætate, quorum quatuor in exennium a Patauina Communitate Cæsari præsentati, duo illustri *Ameo* Sabaudiæ Comiti, reliquique duo strenuo Viro *Guidoni* Flandrensi Comiti, quos facie

serena

ſerena ſuſcepit gratulabundus Cæſar, continuoque ſingillatim diuiſit, donauitque Principibus, ſuoſque Sabaudienſis, & Flandrenſis acceptauere libentes, gratiæque actæ pretioſi muneris largitoribus Paduanis. Refectaque die illa lætitia vniuerſi exercitus ad ſpectaculum concurrentis frequentia conſpectu admirabili beſtiarum.

Aggreſſio & repulſa Germanorum a mœniis Brixiæ.

** f. quum primum Sch.*

** ego legerem. omnigenis P.*

III Nec remiſſus ad incumbentia Cæſaris animus aggrediendi montani caſtri, quod mœniis ciuitatis contiguum eſt, fortunam tentare in ſequentem diem conſtituit, quam primum * illuceſceret. Ordinatis itaque in ipſo crepuſculo centuriis peditum, militumque ſuis ſingulis ordinibus, totam veluti inſultaturus ciuitatem, ne intrinſeci in caſtri ſuccurſum conuolarent, fundibularios, leuiſque armaturæ pedites, quorum fere quingentos, & mille Ianuenſes direxerant, ceteroſque ad expugnationem cum baliſtarum, tormentorumque omnis generis * apparatibus ingenioſos ad caſtri oppugnationem ſero præordinat *, ſummoque mane lituum, ac tubarum clamoribus vniuerſi exercitus copias mœnia circum eduxit. Perterriti tanto fremitu Brixiani, per propugnacula quæque aſſilientes, muros corona cinxere. Ad caſtri munitionem ſolitas bellicoſorum excubias miſere, ſeque ad ſua quiſque loca coaptauit. Aſſurgentes itaque Galli, Germani, Tuſcorum Longobardorumque diſtincti ordines cum tegmentis, ceteriſque inſtrumentis acceſſere ad caſtri foueas citeriores, excilaſque rupes circumquaque. Acceſſum conceſſere oppidani, aſperitatis loci fiduciis quamdiu clanculum obticentes, latenteſque poſt aggerum, vallorumque munitiones, tum demum clamor vtrinque exoritur. Hinc inde res telis, ſudibuſque, ſaxis, miſſilibuſque geritur; ſed loci tutela ſuperiores oppidanos per quam nocuos efficiebat, ſaxorumque copia in inferiores collapſa ſolo impulſu interimebat. Fit cædes, ſed impatientia Germanorum, ſociorumque corpora grandines, ſudeſque excipientia, maior. Conflictus is a prima luce in horam meridianam, fatigatis hinc inde partibus, conſtitit, dum tamen defeſſi ceſſere Germani, ſociique plurimis eorum, & præcipue leuis armaturæ Ianuenſium occiſis, ſauciiſque. Caſtrum ea die defenſum, non ſine oppidanorum grauiſſimis ſuppliciis, & occiſionibus. Confecto prœlio Rex campis diſceſſit, per caſtra milites, populoſque dimittens exprobratus ab iis, qui muros inſidebant, plebeiis vlulatibus. Congratulantes ea noctis vigilia *Brixienſes* facibus gaudia multifariam expreſſere. Cardinales, ne cædium inſpectores adiudicentur, Cremonam ſe ea die proripuere. Aſt in ſequentibus ad hæc diebus venerabilis *Octobonus Placentinus* Aquilegienſis Patriarcha, qui & in iiſdem caſtris erat, Cæſaris obtenta ægre licentia, ingreſſus in *Brixiam* multa diu intrinſecos percunctatus, vt ſe in manſueti, iuſtique Principis manus dedant, nec crimina augeant, hortatus eſt, ſe prorſus pro eorum ſalute interceſſurum deſpondens; ſed nequidquam tempus triuit. Hæc inter varia Cæſar animo conſtantiori, accitis ad concilium curiæ Principibus, quæſiuit, quidnam agendum inſtaret ad hos exterminandos Brixienſes, totius mundi expectationes morantes. Pleriſque igitur conſilia ſuper propoſitis exprimentibus, ſciſcitatiſque conſultatioribus eloquiis edictum eſt, ne tantarum rerum progreſſum differat ciuitatis huius obſtaculum; *Ameus*, Comes Sabaudiæ, prouinciæ Longobardiæ Comes, mille quingentis ſibi deputatis iam ante militibus, additiſque eis peditum tredecim millibus & baliſteriorum duobus millibus per Longobardiæ Communitates, conferente ad hunc numerum Taruiſina Marchia pro facultate debitam portionem, huic expeditioni præſit, quem numerum ſuffecturum conſtabat ad coercitionem, oppreſſionemque Brixienſis pertinaciæ. Hoc edictum exiit ab *Henrico* Cæſare per vniuerſas, & ſingulas Lombardiæ, ac Marchiæ Taruiſinæ ciuitates, vtque ſingulæ ſingulos mittant ad huius rei æquandam collationem.

Præfectus Paduanis Vicarius.

IV In hos dies IV Kal. Oct. ex quatuor nominatis a Paduanis ex indultorum reſcriptorum tenore Cæſar vnum præfecit in Vicarium *Gerar-*

 duum

dum de *Henzola* Parmensem, qui statuta die Paduam ingrediens, susceptus est. Ex insueta tamen translatione agnominis Potestatis in Vicarium Imperatoris, aliisque iuramenti solemnibus, antiquam formam in plerisque immutantibus, fluctuauere animi populares, infremuereque hæsitantes paulatim, neque tamen reconciliati, Primorum, Nobiliorumque communibus assensibus sic oportere asserentium, & ipsi obsequentes acquieuere. Aderat & ibi venerabilis *Aymo* Gebenensis Episcopus, Regis Princeps, & Secretarius, totus beneuolentiæ Paduanorum deditus, transmissus a Cæsare ad statum ciuitatis conformandum honori regio, pacique communi, qui & illos ad semitas dirigebat strenuo animo ad amorem Regis capessendum sese vniendos absque dissidiis, tollebatque causas regio iussu, ne Paduani, Vicentinique insimul colliderent alternis zizaniis, insistens, vt prædia Paduanorum, inter fines consistentia Vicentinorum, iuxta regia edicta Paduanis restituerentur cum literis ad hæc, rescriptisque regiis; vtque *Bachilionis* fluentum a Vicentinis obstrusum defluerer per Patauorum alueos antiquo more. Is quippe Gebenensis mansuetudine multa, vt cuiusque generis homines, sic & Paduanos ad suos, Regisque amores alliciebat. Vir hilaris faciei, verborum cuique gratissimorum, & effector studiosus eorum, quæ spondebat, laudem multam emeruit in his commerciis, memoriæ æternæ Paduanis commendandam. Rebus autem inter Paduanos, & Vicentinos in dissidium omnino vergentibus, *Albertinum Mussatum* a Paduana ciuitate legatum ad curiam regiam secum duxit, Regique præsentem commendauit, de Paduanorum mansuetudinibus, ac fidelitatibus se testem adhibens: sed hoc imperfecto negotio morbo * correptus, salutis nanciscendæ causa de castris delatus, vt in Gebenam transferretur, apud *Iporegiam* vita defecit. * 23

Pestilentiæ epidimia. V Sed hic instat memoranda e summo cælo demissa pestis, exemplo carens ab omni rerum memoria, seu irati Dei plaga in emeritum genus humanum ex iudicio addicta fuerit, seu causantibus equorum a primordio cadaueribus extra statiuas castrorum Cæsaris abiectis, quorum putredines tunc despissatum imbribus aerem instanti solis adustione (vt in autumnali assolet tempore) tabefecerant, in corpora humana defluxit epidimia, ad cordiales radices penetrans, tamque lethales morbos inferens, vt infectis nulla salutis remedia comperirentur. Hæcque serpsit tam breui corruptio, vt omnes in castris interirent. Hæc interruptio * Gallos, Germanosque sine fine assumpsit, quos etiam ad has impressiones immoderata ciborum disponebat ingluuies. Cecidere ex Ducibus Germanorum, Gallorumque quatuor millia & LXX, vt in conscriptorum registro compertum est; militum hastatorum septem millia septingenti; e plebe numerus infinitus, nec sacris locus sepulturis, vllarumque exequiarum fiendarum commoditas. Cum noctu magna cadauerum pars in agrorum secessus extra castra traherentur, quæ agrestibus belluis exposita relinquebantur. Pars in ipsis castris per foueas, quæ agros Brixianorum disterminant, sternebantur supertractis riparum crepidinibus de die in diem, dum solo æquarentur. Nonnulli miserabiliter sociorum corpora humo sepelientes, & ipsi postea insepulti per agros occumbebant. Nec huius perniciei inexpertes Longobardi, quamquam illis continentioris vitæ temperantia conferret. Multi Nobilium e castris fugientes, dum versus propria lecticis veherentur, in ipsis defecere meatibus, paucis euadentibus, vt Duce *Leopoldo* Austriæ, qui Venetias delatus, per Illyricos sinus transiens, in Alemanniam deductus est. Defluxit & pestis hæc intra Brixianorum mœnia, assumpsitque omnis ætatis, & sexus mortales; sed eos præcipue, quos rerum penuria, instansque fames affecerat. Quique supererant, ante oculos instantis mortis imaginibus terrebantur. Deficientibus namque locis sacris, quæ cœmeteria vocant, in publicis viis corpora sepeliebantur, sicque extra, & citra mœnia ciuitatis vbique fletus, & dolor: mœror siquidem superstitibus morientium, vrgensque * capitalis belli sæuitia,

* f. interemptio. Sch.

* f. ingensque. Sch.

tia, cum pæne omni die homicidia, vulnera, rapinæ, & cetera hostilia vndique circa mœnia committerentur.

VI His in angustiis circumuenti Principis, intrinsecorumque Brixiensium necessitudines aspiciens vir nobilissimi generis, *Lucas* de *Flesco*, Ianuensis, Ecclesiæ sanctæ Cardinalis, cuius supra mentio facta est, inter Italicos dilectissimus, eximiæ auctoritatis, seu conniuente, seu non contradicente Cæsare, in *Brixiam* ingressus, factum suscepit, vt arbitror, consummandum, allexitque Brixienses suis stare iussionibus ad ipsius eiusdem libitum. Qui tandem vitas rogantes, ac ciuitatis non delendæ remedia cum suorum statuum quietudinibus assensere. Is egrediens Regi suasit, iam quasi defectam obsidionem tolli, afflictorum intrinsecorum misereri, coronæ suscipiendæ tempus instare, nec vlterius differri oportere. Rex Principum consilio* promotus Cardinali assensit, nihil omnino in publicum pacifcens, vel spondens, nisi Cardinali complaciturum in his, quæ Maiestati Regiæ congruentia fuerint, in sui tamen libitum; quamquam & aliter diuulgatum per plurimos extiterit. Sed hæc populis prorsus ignota fuere, qui dicerent, in secretis pacta percussa, vt scilicet mœnia starent ea parte dumtaxat aperienda, diruendaque, cuius in propugnaculis quidam ex Teutonicis mortes suspendiis perpessi fuerant, nec ea tractus balistæ metam excedebant; quosdam ex primoribus, seu insignibus secum ducendos: nullos bonis, nec ciuilitate priuandos. Hæc ex post facto per multos ex Curialibus negata, verumque hoc repertum est, Cardinalem conquestum nonnullis, Regem non in totum obtemperasse pollicitis. Hæc eadem Brixienses deplorabant, non de Rege; sed de Cardinali querelas priuatim effundentes. Consummato itaque tractatu, *Ameo* Comiti Sabaudiæ, *G.* Flandrensi, ceterisque Regis Principibus portæ aperiuntur, ingressique omnes, qui in castris cum Cæsare remanserant. Multi enim Longobardorum iam penuriis, ac valetudinibus propellentibus castra reliquerant. Cæsar autem ex Maiestatis ac magnificentiæ suæ sublimatu non nisi apertis ruina muris cum Regina intra mœnia ingressus est, subsequentibus Brixiensibus, qui pulsi ante fuerant, cum oliuarum ramis sub applausibus, & vocibus regiæ victoriæ, tuncque continuo mœnia circundata populis demolienda dimisit, inque foueas fragmenta trahi.

Deditio Brixiæ ad Cæsarem.

* *f. permotus*

VII At ibi paucos moratus dies, consilio expediendorum Longobardiæ negotiorum, vt ad coronam maturius pergeret, emisso per subiectas ciuitates edicto, vt se ex vnaquaque * delecti tres aut quatuor ex industrioribus sequerentur, secum septuaginta ex intrinsecis *Brixiæ* dumtaxat, *Papiæ* Concilium in certam diem statuens, vbi præfatos adesse iussit, *Cremonam* perrexit.

Digressio Cæsaris versus Lombardiæ fines.

* 24

VIII *Cremonæ*que ferme biduo residens, literas citandorum Longobardiæ Primorum per subditas ciuitates direxit, vt se ad coronationem sequerentur, nominatis in literis singulis his, quos secum adesse in coronatione volebat. Deinde Cremonæ res, vtcunque tam breui valuit, pro temporis opportunitate composuit, inter quæ & Reginæ supplicationibus, permotæ mulierum pie conclamantium deplorationibus, vinctos, qui in municipiis *Rimenengi*, *castri Leonis*, & ceteris tenebantur, relaxari pronuntiauit, discedensque infecto negotio ex subito ortis inter Cremonenses dissensionibus *Placentiam* versus gressus direxit, vinctis in carceribus derelictis.

Acta Cremonæ.

IX Placentini obuiam prodeuntes ad millia passuum circiter duo extra mœnia, procidentes ad pedum oscula, claues obtulere, se suaque omnia iussui suo despondentes, *Albertum Scotum* de proteruia, tyrannideque in se, & suam patriam inique diu patratis accusantes, nec vllam futuram quietem, ipso in ciuitate persistente, asseuerantes. Cæsar ingrediens ciuium opiniones scrutatus, maioris dissensionis excitandæ occasiones videns,

Acta Placentiæ.

videns, resque fore non sic repente tractabiles, si super ipsis discutiendis institisset, Vicario instituto *Petro* de *Mesa* Veronense discessit. *Albertus* vero *Scotus* Regem sub spe introductionis suæ in *Placentiam* ad metas, seu fines districtus Placentini secutus, intentione sua collusus, per amicorum, fideliumque sibi castella discurrens, ciuitati paulo post bellum mouit.

Concilium Papiæ.

* lego *Cherii* P.

X Digressus e *Placentia* Cæsar *Papiam* applicuit, vbi & concilii causa Longobardorum Legatos iam ibidem pro die statuta inuenit, absentes per dies pæne septem præstolatus. Fuere ibidem *Gherii* * Legati, *Iporegiæ*, *Nouariæ*, *Vercellarum*, *Cumarum*, *Mediolani*, *Papiæ*, *Pergami*, *Placentiæ*, *Brixiæ*, *Mutinæ*, *Regii*, *Parmæ*, *Cremonæ*, *Laudi*, *Mantuæ*, *Veronæ*, *Vicentiæ*. Iussi citatique legati in Prætorio conuenientes regio, ante tribunal considentes, vocatique singillatim ad auditoriam, attenti stetere obticentes. Assurgens igitur *Ioannes* de *Cancellariis*, Ianuensis, Iudex Palatii Regis, Cæsare permittente concionatus est.

Regem pro Longobardia pacanda, componendaque ad vias pacis multa perpessum: nec tantum consiliis, studiisque inuigilasse, sed & armis decertasse, omneque suum, & suorum ingenium, ac vires intendisse; verum odia ciuilia, partiumque veterum factiones non adeo extirpare valuisse, vt plura non restent solemnibus loco suo & tempore componenda remediis. Instare tamen tempus profectionis in Tusciam, expectantesque alias maris & terræ nationes Italicas adire, visitare; coronationem a Papa decretam perficere. Ad hæc consilio opus esse fidelium præsentium, quod vnicuique pro singula Communitate in scriptis edere fas sit. Eritque cuiusque secreto maturius sibi perspiciendum, effectuique mandandum Principum, consiliariorumque sententiis.*

* f. *prospiciendum* Sch.

His propositis exhortati Legati ab Hostiensi Cardinali iuxta Regem assidente, cuius & facta * fuit oratio, termino ad hoc triduano dato dimissi recessere * Legati. Adueniente autem die conuentus idem habitus est consiliis sub sigillis Cancellario datis, nec Paduanotum Legatis, quorum animos patria fouebat, extollebatque libertas, curæ fuit pro cuiuspiam libitu, seu forsan impensa aliud Regi consulere, quam si pacatam dissidiis prouinciam linquere velit; vrbium sedibus tyrannos deponat; extorres earum in lares proprios restituat; ex alienigenis probatæ fidei viros in eis præficiat, iustis legibus, consuetudinibusque populos viuere sinat. Hæc inclyto Regi, & pio expedire, sicque prospere omnia cedere. Sin autem, ex nunc, cum absens hinc fuerit, auditurum se nouerit ciuitates cum ciuitatibus, municipia cum municipiis, viros cum viris ad oppressiones, occisiones, prædas, incendia, & hostilia quæque exitia procursuros; vnde & noua veteribus cumulanda odia, interioraque scelera patranda *, ipsumque Regem, quem partiarium ex primis pollicitationum præconiis se mundo prædicari fecerat, flagellum diuinitus emissum verbis satis communis promulgata sit assertio *, vtque concessa sigillo regio Paduanis sponte & libere priuilegia, super fundis & aquis restituendis, quæ in dies dilata executione protrahebat, obnixe seruanda iuberet; his exemplis allici subiectos ad venerationes, ad cultum regiæ Maiestatis. Iterum ergo ad tribunal loco, quo & nudius tertius consederat Cæsar, alto astitit solio, iussitque per Oratorem eundem *Ioannem* Ianuensem enunciari. *Se fidelissimis subiectorum* ibi præsentium gauisum admodum consiliis, ex* * 25
quibus se ab iisdem dilectum agnoscebat. Hæc cordi sibi fore, & semper inter singulares commemoranda lætitias: grates agere de tantis affectibus. Super his autem, quæ in Longobardia agenda incumbebant, quamquam ardua, & peropportuna, tempus nunc non accommodari ex ingruentis motus sui necessitudine; Verum permittente quam

* malim, *facta* P.
* delerem, *legati* Sch.

quam primum poterit tempore, se reformando statui operam dare cum omni efficacia.

* Qui sententiam aliquam ex his verbis extorquere potest, idem & clauam ex manibus Herculis extorserit. Corrigendus igitur omnino hic locus, ita fortasse; *ipsumque Regem, quem minime partiarium ex primis pollicitationum praeconiis pradicari fecerat, flagellum diuinitus emissum verbis satis communibus promulganda sit assertio.* Atque hic interpungendum. V.

Hoc responso sic promulgato, dum Regem illico ad discessum paratum quisque praesentiret, exules, qui contradictionibus, ac potentiis aduersariorum restituti non fuerant, in spem tamen hucusque deducti, ante tribunal procidentes vociferationibus multis lamentabantur, inter quos memorabiles *Manfredus* de *Beccaria* Papiensis, *A.* de *Fisiraga* Laudensis, *G.* de *Rubeis* Parmensis, multique inferioris ordinis erant, quorum strepitus aures non modo Caesaris, sed & assistentium offendebant.

XI Dumque horum multis affabiliter, & benigno, ac mansueto respondisset alloquio, ex auditorio tandem sese surripuit. Hora quoque ferme nona epulatus de *Papia* exiens *Terdonam* versus iter arripuit. *A.* vero de *Fisaraga* gressus eius *Terdonam* usque secutus spe vana sui intentus in derelictum omissa, in reditu versus Papiam ab ruralibus *Vogariae*, coloniae Papiensis, *Manfredi* de *Beccaria* partes tenentibus circumuentus, ac detentus est, ibique in vincula coniectus, sic ferente infortunio stetit infeliciter. *Transitus per Terdonam, Ianuam versus.*

ALBERTINI MVSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER V.

Rubr. I DImissa in his amfractibus Longobardia, nulla inde mora Caesar *Gabii* colles exuperans in *Ianuam* descendit. Abbas scilicet plebeius vir, more patriae populi Praefectus, cum Potestate, ac primoribus ciuitatis, plebeque tota obuiam procedentes, millibus ferme quinque inductis * similis amictus ornatu, introeuntem supremis excepere gaudiis, nitente purpura supertectum, Regina pari honore subsequente, qui in Episcopali palatio a communitate locatus subsedit. Ciuitas haec, partium Gelfae ac Gibolengae ignita schismatibus, diuque variis agitata fortunis *, nunc sub parte Gibolenga, seu Imperiali (idem enim sonant vocabula) consistebat, Gelfis quamquam pluribus, ac ditioribus succumbentibus, seu segnitie, seu sic rerum occurrentibus successibus. Huius principantis Imperialis partis prosapiarum duarum factiosi principes erant, *Auriae* scilicet, & *Spinolae*. Ex *Auriis* maior *Barnabas*, ex *Spinolis*, *Opicinus*. Horum duorum de pari contentio Remp. in diffidium, ac praecipitium traxerat. Nam plebis Principatum obtinentem *Opicinum Barnabas*, Gelforum admisso subsidio, e ciuitate deiecerat, populique maioris, cui *Opicinus* exosus erat, suffultus obsequiis, regimini gubernaculisque ciuitatis praeerat. Quocirca vsque in Astensem ciuitatem venienti Regi *Opicinus* occurrerat, spemque ab eo in patriam redeundi exauditus acceperat. Accensae igitur odiis partes, Caesaris aures alternis allocutionibus, clandestinisque susurris inquietabant. Altera scilicet, quae *Barnabae*, *Opicinum* * vrbem per tyrannidem diu oppressisset, qua intolerabilis depositus fuisset, quodque colonias, appendiciaque vrbis, tamquam hostis, viribus Regis *Caroli*, seu & *Roberti*, primogeniti eius, conquisitis concremauerit, paeneque & vrbi exicio fuerit, incusante: ex his offensam Remp. populum, plebemque, & quod execrabilius est, ipsam Maiestatem Caesarem, habita in socias partes Regis *Caroli*, & suorum amicitia. Deferebatur & Montisferrati Marchio, *Opicini* gener; quod

Ianuensium status, partium dissensio, & reconciliatio.

* pro, *indutis* Sch.

* f. *tunc* Sch.

* leg. f. *quod vrbem* Sch.

suis

suis subsidiis socerum in Ianuæ perniciem fouisset. E contra *Opicinus*, & sui, *Conradi* de *Auria*, & *Barnabæ* cum Gelfis consortium parti Gibolengæ, seu Imperiali peruium *, noxiumque criminabantur, quodque cum, suosque extorres fecissent propriæ patriæ, Gelforum scilicet, *Fliscatorum* *, *Grimaldorum*, *Saluaticorum* (hæc enim erant aliorum optimatum agnomina) freti suffragiis, plebemque Ianuensem adeo in seruitutem redactam, vt turpi terra, marique seruitio premeretur, nullis patriæ, vt moris ante fuerat, suffulta fauoribus. Cæsar his, aliisque molestatus progressum vltra Ianuam, quem maturiorem conceperat, distulit pro his sedandis, & si non in vnionem, saltem per dilationem in quandam veluti temporaneam quietudinem, reducendis. In harum rerum primordio regimen; gubernationemque ciuitatis Potestate, qui ei de more præerat, amoto, suscepit, Abbati dimisso tantum vocabulo satellites abstulit, Vicarium constituit. Ad sexaginta millium florenorum contributionem populum, & commune coegit, sibique iurisdicendi, mulctandi, damnandi, absoluendi autoritatem omnem retinuit. Verum ciuium odiis remedia perquirere studiis solers intendit, nunc *Aurias* nunc *Spinolas* singillatim alternis percunctatus vicibus, Comite Sabaudiæ, viro summæ virtutis, ac prouidentiæ, iuuante, quibus & *Hostiensis* Cardinalis magno adiumento erat, in quo omnis spes eorum, qui Gibolengi erant, consistebat. Nam & ipse omnium eiusdem factionis princeps habebatur, Tuscorum præcipue. Ipse quidem *Pratensis* erat, pagi iuxta *Florentiam* vrbem, plebeio genere, magnæ virtutis, ac sapientiæ vir. Eius consilio omnia fere pertractabantur. Horum demum assiduis collocutionibus ad conuentiones, certaque pacis fœdera partes inductæ sunt, Rege Reip. honores, cæteraque munera communia inter ipsas compartiente.

* f. perniciosum. V.

* 26

Noua Regi delata de motibus Longobardiæ.

II Interea dum de Longobardiæ partibus fama prius increbuisset, deinde Regi verum nuntiatum est, *Gibertum* de *Corrigia* Parmensem cum Tuscis, ac Longobardis coniurasse, nouaque sponsalia inter *Guidonem* della *Turre*, & *Philippum* Comitem *de* Langusco celebrata, *Marchiones* de *Caualcabo* cum Tuscorum, Bononiensium, ac Longobardorum cohortibus, fauente *Giberto* prædicto, iam bellum Vicario, ac Cremonensibus intrinsecis intulisse. In *Placentia*que res nouas contra Regem attentari, ad cuius Cremonæ subsidium *Galaaz*, primogenitus *Maphei* Vicecomitis, Vicarii Mediolanensis, subito conuolasse *. Quodque intra *Brixiam* seditio clandestina aduersus *Mazios* in ipso vrbis sinu oriretur: quodque huic seditioni *Mazii* sibi prouidissent, introducto in ciuitate præsidio, quod *Pergami* erat, cum Vicario Pergamense, & coniurationis principibus pluribus necatis, ex vrbe omnes plebeios suæ factionis expulissent. Itemque, quod iisdem diebus Marchiones iam dicti, *Giberto* prædicto suffulti, cum exterioribus *Cremonæ* de castro *Casalis Maioris* egressi, in quo pluribus diebus cum suis se collegerant, bellum acre ciuitati intulissent, in ciuitatem ingredientes victis, fugatisque *Gofredo* de *Vercellensibus*, Pistoriense Vicario, ac *Galaaz* prædicto, nonnullisque occisis, & captis ciuitatem obtinuissent. In *Hast*, *Vercellis*, ceterisque Longobardiæ ciuitatibus partis Guelfæ factiosos elatos in Gibolengos insæuire, & *Philippum* Sabaudiensem, Lacedæmoniæ Principem, *Papiæ* Vicarium, fauorabiliorem eorum ausibus fore, *Philippone* præfato *Comite* de *Langusco* suadente, ac suggerente. *Albuinum* quoque della *Scala* morbo, quem in castris Brixiæ nactus fuerat, decessisse Veronæ †, cuius funeris causa *Canem Grandem*, eius fratrem, qui Regem apud Ianuam comitabatur, oportuit * Veronam proficisci celerius †, ne quid sinistri eidem euenturum fuisset exoso populis, ac primoribus Guelfæ partis, ac præcipue ex concepto odio Paduanis.

* mel. conuolarit Sch.

* mel. oportuerit Sch.

† Si pro, *oportuit*, legamus, *oportuerit*, videbitur hoc pendere a verbo, *nuntiatum est*, quod Zeugmæ huius a superiori caput est: Ea sententia, vt nuntiatum fuerit Cæsari, Canem profectum esse Veronam. Id quod concipi non potest, cum ille Regem comitaretur. Retinerem igitur, *oportuit*, salua tamen doctissimi Glossographi, quicunque ille sit, reuerentia. V.

III His

III His Longobardiæ tumultibus Cæsar, quamquam satis attonitus, regio, ac imperioso animo circa contingentia minime remissus, *Guarnerium* de * *Oemborc* Militem strenuum, prouinciæ Longobardiæ Præsidem, omniumque bellorum in eadem prouincia exorientium constituit, expediteque cum ea, qua valuit, militum Gallorum seu Germanorum hala, illorsum transmisit. Is *Placentiam* prius petens, iamiam de subcrescente in ea rebellione suspectam, a ciuibus ante ingressum facultatem intrandi cum centum dumtaxat viris habuit, optione sibi ad hoc conditionaliter data, nec aliter sibi intrandum fore. Viderant enim, vt aiebant, a quibuscunque Regis Vicariis Gelfos opprimi, & Gibolengos extolli; huius schismatis omnino patientes esse nolle, ne violari possent, hanc partem elegisse, communiter viuere, Vicario parere. Conditionibus his molestus *Guarnerius* hac veluti repulsa abscessit ad Regem se conferens.

Constitutio Præsidis in Longobardia. * *l.* Oenborc *f.* Hohenberg.

IV Per eosdem dies natura corruptibilis, nullum passa humani ingenii, seu speculationis effugium, in serenissimam, ac clementissimam *Margaritam* Augustam suæ ostendit perpetuæ alterationis officium. Nam sex ferme dierum spatio aeris pestilentia apud Brixiam, vt asseruere Physicorum optimi, cordialiter infecta, quamquam tandiu sub * latente serpigine (proh dolor) vita subtracta est apud Ianuam in palatio hæredum *Benedicti Zachariæ* in vrbis appendiciis, vbi *Besagnum* dicunt, ad partem orientalem iuxta mare. Cuius corpus more regio purpura inductum *, cum aurea corona capiti superposita, ad Fratrum Minorum cœnobium sub frequentia mirabili delatum est, ibique cum exequiarum, cærimoniarumque solemnibus in choro ecclesiæ iuxta altare depositum in sarcophago plumbeo, non tamen lapidibus, auroque * stabili conclusum, cum & inde in tempore tolli, & in Alemanniam deferri debere putaretur, sicque fama prædicaret. Huius insignis memoriæ dies festus erat beatissimæ *Luciæ* Virginis anni Domini nostri vndecimi trecentesimi millesimi. Mortem eius strenue ferens inclitus Rex, nullam in patulo effudit lacrimam, licet ante huius coniugii copulam iugales reperisse * duos amoris inuicem tam supremi nec creditum, nec relatum.

Mors Imperatricis. * 27 * l * pro, induta, vt alibi. Sch. * f. marmoreque P. * reperisse V.

V Ad Regem visendum in *Ianua* sic obuersantem venere Pisanorum primores Legati ad quatuor & viginti numero, præposito ac duce *Facio* Comite, nato olim *Gherardi* Comitis Pisani, illius videlicet (quamquam & rei horribilis antiqua, nondum tamen deleta memoria) qui capitali, ac pari morte cum *Corradino* de *Stoph*, Alemannorum Rege, campestri bello victus, & adiudicatus a *Carolo*, tunc Hierusalem, & Siciliæ Rege, occubuerat. Ii ad pedes strati Cæsaris, oculis madidis ex visuali exultatione conspectus Cæsareæ Maiestatis, quam expectatam, desideratamque diutius dictitabant, pergraues, ac prolixos exigentibus rerum materiis exposuere sermones.

Legatio Pisanorum.

Mundo videlicet, hoc luminare obstruso, genere humano in calamitatibus occumbente, nunc Deo reminiscente prouisum, ad populorum oppressorum, Imperialis culminis lucem affectantium, consolationem, iniquarumque gentium contusioni, ac dignæ propulsationi, perquam necessarium, ad quorum consequentias mundus se offert volente Deo; ad se veniat, orantes, vti ad domum, & thalamum Regium, in quo omnis tutela, singularisque fidelitas: omnia sua esse: ibi habile ad ceteros progressus receptaculum: nihil inde terraue mariue obstare ad vrbis Romæ accessum, cum fidelium comitiua ibidem aggreganda: copias suas ibi contrahi, ad quas fouendas omnes suppetebant apparatus, offerebantque tentorii super admirabilis exennium decem millium capacis militum cum statiuis: tempus aduenisse iustitiæ, tempus vltionis in detestabiles Imperii contemptores, tempus restituendorum larium exulibus, tempus alacritatis, & quietis his, qui sacrum, & venerabile contemplantur Imperium.

Ad quos Cæsar humano, ac mansueto, breuique (vt moris sui erat) eloquio respondit, se eorum visione lætari, multumque cordi applicuisse relata. Sui aliorumque fidelium venisse caussa, ad quos confouendos tanto insudabat, labori, quanto fragili, ac mortali corpori perpeti possibile sit: Vniuersos Christicolas sibi cordi esse in pace, quatenus poterit, componendos. Hoc refocillati responso in curia residentes galeas quatuor, ac vasa, onerariasque naues cum armamentis, apparatibusque tenuere magnis impensis in portu Ianuensi.

Legatio Roberti Regis Apuliæ.

VI Interea ex Apulia *Riciardus Gambatesa*, *Roberti* Regis Apuliæ Secretarius, Ianuam venit, altero dumtaxat socio, qui magno introductus Principum amplexu in colloquiis cum Rege diutius erat. Arcana tamen huiuscemodi tractatus ignota prorsus erant populis; verum ex susurris, ac coniecturis, & diuersorum arbitrationibus vulgabatur, de sponsalibus agi inter ipsum Regem, Regisque filias cum Rege *Roberto*, fratribus, ac nepotibus hinc inde: plerasque tamen conditiones vtrobique tantarum rerum impedire processus, puta, pro parte Regis *Roberti* Senatoriam, Vicariatumque Tusciæ in alterum ex fratribus peti: ex aduerso hoc Regem impertiri æquum non fore, fidelibus suis & Imperii consequenter in exiliis permansuris, quorum præcipue causa in Italiam venerat, ipsis reuera promotoribus, vixque possibile fore, odiis sic intensis, partium adeo incensarum remedia quæri. Dumque de his in curia regia ageretur, & ecce ab nunciis ex Vrbe venientibus ad *Stephanum* de *Columna*, qui forte tunc in ipsa curia compertus est, exauditum est nouum, *Ioannem* Regis *Roberti* fratrem in Vrbem cum magna armatorum manu aduentasse, vt scilicet præoccupata senatoria sede, Vrbeque tota Regi prohiberet ingressum. Sed hoc quidem, dum clarius innotuit, per quosdam in bonum præsumptum, vulgatumque est, vt scilicet Regi beneuolentiæ, honorificentiæque causa obuiam venerit, putans illum ad Vrbem aduenisse maturius. Sed his diu murmuratis *, & pro libitu proferentium, vt sæpe solet, varie propalatis, periit illius obsequentiæ seu beneuolentiæ & factum, & fama. Nam ipsa * rebellionis causa venerat, per ipsos actus ostensæ. Opitulabantur & ipsi *Ioanni* omnibus, * quibus poterant fulcimentis, *Vrsinorum* alta, potensque progenies, siue *Columnensium* odiis, quorum ductu * res agi ferebatur ad Vrbem, siue etiam Gelfæ partis amore, quam pro posse coaluerant, fouerantque. His in curia sic enunciatis, *Riciardus Gambatesa* vna dierum absque Regis scientia quadriremi sibi parata in crepusculo e portu Ianuæ exiens in Apuliam rediit. * 28

* Plane barbatum V.

* f. ipse. V.

* f. Rex Sch.

Legatio Cæsaris ad vrbem.

VII Cæsar sollicitus *Ludouicum* de *Sabaudia*, virum illustrem, qui & anno instanti Senator Vrbis vocatus a Romanis fuerat, ad Vrbem quacunque via in galeam paratam iussit accedere, qui tempestate maris per plures *Pisis* remoratus dies, tandem tranquillo captato tempore in maritimas terras descendit, ibique in oppidis Comitis *S. Floræ* se recolligens, pluribus diebus tandem ex acceptione, ductuque Columnensium ad Vrbem permeans, in Lateranum conscendit. Deinde *Stephanum* de *Columna* fauturum cum suis propere summisit. Partes itaque Romæ per suos quæque vicos munitionibus, propugnaculis, ceterisque ad bella, oppugnationesque necessariis præparauere. Fama tamen per Italiæ ciuitates increbrescebat, populum Romanum, præsertimque plebem commodis suarum rerum Regem exoptare. Hoc Romæ dissidium gentes Italicas, Gallicasque, & vndecunque Imperii nomen agnoscitur, in varias spes erexit.

Legatio Regis Siciliæ ad vrbem.

VIII Per hasque dies vir nobilis, *Galuagnus Lancea*, *Friderici* Siciliæ Regis Consiliarius, & Admiratus cum Legatorum cœtu in duabus galeis portum Ianuæ applicuit, missus a *Friderico* præfato, ibique comiter susceptus a Cæsare, consalutauit eundem sui Regis iussione, tabulaque argentea magni ponderis, aliisque regalibus exenniis donauit. Ad quæ autem cetera venerit per curiam, forte paucis ex Regis Secretariis consciis,

ignora-

ignoratum est; multa tamen narrata per pulpita & plateas. Quidam vt quæsitum venissent Regi Siciliæ titulum, vtque statum, conditionesque Regis Romanorum sciscitarentur, quibus in iuribus* consisteret. Quidam, vt vtrinque fœdera colligarentur aduersus Reges Franciæ, & Apuliæ; sed horum opinio subito euanuit, *Galuagnus*que cum Regis assensu, scientiaque suas post paucos dies ingressus galeas, in Siciliam reuersus est. * l. *viribus*. V.

IX Cæsare sic *Ianuam* obtinente, curiamque ibidem tenente, Florentinorum Communitas cum sociis vniuersitatibus, Tusciæ scilicet, *Senarum*, *Perusii*, Ciuitatis *Castelli*, *Lucæ*, aliorumque locorum, adiuncta eis partis Gelfæ *Bononia*, *Dego* Marescalcum Regis *Roberti* cum mercenariis militibus quadringentis seu circiter, ad terram *Sarzani* in Lucensium finibus cum regiis, partisque Gelfæ insignibus transmisere, ne inde Romanorum Regi transitus pateret, iuramentis inuicem firmatis, se sibi inuicem non defecturos ad *Henrici* de *Lucemborc*, Gibolengorumque necem. His circumuentus Cæsar animo constantiori Principum suorum, scilicet *Amei* Comitis *Sabaudiæ*, *Roberti* Flandrensis Comitis, *Treueriensis* Archiepiscopi, fratris eius, Episcopi *Tridentini* Cancellarii, Episcopi *Leodiensis*, *Henrici* de Flandria Marescalchi (hi enim ex cunctis sibi supererant) consilio suffragiisque adiutus, Cardinalium, & præcipue *Hostiensis* (*Albanensis* namque iam apud *Lucam* morbo migrauerat) sese quibus poterat exhortationibus contuebatur. Verum tantum Ianuenses sexaginta millium florenorum auri collectione prægrauauerat, vt iam nulla sibi spes exactionis ab eis foret, sic sicque repente ingruentibus sui, & suorum impensis, cœperant non suppetere facultates, vnde egens, atque exhaustus suis stipendia differens, in vanas, fallibilesque spes tenuerat anxius, & impotens; ærisque iam alieni necessitatibus sui a Ianuensibus impetebantur, querela clamosa in aures eius non modo absentis, sed præsentis infusa. Ex quibus odiorum subiit in ipsum Regem conceptio plebis vniuersæ, ac populi Ianuensis. Subortæ & vehementes scandalorum causæ sunt. Communes enim querimoniæ per ciuitatem vniuersam iam effundere palam audentium frequentabantur. *Ianuam*, liberam ab omni sæculo ciuitatem, quæ *Friderici* de *Stoph* dominium spreuerat, ipsumque viribus contuderat, nunc cæco lumine colla iugo summisisse, nullo bello, nulla tutela, nunc deformem esse, suis carere ordinibus, legibus municipalibus, ac plebiscitis rescissis, & coactis; populum, plebemque obcæcandos fore, quod se sic vinctos præbuere, vt seruos, mancipiaque fecere. Addebat* & his querelis id, quod iam se omnibus bonis priuatos agnoscebant, cum de maris nauigiis veluti pisces alerentur, nunc subtractas eis nauigandi facultates, emolumentaque omnia defecisse. Mercatoribus Longobardis, Tuscis, Siculis, & nedum Alexandrinis, ceterisque marinas insulas incolentibus ob hanc pestem Regis huius mercium vsibus* defecisse, intolerabiliaque prorsus hæc omnia populo Ianuensi. In dies rumor inualescens augmentabatur, *29 nec Regem latebat, vociferantibus, & per sæpe rerum venalium* creditoribus ad ipsius Regis atrium sibi de acceptis pretia dari conclamantibus. Rex ambiguus, quibusnam sibi prouideat remediis, cum iam sibi ipsi concitata plebe timendum videret, *Leodiensem* Episcopum, & *Henricum* Flandrensem Marescalcum subito *Pisas* transmisit, ab amicis, ac fidelibus Pisanis subsidia in tantis necessitatibus quæsituros. Curia tum plus solito vacua, ob mortes suorum diminuta, quorum multi, qui supererant, eadem peste, quam inclusam fouerant, in Ianua periere. Et miranda res hæc. Nam ipsi iidem illa laborantes pernicie sic Ianuenses infecere, vt & inaudita ab omni sæculo hominum mortalitas in Ianua, terra saluberrimi climatis, & aeris dispositissimi, contagiosi morbi more, in ciues transierit, ex qua infiniti decessere, ipsaque, frequentante Antistite cum clero, & populi totius longissimis ordinibus, corpora beatissimi *Ioannis Baptistæ* ac aliorum Sanctorum per ciuitatem cum hymnis, & applausibus deferebantur, placandi Dei causa, pro morbis tam lethalibus expiandis. Vacua quidem

Margin notes: *Acta Ianua.* — * mel. *Addebant* Sch. — * l. *vsus* Sch.

* f, etiam quia Sch. dem (vt prædiximus) curia, non modo ipsa defunctorum causa, verum * & ex citatis nominatim ad coronationis obsequium pauci aderant, excusatis ære dato plurimis, aliis in contemptu, rebellioneque persistentibus. Nam ex Magnatibus Longobardis solus *Luchinus*, *Maphæi* Vicecomitis Mediolanensis minor natu, cum paucis equitibus, Legatisque Communis Mediolani *.

* scil. *aderat*. Sch.

Reditus legatorum Paduanorum cum priuilegiis.

X Ex ciuitatum ceterarum Legatis aderant & Paduani quatuor, *Rolandus* de *Plaziola*, *Iacobus* de *Aluarotis*, *Ioannes Henricus* de *Capiteuaccæ* Iudices, & *Albertinus Mussatus* Laicus. Hi cum pro obsequendo Regi venissent, maturiorem, vt ceteri putantes accessum ad Vrbem, in Ianua diebus circiter centum stetere, qui tandem fatigati, grauatique longa residentia, & impensis *, discedendi licentiam frustra, diuque implorantes, nec ad impetrandam Regem facilem reperissent, tandem a *Mussato*, quem singulari amore diligebat, instante ex rationibus necessariis, puta sibi, collegisque per Commune Paduæ ex viarum discriminibus ipsum pro victu salarium transmitti non posse, sicque se arctatos fore, vt violenti causa ipsos remeare oporteat, redituros coronationis tempore, cui etsi * non licentiam præbuit expressius; tamen non negauit.

* Nutat hic sententia, & procul dubio aliquid desideratur. Explerem sic lacunas; *discedendi licentiam frustra diuque implorantes, ad eam impetrandam Regem facilem non reperissent, ni tandem a* Mussato, *quem* -------- *impetrata* seu *obtenta foret: cui etsi non licentiam præbuit expressius, tamen* & quæ sequuntur. V.

Hi quoque impetratis iam litteris super decursu fluminis *Bacchilionis*, prædiisque Paduanorum in Vicentia, districtuque positis, quæ adhuc per Vicentinos occupata detinebantur, Paduam rediere.

Rescriptorum, seu litterarum forma hæc erat.

Henricus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus.

Vicariis suis ciuitatum Paduæ, *&* Vicentiæ, *qui nunc sunt, vel pro tempore fuerint, & omnibus fidelibus Romani Imperii, & Vicariis, & Officialibus suis quibuscunque, ad quos præsentes litteræ peruenerint, fidelibus suis dilectis, gratiam suam, & omne bonum. Cum iuxta nostræ decentiam Maiestatis causas dissensionum, & errorum, qui & quæ inter fideles nostros* Paduanos, *&* Vicentinos, *eorumque Communia, & singulares personas poterant generare discrimina, curantes diligenti sollicitudine remouere, & ad pacificum statum reducere, super bonis, iuribus, & possessionibus immobilibus Paduanorum sitis in ciuitate Vicentiæ, & districtu, & e conuerso super bonis, iuribus, & possessionibus immobilibus Vicentinorum sitis in ciuitate Paduæ, & districtu, nec non & super aqua, seu flumine Bacchilionis priuilegia quædam hinc inde duxerimus concedenda, super quorum executione facienda venerandum virum* Aymonem *Gebenensem Episcopum Principem, & Secretarium nostrum, illo duxerimus transmittendum, qui certo super hoc facto processu, sententiam tulit, prout in instrumentis publicis, quæ super his conscribi iussit, plenius continetur. Nec (vt pro parte Paduanorum nobis insinuatum est) priuilegia prædicta, & sententia de facto, vt nostræ intentionis fuit, & est, iuxta ipsorum tenores, & formas suos sint sortita effectus, & executioni mandata, volentes omnino ipsa priuilegia, & concessiones in totum, prout concessimus, & conscribi, atque sigillari fecimus, inuiolabiliter obseruari. Prudentem virum* Bassianum *de* Guaziis *Legum Professorem,*

fessorem, & Iohannem de Castione nostri palatii Auditores, familiares, & consiliarios nostros dilectos, ad partes, & loca Paduani & Vicentini districtuum praesentialiter duximus transmittendos, quibus deliberato consilio nostrorum Iudicum, & Sapientum tenore praesentium dedimus in mandatis, vt dicta priuilegia impleant, & exequantur, prout scripta sunt, integraliter cum effectu. Iubentes, vt ad locum communem intra ciuitates Paduae & Vicentiae, seu alibi prope
*30 ipsas, vbi tutius, & commodius sit * partibus conuenire, secundum discretionem eorundem accedant, & vocatis ad se omnibus, & singulis Paduanis & Vicentinis, dicentibus, seu dicere volentibus, se spoliatos fuisse suis bonis, iuribus, & possessionibus immobilibus temporibus in dictis priuilegiis contentis, recipiant capitula, & probationes a singulis super bonis, iuribus, & possessionibus immobilibus, & iuribus, ac rebus, quae dicere, & ostendere voluerint, se possedisse, & tenuisse temporibus contentis in priuilegiis antedictis, & quibus se asserere voluerint fuisse eisdem temporibus spoliatos. Et veritate reperta ipsos de ipsis bonis, iuribus, & possessionibus, super quibus fecerint iustas probationes, ponant, & inducant auctoritate nostra in vacuam, liberam, & expeditam possessionem, & in statum pristinum ipso facto, prout ante erant. In quibus praedictis omnibus, & dependentibus ex eisdem plenam & liberam eisdem concedimus potestatem, arbitrium, & auctoritatem quauis solemnitate, vel solemnitatibus iuris omissis. Volumus autem, quod dicti Bassianus, & Iohannes in praedictis, & circa praedicta, & dependentibus ex eisdem summarie procedant, & procedere possint, & debeant absque libello, de plano, & breuiter, & sine strepitu, & figura iudicii, & per omnem modum, & viam, per quem, & quam sibi melius, & celerius videbitur posse fieri ad executionem omnium praedictorum pro fauore spoliatorum, & contradictores, inobedientes, & rebelles punire, & cohercere possint, & condemnare, & poenas eisdem imponere, & ipsos mulctare, secundum quod sibi ipsis melius videbitur faciendum. Mandantes vobis, & cuilibet vestrum, quatenus in praedictis omnibus, prout vobis dicti Bassianus & Iohannes dixerint, pro executione praedictorum omnium facienda pareatis, & efficaciter intendatis. Quibus in praedictis omnibus, & dependentibus ex praemissis committimus vices nostras, reiectis excusationibus, allegationibus, impedimentis, & appellationibus quibuscumque. Quod si ambo, seu vterque eorum his exequendis interesse non poterit, alter eorum, ea nihilominus exequatur. Volumus quoque, quod factis restitutionibus supradictis, ad plenum omnino ius cuilibet reseruetur, ita quod per eas restitutiones nulli in iure suo praeiudicium generetur. Data Ianuae VI Kalendas Februarii, anno Domini millesimo trecentesimo duodecimo, Regni vero nostri anno quarto.

ALBERTINI MVSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER VI.

Rubr. I REuersi Paduani Legati cum his regiis rescriptis, primo Sapientibus octo, qui agendis praeerant, ceterisque Primatibus ciuitatis ad haec vocatis retulere, quae in curia egerant, deinde Senatu habito, mille scilicet virorum, relatio per *Albertinum Mussatum* seriatim exposita, in qua & status Regis declaratus, conditionesque omnes cum totius Italiae motibus, ac successibus in notitiam addactae *. At postquam assedit *Mussatus*, infremuere varii

Acta in Senatu Paduanorum post reditum legatorum.

* f. adducta Sch.

variis allocutionibus Consiliarii huius congregationis. Plurimi namque in omnem euentum, quatenus & ipsi possent, quietem, ac pacem affectabant, ad nouas res segniter, ac pigre horrentibus animis discurrebant. Plerique casum Regis, præcipitiumque instans, ac verisimile sperantes, ad rebellionis audacias, ac præsumptus extollebantur; sicque ea die tanti negotii decisio delata est. In sequentem vero insperata noua pæne * credita; sed ex litteris *Canis Grandis* de *Verona* Communi *Paduæ* transmissis acceptum est, ipsum *Canem* ciuitatis *Vicentiæ* Vicarium auctoritate regia constitutum, & veris falsa ipsa eadem instans fama permiscuit, vt Rex iniquus illum non modo Veronæ, sed Paduæ, Taruisio, Feltroque præfecerit. Grande hoc Paduanis, horrendumque negotium: additæque vero voces, animos eorum nouis terroribus concussere, parum vlterius boni affectus in Rege præsumentium, ipso opere eorum iudiciis omnem Regis prauitatem indicante. Extemplo igitur conclamante populo Senatus habitus, in quo, quid nam agendum foret tanto in discrimine, propositum est.

* *Pæne* hic valet, quod Latini dicunt, *vix*, Italice, *a pena*. P.

Ex Legatis *Rolandus* de *Plaziola* Iudex re tam horribili non mediocriter commotus, astitit conspiciendus in eminentia auditorii, sic fatus.

* *E curia illa duce Deo dimissus, vbi ipsam fandi facultatem formido negauerat, ad patrios ductus lares, hosque vestros dulces aspectus, vtar libera fiducia mea,* o ciues, *ore iam soluto loquar, qui centum prope dies silentio præteriens, taciturnus obmutui. Vidi hunc Regem, vidi mores, & vidisse piguit, desuper, vt puto, datum hoc mundo exitium, & viderunt quippe carnei oculi faciem illam, quam intueri cordialis negabat affectus. Et quid mirum,* o ciues, *illum videre, cuius progressum elementa ipsa abhorruere, terra fructus denegauit, gleba, palmiteque hac peste sterilibus, infectus aer irrespirabiles animantium vitas suffocauit, ignis ædes, & subsistentia quæque solo consumpsit. Vidi vrbes paulo ante florentissimas pulsis ciuibus ruinosas, colonias desertas, insolentibus iam cicutis opertas, rusticanas inedia visas nobilium facies, plebe fame exanimata. Proh pudor! Longobardia terra ferax, nunc inculta ad siluestres comparabilis vastitates. Et qui incolæ nobilium oppidorum? Incolæ nempe tyranni veteres, Vicariorum Imperii induti vocabulis: his hodie Longobardiæ reliquiæ consumuntur. Vltra hæc progressa clades, Ianuam veluti ignis edax incendit. Ianuam, inquam,* ciues, *diuitiis, virisque, ac omni bono valentissimam, vidi formosam, vidi deformem in triduum, formosam hilaritate ciuium excipientium hanc felicitatis effigiem: vidi deformem mutata facie populi in communione viuentis, conuersis moribus patriæ ad voluntarios principatus. Veluti, vt si amoto hoc nostro Præside,* ciues, *substitueretur ignotus, recissaque ac sublata vestra forent plebiscita cum legibus; hicque Senatus dissolutus, Tribunis vestris, quos* Gastaldiones *appellatis, turpiter, ac ignominiose depositis: sic ibi cassus, Potestatis nomen obtinens, ensifer vnus Abbas, ciuitatis saluberrimus conseruator. Sic dispersi ordines popularium a primo ciuitatis æuo consuetudinum. Sed quid? Has immutatas vitæ conditiones frustra, seroque videre,* ciues, *in sese has iacturas deflentes, socordias suas accusantes, quod* Fridericum *Imperatorem a suis finibus repulissent, hunc inermem admisissent. Sed inanes hæc querelæ. Nam suis eneruati viribus, accepto iugo millia florenorum sexaginta fisco regio contribuere. At de ciuium illorum calamitatibus ommittamus,* o ciues, *hoc de Rege loquamur. Quænam hunc ratio formidabilem facit? Nonne ipsius Dei flagello perculsus copiis omnibus exutus est? Ducentis siquidem superstitibus militibus, ducentis! pæne, inquam, ducentis mundo ruinam minatur, hosque semestris expecta-* * 31

expectata merces in Regem obiurgari cœpit * *instante opportunarum rerum angustia. Vidi vociferantem popellum ad fores atrii de creditis sibi, suisque esculentis, & poculentis satisfieri, ipsumque obaudisse simulantem ex ipsa rei familiaris indigentia, qui nec sibi, nec aliis suffecturum sentiebat, & idcirco venundari fasces, præsidatus, & officia quæque corruptum inopia non pudebat. Puduit ne hunc* Canem, *virum nefarium, mutato sodalitio Vicentiæ, & Paduæ in pace degentium, Vicarium Vicentiæ constituere, scilicet hosti huius florentissimæ nostræ urbis? Non quippe puduit,* o ciues, *immo ex partiariorum consulto, vt vos hic* Canis *in tyrannidem trahat, bellum intestinum propinquis in huius ciuitatis sinu moueat. O in memoriam veniat patrum nostrorum fera, ac fœda ipso relatu clades! Ille scilicet Satanæ filius* Eccerinus *de* Romano, *quem huius* Henrici *de* Lucemborc *scelestus* Fridericus *prædecessor ad solas neces ministrum hoc falso Vicariatus Imperii nomine constituit. Proh dolor! quantum* * *reminiscentia animaduertere opus est vobis; qua solertia has reseruare reliquias. Hæc sunt vestigia,* ciues, *illis simillima, si vos ad vitam, & mores huius ab infantia* Canis *vos retuleritis: hic nempe* Eccerino *illo ferocior. Taceo, quam maturior æuo sanguine suorum manus pollutas habuerit, nec vobis parciturus semper inuisis, semper exosis, illo natus, illo educatus loco, quo vndecim millium patrum vestrorum funera vna simili nece defunctorum adhuc viuens memoria non abiecit. Sed, o quanta memorandorum exuberat materia! Sed ad salutiferum agendorum consilium me conuerto. Censeo huic Regi obediendum non fore, cum resistentibus paribus iuribus resistendum, cum aduersantibus vos aduersari, aquilarum effigies e quibuscunque communibus, & priuatis fastigiis aboleri, mœnia, castella, coloniasque vestras tuitione, rebellioneque coaptari, vitas pro libertate in omne discrimen exponi. Te* Gherarde, ad Vicarium dirigens oculos, (*si quidem tibi sic ipse consulueris) Vicariatui abrenunciare, dulceque, ac sacrum Potestatis nostræ officium, nomenque resumere, & per semestre tempus ciuitatem hanc in libertate regere, sicque continuo iures obnixe; sin autem, stipendium tuum discessurus habeto: præsto habemus de S. Miniato* Rodulfum *virum optimum, quem ad hanc liberam, beatamque Potestatis sedem vocandum, sumendumque adiudico.*

* f. cœpit Sch.

* f. Hoc quanta Sch.

Fine facto, fremens Senatus in altum voces tulit pari assensu, hæc omnia sanciendi diiudicans. Tunc *Albertinus Mussatus*, alter scilicet ex Legatis assurgens paulisper, Consiliariorum clamore ex affectu, fiduciaque rerum gestarum exauditus, tandem sic cœpit.

*32 * *Adiudicetur in tanta votorum vestrorum identitate insana, & pertinax audacia mea,* ciues, *si tam impressos, tam infixos* Rolandi *suasione conceptus distrahere ausim, vel saltim moderatius rem aggredi per quam duram persuaserim, nec audire pigeat, quem alias obaudisse pœnituit* *, *vincat incensas efficax ratio voluntates. Nec abnegem male Regi suggestum, hunc* Canem *Vicentinis præfecisse, sed profecto nescius Rex, quantum ponderis, quantumue schismatis hæc attulerit præfectura discrimen. Sed quidnam hoc in commercio verius dici potest, quam, vt sua de re, quod sibi libuerit, fecerit? Nihil vtique. Quid vero attinet, quid agendum restat? hic discutiendæ rei constat articulus. Disseruit* Rolandus *ad rebellionis exhortationem, hunc Regem egenum, destitutum, exosum suis populis, & hæc quidem vera affirmo, assentio allegatis, dum non tantum illum aduersis demersum fatear, nec sic sua facta opprimi, vt nequeat releuare caput. Si quidem defectus illius animos vestros extollat; Affectus, si qui sunt, vos continentes, & moderatos efficiant. Illum ne*

* videtur legendum, non pœnituit P.

ecclesia Romana coadiuuat? fouet? subleuat? Attestetur hoc Rolandus, *cuius oculi videre assidentes a latere quatuor Cardinales Papæ monitu pro viribus obsequentes. Ad hæc, si Franciæ, Apuliæue Reges de sponsalibus, vt accepimus, non conuenere, tractatus siquidem non reiecere. Si enim regalia quædam petita munera conferre velit eisdem, puta Regi Franciæ Regnum Arelatense, tractumque Rhodani vsque in Alemanniæ fines;* Roberto *Apuliæ Regi Tusciæ, & Longobardiæ præsidatum, nonne concessus patet ad vrbem limes? Corona nempe conceditur in vrbe summa. Quid si his Rex assentiat, cuius patrimonii hæc non fuere? cui, vt vim ingenio pellat, forte ista licuerint, cui etiam resipiscere fas erit sedenti in suæ fortitudine Maiestatis. Non * probet* Rolandus, o ciues, *hunc Regem sic deiectum, sic oppressum, vt asseruit, quem Gibolenga Italiæ pars vt sidus contemplatur, quem intestinæ factiones per Gelfas vrbes clandestino desiderant. Habetote semper hunc supra verticem metuendum, dum spirauerit, dum Regem, Imperatoremque Romanorum viuere nouerint nationes. Vultisne iustum, efficax, omnique iuri, & æquitati consonum vobis adhibere remedium? Ne dicite,* Rolandus *suadet Regi rebellandum, neue vos verbis rebellantes efficite, laudate rescripta, indultaque Paduanæ Communitati super fluuio Bachilionis deducendo in vestros alueos; castra, & bona in Vicentia & districtu sita, vt mandauit Rex, suscipienda; Regi, vt iusto, obediendum omnino. Et quid ex his continget?* o ciues! *profecto* Canis *iste; obstinatique calamitosi Vicentini non obtemperabunt; nam si vobis ablata restituant, quisnam potentiæ vestræ resistet, possidentibus castra, & fortalitias singularium Paduanorum per Comitatum Vicentiæ sparsa, inque ipsius vrbis sinu vestra erit potentia: sin autem ista denegata contra Regis iussum fuerint, ad Regem hunc questus æquos effundite, declamate, hasque interim, quibus sic fiditis, vires extendite in Sacri Imperii nomine fluuium aperituri, fundos vestros quæsituri. Agite sub iuris clypeo, quæ* Rolandus *fieri suadet sub contemptu Regiæ Maiestatis. Et quid refert huic Vicario Imperii, dum eadem sit potentia, idem præsidatus, Potestatis nomen imponere? Quid abolere imagines aquilarum? Virtuosos actus verbis proponite; innitimini operibus, non ventosis ostentibus, fouete semper ius, etiam iniquo sub Rege. Ius quippe constans, & immortale; Rex mobilis, mortalisque, vt verni flores decidunt, euanescit. Censeo Regiæ Maiestati obsequendum, Rescriptis regiis implendis instandum verbis & opere, ex quibus non modo insecutor iste* Canis, *hostisque vester propulsatur; sed ipsum regium iudicium, si deuium ab iure fuerit, ipsa sua fallibili censura, & iniquitate conuincetur.*

* Videtur, commode posse legi, Nunc P.

Hac oratione nonnulli ciuium permoti, præcipue, quibus maturior ætas, quique plus pensi habebant, stetere dubii per sedes circumcertantes, hoc consilium non sic repente capiendum; sed differendum in dies aliquot, dum successus agenda edocerent. At plurimorum clamor *Rolandi* consilio inhærebat. Dumque ad calculorum scrutinia per pyxides ventum esset, a duabus fere partibus *Rolandi* consilium approbatum.

II Plebs

Rebellio eorundem.

II Plebs nouarum rerum zelatrix, exauditis ante Senatus digressum vocibus, per summa Prætorii communis fastigia, e muris pictas aquilas deripuere, die tota per vicos discurrentes easdem per singulas ciuitatis portas, ac domos priuatorum cum ignominiosis clamoribus abolentes. Deinde omnia cœpta hostilia hinc inde, ignes, populationes, prædæ, rapinæ, & quæcunque furor hostilis administrat. Ex Nobilibus autem Paduanis inter Vicentinorum fines Paduam versus duo munitas ad resistentiam domos habebant.

Motæ expugnatio.

** refer. adductis V.*

III *Demetrius* de *Comitibus* *Motam* iuxta *Montem Gardam*, & *Martinus Canis* *Camisanum*. *Motam* aggressus *Canis Grandis* cum Vicentinorum & Veronensium bellatoribus, subductis* ad implendas foueas
*33 materiis, fundibulariisque, ac leuis armaturæ peditibus ex * segnitie *Demetrii* indefensam *Motam* in deditionem accepit, ipso *Demetrio* capto, pluribusque mercenariis peditibus, quos Paduani ad eius loci præsidium miserant, cæsis. Inde *Camisanum*, copias educens, instructis bellatorum ordinibus, ceterisque ad momentaneam oppugnationem vtilibus, insultans, viribus, audaciaque *Martini* de *Canibus* repulsus cessit, nonnullis ex suis cæsis, pluribus sauciis.

Munitio montis Gardæ per Canem Grandem.

IV His diebus *Montis Gardæ* apicem propugnaculis, valloque cinxit, vbi * & ad agros Paduanorum depopulandos militum halam dimisit. Horum in hac specula stantium aggressuræ vsque in vrbis appendiciis tum rapinis tum & occisionibus, tum incendiis infestabant nonnullos, & raptos in castellum trahebant, qui sese ære constituto, pro vt torti, flagellatique offerebant, redimebant. Incendiis quoque inter vtrasque ciuitates ex procurrentibus hinc inde latronibus, mercenariisque militibus nullus modus, aut finis, dum ab vrbibus stadiis ferme quinque nulla tecta restarent, inquilinis ad ipsas vrbes profugientibus.

* refer. *vnde* V.

Depopulatio agrorum Veronensium.

V Paduani Vicentinorum exurendis finibus non contenti, instructis militum aciebus in castro *Montagnanæ* prodeuntes cum *Vinciguerra* Comite, quem *Montagnanæ*, vt bellum hostibus inferret, præfecerant, per colonias Veronensium ædes, cunctaque solo superposita concremauere, villas *S. Zenonis*, *Minerbium*, *Pressianam*, aliaque cis *Alponem* vsque ad *Lignagii* portum, ipsumque portum *Lignagii* vno superstite palatio, quod pontem protegebat. Sicque in Padua omnis bellorum, armorumque tumultus; in Vicentia omnis generis calamitas, ipsum scilicet dominium acerbissimum. Ex diffidentia namque Gelforum ciuium, quos *Canis* suspectos habebat, timor, tremorque cunctos inuaserat, dum & sic intumescentibus rerum conditionibus hoc contigit memorabile.

Conflictus Vicentinorum apud Quartesolum.

VI Paduani Vicentinos, quod parum prudenter statum immutassent, in pœnitentiam adductos existimantes ex coniecturis nonnullis, erexere præsumptus, vt si mœnibus ciuitatis potenter sub militum, populique frequentia proximi fierent, pristinumque statum, seu acceptabilius cum sodalitii mansuetudine pollicerentur, data venia de commissis, suæ tam patenti forsan calamitati consulerent, & per spontaneam irruptionem discusso iugo sese, vrbemque traderent. Hac spe igitur allecti, directis agminibus per directum callem Vicentiam versus perexere vsque ad pontem *Quartesoli*, vnde *Ticina* defluit; ibique post obsistentiam *Bitifredi* supra pontem eminentis remorati, non patente aditu in dextrum amnis latus in agrum proximum vexilla reduxere supra eiusdem fluuii decursum, deliberatoque Primorum consilio cursorum manipulum ad explorandum, si qui extra ciuitatem promouissent, cum passuum tribus millibus a mœniis distarent, transmisere per arctissimum, decliuemque vadum. Hi transilientes, scilicet ex

exteris *Beltramus Gulielmi*, *Bernardus Ceruiani*, Cathelanorum ductores, cum paucis ex suis; ex Paduanis *Martinus Canis*, *Sublimanus* de *Rubeis*, *Iohannes Caualerius* de *Canibus*, *Iacobus* de *Tergula*, cum quibus & *Bonincontrus* de *Brauis* ex Vicentinis exulibus, peragrato amne ad mille passuum tractum in pago, qui *Quartisolus* vocatur, Vicentinorum militiam ex aduerso venientem sub vexillis Imperii, Communitatisque Vincentiæ, & cum scalarum insigniis videre. Duæ siquidem erant acies, prima eius ordinis, quem *feritorum* vocant, ad numerum centum quinquaginta; reliqua amplioris * ter centum fere passibus distante. Cursores hi, quorum supra mentionem fecimus, Paduanæ Potestatis iniussu, & extra ordinem ad imparem congressum venere, veluti præcipites, & clamore vtrinque sublato prœlium inire. Tunc res gladiis acta est. Vicentini, qui in prima acie consistebant, siue quia Paduanorum copias eximias aduentare, ibique præsto adesse arbitrarentur, timore perculsi; seu belli euentu sic forte ferente, terga vertere. Tunc ibi strages eorum in suos collidentium fuit, quo in conflictu pæne omnes cecidere; altera maiore cohorte in fugam versa. Ex occisis occubuere *Vanni* Comes *de* Bagnacauallo, *Canis* Vexillifer, qui regium vexillum, aquilamque gestabat, *Masius* de *Scanabicis*, Scalarum lator, & ex stipendiariis socii plurimi. Ex Vicentinis *Corradus* de *Viuario*, *Triuixolus* de *Triuixolis* †, *Gherardus* de *Protis*, filius Bugamantis, *Hieronymus* de *Montebello*, *Nicolaus* de *Luscis*, *Montorius Mascarelli*, *Petrus* de *Mora*, Notarius, e captis . . . . . . * filius *Marchabruni* de *Viuario* (nam & pater in conflictu stratus in proximi nemoris latebras perfugit, inermisque fortunæ subsidio Vicentiam saucius tandem se proripuit) *Guidonus Nantor*, & alii ad numerum viginti.

** f. amplior e V.*

** Albertus* Sch.

† Io. *Baptista Paiarinus* MS. in *chronicis Vicentinis* lib. 1. ad an. 1312. p. 42. *Triuixolum* hunc cognominat *de Repetis*. Schol.

Canis autem *Grandis* hanc cladem euenisse suspicatus ex factione Gelforum Vicentinorum, clausis portis captos multos quæstionibus subiecit, plerosque securi percussit, nonnullos suspendiis damnauit, pluribus * vinctis pœnas adiecit æris, in capitales recasuras, vt si intra certam diem non soluerint, moriendum esset eis. Contumaces omnes, qui se fuga subtraxere, bonis publicatis hostes Imperii iudicauit. Hæcque omnia mense Aprilis acta Domini nostri Iesu Christi sub annis XII, millesimo trecentesimo. * 34

Exitium Marosticæ.

VII Hisque eisdem diebus Paduani exercitum generalem cum omni expeditione *Marosticam* duxere, ibique circumsidentes Burgum expugnauere, pagum scilicet totum cum omni subsistentia, & occisis, captisque terrigenis, ablatis substantiis, ædes omnes incendio consumpsere, arcem expugnare experti per biduum, quam, ne impensæ ob residentiam longiorem victoriam superarent, inuictam reliquere. Dumque sic positis castris operam darent, missa interim militia per Vicentinorum rura, *Tiennas*, *Breccantium*, *Maxonem*, *Sclauonem*, planiciem, & quæcunque inde per valles habitacula montibus adiacebant, perque ipsorum montium iuga igne, populationibusque diripuere. Illo itaque expedito, exustoque calle, qui ad emigrandum de *Bassiano* per Vicentinos agros Paduanis patebat, incensis castris Paduam rediere. Nam Bassianenses castrum *Angarani* auctore *Marsilio Polafrixana*, qui ibi pro Paduanis Potestas præerat, expugnauerant occiso, captoque Vicentinorum præsidio.

Depopulatio agrorum Paduanorum per Canem Grandem.

VIII Verum dum apud *Marosticam* hæc agerentur, *Canis Grandis* cum Vicentinorum, Veronensiumque cohortibus per directum callem in Paduanas villas aggressum fecit, exussitque *Arlesicæ* reliquias, *Rubanum*, & *Mestrinum*, perterritis admodum Paduanis, qui vrbis custodiæ erant,

excur-

excurrente fama, vt ad ipsas vrbis portas procursurus fuisset. Post hæc idem *Canis* populo, militiaque & stipendiariis cum Mantuanorum subsidio de Veronensium finibus velox exiens Burgum *Montagnanæ* totum cum appendiciis circa castrum flammis, prædaque consumpsit, defenso castro per *Riciardum* natum *Vinciguerræ* Comitis Veronensis, ad cuius insultus occursum Paduana militia procurrens, aucto in castro eodem præsidio, ad *Est* se contulit, vbi stipendiarios dimittens *Nicolao* de *Lucio Nouentam* Vicentinorum Coloniam diripiendam deputauit, Paduamque remeauit. *Nicolaus* in diem sequentem, antequam illucesceret, euocatis *Pedeuendæ* colonis cum stipendiariis retentis, *Nouentam*, impetu in eam facto, in deditionem recepit, exustam, dirutamque relinquens. *Canis Grandis* Paduanorum molem perferre non valens ad *Guarnerium* de *Oembore*, Longobardiæ Præsidem, confestim nuncios direxit, vt se adiuuet cum Imperialibus copiis ex singulis ciuitatibus Longobardorum Regi Romanorum obsequentium.

Exercitus Guarnerii Præsidis in agros Paduanorum.

IX Isque *Guarnerius* velociter cum cohorte Regia, & contribuentium ciuitatum nouem numero subsidiis Vicentiam se contulit, vbi oneratis vehiculis cum apparatibus ad hostilia opportunis in campos, qui *Monti Gardæ* adiacent apud *Motam* statiuas posuit, celeriterque instructis, centuriatisque aciebus in Paduanum districtum populabundus exiit, & Villas *Rouoloni*, & *Couoni* cremauit, & in castris pernoctans per dimidiam, & vnam diem, his confectis incendiis abscessit. *Canis* his exutus copiis (nam & vrgentibus Longobardiæ Gelforum bellis sua quisque ad loca profectus est) diffisusque viribus suis, arcem *Montis Gardæ*, ex qua Paduani abscessuri erant, singulis paratis ad id machinis, & tormentis exustam in derelictum omisit.

Exercitus Paduanorum in agros Vicentinorum.

X Paduani accersitis sibi viris illustribus, *Francisco* Marchione Estense conciue suo, ac *Veceli* de *Camino*, Dominatore Teruisii, Feltri, & Belluni (is enim præfato *Riciardo* fratri per eosdem pæne dies per ignotum ruralem virum agresti harpe nequiter interfecto successerat, antiquamque cum Paduanis societatem inierat) exercitu generali in campos Vicentinorum recto itinere prodiere, apud pontem *Quartisoli*, cuius mentio superius habita est, castra ponentes, instructis itidem peditum ordinibus cum subsequentibus militum aciebus, præmissis etiam, qui sata, vineta, & frutices vastarent, cuncta, quæ solo eminebant, æquantibus vsque in vrbis appendiciis, vallum inexpugnabile cum fouea latissima, quæ suburbiorum ædes cingebat, lancеariis, fundibulariisque ac munimentis circum operti constitere *. Speculati itaque præmissi Proceres e Paduanis *Tiso* de *Campo S. Petri*, *Nicolaus* de *Lucio*, *Iacobus* de *Carraria*, *Pantaleo* de *Buzzacarinis*, & *Albertinus Mussatus* plebeius: e Taruisinis *Rambaldus* Comes *de* Collealto, *Biaquinus*, & *Tolbertus* de *Camino*, *Odoricus* de *Cuchania* relatione de his oculis subiectis prænunciata *Gherardo* de *Henzola* Paduano Potestati, ac præfatis *Francisco* Marchioni Estensi, & *Veceli*, expugnationi nequaquam insistendum decreuere, loco natura, manuque fortissimo; cum & cæcum certamen, &* inhabile tantis cohortibus foret (*Canis* enim intra mœnia cum octigentis fere hastatis militibus, peditum millibus circiter quatuor erat vrbis tuitioni subsistens) versis denuo aciebus in castra rediere. Ibi fere triduo percunctati, quibusnam viis hostibus damno, exitioque esse potuerint, nequaquam proficientes, castra dimouere.

* f. constituere V.

Duplex prælium apud Longare.

XI Ante quem digressum contigit, vt dum multi ruralium cum ligonibus, & securibus pro agris hostium peruastandis ad pontem *Longare* vsque peruenissent, cum palantibus ex iuuenibus Paduanis plerisque in equis lucri causa discurrentibus, ad id loci ex impræmeditato proposito ad pontem concursum foret, inermis turbæ clamore, & in *Bitifredum*, qui

primæ custodiæ præerat, insultu facto peruentum, intrinsecis siue astu, siue improuisis nil contra certantibus, reclamante tamen *Benaduxio*, Parmensi, vno scilicet ex Potestatis Paduæ collateralibus, qui vastandi, ac depopulandi officio præerat, vt resilirent, factumque temerarium non insequerentur; hic tamen frustra, diuque non exauditus in ancipiti fortuna cum ceteris, qui in equis erant, ad pontem accessit, turma stipatus. Tuncque extemplo ex interioribus foribus irrupit militum acies in priores pedites, ac rurales ruinam educens, ibique percussorum, ac in sese collidentium strages, quorum pars in flumen demersa, in qua & ipse *Benaduxius*. Ex equitibus Paduanis, qui ponti super stabant, occidit *Trondus* de *Capitenaccæ* siue demersus, siue confossus. Capti *Bartholomæus* a *Palatio* Veronensis exul, *Ioannes Antonii* de *Andrea*, ceteris in fugam versis. Delato itaque ad Paduanum exercitum nouo, *Gherardus* de *Henzola* Potestas confestim in suffragium *Beltramum Gulielmum*, *Lanceam* de *Opicengis* Pisanum, cum stipendiariis illico transmisit, quos & effrenes Paduanorum iuuenes vltro subsecuti, fugatos, fugantesque obuios cum clamore inuenere, quorum pars magna Paduanorum præfatorum immixta fugantibus, *Scalam* viuere, cum victoribus conclamabant, vt errore personarum frustrati victores ab occisione desisterent. Incursu itaque *Beltrami*, & ceterorum fortuna mutata, Veronensium acies continuo retrouersa est, quorum terga cædentes Paduani, & *Beltramus* præfatus, ac *Lancea* stragem fecere. Cæsi ibi *Matthæus* Miles Lucensis cum aureis militiæ insignibus, *Panceta* de *Rouolone* natus olim *Bartholomæi* de *Schinellis* ex nobilibus Paduanis exulibus, filius *Cauliueti* Militis præsumptus, aliique quamplures. Hi quippe de intimis *Canis* consociis erant, ceterique in equis circiter XXV. Peditum magnum numerum flumen absorpsit. Indesistentes *Beltramus*, & socii victores in ipsas pontis valuas cæsis tergis illos insecuti sunt. Paduanus exercitus nihil ex Procerum arbitratu apud *Quartisolum* proficiens ex indirecto viam arripuit, cuncta peruastans, & ad villam *Longare* cis flumen *Bacchilionis* stetit, metatoribus castrorum sic disponentibus. In oppositum, vt prædiximus, ripæ crepido erat, vbi trans ipsum flumen in Paduanorum iniuriam Vicentini decursum ex assueto alueo diuerterant, vbi & ligneas turres ex fluminis aduerso in ipso obtusionis ore cum propugnaculis firmauerant munitissimis, ad quem locum, & celer *Canis* cum omni armatorum manu, solo Vicentiæ relicto præsidio, conuolauit. Dispositisque per propugnacula pro loci tutela præsidiis, & ipse cum militia solers opportunitates supplebat. Itemque amne *Bacchilionis* aditum prorsus exercitui denegante secessit, infra exercitus ex *Castenerii* opposito statiuis positis. Quem subsecutus *Canis* cum copiis contra stetit, omnes adducens bellorum apparatus, saluis locorum præsidiis; ibidemque paulatim hæsit Paduanorum instinctus, quicquam potiundæ vlterioris ripæ existimantium; sed pontibus, altisque ad superandos hostes propugnaculis, quæ *Bitifredos* dicunt, erectis, *Canis* vlteriorem ripam interrupit, & alueum, qui viam a campis adiacentibus distinguebat, aqua eiusdem fluminis repleuit, quo naufragior receptus, Paduanos præcipites ageret, sicque vana peragrandi spe Paduanos amouit.

Munitio Montis Gardæ *per Paduanos.* * deesse videtur, *magis*. V.

XII Hi multum, diuque hæsitantes, quidnam hoc in casu agendum instaret, depopulato omni terrestri fœtu a parte, quæ Orientem respicit, ab ipsis Vicentiæ mœniis quantum *Bacchilio* non præcingit, & ab ipso *Bacchilione* vsque in agros Paduanos, nil videre agibile*, quam castrum *Montis Gardæ* reficere, præsidioque munire equestri, pedestrique, in tutelam finium Paduanorum, molestiam & depopulationem Vicentini districtus vsque in ipsius ciuitatis portas, vel præcipue a *Ticina* fluuio versus fines Paduanos; sicque consilio inito apud ipsum *Montem* castra posuere, ipsumque castrum erexere fortissimum præsidiis munientes.

XIII Ve-

XIII Verum ne interea segniter tempus tererent, milites mercenarios cum Ducibus eorum, & maxime Cathelanis, *Bernardo* scilicet *Cerviani*, & cohorte *Beltrami Gulielmi* tum forte * aegrotantis, ac *Lancea* de *Opicengis* Pisano, & *Borgarutio* de *Sartiglano* cum numero CCL vel circiter direxere ad septentrionale ciuitatis Vincentiae latus. Qui per *Camisanum*, & villam *Quinti* transeuntes in ceteras Pedis montium colonias aggressum fecere. Ex quibus praedas abduxere rerum mobilium, animalium, ac virorum in funes existimationis eximiae. Fuere viri capti LXXX numero, *Bassianum*que iter diuertentes, ibi sese collocauere, vbi relictis praedis remeabant. Contigit, vt dum *Canis* e ciuitate Vincentiae cum militibus ferme CC exiisset, cursoribus dimissis ad castrum *Camisani*, qui raptas de pascuis equas adducebant, superuenientes *Bernardus*, *Lancea*, & *Borgarutius* illos insecuti fuerint, per millia passuum fere duo sine ordine discurrentes, quos *Bernardus* inermis se tertio antecedebat cum sola lancea, & clypeo, qui improuisus, & ignarus itineris in gentes *Canis* incidit continuo confossus. Dumque *Lancea*, & *Borgarutius* subsequentes in eandem necem ruituri fuissent, detenta * equorum hinnitibus militum *Canis* assistentia, fugam arripuere, insigniis, quae ferebant, hostium impulsu derelictis. Remansere itaque insignia victoribus Vicentiam relata. Duobus sociis *Bernardi* Cathelanis occisis, ceteri ad exercitum se contulere. Insuper viri nobiles *Biaquinus* de *Camino* cum Taruisinis Proceribus suasione *Vinciguerrae* Comitis Veronensis, ductu *Nicolai* de *Lucio*, cui & patebant viarum aditus, noctu e castris clandestine progredientes cum hastatis militibus fere quadringentis per vias abditas *Montagnanam* se contulere, ibique epulati, cum peditibus quingentis in agros Veronenses exiuere, & versus *Cologna* castrum se in locis opertis ponentes diuisim, vt eis vicissitudines appetebant, quo magis oppidanos ad egrediendum elicerent, cursores praemisere. Improuisi oppidani in equis L, pedites CCC vel circa exeuntes ad agros versus praemissos se exposuere. Cumque ab oppido tanto elongassent meatu, vt retrocessus iis difficilis foret, *Biaquinus*, *Vinciguerra* Comes cum cohorte maiori detectis vexillis in illos concursum fecere pari clamore. Circumuenti Veronenses, negato fugae remedio, in quam partem abirent ignari, gladiis obiecti fere omnes cecidere, multis tamen vsque in oppidi foueas gurgitibus assumptis, paucis se per vallum irrepentibus. Ex equitibus tamen XXV numero periere, capti, caesique, ceteris per fugam fluentum tranantibus. Captorum numerus circiter centenus inter victores diuisus. Postera autem die praelibati Nobiles in castrum cum quatuor aduectis *Scalarum* insigniis aduenere. His confectis Paduanus exercitus munito praesidiis castro *Montis Gardae* Paduam se contulit anno Domini nostri Iesu Christi XII. MCCC, III Kal. Iulii. Hoc in exercitu Paduano fuisse constat ex conscriptis ciuibus Paduanis equites mille ducentos; hastatos vero ex Nobilium, locupletumque comitiuis septingentos; scutiferos sexcentos; equas ruralium, quas *Bertolatas* Longobardi vocant, circiter mille; mercenarios milites CCC; peditum conscriptorum ex vrbe, suburbiisque quinque millia quadringentos: ex coloniis sex millia nongentos; omissis tamen in vrbe, municipiisque Praesidiis, vno quoque solo ex quaque familia dumtaxat, siue milite seu pedite in exercitum adacto; currus oneratos cum bubulcis duplicibus tribus millibus ducentis. Cum *Veceli* Taruisino venere in equis viri mille, quos inter nobilium, locupletumque quadringenti, hastatorum sociorum ducenti, ceteri scutiferi. Equae ruralium hastatorum LXX. Pedites cum lanceis summae longitudinis sexcenti. Currus onerati trecenti. *Franciscus* Estensis & Anconitanus Marchio septuaginta in equis habuit, quos inter lanceatos quinquaginta, pedites centum, balistas cum tormentis mirae grossitudinis duodecim.

Varii concursus inter Paduanos, Veronenses, & Vicentinos.

* 36

* leg. detecta P.

XIV Post huius exercitus digressum, in Paduana ciuitate Marchiae Taruisinae flos, & supremum decus *Tiso* de *Campo S. Petri*, natus olim *Magni*

Mors Tizonis de Campo S. Petri.

Magni Tisonis morbo dysenterico correptus diem obiit, II scilicet Non. Iulii, cuius funus Paduani tanto mœrore, tantoque luctu prosecuti sunt, ac si ipsa Resp. vidua, omnique consistendi spe destituta fuisset. Verum post exequias refocillata conspectu nepotis iam fere adulti, cui *Gulielmus* nomen erat, antiquum paternæ domus, vxorisque *Tisonis* eiusdem iam maturæ prægnantis allecti spe, oratorum præconiis animos erexere.

Longobardiæ autem motiones, quæ ob nostri Regis momenta obtigere, seriosius expositituros, incussas ciuitates, ac loca, resque per eam* gestas ante Cæsaris saltus ad vrbem pertingere non pigeat, indulgeatque paulisper Cæsarea Maiestas, contemporaneis sic ferentibus rerum successibus, nos veluti per mediterraneas aquas cymbam nostram dirigere, quo sublimioribus velis Tyrrheni maris procellas fortioribus impulsibus percurramus. * Longobardiam * siquidem moderni accipiunt † sicut ab oriente *37 montes Gallicorum, seu interiacentes Alpibus regiones distinguunt, vt *Sabaudia*, *Fortiniacum*, *Gebena*, & eis terræ contiguæ, quarum incolæ olim *Allobroges* vocabantur; ab occidente mare Adriaticum, seu Venetiarum: ab Austro *Alpes Lunæ*, quæ ab *Ianua* in *Bononiæ* fines exclusiue iuga protendunt; ab Aquilone Tridentinæ, Aquilegiensesque oræ. Is namque ambitus duas olim veluti regiones, *Æmiliam* scilicet, & *Liguriam*, nostra posteritas nuncupabat; quamquam, & antiquorum assertionibus ab *Atice*, qui *Veronam* diuidit, *Taruisina Marchia* suum per se nomen obtinuerit. At hodiernis vbique per Italiam vulgaribus Marchia illa agnomine *Longobardorum* includitur.

* scil. Longobardiam. Sch.

† f. sicut Sch.

* Mendosus locus, quod & vidit oculatissimus Scholiastes. Sed leui negotio forsasse illum emendaueris, si dixeris *e Lombardiam siquidem moderni accipiunt sic, vt ab oriente montes Gallicorum, seu interiacentes Alpibus regiones distinguant* &c. Posterior autem locus, cuius initium, *is namque ambitus* &c. corrigi quidem posset, sed a vulgata lectione nimis recedendum foret. Quare crisin hanc potiori Aristarcho relinquimus. V.

ALBERTINI MVSSATI
DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS
LIBER VII.

Dissensio inter Principem Achaiæ & optimates Longobardiæ.

Rubr. I PHilippus Lacedæmoniæ Princeps, in discessu e Longobardia Cæsaris, instantia de se fidentium *Philipponi* Comitis *de* Langusco Papiensis, *Simonis* de *Columbiano* Vercellensis, & *Gulielmoti Bruxadi* Nouariensis, Vicariatus Papiæ, Vercellarum, ac Nouariæ a Rege petiit, ac obtinuit dato ære Cameræ Regiæ trium & viginti millium florenorum pro earum ciuitatum contributione, prouisioneque debita ad coronationis progressum, præfatis *Philippone*, *Simone*, ac *Gulielmoto* tantumdem æs in dies certos Principi iam dicto restituturos despondentibus. Hoc Princeps proposito ciuitates easdem gubernandas susceperat, vt nominatis Optimatibus earundem fauores impenderet. Ipsi namque, titulo Vicariatus seruato Principi, honorificentiaque præstita, populis præerant, & pro libitu, vt ante Cæsaris aduentum, dominatus obtinebant. Dumque in dies tempus procederet egresso e Pisis Cæsare ad vrbem passim properante, *Philipponus* Comes, *Simon*, & *Gulielmotus*, seu ex insolentia ob remotum Cæsarem ausus extollentes, seu forte populorum impotentia, quos affecerat instans annua sterilitas, Principi desponsum æs restituere differebant frustratoriis pollicitationibus, nec ipsi Principi rerum familiarium facultas ad ordines satellitum, quibus opus erat, retinendos suppetebat. Nausea, seu dedignatio ex his magnanimo increuit Principi, dum se, quem dominantibus præpositum, extollendumque condigne existimabat, paruipendi cerneret, ab his præsertim, quos

expressos,

expressos, abiectosque sustulerat. Ad hæc *Maphæus* Vicecomes, Mediolani Vicarius, quem amara odia aduersus præfatos agitabant, Principem stimulabat, quos & facile suis refellendos astutiis, ac prorsus nequitiis posse suggerebat. Tandem inualuisse credita sunt ipsius *Maphæi* continuata susurra. Ipse namque Princeps veluti fraudem fraude vindicaturus, dum *Turinum* sponsalium cum Delphini filia contrahendorum causa profecturus esset, *Ricciardinum*, *Philipponi* de *Languſco* primogenitum, & *Simonem* de *Columbiano* secum ducens, vinctos detinuit, adiiciens illos, nisi ære soluto in sui, vel parentis potestate futuros, cum pœnarum etiam adiectione, & debito interesse. *Simon* de *Columbiano* paucis dierum intermediis sese, vt Principi libuit, soluto auro redemit. *Ricciardino* interim in vinculis remorante, *Maphæus* Vicecomes in aduersariorum studia peruigil, has, quæ inter Principem, & præfatos simultates serpsisse præsenserat, sibi profuturas inspiciens, accitis sibi *Montisferrati* & *Salutiarum Marchionibus*, exercitum in agros *Papiæ* ad *Lomelinam* terram feracissimam, dum præmatura sata iam messes exposcerent, præposito *Galaaz* promogenito suo, direxit. Hi agros, coloniasque cum satis & vineis vastantes, ac depopulantes, castella quæque indefensa diripuere. Quibus & *Mortara* castrum a præsidio, quem Princeps Lacedæmoniæ in illo tenuerat, vltimo redditum est, circumpositisque ante *Gaarlatum* castrum fortissimum statiuis, præsidium, quod pro *Philippono* Comite in eiusdem custodia præerat, fame affectum ad dictum *Galaaz* defecit. *Philipponus* autem Comes cum Papiensibus, Astensibus, *Alexandrinis, ac Regis Apuliæ *Roberti* Seescalco, *38
qui *Albæ* præerat, in *Lomelinam* frustra, feroque contra egredientes copias circa *Gaarlatum* recuperandum eduxere. Nam *Galaaz* cum suis potitus iam illo, actisque populationibus, inexpectato congressu redierat. Sed castris sic metatis contingit, vt Alexandrini instantis annuæ sterilitatis fame pæne consumpti, ex impotentia vlterioris residentiæ, castris incensis, exercitum, omisso *Gaarlato*, redire coegerint.

II Intra autem Longobardiæ viscera in ciuitatibus hac tempestate variæ partes, hinc Gelfa, hinc Gibolenga, decertabant bellis assiduis. *Guido* de *Corrigia*, *Guido* della *Turre*, *Gulielmus Caualcabo* cum Gelfis sequacibus factione *Venturini*, & aliorum de *Succino* cum equitatu, ac peditibus *Succinum* perrexere, castroque dedentibus indigenis potiti sunt, rebellibus, qui parti Gibolengæ adhærebant, occisis, arce dumtaxat excepta, cuius deditione vitas pacisci volentes intrinseci, admissi non fuere. Pro huius ergo arcis expugnatione *Gulielmus Caualcabo* insistens pro peditibus CC Cremonam misit. Dumque ii pedites præsto *Succinum* proficiscerentur, in *Guarnerium* de *Oemborc* Lombardiæ Præsidem in occursum arcis *Succini* cum militiis Mediolani, Pergami, & cohorte regia venientem, incidere, a quibus cæsi, fusique sunt. *Gulielmus* autem *Caualcabo*, nunciata suorum clade, confestim copias suas in campos aduersus *Guarnerium* eduxit, vbi & prœlium anceps extitit. Denuo * *Gulielmus* equo, quem * consederat, stratus occiso, in alterum prosiliens, signo dato, versa acie in *Succinum* se contulit. Ingredientem oppidani, qui in arce erant erumpentes insultauere, *Guarnerio* cum suis mixtim in castrum introeunte, & terga cædente. Circumuentus igitur *Gulielmus* iterum confosso equo corruens cum magna suorum strage capitur, & ad Præsidem *Guarnerium* adducitur. Præses illo agnito, & de nomine, quod ab eodem quæsierat, certior factus, *non*, inquit, *vlterius in boue*, *vel equo equitabis*, & dempta galea cum claua, quam gestabat, caput eius confregit, illumque necauit, cæsis ibi ex *Gulielmi* hastatis militibus circiter L, captis LX; ex peditibus cæsi CC, capti C, ceteri fugientes Cremonam aduenere. Tum Cremonenses magnus pauor inuasit, per vrbem totam luctus, ac mœror. Vixque se vrbe continere spem retinuerant. Mediolani vero, & vbicunque Gibolenga pars per Longobardiæ ciuitates præerat, exultatio.

Mors Gulielmi de Caualcabo apud Succinum.

* Legam; *Demum* P.
* f. *consenderat* P.

 III Lau-

Fanonis de Drisimo, Vicarii Laudensis, priuatio.

III Laudensem ciuitatem dum *Fano* de *Drisimo*, Imperii sacri pro Romanorum Principe vices agens regeret, factione partis *de Summariua*, ac præcipue *Antonii* de *Sifratico*, res nouas moliebatur, vt *Visterinam* scilicet partem, quæ Gibolenga ab antiquo fuerat, vrbe pelleret, ac *Guidoni* de *Corrigia*, & *Guidoni* della *Turre*, ceterisque Gelfis adhæreret. Sic compertum inquisitione *Guarnerii* Præsidis apparuit, *Fanone* præfato per ipsum Præsidem in vinculis coniecto, & data *Visterinæ* parti ciuitatis Laudi potestate, dispersis, ac oppressis omnibus *Summariuis*.

Placentiæ commotio.

IV Placentiæ potestatem in Longobardiæ discessu ciuibus Gibolengis Rex ipse tradiderat, *Alberto Scoto* non admisso, qui statim castro *Arquadi*, & *Florenzolæ* potitus, bellum ciuitati mouit, tandemque vltimo receptus introiuit. At *Guido* de *Corrigia*, & *Guido* della *Turre* cum Cremonensium, Brixiensium, ac Parmensium, & Reginorum * exulum cohortibus *Placentiam* coequitantes, Gelfos sibi præordinata factione præuisos, in ciuitatem posuere.

* Dixi alias, debere scribi *Regienses*, non *Regines*, cum de *Regio Lepideo* fit mentio. Item, *Pergamum* esse ciuitatem Asiæ, *Bergomum* Italiæ. Quare hac in rubr. & in sequente videntur hæ voces corrigendæ, & si quando alias occurrent. Quod mihi satis fuerit hucusque annotasse. V.

Pergamensium in fide Cæsaris perseueratio.

V Pergami ciuitas, *Bailardino* de *Nogarolis* Veronense Vicario pro Romanorum Rege, Gelfis exclusis, per idem tempus cum *Maphæo* Vicecomite, ac Mediolanensibus, Veronensibus, ceterisque Imperii fidelibus perseuerans stetit.

Defectio Hastensium a Cæsare ad Robertum Regem Apuliæ.

VI Hastenses a Cæsare, pulso Imperii Vicario, factione primatum Gelforum ad Regem *Robertum*, seu eius Marescalcum, qui *Albæ* præerat, defecere. Diuisi igitur Longobardi, partium accensi furoribus, quibus poterant bellorum studiis, alternisque prœliis, ferro, & igni sibi, populisque acerbe aduersabantur. Cæsaris quidem partes agebant *Turinum*, *Nouaria*, *Vercellæ*, *Philippo* de *Sabaudia* Principe Achaiæ Vicario Mediolani, *Pergamum*, *Cumæ*, *Brixia*, *Verona*, *Vicentia*, *Mantua*, *Mutina*, *Laudum*, *Placentia*. At contra in fidem partis Gelfæ, quam sanctæ Ecclesiæ nuncupabant, *Alba*, *Hast*, *Alexandria*, *Papia*, *Parma*, *Regium*, *Cremona*, *Padua*, *Taruisium*.

Mutinensium Gibolengorum clades.

VII *Francisco* autem della *Mirandula*, *Mutinæ* Vicarium gerente, pulsis Gelfæ partis valentioribus, qui per municipia hostes adiudicati, bellum ciuitati incursionibus assiduis inferebant, Bononienses, partis eiusdem Gelfæ instinctibus, exulibus Mutinensibus peropportunis suffragiis opitulabantur. Illi autem iis freti subsidiis, agros Mutinensium vsque in ipsius vrbis appendicias vastabant, depopulabanturque. Sicque ciuitas pæne obsessa fame, ac inedia sic * afficiebatur, vt exilium ciuilitate tolerabilius foret. His in an- * 39
gustiis contigit, vt, dun prælibati exules cum Bononiensium subsidiariis militibus ad *Baioariam* exurendam, pagum scilicet ab oppido duorum fere millium passuum distantem, concurrerent, ac præda rapta ædes concremarent, *Franciscus* Imperii Vicarius cum nobilibus, ac militia, & mercenariis militibus, qui & *Mutinæ* præsidio erant, eductis copiis in illos fecerint impetum, & congredientium vtrinque pugna atrox duarum fere horarum spatio commissa sit. Fortuna, ac belli euentu, cuius finem mortales ignorant, exulibus victoriam parientibus, terga dedere intrinseci. Illico, & *Franciscus* captus cum suorum strage, occisique hi viri insignes, *Prendiparte* Vicarii filius, *Thomaxinus* de *Gorzano*, *Iohannes*, & *Vbertus* de *Fredo*, *Nicolaus* de *Alcardis*, *Iohannes Zacagnus*, aliique ex populo, plebeque Mutinensi ferme centum quinquaginta: capti circiter centum. Ceteri mœnia repetentes magno discrimine suscepti sunt. Et acta sunt hæc anno Domini nostri Iesu Christi millesimo trecentesimo duodecimo, VIII Idus Iulii. Nec intrinsecis pauori modus, per fora, plateas, & vicos discurrentium mulierum vlulatus, puerorum vagitus, suspirantium seniorum tremores, vt vix argumenta defendendæ vrbis, viresque ad claudendas portas suppeterent, dum & denuo transmissis ad *Canem Grandem* Veronæ, ac *Passarinum* Mantuæ Vicarios viciniores,

denique

denique & ad *Maphæum* Mediolani Vicarium, ceterosque Imperio fauentes litteris, vt se naufragos adiuuent, se languentibus viribus, vixque desperatis continuere. Victores ad castrum *Saxioli* cum præda, & captiuis regredientes signa militaria, vexillumque regium ad victoriæ spectaculum *Bononiam* transmisere, subiicientes, nunc potiundæ vrbis *Mutinæ* tempus habile instare, si quidem propere Bononienses cum copiis circum mœnia percurrant. Illi nulla mora cum militum centuriis, peditumque ordinibus sarcinas aduehentes supra *Mutinæ* foueas instructis aciebus, positisque statiuis cum machinis, & omni tormentorum genere, ad oppugnationem sese coaptauere. Ex aduerso impiger *Canis*, & *Passarinus* de *Bonacosis* cum Veronensium, & Mantuanorum, ac stipendiariorum cohortibus ad tuitionem amicorum Imperii se *Mutinam* contulere. Paduani vero nunciata Mutinensium clade cum militum hala, & magna peditum sequela pro *Cane* reuocando *Montagnanam* festinantes in agros Veronensium populabundi exiuere, cuncta ferro, ignique vastantes, exustis, ac vi *Colognæ* vicis castro adiacentibus captis, cum præda Paduam rediere.

Contumeliosa contentio inter Præsidem Longobardiæ & Principem Achaiæ.

VIII Perque idem tempus ex conuentu Vercellis existentibus *Guarnerio* de *Oemborc* Longobardiæ Præside, *Marchionibus Montisferrati*, *Balatrono*, *Maphæi* Vicecomitis filio, aliisque compluribus, pro Imperii agendis opportunis, accidit, vt lis subito inter ipsos oborta scandalum pareret. A *Philippo* namque Achaiæ Principe castrum cum basilica *Sanctæ Mariæ*, quod in ipso vrbis sinu positum est, Præses postulauit, magnificentius ac congruentius fore asserens pro Imperii Maiestate, vt idem, qui prouinciæ Præses erat, in præstantiori, eminentiorique loco consederet. At contra Princeps, qui illud idem obtinebat, se eiusdem Imperii in ipsa vrbe Vicarium, priuatamque potestatem habere allegabat, adiiciens, quod & ad tempus ipsum Vicariatum dato Imperatori magno ære coemerat, suique esse iuris ad tempus exempto*, & indulto. Succurescentibus itaque verbis excandescens Præses arma conclamauit, inque Principem excurrens, in equo consistentem manu ad ceruicem superiecta vna cum equo summo impetu versus *Tizonum* palatia trahebat inuitum, vbi & ipse in munitionibus condescenderat*. At ex Principis militibus assistens vnus *Aymo* de *Asperomonte* arrepto pugione Præsidem petiit, inque eius latus vulnus magna vi intulit, quo tardatus, occupatusque vulnere Præses Principem dimisit. Immixti igitur Francis Germani, manus inuicem immiscuere, Præside tandem saucio in proximas *Tizonum* ædes cedente. Princeps nactus in manu dextra vulnus ad Aduocatorum palatia profugus concessit. In platea quoque plures ex gente Principis occubuere. Continuo itaque intestine in nouam dissensionem accitæ Imperatoris partes nouas res exorsæ sunt, recollectis hinc inde in Vercellis vndecunque viribus, accersitis & (vt perlatum est) *Philippono* cum Papiensibus, aliisque Longobardis eiusdem ligæ in socias partes aduersus Præsidem, *Maphæo*que* Vicecomite cum suis, & Imperii fidelibus Præsidi adhærentibus. Ingentes igitur in Vercellis simultates, causæque scandali in hoc rerum procinctu exortæ sunt. Ad hanc iudicandam contumeliam fratrem, Lugdunensem Archiepiscopum, *Guidonem Dalfinum* Leuirum, ac Dominum de *Pulchro Lido* Princeps adsciuit. Occurrit & sponte Sabaudiæ Comitissa, Magni *Amei* Comitis vxor: vbi conuenientes ob Maiestatis Imperatoriæ contemplationem de pace propensius actum est. Arbitrationibus itaque ad conditiones redactis, stabilitum est, vt Vercellarum Vicariatu, plenoque Dominio Principi reseruato, vterque inde* abscedat. Decem octo ex *Tizonum* Primatibus, ac duodecim ex Aduocatis ab Vercellis abeuntibus, mandatis Imperii parituris. *Tizonibus* Præses, Aduocatis Princeps confinium loca ad libitum constituerent, sicque *Turinum* Princeps, *Laudum* Præses contendit.

* commode legetur, ex empto P.

* leg. consederat Sch.

* mel. *Maphæo Vicecomite*, sine que Sch.

* 40

Captio Vercellarum per Philipponum Comitem de Langusco.

IX Rebus Vercellarum sic se habentibus, *Philipponus* hac allectus, lætusque desidia, *Tizonum* diminutas ex conditionibus vires præuidens, cum Papiensibus, ceterisque amicis Longobardis maturauit iter, vtcumque potuit, Vercellas, eductis illo copiis, susceptusque ab Episcopo Vercellensi *Simone* de

de *Columbiano*, eiusque sequacibus intra mœnia, in partem *Tizonum* irruit, & multa cæde, prædaque ciuitatem inuasit, palatia, munitionesque illorum demoliens, & in Aduocatorum, suamque, & suorum partem cuncta disposuit anno Iesu Christi Domini nostri millesimo trecentesimo duodecimo mense Iulii.

Deletio Bericæ facta per Paduanos cum Bacchilionis apertione & captione Peiana.

X Taruisina interim Marchia, & præcipue Paduana ciuitas, instantis *Canis Grandis* offensa insecutionibus, nec non & retentæ Bacchilionis aquæ ad communis vitæ commodum intolerantia, ipsa impellente necessitate, in hostes sæuire propensius impellebatur. Paucis inde diebus dum inutiliter, frustraque fluminis transgressum temptasset, vt præmonstratum est, tandem vna dierum circa Augusti Kal. nonnullis illius profluuii exploratoribus edocentibus, incustoditum pontem, qui *Narto* præest, villæ scilicet, quæ ad collem montis *Bericæ* dependet, refici posse, repente Paduana militia, populusque per noctis tenebras adductis tabulis, omnique trabium apparatu in ripa *Bacchilionis* rutilante aurora constitit, nulloque tumultu veteris pontis affixis ad fundum aquæ pilonibus trabes adiecere, deinde tabulis superpositis in vlteriorem ripam egressi sunt. Tunc clamore tubarum, multaque exultatione *Vicentiam* versus patente itinere direxere acies omnesque populares ordines, dum ceteris coloniis post terga omissis, ac illæsis ad villam, quæ *Longare* dicitur, accederent, vbi munitissimum castrum erat, quod supra obicem obstrusæ aquæ Vicentini construxerant; sed illud a præsidiis desertum profugis ad montana inuenere. Hoc itaque occupato, cursoribus præmissis totus processit exercitus vsque ad pagum, qui *Longare* dicitur, qui passuum ferme duobus millibus a ciuitate distabat, signis collatis. Subsistensque ibidem militia, præstolata cursores, non vltra progressus est, iam poscente recreandorum equorum, hominumque hora, ab æstu laboreque defessorum, dum iam septima diei pars præteriisset, præeunte nocte tota in vigilia peracta. Cursoribus autem advenientibus, qui ad speculandum, si qui motus ab vrbe apparuissent, præmissi fuerant, qui quidem e gente *Canis* quinquaginta ferme in equis*, obuii eis occurrerant, partim fuderant, partim captos adducebant, posuere bipartita castra. Stipendiarii siquidem in *Longare*, Paduani in *Custoza* se locauere. Continuo a Potestate ex Senatus consulto edictum, promulgatumque est, vt Vicentinis cum Paduanis societas, constansque amicitia tantummodo volentibus concessa, permissaque sit cum omni offensarum indulgentia: tyranno tamen *Cane* omni exuto Dominatu, abstinereque interim in biduum omni iniuria, ac depopulatione. Sed huius edicti tenorem non admittentibus Vicentinis, seu contemptibus, seu potius ademptæ sibi libertatis obstantiis, ad omnia incendiorum, depopulationumque damna discursum est. Captis miserrimis ruralibus (proh causarum, malorumque inexpertibus!) qui montis totius colonias incolebant, oliuis, palmitibusque cæsis, cunctisque ædibus incendio consumptis; & vt nominandas in memoria villas, quas septem & viginti fuisse constat, vnicum indicet posteritati compendium, totum quicquid ædium terræ subsistentium mons, quem *Bericam* vocant, a primo meridiei colle, vbi *Oriani* primæ villæ nomen est, vsque ad ciuitatis suburbia ab vtroque montis latere cum angulo incluso, quem *Vallem Granconem* nominabant, ignis absumpsit, deuectis inde supellectilium, omnisque generis vtensilibus Paduam per manus publicas, & priuatas. Et ne notabilem euentum conscriptio digna prætereat, in *Custozæ* vico orificium montis est, latissimusque in concauo saxo cuneus, hinc per triuia, inde per quadriuia meatus educens, vbi & inexpertis irremeabiles latebræ. Cuius cunei latitudo passuum mille capax est.

* qui Sch.

Ex hocque æterni efflant cum frigore venti.*

Locum hunc si continuatæ per colonos ab antiquo famæ credamus, Romani* in metallum damnati fodere. Vnde ex *Custoditorum* itidem vocabulo *Custozam* in hunc diem vocant, quasi *Custodiam* dicant. Sed, o anxius, o inexpletus rei familiaris mortalibus amor! In hunc tam terribilem, tenebrosumque inclusi locum plurimi incolarum cum multis rerum suarum sarcinis, omnisque ætatis, & sexus familiis hac tutela confisi sunt. Strue namque lignorum

* mel. *perflant* Sch.

* quid si, *Romanis* V.

lignorum in orificio adacta cum sarmentis, igne, stuppa, & aquæ resperfione, cuius copiam naturalis fons in eo loci administrabat, fumorum tum densitatem euomebant inclusi venti, vt accedere volentibus extrinsecis
*41 prorsus * intolerabilis esset accessus. Huius facti admiratione stupefacti Paduani vix per triduum excogitantes, quidnam remedii ad hos educendos reperiri posset, tandem a prudentioribus cautum est, vt ex cæmento, lateribusque solida confecta pariete os cauernæ huius obstrueretur, idque effectum est. Extemplo respirantibus ventis, exclusoque aere destillans desuper humiditas cum frigore humana afficiebat corpora ex vitalium elementorum carentia, sicque vitas magnis rogauere clamoribus, deditique sunt. Consummatis his postremo, & *Bacchilionis* flumen ad solitum alueum conuertere nouo dirupto opere, castro, munimentisque a Vicentinis multo labore antea constructis. Hoc eodem exercitu per montana *Alontia* pro coloniis exurendis coambulante in terra *Leonici* fumus conspectus est, ac si villa ipsa conflagraret, *Leonicum* signa vertere, insultum cum clamore facientes. Ex intrinsecis oppidanis nonnulli, qui partes Comitis *S. Bonifacii* agebant, exhortati in eandem Villam ignem iniecere, vt terrore concussi, qui præsidio arcis erant, ipsam dederent Paduanis. Tunc ingens vltro, citroque clamor exortus rem in discrimine posuit. Intra arcem quidem *Canis Grandis* iussu, Leonicensibus suspectis, Veronenses dumtaxat inclusi erant ad loci tutelam; extra vero vtriusque factionis terrigenæ pernoctabant. Circundatis igitur munitionibus, Potestate Paduæ a meridie signa firmante, *Vinciguerra* Comes *S. Bonifacii* cum stipendiariis a septentrione montem conscendit ad *Sancti Firmi* locum, quem continuo obtinuit. Omnia in certamine constituta sunt; sed arce viriliter ab Veronensibus defensa, nihil vltra obtentum, patratumque est, quam ipsius villæ partes fere tres exustæ, soleque iam discedente recollectæ acies ea die *Orianum* ad castra reuersæ sunt. Verum Leonicenses, qui factionis præfati Comitis erant, desperatis rebus expectatione *Canis* diffisi, cum familiis omnis sexus, & ætatis in eadem castra venere ad Comitem *Vinciguerram*. Abolita *Berica*, exustisque castris, vertentes iter Paduani *Poianam* terram fortissimam circumuallata fouea duplici cum castro munitissimo aggressi sunt. Locus enim hic Paduanos fines a Vicentinis, Veronensibusque distinguebat, adeoque formidolosus ipsorum finium ruralibus, vt in hoc veluti angulo inclusi latrones, aggressoresque cunctos circumstantes præda, rapinisque assiduis impeterent, & si quando Paduani in Veronensium, Vicentinorumque fines permeare tentauerant, per hunc locum sublata facultas foret. Plebe igitur præmissa, cum omni superstite militia, insultu repente cum clamoribus facto, vndique circumstetere. Oppidani per diurnam resistentiam cum lapidum iactibus, & frequentibus sagittis vulnera plurima intulere oppugnantibus, eademque & perpessi sunt. At demum declinante vespere, impellente *Albertino Mussato*, cui forte vehendo vexillo Quarterii *pontis Molendinorum* sors obuenerat, trabibus longis vltra foueas vtrasque adactis, ingenti exhortatione, impulsuque via ferro aperta est, vexillumque inter foueas illatum. Qua violentia, terroreque confusi intrinseci, retrocedentes, igne tectis subito immisso, derelictisque villæ stationibus, in arcem se proripuere. Tum & ceteræ irrumpentes populi cohortes ad arcem vsque oppidanos insequuti sunt. Altera vero die intenti ad oppugnationem castelli Paduani, delatis in foueas cratibus cum sarmentis, omnique ad eas replendas materia, pugnam intrinsecis intulere, ibique balistarum impulsibus cum conuitiis, & hinc inde tumultibus tota peracta dies prœlio est, semiplenis foueis, quas iam per inferiores meatus aquis exsiccauerant, feroque impellente in castra rediere. Sed ea nocte omni spe frustrati Capitanei, qui præsidio erant, *Cane Grande* non aliud, quam multæ pollicitationis litteras destinante, arce deserta, proditis stipendiariis, ac custodibus ceteris, furtim profugi ad *Canem* se contulere. Stipendiarii autem, ceterique, qui in præsidio manserant, luce prima pactionibus impetratis, obtentisque, vt viui dimitterentur, euasere, capita numero sexus vtriusque trecenta, ca-

 strumque

strumque illico crematum est, præda partim in commune redacta, partim adusta. Tuncque multa alacritate felicissimis congratulationibus Paduani reuersi sunt anno Domini nostri Iesu Christi millesimo trecentesimo duodecimo, mense Iulio.

Exustio Curtaroduli per Canem Grandem.

XI Verum *Canis Grandis*, Paduanorum exercitu apud *Poianam* remorante, cum militibus circiter quingentis, peditibusque mille in Paduanum districtum populabundus exiit, coloniamque locupletem *Curtarodulum* vi capiens, ferro, igneque vastauit non absque ruralium incolarum cæde. Quamquam & in digressu terrore perculsus aduenientium *Veceli* de *Camino*, qui Paduam forte in Paduanorum subsidium venerat, ac *Pagani* della *Turre* Episcopi Paduani, & *Gualpertini Mussati* Abbatis *Sanctæ Iustinæ*, qui in * succursum *Curtaroduli* excurrisse dicebantur, prædam dimisit, profugusque Vicentiam contendit. * 42

Deletio coloniarum Vicentini districtus per Pedem montis.

XII Nec inde Paduanis, *Canem* sibi viribus imparem sentientibus, persequendi propositum * desistit. Diebus siquidem eisdem, Augusti Kalendis, viribus resumptis, accersito viro egregio *Veceli* de *Camino*, conciue ac socio, iterum in campos Vicentinorum magnis copiis exiuere a calle *Canfreduli* per ampla prædia educentes acies, plebeiasque cateruas, in villa *Sandrici*, & *Lupiæ* diuiso ex copiis exercitu, castra ponentes, quibus in sequentem lucem igne abolitis, exusto, diruptoque castro *Monticuli* de *Precalcino* cum omnibus appendiciis in villa *Verla* metati sunt, nec per dies octo prædæ, populationique finis. Ab suburbanis quippe Vicentiæ munitionibus, sic vt montana continebant, quæ vallem *Drisini* excludunt vsque per occidens a parte vtraque vallis *Legoure* per suprema, & infima pedis montis a *Scledo* inclusiue vsque in *Bassiani* fines nihil substans relictum est. Consumpta siquidem omnia ferro, & igni, captis victisque incolis omnibus, quos montium apices fugæ remediis non sustulere. Vixque *Canis Grandis* ipsa suburbia defendit, quæ adorti Paduani sunt, eductis aciebus ad valla cum tubarum, lituumque stridoribus, & in ipsum *Canem* lacessitum ad prœlium conuitiis, rumoribusque plebeis. Indeque se referentes per agrorum latitudines ad *Cittadellam*, deinde *Paduam* rediere anno eodem, mense Septembri.

* f. *destitit* V.

ALBERTINI MVSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER VIII.

Rubr. I VEniam profitenti non abneget lectura posteritas, si res gestas nostri Cæsaris a meis remota notionibus, ab hinc minus seriose descripserim, cum inuestigationi per internuncios, amicorumque, & peregrinorum documenta sollicitudo non defuerit. Ea propter operæ pretium sit saltem veritati studiosius attenta fidelitas. Malui quippe, si quid demeruerim, de omissis argui, quam de male dictis.

Egressus Cæsaris de Ianua, & acta Pisis.

Ianuam egressus magna classe Cæsar in *portu Veneris* magna tempestate dies circiter quadraginta perstitit, inde *Pisas* applicans, curiam auxit concurrentibus vndique Tuscis, & Romandiolis, ceterisque, qui sub *Alborum*, & *Gibellinorum* vocabulis partem imperii in Italia fouerant, per menses duos Martium, & Aprilem anni millesimi trecentesimi duodecimi a Domini ortu, quo in spatio multa inter Pisas, permulta & extra, præsertim intra *Romæ* penetralia, orasque maritimas tractauit, tentauitque. Compositisque, vtcumque valuit necessitudinibus, nullo strepitu, paucis concomitantibus, summa spe allectus ex Romanorum factionibus, dies,

noctesque

noctesque perambulans per *Plombinum*, ac maritimam Kalendarum Maiarum die occidente sole *Viterbium* petiit, comiter a Præfecto vrbis, & *Anguillariæ* Comite susceptus. Hunc Cardinales cum ceteris Comitiuis multa defessi celeritate, viæque grauedine subsequebantur, vtque pontem, qui *Moliu** dicitur, quem occupandum *Iohannes Roberti* Regis Apuliæ frater statuerat, quod & Cæsar ipse præsenserat, ipse præoccuparet, iter nocte maturauit, inexpectato *Pandulpho* de *Sabellis*, quem ad *Iohannem* præfatum tractaturum de compositione præmiserat. Extemplo, vt iuxta vrbem peruenit, cohortem militum per ipsum pontem *Molem* in vrbem transmisit. Verum ex ligneo propugnaculo ad pontis latus extructo, quem *Tripizonem* vocabant, sagittarum iactus exiuere, illataque vulnera introeuntibus, ex quibus equi occisi quamplurimi, & nonnulli hominum in transitu interempti.

* Hic pons, qui primo fere lapide ab vrbe distat, *Milvius* ab antiquis, *Mollis* a nostris appellatur. Auctor noster sequutus vulgarem appellationem, *pontem Molem* dixit, cum debuisset dicere *Mollem*. Sed causam huius rei alibi monstrabimus. V.

II Cæsar interea in locum tutum extra vrbem sese recolligens sibi, *Ingressus*
& suis habiliorem, cum intrinsecis *Columnensibus* præparauit ingressum, *Cæsaris in*
* 43 quem non omnino furtiuum fore suapte* magnanimitas passa est, etiamsi *vrbem.*
ferro viam aperire expediens sit. Sabbato autem II Kalendas Maias eo ibidem subsistente, in Dominicam sequentem luce prima Romanorum cohortes *Columnensibus* præuiis cum multa plebis caterua, horum scilicet, qui Imperii partes agebant, obuiam cum exultationibus exiuere, Clero multo concinente, ac per *Columnensium* patentes introitus induxere, inque Papali palatio Lateranensi locauere. Ex familiaribus tunc, sociisque Germanæ ac Gallicæ linguæ ferme septingentos habuit hastatos. Ex Tuscis Albis, ac Gibolengis milites trecentos. Quem & Comes *Sanctæ Floræ* cum centum quinquaginta, Comes *Anguillariæ*, *Stephani* de *Columna* Generalis cum centum, *Corradus* de *Antiochia* cum quinquaginta militibus prosecuti sunt. Existens in Roma Cæsar omnia tentare, antequam bellum cum *Roberto* Rege Apuliæ ineat, præmeditans, sciscitauit, quamquam & ad ipsum Regem in Apuliam *Iohannem* de *Iustiga*, & Religiosum vnum ex Prædicatorum ordine præmisisset, vt scilicet Cæsari ad coronam suscipiendam auxilium præstaret, neue contra attentaret, inniteretur que, cum id in basilica principis Apostolorum *Petri*, & *Pauli* fieri & antiquus mos, & Apostolicæ litteræ contineant ac præfigant; perquirique ac experi ad hoc fecit *Vrsinorum* Primores altæ prosapiæ. Ad quem Cæsaris internuntii nil obtentum, cum diu percunctati fuerint, retulere. Hæc præter, vt omnia in solius *Roberti* Regis voluntate consistant, illius hoc esse iudicium, huius velle, huiusque nolle, ipsum adeant, nihil ad hos attinere de perquisitis.

III Cæsar non oblitus contumeliæ in transitu *Tripizonis* acceptæ, *Expugnatio*
illud expugnandum iussit, circa quod obsidione firmata, expugnationibus *Tripizonis.*
circumpositis cum balistis, aliisque ad propugnaculum, quod ex tabulis erat, deiiciendum opportunis, pacta personarum salute, locum in deditionem accepit in Pentecostes vigilia, vespere iam declinante. Dumque ad planiciem loco vicinam Regis *Roberti* milites, vt subsidium intrinsecis ferrent, se exposuissent, illico prœlium commissum, quod crepusculum diremit, occisis ex vtroque congressu circiter X. In diem sequentem *Iordanus* de *Columna* cum ducentis quinquaginta Anagninis, Tudertinis, ac Spoletinis in succursum Cæsaris aduenere, per quos eosdem dies transmissi Legati Cæsaris ad Regem *Robertum* in Apuliam cum responsis ad *Iohannem*, & Vrsinos rediere, quæ ad Cæsarem relata sunt, quod videlicet Tuscis fidelibus ac Longobardis dilectissimis defecturum se non decreuerat, poscentibus in se, suosque prædecessores obsequiis, meritisque. At assentiente, emologanteque *Philippo* Francorum Rege, assensu Apostolico, sponsalia forsan has mitigarent, sedarentque controuersias in Italia verisimiliter obuenturas tradita Cæsaris filia primogenito *Roberti* prædicti, eodemque genero in Longobardiam,

diam, & Tusciam Vicario per Romanum Imperium constituto. Cæsar Tuscis, Longobardisque fidelibus, quorum subsidiis, obsequiisque, ac ductu res magnas, progressumque e montibus fecerat, indeficiens Regia constantia ad omnis belli fortunam tentandam animum erexit, primoque proposito vrbis fortalitias captare, loca munita præoccupare, vt si in vrbe, quæ caput mundi, Imperiique Romani est, se continuerit, ceteras terras, tanquam appendicias, suum veluti caput respectare.

Comessatio Cæsaris cum Romanorum Principibus, & exhortatio ad dandas fortalitias.

IV Instinctu itaque suorum, & præcipue Columnensium, veluti comessationem cum Romanis facturus, absque differentia Nobiliores in conuiuium vocauit, ad quod hilaritate multa conuenere insignes fiducialiter, quos inter *Annibaldus* de *Annibaldis*, *Iohannes* de *Sabello*, & *Thebaldus* de *Campo Floræ*. Hi quidem, quamque Vrsinis affines, eiusdemque prosapiæ, Imperatori non adhæserant; quin imo aduentum renuerant, ac contra præsumpserant, & se in tantas res nouas immiscuerant. Gratulabundum se Cæsar inter hos, aliosque conuiuas exhibens, demum epulatus, lectis fragmentis, amotisque tabulis inter eos sic factus est.

Fari mihi inter vos tanto in rerum discrimine, causa, ratioque mouet, o Quirites, *vixque stupor, atque admiratio loquendi facultatem occupat, cum excogitem, quid me ex* Augusta *vrbe Regia in hanc Italiam adduxerit, & quid nisi iam desueti extollendi amor Imperii? vt iam vix notus Romanus a Barbaris mundo imperet sub clypeo, tituloque Cæsareæ Maiestatis. Quid frequentes litteræ, quid Nuncii celeres toties expetiuere, nisi vt meum carum visitem Senatum, populumque Romanum? quo exultante in Capitolium vehar? Venione violentus inuasor, qui ab Apostoli* Petri *limine repellar? a clementissimo, ac sanctissimo Papa missos testes adduco tres a latere Cardinales. Hi duces, hi nuncii, executoresque legum, Canonumque, & Imperialium sanctionum. Ad vos itaque reuertor, vos alloquor,* o Quirites. *An frustra vocatus venerim tanquam mundo ludibrium? Sciturus sum in huiusmodi charitate conuiuii, quæ vos vota alliciunt*, quid geritis in arcanis, quibus ex vobis fulcientibus adiuuer, declaret, edatque optio singulorum.* *44

Hoc si succincto, breuique sermone paululum vultu submisso subsistit metuendus. *Stephanus* de *Columna*, vir insignis, se suaque, & suorum despondit, nec defecturum, quoad posset, morte non exclusa, si casus, fortunaque poposcerint. *Nicolaus* de *Comite** se gratuitum decus, cingulumque militiæ a Rege *Carolo Roberti* Regis genitore suscepisse ait, aduersus quem & posteros non iturum subnixe proposuerat. *Annibaldus* vero, *Iohannes* de *Sabello*, & *Theobaldus* de *Campo Floræ* Regi Romanorum parituros sese obtulere in omnem casum, & aduersus omnes cogitationis suæ, singulis dumtaxat exceptis. Cæsar exceptiones has ægre admittens, potiusque eis turbatus, cuiusque assistentium in scriptis dicta redigi imperauit. Demumque *Stephanum*, suosque, obsidibus datis, abire concessit, ceteros deprehensos priuatim tenuit. *Annibaldumque* Militiarum palatia, munitionesque ac turrim *Sancti Marci*, & *Colossæum*, quorum possessor erat, reddere coegit. Iussit etiam inuito & reluctanti *Iohanni* de *Sabello*, vt subarras ad domos, viciniamque suam firmet, quarum obstaculis Vrsinorum genti dempta sit migrandi ad Capitolium, quod tunc ipsi tenebant, facultas, seu etiam ad Militiam, turrimque *Sancti Marci*, & *Colossæum*. Inde enim in eas fortalitias erat meatus, hocque volente Cæsare prorsus factum est, circiter XII Kal. Iunii, quo & die ad subarras Cancellarii, qui Vrsinorum partes tenebat, per gentes Cæsaris decertatum est, in quo plures vtrobique cæsi, captique, quos inter *Petrus Malabranca*, ipsius Cancellarii nepos, a Ducis Bauariæ Satellitibus. Sequensque dies maiori certamine acta est prope domos, & subarras *Riciardi Petri* de *Annibaldis* cum multa cæde, ac vulneribus procedentibus Vrsinis vsque in vicinas domos Columnensium, captusque ea die *Comes* de *Biserno** cum plerisque conso-

* f. *de Comitibus* V.

* Quid si legamus *de Piperno*? P.

consociis, flagrauereque ruina domus eædem cum turri funditus mandato Cæsaris. Vigesimo autem Maii die, VIII scilicet Kalendas Iunii, Capitolium omni Vrsinorum subsidio carens defecit ad Cæsarem.

V At deinde succensis ad maiora partibus increuit vtrinque furor. Nam & Cæsaris manipuli pridianis exhortati victoriis intensioribus ausibus VII Kal. Iulias insultum fecere ad subarras *Laurentii Iohannis Statii* sole ad tertiam iam horam ascendente. Is *Iohannes* vir nobilis Romanus partes Vrsinorum summa vi agebat, qui occurrens ad subarras defendendas primo certamine saucius lethaliter occubuit, confractisque subarris discursum est per Vrsinorum vicos, in quibus & ipsum illustris viri *Gentilis* de *Vrsinis* palatium erat situm, quod totum Germani, Francique, ac ceteri Cæsaris bellatores cum multorum strage depopulati sunt. Primates siquidem partis aduersæ, *Iohannes*, *Roberti* Regis frater, cum Romanis, ac Tuscis in castro *S. Angeli* consultantes super agendis conuenerant. Auditis itaque ruinarum fragoribus, & conclamantium vocibus confestim ad arma concurrere, directisque aciebus ad occupatum vicum se trahentes dispositos ad prædas Teutonicos cum Francis, ceterisque, qui iam omnia exuberanti victoria succedere sibi reputauerant, insultum fecere. Tunc ibi strages, cædesque in fugam conuersorum, quorum terga sine intermissione cædebantur. Pars intra domos rapinis onerata necabantur. Fusi itaque, fugatique ea die Cæsaris amici, & subsidiarii vsque in Columnensium domos sunt. Occisa in viis publicis reperta capita centum quinquaginta, inter quæ occubuit vir super illustrissimus Episcopus *Leodiensis*, *Comitis** de *Barri* frater, *Petrus* de *Sabaudia*, *Ludouici* Senatoris frater, *Abbas* de *Nuncimborc*, *Robertus* Flandrensis, pluriumque ex intimis Cæsaris illustres, ex Germanisque Teutonicis, & sociis latini nominis. Regalia signa, & Sabaudiæ, ac Flandriæ ablata, & in spectaculum ad amicos Florentiam delata. Hoc conflictu *Nicolao* de *Bonsignoribus* Senensi, qui tunc Capitolii sedem *Ludouici* Sabaudiensis Vicarius obtinebat, adnunciato, flagrans excandescensque, campanis vndique per turritas ecclesias ad certamen pulsatis, percussisque, populum Romanum elicuit præconiis vocibus: continuoque vrbem vndique armorum fragor, plebeius clamor, strepitusque concussarum ædium inuasere ad subarras concurrentium armatorum frequentia. Hoc die detectæ partes odia publica, priuataque detexere.

Mors Episcopi Leodiensis, & plurium Cæsaris Principum in vrbe cædes.

* *mel. Barri* Sch.

VI Sed victoria iam in Vrsinorum partem succrescente, famaque sic in publicum perferente, Cæsaris fautores, zelatoresque regii culminis pœnitudine substracti, defessi, sauciique destitere, in tecta sua quisque remeantes, necatis per vicos, & angulos ad certamina multis, *Stephano* etiam in tibiam percusso acriter; conflictæque, ac confusæ ab inde Cæsaris partes ad subarras non prodiere, omni spe reparandarum virium destitutæ: diminutæque deinde* Cæsaris copiæ, *Leodiensis* Episcopi, ac Flandrensium occisorum illustrium familiis, desperatis rebus dispersis. Nec tamen & Præfectus vrbis, Comites *Anguillariæ*, & *Sanctæ Floræ* eodem conflictu defecti discessere. Spoletini, Tudertini, Narnienses, ceterique Imperatoriæ fidei populi, & *Corradi* de *Antiochia* sequaces ad sua quisque reuersi sunt. Sic angutato*, oppressoque &, de *Pisis* aduersa noua allata sunt, vt dum illo pro balistariis quingentis Romam per æquora ducendis pro opportuno subsidio destinasset, illique iam e portu Pisano *Vanni Musca* Admirato septem galeis vela pro euentu* erexissent, *Raynerius* de *Grimaldis*, *Roberti* Apuliæ Regis Admiratus, Pisanæ motionis per exploratores præmissos edoctus, veloci delatus septem galearum nauigio inuasit, fuditque incautos multis contra certantibus necatis, ceteris cum vasis, & omni balistarum apparatu ad Regem suum Neapolim adductis. Decrescentes videns copias suas Cæsar, instinctu nobili in se ipsum compressus, Deo immortali, fortunaque sic reprimentibus, dum vrbis potiundæ tempus, necessitudoque non appetant, soli coronationi innitendum constituit, supe-

Copiarum Cæsaris in vrbe diminutio.

*45

* *f. angustiato* V.

* *f. aduentu* V.

ros, inferosque fauores alias accepturus, bonum, faustum, Deumque in se propitium de corde non abiiciens, sed euenturos successus mente vsquequaque coniectans. Summissis itaque, qui ab *Iohanne Roberti* fratre, ac Vrsinis exquirerent, vt * concessa principis Apostolorum basilica, præordinata per Papam sanctione coronam accipiat, mitigatione aduersariorum nil voto consonum assecutus est, referentibus his in *Roberti* Regis hæc assensu consistere. Expectatusque is assensus frustra, diuque præmissis, ac remissis ad *Robertum* Regem Legatis laicis, ac clericis, nullatenus habitus est, nullaque exaudita a Rege vox est, nisi, vt sese præstolarentur, negotiaque interim singula differrent, pollicitus inde semper, & in dies iter maturare, in singulis deficiens terminis, qui dilatione Tuscos, Italicosque Gelfos non modo fatigabant laborum fastidiis, sed spei vanæ illusionibus perturbabant, ignauiæ socordiæque imputantibus Regis fœminei *Roberti* nomen in Regem *Bertam* vertentibus, sicque vulgo vocitantibus. Sed alii alia certatim adiudicabant. Vulgabant nonnulli, Apuliæ Regem in se ipsum diuisum factionibus multis agitati, plurimos Imperii nomen, dominiumque zelare, multos Francigenas odire, Francorum mores Apulis exosos, vixque minus, quam Siculis varios varia exoptare, *Friderici* olim Imperatoris gesta in abditis susurris laudari. Et ea propter circumspectum Regem *Robertum* a regno digressum non elongare. Satis superque esse, dum metui sit Cæsari, subsistere extra regni fines. Præterea formidolosum admodum *Fridericum* Siciliæ Dominatorem nunquam votis Francorum accommodum, quem cum Cæsare magno fœdere adstrictum constabat. Hæc, aliaque a Romæ accessu *Robertum* tamdiu arcuisse.

* f. in concessa Sch.

Acta circa coronationem in vrbe, & ipsa corona assumptio.

VII Cæsar his pertemptatis, proposito deficiens, Cardinales, vt se apud Lateranum coronarent, sollicitauit. Illis asserentibus, nefas esse a Papali constitutione, rescriptisque discedere, litterarum contextum, moremque longæuum allegantes: replicanteque Cæsare, necessitatem legem tollere, vimque facti vi sacrarum legum pellendam, per ipsum non deficere ad vrbem Papali missione profectum coronam accipere, veritati, & æquitati obsequendum fore, nec dubium, Papam emologaturum etiam ex post facto, si quid inhabilitatis in tanti consummatione negotii fuerit. Cardinalibus vero non assentientibus, Cæsar populum Romanum, illum videlicet, qui suas partes fouebat, in Concilium euocauit has proponens facti angustias, quidque expediat, consultans. Ex plebiscito itaque obtentum est, Cardinales Reipublicæ suasionibus, precibusque coronam dare; sin autem, coercendos per Tribunos, populumque Romanum. Reluctantibus itaque Cardinalibus plebs commota est, in illos excandescens, iamque furore accenso, intra Militias Cæsarem in priuato affati sunt, se ad Papam facti tenorem direxisse, responsumque speratum intra Iulias Kal. præstolari. Velit in mansuetudine persistere Maiestas Cæsarea, sacrosanctæ ecclesiæ monimentis, institutisque obtemperare, obsequi, sic omnia prospectari. Circumspectus Cæsar remisso animo dictis acquieuit, concione sedata, dimissaque. At intra hos dies impensis tanto exercitui deficientibus, ipsaque regia camera exhausta pecuniis, contributionem populo Romano decreuit. Edicto emisso impatiens plebs ad scandalum iam nullis aliis auctoribus concitabatur, exinaniuitque illius contributionis edictum, Iudæis dumtaxat, qui trans, & intra Tiberim morabantur, obtemperantibus. Dum igitur dies vigiliæ principis Apostolorum instaret, summa luce de palatiis Militiarum egrediens multo cœtu in montem Auentinum concessit. Postquam autem illuxit sequens diei festum, populo comitante, ac Principibus suarum partium Lateranum venit, Missarumque * solemnibus peractis, protestantibus Cardinalibus, scilicet Legato, & *Luca* de *Flisco*, non sua sponte, se plebis, Regisque impulsibus se coactos parere, coronam auream capiti eius imposuere, multis cleri, populique applausibus inclito Imperatori *Henrico* semper Augusto vitam, * 46

victo-

victoriamque conclamantibus vniuersis in Auentinum ad parata conuiuia, comessationeque cum Nobilibus, & plebe delatus est anno eosdem Domini nostri Iesu Christi millesimo XII. CCC, Kal. Iulii. Nec sine aduersariorum molestiis tam festiuum, tamquam celebre conuiuium peractum est. Missi quidem ad scopulum Auentini montis fundibularii, ac plures cum balistis, discumbentes ad pulpitum spiculis inquietabant, aliquibusque sauciis per pauimentum ad loca tutiora sub parietum tegminibus confugiebant. Obiurgabantque conuitiis in Cæsarem clamore sublato; sed hoc veluti paruipendens Cæsar in sua magnanimitate, nihil palam molesti in patulum ostentabat. *Annibaldus* autem, & *Iohannes* de *Sabello*, quorum mentio supra habita est, quibus detinebantur in his motibus, angusta egressi loca, custodibus improuisis, de palatiis in vicos passim subterfugere, per vrbis appendicias ad castra sua, duobus ferme millibus ab vrbe distantia, confugientes. Tuncque Cæsari aduersantes milites sexcentos *Roberti* Regis in castellis eisdem suscipientes, bellum Cæsari intulere. Prædas itaque, rapinas, incendia, & hostilia quæque ad ipsas vrbis portas committebant, & ne quidquam deesset iniuriæ, quæ in eorum potentiis consisteret, decurrentem fluuium ad eas vrbis oras, vbi Cæsaris omnis aquabatur exercitus, obstruxere, diruptis etiam molendinis, quorum vsu idem vescebatur exercitus. Quod si ad Tiberim potiundæ aquæ causa iter conuertebant, *Roberti* Regis balistarii illos a fluminis aditu repellebant.

VIII Sic deinde arctatus Cæsar, vix se intra vrbis mœnia continebat, rebus ad victum necessarium denegatis. Ratus deinde mutandi loci cautelas honestiores, tutioresque, Nobiles præfatos in ius euocari iussit, vt iusto iudicio, si contempserint, hostes adiudicarentur; quibus contumacibus, veluti bellum illis indicturus, vrbe egredi meditatus est. Armatis scilicet copiis castra illorum tanquam aggressurus, parare, tuncque iter extra vrbem versus Tiburim diuertere insciis inimicis. *Tibur* quidem ciuitas est decem & octo millibus passuum ab vrbe distans, quæ quamquam publicæ rei subdita, partes tamen Columnensium fouebat, Imperatoremque affectabat. Relicto ergo Romæ præsidio trecentorum militum cum Præside, qui Columnensium oras, vicosque ac subarras tuerentur, diruptisque in planum *Annibaldi*, ac *Iohannis* de *Sabello* palatiis cum turri *S. Marci*, oriente sole vrbem egressus est, & recto itinere *Tiburim* contendit XIII Aug. Kal. Dumque identidem dies ferme quatuor egisset, Dux Bauariæ, *Dalphinus* de *Vienna*, *Vgo* frater *Dalphini*, Dominus *Fortiniati* * ex gentis Cæsaris Principibus, vrgentibus his causis, inopiaque apparatuum inter tantos, obtenta Cæsaris licentia, impetratisque ab *Iohanne Roberti*. fratre ex indulgentia rescriptis cum militibus circiter quadringentis discesserunt diætis celeribus, longisque *Viterbium* applicantes. Ex quibus causis diuisa, extenuataque curia intra *Tiburis* mœnia, vtcunque poterat, subsistebat cum militum fere numero nongentorum. Ad *Iohannem* itaque *Roberti* Regis fratrem in vrbe vndique ex Tuscia, Bononia, Apulia, & ex Patrimonii terris confluebant militum, peditumque copiæ, vbi iam ferme tria millia militum aggregata, pedites sine numero. Nec minus anxium, sollicitumque Cæsarem *Annibaldus* & *Iohannes* præfati assiduis contumeliis vexabant, concurrentes ad *Tiburis* portas, & Regem Romanum conuitiis increpantes ad prœlium euocabant. Sed hoc pro tempore, locoque Cæsar mansueta æquanimitate tolerabat. Iisdem diebus circa mensis Iulii exitum ad Legatum Papales litteræ allatæ sunt, vt scilicet vrbe Cæsar, *Robertus*que Rex cum vniuersis abscedant copiis, quodque dispositis in pace rebus ipse Romam proficiscatur, hæcque præconiis vocibus in vrbe, & Tiburi conclamata sunt. Arctatus, extenuatusque Tiburi omnibus copiis Cæsar, spe sublata potiundæ vrbis ad motus alios proniore fortuna laxauit intentum. Suadentibus, angentibusque Etruriæ Primatibus, quos vetusta quærendorum, visendorumue larium stimulabat anxietas; in amicas terras retrocedere constituit. Subeunte ratione, si Tusciam prouinciam prosperiores largirentur euentus, ibi & sedem futuram Italiæ, tanquam in centro positam, accommodamque

Exitus Cæsaris ab vrbe, & ad Tiburem profectio.

* lego, Fortiniaci P.

Cæsareæ Maiestati. Prouinciæ huius, tanquam sortitam a re vocabulum, Florentiam, ceteris ciuitatibus, ac coloniis ingenti magnitudine præstare constabat, veluti prouinciæ dictæ fastigium, huiusque subigendæ causæ suberant, regium allicientes animum. Nec deerant huiuscemodi aggrediendæ vicissitudinis * promotores. Erant Gibolengæ partis vetustissimi Imperium, vti signum cæleste, colentes: Erant *Albi*, genus hominum superstitionis nouæ, qui nati ex Gelfis, eiusdemque factionis ex ciuilibus dissidiis a suorum communione discesserant, vniti Gibolengis ad omnia Gelforum irritamenta, perniciesque: & horum magna pars exiliis afficiebatur. Nactique hi *Alborum* agnomina a primis Pistoriensibus, Gelfos *Nigros* vocitantibus, quæ dispersa per Italas gentes adoleuere vocabula. Genera hæc Cæsarem & Imperium affectabant, perque vrbes has in ipsarum visceribus diuisæ, auctæque factiones. Nam, sicut in omnibus politiis plurimum contingens est, ex minus potentibus ad potentiores exoriuntur seditiones, sicque semper humanus vexatur instinctus, isque ad nouarum rerum optiones inferiores inducit. Deinde nonnullos, sanguinis vincula vrgente natura, relegatorum parentum sollicitabant, torquebantque præcordia, & horum plurimi consanguineos in patrias terras videre cupiebant. Nec Cæsarem fallebat, hac quæsita prouincia, Longobardis rebellandi facultatem non fore, multis suæ partis potiores vrbes constanter obtinentibus, sicque ab Tiburi vsque in Alemaniæ ostia limen patere. * 47

Mors Francisci, Marchionis Estensis.

IX Hac tempestate *Ferrariam*, conflictis, pulsisque Venetis, qui post obitum Magnifici *Azonis*, Marchionis Estensis, illam occupauerant, possidebat *Dalmasius* ex Cathelonia oriundus, a *Clemente* Papa præfectus. Is Magister militum, virque bellicosus erat, qui mercede a multis Italicorum accepta vitam in armis exercuerat. Degebat & *Ferrariæ*, vt priuatus, Illustris *Franciscus* Marchio, præfati *Azonis* olim frater, qui præfecturæ, ac dominatui eiusdem ciuitatis, post eius mortem, paternæ domus vt successor, ab intimis aspirabat. Sic igitur vtrinque obortæ simultates. Is liuor diu latitans in dies incendebatur. Præoccupata tandem loci, & temporis opportunitate, *Dalmasius* ex præuiso conceptu, dum *Franciscus* in siluam ad venationem exisset, Cathelanorum præsidia per vicos distribuens, *Aldobrandinum* alterum *Francisci* fratrem, ceterosque qui eiusdem factionis erant, publicæ rei gerendæ causa veluti consultaturus in Concilium euocauit. Hosque custoditos pro rei gerendæ cautela tenuit ad prædestinatam horam aduenientis *Francisci*. Dumque iam declinante sole aduentaret e venatione *Franciscus* cum paucis inermis, ense duntaxat ex more ad latus, nunciata iam rerum suspicione *Francisco*, vt subsisteret, non acquieuit. Se nihil male promeritum asseueranti *, causasque non subesse, ob quas tuto ire fiducia, facultasque desint; procedenti porta *Leonis* patuit, sed confestim, vt ingressus est, ab ipso *Dalmasii* fratre, Cathelanisque circumuentus, stipatusque est. Aiunt plerique, eum ex præordinato capiundum duntaxat, ni ad capulum manu superiecta, viribus vti, tutelaque demonstrasset. Alii iam necem præconstitutam fore *. Lanceis itaque, ac pugionibus statim confossus concidit, proh tantæ strenuitatis, magnificæque domus pudor; denudatum in ludibrium nobile corpus in tabe *, lutoque paternæ ciuitatis non exportatum diu iacuit, quoad ex Religione viri prodeuntes, obtenta licentia humandum nullo necessariorum fletu deferrent. Visa, vulgataque res hæc perquam crudelis, horrendaque adiudicata est per Longobardiæ, Tusciæ, Marchiæque Taruisinæ fines, hoc indignum funus ab alienigena tantique excessus indigno, vel præsumptus viro. Fuere alii, qui certatim diuersa dictitarent, causas scilicet subesse tantæ rei aggrediendæ, patrandæque. Vulgabant quidem in diuersoriis, *Franciscum* in necem *Dalmasii* clandestine per satellites molitum, quodque illi capti, confessi, conuinctique suppliciis addicti forent, & hoc Papam non latere, quapropter exosum *Franciscum* habuerit. Itemque hoc ipso tempore res nouas *Franciscum* in Ferraria exorditum aduersus *Dalmasium* cum suæ factionis viris, quodque

* f. asseuerans.

* dicendum, fuisse. V.

* l. in tabo P.

quodque in eum ſtatuerat & ipſe perpeſſus ſit. Hæc, & alia optionibus variis per vicinas terras vulgata, multiſque veluti confabulata ſuſurris. Veritati locum ſuperfore cenſeat iudicantis auctoritas.

*48 # * *ALBERTINI MVSSATI*

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER IX.

Rubr. I BEllum laturus in Tuſciam Cæſar, multis ad idem propoſitum recenſitis, diuque permenſis, propere ſcilicet Tiburi accitis ab Vrbe compoſitiſque copiis egrediens, longo, laborioſoque calle *Viterbium* petiit, inde Peruſinos incutiens fines. Cumque hanc ciuitatem aduerſam ſibi, ſuiſque iam pernouiſſet, mœnia vitabundus, per colonias populationes ſuis conceſſit, exacuitque motus in acriores actus, vt ceteris Tuſcis timori foret, veluti in arma furens, viaſque Marte diſcindens. Nec Gallicus Germanuſue furor ſuis ipſis parcens caſtella, & terras *Comitum* de *Marzano* * damnorum, contumeliarumque immunes fecit, quamquam & hi Cæſaris partes fouiſſent. Communis clades cuncta igne, ferroque vaſtauit; ſicque populabundus tumultuarijs greſſibus copias omnes in *Aretium* contraxit. Ibi tanquam ſponſus in thalamum ſuum ſuſceptus, exeunte congratulanteque omnium Gibolengorum frequentia, moras omnes ſuſtulit, trepidantibus vicinarum vrbium vndecunque Gelfis. Cœptoque illico autoritatis Imperatoriæ primordio, ***Robertum*** Apuliæ Regem in iudicium citandum iuſſit, emiſſo edicto in diem certam, mulctaque indicta, ſi ſeſe contumacem reddiderit. *Egreſſus Cæſaris e Tiburi, & aduentus in Tuſciam.*

* Appellatur hæc gens, *i Conti* de *Marciano*. Sed hic noſter poſuit z pro c, more Longobardico. V.

II Nec minus extemplo aquilas, auream que flammam explicans in ***Florentiæ*** fines proceſſit, exuſtiſque ædibus, & ſingulis ad prædam conceſſis caſtrum *Montis Vvarchi*, vix intro confugientibus, ſeque ad tutelas accommodantibus terrigenis, vndique circumſedit. Nouo terrore perculſi, qui præſidio erant, ſtupefactique repentina obſidione tam validis, potentibuſque hoſtibus ad pugnam iam ſe coaptantibus, vix capiundo conſilio vacabant deſtinatis horis, inſcii, ignarique, quid & Florentiæ tanto in motu actum, præſumptumque ſit, a qua parte nulla vera notio illos exhortabatur. Sic itaque circumuenti, confuſique ex diffidentia tutelæ, petitis, indultiſque perſonarum & rerum remediis, deditione caſtri ad Cæſarem defecere anno D. N. XII. CCC. milleſimo, circa Kalendas Septembris. Felici itaque vſus ſucceſſu Cæſar, caſtris inde motis, caſtrum *S. Iohannis* aggreſſus eſt, quod terrigenarum, in partem Imperatoriam declinantium, factione prodito præſidio, qui * cuſtodiæ erat, continuo in deditionem accepit. Capta ibi Cathelanorum equitum capita XL, peditum LX. Tantarum rerum tumultus Florentiam delatus, admiratione, terroreque multo quoſque ciues concuſſit. Captatis tandem opportunitatibus temporis, compoſitis militiis, centuriatiſque aciebus cum plebeiis manipulis occurrentes Cæſari, ad *Anciſam* ſubſtitere, quo aduocatorum ſociæ partis, Lucenſium, Senenſium, & ceterorum Gelforum, ſubſidiis ante congreſſum vnirent *. Cæſar, ſeu ſpe inteſtinæ factionis, ſeu cautiori potiundæ vrbis ingenio caſtra mouens, vitabundus & ipſe ineundi perperam congreſſus ad ciuitatem iter diuertit, ſpatioque mille circiter paſſuum a ſuburbiis ſubſtitit, fixis caſtris. Florentini tanta rerum variatione perterriti, admiratique, celeri meatu Florentiam regreſſi ſunt. Tunc vtrinque aggregandarum virium ſtudia: Cæſari depopulandorum agrorum, ædiumque circum mœnia, vt & intrinſecorum præcordiis tanto improuiſu terrores incutiat, feriatque facti admiratione mentes: in-

Inſultus Cæſaris in Florentinorum agros, & acta circa Florentiam.

* pro, *quod*, vt alibi. Sch.

* f. *vnirentur*, aut, *ſe vnirent* Sch

trinsecis egregia in tanto anfractu, virilisque audacia, Tusca subtilitas, prouidere, vigilare, amicitias exteras euocare, sollicitare mœnia circuire, vallare, noua fœdera inter se percutere, sponsalia copulare. Quodque in ciuitate Florentiæ vix euenturum pacis tempore existimabile, a plebe contra Magnates instituta ob violentias euitandas, ex plebiscito sublata sunt, abrogatis, abolitisque decretis Tribunitiæ potestatis. Vulgata aduentantis Florentiam Cæsaris, increbrescenteque notitia per Tusciæ vrbes, Bononiamque delata ad arma capessenda, qualis antea non fuerat, publicus, priuatusque concursus. Ad hunc non Imperatorem, non Romanorum Regem, sed humani generis hostem propulsandum communis earum gentium festinabat intentio: submouendum hunc non modo Tusciæ finibus, sed terra, marique repellendum. Discurrereque confestim e *Luca*, *Senis*, *Perusio*, *Castello*, *Vulterra*, *Sancto Geminiano*, *Colle*, *Pistorio*, *Bononia*, *Romandiola*, earumque coloniis militum turmæ, cateruæque peditum, relictis duntaxat custodiendorum locorum præsidiis *, quorum copias vix Florentina mœnia continebant. *49
Cæsar palantes cohortes ab incendiis, populationibusque reuocans, in vna castra coegit, foueis circumuallauit, suburbanisque vicinas castrorum munitiones compressit, vnde armorum, virorumque fremitus, hinnitusque equorum exaudiebantur. A cœnobio quidem *S. Salui* ad Florentiæ pæne appendicias castra regia protendebantur, nec iam *Musellum*, aut *Scarparia*, vel quisquam ad vrbem aditus a mane, meridieue ad fulciendam vrbem patebat. Superuenit tunc in partem Cæsaris noua clades. Nam, vt Florentinis Pisani obuii, infestique forent, ad vicinum Pisis Florentiæ castrum exercitum duxere, statiuis circumpositis; seu, vt partem copiarum a Florentia distraherent; seu, vt illo sublato castello, castrum *S. Miniati* aggrederentur, sicque diuerterent, minuerentque vnitas Florentinorum vires. Tum *Dego* Mareschalcus omnium bellicorum apparatuum cum ferme militibus mille, peditibus totidem, noctu iter mouens ante lucem insperatum, inexspectatumque prœlium in Pisanorum castris intulit. Improuisi Pisani pæne arma capessentes, iam multis in ipsis tentoriis trucidatis, nihil præter terga hostibus dedere. At militum consternatio minor, qui ad propinqua Pisarum municipia citatiores fugere. Tunc cædes ac strages, quantam victoribus pro libitu fortuna, casusque administrauit. Relictis siquidem castris in fugam omnes conuersi, a tergo cæsi sunt. Eo die Pisanorum capita sexcenta occisa, totidem circiter capta, vexillaque, & signa regia, multaque alia militaria cum tentoriis, & statiuis grandis existimationis Florentiam relata. Perque hos dies ipsis Kalendis Octobris paulo ante Luciferum ab Hesperia ad Hyperboream plagam sub Bootis temone in aerem infimum, metuendum Regibus signum, descendit. Igneus scilicet & æstuans Cometes, faciem terræ magno collustrans fulgore, qui dimidia & vna ferme hora exustus, consumptusque est. Huius erat flammeum corpus concretum, longam ab Hesperia caudam protendens, tortuoso, conuolutoque sursum acumine, cuius altera linea latior, ipsa tamen cauda breuior in eam partem, quæ occidens ab Aquilone diuidit, protendebatur. Interea Florentini, vt gentibus Cæsaris peruagandi, prædandique saltus auferrent, vtque frumentandi de *Aretii* finibus vias præcluderent, Fesulanam arcem, basilicamque *S. Miniati* in monte, ac palatia filiorum *Petri Benincasæ*, ad collem *Ripolis* sita, muniere præsidiis, ex quibus locis vndique Cæsaris speculabantur exercitum, multæque pugnæ tumultuariæ intercedebant, palantibus Cæsaris persæpe militibus. Harum pleræque memorabiles. *Brancharolus* de *Eugubio*, Pisanorum miles mercenarius, in Vulteranenses * agros prædabundus exiuerat, in quem *Belaqua* de *Vicecomitibus*, qui forte cum militum hala, peditumque leuis armaturæ manu, vt agros eosdem tueretur, obambulabat, incidit. Tuncque impari concursu improuisus *Brancharolus*, cui minor sociorum copia erat, concidit, fusis, occisisque tribus & nonaginta, in quibus quatuor & triginta in equis erant, captisque duobus & quinquaginta Gibolengi nominis Florentiam adductis. Fereque iis diebus circum Octobrias Kal. a Florentinis stipendiariis annonæ centum

* *Volaterranus* V.

centum quinquaginta salmæ, quæ ab *Aretio* vehebantur sub ducentorum præsidio ablatæ sunt; fusoque ipso præsidio, tribus scilicet & septuaginta captis, & sexaginta interemptis, *Bernardinus* de *Polenta* cum militibus octingentis, & peditibus duobus millibus in vallem *Arni* descendit. Castrum aggressus *Leccii*, quod Cæsaris præsidio tenebatur, idque primo impetu ad *Bernardinum* defecit, munitumque extemplo a Florentinis, vt itinerantibus, vel quidquam ad Cæsaris exercitum deferentibus, facultatem eriperet. Nullaque mora *Bernardinus* præfatus ad *Ancisam* copias eduxit, in quam insultu facto, turrim *Bandinelli*, quæ ponti *Ancisæ* eminebat, sponte deditam obtinuit, muniuitque in castri oppositum. Nec identidem persistens, noctu ad *Gangaretum* properauit, vbi cum eadem militum peditumque manu ad eius callis custodiam, ne suffragantes ad Cæsarem inde succedant, se inclusit, conniuentibus ad hæc Comitibus *Saluatico*, & de *Batifole*, eiusdem vallis Optimatibus. His incursibus arctatæ vndique ad Cæsarem viæ, solo *Casentini* patente aditu, erant. Inde enim vltimus migrandi meatus. Nam & *Muselli* fauces, collesque a Florentinis occupati, castro dumtaxat *Burgii*, quod Imperio seruiebat *. Contingit quoque inopinatus, infestusque Cæsaris gentibus euentus. In VI eas Kalen. dum *Arnum* flumen Cæsaris milites, pedites que de more migrassent, repentina quippe a nocturnis imbribus excreuit alluuio, quæ illis ad castra repedandi facultatem ademit, vnde & peruagantes hinc, & hinc, frustraque vada passim inuestigantes, Florentinorum edoctus concursus præoccu-
*50 pauit, horumque pars * magna cæsa, pars naufraga, pars in molendina, quæ forte mediterranea in eo loco vsui Cæsaris suppetebant, profuga, cum ipsis pariter exusta, miserabiliter periit. Deleta ex hac sic casuali clade capita trecenta.

* intellige, excepto Sch.

Recessus Cæsaris a Florentia suburbiis, cum depopulationibus coloniarum.

III Circumuentus igitur Cæsar iis, aliisque impeditionibus, iam frumentandi sublatis aditibus, cum iam, nec ad esum munda pecora sufficerent, equinis, onerariisque animalibus exercitum ali oporteret, castra vltra *Arnum* traiicienda constituit. Clanculum rebus compositis, ne quicquam sinistri peragranti officeret, centuriatis distinctisque acierum ordinibus, repentino motu, nullo tubarum, lituumue strepitu Kalendis Nouembris ante Luciferum absque vlla hostium insecutione transiuit. Inde per vallem *Emæ* perequitans diurno lucescente fulgore secus pontem *Axis* ab vrbe passuum ferme tribus millibus substitit. Motus huius fama noctu in matutinas horas subiit, rumoreque per vicos in plateis, & theatris inualescente, subito ad arma vndique conclamatum est. Primates frequentium campanarum tinnitibus in forum signis expositis, non nisi luce diurna compositas cohortes portis eduxere. Tuncque varias plebs & militarium ordinum plurimi querelas effudere, Primorum ignauias, & nonnulli facinora detestantes, quod improuisi, & quod forte prouisi, sed irretiti sceleribus, Regem sic abiisse permiserint. Hesterna die habita notissima degressus huius indicia, hoc non socordia, sed conniuentia contigisse. Iudicia sic varia excandescentem plebem vix ad centurias coire sinebant. Tandem copias omnes, qua & Cæsarem iuisse præsenserant, direxere. Dumque ad *S. Margaritæ* locum quingentis fere & mille passibus venissent, agmina ibidem contraxere. Conspicatores prævios, qui Cæsaris gressum, statumue decernerent, cunctasque eius copias præmetirentur, præmisere. Ii speculati ad pontem *Axis* consistentes acies Cæsaris, veluti prœlium aperto campo non detrectaturas, retulere, quodque hastatorum militum mille sexcentos haberet, peditum octena millia adiicientes, quod & circumcirca palatia, Florentinorumque ædes ad duorum millia passuum subiectis iam flammis vrerentur. Nec hæc Florentinorum exercitum latebant, fumis turbulentissimum aerem, assilientibus ad cælum fauillis, in patulum conficientibus. Florentinorum igitur, ceterorumque sociorum iactantias & ausus Cæsaris vigor adeo contriuit, vt quamquam & militiarum triplicitas, & pedestrium ordinum infinitas imparem Cæsarem ostentarent, in equum descendere conterritas mentes non declina-

* declinauerint Sch. * fuisset Sch.

declinauere*, potiusque periculo stupefactis fuisse*, si aquilas in se conuersas ad congrediendum loci habilitas obtulisset. Cæsar paulûlum cum acierum, & centuriarum ordinibus secedens, per ipsam *Emæ* planitiem ad passuum ferme tria millia ab vrbe, vbi *S. Maria* in *Paneta* vocitatur, castra reposuit, ibique curandorum corporum, reficiendarumque virium opportunitate vnam moratus cum subsequente nocte diem, inferenda Florentinis damna, quibus magis afficerentur, quibusque in locis, cum Principibus consiliis præmetitus est, indeque sublatis castris a *Porticu* vsque in *Marzaliam*, & deinde per *Vallem Grauem*, ac turrim vsque in *Quadrantulam*, & a *Valdepeta* ad *S. Romulum* cum *monte Spertuli*, & Villa *Pagnæ*, ac *S. Lazari* plebatu, municipiis, quæ sese fortaliciis contuebantur, dumtaxat exceptis, cremauit, vastauitque incendiis.

Castra Cæsaris apud S. Cassianum, cum congressu apud castrum Florentinum.

IV Et ad Burgum *S. Cassiani* opulentissimum † fere millibus passuum Florentiæ vicinum, nullis ex impotentia per viam resistentiis, accessit, occupantibus quæque concedens. Ibique recreatis, repletisque ad libitum pingui præda cohortibus palantes emisit milites per omnes montium, & planitierum ambitus, per destitutas oras profugis vndecumque incolis. Nec incendiis modus, flammis vndique prodeuntibus ad spectacula mærentium in sese conuictorum Florentinorum.

† Credo, hic deesse, *octo*, post *opulentissimum*. Tot enim lapidibus plus minus distat oppidum illud a Florentia. V.

Futuraque erat illa dies Cæsari lætabunda, nisi & casualiter ante ipsius diei occasum fortuna vices variasset. Dum enim ex Florentinorum exulibus Gelfis, Albisque Aretinis, ac Teutonicis cohors vna versus vrbem victoria suadente, vehenteque populabunda concurrisset, exhortatione præcipue *Vani Barroccii* †, & filiorum *Solatæ** de *Albizo*, expositis iuxta crucem *S. Gadii* aquilis ad duo fere millia ab vrbe passus, in egredientes ab vrbe conspicatores, qui forte sciscitaturi, quo in loco Cæsar substitisset, prodierant, incidit. Ibique continuo concurrentibus hinc, & hinc absque ordine manipulis, commissa cædes; sed mage conterritis ex insperato improuisu exulibus, quos plus fiducia temeraria, quam belli expeteret cautela, illo prouexerat, magna & ipsi strage in fugam conuersi sunt*. Cæsi ex *51
hastatis militibus circiter centum, capti quinquaginta, quos inter & Nobiles fuere quamplures, magno ex post facto a victoribus redempti. At vnus *Griffus* de *Lignaria* quæstionibus subiectus, coniuratione detecta, qua intro, citroque vrbis mœnia cum plerisque ciuibus, & agrestibus se ipsum in Cæsaris obsequium seditionem molitum professus est, asininæ caudæ annexus ad patibulum tractus, denique & laqueo appensus est. Nec remissi Florentini extemplo, vt Cæsarem in *S. Cassiano* compositis copiis resedisse acceperunt, *Carrocium* ex Cathelonia cum mercenariis militibus, & cohorte Florentina ex vico vltra *Arnum* sito, ac Senensibus subsidiariis in *Valdelsam* transmisere, vt in tuto castella, & coloniæ oræ eiusdem forent, per quascunque, vt exposcebant locorum capacitates, præsidia posituros. Cumque & iidem sic destinati per indices, Cæsarem ad *Podii Bonici* exitium in lucem sequentem iturum cum exercitibus præsensissent, præuenientes delatis in castrum, vtcunque voluere mobilibus, vicum totum ipsi concremauere. Increscentibus itaque sic hostilibus contumeliis, vt atrocissimi belli cursu omnia in furorem, & excidia versa forent, Florentiam noua delata sunt, iam Comitem *Nouellum*, *Roberti* Apuliæ Regis Leuirum, *Thomam* de *Marzano*, ac *Gibertum* de *Santillo* Romandiolæ Comitem cum militibus quingentis *Senas* applicuisse in instanti Florentiam profecturos. His in publicum nuncupatis, plebeiæ societates accensis animis, lacessitis & in furorem vndique ciuibus, ad commiscendas per omnem prœlii fortunam cum Cæsare manus, Senatum haberi conclamauere, nec vltra prœlium differri, quam integratis cum Regis Apuliæ subsidiariis secum copiis euocandis, quæ cum fratribus circum loca, & vrbes, & collatis in vnum viribus dimican-

† legerem, *Barrucii* P. * lego, *Sclatæ* P.

dimicandum. Habitus ergo Senatus est, paribusque id votis decretum. Interimque Cæsar in *S. Cassiano* persistens, cunctis ad victum affluebat commodis, satis superque exuberantibus rerum copiis; verum fomitibus * pro sereno tempore aquas non euomentibus, etsi humanis suppetebat vnda corporibus, non tamen belluæ siccis deriuationibus aquabantur; sed per distantes a castris valles *Canti Grauis*, *Vltranensis*, *Barberini*, *San Donati in Podio* (sic ipsæ nuncupabantur conualles) magnis adducebantur periculis. Iisdemque diebus ex Florentinorum Nobilibus *Gerardinis*, *Caualcantibus* iam domatis †, plurimisque aliis, quorum agri, castellaque, & loca iam in Cæsaris manus inciderant, in fidem venere Cæsaris, sese ceteris identidem exulibus, Albisque ad omnem vrbis oppugnationem, & intrinsecorum exitium adiungentes, tuncque ea ciuitas, quæ per multos annos floruerat, cuius decus & honorificentia assurgentibus insolentiis ceteras, veluti famulantes, peculiaribus premebat obsequiis, quamque, vt Italiæ apicem, populi Gallici, Germanici, Ligures, Illyrici, Apuli, Siculi, Aragones, Hispani, & omne Latinorum nomen venerabatur, obsessa sic repente, veluti sui ipsius pondere grauis, quatiebatur diffidentibus, in sese, ac dissidentibus, qui simul vna gloria, vnaque freti successuum amœnitate pullulauerant. *l. fontibus V.*

† Suspicor legendum, *Caualcantibus ac Donatis.* Quæ gens Florentiæ nobilissima. V. *Ian-Donatis.* P.

O natura! o casus! o fortuitum! Vbi (vt sic iam eloquar) pridiana felicitas? te times? in te titubas? muris de te diffisa vix crederis, vixque illis credita substas? hostem Teutonicum toties paruipensum cominus minantem vereris, quæ animos rebus lætis credulos tantis aluisti deliciis? Sed te non pudeat, o rerum ignara, iam dudum vsa fortunæ blanditiis, sic ludicri ratio deposcit, Deus melius quam te tanti non pigeat insecutoris. En quis hic est? Cæsar. Quique Cæsar? Orbis Herus. In se aliquis per hypothecas * sic obiurgatus dictitabat tantis septus angustiis. Iam molles de Rege sermones ipsi paulo ante detestati deprompserant; sed hinc infracti ad conciliationes animi, hinc offensi Regis, veterumque exulum vrgebat timor. Sic irremediabiles rerum, ambiguæque conditiones ad tuendum hunc statum solitum * intensius incitabant, inuitabantque, sicque in dimicatione spes positæ, ferro rem vltimandam, factoque probandum censebant, iustiora quis arma induerit. Nec minor extra mœnia in Cæsaris exercitu circumloquentium fremitus; sed exuberantis victoriæ successibus licentiores audaciæ, vehementioresque ad congrediendum causæ, quod in hunc vltimum, irreparabilemque potiundæ patriæ, visendorumque larium euentum Deus, fortunaque illos eduxerit, nullum recursum consummatis in vnum rebus restare, cetera vitæ tædia fore, mortes has, si subire oporteat, suarum fines calamitatum. Ad hæc veterum, nouarumque igniti contumeliarum vlciscendi infrendebant instinctibus, vixque tardum congressum querebantur. Nec minores per ceteras Italiæ ciuitates motus, strepitusque, & conquassationes. Ad hunc veluti rerum suarum finem oculos singuli dirigebant, quibusque poterant subsidiis, suarum partium vires augebant, priuatim, & publice mittere, suffragari, polliceri, vt hoc suum quisque * factum pensaret, vtque ad cupientium, precantiumque commoda belli finis declinaret. Vtrinque variis optionibus vota persoluebantur. Vulgari, communique assertione nullum in dubium reuocabatur, ad huius stateræ libram mundi pendere iudicium, vt si quidem victoriam alea fati Cæsari tribuat, rerum omnium potiatur. Interea ad *Legolim*, Florentinorum pagum, omnis Pisanorum exercitus cum salmariis pannorum, coriorum, sagittamenti, ferri, & omnium belli apparatuum se contulit, vt aperte illos * sollicitos Florentinos agerent, vtque Cæsaris copias fulcirent. Cumque circum XII Kal. Decembrias delatis ad *S. Cassianum* ad ipsum Cæsarem opportunis, inde reuersuri quinque centum fere onagros magna præda, quam ex coloniis, agrisque Florentinorum gentes Cæsaris quæsierant, onustos conueherent sub commeatu,

apothecas P. · *f. solitos Sch.* · *52* · *f. illi Sch.*

tutelaque Centurionis Flandrensis, Comitis Flandriæ Militis, ac cohortis Cæsareæ Teutonicorum ac Flandrensium circiter CL, Pisanorumque militum CC, peditum, ac leuis armaturæ DC; *Carrocius*, Cathelanorum ductor, & *Tecla* de *Friscobaldis* cum Florentinorum consociis, qui castri Florentini præsidio erant, in equis CXX, peditibus tercentis magna vi in hos insultum fecere, Pisanis extemplo in fugam versis. Ac continuo Flandrensis cum cetera cohorte regia pugnam non detrectauit; sed forti congressu prœlium atrox vtrinque commissum est. Ex delectis siquidem partis vtriusque (sic sors attulit) pugnam obuenire contingit. Confractis igitur in sese magno fragore lanceis, ceteris telis mixtim res acta est, dimidia & vna fere hora in hoc perhorrendo concursu consumpta. Tandem belli sic ferente successu, Centurio confosso equo, quem considebat, in terram præceps corruit, sicque deinde in infensos regios milites cædes commissa est; ipso tamen viuo cum triginta consociis militibus capto, ceterisque cæsis. Nec huius cladis, iis captiuatis, destitit strages. Nam in dispersos Pisanos, qui fugas magno pauore hinc, & hinc per prædia, & agros pererrantes arripuerant, insectatio est facta, qui pæne omnes, irruentibus ad hanc consternationem ex *S. Miniate*, castro Florentino, adiacentibusque circum villis ruralibus cæsi, captique sunt. Opima præda Salmarum quingentarum raptim ablata, aduectaque est in castrum Florentinum, & per cetera municipia, prout cuique surripiendi casus obtulit, signa quinque militaria cum Flandrensis vexillo Florentiam ad trophæum relata, Priorumque palatio appensa, ipsoque inde Centurione cum ceteris captiuis magno gaudio Florentiam transmissis; ex Florentinis, & aliis, qui cum *Carrocio* erant, quinque & viginti occisis, ipsoque *Carrocio* cum aliis circiter quadraginta grauiter sauciis. Felici itaque sic offerente successu, Senatui Florentino, partisque Gelfæ Primoribus placuit, Deo, fortunaque sic secundantibus frui, euocarique amicorum vndique sodalitia ad vltimum belli experiundum euentum, vt oblatas iampridem copias Florentiam vnaquæque mittat Vniuersitas, videlicet ex *Senis* milites octingentos, peditum millia quinque. E *Luca* milites octingentos, peditum millia decem. E *Bononia* milites quadringentos, peditum millia duo. E *Perusio* milites quingentos, peditum millia duo. E ciuitate *Castelli* milites septuaginta, pedites quingentos. Ex *Eugubio* milites centum, pedites totidem. E *Romandiola* milites trecentos, peditum millia quatuor. E *Prato Pistorio*, & *S. Miniate* milites centum, pedites mille. E *Florentia* milites mille ducentos, peditum millia quindecim.

*ALBERTINI MVSSATI *53

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER X.

Prodigium, & mutatio status Taruisii *e singulari dominio ad Communitatem.*

* lego, *exorientem* P.

Rubr. I IN huius anni fine, decimo nono Kal. Ian. humanum omne genus eclipsantis lunæ prodigio perterritum est. Nam & illa in vniuerso erubescens sanguinem portendere ab aruspicibus adiudicata est. Hocque horrendum, ac super admirabile habitum, cum illam paulo post crepusculum ex Oriente * a Septentrionali parte sanguineus color obumbrauerit, paulatim illam totam operiens, vsque ad metam diurni solis tertiam, per naturales horas ferme quatuor. Cæsare autem sic apud *S. Cassianum* castrum tenente, noua in Taruisina Marchia momenta exorta sunt. *Vecelus* de *Camino*, alter *Gherardi* olim filius, minor natu superstes, in dominio ciuitatis Taruisii, *Riciardo* fratre necato improuiso casu, vt supra monstratum est, cum Paduanis sodalitium egerat, rupto Imperii fœdere, quod cum Cæsare frater inierat, parti Gelfæ instanter adhærens, sociumque bellum

bellum *Cani* della *Scala* cum Paduanis inferens, astrictus eis in communes fortunas, & casus. Cumque verso proposito indies Paduanorum vires permensus esset, illas primo onerosis fatigare petitionibus, pressit, prætentauitque, maiora deinde petiturus, si in se admodum proniores inuenisset. Ædes ergo altissimas in ipsa vrbe, prædiaque ditissimorum rebellium per Comitatum sita petiit, subiiciens, se absque suorum stipendiis, quæ singulis exercitibus Paduana Communitas conferebat, seruiturum minori ipsius Communitatis onere, suppetentibus sibi ipsorum prædiorum fructibus ad mercedes prædictas. His petitionibus, quanquam grauissimis, etsi non libentibus, conniuentibus tamen nutibus, assensere. Elatus his *Vecelus* in summas necessitates arctatos Paduanos tantorum exhibitione munerum nihil, quanquam magnum, denegaturos existimans, gradatim ad maiora experiunda dilatauit animum. Suggessit quidem nonnullos ciuium percunctari, vt se belli Capitaneum eligant cum omni mulctandi potestate militarium ordinum transgressores, adiiciens intractabiles Paduanos bellicis disciplinis, periculoque Reipublicæ fore, si, quem vereantur, cuiue deferant, desit præceptor. Dumque his per ciues violandæ libertatis formidine pauidos ægre responsum foret, pollicitis ad se valentiores ad gubernacula ciuitatis allicere summopere nisus est. Iis quoque identidem nihil proficiens, tumescentem animum in comminationes prorumpens, detexit, dum sibi, vt asserebat, salubria populo Paduano tantummodo petenti denegata sint, sibimetipsi prouidendum, inquiens; sufficere sibi a suis finibus hostes arcere, agros Taruisinos tutari, consultiusque sibi fuisse Imperatori obsequi successiuo fratris vicariatu, quam tres ciuitates, quibus præerat, vni soli comparasse. Non sic se neglecturum pro ingratis. Hac motus cautela, ingenioque, vt pauefacti, diffisique suis viribus Paduani summam ei petitorum potestatem tribuerent, per quam & ipse denuo ciuitate potiretur. At Paduani, quæ venabatur, iam præsentientes, illudentesque, insanum virum abhorrere, ac abominari excandescentibus cœpere propositis; sed non ob id odia detegere, & pro tempore, rebus sic per belli discrimina se habentibus, dissimulare, differre. *Vecelus* ad ea, quæ diu ante conceperat, agenda non segnis ad *Henricum*, leuirum suum, Goriciæ Comitem, qui paulo ante cum *Cane Grandi* ex sponsione infantulæ filiæ ipsius ad filium olim *Albuini* della *Scala* coniugationes inierat, perrexit, vti cum eo super aliis incumbentibus colloquium habiturus. Accersitoque Archidiacono Aquilegiense, qui partis Gibolengæ zelo amore *Canis* flagrabat, de compositione cum *Cane*, vtcunque id fieri posset, clanculum egit, se solo ac leuiro cum ipso Archidiacono, amotis arbitris. Id tamen per eos, qui cum *Vecelo* ad id loci concesserant subsequentibus indiciis prope præsumptum est. Sollicitus Archidiaconus hinc, & hinc persæpe ambiens, demum ad sponsalium conuentiones geminorum maris & feminæ, *Veceli* filiorum, cum geminis mari, & femina quondam filiis *Albuini* deuenit, paribus votis *Veceli* & *Canis*, quanquam in fidem amicitiarum cum populis sibi fauentibus obnixe obligarentur. Statutis itaque in dies certos exequendorum terminis, Taruisium remeans, vt ea appetentibus opportunitatibus effectum sortirentur, propensius studuit. Cumque paucos ex necessariis suis

*54 super amicitia cum *Cane Grandi* ineunda, per * quam sibi in tuto esset absque bellorum rancoribus, consuluisset, idque ab eorum nemine ob *Canis Grandis* formidines, quem in suos seuerissimum aiebant, obtinuisset: instanti tamen proposito, prædestinata die in cœnobio *Sanctorum Quadraginta* aduentante Archidiacono cum *Canis Grandis* nunciis ad omnia constitutis, rem fœderibus obstrinxit. Inuitum tamen Castellanum Taruisinum Episcopum in eo loci adesse solerti coegit instantia, cuius præsentia, quoad posset, factum exoneraret; remotum tamen a verborum audientia stare altero colloquio fecit, ne palam de his, quæ acta fuere, se testem profiteri valuisset. Neue hæc populo Taruisino prorsus ingrata antequam innotescerent *, quam *Canis Grandis*, & Comes Goriciæ cum præsidiorum copiis, vt

* mel. *ante innotescerent, quam* Sch.

vt vltimo assentirent, præsto astitissent. Sed fatis, id est, Dei nutibus, humanos conatus persæpe irritantibus, a præinstructis Nobilibus serpsit in plebem Taruisinam iam indagantis famæ ventilabrum, Taruisium *Cani* proditum cum plebis ac Nobilium strage, ac nece, quod deletæ Vicentiæ
* f. *quod* V. exemplo in Taruisinos tantum prodeat facinus*, sæuiendum sit, iam præconstitutas in maiorum capita neces, cruces, & exitia quæque. Nec segnis *Rambaldus* de *Collealto* Comes accitis Episcopo præfato, Aduocato *Tolberto*, & *Biaquino* de *Camino*, plurimisque aliis insignibus, ac plebeiis in fidem vnam coeuntibus rem exemplo turbandam, inhibendamque omnino decreuere, iuramentis firmatis, præstitisque. Nec vltra distulere, præiudicantis moræ dispendia summouentes, in diem sequentem XVIII Kal. Ian. prima luce plebe hostiatim noctu concita, vt per vicos quisque præsto
* pro, *flagrantibus* Sch. in armis ad concurrendum existat. Effecereque id* flagitantibus animis ingrauescentis dominii affecti tædiis, multisque ex penuriis vtiliter sibi res nouas exoptantibus, si forte ad prædas discurri sors permitteret. Nec præsentienti hæc in crepusculo *Vecelo* ad tot, tantosque arcendos suppetiere vires, nec iam pœnitudini ad resiliendum locus, aut tempus aderat efferatis ciuibus; incensisque ad vltimum odiis, nec nisi ferro decernenda res erat, si in plateas, vel fora conspiciendus prodiisset. Mane facto prædestinatis concurrendi signis, triplex ad *S. Mariæ* maioris basilicam exauditus est campanæ sonus, post quem cathedralis ecclesiæ, ac omnium ciuitatis capellarum increbuere tinnitus, quo strepitu *Rambaldus* cum armatorum manu ad plateam Prætorii se in patulum exposuit. Stipendiarii *Veceli* septuaginta circiter numero, qui ea nocte custodiæ vigiles fuerant, quorum maior pars Paduanorum erat, aduersum *Rambaldum* aciem direxere. *Rambaldus* præmaturum sui, & suorum concursum videns paulisper resiliit. At stipendiarii per viarum angulos, quibus ad plateam gressus erant; manipulos ceterorum conspiratorum in seruituros aduertentes, e platea diuulsi, migrato amne, ad *Vecelum* se contulere. *Albertinus* de *Castro Nouo* Paduanus, qui pro *Vecelo* Potestas vrbi præerat, cum paululum frustra restitisset, Prætorium populo resignauit. *Vecelus* desperatas res, nihilque ad ipsum præsidii confluere conspiciens, equo insidens phalerato, paucis comitantibus, vrbe digrediens ad proprias *Serrauallis* terras contendit, sicque Taruisina ciuitas, quæ annis ... Caminensium Principatui paruerat ad commune regimen redacta est, anno a Domini Iesu Christi natiuitate XII. CCC. M; XVIII Kal. Ian.

Seditio Nicolai *de* Lucio, *& castri* Lucii *traditio.*

II Sed hisdem diebus intestina, nouaque Patauii clades orta est. Vir erat in Patauo nobilissimo genere natus, paterno ex *Maltrauersorum*, materno ex *Estensium* Marchionum prosapiis *Nicolaus* de *Lucio*, miræ eloquentiæ, profundissimi ingenii, magnanimitatis immensæ, liberalitatis profusæ. Sed has virtutes obliquabat stimulus agitantis invidiæ, & ambitio interminabilis, ciuilia abhorrens instituta, nisi quæ ipso auctore condita fuerant. Intolerantia paris, vel maioris in ciuitate clanculum afficiebatur. Alterius laus sua semper sibi visa detractio, quo vitio bonos odire, assentato-
* pro, *flagrabat* Sch. res diligere flagitabat*. Nullus illo melior, si quando illum ad boni sectationem non virtus; sed occasio dirigebat; ad nocendum nemo peior. Mirum, quoties in Senatu eius eloquentia causas roborabat inualidas. Nam in digressu e Prætorio Senatus consultum eius sententia firmatum, ipsi, qui calculis decreuerant, detestabantur, nec, quin in idem reciderent, propterea frequens pœnitudo correxerat. Agnitus infidelis fidelium conatus fallibili astutia superabat; vtque sibi suffragantes astu conquireret, muneribus coemebat; hos sacrarum ædium præfecturis locupletans religione contempta, Dei cærimoniis per abusum ad commoda secularium erogatis; illos annuis exenniis ex horreis propriis exhaustis, & penu; alios ex Reipublicæ iacturis; nonnullos ex miserorum fortunis ditabat. Egregiorum facinorum machinator, horum adiumentis singula quæque pro libitu in ciuitate efficiebat. Multumque illius conatibus opitulabatur seruiendi* facilitas; sed quanquam * 55

factiosus,

factiosus, nunquam in partem stabilis, fortunatiores semper secutus euentus, plebi aduersus insignes obsequens, dum plebiscita præualuere: in insignium consortio ferocior in plebem, siquidem illa succumberet, cum feliciore parte, seu Gelfa, seu Gibolenga alterna perambulans. Dominatorum Veronæ per varias temporum vicissitudines amicus, & inimicus. His mixtim virtutibus, vitiisque magnus habebatur. Nec huius tam singularis viri descriptio omittenda sit. Homo flauus, subrufus, oculis albentibus, mobilibus, ac eminentibus, labiis tumentibus, pectore lato, ventre obeso, cruribus tumidis, pustulatis, semper valetudinariis, staturæ breuis, sed robustæ, amictus in terram laxioris, multi ornatus, cibi & potus vltra communem appetentiam, in feriis ac luxu petulans. Hic natura, moribusque omnibus parem sibi votis, & congruentiis virum sibi asciuit *Antonium* de *Curtarodolo*, cum quo omnis vitæ communio. Cuius non modo substantias auxit; verum sibi pari domus dominio, thoroque absentis per vices vxoris sedula obseruantia copulauit, laborante & fama vt lasciuiam maiorem, quam viri ad virum conspicientes, ac coniectantes non probarent. Visi quidem in pulpitibus & pauimentis, sese iunctis labiis, linguis in alterutra ora coniectis, amplexari muliebribus osculis alternatim, absque rubore, persæpe super comessationibus ante oculos plurimorum ciuium. Vir hic in Reipublicæ perniciem alitus ad huiuscemodi nostri Cæsaris tempora trigenaria ferme ductus ætate pro Veronæ Dominatoribus regimen in Verona prælatus agebat, qui in primis Longobardiæ motibus quouis ingenio *Albuinum* & *Canem* ab Cæsaris fide auertere primum nisus est. Paduanos, quibus iam Cæsar libertates patriæ amplissimo fauore donauerat, ad eas aspernendas induxit, potioremque eis, reluctante *Albertino Mussato*, & fidelitatem, & pacem probante, pertinaciter rebellionem suasit, portas muris præcludendas, fameque corpora afficienda, ac potius interimenda, quam ipsi parere in Senatu mille virorum facundis, ac prolixis emologando præconiis. Nec id ex post facto compertum est patriæ seruandæ causa; sed, vt* ad momentorum bellicorum discrimina status concussus in pendulo vacillasset, ipse seu in Padua, seu in Vicentia efferente fortuna magnificentior fieret, suopte confisus ingenio, nullaque prorsus ciuilitate contentus. Capta demum Vicentia per *Canem Grandem*, vt supra monstratum est, & ipse captionis complex vulgata fama, populique clamore multis argumentis dictus, præsumptusque est. At ex causa duplici, Primorum ciuitatis suffragio ex ore vocitantis populi illum reum mortis, adiutus est. Vna, cum non liqueret, ne insons morti, proscriptioniue damnaretur; altera, ne tanto in discrimine concussæ vrbis, quo vix quisquam mœniis se continere putabat, ipse potentissimus rebellis additamenta exitio vrbis ipsius cum hostibus contribuisset. Ex fiducia quippe data illi iam rerum suarum diffiso in ciuitatem adductus est. Huiusque consilii *Albertinus Mussatus* extitit conciliatis ad hæc *T.* de *Campo S. Petri*, *Iacobo* de *Carraria*, *Gualpertino Mussato* Abbate *S. Iustinæ*, aliisque partis Gelfæ compluribus. At nil eo minus vrbi, ciuibusque tectis odiis iugiter insidiatus, noctesque, diesque conspirationibus cum factiosis vacabat, cum Gibolengis se Imperatorem zelare, cum Gelfis odire asseuerans, vtque facilius creditus ad subuertendum patriæ statum, vbi optatum defixerat, occasiones conquireret, *Canem Grandem* in Auditoriis, Senatu, concionibusque tribunitiis detestabatur, illi conuiciatus, vt ex sordido olei venditorum genere editus fuerit, qui in tanta eminentia erat, vt atrox, scelestus, intolerabilisque foret. Ipse quidem edictum ex Senatus consulto exire ore proprio consuluit, pronuntiauitque, vt necantibus illum *Canem* sit decem millium florenorum aureorum merces constituta ex ære communi cum amplissimis aliorum priuilegiorum indultis; eo semper (vt ex consequentiis demum innotuit) clandestine cum ipso *Cane* super prodendæ vrbis, aut municipiorum vicissitudinibus diurnis, ac nocturnis per internuntios conspirante, suggerente ac medio *Bailardino* de *Nogarolis*, cuius filia *Guidoni* nato ipsius *Nicolai* de *Lucio* diu ante nupserat. Dum

* pro, vti Sch.

tandem plura coniectans, quam successus afferrent, ad hæc, quæ iam scripturi sumus, cum conspiratorum vnione conuenit. *Vecelum* de *Camino* subornauerat cum *Cane* in amicitiam coire, vt exinde bellum Paduæ inferetur, quod (vt supra scripsimus) frustra tentatum, secus ac meditati fuerant, obuenit. *Dalmasium* quoque, ac *Galardum* Ferrariæ pro Romana Ecclesia Rectores, in sociam fidem *Canis* sollicitauerat, vt rebus Paduæ ex rebellione *Nicolai* ipsius in discrimine positis, belli materiam Paduanis mouerent prætextu finium Ferrariensium, intra quos colonias certas Paduani occupatas tenere ferebantur, Venetiisque nonnullis Gibolengis accersitis relegatis Paduanis ordiendæ exequendæque proditionis seriem noctu * tractauit, * 56
qui quidem sibi adiumento essent, & cum *Cane* rem frequentibus itineribus ad prædestinatum finem deducerent. Intereaque *Antonius* de *Curtarodulo* proditionis sedulus machinator tanto seditioni vtilior, ac efficacior, quanto a Gelfis Paduanis dilectior, ex tempestiua cautela regimen terræ de *Est* præbentibus fiducialiter ciuibus petierat, obtinueratque, vt opportunitate captata illa *Cani* traderet, si rerum euentus proditorum spes non refellisset. Erat quippe in conditionum articulis, vna simul die, momentoque vno castrum *Lucii*, *Est*, & *Montem Silicem* hostes introductos inuadere, improuisosque Paduanos pæne ad mœnia obsessos vrgere; sed interim *Nicolaus Lucium* Paduanorum, se illi credentium, impensis, quod *Canem* inuadere opinatum suggerebat, munire, circumuallare, propugnaculis firmare, dies, noctesque studebat, præsidia equitum, peditumque inter castelli claustra magna Paduanorum mercede timore infesti *Canis* sub simulatis vigiliis continens, quo ad patrandorum facinorum finem habilitates appeterent. Verum iam Paduæ oborta per fora, & tabernas popularium susurra, quæ in plebem, demumque ad Patres, & Primores inualescebant, in eum, cuius perfidia alias toties decepti fuerint, tantam spem ponere insanum esse, vt tantis operibus castrum eius munitum sit, virum ad omne nefas semper promptum in hac tempora suspectissimum auertendum esse, ne licentiosior his abutatur concessionibus: timendum esse & vrbi, & Comitatui. Hæc ad *Paganum* della *Turre* Episcopum, & *Gualpertinum Mussatum* Abbatem *S. Iustinæ*, ac Optimates relata, ad examen in ipsorum Conuentu perducta sunt, nec inania visa, imo prorsus discutienda, & in tutum redigenda. Sed plerique rem adhuc dissimulandam, pro ipso *Nicolao* solemnes viros ex sibi fiducialibus mittendos, quorum suasionibus Paduam veniat, Reipublicæ consulturus, cuius consilio omnia agenda erant. Sed *Albertinus Mussatus*, *Nicolai* scelerum multa edoctus experientia, iam ad traditionem omnia parata violentis indiciis intuens, viros illos præmittendos approbauit, sed clam noctu partem militiæ Paduanæ, seu mercenariorum militum cum peditum manipulo summittendam, vt castrum nondum hostibus repletum præoccuparent, consuluit, *Nicolaum*que nulla vi tunc arcendum; sed in eius libitu esse, Paduam aduenire, vel in castro resedisse. Hoc consilium ferox maiori Consultorum parti visum est, rem humilius tentandam, conciliandum ciuem altæ potentiæ, ne vltro expes, ac molestatus a communione abiiciatur. Missi ergo, qui se ad id obtulere, multo sedandi viri zelo, *M. Polafrixana* Miles, & *Rolandus* de *Plaziola* Iudex, qui sponsionibus blande acceptis veniendi Paduam in triduum, rediere. Remissus & *Zambonetus* de *Capite Vaccæ*, vt præsidio, qui *Lucii* erat, præesset; sed hunc astutiis interceptum, se Paduam venturum despondens, retromisit. Arctatus *Nicolaus*, cum tardatum videret *Guarnerium Comitem* de *Oemborc*, Longobardiæ Præsidem, cum Longobardorum cohortibus, scilicet Mediolani, Pergami, Cremæ, Brixiæ, Mantuæ, ac Veronæ, quibus cum *Cane Grandi* castrum primo *Lucii*, deinde *Est* tradi debuerant, stetit ambiguus, hæsitans, quidnam faceret. Si quidem in aduentum Longobardorum differret coniurationem detegendam, morti, exitioque sibi fore indefenso, præoccupantibus Paduanis agendorum vices primas: si vero rebellioni se coaptet, solius *Lucii* deditione citra latiorem spem *Cani* datam minoribus viribus rebella-

rebellaturum illum primis pollicitis refellisse*. Nam terræ de *Est* defectione frustratus, quam custodiendam centum Paduanis militibus ipsius ciuitatis Commune commiserat, in eos dies, & promissa, & intentum complere non poterat. Nec inuadendæ terræ de *Est* latissimæ, & accolis facundæ sibi, aut *Cani* facultas absque Longobardorum præsidiis suppetebat. Coactus ergo re cogente ad *Canem Grandem* maturius, quam ipse disposuerat, propere misit, qui mercenarias cohortes ad se *Lucium* dirigeret Ipseque non remissus, qualitercunque inconstantem virum ac proditionem exponat, Paduanosque intra intimos fines insultet, illos transmisit, vnaque & Paduanos exules, Veneris die prima luce, X Kal. Ian. anni Domini nostri XII. M. CCC; in quorum aduentu, equitum Paduanorum præsidia, quæ viginti erant, & peditum quinquaginta, in vinculis coniecta, qui post hac ære redempti sunt. *Lucium* est mons alti apicis, longæ pedis circumferentiæ, cuius ab occidente vnus viæ aditus, quem *Valbonam* vocant, ad Vicentinos peruehens fines; ab Austro Estenses termini, palude media; ab Oriente, & Aquilone *Cintum*, *Rusta*, *Venda*, & ceteri montes Paduanorum finium, sed *Bacchilionis* fluentum *Lucium* a montibus intersecat. In apice solitaria statio, sed in colle adiacente *Nicolai* palatium, rupe excesa, propugnaculis ex lateribus astructum. Expositis mane aquilis Imperatorii culminis, ac scalis, insignibus *Canis Grandis* omnes cohærentes fugere coloni.

* leg. forte, fefellisse. V.

*57 * III Noua Paduam continuo relata Paduani nulla mora ad *Est* coequitantes, mane rutilante *Lucium* versus acies direxere. Dumque illo pergerent, & ecce fumum ardentis villæ *Arquadæ* in aere conspexere. Ipsa quidem *Canis* militia aduentus Paduanorum ad *Est* nescia, iam populabunda ductore *Antonio* de *Curtarodulo* exierat. Paduani igitur transitus illorum ex fumorum conspectu certi, ad montium angulos, per quos redeundum illis erat, obiectis aciebus cum Estensibus peditibus stetere solliciti. Aduentantes iam præscii imminentis cladis *Antonius* & præfati, de altis collibus in planitiem Paduanos ad aditus expectantes iam cominus videre; sed tunc nulla salutis via confisi, solutis aciebus, ac quibuscunque ordinibus ex equis desilientes abiectis armis per vastitates nemorum, & excesas rupes, ac montium saltus fugere. Sed vana illis fugæ spes erat.. Nam viarum inscii in Paduanorum manus incidebant, vitas orantes, seque vltro dedebant. Occisi per colles plurimi ignoti, cum exteri ex mercenariis *Canis* essent. Equites ferme centum cum equis & armis *Est* adducti. Per alias *Pedisuendæ* colonias multi pererrantium fame, frigoreque affecti in rusticorum manus sponte aduenere. Pars in triduum per sentes delitescens, demum per rurales capta est. Ex trecentis hastatis, qui ea die e *Lucio* exierant, totidemque peditibus nocte insequenti duo & viginti *Lucium* reuersi sunt. Pars per *Rouolonis* planities fortuna aduehente deuoluta, migrato *Bacchilione* Vicentiam perrexit. Et ii centum duo conspecti sunt. *Antonius* de *Curtarodulo* viarum gnarus, altero comitante, per auia collium equo celerrimo prouectus, pæne tamen ab insequentibus interceptus, *Lucium* introiuit. Paduani multa gratulatione exultantes cum præda, & captis in *Est* sub crepusculo reuersi sunt. Continuoque structis machinis, tormentisque omnium generum cum propugnaculis naualibus, ac terrestribus ad *Lucium* oppugnandum instructis copiis perrexere; sed fortuna, rerumque successu sic ferente, dum vix desperatis rebus oppidani ad locum desertum ex inualida resistentia se coaptarent, nox hyemalis, prorsus viris ac bestiis intolerabilis, certamen diremit. In sequentes dies fama vera increbruit, *Guarnerium* de *Oemborc* cum Longobardorum comitiua ad *Canem* Veronam aduenisse. Solliciti Paduani arcem Estensem, villamque totam vallo præcingere, munire, circumfodere militibus ad eas operas poscente vicissitudine se ingerentibus, crates, sudes, & onera quæque humeris aduehentibus, ipsisque ancilibus e foueis terra sublata efferentibus, loca tutelis firmauere, *Bornio* de *Samaritanis* de Bononia, milite strenuo, qui tunc

Combustio PedisVendæ, & conflictus sequacium Nic. de Lucio.

tunc Potestas Paduæ erat, ad spectaculum rupem ligone scindente; vt opus eodem exemplo capessentes ceteri libentius subirent. Idem altera militia ad castrum, villamque *Montis Silicis* vallandam, muniendamque eadem sedulitate effecit.

Ingressus Præsidis Longobardiæ in Paduanorum agros, & captio castri Bocbonis.

IV Cum & in his Paduanorum solertiis *Guarnerius* Comes cum cohortibus, & *Cane Grandi* comitante, multis belli apparatibus, onagrorum plaustrorumque fulcimentis, Vicentiam venit, inde celeri meatu domum *Mastini Canis* in *Camisano* sitam, in qua nobiles Vicentinos exules fore existimabant, insultauere multo impetu, illamque vi captam, captis occisisque custodibus, cremauere. At Nobiles Vicentini, qui ab illa domo nocte egressi fuerant, populabundi per *Pedis montis* colonias multa præda, ruralibusque captiuis abductis, *Bassianum* perrexere. Inde *Comes*, ac *Canis* ad montem *Vardam* accedentes, insultu facto, nihil proficientes Vicentiam rediere. Sed Vicentia cum maioribus apparatibus in alteram diem digressi, *Lucium* introiere. Ibi regia Teutonicorum hala Præsidi deputata, ibique ciuitatum Longobardiæ Imperio parentium collatæ copiæ cum leuis armaturæ peditibus, ac lancearum longissimarum vibratoribus, ibique vis prouinciæ Imperialis nominis. Egredientes hæc phalanges, in montanas *Pedisuendæ* colonias primum fecere impetum, præoccupantes *Cinti* custodiam, quam Paduani ad speculandum viginti quinque peditibus commiserant, diruereque id monumenti veteris, quod montis apici eminebat, captis occisisque custodibus. Inde vallem *Cornaledam*, omniaque terræ cis montem *Vendæ* subsistentia igni, populationeque consumpta relinquentes, in *Lucium* concessere. Postero die centuriati compositis aciebus ad montem *Bocconis* pergentes, vbi castellum *Nicolai* de *Castronouo*, qui ex *Maltrauersorum* stirpe erat, *Nicolai* de *Lucio* consanguineus. Sed impetum *Albertinus*, *Nicolai* filius, sustinere non valens, sed *Cani* reddidit, cum matre, & familia miserabiliter adductus ad nunc inimicam scilicet, hostilemque domum, qua iam progeniti, alitique eodem sanguinis vinculo fuerant, increbrescente proditionis auctore. Sed o illi, si non pudor, saltem internus * mæror, cui in biduo exustis sic hostiliter ædibus, ac depopulatis, non quota pars sua, suorumque fuerat, perque eius viscera iam sui ipsius cæpta insæuire proditio. His concrematis, depopulatisque, *Guarnerius* * ac *Canis*, quam- *58
quam proditore exhortante in æquos campos, vel ad obsidiones maiorum municipiorum, vel ad congressus cum Paduanis exire, præmetiti, prouisique, ad Paduanos * sui, suorumque tutelas non inertes: imo si prouocentur, cum numerosa militia prœlium non detrectaturos, abstinere a Paduanis finibus, ac abscedere consultius decreuere.

* intellige, *fuisset*, aut eiusmodi Sch.

* mel. *Paduanus ad* Sch.

Prouocatio Paduanorum per Canem Grandem ad prœlium, & responsio.

V Ex iactantia tamen *Canis*, experiundique Paduanorum ausus causa, ex domesticis vnum cum sigillatis litteris ad *Bornium* Potestatem, Nobilesque, prœlium in amplo campo petiturum, transmisit. *Bornius* miles strenuus, vt ad summæ felicitatis festiuum gaudium, virenti serto exornatus, accitis ad consilium Optimatibus nuncium commissa præfari iussit, quo remoto non aspernari prœlium facunda, validaque allocutione suasit, victoriam in promptu esse; hastatorum vnanimium duo millia fulgentibus armis in robustissimis equis, quos sibi sua ipsorum patria progenuerat, cum populo numeroso; tria millia alienigenarum in bestiis famelicis, vixque longo se itinere continentibus domo pellendos, necandosque, nullius discriminis hunc congressum fore. Tum nullo reluctante responsum est, acceptabile prœlium fore; *Canis* ipse campum æquum edoceat, in quem exituri libentes se iuramento dispondent. *Canis* in sequentem diem, se ante tertias sub monte *Vardæ* in Vicentino prœdio cum suis affuturum respondit, illuc adeant, ibidem sese expositurum cum copiis. Paduani breuissimo ac impossibili molestati termino, referri illi iussere sub maiori Communitatis suæ sigillo, nuntioque nobili ex ipsius Potestatis sociis, vt cum sit apud *Est* Paduanæ militiæ pars vna, altera apud *Montem Silicem*, pars quoque multa in vrbe, & per municipia cetera, velit ipse *Canis*, si prœlium exoptat,

exoptat, in tertiam præstolari diem, qua ad destinatum campum accedere facultas sit. Sed *Canis* his elusis cum *Guarnerio*, ceteroque exercitu e *Lucio* egrediens Vicentiam contendit, *Guarnerium* ac Longobardos ad sua quemque remisit.

ALBERTINI MUSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER XI.

Rubr. I CONcussæ bellicis exitiis Tuscia ac Longobardia, iam deformes ædium ruinis, agrorumque desolationibus solo intuitu miserabiles conspicientibus effectæ sunt, cum extra cuiusque ciuitatis mœnia itinerantibus ante oculos mors, aut captiuitas præsto forent, iamque virgulta & sentes vias incognitas a nemorosis, palustribusque solitudinibus efficiebant, vnaque prouinciarum belli facies classitis obstrepebat sonitibus. Intra mœnia, municipiaque noctu vigiliæ sedulæ, die armorum fragores, solus Mars agibilia quæque sibi vindicabat. Casulani a Senensibus factione Gibolengorum indigenarum deficientes, Mareschalcum Regium cum *Friderico* de *Montefeltro*, *Vgutione* de *Fagiola* cum militibus septingentis in castrum suscepere. Illoque extemplo Florentinæ, ac Senensis militiæ cum Regis *Roberti* subsidiariis concurrentes, angulos, quibus aditus, exitusque ad oppidum erat, circumstetere. Nam exhaustum copiis Cæsarem, contemptumque, si se castris tantum contineat, intuentes, illi insistendum decreuere; sed in dies longiori obsidione, quam & ipsi meditati essent, fatigati, ad vrbes & oppida paulatim retrocedentes, relictis statiuis, patentes exitus militibus regiis præbuere, illique præstita commoditate potientes, relicto *Casulis* præsidio ad Cæsaris contubernia magna Regis & suorum exultatione suscepti sunt. *Defectio Casulanorum ad Cæsarem.*

II Sed in Florentia iam senescentis belli tædio contentiones exortæ sunt. *Fulcerius* de *Calbulis*, qui magna mercede cum stipendiariis Romandiolæ in Florentinorum exercitibus fuerat, cum *Degone* Cathelanorum Primore, qui in eiusdem subsidiis erat, simultates agebat, quæ vtrinque succrescentes dissidium intolerabile, exitialeque vrbi, & parti Gelfæ pariturae erant. *Contentiones Florentinorum, Cæsare obsidente.*

*59 Cumque Florentinorum fauor *Degonem*, vt sibi *Fulcerio* cariorem*, extolleret, abscessit e Florentia *Fulcerius*, & in Romandiolam cum suis se contulit. Nec hoc ingratum Florentinis, nonnullis dictitantibus ex coniecturis, *Fulcerium* accepto ære cum Cæsare clandestine coniurasse, desiisseque Cæsarem insequi facultate sæpius se offerente. Multa deinde in ciuitate susurra, litesque dissentientis a Maioribus plebis. Plebs namque fatigata, defessaque longo bello, quo operum fulcimentis vacuerat*, prœlium inferri Cæsari conclamabat; Maiores tutiorem differendi partem laudabant, arcebantque pæne vociferantium furores. **f. vacuauerat V.*

III In castris autem Cæsaris exinanitæ copiæ erant, Pisanis, ceterisque, quos vrgebat ex longa statione instans penuria, paulatim & in dies ad refectionum loca secedentibus. In eisdem ex infecti aeris epidimia frequens mortalitas, quam abiecta extra castra equorum cadauera, coactaque intra locum arctissimum animantia despissauerant. Secesserat quoque per eos dies e castris *Ostiensis* Cardinalis ad Curiam proficiscens, Pontificem rogaturus, vt *Robertum* Apuliæ Regem ab Cæsaris insecutione summoueret. Tuscos quidem illius amoto suffragio pæne superatos videbat. Multis igitur molestatus incommodis Cæsar in his *S. Cassiani* castris, statiuis disiectis, incensisque, repente omnem exercitum amouens in diem Ianuarii tertium decimum anni Domini Iesu Christi XIII. M. CCC, *Barbarinum* concessit, indeque in posterum ad *Podium Bonici* se contulit. Ibidemque moratus, Principum omnium consilio in eius montis apice se ad hyberna disposuit. *Digressus Cæsaris e S. Cassiano ad Podium Bonici.*

In *Podio* siquidem *Bonici* locatus Senensium, Florentinorum, ac Lucensium finibus pariter bellis inferendis admodum accommodus erat, & si Pisas subeundi quoque casu appeteret vicissitudo, inde limes, rectusque callis erat. His diebus ab *Roberto* Rege Apuliæ litteræ Paduanis allatæ fuere per hanc seriem.

Rubr. IV.

Concessio Papalis facta de ciuitate Ferrariæ a Rege Roberto significata, & responsio.

ROBERTVS

Dei gratia Rex Hierusalem, & Siciliæ, Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ, Prouinciæ Folcaquerii, ac Pedemontis Comes.

Nobilibus, & discretis Viris, Potestati, Ancianis, & Communi Paduæ, dilectis amicis, & deuotis suis, salutem & sinceræ dilectionis affectum. Sincera charitas pii Patris D. Clementis*, sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ summi Pont. de persona nostra, tanquam sui, & ipsius Ecclesiæ præcipui filii, & deuoti, interne confidens, ciuitatem Ferrariæ curiæ* nostri regiminis certo modo commisit, & administrationis gubernacula expressione concessit. Nos autem, quamquam ista foret commissio atque concessio nobis grauis, cum ad præsens simus aliis regni nostri arduis negotiis occupati; considerantes tamen, quod ipsius Domini summi Pontificis requisitiones instantes refutare non possumus, & seruitia sanctæ matris Ecclesiæ modeste, vel debite declinare, commissionem, concessionemque prætactas cum ob zelum feruidæ deuotionis, quam ad sacrosanctam Rom. ecclesiam gerimus, tum ob affectum, quem ad prosperum statum vestrum, aliorumque amicorum & deuotorum vestrorum habemus, acceptauimus reuerenter. Quocirca dilectionem & amicitiam vestram requirimus, & hortamur, quatenus aduertentes sinceritatem nostræ intentionis huiusmodi, velitis Vicario, & aliis Officialibus nostris ciuitatis præfatæ, veluti repræsentantibus imaginem nostræ præsentiæ, ad honorem ipsius sanctæ Rom. matris Ecclesiæ, nostramque pariter efficacibus auxiliis, & fauoribus opportunis assistere, ac eos prompta vestri exsforcii, si, & , prout opus extiterit, adhibitione iuuare, vt admixtis communibus viribus, & paribus affectibus colligati ciuitas ipsa Ferrariæ sub sceptro nostri regiminis, in prosperi status tranquillitate refloreat, & consequenter ex quadam vicinitate connexa status vester in prosperitate continua perseueret. Præfati namque Vicarius, & Officiales nostri habent a nobis expressius in mandatis, vt versa vice, quicquid pro bono statu vestro agere poterunt, prompte ac efficaciter operentur. Data Neapoli die XII Decembris, XI indictionis.*

* f. cura Sch.

* Paduanorum Responsiua. *60

Inclito ROBERTO REGI Hierusalem, & Siciliæ, Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ, Prouinciæ Folcaquerii, ac Pedemontis Comiti Bornius *de* Samaritanis *de* Bononia *Potestas, quatuor Conseruatores libertatis & status, octo Sapientes a Credentia, Anciani Communantiæ, & populi ciuitatis Paduæ reuerentias subditas, & deuotas. Maiestatis Regiæ literas commissæ, ac susceptæ administrationis ciuitatis Ferrariæ ex circumspecta pii Patris sacrosanctæ Rom. Ecclesiæ summi Pontificis largitione suscepimus, eas tam flagrantibus amplexantes affectibus, quam & extensiuas regiæ potentiæ, & nostræ salutis nuncias intuemur. Nec dubium, quin non modo Pontificali, sed cælestis Dei fuerit concessione prouisum, vt qui sacrosanctæ Rom. Ecclesiæ filii sumus, per tantum eiusdem matris filium foueamur, vt in suorum consortiis ambulemus. Vicarium itaque, & Officiales Regios, fratres nostros, in ipsa ciuitate, & vbilibet paribus venerandos affectibus humillima deuotione suscepimus, nec non & iuuandos, ac seruandos sub sceptro regii culminis communibus viribus pollicemur.*

Grates

Grates insuper Regi inclito tam munificæ oblationis auctori intima, ac præcordiali recognitione referimus, cui vitam, & victoriam exoramus. Data pridie Non. Ianuarii.

V Sicque Ferrariæ status immutatus est, in magnum Bononiensium, Paduanorum, ceterorumque Gelforum solamen, aucta per easdem oras Gelforum parte. Dumque interim frumentandi causa sub commeatu regiæ cohortis trecentorum onagrorum salmarii per *Galegnanum* traducerentur, *Zirimbertus* de *Syntilla*, Aragonensis, Romandiolæ Comes, ceterique Florentiæ milites, qui in *S. Geminiani*, & *Collis* præsidiis assistebant, per internuncios edocti in *Spognam* conuenere, clanculum delitescentes in planitiem secus Abbatiam *Spognæ*, dum remeans militia regia ad ducentorum militum numerum, peditumque totidem desuper *Scarnam* scopulum descenderet versus *Collem*, pars Florentinorum substitit in insidiis prope Abbatiam eandem, pars iuxta porticulam, qua ad *Sanctum Lazarum* itur, similiter latitans stetit, cetera in primo calle, qui Senas vehit in patulum exposita constitit. Cohors regia exploratores ex militibus sex ad ipsam visendam aciem direxit, vt quales, quantiue forent, decernerent; sed vltra progressi, quam postularet redeundi facilitas, a Florentinis intercepti concidere. Indeque exemplo condescendens Regis acies in æquum campum, congressum cum eis fecit. At in vtrisque insidiis positi militiam regiam circumuenere, sicque statim confusa, victaque in stragem cessit. Cæsa itidem militum capita duo & septuaginta, pauca in fugam versa, cetera capta cum peditibus, qui ad eam percingendam, fulciendamue aciem ex belli more simul perrexerant. Ex Cathalonia quidem mercenarii Florentinorum leuis armaturæ prædæ rapaces illos corripuere. Signa militaria tria Florentiam relata. In his a regio latere Germani, Flandrenses, & Franci ex insignibus curiæ fuere, quos inter *Aymo* de *Braymonte* Francus, Cæsaris consobrinus, *Raynerius Porine* de *Casulis*, is, qui *Casulas* Cæsari tradiderat. Capti *Teri Paganelli*. Ex Comitibus *Romæ* * vnus, ex Comitibus *Sanctæ Floris* alius confossi, & alius ex regiis Principibus de ipsius Cæsaris consanguinitate. *Conflictus regiæ cohortis apud Abbatiam Spognæ.*

*Lege omnino cum aliis duobus codicibus, *ex Comitibus Romena*. Quod castellum hodie quoque extat, nec multis lapidibus longe a Florentia distat. Gens autem, in cuius ditione oppidum quam longum tempus durauit, qui vulgo dicebantur *i Conti da Romena*, superioribus annis extincta est. V.

VI Per eosdem dies *Raymundus* de *Aspello* Marchio Anchonitanus, *Clementis* Papæ nepos, multo recollecto thesauro, quem ad Curiam proficiscens deferebat, in Mutinensium finibus iuxta castrum vetus a *Guidone* de *Monte Cucho*, & *Francisco* de *Menabouibus* Ferrariense, tunc Mutinensium Præfecto, intrinsecisque Mutinensibus Gibolengis, nefandi latrocinii conspiratoribus, occisus est, ablatis aurea pecunia cum salmariis, comitiuaque eius ad vnum interempta, ditatique prædones nonaginta millibus florenorum festiuo gaudio in Mutinam rediere. Isque dies tertius decimus Februarii fuit anni Domini nostri XIII. CCC. millesimi. Affectique mœrore Bononienses tanto crimine lectum ex agris corpus Bononiam deferentes, magno exequiarum, cæremoniarumque honore, ac prosecutione in pretiosum sarcophagum locauere. *Mors Raymundi de Aspello apud Mutinam.*

VII Interea ab Legatis partis prouinciæ Tusciæ Gelsæ patenter acceptum est, *Robertum* Apuliæ Regem concilio Neapolis sub omnium Regni Principum assistentia celebrato, oblatum Tusciæ acceptasse dominium, sponsione obnixe facta, emologataque per Principes, nullo medio *Petrum* Victoriosum, maiorem natu fratrem, in Tusciam mature transmissurum, cum copiis tantæ expeditioni suffecturis, certissimis adiiciens pollicitis, hoc *61 tantum * aggrediendæ rei fore primordium. Se quidem ipsum nil eo minus omne in ipsam Tusciam certamen, ac bellum in se suscepturum, affuturumque vt ducem, vt fratrem; nil interesse, quin adeo Tuscos fratres, fideles- *Concilium Roberti Regis Apuliæ, de mittendo fratre in Tusciam.*

fideleſque, vt ſui ipſius Regnum Apuliæ, tueatur; confeſtimque ipſum *Petrum* arma, fulcimentaque omnia cum Principum, Nobiliumque Regni cohortibus parari iuſſiſſe, ſublatis cuiuſque moræ diſpendiis. Quam feſtiua hæc per omnem Tuſciam noua partem Gelſam diligentibus fuerint, ſimilium his ætas noſtra non recolit. Cernenda quidem erat vti ex nimboſa aeris tempeſtate clara ſerenitas; iam deletam Teutonicorum peſtem, iam victum Cæſarem ſupputabant. Luctus omnium in iocos, ac ſeria verſi ſunt, diebus tripudia, noctibus autem,

Sedula per ſummas ardebant lumina turres.

Exhortatio Cæſaris ad commilitones.

VIII Cæſar in *Podio Bonici* caſtris inſidens regio animo contubernalium, qui apud *Spognam* conciderant, mortes tulit, conſtanti virtute mœroremſupprimens, multaque exhortatus ſuaſione commilitones bono animo eſſe, ſeque ipſos ſecundis rebus ſeruatos ſperare ſalubria, dum ver iam frondes retulerit, omnem Germaniam nouo ſocero Auſtriæ Duce promoturo in Italiam; Bohemiæ Regem primogenitum ſuum paternas aucturum copias ditiſſimi Regni gazis, ac fauoribus; *Fridericum* Siciliæ Regem iam vires in ſocias partes aggregare, eoſque, qui ex hybernis diſceſſere, Italicos, Imperialis nominis fratres, ac ſocios ex Aretio, Piſis, ceteriſque vrbibus, ac municipiis refectos, reſumptis facultatibus in contubernia redituros; pium Patrem *Clementem* ſanctiſſimum Pontificem, cui, vt oculi pupilla ſupremæ curæ eſt, Eccleſiæ fauores ſacris monitis ſubiunctis viribus præbiturum; Deum immortalem propitium, quo ſuffultus, quo productus domitis Longobardis, maritimis fauentibus populis terra marique in vrbem profectus eſt, Roma ſua, Capitolioque potitus coronatuſque, emologata inſuper iam per Papam coronatione ſolemnis inſtitutione decreti; hos rebelles, infideleſque Tuſcos, & ceteros Longobardos (ſi qui ſunt) igni, ferroque diuina, ac ſua punitione exterminatos, ac conſumptos. Nimirum, qui Dei, mundique iudicum temporanei, ac æterni tempſere mandata adeo * plagis percuſſi ſunt.

* *a Deo* Sch.

Transmiſſio Comitis Claramontis per Fridericum Siciliæ in ſubſidium Cæſaris.

IX His, aliiſque Imperator magnanimus Principum, militumque animos extollebat; pæneque in his diebus Comes *Claramontis* e Sicilia cum ducentis circiter militibus, baliſtariiſque tercentis, frumenti ac coriorum ſalmis ducentis, a *Friderico* Siculorum Rege tranſmiſſis VIII Kal. Martias in caſtrum ad Cæſarem conceſſit. Interea e Campania noua in Tuſciam, & Longobardiam relata ſunt, *Riciardum*, *Iohannis* de *Cecano* natum multis Gibolengorum Campanorum viribus *Ciperianum*, *Roberti* Apuliæ Regis oppidum, occupaſſe, bellumque acre in Gelſos prouinciæ Campaniæ mouiſſe, non niſi, vt diſtractas *Roberti* copias in Campania a Cæſaris impetitione ſummoueret. Quodque obuii Palatini Comites, olim celebris memoriæ *Bonifacii VIII* Papæ pronepotes, prouinciæ eiuſdem unitis Gelſis, compoſitas vndique copias in aduerſum in *Ciperani* campos eduxerint, ibique campeſtre bellum patratum fuerit, quodque victoria Comitibus parta mille virorum ſtragem, cædemque fecerit. Dum enim ii, qui oppidum occupauerant, in ipſum fugitiuum * terga dediſſent, cederentque, ad pontem lapideum vnum dumtaxat, per quem regreſſus illis erat, ſtipati e ponte in fluentem præcipites obruebantur. Dum denique cum conflictis per Comitum phalanges pariter in oppidum itum eſt. Ex hoc certamine occumbentibus, cæſis, merſiſque Gibolengi nominis partiariis, ſolum *Roberti* nomen cultum Campaniæ totius prouincia inuocauerit.

* *f. fugitiui* V.

Tranſmiſſio D. Frenandi per Robertum Apuliæ Regem ad Tuſcos.

X Pridie Idus Februarias ecce *Don-Frenandus* cum ducentis Cathelanorum militibus a *Roberto* præmiſſus in Tuſciam, venit præoccupaturus Cæſaris curſum, ſi mutatione caſtrorum aliquo digreſſus foret. Huius *D. Frenandi*, viri ſuperilluſtris genealogiam perſcribere, affert noſtri contextus habilitas. Rex *Nanfos* (is bonus Rex *Nanfos* Hiſpaniæ Rex, qui ſuapte induſtria, viribuſque inter mundi meliores claruit, cuiuſque præſtantes virtutes æternam famam meruere) quinque genuit filios, Primogenitum

D. Fre-

D. Frenandum ex *D. Blanca*, *Ludouici* Francorum Regis filia, genitoris. scilicet huius *Philippi* nunc regnantis in Francia. Secundo genitum *Sanctium*, cui Infantulam *Molinæ* ciuitatis Hispaniæ vxorem tradidit, ex qua *Pitetum* genuit nunc Regnum obtinentem Hispaniæ. Tertio genitum *Don Iannem*, cui copulauit vxorem *Gulielmi* Montisferrati Marchionis filiam, ex qua Galiciæ nunc Dominatorem genuit. Don *Petrum* quarto genitum, qui filiam *Americi* de *Verbona* vxorem duxit. Quinto genitum Don *Iacobum* natu minorem. Is ergo Don *Frenandus* in Tusciam missus ex Don
*62 *Frenando*, *Nansos* Regis * Hispaniæ primogenito, & *Blanca*, *Ludouici* Francorum Regis filia, natus est.

XI Et quia Aragonensium Regum quoque in casu mentionem nostra fortasse feret Historia, modernum eorum genus in notionem deducendum quidquam euidentiæ lectoribus afferet. Don *Iacobus* Aragoniæ Rex, idem videlicet, qui Regnum Maioricæ magno bello, ingenioque sibi subiecit, tres filios procreauit. Don *Petrum* Cathaloniæ, & Aragoniæ Regem, qui *Manfredi*, filii *Friderici* Sueui, filiam vxorem accepit. Ex qua hic *Petrus* tres filios assumpsit. Primogenitum *D. Nansos*, qui eidem immediate successit in Regno. Secundo genitum *D. Iacobum*, quem Regem nunc habet nostra modernitas. Tertio genitum *D. Fridericum* nunc Regnum Siciliæ obtinentem. Secundo, autem, genitus *D. Iacobi* præfati, qui Regnum Maioricæ conquisiuit, paternum nomen obtinens, *D. Iacobus*, qui Regni eiusdem Maioricæ nunc obtinet Principatum, qui & Comes *Rusignonis* est, & Dominus *Montis Pesulani*. Tertio genitus *Iacobi*, horum frater, Toletanus Archiepiscopus fuit, qui bellum graue Sarracenis inferens, prœlio interemptus, vitam meruit sempiternam. Francorum Regum (ne nostra sit longa retro series) constat inclitam Regum Francorum prosapiam a profugis Troianorum profectam, virili sexu exhaustam, denuo ex *Vgone Ziapeta* ex Liguria plebeio, ex ea feminina stirpe nato coniugium * sumpsisse propaginem, a qua octauus successit sanctus *Ludouicus*, quem de Sanctorum catalogo sancta profitetur Ecclesia, qui quinque filios habuit. *Philippum* primogenitum, *Carolum* secundo genitum, hunc scilicet, qui *Corradinum* de *Stoph* more maiorum supplicium damnauit. Tertio genitum *Philippum* Comitem Atrabatensem, qui bello Flandrensi interiit. *Comitem* de *Lanzone* quarto genitum. Quinto vero genitum *Comitem Claramontis*. *Philippus* primogenitus sancti *Ludouici* tres mares filios habuit. *Philippum* nunc Regem Franciæ, & *Carolum* ex eadem matre, ac *Ludouicum* ex altera vxore. *Carolus* secundo genitus *Ludouici* sancti vnicum filium habuit *Carolum*. Hic *Carolus* septem filios habuit Archiepiscopum Tolesanum primogenitum, *Carolum* Martellum nunc Regis Vngariæ patrem, *Robertum* nunc Regem Apuliæ, *Philippum* nunc Principem Tarentinum, *Raymundum*, Belezonium, *Iohannem*, & *Petrum* Victoriosum. At hodiernus *Philippus*, *Philippi* filius, *Ludouicum* Nauarræ primogenitum Regem habet, cui filiam Ducis Burgundiæ copulauit. Altera eiusdem sorore adducta *Carolo* minori natu, scilicet tertio genito. *Philippus* quoque secundo genitus Regis Britanniæ filiam duxit vxorem. Denique nostram prosequamur historiam.

Genealogia Regum Aragonum & Francorum.

* Illud, *coniugium*, mihi suspectum. V.

Sed o Deus? quam admirabiles mortalibus mundi motiones, vt Poetæ verbis vtamur,

Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ.

XII Profecto nescia mens successuum futurorum. Sic arridente fortuna in sui vertigine ludicri sors obtigit (si læua non fuisset) Cæsarem ad suæ productura columen maiestatis. Sed ea, vti ad statum progressa, decidit, omne frustrata rerum appetentium argumentum. Ecce, sicut ex præmissis Romæ gestis habitum est, dum Cæsar inde digressus tandem vltro in Tusciam diuertisset, *Roberto* Apuliæ Rege frustra, diuque ab suæ factionis terrigenis expectato, Nobiles vtriusque factionis Romani bello *, quod nunc

Dissensio inter Romanos & intestina commotio.

* suspectum V.

 † illos

† l. illo Sch. †illos in se duntaxat conuersum fuerat, affecti, intercepere induciis*, dum sibi, suisque consulendi perquam opportuna temporis, ac conditionum vicissitudo causam daret. Mitigatis igitur propositis de pace agi per alternos nuncios sustinuere. Re quoque vltra, quam creditum paulo ante fuerat, ad mutatum actum progrediente, nutibus consonis cedendum assensere libitibus publicis, & priuatis; arma ponenda; pacem inducendam; inter insignes illustresque coniugia spondenda, inienda, ciuili more viuendum; duos Senatores creandos per vtrasque *Vrsinorum*, & *Columnensium* partes. Moxque hæc omnia hilaritate multa impleta sunt. Creati Senatores *Franciscus Mathæi* a *Monte* pro *Vrsinorum* parte: pro *Columnensium* vero *Iacobus* de *Sarra Ioannis* de *Columna*, dispositaque Respublica sub ipsorum nobilium ad placitum institutis. At visa sibi Romana plebs quibuscunque sub Dominis premi seruitiis, fatigata iis nunc Regum, nunc Nobilium exagitationibus, in omnes variis circum querelis distinata est, pauloque ante dissidentium plebeiorum iam in vnum coire videbantur conuersæ variis affectibus voluntates. Hos Reges, hosque Nobiles non aliter plebe, populoque Romano, quam suis vti mancipiis, nil illis curæ esse, dum ipsorum vota percompleant. Hinc *Robertum* Romanis ac Tuscis destitutis tempus triuisse pollicitis. Inde Cæsarem captatis occasionibus vrbe secessisse. Hos suos Nobiles sibi solis prouidisse, suis tantum, non popularibus commodis, vel fauoribus intendere. Suæ Reipublicæ prouidendum, cum hodie * plebiscitis, quam legibus sibi ius dicere salubrius sit. Non sic inoleuisse * auctoritatem Tribuniciæ potestatis, vt plebs violata intolerabile iugum ferens, indignis succumbat obsequiis. His conquestibus fora & vicos replentes ad Primores *Vrsinorum* ac *Columnensium* iam palam exultante commotione hæc lamenta delata sunt. Ii per internuncios sic iratæ plebis præsumptus non parui pendentes, plebi tamen assentiendum non fore diiudicauere; sed obsistendum. Accensis ergo & Nobilium & plebis ardentius instinctibus, vtrinque ad Capitolium concursum est. Sed despissatis, completisque vndique ad Capitolium accessibus plebeiorum cateruis, quos iam omnis furor inuaserat, in sese confracti, nec non & repulsi Nobiles, ad suas quisque domos secessere. Gratulabunda plebs, irremissaque per multitudinis concionem, veluti commotum in fluctus pelagus, vrbis fortalitias, castrum scilicet *S. Angeli*, *Militias*, *Insulam*que vrbis præoccupantes, suis muniere præsidiis, vnumque eligendum constituere, quem *Dictatorem* Romana vocabat antiquitas, sed *Capitaneum* nostra modernitas, in quem omne priuatum, publicumque ius tributum sit, a quo quemquam prouocare ipso verbo nefas habeatur. Extemplo is declaratus est *Iacobus Ioannis Arloti* de *Stephaniscis*, in Capitoliumque euectus, ipse agenda quæque diiudicet, id totum ius esse, quod dixerit. *Iacobus* hic animo non mediocri, nec Romanæ expers audaciæ, se vilipensum reputans, si segnis tanto prælatus fauore plebis, citra constituentium spem abutatur arbitrio, erexit animum, si se Magnatibus formidabilem faciat, ipsos opprimat, alliciendos intensius ad se plebeios, quos semper in ciuitatibus Maiorum impatientes constabat: non ignarus, quod extensa in Maiores iudicia populis placent, æmulumque illis siquidem semper vulgus. Ad tribunal ergo conscendens, vultu, gestibusque metuendus ad se accersiri undique iussit insignes. Præsto assistentes omnes capti continuo, vinctique. Ex filiis *Vrsi* (sic enim stirps illa nuncupatur) *Gentilis Poncelus* Vrsi, *Ponceletus Mathæi* de *Monte*, *Franciscus* (is, qui Senator paulo ante a Maioribus delectus fuerat) abrenunciare compulsus; *Stephanus* de *Columna*, *Sarra* eius frater, *Iordanis** *Agapiti*, *Ioannes*, & *Petrus* de *Sabellis*, *Annibal* de *Annibalis*, plurimique per Romanas stirpes insignium, quos tandem pæne exorabilis multis cautionibus e vinculis ad municipia relegauit, capitali adiecta inde degredientibus pœna. Nec hactenus substitit viri audentis acerbitas (vt siquidem *Branchaleonem Bononiensem*, qui Regum ac Ducum per tot ab vrbe condita sæcula palatia, thermas, fana, columnas verterat in ruinas, ipse memorabilior

*63

* l. Iordanus Sch.

rabilior

rabilior superaret) ad demolienda eminentia quæque noua, ac vetera insurrexit, præsumpsitque, *Monzonem*, turrim scilicet secus *S. Mariæ* pontem, cum oppositis ad alterum latus valuis, vno momenro sub plebis furore diripiens. Inde enim illi futurum iter trans Tiberim ad maiores patebat conceptus, ad plebeiorum perinde discursum, demoliendæque sic erant *Branchaleonis* reliquiæ, excelsaque castri *S. Angeli*, *Insulæ*, & singula quæque mirabilia, in vrbis antiquæ deformitatem, ipsorum contemptu Magnatum, in quos & illi animaduertendum erat captatis qualitercunque causis, dum sola Tribunitia, exterminatis Patribus, potestas adoleuisset illo sub magistratu. Denuo quoque compertum est, dispositis ad huius, plebisque libitum rebus, præcipue potentioribus fusis, omnia hæc parari Cæsari, ipsum euocandum in vrbem, vehendumque triumphaliter in Capitolium, principatum ab sola plebe recogniturum. Sed secus ac præmeditari sunt, fortuna successusque vota eorum distraxere. Nam Patres, Primoresque Nobilium, quorum exitium iam vltimari videbatur, si mora plebi aptitudinem præstitisset, exploratis per Secretarios ex eis plebiis* in actum producebantur, rem aggrediendam ad resistentiam clanculum consultauere, maturaroque ad diem constitutam processu, in vrbem diluculo cum cohortibus summa vi ad Capitolium concurrere. *Capitaneus* horum ignarus, improuisusque dispersam per vicos plebem, simul & insciam, aggregandam campanarum tinnitibus frustra conatus, præoccupatus est, concursuque satellitum captus, vinctusque in carceres Patrum iussu detrusus. Vacillans tanto motu plebs, per ædes delitescens, nusquam conuentum habuit. Sicque amplissima illa Cæsaris spes, forte casuque sic ferentibus, sublata est.

* *E quæ in* actum Sch.

XIII Laborante apud *Podium Bonici* in castris Cæsaris peste, quæ repentinis mortibus corpora interimebat, non suppetenribusque ad victum escis, claustra, structurasque *Podii* præsidiis muniuit, celerique cursu vna die ad *Pezodem* castrum permeans, altera *Pisas* VI Idus Martias contendit. Motus iste rumultum per gentes Italicas varia loquentibus populis pertulit. Infremuere Longobardi variis oprionibus, si in Longobardiam illum forsan reuerti contingat, timendum esse Gelfis, nonnullisque Gibolengis, dum illum * sibi onerosum existimarent; nec minima illorum pars, si ipsos bellis continuis fatigatos ipse egens, atque exhaustus impressionibus vrgeat, instanti necessitate compulsus. Tusci lætabundi ad spes validas erecti sunt, illum copiis vacuatum, prostratumque, ac collapsum suo ipsius pondere in Alemaniam desperatis rebus reuersurum dictitantes. Pars adhuc tremebunda, quod secesserit in suas Pisas, per hoc vernum rempus vires resumpturus, vtque tabefacta morbosis oppilationibus contubernalium corpora recrearet, refocillaretque, sub restaurandi belli asperrima spe, nocentior futurus aduersus Tuscos, veluti allusis fastidio Apulis, qui frustra ad succursum in Tusciam venerint. Sic varii varia per Italiam certatim autumabanr, differebantque. Florentini, veluti laxati retinaculis molossi, ad occupata municipia discurrentes, singula quæque continuo destituta recepere, *Podio Bonici* duntaxat excepto, quem fortius præsidium obtinebat. Illico namque bellicosos intra fortissima valla collocauerat.

Digressio Cæsaris e Podio Bonici Pisas.

* 64 (margin, beside "lengis, dum illum * sibi onerosum")

ALBERTINI MUSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER XII.

Rubr. I PAduani rebellione castri *Lucii*, vti in intimis confixi præcordiis, coloniarum omnium *Pedisuendæ* adustione saucii, affectique, ad *Est* exercitum mouere, cum architectorum ingeniosis fabricis, machinas, propugnacula, cuneos, testudi-

Insultus Paduanorum ad castrum Lucii *præconstitutus, & progressus ad* Leniaticum, *& agros Veronenses trans Athesim.*

testudines, cataphractas, instrumentaque omnium ad castrum oppugnandum generum innixe struentes. Cum fundibulariis, ac sagittariis sub tegminibus naualium, terrestriumque vehiculorum in eos dies aggressuri locum fuerant: sed irremissus *Canis* illo præsidia Veronensium, Vicentinorum, Paduanorum exulum, ac stipendiariorum, quæ castella, aditusque omnes circumplerent, propere summisit, ipseque sedulus ciuitatis Vicentiæ custodiæ, quo valuit apparatu, perstitit, parum Vicentinorum fidens. Sed cum aggressum Paduanis præsidiorum tantorum congeries, & inaccessibilis loci denegaret asperitas, refellendorum hostium cautelis ex insperato aliorsum concurrere meditati sunt. Vexilla igitur versis aciebus, repentino itinere, ad meridiem sole iam permeante ad Abbatiam *Vangadiciæ* perrexere, curatisque identidem corporibus, annona data, per crepusculum quiescentes, post tertiam noctis egredientes, eductis nauigiis per *Athesim* cum balistarum armamentis ipsi per directum aggerem, qui ad *Leniaticum* vehit, centuriati, præmissis cursoribus, exoriente sole in æquum campum sub *Leniatico* descendere. Tunc clangore tibicinum, ac tubarum improuisos incolas conterritos relictis ædibus, quæ per circumferentias extra fortalitiarum foueas erant, intra ipsas tutelas coegere. Continuo ergo exustæ circum ædes, præda eximia subrepta, quam deferre vis repentina negauerat. Extra valla nil relictum est. Digressique per halas, ad coloniarum populationes dimissas, omnia igni, ferroque subiecere, ab *Anglario* scilicet, villa fæcundissima, in qua pinguis præda comperta est, cum adiacentibus circum ad meridiem villis, cum *sancto Petro*, & villa *Bartholomæa*, vinctis, adductisque cum præda ruralibus, pecoribusque omnis generis, quorum greges, armentaque per pascua dispersa vagabantur. Molendina per longos *Athesis* tractus vsui colonorum deseruientia incensa, adustaque per torrentem dimissa, pars funibus cæsis ad Abbatiam demissa. Dumque aduesperasceret, victores multa * alacritate præmissis præda sarcinis cum animalium armentis, & captiuis magno cornicinum, tibicinumque stridore ad Abbatiam secessere, hicque fuit purificatæ Virginis Mariæ dies, IV Nonas Februarias, anni Domini tertii decimi CCC. M. In diem posteram *Montagnanam* permeantes, recollectis militiis, prima sequentis diei luce, discursuri in agros Vicentinos gressum cepere, coequitantes vltra Paduanos terminos in coloniensibus prædiis, vbi niuibus, imbribusque repulsi *Montagnanam*, a qua digressi fuerant, & inde die ipsa *Est* reuersi sunt. Cumque oppugnandi *Lucii* horrendum desuper tempus facultatem adimeret, seruatis ad tempus apparatibus, Paduam se contulere. *Canis* Vicentiæ attentus persistens, e *Lucio* noua præstolatus, spe illa frustatus, non nisi in suismet finibus contumeliis, quæ gesta erant, accepit, mirabundusque stupefactione, ac mœrore simul arctato impetu in Vicentia se continuit. * 65

Rebellio Sublimani.

II Subiit & Paduæ iisdem diebus turbatio formidabilis. Inter tutiores ex oriente fines ciuis erat diues æque, ac nobilis *Sublimanus* de *Rubeis*, qui quanquam ex Gelfis ortus parti Gibolengæ adhæserat. Vir audax, parum prudens, suo fidens ingenio, ea non contentus ciuilitate, qua ciuitas gubernabatur. Is ab iuuenta in villa *Bracioli*, materno prædio, turrim ædificauerat, quam in dies extremo desiderio paulatim muris, propugnaculisque muniuerat latissimas circum foueas. Istic applicans affectus, animumque ad ausus dilatans, se non modo a priuatis inimicis, verum & ab ipsa vrbe tutari, si ceteris belli inquietudinibus illa perplexa foret. Se igitur, sic habentibus Paduæ successibus, contributiones instantium in Republica vicissitudinum ipse perpeti recusans, demoliri proprias in vrbe ædes passus est, ac veluti contumaciter *Bracioli* rure subtractus, ad hostes ire cum ceteris desiit, plerisque mulctatus, damnatusque pecuniis, reputatis, perditisque omnibus in contemptum; sed dilata per dies, atque per dies per ciues huius arcendi viri occasio, tandem increuit stimulantis plebis ac Maiorum animis pæne iam autumantibus eadem, quæ obstinatus ille

ille conceperat. At Primates octo, per quos cuncta ex bello instanti vrbi eminentia agebantur, illum per eiusdem necessarios primo ad vrbem euocandum, conciliandumque statuere. Ille quouis ductus ingenio ad *Gualpertinum* Abbatem *S. Iustinæ* in vrbano cœnobio se contulit, illi, vt patri vrbis & priuato per fidem pollicitus, bono animo Communitati esse; nihil contra nec meditatum, nec molitum, natumque iam puberem ipsi præsto commendaturum, flagellandum, necandumque, si quid in Rempublicam rebellionis attentasse contigisset. Verum orabat, precabaturque, ab aduersantibus priuatis ipsius Patris Abbatis patrocinio defendi, præsertim, ne suum de *Braciolo* palatium aliquorum insecutione demoliatur. Gratulabundus Abbas, & *Sublimanum* & natum amplexatus, in Prætorium ad Primates adduxit, vbi acceptatis, susceptisque vtrinque fiduciis integrata res visa est, biduoque fere inter ciues obuersatus, relicto Abbati filio, *Braciolum* reuersus est. Dumque expedito ab *Leniatico* exercitu *Bornius* Potestas cum militiis, & populo in vrbem remeasset, intolerabile indignumque visum est, vnum ciuem dato obside singulari viuere lege, contra communionis mores, institutaque. Citatus extemplo, vt pariturus se exhibeat, valetudinem finxit. *Bornius* octo Primatum decreto, ne ad instar *Nicolai* de *Lucio*, habilius rebellioni se coaptet, eius noctis silentio Quarterii *Turrisellarum* militiam illo transmisit, acceptumque *Sublimani* filium, qui in Abbatia erat obses, cum quinquenni & trimula filiabus, furcis in patris conspectu appendendis, vel spiculis obiiciendis paternis, nisi se, castellumque dedat. Insultu primo ac repentino improuisus *Sublimanus*; pertinax tamen ruralibus *Bracioli* vi intrusis cum bannitis compluribus Paduanis, ac consanguineis ex *Pitetorum* genere (sic illorum vocabatur progenies) Paduanam militiam non admisit, ac potius spiculorum iactibus secedere coegit. Noua hæc Paduam relata, non paruum momentum attulere, rumorque idem per Venetias, Vicentiam, Veronam, perque ceteras adiacentes vrbes, Paduanas* in sese obsessos in intimis ciuitatis attestabatur. Exortaque *Cani Grandi* lætitia, dum implicitos hostes videret iam commodius ac facilius confligendos. *Bornius* confestim præmissis machinis, materiisque omnibus ad vineas struendas ipse idem ad locum se contulit. Sed admirabilis, memorabilis ecce *Sublimani* calliditas; Abbatem *S. Iustinæ*, vt patrem suum, ac *Zambonetum* de *Capite Vaccæ* consanguineum consulendos petiit, *Martinum* de *Canibus*, ac *Raynaldum Verlatum* Leuirum. Accedentibus ille vultu placido, posito ponte, cum instructis ad hæc sequacibus in Abbatis amplexus accurrit, raptumque cum *Zamboneto* sublato simul ponte sustulit. Stupefacti Paduani successu admirabili infremuere. Hæc res mœrori, ludibrioque fuit variis varia exoptantibus*. Elatus hoc facinore *Sublimanus* filiorum mortes horum funeribus vindicandas clamabat. Paduani, quamquam potentissimos, carosque ciues in exitia expositos viderent, præponendum Reipublicæ commodum decernentes, ad foueas transiliendas direxere vineas, peditumque ordines cum missilium, sagittarumque apparatibus. *Sublimanus* arctatus, pacisci pro se, & suis postulauit, alias desperatis rebus in expiationem filiorum Abbatem, & *Zambonetum* ad interneciones gladiis, missilibusque ipsorum Paduanorum expositurum. *Bornius*, Paduanorumque Primores in sese conuersi, multumque pensi habentes, quidnam hoc in terribili, horrendoque articulo electuri sint, in partem adacti disseruere variis ad varia trahentes alloquiis. Primo quidem fœdum, ac vrbi præiudicabile fore, inultos nefarii viri ausus præterire ad scelestorum in Rep. præsumentium audacias extollendas, præuaricando exemplo ceteris contributo. At in aduersum, si ad castelli asperitates, cuius foueæ profundissimæ erant, excelsæque turris, ac propugnaculorum supereminentium oppugnationes accedant, facile, vt assolet, euenire, nonnullos interire. Inde & perquam noxium vrbi, Abbatem, cuius industria, viribusque per belli tempora ciuitas defensa fuerat, *Zambonetum*que nobilem ciuem hoc in anfractu perituros. Accedebat & *Albertini Mussati*, ipsius Abbatis fratris, intima populi, & Nobilium charitas, quamquam & ipse bonum commune semper præmittendum cla-

* mel. *Paduanos* Sch.

* 66

mitaret. Denique, vt viuus cum suis *Sublimanus* abscedat, obtentum est. Susceptis itaque illæsis Abbate, & *Zamboneto*, castroque resignato, sole ad occasum iam declinante *Bornius*, & ceteri milites, ac pedites in castra secessere. Cumque iam clauso in tenebris die recessurus *Sublimanus* tutum commeatum a *Bornio* per nuncium postulasset, *Zambonetus* præfatus commeatus gratiam a *Bornio* petiit, non obtentam, nisi quatenus & *Sublimano* libuisset. Accedenti ad *Sublimanum* ex latere Potestatis socio, ac militi cum armatorum manu *Zambonetus* adhæsit, *Sublimano*que se obtulit, omnis acceptæ contumeliæ, vt aiebat, oblitus, nec ob id se illi defecturum, consanguinitatis vinculo constringente. *Sublimanus* milite Potestatis suisque licentiatis, se & sua *Zamboneto* & suis commisit. Cumque e castro progressus iam equum conscenderet, ingenti ignitus dolore *Zambonetus* ob sæuitiam, fraudemque *Sublimani*, qui pro eo vitam, salutemque impetrantem, quærentemque morti subiecerit, illum occidendum flagitantibus ad hoc amicis, qui secum erant, assensit. Multis ergo confossus, cæsusque vulneribus, loco eodem, quo & Abbatem & *Zambonetum* seduxerat, concidit, cadauere per *Zambonetum* & consocios in foueas castelli deuoluto. Mirum, quoties ipse sibi mortis speciem despondens prædicere exauditus sit, nusquam se, quam in *Bracioli* foueis periturum. Insinuata propere *Bornio Sublimani* mors mœrori, indignationique fuit, animaduersuto in eum, nisi effugiens delituisset. At Paduanus profugum incensus cum plebe populus sustulere, resipiscereque *Bornium* accepto processu arcuere, & fraudem fraude vindicandam ex plebiscito comprobauere.

Spontanea castri Lucii *per* Canem Grandem, *inuito* Nic. *de* Lucio *proditore exustio.*

III Per hos dies Idibus Martiis *Canis Grandis* exustis vndecunque ditissimis coloniis Paduanorum, scilicet *Vendæ*, vltro, citroque, eo fretus fauore in Paduanorum ostio, quem *Lucii* deditione præstiterant proditores, non amplius eorum seruitium gratum accipiens, quod non sui amore, aut dilectione; sed præuaricationis præcipitio id fecissent, castrum *Lucii* cum palatiis proditoris concremari iussit, hocque duplex suasit, fecitque occasio. Intolerabiles *Cani* impensæ, & expectatæ oppugnationis, quam Paduani structis parabant machinis, ingentibusque apparatibus, non inanis metus, sicque in cineres cum omnibus super solum substantiis versum est.

Ciuitatum Longobardiæ status & conditiones.

IV Vtque proditorem patrati sceleris mordacior pœna configeret, Veronenses quidam *Canis Grandis* fideles, inimicitiarum præteritarum memores, quas olim *Guido* de *Lucio*, *Nicolai* genitor, cum *Mastino* & *Alberto* della *Scala* offensis capitalibus egerat, quibus satis constiterat ipsum *Guidonem* mortis *Mastini* complicem, occisorumque fautorem, ea reminiscentia, sepulcrum *Guidonis* in eo loci situm violantes, corpus, ossaque dispersa cunctorum visibus obtulere, vt huiusmodi seditionis pœna, non modo proditorem, & posteros, sed patrios manes molestaret. Interea Longobardi atroci, assiduoque bello se collidentes, vrbium mœniis, vt dudum ante, nullis immutationibus se continuere. *Vercellas* siquidem *Aduocatorum* pars, exclusis *Titionibus* in *Salizolo* ac *Cransentino* se continentibus, obtinebant: *Nouariam* Cæsareus Vicarius Torniellis suffultus, *Bruxadis*, ac *Caualaciis* pæne ceteros vrbis fines occupantibus. *Bergomum Soardi*, & *Coglones* sub Regio Vicario, *Bungis Riuolensibus*, ac nonnullis ex *Coglonibus* exulibus, perseuerabant. *Cumas* * *Boscones*, Imperio * fauentes, extrinsecis *Vitanis* tenuere. *Laudum* * 67

* mel. *Roschones*, qui hodie *Rusche* dicuntur. Sch.

Visterini possidentes *Ouerganos*, *Fisiraticenses*, & *Fanonem* de *Drisimo* extra ciuitatem arcuere sub Imperii clypeo. *Albertus Scotus* cum Confaloneriis intra *Placentiam Fontanenses*, *Anditenses*, ac *Furgosios* ab vrbe nomine Cæsareo prohibuere. *Mutina Mirandulani* sub Imperii Vicario potientes, *Sauignanos*, *Buschetos*, *Rangones*, ac *Saxolenses* mœniis exceptos pressere. *Canossienses*, *Roberti*, cum *Foglanis*, ceterisque Gelfis, solis de *Sesso* nobilibus exclusis, *Rhegium* tenuere. *Cremonæ* & *Parmæ Gibertus* de *Corrigia* Capitaneus Imperio obuius præsidebat. *Brixiam* pars *Mazonum* vix solis mœ-

nibus,

nibus, cetera oppida tenentibus externis, magnis tutabatur anguſtiis. Inter *Canem Grandem*, Veronæ, & Vicentiæ Vicarium, & Paduanos acre bellum aſſiduis populationibus, nullis intermiſſionibus agitabatur.

Deditio ciuitatis Parmæ Roberto *Apuliæ Regi per* Gibertum *de* Corrigia.

V Affectus longo bello *Gibertus* de *Corrigia* perſequentibus *Rubeis* exulibus, qui vico *S. Dionyſii* occupato, adiuti *Maphæo* Viceccomite, ceteriſque Imperialis partis, aſſiduis incurſionibus Parmenſes fines turbabant, *Roberto* Apuliæ Regi ciuitatem protegendam ſuppoſuit, dominiumque eius ac gubernationem tradidit pridie Non. Martias, accepto Regis præſidio intra vrbem. Huius quoque exemplo defeſſi bellicis tædiis Cremonenſes, extrinſecique Brixienſes, Pergamenſes, Laudenſes, ac Cremonenſes extorres communi alloquio Parmæ habito idem ſubeundum dominium decreuere.

Aduentus Archiepiſcopi Treuerenſis, Cæſaris fratris, in Longobardiam.

VI Interea *Treuerienſis* Epiſcopus, Cæſaris fratris iuſſu, *Piſis* digreſſus in Longobardiam veniens *Placentiam* applicuit, cuius aduentus in varias opiniones excogitatus, dictuſque eſt. Dixere quidam, vt ibidem Germanorum expectatas copias commodius aggregaturus Ianuam, & deinde Piſas tranſferret; nonnulli, vt ad Curiam Romanam inde proficiſceretur, vt Cæſaris coronationem, quam pro Regis *Roberti* parte calumniari allatum erat, defenderet; alii quoque exinanitas Cæſaris vires coniectantes, paulatim Curiam minui, vt commodius, tutiuſque, etiam ſi clandeſtina expeteret opportunitas, ipſe Cæſar in Alemaniam pergeret, circumlocuti ſunt. Sed huiuſce rei veritatem gradatim ſcribenti ſucceſſus aperiet. Occurrit & his diebus in Italia fama, moleſtatum Pontificem nece horrenda Marchionis Anchonitani, ipſius Pontificis conſanguinei, ab latere *Franciſcum Gaietanum* Cardinalem Legatum ad ciuitatis *Mutinæ* excidium conſtituiſſe, vt occiſores, & complices exterminans vrbem diriperet cenſura Apoſtolica, vt offenſam ſacroſanctam Romanam Eccleſiam tanti viri internecione exemplifica punitione vlciſcatur, admiſcendis ad idem ſæcularibus & eccleſiaſticis brachiis ſub crucis vexillo, & temporalis ac ſpiritualis executione iuſtitiæ. Plures incenſis ſic per Longobardiam partibus per menſes Martium & Aprilem contigere congreſſus.

Congreſſus Guarnerii *Præſidis cum* Vgone *de* Albaſio *in terris* Feliciani.

VII *Guarnerius* de *Oemborc*, Prouinciæ eius Præſes, adactis ſecum *Marchione Montiſſerati*, & *Luchino*, *Maphæi* Vicecomitis filio, cum ſtipendiariis, & parte militiæ Mediolani, ad exteros iuuandos Aſtenſes, qui ciuitati acre bellum inferebant, ad partes Montiſſerrati veloci curſu tetendit. Præſcius huius tranſitus *Vgo* de *Albaſio*, *Roberti* Regis Seſcalcus, qui *Alexandriæ* præerat, collectis Alexandrinorum, extrinſecorumque Mediolanenſium viribus, ac aliorum ſibi fauentium vndecunque, ad reſiſtentiam contra perrexit. Ferente itaque caſu, dum digreſſus *Guarnerius* e caſtro *Lunii* ad *Montem Caluum* coequitaſſet, vt inde ad caſtrum *Maſii* contenderet, *Vgo* veſtigia aſſidue perſequens per campos *Feliciani* acies ſuas deduxit. Inde enim *Guarnerio* migrandum erat. Vbi dum pauliſper ſubſtitiſſet, accedentis *Guarnerii* aquilæ patuere. Hinc & *Guarnerio*, ac ſuis ſigna Regia in æquum campum nullo medio viſa ſunt. Protinus directis vtrobique nunciis prœlium aſſenſibus communibus indictum eſt. Diſpoſitis itaque, ac centuriatis militum, & peditum ordinibus, ſigno belli dato, vtrinque concurſum eſt, ſole fere ad decimam horam permeante. Tunc ibi lancearum, miſſiliumque fragor, ſtrageſque collidentium virorum cum viris, contundentibus ſimul clypeis, totus æther pulſatus obſtrepuit, dum primis vix æque iam defeſſis bellatorum aciebus, quos *Feritores* vocant, quorum pars maior Alexandrinorum erat, ſuperati ſeceſſere, Alexandrini iam terga dantes, quos inſequens *Vgo* Mareſcalcus, exhortanſque, vt prœlium reſtituerent, nequaquam profecit. Illi namque demiſſis in conflictum animis ſine ordine ſtrati, victique partim campo abiecti occubuere, partim irreuocabiles diffugere. Teutonici matura nimium victoria potiuntes, iam ad ſpolia nanciſcenda dilabentes, ſoluto aciei ordine ab *Vgone*, qui in cornu dextro ſuæ maioris aciei cum Gallis, magniſque Proceribus erat, inſultati ſunt; nec illi, quorum pars iam ad prædas ex equis deſilierant, impetum
* 68 *Vgonis* ſuſtulere *, terga vertentes, conſternatique, quos *Guarnerius* diuer-

tere cum subsidiariis maioris suæ phalangis primoribus frustra diuque conatus, in se & suos corruentes reintegrare non valuit: quin imo, tanta & suorum & hostium strage, saucius & ipse cessit: hæsitque fortuna in *Vgonis* Marescalchi partem, populi sui caterua in aduersos milites missilia iaciente, transfodienteque equorum ilia. Dumque *Guarnerius* suorum cædem cautior cerneret, exitialemque sibi & suis intolerabilis conflictus moram, coactis, vtcunque potuit, *Marchionis* & *Luchini* signis e campo sese proripuit, declinante ad occasum sole, & celeri cursu ad castrum *Quatuordecim* confugiens, suorum reliquias eduxit. Campo, victoriaque potitus *Vgo* suis prædam concessit. Cæsa e parte Præsidis capita centum sexaginta duo, inter quæ & Procerum Teutonici nominis qnadraginta: capta duo, & nonaginta. E parte *Vgonis* cæsa duo & quinquaginta: Signa militaria decem Alexandriam, & Papiam ad triumphum relata. Nec segnis *Vgo* fortuna potitus campo pernoctauit, allicuitque fugitiuos Alexandrinos mulctis pœnarum indictis, *Guarnerii*que vestigia subsecutus circum castellum *Quatuordecim*, in quo se recluserat, rutilante aurora copias suas disposuit.

Bailardini de Nogarolis accessus ad Casale, & eius repulsa. * mel. *interius* Sch.

VIII *Bailardinus* de *Nogarolis* Veronensis Pergami Vicarius, suasione *Corradini*, & *Gulielmi* de *Confaloneriis* Brixiensium, qui ab extrinsecis Brixiensibus ad intrinsecos defecerant, noctu cum Brixiensibus interioribus in Burgum *Casalis Maioris* furtim introiere*. Hoc enim castrum extrinsecorum præsidio tenebatur. Deducto igitur in strepitum certamine, qui in arce erant, campanæ sonitu per propugnacula ad arcis tutelam dispositi, præconstitutum signum flammeum in turris pinnaculo his, qui Asulæ, Brixiensibus, erant, fecere. Militia igitur signo emonita cum pedestri ordine illo ad succurrendum coequitauit. *Bailardinus* autem omissa ad arcem certandi opportunitate, contra venientes regressus, pugnam iniit; sed eo insperato succursu territus, magis fugæ, quam congressui intendit. Ex suis duobus & quadraginta captis, viginti interemptis. Papiæ exules seu banniti diebus his in insidiis nocturno tempore secus *Grauolanum* prope cauam pontis, tribus millibus ferme passuum ab vrbe, vt locum occuparent, delituere. At *Philipponus* de *Langusco* Comes cum extraneis edoctus, hora prima noctis erumpens, clandestine illos insultans fudit, quinquaginta circiter cæsis, captisque, ceteris in fugam versis.

Fortuitus Canis Grandis casus.

IX *Canis Grandis*, Veronæ & Vicentiæ Vicarius, sua insolentia cum palantibus paucis per Paduanorum agros, dum vltra pontem *Brentelæ* solus se duntaxat tertio discurrisset, fere a mœniis Paduæ passuum millibus duobus, a tribus eiusdem loci ruralibus circumuentus, occiso equo, in terram stratus concidit; sed proclamantem duo alii sublatum e rusticorum manibus eripuere.

Concursus Paduanorum ad suburbana Vicentiæ.

X Allecti igitur eius vesania Paduani, vt si forsan concitus a Vicentiæ mœnibus elongatus præceps excurreret, intercipi posset, sero iter mouentes nocte tota per callem *Canfreduli Sandricum* prætereuntes, intra *Theupesi* nemoralia in auroram delituere, cursoribus præmissis, qui illum lacesserent; sed numeroso agmine, quod lucescente iam die coloni concurrentes indicauere, subtractus mœniis se continuit.

Prodigia.

XI Hoc anno XIII Kal. Maias Mediolani prodigium apparuit. Armati scilicet viri effigies equo insidentis sub clauso crepusculo inter ædis *Maphæi* Vicecomitis vestibulum multorum visibus se obtulit. Eratque & sessoris, & equi moles supra communes mortalium mensuras perceptibilis, quæ hora fere vna perstans euanuit. Postque triduum in eo loci prima noctis quiete visi duo eiusdem molis armati, acri certamine simul congredientes, postque vnam fere horam, veluti defessi, pari digressu duellum dirimentes. Mense eodem IX Kal. Iunias liquido aere cyclus, ad cælestis arcus effigiem, summo cælo solis orbem ambibat.

Congressus apud Succonum, & combustio Burgi.

XII Per hos dies *Ponzinum* de *Ponzonibus* Cremonensem, belli Gelforum Longobardorum aduersus Gibolengos Ducem, dum versus *Vrceos*

cum

cum manu militum coequitasset, *Bernardinus* de *Mazonibus*, & *Corradinus* de *Confaloneriis* cum Teutonicorum hala, quæ apud *Succinum* pro loci custodia residebat, insultauere; sed obuius *Ponzinus* æquo campo stans contra directis aciebus insultantes excepit, maioribusque viribus fudit, cæsis ex eis centum sexaginta, nullo in captiuitatem seruato, vstoque *Succini* suburbio cum suis Cremonam reuersus est. Quinto quoque Kal. Maias extrinseci Brixienses, qui *Asulæ* rebelles erant, sumptis aduersus intrinsecos viribus, castrum de *Cegulis* occupauere, quod octo mille fere passibus ab vrbe distabat, & cum ingenti animalium præda, relicto *Cegulis* præsidio, in *Asulam* regressi sunt. Pauloque post itidem residentes ex factione interiorum castrum *Paonis* * intoiere, rebelleque ciuitati fecere. Hac fortuna * 69 potiuntes exteri Brixienses celeri gressu Cremonam acciti, properantes vna cum Pergamensibus, Laudensibus, ac Cremonensibus exulibus ad Pergamenses fines tendentes, castrum *Colonii* occupauere, vbi dispositis ad rebellionem Pergamensibus ceteris cum necessariis præsidiis III Idus Maias rediere. Huius castri captio Pergamensibus, Mediolanensibus, Brixiensibus, ceterisque Imperatoriæ partis Longobardiæ præiudicabilis admodum fuit, cui tota agrorum Pergamensium planities depopulabunda, vastandaque succumbebat, nec vllæ tutæ Mediolanensium cis *Abduam* fluuium coloniæ, patentibus & huius castri cursoribus vsque ad ipsa mœnia Brixiæ campis.

ALBERTINI MVSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER XIII.

Introitus secundus Cæsaris in Pisas, & Lucensium agrorum depopulatio.

Rubr. I Pisas profectus, acceptusque comiter a fidelibus Pisanis Cæsar, nulla mora ad depopulandos Lucensium agros militias dimisit. Hi ad pontem *Tecti*, mille fere passibus ab vrbe distantem, celeri cursu coequitantes, multa strage, prædaque Pisas reuersi sunt. Sic & inde sedulo per colonias palantes ferro & igni cuncta vastabant. Denique eisdem primis tumultibus Idibus Martiis filii *Ceppi* & *Gucciati* de *Manzatoribus* prodito *Camporenæ* castello, cuius præsidio erant, ad Cæsarem defecere, Pisas cum Regiis militibus se conferentes. Continuo itaque a Florentinis hostes adiudicati sunt, diruptis funditus illorum ædibus, bonisque in commune omnibus confiscatis. Sicque identidem varios casus varia vtrinque præbente fortuna per mensem Maium, & Aprilem, hinc Lucenses Don. *Frenando* Duce, hinc Rhegii milites Marescalco præuio, cum Pisanis colonias inter vtraque confinia consistentes igni subiecere. Accidit hoc inter plurimos concursus memorabile. Dum lacessitos persæpe Lucenses ad excurrendum per plures mensis scilicet Aprilis dies paucis summissis, vt incautos extra mœnia traheret, Marescalcus Regis adeo frustra defatigasset, vt defessi variis cursibus non sic facile egrederentur, clanculum absque lituum, vel buccinarum strepitu euocatis contubernalibus noctu Pisis egressus est, sparsim e diuersis vrbis portis militum halas educens, ne per exploratores tanti apparatus Lucenses edocerentur, equitatuque clandestino rutilante aurora IX Kal. Maias *Vicum* aduenere. Inde in vallem *Butti* ingressos turris *Rotæ* custodes videntes e summa turre edidere. Hoc signo, quamquam hostilis motus notissimo, ægre permoti *Lutti* de *Opicengis* cum Pisanis exulibus ad speculandum parua militum manu Lucenses emisere. Dumque ad vallem *Butti* peruenissent, iam regressos hostes, qui certas ædes concremauerant, inuenere, nec magnas illorum turmas insequi imparibus viribus *Lutti* visum est; sed arcendos suos, ne progrederentur, constituit iussitque. At exacerbatos Buttenses acceptis contumeliis, quin ad vlciscendum, præsertim aduersus Vicenses concurrerent, quorum ductu in eos Regia militia impetum

 fecerat,

fecerat, coercere *Lutti* non valuit. Exosi quidem Buttensibus conuicinis, & e contra Vicenses erant. Tunc *Bandus Quartesanus*, Miles Lucensis, qui Buttensium pro Communi Lucæ Potestas erat, liuore quodam, quo in conciuem *Lutti*, qui exercitui præerat, agebatur, cui tantum licere videbat, vt eius nutu singula agerentur, *Indignum*, inquit, *vt ipse*, *æque*, *vt* Lutti *Lucensis ciuis*, *cui vallis eius*, *& incolarum demissum dominium erat*, *impunes abire hostes pateretur*. *Se*, *qui eius amici erant*, *sequerentur*. Et concito equo viginti sex fere hastatis equitibus ex eiusdem necessariis, ac Buttensi, & Compitensi populo concomitantibus vsque ad *Viei* foueas concurrere. Vicenses, & qui in propugnaculis speculabantur, hanc paruam hostium manum conspicientes, in eos erupere. *Quartesanus* tanti impatiens impetus terga vertens, interceptus*, confossusque decidit. Cæsa *70
ex eis memorabilibus capita XX in equis *Vanni Bacchini*, *Angelus Negoci*, *Colucius Malataca*, *Bastardus Zarii* de *Fondo*, *Arigus Quartisani*; ex Buttensibus, & Compitensibus duo, & sexaginta. Signum militare vnum, plebeiorum ruralium signacula septem Pisas ad triumphum allata; plures vero ex Germanis profugos feruentius insequentes ad turrim de *Serra* prolapsi a tergiuersantibus Buttensibus repulsi sunt, cæsi ex eis duodecim, inter quos Coqui *Mastri* Regii filius concidit.

Insularum Capraria & Gorgonæ adustio.

II Paulo ante Maii Kal. Roberti Apuliæ Regis Admiratus cum Galeis quatuor per portum Pisanum excurrit, vagantes inde, improuisoque Pisanos præda corripiens. Sequenti die insulas *Caprariæ*, & *Gorgonæ* depopulatus exussit; sed maiori damno in tertiam diem remigans, onerariam nauem cum lembis decem septem eadem compage sustulit, ex qua Ianuensis monetæ millia quatuordecim cum omni remige rapuit. Ea enim moneta ex *Sardinia* magna collecta Sardorum contributione Cæsari deferebatur, cuius delatores æquore demersi sunt. Præterea his fere diebus Cæsari innotuit, *Gaducium Gallum* Pisanum in *Sardinia* Vicarium, qui per montana *Galluræ* grauibus Sardos exactionibus vexabat, ab eisdem interfectum cum triginta suæ Comitiuæ sequacibus, ipsosque Sardos violenda compulsos contribuendi molestia ad rebellionem erectos.

Fani commotio.

III In prouincia Romandiolæ circum Idus Maias *Fani* commotio praua, memorandaque suborta est. Dum enim *Rodulfus* de *S. Miniate*, *Fani* Potestas, *Fridericum* de *Monte Feltro* Comitem nouas res molientem præsensisset, Fanenses Primores vtriusque factionis ciues ad confinia ire iussit, *Cesanellum*, & fratres olim *Iacobi* de *Cassaro* bastardos iussionibus arcens, vt ad diem constitutam mœniis abscenderent. Illi, veluti parere volentes, ad vicum suum apparatus equitandi fecere. Suæ factionis amici exitium status sui suspicati, tumultaria concitatione recessum hunc detestati sunt; improperantes his, vt sic incauti, ac præcipites ad confinia tenderent, sese, & vrbe, ac amicis destitutis. Ii autem ex aduerso, qui Gibolengæ factionis erant, hac permoti nouitate, de se & statu diffidentes, dum se multitudine potentiores decernerent, præmaturo cursu ad Prætorium, & plateas armati concurrere, Gibolengam partem seu Imperialem viuere incenso furore vocitantes. Gelfi hoc concursu conterriti ad plateas sparsim traxere; sed primo aduentantes continuo obtruncati sunt numero centum quadraginta. *Cesanellus* & fratres maiori turba ad forum concurrentes, certamen acre, & anceps cum Gibolengis iniere, nec par erat congressus. Cum *Rodulfus* Potestas cum Satellitum, & armatarum familiarum comitiua equitum, & pedestrium Gelfos, & Commune *Fani* viuere clamitans, certamen subiit, Gibolengosque e plateis secedere compulit. *Cesanellus*, & Gelfi hoc tanto adiuti suffragio victores, Gibolengorum stragem fecere. Commissaque identidem cædes multis e summis Prætorii specularibus in præcipitium deiectis. Tunc sine numero per vias, & angulos, inque ipsis ædibus omnes Gibolengi nominis iugulati sunt, clausis vrbis portis omni denegato fugæ remedio, ciuitasque *Fani* ad partem Gelfam redacta est.

IV Per

IV Per idem tempus *Riciardus Gambatesa*, *Roberti* Regis Apuliæ Vicarius, ad quinquenne Florentiæ possidendæ dominium Regi concessum, venit. Dumque isdem diebus *Enorlum* castrum factione municipum Florentiæ rebellasset, duo ex vrbis Sextis ad obsidionem emissi sunt *Degone* Marescalco mercenariorum militum duce. Interea Cæsar Pisis curia in auditoriis disposita, contumeliarum impatiens, quas *Robertus* Apuliæ Rex sibi ac suis, terra, marique, vt iam in patulum aduersarius, intulerat, discussisque discursisque solemni concilio contra illum articulis ad tribunal consistens tulit in hac forma sententiam. *Transmissio Vicarii in Florentiam per Robertum Regem Apuliæ.*

HENRICVS VII.

Dei gratia Romanorum Imperator, & semper Augustus. Ad certitudinem præsentium, & memoriam futurorum.

Deus Iudex, iustus, fortis, & longanimis, omnes secundum sua merita iudicans, superbientem illum, qui dum ante suæ thronum clementiæ se gloria & honore sublimatum * *conspiciens, sedem suam ad Aquilonem, vt esset altissimo similis, ponere cogitauit, de altis cælorum fastibus ad inferiora terræ in opprobria sempiterna demersit (ipsum enim gratia, & spe misericordiæ condigne priuando, eum duxit æternalibus vltionibus exponendum) sic ad præsens iustitiam respiciat, & æquitatem iudicet**. *Ipse cælestium, terrestrium, & infernorum Dominus, qui nouit occulta cordium, & ante cuius tribunal omnis calumnia cessat, & veritas nullius nequitiæ tenebris obscuratur, deponat nunc de sede potentem, qui temptauit, & exacerbauit ipsum, & concitauit eum in iram; perdat eum, qui mala quærit; det illi, qui obstinato animo viam innocentiæ effugit, & gloriatur in malitia, opprobrium sempiternum; faciat in eum iudicium conscriptum, & sit gloria omnibus Sanctis eius. Nequitiæ siquidem, & perditionis* * *alumnus* Robertus *natus claræ memoriæ* Caroli II, *qui se Siciliæ Regem intitulat, ex* * *Imperii Romani adipe impinguatus, incrassatus & dilatatus contra illum, cuius etiam causa multorum feudorum &* * *honorum ipsius Imperii, quæ hactenus tenuit, & quæ iniuste præsentialiter occupat, humiliter obedire deberet, virus iniquitatis euomens, odia, dolos, & fraudes pro fidelitate retribuens, & detestando ingratitudinis vitio calcaneum rebellionis præsumpsit erigere, ac contra stimulum indurata nequitia calcitrare non cessat, nefandaque superbia tumefactus sedem ab Aquilone, videlicet ab opposito Maiestatis Cæsareæ, quam eius Dominam, & Magistram reuereri & honorare tenetur, sibi ponere satagens, ipsum conuitiis & contumeliis prouocauit hactenus, & proteruo animo continuo prouocare præsumit. Ipse namque inter ceteros suæ malignitatis conatus, licet antequam Imperialis coronationis causa proficisceremur ad vrbem, per suas litteras speciales pluries culmini nostro scripsisset, quod ipse (quod & ex causa prædicta debebat) erga nos, qui nec verbo, nec opere ipsum grauaueramus, nec grauare, sed potius gratiose tractare intendebamus, eundemque ex puritate conscientiæ agere credebamus, ad exhibendam nobis debitam reuerentiam, & honorem tam in dicta coronatione, quam alibi intendebat, & ad id pro viribus se parabat, confœderationes tamen & conspirationes, vniones, & ligas in offensam & impedimentum progressus Cæsarei vna cum Florentinis contraxit literasque dedit Senensibus, & aliis nostri Imperii Romani subditis in Longobardia, & Tuscia, vt eos in rebellionis exitium & cæcitatis foueat: omenque contrarium (sicut exercuisse dignoscitur) per se, suosque procuratores, nuncios, & Ambasciatores in nostræ Maiestatis iniuriam, offensam, & impedimentum progressus Cæsarei facere procurauit, & fecit, ac etiam tractauit, & ordinauit, quod ciuitates Cremonæ, Rhegii, & Parmæ, quæ sub nostra obedien-*

Margin: * 71 — * al. *videat* — * al. *proditionis.* — * al. & — * al. *bonorum.*

obedientia existebant, contra nos & Imperium rebellarent, inducendo tam communia ipsarum ciuitatum, quam alios subditos nostros prædictos ad rebellionem huiusmodi, & eis ad id pollicendo consilium, auxilium, & fauorem, & nihilominus gentes dicti Roberti *eius fulti fauoribus, suæque nequitiæ conscii & ministri, ciuitatem Astensem, & castra Valentiæ, & Casalis, sancti Euastii, & alias nonnullas ciuitates & castra prouinciæ Longobardiæ, quæ mandata nostra iurauerant, & nos in eorum Dominum recognouerant, & Officiales nostros receperant, & habebant, Officialibus ipsis exinde violenter eiectis, nequiter occuparunt, & occupatos, & occupata pro* Roberto *retinent supradicto. Idem quoque* Robertus Ioannem *fratrem, & stipendiarios suos Romam, ea videlicet intentione, transmisit, vt vrbe, si possit, suæ perditioni dolose subiecta, vel saltem turbata, in eius periculo nefandæ seditionis immisso dictæ coronationis solemnia impediret, prout dicti* Ioannes, *& stipendiarii in ingressu nostro in vrbem prædictam, quamdiu imperantibus illis moram traximus, efficaci operum argumento probantes vna cum copiosa dictorum subditorum multitudine, quæ per instigationem dicti* Roberti *sub promissi eis sui subsidii, & defensionis fiducia, cum equis & armis ad se opponendum nobis, & exercendum præcogitatam malitiam, simul cum* Ioanne, *stipendiariisque prædictis conuenit ibidem contra nos, & gentes nostras hostiliter, posuerunt insidias, fecerunt insultus, spoliationes, violentias, & homicidia perpetrarunt, viasque publicas, & loca, per quæ ad tenendam basilicam principis Apostolorum de vrbe* omnibus religionem profitentibus Christianam liber aditus patere debebat, bellicosis apparatibus claudere, nobis ac nostris gentibus ad basilicam ipsam, ne ibi dicta coronatio celebrari valeret, accessum totis viribus prohibere, ac alias omni modo, quo poterat, Maiestatem nostram offendere procurarunt. Aliasque præfatus* Robertus *committebat, & erat in actu quotidie committendi omnia, quæ ad nostrum, & Imperii damnum, vel iacturam tenderent, & ad eam omnibus modis, quibus poterat, nitebatur. Hoc siquidem ad nos crescente clamore notorio, & in pluribus etiam rerum experientia edocente, licet ipsa tam publica & notoria essent, quod nulla possent tergiuersatione celari. Et nos, qui legibus subiecti non sumus, contra dictum* Robertum *propter præmissa non requisitum potuissemus procedere: Tamen ex Augusti clementia, quæ libentius emendat in subditis peccata, quam punit, nec exerit ferrum præcisionis in morbos, quæ sanare potest mulcebris lenitas medicinæ, post secessum nostrum de vrbe prædicta super dicto notorio & prædictis per ipsum* Robertum *contra nostram Maiestatem commissis ad inquisitionem descendimus, quam, vt fidei, vel amoris scintilla (si qua forsan remansisset in eo) ipsius viscera tangeret, & ipse interim spatium ad retrocedendum haberet, vsque in præsens gratiosis deliberationibus duximus protrahendam,* Robertum *prædictum citari legitime fecimus, vt coram nobis comparere curaret super his, si posset, suam innocentiam ostensurus. Verum idem* Robertus *in sua proteruia perseuerans in terminis ad hæc sibi præfixis, vel eorum aliquo per se, vel alium comparere contumaciter non curauit. Quare nos super præmissis in ipsius* Roberti *contumaciam fide dignis, & sufficientibus receptis, & examinatis testibus, & eorum dictis in scriptis redactis, & per nos solemniter publicatis, de mandato nostro a peritis nostri palatii cum diligentia recensitis, & facta nobis de ipsis per ipsos peritos relatione fideli, per ea, quæ probata fuerant, prædicta omnia, & singula publica, & notoria esse in scriptis interloquendo pronunciauimus & declarauimus, iustitia exigente. Ac postmodum eum requiri & citari sufficienter, & peremptorie fecimus, vt certo termino iam elapso coram nobis, vbicunque essemus, ad hanc nostram sententiam audiendam comparare curaret. Quæ ipse præscius, diffisus meritis, & offensis, & in sua obstinatus contumacia, & fraudibus perniciosius inductus facere prætermisit.*

Quia

Quia igitur de præmissis omnibus, & singulis, prout in inquisitione continetur prædicta, specialiter per dictos testes plenarie nobis constat; nos prædictos, & alios prædicti Roberti *excessus nefarios, & opera detestanda maturo librantes examine, ac illud notissimum nullatenus omittentes, quod ipse* Robertus, *cum in Vrbe prædicta causa præfatæ coronationis essemus, & dilectissimi nostri Pisani, qui inter ceteros nostros subditos fidelitatis & operis sinceritate renident, Galeas, & gentes Romam ad nostrum seruitium & honorem mitterent, Galeas ipsas in nostræ Maiestatis iniuriam inuadi, spoliari, & gentes prædictas capi, carcerari, & in carcere detineri fecit, & nihilominus in huiusmodi continuatione criminum perseuerando, mala malis addendo, & peiora quotidie committendo, dum contra rebelles nostros direxissemus signa Cæsarea, rebellibus ipsis, sicut publicum & notorium est, & facti euidentia docebat, & docet, misit pluries armatorum subsidium, vt eos diutius in suæ rebellionis erroribus confoueret: & attendentes, quod ipse, dum potuit pacem & quietem habere, dum debuit tranquillitatem expectare, ac nostram beneuolentiam, & dilectionem, quam sibi animi sinceritate paraueramus, obtinere, noluit, bellum quæsiuit, iniquitates exercuit, & pro posse procurauit, sicut etiam procurare non cessat Imperii populis seminare zizaniam, suscitare odia, immittere scandala, concitare tumultus, nutrire schismata, & fouere discordias: & sine intermissione in actu continuandi, & committendi omnia, quæ potest, in contrarium nostrum existit: & non solum in nostrum & Imperii contemptum, Reique publicæ detrimentum; sed etiam in perturbationem prosperitatis ecclesiasticæ, quæ ad dicti Imperii statum plurimum tendere dignoscitur, & in retardatione negotii terræ sanctæ, ad quod, teste illo, qui omnia nouit, totis cordis affectibus anhelamus: & videntes apertius, quod dictus* Robertus *irreuocabiliter in signum erroris prolapsus, & obstinatus in dolis, viam veritatis*
*73 *exprcuit omnino, &, tamquam aspis surda suum peruium* obstruens auditum, nec mandata nostra, nec legis pœnam, in quam suis culpis incidisse, ac incidere noscitur, nec etiam Imperatoris plenitudinem potestatis veretur, sed quotidie ceruicis durioris efficitur, & quantum ipsum ad pœnitudinem expectamus, tanto maiorem sumit audaciam malignandi. Considerantes etiam, quod ipse* Robertus *de Imperii crapulatus pinguedine debacchatus, dilatatur, & ex illicitis sibi laxatus habenis, nobis pro obedientia rebellionem, & pro fidelitatis debito iniurias facit, Nosque ac quoscunque fideles Imperii nobis obedientes pro posse impugnare conatur, eiusque potestas non in ædificationem, sed destructionem: non ad fructum, & iuuamen, vt deberet, sed ad pestem esse dignoscitur. Et volentes præmissis iniuriis, atque ipsius fraudibus obuiare, ac Euangelicam doctrinam sequi, quæ nos monet, quod omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, abscindatur, & mittatur in ignem. Licet fideles, Reges, & Principes in suorum dignitatis eminentiam, libenter condignis honoribus, & gratiosis fauoribus prosequamur: tamen, vt culpa supplicium timeat, & virtus retributionem expectet,* Robertum *ipsum, cuius eligimus domare superbiam, & præsumptionem erectam conterere, a statu suo quantumcunque sublimi deponere, cum propter præmissa læsæ Maiestatis crimine reus sit, vniuersis, & singulis dignitatibus, quibus se intitulat, & decorat auctoritatibus, honoribus, libertatibus, immunitatibus, priuilegiis, prouinciis, contratis, ciuitatibus, castris, terris, villis, feudis, vasallis, bonis, rebus, iuribus, & iurisdictionibus, tam perpetuis, quam temporalibus, quos, quas, & quæ habet, tenet, & possidet, vel quasi, seu habuerunt, tenuerunt, & possiderunt quomodolibet hactenus ipse, vel sui prædecessores, priuamus, eundemque* Robertum *rebellem, proditorem, & hostem Imperii, dictæque Maiestatis reum de toto prædicto imperio exbannimus, & diffidamus, & ipsum, si quo tempore in nostram terram, & Imperii fortia venerit, vita per capitis mutilationem priuandum, in his scriptis sententialiter condemnamus. Statuentes, & mandantes, quod nulla persona*

 cuiuscun-

cuiuscunque nobilitatis, excellentiæ, status vel conditionis existat, nullaque ciuitas, castrum, villa vel vniuersitas eidem contra nos & Imperium præbeat publice vel occulte auxilium, consilium, vel fauorem, sub pœna centum librarum auri pro qualibet ciuitate, & quinquaginta librarum auri pro quolibet castro, villa, Marchione, Duce, Comite, Barone, & quolibet Nobili in viginti librarum, aut pro qualibet alia singulari persona pro vice qualibet, qua contra fecerint committenda. Quodque cuilibet impune liceat ciues, incolas, & habitatores ciuitatum, castrorum, villarum, & quaslibet alias singulares personas, cuiuscunque status & conditionis existant, quæ contra nostrum honorem ei obedirent, vel darent auxilium, consilium, vel fauorem, publice vel occulte offendere in persona, rebus, & iuribus, & ipsos, & ea capere, arrestare, & detinere. Inhibentes etiam, & præcipientes expresse, ne aliqui debitores eiusdem* Roberti *de bonis in quibus tenerentur, in aliquo eis satisfaciant, vel præsumant quomodolibet respondere: Alioquin tantundem* Cameræ *nostræ persoluant, & ad id sine strepitu, & figura iudicii compellantur. Vniuersitates, & prouincias, ciuitates, castra, villas, & singulas Vniuersitates, & quaslibet singulares personas, cuiuscunque præeminentiæ, vel excellentiæ, etiam si præditi regia dignitate, & cuiuslibet alterius nobilitatis, conditionis, & status existant, quæ ex aliquo pacto, promissione, seu obligatione dicto* Roberto, *aut suis prædecessoribus facto, vel pœna apposita sub quacunque aliorum forma comprehensa, vel comprehensi sint ratione, causa, vel titulo, & specialiter de aliquo seruitio faciendo, vel omni modo, armatorumque aut aliud subsidium dandum per mare, vel per terram tenerentur eidem* Roberto, *ab ipsis pacto promissione, obligatione, & pœna apposita: Vasallos quoque, feudatores, & omnes & singulos, qui eidem fidelitatis, & feudi, vel alia quacunque ratione, vel causa* ad aliqua* *74
paranda seruitia personalia vel realia tenerentur, ab omni vinculo fidelitatis, subiectionis, & obedientiæ ei, vel suis heredibus faciendæ absoluimus penitus, & in totum. Ita quod nec ciuitas, castra, villæ, vniuersitates, & personæ prædictæ pacto, vel obligatione prædictorum, nec vasalli, & feudatarii præfati, cuiusuis fidelitatis, & subiectionis, vel obedientiæ ratione, causa, vel titulo sibi, vel suis heredibus quomodolibet teneantur. Prouincias enim, ciuitates, castra, terras, villas, feuda, vassallos, bona, res, iurisdictiones, iura, seruitia, & quæcunque alia sub nostris comprehensa priuatione, & absolutione confiscamus; demum omnibus & singulis Militibus, Auditoribus, Iudicibus, Iurisperitis, & Notariis, qui eiusdem Roberti *domestici, seu familiares existunt, seu aliis, qui in eius seruitio esse noscuntur, & quibuslibet aliis districte præcipiendo mandamus, quatenus* ab ipsius* Roberti *familiaritate, consiliis, directione, & obsequiis quibuscunque infra duorum mensium spatium ab hodie computandum cum effectu recedant, nunquam ad eius consilium, vel seruitium accedere publice, vel occulte præsumant. Alioquin ipsos Milites honore, & dignitate militiæ, & Iurisperitos omni iudicandi, & assidendi.... omnibus, & singulis priuilegiis, & immunitatibus, ac Notarios notariatus officio, eos videlicet de dictis Militibus, Auditoribus, Iudicibus, Iurisperitis, & Notariis, qui huiusmodi mandato nostro non paruerint, ex nunc, pro vt ex tunc, priuamus termino suprascripto, & inhabiles, & infames reddimus, ita quod elapsis mensibus supradictis ad nullos actus legitimos postmodum quocunque tempore admittantur. Huiusmodi autem priuationis, confiscationis, exbannitionis, diffidationis, condemnationis, & absolutionis sententias in his scriptis fecimus, & alia omnia, & singula facta, & instabilimenta facimus exigente iustitia, & bono Reipublicæ requirente, ac ex certa scientia de plenitudine potestatis. Supplentes omnem defectum, si quis forsan in inquisitione prædicta de quibuscunque processibus propterea factis ob aliquam iuris solemni-*

*al. *XX libr. auri*, omisso, *in*. dein, & *qualibet*.

*al. *quod*

solemnitatem omissam esset habitus, non obstantibus aliquibus legibus, vel statutis, contractis, & priuilegiis sub quacunque verborum forma concessis; etiamsi de ipsis oporteret de verbo ad verbum in præsentibus fieri mentionem, quæ contra præmissa, vel præmissorum aliquid possent, quomodolibet obiici, vel opponi, quibus specialiter derogamus. Actum Pisis in præsentia nostrorum Principum, & Baronum, populi multitudine copiosa VII Kal. Maii, Regni nostri anno quinto; Imperii vero anno I.

VI Cum æstas instaret, & campi ad maturitates vbique fruges educerent, conciti ad bella rebellibus inferenda contubernalium Cæsaris animi, ipsumque ad bellorum motus iugiter incendebant, legatos, nuntiosque per amicorum Tuscorum ac Longobardorum ciuitates, & municipia mitti suadebant: quæ omnia summopere illo imperante omnibus solertiis effecta sunt. At proficiscentibus ab *Cane Grandi*, & *Passarino* de *Bonacosis* equitibus ducentis per *Lunesanam*, ductoribus *Franceschino* de *Dallo* Marchione, *Paganio* de *Panico* Comite, & *Guidinello* de *Monte Cucudo*, sors infesta obuenit. Nam venientes *Vanni Scornazanus* Pisanus exul cum mercenariis equitibus, quos Lucenses illi ducendos commiserant, ad *Massam Marchionum* ex improuisu circumuenit, incautosque dispersa eorum acie fudit, vbi cæsa eorum capita sex & octuaginta; capta sex & quadraginta, ceteris in fugam versis. Inter cæsos *Franceschinus* Marchio præfatus, *Otholinus*que frater captus. Signa militaria tria, vnum Imperialis aquilæ, alterum *Canis Grandis*, tertium *Passarini* Mantuanorum Vicarii Lucam ad spectaculum delata XI Kal. Iunias. *Pugna apud Massam Marchionum Malaspinæ.*

VII Multis ergo curis implicitus Cæsar, permulta ingenti animo versabat. Hinc suppetentibus terrestri bello viribus anxios Florentinos, multosque præteritis damnis affectos, iterum inuadere, exagitare; hinc Lucenses, veluti in ostium oppositos, mœnibus arctare, municipiis, castellisque, ac coloniis vndique exuere, denudare, facileque tunc illi ad alias Tuscorum vrbes euincendas progredi, ob idque sparsas fidelium copias Pisas elicere. Nec minus & fortunam mari tentare, si se captaret opportunitas, vt in Apuliam nauigaret, ob quam causam *Fridericum* Siciliæ Regem totius naualis belli Admiratum suum in publicum pronunciauit, constituitque, illo apparatum Galearum XXIIII remige aggregante. Nec desides Ianuenses quinque & viginti Galeas cum armamentis ad hanc Cæsaream classem augendam *Lamba* de *Auria* Admirato præsto esse, Pisanosque Galeas XII multa impensa ad tantos progressus offerre. His * inuadendum in Apulia *Robertum*, cuius oppugnatione Italiam totam subiici certissimum erat, Cæsari persuasum erat. *Apparatus Cæsaris terra & mari aduersus Robertum Regem Apuliæ.*

*75

VIII Verum vltimo Kal. Iunias sic tumescentibus bellorum incrementis Marescalcus Cæsareus cum cohortibus, & Pisanorum militiis, & peditum manipulis per Lucenses agros ad *Petram Sanctam* aquilas tulit. Ea colonia diues erat. Quæ, quamquam intra Pisanorum fines, iam dudum a Lucensibus possessa fuerat, in ipsam insultu facto vndique cum sagittarum, missiliumque iactibus, frustra resistentibus colonis, ac nonnullis imperialis partis factiosis operam dantibus, eruptum est. Tunc locupletum incolarum captatis mercibus, pingui præda victores potiti sunt. Lucensium vero stipendiarii centum, qui præsidio erant, in ipso conflictus actu violenti per orientalis partis portam erumpentes, fugæ remedium nacti sunt. Extemplo Marescalcus, & ceteri Cæsaris milites, Pisanique captiuos terrigenas cum spoliorum, & prædæ magnis oneribus per callem, qui ad mare prouehit, ad † plagias * *Motronis* vexere **, in Galeas duas Pisanorum cum lembis tantarum rerum capacibus, vt Pisas deferrentur, locauere. Dumque iam delatores ad æquor remigassent, ecce inopinatus subiit euentus. Nam *Roberti* Regis Apuliæ piratæ, qui per eas oras, vt incautos Pisanos, seu circumuagantes Cæsareas rates circumuenirent, intenti procurrebant, vasa huiusmodi duo cum lembis, & omni præda, ac ductoribus eripuere, rerumque omnium facili successu potiti sunt. Lucenses quoque per signorum indagines horum certiorati, maturantes iter cum militum, peditumque phalangibus ad *Vicum Camaioris* *Captio Petræ sanctæ per Marescalcum Cæsaris, & Lucensium obsidio, & varii in finibus Lucensibus congressus.* * mel. plagas ** l. & Sch.

Bbb bbb 2 duobus

duobus ferme millibus passuum a *Petra Sancta* distantem, audita hostium victoria, substitere, ibique pernoctantes Luciferum moto exercitu *Botharam* perrexere; locus is a *Petra Sancta* passibus fere mille quingentis distabat, Lucam confestim nuncios destinantes, vt ad id loci socios Florentinos, qui externa die Lucam in subsidium venerant, transmitterent. Ipsique ea die celeres in eadem castra centum numero pedites se adiunxere. Sicque coniunctis copiis confisi, pontes ac vias, quæ montes a palude distingunt, per quos hostibus reditus erat, deiecere, vnde nec illis, nec ferro aperiendus reditus pateret, nec suffragantes ab Cæsaris partibus accedere, nisi per medias Lucensium copias consequens erat. In Lucensium castris tunc post triduum fuere militum millia duo, peditum millia viginti, Cæsarei milites mille ducenti, peditum millia decem.

† Hic locus hodie quoque indigitatur, *le piagge di Mutrona*. Vtitur autem auctor noster hic, atque alibi verbo, *plagia*, pro eo, quod est vulgo, *piaggia*, quo nomine significantur omnia decliuia, montium præcipue, ac litorum. Et videtur id verbi vnum esse ex iis, quæ a Græco idiomate in Tuscum se transtulere, absque vt per Latinorum fines transirent. Quod genus permulta esse ostenderem, si vacaret. Πλάγιον autem græce *obliquum transuersumque* significat. Et cum talia sint & montium latera, & riparum, litorumque tractus, ideo hac appellatione recte donantur. Probo tamen oculatissimi Glossographi emendationem, qui, *plagas*, pro, *plagias* reposuit. Quod nomen sicuti latinum est, ita fortasse nimis videri possit hic generale, cum tractum terræ omnem, æquum iniquumque significet. V.

Tantis sub rerum vtrinque apparatibus insperata Lucensibus occurrit nouitas. Insinuatum quippe *Ioanni* de *Porticu* vallis *Arni* pro Lucensibus Potestati *Fuscendum* * eiusdem vallis casttum munitissimum, clandestina eorum, qui præsidii primores erant, prodirione prodendum Cæsari, iam pæne ad actum rebus compositis, Comite Sabaudiæ cum Regiis copiis, apparatibusque omnibus ad portas excidendas noctu properante. *Ioannes* vespere declinante coniuratione detecta, conspiratorum partem pluribus profugis* temp..... *Robertum*que *Rubeum* duplici ad eam portam, quæ *sancti Bernardi* dicebatur, præsidio stare iussit, sicque aliter, quam meditati fuerant, proditores verso successu Comitem aduentu suo frustrati, conuictique criminis Lucam dimissi suspendio pœnas dederunt, vexillaque duo versis aquilis, quas illi ad proditionem parauerant, Prætorii Lucensis fastigio appensa. In digressu tamen a * *Foscelo* populabundus Sabaudiensis oram eam cum coloniis singulis igni, ferroque vastauit. Timore perculsi Vicenses ægre obediebant Lucensibus, vbi * & banniti, relegatique Pisani defluxerant. Ipsumque *Busiani* casttum superbe, insolenterque mandata peragebat. *Aranum* per hos dies Gibolengi inuasere, quod paulo post *Græcus Bernarducius*, eius oræ Vicarius, introductis Gelfis accepit. *Graphagnanæ* incolæ detectis partium odiis, diu contritis, certamen singulare gessere. Obtinentibus tamen Gelfis earum dierum vna, Nonis Iuniis, quadraginta ex Gibolengis gladiis interiere, cæsis ex Gelforum parte XV. Huius certaminis subsidiarii eo rumore excitati fuere Lucenses populi *sancti Petri*, qui tunc in ea regione erant. Hoc congressu, motuque elati in *Graphagnana*, & *Terelio* Gibolengi deinceps Gelfos maioribus agitauere molestiis. Verum *Bartholomæus Passarelli* pro Lucensibus itidem potentatum habens, conniuentibus oculis, vt res exposcebant, res præterite sinebat, dum tantum ab rebellione expressa illos arceret. Sicque in Viciano Rectoris specie residens erat. In Lucensium castris interea discors opinio. Ipsi quidem Lucenses instabilem exercitum præsentientes, horrentesque, ne expeditionis solatio illos ab hostibus indefensos destituat, misceri prœlium eflagitabant. *Dego* stipendiariorum Florentinorum princeps, ac subsidiarii Bononienses * assentiebant. Soli Florentini moræ patientes, hostes inclusos in se ipsos confici adiudicantes, prœlium detrectabant. Sicque in ancipiti in dies factum suspendebatur. Anxii Pisani suorum tædio, quos angebat impermeabilis accessus, inde & rerum familiarium inopia, vt vnde * irrumperent, quatenus & ipsi possent, machinas, testudines, cataphractas, onerarias barcas, quas *Barbottas* ipsi nuncupabant, cum bancio-

* infra *Foscelum* dicitur Sch.

* f. *temptari* Sch.

* supra *Fuscendum* dicitur. Sch.

* mel. *quo* V.

* 76

* mel. *inde* Sch.

bancionibus * frumentariis, omnique nauali, terrestrique apparatu instruxere, vt ferro, viribusque se obiectarent, ad statutamque Iunii diem XIV egredi coniurauere. Sed ecce in summo Gorgonæ fastigio ignem emicare, quod signum *Falo* † ipsi nuncupabant, conspexere. Huius indices signi *Roberti* Apuliæ Regis Galeas in *Elbam* declinasse declarauere, ibique identidem damna intulisse incolis, mox & in portum Pisanum descendisse. Verum Falonis indicio Gorgonei classem Pisani in tutum redegere, illæsamque seruauere. Hæque in sequentem diem Galeæ in plagias *Motronis* scopulo adhæsere. *Aldemarius Calaber* harum Vice-Admiratus (nam & *Corradinus Spinola* Ianuensis Superadmiratus Regis eiusdem erat) per callem, qui ad *Camaiorem* vehebat, ad Lucensium exercitum se contulit, dimisso apud Motronem nauigio. Hincque consalutatis exercitus Primoribus, pro Regia Maiestate se itidem affuturum, missumque ab Rege indicauit, iis monitis, vt e balistariorum tribus millibus septingentis tractis, qui in vasis illis erant, septingentos secum in castris accipiant, ceteros præsto adesse, vbi melius se captaret opportunitas, Tuscorum suorum seruitia suppleturos, terraque, marique Galeas eas in maris ore catenatas subsistere, vnde regressus, seu fuga hostibus futura esset. Nec his veluti tantæ opportunitati non suppetentibus contentum Regem; sed in mandatis *Corradino* adiectum, vt Galeas alias sex illis coniungat. Ipseque triginta insuper armari iusserat, vt quinquaginta necessitudinem compleant amicorum. Pisani his perplexi, tardatique horum intercapedine dierum, consumptis, quæ ad victum, opusque, quod aggressi fuerant, inaniter frustra tempus illud triuere. Nec illis supplementa. Suppleant, dum e *Lunæ* finibus longo bello iam affectis frumentandi facultas deesset. Idque idem e Ianuæ *Riparia* obtigerat, quam veluti sterilem constabat. Nec suis opitulari terraue mariue possibilitatem adesse intuebantur, ad quos omnis ademptus accessus terrestris. Os quoque maris Galeæ obstruebant. Angebatque Imperatoris, Pisanorumque animos, quod iam victuum penuria intolerabilis suos afficeret, præsertim vini defectus, cum minima eius cessus * mensura, quam *Mitadelam* †† terrigenæ vocant, Pisanæ monetæ solidis duobus arrogatis venditoribus emeretur. Marescalcus Cæsaris solertia vigili in diffugium pronos membrorum mutilatione suos pæne arcebat, ad quos supreme arctandos cura Lucensium sedula dies noctes fatigabatur, excubiis vndecunque dispositis, pæneque, vt eos quamquam sic affectos prœlio incesserent, castra continebant.

* f. *barcinibus* Sch.

* f. *census* V.

† Vox *falo* acuta accentiuncula notanda est, *falò*. Significat autem flammam, seu flammæ splendorem, vel potius repentinam flammæ apparitionem. Et videtur esse vnum ex iis verbis, quæ a Græcis ad nos recta migrarunt. Illis enim φαλὸς denotat *splendidum* vel *album*, deriuatione a verbo φάω, quod est, *luceo*. Consimile huic verbo (quod obiter dixerim) est nauticum illud, *fanò*, quod Græcis est φανὸς, & significat *lampadem* seu *laternam*, a verbo φαίνω, quod inter alia est, *luceo*, seu *appareo*. Galli dicunt, *falot*, quod videtur affine τῷ *falò* Etruscorum. V.

†† Scribendum est, *Metadellam*, uti hodie quoque appellatur a Thuscis. At *Mussatus* per vnam tantum liquidam eam enuntiauit, more scilicet Venetorum, qui bellum internecinum cum geminatis omnibus indixisse videntur. Quo fit, vt *quelo*, *elo*, *belo*, *fato*, *puto*, pro *quello*, *ello*, *bello*, *fatto*, *putto*, &c. tandem id genus omnia tenui hoc sono pronuntient. ---------- *Metadella* duplex mensura est, altera solidorum, liquidorum altera. Nam apud Etruscos modius diuiditur in XXIV partes, quas illi vocant *staia*. Sextarius item dispescitur in duas, quas *minas* appellant, *quartinasue*. *Mina* iterum secatur in duas, quas indigitant, *quarti*. Quartarius hic deinde scilitur in duas, quas dicunt, *mezzi quarti*, seu *metadelle*. Post hæc *metadella* erciscitur in duas, quas nominant, *boccali*: baucalium rursus partitur in duas, quibus nomen, *mezzette*: quæ tandem in duas minuuntur, quarum appellatio, *quartucci*. Vides igitur, *metadellam* esse octauam partem illius mensuræ, quam illi sextarium appellant; licet nonnulli *16* esse velint, eandemque cum baucalio. Quod autem pertinet ad liquida, *metadella*, quæ idem est ac *mezzetta*, est quarta portio illius œnophori, quod Etrusci appellant *fiasco*. Hoc enim diuiditur primo in *boccali*, tum in *mezzette* vel *metadelle*; posthæc in *quartucci*; ac tandem in *quartuccini*. Accedit ergo metadalla ad Ξ i. e. ξέστης Græcorum. V.

*ALBERTINI MVSSATI

DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS

LIBER XIV.

*77

Defectio castrorum Romani & Gisalbæ ad Gelfos Longobardos.

Rubr. I CAstro *Colonii* Pergamenses exules potiti, vt præmonstratum est, intrinsecos, ceterosque, qui vrbi adhæserant, municipes vndique conterruere, in quo ipso motu *Fridericus Coglonus*, qui eatenus Vicario Cæsaris paruerat, egressus ciuitatem in *Martinengum* confugit, confæderatusque extrinsecis bellum vrbi, accitis suis circumfidelibus, intulit, cuius rei causa sic ferentibus successibus *Romani* castellum ad *Giselbertum Carpionum* Pergamensem, iam dudum exulem, defecit. Item & *Gisalbæ* Consules castrum & se victoribus applicuere. Sicque breui mutatis vicibus Pergamensium coloniæ, municipiaque omnia inexpectatis concursibus sibi rebusque suis consulentes, in fidem Gelforum venere. Militia igitur, populusque Pergami compositis viribus per distinctas acies *Vezanegam* perrexere. Locus is a *Colonio* castro millia passuum circiter quatuor distabat. Dum itaque ea forte die, videlicet XVII Kalendas Iunias, iidem extrinseci Pergamenses, Laudenses, Cremonenses, Brixienses, qui ducenti fere hastati ad agros depopulandos exierant, præfatam militiam, ac populum in *Vezanegam* aduentasse cognouissent, parua a loco distantia frondosis abditi velaminibus, vt intrinsecos lacesserent, præmisere cursores. Ii, qui in *Vezanega* erant, audentioribus, quam prouidis animis continuo aduersus cursores incompositis ordinibus discurrere. Signo extemplo dato, qui prope latebant, iam cœpto cum cursoribus congressu magno, illos adorti sunt. Nec, qui exierant, primum sustulere impetum, quin fugati magna strage in *Vezanegam* regrederentur. Tunc & inde frequens extrinsecorum excursus fines Pergamenses ferro, ignique vastabat, quosque incautos extra valla, & munitiones inueniebat, obtruncabat. Interfecti in Cluso *Matthæus* della *Bora*, & *Morus Alexii* ab extrinsecis cum Pergamensibus interioribus ferme quinquaginta, quorum internecione confusi, qui omnia montana Pergamensium incolebant, ad Gelfos defecere.

Defectio castrorum Irmignani, Spirani, Calcinati, & Cisarani *ad Gelfos Longobardos.*

II Castraque multa per planitiem, inter quæ *Irmignanum*, *Spiranum*, *Calcinatum*, *Cisaranum*, ex ipsis quoque montanis aquarum cuneos, quibus ipsa Pergami ciuitas aquabatur, confregere, fontes alio diuertentes. Vix itaque pæne obsessa mœnia Vicarius Cæsaris cum intrinsecis continebat.

Prælium inter Cathelanum, Cozo, Roberti *Regis Vicarium apud* Cassinas.

III Hoc eodem mense Maio *Cathelanus Cozo*, *Roberti* Regis Apuliæ apud Alexandriam Vicarius, cum exulibus Alexandrinis, Pedemontanis, ceterisque Imperialis partis, qui *Cassinas* tenebant, compestre prœlium iniit, quo victi, fugatique Cassinenses, exitialem conflictum perpessi sunt. Ex quingentis quippe peditibus, cum fere triginta hastatis militibus, qui ad congressum venerant, captisque centum quinquaginta, in Cassinas rediere, ceteris cæsis captisque, inter quos *Raymundus Marchio* de *Ancisa*, *Romæus Lanzauegla*, *Galuagnus Merlanus*, *Lanzalotus Viciatus*, *Galuagnus Lanzauegla*, aliique Primores, qui Cassinarum defectionis auctores fuerant, in captiuitatem Alexandriam ducti fuere. Captiuorum capita ducentum quinquaginta. Multa in *Brumidam* fluuium demersa.

Captio castri Sarmatiæ *per Gelfos Longobardos.*

IV Hos prope dies *Paganus Raina*, *S. Saluatoris* Potestas cum subiectis castrum *Sarmatiæ*, opportunitate captata, violenti oppugnatione, custodibus, qui eius præsidio erant, trucidatis, occupauit, dum ipsius Sermatiæ terrigenæ cum omnibus copiis ad castrum *Genzani* debellandum perrexissent. In ea cæde *Franciscus Canis*, qui factionis *Canum* de *Casali*, aliorumque Imperialium inibi princeps erat, obtruncatus est: plures quoque subita ignis iniectione præoccupatos incendium consumpsit. Huius castelli excidium vehementi gentium Imperialium læsioni fuit, in quo, tamquam circumuolantium, palantiumque ex Alexandria, Casali, Vercellis, Papia amicorum Cæsaris nido recipie-

recipiebantur. Erantque prætereuntium de Casali Vercellas obex, ne cui liber inde transitus foret.

Congressus Caualaciorum & Bruxiadorum de Nouaria.

V Itemque pæne per dies eosdem apud *Vuastos* aggerem æquo campo directis aciebus concurrerunt inuicem *Bruxiadi*, & *Caualacii* de Nouaria exteri cum aduersis Nouariensibus, nec non & exulibus Vercellarum, vbi
*78 Nouarienses & Vercellarum exules terga victi * dedere, cæsis ex eis tercentis sexaginta, ceteris in vrbem fugatis. Tuncque in Nouaria ingens trepidatio vix portis sese credentium audita suorum strage.

Captio Tribuli.

VI Cremonæ quoque lætabunda sors de castro *Tribuli* obtigit. Nam rebelle, ac infestissimum ciuitati, dedentibus municipibus ad *Passarinum* della *Turre*, *Roberti* Regis Apuliæ Vicarium, defecit. His omnibus mensis huius sic repentinis belli successibus Cæsareæ in Longobardia partes acribus vexatæ contumeliis, terrore multo concussæ sunt, de solo Germanorum aduentu spem adiicientes, ad quos euocandos Treuirensis Archiepiscopus Cæsaris frater Alpes transilierat. Verum ex Bauariæ Ducatu citra illorum spem noua per Italiam increbrescebant, arctatum sola regni sui tuitione *Ioannem* Boemorum Regem Cæsaris filium aduersantibus nonnullis ex regni Principibus factione *Henrici* Carinthiæ, qui & se Boemiæ Regem nuncupabat, vnde vix sibi suffecturus patri suffragari non valeret. Sic, aliterque varii per vniuersas Italiæ ciuitates certatim pro suo cuiuslibet libitu sermones effundebantur, nullaque interim populis quies, hinc ab Aquilone, inde ab Austro in se ruituros populos expectantibus. Iam duo capita Italiæ declarata, quorum alterum regnaturum oporteat, aut *Cæsarem*, aut *Robertum*, Apuliæ Regem; ad hos duos omnium opinionum relatio; horum, cum in Cæsarem iura omnia diuina & humana consentiant, rite rerum omnium potiturum assertiones; illorum non diffitentium, si quidem non factiosus alterum genus hominum subleuasset, alterum oppressisset adiectiones. Per hos dies lacessitus in contumaces, indefensosque Paduanos multa exulum querela Cæsar, dum conceptum in dies distulisset, damnationi illorum intendit, sedensque ad tribunal iuxta delatorum indagines, causis adiectis, nec vllius confutatione propulsatis, sententiam tulit in hanc formam.

Rubr. VII. Sententia Cæsaris contra Paduanos.

HENRICVS VII

Diuina fauente clementia Romanorum Imperator, & semper Augustus ad certitudinem præsentium, & memoriam futurorum.

POstquam Reipublicæ tuitionem diuina influentia nobis disposuit committendam pacatis seditionibus, quæ per prouinciam inimico pacis pullulauerant operante, disposuimus necessario partes Italicas reformare, in quibus vacante Imperio vniuersæ communitates, ac ciuitates Italiæ iura Romani Imperii occupauerant, & inter se intestinis bellis duriter fatigatæ, cupiditate habitantium excrescente, quibusdam ciuibus captata occasione nefanda eiectis more tyrannico regebantur, & infinitis eorum ciuibus exulantibus ab eisdem, ac bonis propriis tyrannice ab aduersariis occupatis, cogebantur per ciuitates exteras mendicare, ac multis etiam per diuersas prouincias dispersis, vitas eorum in exilio peregerunt. Verum ad ipsas partes Italiæ accedentes vniuersis nostris, & Romani Imperii fidelibus de Lombardia, qui in fidelitatis proposito perdurant, placatis atque vnitis concorditer, dum nostra foret intentio præparata ad inchoanda itinera versus Romam, vt diadema Imperialis culminis suscipere valeremus, ciuitas, & commune ciuitatis Paduæ, ac infra scripti ciues ciuitatis ipsius, & quilibet eorundem in malum damnabiliter obstinati, post recognitionem spontaneam, & fidelitatem nobis exhibitam cum patratione iuramenti solemnis, inter ceteros alios

*suæ malignitatis conatus, deferente clamore notorio, qui nulla potuit, neque potest, tergiuersatione celari, comiserunt tunc contra Regiam, & post Imperialem Maiestatem infra scripta crimina, & reatus. Ipsa namque ciuitas & commune Paduæ, & infrascripti ciues, & districtuales ipsius ciuitatis, & quilibet eorundem sinistro & vigilanti animo effectualiter procurarunt, vt ciuitates Lombardiæ, & ceteræ ciuitates Marchiæ Taruisinæ cum quibusdam ciuibus ipsarum ciuitatum, ac ciuitates Tusciæ, & aliæ vniuersitates castrorum nobis & Romano Imperio rebelles, contra nos se opponerent, & in rebellione persisterent, animo indurato, ac promouerunt & induxerunt Consiliarios, * Officiales, & homines ipsius ciuitatis Paduæ ad expellendos fideles subditos, seu amicos Romani Imperii, ac ipsos forbanniendum, ac quosdam occidendum, quosdam relegandum de ciuitate Paduæ antedicta, & nihilominus cum ipsis ciuitatibus rebellibus supradictis conspirationes & ligas contra nos, & Romanum Imperium facere præsumpserunt, & mala prioribus aliis peioribus cumulando, communicato consilio cum prædictis ciuitatibus rebellibus supradictis hominibus eorundem ordinauerunt de transmittendo ad Vrbem subsidium armatorum pro impediendo, ne diadema Imperiale suscipere valeremus. Item communicato consilio tractauerunt & ordinauerunt de accipiendo ciuitatem Vicentiæ de dominio Imperialis culminis, & de sumittendo eandem prædictæ ciuitati Paduæ rebelli, ex quo tractatu cum operibus subsecutis infiniti homines ad interitum sunt deducti. Insuper infra scripti ciuitatis eiusdem, communicato consilio inter se & cum supradictis Ciuitatibus rebellibus partium supradictarum, ipsam ciuitatem Paduæ tunc temporis nobis & Romano Imperio subiectam, & re vera sub nostro dominio existentem seduxerunt ad rebellionem, nobis & Romano Imperio faciendam, in qua rebellione continuo persliterunt, & super adhæserunt ciuitatibus rebellibus antedictis, & dum essemus diademate Imperialis culminis infulati, & resideremus cum nostro felici exercitu in castris ante Florentiam mittere Florentinis subsidium festinarunt. Nos vero cupientes scire, vtrum clamor ille notorius adimpletus esset operibus sic nefandis, de prædictis & super prædictis ex nostro voluimus officio diligenter inquirere veritatem. Et commissione prædictorum testibus omni exceptione maioribus notorie, legitime comprobata, de consilio nostrorum iudicum pronunciatum fuit solemniter, crimina supradicta in inquisitione formata contra eos contenta, & quælibet eorundem notorie fore & esse perpetrata, seu commissa per commune & ciuitatem Paduæ, & homines Paduanos in ipsa inquisitione contentos, & quemlibet eorundem, & ita per patentem euidentiam ipsorum criminum notoriam fuisse & esse commissionem reatuum prædictorum, quod nulla possint tergiuersatione celari: & tanquam contra notorie delinquentes hactenus, & nullatenus postea desistentes committere similia, & eadem posse, & debere procedi contra ipsos commune & ciuitatem Paduæ, & homines infrascriptos, contra quos inquisitio iam præcessit, & quemlibet eorum, & ipsos, & quemlibet eorundem definitiue condemnari, & puniri de crimine & reatu legis Iuliæ læsæ Maiestatis notorie perpetrato per ipsos commune, & homines Paduæ, & quemlibet eorundem in singulis capitulis in ipsa inquisitione contentis, & quolibet eorundem. Demum eandem ciuitatem Paduæ, & commune, & homines infrascriptos, & quemlibet eorundem requisiuimus, & citauimus sufficienter, & peremptorie, vt certo termino, iam elapso coram nobis, vbicunque essemus, & nostra curia resideret, ad hanc nostram definitiuam sententiam audiendam comparere curarent. Quod ipsi prædiffisi meritis & offensis, & in sua obstinati contumacia, ac fraudibus perniciosis indurati facere despexerunt. Quia igitur legitime constat, prædicta crimina & reatus per prædictos, vniuersitatem, commune, & homines infrascriptos fore commissa, prædictos, & alios quamplures dictorum communis & ciuitatis Paduæ,*

*79

Paduæ, & hominum infrascriptorum excessus nefarios, ac opera detestanda in statera iusti iudicii appendentes, & attendentes, quod dum ipsi pacem & quietem habere potuerunt cum tranquillitate, & Imperiali beneuolentia, bella proditionaliter quæsiuerunt, iniquitates exercuerunt, & procurauerunt pro posse (sicut nempe adhuc procurare non cessant) & in Imperii populum seminare Zizaniam, suscitare odia, immittere scandala, concitare tumultus, ac fouere discordias in nostrum ac Romani Imperii contemptum, & vniuersalis Reipublicæ detrimentum: ipsum commune Paduæ, & quamlibet singularem personam ipsius communitatis, ciuitatem, & homines infrascriptos, & quemlibet eorundem, cum sint crimine læsæ Maiestatis rei, & multarum nefandarum proditionum malæ præponderationis in profundum malorum demersi, in eorum contumaci absentia, quam Dei præsentia repleat, omni iure, quo melius & plenius possumus, ex certa scientia tam de nostræ plenitudine potestatis, quam alio quocunque modo, sedentes pro tribunali definitiue, sententialiter in his scriptis, tamquam rebelles, & proditores, ac hostes Romani Imperii, & læsæ Maiestatis crimine reos priuamus mero & mixto Imperio, ac iurisdictione qualibet temporali, omnique iure eligendi Potestatem, Rectorem, seu Dominum perpetuum, vel temporalem ad regimen ipsius ciuitatis Paduæ, vel eius districtus. Priuamus etiam ciuitatem eandem, & priuatam esse declaramus litterali studio, ac licentia doctorandi, & omnibus franchisiis, priuilegiis, ac immunitatibus, honoribus, ac feudis, & omnibus quibuscunque iuribus a nobis, vel Imperatoribus, seu
* 80 *Regibus Romanorum *, prædecessoribus nostris, concessis, seu qualitercunque acquisitis, & ipsa scienter reuocantes cassamus, & irritamus, & annullamus, pronunciantes & declarantes dictum Commune Paduæ, ciuitatem ac ipsius communitatis vniuersitatem, & quamlibet personam ipsius vniuersitatis, & omnes & singulos homines infrascriptos, & quemlibet eorundem feloniam, proditionem, & legis Iuliæ læsæ Maiestatis crimen contra quondam Regiam, & demum Imperatoriam Maiestatem nostram, & totum Romanum Imperium ex prædictis excessibus commisisse, veniendo etiam contra proprium iuramentum fidelitatis nobis præstitum per ipsum Commune, Consiliarios, Officiales, & homines ipsius ciuitatis, contra fidelitatem per eos factam. Et nihilominus ipsam ciuitatem Paduæ, vtpote Maiestatis crimine ream, quod muris & fortaliciis quibuscunque denudetur, ac totaliter deformetur, ita quod solo aratrum patiatur, ita quod ex omni parte ipsius ciuitatis vnicuique sit liber aditus, & decessus. Insuper ipsum commune, & vniuersitatem ipsius ciuitatis Paduæ in decem millibus libris auri fisco, & Cameræ nostræ seu Romani Imperii persoluendis propter præsumptionem commissionis nefariæ & excessuum prædictorum. Singulares quoque personas ipsius communitatis de toto Romano Imperio exbannimus & diffidamus, decernentes, quod realiter, & personaliter quælibet persona ipsius communitatis licite, libere, & impune possit offendi, & capi, & capientium serui fiant. Ipsos homines infrascriptos, & quemlibet eorundem, vtpote Maiestatis crimine madefactos, capitali pœna plectentes, vt si quo tempore ipsi, vel aliqui ex eis in nostram & Romani Imperii fortiam peruenerint, furcis suspendantur, ita quod ibidem penitus moriantur, in his scriptis sententialiter condemnamus. Ancianos quoque, & Consiliarios, siue Sapientes, vel Rectores ipsius ciuitatis Paduæ, & quemlibet eorundem, qui tempore dictæ rebellionis erant, & successiue fuerunt ibidem, & in futurum fuerint, dicta rebellione durante, de toto Romano Imperio exbannimus, & perpetua notamus infamia, priuantes eosdem & quemlibet ipsorum omnibus priuilegiis, honoribus, franchisiis, & immunitatibus a nobis, vel a Romanis Imperatoribus, prædecessoribus nostris, concessis, vel eisdem aliter acquisitis, inhabiles esse volumus iudicandi, & assidendi officio, & cuiuslibet magistratus honore. Potestates quoque, Iudices, & Notarios, qui tempore dictæ rebellionis, & ab inde citra obnoxii fuerunt de prædictis, & qui deinceps regimine dictæ*

ciuitatis præfuerint, absque nostra, vel successorum nostrorum licentia, & ad ipsius ciuitatis regimen exercendum accesserint, priuamus, & priuatos esse volumus ab officio iudicandi, præsidendi, & assistendi, & Notariatus, & cuiuslibet magistratus, & perpetuæ infamiæ volumus subiacere, ac etiam omnibus priuilegiis, franchisiis, & immunitatibus, honoribus, & iuribus a nobis, vel prædecessoribus nostris concessis, vel aliter acquisitis eosdem priuamus, ipsa priuilegia & honores ex certa scientia reuocantes, ipsosque exbannimus, & tamquam rebelles Romani Imperii a cunctis nostris, & dicti Imperii fidelibus volumus realiter & personaliter posse offendi. Iudices quoque Aduocatos, & Notarios dictæ ciuitatis Paduæ ciues, districtuales, atque incolos iudicandi, assistendi, aduocandi, & Tabellionatus officio priuamus, & perpetuæ volumus infamiæ subiacere. Item, quod prædicta ciuitas Paduæ, commune, & homines ipsius ciuitatis in dictæ rebellionis, & tam detestabilium scelerum obstinatione publica sic longæuo tempore nullatenus perdurassent sine ipsorum ciuium & incolarum patientia, & assensu, & vt pœnæ metu coacti se, & dictum commune a prædictis nefandis erroribus retrahant, & ad debitam obedientiam nostram & Romani Imperii reducantur, vniuersos & singulos dictæ ciuitatis, eiusque districtus ciues & incolas, tanquam nostri & Romani Imperii proditores & rebelles, de toto Romano Imperio exbannimus, decernentes, ac mandantes, quod nulla persona cuiuscunque status existat, nec aliqua ciuitas, castrum, vel villa, vel aliqua vniuersitas eidem ciuitati, seu communitati Paduæ, vel personæ dictæ ciuitatis, vel hominibus infrascriptis, vel alicui eorum præbeat publice vel occulte auxilium, consilium, vel fauorem, sub pœna centum librarum auri cuilibet ciuitati, quinquaginta librarum auri cuilibet castro, villæ, Baroni, Comiti, Marchioni, vel alteri sublimi personæ, & viginti librarum auri cuilibet singulari personæ pro vice qualibet, qua contra fecerint, committenda, & quod cuilibet sit licitum impune ciues, incolas, & habitatores ciuitatum, castrorum, villarum, & quaslibet alias singulares personas cuiuscunque status & conditionis existant, quæ obedirent eisdem, vel alicui eorum, vel dederint auxilium, consilium, & fauorem, publice, vel occulte, offendere in persona, & re, & ipsius res capere, arrestare, & detinere. Iubemus etiam expresse, ne aliqui debitores prædictæ ciuitatis, vel personarum prædictæ communitatis Paduæ, vel alicuius eorum, seu hominum infrascriptorum, vel alicui eorundem de debitis, quibus tenerentur eisdem, vel alicui eorum, in aliquo satisfacere præsumant, vel quomodolibet respondere, alioquin tantundem Cameræ nostræ persoluant, & ad id summarie, & sine strepitu, & figura Iudicii; & quaslibet alias singulares personas, cuiuscunque conditionis & status existant, quæ tenerentur eidem ciuitati Paduæ, vel alicui personæ de dicta ciuitate, vel hominibus infrascriptis, seu alicui eorundem, ad* aliquem pactum, vel eorum præstationem, vel restitutionem, vel aliquod seruitium faciendum, vel aliquod auxilium præstandum ex aliquo pacto, seu obligatione pœnali ex quacunque causa, seu titulo facto cum eisdem, vel aliquo eorundem, seu cum prædecessoribus suis, ab ipsa promissione, obligatione, & contractu, seu contractibus, & pœna apposita in eisdem in tantum, in quantum eisdem, vel alicui eorum, vel suis heredibus tenerentur, absoluimus, & absolutos esse volumus ipso iure, ita quod ad ea præstanda eisdem, vel alicui eorundem, vel suis heredibus nullatenus teneantur. Prædicta autem bona prædictæ communitatis, & personarum eiusdem, & hominum infrascriptorum, ac etiam aliarum personarum, de quibus superius facta est mentio, cuiuscunque conditionis existant, iura etiam realia, & personalia seruitia ex quacunque causa, titulo, vel obligatione eidem ciuitati Paduæ, communi, vel personis dictæ ciuitatis, ac etiam hominibus infrascriptis, seu alicui ipsorum, vel etiam Officialibus antedictis competentia, quocunque modo contra sistentes, & in fiscum Romani Imperii incorporantes, sententialiter in his scriptis. Ab omnibus autem pœnis prædictis excipimus illos omnes, qui essent de nostra familia, & illos,* qui

* 81

* pro, aliquod, more sæculi. Sch.

qui sunt exules a dicta ciuitate ratione partis vel fidelitatis nobis exhibitæ, quorum familias, & bona, & quos familiares nostros, & exules fideles, eorumque familias, & bona a dictis sententia, pœnis, & bannis eximimus, & sub protectione nostra & Romani Imperii reseruamus. Nec non illos nostros, qui iam ad mandata nostra venerunt, & sunt, vel qui intra duos menses proximos subsequentes ad mandata nostra & Romani Imperii reuera, & præcordiali, & fideli dilectione studuerint peruenire. Præmissa autem omnia, & singula facimus exigente iustitia, & bono Reipublicæ requirente, ex certa scientia, & de nostræ plenitudine potestatis, supplentes tamen defectum, si quis forsan in processibus propterea factis foret habitus ob aliquam iuris solemnitatem omissam, aliquibus legibus, aut gratiis sub quacunque forma verborum concessis, etiam si de ipsis, vel eorum aliquo toto tenore de verbo ad verbum oporteret in præmissis fieri mentionem, quæ contra præmissa, vel aliquod præmissorum possent quomodolibet obiici, & opponi.

VIII Incussit Paduanorum animos tanta in se Cæsaris animaduersio, tamque diræ pronunciationis asperitas, magisque Seniorum ordines, qui adhuc acceptæ cladis a *Friderici* de *Stoph* infanda tyrannide memoria non abolita, veluti facti noua imagine torquebantur. Eademque & filiorum, ac nepotum conquestio, paterna, auitaque monimenta reminiscentium, hæc non ob aliud sibi contigisse diiudicantium, nisi quod *Canem Grandem* ad instar infandissimi *Eccerini* de *Romano* ad se vorandos non excepissent, ob idque in ostio Vicentiæ ab Cæsare positum, vt in ouile improuisis pastoribus ingrederetur; sic fata poscere, vt tractim longa refecta pace huiusce Imperii flagello alternatim nunc floreat, nunc arescat Paduana ciuitas. Ad hæc habilem *Canem Grandem*, Vicentiæ Vicarium, iuuenem insolentem, in tyrannide natum, educatumque, nunc adultum eorum adipe saturandum, incrassandum. Querebanturque infertas huic damnationi causas iuxta aduersantium libitus præter veri existentias, vt scilicet *Cani* rapaci, non Imperio rebelles se opposuerint, quibus moriendum erat, si vicinitatis patientia, vt per fines contiguos luxuriasset, acquieuissent. Ipse enim antiqui, nouique odii rancore in inuisos, & ipse illis exosus stimulabatur. Nec cum Longobardis coniurasse ad rebellionis excessus: sed potius perterritos tanta crudelitate, metus instantis exemplo ad sui tuitionem erexisse animos, dum accepto iugo mansueti Paduani millia florenorum centum, quibus victa Brixia cessit, vt pacem coemerent, persoluissent, ab Cæsare pacem non emerant. Si *Canis* suis esset moderator habenis, fundos, castra, prædiaque Paduanorum, quorum non quota pars in ciuitate, finibusque Vicentiæ sita erant, daturus erat *Canis* ciuibus Paduanis in suo libero iudicio. Ipse metus executor in Cæsaris tribunali, in conciuium Vicentiæ Paduanorum capita ius dicturus, cuius exemplo pariturі Longobardi electis Vicariis huiuscemodi e tantorum multitudine subiectorum. Hæc indigna, inhumanaque, nec omnino tolerabilia Christicolis.

Conquestio Paduanorum de Cæsaris sententia.

IX His, aliisque Paduani exacerbati molestiis, in *Canem* hunc sæuiendum, propulsandumque * concretis in vnum viribus Senatu numeroso mille virorum censuere, experiendumue ferro, vtra sic partium validior potentia, an *Canis*, cui triplex ciuitas copias administrabat, an extensa ad extremum fulcimentum, experimentumque Paduana, nullius suffulta adiumento communitas. Accitis ergo in vrbem ruricolis, quibus iussa vehiculorum, fundibulariorum, leuisque armaturæ ad bella instrumentorum obsequia, magno fremitu, armorumque fragore centuriatis militum, ciuium, mercenariorumque ordinibus XI Kal. Iulias ad Estensem coloniam copias eduxere, summoque sequenti diluculo in castro *Montagnanæ* recollecti in diem tertiam per Veronenses fines migrantes, dum iam vesperasceret, in villam *Arculis* insultum magna vi, tumultosisque clamoribus fecere. Dumque ad tutelam loci dispositi, qui in eo præsidio erant, per missilium iactus ad valla per summos aggeres insultantes pedites propulsarent, desilientes equis milites, in foueasque descendentes, fixis in aggeris crepidine mucronibus, raptim ad vallum cum interioribus manus conferebant. Sed territi Arculenses instantis aggressus pertinacia, signo receptui

*82

Concremati Veronensium agrorum, a partis Veronæ vsque in Paduanos fines ab orientali & meridionali partibus.

per loci Capitaneum dato, castello destituto, incensoque ponte, qui *Alponis* fluentum complectebatur, fugam arripuerunt, trucidatis tamen duobus, & triginta, qui insecutione repentina Paduanorum tardati, substitere. Capti fere totidem. Paduani primo successu alacres castra per *Arculis* ædes disposuere. Nec remissi abeunte nocte, ante luciferum, eductis aciebus per latissimum callem, & ditissimas *Blundarum*, & *Porcilis*, ac Villarum oras, quæ cis *Aticem* longa pace incolebantur, in ampla pascua descendentes ad *S. Martini Bonalbergi* vicum venere, nec quicquam vasti in itinere ipso facientes ad vrbem *Veronæ* magna gratulatione signa direxere. Cumque ad suburbanum, vbi *sancti Michaelis* basilica erat, permeassent, fixis aciebus ante Veronæ conspectum, *Vinciguerram sancti Bonifacii* Comitem cum stipendiariorum cohorte ad portas vrbis currere permisere. Is Veronensis exul erat, cuius pater, auusque vrbe pulsi longo ab æuo vrbes & loca pererrauerant. Penetralia ciuitatis plena timoris erant, vixque *Fridericus* della *Scala*, qui potestatis vices pro *Cane* consanguineo gerebat, ad portas claudendas instante metu suffecit. His qui citra *Aticem* amnem, qui vrbem intersecat, vltra pontem diffugientibus, thesauros, carosque penates cum parua sobole, & carioribus pignoribus aduehentibus, ad salutemque trahentibus. Veruntamen tantæ tutelæ memor *Fridericus*, præuisusque fuit, qui in portarum obice ex transuerso plaustra annecti iusserat, excludique nonnullos ex peditibus stipendiariis, qui lanceis longis, ac balistis, ne ignis portis suppositus illas accenderet, veluti morti deuotos, prohiberent. Hi insultum, quibus valuere viribus, lacessiti, impulsique sustulere, *Vinciguerra* Comite eos adoriente, impetenteque, qui coacti insultantium inuasionibus plaustra partim transilientes, ad septem & viginti numero confossi sunt. At *Bornius* de *Samaritanis* Bononiensis, Paduanorum Potestas, dum hora declinantis solis regressum appeteret, nec vt ciuitas oppugnaretur primi fuisset propositi, non aduectis longioris temporis sarcinis opportunis, signum receptui dari iussit. Tum per horæ spatium exaudiendus inter vrbis mœnia tubarum clangor expectantium acierum præconium obstrepuit, & qui prœlia efflagitabat *Vinciguerra* Comes cum * Paduanorum iuuenum certamini insistentium reuocatus est. Is dies festus ac memorabilis Paduanis *S. Ioannis Baptistæ* fuit, VIII Kal. Iunias anni Domini XIII. CCC. milleni. Tunc incendiis, rapinis, capturis, occisionibusque repertorum extra mœnia nullus modus. Nam per triduum distinctæ per vias, & colles Paduanæ acies ab ipsis mœniis, sicut distinguit orientalis pars, gemina dumtaxat arce dimissa, quæ in apicibus montium *Suauii*, & *Ilasii* eminebat, igni, populationique consumpsere vsque in Paduanos, Vicentinosque fines: diruptaque, ac exusta altissima *Canis Grandis* palatia, quæ in monte *Aureo*, *Calderio*, *Suauio*, & *Ilasio* erant. In plerisque quoque locis, præsertim montis *Aurei*, & *Suauii* miserabilis repugnantium incolarum cædes, deductique animantium greges, armentaque cum captiuis ruricolis in castra ad *Arculem*: ceteros vero fines Athesis latitudo sola defendit. Porro castris exustis victores *Montagnanam* hilaritate multa regressi sunt.

* videtur desiderari, *manu*, vel quid simile. Sch.

*ALBERTINI MVSSATI *83
DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS
LIBER XV.

Prælium inter Comitem Goritiæ, Paduanos, & Taruisinos vltra Plabem apud flumen Montegani.

Rubr. I. AVertit Paduanorum conceptus nouum a finibus Taruisii iuuamentum, quod diu ante magno ære molitus *Canis Grandis*, Cæsaris quoque intercessione, sibi quæsierat, *Henricum* scilicet Aquileiæ Comitem, Cæsaris accitum legatis, susceptoque ab ipso *Cane* ære cum Sclauorum, ac Teutonicorum, nec non Foroiuliensium multo agmine transitum a Taruisinis, vt ad *Canem Grandem* in eius subsidium migraret, petiisse, *Sacili*que iam copias aggrasse, in cuius comitiua aduenerant, pars dati æris mercede, pars amoris gratitudine. Hi oræ Sclauonicæ, Tirolis, ac Foriiulii Duces, ac Primates. Ipse quidem Comes Aquileiæ cum

cum galeatis militibus duobus & octuaginta, balistatiis equitibus sex, & quinquaginta. Comes *Aunciburc* cum galeatis octo & viginti, balistariis equitibus duodecim. Comes de *Auforborc* cum galeatis sexdecim, balistariis octo. Dominus *Ratimborc* cum galeatis quinquaginta, balistariis viginti nouem. Dominus *Saffenborc* cum galeatis decem octo, balistariis sexdecim. Dominus de *Guisinich* cum galeatis viginti duobus,balistariis decem octo. Dominus de *Oueſtam*, & Dominus de *Stofemborc* cum galeatis centum viginti septem, balistariis sexaginta. Dominus *Clanic* cum hastaris quatuordecim. A *Didimo Doymo* Comite transmissi hastati quinquaginta. A *Babanico* Comite septuaginta. E foro Iulii galeati septuaginta septem, aliique hastati milites sexaginta, aliique in equis minoribus plebeiorum per easdem oras aggregatorum sex millia fidelium. Acceptis igitur a Taruisii communitate literis Paduani, collectis extemplo signis, ad vrbem iter dirigentes ex suis mercenariis militibus CCCC trans fluuium *Plabis* ad *Montegani* fluuii ripas, vnde hostibus transeundum erat, direxere, ipsique magnis militum, peditumque copiis castra *Bassiani*, & *Citadelæ* trans *Brentam*, vt conuenire cum fiduciariis *Cani Grandi* denegarent, muniere: nec minus vrbi, ceterisque municipiis, vt propterea in tuto essent, prouidere. Taruisina ciuitas in statum communem post positum *Vecili* de *Camino* dominium redacta, magnis inter primores, & plebem simultatibus agitata per multos anfractus versabatur. Plebs in insignes obstinata, quod illam illi paruipendere assuefacti, præteriti dominii fiduciis, quas nondum præcordiis posuerant, increscens iugiter in eos odium coalebat, simulabatque grauibus, onerosisque plebiscitis. Inter hanc plebem factiosi & nonnulli erant Imperialis partis amore veteri imbuti, qui incalescentes ad insignium exagitationes identidem ceteros incitabant. Insignes vero assidue his stimulati, vt iniectas in se ignominias propulsarent, mansuetudinibus multis per conuentus, & conciones fiducias captare satagebant, quæ omnia ad contrarios conceptus superstitiosos plebeiorum animos feruentius accendebant. Ea primorum nobilitas antiqua ecclesiasticæ seu Gelfæ partis factione alita erat, in qua viuaciter persistebant. Sic disposita Taruisina communitas certatim multis ante disceptationibus subsidium a Paduanis poposcerat. Criminabatur per susurra in priuatis, publicisque locis plebs Nobiles, quod, vt sibi dominia vrbis quærerent, vtque Gibolengos, plebeiosque vrbe pellerent, Paduanos allicerent, non prorsus, vt a Comite *Aquiliciæ*, seu hostibus illos tutarentur. Hocque in ambiguo diffisa, stimulataque plebs torquebatur, exosos, inuisosque Paduanos admodum habens. Vixque * potius finibus arcendos, quam perniciosum illorum subsidium quærendum decertans. Vicerat tamen & Nobilium instantia, & Comitis *Aquiliciæ* timor, cuius omnino tyrannidem abominabatur, sed sic admittendos ad idem subsidium Paduanos, vt ab Vrbe per passuum millia VIII abstinerent, nec municipiorum munitionibus receptarentur, ad obuios passus aduersus eundem Comitem statiua sua ponerent, sint hæc in eorum optionibus, alias sibi pro suo interesse consulerent. Non maiori acceptatione Paduani, quam, vt

* 84 præmissum est, trans *Plabem* secus fluuium *Montegani* * stipendiariorum equitum, peditumque cohortes disposuere. Erat hæc custodia passuum fere sex millibus protensa per quinque exercitus, locisque totidem, quibus patentiores transitus erant, obsidenda. Reliquæ riparum crepidines sui natura hostes excludebant. Diuisa exercitibus loca, Taruisinis duo, Paduanis tria, cum arbitratu Ducum exercituum, præsertim Taruisinorum nobilium, quibus a communitate copiæ intrinsecæ dissensionis causa non summittebantur *, non completentur facilia hostibus vada, e Padua centum, e Bassiano ducenti milites, qui ibi præsidio erant, transmissi sunt; sed transmissi e Padua centum sequenti die in castra venere; hi vero, qui Bassiani insistebant, tardati triduo distulere.

* forte melius, *Suisque* Sch.

*f. *nec* Sch.†

† Doctissimus Scholiastes pro, *non*, reponendum censet, *nec*. Probo. Sed nostram commentationem improbatum iri non puto, qua pro illo, *non*, substitui posse credimus, *& ne*. V.

Hac fortunæ, casusque dierum intercapedine prœlium immisceri contigit, fumo quidem in specula *Cuniglani* conspecto indicatum fuit XV Augusti

Kal. vt vada irrumperent, Comitis cohortes aduentare ante solis ortum. Tunc omnes Paduanorum, Taruisinorumque turmæ e castris prodeuntes ad vada constituta præsto in armis, & equis stetere, sicque diem fere mediam trahentes, defessi longa mora, per castra resedere. Discumbentibus itaque, abiectis armis, sumptis cibis, ac sese quieti datis, ecce adorientes magno tumultu vadum hostes, quod paucis Taruisinorum ruricolis custodiendum interim relictum fuerat, vno simul momento præteriere. Strepitu igitur per viciniora statiua exaudito, ad arma conclamatum est. Exurgentes *Cortesia* de *Casalolto* Comes Mantuanus, qui stipendiariorum, ac Paduanorum militum, qui in eisdem castris erant, Dux præerat, *Matthæus* de *Colle*, *Donico Apulus*, & alius *Burgundio*, *Antonius* de *Sangonaciis* Paduanus cum sexaginta fere hastatis mercenariis, ac Paduanis, collatis signis in hos Germanos, Sclauosque, qui vadum prætericrant, inexpectatis contubernalium aciebus impetum fecere, ferroque paulisper certatum est, Teutonicis, Sclauisque extemplo terga dantibus. Cumque CCC circiter trans fluuium migrassent, tam parua manu paucfacti, ac si ii ferociori agmine in eos irruissent, in vnum collidentes magna strage consternati sunt. Tum identidem cædes, maiorque concidentium in sese ruina, quam gladiis, fugaque per passus fere quingentos ad neces, præcipitiaque Teutonicos transuersos agebat, quamque fortuitus sit belli euentus, monstrauit ille successus. Nam sexaginta pæne milites latini CCC partim stratos, partim cæsos, partim etiam profugos fudere. Cumque ad fluuii *Montegani* meatum hoc ruptum agmen deuenisset, concidentium virorum, equorumque strages aditum repleuerat. Hicque impermeabilis vltro ancipites Teutonicos retrouertit. Versis ergo ceruicibus, equisque in obliquum reflexis insecutores sub vno dumtaxat militari signo quadraginta pæne perspexere, stupentesque in se ambigui, quidnam agerent, paululum aggregati substitere, multum pensi habentes, ne latentes adhuc phalanges in additis locis illos insultarent. Cum *Cortesia* Magister militum, qui Paduanæ, Forensisque militiæ Dux erat, nullo suffultus adiumento ceterarum militiarum, quæ (vt præmonstratum est) tardatæ castris nondum aduenerant, multaque defessus patrata pugna, dextraque manu saucius, signo receptui dato, saluti suæ, suorumque per retrogressum consuluit. Ceteræ Paduanorum, stipendiariorumque cateruæ, dum ad certaminis locum diffusim appropinquassent, diffugientes, *Cortesiæ* signum primo conspectu aduertentes, dispersæ laceratis aciebus fugas quæsiuere. Taruisini quoque milites, qui & cum rupto Teutonicorum agmine congressum ab tergo fecerant, Ductore *Rambaldo* de *Colle alto* Comite in castrum *S. Saluatoris* susceptis profugis Paduanis se contulere. Pars per cetera municipia confugere, pars fluenta *Plabis* armis abiectis enatauere. Teutonici vero tantæ victoriæ inscii, quam sors ipsa contulerat, nullo concursu, insecutioneue, successus qualitate mirabundi in hostes irruere. Verum campo iam vacuo *Zambonetus* de *Capite Vaccæ* & *Vgo* de *Macharuffis* adolescentes, qui in certamine equis strati secum perambulabant, ab Teutonicis intercepti sunt, aliique plebeii quinque; *Marinus* de *Zacchis*, aquæ ignarus, in *Plabe* simul cum equo dilapsus suffocatus est. E Teutonicis vnus vir egregius *Comes* de *Guisinich* captus ad *S. Saluatoris* castrum deductus est. Cæsa in hoc congressu Teutonicorum, Sclauorumque militum ex insignioribus capita duo & triginta, cadaueraque in quadrigis ad propria deuecta. Ceterorum ordinis militaris capita sexaginta, quæ *Aquiliciæ Comes* humari fecit. Sic ergo ferente casu *Aquiliciæ Comes* hac cruenta potitus victoria, circa *Monteganum* castra educens, statiuis traiectis, dispositisque per triduum ad depopulandos, qui inter ipsum *Monteganum*, & *Plabem* agros erant, milites dimisit, nec inde digressus, quoad & trans *Plabem* per præcursores per sex fere dies * colonias, terrasque Taruisinorum cremari fecerit, qui nequaquam prohibiti vsque ad *Spinedam*, vicum ciuitati mille passibus contiguum, vastantes omnia, concurrere. Conterriti Taruisini inuasione terribili Paduanis, ne sese derelinquerent, supplicauere. Nec ii segnes non modo Taruisinorum, sed suis prouidentes vicissitudinibus, CCC hastatos milites continuo *Triuillum*, deindeque concedentibus Taruisinis necessitate cogente, ad *S. Tomasii* suburbium transmisere, qui in Taruisinos agros vna cum eisdem, ac pæne iam obsessam vrbem *85
ab

ab iis incursionibus tuerentur. Sed extemplo subtracti Teutonici, Sclauique ab *Plabis* transitu abstinuere, nec vltra castris insistere meditans *Aquiliciæ Comes*, omnia, quæ in eius potentia erant, permensus, affectos commilitones longiori tempore, quam ipsi a primordio coniectati fuerant, ipseque illis spoponderat, inuenit. Nec laute suppetentibus ad victum opportunis, tumque æstu, tumque graui fatigatione plebs repentino morbo interibat, quæ etiam in maiores serpsit epidemia. Horum igitur intolerantia, vstis castris, *Sacillum* regressi sunt V Kal. Augusti anni Domini millesimi CCC tertii decimi. Indeque soluto exercitu insignium consociorum sua quisque repetiit. Interea Cæsaris Legati blandis cum Taruisinis sermonibus, pollicitationibusque tradendæ, conseruandæue pacis, id dumtaxat obtinuere, quod in fidelitate Imperii persisterent, dum nullis arctati eligendorum Rectorum legibus, nisi in suis optionibus, nullisque vexati exactionibus impeterentur. Quibus ægre contenti Legati discessere.

II Porro ante Paduanorum regressum, qui adhuc in *sancti Tomasii* suburbio ad præsidium stabant, de confœderatione inter vtramque communitatem agi cœptum est; sollicitantibus ad id plebem insignibus, quod saluberrimum foret, contiguas ciuitates paribus viribus se iuuare, hostes vtrinque propulsare, in vna amicitia persistere. Verbis itaque ab singularibus collatis ad conuentus publicos Taruisii, Paduæque, hæc educta, decretaque sunt subiunctis iuramentis: idem corpus esse, idemque velle, ac nolle. Hinc aduersum *Aquiliciæ Comitem*; inde aduersum *Canem Grandem*, deindeque in quoslibet aduersantes, adiecto vno solo, ad verbalem Taruisinorum excusationem, qui pridie Imperatori parere adiurauerant, articulo, vt persona Imperatoris excepta sit verbo. Quibus Paduani facta verbis præponderantes assensere, nihil interesse curantes, dum idem in *Canem Grandem*, hostesque quoslibet sit seruitiorum effectus. Sic solemni compagine fœdus vtrinque iuratum est Non. Augusti. *Confœderatio inter Paduanos & Taruisinos.*

III Apud Longobardos *Simon* de *Villa* ad Parmæ præsidium cum CC militibus ab *Roberto* Apuliæ Rege transmissis profectus est. *Vgo* de *Albasio*, Alexandriæ & Pedemontis pro eodem *Roberto* Senescalcus, cum Regia, Alexandrinaque, & Pedismontis militia ducto per *Lomellinam* exercitu *Garlascum* obsedit, vbi collectis vndecunque copiis, euocatis Bononiensium, Cremonensium, Rheginorum*, Parmensium, ceterorumque Longobardorum amicis, se Mediolanum obsessurum despondit: Tunc erecta Turrianorum pars e ciuitatum Longobardiæ allectis amicis, ex Mediolanensium finium municipiis, ac coloniis, nec non & ex ipsius vrbis penetralibus ad *Maphæum* Vicecomitem inuadendum vires collegit, quæsitis, impetratisque ab *Roberti* Apuliæ Regis Vicariis ac Principibus vndecunque suffragiis, constitutis, ac præordinatis cum Gelforum omnium prouinciæ complicibus ad dies certas motionibus, quo magis perplexos *Maphæum*, Cæsarisque fideles circumuenirent. Sicque tota Longobardiæ prouincia ad ingentes motus, quamprimum fata flauescerent, disposita armorum fragoribus obstrepebat. *Subsidia Longobardis a Roberto Rege transmissa.* ** Rhegiensium V.*

IV Hoc anno XIII post millesimum CCC, coniunctis XVI Kal. Maias in signo Geminorum Ioue & Venere, post diem quartam subsequentem nostro in climate sub crepusculo Cometes apparuit, eo primo conspectus sito, quo sol, dum vesperascit, ad oceanum vergit. Cuius crinita cauda specie subalbi* fumi ad viginti pedum mensuram protendebatur ad occidens. Isque XX iugiter dierum diminutione quotidiana consumptus est. *Prodigium.* ** f. subalbidi Sch.*

V Exhortati prosperis successibus Cremonenses, cum Rhegiensibus, Brixiensesque exules cum Pergamensibus, Laudensibus, ac Cremensibus exteris multis populationibus ciuitatum agros, quæ Imperio fauebant, incendiis exterminabant, ad quos assiduis victoriis potiuntes *Succini* municipes ii, qui extra arcem oppidum tenebant, defecere. In quod ingressus *Passarinus* della *Turre*, Rheginorum Potestas, cum Cremonensibus, & Rheginis continuo arcem obsidione
*86 * premebat. Ac demum sexta die, post VI scilicet Idus Maias, qui pro Cæsare in arcis præsidio erant, desperatis rebus, fameque vitas pacti cum captiuorum Gelforum, qui in ea diu marcuerant, deditione, arcem *Passarino* *Captio Succini per Cremonenses & Gelfos Longobardos, nec non castri S. Bassiani.*

Passarino

sarino reliquere. Inter captiuos fuere ex memorabilibus *Georgius* de *Zappo* Pergamensis, & alter *Sandrini* de *Riuola* frater, *Iohanninus* de *Ponzonibus* Cremensis, aliique, qui captiuati per *Guarnerium* de *Oemborc*, Præsidem Cæsaris, in arce ipsa superuixerant. Mirumque inde, quanto victoriæ fauore vetera municipia dedentibus incolis sponte ad victores eosdem defecere. Inter quæ & *sancti Bassiani* castrum.

Nouum in Placentia mouimentum

** f. orta erant, Sch.*

VI Nouum in *Placentia* mouimentum exortum est circum Iulias Kal. Dum Placentini ciues, qui in castro *S. Ioannis* erant, placandorum conciuium, litiumque causa, quæ inter partes eorum absentia * ad ciuitatem venissent; seu, vt quid noui molirentur, quod ignoratum est: seu etiam, vt visione vrbis recrearentur: ceteri, qui Imperii partem iugiter tenuerant, ad arma concurrere totaque inde vrbe concussa, impotentiores Gelfi ad idem *S. Ioannis* castrum repente secessere. *Galaaz*, *Maphæi* primogenitus, illo subito profectus, vt in tuto res esset XII e Maioribus, VI pro *Alberti Scoti* parte, totidemque pro *Vbertini* de *Lando* (ii enim capita eorum erant) Mediolanum relegauit. Diffisus & *Alberto Scoto*, viro inconstantissimo, quamquam partes eius diutius tenuisset. Iique fuere relegati, *Albertus* ipse *Scotus*, *Rolandi Scoti* filius maior natu, *Zaninus Scotus* cum *Gelfo* filio, *Petrus* de *Anzipegis*. Huius relegationis diffidentia multi Gelforum Placentinorum ciuitate destituta ad *Florentiolæ*, *Arquadi*, & cetera municipia confugientes, ibidem se rebellioni coaptauere. Placentia ciuitas in Cæsaris parte liquidior mansit.

Exultatio Gelforum Longobardorum ob aduentum Principum Regis Roberti Apuliæ.

VII Per hos dies multa lætitia Gelforum Longobardorum pars exultauit, vt *Thomas* de *Marzano* Apulus prouincialis, *Roberti* Apuliæ Regis Senescalcus, Vicarius in Pedemonte, contubernio quinque centum militum, multorumque peditum in Longobardiam venit. Qui *Maphæo* Vicecomiti, cererisque Cæsareæ partis complicibus exitia pollicitus ad se in Papiam Gelfos concire destinauerit. Exultatio hæc non mediocriter Cremonenses, Brixienses exules, ac ceteros eiusdem consortii extulit, terruitque ea fama Gibolengos. Siquidem Gelfis fortuna, rerumque experientia felices successus administrauit, quos & ipsi sibi viribus conquisiuere.

Defectio Martinengi ad Gelfos, & expugnatio Terenzani.

** intellige, facto Sch.*

VIII Nam VIII Idus Iulias dedente *Loborengo* de *Martinengo*, qui præsidio castri *Ponti Vici* pro parte Cæsaris erat, in eorum manus deuenit. Qua freti fortuna *, insultu valido in *Tenzani* coloniam fortissimam, ditissimamque, vi multa illam obtinuere, victis, conflictisque cum multa strage colonis, cæsisque subsidiariis militibus C, quorum præsidiis defensa fuerat, quique atrox bellum finitimis intulerant. Inter quos & nonnulli ex intrinsecis Brixiensibus obuenere, qui, paucis ex eis captis, in eadem internecione occubuere. Incolæ *Terenzani* septingenti, qui vrbi eatenus paruerant, ad extrinsecorum obedientias placati sunt.

Defectio ad Gelfos Paterni, Passirani, Boadi, Cocaluii *&c.*

IX Sed eadem plures successus fortuna accumulante victoribus, per eosdem fere dies castella hæc ruralia vi, vtroque ad eosdem, ad ea magno impetu prosilientes, defecere, *Paternum*, *Passiranum*, *Boadum*, *Cocalium*, *Bornadum*, *Calinum*, *Herbuscum*, *Tremadum*, *Zizagum*, & fere quæcunque occidens versus sub Brixiensium finibus incolebantur extrinsecorum mandata suscepere.

Insultus Galaaz, Maphæi *Vicecomitis filii ad Parma suburbium.*

X *Galaaz* quoque cum multa, magnaque Mediolanensium & Germanorum cohorte ad *sancti Domini* Burgum accedens, inde ad *S. Ilarii* vicum, qui ciuitati Parmæ contiguus est, processit. In quem ingrediens concitata, turbataque vrbe duarum fere horarum moram traxit. *Gibertus* de *Corrigia* ad plateam prosiliens itidem substitit, ea vrbis porta, ad quam hostes persistebant, aucta præsidiis, dum *Galaaz* Burgum populatus abscessit. Vtque hostibus digressum viarum arctatione turbaret, cum militum manu eos insecutus est. Nec frustratus proposito. Nam quinque, & viginti itinere tardatos intercepit, qui gladio mox obtruncati sunt.

Captio Triuilati.

XI Vndecimo vero Kal. Septembris Brixienses exules occupauere *Triuilati* castrum, in quo munitione maiori sublocantes præsidia ad portas *Vrceorum* tumultu, strepituque ingenti concurrere, vnde animalia, captiuosque, consumptis incendio exterioribus ædibus, deduxere. Dumque nullis intermissionibus

* 87 ſionibus ad hoſtes fatigandos intenderent, acieſque * per Brixiæ campos educerent ſpeculatorum intrinſecorum equitum †, quos forte verſus *Boadum* præcurrere iuſſerant, exteriorum ac militiæ Cremonenſis præcurſores obuios cominus repentino viſu inuenere, inter quos congreſſu facto victi ceſſere, intrinſecis duobus occiſis, duobus captis ſimul, *Bono* de *Prando*, & *Rambaldino* de *Buciis*.

† Videtur deeſſe, *turma* vel *cohortes*, vel quid ſimile. Aliter nec ea verba, vnde regerentur, haberent, & iure ambigeres, quinam victi receſſiſſent, Cremonenſes, Brixienſesue. Sed melius eſt & magis conſonum iis, quæ ſequuntur, ſi legas, *ſpeculatorum intrinſecorum equitum turmam* &c. ac deinde inferius, *inter quos congreſſu facto, victi ceſſere intrinſeci, duobus occiſis* &c. Sic enim ſyntaxis bene ſe habet, & omnis ambiguitas tollitur. V.

XII His deinde curſoribus, quos populabundi exules per Brixienſium agros importuna inſtantia frequentabant, pene obſeſſa ciuitas, plebeios ad ſuſurra diuertit, peiora pati, quam Cæſare mœniis inſidente, dum illos muris incluſos rarior ſuorum pernicies intermiſſioribus luctibus afficeret. Singula tunc certamina in eorum optionibus fuiſſe, & in Germanos tantum; nunc aſſidua, & in conciues, ac conſanguineos; fore munitos eo tempore pro facti opportunitate præmeditata diligentia; vnam ſolam ex victus deficienſia mortem tunc ſuperaſſe infeſtiore euentu; nunc ſingulos dies egredientium ad omnium vſualium rerum quæſtum ſingulorum neces eos afficere; nunc longinqua de Tuſcia ab Cæſare omnibus pæne aduerſis circumſcripto, vel de Alemannia trans Alpes altiſſimas a Germanis rerum deſperatiſſimis, Brixiamque abhominantibus, remedia expectare: male illis hunc odiſſe Cæſarem, peius dilexiſſe: in Nobiles blaſphemias fundere, quod ciuili, inteſtinoque bello ab ſtirpe omne Brixienſium genus nullo æuo reparabile conſumant, interimantque. Præterea, quod bello illo cum Cæſare fama præpollens de Brixienſium fortitudine mundum mirabundum repleſſet, nunc hæc veluti lues, & liuor, vt ſeſe edentium canum, egregia geſta deformat, verſaque noſtra eſt in rabiem fortitudo. His ſub querelis, & ecce *Rizolinum* de *Cazago*, & *Venturinum Riuoli* mercatores ad vrbem vſualia vehentes ab extrinſecis cum quibuſque mercibus captos fama verax allata eſt. *Conqueſtio Brixienſium intrinſecorum.*

XIII Mediolanum ſumma *Maphæi* Vicecomitis circumſpectione, filiorumque præſtantiis in Cæſaris fide ſtabili conſtabat, quamquam & Gelforum Longobardorum hoſtilitates, auctique ſucceſſus eos, qui Turrianæ factionis erant, taciturnique obmuteſcebant, in tantum iam extuliſſent, vt concionanti *Maphæo*, hortantique Mediolanenſes, vt ſe ab vſurpare vrbem, ædes, & cetera conantibus defenſionibus coaptarent, nonnulli hiatus proferre auſi fuerint, & vt vſurpator ipſe fuerit in locis publicis & priuatis, dictitare. Eoſque auſus non temnens *Maphæus*, ne iis, captatis forſan opportunitatibus, feruentius inſoleſcerent, e Pergamo ſubſidiarios milites CCCC, pediteſque totidem conſciuit * ad Pergami præſidium, ex coloniis ripæ *Aduæ* * interim terrigenis ſubſtitutis. Hæc quidem circa X Auguſt. Kalendas. Sicque *Maphæo*, natiſque cura peruigil ciuitatem tutari, hoſtem propulſare, penetralia vrbis expurgare, auſus, præſumptuſque factioſorum metu, lenitateque competenti comprimere, emendare. Nec illis ſimulandi, diſſimulandiue ad tempus cautelæ deerant, nec generoſi ad omnes caſus animi amicos Pergamenſes, Placentinos, Laudenſes, Cremenſes, Veronenſes, Mantuanos, Brixienſes hortari, literis ſollicitare, vt ſeſe intra mœnia contineant, bonis ſint animis, inclitum Imperatorem repente proſperari, omnia ad libitum cadere, iis exulibus, vti ſine capite membris, deſtituendis, vt creuere, ſic exinanire breui. *Maphæi Vicecomitis prouiſio contra Mediolanenſium præſumtiones.* * f. *concivit* Sch. * mel. *Abdua* Sch.

XIV Nec ſegnes Cremonenſes aduerſum hæc omnia conantes, aggregatis copiis in colonia *Coni* Cremonenſium finium cum complicibus Brixienſibus, Pergamenſibus, & Contubernalibus Gelforum vndecunque exulum ad *Vezanegam* ſe contulere. Terra hæc IV millibus ferme paſſuum ab vrbe Pergami diſtabat. Hanc Pergamenſes interiores militibus LXX mercenariis haſtatis cum equis duplicibus, centumque & LX lanceariis peditibus obtinebant. In *Captio Vezanegæ per Gelfos.*

quam *Passarinus* della *Turre* militiarum Dux, tumultuoso discurrens impetu, fortissimam vim attulit, quosque ad fouearum, vallorumque discrimen adiiciens, atrocique conflictu contritis intrinsecis irrupit in eam, cæsis hoc ingressu circiter quinquaginta, ceteris captis cum terræ omnibus incolis, prædaque pingui omnis gregum, armentorumque generis victoribus distributa, venditis sub hasta captiuis, nec minus ædibus cum quibuscunque terræ substantiis incendio crematis. Sequenti luce *Stezanum* properantes, impotens tanti impetus, paruo certamine * victoribus cessit. Vstumque, omnique exutum virorum, animaliumque rapina relictum est. * 88

Defectio Florentiolæ, *& castri* Alquadi *ad Cremonenses.*

XV Hisdemque diebus *Florentiola*, *Alquadi* castrum, ceteraque municipia Placentiæ, quæ ciuitati bellum agebant, dedentibus Gelfis, qui in eis se contulerant, ad horum, communisque Cremonæ dominia defecere, in ipsorum fidem adiurantes. *Rubechi* quoque castrum fortissimum, municipibus se iisdem victoribus applicantibus, Cremonæ accreuit.

Defectio turris Sigibaldi *ad* Gibertum *de* Corrigia.

XVI Feliciorque sors accumulata victoribus. Nam turrim *Sigibaldi*, quinque millibus passuum ab vrbe Parmæ distantem, *Girardus* de *sancto Michaele*, Parmensis exul, qui factione *Rubeorum* Parmensium rebellium eorum iussu, fideque custodiendam spoponderat, *Giberto* de *Corrigia* rupta suis fide proditione tradidit. Turris hæc LXX ex necessariis, amicisque *Giberti* captiuos sub *Rubeorum* cohertione tenuerat, inter quos reperti, qui superuixerant, V & XXX Nobilium, cæteri ex non inferioribus Parmæ plebeiis, nec hos paulo ante redimi XIV millibus florenorum aureorum contenti * Domini captiuorum. Ingens quoque lucrum equorum, armorumque inde sublatum est. His sic prospere gestis ad *Herbusti* castrum se contulere victores. Hoc tantum commodi harum actu rerum potitus est *Nicolaus* de *Lucio* Paduanus, quod pedetentim Mantua digressus ad procuratum sibi per *Canem Grandem* Pergami Vicariatum per Brixiensium municipia tandem Pergamum se proripuit.

* intellige, *fuerant* Sch.

Exercitus Gelforum, & congressus indefessi, ac demum captio Comit. Philipponi *de* Langusco.

XVII Porro pars hæc Gelforum prouinciæ Longobardiæ victoria sic exubernanti potita, maiori agmine coactis in vnum viribus, accersito *Philippone* Comite *de* Langusco, affluentibus militum, peditumque copiis, ad titubantem Placentiam perambulauere, secusque suburbia dispositis castris intenti, sollicitique obsidioni stetere. Accidit quoque sic rerum successum diuertente fortuna, vt dum *Philipponus* agmine longius dimisso ipse cum parua militum manu suburbium ingressus, multa fiducia armis positis per ædes discubuisset, qui intra mœnia erant a summæ turris speculatore edocti, distantem a suburbio exercitum cognouere, nec dum acies ceteris accessisse. Cum *Galaaz Maphæi*, qui ad tutelam ciuitatis externa die venerat, cum intrinsecis Placentinis erupit, insultum * in incautos faciens, nullis, aut paruis repugnationibus vicit. Tunc pedes & inhermis captus *Philipponus* cum quinquaginta fere ex Placentinis extrinsecis, qui e castro *S. Ioannis* rebelles ad id loci cum *Philippone* se contulerant. Cæsis fere totidem e Comitis eiusdem familiaribus, sociisque Papiensibus signum militare vnum Comitis Mediolanum ad spectaculum relatum. Tumque *Simoni* della *Turre*, reliquisque, qui in eadem expeditione erant, Cremonensibus, Pergamensibus, Brixiensibus annunciata clade, mirabundis, stupefactisque, quonam modo conflictus ille adeo repente contigerit, solutis copiis nihilominus ad sua quique reuersi sunt. Distulitque illorum propositum coeundi ad Mediolanum insultandum, laxauitque *Maphæi* Vicecomitis obsidionem expectantis fiduciam ea *Philipponi* oppressio, quodque ab Regiis Senescalchis accepere per literas, eos ad excidium *Marchionis* de *Salucio* sollicitos, quem prope conuictum in Pedemontis castellis obsidione premebant, nec inde prorsus discessuros, nisi omnibus priuatum, confusumque viribus intercipiant, & veluti Maiestatis Regiæ *Roberti* sui Regis proditorem vltimo afficiant supplicio. Stantes igitur per municipia ciuitatum Gelfi atrox bellum inferebant, vt nullus tutus per Longobardiæ fines meatus foret, inuariabilesque incursus assidue per Septembrem, & Augustum transeuntes afflixere, capturis, rapinis, occisionibusque variis, nec a Venetiarum mari per Liguriæ, & Æmiliæ fines a Lunæ iugis, quantum Longo-

* f. mel. *insultumque* Sch.

Longobardiæ nomine includitur, in Alpes, quæ in Alemanniam vehunt, vllus liber aditus. Per hos dies castrum *Bercedi*, in quod ingressi Teutonici, qui e Germania ad Cæsarem migrabant, in terrigenas insæuientes furore solito, stupris, ac violentiis vexabant, verso in eos furore, & contumeliarum intolerantia, ad Gelfos defecit, cæsis ex eis circiter quinquaginta, ceteris fugæ remediis secedentibus anno Domini nostri Iesu Christi CCC. millesimo. Papienses captione *Philipponi* patefacta, *Gherardinum*, tertium *Philipponi** natum, vt Papiæ præesset, extulere, feruentioribus animis ad bellum Mediolanensibus, Placentinis, ceterisque Imperatoriæ partis inferendum. Contigit quoque pæne per hos dies, Vogarienses cum Papiæ exulibus ad incolas castri *Pezedi* clandestina factione potentiorum ad ipsum *Pezedum* in deditionem suscipiendum incedere magno apparatu, Gelfosque de *Basegnana*, nonnullorum indagine præscios, in eos præconstituto insultu multa vi irruere. Vogarienses, insultus improuisi, extemplo terga dedere, continuataque in eos strages vsque in fluminis *Tanari* ripas, vbi extrema illorum consternatio, cæsis fere ducentis, totidem captis. Inter captos *Muscetus*, *Manfredi* de *Beccaria* filius, & Papiam adductus.

* 89

ALBERTINI MVSSATI
DE GESTIS *HENRICI VII* CAESARIS
LIBER XVI.

Rubr. I POstquam nulla frumentandi, subsidiiue spes Cæsaris cohortibus fuit, affectos in dies inedia e *Petra Sancta* digredi, naufragii, ferri, omnisque generis subire discrimina vis coegit. Clanculum igitur Marescalchus amotis arbitris, his dumtaxat ad intima credenda retentis, quorum illi probata fidelitas, prima quiete nullo tubarum, lituumue stridore, dimisso *Simone Philippi* Pistoriense loci præsidio, per noctis silentia meatum taciturnis obtutibus* fecit, properansque recto calle, qui Pisas vehit, pernoctanti gradu secum celeres cateruas traxit. Lucenses, qui in *Camaiore* erant, fragore insolito exaudito, hinnitibusque equorum, fremituque excitati ad arma discurrentes tanta mora centuriandis ordinibus perstitere, vt iam Cæsareæ phalanges pontem *Monetæ*, quem Cathalaniensium parua manus custodiendum disposuerat, emigrassent. Tum celeri cursu per stagnum insequentes extra ordinem postremam retrouardiam laceram peditibus, equitibusque immixtam insultauere, ceteris iam in tutum traductis. Tunc ibi cædes, stragesque eorum, quos nox, naufragium, furor iratorum hostium circumuenit. Cæsa gladiis capita trecenta, totidem naufraga, signa duo militaria Lucam relata. Sospes Marescalchus cum ceteris fortuna contentus ad Cæsarem se contulit.

Egressus Regia gentis a Petra Sancta.

* Locus mihi suspectus. Nam qui, obsecro, *taciturni obtutus*? An posuit, *taciturnis*, pro, *caecutientibus*? Dithyrambica certe audacia. Quanquam non ignoro, tralationem ab auditu ad visum a poetis vsurpatam. Sed his enthusiasmo afflatis in altum se capellere licet. Historicis vero stringenda est ora. V.

In *Petra Sancta* residens *Simon Philippi* Pistoriensis, vir Cæsari amantissimus, per hos fere dies paulo ante Kal. Maias cum parte militiæ, peditumue *Vaiatoriam* Lucensium coloniam coequitauit. Alteram sociorum partem ad terrendos, occupandosue eos, qui in *Camaiore* erant, discurrere ad *Camaioris* portas iussit; sed inscius ea forte die *Vanni* de *Scornezanis* Pisanum exulem cum vno ex Lucensis ciuitatis militiæ Qarterio ad *Camaiorem* aduenisse. Is *Vanni*, vir impiger, incursu patefacto aduersum excurrit, nec illi vllum sustulere impetum victi, cæsi, fugatique. Hæc maiori Cæsaris damno sors obuenit, quam ea, quæ in *Petræ Sanctæ* recessu maiorum virorum captura, ac internecione. Cæsi itidem quatuor, & septuaginta hastati in equis, pedites centum octuaginta. Inter cæsos *Strupha* Miles, consodalis Marescalchi

Regii, cum viginti contubernalibus, *Fredus* Comes Gangalandi*, *Berlingerius Nicole de Grossezo*; *Bertinus Philippi* de Vercellensibus Pistoriensis, *Buegatus* de *Orlandis* Pisanus, ceteri Germani, Flandrensesque; pedites vero vt plures *Spineti* Marchionis *Malaspinæ* fideles.

* Genuina hæc lectio. Ea enim gens appellata est vulgo, *i Conti* di *Gangalando*. V.

Apparatus Cæsaris contra Robertum per mare.

II * Angustiatus in Tuscia terræ successibus infestis Cæsar, corde strenuo, mari omnem tentare fortunam disposuit. Laceratis quidem hinc atque hinc copiis, cum fratrem Treuirensem ad augendas eas per Germaniam emisisset, parsque Gibolengorum, Alborumque defecta intolerabilibus impensis per vrbes, terrasque sparsim secessisset, in solum *Fridericum* Siciliæ Regem spem recuperandarum virium posuit fulcientibus indeficienter Ianuensibus, suisque Pisanis, hortanteque Comite *Camerlengo* magno inter Regni Apuliæ Principes, asserenteque obnixe, vt si Imperator tantum conspiciendus, sentiendusue secus Apuliæ Ducatum prodeat, nil dubii, quin mutatis vicibus totius Regni reuolutio in inuisum *Robertum* futura sit. Exosum *Robertum* Regni Primatibus, quorum insigniores ex Imperio originem traxerant. Præterea discors in eundem *Robertum* Romana vtriusque factionis Nobilitas studia agebat, hinc, quod partem anno externo ægre sustulisset, hinc, quod eius magnificentia suis sit æmula exaltationibus. His omnibus allectus, conceptu peroptimo, fortique instinctu per internuncios cum singulis per loca singula tractare, polliceri, hortari, dies, noctesque exagitabatur. E Ianua Galeas XXV, e Pisis XII, cum armamentis, apparatibusque ad omnem naualis belli congressum desponsas, iamque portubus expositas nullis induciis munitus suis copiis computauit. Has vltra *Fridericus* Siculorum Rex octo, & viginti promptissimo obtulit obsequio. Increbruit hoc per Italiæ ciuitates longe lateque nouum, quod & trans Gallicas Alpes allatum est, inuadendum in Apuliæ Regnum *Robertum* multa classe, vrbibusque illi* pertimescendum. *90

* pro, *ab illo* Sch.

Concilium Philippi, Regis Francorum, pro Rege Roberto, cum rescriptis ad Papam, & Papæ processu.

III Dum ad *Philippum* Francorum Regem indicante *Roberto* delatum est, *Philippus* eatenus Cæsaris progressum non multipendens, quod sibi hunc *Henricum* fidum militem creatum, educatumque dilexerit, redamatumque se non veritus fuerit, nec se aduersus vlla insolentia elatum prorsus reputauerit, substitit mirabundus. Concilioque Principum euocato, quid sua intersit, in propositionem adduci, pro tribunali sedens imperauit. Principes secus adducti, contrito, eruminatoque accidentium, appetentiumque rerum momento censuere, rem aggredi *Philippum*, non tergiuersandum, hanc scintillam non adeo tenuem, quin, nisi temperie repressa sit, flammam edere valeat, fortassis non omni tempore extinguibilem. Notissimum populis adhuc degentibus, quanta Imperii, & Ecclesiæ pericula talia schismata in Christicolarum præiudiciis increuerint, nec placanda, si inoleuerint, nisi succisione, profunda cum animarum & corporum expiatione. Obstandum terribilibus principiis Clementissimo mandante Papa. Præterea hoc Regi inclito, Regiæ domus exposcente vinculo, rem sui esse commercii, agique, quod suum est, naturæ iure. Relatione Principum facta, decretum est, legatos ad Papam dirigi cum regiis rescriptis in hanc sententiam.

Sanctissimo in Christo Patri,

DOMINO CLEMENTI,

Diuina prouidentia sacrosanctæ, ac vniuersalis Ecclesiæ summo Pontifici, PHILIPPVS Dei gratia Rex Francorum deuota pedum oscula beatorum.

AD nostrum alias quorundam Magistrorum relatu, & nunc ex assertione charissimi consanguinei nostri Principis Achaiæ *peruenit auditum, quod Magnificus Princeps*, Henricus *Imperator Romanorum, Apuliæ, Siciliæ, & alias terras proprias illustris Principis* Roberti, *Regis Siciliæ, consangui-*

consanguinei nostri charissimi debellare proponens, ad ipsius exheredationem suos * *intendat exercere conatus, turbando pacem vniuersam Christianorum, impediendo negotium passagii terræ sanctæ in vniuersale, & specialiter Romanæ ecclesiæ, cuius terræ dictæ patrimonium proprium esse dignoscitur, excidium & iacturam. Cum igitur nos prædicti Regis Siciliæ, qui de consanguinitate nostra traxit originem, & de nostra domo Regia processit, exheredationem non de facili sustinere possemus, beatitudini vestræ super hoc alias scripsimus, vt consideratis incommodis, quæ ex præmissis, si (quod absit) contingerent, sequerentur, ad occurrendum tantis, & talibus periculis, velit vestra Sanctitas in hac parte de competenti remedio celeriter prouidere, ne propter huiusmodi incommoda possit dictæ terræ sanctæ negotium retardari, vel totaliter impediri. Verum cum Imperatorem in prædictis non intellexerimus suum propositum diuertisse; quinimo paret se diebus singulis ad eadem, vestram iteratis precibus Clementiam deprecamur, quatenus imminentibus periculis occurrentes, prout ad vestrum spectat officium, in prædictis sic celeriter tale remedium apponatis, quod pacis pulchritudo seruetur, negotiumque passagii terræ sanctæ, quod alias fieri posse non credimus, impediri non debeat, aut turbari, & ne cum velletis super his alias occurrere, tunc commode non possetis, dictumque Regem, & subditos dignetur vestra Sanctitas specialiter recommendatum habere. Data Parisiis XII Maii.*

* 91

Insuper & supplicaturi Legati erant, damnationem ab Imperatore aduersum *Robertum* latam rescindi, satiusque fore eam per Papam tolli, quam mandari, vt ipse, qui protulerat, reuocaturus sit. Dimissi Legati Dominus *Marigensis* cum egregiis Collegis Papam digno, mansuetoque more consalutauere, literis oblatis Maiestatis Regiæ, deinde & subiunctis ore commissis. Papa lætabundus responsis dandis diem statuit cum festiua personarum acceptione, multisque comiter paterna, domesticaque mansuetudine singulari affabilitate honoribus collatis. Demum constituta die respondit, supremos affectus ad omnia grata filio Regi inclito habere, admissas precationes eius, adeo vt tres a latere Cardinales Imperatori transmissurus sit, omnia hæc, & accidentalia alia accidentia pro ipsius Regis libitu dispposituros. Nec hoc generale responsum legatos contentos fecit, nisi singillatim super reportandis propositum emologauerit, edideritque, dum & Papa ad hæc mandanda rescriptis publicis sub Apostolicis pendentibus signaculis declarauerit. Horum, veluti futurorum momentorum fundamentum, tenorem inseri huic contextui visum est.

CLEMENS EPISCOPVS

Seruus seruorum Dei ad perpetuam rei memoriam.

INter cetera, quorum nos cura sollicitat, illa præcipue meditatio mentem nostram occupat, illaque nos sollicitudo fatigat, vt Ecclesiæ Romanæ bonis & iuribus in sua stabilitate seruatis, instanter obseruetur, felicia semper incrementa suscipiat, & nostræ ministerio seruitutis copiosæ pacis affluat libertate. Nuper quidem multorum fide relatione percepta *, *quod nonnulli multorum in diuersis locis & partibus præparabant stolium galearum, & alios faciebant bellicos apparatus, quosdam ipsorum ex certis tenebat coniecturis exorta suspicio, quod ad Regnum Siciliæ, seu* Terræ *citra* Farum *, *quæ de Regno ipso fore dignoscitur, quæ ad nos, & Romanam Ecclesiam pertinent pleno iure, & quæ carissimus in Christo filius, Rex Robertus Siciliæ illustris nunc pro Ecclesia prædicta Vasallus a nobis, & eadem ecclesia tenet in feudum, hostiliter inuadendum, vel offendendum, stolus, & apparatus huiusmodi, quamuis hoc vix possumus credere, parabatur.*

* l. *fida relatione perceptum*, Sch.
* l. *stolum* Sch. †
* l. *Pharum* V.

† Probo correctionem doctissimi Scholiographi, qui, *stolum*, censet legendum. Vulgo enim dicimus, *stuolo*, cum aliquam significare volumus multitudinem. Adde,

quod

quod & *stolus* proprie dicitur de nauibus apud Græcos, vt annotat *Hesychius*. Sicut ergo *Mussatus*, dixit, *stolus galearum*, ita dicunt Græci, ναυτικὸς στόλος, νεῶν στόλος &c. Sed vt plurimum omittunt epitheton. Atqui hæc etiam vox vna est ex iis, quam Itali a Græcis mutuati sunt, inconsultis Latinis. V.

Nos Ecclesiæ præfatæ ac nobis & Regno, ac terræ prædictis, quæ veluti recreationis pomœrium delectabiliter intuemur, & in Apostolici pectoris medio præ multa dilectione portamus, & aduersus talium munimina prouidere volentes, & periculis animarum, corporum detrimentis, bonorum dispendiis, & grauissimis scandalis, & irrecuperabilibus incommodis terræ sanctæ, quæ possent ex eis sic procedere (quod absit) ad illa, quæ contigerint, merito formidanda, salubriter obuiare, præsertim* *92 *cum simus parati, omnibus de ipso Rege Siciliæ conquerentibus iustitiam exhibere: vniuersis & singulis, Clericis & Laicis, cuiuscumque conditionis & status, ordinis, dignitatis, vel præeminentiæ sint, etiamsi Pontificali, vel Imperiali, siue Regali, aut quacunque alia fulgeant dignitate, ac vniuersitatibus, communitatibus, & ciuitatibus quibuscumque auctoritate Apostolica districtius inhibemus, & expresse præcipimus, ne dictum Regnum, vel terram, aut partem, vel aliqua loca eorum, vel alterius eorundem per terram, vel per aquam*, mare quocunque quæsito colore inuadere, vel offendere, aut propter hoc recipere, vel exhibere stipendia, siue Galeas, seu alia maritima dare, locare, commodare, aut alio titulo quocunque concedere, seu remigare in eis, vel eisdem galeas, seu vasa concedere quouis modo præsumant; siue præstare super his præsumptionibus ipsis auxilium, consilium, vel fauorem directe, vel indirecte, publice vel occulte. Nos enim in omnes, & singulos, qui contra inhibitionem, & mandatum huiusmodi venire præsumpserint, etiamsi (vt prædicitur) Pontificali, aut Imperiali, seu Regali, aut quauis alia præeminentiæ* dignitate, de Fratrum nostrorum consilio excommunicationis, quam eo ipso incurrant, sententiam promulgamus, eorumque terras, ac loca ipsorum, & quaslibet alias communitates, vniuersitates, & ciuitates contra præmissa, vel præmissorum aliquid attentantes, ecclesiastico subiicimus interdicto, contra eos nihilominus ad priuationem omnium priuilegiorum, indulgentiarum, & gratiarum, quæ ab eadem Romana curia, non modo feudorum, bonorum, honorum, officiorum, & iurium, quorumcunque, & ab ipsa, & quibuscunque aliis tenent ecclesiis, & aliis spiritualiter, & temporaliter grauiter processuri, prout eorum inobedientia exegerit, qualitas facti suaserit, & nos viderimus expedire. Data & acta apud Castrum Nouum Auinionensis Diœcesis in palatio ipsius Castri die II Iunii, Pontificatus nostri anno VIII, & præsentatæ Ianuæ die IX Iulii.*

* f. *maris* Sch.

* desideratur, fulgeant Sch.

His quatenus, & plura impetrasse non valuere, contenti Legati, multis refecti pollicitationibus, discessere, rescriptaque in Italiam emissa.

Alloquia Principum Cæsaris contra rescripta Papalia.

IV Cæsar horum omnium non ignarus, Papam ab *Roberti* amicis exagitatum perpendens, in fauoresque veluti coactum prolabi, & ipse easdem non negligere instantias non omisit. Solemnes igitur Legatos in Galliam *Ameum* Sabaudiæ Comitem, Patriarcham Antiochenum, Archiepiscopum Ianuensem, Episcopum Abotonthenensem, aliosque Proceres instituit. Hi confestim e Pisis digressi per maritima secus *Motronem* concessum a Lucensibus callem gratis cœpere, Pisanorumque Communitas in eadem Comitiua *Lippum* de *Caprona*, *Lemutium Baliam*, *Iacobum Fagarolum*, & *Mesium* de *Vico* in eandem legationem ire iussit. Nec minus Pisani galeas, naues onerarias, & vasa quæque in portu parare, munire non destitere. *Lucas* de *Flesco* Cardinalis iisdem diebus e Pisis ad Curiam profectus est. Apostolicas literas tanti edicti Cæsar in Principum audentia perlectas in admirationem paulisper vultu decliui supputauit, nil in eas prorsus ore proferens. Verum Pisanus Archiepiscopus in Papam tumidioribus prorupit eloquiis, parum probe, parumue diligenter, & persuasum ei; ipsumque sibi consuluisse talia ab Pontificali culmine emanasse rescripta, hanc suam sistere creaturam: quin genus

genus humanum ad salutem perducat, errores tollat. Initia redemptionis terræ sanctæ iam viuaciter prodeuntia tardare, exinanire; inimicos redemptionis eiusdem confouere, scandalis vires administrare, male ex iis cedere Ecclesiæ S. Dei, & Christianæ Religioni. Abbas *Podii Bonici* assistens minus inepte congruentia Laicis, quam Clericis verba protulit; Papæ detestatus opinionem.

V Interea non inanes moras Pisis trahens Cæsar multa per Tusciam, permulta cum Apulis, Calabrisque, ac Romanis per internuntios sciscitare, tentare, polliceri, componere, sedulis vigiliis, ingenti animo studebat. Compositis itaque, vtcunque prope libitum valuit, rebus, nauigia e Ianuæ, Pisarumque portubus educi imperauit, classemque omnem armamentis instructam, ac si idem nauigaturus fuisset, buccinis, multoque strepitu protensis ad remigem velis exponi Ductoribus, Admiratisque Comitibus *Camerariæ*, & *Claremontis* (hi enim potiundi Apuliæ Regni spem validam, si tantum Calabras terras attigerint, Cæsari tradiderant) concomitante *Friderico* Siciliæ Dominatore; iuuanteque ad omnes fortunas. Inde fama per omnem Italiam increbruit, Cæsarem, terrestri bello summotum a Tuscis, tanta classe regnum *93 Apuliæ petere cum *Roberto* congressurum *. At in arcanis certa dies constituta nauigiis fuit, vt, cum *Terracinam* applicuerint, VII & XX ferme passuum millibus ab vrbe itidem sistant, præstolenturque Cæsarem. Ipse vero Nonis Augusti mille quingentorum militum Latini, Teutonicique nominis contubernio Pisis digressus, celeri cursu inter *Fusceli* *, & *Sancti Miniatis* fines, nullis sarcinarum oneribus, noctu discubuit. Aurora sequenti dimotus, vespere facto, secus castrum Florentinum descendit, vbi nonnulla oppidanorum molestia lacessitus, appendentes castro ædes cremari fecit. Nec vltra remoratus, inde dietis assiduis, nulla quietis intermissione, Comitatu *Collis* peragrato, Abbatiaque *Spognæ* dimissa, III Idus Augustas ad Senensium agros deuenit. Hic dies *assumptionis Beatæ Virginis Mariæ* fuit.

Motus Cæsaris terra marique.

* l. Fuscecchii V.

VI Repentinus Cæsaris aduentus improuisos Senenses adeo conterruit, vt seditionem intra penetralia plebs, insignesque supputarent. Extemplo communibus votis, tumultuaria concitatione, vocibus consonis, vt commune viueret, & populi libertas, ad arma concursum est: ad Potestatis magistratum exhortandum pro ciuitatis tutela Prætorium, foraque publica repleta sunt, dispositis ad portas pro temporis & loci opportunitate munimentis. Sub armis ea dies cum pernoctato in sequentem silentio exacta est.

Concussio Senensium e Cæsaris transitu.

VII Hoc eodem momento *Vrbis Veteris* Gibolengi, vt venienti Cæsari vrbem vacuam pararent, in Gelfos, accitis e Comitatu suæ factionis municipibus, insultum fecere. Tunc tumultuaria pugna per vicos, & fora vtrinque acriter certatum est fere per biduum. Demum in partem Gelforum hærente fortuna, fugati, pulsique fuere vrbe Gibolengi, ducentis seu circiter cæsis, inter quos *Bindus* de *Baschio*, vnus ex coniurationis principibus, pluresque ex Nobilibus eiusdem factionis, in solamque Gelforum partem cessit vniuersa communitas.

Pulsio Gibelinorum ex vrbe veteri.

VIII Cæsar apud Senas nil ea parte proficiens, calle altero, qui ad vrbem vehit, digressus, iter diuertit ab aduersa Senarum parte, vbi *Ispianum* nuncupatur, & protendit gressum ad *Orgiam* fluuium, XII a Senis millibus passuum, ibique æstu, itinerisque longi, ac velocis labore defessus, respirandi causa, vt se, suosque fatigatione recrearet, positis statiuis descendit. Ipse autem peracta paulisper cœna, perambulans demum influuii ripa consedit, mersis in torrentem cruribus, vbi diu aquæ refrigeratione oblectatus, veluti languore subeunte, lectisternium ante solitam abeuntis lucis horam petiit, quietique accommodatus nequaquam sopitus est; sed prima vigilia sub dextri cruris genu pustulam obortam deprehendit, qua multo dolore cruciatus noctem duxit insomnem. At ante quam dimotis tenebris aurora rutilaret, peruigilatæ noctis tædio affectus, signo tollendorum castrorum dato, consurrexit, & ad *Bonconuentum* contendit, pagum a Senis XII millibus passuum distantem, ibique grauescente morbo apud *sancti Bartholomæi* basilicam triduo recubuit, vbi VIII Septembrias Kal. hora nona, ipso *sancti Bartholomæi* festo expirauit,

Mors Cæsaris, & contingentia circa eam, cum fine operis.

rauit, anno ætatis suæ vno & quinquagesimo, mense vno, diebus XII; Regni sui anno V, Imperii vero anno primo, mense vno, & diebus viginti quatuor.

Triplex illi interitus causa deprehensa est, vna in nate sub genu † lethalis vlceris, quod Physici *Antras* vocant; altera scissæ ab stringuria †† vesicæ, quo morbo assidue laborabat; tertia pleurisi *, quam misso iam spiritu vomuisse constitit.

*mel. pleuritide V.

† Antrax a Græcis appellatur morbus ille, quem Latini carbunculum dicunt, a carbonis igniti similitudine: qui fit Paulo Æginetæ post Galenum sanguine in atræ bilis naturam conuerso, quum inferbuerit. Qua vero de causa *Mussatus* non acceperit natem pro pulpa cruris, ea est, quod superius dixerat, pustulam obortam Cæsari sub dextri cruris genu; dixisset enim sub poplite, quo pars imminet musculis. V.

†† Στραγγυρία, Latinis vrinæ stillicidium, seu substillum, Galeno, excretio vrinæ per guttas.

Admirabilis hæc mortalibus, & veluti fatalis notata loci ac diei interuenientium identitas, cui admirationi *Corradini* de *Stoph* adiiciebatur eiusdem *sancti Bartholomæi* memoranda festiuitas, qua & ipse in Italia ab *Carolo* Rege conflictus capitale post supplicium sustulit. Cauenda nimis sacrosanctæ matris ecclesiæ offensa Christicolis, cum & huius prædecessorem fuderit Apostolica sententia *Fridericum*, in quem, cum prole tota, veluti fulmen iaculata, irreparabile tulit exitium; & hic quoque *Henricus* fæcundæ pacis vexillo in Italiam auspiciis ductus ecclesiæ, quæ voluit, obtinuit, simul arridente fortuna. Verum mutatis velis, versis ad oppositum gubernaculis, aduerso sidere soluta classis profundum oppetiit. Siquidem rescripti iam sola mente transgressor Apostolici, quo inhibitus *Roberti* Regnum inuadere, aduerso ferente spiritu, suopte frustratus ingenio, adiuratum sibi *Fridericum* Siciliæ Dominatorem ad *Cathonam*, Calabriæ insulam, inuadendam, qua sibi transgrediendi pateret aditus, obstinata * animaduersione præmiserat. Et *94
hæc quippe detestandæ litis exordia ad totius terrarum orbis scandala solo aduertentis Dei sopita iudicio. Tulere cadauer commilitones Germani, & superposuere lecticæ viuum virum, sed ægrum simulantes; sed intolerabiliter olentis, in *Paganico*, Senense colonia, noctu consumpto ignibus humore, conditas aromatibus in vtres reliquias per maritima maturo gressu ad suas Pisas aduexere, vbi multo suorum luctu secus altare basilicæ Cathedralis humatus est.

GESTA

GESTA

VENERABILIS DOMINI,
DOMINI
BALDEWINI DE LUCZENBURCH,
TREVERENSIS ARCHIEPISCOPI,
ET
HENRICI IMPERATORIS
GERMANI SUI DE LUCZENBURCH.

Vi hos, *de vita rebusque gestis* BALDVINI *Archiepiscopi Treuirensis* & HENRICI VII *Imperatoris*, libros scripsit, posterisque reliquit, suum nobis nomen inuidit: idoneus tamen illarum scriptor est, fideque nulli aequalium, qui de iisdem egerunt, inferior. Actuum enim euentuumque, quos exponit, partem ipse praesens vidit, partem fando ab iis accepit, qui rebus illis interfuere, probata viri virtute, atque adeo, quos sequeretur, digni: id quod ipse pro testimonio loquitur, dum in prologo operis, *Scribere*, inquit, *incipiam in primis capitulorum ponendo distinctiones, & postea eorum prosecutiones, quae per eum gesta sunt, & quae eius temporibus euenerunt, quae vidi, & quae veridica proborum & discretorum relatione, famaque generali voluntate audiui, ponere non obmittam.*

Viris doctrinae fama celebribus, historiaeque patriae studiosis, auctori chronici, quod vulgo *magnum Belgicum* vocari solet, *Trithemio*, *Kyriandro*, *Brovvero*, olim non sine cura lectum fuisse, doctissimus iam notauit *Baluzius* *. Addas, non sine vtilitate tum illis, tum aliis fuisse lectum. Quem enim legebant, & sequendum iudicarunt, & frequenter secuti sunt, diligentissimus praecipue annalium Treuirensium scriptor *Brovverus*, lib. XVII illorum, in vita *Balduini*; tum vero nostris temporibus Illustris *Gundlingius* in eruditissime scripta *de vita rebusque gestis* HENRICI VII *historia.*

* In praefatione ad lectorem, tomo I *Miscellaneorum* praemissa; cuius verba, cum notatu digna sint, infra dabo.

Lucem, in qua nunc versatur, debet perinsigni, quem modo laudaui, viro, *Stephano Baluzio;* quippe qui eum, cum per tria & quod excurrit saecula in bibliothecarum forulis abditus latuisset, e veteri bibliothecae regiae Parisiensis codice manu exarato eruit, vt in monumentis antiquis e tenebris & puluere in lucem euocandis magna fuit solertia, ac anno superioris saeculi LXXVIII primo, quem dixi, *Miscellaneorum* suorum tomo inseruit.

E quo eum hic repetii. Cuius quidem consilii hae mihi fuerunt rationes, quod non *Balduini* mòdo & *Henrici VII* res tractet, sed *Ludouici IV* etiam, easque loco haud vno illustret; Miscellaneorum vero dictorum tomi in rarionibus nunc appareant libris.

Repetii autem eundem, vt *Baluzius* illum edidit, nisi quod lectionibus, quas ipse locis librariorum incuria negligen-

gligentiaque deprauatis, in margine apposuit, interdum & meas, *Brovveri* secutus ductum, adiecerim; hoc tamen obseruato discrimine, vt *has* litteris stantibus, *illas* vero Italicis siue currentibus exscribi curauerim.

Nil superest, quam vt *Brovveri, Baluzii,* & *Gundlingii,* de his Gestorum libris iudicia adscribam. Sic autem

Ille, l. d. § XXVI p. 191.

Id quod acta Balduini *diligentißime eo tempore conscripta produnt.*

Iste, in praefatione dicta a) 5,

Sequuntur gesta Balduini *de* Luxenburgo, *Archiepiscopi Treuerensis, qui frater fuit* Henrici VII *Imperatoris, patruus* Iohannis, *Bohemiae Regis, &* Caroli IV, *item Imperatoris. Scripta sunt ab auctore sane nobis ignoto, sed tamen coaetaneo, adeoque plurimi faciendo. Eum in epitomen redegit olim* Wilhelmus Kyriander, *eamque transtulit in commentarios suos* de Augusta Treuerorum; *vbi etiam adnotat, magnam partem eorum, quae de* Balduino *isto refert* Trithemius *in chronico Hirsaugiensi, sumpta esse ex opere, quod nunc primum edimus. Illius etiam varia fragmenta referuntur in* magno chronico Belgico, *& apud* Christophorum Brovverum, *in libro XVII annalium Treuerensium.*

Hic, in praefatione dictae *de vita rebusque gestis* Henrici VII *historiae*, § IX *de auctoribus*, quorum opera vsus sit, n. I p. 19,

Auctor vitae Balduini *Archiepiscopi Treuirensis, fratris* Henrici VII, *magnam partem regiminis Caesarei non sine veri cura, copioseque descripsit.* Brovverus *illum, vt videre est, ob oculos habuit in historia* Balduini; Baluzius *vero, vir inter aeui nostri doctißimos in Gallia postmodum edidit. Idoneum hoc scriptum adhibui, in eoque, quod sequerer, inueni.*

Incipiunt Gesta Venerabilis Domini, Domini BALDEWINI *de* LVCZENBVRG, *Treuerensis Archiepiscopi, &* HENRICI *Imperatoris, germani sui, de* LVCZENBVRCH.

Eata consideratione cogitaui, dies antiquos gloriosorum gestorum magnificorum virorum in curiositate scriptorum immemorialiter proh dolor præterire, animaduersioneque disceptaui, annos æternos retributionis præmiorum laborum singulorum hic operatorum post hanc vitam vnumquemque pro mercede reperire. Laudes igitur rerum gestarum digne recolendarum sub modio non ponantur, nec obfuscato ignorantiæ nubilo aliqualiter inuoluantur. In ea exultabo, & mire miranda mirabilia tua prout potero narrabo. Ei ergo, qui est fons & origo omnium bonorum, ad honorem, vt ipse in suis glorificetur creaturis, sunt temporum gesta viuæ memoriæ iugiter commendanda. Viuæ memoriæ res gestæ tunc aliqualiter donantur, vt in eis posteri emendentur, & gloriosa antecessorum gesta prouide imitentur. Vocis enim viua locutio velut vmbra dinoscitur more defluentis aquæ pertransire, & sicut fumus in aerem dispersus euanescens non solet reuenire. Iubiloque sicut cum aromato quotienscunque * corde tanguntur, totiens auscultantium corda iocundantur, sic gloriosa Magnatorum gesta litterali descriptioni tradita, quotienscunque recitantur, totiens probi & discreti virtutum hauriendo exemplaria lætificati meliorantur. Nunc, sicut videmus, omnipotens Deus non solum verbo tenus Moysi legem tradere, sed digito suo tabulæ insculptam lapideæ *, ut semper eius iugis & viua perseueret memoria, dignatus est ministrare. Volo igitur, prout se facultas offeret meæ paruitati, non tumescentis laudis adulatione, sed humilis mentis in imo audacissima præsumptione, magnifica gesta gloriosi Principis, almi Galliæ Germaniæ Primatis, venerabilisque Patris & Domini, Domini BALDEWINI de LVCZELINBVRCH, Treuirorum Archiepiscopi, scriptis commendare. Sed quod non sufficiam, scriptorum vernula fiam. Scribere igitur incipiam, in primis capitulorum ponendo distinctiones, & postea eorum prosecutiones, quæ per eum gesta sunt, & quæ eius temporibus euenerunt, quæ vidi, & quæ veridica proborum & discretorum relatione famaque generali voluntate audiui, ponere non obmittam. Inuoco ergo adiutorium patris luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, a quo omne datum optimum & omne donum perfectum descendens est in corde hominum, vt mihi Spiritum Sanctum mittat in adiutorium, & hoc opusculum, immo mihi opus permaximum, Domino nostro Iesu Christo ad honorem, & reuerendo Domino, Domino BALDEWINO Archiepiscopo ad fauorem, omnibusque posteris ad exemplar utilitatis valeam inhoare, pertractare, & fine optimo consummare. Hoc mihi dignetur præstare Deus trinus & vnus.

* f. chorda.

*94

Incipiunt capitula primi libri.

Incipiunt

Incipiunt capitula ſecundi libri.

I *De* Henrico, *eius germano*, *Romanorum Imperatore ſeptimo.*

II *De electione per Dominum* Baldevvinum *Archiepiſcopum procurata.*

III *De* Henrici *Regis conſecratione & coronatione.*

IV *De nundinis per Dominum* Baldevvinum *Treuerenſibus a Rege impetratis, & eius receſſu.*

V *De* Iohanne Henrici *Regis nato in Regem Bohemiæ creato.*

VI *De* Adolfi *&* Alberti *Romanorum Regum, ſuorum anteceſſorum, per* Henricum *Regem facta translatione.*

VII *De Domini de Virtinberch expugnatione.*

VIII *De Lombardiæ itineris arreptione.*

IX *De obitu Comitis de Sarwerden, & alpium tranſcenſione.*

X *De triumpho in Mediolano, & eiuſdem ibidem ſecundæ coronæ receptione.*

XI *De priuilegio Treuerenſis eccleſiæ per Dominum* Baldevvinum *ibidem impetrato, & Subcancellarii concrematione.*

XII *De iuſtitia de* *Theolaldis Bruſach *facta, & Brixienſis ciuitatis expugnatione.* * *Thedaldo Briſach.*

XIII *De obitu Reginæ, introitu Romæ, & Cellæ quatuor coronatorum per Dominum* Baldevvinum *facta inhabitatione.*

*96 XIV *De Capitolii triginta turrium, & monaſterii* Minorum violenta expugnatione.*

XV *De multorum caſtellorum & caſtrorum expugnatione, & prælio in** Landfiſc, *& Florentinorum obſidione.* * *Lantſiſe*

XVI *De caſtelli* S.Mariæ nouellæ *per Dominum* Baldevvinum *violenta expugnatione, & repatriatione.*

Prologus tertii libri.

I *De* *Ludolfi *Regis per Dominum* Baldevvinum *procurata electione & coronatione.* l. *Ludouici*

II *De* Iohannis *Regis obſeſſi per Dominum* Baldevvinum *facta liberatione.*

III *De pacis terræ conſpiratione*, Brül *obſidione, & in manus Domini* Baldevvini *donatione.*

IV *De Moguntinæ eccleſiæ prima vice Domino* Baldevvino *facta commiſſione*; Crucenache, *Keſtelim, Spaynheym *obſidione, & * Baldenſteyn *fundatione.* * *Caſtellaun*

V *De* Friderico *Duce capto per* Iohannem *Regem Bohemiæ, &* Furſtenberch *obſidione.*

VI *De* *Baperd. *expugnatione*, S. Wendelini *emptione, & eccleſiæ Moguntinæ Domino* Baldevvino *facta ſecunda commiſſione.* * *Boppard*

VII *De monaſterii Carthuſienſium conſecratione, caſtri monaſterii* S. Iohannis *conſtructione.*

VIII *De* Limburch *emptione, &* Velſperch *deſtructione. De* *Vernich * *Vermich* *& Dominii de* Coverna *emptione, & deſtructione* *Solinze. * *Solmize* *De* Monckler, Leysheim, Heſelebach, *Saſroch, Elkershuſen * *Saſroth* *deſtructione*; Dunc *in* †Syſiia, *&* Triis *acquiſitione, & eius obdormitione.* † *Eyſlia*

*LIBER I *97

CAPVT I

De vita & morte antecessoris.

DIgnus a dignis dignissime laudatur, licet ab inuidis laudis generositate inaniter destituatur. Dicendæ ergo laudis gratia licet parumper ad superiora ascendere, vt huius valeam materiæ intellectum exprimere planiorem. Anno dominicæ incarnationis millesimo ducentesimo nonagesimo octauo, in die beatorum *Processi* & *Martiniani* martyrum, prope monasterium *Monsterdreyse* ordinis Præmonsteriensis, *Albertus* Dux Austriæ *Adolphum* de *Nassaua*, Romanorum Regem, sæuiter occidit congressione prœliali, seseque in regno intromisit, quod firmiter credidit gladio obtinuisse triumphali. Veruntamen procurauit ab Electoribus se in Romanorum Regem electionis iure sublimari, & Aquisgrani solemniter coronari. Contra quem summus tunc Pontifex Dominus *Bonifacius* octauus, eo quod vxor eius esset de viperiali genimine seminis *Frederici*, aliisque multis de causis rigidas exercere sententias publicissime sublimauit, & Dominum *Dytherum*, Regis defuncti germanum, causa eius vesaniæ resistendi, in Treuirorum Archiepiscopum non postulatum, nec ab aliqua parte Capituli electum, celeriter sublimauit. Capitulum tamen elegerat *Henricum* de *Virnenburch*, cui maior pars subditorum ecclesiæ iam obediebat. Statim ecclesiæ suæ terras plurimas & redditus pignorali cautione & literali obligatione constangiis grauibus damnisque datas im̄ ignoratasque, permaxima debita contraxit, de quibus parum dicitur persoluisse, & cum in honore esset, non intellexit, viriliterque contra *Albertum* Regem restitit, & etiam contra Confluentes sibi rebellantes, vniuersum etiam suæ* diocesis Clerum, contra se ipsum inimicitias tumide prouocauit. Vnde concors caterua *98
clericalis ipsum ad præsentiam Domini *Clementis*, tunc summi Pontificis, dura de eo querimonia facta, vocari in propria persona prouide procurauit. Quo citationis termino imminente, de carnis ergastulo quantocius migrauit anno Domini millesimo tricentesimo septimo, vicesima tertia die mensis Nouembris, ecclesiam suam non modicum disturbatam, debitisque grauatam, dilapidatam, impignoratam, dissipatamque relinquendo, ita vt ipsa ab imo cordis suspiria possit cum Propheta flebiliter clamare: *Dedisti me tanquam oues escarum, & sine pretio vendidisti, & obligando me multipliciter dispersisti.*

CAPVT II

Qualiter sit electus.

ECclesiæ ergo suæ Treuericæ Deus totius consolationis gemitus & suspiria parua mora protracta breuissime terminauit diuino munere bonitatis anno Domini millesimo tricentesimo septimo, die septima mensis Decembris, Capitulo Treuerensi coadunato & ad futurum Præsulem eligendum, vocatis omnibus vocandis, congregato, a maiori & saniori parte Capituli venerabilis Dominus *Baldewinus* de *Lutzelinburch*, Præpositus & Canonicus dictæ ecclesiæ, adhuc ipso Parisiensi studio fideliter mancipato, anno natiuitatis eius XXII, in gaudium & lætitiam totius cleri & populi, diuina cooperante gratia, in Treuirorum erat Archiepiscopum sollemniter postulatus. Hinc ouat clerus, altissonis vocibus psallens, Te Deum laudamus. Hinc fit cunctarum compulsatio campanarum, concursus populorum cateruatim congregatorum, sic vt ipsa ecclesia iocunde possit canere cum Psalmista: *Saccum meum conscidisti, & me misericorditer circumdedisti multiplicata lætitia salutari.*

*CAPVT III *99

De eius confirmatione.

LVmen a luminis flamma incenditur. Sic a iure electionis nuntios per sollemnes procuratoresque eximios Pictauium extitit delata, & sanctissimo Patri-

Patri Domino *Clementi* Papæ publice intimata. Quam quidem postulationem ipse summus Pontifex, inquisitionem faciens condecentem de persona postulata, quam de postulantum conuersatione & vita, parte aduersantium friuola, appellata, totaliterque cassata, benigne approbauit, & de minoritate annorum secum etiam dispensando, ipsum fore admittendum, suo cum Cardinalibus præsidens Consistorio, in propatulo publicauit, & more consueto ipsum admittendo sententionaliter confirmauit.

CAPUT IV

De eius consecratione.

VEritatis igitur fama eius approbationis Parisius sibi reuelata, ipse *Baldewinus* confirmatus vna cum Domino Henrico & vulgariter fratribus eius germanis, Pictauium veniens, summo se Pontifici lætanter præsentauit, quod ipse gratanter recepit, & amicabiliter salutando. Et anno Domini millesimo tricentesimo septimo, sexto Idus Martii, more Treuerico scribi consueto, ipse Dominus *Clemens* Papa quintus per Cardinalem in Pictauiensi ecclesia dictum Dominum *Baldewinum* in Presbyterum ordinauit; sequenti die cum pluribus aliis Archiepiscopis & Episcopis in Treuirorum Archiepiscopum diuinitus consecrauit. Ipse vero dictis cum fratribus, multisque aliis Cardinalibus & amicis, diuersis curiarum sollemnitatibus habitis, Papam valedicens, ad propria cum suis est reuersus. In qua tamen reuersione in littera sibi a Domino *Petro* Moguntinensi Archiepiscopo destinata intellexit Dominum *Albertum* Romanorum Regem humanæ conditionis debitum persoluisse. Nam ab eius cognato, *Iohanne* Duce videlicet, fratris
* 100 sui filio, cui quia ipse * *Albertus* ad instinctum suæ vxoris Reginæ, volentis, hereditare filios suos Ducatum Austriæ, postquam dictus *Albertus* occiderat *Adolphum* Regem, violenter suum patrimonium, videlicet Ducatum Austriæ, recepit & detinuit, esse dinoscitur interemptus; & illud euangelicum fuit adimpletum in hoc casu: *Mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.*

CAPUT V

De eius receptione.

ZOna tranquillitatis, pacis, & concordiæ totius patriæ aliquamdiu sub antecessore non modicum extitit delaneata, & cleri caterua de nimia rancoris materia multipliciter perturbata. Sed misericors & miserator Dominus de excelso throno suo prospiciens ecclesiæ suæ durissimas & lacrymosas oppressiones seruituti Babylonicæ digne comparatas, per dictum *Baldewinum*, pacem & concordiam reformando, misericorditer releuauit. Nam dictus *Baldewinus* eius in primo aduentu lætissimo totam per diocesim cunctis suis Officiaris & Iudicibus districte mandauit, vt in cunctis suis territoriis tam aduenis quam incolis, non per tyrannicum rigorem, sed per incutiendum timorem, vniuersos pacem seruare vnanimiter coartarent, si eius gratiam seruare & indignationis rubiginem cuperent euitare. Et sic in amœnitate pacis & concordiæ anno Domini millesimo tricentesimo octauo, die sancto Pentecostes, cum multorum procerum proborum caterua non modica, velut Zelotypus sponsam suam visitando, Treuerim est ingressus. Hic fit concursus populorum, coadunatio clericorum. Voce tamquam præsaga ciues Apostolorum pacem portauerunt, patriamque illuminantes hodie aduenerunt, & sic eum lætantissime receperunt, & suam in ecclesiam processionaliter adduxerunt, præsente matre, fratribus, sorore, & multis spectabilibus viris. Eodem die Missarum sollemnia sollemniter celebrauit * curiam sol-
* 101 lemnem faciens, & sumptuosam, cunctos aduenientes lautissime procurauit, a nobilibus & subditis huldas * & subiectiones debitas acceptauit, & feodalia feodalibus in feoda condonauit, cunctaque antecessoris debita persoluit, dissipata & obligata, omnimode satisfaciens, ad ius & proprietatem suæ ecclesiæ fideliter reuocauit.

* *Id est*, fidei sacramenta, *vt interpretatur* Brovverus.

CAPUT

CAPUT VI

De genealogia eius, & obitu patris.

ZEli ſcribendæ hiſtoriæ eſt, parumper ad ſuperiora aſcendere, vt eius ſeriem clariori luce valeam pertractare. Anno dominicæ incarnationis milleſimo ducenteſimo octuageſimo quinto nobilibus de parentibus, videlicet *Henrico* Comite Luczelinburgenſi patre, & Domina *Beatrice* de *Bellomonte* in Hannonia matre Dominus *Baldewinus* exſtitit nobilis natus. Auus eius eodem nomine *Henricus* dictus *Blondel Fuille*, qui Dominum *Baldewinum** protauus ſcitur publice exſtitiſſe. Qui Ducatus a Colonienſibus finibus longe lateque circa Rhenum extenditur, & multas habens munitiones & caſtra, vltra Moſam protenditur, & feodum Colonienſis Archiepiſcopi eſſe in parte perhibetur. Iſto *Walrano* defuncto, *Henricus* dicti *Baldewini* auus in patrimonio ſuccedere debuerat paterno. Sed Dux Brabantiæ illum ſibi indebitum hodierna die noſcitur vſurpaſſe. Iſto vero *Henrico* de medio facto, *Henricus* pater Domini *Baldewini* in Comitatu Luczelinburgenſi ſucceſſit. Eo tempore Colonienſis caſtrum *Vorinche* inter Coloniam & Nuſſiam quondam ſituatum, quod prius Archiepiſcopo ad patriæ tuitionem iuuamine conſtruxerant, de quo rapinæ erumpebant, amore pacis pro aliqua pecuniæ ſumma ab Archiepiſcopo, vt illud in fortiori loco ad littus Rheni reædificauit: quem cum Officiatus ſuus interrogans, de quo caſtrum deberet retinere, cum annuis careret redditibus, dicitur reſpondiſſe*: Quatuor viæ ſunt trans caſtrum ſituatæ. Quod ille audiens, *102
alueum Rheni tranſmeantes* theoloniicis exactionibus aggrauauit, terram vero tranſeuntes multipliciter rapinis moleſtauit. De quo cum Archiepiſcopus rogatus a Colonienſibus non deſiſteret, Colonienſes dictum caſtrum obſidione circumſepſerunt, quam obſidionem Archiepiſcopus ſoluere cupiens, exercitum permaximum congregauit. Tunc Colonienſibus in adiutorium, quia ciues ſunt eorum, Dux Brabantiæ & Comes de Monte celeriter concurrerunt. Qui Comes dicto Duci partem Ducatus Limburgenſis ſe contingentem pro quadam pecuniæ ſumma noſcitur vendidiſſe. Econtra *Henricus* Comes Luczelinburgenſis Ducem Brabantiæ pro dicto Ducatu Limburgenſi impetens, & ipſius partem a Colonienſi Archiepiſcopo in feodum recipiens, Ducem diffidauit, & cum *Walramo* germano ſuo aliiſque duobus fratribus Militibus, obſcure tamen natis, in Archiepiſcopi adiutorium properauit. Hic diſcordia diſcordiæ ſociatur, & guerra guerræ rigide cumulatur. Quodam ergo die ſabbatino, Archiepiſcopo prœlium inire voluntario, a Colonienſibus mandatur, eos ſibi & omnibus adhærentibus per biduum victualia miniſtraturos, ſi ob honorem Dei ſequentem dominicalem diem, eiuſque genetricis præſentem diem ſabbatinum a prœliis vacando dignaretur celebrare, maxime cum ſua turba die tenus ſumeret augmentum, earum vero nullum ſperarent ſumere incrementum. Quod Archiepiſcopus accepiſſet, ſi *Henricus* non dixiſſet: ***Heu! non debemus hodie propter clericum timoroſum prœlium inire glorioſum?*** Hoc cum Archiepiſcopus intellexiſſet, dicitur reſpondiſſe; ***Probrior mea clericatura in campis eius militia noſcitur fuiſſe***; mandans Colonienſibus, vt ſe præpararent, & inire prœlium ſecum non tardarent*. Hinc clan- *103
gor auditur tubarum, reſonantia fiſtularum, ſonus tympanorum, clamor populorum in mortem ſe præparantium. Heu, heu! cuiuslibet partis acies eius diuiditur in turmas. Primo Colonienſes cum Archiepiſcopo prœlium inchoantes, partem deteriorem habere. Secundo *Henricus* Comes cum Duce prœlium commiſcens, Duce ad iactum lapidis retropreſſo, Comes viſus fuit præualere. Tertio Comes de Monte inermibus ſuis cum ruſticis in vulgo *Kempen* appellatis, in Colonienſium & Ducis adiutorium prœlium aggreſſus, Archiepiſcopi & *Henrici* Comitis partes infirmauit, ſeparauit, diſſipauit totaliter, & proſtrauit. Heu miſerabile ſpectaculum! Hic captiuatur, ille trucidatur, hic morti addictus ſpoliatur, ille in Rhenum fugiens ſuffocatur, in nemore vero paludinoſo ſubmerguntur plures, ſubſtantiæ capiuntur, fugæ a multis rapiuntur, Archiepiſcopus vero a Comite de Monte capitur, & cuſtodiæ in *Bensburc* mancipatur. Proh dolor! Vbi Comes *Henricus*, miles imperter-

* *deſunt hic nonnulla.*

* *theloniicis*

imperterritus, fugere nescius, cum *Walramo* germano proprio, duobus aliisque prædictis fratribus miserabiliter fuerat interemptus anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo octauo, sabbato, die beati *Bonifacii* martyris, hic ploratus & vlulatus de tam paruulis pupillis, *Henrico, Walramo*, & *Baldewino*: *Baldewino* vero nondum trimatus anno completo, patre orbatis. Quid essent acturi, quoue diuersuri, a nonnullis querulose in altum eleuatur. Sed illud diffortunium eis in fortunam numen mutauit diuinum. Nam *Henricus* in Imperialis dignitatis apicem, vt infra patebit, fuit eleuatus; *Baldewinus* vero in Treuirorum Archiepiscopalem dignitatem exstitit sublimatus.

CAPVT VII

De eius physionomia.

*114 EST etiam eius physionomia ad posterorum * vtilitatem memoriæ commendanda, ad vtilitatem, inquam, quia animæ sequuntur complexiones corporum, vt posteri eius complexionem cognoscentes, probabiliter credant morum * vt virtutum eius insignia, quæ ponuntur postea in eo omnimode exstitisse. *f. &
Fuit enim staturæ mediocris, caput sicut sphæram parumper impressam formosum habuit & rotundum, capillos capitis & barbæ subtiles, in colore citrinos, medios simplices, medios crispos, quæ omnia subtilis cerebri substantiæ esse indicia referuntur. Anticiput qualibet parte eleuatum, quod est bonæ apprehensiuæ signum. Occiput eleuatione amplatum, quod bonæ memoriæ signum esse determinatur. Nasum pulchrum, grossitudine mediocrem, auditum acutum, vocem dulcem habuit & acutam, oculos limpidissimos, apprope aliqualiter sursum videndo acutissimos, sed a remotis videndo Limburgensium more obtusos, aures rotundas. Hæc bona organorum dispositio sensuum perfectionem noscitur denotare. Collum vero eius in longitudine & breuitate mediocriter dispositum, forte tamen & neruosum, scapulas largas, brachia & crura fortiora & neruosa cum musculis non multum carnosis, pectus amplum & eleuatum, dorsum rectum & bene dispositum, cutem albam rubore aspersam, carnes molles ingenium bonum repræsentantes, corpus vero totum mediocre, agile & subtile noscitur habuisse: quæ omnia prudentiæ & fortitudinis esse signa a naturalibus allegantur. Vnde si eius virtutum insignia postea recitantur, nemo miretur, cum per subtiliora aurifabri instrumenta opus subtile fabricetur.

CAPVT VIII

De eius pueritia & adolescentia.

LVx irradiationis intellectualis morum & virtutum limpidissimum acquiritur per studium. Baldevvinus igitur annis infantiæ suæ lapsis, scholasticæ
*115 *disciplinæ magistris, moribus, virtutibus, atque artium litteris imbuendus, tradebatur: a quibus ipse vsque ad annum natiuitatis suæ decimum tertium in Hannonia cum sua matre in Comitatu Luczelinburgensi existens suis in puerilibus informabatur, & suos coætaneos in litteratura excellens, quia limpidiori pollebat ingenio, promptior habebatur. Fuit Parisius circa quinquennium, logicam & philosophiam audiendo. Deinde scholas per biennium dimisit propter guerras inter Francigenas & Flandrenses existentes, quando in Curtray flos Francigenarum occubuit per Flandrenses. Duobus solemnibus cum Magistris, magnæ litteraturæ viris, Camerariis, Domicellis, Nobilibus, eius statum condecentibus, Parisiensi studio fuerat destinatus; vbi omnium artium principia terminosque substantiales, studio inhærendo frequentissimo, memorialiter retinebat, Arabicis arithmeticisque figuris scribebat, & astronomiæ insudando sphæram addiscebat. Specialiter tamen iuris Canonici studiis frequenter insistebat, & in iis vsque adeptionem * artus noscitur perdurasse, qui *f. baccalaureatus.
fuerat annus dominicæ incarnationis millesimus tricentesimus septimus, quo etiam anno in Archiepiscopum Treuerensem fuerat postulatus, vt superius sufficienter est expressum. Nemo ergo existimet, me hic aliqua superflua tumescentis animi ambitione posuisse, cum sine eis meram historiæ veritatem nequaquam potuissem expressisse. Nunc igitur reuertar ad propositum, Deo trino & vno gratiarum referendo actiones.

CAPVT IX

De pacis & iustitiæ obseruatione.

LVcet ceteris clarius, qui est virtutum floribus, moribusque adornatus. Sicut ergo lux solaris tenebrosis interpositis nubibus, quin diescat, nequit occultari, sic morum eius vita virtuosa * vt laticescat, a nullis poterit offuscari. Generali enim fama volutante reformator & conseruator pacis & iustitiæ fuisse perhibetur. Nam pacis terræ amicissimus conseruator, raptorumque fuerat horribilissimus exstirpator, quos sua magna cum prudentia subiugauit. Nam plurima castra & fortia iuxta prædonum fortalitia, per quæ ipsi iugiter tamquam obsessi habebantur, malis eorum gratibus funditus ædificauit, & sic eos ad pacis obseruantiam, quantumcunque magnos, violenter coartauit. Et rem memoriæ dignam hic duxi interserendam, vt hic enarratis testimonium adhibeam veritatis. *Frederico* de *Numagen* Domicello, qui a mercatoribus Mosellæ alueum descendentibus non rapinam sed cautionem, vt ipse asserit, receperat pigneralem sui castri, sub obtentu districtissime demandauit, ne Treuerensem exiret ciuitatem, in qua tunc erat, nisi conquerentibus cuncta ablata prius restituisset. Quod præceptum celeberrimum productum fuerat ad effectum. Et sic defensor mercatorum, amator bonorum, exterminator iniquorum rigidissimus, in iudicio iustissimus habebatur. Nam proprium occultæ nationis fratrem, qui propriam vxorem occulte interfecerat, spe solemnioris, optimo licet ab Archiepiscopo pro fratre esset reputatus, supplicio rotali interimere permisit. Et sic nemini parcendo, cunctos maleficos timore perterritos suis procul a finibus fugere compellebat; vt, sicut Salomon, sapiens & pacificus digne potuerit appellari. * 106

v. Spondan. ad an. 1354 § 12.

CAPVT X

De eius vita & conuersatione.

IVstitiæ pacisque iste conseruator, vitæ venerandæ conuersationisque fuerat gloriosæ. Nam in cibo potuque capiendo moderatissimus habebatur, omnia statuta ieiunia & quamplurima alia sæpissime obseruando, horas canonicas, multasque priuatas * orationes deuote orando, castissime viuendo, omni vero die Missam celebrando, aliamque audiendo, solitarius otiositatis tempore existendo, studio frequentissime insistendo, suæ ecclesiæ priuilegia sæpius perlegendo, fugiendo vitia, nunquam otio vacauit alieno. Cum magnatis magnifice, cum mediocribus mediocriter, nulli subditorum nimis familiaris existendo, honorifice incessit, sciens nimiam familiaritatem contemptum generare, pauperum causas defendendo, vanis & mulierum spectaculis, ludisque illicitis se rarissime immiscendo, causas subditorum & discordias sedando & prudenter terminando promptissimus est inuentus. Nunquam etiam aliquod negotium dimisit indiscussum. In incessu, dictis, & factis veridicus, stabilis fuerat, & semper seriosus. Tempore vero iocunditati opportuno suæ iuuentutis occultis cum suis Militibus, Capellanis, & Camerariis, Domicellis, velut eorum minimus, dicens: Episcopalem dignitatem suspendimus ad parietem; nunc superior, nunc inferior, socius iocundissimus currendo, saltando leuissimus, lapidem ceteris præiactando, eos viribus fortissimus præcellere cernebatur. Nam tanta fortitudine pollebat, quod domo Abbacensium in Piguia famulum cursitanti equo insedentem cum equo ad terram velociter deiecit. Aliquem quoque nimium laudari aut vllo modo vitiari noluit aliqualiter tolerare. Nam carminum recitatorem de inebriationis verbositate in Dominum *Henricum* tunc Coloniensem Archiepiscopum turpia proferentem, licet dictus Henricus tunc sibi capitalis esset inimicus, viriliter reprehendit, dicens: *Vade tu miserrime, non licet te Dominis turpia recitare.* Etiam rancoris materia inter eum & ciues Treuerenses fuerat exorta. Nam ciues tempore *Dyetheri* sibi aliqua ecclesiæ iura illicite vsurparunt. Pro quo Dominus * *Baldewinus* nimium offensus, guerram cum eis habiturus, primo anno creationis suæ Treuerim exiuit. Sed Dominus *Walramus* hoc intercipiens, concordiam ordinauit, iura Archiepiscopi & ecclesiarum valide conseruando, vt in litteris hinc inde datis continetur. Suis etiam hostibus guerrarum tempore tyrannicus fuerat inimicus, quos tamen nunquam aliquo aggrediebatur odio: pace reformata cunctis dimittens veniam postulantibus, vt ei Omnipotens dimittere dignaretur.

* 107

* 108

CAPVT

CAPVT XI

De eius prouisione.

NObis eius facta insignia prouisionis lucidissima dant exemplaria prouide viuendi. Nam nunquam aliquid ad sua vtensilia vel victualia comparauit tempore cariori. Omnia enim sua castra & domicilia vino, blado, pabulo in annum de anno, velut Ioseph in Ægypto, congregatis & vere vltra numerum multiplicatis, redundabat; quæ tamen tempore caristiæ suos per Officiatos suis subditis indigentibus, & cautionem præstantibus, vt tantum in nouis futuris persoluerent fructibus, quantum de antiquis reciperent, nihil vltra requirendo, misericorditer dispersit; & sic suos subditos in suis possessionibus iugiter conseruauit. Discreta etiam prouisione omnia ecclesiæ suæ priuilegia, primo Papalia, secundo Imperialia, tertio homagialia, & alia perpetua, timens amissione distractionem, antiquorum cereorum fragilium sigillorum propter diuturnalem reuolutionem, priuilegiorum fracturam dispendiosam multumque damnosam posse posteris imminere, in vnum volumen congregando, & transcribi mandando, vtiliter ordinauit, & illud triplicauit, vnum suæ ecclesiæ Capitulo & Capitulari loco, aliud suæ & successorum suorum cameræ Treuerico in palatio, tertium vero * suorum & succes- * f. suo
* 109 sorum suorum Camerario ad * omnia & singula, quo diuerteret, loca deuehendum prouide deputauit, vt in omni loco Archiepiscopus posset sua homagia, litteras, & priuilegia, saltem sub copia, prouidere, nec non vnicuique, dum opus esset, recitare; Hoc & hoc a nobis in feodum dinosceris habere. Et omnium ecclesiarum suarum Collegia ad sua priuilegia ostendenda, vt in ista scriberentur volumina, districtissime coartauit; & quotquot erant sibi ostensa, quæ tamen sub bullis apparuere veris, inscribi verbo tenus procurauit; vt si in posterum aliqua priuilegia rapinis, incendiis, antiquitate consumpta, seu malæ custodiæ deputata, vel quocunque modo perderentur, in prædictis voluminibus perpetua memoria perdurarent. Sic ergo, velut Ioseph, prouidissimus habebatur. Viuant igitur eius prouisionis insignia in sæcula sæculorum.

CAPVT XII

De eius familiæ promotione.

BAldewinus iste tanto vixit tempore, quod omnes ecclesiæ suæ diocesis, Prælaturæ, nec non beneficia ad eius collationem spectantia sibi vacauere. Quibus in personis idoneis, vt peruigil pastor, noscitur prouidisse. Legistas enim, Canonistas, Artistas, Philosophos, Capellanos, Clericos, Laicos etiam multos, Milites, Nobiles, Domicellos, aliosque Ministeriales, numero multum valde multiplicatos, suo ministerio deputatos, decenter sustentauit: quos omnes & singulos, alios Archidiaconos, quosdam Præpositos, nonnullos Decanos, Scholasticosque præbendatos, Canonicos, & Pastores fieri procurauit. Nam de tam excellente Magnatorum progenie exstitit oriundus, quod nullum habuit affinem seu cognatum, quem ad Præposituram maiorem, vel aliquem Archidiaconum vellet promoueri. Vnde *Iofridum* in maiorem Præpositum, alterum vero suo-
* 110 rum Pædagogorum in * maiorem Decanum sublimauit. Clericos suos variis beneficiis prouidendo, laicos vero solemnissime vxorando, possessionibus, domibus, agris, vineis in perpetuum allodium eis distributis, ditissimos faciebat. Quid plura? Nunquam aliquis eius, licet in paruulo, diu morabatur seruitio, quin rebus & honoribus fuisset multipliciter honoratus. Vnde digne possum dicere; *Gloria & diuitiæ in domo eius.* Viuat igitur memoria perenniter merito recolenda nunc & semper per infinita sæcula sæculorum. Amen.

Explicit liber primus gestorum Domini Baldevvini *de* Luczenburch, *Archiepiscopi Treuirorum, tractans de eius vita generalitate.*

LIBER II

Incipit prologus libri secundi.

VOx sapientiæ meis intonet auribus, vt mel intelligentiæ de durissima & vera petra, id est, Christo, valeam sugere, quo laborem inchoatum, mihi

vtique permaximum, possim adimplere. Cum igitur hanc famosam historiam dicti Domini *Baldewini*, quam de gestis fratris eius, Serenissimi Principis Domini HENRICI septimi Imperatoris Romanorum sic huc vsque vlterius non possum separare, quia ipse Dominus *Baldewinus* dicti Imperatoris ad Imperialis apicis dignitatem acquirendam collateralis noscitur exstitisse, & gloriosi Historiographi, magnæ litteraturæ viri, quoniam non esset dignus pedissequus appellari, eam historiam amborum gestis indissolubiliter conglomeratam cernuntur minime scriptitando, proh dolor, præterire, ego tamen, cum sim scriptorum minimus, hanc historiam perpulchram tam turpiter euanescere nebulosis ignorantiæ tenebris inuolutam * non possum aliqualiter tolerare, iuxta illud, *111

Scribimus indocti, doctique poemata passim;

licet plures æmuli liuore nimio conglobati grandia verba trutinantes, tumidis suis latratibus, dentibusque detractoriis me studeant dilaniare. Quod tamen duxi patienter sufferendum. Nam patientia malitiam legitur sæpissime superare. Propono ergo pro meis viribus, quantulumcunque paruulis, istam perscribendo historiam perseuerare: quia secundum *Gregorium*, si non possum garbam integram ad horreum importare, non debeo tamen vacuus remeare. Vnde quod potero faciam, scriptorum vernula fiam. Quomodo ergo scribendo incipiam? Materia enim signata est & clausa, & quis aperiet mihi? Recordor vocis illius, qui dicit: Petite, & accipietis; pulsate, & aperietur vobis. Habentem ergo clauem Dauid rogitabo, vt me in cellam ducat vinariam, vbi flabit eius Spiritus sapientiæ & intellectus, & fluent aquæ dulcedinis. Ibi de fontibus Saluatoris limpidissimum intellectum hauriam, quo hanc historiam ei ad laudem, Treuerensi vero ecclesiæ ad honorem, Domino *Baldewino* ad fauorem, valeam recto tramite pertractare, qui est æternus, trinus & vnus Deus.

Explicit prologus secundi libri.

CAPUT I

De Henrici VII *Romanorum Regis electione, per Dominum* Baldevvinum *procurata.*

Regalis dignitatis celsitudine regni Romanorum per lamentabilem mortem quondam *Alberti* Regis non modicum disturbata, Dominus *Baldewinus* aliique sex Coelectores villam *Rense*, inter Confluentiam & Boperdiam sitam, vbi ex antiqua consuetudine ad tractatum de electione habendum * consueuerunt conuenire, concorditer diuerterunt; vbi anno Domini millesimo tricentesimo octauo, gratia summi Spiraminis cooperante, & Domino *Baldewino* id procurante, in ipsius fratrem Dominum *Henricum* Comitem Luczelinburgensem in futurum Romanorum Regem eligendum suis exigentibus meritis communiter concordarunt. Exigentibus, dico, suis meritis. Fuit Miles imperterritus, in armis strenuus, hastiludiorum & tormentorum a mari usque ad mare in iuuentute semper quæsitiuus, in quibus inter ceteros, quorum tamen virtutibus non est detrahendum, gloriosior habebatur; iudex iustissimus pauperum, pupillorum, mercatorum, peregrinorum promptissimus defensator, raptorum, malefactorum, tyrannorum rigidissimus exterminator, semper illum gerens animum; Iuste iudicate, filii hominum. Omnibus enim fuit amabilis & benignus; in quibus tamen permixtim seriositatem iudicialem, honorem & dignitatem, serenitatem, prudentiæ quoque & discretionis amœnitatem nullo vnquam tempore deserebat. Virtutum & bonorum morum concatenationem optima cum temperantia iugiter retinebat, & se semper bonis moribus omnium in omni tempore insignissime conformabat, omnibusque se ita socialem & tractabilem præbebat, cum intermixtione, vt dixi, officii & dignitatis, ita quod ab omnibus hominibus amore constrictus nimio habebatur, & tamen iis, quæ sunt mundi, mundo non segniter reddendo, non minus quæ sunt Dei Deo noscitur reddidisse. Nam cum Domina *Margareta*, sorore *Iohannis*, Ducis Brabantiæ, sua collaterali prædilecta, ita continenter a tempore contracti matrimonii creditur vixisse, quod nunquam ad aliquam aliam adhuc post eius obitum dicitur accessisse. Capellæ vero suæ ornamenta, Missalia magni ornatus * ac pretiosa, ad quæcunque loca perrexerat, adhuc comes existens, suis cum somariis secum vehere faciebat *112 *113

bat, & omni die coram se & collaterali sua, quando aderat, suos* electos per cantores canticis cum musicalibus Missas & horas canonicas, impedimento non interveniente, sed prætermittendo, celebrare solemniter faciebat. In Missis vero audiendis, horisque canonicis cum die dicendis maxima deuotione pollebat, ita quod suis Sacerdotibus Capellanis maximam deuotionem dicitur præstitisse. His igitur virtutibus quia fuerat adornatus, merito illud propheticum eius debuit auribus insonare: *Specie tua*, quoad iustitiam humanitatis & ad vitam actiuam, *& pulchritudine tua*, scilicet bonorum operum diuinitatis, & ad vitam speculatiuam, *intende prospere, procede, & regna.* Vnde Dominus *Baldewinus* aliique sui Coelectores cum totius Almaniæ Principibus, Nobilibusque, ipsum Franckenfort ad locum electioni deputatum duxerunt, & ibidem in Christi fidelium solatium cunctorum dominicæ incarnationis anno millesimo tricentesimo octauo, XXVII die mensis Nouembris, in Regem Romanorum viuis vocibus concorditer elegerunt, & toti mundo ad monarchiam obtinendam in futurum Imperatorem promouendum vnanimiter præsentarunt. * f. Clericos.

CAPVT II

De eius coronatione Aquisgrani, & consecratione.

COnstantiæ maximæ, probitatisque eximiæ Dominus *Baldewinus* & alii sex Principes Coelectores anno Domini millesimo trecentesimo octauo Dominum HENRICVM VII Romanorum Regem ad auream regni sedem Aquisgrani per Karolum Imperatorem situatam, adduxerunt. Ibi eum ciues Aquenses, clauibus ciuitatis plus quam per leucam obuiam portatis & traditis, in Romanorum
*114 rum * Regem lætabundis vocibus receperunt, & ibi per Dominum *Henricum* Coloniensem Archiepiscopum, quia in eius conprouincia fuerat, installatus, & ipso die Epiphaniæ Domini eodem anno ibidem in Romanorum Regem honorifice diuinitus consecratus, & vna cum sua collaterali prædicta sibi assistente in vestitu deaurato varietate circundata, cum corona regni fuerat solemniter coronatus, & abinde solemniis curiis habitis Coloniensem ciuitatem regiam Rex ipse fuerat ingressus, & tres Reges beatos, Regis infantis Christi primos adoratores tribus pretiosissimis baldekinis a* regiacius etiam totidem oblatis auro gemmisque pretiosis suppliciter adorauit, & ad Imperialem ibi aulam diuertit, de qua Coloniensis Archiepiscopus ipsi Regi, vt tenebatur, cedebat. Tres vero Præpositi Colonienses, videlicet maior Præpositus Archiepiscopo Coloniensi, *S. Cuniberti* Præpositus Archiepiscopo Treuirensi, gradum *S. Mariæ* Præpositus Archiepiscopo Moguntinensi, de suis curiis præpositurís antedictis Deputatis cedebant, vt antiquo iure tenentur. In qua præpositura *S. Cuniberti* Dominus *Baldewinus* pro ecclesiæ suæ iure conseruando aliquandiu morabatur; sed propter nimiam distantiam ab aula non diu multum perseuerauit, sed ex opposito aulæ iuxta ecclesiam *S. Iohannis* Euangelistæ se securius collocauit. Henricus vero Rex ista vice non diu Coloniæ moram protraxit, sed in suum Comitatum remeauit, & ibidem illo anno cum Domini *Baldewini* consilio in regni gubernacula recipienda se prudentissime præparauit. Isto anno Dominus *Baldewinus* iuit in Hannoniam, & *Tuyn* reformauit. * vox corrupta

CAPVT III

De secunda Coloniæ visitatione.

*115 HOnorandæ dispositionis prouisione facta, ad regni * loca perlustranda ipse *Henricus* Rex vna cum Domino *Baldewino*, aliisque quampluribus anno millesimo tricentesimo nono ante festum natalis Christi Coloniam secunda vice remeauit, & ibidem omnia sua feoda requirere volentes spectauit, præsidens iudicio sententias contra rebelles sua feoda non requirentes seruato iuris ordine promulgauit. De antiqua enim consuetudine in Regem Romanorum electus sine omni confirmatione habet & potest regalia ministrare, vt habetur XCVI di. *Cum ad verum*, & cap. *Duo sunt*, & cap. *Si Imperator*. XCIII di. cap. *Legimus*. Super hoc verbo *Imperator* in glosa. Hic gaudia gaudiis cumulantur, hastiludia continua, choreæque solemnes celebrantur. Ibidem continue ipse

Rex cum Principibus & Nobilibus, totoque vulgo specialiter in die natalis Domini solemnissimam habens curiam conuiuando festinauit. Isto tempore fuit frigus permaximum, cuius æquiparantia a nullo tunc viuente potuit recordari. Ibi etiam Rex a Coloniensibus huldas acceptauit, eorumque priuilegia renouauit & confirmauit. Regem vero Colonienses multis muneribus honorarunt. Et deinde Confluentiam diuertens, ibi Treuerensis ecclesiæ theolonii priuilegium perpetuo duraturum, precibus Domini *Baldewini* inclinatus, fauorabiliter indulsit anno Domini millesimo tricentesimo nono *, die mensis Februarii, regni vero eius primo. Sed hic a Domino *Baldewino* rogatus, ciuitatem Treuerensem, quam prius ob iniuriam & offensam condignam ab ea sibi iniuriose sæpius illatam, ante regni adeptionem hostiliter obsedit, nunc amicabiliter uisitauit.

CAPVT IV

De nundinis per Baldevvinum * *Treuerensem impetratis, & Regis recessu.*

* l. Treuerensibus

AVctor ab augendo tam suæ ecclesiæ redditus *, quam ciuitatis honorem, patriæque meliorationem iste *Baldewinus* merito appellatur. Nam ecclesiæ suæ redditus, vltra quod inuenit, vere duplicauit, territoria & homagia, vt postea tractabitur, multipliciter ampliauit, ciuitatis & terræ augmentationem, si ciues gratanter acceptassent, quamplurimum procurauit. Nam etiam a fratre *Henrico* Rege nundinas, nundinarumque libertates, vt Frankenfordienses habent, quando eis exspirant, videlicet a natiuitate beatæ *Mariæ* virginis usque in diem beati *Remigii* in capite Octobris duraturas, ciuitati Treuericæ ob eius & circumiacentis terræ meliorationem donari & indulgeri sub sigillo regio impetrauit. Quam nundinarum libertatem Treuerenses saltem circumquaque proximam per leucam, vt dicitur, eis bannitam obseruare & defendere recusarunt. Vnde talis beniuola impetratio & vtilissima esse noscitur frustrata. Inde Rex cum Domino *Baldewino* Comitatum Luczenburgensem ingressus, solatiis plurimis insistendo, ad ciuitates regias visitandas, easque regno coadunandas se quamplurimum disponebat.

* 116

CAPVT V

De Iohanne *eius nato in Regem Bohemiæ creato.*

REgum Almaniæ sepulturæ ciuitatem deputatam, id est, Spiram, deinde ipse Rex cum Domino *Baldewino*, aliisque multis Principibus & Nobilibus diuertebat, vbi feodalia feodalibus in feodum condonauit. Et etiam ibidem iis diebus Rex Bohemiæ *Wenczelaus*, relicta tantundem filia, sine masculino successore hereditario, exstitit sublatus. Per cuius decessum Bohemiæ regnum Regi Romanorum noscitur vacauisse: cuius filia, *Elizabeth* appellata, propria in persona Spiram veniens aures *Henrici* Regis cœpit interpellare, vt de ipso paterno Bohemiæ regno in feodum donando sibi * dignaretur prouidere. Rex * 117
vero, cum Domino *Petro* Moguntino Archiepiscopo & cum Domino *Baldewino* consilio inito, *Iohannem* filium eidem *Elizabeth* matrimonialiter copulauit, & eundem in Bohemiæ Regem gloriosius sublimauit; & ibidem sollemnibus nuptiis celebratis, eos ambos Domino *Petro* Moguntino & Domino *B.* de *Hennenberch* multa potentia eis ambobus Bohemiam destinauit. Et sic ipsum regnum *Iohannes* Rex pacifice est adeptus, & ibi gloriosissime regnum regnauit, & sibi resistentes prosternendo, vt postea habetur, Domini *Baldewini* adiutorio inuictissime triumphauit.

CAPVT VI

De Adolphi *&* Alberti *Regum per* Henricum *facta translatione.*

CVstodia tota adimpleuit legis mandata, operaque caritatis. Nam duos suos antecessores Reges *Adolphum* & *Albertum* de loco sepulturæ Regum Almaniæ deputato multum remotæ terræ commendatos exinerauit & releuauit,

& per

& per plures Episcopos & Abbates, multosque Clericos tam sæculares quam religiosos, cum cereis infinitis cultibusque sumptuosis, Regum funeribus digne deputatis & deputandis, Spiram adduci & transferri cultu regio procurauit; & ipse *Henricus* Rex funeris *Adolphi*, eo quod essent de eadem linea consanguinitatis, cum multis Ducibus, Baronibus, Militibus, aliisque nobilibus & ignobilibus caterua non modica ad quamplurimam distantiam incessu pedum gradiendo obuiauit, & lamentando, *Quomodo ceciderunt incliti*, Christum Domini acceptauit; & eodem die anno Domini millesimo tricentesimo nono, regni vero eius primo, amborum exsequias in Spirensi ecclesia deuote celebrare per Episcopum Spirensem procurauit, & vt olim Tobias, eos iuxta alios antecessores Reges solemniter collocauit.

*118 *CAPVT VII

De Domini *de* Wirtenberch *expugnatione.*

HVmilium sicut *Henricus* fuerat exaltator, sic superborum rebellantium exstitit rigidissimus exstirpator. Nam cum ipse *Henricus* se ad alpium montana transcendenda præpararet, *Dominus* de *Wirtenburch* se ipsi Regi tyrannice opposuit. Propter quod ipse Rex *Dominum* de *Winsberch* prouincialem Advocatum præfecit, & omnibus illarum partium regni fidelibus, Castellanis & Ciuitatibus districtissime præcepit, vt sibi tanquam suo vicario in omnibus intenderent & obedirent, & eius iussionibus per omnia parerent. Qui Regis ad præceptum cum fidelibus regni & ciuitatibus dictum *Dominum* de *Wirtenberch* armis bellicis sæuiter persequendo suo in territorio, in locum de loco fugere coartauit, & eius quadraginta tam oppida quam castra viriliter expugnauit, & ad talem interneccionem deduxit, quod tantum terrunculæ vix poterat obtinere, quod vitæ necessaria valeret, pauperiem viuendo aliqualiter habere. Eodem anno Domini millesimo tricentesimo decimo *Baldewinus* in Treuerim existens, se ad alpium montana transcendenda quamplurimum præparauit.

CAPVT VIII

De via Lumbardiæ arreptione

IVstitia & iudicium correctio sedis eius, Henrici Regis. Nam ipse in Spira præsidens iudicio contra *Iohannem* de *Austria*, dictum *Sunderlant*, iudicialiter vocatum & iuris ordine damnatum, quia suum antecessorem, *Albertum* Regem Romanorum, callide interfecerat, sententiam sanguinis districtissime promulgauit, & deinde ad alpium montana transcendenda iter arripiebat. Eodem tempore Dominus *Baldewinus* de Treuerim per *Erunbergh*, anno vide-
*119 licet millesimo tricentesimo decimo, feria * post exaltationem sanctæ crucis, & per a) *Zauren* in b) *Hanheyn* diuertit, vbi sibi *Iohannes* Rex Bohemiæ & Regina obuiauerunt: quos amicissime salutando & sumptuose conuiuando, eos & Dominum *Petrum* Moguntinensem Archiepiscopum & *Dominum* de c) *Hermenbergh* Bohemiam euntes, in die beati d) *Matthiæ* valefaciendo, currum cum auro & argento maxime onustum secum ducendo, Columbariam deuenit, vbi *Henricum* Romanorum Regem fratrem maximo cum exercitu inuenit, & ibi ipsi Regi permaximæ pecuniæ summam fauorabiliter mutuauit. Deinde per e) Molenhusen, f) Slecstat, Falkensteyn, g) Solecter, vbi Comes de Sabaudia obuiam venit, Bernam cum gaudio intrauerunt. Ibi in die sancti Michaelis sunt recepti, vbi & se requiei securissimæ subdiderunt.

a) l. Zabern. b) l. Hagenau. c) l. Hennenberg. d) l. Matthæi. e) l. Moltzheim. f) l. Sletstadt. g) l. Solothurn.

CAPVT IX

De obitu Comitis *de* Sarvverden, *& alpium transscensione.*

EPiscoporum, Clericorum tam sæcularium quam religiosorum non modica caterua congregata, Dominum *Iohannem* de *Saruuerden* Comitem ibidem anno

anno Domini millesimo tricentesimo decimo, feria secunda post *Remigii* obdormientem, eius celebrando 1) obsequias, lamentabiliter tumularunt. Deinde per 2) mortem *Losanniam*, *Leori*, *Geneuæ*, *Hacteuillæ* 3) *Schameleri*, & per *S. Michaelem*, *Modanam*, 4) *Lengenburch*, & 5) *Transmorthenis* monte, tamen maximo cum labore & periculo, aliquo tamen sine damno, transscendendo, ipse Dominus *Henricus* & *Baldewinus* exercitu cum maximo XXIV die Octobris *Susam* Italiæ ciuitatem primam honorifice intrauerunt, & per sex dies ibi quiescentes moram pertraxerunt. Abhinc per 6) *Fruilianam* in feria sexta ante omnium Sanctorum *Turin* deuenerunt, & ipsum festum & memoriam omnium animarum ibidem peragenda per octo dies * continuos per- * 120
manserunt. Hinc per 7) *Kir* euntes, in crastino beati Martini *Ast* appropinquauerunt, vbi ciues multum ornati exeuntes, claues ciuitatis Regi obuiam portauerunt, ipsum cum Domino *Baldewino* Archiepiscopo & *Walramo* fratribus, Ducibus Sabaudis, Comitibus, Nobilibus, Militibus, Regina cum Dominabus sollemnissimam & sumptuosissimam habendo curiam iucundissime festinarunt, & ibidem triginta diebus continuatis, multis insistendo solatiis, conuiuiis, hastiludiis, vnanimiter perdurarunt.

1) f. exsequias 2) f. *montem* Bal. Mortenum *Br.* 3) Chamberi 4) Lunæburgum *Br.* 5) Moriennæ *Br.* 6) Viglianam *Br.* 7) Circeium *Br.*

CAPVT X

De triumpho in Mediolano obtento, & eius coronatione.

PErsecutor omnium iniquorum iste *Baldewinus* vna cum Domino *Henrico* Rege & aliis numero infinitis institit per *Casile*, *Vercel*, *Nouarre*, & per *Gargente*, ciuitati Ambrosianæ appropinquabat; de qua ciues ipsi Domino *Henrico* Regi obuiam erumpentes, ipsius Mediolanensis ciuitatis claues plus quam per leucam offerentes, ipsum in Regem Romanorum & Dominum suum humiliter receperunt. Et sic *Mediolanum* anno Domini millesimo tricentesimo decimo, feria quarta ante natale Domini, strenuissime intrauit: vbi *Guido* de *Turri*, sicut sibi Vicecomitatum ibidem, *Mapheo* Vicecomite de eo potentialiter eiecto, nequiter vsurpauit, ita etiam Domino *Henrico* ingressum suum ibidem in palatium fatuissime denegauit. Dominus vero *Baldewinus* ipsius ciuitatis portam Romanam vel Ambrosianam appellatam intrans, sua sub clausura conseruauit, claustrum *S. Ambrosii* inhabitauit, & dominica sequente cum Leodiensi Episcopo, *Lupoldo* Duce Austriæ, *Walramo* fratre, *Dyetardo* de *Catzzenelenboge* Comite, *Henrico* de *Spaynheim*, *Domino* de *Husfelis*, & aliis multis lætantissime conuiuauit.

Vide *Albert. Mussatum* lib. 1 *de vita Henrici VII* cap. 10, & *Villanium* lib. 9. cap. 9.

Et ibidem dictus * Dominus *Henricus* Rex sequenti die Epiphaniæ Domi- * 121
ni in *S. Ambrosio* a Mediolanensi Archiepiscopo vna cum sua Regina corona ferrea ad instar lauri margaritis pretiosis perornata, de calybe tamen per ipsum *Henricum* Regem cunctis successoribus facta, eo quod corona Regum antiqua ex negligentia esset amissa (nam a nullo Regum de tempore *Frederici* Imperatoris fuerat requisita) gloriosissime exstitit coronatus, permaximo insidens palefrido, famulis præcedentibus & sequentibus, & in lateribus, tamen a remotis, equitantibus, sub teleo pretiosissimis sametis purpureis & baldekinis facto, aliisque famulis, saccis apertis, pecuniam non modicam, videlicet Venetianos imperialibus admixtos, extra viam proiicientibus, quam totus colligens populus, viam patefaciendo, suum ibidem in palatium pacifice & gloriosissime est ingressus.

Vid. *Mussatum* ibid. cap. 12.

Et amici *Guidonis* de *Turri* multis vicibus armauerunt se, & Imperiales similiter. Posthæc meridiano tempore, regnante solis ardore, quo homines solent feruorem declinare & dormitando membris quietem ministrare, filii *Guidonis* de *Turri* aliis cum infinitis proditorie Regem occidere toto conamine laborarunt. Sed hoc auertebat numen diuinæ bonitatis. Nam *Lupoldus* Dux

Dux Austriæ de campo, quo equitauerat causa spatiandi, per vicum illorum de *Turri* fuerat reuersus: in quo maximos strepitus rixosos equorum frequenter audiebat, cum hinnitibus eorum, per vnam portam casualiter apertam armatorum multitudinem respiciebat. Qui statim suos suo remisit hospitio, vt omnes Theutonicos excitarent, congregarent, & se occulte ad prœlium cum eis commiscendum festinantissime præpararent. Ipse vero versus palatium equitauit, Regem excitauit, & causam sui aduentus indicauit. Qui statim Domino *Bal-*
* 122 *dewino* * mandauit, quod suos coadunaret, & se armarent, & portam ciuitatis, quam inhabitauit, non exiret, sed eam non segniter obseruarent. Ipse vero Rex sua speciali cum familia suum palatium firmiter custodiuit. Hinc ille probissimus de Austria *Lupoldus* se celeriter præparauit, & cum suis & aliis pluribus inimicos acriter inuasit. Hic clamor multorum, sonitus tympanorum, resonantia fistularum ascendit in altum. Ibi proditores prosternuntur, iugulantur, occiduntur. Plurima corpora exanimata in vicum crudeliter iaciuntur. Ibi ab Almanis rigidissime prœliatur & rigidissime triumphatur. Hic proditorum domus publicantur, spoliantur, aurum & argentum, omnisque cultus pretiosus a Bononibus distrahitur. Hic insiliens aurum, ille argentum, hic vestes, illeque vtensilia auidissime rapiebant. Tres vel quatuor vestem vnam vel baldekinum rapientes pretiosum, a laceratione quilibet frustum retinente, sæuiter lacerauerunt. Quid plura? Tot ibi sunt Bonones rapina ditati repatriantes, quod vltra mensem plusquam Bononum duo millia in exercitu deficere videbantur. Ipse Guido hoc factum intelligens, suique filii, in quoddam castrum extra ciuitatem rapiendo fugam turpiter euaserunt, vbi eos Rex obsidere faciebat. Sed ipse *Guido* inde, occulte tamen, recedendo dicitur euasisse. Filii tandem castrum in manus Regis donando, & totam terram periurando noscuntur recessisse. Et ecce laqueum proditorie parauerunt, & eundem miserabiliter inciderunt.

Vide *Mussatum* lib. 2 cap. 1.

CAPVT XI

De priuilegiis impetratis, & Subcancellarii concrematione.

IMpiorum exstirpatione facta, Dominus *Henricus* Rex Romanorum, vna cum Domino *Baldewino*, in Mediolano præsidens iudicio, mortis senten-
* 123 tiam contra *Guidonem* & filios & fautores * horribiliter fulminauit, & inimicorum ædificia, turres, mausolea publicauit, & ad terram deiiciendo funditus exstirpauit. Hic Brixienses per suos legatos se Regi subdiderunt, quibus Rex *Th. Brisach* Capitaneum & Vicedominum, accepto ab eo fidelitatis iuramento, præfecit. Quod tamen postea in suam damnationem, vt patebit, perfidissime violauit. Hic Dominus *Baldewinus* priuilegium perpetue duraturum ab *Henrico* Rege Treuericæ ecclesiæ super theolonio Confluentino anno Domini millesimo tricentesimo vndecimo, regni eius tertio, Nonas Februarii vtilissime obtinuit, quod prudentissime impetrauit. Hinc Rex vna cum Domino *Baldewino* Papiam est ingressus, & huldam recepit, & postea Mediolanum remeauit. Quodam igitur die, cum Rex in secreto suo esset silentio, quidam Miles festinanter in hæc & his similia prorupit verba: *Cur*, Rex, *tua crudelissima in Theutonicos indignatio exarsit furiosa? Cur omnes tam innocentes quam reos tua occultissima & vehementissima damnauit sententia? Obsecro, si non vis reis, vt tamen innoxiis pietate regia miserearis. Recordare, quod propter te exilia patiuntur, & parce his, qui pro tuo amore laboribus & periculis continue subduntur.* Rege vero non modicum perterrito, & quidnam hoc esset, sciscitante, fertur respondisse: *Inferior tuus Cancellarius, quem titulo militari decorasti, quamplurimas scripsit litteras, regio sigillo minori tam sigillatas, quam sigillandas, cunctis Lumbardiæ ciuitatibus destinandas, isto sensu contextas, vt tuo regio ex præcepto vno & eodem die, ipsis litteris intitulato, omnes Theutonici capiantur, & omni mora postposita celerrime interficiantur.* Quæ Rex audiens, nuntios secum misit, qui
* 124 eum Cancellarium cum litteris ceperunt, & vinculatiuæ custodiæ addixerunt *. Qui captus, statim confitebatur, se hoc in Regis necem fecisse, & propter hoc in eius seruitio perstitisse, & se sæpe Regem tractauisse, & si sibi opportunitas po-

tuisset occurrisse, se ipsum Regem interfecisse, eo quod cerneret, omnes Gelfinos omnimode fore destruendos, & eos de *Turri* interficiendos, de quorum linea consanguinitatis esset oriundus, & quod sex caratas albi vini infecisset, & Theutonicis causa intoxicationis potandum dedisset. Tandem cum Rex cremari, & ossa eius in cinerem redigi imperauit. Et sic in cinerem redactus in quadam ciuitatis planitie hanc vitam miserabiliter terminauit. Et hinc per *Laude*, *Creme*, & per *Surisim*, *Poerne* & hostium turres & ædificia totaliter destruendo, *Cremoniam* diuertit; & ibi cum Domino *Baldewino* præsidens iudicio, portas & turres eius ad internecionem deduxit, & leonem deauratum effringendo totaliter destruxit. Et abhinc per *Quintay Pompiam* cum exercitu permaximo *Brixiam* obsidione circumsepsit, & montem, in cuius pede situatur, eius exercitus ex vtraque incendio destruxerunt anno incarnationis dominicæ millesimo tricentesimo vndecimo, in vigilia Ascensionis eiusdem, quæ fuerat XIX die mensis Martii, regni vero eius tertio. Terra enim in conspectu eius noscitur siluisse.

Ioan. Villan. lib. 9 cap. 15, *Mussat.* lib. 3 cap. 4.

CAPVT XII

De Th. Brisach *interempto*, *&* Brixiæ *expugnatione.*

Sollicitudo cordis *Henrici* Regis fuit, omnia imperialia ad ius & proprietatem Imperii reuocare. Vnde *Brixiam* rebellantem quam hostiliter obsedit, bellis permaximis crudeliter sæpissime inuasit. Nam quodam die Brixienses armati exiuere, cum quibus Regis & *Baldewini* exercitus cœpit bellum commiscere. Hic tubarum clangore, populorumque vociferatione, in aerem pulueris * ele- * 125
uatione, crudelissimaque interfectione, bellum maxime fuerat aggrauatum. Partes Regis viriliter insistunt, illi acriter resistunt: hostiliter illi impellunt, illi viriliter repellunt: hic trucidatur, ille perforatur. Quid plura possum referre de parte Regis? Optat quisque mori, nisi bellum cedat honori. Ibi multi Brixienses fuerunt interfecti, & ille fæx militiæ, procurator perfidiæ, *Th. Brisach* *. aliis pluribus in ciuitatem turpiter fugientibus, exstitit captiuatus. Contra quem Rex mortis sententiam proferebat, & caput sibi amputatum supra miræ altitudinis hastam infigebat, corpus vero in quatuor partes diuisum supra quatuor rotas stipitibus infixas dignissime locabatur.

* Thedaldus Bruscicti. *Villanus* lib. 9 cap. 19.

Post hæc, dum Dominus *Vualramus*, frater Regis & Domini *Baldewini* germanus, exercitum circuiret, emissa de muro sagitta, ad colli & humeri coniunctionem, sumptis sacramentis, verus vt Catholicus, viam vniuersæ carnis est ingressus; quem in Verona diuersis cultibus, funus eius condecentibus, lamentabiliter tumularunt. Postea aere ibidem corrupto plures moriebantur. Tandem Brixienses, consilio inito, exercitum Regis inuadere nocturnali tempore callide disponebant, & apertis portis exilientes in monte, balistariorum validis exortis clamoribus, tentoria incenderunt, quos partes Regis imperterrite petierunt congressione prœliali. Hic fortissimum committitur bellum, hic clypei galeæque acriter percussi resonantiæ sonum referunt in cælum, hic illatis ictibus immensis ensem reuerberat ensis, vndique rigidissime bellatur, belli fortuna vagatur, ab vtrisque permaximus auditur tumultus, seu Theutonici fugere nescii tot tot occiderunt, & residui in ciuitatem fugerunt, & paulo post omnes Brixienses se Regis gratiæ capistris propriis collis impositis submiserunt anno Domini
Villani lib. 9 cap. 19. millesimo * tricentesimo vndecimo, feria quinta post festum *Matthæi* *. Tunc * 126
Rex ciuitatem muros & portas funditus destruere, fossata planitiei terræ præcepit adæquare; & sic Brixiam, tanquam villam patentem, per fossata planaria, non per portas, intrauit; & in ea vna cum Domino *Baldewino* iudicio præsidens, omnes eius munitiones radicitus exstirpauit; & deinde per *Soruyn*, *Cremone*, *Playsente*, *Castel S. Iohannis*, *Pamenogie*, *Cortone*, *Saraual*, *Gaio*, *Tridentum*, *Ianuam* diuertit. Ciues Ianuenses claues ciuitatis offerentes obuiantes venerunt, iuramentumque fidelitatis præstiterunt, & ipsum in Regem Romanorum, suumque verum Dominum vnanimiter receperunt.

CAPVT

CAPVT XIII

De obitu Reginæ, introitu Romæ, & Quatuor Coronatorum inhabitatione.

CAusarum multarum expeditione facta *Ianuæ*, Domina *Margareta* Regina cœpit multum ægrotare, & infirmitatis crescente molestia, ducta fuerat ad extrema, & suo spiritum, qui condidit illum, reddidit creatori. Hic dolor Regis intima cordis læsit vitalia. Nam cum ea, vt turtur castissimus, cunctis vixerat temporibus. O mors truculenta, quid fecisti! Cur lunam de mundo sustulisti? Antea sol & luna lucem dederunt vna. Nunc sol solus sine luna. Hinc eius sollemnissimæ parabantur exequiæ. Luctu maximo & lamentatione corpus eius conditum aromatibus ibidem apud Minores decentius per Episcopum & multos Nobiles terræ fuerat sollemnissime commendatum, multisque miraculis diuinitus ibidem coruscabat, anno Domini millesimo tricentesimo vndecimo (die XIII) mensis Decembris.

Mussatus lib. 5 cap. 4, *Villani* lib. 19 cap. 27.

Abhinc Rex eodem anno XXIV die Februarii per mare nauigio per portum *Veneris* portui *Pisano* applicauit; & in sexta die Martii * *Pisanam* adiens ciuitatem, clauibus ciuitatis sibi obuiam portatis, & iuramento ab eis recepto fidelitatis, ibidem aliquandiu decreuit permanere. Tunc ante *Lucam* plurimos probitatis viros maximo cum exercitu destinauit, qui cum eis multa prœlia durissima strenue commiserunt, & circumquaque plurima castra & fortalitia vi expugnando viriliter ceperunt. Deinde Rex cum Domino *Baldewino* & aliis multis XXIV die Aprilis per *Rausegonem*, *Bibone*, *Campillo*, *Castellion*, transeundo aquam *Grosset*, & per *Admesiam*, *Montabor*, *Vitribeum*, & per campos de *Bakenuelle* transit * *Pontinole* per ante turrim *Tripezon*, de qua plurimi fuerant sagittati, anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo Nonas Maii *Romam* strenuissime fuerat ingressus; vbi *Rudolphum* Ducem Bauariæ cum aliis multis Nobilibus insigniuit titulo militari.

*127

* Ponte Emulo. *Villani* lib. 9 cap. 39. Pontem, qui *Molis* dicitur. *Mussatus* lib. 8 cap. 1.

Et intrans ad *S. Iohannem Lateranis* orationem multum humilem & deuotam suo orauerat creatori. Et dehinc diuertens ad locum * *Militiis* appellatum, & ibidem multo tempore habitauit. Et ipso die Pentecosten cum tribus Cardinalibus, Archiepiscopis, Episcopis, Ducibus, Comitibus, & vniuersis incedens & comedens, coronandus in palatio Neuoriano sollemnissime festinauit. Dominus vero *Baldewinus* cellam *Quatuor Coronatorum*, ad Archiepiscopi Treuerensis habitationem, cum Romam venerit, pertinentem intrauit, & eam ad suæ ecclesiæ Treuerensis proprietatem pertinere, ad memoriam reuocauit vtiliter. Eo ibi existente, omnia beneficia ibidem vacantia habet conferre Præpositus.

* De palatiis Militiarum. *Mussatus* lib. 8 cap. 7. Castrum, quod *Militia* dicitur. *Albert. Argentinens.*

CAPVT XIV

De Capitolii, triginta turrium, & monasterii Minorum expugnatione.

*128 OMnium inimicorum suorum dominabitur. Nam suus & Domini *Baldewini* exercitus Gelfinos * Imperii inimicos se in monasterio *Minorum*, in Capitolio, & diuersis turribus Romanis resistendi causa se obseruantes rigidissime inuaserunt, muros petierunt ictibus, sagittis, eos capere alacriter laborarunt; & illi non segnes tela & lapides de supra pluentes, illos obruentes, istos ferientes se multipliciter defensarunt. Tandem Theutonicorum exarsit animositas furibunda, qui viriliter muros transcendebant. Istos occiderunt, hos præcipitauerunt, & sic hoc monasterium cum violentia ceperunt. Eodem modo Capitolium inuadentes, nec tela nec lapides timentes, plurimos inuenientes audacia cum maxima tyrannide ascendentes, & ipsum violenter obtinuerunt. Nam reperti ibi-

dem inimici en male turbantur, moriuntur, præcipitantur, quia creuit in hoc bello proteruia Theutonicorum, & vlterius procedentes, nec hostes nec arma metuentes, triginta turres violentia expugnarunt & cum gloria triumpharunt. Tandem Rex præsentibus Cardinalibus, Domino *Baldewino*, & pluribus aliis Romæ in Capitolio præsidens iudicio, plurimas proferendo sententias, Dominum *Ludouicum* de *Sabaudia* dignitate senatoria beniuole decorauit.

Post hæc Vrsini & Gelfini conglomerati bellum permaximum genti regiæ intulerunt. Ibi hostis horribiliter irruit in hostem, hic verberando, ille perforando, alter alterum de equo præcipitando. Hi gladiis, alii baculis pugnant. Ibi Dominus *B.* de *Columna* & *Petrus* strenuissime bellauerunt, & multi prostrati permanserunt. Hic clypeum clypeus, ictum reuerberat ictus, & magnus erat tubæ clamor crepitantis in vrbe. Hic viri eximii, magnæque probitatis gloria corusci, videlicet *Theobaldus* Leodiensis Episcopus, Abbas de * *Wyssenburch*, & *Petrus* de *Sabaudia*, inuicti Israhel, bello in hoc gloriosissimo strenuissime pugnando, heu heu * ceciderunt, & morti debitum persoluerunt. Nam hoc bello mota fuerat Romania tota. * 129

* Apud *Mussatum* lib. 5 cap. 5 *Nuncemborc.*

Ibi Regis exercitus Romam citra Tyberim obtinuerunt; & sic obtenta, tribus a Cardinalibus a latere Papæ ad hoc specialiter destinatis in sancto *Iohanne* *Lateranis* anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo, regni vero eius tertio, die passionis *Petri* & *Pauli* consecrato, quæ est * XXIX mensis Iunii, in Imperatorem sollemniter consecratus, & ab ecclesia in Monarcham dignissime approbatus. Et abhinc recedens, legem Mosaycam rotilo inscriptam sibi porrigentibus reddidit Iudæis. Et ad *S.* diuertens *Susannam*, ibidem curiam habendo sumptuosissimam cum Cardinalibus, Domino *Baldewino*, & pluribus infinitis Nobilibus, & cunctis aduenientibus solemnissime festinauit. Ipso tempore, die beatæ *Mariæ Magdalenæ*, fuit hora diei tertia solis eclypsis permaxima in signo virginis causata, cuius, proh dolor, signum anno patebit proximo.

* *Villani* lib. 9 cap. 42, & *Albertus Argentinensis* Imperatoris consecrationem reuocant ad diem primam Augusti.

Deinde Imperator contra Imperii aduersarios acies dirigens, & fortalitium & castrum *Cappe* de *Bont* appellatum bellicose expugnauit, & incendio deuastauit. Eodem anno, XXI die Iulii *, *Tyberburch* declinauit; vbi Dux *Rudolfus* Bauariæ & plures Domini Dominum Imperatorem valefaciendo, maximo cum gaudio successu de tam prospero repatriarunt.

* Tibur

* *Mussatus* lib. 8 cap. 8.

CAPVT XV

De multorum castellorum & castrorum expugnatione, & prælio in Lantsisi, *& Florentinorum obsidione.*

PAstor gentis metropolitanæ & vrbis Treuericæ Imperatorem nondum noscitur deseruisse. Nam secum eodem anno, die fuerat XXIV, Viterbium ingressus. Hinc per *Amilione*, *Cortone*, *Tudertum*, *Castellion* violenter expugnabant. Marschalcus vero cum * prelibus sibi confœderatis *Markant* * celeriter inuasit, & cum aliis sex castris, cunctis hostibus refrænatis, violenter expugnauit, & totam illam terram vsque *Pruse* rapinis incendiisque deuastauit. Deinde Imperator *Montewark* & castellum *S. Iohannis* bellicose expugnatos igne concremauit, & nonaginta duos * Castellanos capistris collis impositis secum ducendo, grauiter captiuauit. * 130

* ita in mscr.

* E. Castellanos

Mussatus lib. 9 cap. 2. *Villani* lib. 9 cap. 44.

Posthæc ante *Lantsise* prœlium fuerat gloriosum. Ibi inimicus inimicum, vultibus distortis, validis clamoribus ortis, acriter impugnant. Hic percutit, ille repugnat; hic decollatur, ille trucidatur; multi præcipitantur, plures strangulantur; ibi diuersi diuersos ictus permultant, clypei galeæque resultant. Maxime hoc prœlium fuerat ingrauatum. Sed & Theutonici conglomerati, iracundiaque prouocati, inimicorum exercitus maximis cum laboribus per medium

dium diuiserunt, & ibidem pluribus in fugam versis, multisque occisis, triumphum validissime obtinuerunt. Qua obtenta victoria, Domini Imperator & *Baldewinus* aquam transeundo in **sancto Saulo*, anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo, die prima Octobris, castris & tentoriis ibidem situatis, obsidione *Florentiam* vallaverunt.

* La Badia di Salui. *Villani* lib. 9 cap. 46. Cœnobium S. Salui. *Mussatus* lib. 9 cap. 2.

Ibi tantus coadunatus fuerat exercitus, quod prima nocte suos adaquando equos aquam currentem periculose transequitabilem, vadum transierunt, ita totaliter difficauerunt, quod mane facto eius fluxum minime inuenerunt, & ibidem multis pugnis Florentinos molestarunt, & totam illam terram rapinis & incendiis deuastarunt. Et abhinc vltima die Octobris, tentoriis replicatis & deportatis, castris incensis, recesserunt, & *Pectiperdis* declinauerunt. Quos Florentini hostiliter insequentes, vsque ad * *Pontem acidum* supra *Leymam* venerunt. Quod partes *Henrici* & *Baldewini* cognoscentes, capitibus clypeisque
* 131 * reuersis, vt lupus in agnos, in eosdem rapuerunt. Fit strepitus multus, fit magnus vtrinque tumultus. Capita truncata cadunt, lacerantur membra decora. Acriter pugnatur, belli fortuna vagatur. Tandem Florentinorum exercitus segregatur. Hi cornu dextrum cædunt, aliique sinistrum. Tandem Theutonici magis animositate quam ferro armati, tot tot occiderunt, quod residui fugierunt. Dimissa parma fugit hic, sua dum capit arma. Alter prostratus cadit in capiendo moratus. Plurima quid dico? Nullus succurrit amico. Et sic glorioso triumpho obtento Domini *Henricus* & *Baldewinus* ad *S. Cassianum* diuerterunt, & ibi aliqualiter permanserunt.

* Pons Ancisæ. *Mussatus* ibid. Pons Axis. *Idem* cap. 3. *Villani* lib. 9 cap. 47. *Mussatus* lib. 9 cap. 4.

CAPVT XVI

De castelli S. Mariæ nouellæ *expugnatione.*

VErus fratris adamator Imperatoris iste *Baldewinus* anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo, die XVI Nouembris, castellum *S. Mariæ nouellæ* situando tentoria obsidione circumsepsit, maximam habendo pugnam. Sui sagittis & ictibus muros & inimicos hostiliter petierunt. Illi se viriliter defendendo, non segnes, tela, lapides iacientes, tandem nimiis defensionibus fatigati defecerunt, & in Dominum *Baldewinum* gratiam eodem anno, XXV die Nouembris, vnanimiter donauerunt, quod inde Dominus *Baldewinus* plurima capiendo castra, die Nouembris vltima burgum *S. Cassiani* est ingressus. Isto tempore Marschalcus *Casele*, & totam terram violentia vsque ante *Sene* rapinis incendiisque deuastauit. Hic Dominus *Baldewinus* priuilegia suæ ecclesiæ, quod *Bopardienses* & *Vesalienses* in * staris & aliis Treuirorum Archiepiscopo obediant & intendant, in pignore ab Imperatore beniuole obti-
* 132 nuit. Datum apud *S.* * *Cassianum* in castris ante Florentiam anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo, regni eius quarto, Imperii vero primo, Idus Decembris sexto.

* *Kyriander* legit *storis.* Vide *Brovverum* lib. 17 *Annal. Treuir.* p. 193, & 194 postrem. edit.

Isto anno die Epiphaniæ & multis aliis visa fuerat cometa in signo Virginis tanquam situata. Fuit etiam eclypsis lunæ multorum futurorum malorum prænosticantia. Abhinc Domini Imperator & *Balduinus Gebon* deuenerunt; vbi Imperator eodem anno XV die Ianuarii more Treuerico scribi consueto libertatem situauit, ciuitatem initiauit, & primum ponendo lapidem, *Montem Imperialem* appellauit. Posthæc ciuitate bene firmata eodem anno VIII die Martii per *Pyescolle* Pisanæ ciuitati appropinquauit, vbi sibi Cardinalis Hostiensis & multi alii obuiantes humiliter inclinantes sollemniter receperunt. Hic post tot triumphos choreæ diuersæ parabantur, multimoda hastiludia exercebantur. Quid plura? Gaudia gaudiis cumulantur. Ibi Dominus *Baldewinus* ad suam terram visitandam, breuiter, tamen, reuersus Dominum Imperatorem valefaciendo XIX die Martii in portu Pisano cœpit nauigio repatriare

 anno

anno Domini millesimo tricentesimo tertio decimo, XV die Maii Treuerim in cunctorum lætitiam sollemniter fuerat ingressus.

CAPVT XVII

De Imperatoris obdormitione.

SVbditorum cunctorum mitissimus defensator, rebellatorum vero rigidissimus exstirpator iste *Henricus* ad vesaniam *Roberti* Siciliæ Regis perdomandam versus Neapolim, vbi ipse habitauit, iter capiendo, & veniens *Bencouent*, eodem anno XV Augusti, id est, Assumptionis beatæ *Mariæ* Virginis, Missam more solito deuote audiebat, & a quodam Ordinis Prædicatorum Religioso dominici corporis Christi sacramentum deuote recipiebat; cuius sodalis eiusdem professionis ablutionem sumendam * in calicem fundebat; quam ipse Imperator fidelissime sumebat, & statim postea totius corporis molestiam sentiebat. Postea sui prudentissimi intelligentes Medici ipsum nulla infirmitate alia quam intoxicationis materia grauiter laborare, sibi indicarunt, deuotissime supplicarunt, quod hanc intoxicationis materiam sineret eos per inferendum sibi vomitum radicitus reuocare. Quibus fertur respondisse: *Malo migrando ad Dominum diem claudere extremum, quam generare scandalum in sacrum dominicum & detrimentum Christianorum.* Et sic in illa infirmitate vsque ad diem Augusti XXIV laborauit, qui est dies *Bartholomæi*, omnium Apostolorum secundum sanguinem nobilissimi, ipse omnium Christianorum nobilissimus spiritum suo, qui fecit illum, reddidit creatori. Proh dolor! prospera in contrarium mutantur. Nam illud gloriosissimum Romanorum Imperium a nullo fuerat Regum de tempore Frederici Imperatoris requisitum. Vnde vere fuerat totaliter dissipatum. Quod per istum maximis cum laboribus, prœliis, & bellis anno Domini millesimo tricentesimo decimo tertio die prædicta *. Et ecce cometæ & solis eclypsis in signo Virginis prius causatis significatio cunctis viuentibus lamentabilis, heu heu, hic adimpletur. Quis enim dubitat, fidei Catholicæ solem eclypsim passum fuisse, cum post istius mortem multæ hæreses noscuntur exstitisse? Quis superstes non vidit cometam comas caristiarum & discordiarum in omnes mundi partes quamplurimum diffudisse? Nam illud gloriosum Romanum Imperium vere fuerat reuocatum, coadunatum, & in maxima parte restauratum; cuius recuperationis finis imminebat, quod proh dolor, ista mors pessima toti Catholicæ fidei nociua pessime prohibebat. O mors pessima! quid fecisti? cur solem de mundo recepisti *, solatium sæculorum, dominum armorum, æquitatem iudiciorum, solatium viduarum & pupillorum rapuisti, & quicquid fuit iuris rigoris, mundi decoris, fidei, honoris interemisti, infecisti, & heu omnimode confudisti? Corpus vero eius a Domino *Henrico* de *Flandria* Marschalco suo & suis fidelibus flebiliter lamentantibus Pisis fuerat relatum, aromatibus conditum, Imperiali more redimitum, in ecclesia Pisana eodem anno secunda die Septembris sollemnissime fuerat terræ commendatum. Spiritus vero eius cum sanctis martyribus coronatus in cælestibus electis conregnet omnibus per infinita sæculorum sæcula. Amen.

Mussatus lib. 16 cap. 8.

* 133

* 134

* Quoniam paullo ante, vbi agitur de morte *Henrici VII* Imperatoris, adnotatum est, plerosque tum credidisse, eum veneno esse necatum, quod ei datum sit a quodam religioso Ordinis Prædicatorum; quam tamen opinionem multi contenderunt esse falsam, inciderit-que non ita pridem in manus nostras exemplar earum litterarum, quas eiusdem Imperatoris filius, *Iohannes* Bohemiæ Rex, dedit ad eluendam maculam sanctissimo Ordini inustam, quarum disertam mentionem faciunt viri celeberrimi, *Iohannes Trithemius*, *Nicolaus Serarius*, & *Christophorus Brovverus*, visum est, eas heic opportunissimo loco edendas esse. Sic ergo habent in veteri membrana authentica, quam seruant Fratres Prædicatores Virdunenses.

IOHANNES Dei gratia Bohemiæ Rex, Lucemburgensis Comes, vniuersis præsentes litteras inspecturis salutem in eo, qui custodit veritatem

in

in sæcula, & facit iudicium omnibus, qui iniuriam patiuntur. Quia Saluator noster in hunc mundum venit, vt perhiberet testimonium veritati, & nos secundum modulum nostrum debemus ipsum, quantum possumus, imitari, & maxime quando per vanitates & insanias falsas veritas corruit in plateis, & salus populi grauius impeditur ex eo, quod aliqui diminuant bonam famam illorum, qui pro veritate fidei mittuntur, vt sint in lucem gentium, & loquendo & exhortando vsque ad extremum terræ proficiant cuilibet ad salutem. Quicunque enim sic cogitant infamia vel procurant contra Dei nuncios seu ministros, restat procul dubio, quod contra populum Dei consilium malignantur. Vnde ait Propheta: Super populum tuum malignauerunt consilium; *& causa ilico subinfertur:* quia cogitauerunt aduersus sanctos suos, *& sequitur:* vt non memoretur nomen illorum vltra. Ps. 82.

Nuper autem retulit coram nobis religiosus vir, Frater Petrus *de* Castro Reginaldi, *Ordinis Fratrum Prædicatorum, quod in magnum ipsius Ordinis dedecus & contemptum facti sunt Romancii, chronicæ, & moteti, in quibus continetur, quod claræ memoriæ Dominum & genitorem nostrum Imperatorem* Henricum *frater quidam* Bernardus *de* Montepeluciano *Ordinis supradicti, administrando ei sacramentum Eucharistiæ, venenauit, & propter hoc ad defensionem veritatis prædictus Frater* Petrus *de* Castro Reginaldi *habere super hoc litteram testimonialem humiliter supplicauit, & nos ipsius supplicationi, prout possumus, inclinantes, notum facimus vniuersis, quod a principio, quando rumores audiuimus de prædictis, nos & amici nostri de his inquisiuimus diligenter, & contra dictum Fratrem* Bernardum *de* Montepeluciano *nihil inuenimus fide dignum. Idcirco ipsum credimus prædictum facinus nullatenus commisisse, quia prædictum Dominum genitorem nostrum in sua infirmitate vltima ipse Frater* Bernardus *diligenti obsequio custodiuit, & pacifice in sua religione inter fideles Imperii commorando, vbi a familiaribus prædicti Domini genitoris nostri longo tempore superuixit; & hoc fuit non modicum ipsius innocentiæ argumentum. Duæ etiam amitæ nostræ, sorores prædicti Domini genitoris nostri, habitum prædicti Ordinis susceperunt, quarum vna fuit Priorissa in quodam monasterio, & sic professæ in dicto Ordine vsque ad mortem permanserunt. Postea etiam Domina* Maria *soror nostra germana, suscepit habitum Ordinis memorati. Tamen antequam esset professa, inclytæ recordationis* Carolus *Rex Francorum eam sibi in vxorem petiit copulari; & sic facta Regina Francorum, quandiu vixit, habuit Confessorem de Ordine supradicto, & post mortem, sicut elegerat, habuit inter Sorores ipsius Ordinis sepulturam*. Et similiter auia nostra, Domina* Beatrix, *mater dicti Domini genitoris nostri, quæ post eum aliquo tempore superuixit, fecit se inter Sorores prædicti Ordinis sepeliri. Nos etiam & carissima Consors nostra habuimus postea de prædicto Ordine Confessores. Et si nobis & amicis nostris apparuisset, quod aliquis de Fratribus Ordinis supradicti in Dominum genitorem nostrum tam dolorosum & nefandum flagitium perpetrasset, nunquam voluissemus tot & tantas familiaritates Fratribus ipsius Ordinis exhibere.*

* Obiit an. MCCCXXIV, sepulta apud moniales Ordinis S. Dominici iuxta Montem Argisum in diœcesi Senonensi. *Tilius.*

Ideo rogamus, quantum possumus, vniuersos, vt, sicut docet Apostolus, deponentes mendacium, loquatur vnusquisque cum proximo suo veritatem, quod non credat narrationem ignorantium & romancii, in quibus contra veritatem plurima continentur, quia hoc esset in detrimentum salutis eorum, & præiudicium animæ patris nostri. Rogamus etiam quemlibet, qui super hoc a Fratribus prædicti Ordinis fuerit requisitus, vt procuret, sicut poterit, quod aduersarii a prædictis æmulationibus arceantur, ita quod totus prædictus Ordo Fratrum Prædicatorum possit Deo sine cordis molestia liberius deseruire, & populum ad viam salutis efficacius reuocare.

Quod

Quod vt perpetuæ firmitatis robur obtineat, præsentibus nostris litteris nostrum fecimus apponi sigillum. Datum in castro nostro Magduno super Euram Bituricensis diocesis XVII mensis Maii anno MCCCXLVI.

LIBER III

Incipit prologus libri tertii Gestorum *Domini* BALDEWINI *de* LUCZELINBURCH.

TEmperantia est virtutum perfectissima, quæ nec superflua nec diminuta attemptatur, quia circa abundantiam & defectum virtutes morales esse negantur, sed temperato inhærere medio in ethicis affirmantur. Vnde singuli historiographi singulos persequentes stilo quadam scriptitare temperantia conantur, vt nec superflui nec diminuti quomodolibet inueniantur. In hac igitur historia quæcunque superaddita seu conglobata inueniuntur, non superflue ponuntur, sed vt legentes intelligentiam capiant planiorem. Cum ergo ego, cunctorum vernula scriptorum, qua potui temperantia, non magistrali, sed rudi fateor, stilo hanc historiam huc vsque pertractaueram, dignum est, vt ei finem imponam, secundum illud: *Nemo immittens manum aratro, respiciens retro, regno adaptatur diuino.* Dixi ideo corde intimo, *Custodiam vias meas*, terminando eas. Quomodo igitur procedam? Diuinæ recordor vocis Moysi dicentis *: *Fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est.* Exemplar enim huius historiæ rubiginosis est quamplurimum maculis obfuscatum. Nam obliuioni est in maxima parte iamiam ministratum. Diuinum ergo inuoco auxilium, vt mihi det exemplar mente innouatum, memoriæ reuocatum, obiecto clarissimo probatum, septuplum purgatum; de suæ quoque magnitudinis sede sapientiam mihi mittat in adiutorium, vt mecum sit, mecum laboret, & me ab vberibus suæ consolationis dignetur lactare, & torrente voluptatis domus suæ potare, vt hanc historiam bono fine Deo, Treuerensi ecclesiæ ad honorem, Domino *Baldewino* & præsentibus ad fauorem, & omnibus futuris ad exemplar vtilitatis valeam terminare per eum, qui cum Patre & Spiritu sancto viuit & regnat vnus Deus per cuncta sæcula benedictus. Amen.

* 135

CAPUT I

De Ludouici *Regis per Dominum* Baldevvinum *procurata electione & coronatione.*

RAncoris materia heu! per lamentabilem mortem Domini *Henrici* Imperatoris, Principis strenuissimi, toti mundo illata, Domini Almaniæ Principes Electores vota sua in duo diuiserunt. Nam Dominus *Baldewinus* pro Moguntinensi, *Vuulmaro* Brandenburgensi, & Duce Saxoniæ, & *Iohanne* Rege Bohemiæ, qui vltra mille galeatos Bohemicos secum adduxerat, Franckenfort anno Domini millesimo tricentesimo XIV, in crastino beati Lucæ Euangelistæ, Dominum *Ludowicum*, Ducem Bauariæ, habens secum *Wilhelmum* Iuliacensem, *Adolphum* de *Monte* Comites, & alios quamplures Comites, Nobiles, quos sua pecunia acquisierat, vltra quatuor millia galeatorum in propriis expensis vna. *Henricus* Coloniensis vero Archiepiscopus per nuntios suos, & *Rudolphus* Dux Bauariæ, Domini * *Ludowici* frater, in Sassenhusen *Fredericum* de *Austria* Ducem in Romanorum Regem elegerunt, qui in Bunna per Coloniensem Archiepiscopum exstitit coronatus. Sed *Ludouuicus* electus per Dominum *Baldewinum* Aquisgrani fuerat adductus cum potentia, suisque expensis per terram Coloniensis Archiepiscopi contra eius voluntatem Coloniam duxerat, quem ciues ad Domini *Baldewini* preces in Regem Romanorum communiter receperunt. Hic Dominus *Baldewinus* libertates suæ ecclesiæ & priuilegia fecerat innouare & confirmare, sibi ab Imperio impignorata corroborare, & Comites Palatinos pro se & omnibus suis heredi-

* 136

heredibus omni suo iure in * *Mon.* & ** *Thuron* procurauit simpliciter renunciare. Fecerat etiam Dominum *Iohannem* Regem Bohemiæ & *Petrum* Archiepiscopum Moguntinensem ad omnia prædicta consensum suum adhibere, & per omnia approbare. Isto etiam tempore pontes lapideos, vnum supra ripam *Kile* prope † *Tranck*, alterum supra ripam, *Riuiere* †† dictam, funditus instaurauit. Hinc sancti *Beati* iuxta Confluense collegium duodecim Canonicorum parauit, & per Papam confirmare procurauit.

* Monasterium Meinfeld. ** castrum Thuron † Erang. Ering *Br.* †† Erubrum *Br.*

Isto tempore fuit fames, permaximaque caristia in tota ista terra, ita quod maldrum saliginis vendebatur Treuerim pro sexaginta solidis. Tunc *Grauiscellis* in * *Hammone* venditum est maldrum tritici septem libris Hallensibus, grossis tribus, pro XIV h. Etiam pestilentia vniuersalis erat adeo magna, quod multorum pauperum corpora ex nimia fame & pestilentia infecta in stratis publice inueniebantur, & a pluribus ciuitatibus magnæ generales foueæ in cimiterium consecratæ parabantur, & pretia statuebantur, vt ipsa cadauera sepulturæ traderentur. Istæ plagæ heu! post mortem lamentabilem *Henrici* Imperatoris in flagellum omnium nationum * *Hannonia*
*137 statim * esse cœperunt, & plusquam triennium miserabiliter durauerunt. Vnde quidam metrificator:

Vt lateat nullum famis tempus esse CVCVLLVM.

CAPVT II

De iuuamine facto Iohanni *Regi Bohemiæ per Dominum* Baldevvinum.

EOrum Regem & Dominum *Baldevvini* nepotem aliqui in Bohemia Domini, scilicet *Dominus* de *Lippa* & sui, volentes ipsum de proprio pellere regno. Quod factum nuntium per Cellerarium ad aures Principis *Baldevvini* Treuerim fuerat delatum, qui momentaneum colligens exercitum Nobilium plusquam mille galeatorum, assumpto cum eo *Petro* Moguntino Archiepiscopo, Bohemiam hostiliter inuaserunt, castra & oppida viriliter expugnauerunt. Quod intelligentes inimici, fugam turpiter inierunt; & sic Rege liberato apud . . . . . Rex & *Baldevvinus* conuenerunt, & obuiis se manibus lætantissime receperunt, & in amplexus amicabiles irruerunt, & vltra dimidium annum in Bohemia pro pace reformanda & fortalitiis recuperandis dictus *Baldevvinus* remansit. Eodem tempore Dominus *Baldevvinus* & *Iohannes Ludovvicum* suum Regem in Bauaria per *Fredericum* Ducem quasi obsessum intellexerunt; cui toto suo cum cuneo, *Petro* Archiepiscopo in Bohemia remanente, perrexerunt, & in *Ezzelingen* conuenerunt, & ibidem in ripa permaximum permiscentes prœlium diei circa crepusculum cum accensis cereis acriter pugnarunt. Ibi Dominus *Baldevvinus* Regem Bohemiæ Militem fecit, propriis cum manibus pretiosissime armatus, gloriosius prœliabatur. Tandem *Fredericus* cedere coactus, abhinc declinauit, & se per fugæ subsidium turpiter absentauit. *v. Alb. Argentin.*

Sequenti anno Domini millesimo tricentesimo decimo quinto, videlicet
*138 in ipso vltimo caristiæ anno, *Ludovvicus* & *Fredericus* * ante Spiram conuenerunt; vbi *Ludovvicus* in præsidium suorum se recepit in cimiterium Iudæorum, vbi ambo maxima victualium penuria laborarunt, ita quod adhuc Nobiles rapas effodientes, esuriei satisfacientes, ipsas comedere artabantur. Quod Dominus *Baldevvinus* intelligens, maxima cum potentia & victualium quantitate copiosa adueniens, plurima Regi *Ludovvico* victualia ministrauit, & ipse cum *Frederico* Duce prœliandi castra ante Spiram situauit. *Fredericus* vero cernens *Ludovvicum* Regem & *Baldevvinum* Archiepiscopum præualere, Austriam repetiuit. Ibi *Baldevvinus* multa suæ ecclesiæ impetrans priuilegia, & *Bopardiam* & *Wesaliam* & additionem * *Balgincheit* in pignore suæ ecclesiæ cum hulda acquisiuit, & Treuerim remeauit. * Galgenscheid

CAPUT III

De pacis terræ conspiratione, Bruil *prope* Coloniam *obsidione*, *& etiam Domini* Baldevvini *dominatione*.

Vitæ laboriosissimæ iste *Baldevvinus* noscitur exstitisse. Nam anno Domini millesimo tricentesimo decimo sexto Domini *Baldevvinus* & vere omnes Principes Electores Aquensem & ciuitates Rheni maiores ad Ludovvicum Regem in *Norenberch* & post in *Bacheraco* congregati, totius terræ pacem iuramentis confirmantes, conspirauerunt, theolonia minorauerunt, & Comitem Hannoniæ terræ Aduocatum partibus in inferioribus præfecerunt. Hic Dominus *Baldevvinus* Bacheracensis & Rotibula, cum hulda pro maxima pecuniæ summa ecclesiæ suæ in pignus recepit, *Sternenbergh* alienis legatum sibi donari redimendum impetrauit, quod & redemit, & eo suam augmentauit ecclesiam.

Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo decimo septimo Dominus *Henricus* Coloniensis Archiepiscopus pro * *Tulpeto* reddendo * suæ ecclesiæ *W.* Comitem Iuliacensem diffidauit. Cui Comiti Dominus *Baldewinus* in adiutorium expeditionem non modicam suis sumptibus destinauit, cum inimicitiæ adhuc inter dictos Archiepiscopos regnarent propter electionis dissensionem, quam expeditionem Comes in *Tulpetum* per duodecim hebdomadas & quatuor dies collocauit. Vnde in dicta expeditione existens, sæpe cum *Henrici* partibus diuersos habendo conflictus, alios necando, alios vulnerando, continue triumpharunt, & *Tulpetum* defensando viriliter conseruauerunt. Eodem etiam anno *Stirberch* prope *Egram* a *Lantgrauio* de * *Luckenbergh* legitima emptione facta feudum ligium & aperibile suæ in perpetuum esse ecclesiæ, vt in litteris continetur, vtiliter ordinauit. Isto etiam tempore *Witlich* & *Meyen* muris circumdedit, & Canonicos regulares de * *Lonche* propter frequentem hospitum visitationem depauperatos in *Meyen* transtulit, ecclesiam ibidem eis incorporauit, claustrum eisdem ædificauit, vt regulam Canonicorum possent liberius conseruare.

* Zulpich — * 139

* Leuchtenberg

* Loneche

Isto etiam anno & sequentibus *Henricus* Coloniensis Episcopus, *Iohannes* Comes *de* Crucenache, & plures alii, cum essent de parte scilicet Ducis, conspiratam terræ pacem friuole violarunt. Nam omnes territoria sua transeuntes rigide spoliarunt. Propter quod ciues Colonienses castrum *Brule* anno Domini millesimo tricenresimo decimo octauo plusquam per tres menses obsidione compresserunt. Tandem hoc castrum voluntate ciuium in manus Domini *Baldevvini* fuerat collatum, tamen in hunc modum, quod si *Henricus* Coloniensis Archiepiscopus pacem terræ non seruaret, ipse Dominus *Baldevvinus* hoc castrum in manus Coloniensium traderet destruendum. Et post in Septembri magnus terræ motus per longam moram perdurauit.

Sequenti vero anno millesimo tricentesimo * decimo nono Dominus Baldevvinus magnum conglomerando exercitum in *Ludowici* Regis adiutorium contra *Fredericum* Ducem castra ante *Wesebaden* in loco * *Scherffleyn* dicto situauit; vbi *Fredericus* Dux intelligens *Ludowicum* & *Baldewinum* præualere *, *Baldewinus* vero, quod Bopardienses, si ei non vellent obedire, posset auctoritate regia diffidare, impetrauit, & Treuerim remeauit. Isto etiam anno ciues Colonienses *Henricum* eorum Archiepiscopum pacem terræ violasse coram Domino *Baldewino* legitime probauerunt, supplicantes castrum *Brule* sibi dari violandum, pro quo etiam pecuniarum summam spoponderunt. Quod Dominus *Baldewinus*, licet Archiepiscopus *Henricus* sibi tunc capitalis esset inimicus, facere recusauit. Nam dilapidationem Coloniensis ecclesiæ nequaquam voluit tolerare, sed in manus dedit eorum non violandum, sed Archiepiscopo resignandum pace reformata. Quam pacem ipse

* 140

* Schierstein

* f. recessit.

ipſe Dominus *Baldewinus* poſtea in * *Vrawenkathen* prope Andernacum beniuole ordinauit. * Frauenkirchen.

CAPVT IV

De Moguntina eccleſia prima vice Domino B. *commiſſione*, Crucenache, Keſtelin, Spaynheym *obſidione*, & Baldenſtein *fundatione*.

ÆTernæ memoriæ Dominus *Baldewinus* anno Domini milleſimo tricenteſimo decimo nono maximis armatorum cateruis in auxilium ſui *Ludowici* Regis Argentinam ſumptuoſiſſime perrexit; vbi cum Frederico Duce prœlium libentiſſime miſcuiſſet, ſi ipſe *Fredericus* perſtitiſſet, qui cum ſuam partem deteriorem eſſe conſpiceret, vadum * *Bruze* tranſequitauit, &, vt ita dicam, non fugiendo, ſed plures coadiutores requirendo, repatriauit. Iſto tempore Dominus *Petrus* Moguntinenſis Archiepiſcopus, recordationis feli-
* 141 ciſſimæ, defunctus * ſæculo, de carnis ergaſtulo feliciter migrauit. Quo defuncto Moguntinenſe Capitulum ante Argentinam venit ad Dominum *Baldewinum* totaliter congregatum, & ad ſanctam Moguntinenſem ſedem in Capitulo concorditer ipſum poſtulauerunt. Et ecce non poſt multum temporis interuallum venit quidam nigrorum de Ordine monachorum, *Matthias* nomine, electus & confirmatus a Papa in Archiepiſcopum Moguntinenſem deſtinatus; qui ſe omnimode in Domini *Baldewini* gratiam donauit, electionem Domini *Ludowici* Regis per Dominum *Baldewinum* approbauit, & cum ipſo ſibi vtiliter conſpirauit. Vnde Dominus *Baldewinus* ipſum a Capitulo in Archiepiſcopum receptari feliciter procurauit, de ſua poſtulatione facta gratiarum multimodas referendo actiones.

* Bruſcæ, Breuſch.

Poſthæc anno Domini milleſimo tricenteſimo vigeſimo *Adolphum* Ducem Bauariæ, *Comites* de *Spaynheym*, *Naſſauvve* & *Iohannem* Comitem *de* Cruczenache armis fuerat bellicis viriliter aggreſſus, & caſtrum *Sprendelingen* captum violenter obtinuit. Deinde ante *Crucenache* venit, incendia vſque ad portas inferendo, & *Iohanni* Comiti ibidem plurima in blado & vino inferendo damna, ad maximam interemptionem deduxit. Poſtea in *Spaynheym* quæcunque extra caſtrum repererat, crudeliter vaſtauit, & dehinc * *Keſtelin*, quod erat *Simonis* antiquioris fratris Domini *Iohannis* Comitis, circumdedit; & cum ibidem multa intuliſſet damna, neptis ſua de *Valkenburch* exorta, illius terræ Comitiſſa, ſuis cum infantibus deſcendit, & ſe aſpectui Domini *Baldevvini* præſentauit, & flebili voce, allatis filiis, clamauit: *O Pater reuerende, numquid carnem tuam vis & ſanguinem egeſtati dare, quam potius debueras a cunctis defenſare, cum tui ſint conſanguinei?*
* 142 *Pater recordare * & parce nobis hodie, nam potens es ſaluare.* A quibus dictis pietatis viſceribus ab intimis motus humiliter receſſit.

* Caſtellaun

Eodem anno *Baldenſteyn* ſupra *Lanam* propter rebellionem *Reyneri* & *Iohannis* de *Weſterburch* a fundamentis violenter erexit, caſtrumque *Richenberch* tunc conſtruxit, quod *Wilhelmo* Comiti Katzenelenboge in feudum ligium cum omnibus pertinentiis dedit, & anno Domini milleſimo tricenteſimo vigeſimo primo ipſius caſtri *Baldenſteyn* feudum ab illis de *Weſterburch* ſuæ eccleſiæ in perpetuum allodium comparauit. Et eodem anno conueniens *Bacheraco* ipſum caſtrum auctoritate regia libertati procurauit, & retentiones in omnibus Imperii caſtris contra quoſcunque, & quod omnia Imperii obligata vbicunque poſſet redimere impetrauit, & caſtrum *Schadecke* feudum ligium aperibile facta emptione legitima procurauit, & *Eſch* prope *Clotten* muro circumduci & libertari fecit. Iſto etiam anno Dominus *Baldevvinus* illos de *Dorſvvilre* ad ſatiſfaciendum ſuæ eccleſiæ Capitulo maxima expeditione congregata coartauit.

CAPVT V

De Frederico *Duce capto per* Iohannem *Regem Bohemiæ, &* Furstenberch *obsidione.*

Recipere pacem, iure suo semper saluo, iste *Baldewinus* promptissimus habebatur. Nam anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo secundo feria quinta post Bartholomæi cum heredibus *Rudolphi* Ducis Bauariæ & Comitibus *Nassawe* & *Spaynheim*, qui adiutores erant *Frederici* Ducis Austriæ electi contra *Baldewinum*, multorum (precibus) inclinatus, castrum *Kirperch* suæ ecclesiæ aperibile ligium a *Simone* de *Spaynheym* Comite acquisiuit, & terram, quam vndique violenter acquisierat, restituit. Dicti etiam Duces Bauariæ * *Bacheracum* Domino *Baldevvino* * p. l. confirmauerunt assignatione. * 143

* *Sic in Ms. At* Kyriander *edidit*, ipse pignus. *Forte leg.* per litterarum conf. assignationem.

* Oetingen

Eodem anno *Ludovvicus* Rex & *Fredericus* conuenerunt inter * *Ochingin* & *Molindorff* congressione prœliali. In quo prœlio Dominus *Iohannes* Rex Bohemiæ, Domini *Baldevvini* nepos, strenuissime pugnauit, & totum ipsius *Frederici* exercitum dissipauit, adnihilauit, totaliterque prostrauit die sanctissimi antecessoris sui *Wenczelai* Regis, ipsumque *Fredericum* cepit, & captum *Ludouico* Regi, sub hoc pacto, quod ipsum non occideret, honestissime assignauit. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo tertio & pluribus sequentibus annis Mars & Saturnus in Geminorum erant coadunati signo; de quo Astrologorum erat prænosticatio, quod multa deberent prœlia per diuersa mundi climata sæuiter regnare, diuersæ quoque hæreses in Dei ecclesia, proh dolor, pullulare. Eodem anno Dominus *Baldevvinus Wellensteyn* prope Cruzenache, & Frederici Siluestri *Nuenberch* prope † *Kir* castrum, & turrim * *Seynheim* feodum ligium & aperibile comparauit, & Regem Bohemiæ feodo in *Symeren* renuntiare procurauit, quod ligium & aperibile *Georgius* Comes Hirsutus a *Baldevvino* & ecclesia sua Treuerensi cum pertinentiis recepit, exceptis misinicis & castrensibus, vt in suo priuilegiorum libro plenius continetur.

† Kirn
* Spanheim *Br.*

Post hæc anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo quarto *Smydeburch* & partem *Neurenburgi* ligia & aperibilia fecit, & *Comitem* de *Hennenberch* XLI marcarum argenti annuorum reddituum feodalem statuit, quos redditus ecclesiæ Treuirensi in sua terra assignauit. Isto etiam anno Domini *Baldevvinus*, Rex Romanorum, Dux Lotharingiæ, & Comes Barensis confœderati fines Metensium exercituali potentia ingressi, quicquid extra ciuitatem * proprietatis habuerunt, decoris & honoris, funditus destruxerunt, & * 144
eorum rebellionem nefandam penitus perdomarunt, & singulis ad emendam præstandam, prout excessus imponebatur, coartarunt. Isto anno fuerat quidam Sacerdos Coloniæ degradatus, & propter hæresim crematus, & vere tota ciuitas fuerat infecta prauitate hæretica, & vix purgata, quæ hæresis a Moguntinensibus dicitur initiata.

Post hæc anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo quinto Dominus *Baldevvinus Furstenberch* circumdedit, & in obsidione diu mansit: postea condignam recipiens satisfactionem recessit. Eodem anno *Winterberch* a *Iohanne* Comite *de* Spaynheim feodum ligium & aperibile ecclesiæ comparauit. Et anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo sexto *Ludovvicus* Rex fuerat Romam pacifice ingressus absque Electorum suorum consilio, & non ab ecclesia, sed a Senatu fuerat in Imperatorem coronatus.

CAPVT

CAPVT VI

De Bopardiæ expugnatione, S. Wendelini emptione, & ecclesiæ Moguntinensis Domino Baldevvino secunda commissione.

OMen bellicosum sæpius ille *Baldewinus* fuerat sortitus. Nam anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo septimo Dominus *Baldewinus* Domino *Matthiæ* Moguntinensi Archiepiscopo, qui Marchionis Misnensis oppidum * *Suden Geysen* appellatum obsidione vallauerat, expugnare nequiuerat, adiutorialem expeditionem destinauit, deinde personaliter veniens. *Giessen Br.
Vnde hoc oppidum viriliter expugnauit, & cum tota sua acie in adiutorium Domini *Baldevvini Bopardiæ* properauit; vbi Dominus *Baldevvinus* cum eis magnam habendo pugnam, eorum portas inuadendo viriliter violauit, po-
* 145 tenter intrauit, & forinseci *Bopardiæ* partem * oppidi cum suburbio, contra tamen intentionem Domini *Baldevvini* cremauerunt; sic eos requirere suam gratiam malis eorum gratibus coartauit; qui se, oppidum, bona, & corpora, suam implorando gratiam, voluntati suæ vnanimiter reddiderunt, & sibi & suæ ecclesiæ subiectionem & fidelitatem perpetuam iurauerunt, iuribusque, libertatibus, & priuilegiis suis renuntiantes, Domino *Baldevvino* se & sua submiserunt. Isto anno totum *S. Wendelini* castrum & districtum comparauit.

Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo vicesimo octauo quædam dissensionis materia inter Dominum *Baldevvinum* & *Comitissam* de *Starkenberch* super quibusdam bonis in *Birkenfelt* exorta. Super qua *Henricus* de *Spaynheym* Præpositus Aquensis & *Emmericus* de *Lapide* Miles pro Comitissa & suis treugas Domino *Baldevvino* in manus suas *Grimbergh* promiserunt. Interim Dominum *Baldevvinum* per Mosellæ alueum nauigio descendentem, non * præmunitum, non diffidatum, dicta Comitissa prodi- * f. præmonitum
tione, pendentibus treugis captiuum in suo castro *Starkenberch* tenuit captiuatum; a qua captiuitate, promissione facta se in sua vita nullum castrum in *Birkenfelt* constructurum, liberum tamen ædificandi arbitrium suis relinquendo posteris, fuerat liberatus.

Trithemius in *chron. Hirsaug.* ad an. MCCCXXV, & in *chron. Spanheim.* ad an. MCCCXXVIII.

Eodem anno *Matthias* Moguntinensis Archiepiscopus viam vniuersæ carnis fuerat ingressus. Hic fratres Moguntinensis Capituli Dominum *Baldevvinum* in suum Archiepiscopum vnanimiter postularunt, & postea Dominum Baldevvinum in propria venientem persona suæ diocesis tutorem fecerunt, & castra & munitiones in eius manus assignarunt. Qui statim cuncta ipsius ecclesiæ debita ab antecessoribus multipliciter contracta, quia longissima
* 146 cum Lantgrauio Hassiæ fuerat * in guerra, quæ nondum erat sedata, ne aliqua supercrescerent damna, de sua propria pecunia funditus persoluebat. Isto tempore *Dominus* de *Virnenburch Henricus* a Papa fuerat in Archiepiscopum electus, confirmatus eisdem & directus. Cui Canonici crimina imponendo & defectus, ad Sedem Apostolicam appellarunt.

Trithemius in *chron. Hirsaug.* ad an. MCCCXXVIII.

Isto anno Dominus *Baldevvinus* vallem sub *Hoynberg* situatam, renouationem *Wiskirche* & *Lyesheim* castrorum ligia & aperibilia suæ Treuerensi ecclesiæ, recepta stipulatione, vt in priuilegiis cernitur, adiecit. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo vicesimo nono *Ludouicus* Imperator Romæ quendam nomine *Nicer* de Ordine fratrum Minorum Antipapam creauit, & in sedem beati Petri collocauit, Cardinales, Episcopos &c. Et ecce hæresis prænosticata hic fuerat prænosticata. Isto tempore itinera iuxta *Cochime*, *Triis* *, *Stupam*, & * *Neve*, vbi equus inonustus vix poterat de- * Stuben.
duci, in tantum ampliauit, quod equus sarcinatus se asinus onustatus secure * Noff
poterat pertransire.

CAPVT VII

De fundo Carthusiensium empto, & Baldenelcz *fundatione.*

ROgatur itaque Dominus *Baldevvinus* iura Moguntinensis ecclesiæ rigidus obseruare. Nam ciues Moguntinenses per excogitatam suæ malignitatis astutiam sub quadam æquitatis specie quædam iura ecclesiæ sibi friuole vsurparunt, & Dominum *Baldevvinum* pro ipsius ecclesiæ tutore recipere recusarunt. Quorum fines Dominus *Baldevvinus* circumquaque exercituali manu forti deprædando, deuastando, hostiliter ingressus, eorum inflatam superbiam rigidius edomauit. Oppidum quoque *Elteuille* appellatum inter Moguntiam &* Pigvviam situatam ædificauit, & ecclesiam de * *Fleytsheim* incastellauit, vt mercimonia & alia, quæ de * Frankenfort secrete deuehebantur, auferrentur, aliaque fortalitia circumcirca Moguntinenses acquisiuit, vt per ea prohiberet, quod victualia & alia necessaria nulla possent adduci, suique cum Moguntinensibus plura bella & rixas habuerunt; ibique multi occisi & læsi fuerunt, coactique frequenter Moguntinenses per pontes & fossata vsque ad portas ciuitatis fugati fuerunt, de quo eos in ecclesiæ tutorem se recipere coartauit anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo. Isto etiam anno castrum *Smideburch* tam comparando quam ædificando dedit Treuirensi ecclesiæ. Eodem etiam anno iuxta Treuerim *S. Albanum* ab Abbate & Conuentu *S. Matthiæ* comparatum ædificiis Carthusiensibus aptis cœperat decorare. * 147

* *Kyriander* Bingiam

* *l.* Flersheim

Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo primo *Domini* de *Elcz*, *Erenberch*, *Waldeke*, *Schonecke*, suis quampluribus cum complicibus, cupientes Domini *Baldevvini* magnanimitatis magnificentiam aliqualiter incuruare, rapinis terræ semitas perturbando, vnanimiter conspirarunt, contra quos Dominus *Baldevvinus* exercituali potentia acies direxit, *Elcz* circumdedit, & *Baldenelcz* a fundamento constructum, quo eius potentiam nihilauit, mirabiliter firmauit. Eodem anno castrum *Solmecze* feudum ligium & aperibile feceret, Winteraua suæ Treuerensi ecclesiæ construxerat ad tuitionem.

Alio sequenti anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo' secundo guerra durante contra dicta quatuor castra, castrum * *Rusenberch* a fundamento ædificauit, de quo potentiæ suæ malleo erecta contriuit cornua superborum. Eodem anno Episcopatum Spirensem ad instantes preces *Walrami* Comitis Veldenciæ ibidem Episcopi & Capituli, qui tot debitis erat grauatus & guerris, quod vlterius regere non poterat, cœperat regendum in * temporalibus. Et ecce tres Episcopatus simul strenue regebat, debita persoluit, distracta ad ius & proprietatem fideliter reuocauit. Vnde sequenti anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo tertio *Domini* de *Elcz*, *Erenberch*, *Waldecke*, *Schonecke*, videntes quod resistere suæ potentiæ non valerent, post guerrarum fessarum diu duratarum excidia pacis dulcedinem postularunt, quam Dominus *Baldewinus* pacis amator poscentibus fuerat largitus, & *Iohanni* de *Elcz* de suo castro *Baldenelcz* suæ ecclesiæ perpetuum iuratum & fidelem Burggrauium duxerat statuendum. Isto etiam anno, die *Mariæ Magdalenæ*, in meridie, fuerat Treuerim subitaneum fluuium aquæ diluuium permaximum, ita quod cuncti perterriti submersionis periculum timebant affuturum. * 148

* Ruschenberg

Postea anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo quarto dominum de *Schurenberch* a *Domino* de *Vonisberch* comparatum ecclesiæ addidit Moguntinensi. Eodem anno Dux Lotharingiæ die Nouembris XIII de homagio suo a Domino *Baldewino* recepto munimina tradidit litterarum. Alio anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo quinto ad instantiam Erfordiensium Dominus *Baldevvinus* personaliter cum magna potentia Marchionem Misnensem & Comites *de* Hoynsteyn hostiliter inuasit, eosque per incendia & bella multum damnificauit. Sequenti anno Erfordienses Domino *Baldevvino* rebellarunt: contra quos misit Marchionem & armatos suos, qui contra eos bella

bella quamplurima habuerunt. Isto anno, die *Simonis & Iudæ*, fuerat ventorum turbo in valitudine tanta, quod multa alta ædificia corruendo fuerant disrupta*. Vnde quidam metrificator;

SIMonIs eXCeLsI sternVntVr tVrbIne LVCI.

* 149 * in quo versu computando MCCCXXXV annos Domini poteris reperire.

Trithemius in chron. *Hirsaug.* ad an. MCCCXXXV.

Anno vero Domini millesimo tricentesimo tricesimo sexto Dominus *Baldevvinus* Episcopatum Spirensem a debitorum grauaminibus releuatum, & multum melioratum, pace reformata, dictoque *Walramo* Episcopo de medio sublato, maxima gratiarum actione recepta, duxerat resignandum, & * *Gerlacum de Erenberch* Spirensis diocesis in Episcopum eligi curauit. Eodem anno turbat vina gelu, ventus segetes, & equos sprue. *l. Gerhardum

CAPVT VIII

De monasterii Carthusiensium consecratione, castri Montis S. Iohannis *constructione, &* Welsberch *destructione, Domini in* Limpurch *emptione.*

VOce imperatiua Papali & Cardinalium consilio emissa, anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo septimo Domino *Baldevvino* & Capitulo Moguntinensi fuerat mandatum, vt Episcopatum Moguntinensem in manus duorum Legatorum ad hoc in Pinguiam destinatorum, tanquam in manus Papæ, libere resignarent. Cui mandato Dominus *Baldevvinus* obediens accessit Bacheracum, conuocans ibi Capitulum & Officiales ecclesiæ Moguntinensis; præcepitque eis, vt mandatis Apostolicis obedirent, & iuramento sibi per eos præstito libenti animo renuntiarent. Quo audito, quia videbant, quod eis amplius præesse non vellet, inobedienter ab eo recesserunt, & contra voluntatem Papæ & Domini *Baldewini*, *Henricum* de *Virnenburg*, eis a *Iohanne* Papa destinatum, contra quem prius crimina & defectus opponendo appellauerant, nunc in Archiepiscopum acceptarunt: qui statim omnia sua temporalia ab *Ludowico* Imperatore in feodum recepta, cum Domino *Baldewino* est pacificatus.
* 150 Isto anno * apparuit cometa Iudæorum interfectionis prænosticatiua. Nam quidam depauperati Nobiles sibi Regem præfecerunt, cui nomen * *Arindeler* impofuerunt; qui ciuitatibus adhuc magnis expugnatis. Iudæos quotquot inuenire poterat, crudeliter trucidauit. * Armleder

Alio anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo octauo *Edwardus* Rex Anglorum Regem Franciæ supra Ducatum Normandiæ diffidauit, & de Almania multis terrarum Dominis plurima stipendia donauit, Franciam potenter intrauit, cremando, spoliando, sed minime perfecit. Postea anno Domini millesimo, tricentesimo tricesimo nono die *Kyliani* fuit eclypsis solis plusquam duarum horarum tempore meridionali. Et postea in autumno dicti de *Swizere* in Berna plures interfecerunt prœlio triumphali. Isto etiam anno Dominus *Baldewinus* Regi Anglorum tanquam infinitis pecuniarum summis mutuatis coronam regni prædicti pro pignore acceptauit. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo circa Lætare visa fuit cometa tanquam in Cancro situata, & postea nundinæ *Monstruele* per *Comitem Hannoniæ* & *Dominum* de *Valkenburch* fuerant spoliatæ, multi occisi. Eodem anno Rex Anglorum die natiuitatis beati *Iohannis Baptistæ* transfretauit, & multis Francigenis interfectis, pluribusque phaselis captis, gloriosius triumphauit. Eodem etiam anno Dominus *Baldewinus* ad vesaniam Comitum *Walrami* de *Crucenache* & *Comitis Siluestris* de *Duna* perdomandam, *Dunam* circumdedit, & castrum *Montem S. Iohannis* appellatum a fundamento erectum contra *Dunam* fortissime firmauit. Et postea die *Thomæ* monasterium & conuentum Carthusiensium iuxta muros Treuerenses ab eo funditus constructum solemniter dedicauit.

* 151 Sequenti anno Domini millesimo * tricentesimo quadragesimo primo in Maio *Comes* de *Spaynheym* per Dominum *Ludowicum* Imperatorem Domino

Balde-

Baldewino fuerat reconciliatus. Comes vero *Siluester* de *Duna* in castro quodam *Velsberch* dicto retentus, Domino *Baldewino* per aliqua tempora magna inferendo damna, nocturnali tamen tempore per spolia & incendia persistebat; quæ Dominus *Baldewinus*, tamquam leo se dormire simulans, supportauit, tandem euigilans, rugitu suo maxima exercituali potentia *Velsberg* obsidione vallauit, quam obsidionem Dux Lotharingiæ cito suo conamine cupiens soluere, consilia & auxilia collegerat opportuna, eo quod castrum suum esset feodum, suoque in territorio situatum. Videns etiam potentiam Domini *Baldewini* esse præeminentem, timore tactus ad Dominum *Baldewinum* in obsidionem properauit, secumque se quoscunque conligauit. Obsessi vero Domini *Baldewini* videntes animositatem, cernentesque operum machinarum horribilitatem, quibus violenter expugnari metuebant, saluis rebus & corporibus, in manus Ducis castrum ad Domini *Baldewini* voluntatem violandum tradiderunt, & postea ad Domini *Baldewini* iussionem funditus fuerat destructum. De qua tamen regalis & * fortitudinis castri violenta & celebri destructione esset mire mirandum, si vltioni diuinæ esset non intitulandum. Nam ante obsidionem aura frigida & turbulentissima ante festum beati *Martini*, qua obsedit, & postea in obsidione aura leuis & gratissima annuo tempore contraria regnabat; sed castro violando tradito, cunctos vt prius auræ intemperies molestabat. Vnde totus vulgus sanctos se vindicare proclamabat.

Alio sequenti anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo secundo *Comes Siluester* * de *Duna* fessus guerrarum excidiis, poscens amœnitatem pacis, in propria persona metu coactus ad Dominum *Baldevvinum* Treuericum ingressus palatium, se omnimode suæ gratiæ condonauit; cuius amicorum precibus Dominus *Baldevvinus* inclinatus eum in suam gratiam acceptauit. Isto etiam anno *Durdrachum* in maxima parte proprio igne diuinitus flagellatum in tantum, quod supra aquam . . . . dictam naues cum vino & mercimoniis, ita quod aquarum inundantia non poterant extingui, cremabantur. Postea in vigilia *Iacobi* maxima erat aquarum inundantia per totum Rhenum, non a Rheno, sed a fluuio *Mogos* dicto, quod tamen contra suam est naturam, in flagellum causata, ita quod integræ villæ ruptæ & defluxæ cernebantur. Eodem anno XXIII die Ianuarii quasi in prima noctis hora pluente grandine fulgura cernebantur, & tonitrua audiebantur. Eodem anno Comes Barensis a Domino *Baldevvino* homagium & feodum iuramento innouatum acceptauit, & super eo duplicia munimina litterarum præbuit. Alio quadragesimo tertio anno *Ludovvicus* de *Bauaria* Imperator Illustris Principis Domini *Iohannis* Regis Bohemiæ filio de terra Carinthiæ, quam prius sibi donauerat, eiecto, vxorem eiusdem raptam & suo filio traditam absque ecclesiæ iudicio, non desponsatam, immo adulteratam, terram fraudulenter obtinuit Carinthiorum *.

* *Vide* Alb. Argentinensem. *Sententiam diuortii edidit* Freherus.

Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo quarto Dominus *Baldewinus* pontem trans Mosellam in Confluentia sumptuosius construxit. Eodem anno Dominus *Reynerus* de *Westerburgh* Dominum *Baldevvinum* diffidauit. Vnde Dominus *Baldevvinus* exercituali collecta potentia *Schadeck* simul & *Grenzau* expugnata suæ ecclesiæ obtinuit Treuirorum. Eodem * anno medietatem dominii de *Limpurch* facta emptione legitima suæ ecclesiæ adiecit. Alio quadragesimo quinto anno Frisones Comitem Hanno- niæ * eis bellum inferentem sæuiter occiderunt. Eodem anno Dominus *Baldevvinus* priuilegium perpetuum per totam suam diocesim contra mendicantium Ordines super quarta parte legatorum parrochialibus ecclesiis donanda impetrauit.

* Hollandiæ. *Vide* Alb. Argentinens. & Trithemium *in chron. Hirsaug. ad an. MCCCXLV.*

Sequenti anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo sexto *Henrico* de *Virnenburch* Moguntinensi Archiepiscopo propter fautoriam *Ludovvici* de *Bauaria* ab omni pontificali honore a *Clemente* sexto priuato, & * *Nicolao* de *Nassavya* in Moguntinæ sedis Præsulem creato, ac ipso *Ludovvico* de Bauaria

Margin notes: * 152 (beside "Comes Siluester * de Duna"); * 153 (beside "Eodem * anno"); * Gerlaco (beside "* Nicolao").

Bauaria ab eodem Papa propter sua præscripta demerita ab omni dignitate regia sententialiter deposito, Principes Electores, videlicet Dominus *Baldewinus* Treuerensis, *Walramus* de *Iuliacho* Coloniensis, *Gerlacus* de *Nassavya* Moguntinensis, Dux Saxoniæ, & *Iohannes* Rex Bohemiæ, aliis vocandis vocatis, non tamen comparentibus, dictas depositiones ratificantes, auditis Procerum regni sententiis in *Rense* diffinientibus, quod prædictis sic se habentibus, eos ad electionem Regis fore processuros. Qui vnanimiter vota sua in Dominum *Karolum Iohannis* Regis Bohemiæ primogenitum direxerunt, & inuocato Spiritus sancti adiutorio in Romanorum Regem anno prædicto tertia post *Kyliani*, XI die Iulii concorditer elegerunt.

Eodem anno inter Reges Francorum & Angliæ prœlio permaximo perpetrato, Princeps serenissimus, Domini *Baldewini* nepos, Miles imperterritus, Dominus *Iohannes* Rex Bohemiæ, licet cæcitate fuerit percussus, non minus tamen fuerat armatus, sagittis Anglicorum lethaliter vulneratus, viam vniuer-
*154 sæ carnis vicesima sexta die * Augusti fuerat ingressus.

Anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo septimo, die Aprilis XX, quæ fuerat feria sexta infra octauas Paschæ, *Reynardus* de *Westerburch* auxilio *Ludowici* de Bauaria & consilio, Domini *Baldewini* Burgrauio proditorie eiecto, residuum de *Grenzau*, sibi vsurpauit, quod oppidani Confluentiæ reexpugnare, & recuperare volentes, dum hostiles insidias adesse ignorarent, se vt leuius ambularent, dearmarent, arma famulis baiulanda commendarent, se ambulando disgregarent, plures capti, quamplures valde crudeliter fuerant trucidati. Eodem anno postquam *Ludouicus* de Bauaria mala malis plicuisset, nec se saluberrimis ecclesiæ monitionibus cortexisset, die (XI) Octobris, dum de venatione reuersus fuisset, se membratim aggrauatum sentiuisset, & denuo alleuiationis causa equum ascendisset, spatium iniisset, crescente dolore se incuruans, a suis per brachia receptus, amplexatus, sustentatus, spiritum celerius exhalauit. Isto etiam anno, die exaltationis sanctæ Crucis, vineæ & nuces congelabantur caumate pruinali, ita quod maxima vinorum caristia fuerat subsecuta. Alio anno quadragesimo octauo *Dominus* de *Westerburch* & peregrini *Vilmarienses* multa dioceſi mala intulerunt.

CAPVT IX

De Vermich *& dominii* de Couerna *emptione & de* Solmecze *destructione.*

MVltorum consilio Dominus *Baldewinus* facta emptione legitima *Vermich* castrum cum suis pertinentiis suæ Treuericæ ecclesiæ comparauit, & Duci Iuliacensi, in cuius territorio situatur, in feodum perpetuum condonauit. Et Iuliacensis tunc Marchio a filiis suis captiuitati addictus, Domini *Baldewini* consilio * in curia Domini *Karoli* Imperatoris Moguntiæ celebrata con- * *desunt hic*
*155 firmationem priuilegiorum * suorum & super Archicancellariatu regni Arela- *aliqua.*
tensis obtinuit, vbi etiam per totam Galliam & Germaniam tutor & mamburnus fuerat constitutus regni Romanorum; quo plures sua feoda requirentes infeodauit. Quo etiam anno * *Hozolmecze* cum pluribus confœderatis de- * *Hohensolms*
struens, solo coæquauit. Eodem anno in capite Augusti collecta exercituali potentia *Vilmar* obsidione vallauit, vbi cum per quindecim dies contra Moguntinensium diffidationem potestatiue perstitisset, pluribus hostibus occisis turres machinis diruisset, aduersarii cum Domino *Baldewino* placitare inceperunt, & eo modo conuenerunt, quod castrenses recedentes, castrum & oppidum in manus trium Nobilium specificatorum conseruandum traderent; quod si Dominus *Baldewinus* ipsum ad suam pertinere ecclesiam competenti testimonio ostenderet, sibi suæ ecclesiæ nomine perpetuo iure conseruandum assignarent, & vice versa adversariis ministrarent. Quod obsessi corporali iuramento præstito spoponderunt, & Dominum *Baldewinum* de obsidione recedere seduxerunt. Quod subito, vt supra in *Grenzau*, temere infregerunt. Eodem anno Dominus *Baldewinus* castra & territoria *Vreudenberch*, *Vreudensteyn*, *Coppa*, & castrum & dominium de *Coverna*, cum suis castrensibus

& pertinentiis comparata, & *Bobingen* feodum ligium & aperibile facta emptione legitima ecclesiæ addidit Treuirorum.

Sequenti anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo nono *Guntherus* Comes *de* Svvartzenburch a Domino *Henrico* de Virnenburch deposito Moguntino, & Domino *Ludouico* filio Bauarii, Marchione *de* Brandenburch, & Domino *Rudolpho* Duce Bauariæ dicto de *Heydelberch* contra Dominum *Karolum* in Romanorum Regem electus, ante Franckenfort castra * situauit; cui Dominus *Karolus* Domini *Baldewini* adiutorio prœlium *156 acturus manu exercituali præualida obuiauit, nam fortificatus, quia filiam dicti *Ducis* de *Heydelberch* sibi desponsauit. Vnde dictus *Guntherus* intoxicatione, vt dicitur, infirmus, videns se deceptum, corporeis viribus destitutum, suos Electores cum Domino *Rudolpho* concordes, coactus in propria persona Domino *Karolo* sigillum suum regium & signa regalia resignauit, quem Dominus *Karolus* in gratiam acceptauit.

vid. *Alb. Argentin.*

Eodem anno noua flagellatorum secta surrexit, sed effectu cuius, ignoratur. Qui flagelliferi nudo corpore, capite capucio & pileo, & pudebundis lineo velamine rectis, cruce & vexillis & candelis ardentibus prælatis, carmina hæresi mixta decantando, se durissime ad sanguinis effusionem acubus flagellis intextis verberando, sæpius prostrando, sub quadam specie pœnitendi incesserunt. Quam pœnitentiam non a sacerdotibus, sed a laicis susceperunt, quos magistros præfecerunt; quibus etiam confitebantur, & ab eis absoluebantur, & pœnitentiam iniunctam peregerunt. Quam sectam vt hæreticam Dominus Papa *Clemens* sextus damnauit, & Domino *Baldewino* mandata destinauit, quæ Dominus Baldevvinus non per Plebanos, sed per suos Burgrauios & Schultetos & Scabinos executioni mandauit, & eam vix exstirpauit.

Isto etiam anno Deus genus humanum triplici plaga flagellauit, ita quod plus quam medietas hominum cessit ab humanis; primo epidimia videlicet, cui gibbus creuit quacunque corporis parte, & omnes anhelitum eius capientes celerius interierunt; secundo hemoroida; tertio . . . . id est, sacro igne, ita quod corpora sepulta in se ipsis celerius fuerant consumpta; sic quod ab orbis initio non fuerant tempora periculosiora. Quæ plaga a Iudæis * fuerat imposita, sic quod aquam in omni terra intoxicassent, de quo aer infectus, *157 tales plagæ in omnia climata pullulassent. Quibus de causis in omni terra Iudæi alii suffocati, alii submersi, alii perforati, quidam prius suos pueros, postea semetipsos igni iniecerunt, & se voluntarie peremerunt. Et ista per sequentem annum durauerunt.

CAPVT X

De Monckeler, Lyesheym, Hosolmecze, Elkerhusen *destructione, & Domini* Baldevvini *obdormitione.*

AMen, dicit Dominus Petro, quæcunque ligaueris vel solueris super terram, in cælo ratificatur. Vnde anno Domini millesimo tricentesimo quinquagesimo Dominus *Clemens VI* Papa annum iubilæum in vrbe celebrauit, & peccamina pœnæ & culpæ relaxauit. Eodem anno *Iacobus* de *Monckeler* litteras compositionis & concordiæ inter ipsum factas sigillo proprio & multorum amicorum suorum sigillatas infregit; quem Dominus *Baldewinus*, amicis suis id ordinantibus, ad hoc deduxit, quod se captiuitati ad Domini voluntatem adiecit, & in Treuerico palatio tamquam pro seruiendo aliquandiu mansit. Tandem Dominus *Baldewinus* precibus inclinatus amicorum, acceptis litterarum munimentis, ipsum sub conditione acquitauit. Qui statim post Domini *Baldewini* terras spoliando, cremando violauit. Vnde Dominus *Baldewinus* anno Domini millesimo tricentesimo quinquagesimo primo, Maii die secunda, *Monckeler* obsidione vallauit, villam *Ham* nauali introitu cepit, & turrim ibi ædificans, Grünecke appellauit. Tandem partes Domini *Baldewini* suburbium ictibus sagittis hostiliter inuaserunt, illi viriliter defendendo repulerunt. Ibi Dominus *Hartardus* de *Schonecke* non modicum lapidatus, & parum ad brachium vnum sagittatus *, sed magis ar- *158

morum

morum strictura & aeris & solis suffocatus, spiritum celerius exhalauit, quem
Dominus *Baldewinus* apud sanctum *Matthiam* solemniter tumulari man-
dauit. Tandem Dominus exercitu commisso Confluentiam properauit. Ibi
Comes de *Seyna* tradens litteras, castrum hoc recognouit pertinere ad eccle-
siam Treuirorum. Ibi etiam *Comes* de *Berga* castrum suum *Windecke* Do-
mino *Baldewino* venditum, ab eodem feodum ligium & aperibile suæ Treue-
ricæ ecclesiæ, homagiumque de * *Arwelst* acceptauit, & se iuratum homi- * *l.* Arnfels
nem subdidit ecclesiæ Treuirorum. Reuersus Dominus ad exercitum, fossa-
toribus conductis, qui malleis rupium duritiem conterentes, turris fortioris
suburbii fundamentum ligneis stipitibus imponentes, sebo, pice, sulfure li-
nientes, incendentes ipsam turrim cum parte muri deiecerunt & solo coæqua-
uerunt. Et dum obsessi vnanimiter protraderent, aliqui de parte Domini in-
silierunt: obsessi vero penuria aquæ laborauerunt, & ad fontem scaturientem
situatum in fossata castri subterraneam viam fecerunt. Quo partes Domini
Baldewini diuersa opera sumptuosius facta laboriosius conduxerunt, & peri-
culosius per scalas de rupe in rupem a latere situatas fontem hostiliter petie-
runt, & cum obsessis in eorum cauerna ad fontem facto conflictu maximo ni-
mia sanguinis effusione cauerna disrupta & obtenta gloriosius fontem obtinue-
runt. Vnde obsessi omnis humoris solatio priuati viso erecto ante castrum
patibulo perterriti, gratiam quæsierunt. Quibus Dominus *Baldewinus* suæ
potentiæ magnificentiam nobilitatis pietatisque mansuetudine temperauit, &
eis, quos iam violentia deuicit, sua grauia faciens damna, ministrauit gra-
tiam. Nam indulsit, quod per duodecim dies omni die de suo exercitu ad
*159 eorum victum vinum ac * emerent, & castrum sine sui læsione obseruarent,
ita quod si eis aliquod adiutorium dissoluendæ obsidionis & iuuamen Domino
Baldewino nocendi quocunque possent modo sociarent; si vero nullum,
tunc termino elapso singuli quæ vellent & possent vna vice exportando ca-
strum in manus Domini Baldevvini ministrarent, quod in crastino *B. Thomæ*
productum fuerat ad effectum. Hunc magnificum & gloriosum triumphum
Dominus *Baldewinus* non suæ potentiæ iussit ascribi, sed clementiæ diuinæ
bonitatis Dei ad honorem. In crastino natale Domini in horis & Missis Do-
minus in *Monckeler* effectus deuote celebrauit, & cum suis lautius conuiuan-
do solemnius festinauit. Castrum vero postea solo coæquauit, & ex opposito
in *S. Petri* allodio fortius castrum ædificauit, & *Saresteyn* appellauit. Isto
etiam anno castrum *Triis* cum pertinentiis sibi iure cedens feodali ecclesiæ ad-
didit Treuirorum.

Sequenti anno Domini millesimo tricentesimo quinquagesimo secundo Do-
minus *Baldewinus* videns terrarum semitas multiplicatas, raptoribus nimium
perturbatas, quorum insultibus volens obviare, pluribus magnatibus sibi con-
fœderatis, regio nomine generalem terræ pacem, & eius Aduocatum *Domi-
num* de *Sleyda* ordinauit, & tertia die Iunii exercituali potentia *Dunam* in
Eyslia in suas manus tradi coartauit; cuius tamen posteriorem partem postea
voluntarie Coloniensi Archiepiscopo assignauit; & plurima Castrensium do-
micilia circa *Dunam* & *Vlmenam*, quæ fuerant raptorum receptacula, deua-
stauit; & vltra Rhenum progrediens, castra * *Saffroch* & *Hoselebach*, de quo * l. Saffroth
obsessi tempore nocturnali metu corporeo coacti secesserant, annihilauit. Et
posthæc *Elkerhusen* quasi inexpugnabile vallauit, & patibulo erecto, obsessis
*160 talem ac * tantum metum incussit, quod * ancsio suo deportato, castrum tra- * f. averio
diderunt, quod igne crematum solo complanauit. Posthæc * *Harckenberch* * l. Hachen-
obsidione vallauit, *Reynerum* de *Westerburch* coartauit, quod *Henricum* de berg
Graschaff captum liberum dimitti procurauit, & triumpho reuersus fuerat
glorioso.

Alio anno Domini millesimo tricentesimo quinquagesimo tertio Dominus
Gerardus de *Schonecken* iuxta Treuerim Bohemos in adiutorium Regis Fran-
corum contra Regem Anglicorum properantes pignera cautione, vt asseruit,
cepit, & spoliauit, & eos in *Lyesheym* conseruauit; quos Dominus *Balde-
winus* liberauit, & post hæc castrum disiectum nihilauit, & *Geroltstein* ob-
sidione vallauit, vbi in tanta aquarum penuria laborauit, quod nihil profi-
ciens, abhinc remeauit. Eodem anno *Fredericus* Comes Siluester tertia die

Iii iii 2 Septembris

Septembris recognouit, quod castrum *Tronecke*, districtum *Marcha* dictum, cum appendiciis de *Taleuanck* teneat ab ecclesia Treuerensi in feodum, & super eo duplicia tradidit munimina litterarum.

Eodem anno Dominus *Baldewinus*, præsente Domino *Karolo* Romanorum Rege, Coloniensi & Moguntinensi Archiepiscopis, in vigilia natalis Domini in ecclesia Moguntinensi Vesperas, & in Capella Regis Matutinas & primam Missam natalis celebrauit, Regem communicauit, & confirmationem multorum priuilegiorum impetrauit; & XV Kal. Februarii Treuerim reuersus, infirmitatis molestia grauatus, receptis sacramentis, & auctoritate Apostolica a pœna & culpa absolutus, XII Kalendas Februarii circa crepusculum spiritum suo, qui condidit illum, reddidit creatori, in die *S. Agnetis* anno Domini millesimo tricentesimo quinquagesimo tertio, more Treuerico scribi consueto, anno natiuitatis suæ sexagesimo * octauo. Sedit annis quadraginta sex, septi- * 161
manis sex, dies quatuor, & vacauit dies duodecim; cuius exequias Capitulum
* l. Olomucensem solemnissime per *Episcopum* * *Vlmacensem*, cooperante *Episcopo Acconense*, & *Abbate* . . . . infulato XII Kal. Martii, præsente Domino *Karolo* Rege & pluribus Magnatibus peragendo celebrauit. Requiescit in posteriori choro ecclesiæ Treuerensis *S. Nicolai* sepultus. Cuius anima paradisica capiat gaudia per æterna sæcula sæculorum.

Epitaphium præscripti Domini, vt habetur in eius tumba.

Hic Baldevvinus *iacet Antistes Treuerinus*,
Magnificus, iustus, patriæ lux, mente venustus,
Lutzlunburch natus, septeni denique gratus
Cæsaris Henrici *germanus, iuris amici*,
Vtilis ecclesiæ, pater huius dote sophiæ,
Quam bene respexit, augens per multaque, rexit
Sex quadraginta fere simul annis, quis sibi vere
Guerra frequens creuit grauiter, quia raro quieuit
Vincere prædones, & castra per obsidiones.
Anno milleno, C ter L I ter, duodeno
Carne Kalendarum fuit exutus Februarum
Quem pie Rex Christe clementer ad æthera siste.
AMEN.

ALBER-

ALBERTINI
MVSSATI
LVDOVICVS
BAVARVS
AD
FILIVM.

Trum hanc *de rebus & gestis* LVDOVICI IV *Imperatoris in Italia* narrationem hoc, quem praefixi, titulo auctor MVSSATVS inscripserit, haud liquet. Quod si vero eam illo inscripsit, non est, quod mireris. Partis enim, quae Pontifici fauebat, tanquam numero maioris, ac, vt putabat, aequioris, de LVDOVICO iudicium sibi sequendum esse rebatur, vt sub finem aperte prodit, libereque, dum ait; *Ob quas rerum varietates ii mortalium, qui* Ioannem *Papam, vti sacrosanctae ecclesiae ordinarium caput, obseruatumque venerabantur*, LVDOVICVM *hunc Caesarei, Imperatoriique nominis dignum negabant*, BAVARVM *vocitabant: reliqui, quorum longe minor numerus erat, Imperatorem Romanorum. Nos maiori parti adhaerentes, &* Ioanni *Papae ecclesiaeque ob enormes creatorum Antipapae & Cardinalium ignominias*, LVDOVICI *tantum nomen expressimus, nil ipsius merito, dignitati, auctoritatique detrahere intendentes.*

Dedit autem eam ad filium, vt ex inscriptione Codicis Veneti manu exarati patet; quippe quae sic habet: *Addantur haec* historiae libro meo* de Rudimentis *ad filium.* Qua etiam de caussa factum, vt verba, *ad filium*, titulo addiderit, qui eam primum iuris fecit publici.

* pro *hae*

Ceterum scripsit eam in exilio, in quod illius, fratrisque *Gualtperti* culpa eiectus erat, vt in prooemio videre licet. Clugiae quidem; quippe quo in loco patria expulsum virum optimum, & de ea non nisi optime meritum, vitam miseram persecutum esse, & tandem cum morte commutasse, supra dictum.

Caussam, qua motus, in litteras eam misit, haud difficulter adsequaris. Subinnuit enim eandem ipse, dum § II haud diffitetur, si prorsus de tantis LVDOVICI rebus in Italia gestis taceret, posteritati fore, quod iure queri possit. Cauendum igitur, ne dici queat, illius curam se neglexisse ac rationem.

Nil itaque superest, quam vt paucis moneam, quid mihi hic curae fuerit. Enimuero lectiones, quas *Scholiastes* margini adscripsit, *Villanius* vero sub finem operi adiecit, retinui; earumque nonnullas in ipsum, sicubi aperte mendo laborabat, textum recepi; ceteras vero partim margini adleui, partim paragraphis siue partibus minoribus, in quas libellum incidere placuit, substraui: subiunctis tamen vnicuique, vt scias, cuius sit, certis litteris; *Scholiastae* quidem his; *Sch. Villanii* vero initiali, *V.*

ALBER-

ALBERTINI MVSSATI
LVDOVICVS BAVARVS
ad Filium.

I ET rerum mundanarum variatio, FILI, & vrbis nostræ status immutatio, nec non & morum tuorum vix vnquam mihi credita deprauatio, nos a rudimentorum tuorum serie, & proposito inanis vtilitatis abduxit. Agro siquidem sterili semina credere extremæ dementiæ est, vbi & labor, simul & impensa depereunt. At nec crassantiarum tuarum, & actuum pudendorum indagines tradere posteris visum est, quorum reminiscentia nostros scribendi dolores renouaret, & non aliud, quam parentibus, & beneuolis ignominiam irrogaret. Sufficiat & tu nobiscum patiare, quæ feceris, & inter nos, quas sortes huius sæculi fortuna concesserit, partiamur. Et (vt nobis dico) paternæ possibilitati euitabilis foret * illa communicatio, quæ plus, quam dimidium sustulit vitæ nostræ solatium, & nostram maturauit trans alias contumelias flagitiosiori calamitate canitiem. Pigeat ergo hoc ipsum tantum de te super dicendorum præmisisse sermonem, quem subticuisse incohercibilis nostri cordis efflagitatio non permisit.

* pro, *ineuitabilis fit* Sch.

II Habet etiam, quod nos increpet neglecta posteritas, quod tantos Italicorum motus *, quantos post *Henricum* Cæsarem *VII* postque eos, quos nostro codici satis solerter inscripsimus, opus immensius, & arduarum rerum magnitudines omiserimus, Apostolicæ scilicet sedis cum Longobardorum dominatoribus ingentes motus, præsumptuososque in ipsam sedem, sanctæque Ecclesiæ maiestatem ausus, & vtrinque diffidia, & simultates, nec non aperta bella per vniuersos fines Italicos ab Mediolano, omnium earum dissensionum auctore, Præsidibus *Maphæo* Vicecomite cum egregia familia domus eius, ad quorum factiones hæsere Primates fortissimi, ac robustissimi Tusciæ, & Longobardiæ. Quodque & similiter duorum Cæsarum Germanorum omiserimus grandes actus in discordia Electorum, *Friderici* scilicet, olim *Rodulfi* * Austriensis Ducis, & Romanorum Regis nati, & *Ludouici* Bauariæ Ducis, eorumque terribiles congressus cum captura *Friderici*, & eiusdem Austriæ Ducis, eiusque pacifica relaxatione mirabili, & incredita; & eorum Regum, seu Ducum associatione fraterna. Quodque reliquerimus dilatata dominia *Canis Grandis*, quæsitasque *Feltri*, & *Belluni* diuersis successibus ciuitates, simulque & *Cauolanum* super *Liquentiam* castrum, ac *Sarrauallum* cum *Cadubrio*, & plurima municipia eius oræ. Prætermiserimusque momenta insignia nostræ vbis, dissensiones ad placita apud Reges præfatos Alemanniæ, & consensus partium, & dissensus, quamquam eas vias ipsi perambulauerimus, acta singula recensuerimus, & coniecturauerimus assiduis legationibus, sic volentibus, & vrgentibus Paduano populo inquieti. .... * Dominus † *Beltrandus* de *Pozeto* ** tituli *S. Marcelli* Episcopus Cardinalis, celeri cursu per Satiram transeuntes, summam rerum, quasi summis digitis, attingemus.

* adderem, cum respectu ad hanc vocem, *contigisse scimus*, Sch.

*2

† Deesse videntur nonnulla.

* Male, vt *Struuius* iam notauit Syntagmat. Histor. German. dissert. VI § 1 p. 826. *Alberti* enim Imperatoris filius fuit *Fridericus*.

** *Bertrandus* de *Pogieto* apud *Papirium Massonum*, Gallum, ex *Petrarcha*. De *Pogieto*, vel *Podieto*. *Ciacconius* p. 684 § 4. Sch.

III *Ioanne XXII* Papa, rebelles Lombardorum tyranni, vt vix iam sacrosanctæ Ecclesiæ fortissimum robur sustinere possent, accersiri *Ludouicum* Bauariæ Ducem, tamquam Romanorum Regem ex Alemannia iurata simul pactione decreuere, vt Imperii sacrosancti maiestatem interiectis diffidiis obiicerent Ecclesiæ maiestati, eorumque Marchiarum collisionem facerent, qua vniuersi Christicolæ concertarent, vt scilicet tyranni iidem Ecclesiæ vires alienis subsidiis ab se retunderent, & ad eandem factionem antiquatas Imperii partes vndecunque, & diuersis studiis complicarent. Fuere hi *Galaaz*, *Marcus Luchinus*, *Maphæi* Vicecomitis per idem tempus prædefuncti filii, *Canis Grandis*

Magnifi-

Magnificus della *Scala* Veronæ, Vicentiæ, Feltri, Belluni Dominator; *Passarinus* de *Bonacosis* Mantuanorum Dominus; *Raynaldus*, & *Oppizo* Marchiones Estenses Ferrariæque Domini; *Castrucius* de *Interminellis* Pisarum, Lucæque Dominus. Hi missis in Alemanniam Legatis colloquio petito apud *Fridericum*, primum illum traxere Tyrolum, demum ab *Henrico* Tyroli Comite transitum præbente in Tridentum descendit, vbi multis * grauis æris desponsis a), porro ipsi ad propria rediere.

* f. *multis* Sch.

a) Nihil hic immutarim, & , *desponsis*, pro, *desponsionibus*, acceperim: vt quemadmodum dicimus, *promissum* substantiue, ita hic *desponsum* pro ipsomet promisso formauerit. *V.*

* leg. f. *Comenses* V.

Ludouicus per iugosas vias perambulans Cumanos * peragrans fines Mediolanum contendit. Ibi a Vicecomitibus comiter, gratanterque acceptus Curiam suam posuit, Mediolanumque multo Primorum & populi fauore in ditionem accepit, vt iam Vicecomitum dominia sic cederent, vt non maiori præeminentia, quam pro singularibus ciuibus haberentur. Dumque sic minutis potentiis occumberent, magna potentiorum ciuium manus aduersus illos sumptis fiduciis querelas nouas *Ludouico* exposuere. Non expedire bono & iusto Regi, commune Mediolani & subditos suos ciues collectionibus, quas magnas exigi mandauerat, grauare: apud Dominatores suos solitos æra, pecuniasque communes esse, quas paulo ante, vti Rex ipse magnifice susciperetur, exegerant. Allectus verbis nominati æris Rex, apud quem illorum pecunia hæc esset, seorsum quæsiuit. De *Galaaz* notione habita, acciri illum iussit, qui de re quæsitus aduersus indices nauseans, illos mentiri superbo animo, vultuque & verbis acribus respondit: nec Regi eam reuerentiam, quæ decuerat, deferens in annunciatores rei huius minas iactabat. In quem mox ira non mediocri lacessitus insurrexit, nec inde pedes amouere, nisi exhibitis pecuniis, imperauit. Interim *Galaaz* superbum atque insolentem, ac parere recusantem in atrum profundum carcerem detrudi, neruoque pedes astringi fecit. Moxque *Azo*, *Marcus*, & reliqui prosapiæ Vicecomitum a Regis facie semoti sibi sparsim hinc, atque hinc delituere. Omnique priori potestate, atque eminentia priuati sunt. Exhibitis igitur Rex pecuniis, commune & populum exoneratos nouis collectionibus exhilarauit: Regimini Mediolani, vt solemnibus, communibusque ciuium consiliis regeretur, formam dedit. Animaduersio hæc a *Ludouico* in Vicecomites facta tyrannis ceteris Lombardiæ ingentes terrores incussit, vt de ipso diffidentes deinceps ab eius supereminentia in suis terris præcauere attentiores fierent; nec tamen ob id suspicionis quidquam ostendentes, ne tanto labore, & impensis cœptas fiducias lacerarent. Interea in hunc *Ludouicum*, conatusque tam apertos summus Pontifex ab latere vnum, scilicet *Beltrandum*, cum magnis militiarum copiis in Lombardiam legauit, qui a ciuibus communitateque Parmæ prædominantibus *Rubeis* in Parmam ciuitatem cum magno fauore, gaudioque susceptus est: moxque *Passarino* de *Bonacosis* Mantuanorum dominatori bellum decretum, illatumque est, depopulatis Mantuanis agris, coloniis ferro & igne absumptis, cum plurium municipiorum captione.

IV Per hæc momenta Romani, qui longo iam tempore Romana Curia in eorum immensa damna, & ignominias caruissent, Legatos primum Auinionem ad summum Pontificem transmisere, petituros *ipsum summum Pontificem, Curiamque in Italiam, Romam scilicet, transferri: sedem sanctam Apostolicam a B. Petro, sanctisque Patribus ibidem præconstitutam, quem se accepturos summis desideriis, fauoribus, honoribusque spondebant, obediturosque votis communibus ac supplicibus. At siquidem hæc, sicut alias pluries requisitus, renuerit, viduamque sedem deseruerit*, Ludouicum *Regem dictum Romanorum, & quamuis * nomen, titulumque Romanorum Regis ferentem, in vrbe accepturos, vt Roma, caput mundi, apicis sui gloriam non amittat, & quatenus ipsi Romani potuerint, vt vtramque sedem spiritualem, & temporalem in vrbe videant, ac foueant, colant & venerentur, operas dabunt, Romanumque vrbi faciem Monarchiam * Orbis terræ obseruabunt.* Papa legationem Romanorum benigno affatu, facetisque allocutionibus * (quemadmodum altæ eloquentiæ, scientiæque præditus erat) suscipiens, deliberandum cum fratribus sibi fore magni momenti consilium.

* f. & *quemuis* Sch.

* *Monarchicam* melius responderet. Sch.

* 3

Dum

Dum neque in proposito solito Romam ire consisteret, Legatos mediis verbis per dies plures suspensos tenuit. Dum & certum responsum quærentibus, *moram interponendam infra quam Romanæ Ecclesiæ commodior opportunitas captaretur*, respondit. *Eant, Ecclesiæ matri suæ fidem obnoxiam seruent. Non latere eos, quantis fauoribus a matre Ecclesia semper foti, atque aliti sint, Imperio Romano, Imperatoribusque iamdudum aduersis, & præuaricantibus. Norint, quid specialiter a Germanis, quantumque sui maiores semper contumeliarum, & pressurarum acceperint, matre Ecclesia vsquequaque confouente, aut vnquam deficiente.* Legati ægre a Papa conciliati discedentes Romam applicuere.

V Romani iis frustrationibus, vt a Papa illusi, communi assensu ad **Ludouicum** nuntios miserunt. *Romam veniat. Romanis, Imperioque suo libere potiatur, cui se parituros ferro, igni, omnibus obsequiis spondebant.* Mox **Ludouicus** prosperarum rerum successum non renuens, Mediolanum egressus, per breuiores meatus Lombardiam peragrans, per Lunenses agros Pisas contendit, indeque celeri cursu paucis diætis Romam ingressus est. Populus Romanus, vt Deo ab excelsis veniente gauisus, illum magnis alacritatibus, præconiorumque applausibus excepit.

VI Per eos dies *Stephanus* de *Colamna*, & *Ponzellus* de *Vrsinis* a **Roberto** Rege zonis militaribus cincti, pro eo, quod ob id populo suspecti haberentur, ab ingressu vrbis abstinuere in proximis coloniis subsistentes. **Sarra** vero, frater *Stephani*, populo complex, & Imperatoris, Imperialisque partis zelator, ac fautor, populo in omnes vices & necessitudines adhæsit. Et ipse *Stephanum* & **Ponzellum** detestatus, *Ludouico* se fautorem, consultoremque adhibuit. Sicque **Ludouici** Romanorum Regis nomen ac titulum vociferante populo, illum viuere, ac regnare, in Capitolium ipse, Reginaque pariter consedere, concessa populo, plebique Rom. de rebus Imperii potestate consulendi, efficiendique, quicquid ad statum Reipublicæ pertineret. Plebs vero ac populus (vt eorum moris semper est) gaudere nouis rebus, non modo Ludouici nomen extollere; sed & Papam *Ioannem* detestari, criminari in publicum cœpere, verumque Papam negare. Noua crimina in eum addicere. Dum a plebe primum succreuit vox, in ipsumque vulgus inualuit, ***reprobum*** Ioannem ***Papam, atque non Papam haberi. Nouum creandum summum Pontificem, qui sibi Fratrum Cardinalium nouorum conuentum concreet, atque constituat, sacrosanctam Ecclesiam Romanam in sua Roma ordinariis basilicis regat, reuerenter officiorum diuinorum celebritate decoret, illum*** Ioannem, ***qui trans montes sacræ Ecclesiæ alludit, anathematizet, hic colatur, & reuerentiaque Romanorum, & totius orbis terræ habeatur, cui & specialiter pareat, vtrumque tribunal, & spiritualiter, & temporaliter Romæ consistat.*** Vox hæc, communeque plebis vulgare ad populum & Patres conscendit, adeoque frequens increbruit, vt pari omnium consensu ad *Ludouicum* Regem suum hæc retulerint, fierique obnixe postulauerint. *Ludouicus*, fortunæ eius successum non abnuens, inter Primates sui contubernii, quos secum ex Alemania abduxerat, hæc exequenda, & consiliis eruminanda diligenter proposuit. In iis Italici duo erant, qui *Ludouici* productioni operas multas dederant, eiusque lateri sese adiunxerant, quorum consiliis potissimum fruebatur, *Marsilius* de *Raymundinis*, ciuis Paduanus plebeius, Philosophiæ gnarus, & ore disertus, & *Vbertinus* de *Casali* Ianuensis, Monachus, vir similiter astutus, & ingeniosus. Cum his, & reliquis suæ communionis (vt dictum est) consilio firmato, decretum est, populi Romani inductionibus, consiliisque adhærere, nec ab eorum consiliis, ac assensibus discedere. Ipsi decernant, suo Senatus, Tribunatusque consulto in omnibus parendum. Protinus vehementissimis populi Romani caloribus, ignitisque ad has res nouas animis *Ioannes XXII* Papa communicationibus propinatis * in personam, & actus eius, pro vt iam dicti *Marsilius*, & *Vbertinus* consultores, ac etiam processuum dictatores conscribere, atque componere multo studio sciuerunt, edicta a Senatu, populoque Romano promulgata sunt: *Ioannem eo vsque dictum Papam, tanquam schismaticum, profanum, & hæreticum, cassum, & reprobum, seu reprobatum,*

 adiectis

adiectis in eo contextu causis plurimis, quas probabiles, imo & manifestas asserebant, inter quas causas vnam hic exponere locus admonet.

* Glossema sapit hic locus, & apertissimum mendum. Verba enim illa, *Ioannes XXII Papa*, abundare videntur. Proxima vero *communicationibus* propinatis, sensu carent. Itaque sic emendarem; *Ioanni XXII Papæ criminationibus propinatis*. Sch.

VII Per plurimos ante annos inter Ordines Fratrum *Prædicatorum* & *Minorum* lis*quædam,grandisque contentio oborta schisma grande, ac iurgium, & ignominiosum discrimen attulerat super Domini nostri Iesu Christi, & illum imitantium paupertate, dicentibus Fratribus *Minoribus*, eisque adhærentibus, quod ipsi ipsum Dominum Christum, & vitam eius imitantes non habebant alicuius rei nisi simplicem vsum facti, abdicatum & denudatum ab omni proprietate, vel iure vtendi. *Prædicatores* vero dicebant, ipsos Fratres *Minores* non solum habere simplicem vsum facti; sed habere etiam ius vtendi. Quare si non haberent ius vtendi, non haberent ipsum vsum, nisi aliquod ius haberent, propter quod liceret eis vti ipsa re, seu rebus: & quod ipse Christus non habuit in aliquibus rebus sic simplicem vsum facti, quin & ius vtendi habuerit, sine quo iure vsus eius fuisset iniustus. Et in hanc opinionem Papa *Ioannes XXII* firmatus constitutum fecerat solemne, & contra sentientes, vel dicentes hæreticos promulgarat, Ordine *Prædicatorum* cum eo vnanimi, & concordi. Hanc causam sumpsere consultores *Ludouici* prædicti, & sententiæ dictatores. Insuper de potentia Papæ consultores iidem, ac dictatores distinctum quoddam in suis optionibus composuere chirographum, secundum quod ipsum *Ioannem* multifariam errasse censebant; in Romanis basilicis diuulgatum. Moxque sub hæc sumpta sibi Romani, auctore *Ludouico* eorum Rege & Principe, omnia legitime agendi potestate, vt, quæcunque constituerent, legis vigorem haberent, deposito, ac reuocato *Ioanne*, magnis instantiis induxere virum vnum ordinis *Minorum*, eo vsque vita & honestate probatum, *Petrum* de *Coruaria**, summi Pontificatus sedem, & diadema suscipere, præficientibus illum *Ludouico* & Romanis sub plenitudine potestatis. Qui paucis post diebus confratres sibi Cardinales delegit, conuentumque constituit, cum quibus faciem Pontificatus & Papalis induit maiestatis. *4

* al. de *Corbaria* Sch.

VIII Fama rei huius per vniuersum orbem vulgata quoscunque ex omni parte Christicolas ad diuersarum opinionum studia concitauit, scissaque est ferme omnis in duas partes Christianitas. Pars vna Imperatorem, Imperiumque præferri affectans, Papam *Ioannem* detestabatur, quod ad damnationem *Ludouici* nimis præceps irruisset, hæreticumque sub nimio animi motu, atque fulmine quodam pronunciasset, *Roberti* Regis amore, & obtentu, quem non sub iustitiæ æquo libramine, sed sub partiali superstitione foueret: cum & ipsum partiarium assererent, non suam pertinaciam partis, cui adhæserat, proprio ore succelantem, dum sæpe & sæpius voce Gibellinos detestaretur, laicos partiarios imitatus, nullos ad Prælaturas admittens, quos Gibolengos præscisset. Aliaque obiiciebant, quod minus legitime ad Papatum productus & ipse eiusdem *Roberti* fauore fuisset, non confratrum Cardinalium optione spontanea. Atque etiam virum contentiosum aiebant, quod per vniuersas partes Italiæ scandala, & bellorum causas, & specialiter inter Lombardos mouisset, sacrosanctam Ecclesiam in discrimina & pericula ardua traxisset, quorum nullum vnquam conciliasset. Scire ipsum lites, discordiasque suscitare, non concordiis sedare. Res quoque ad se, vel Pontificatus officium minime pertinentes assumere, non contentum spiritualibus, sacrosancti Imperii iurisdictiones comtemnere, improbare, ius electionis ex Alemannia in Franciam, vel Italiam transferre niti, & multos sermones habere. Semper inquietam Ecclesiam sanctam sub hoc Papa*, nunquam quietam** habituram. Pars altera iustum, sanctum, æquum, sapientissimum, ac clementissimum dicere virum, scientissimum Philosophum, & sacræ Theologiæ Magistrum, quibusque* virtutibus & scientiis imbutum, Tyrannos odire, quæ pestis per ea tempora totam ferme Italiam, & præsertim Lombardiam, Tusciam, Romandiolam, & Marchiam inuaserat, qui, contemptis Deo, & Sanctis, sanctas Ecclesias, scilicet Episcopatus, Abbatias,

* intellige, *fore*.
** quid si, *quietem* Sch.
* pro, *quibuscunque* V.

Abbatias, Prioratus, & quascunque etiam magnorum prouentuum basilicas *, quos, vt populos vocarent, in armis bellis, & quotidianis armorum vsibus stipendiariis erogabant, deque ipsis sacris locis equorum stabula, pulsis Antistibus, & Prælatis, fecerant. Hanc, tyrannis Vicecomitibus Mediolani, sæuam rabiem nequius cœpisse, & adeo perseuerasse, vt ipsi tyranni Ecclesias, & Prælaturas de facto, spreta Papali sede, & iurisdictione suis clientibus, & partis dignis * conferrent. Promouisse primum & non alium hæc omnia momenta senem illum inueteratum malorum *Maphæum* Vicecomitem: his nefandis actibus abstinere Archiepiscopum Mediolani, & alios pulsos * Prælatos in pace sine restitutis locis, prædiis, & bonis ad ecclesias spectantibus, quibus sacræ coluntur ecclesiæ. Illum *Maphæum*, stirpemque eius tantis malis nutritam, vt de iusto vsu abusum, & de æquitate iniquitatem fecissent, monuisse obtineri * in vanum, cultum in ea vrbe exerceri per veros Prælatos permitterent: sed mandata Apostolica spernentes non modo destitere; sed infandos actus ausere, preces Apostolicæ mansuetudinis renuentes, deinde se ipsos excommunicationum vinculis innodantes, & verba proterua in sacram Ecclesiam, ipsumque Apostolicum iactantes, quæ manifestæ hæresis ignominias, & intolerabilis Christianæ religionis contemptus, & pertinacias ostendebant. A quibus similiter canonice, & solemniter moniti, nec abstinere passi, vel ab ecclesiastica monitione correcti peccata infanda accumulauere peccatis Sarracenorum, & aliarum superstitionum sectas, & materias imitati, vt & ipsi Sarraceni & hæretici manifesti. Insuper monitum hunc *Ludouicum* Bauarum illorum hæreticorum erroribus, infandisque actibus non adhærere; sed, si ad sacrum Imperii culmen aspirasset, illos, & consimiles abhorrere, & veri filii sacrosanctæ Ecclesiæ more ad illos repellendos, & refellendos tam prauis ausibus Ecclesiæ astare, & seruire: Sed ille, cuius mens in Ecclesiam effera earum tyrannidum, tyrannorumque Italicorum iura tenere spiritu diabolico coniectauerat, non modo non destitit, sed Vicarium suum, gentemque Germanam aduersus Ecclesiæ monita patenter transmisit, & se hæreticum, & diuinarum constitutionum exhibuit contemptorem. Post quæ cum his tyrannis consortia, & coniurationes nefarias iniit, dum ad eos sectandos, & fouendos eorum ductibus & sumptuosis commeatibus in Italiam condescendit. Fœda hæc assidue labes iam pæne per vniuersum orbem irrepserat, vt his & aliis dissensionum vulgaribus vterentur. Hocque conceptum, planeque, & deprehensum est, quod (sicut constat) antiqui mali semen in terris iactum disseminatumque est.

* add. *occuparunt* V.

* f. & *parum dignis* Sch.

* 5

* in mscr. *abstineri* Sch.

IX In duas partes secta Christianitas erat nostra*, & paucos inuenisse contingens fuerit per hanc præcipue nostram Italiam, quos vna ex duabus optio non inquinauerit, aut illa, quam aiunt, Gibolenga, vel Gelfa. Hæc enim a tempore *Friderici II* vocabula duo inseparabilia germina, seu potius pestifera schismata pullularunt, atque inualuerunt, quæ semper tenuere Italiam inquietam. Sic hoc in errore, & contentione fere omnes, qui Gelforum nomen, animumque seruabant, *Ludouicum* hunc detestabantur, & actus, *Ioannem* Papam * laude commendabant. Gibolengi vero & sermone, &, quo poterant, etiam opere innitebantur e contra. In hac laici, & hac clerici omnis generis concertationibus, & discordiis vrgebantur. Lues hæc ipsas fratrum *Minorum* & *Prædicatorum* Religiones infecit, cui illa de Christi paupertate contentio dedit initium. Papa enim *Prædicatorum* opinionem sententia promulgauerat, nefasque, atque hæreticum contra sentire, vel dicere edixerat. Cuius offendiculo contingit fratrem quendam *Michaelem Cesenensem*, Generalem Ordinis ministrum, adsciti sibi fratribus, præsertim duobus *Bonagratia* Pergamensi, & *Gulielmo Ocham* Anglico, dum Auinione essent, iussi identidem persistere cum ministro, iniussu clanculum e curia digredi, & Pisas, vbi *Ludouici* obedientia, & fides Imperii seruabatur, se transferre, *Ludouici*que parti adhærere, *Ioannem* Papam, vt *schismaticum*, quin imo & *hæreticum* detestantes, quod idem Papa in pronunciatione eadem articulo Christianæ fidei derogasset. Nec non cum & idem *Ioannes* Papa omnes, & singulas sententias, & opiniones beatissimi etiam *Thomæ Aquinensis*, Ordinis Prædicatorum, veras speciali sententia, ac constitutione comprobasset, quorum nonnullas nonnulli Studiosi ac Doctores Parisienses erroneas iudicabant. Hos igitur * multi Ordinis eiusdem sectati Papæ *Ioanni* iam patenter maledicebant, hæreticumque vocitabant, quamquam Ordinis eius

* mel. *vt* Sch.

* mel. & *actus Ioannis Papa* Sch.

* longe melius sine, *igitur*, *Hos multi* -- Sch.

 corpus,

corpus, seu vniuersitas scandali huius expers sub silentii taciturnitate consisteret, Generalis illius ac complicium suggestionibus non adhærens. Verum excommunicatis, ac maledictis his *Michaele* & consociis per *Ioannem* Papam, ipsi per terras, vrbes, & municipia *Ludouico* fauentia vagabantur, & contra interdicta Papalia iussu, ac permissione *Ludouici* diuina mysteria celebrabant.

X Infecit quoque per idem tempus error vnus perniciosus & ***Prædicatorum*** Ordinem. Plerique enim conuentuum ***Venetiæ***, ***Paduæ***, & ***Taruisii*** sibi auctoritate quadam potentatum assumpserant officiorum, rerum, & ministeriorum communium, vt oppressa reliqua fratrum multitudine Prælatos Ordinis, scilicet Generales & Prouinciales, eligi pro suo libitu curarent; quos vellent, extollerent, quosque vellent, deponerent; prouentus quoscunque ipsis distribuerent, vt nonnulli ex communibus prouentibus pecuniosi dicerentur, gazasque priuatas * habere, sibique has vices sumpsisse, vt veluti perpetui superesse puta- * 6
rent. Demum per eiusdem Ordinis aliquos insinuatione Papæ facta, atque fide facti, Papa Generalem Ordinis Priorem, Prouincialem quoque, & plurimos illo errore præsidentes ab officiis absoluit, & eorum potestate priuauit, aliumque Generalem, ac Prouincialem suffecit, quibus & consocios Visitatores totius Ordinis adiecit, quos ***Venetias***, ***Paduam***, ***Taruisium***que profectos præfati ausu præsumpto non admisere; sed potius fauore complicium suorum confratrum, nec non & laicorum brachiis sibi adscitis reiicere conati sunt. Fuereque etiam, qui in institutis a Papa ex Ordine eodem sese propitios præstitere. Lis suborta iam ad manuum iniectiones partes concitauerat, scandalumque in publicum enunciatum, deductumque est, vt vndique & hoc tempore præiudicialeque iurgium vndique vulgaretur. Appellantes autem ad ipsum Papam ii, qui his nouis processibus grauabantur, Papa constanter in rem talem amouendam * persistente, succubuere, & sub ingenti per totum orbem infamia tandem quieuere. Detestabantur populi huiusmodi Religiosorum facinora, quæ mala signa portendere aiebant, quod ipse scissæ Religiones inuicem collidereut, atque colluctarentur.

* pro. *in re tali amouenda* Sch.

XI Addidere & alii singulares tantis dissensionibus augmenta. Episcopus ***Furliuiensis*** eo, quo potuit, apparatu in Papæ ***Ioannis*** contemptum Mediolanum ad ***Ludouicum*** accesserat, seque in omnibus obsequentem præstiterat, simulque & Episcopus ***Venetus*** digressus Venetiis ad ***Ludouicum*** Pisas contendit. Quibus mox ***Ioannes*** Papa, notitia habita, priuatis, maledictisque, successores dedit. Terrebant hac enim parte Christianos * ... hoc schisma in tantum inualesceret, vt in terris, vrbibus, castrisque ***Ludouico***, Imperioque fauentibus, spretis Papæ ***Ioannis*** interdictis, excommunicationibusque, Religionum conuentus, ceterique basilicarum, seu capellarum parochiani diuina officia celebrarent. ***Beltrandus*** in Italiam Cardinalis primum ***Placentiæ***, inde ***Parmæ*** cum militiarum suarum copiis persistens adiussu Papæ prœlium apud * .... Vitabundus, plus ***Ludouici*** fautores terroribus, quam armorum insecutionibus impetebat. Qui demum Lombardia digressus, ***Bononiam*** se contulit, quam dedentibus * ciuibus & populo in plenum dominium accepit ...... Romei olim de Pepolis pulsi fuerant, multosque ex veteribus antiquarum causarum exulibus introduxit. Ibique pro Romana Ecclesia, Papaque ***Ioanne*** sibi sedem firmauit, assidue cum Florentinis, Perusinis, Senensibus, & aliis vndecunque per Tusciam, Romandiolam, & Marchiam Gelfis fauorem partis Ecclesiæ pertractans. Nunc prospera, nunc aduersa perpetiens, maxime semper aiebat, in summi Dei auxiliis fidens, perconcussam Ecclesiam, Petrique nauiculam non mergi permitterent. Sed paulo post Parmensis ciuitas coniuratione ***Rubeorum***, præsidio Ecclesiæ pulso, rebellis effecta est, moxque delata re ad Legatum, Episcopum ***Parmensem***, qui de ***Rubeorum*** prosapia erat, captum retinuit.

* f. desideratur, ne Sch.

* f. *Statum* Sch.

* f. *se dedentibus* Sch. Reliqua desiderantur.

XII ***Ludouicus***, cui nulla, quatenus vires suppetiissent, audacia deerat, Regnum Apuliæ aggredi vehementi animo aspirabat, quascunque poterat in vrbe copias accumulans. ***Robertus*** vero, dum illo & diuitiarum & omnium ferme copiarum fortior, potentiorque cerneretur, Regno suo consistere, nec vltra discurrere multa prudentia disposuit, seque, suosque continuit, cum a Tuscis & Italiæ Gelfis ad concertandum multis suasionibus induceretur. Ille tamen immobilis, atque in se consistens, vrbes, prouincias, municipia, & colonias suas munire, circumuallare, in vigilibus præsidiis spem habere, procul ***Ludouicum*** ipsum produ-

productione, quam bellis apertis fatigare. Nouerat siquidem populi Romani mobilitatem, atque inconstantiam, quodque illis *Ludouicus* plus honori, quam emolumento foret, dum cum suis Germanis gente soluta & licentiosa illis fastidia, damnosaque tædia inferret. Curæque summæ *Roberto* erat, ne de suis finibus, terrisque Regni per plana, per æquora Romam annona, victualiaque deferrentur, quorum carentia Romanus populus afficeretur. Idque *Roberto* ad votum succedebat. Nam subito Romæ multa irrepsit rerum carentia, quæ & Germanos & Romanos admodum coangustabat. Ab auxiliaribus tyrannis Lombardis, Tuscisque *Ludouicus* frequenter subsidia postulabat, qui illum plurimum pollicitationibus frustabantur. *Castrucius* tamen cum multis Pisanorum, Lucensium, & suorum subditorum turbis, viri strenui sicut erat vices agens, Romam ad *Ludouicum* se contulit, vbi eximio fauore susceptus a *Ludouico*, & Populo Romano, mox vrbis Romæ Senator creatus est, curiamque *Ludouici* adeo auxit magnitudine ac fauore, vt quibusque Imperialis partis per vniuersam Italiam amicis spes sucrescerent, reliquis magno metui forent.

*7 *XIII *Ioannes* Papa tantis anfractibus, rumoribusque assidue inualescentibus, etsi mente, vel corde timidus, nil tamen ambigui in patulum ostendens, Dei maxime fiducia ad fratrum, curialiumque exhortationes erigebatur, hoc non contingere aiens, nisi vt his luctationibus ac vexationibus sancta crescat Ecclesia. Inimicos sua ipsorum exterminet pernities. Edictumque subito per vniuersam Ecclesiam omnibus fidelibus emisit: *In sacrarum missarum solemnium officiis post* Pater noster *orationem specialem ad altaria cantari: sterneret Deus inimicos sua virtute, vt Ecclesia illi subsolita, & sua libertate conseruiat, seu subseruiat.* Addido Psalmo *Letatus sum in his, quæ dicta sunt mihi*, &c. Mirum quid post edicti huius decantationem notatur. Euenit enim, vt eius virtute signa per eos dies subsecuta sint. *Passarinus*, Mantuæ tyrannus, vir astutissimus, cuius maxime ductu, consultoque *Lodouicus* in Italiam tractus extiterat, ab *Ludouico* de *Gonzaga*, & filio, ex coniuratione cum *Cane Grandi* della *Scala* habita, præsidioque eius, inscio *Passarino* in Mantuam accepto, obtruncatus, necatusque est, filio eius *Francisco* capto, & cæsis membris omnibus decaluato in *Castellaris* fundum iacto, in quem olim *Franciſchinum* Nobilem de Mirandula, multosque *Passarinus* coniectos ad famis mortem coegerat. Hicque finis *Passarini* fuit, tyranni longissimo tempore crudelissimi. Episcopus *Furliuiensis*, qui & spreta Papæ *Ioannis* & Ecclesiæ auctoritate magno apparatu in Lombardiam ad *Ludouicum* accesserat, fauoreque multo excoluerat, repentina morte ac crudeli correptus est, quamquam & hic signa extremæ pœnitudinis eorum, quæ in hoc opere commiserat, & verbis & nutibus patenter ostenderit. *Castrucius*, vir robustæ fortitudinis, mox, dum Roma digressus in Lucam rediit, & ipse morte præuentus est. *Raynaldus* & *Opizo* Marchiones Estenses, qui & reliquorum fautorum *Ludouici* complices fuerant, Papæ *Ioannis* indulgentiæ sese committentes, ad ipsius Papæ, Ecclesiæque gremium confugere, quos Papa, Catholicorum fidelium multorum rogatibus, in gratiam suscepit, Ferrariamque sibi & Ecclesiæ resignatam, & traditam accepit, quam & ipse multa liberalitate illorum fidelitatibus regendam, gubernandamque commisit, illosque cum complicibus, & quibusque excommunicatis seu interdictis ab omni anathemate & processu absoluit, & Ecclesiæ sacrosanctæ filios nunciauit. Galaaz Anno Domini nostri IX. M. CCC*.

* Glossema est, quicquid continetur his verbis; *Galaaz anno Domini nostri IX.M.CCC.* Sch.

XIV Per idem tempus constitutum vnum de gente Germana Marchionem in Marchia Anconitana *Petrus* de *Coruaria* Antipapa in Marchiam transmisit, qui plurimarum ciuitatum fauore identidem amplo dominio vsus est. Hic *Tanum* de *Esio* diu magnificum, qui & ipse multa tyrannica in Marchia exercuerat, securi percussit, magnamque partem Marchiæ eius subegit. Eo anno *Carolus*, *Roberti* Regis Apuliæ filius, naturali morte vita subtractus est, cuius funus Apuli magno luctu prosecuti sunt. Anno hoc innouata fama est per omnes terras Italicas, verisimile videri, litterarum signa, quæ iam ferme septennio a Philosophis Astronomicis Toletanis vulgata fuerant, incipere, per quæ iudicabatur hoc eodem anno, præsertim mense Septembri, finem habitura, futurum scilicet

 esse,

esse, vt aetis, & temporis intemperies pestifera, & plena terrorum, esset infinitos mortales ad mortem coactura, de cœlo audiendos nouos sonos & gemitus, eclipsim vniuersalem, qualis ante non fuerat, terræ motus in plurimis mundi locis, insuper fames, & inedias, aquarum inundationes, tonitrua, fulgura, cædes, Regem vnum magnum periturum, paucos viuorum.....*, nisi ad certa loca in litteris discreta, & sub cauernis confugerent. Fidem rebus his multa iam aduenientia præbuere. Terræ motus siquidem in Marchia Spoletana ciuitatem *Nursiam* totam euertit, in qua occubuere capita*..... matibus obruta. Vndique per Apuliam & Italiam non modo.... per terras Tusciæ, Marchiæ, Romandiolæ panis refectionis.... pretio reperiretur mensibus Martii, Aprilis, & Maii frigidissimæ*....

* videtur desiderari, *superfuturos* Sh.

* f. *descripta* Sch.

* f. *frigidissimis* Sch.

* Mutilus hic plane mscr. ne quis miretur, multa desiderari. Sch.

XV *Ludouicus* Romanis onerosus vrgente victualium inopia, & effrena Germanorum gente populo molesta, ac interdum versa, dum se, suosque ingratos præsentiret, cum contubernalibus suis Antipapa, & Anticardinalibus suis in *Viterbium* secessit, vnde & demum *Lucam* aduenit, dominatumque ciuitatis, non admisso *Castrucii* filio, occœpit, identidemque resedit. Cumque deficientibus eorum suffragiis, qui in Italiam illum contraxerant, copiis suis stipendia deficerent, ciuitates Lucanam & Pistoriensem breui intolerabilibus exactionibus confecit, vt nec soli sui & suorum victui impensæ suppeterent; sicque familiarium rerum inopiis egens, atque exhaustus, in Lombardiam descendit, *Cremonam*que vrbem ingressus cum militum sociorum V centum, vel circiter comitiua, *Canem Grandem* ad* colloquium in *Marchariam* accersiit, & in eo loci *8
Canis ingentibus Paduanorum, Veronensium, & suarum terrarum copiis peditum, ac militum in loco campestri cum *Ludouico* conuenit. Terminata, constitutaque per eos dies parum innotuere; verum subito *Cremonam* noua ingrata, horrendaque *Ludouico* allata sunt, *Azonem*, olim *Galaaz* filium, Vicecomitem cum ciuibus, amicisque suæ factionis ciuitatem Mediolani in se, suumque Dominium occupasse, rebellemque *Ludouico* se fecisse. Paucorumque fere dierum interiectione & de *Luca* acceptum est, *Marcum Balatronem*, Vicecomitem cum *Castrucii* filio, quos præsidio Lucæ *Ludouicus* reliquerat, socia coniuratione rebellasse, & cum Florentinis, Gelfisque Tusciæ pacem in *Ludouici* odium, præiudiciumque temptare. Furliuienses quoque spreto, recusatoque *Ludouici* imperio mandata Ecclesiæ, Legatique Apostolicæ Sedis iurasse, multos per Tusciæ terras eadem attentare, in Longobardiaque plurimas vrbes, scilicet *Papiam*, *Pergamum*, & *Laudam* deficere, ac palam defecisse, solum *Canem* cum *Ludouico* Mantuæ Dominatore, & Parmensibus *Ludouici* fidem tenuisse, nec tamen adeo de *Ludouico* fidere, vt illum in vrbium suarum mœnia admitterent. *Ludouicus* his angustiatus pressuris *Succinum* municipium adiit, paucisque diebus annonæ & alimoniorum vrgente carentia Mediolanum versus iter dirigens, traiecto *Ambro** amne *Valubrium* descendens sequenti die *Gorgozolam* mouit, coloniam X milibus ferme passibus a Mediolano distantem, identidemque resedit: *Spinetam* de *Malaspinis* Marchionem, per *Canem Grandem* ad *Azonem* transmissum, dictum est, *Ludouico* acquiesceret, fidelisque foret: At illum prius mortem subiturum respondisse, in eodemque proposito & Mediolanenses fore. Retruso ergo *Ludouico* ad hæc Lombardiæ confinia *Beltrando* Ecclesiæ Legato accreuit animus tam Tusciæ, quam Marchiæ, ac Romandiolæ etiam populos, & vrbes, ac Dominatores ad amicitiam Ecclesiæ allicere, dum iam ab *Ludouico*, caloreque Imperialis fauoris se destitutos viderent, vrgente illos metu, ne maxime in eos, qui illi adhæserant, vlcisci meditaretur. Sed & hoc fortunæ cursu sic concernente vltra, quam ipse idem putauerat, ad votum successit. *Franciscus* quidem de *Ordalaffis*, qui & *Zecchus* nuncupabatur, Furliuiensium Primas, ac inter eos detestatus, reuerenti voto cum Furliuiensibus se Ecclesiæ deuotum, pariturumque præsto obtulit, ac obnixam fidem dedit, & cum iureiurando in Bononia præsentiali persona, paucisque post diebus cum CCLI lanceatis equitibus ad Legatum se contulit, quacunque iusserit illum ire, pariturum..... Filius *Francisci*, qui *Fauentiæ* pulso patre præerat, cum quibus potuit militum, peditumque copiis idem fecit. Ariminenses, Rauennates, & ferme omnes Romandiolæ, & Marchiæ populi Dominatores fecere idem, &

* pro, *Lambro*

Tuscia

Tuſcia pariter vniuerſa. *Marcus Balatronus* Vicecomes Lucæ cum, ... filio olim *Caſtrucii* incluſus, dum nepotem *Azonem* filium olim *Galaaz*, *Ludouico* rebellem pernoſceret, ſe ſe continuit, cum Florentiniſque permulta per internuntios ſuper agendis in his amfractibus pertemptauit, fiduciamque Florentinis mercatoribus, ceteriſque viantibus libera licentia eundi, redeundi, mercandique largitus eſt.

XVI Tunc nec *Beltrando Ludouicum* amicoſque in Longobardia, Reginos * ſcilicet, ac Parmenſes hac veluti fuga & auerſione *, viſum eſt; ſed confeſtim, vt potuit, accerſito ex Venetiis Ioanne Quilico, exule Parmenſi, multos Parmenſium tam in ipſa vrbe, quam in coloniis ſuæ factionis habente, illoque in fidem accepto, copiis militum, peditumque ei iunctis, primum in Reginum diſtrictum, deinde in Parmenſem, ac colonias depopulandas, cunctaque exteriora cremanda transmiſit. Regini* ſiquidem per eos ante dies & ipſi ſuggeſtione *Rubeorum* Parmenſium ab Legato & Eccleſia ad contrarias partes defecerant. *Ioannes Quilicus* cum militiis Eccleſiæ, fautoribuſque, videlicet filiis olim *Giberti* de *Corrigia*, & aliis ciuitatum *Regii* & Parmæ extorribus in eoſdem fines diſcurrentes vrere, prædari, & captiuare, omnia terræ ſubſtantia conſumere hoſtili more. Quibus caſtrum *Berbium* validiſſimum ſponte mox redditum eſt, bello Reginis & Parmenſibus inferendo congruentiſſimum: deinde ad caſtrum, ſeu burgum *S. Dyoniſii Ioannes Quilicus* cum certa coequitans militum, peditumque manu, diſcurrens illud inquilinorum, fideliumque ſuorum præſidiis firmauit, deque bello vrbi inferendo conſtituit. Proceſſereque Eccleſiæ, Legatique phalanges, adituſque vrbium earum vndique obſidentes cinxere, ne qua parte illis auxilia conquirerentur, quorum intrinſecos & fames iniqua, inediaque priuaſſet, dum eo anno per vniuerſam Tuſciam, & pene omnem Italiam (vt prædictum eſt) omnis generis caritas populos vrgeret.

* l. Rhegienſes V.

* ante, viſum, deeſt aliquid. Sch

* l. Rhegienſes

*9 * XVII *Canis Grandis* Veronæ, dum eo vſque Legato Eccleſiæ ſeſe non actibus ſeruitorem, verbis tamen, & blandimentis beneuolum exhibuiſſet, per eos dies in contrarios actus, ſeruitiaque prorupit, apud *Marchariam* (vt ſupra expoſitum eſt) ſolemni & perſonali aſſiſtens alloquio *Spineta* Marchione, & *Gulielmo* de *Nogarolis* iniente inter *Ludouicum* Bauariæ & *Azonem* Vicecomitem diſcordia * . . . . tens, præterea & Parmenſes ac Reginos conſiliis, & hortamentis aſſiduis . . . . de *Carraria*, Paduanum, *Rubeorum* Parmenſium conſanguineum, ad eos roborandos dirigens, rebellionique Eccleſiæ coanimans. Semel quoque quidem circa Martias Kal. euocatis Paduanis, & vndecunque ſubditis Verona egreſſus Mantuam verſus exiit, quamquam ea die verſo ex cauſa non omnibus nota propoſito rediret, plurimiſque diebus in Verona præſidia militum, equitumque in armis tenuit belli in quamcunque partem inferendi ſigna edens. Cui & *Ludouicus* de *Gonzaga* Mantuanorum Dominus per omnia adhærens inſeruiebat vti dominium occiſo *Paſſarino* ab illo recognoſcens.

* Difficile omnino, aſſequi, quæ hic deſiderentur. Sch.

XVIII Æſtate in hac Legatus in tanto fortunæ caſu omnia bellica parare, inſtruere, naualia etiam vaſa, galeas ſcilicet duas Bononiæ fabricatas, aliaque nauigia tabulata Ferrariam traduci faciens, pararique onerarias diuerſorum generum rates. Ab amicis Venetis III galeas poſtulauit, vaſa ſcilicet duntaxat, & armamenta, quod conductu & ſtipendio Eccleſiæ nautæ & bellatores ad prœlia fulcirentur. *Ludouicus* autem Bauarus per colonias Mediolani peruagatus, hinc atque hinc caſtra frequentius immutabat, vnde copioſius tam viris, quam beſtiis alimonia ſuppeterent. Paucis autem, & iam fere nullis præter *Canem Grandem* Italicis Principibus, aut populis ſuffragia præſtantibus, ipſeque *Canis*, ne Legato ſeſe hoſtem manifeſtius patefaceret, modica, præterquam de ſummittendis ex ſuis contubernalibus pro pace inter ipſum, & Mediolanenſes tractanda, ſubſidia præſtabat. Sicque *Ludouicus* exinanitis aliunde, quam ſuorum Germanorum viribus ægre ſe in eis Longobardiæ finibus continebat. Iamque pæne in Alemanniam retroverſurus ab Longobardis omnibus Italicis putabatur.

XIX De hoc autem *Ludouico*, cur nondum ipſum Cæſarem, aut Imperatorem vocauerimus, deprimerimus, *non incongruum putamus. Vere quidem electionem primitiuam a veris Imperii Electoribus ſatis idoneam fateri non prohibemur. Itemque & victum prœlio campeſtri *Fridericum* Auſtriæ Ducem

* f. deprimere V

Ducem, cum pro causa Imperii certaretur, constare satis volumus. Reliquiasque Domini nostri Iesu Christi, lanceam scilicet, & clauos, quæ veluti pignora quædam veri Imperatoris, & Romani Regis habentur, ab illo eodem bello quæsita potenter, sicut vera sunt, indubitanter asserimus. Rursusque & ipsum strenuo animo Alpes transiisse; Mediolani coronam ferream suscepisse, inde per Tusciam permeantem Romam peruolasse, in Capitolio sedisse, Senatorem, Consulesque, ac Decuriones, & Tribunos more Romani Imperatoris creasse. Populi Romani concione laudatum, approbatum fuisse, omnia vasto animo aggressum, quæ ad virum audaciæ, eximiæque virtutis pertinuerint. Hæc, & nomine, & re dignum Cæsarem, Romanorumque Regem nuncupandum, vocandum, dignumque fecere. His tam grandibus, excellentibusque præconiis alia in oppositum altera populorum opinione proposita inducebantur, hunc scilicet primis sui Principatus initiis Papæ *Ioannis*, sanctæque Romanæ Ecclesiæ communicationem, reuerentiamque spreuisse, damnatis a Papa, rebellibusque Ecclesiæ Vicecomitibus auxilia præstitisse, monitisque omnibus contemptis, se ipsum rebellem exhibuisse, tyrannorum Longobardorum & Tuscorum ductu in Italiam transiisse, partiariumque se ostendisse, vt *Robertum* Apuliæ Regem, ceterosque terrarum Italiæ Ecclesiæque amicos Principes, ac populos, eorum tyrannorum suggestionibus (quatenus ipse, ipsique potuissent) oppressisset. Quodque prauis aliquorum sibi adiunctorum consiliis Papam *Ioannem* abhominatus, ac detestatus furioso plebeiorum, populique Rom. clamore, accensoque rumore, in illum sub nullius sacri, solemnisque iuris serie, solius facti executione, depositionis, hæreticæque superstitionis sententiam fulminasset. Ne ve diuini, humanique iuris allusioni, sacrarumque constitutionum, ac consuetudinum quidquam deesset, turpi ludibrio, periculosoque Christiani ritus discrimine, Antipapam, Cardinalesque creasset sub clamore, fauoreque dementiæ popularis, sub sacri manti Papalis effigie, galeorumque rubeorum. Ad vltimumque, fœdum ac cæcum Consistorium constituisset. De potentia Papæ factiosas per imperitos Consodales suos astu partiario conscriptiones promulgasset. Denique & simplicissimorum puerorum more *Ioannis* Papæ ideam seu * imaginem ex stramine formari passum esset, ipsamque imaginem *Ioannis* Papæ nomine igni adiudicatam cremasset. Quæ quidem talia toti mundo horrenda abhominandaque *Ludouico* huic leuitatis, paruæque prudentiæ, potiusque paucæ maturitatis infamiam attulere. Verum cum plurimos Imperialis factionis hæc iam dictis Consodalibus, prauisque Consiliariis, quam ipsi *Ludouico* ascribi dicerentur vsquequaque tamen ipsa excusatio non leuabat. Ob quas rerum varietates ii mortalium, qui *Ioannem* Papam, vti sacrosanctæ Ecclesiæ ordinarium caput, obseruatumque venerabantur, *Ludouicum* hunc Cæsarei, Imperatoriique nominis dignum negabant, *Bauarum* vocitabant, reliqui, quorum longe minor numerus erat, Imperatorem Romanorum. Nos maiori parti adhærentes, & *Ioanni* Papæ, Ecclesiæque deferentes, quod profecto nobis æquius videbatur, maxime ob enormes creatorum Antipapæ, & Anticardinalium ignominias, *Ludouici* tantum nomen expressimus, nil ipsius merito, dignitati, auctoritatique detrahere intendentes, sed . . . . . * veritatis iudicium reseruantes. *ſ

* Ademit hic etiam aliqua æui longinqua vetustas.

XX. Ducis huius, seu Principis staturam, moresque quam . . . . . hoc loco describere expediens putauimus. Statura fuit gracili, & procera. Capillo subruffo, raroque. Acie viuidi coloris semper ridenti simili, oculis caprinis. Naso peracuto ad os prono, ac propinquo. Maxillis æqualiter carnosis. Mento tereti. Collo ceruici & humeris congruenti. Lacertis, cruribus, & pedibus staturæ congruentibus. In armis strenuus, & audax ad omne discrimen; sed præceps, & nimium lubricus. In aduersis consilio egens, iocosus, atque vrbanus. In incessu citus. Frequens sessionum, & locorum mutator.

RICARDI

RICARDI BARTHOLINI,
PERVSINI,
DE
BELLO NORICO
AD
DIVVM MAXIMILIANVM
AVSTRIADOS
LIBRI XII.
CVM SCHOLIIS
IACOBI SPIEGELII
SELESTADIENSIS.

Oſtremum hic locum occupant XII hi AVSTRIADOS ſiue de *Bello Norico* libri. Auctor illorum RICHARDVS BARTHOLINVS gente fuit Italus, patria Peruſinus (vt praeter alios vel ipſe in titulo operis indicat) familia ortus honeſta, nec vno laudis genere ſpectata. Patruum certe habuit *Marianum Bartholinum*, virum & munerum dignitate, & meritorum amplitudine quam maxime illuſtrem, quippe qui a *Iulio* Papa *II* in duodecimuiralem Iudicem (quos *Auditores Rotae* vulgus appellat) cooptatus fuit, quum prius Cardinalem *Rheginum* in Hungariam comitatus eſſet; poſtea vero Oratoris titulo in Germaniam ad *Maximilianum* Imperatorem miſſus eſt, & quum negotiorum ſibi commiſſorum rationibus liberaliter dextreque expeditis, Romam rediiſſet, caloris aeſtiui leuamen Sublaci quaerens, aquarum frigiditate morbum contraxit; quo confectus, mortem oppetiit*.

* *Spiegelius* infra in ſchol. ad v. 488 & ſeq. lib. II.

Ipſe bonus excultus litteris, omnibuſque ingenuis artibus ſi quis alius, probe inſtructus, cum patruo in Germaniam conceſſit*, & tum eruditione ſua, tum morum ſuauitate omnium facile amicitiam ſibi conciliauit ac fauorem. Sigillatim a *Matthaeo Lango*, Patre purpurato, Epiſcopo Gurcenſi, & Archiepiſcopi Salisburgenſis cum ſpe ſuccedenti Adiutore, inclitae virtutis, magnaeque in rebus Imperii publicis tum prudentiae, tum auctoritatis Principe, in familiam adſcitus, Sacellani aulici admotus miniſterio eſt †; inter tot viros ingenio aeque ac doctrina praeſtantes, quos obſequiis ille ſibi alligarat, loci & honoris non poſtremi.

* Vid. *Spieglius* l. d.

† *Cuſpinianus* in Diario de congreſſu Caeſaris ac trium Regum Vindobonenſi, tomo II Scriptor. Freherianor. p. 607; *Finito officio* Richardus Peruſinus, *Reuerendiſſimi Cardinalis Gurcenſis Capellanus*, *dicere incepit*, *vt eſt eloquentiſſimus.* Neſcio igitur, quo mentem diuiſerit *Hendrich*, dum in *Pandectis Brandenburgicis* p. 433 ſcripſit: *Bartholinus Peruſinus "Cardinalis & Epiſcopus Gurcenſis. Retulit in litteras & edidit reſponſum Principum Germaniae datum Legatis Leonis X & ceteris Oratoribus. Auguſtae Vindelicorum MDXVIII.*

Iſta officii fungens procuratione, tum anno MDXV Viennae in celeberrimo illo Caeſaris ac trium Regum, *Vla-*

Vladiſlai Hungariae, *Sigiſmundi* Poloniae, ac *Ludouici* Bohemiae congreſſu coram & ſub oculis illorum egit, dignus omnium maxime habitus, qui publice diceret *; tum anno MDXVIII Auguſtae Vindelicorum in ampliſſimo illo Caeſaris Principumque conuentu cum Hero ſuo ſubſtitit, ac quae in eo acta fuere, pulcra deſcriptione, ab *Conrado Adelmann* de *Adelmansfelden* publice poſt edita †, complexus eſt.

* *Cuſpinianus* l. d. Quam vero tum habuit orationem, ipſe Hodoeporico *Mathaei* Cardinalis Gurcenſis lib. II (p. 658—663) ad verbum inſeruit. Ceterum in hoc ipſo Gurcenſis itinerario de conuentu hoc curate egit. *Cuſpinianus* l. d. *Hic etiam tribus* (immo duobus) *libris, quos* Odeporicon *vocat conuentum hunc celebrauit. Dantiſcus* in carmine *Hodoeporico* huic praemiſſo:

Cuncta vt conſpexit, Riccardus *ſcripſit ad vnguem*,
Delicium certe poſteritatis erit.

Seckendorfius Hiſtor. Lutheran. lib. II ſect. I § I n. 7 p. 3: *Panegyriſtes regii iſtius congreſſus non ineptus,* Richardus Bartholinus *Peruſinus.*

† Anno quidem eodem, forma quarti ordinis, hoc titulo: *Richardi Bartholini, viri erudiſſimi, de conuentu Auguſtenſi concinna deſcriptio, rebus etiam externarum gentium, quae interim geſtae ſunt, cum elegantia inſertis.*

Viris alioquin illa aetate celeberrimis, ac genere, honore, copiis, exiſtimatione, ſcientia atque eruditione longe ante alios eminentibus, *Ioanne Franciſco Pico*, Mirandulae Principe, *Iacobo Spiegelio* Caeſaris a conſiliis & epiſtolis ſecretioribus, *Eraſmo Roterodamo*, incomparabili illo bonarum litterarum inſtauratore, *Caſpare Vrſino Velio*, Cardinalis Gurcenſis primum a ſecretis, dein Caeſaris Hiſtorico, *Ioachimo Vadiano*, Nobile Heluetio, Medico tum in artis ſalutaris ſcientia, tum in omnium bonarum artium diſciplinis egregio, Senatore Sangallenſi, *Ioanne Dantiſco* Polono, Regis *Sigismundi* a libellis, poſt eccleſiae Varmienſis Epiſcopo, pluribuſque aliis familiariter vſus eſt.

Quanti *Maximiliano* Caeſari ipſi ob eruditionem, carminumque elegantiam viſus fuerit, vel inde colligere licet, quod ab eo coetui Vatum tum temporis ingenio atque facundia praecellentium adſcriptus fuerit, ſocius factus *Ioannis Stabii, Thomae Velociani, Ioannis Cuſpiniani, Vlrici Hutteni, Ioachimi*, quem modo laudaui, a *Watt* ſiue *Vadiani, Caſparis*, quem itidem iam nominaui, *Vrſini Velii, Richardi Sbrulii, Ioannis*, quem iam primum dixi, *Dantiſci, Ioannis Piniciani, Vrbani Regii, Alexandri Braßicani* * cet.

* *Spiegelius* in not. ad *Petri Aegidii* epiſtolam in obitum *Maximiliani I.* tomo II Scriptor. Freherianor. p. m. 764.

 Sed-

Sed enim, vt ad ipſos hoſce libros deueniam, coepit eos non longe poſt bellum hoc Noricum finitum. Vt digne abſolueret, nulli pepercit labori, decem annorum ſpatio iis conficiendis & exornandis impenſo*; verſibus vero multae venuſtatis, grauitatisque, atque adeo plane luculentis, vti ſane magni ſpiritus ac ingenii erat poeta. Quos cum Caeſari dicaſſet, haud ἄδωρος abiit**(vti poſtea, quum *Vladislao* Hungariae Regi epithalamium in *Ludouici* ac *Mariae* matrimonium Viennae obtuliſſet †) maius praemium, ſi Caeſar diutius in viuis egiſſet, accepturus.

*Sic enim ipſe lib. XII v. 961 & ſeq.

Iam bis quinque *meis multum euigilata* per annos
Auſtrias *elapſa eſt manibus* ——

Vnde poſt *Vadianus* in dedicatoria operis ad Cardinalem *Langum*: *Eſſetque conſilium non tam meum, quam eruditorum multorum, ea in lucem* decennio elaborata *emittere.*

** Vid. *Spiegelius* in not. ad v. 969 & ſeq. dicti libri XII.

† Vti ipſe prodit lib. II *Hodoeporici* p. 670; *Hoſce verſiculos cum obtuliſſem, adoros abii. nugae. nam Principum fores pedibus, quod aiunt, non manibus pulſandae.*

Quamprimum autem in manus eruditorum venere, maxime quum prelo liberati prodiiſſent in publicum, tantum non omnium laudes tulerunt, applauſumque. Praeter *Ioannis Franciſci Pici*, *Ioachimi Vadiani*, atque *Iacobi Spiegelii* iudicia, quae infra legere poteris, teſtimonii loco ſint, quae ſequuntur, aliorum haud minoris, famae virorum, quae ſubiungo, elogia.

Sic enim

Ioannes Dantiſcus

in carmine de profectione *Sigismundi* Poloniae Regis in Hungariam, quod Hodoeporico *Langi* inſertum eſt, v. 242 & ſeq.

—— —— *Exin*
Appulit Hetruſco Riccardus *ſanguine cretus*,
Grandia qui cecinit Romani Caeſaris acta,
Egregius vates ——

vbi *Freherus* in margine recte notat, per *grandia* illa, quae cecinerit, *Caeſaris acta* intelligendos XII hoſce *de Bello Norico* ſiue Bauarico - Palatino libros.

Nicolaus Gerbelius

ad *Bartholinum* auctorem,

Euge tuum mirantur opus, tua carmina adorant
Pierides, ridet conciliata Venus.
Per virides lauros iurat crinitus Apollo,
Nil aliud toto dulcius orbe legi.

Huber-

Hubertus Thomas Leodius

lib. III Annal. de vita *Friderici II* El. Palat.
p. m. 43.

Qui totum bellum legere volet, is inueniet apud Richardum Bartholinum, *qui de illo duodecim libros eleganti carmine conscripsit, quos Doctor* Spiegelius *doctissimis illustrauit commentariis.*

Acutius, ni fallor,

Ianus Douza,

praefat. secunda annal. Batauicor. quos carmine scripsit, apud *Vossium* lib. III de H. L. cap. XII p. m. 679;

Vt minus suffecerit operi, cui se parem credidit; laudandus tamen vel hoc ipso, quod officium suum in gloriosissimo Principe decantando requiri passus non fuerit.

Nicolaus Hieronymus Gundlingius

Otior. parte II cap. IV § VII not. g) p. 189;

Forte de Richardi Bartholini *Perusini XII* Austriados *libris in quibus bellum Palatino-Bauaricum* Maximiliani *Caesaris in honorem, versibus sani omnino coloris descriptum est, nonnullam mentionem iniicere potuissem. Sed enim mihi nimis poetici ac panegyricorum ad formam exarati videntur.* Iacobo *certe* Spiegelio *haud exiguo labori fuit, verbis ac rebus per* λόγες *paganorum* μυθικὰς *obscuratis lucem affundere.*

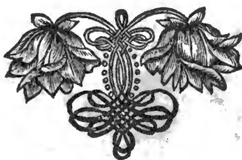
Edidit autem illos non ipse, sed *Ioachimus Vadianus* & quidem anno MDXVI, 4; *Iacobus* deinde *Spiegelius* eos Argentorati anno MDXXXI recudi fecit, scholiis illustratos, doctis certe ac laboriosis; quae bonae frugis futura haud inaniter ominatus est, dum in conscribendis iis occupatus adhuc ille erat, laudatus modo nobis *Vadianus* *; *doctissimos* vero *commentarios*, cum eos luci *Spiegelius* exposuisset, *Hubertus Thomas*, vt modo audiuimus, tam vere, quam breuiter appellauit.

* Commentar. in III librum *Pomponii Melae* p. m. 156; *Qui* (Spiegelius) *nunc in manibus habet commentarios in* Austriadem Bartholini *nostri*, *coeptus nuper, mox edendos, vt mihi retulit. De quibus sane polliceri studiosis ausim, nihil ab illustribus auctoribus passim de rebus Germaniae annotatum, nihil traditum olim, quod illi non clarius, aptiusue & suauiori gustu lectori sint exhibituri.* Coepit autem eos *Spiegelius* Caesaris ipsius suasione, vt infra in Dedicatoria ad *Georgium* ab *Austria* leges.

Reuberus denique his eos scriptoribus ex editione Spiegeliana adiecit. Quibus vero de caussis dignos iudicarit, quos suae huic Scriptorum ad rerum Germanicarum historiam facientium συλλογῇ subiiceret, facile colligere est. Inuentiones suaues aeque ac iucundae, inductiones aptae, verborumque lepos ac festiuitas illi placuere: nec vlli, qui genuinae poeseos gustum habet, displicebunt; vt celeberrimi nominis, rectissimique iudicii vir, *Gundlingius* l. d. existimat.

Ceterum, qui de bello hoc planiorem, curatioremque notitiam haurire cupit, adeat *Mullerum* lib. II des Reichs-tags-Staat cap. XVIII p. 369 & seq. lib. III cap. I. p. 412 & seq. cap. III p. 433 & seq. cap. V p. 448 & seq. *Gerardum* de *Roo* lib. XI annal. Austriac. p. m. 554 & seq. *Fuggerum* Theatri honorarii Austriaci lib. VI cap. VI *Adlzreitterum* annal. Boioor. parte II lib. IX n. LXXIII p. 212 & seq. & quem primo loco nominare par erat, *Trithemium* histor. Belli Bauarici tomo III Scriptor. *Freheri* p. 113 & seqq.

Haec prooemii instar. Iuuabit nunc, antequam eis euoluendis, legendisque te des, & *Vadiani* & *Spiegelii*, de quibus supra, praefationes percurrere.

ERV-

ERVDITISSIMO IN CHRISTO PATRI,

MATTHAEO,

MISERATIONE DIVINA S.ANGELI

S.R. E. DIACONO,

CARDINALI GVRCENSI,

ECCLESIAE SALISBVRGENSIS COADIVTORI ET SVCCESSORI,

IMPERIALIQVE LOCVMTENENTI GENERALI,

DOMINO COLENDISSIMO,

IOACHIMVS VADIANVS, HELVETIVS,

FELICITATEM OPTAT.

VM diebus superioribus, in manus meas, Reuerendissime Domine & Illustrissime Princeps, Ricardi Bartholini *Perusini de bello Norico, plena eruditionis poemata venissent, essetque consilium non tam meum, quam eruditorum multorum, ea in lucem, vtpote decennio elaborata, quamprimum emittere: vt & meritissima gloria non priuaretur autor, & rerum nuper gestarum digna memoria series æternitatem sortiretur: visum est mihi tum demum hoc ipsum recte fieri, si tui in omnis eruditos patrocinii, tanti operis, vel prima pagina ratio haberetur. Tametsi enim non ignorabam, diuo* Maximiliano *Cæsari inuicto istud opus, quod magnam rerum a se in illo bello gestarum partem contineret, ab ipso Vate* Bartholino *dicatum fuisse: quia tamen in illa poesi sua, ita magnanimo Cæsari consiliorum, laborumque consortione adscriberis, vt quasi Achatem quendam herois Æneæ, fama super æthera noti, in ipsa mihi lectione repræsentaueris, merito post tanti Principis numen inuocatum, secundæ tutelæ & beneuolentiæ partes in te officii nostri sedulitate locari debuerunt. Vt enim pleraque alia, quæ me mouerunt, prætercam, animaduertebam,* Ricardum *inter doctissimos integerrimosque, & ad quosuis exantlandos labores promptissimos viros, qui te sequuntur, tuamque aulam constituunt, loci & honoris esse non postremi. Præterea & id consecutum, vt de singulari tua in se gratia & beneuolentia, etiamnum sibi congratulari possit. Quid illud? quod vno omnium doctorum ore, vno optimorum quorumque, qui te nouerunt, consensu, is esse iudicaris, in cuius conspectum debeant, quotquot eduntur, illustrium ingeniorum monumenta venire. Non tam, vt illorum officio ille tibi honor, quem amplissimum consecutus es, augeatur, aut confirmetur, quam vt scire possint, dignum*

num ſit luce & lectione, nec ne quod edunt. Hoc enim tibi, Celſiſſime Princeps, *ſupra multorum Principum fortunas peculiare acceßit, vt præter ſummam in ciuilium, & eccleſiaſticarum rerum tractatione prudentiam, præter multa alioqui & naturæ, & fortunæ non communia tibi cum multis inſignia, iudicare & diſcernere in omnium illuſtrium doctrinarum inſtituta contentione, quid optimum, quidve optimo proximum ſit, perfacile poßis; nec quis offerat tibi quicquam, ſed quid offerat perpendere, & eruditioni potius, quam perſonæ meriti locum præſtare. Quod ipſum, vt in aliis contigiſſe perſæpe cognoſcimus, ita in doctißimo & elegantißimo opere* Ricardi *noſtri futurum eſſe ſperamus. Cuius vt incredibilem humanitatem ſummamque integritatem præteream, quam ego his diebus, quibus te arduis maximorum Principum negotiis occupato, Viennæ amicißima & familiarißima conſuetudine ſua perfruor, expertus ſum. Eruditionem certe ſuam, quæ multifaria eſt, ſine piaculo non præteriero: quæ mihi ſingula colluſtranti, cum in aliis ingenii ſui monumentis, tum maxime in illo, de bello Ducum Bauariæ, Principumque Palatinorum, opere admiranda eſſe videtur. Præter enim carminis diligentißime obſeruatam elegantiam, & apertam iſtam fluidamque facilitatem, quam præ ſe ferunt, præter verborum & figurarum delectum, quem ſummo iudicio mihi habuiſſe videtur, ita rerum geſtarum meminit, vt ab hiſtoriæ fide nuſquam recedat. Ita veris luculenta illa, oculiſque & auribus grata poeticæ pigmenta obducit & interponit, vt boni poetæ officium nuſquam intermittat, ſimulque & prodeſſe, & delectare volens, vtilitatem cum voluptate, miro quodam artificio coniungat. Eſt inter hæc inuentionis acumen, eſt digeſtißimus ordo, eſt verbis parta gratia. Mire veritas reſplendeſcit, mire fabellæ oblectant. Sunt his intertexta ex Phyſicis, Aſtronomiciſque petita loca, ſunt amœna & ſignata regionum, populorum, montium fluminumque, maxime ad Germaniam pertinentium, deſcriptiones. Ita proprie & graphice omnia exprimuntur, vt legens non legere, ſed videre ſibi, quæ legit, videatur. Præterea in orationum varietate, nuſquam a decoro, nuſquam ab arte receditur: ſunt in his congrui rebus affectus, & illecebræ quædam, quaſi ſuapte natura prognatæ: eſt mira vis ſuadendi, diſſuadendi, vrgendi, dehortandi: ſunt conſilia, ſunt argumenta, ſunt colores, &, vt in ſumma dicam, quicquid ad conſummatam huius generis ſcriptionem pertinet, hoc præſtitiſſe mihi* Bartholinus *videtur: cuius eruditionem & diligentiam eo vehementius amplector, quod in media Italia natus, adeo de Germanis, rebuſque, & locis Germaniæ abunde ſcripſit, vt ætatem ſuam, quam nondum prouectam habet, in media Germania egiſſe cuipiam videri poßit.*

possit. Quod si quibus operis varietas, vt nimia, fortasse subsultare videbitur, nil mirabuntur, cum in animum inducent, quot Principes in eo bello fuerint: quodque illi partim suis, partim Cæsaris auspiciis decertarunt. Quorum nomina etsi asperiora quandoque visa fuerint, quam vt ea heroici carminis dignitas susciperet: ponere tamen vt erant, quam mutare maluit, ne quisquam, quod mutata perperam essent, queri posset. Sunt præterea, Reuerendissime Domine, passim fabellæ quædam insertæ, quæ, quanquam ad delectationem potissimum excogitatæ videantur, altius tamen introspicientibus, detracto tectorio, magnanimi Cæsaris laudes (ni fallor) offerent. Postremo futuros non dubito, quibus nonnulla in locorum fluminumque descriptione nominum mutatio, aut varietas stomachum motura est. Cum tamen ipse poeta ad id agendum partim autoritate, partim seruandi nitoris studio, ductus sit. Qua in re mature cognoscendum esse arbitror, antequam quis iudicet. Nam cum sine discrimine, nunc Boemos, nunc vero Boiemos: Item, Amasium flumen, Amasiam, Amissum, nonnunquam Amusium apellitat, autoritate factum est. Nam apud Latinos hæc nomina varie leguntur, quin & apud Græcos varie scribi, ipsum Ricardum, qui & græce cum primis eruditus est, mihi aliquando retulisse memoria teneo: sicut & Vistulam fluuium, iam Visulam, iam Istulan vocant. Addo etiam Græcorum angustias, in quibusdam suo arbitratu vel vitauisse, vel obseruasse, vt in descriptione Mosæ. Græci enim hanc dictionem per ω longum scribunt: tamen Ausonium imitatus est, qui Mosellam corripuit. Idem in dictione Menapii, & Gessoriacus, quorum alterum produxit, alterum per literæ vnius ademptionem, profert Gesforacus: quæ imitari aliquanto tutius aliquis potest, quam vno asserto, reliqua sine euidenti ratione reiicere. Illud omnino condonandum est, quod per licentiam, quæ poetis in his, quæ postulat ratio, perquam libera est, in descriptione Ratisbonæ, eam vrbem Reginum vocat, cum in vetustissimarum tabularum Geographia, Regino Reginonis inueniatur. Primo autem libro Itæuon pro Istæuon dicere potuit, cum Batarnas pro Bastarnas Claudianus dixerit. Quod si hoc illi licuit, cur idem non huic? Simili modo illos, qui oppidum Inspruck inhabitant, Pontesænos nominant, propterea quod coniunctim Pontesæni in antiquissima eius tractus tabella reperiantur: nec ineleganter ex duobus hoc modo vnum factum est, vt ciuem Pontesænum, agrum Pontesænum nominemus, nam & id ad Maronis imitationem fieri videtur, qui Inarimen coniunctim protulit: cum interim apud Hesiodum & Homerum ἄριμος, & ἐν ἀρίμοις cum præpositione legatur. In barbaris vero, aut versis omnino, aut

parte mutatis singularem ego eruditionem agnosco. Agendum enim mihi esse videtur quocunque modo, vt latine scripturi ita barbara disponamus, vt si latina esse omnino nolint, a latinitatis saltem candore non omnino abhorreant, id quod in heroico versu omnino necessarium est. Quemadmodum libro Epistolarum nono ad Caninium Rufum Plinius *scriptum reliquit, in hæc verba:* Nonnullus & in illo labor, vt barbara & fera nomina inprimis Regis ipsius, græcis versibus non resultent: nihil tamen est quod non arte curaque, si non potest vinci, mitigetur. Præterea si datur *Homero* & mollia vocabula, & græca ad bonitatem versus contrahere, extendere, inflectere, cur tibi simile audenti, præsertim non delegata, sed necessaria non detur? *Hactenus* Plinius, *cuius autoritas eos retundit, qui minus fortasse decenter* Ricardum *barbara mutasse cauillari poterant: vt cum pro* Amurates, Amartes *dixit, & pro* Tamburlanus, Tabarenus *(scilicet, quia* Tabarenis *oriundus videretur) in his namque omnibus leniendis & cura esse, & ars solet. Id quod tu,* Illustrissime Princeps, *solito iudicio dignoscere exactius potes, quam ab vllo præscribi, atque explicari queat. Tu opus tantum, & quod laudum tuarum partem iustam continet, & quod diui* Maximiliani *titulos astruit, postquam acceperis, amplecteris & defendes,* Ricardum*que nostrum* Bartholinum *ob illam suam singularem eruditionem, qua dignißima Principum beneuolentia existit, amabis & fouebis. Vt te annuente alacrior promptiorque factus, plura huic similia tuarum virtutum monimenta in lucem edat: quod tum maxime futurum esse animo colligo, cum se abs te vehementer, vt hactenus, amari intelliget.*

Opto te, Reuerendißime Princeps, semper bene valere. Viennæ Austriæ, Pridie Nonas Octobris anno MDXV.

CLA-

CLARISSIMO SACRI IMPERII PRINCIPI,

DOMINO

GEORGIO *AB* AVSTRIA,

EPISCOPO BRIXINENSI,

IACOBVS SPIEGEL, SELESTADIENSIS,

S. D.

Nnumeræ ſunt dotes tum animi, tum corporis, *Ornatiſsime Princeps*, quibus totus renites, quarum vnaquælibet ſatis fuerit, vt quicquid vſquam gentium bonorum librorum in publicum profertur, tibi vnice dedicari conueniat: de quibus ego hic neque ſingulis, neque vniuerſis mentionem vllam propoſui: & quia illuſtriores ſunt, quam quæ aut meis, aut quibuſuis exoticis præconiis egeant: & quod res, quæ per ſuam ipſarum virtutem placent, alienis laudibus grauari potius, quam commendari videas: earum tamen non poſtremo loco referendæ eſſent, ſiquis omnino ſoli facem admouere velit, auſpicata nominis felicitas, & verenda grauitatis tuæ autoritas, quæ in te tantæ conſpiciuntur, quantæ in alio nemine. Vnde me operæ pretium facturum putaui, ſi Commentariolos meos, quos in Auſtriadem *Bartholini* nuper edidi, tuæ Celſitudini tutandos in lucem emitterem: nam hac parte mihi ſpes, & ea quidem bona oſtenditur, ſi tuo nomine prætento, atque adeo tua autoritate duce, tanquam anteſignano, in publicum producerentur, facile futurum, vt a cuiuſcunque generis maleuolorum incurſibus, ſeſe in hominum manus tuto exhibere poſſint. Inuenias enim aliquot, vt de illis ipſis agam, qui paſſim, præterito diiudicandi reſpectu, vel qualibet rabida cane irritabiliores, res quantauis induſtria ſcriptas, tamen adlatrare audeant: alios ita iuratos in verba magiſtrorum, quibus ſeſe manciparunt, vt præ illis nihil non pudeat, & proinde omnia contemnant, & conuitiis lacerent: alios eo liuore, veluti morbo contabeſcentes, qui cum ipſi ſuis prodeſſe, aut per inertiam non poſſint, aut per ſocordiam minus velint, in alienis interim conatibus atque laboribus, quia imitari nequeunt, genuinum frangere delectantur. Sunt quoque, qui in propriis ingenii ſui fœtibus, qualeſcunque illi etiam fuerint, tam tamen corrupto amore cæcutiant atque hallucinentur, vt præ illis nihil non deſpuant, oderint, fugiantque. Habent prætere

terea adfectus (nam ſingulos enarrare non eſt locus) alii atque alii, alios atque alios, quibus ſimiliter tranſverſi trahuntur, vt ab infamandis aliorum ſtudiis ſibi temperare non poſſint. Hic vero *Bartholino* noſtro, cuius nos ſcholiaſten agimus, patrocinium, aut ſubſidium non quærimus, vt qui ſuis viribus, ſua armatura collectus atque inſtructus, contra hoſtiles impetus pro ſe ipſe facile deprœliabitur. Eſt enim carmen eius non modo tale, quale ſuum eſſe nec ipſe quidem *Vergilius*, aut *Homerus* quoque recuſet, verumetiam quod ſi inimici carpere velint, non audeant: aut ſi audeant, nec velint, nec poſſint. Atque hæc omnia, quæ modo retulimus, ad eos proprie pertinent, qui in peritorum albo aut ſunt, aut videri volunt, nam indoctum vulgus nihil prorſus moror, ſuſque deque ferens, ſi Æſopicus gallus pretium margaritæ non modo non dignoſcat, ſed & deſpicetur. De me vero ſic habeant illi male feriati, & (vtar verbo Catoniano) vitilitigatores, me, quæ modo in medium profero, non in hanc fraudem prætexiſſe, quo omnem ingenui lectoris cenſuram declinare cupiam: vt quam etiam quantacunque mercede redimere & deſidero & debeo, libenter culpam agniturus, ſententiam mutaturus, & meliora docenti ceſſurus, ſicubi erroris conuictus fuero. Nullus enim eſt tam abſolute perfectus artifex, qui non in arte ſua, quantiſuis vigiliis parata, alicubi tamen deficiat: tam procul abſit a me, vt eam ſecuritatem meæ tenuitati arrogare præſumam: ſatis enim ſuperque ſatis mihi fuerit, *digniſſime Præſul*, quod ſciam hæc mea, modici fortaſſis momenti ſcholia, a malorum calumniis & morſibus, ſub te, tanquam propugnaculo, ſumma ſecuritate latere poſſe. Eſt & alia huius tuæ Amplitudini ſacræ inſcriptionis, illa priori non inferior cauſſa, vt cuius me plus ſemel commonefecit, patris tui *Maximiliani*, Principis omnibus modis abſoluti, & incomparabilis, ſacroſancta imago, quam animo meo penitius infixam, tanquam oculis ſubiectam ſemper & vnice pia contemplatione contueor, acerba adeo ſuauitate, & ſuaui acerbitate meipſum ſubinde pertentans ac recreans. Nam, vt guſtus pomi ſuauiter quidem amari, aut vini ſatis veteris, palatum tamen permulcet oblectatque: ita memoria defunctorum, cum quibus nobis quondam vſus & beneuolentia fuit, animis noſtris quiddam amarulentiæ offundit, id tamen non ſine multo dulciori gratæ voluptatis acceſſione. Proinde, & hic quoque mihi a tam dulciter acerba digrediundi libidine, minime temperarem, niſi me epiſtolaris breuitas longius aberrare prohiberet. Facere tamen non poſſum, quin vnam illius ex multis animi virtutibus,

quibus

quibus tanquam gemmis exornatus fuit, proferam: mihi videlicet verisimile fieri nequit, vllum vnquam extitisse Principem, qui omnes conatus, ad ea, quæ functionis suæ ratio postulare videbatur, ita studiose adiunxerit, vt plane huius celeberrimi dicti nunquam non memor fuisse visus sit, Σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. Nam semper totus in eo fuit, quo Germaniæ Imperium, quod diuinitus sibi collatum, administrandum susceperat, tribus potissimum rebus, nempe ingeniis, opibus, & pace, pulcherrimis ornamentis excoleret & illustraret. Videbat enim sapientissimus Princeps, nullam rempublicam rectius posse institui, nisi inprimis hac sanctissima triade curaretur constitui. De qua quidem re, vt paucis multa perstringam, quæ natio, quod regnum, quæ ciuitas, quæ respublica tot laudatissimis omnium artium proceribus floruit, tanta vi & abundantia opum superfluxit, tot commoda tam diuturnæ pacis percepit, quot proximis retro temporibus, hoc est superstite rerumque gubernacula moderante *Maximiliano*, vere diuo, vere pio, vere felici, vere Augusto, & vere patre patriæ, Germaniam nostram florere, superfluere, & percipere vidimus? Quæ tamen omnia, si quis ad præsentem rerum faciem spectet, simul cum illo sese iam ad immortalitatem recipiente, fato quodam fines nostros reliquisse, nemo est qui inficiari possit. Atque hic vides, *nobilissime Princeps*, quam spatiosus campus de nostri sæculi statu se nobis aperiat, quem tamen prudentes ingredi nolumus: partim, quod instituto meo parum responderem, si altius procurrerem: partim, quod multi & pii & perquam eruditi viri inventi sunt, qui iamdudum, & sæpius, priuatim & publice, ore & calamo Germaniam nostram hodie tam calamitosam, & insanissimis motibus tumultuantem, miserabiliter deplorarint, tantamque indignitatem fortissimæ liberrimæque nationis detestati sint: quibus in ea ipsa harena libenter cedimus, contenti nos herois nunquam satis laudati qualibuscunque verbis, sed animo tamen plusquam auidissimo meminisse. Verum necdum me a cœpto procursu reuocare possum, vt hoc quoque adiiciam. Hic enim mihi in mentem venit Epigramma *Ioannis Sapidi*, popularis mei, & amicorum, quos vnquam charissimos & iuratissimos habui, multo omnium charioris, &, vt sic dicam, iuratioris, quod is Epitaphii loco, in patris tui tum vita functi honorem potius effudit, quam scripsit: quod quia ingeniosum, acutum, iucundum, politum, & quod aures ferire possit, me non temere, imo vtiliter facturum pataui, si huc accersitis versiculis te eorum argutia oblectarem:

Diuo

Diuo Parca manus iniecit Maximiliano ,
Quem tamen immunem nesciit esse necis.
Namque suo dumrite putat se munere functam,
En tres ex vno non bene cauta parit.
Vnus enim terra cubat, alter honestat Olympum,
Tertius est claris semper in ore viris.

Sed hæc de *Maximiliano* , cuius famam cum summa gloria, prouecta vetustas semper magis magisque grandescere atque enitescere faciet. Hæc, inquam, dicta nobis sufficiant, plura fortassis suo loco & commodiora dicturis. Superest, vt & Amplitudini tuæ scripti mei rationem quoque reddam : de quo sic habeat. Institueram a principio , imo iam inceperam commentarios iustæ tractationis in sacrosanctum hoc nostrum poema, procudere, atque id quidem non sine parentis tui persuasione : quo vero argumento permotus id fieri voluerit , non est huius loci longius commemorare: leue enim esse non potuit, quod tam circumspectus Princeps tantopere cupiebat: sed quia opus infinitis modis excrescere videbatur, sic vt multis dictis pluradicenda semper accederent , visum est amicis meis , accerrimi iudicii viris , quibus ego , propriæ sententiæ parum tribuens , specimen & gustum eius fœturæ exhibui , vt scilicet habita ratione studiosorum nostri sæculi, vt plurimum breuitate, sed eadem iucunda, minimeque obscura delectantium, ab instituto recederem , contractisque cœptis commentariis in compendium, scholia potius scriberem. Parui itaque sapienter monentibus , reductoque calculo compendiarias hasce annotationes conscripsi , quas tibi vnice meo Mæcenati , vnice dedicatas, vnice commendo : vt scilicet tanto commendatiores prodirent in publicum, quanto tu ipsas pronioribus vlnis in complexum susciperes : quod te per tuam Amplitudinem oro, quam seruator Iesus diu seruare dignetur. Selestadii anno ab orbe Redemptoris MDXXXI, Kal. Augusti.

IOAN-

IOANNES FRANCISCVS PICVS
RICARDO BARTHOLINO SVO.

EGI, quantum per occupationes licuit, poema tuum, in quo multa vidi, & docta & noua. Indeque obrepsit inter legendum & iucunditas & oblectatio. Testarique facile possum, videri mihi ex his, quos perspexerim, autoribus, tempestate nostra fuisse neminem, qui & luculentius, simul & doctius bella cecinerit. In carmine residet maiestas atque eruditio: & quod attinet ad numeros & lineamenta, exerit sese quædam probati generis concinna satis, nec morose affectata imitatio. Chronographiæ nec parum multæ, nec protritæ orationes artificio plenæ. Vnum illud duntaxat desiderarim, deorum gentium mentionem, quæ plurima est in carmine, non eo modo, quo sæpe veteris, fuisse constitutam. Siquidem optarem eos accerseres, non vt olim poetæ addicti eorum superstitionibus, verum vt ipsorum & osor & contemptor & expulsor ac vindex, & plane propagator nostræ religionis, cuius es flamen. Sed hoc aduertunt pauci, quod & sæpenumero in scriptis dolui, & nostris in carminibus me non probare illorum sententiam sum testatus: quando nec ipsorum deorum, nisi in contumeliam memor fui. Nec citaui nomina, nisi dum eos ostenderem ab imperio orbis terrarum, IESV CHRISTI (quem colimus) virtute depulsos. Redeo ad elegantiam & doctrinam, cuius gratia & si tibi Cæsar, & tuus, immo meus, immo noster Gurcensis debet, debet nihilominus & Germania, & Italia, & tua inprimis Augusta Perusia. Vale ex hospitio apud Licum XIIII Calendas Octobris.

ILLVSTRI DOMINO,
IOANNI FRANCISCO PICO,
MIRANDVLAE PRINCIPI,
RICARDVS BARTHOLINVS
FELICITATEM D.

A*Vgustæ Vindeliciæ cum mihi lepidissima epistola tua ex Lico reddita fuisset*, optime ac doctissime Princeps, *summopere lætatus sum : tum, quia mearum vigiliarum, quod abs te Romæ semel, iterum in Germania efflagitaui, iudicium protulisti : tum etiam, quod eandem, cum tantis apud eruditos & nominis & autoritatis, tanquam tutelarem Deum in poematii frontispicio, vt id securius, tuo contentum*

tentum patrocinio exeat, collocandam censui. Quantum autem de diis profanis sentis, id ego tuo arbitratu sectatus fuissem, nisi labore exterritus (totum enim opus recudi oportebat) huiusmodi oneri pepercissem. Ceterum nisi dii deaque canerentur a poetis, fabularumque lenociniis vterentur, velut ieiuni, & minime succipleni, cum proprium theographia poetarum sit, spernerentur. Nam prodesse volunt & delectare poeta. Alterum enim nihil aliud, quam deorum dearumque figmenta complectitur, qua ab Euemero *illo* Prisco, *siue ante illum a quopiam alio, siue post ab* Homero, Hesiodo*que affatim prodita sunt, vt earundem illecebris ad cognitionem bonarum rerum animi rudes facilius traherentur. Quas si ab illis demas, nescio quam parum eorum opera placebunt.* Hesiodi *poemata extant, si illinc deorum auferes nomina, totum tollas, mutilesque ornatum necesse est. Et tamen, vt ille, ita de generatione mundi, rerumque ac deorum senserit credere, quam philosophi esset, non plane intelligo. Idem si in* Marone *nostro efficies, nonne totum illud* Iunonis Veneris*que figmentum auferendum? Quod si fieret, profecto quid diuinum ex opere adimi videretur. Tamen quamobrem ita finxerit, tu non ignoras. Idem in ceteris sentio. Nam semper licuit, semperque licebit poetis nouas quandoque fabulas, nouos deos, ne dum antiquos, modo ne temere asciscantur, reponere. Quod ego in opere meo ita fecisse sum arbitratus. Nam quid aliud significat* Bellonæ *descriptio in primo libro, quam intestini belli originem, Principumque regnandi gratia, pugnandi cupiditatem? Quam partim iis, partim deorum voluntati, qua vitari non potest, attribuo. Quid quod etiam in toto opere* Palladem *fauentem Palatino, contra, hostem Cæsari, eandemque in calce operis in fauorem eius rediisse introduco? Nimirum, quia Cæsarem & prudentia, & bello (vtraque enim assecla Imperatoria Celsitudinis sunt) ceteris Principibus præstitisse manifestum est: suaque ipsius prudentia, aliorum sapientiam ita superauit, quod in pugna contra* Palladem *& a me fictum est, & ipse suis in libris indigena sermone composita ostendit, vt omnibus in rebus a se gestis victoriam fuerit consecutus. Idem de* Diana, *quam &* Lunam *&* Hecaten *intelligimus, fauentem Cæsari arbitrere. Neque enim ad vulgarem venationis significantiam referas, sed paulo altius eruenda fictio est, quam apud* Homerum *&* Hesiodum, *vbi omnipotentem deam describunt, facile reperies. Per pugnam vero* Veneris Cupidinum*que, haud profecto aliud sentio, quam vt Cæsaris animi fortitudinem constantiamque contra voluptates firmissimam interpretemur. Absit vt nudis fabulis in tanti Principis laude contentus fuissem. Tum, quia de ipso parum promererer, cum etiam, si, vt positæ sunt, intelligerem, atheos (vt* Protagoras *ille) & haberi, & nominari non indignus viderer. Hæc ego, non tuæ vt sententiæ refragarer, scripsi, sed vt alii, mea qualis esset de diis opinio intelligerent, ac mihi tanquam vero Christi mancipio, bonam (si vellent) in scriptis meis gratiam referrent. Vale, Illustris Princeps, nostrique eris memor. Ex Augusta Vindelicia.*

AD
DIVVM *MAXIMILIANVM* CAES. AVG.
RICARDI BARTHOLINI, *PERVSINI*,
DE BELLO NORICO,
AVSTRIADOS LIBER I.
ARGVMENTVM.

PROPOSITIO *totius operis varia: quoniam variis in locis pugnatum. Inuocatio ad Cæsarem dirigitur. Sequitur narratio, sed concise: quoniam alibi diffusius rei initium narratur. Bellona tanquam Germanorum in re militari gloriæ inuida, Pugnam ab inferis deam, quam & Eumenides sequebantur, euocat: a quibus Germanorum animi ad Martem accenduntur. Sequitur* Roberti *prius secum, demum cum patre* Philippo, *de suscipiendo bello consultatio: cui pater persuadet, noscendam esse deorum voluntatem, aramque Vlyssis ad Oceanum (vnde responsa petebantur) adeundam consulit: quod etiam Pallas in somnis* Roberto *peragendum imperat. Et per occasionem, caussæ recensentur indignationis deæ, qua Austriadas prosequebatur, quam in toto opere hostem Cæsaris facit, in fine rediisse in concordiam scribit. Itur ergo ad aram; vbi* Robertus *cum sacerdote loquitur, a quo loci & origo narratur, & Vmbræ ab inferis euocantur: quarum nomina* Georgius *Dux* Roberto *exponit: inibique multa de origine magiæ. Interim sacerdos functus sacro, bellum ingens cædesque futuras canit. In fine Vmbrarum fuga describitur. Et* Robertus *non bene percepto oraculo, dulces terras patriamque reuisit.*

ÆSAREAS *acies*(1), *Arctoaque regna* (2), *Ducesque*
Magnanimos(3) *canimus* (4), *fontemque binominis Istri*(5),
Et vastum Heluetio spumantem vertice Rhenum(6)
Strage hominum, atque atro maculantes æquora(7) *fluctu.*

(*) Proponit more poetico rerum capita, id quod fere solitum est poetis. Deinde interposita parua digressione, ad Cæsarem inuocatio dirigitur, & per occasionem eum terrarum dominum vaticinatur.

(1) Quia fuit variis in locis, & sub plurium auspicio pugnatum.

(2) Germanicas prouincias, sub Arcto vrsa positas, vnanimi scriptorum consensu.

(3) *Albertum* Bauariæ, *Vdalricum* Wirtenbergens. *Wilhelmum* Lantgrauium Hassiæ, ceterosque, qui huic bello interfuere.

(4) Semper hoc verbum *cano*, quid diuinum ac magnum significat, vt ad oracula extendatur. Quare poetæ diuino afflati furore, *poemata canere* dicuntur.

(5) Nota figura dixit, *fontem Istri*, & fluuium intellexit. Significat autem per

Istrum, certamen in ipso flumine, quod quarto libro describitur.

(6) Innuit bellum nauale Lantgravii, quod cum Chaubis ad Rhenum gessit. Scribitur hoc libro septimo.

(7) Cum Danubius in pontum, Rhenus in oceanum Germanicum exoneret.

Magnum opus aggredior(1), *cum sæui fulmina Martis*,
Et domitas bello gentes, *cum Palladis iram*(2),
Et (3) *coniurato pugnantes fœdere*(4) *Boios*
Mens agitet (5); *quis Parnassum* (6) *Cirrhamque* (7) *mouentem*
Sollicitat? *tantus ne animis mortalibus audet*
Illabi furor (8)? *& magnis non cedere factis*?

(1) Extenuatio.

(2) Quæ in toto opere hostis Cæsatis introducitur. Quare hoc factum sit a Poeta, satis ipse indicat in epistola ad *Ioan. Franciscum Picum*.

(3) Pugnam Boemicam significat. Hæc libro decimo describitur.

(4) Poetice dixit. Nam arbitror Boemos illos, qui a Cæsare victi fuerunt, pecunia meruisse, non fœderis ratione. Per *Boios* Boemos intellexit, quod olim Boi, vbi nunc Boemi sunt, habitarint. Id quod ex *Taciti* verbis deprehenditur in libello *de Germanorum moribus*.

(5) Sensus est. Debuissem ego a nullo impelli, vt huiusmodi grandia facta Cæsaris aggrederer, & debuissem a magnis factis pedem retraxisse. Ergo cum scripserim, id quodam furore accidit, non ratione. Eodem colore ac fere ductu vtitur in principio Thebaidos *Papinius*.

(6) Hic Phocidis mons altissimus. Nam, vt proditum est, quum terra tota diluuii aqua cooperiretur, ad alterum eius verticem non peruenit. Vt hic mons apprime poetis decantatus, ita notus est de verticibus eius Seruianus error. Græcis Parnassus *Mesomphalos*, id est, *orbis vmbilicus* dicitur. Quod ipsum *Strabo* testatus libro nono, fabellam quandam ex *Pindaro* recenset: *Iuppiter, vt perhibent, spatium quum discere vellet Natura regni nescius ipse sui: Armigeros vtrinque duos æqualibus alis Misit ab eois, occiduisque plagis, Parnassus geminos fertur vinxisse volatus, Contulit alternas Pythius aris aues.*

(7) Hæc ad Phocidem ciuitas attinet, non longe a Delphis, iuxta quam & Cirrhæi campi. Vnde & Apollo *Cirrhaus* a poetis cognominatus, ob Delphicum oraculum vicinum. Item *Cirrhai scopuli*, & *antra Cirrhaa*, *fontesque Cirrhei*, pro Phocensibus & Parnassiis.

(8) Nullum enim si *Aristoteli* credimus, magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Democrito item, & Socrati apud Platonem ii veri poëtæ sunt, qui insaniunt. Hinc *Ovidius* suo iure dixit in Fastis: *Est Deus in nobis, agitante calescimus illo, Impetus hic sacra semina mentis habet.* Poetici furoris, quem Græci ἐνθουσιασμὸν appellant, *Cicero* meminit lib. *de Diuinat.* primo, & in oratione pro *Archia* Poeta: quæ omnia sunt a Platone mutuata, atque iam vulgo cognita.

Iam satis Amphryso, *Pataraque arcessere Phœbum*(1),
Cimbrorum si bella(2) *velim*, *Senonumque tumultus*(3),
Victaque Teutonicis Romana furoribus(4) *arma*(5),
Infrænesque Gothos(6), *madidumque cruore latino*(7)
Wandalon(8), *& raptas vrbes*(9) *Herulumque furentem*(10)
(11)*Et meminisse, olim & tacitis defendere ab annis*;
Pierio(12) *sed enim cum me calor excitet oestro*(13),
Scribendique immensus amor, resque ire per altas
Cæsaris, ipse mihi præcinctus tempora lauro
Numen erit, Cynthique simul lustrabimus vmbras(14),
(15)*Nec Bacchum eois opus est diuertere lucis*(16).

(*) Sensus pendet inferius. Innuit enim, si se ad scribendum appulisset Cimbrorum gesta cum Mario, si Senonum arma, Teutonum, Gothorum aut Wandalorum voluisset tradere memoriæ, ac vindicare ab obliuione, quæ labentibus annis gignitur, satis adiumento fuisset sibi, si Phœbum, aut Bacchum inuocasset: sed quia maiora aggreditur, maioris numinis patrocinio opus esse sibi asserit. Vnde ad Cæsarem inuocatio dirigitur, quem Phœbo & Baccho maiorem esse credit. Porro notum est, Apollinem iuxta Amphrysum Admeti Regis armenta pauisse. Vnde Lucanus: *Et flumine puro Irrigat Amphrysus famulantis pascua Phœbi.* Patara Lyciæ ciuitas, quam, vt *Mela* ait, nobilem facit delubrum Apollinis, quondam opibus & oraculi fide Delphico simile. Nomen inditum ei est a Pataro conditore. Hanc Ptolemæus Philadephus auxit, & Lyciacam Arsionen nominauit: sed antiquum nomen retinuit, autore Strabone.

(1) Futurorum enim præsensioni, & poetis præesse credebatur: quoniam sentiendi vis omnis a sole nobis est, vt elegantissime proditum est ab *Ammiano*.

(2) Hæc

(1) Hæc ſcribunt *Plutarchus* in Mario, qui & illic de Cimbrorum origine plura diſſerit, *Appianus* in Celtico, *Eutropius* lib. quinto, & eodem *Oroſius*. Ex recentibus, *Albertus* in Saxonia cap. decimo primi libri. Cimbri autem quæ gens fuerint, *Albertus* magna fide tradit, cap. 8 primi libri. Saxoniæ, qui Gallicos notat ſcriptores levitatis, quod Cimbros vocant Brabantinos, aut Flandrenſes, & alios aliis pro ſuo arbitrio deputent populis. Idem autor eſt, Cimbriæ inſulam, quam corrupte alii *Fimbriam*, alii *Imbriam* nominant, antiquæ gentis nomen ſeruare.

(3) Hos Germanos fuiſſe conſtat, nominis inter veteres Sueuos præcipui. Horum incurſione, vt *Florus* ſcribit, rapidiſſimus procurrentis Imperii curſus ſupprimitur. Hiſtorici fere omnes, qui Romanam hiſtoriam conſcripſerunt, huius belli meminerunt.

(4) Animoſitate (vt ita dicam) & ira: quæ *Ariſtotele* teſte, neceſſaria eſt, nec quicquam ſine illa expugnari poteſt, niſi illa impleat animum, & ſpiritum accendat. Cui tamen *Seneca* reclamat. Is tradit primo *de ira* libro, ſuam Germanis animoſitatem & iram exitio fuiſſe. *Germanis*, inquit, *quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius &c.*

(5) Id conſtat verum eſſe, vbi quis bona fide rerum ſcriptores euoluerit. Quot non modo inclitas Italiæ, ſed & Græciæ, quin & totius Europæ vrbes germanico furore dirutas cognoſces? Quarum etiamnum paſſim veſtigia apparent. Sed & in ipſa Germania, vt *Ammianus* ſcribit, propter furorem Germanorum, inter Coloniam & Confluentiam nullam olim ciuitatem viſam conteſtatur. Et *idem* ad finem libri decimi ſexti: *Fremitus*, inquit, *Alemannorum indignatione mixtus, vnanimi conſpiratione vociferantium erat, & in oculis eorum furor videbatur.* Accedit peculiare eorum iræ & furoris argumentum, quod ſemper Germani armati ſint, armiſque cingantur, vt *Egeſippus* autor eſt. At qua fortitudine animi chriſtianis in re bellica vtendum ſit, ne nos veterum alioqui fortia facta pronos rapiant in proximi perniciem, diuus *Ambroſius* lib. primo *Officiorum* explicat.

(6) Bene *infranes*. Non enim eſt angulus terræ, in quem non irruperit Gothorum gens, quam conſtat vere Germanicam fuiſſe gentem. Hæc gens e Scandia inſula Germanica, cuius inferius Poeta meminit, egreſſa eſt, quæ adhuc ſecundum aliquos *Gotlandia* dicitur. Cuius vel Regum nomina Gothos Germanos fuiſſe produnt: *Berich, Filmer, Valamir, Deinterich, Enrich, Ermanrich, Gebrich, Gunderich*, vt prætercam multa vocabula germanica Gothis vſitata, quæ apud *Iordanem* legimus.

(7) Wandalorum ab origine antiquiſſimam, & nunc totius Europæ latiſſimam gentem, a primis cunabulis recenſere difficillimum, & prope impoſſibile: cum *Alberto Cranzio* arbitramur, quod in ea gente diu nullæ literæ, quibus antiquitatum memoria ſeruaretur, viguerunt, primumque illi, ſicut plerique cum chriſtianiſmo ſunt invectæ. Eodem teſte, Wandalorum, ceu generali gentis vocabulo, hodie continentur Ruſſi, Poloni, Boheni, Dalmatæ, Croatæ, ita vt quos noſtri Sclauonos, veteres vero nomine dixerint Wandalos. Hoc autem vetuſtiſſimum totius gentis vocabulum inter Saxones ſolum permanſiſſe, idem autor eſt *Albertus*, qui inquit: *Hodie, quæ fuerit gens* Wandalorum, *in vniuerſum ignoraremus, niſi vernacula Saxonum lingua hoc vocabulum conſervaſſet, vt inter eos, qui olim* Wandali, *fracto, vt fit, vocabulo, nunc* Wenden *vocitentur.* Ceterum miram rerum viciſſitudinem cognoſces, vbi Wandaliam *Alberti* legendo, vt ita dixerim, peragraueris, videbiſque eam gentem haberi nunc contemptui, cuius patres res magnificas exantlauerunt. *Otho Friſingenſis* & *Barnefridus* Wandalos Gothicam gentem perhibent. Quod illa in quatuor partes diuiſa fuerit: ſcilicet, *VViſigothos*, id eſt, Occidentales, qui in Hiſpanicum nomen abierunt: *VVandalos, Gepidas*, & *Oſtrogothos*, hoc eſt, Orientales, qui nomen Italicum ſortiti ſunt. *Methodius* martyr, vt refert *Irenicus*, epiſtolam Wandalorum adducit, qui ſeſe publice Germanos teſtantur.

(8) Nam *Genſericus* Wandalorum Rex, qui vrbem Romam omni præſidio vacuam ſemel obtinuerat, ſub *Leone* Auguſto iterum Italiam aduentare cupiens, vt ſcribit *Paulus Diaconus*, citra Populoniam a *Baſilico* patricio, nauali ſuperatus certamine, Carthaginem inglorius repedauit. Vnde ad hoc reſpiciens Poeta dixit, *madidum latino cruore.* Legi enim alicubi, quod ad hunc locum facit, Antemium, qui tum tenebat vrbis imperium, Baſilico a Leone Auguſto in ſubſidium miſſo, ad Wandalorum conatus infringendos. Italicam claſſem coniunxiſſe.

(9) Scilicet, a Wandalis. Siquidem relicta vrbe, per Campaniam ſeſe effundentes cum Mauris cuncta ferro flammiſque conſumunt, quidquid ſupereſſe poteſt diripiunt, captiuamque nobiliſſimam ciuitatem ad ſolum vſque demoliuntur, captivant, prædantur. Nolam nihilominus vrbem ditiſſimam, aliaſque quamplures pari ruina proſternunt. Neapolin præterea, quaſque ob firmitatem capere non poterant, rebus agrariis exinanitas relinquunt. Autor eſt *Paulus* præfatus.

(10) Herulorum origo itidem germanica eſt. Sunt enim e Gothis profecti Heruli. Ab his, vt *Procopius* ſcribit, Dalmatia depopulata eſt, circa Sigidonum loca cuncta occupata, tum Illyricum, Thracia ac loca vicina penitus deleta. Deinde ad antiquam patriam reuertiſſe.

(11) Hoc eſt, ſi velim meminiſſe, & ſi velim geſta eorum defendere a ſilentio, ſi nollem pati vt obliuioni traderentur.

(12) Muſico. Papinius. *Pierius menti calor incidit.* Nam in Piero monte Theſſaliæ, protendente ex Ioue & Mnemoſyne, Muſas natas atque educatas fabulantur.

(13) Pro furore, vel ſtimulo poſuit. Oeſtrum enim eſt inſecti genus, cui nomen

 Aſilo

Asilo. Romanum est, vt ait *Maro* lib. Georgic. tertio. Ea boues & equos in rabiem agit. Vnde qui magno animi motu rapiuntur, Oestro perciti dicuntur.

(14) Tantam ferunt Cynthi montis, qui Delo imminet, magnitudinem, vt vmbra sua Ægæi maris ambitum protegat.

(15) Scilicet, *ad gesta tua*, Cæsar, *describenda*. Bacchus enim poetarum numen est, vt Phœbus. Maro: *Adsis, o Leane pater.*

(16) Vel quia victor fuit. Vnde Poeta libro tertio: *Accola callicori remeans vbi corniger Indo.* Bacchus *Pampineis ornauit tempora vittis.* Vel ad ortum Bacchi, nam in monte Mero Indiæ altus est. Vnde locus fabulæ datus, Iouem in femore ipsum aluisse, autor est Mela. Græce enim μηρὸς femur dicitur.

Tempus erit cum bella canam(1), *quibus horrida vinci*
Bactra(2) *venenatis dabitur confisa sagittis,*
Carmanosque(3), *Syrosque*(4) *truces, Libyenque perustam*(5),
Æthiopumque plagas(6), *vel cum duce Cæsare, victor*
Vsque coloratos transcendet miles ad Indos(7).
Cum fugiet deuictus Arabs(8), *timidique Sabæi*(9)
Terga dabunt, alio que ingens tremet obruta mundo
Taprobane(10), *cum victa palus Mæotica*(11) *cernet*
Signa triumphato Germanica feruere Ponto.
(12) *At noua nunc belli moles, superumque profanis*
Lis exorta odiis(13), *claras cum euerterit vrbes:*
Ordiar hinc(14) *seriem, & rerum primordia pandam.*

(1) Vaticinium futurarum victoriarum Cæsaris, ac si dicat: *Nunc gesta a te, Cæsar, ordiamur, cum materia non sit defutura, te totius orbis victore.*

(2) Prius *Zariaspe*, postea *Brictium* ab amne nuncupatum est. Bactri obtinent aduersa montis Paropanisi, *Plinio* autore libro 6. *Strabo* redarguit eos, qui Bactros extra habitabilem & temperatam terræ zonam posuerunt. Horum regio, vt & Sogdianorum, vltimis Scythis attributa est.

(3) Apud *Ptolemæum* duplicem inuenio Carmaniam, desertam vnam, cultam alteram. Carmanorum mores magna exparte Persicos *Mela* scribit lib. tertio. Plura præter alios de Carmania *Marcellinus* lib. vicesimo tertio.

(4) *Porphyrion* Horatianus interpres, scribit eam regionem, quæ nunc *Syria* dicitur, olim addita syllaba fuisse *Assyriam* nominatam. *Strabo*: *Qui vero proprie nunc*, inquit, Syri *appellantur, vsque ad* Cilices *&* Phœnices & Libes *&* Ægyptium pelagus, *&* Issicum sinum, *& ab hoc olim vsque ad* Euxinum. Quare vtrique *Cappadoces*, tum qui ad Taurum, tum qui ad Pontum iacent, vsque ad hoc tempus *Leucosyri* appellantur: ac si sint aliqui Syri nigri. *Herodotus* eos a Græcis *Syros* dici ait, qui *Assyrii* appellantur a Barbaris. *Xenophon* Syros ab Assyris, vt refert *Camers*, passim separat.

(5) Signate, quia Libya pluuia eget, propter nimiam siccitatem. De Libyæ nomenclatura tam græci quam latini concordant, scilicet, a Libya quadam muliere indigena. Qui Iudæorum sequuntur opinionem, dicunt ex Cham Noe filio fuisse natum Mesraim, cuius filius Libyus fuerit, a quo Lybiam denominatam volunt; autor *Iosephus.* Veteres geographi Libyam in quatuor prouincias diuiserunt: sed a posteris, vt *Sextus Rufus* refert, per omnem Africam sex prouinciæ factæ sunt. Alii plures in ea prouincias esse dicunt. Lege *Ptolemæum* in principio quarti, & *Solinum* cap. quadragesimo. *Parrhasius* commentario secundo in Claudiani raptum, quibus Libya nominibus antea fuerit appellata, refert.

(6) Vtrosque Æthiopas intelligit. De primis lege *Ptolomæi* cap. septimum. De secundis cap. octauum libri quarti. Sunt qui *Æthiopiam* dictam velint a verbo græco αἴθω, quod *vro, incendo, ardeoque* significat, & ὤψ, *facies*, & *aspectus*, quod solis aspectu plurimum torreat. *Plinio* dicta ab *Æthiope* Vulcani filio. A diuo *Ambrosio*, vilis & abiecta interpretatur: fortasse, quod magna ex parte inopem vitam & pastoralem ducant. *Iosephus* scribit Æthiopes ante a Chuso Chami filio fuisse Chusæos cognominatos. *Diodorus* tradit, Æthiopes gloriari, se esse hominum primos. Argumentum idem exequitur in principio libri quarti. Porro sita est Æthiopia ab Oriente hyberno ad Occidentem hybernum. Meridiana cardine siluæ Hebeno maxime virent. Meridiana eius parte imminens mari mons excelsus, æternis ardet ignibus *Ænocauma* dictus.

(7) Id est, *sole tinctos.* Maro: *nigris demissus ab Indis.* Ab Emodis montibus incipit India, a meridiano mari porrecta, fauonii spiritu saluberrima. In anno bis æstatem habet, bis legit frugem, vice hyemis etesiis potitur. autor *Solinus.* Reliqua de Indiæ spatio ex *Strabone* & *Plinio.* Est enim spatiosissima ipsa, & non gentium tantum & oppidorum prope innumerorum, sed omnium rerum prouentu, ære tantum & plumbo excepto, felix. Flumina cum plurima, tum maxima habet: quorum irriguo procursu fit, vt in vdo solo proximantis solis vis nihil non vberrime gignat. Multæ etsi gentes ac variæ, vt iam diximus, Indiam incolant, nulla earum tamen, teste *Diodoro*, originem trahit extra Indiam, sed omnes *indigetes* appellantur. Scribit *Megasthenes*, neque Sesostrim Ægyptium, neque Tearconem, neque Æthiopem, sed nec Nobocodrosorum, qui magis a Chaldæis probatur quam Her-

cules

cules, rursus neque Idanthyrsum Scytham, immo neque Persas ipsos, aut Cyrum regem Indiam attigisse: Semiramin autem priusquam egrederetur, obiisse. Accedunt, qui Herculem nunquam Indiam fuisse ingressum, affirmant. *Eratosthenes*, & aliorum scriptorum magna pars, Herculis & liberi patris gesta fabulosa & minime credenda arbitrantur.

(8) Triplex a *Ptolemæo* Arabia ponitur, *Petræa* vna, *Deserta* altera, *Felix* tertia. De *prima* & *secunda* meminit lib. quinto, de *tertia* lib. 6.

(9) *Strabo* dicit *Sabæos* incolas Arabiæ felicis. Apud hos thus, myrrha, & cinnamomum nascitur, aliaque odoratorum genera, quorum meminit *Theophrastus* lib. nono de historia plantarum. Nemo autem ignorat, *Sabæos* a *Marone* primo Georgicorum *molles* non ab re appellari, quales fere reddere solet rerum copia. Mollitiem autem ignauia sequitur, & animus plane effeminatus, quem timor arguit. *Seruius* ait *molles*, quia aere clementiore, quam fere alibi vtantur, dici. *Probus* autem inquit molles, vitio sermonis, quia parum viriliter loquantur. Ego *Straboni* subscribo, vt & doctissimus *Camers*. Bene ergo *timidi* a Poeta, quales omnes segnes & deliciosos videmus, vocantur, hoc est, *imbelles*.

(10) Syntaxis. *Cum ingens Taprobane obruta tremet alio mundo*: vel *cum tremet obruta ingens alio mundo*. Quoniam insula in mari Indico est, & armis Cæsaris obrui posse videtur. Signate dixit, *ingentem*: quia, vt *Plinius* refert, non defuerunt, qui crederent alium mundum esse. Formam eius insulæ appingit *Ptolemæus* vltima tabula Asiæ. Huius insulæ ingens a terris aliis distantia facit, vt de eius situ, magnitudine, ac incolarum moribus plurimum discrepent autores. Hinc factum est, vt cum de loco remotissimo sermo incidit, prouerbiali figura dici consueuerit, *vbi Taprobanen Indica tingit aqua*. Ea figura primo de Ponto *Ovidius* vsus est. Vel dixit, *alio mundo*, quoniam maior pars vltra æquinoctialem plagam posita est sub ariete, vt *Ptolemæus*: sub cancro, vt *Dionysius* Poeta.

(11) De hac inferius dicemus.

(12) Reassumptio est.

(13) Dicit hoc, propter Palladem, quæ Palatinis fauebat: & propter Dianam, quæ a Cæsareanis stabat partibus, vt postea latius patebit.

(14) Id est *ordinem describam*: & per figuram, quæ *Correptio* appellatur, se non seriem totam scripturum dicit, sed principia rei gestæ. Et hoc artificiose factum est a Poeta. Nam admonet *Horatius*, pleraque differenda esse, & in præsens tempus omittenda. Quare Poeta huius præcepti memor, hic libat rem: sed libro secundo lucidius narrat.

(1) *Postquam magnanimi iusto data Norica tellus* (2)
Cæsaris arbitrio est, regnum qui legibus anceps(3),
(Quandoquidem Imperium sceptrum commune refellit,
Nec patitur regnare duos (4)) *discerneret æquis,*
Iudicii impatiens, simul atque vt cederet alter (5),
Possesso non iure solo & dotalibus aruis (6),
Decreuit, vigiles extemplo it rumor ad aures
Boiugenum heroum (7), *gliscitque insana cupido*
Regnandi, sæuitque animis gens aspera bello.

(1) Quoddam narrationis proœmium incipit Augustæ Vindelicæ *Albertus* & *Robertus* (quem & alii *Rupertum* vocant) Duces, vt de summa rerum disceptarent, ad Cæsarem profecti sunt. Vterque ius suum Cæsari trutinandum reliquit: qui pro *Alberto* sententiam tulit: indignatus propterea *Robertus*, arma parat.

(2) Scilicet, ea portio Bauariæ, quæ Duci nuper *Georgio*, cognomento *diuiti*, parebat, & litis caussa fuit, atque profani odii inter gentiles Principes.

(3) Id est, incertum, cui seruiret, & sub cuius ditione esset futurum. *Æquis legibus*] Hoc est, vt ius fasque dictaret.

(4) Nam semper alter veretur, ne se spreto alter singulariter eligatur. Vnde *nulla fides regni sociis*, vt *Lucanus*: *Sociisque comes discordia regnis*, vt *Statius*, & noster Poeta inferius: *Amor impacatus ad arma Gliscit, & in sociis pollens discordia regnis.*

(5) Scilicet, *Robertus* inpatiens iudicii, cederet ex solo non iure possesso.

(6) Quæ ipse propter matrimonium occupata prætendebat tueri.

(7) Ostendimus superius, Noricum a Bois possessum fuisse, vbi ex *Strabonis* autoritate, victos eos a Tauriscis, incoluisse diximus vlteriorem Danubii ripam: vnde adhuc *Boioaria* appellatur.

* *Interea armisonis mundum Bellona* (1) *quadrigis*
Lustrans, Arctois fixit Dea lumina terris.
Tunc secum: Nunquam ne meas Germania (2) *vires*
Sentiet? aut mentes regno semel vlta superbas
Danubium (3) *aspiciam, Vindamque* (4) *Ænonque, Licumque*
Corporibus fluere, & spumantem sanguine Rhenum?

(5) Per me Dardanidæ, per me iacet Ilium, & ingens
Regnum Asiæ, fontesque ruunt a culmine Thebæ (6),
Ipsa ego ad Æmathios (7) madefacta cruore Philippos
Lethalem impleui membris ciuilibus agrum.
Quid nunc Thermopylas (8), Marathoniaque arma (9), fugamque
Commemorem Xerxis? quid tinctas sanguine Carras (10)
Hesperio (11)? & volucrem vexilla timentia Parthum (12)?
Magna Philistæum (13) stimulasse in prælia Regem
Odeacro superante, parum est: nec Saxona tandem (14)
Edomitum duris (15) decima trieteride (16) Francis (17).
Censuerim in voto, & deletos funditus Hunnos (18).
Nescio quid maius (19) Martis ferus incoat alti
Nunc animus, pugnasque diu, cladesque morari,
Et differre nefas (20), belli ventura cruenti
Consilio premit Albertus (21), *vocat vndique gentes*
Lantgrauius, *sumptisque feri Bussactores (22) armis*
Exacuunt animos venturo Marte profanos.
Respice quam sublimis eat, quotque agmina secum
Auxilio moueat Virthymberzentius *heros.*

* Fictio poetica mire congruens laudi Germanorum: quos ita bello præstare innuit Poeta, vt Bellona inuidia mota (nam in bello, ne sibi palma ab iis eriperetur, dubitabat) statuit deprimendum nomen Germanicum: id autem fieri non posse, nisi se suis ipsorum viribus conficerent.

(1) Ἐνυὼ Græce vocatur, Martis soror, dea bellorum.

(2) Poeta in lib. octauo particulariter Germaniam describit, vbi & nos officium nostrum faciemus. Hic obiter referemus id, quod a *Vadiano* nostro adnotatum est: non conuenire inter plerosque, vnde *Germani* dicti sint. Sunt enim qui a vernaculo ductum vocabulum putent, quod *Garman, illi totum virum* nominant, atque hinc dictos ab insigni fortitudine sibi persuadent. Sunt qui a *germinando* velint Germaniæ nomen inditum: quod in ea mira sit & frequentissima hominum generatio. Hinc a *Solino* dictum: *Diues hominum terra, frequens populis numerosis.* Aliis placet *Germaniam* dictam, quod eius regionis homines. veluti *fratres* & *germanos* mutua se diligant caritate. Nam patet omnibus ad eos accessus. Aduenientes omnes promiscue, porrecto poculo suscipiunt. Aliis recens est *Germania* vocabulum, vt *Tacito*. Verior aliis *Strabonis* sententia videtur: existimantis, Germanis a Gallis datum nomen: quod eos habitu corporis, ac animi moribus paulisper imitarentur. Sed id euidenter *Irenicus* refellit: qui & a Græcis nos itidem *Germanos* nominatos esse, grauissimorum autoritatem secutus adnotauit, & non ἀδελφοὺς, vt *Celtes*, A Iudæis vero *Ascenasim*, ab Ascenate.

(3) Per Germaniæ Pannoniæque populos, hoc nomine decurrit: quorum poeta in quarto lib. meminit: vbi ad Illyricum in Austrum deflectit, *Ister* appellatur.

(4) Hic Warnefrido *Virda*, nostra lingua *Wertach* dicitur, Vindeliciæ fluuius. *Ænonque, Lycumque*] *Ænus* fluuius Baioarios a Vindelicis, & hos a Rhætiis Lycus diducit.

(5) Innuit Poeta latenter, maxima imperia bello corruisse. Per *Dardanidas* Ilium, & regnum Asiæ bellum Troianum intelligit.

(6) Fraternum significat bellum Etheoclis & Polynicis, quod nuda potestas armauit, vt est apud *Papinium*.

(7) Bis pugnatum est in Philippicis campis, teste *Marone*: *Romanas acies iterum videre Philippi.* Primum sub Cæsare dictatore contra Pompeium. Huius belli meminere inprimis *Cæsar* ipse tribus libris de bello ciuili, *Plutarchus* in Cæsare & Pompeio, copiosius *Appianus* libro secundo bellorum ciuilium, diuus *Augustinus* libro diuinæ ciuitatis tertio, *Eutropius* & *Orosius* lib. sexto, Lucanus toto opere Pharsaliæ, *Florus* lib. quarto. Rursus sub Augusto contra Cassium & Brutum. Hoc bellum scribunt *Liuius*, *Plutarchus* in M. Antonio & M. Bruto, *Appianus* lib. quarto, *Florus* eodem, *Eutropius in* septimo, *Suetonius* in Augusto, *Orosius* lib. 6. Meminit *Lucanus* lib. 1 ibid. *At non magnanimi perculsit.* Dixit autem *Emathios*, quod Philippi ciuitas est in Edomica regione, quæ est Macedoniæ iuxta Thessaliam, prius appellata Crenida. Philippus nomen mutauit, ob merita lati abs se auxilii contra vim Thracum, expugnare vrbem conantium. Thessaliam vero variis nominibus nuncupatam fuisse, tradunt fere omnes, qui de ea aliquid memoriæ mandauerunt. Vnde *Emathia*, ab *Emathione*, vt Æmonia ab Æmone.

(8) Angustiæ Termopylarum claræ sunt certamine Xerxis maximi omnium regum Persarum. *Liuius* scribit, Thermopylarum iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam diruit. Nomen illæ a thermis accepere, quæ passim circa præcelsa iuga, quas illi pylas vocant, scaturiunt.

(9) Innuit pugnam terrestrem Darii Persarum regis, aduersus Athenienses, in qua a Milti-

a Miltiade superatus est in campis Marathoniis, qui Atticæ sunt. Lege *Herodotum.* Meminit item *Gellius*: vt latiuscule indicauimus in carmine *Pici* de Cruce, ibid. *Sed nec tam tumidam victrix te Gracia quondam Reddiderant casi Marathonis in aquore Persa.*

(10) Crassianam cladem designat, quam late scribit *Appianus* in Parthico, *Plutarchus* in Crassi vita, *Florus* lib. tertio, item *Iustinus*, *Eutropius*, *Orosius* & alii. Sunt autem aliæ *Carra*, quas *Plinius* iuxta Sabæos esse scribit. Nam hæ ad quas Crassus interiit, in Mesopotamia sunt. *Carra* etiam dici numero singulari, testis est *Hermolaus.*

(11) Latio. *Lucanus Assyrias Latio maculauit sanguine Carras.*

(12) Propter equorum celeritatem & sagittam, quam post tergum mittunt. Autores *Herodotus* & *Herodianus.*

(13) Sensus est: *Non censeo ex sententia mihi satisfecisse, si aliquando Germani inter se pugnauerint.* Et est obiectioni tacitæ responsio. Pugnauerunt Germani, sed non adeo, vt eorum gloria minor sit propterea. *Odeacer* genere Wandalus, seu Herulus: quem tamen nonnulli Rhugum, *Procopius* Italum militem fuisse tradidit, Vrbe Italiaque potitus est, Augustulo deposito a Wandalis, qui in natali solo remanserant, accersitus, quod a Feleteo Rhugorum Rege incesserentur bello, nihil de vrbe Roma, aut Italia sollicitus, exercitum duxit in Feleteum: hosteque interfecto, tam ociose ingressus est, quam alii Romani duces clarissimam aliquam victoriam adepti consueuere. *Albertus* ex hoc transitu, quem tam facilem habuit, Odeacrum Vandalorum Regem fuisse coniectat: qui belli huius quoque meminit cap. 35 lib. 1 Wandaliæ. Hic tamen illi non fuit perpetuus successus. Nam cum iam annis quatuor ac decem Italiam satis pacate tenuisset, a *Theoderícho* Ostrogothorum Rege impetitur armis, bis vincitur, & tandem dolo occiditur. Autores habes *Procopium*, *Paulum Diaconum*, *Pomponium Latum.*

(14) Caroli Magni Saxonicum bellum tangit, quod fere duos & triginta annos gessit, interpolatum tamen.

(15) Quod amore libertatis dura quæque tulerint. Quanto eam studio seruauerint, vel prouerbium admonet, etiamnum vulgo tritum: *Liberior Franco sum.*

(16) Hi enim sunt, vt Comes *Nuenarius* ad Carolum quintum scribens, ait, qui Saxonum gentem bellicosissimam, & Romanorum viribus insuperabilem, diuturno bello domuerunt, victamque CHRISTI sacratissimam religionem profiteri, compulerunt. Hi Hispaniam prius occupatam Sarracenis, Pannonias Hunnis, Sarmatiam Sclauis, totum Balearicum mare vexatum Mauris, tam breui tempore subegerunt, vt nescire possis, maior ne felicitas eorum in consequendis ac retinendis, quam fortitudo in expugnandis prouinciis fuerit. De origine & sedibus priscorum Francorum postea dicemus.

(17) Triginta annis.

(18) Hunnorum gens post Attilæ mortem, quem illi *Ethele* gentiliter vocabant, penitus desiderata concidit exoleuitque. Id *Luitprandus Ticinensis* in 3 volumine suo exacte ac emuncte disserit, teste *Irenico*: qui hallucinatos eos dicit, qui Hungaros ab Hunnis deduxerunt. Hunnos germanica lingua vsos, autores testantur, qui Attilæ gesta in literas retulere. Hungari vero semper alienissimam ab idiomate germanico sortiti sunt. Porro Hunnorum originem, quæ *Prisco* referente ac *Iordane*, Dæmonica fuit, Gothicam ostendit *Irenicus.*

(19) Bellona cum videret iam sponte animos belli auidos, præmeditatur longe maius facinus, quam sub Carolo vel Odeacro perfecerat. Videtur Poeta hoc bellum Noricum cæteris præponere magnitudine.

(20) Postquam est apta occasio, qua nocendi cupidi duntaxat opus habent.

(21) Hic per occasionem omnium principum nomina recitantur, qui bello interfuerunt..

(22) Antiqui populi, qui Westphaliæ partem olim incoluerunt, vt patet ex *Ptolemao.*

Sic ait, & Pugnam nigri de faucibus Orci
Euocat (1): *huic tristis famulam se iunxit Erinnys* (2).
Dein Rheni auriferis velox allabitur oris (3),
Atque Palatinas fertur bacchata per vrbes,
Pugnæque, irarumque æstus effundit anhelos.
(4) *Qualis in Actæis alterna lampade* (5) *lucis,*
Fertque refertque gradus cerealibus (6) *acta sacerdos.*
Aut vbi in Hismeni (7) *ripis, gelidiue Aganippes*
Ogygiæ celebrant repetita (8) *triennia Bachæ* (9),
Hanc circum Eumenides (10), *bustalibus horrida tædis* (11)
Agmina, crinales iactant per inane cerastas (12),
Incumbuntque animis, cæcosque cupidine regni
Impellunt furiis, tantique incendia belli
Sollicitant, addunt vires, audaxque ministrant
Pugnandi robur, mentesque ad prælia vertunt.
Protinus attonito crescunt sub pectore motus,
Impatiensque moræ subiit furor: inde regendi

Ambitio

Ambitiosa fames, amor impacatus ad arma
Gliscit, & in sociis pollens discordia (13) *regnis.*
Iam vigili statione vrbes atque oppida late
Cinguntur, ferrique duces exasperat ardor.

(1) *Erasmus Roterodamus* in explicando primo adagio Centuriæ primæ quartæ Chiliadis, tangit caussas, propter quas veteres poetæ, qui rerum vim ac naturam sagacissime perspexerunt, & aptissimis figmentis adumbrauerunt, tradidere bellum ab inferis immitti, idque Furiarum ministerio.

(2) Lis, Contentio, Furiarum præcipua. Neque enim quælibet ad hoc negotii conficiendum est idonea: sed omnium pestilentissima, cui nomina Mille, mille nocendi artes.

(3) Adeo Rhenus venis aureis scatet, vt egregie eius ripam Homerico verbo *Argyrodinen* appellare possemus, vt ait *Irenicus.* Antiqui Germaniam omni auro exuerunt.

(4) Comparatio a sacerdotibus Cereris, vel Proserpinæ apud Eleusin Attici soli oppidum, noctu discurrentibus, accensis facibus.

(5) Scilicet, festis & sacrificiis Proserpinæ dicatis: a quibus profani voce præconis excludebantur, vt *Suetonius* ait.

(6) Quoniam per vices tædas ferebant, inuicemque altera alteri facem tradebat. Id autem fiebat, ad repræsentandos Cereris errores. Nam facibus in Ætna succensis filiam inuestigauit. *Papinius* libro quarto Siluarum. *Tuque Actæa Ceres, cursu cui semper anhelo Votiuam taciti lassamus lampada mystæ.* Qui versus ab interprete dissimulatus, vt *Parrhasius* admonet, habet historiam, quam ipse primo commentario in raptum Proserpinæ retulit.

(7) Trieterica sacra intelligit notissima. *Ogygia* autem, id est, Thebanæ, ab Ogygo primo Thebanæ ciuitatis Principe, sub quo primum diluuium factum est, longe ante quam illud sub Deucalione factum esse narratur. Vnde *Ogygia mala*, prouerbiali figura dicta, vel ingentia, vel antiqua.

(8) Amnis Thebarum, vt Aganippe fons a poetis decantatus.

(9) Quoniam singulo triennio repetebantur hæc sacra.

(10) A contrario dicuntur Furiæ, quoniam beneuolæ minus sunt, semperque ad mala impellant, vt sequitur.

(11) Pro torribus ambusti hominis arreptis accepisse videtur: cum proprie bustum sit, quasi bene vstum.

(12) Finguntur enim Furiæ crinium loco habere serpentes. Cerastæ corniculati serpentis genus.

(13) *Petronius Arbiter* in carmine de bello inter Cæsarem & Pompeium, Discordiæ imaginem graphice & erudite expressit.

Quo ruitis miseri (1)? *quæ tanta exordia Martis?*
Quodue paratis opus? quæ vos socialibus armis
Impellit rabies? satius si bella furorque
In Turcas (2) *translata forent, si Dorica regna* (3),
Ægeumque capax (4), *& Bosporus Hellesponti* (5)
Fræna sub Austriade rursus Rhenana subirent,
Armaque in Assyriam (6) *ferrentur, & obruta bello*
Ingemeret Babylon (7), *sceptrumque Orientis ad Alpes* (8)
Cæsar ab Eoa (9) *veheret Germanicus aula.*
(10) *Sed visum sic ire Deis. Iam certa* Robertus
Bella mouens animo, curarum voluitur æstu:
Huc tandem, atque illuc raptus cupit ire per arma,
Hostilesque equitum turmas, & frangere Marte
Iudicium, nec velle suum pro lege tenebit (12):
Austriades, inquit, prohibent me sistere regno.
Iura quis hæc sanxit? num regi cedere dignum est,
Cuius connubio iunctam tenet ille sororem (13)?
Ergo cælestes Superi, mortalia cordi
Si vestro, aut hominum fandum sedet atque nefandum,
Respicite huc, nec enim ignaris mendacia Diuis
Astruimus: propria cogor decedere terra.
Quis feret hæc? aut quæ mundi tam barbara proles (14),
Quis Scytha (15), *vel sæuæ Fascellidos* (16) *ara Dianæ* (17),
Busirisque (18), *& inexorabilis ara Geloni* (19),
Aut quæ iam veteres (20) *placarent sanguine diri*
Numina Teutatis (21), *Taranesque, Hesusque* (22) *repelli*
Nos animo ferrent æquo, dotalibus oris?

(1) Ex-

(1) Exclamatio est, vt illa *Lucani*: *Quis furor*, *o cives*. *& cetera*.

(2) Variæ horum sedes & origo traditur Sunt tamen qui judicent, hos, qui ætate nostra latissime imperitant, ortos ab illis Turcis, quos *Pomponius* inter Scythicas gentes retulit. *Plinius* Turcarum item meminit cap. septimo, libri sexti. *Cilix* græcus autor, rerum Constantinopolitanarum scriptor, vt refert *Volaterranus*, Turcis Hunicum tribuit genus. Reliqua *Otto Frisingensis* & *Volaterranus*.

(3) Græcorum imperium, cuius sedem Constantinopolim, patrum nostrorum memoria, Mahumetes expugnauit. Excidium eius Poeta in tertio per digressionem scribit. Doris regio Græciæ est, vnde Dorica lingua.

(4) Propter frequentes insulas, quarum suo loco mentionem faciemus. Redditur autem id maris ob huiusmodi Insularum crebritatem confragosum, vt *Dionysius* tradit, *Maro* innuit atque *Papinius*: ille quidem, *crebris legimus freta concita terris*. Hic vero in Achilleidos primo dicit: *Ægea frangunt vbi saxa procellæ*. Inde hominem ob lucri studium, nihil omnino lucri recusantem, *Ægæum nauigare*, vulgo dicimus. *Persius* Sat, quinta: *Ocius ad nauem*, *nihil obstat*, *quin trabe vasta Ægæum rapias*. Porro quid de denominatione scribant autores, refert *Hermolaus*. Pompeio dicitur Ægæum, quod ita crebræ in eo sint insulæ, vt procul aspicientibus species caprearum videantur. Siue quod in eo Ægæa Amazonum Regina perierit. Siue quod in eum Ægæus pater Thesei se præcipitauerit. Pherecides ait, antiquum cognomen Neptuni fuisse Ægæon, atque inde mari nomen inditum.

(5) Qui & Thracius, iuxta est Byzantium. Alter Cimmerius: de quo inferius. Vterque dictus a bouis meabili transitu, propter angustiam freti.

(6) Hæc post Euphratem est, amne tamen a Babyloniis diuisa. Ab Assur Iosepho Assyrii.

(7) *Chaldaa gentis caput Babylon est*, inquit *Solinus*. Sic a Græcis & Latinis dicitur. Hebræi *Babel* nuncupant. Rationem nominis pete ex lib. Geneseos, & primo *Iosephi* Antiquitatum. De prima Babylonis origine gentiles historici ab Ecclesiasticis plurimum discrepant. Has contrarias opiniones concordat *Berosus*. Communis gentilium sententia est, fuisse Babylonem a Semiramide primum constructam. *Ouidius* 4 Metamorphoseos, vbi dicitur, *altam Coctilibus muris cinxisse Semiramis vrbem*.

(8) Occidentem, seu Italiam, vt ex duobus Imperiis vnum solidum esset. Italiam limites habere iuga Alpium *C. Sempronius* autor est, & *Ptolemaus* lib. Geographiæ 3. Etymum Alpium in *Staurostici* enarratione diximus.

(9) Orientali.

(10) Ex eorum sententia, qui omnia fato fieri dicebant.

(11) Hic ductus est rerum, qui ad cetera quæ sequuntur, trahitur.

(12) Iuxta illud: *Sic volo*, *sic iubeo*, *sic pro ratione voluntas* Quod tamen nequaquam fieri debet, vt alicubi admonet *Iustinianus* ac vere Imperatoria illa vox diui *Traiani*, qui dum præfectum prætorio ense cingeret: *Hunc*, inquit, *ensem*, *si iuste imperauero*, *pro me*: *sin autem male*, *contra me vtaris*. Sicut enim per Principem cum benefacit, plurimorum vitæ & saluti consulitur: ita & error Principis, pro *Nazianzeni* sententia, ad multorum perniciem pertinet.

(13) Albertum intelligit, qui *Kunigundem* filiam *Friderici* tertii, sororem Cæsaris *Maximiliani*, feminam probatissimam, nuper non sine sanctitatis opinione defunctam, vxorem habebat. *Et*, *ille*, per contemptum legendum est.

(14) Fera, sæua, hoc loco.

(15) Sensus est: *Tantum abest a ratione humana*, *quod Cæsar indicauit me discessurum a regno meo*, *vt illis etiam crudele videretur*, *qui ab omni crudelitatis genere minime abhorrebant*. Inter quos Scythæ non postremo loco habiti sunt. Quippe feritas eorum apud Græcos in prouerbium cessit, vt quicquid agreste, quicquid barbarum ac sæuum intelligi vellent, id *Scythicum* appellarent.

(16) Apud Dianam Tauricam, hostiæ erant peregrini & hospites. Meminit *Lactantius* lib. de falsa religione cap. 21. Autorem immanis huius sacrificii indicaui in scholiis, quæ lib. *de Immanitate* a *Pontano* inscripto, adieci. Id autem crudele sacrificii genus cum Romanis displicuisset, ad Laconas Diana est translata, vbi sacrificii consuetudo adolescentulorum verberibus seruabatur. Hi autem adolescentes *Bomonica* dicebantur, quod aris superpositi contendebant, qui plura possent verbera sustinere. Ex iis castigandus locus interpretis *Papinii* super illud in octauo Thebaidos: *Taygeta & pugna*, *laudataque prælia matri*. Quo loco passim legitur, *suo Minice*: cum legendum sit, *Bomonica*, vt *Camers* doctissimus admonet.

(17) Quod simulacrum eius sublatum in fasce lignorum absconditum fuerit.

(18) *Quis aut Eurysthea durum*, *Aut illaudati nescit Busiridis aras*? hominis scilicet sceleratissimi, & nunquam nominandi, qui equis suis epulandos hospites dabat. Hercules hunc domuit, ex Africa in Ægyptum profectus. Negat *Eratosthenes* vllum in Ægypto vnquam Busirim fuisse: idque totum confictum ait, ad indicandum loci inhospitalitatem.

(19) Ita exemplar emendatum habet, non, *vmbra Palici*, Constat ex *Mela*, Gelonos Marti victimam humanam facere solitos. Ergo *ara Geloni*, id est, Martis, cui Geloni victimam humanam sacrificabant. Quanquam *Palicis* quoque sacrificari solitum erat eiusmodi victima. Quod videtur etiam *Maro*, vt *Lactantius* ait libro duodecimo Thebaid. strictim tetigisse: *Et implacabilis ara Palici*.

(20) Scilicet, Teutones & Germani. quod

rerum scriptores externi præcipue Gallis ea tribuerint sacrificia.

(21) *Lucanus* in primo : *Et quibus immitis placatur sanguine diro Teutates*, id est, *Mercurius*. Ita enim ab eis nominabatur. *Sulpicius* ait, *Teutates, qui mortis DEUS interpretatur.* *Tacitus* in Germania; *Deorum, maxime Mercurium colunt, cui certis diebus*, humanis quoque hostiis litare fas habent. Meminit & *Cæsar* in commentariis.

(22) Hos similiter maiores nostri humanis victimis placabant. *Taranem* autem *Iouem* vocabant. Vnde *Lucanus* hoc versu: *Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ*, innuit aram Iouis apud maiores nostros non esse mitiorem & sanctiorem ara Dianæ Scythicæ. Sed nec Romani huius immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Iupiter etiam sanguine colebatur humano. Vnde *Lactantius* loco iam citato : *Sed de Barbaris*, inquit, *non est adeo mirandum, quorum religio cum moribus congruit : Nostri vero, qui semper mansuetudinis & humanitatis gloriam sibi vendicarunt, nonne sacrilegis his sacris immaniores reperiuntur?* & quæ sequuntur. Reperio priscos Teutones secundum Mercurium proximo loco Martem coluisse sub *Hesi* nomine. *Lucanus* : *horrensque feris altaribus Hesus.* *Lactantius* : *Galli* Hesum *atque* Teutatem *humano cruore placabant.*

Dixit, & arcanum patris penetrale Philippi
Ingressus, quem Marte super belloque futuro
Voluentem, aggreditur multa, & sic turbidus infit:
Quæ te cura premit belli, pater? aut mihi soli
Succumbet dotalis humus: vel, quod precor, omnes
Auertant superi, caris vi pellar ab oris.
Non regni est securus amor, tutumque duorum
Imperium (1): *at vastis pugnax Germania* (2) *lucis* (3)
Excitur, populique ruunt Mauorte furentes.
Belliger Austriades (4), *alto de vertice Carnos* (5)
Atque Alpes (6) *in bella mouet, Stiriamque* (7), *suumque*
Impellit Tyrolum (8), *trepidatque Carinthia* (9) *secum,*
Intonsique ruit pubes crinita Sueui (10).
(11) *Certe etiam nobis nec pronus in arma* (12) *Sicamber* (13)
Auxilio deerit, nec quæ se montibus arctat,
Gens durata gelu & nunquam satiata cruore
Heluetii (14), *& bello Gallorum exercita virtus* (15).
Iam nemore ingentes mens est excire Boemos
Hercynio (16), *& trepidas Regis conuertere in vrbes.*
Tu modo quid sentis resera. Quem talia contra,
Egregio sollers fatur sic ore Philippus:
Nunc regni cura est animo, & te posse tueri,
Hoc quodcunque reor virtute armisque potentem.
Nunc timeo Austriadas, genus insuperabile bello.
Cerno equidem, nec vana fides, gentilibus armis (17).
Tam fera communi tentari prælia damno
At quid, nate, velim, paucis aduerte docebo.

(1) Lucanus: *omnisque potestas Impatiens consortis erit.* Caussam diximus superius.

(2) Epitheton regioni conueniens. Nam vt idem *Lucanus* dicit: *Omnis in arctois populus quicunque pruinis Nascitur, indomitis bellis, & mortis amator.* *Seneca* quoque nominat Germanos, *auidam belli gentem.*

(3) Quibus abundat, & vt *Tacitus* scribit horrida est, &, vt *Mela* ait, magna ex parte, ac paludibus inuia est.

(4) Bene belliger. Nam *Maximilianus* sub titulo Austriæ Ducis, antequam ei Imperii fasces traderentur, nouem continenter annis bella illa grauissima cum Gallis, Leodiensibus, Geldriis, Batauis, atque Morinis confecit. Horum meminit Poeta paulo post, vt & aliorum, quæ gessit iam regio honore auctus.

(5) Montana enim inhabitant, hodie Carniolani, teutonice, *die Crainer.* Regio habet Comitatum Goriciensem non ignobilem, Iulium Carnicum *Plinio* & *Ptolemæo*, vt quidam ex loci situ contendunt.

(6) Iulias intellige ex *Tacito*, quæ & nonnullis *Itala* dicuntur. Sunt enim & alia Alpium vocabula.

(7) Et hæc montana est: præterquam ad ortum, qua Pannoniæ finitima est: ea ex parte se in vastam effundit planiciem. *Valeriam* hanc olim dictam. *Sylvius* autor est, nulla tamen autoritate. Porro Stiriam, Marchionatum olim *Fridericus* primus Ducatum appellauit: Quanquam id alii posterioribus Cæsaribus attribuunt.

(8) Prædiues Norici regio, nomen traxit ab arce eius nominis: quæ extat hodie: haud longe a ripa Atesis, ad Ameranum oppidum:

oppidum: olim celebris sedes erat Comitum Tyrolanorum, quorum meminit *Otho* noster & *Guntherus* Ligurinus: in qua sunt vrbes insignes, Radenburgum, Hallæ, Ænipons, Sterzinga, Brixina (veteribus *Brixnora*) Bolzanum, Tridentum. *Nauclerus* docet, quo titulo Principatus ille ad Austriacos Duces venerit.

(9) Hæc a Foroiuliensibus incipit, & vsque ad montana Carniolæ pertingit. Hæc prouincia Austriæ Principibus nomen *Archiducis* intulit: quod *Sylvius* in eius descriptione dicit. Is & in noui Principis auspicio, nusquam alibi auditas cæremonias ibidem recitat, & alia quædam, quæ lectorem delectare possint.

(10) Id *Tacitus* de priscis Sueuis prodidit, qui ad Albim fluuium habitarunt: quam regionem hodie incolunt Saxones. Bene igitur, ac iuxta erudite admonet autor ille commentarioli, quo explicantur vetusta Germaniæ populorum vocabula apud *Tacitum*. Non ad viuum, quod aiunt, omnia statim exigenda esse in veterum descriptionibus. Verum Poeta de populis, quos hodie Sueuos dicimus, loquitur, propter Durgouios & alia loca, quæ *Cæsar*, ceu Princeps Austriæ, hæreditario iure in Sueuis possidet.

(11) Hic populos suas partes secuturos recenset. Ne inopes auxilii, amplissima Palatinorum domus videatur, aut penitus in rebus aduersis destituta. Quandoquidem & inter Principes verum est, quod vulgo iactari solet, *Amicos secundis quidem rebus parari, ceterum non nisi aduersis probari.*

(12) Geldrius. *Hunibaldus*, a Cambra Antenoris vxore astutissima genti nomen datum, autor est. Mihi commentum videtur, vt pleraque alia. Sicambriam ponunt *Ptolemæus* & *Tacitus* inter Bussacteros paruos, & Bructeros, Longobardosque: vbi etiam *Abbas Spanheimensis* putat habitasse Francos: quod *Comiti Nuenario* a ratione non videtur alienum.

(13) Autores fide digni, fortissimos bellicæque rei expertissimos prodire Sicambros: hæc tamen fere nota apud *Cæsarem* nobiles, quod ex rapto mos esset illis victitari & latrociniis.

(14) Haud dubium quin Poeta intelligat eos, qui nunc *Suiceri* vocantur, intra Rhodanum & Rhenum populi bellicosissimi. Habuerunt enim & alias nationes, vt refert *Irenicus* lib. 11.

(15) Id referri potest & ad Iulii Cæsaris tempora, qui ad CCC milia olim transire conantes in Galliam, bello compressit, vt notum est, summo autorum diuo *Iulio* tradente. Et ad nostra etiam tempora, ob memorabile illud prœlium in suburbanis Mediolani, a Francisco Gallorum Rege gestum contra eos. Pugnam hanc *Vadianus* retulit in commentarios, quos doctissimus ipse erudite scripsit in *Melam*: quam vbi legeris, statim cognosces, victis Helvetiis id obtigisse, quod paucissimi victores consequi solent. Primum magis placet: nam antea opus poeta absoluerat, quam hæc pugna fieret.

(16) Quia Boemia vndique est cincta silua Hercynia, de qua Poeta in lib. octavo, & nos illic copiosius, pro instituta breuitate, referemus.

(17) Quoniam *Palatini* & *Albertini* Bauariæ Duces iuncti affinitate erant.

(1) *Est locus ad Rheni ripas, atque vltima mundi*
Littora, ad Oceanum magnum, qua Graius Vlysses
Tartareum Ditem, atque animas mouisse silentes
Dicitur, & nigros traxisse ad sidera Manes.
Densum ingensque nemus, vallesque feruntur opacæ
Excipere has vmbras, pallensque vbi carmina bubo(2),
Et stryges infernæ, læuaque (3) *sub ilice* (4) *cornix* (5)
Effundunt, lucosque volant simulacra per altos.
Hinc exaudiri fremitus, fontesque figuras
Insolitis vlulare modis, claustrique refractis
Legibus inferni superas euadere ad auras.
Cocyti perhibent Manes, cum sacra sacerdos
Incohat(6), *& domito luctantes extrahit Orco.*
Extemplo nutare nemus (7), *trepidamque sub imo*
Tellurem mugire ferunt, mirabile visu,
Vicinos atra obnubi caligine montes
Accipimus, siccari vndas, & currere retro
Flumina, & astriferum nebulam prætexere cælum.
Non aliter magico turbantur carmine Thraces,
Cum sæuit Rhodopæa nurus (8), *lateque per Hæmum* (9),
Horrida Circæi crudescunt sibila cantus (10).
Sed postquam paulum Vatis furor ille quiescit,
Voce canit responsa Deum, nec certius illo
Prædicit quicquam Cyrrhæo Phœbus in antro(11).
Inuidet huic Hammon (12), *& si sua cornua tollat,*
Prædictisque rudem voluat Garamanta futuris.

Quid vos Chaoniæ quercus (13), *sanctumque per umbras*
Pana Lycaonias (14)? *signisque excepta mouentis* (15)
Niliacæ responsa bouis (16)? *quid in aere læuo* (17)
Commemorem cantus auium, cursusque volantum?
Ceditis huic omnes, quare cum crastinus ortus
Fulserit, & croceos aurora retexerit ignes (18),
In nemus ire para, lucosque require silentum
Hic diuum mentes, & belli arcana futuri
Prædisces, venturamque omnem ex ordine pugnam.
Finierat. Tunc ille orsus, sic talia contra:
Postquam nosse cupis duri primordia Martis,
Euentumque iubes Stygios me poscere noctis
Nigrantis populos, caligantumque cohortes,
Exequar intrepidus, responsaque Vatis adibo.
Sic ait, interea prono iam Phœbus Olympo
Merserat auricomum caput Oceano Atlantæo (19),
Inque laboriferas surgens humentibus umbris
Luna vices, hominum curas mulcebat inanes (20).

(1) Aram Vlyssi consecratam significat. Eius meminit *Tacitus* in principio libelli *de moribus Germanorum*.

(2) Emendandus sic est codex, vt etiam inferius, *dirusque vbi carmina bubo*. Legi enim in emendato exemplari. *Pallensque vbi carmina bubo*. Bubones inter aues inauspicatas referri, nemo ignorat.

(3) Nota avis, vel viuacitate sua.

(4) Inter glandiferas numeratur.

(5) Ad sinistram partem sita.

(6) Accusatiuo iunxit, imitatione *Maronis*: *Te sine nil altum mens incohat*. Legitur etiam in neutrum prolatum. *Probus* in catholicis sic ait: Ho. *prima coniugationis est, &* haui *facit*, incoho, incohas, incohaui. *Quidam putant dici*: inchoare, *imperitissime. Nam neque post* c. *literam* h. *latina verba regunt: exceptis tribus nominibus, quæ supra posui*, Pulcher, Orchus, Lurcho. *Neque* o *litera ante* o *alterum latinorum verborum prima persona reperitur, sed illa tres vocales, quas ante posui*, E. I. V. *Nam nec* A *nec* O. Quod igitur *Plautus* posuit *reboo*, non latine, sed græce posuit. *Boo, Boas*, vnde deriuatiuum reboo.

(7) *Tibulli* carmina nota sunt: *Hanc ego de cælo ducentem sidera vidi*, & reliqua ex secunda Elegia primi. Sed de his, quæ Poeta hic narrat, inferius, vbi nonnihil de magia loquemur.

(8) Tracensis, a Rhodope monte Thraciæ. Est & Ioniæ ciuitas, vt scribit *Stephanus*. Ab utroque Rhodopæus & resolutione diphtongi Rhodopheius enuntiatur. *Ouidius*: *Hospita Demophoon tua te Rhodopeia Phyllis*.

(9) Et hic mons est Thraciæ. *Ouidius* in Transformationibus refert fabulam Rhodopes & Hæmi. Hi enim dum sibi diuinitatem adscribunt, ira numinum in montes sui nominis sunt conuersi.

(10) Maro: *Carminibus Circe socios mutauit Ulyssis*.

(11) Delphicum oraculum intelligit. Nam Cyrrha Phocidis oppidum est in littore situm. Delphi item in Phocide. Igitur Cyrrhæo antro, id est, Delphico, Phocensi, vt superius relatum est.

(12) Harenarium Iouem signat qui in Libya colitur. Caussam nominis atque cultus postea referam.

(13) De Dodonæo Iouis oraculo, quod Poeta hic tangit, inferius dictabimus, vbi Poeta ait: *Siluisse Lebetas vidimus*. Chaones, populi sunt Epyri.

(14) Id est, Arcadicas. Fuit enim Lycaon rex Arcadiæ. Pana autem præcipue Arcades coluerunt. Nam ipsum non solum siluarum credebant, sed & vniuersæ materiæ Deum appellabant: vnde nomen πανὸς impositum, quasi omnia in se contineret.

(15) Apim bouem intelligit, cui in Memphi duo delubra erant. Hunc autem oraculi loco habitum fuisse tradunt *Plinius* & *Pomponius*, qui paucis qualis Apis fuerit describit. Alii authores scribunt, tantæ dignitatis creditum, vt Iudæi quoque eundem sibi pro numine statuerint colendum, vt in Exodo, & quarto Basilæon libro scriptum est.

(16) Scilicet, ad cibum capiendum: & tunc, vt *Solinus* ait, dat omnia manifestantia de futuris de se consulenti: & ad hoc fortasse respexit Poeta.

(17) *Tacitus* in libro *de moribus Germanorum* scribit, volatus auium supra modum fuisse obseruatos a Germanis.

(18) Radios, quos spargens, omnia facit aurescere: vnde & illi nomen *Aurora* Croceus autem color idem qui aureus.

(19) Hesperio, Hispanico, *Dionysius* Poeta: *Circuit Oceani gurges tamen vndique vastus*. Qui quamuis vnus sit, plurima nomina sumit. *Finibus Hesperiis Atlanticus ille vocatur*. Breuitatis caussa vnde varia maris nomina sumpta sint, dicere prætermitto, docent illa *Plinius* & *Solinus*: ex nostris *Lactantius* cap. vndecimo primi, & diuus *Ambrosius* cap. tertio libri *Hexameron* tertii.

(20) Iuxta illud *Persianum*: *O curas hominum, o quantum est in rebus inane*. In hunc modum dicit *Solomon*, ille David Regis atque Prophetæ filius, tam regni gloria, quam vaticinandi sapientia omnium clarissimus, ad vniuersam ecclesiam Dei: *Vanitas vanitatum*, & cetera.

Ecce (1) *per immensum virgo Tritonia* (2) *cælum*
Labitur, & rigidos serpentum exasperat orbes.
Formidant siluæ, tellus tremit, adstupet æther,
Tempestasque alto visa est feruescere Ponto
Gorgoneo, quotiens Pallas quatit ægida, vultu (3),
Oreque vesanum virus vomit aspis hiulco.
Hæc Rheni ad littus, nigras delapsa per vmbras,
Phalsgraphidum *tecta alta petit, collesque superbos,*
(4) *Sopitum & noctem nequicquam heroa sub altam*
Miratur Pallas: namque illum insomnia belli
Versabant hinc inde, atroque furebat anhelans
Marte animus, mirum dictu, pugnamque ciebat.
Talia voluentem affatur sic Diua Robertum:
Quid nunc lente iaces, rerumque oblite tuarum
Indulges somno (5) *Boiorum* (6) *maxime ductor?*
Surge, age rumpe moram, & chari genitoris ab alto
Vt lux alma polo terris secluserit vmbram,
Mandata exequere, & lucos inquire silentes:
Sed primum corpus mergens fluuialibus vndis,
Purus adi (7), *purumque sacras te confer ad aras.*
Dixit, & in tenuem Pallas delabitur auram.
Austriadas contra sæuum indignata, diu quæ
Ingentem hanc victrix tristes exercuit iras.
Fabor enim, nec longa sequar, vestigia rerum.

(1) Particula *Ecce*, semper aliquid magnum & repentinum significat, vt apud *Maronem*: *Ecce autem a Tenedo.* Porro Poeta sumpta occasione hic Palladem introducit fauentem Palatino: recitatque caussas, quare inuidia fuerit Austriadas prosecuta, imitatus Maronem, qui id etiam facit, cum caussas memorat, quamobrem Iuno Troianos hostili animo insequeretur.

(2) Pallas modo Tritonia, modo Tritogenia a poetis dicitur, vt *Lycophronis interpres* ait. Vel quod a Tritone Libyæ flumine genita sit, vt *Æschylus* fabulose innuit. Vel quod a Ioue genita, apud Tritonem fuerit educata. Vel quod, vt *Callistheni* placuit, tertio die mensis genita fuerit: vnde apud Athenienses tertius mensis dies Palladi est consecratus. Vel quod a Iouis capite edita sit. Bœotiorum enim lingua, Triton caput dicitur. Vel quod eadem sit quæ & luna, quæ tertio a coitu die apparet. Vel quod nihil ab aere differat, quod est tertium elementum. Hinc est, quod *Diodorus Siculus* in primo dicit; aerem Pallada, nominarunt ac Iouis filiam dixerunt: virginemque fuisse, quoniam non corrumpatur, & sublimiorem locum teneat, quapropter ex vertice Iouis dicitur nata. Et *Trigeminam* appellant, propter tria anni tempora, ver, æstatem, hyemem. Quippe vetustas autumnum non numerabat: quia proprium non esse tempus existimabant, sed ex vtriusque confinio constare: Et *Glaucopis*: quod aer glauci sit aspectus, non quod habeat oculos glaucos. *Democritus* ait Palladem *Tritoniam* propterea cognominatam, quod tria hæc mortalibus elargiatur: bene consulere, recte iudicare, iuste agere.

(3) Quo scilicet fabulæ canunt Gorgonas fuisse puellas: vel quo ipsa Pallas fuit, cum Medusam trucidaret, vt canit *Orpheus* in hymnis. Alii tamen a Perseo Palladis ope scribunt obtruncatam.

(4) Color sumptus a *Liuio* & *Silio Italico*, de Hannibale. Vterque scribit illum sæpe in somnis bella agitasse.

(5) Bavarorum nunc.

(6) Si non dormiebat, vtpote bellorum somniis agitatus, cur ergo tanquam somno deditum arguit? Nempe, vt magis erubesceret, magisque bellicosum animum a desidia excitaret.

(7) Iuxta legem, *Diuos caste adeunto.* Nam vt *Tibullus* ait: *Casta placent superis.* Quod non solum superstitiosa gentilitas de animo, sed etiam de corpore obseruauit. Vnde dixit, *corpus mergens fluuialibus vndis* Qui vltimus pes deest in exemplaribus impressis. Sic Maro: *Donec in flumine viuo abluero.* At noster Legislator *beatos* dicit, *qui mundo sunt corde.*

* *Cecropiæ* (1) *quondam Rex, est ita fama, Mineruæ* (2)
Carus Otho (3) *templum erexit, centumque Sabæi*
Thura ministrabant aris solennia Mystæ.
Passim cultus honor, primum intemerata sub alto
Effigies defixa tholo (4), *non qualis ad arma*
Prosilit, & Libycos violentior explicat hydros (5):

Sed similis vultu, quo non experta maritum
Esse solet, Melitemque refert, aut Protomedæam (6):
(7) *Vel cum seposita Iliacum* (8) *Simoenta Medusa*
Ingreditur, pulchrosque artus in flumine viuo
Proluit, & rutilo splendorem a vertice vibrat.
At sub marmorea pictum testudine templum
Cernere erat, cum discusso capite orta tonantis (9)
Perrexit Libyam (10), *& primum Tritonide ripa* (11)
Exiliens visa est, nec adhuc fuit ægide præter
Insertus (12), *Garamasque* (13) *vagum, nec viderat aruis*
Chershydron (14), *caudaque atrum serpente* (15) *Pharæam* (16).
Aera sed postquam rupit Danaëius heros (17).
Remigio alarum, & crudum thoraca Mineruæ
Induit, & cæsa petiit Phorcinide (18) *cælum,*
Feruidaque (19) *vt supra Syrtim Berenicida* (20) *Gorgon*
Extitit, in terram sanguis crassumque venenum
Decidit, vnde ferunt tristes creuisse colubros (21),
Et Cyrenæa nocuum Basiliscon (22) *arena* (23).

* Narrantur causæ odii Palladis in Austriadas, sumpto colore ex Marone de Aiace Oileo. Prima est, euersio templi ei olim positi a *Primislao quinto* Boemorum tyranno, qui vulgo *Odacker* cognominatus est, a deuastatis agris, facta per *Rudolphum* Comitem Habspurgum, præsidem Prouinciæ, quem nunc Lantgrauium Alsatiæ: designatum tamen post diutinam Imperii vacationem, Imperatorem, bello & pace clarum, qui primus in hanc Austriorum familiam Romanos fasces induxit. Describiturque templi pictura, in quo sacerdotes centum sacros ritus peragebant. Et vt rei fidem habeas. Hoc cum *Otthacaro* Cæsar *Rodulfus* super iure Ducatus Austriæ, quem is occuparat, bellum gessit: cui tandem adactus parendi sacramento & affinitate inter eos inita conciliatur. Obiurgatus autem *Otthacarus* a *Margarita* vxore (cuius iure atque hereditatis titulo contra Imperii tamen eges ad Austriæ Principatum adspirabat) terum prœlio concurrens in campis Austriæ, qui teutonice appellantur *das Marckfelt*, haud longe ab arce & oppido *Mareck*, a *Rodulfo* superatur obtruncaturque. Rem, vt gesta est, latissime refert *Nauclerus*.

(1) Atheniensis, a Cecrope primo Athenarum Rege.

(2) Palladis, cuius simulacri Phidiæ operis, quod Athenis fuit, mentionem facit *Plinius* libro 55.

(3) Pro Otthacaro.

(4) Testudine.

(5) Vel quia ex Tritone palude exiluit: vel respexit ad Persei fabulam.

(6) Nomina sunt filiarum Nerei & Dorides apud *Hesiodum* in Theogonia.

(7) Alludit ad simulacrum Palladis, quod apud Troianos colebatur, vnde & Palladium ab Vlysse raptum. Medusa autem, vt est in fabulis, serpentinos capillos habebat.

(8) Id est, Troianum. Nam ex Ida monte Troiano Simois scaturit, clarus partu Veneris.

(9) Hoc ideo finxerunt, quod nobilium artium inuentio Mineruæ adscripta sit. Per Mineruam enim, partem illam superiorem animæ, id est, mentem & rationem intelligunt.

(10) Nam labens e cælo, dicitur primo Libyam, vtpote altiorem aliis regionibus, tetigisse.

(11) Triton palus Libyæ: a qua Tritoniam Palladem dictam esse, vulgaris opinio est: cui *Lucanus* libro 9 dat autoritatem: *Et se dilecta Tritonida dixit ab vnda.* Sed & alias huius nomenclaturæ caussas ante dixi.

(12) Quæ sequuntur ex vulgata Persei fabula sumpta sunt, iuxta *Lucani* narrationem in nono, ac *Silii* in tertio. Præstera græci flammam & combustiuum nominant. Hinc huic serpenti nomen datum, vel quod flammam & ardorem immittat ei, quem momorderit. Remedia morsus eius docet *Plinius*.

(13) *Seruius* air, *Garamantes populi sunt Africa iuxta zonam torridam.* Maro, *Super & Garamantas & Indos proferet imperium.*

(14) Dictus, quod in terris & aquis moretur.

(15) Hunc antiquitas dicauit Æsculapio pro ministro Deorum mitissimo, quia morsu non esset malignus, quamuis ore lato.

(16) Scilicet, cum se erigit, habet enim pedes iuxta caudam.

(17) Perseus Danaes filius ex Ioue.

(18) Medusa Phorci & Cetus filia. Fabula tam nota est, quam vulgo dici solet. Gorgonem Perseus aggreditur. Sed omissis fabulamentis, Phorci filiam tradunt defuncto patre iis qui circa Tritonida paludem habitant imperasse, & ad venationes solitam exire, ducemque se Libycis ad pugnas exhibere: quæ comparato exercitu, cum Persei potentiæ, quam secum e Peloponneso duxerat, resistere conaretur, noctu per fraudem ab eo interfecta est: cuius etiam

defunctæ

defunctæ pulchritudinem adeo admiratus est Perseus, vt abscissum caput ostendi, eius caussa in Græciam secum tulerit.

(19) Propter recentem cædem.

(20) A *Berenice* oppido In Syrti sito.

(21) Scilicet, qui fabulosa consectantur. Id enim ob nimium loci feruorem accidere philosophi prodiderunt.

(22) Græca dictio Βασιλίσκος, quæ regulum, vel tyrannum significat: quod instar regis cunctis animalibus sit terrori: vel quod in omnes tyrannidem & sæuitiam exerceat. Bene ergo *nocuum* dixit. Morsis a basilisco scribit *Auicenna* nullam prorsus esse curationem.

(23) *Plinius* lib. 8 de basilisco loquens ait. *Cyreniaca hunc generat prouincia* 12 *non amplius digitorum magnitudine. Candida in capite macula, vt quodam diademate insigni* & cetera. Quibus adde, quæ *Lucanus* de basilisco.

Parte alia (1) *Ætnæo Tritonis* (2) *fulmine* (3) *sæua*
Euboico in Ponto (4) *tristisque ad saxa Caphareï* (5)
Disiicit Argolicam rapido cum turbine classem (6).
Interea exoritur magnum & memorabile bellum,
Quod Reges gessere pares (7) *verum exitus iisdem*
Haud par (8), *Austriades* (9) *caussis melioribus vsus* (10).
Hunc perimit bello, victorque per oppida vectus
Sanguine pollutæ infecit Tritonidis arces.
Ex illo iratos contra fert tempore Pallas
Austriadas animos, odiisque inimica profanis
Insequitur gentem immeritam, Diuosque futuros (11).
(12) *Quippe etiam Austriadum venturam a sanguine magno*
Progeniem (13) *audierat, quæ Bosporon, & Garamantas* (14)
Signa vltra ferret, Gangem superaret & Indum (15),
Quæque suum victrix hauriret Marte cruorem.

(1) Vel alio pariete, qui erat sub testudine, vel alia parte testudinis.

(2) Pallas.

(3) Id est, ardenti, ab Ætna sumpto epitheto. Vel Ætnæo fulmine, id est, quo Typheus gygas, vel Enceladus, vt aliis placet, ictus a Ioue fuit, sepultusque sub Ætna. Lege *Seruium*.

(4) Nunc Nigropontus appellatur. Eubœam insulam, cuius *Strabo* meminit libro 9, *Plinius* lib. 2 maris impetu a Bœotia aliquando auulsam scribit. Hæc in Turcarum tyrannidem redacta est, patrum nostrorum memoria.

(5) Promontorium Eubœæ, meridianum quidem, sed in ortum spectans Caphareum, Gerestum in occasum, Cœneum in Maliacum sinum protenditur. Situm insulæ, & Promontorium vide apud *Ptolemæum* tabula Europæ decima.

(6) Minerua propter Cassandræ eius sacerdotis stuprum, vel, vt placet aliis, quod ei capto Ilio Græci sacrificare noluerint, eis in patriam redeuntibus, grauissima tempestate fatigatis, circa Caphareum naufragio caussa extitit pereundi. Vel, quod certior, *Solino* autore, prodidit memoria, sidus Arcturi grauibus affecit tempestatibus. Reuera enim constat, vt ait *Seruius*, Græcos tempestate laborasse, æquinoctio vernali: quoniam manubiæ Mineruales, id est, fulmina, tempestates grauissimas commouent.

(7) Potentia.

(8) Quoniam *Rudolfus Otthacarum* interemit, vt diximus.

(9) Rudolfus. non genere, iam enim omnis stirps masculina e gente veteri defecerat: iure ergo belli Austriæ Princeps intelligi debet. Cuius tamen filius *Albertus*, qui & patri in Imperio successit, vnanimi Procerum Imperii consensu, Austriæ Ducarum, omneque eius ius adeptus est: qui & Romanos fasces, vt mox dicam, gessit.

(10) Lucanus: *Victrix caussa Diis placuit, sed victa Catoni.*

(11) Qui ex hominibus diuinos honores mereantur.

(12) Suggerit alias caussas odii.

(13) *Maximilianum* intelligit, qui regias imagines generis sui proferre potest, nempe ex atauis, *Rudolfum* Imperatorem iam nominatum. Summam gestorum in vltimum huius operis librum adscribam, super illud; *dextraque* Rudolfus *Colla superiectis ducens* Otthacarum *ahenis.* Ex maioribus autem *Albertum* primum, qui, vt idonei scriptores referunt, ob bellicam gloriam Principum suffragio, & *Bonifacii* Pontificis assensu dicitur Imperator: qui tum a Gallis læsam ecclesiæ maiestatem vindicaret. Item *Albertum* secundum, magnum sibi patruum, pietatis eximiæ Principem: quem ideo rebus humanis, cum biennio tantum imperasset, ereptum, omnium gentium consensus dixit, quod indigni essent eo Principe illius temporis mores. Virtutis tamen suæ ingentia reliquit argumenta. Nam breui hoc temporis spatio Morauos ac Sarmatas intra suos fines quiescete compulit. Ptasconem Boemum, factionis hæreticæ caput, ita attriuit, vt tota Boemia sibi cederet. In Turcas autem profectus, Synderouiam castellum ad Danubii ripam munitissimum obsidens, dum

copias

copias in itinere maiores expectat, oppidani deditionem fecere. Ipse Austriam repetens, apud locum, cui *Longa villa* est nomen, dysenteriæ morbo confectus est. Proxime autem refert tertium diuæ memoriæ *Fridericum*, Imperatorum omnium innocentissimum, pacatissimum: cuius illud proprium fuit, quod omnes ante se Principes a diuo Iulio & vitæ & imperii diuturnitate superauit. Nemo diutius vixit, nemo solus diutius imperauit, nemo innocentius regnauit. Leonoræ matris suæ origo deriuatur a validissimis Gothorum Ducibus, qui per seriem quatuor atque octuaginta coronatorum Regum perpetua successione Hispanias ad hæc vsque tempora tenuerunt. Recte igitur a Poeta dictum est: *Audierat venturam progeniem a magno sanguine Austriadum.*

(14) Id est, Septentrionem & Austrum.

(15) Orientem. Tacet autem occasum: quia tota fere prouincia Europæ, quæ ad occasum vergit, Christo nomen dedit.

Hic dolor, hæc rabies, vnde implacabile numen.
Diua Viconitio (1) (*si famæ credere dignum est*)
Ingessit stimulos, scelerisque exorsa nefandi
Moliri est ausus, cum Pannonium (3) *Sylacæum* (2)
Cepit, & armato lacerauit milite ciues (4).
Belliger Huniades (5) *extra deserta Getarum* (6)
Impulit inflexo pugnantes Iazygas (7) *arcu*
In Styriam (8), *& magnis bello abstulit arua colonis,*
Qua felix auro, & pingui patet Austria gleba (9).
At nihil his actum est (10), *iam seditione Vianam* (11)
Imbuit, atque odium popularibus intulit ausis.
Proh scelus, & summa Cæsar (12) *spectabat ab arce* (13)
Armatas acies, & corda ferocia vulgi.
Quid memorem Belgas (14), *Morinos* (15), *gentesque repostas*
Oceanum ad magnum, quas impulit illa furentes
In Dominum sæuire suum? iamque arma Leponto (16)
Obtulit, & Veneti (17) *maculauit sanguine ripas,*
Diua odii memor antiqui, serpentibus atris
Sæuit adhuc, pugnæque duces interfurit œstro.

(1) Omnia incommoda, quæ passi sunt *Fridericus* Imperator, vel *Maximilianus* Cæsar, Palladis inuidiæ adscribit.

(2) Celeiam, seu Ciliam oppidum vetus Styriæ intelligit, opus P. Syllæ existimatum. Illic per otium multa & egregia Romanæ vetustatis monumenta collegimus, quæ coniecturam faciunt, Syllaceum olim dictum.

(3) Quoniam Styria ea ex parte iungitur Hungariæ.

(4) Breuiter, vt rem habeas, *Ioannes Viconitius* genere Boëmus, *Vlricho* Ciliensi Comite ab *Vladislao*: *Ioannis Huniadis* filio trucidato, relictæ *Vlrichi* coniugis nomine oppidum defensandum cœpit. Optimates *Friderico* Cæsari tetræ possessionem tradendam censent, ceu legitimo domino, defuncto iam absque liberis vltimo comite Vlricho præfato. Quo facto & *Viconitius* a fide defecit, tradens arces *Friderico*, pecunia ab eo accepta. Sed mox pœnitentia ductus, Imperatorem iam sibi securum, corruptis oppidanorum plerisque, hora constituta, cum octingentis militibus intromissus, cuncta miscere armis cœpit. Reliqua *Syluius* in descriptione Styriæ.

(5) *Matthias* Rex Hungariæ, filius *Ioannis* de *Huniad*: cuius præclara facinora scribunt *Syluius* & *Callimachus*. Ferunt tamen, Regem *Matthiam* iactasse genus e *Coruina* Romanorum gente, & ob id pro signo coruum habuisse. Id ipsum Germanorum nonnulli faciunt: ignari, non vllam esse in Italia nobilitatem, quam non eo Germani aduexerint, *Campano* Italo teste. Ceterum *Belligeri* epithetum meruit, vel ob gesta in Turcas bella, quibus nullus fuit infestior, nullus cum ea gente prosperius bellauit, aut cum his plura & tam secunda fecit prœlia. Contra Boemos, Hussitanos bellum quoque gessit septennio: post quod in vrbe Olomucensi de Boemia coronatus est. *Stephanum* Waiuodam cum magna manu contra se venientem, noctis silentio fudit fugauitque.

(6) *Strabo* dicit Græcis eos Getas dictos, qui vtrumque Istri latus incolunt. *Iornandes* autor est, Gothos dictos olim Getas, diu Pannoniam tenuisse. *Syluius* vero scribit, Getas, quos partim Walachos, partim Transyluanos nominant, Hungarorum imperium subiisse, latiusque gentis imperium esse, quam ipsa Hungaria.

(7) Nunc Transyluanos, qui & olim *Metanastæ*, adiacens Tybisco amni. Hos *Matthias*, quia alio creato Rege, ab eius fide defecerant, imperata facere coegit, ad quod fortasse Poeta respiciens dixit, *impulit.*

(8) Nam, vt dicitur, conniuente *Friderico* Imperatore bellum gessit in Austriacos populos: quo, minus sibi obedientes alieno gladio perdomaret, vt ait *Albertus* Saxonicarum rerum scriptor lib. 13. Eo bello Viennam, Nouam ciuitatem, totamque fere Austriam

ſtriam in ſuam poteſtatem redactam. Cæſar *Maximilianus* recuperauit, patre viuente. Huius belli meminit *Cimbriacus*, cuius poema eruditorum iudicio cum antiquitate certat. *Et iam*, inquit, *belligeri feruebant Pannonis arma, Auſtriacas preſſura vrbes, dum Cæſar ad oras, Filius Oceani iuſtas vlciſcitur iras.*

(9) Pannoniæ olim pars erat. *Oſtriam* ſunt qui eam appellant. Habuit nomen prius *Orientalis Marchiæ*. Hanc autem quam hodie ſeruat appellationem, ab orientali vento, alii a ſitu, quod ad orientem vergat, ſortitam putant. Iungitur ea Pannoniæ ad ortum ſolis, Bauariæ ad occaſum: qua ad ſeptentrionem ſpectat, habet Morauiam, Styriæ montes ad meridiem. Regio ferax, ac vini abundans, ſemper lætiſſimis pabulis referta.

(10) Hoc eſt, Pallas hiemalis, quibus ipſa fuit autor, ceu multum leuibus, minimique momenti, etiam ab externo hoſte illatis, haudquaquam ſatiata, curauit & ciuile odium excitare: quo reuera, ne Poetam fingere putes, tres primum Principes in Auſtriacæ prouinciæ capite Vienna, inter ſe exarſerint, copioſe ſcribit *Syluius* in Europa. Quanquam Poeta ad hoc non reſpexit, ſed ad obſidionem arcis Viennenſis, quæ ſecuta eſt contra *Fridericum* a ciuibus Viennenſibus, adiutis *Alberti* fratris viribus.

(11) Regionis caput *Viennam* hodie intelligit. Olim *Flauianum* fuit, vt quidam opinantur: mox prima ſyllaba detrita, *Vianum*, poſtremo *Vienna*. Sunt qui malint credere, a ſuburbano fonte, cui nomen ſit, *Vienna*, vrbem nomen adeptam. Olim *Flexum*, quantum ex *Ptolemæi* collocatione cognoſci poteſt.

(12) Fridericus.

(13) Viennenſi, quæ omni genere tormentorum oppugnabatur: adeo, vt Cæſar a Boemorum Rege petere auxilium compulſus fuerit: & ſimul per literas, *Pium* Romanum Pontificem rogare, ne Boemum Regem ſub id tempus deuoueret diris eccleſiaſticis, quod is iam aperto in Huſſitanam ſectam abiuerat: quod vt a Pontifice impetrauit, Boemus *Fridericum* liberauit aſtu, vt neque periret, neque vinceret.

(14) Seditionem Belgarum intelligit contra *Maximilianum*. Vel reſpexit ad ſcelus Brugarum, quorum inſidiis *Maximilianus* ſtatim poſt regni initium retentus fuit; de quo latius in octauo libro dictabimus. *Ammianus* libro decimo quinto duplicem *Belgicam*, primam & ſecundam ponit, quæ hodie in *Burgundiæ* nomen abiit, itidem duplicis, ſuperioris & inferioris. Vt omnis Belgica in Germaniæ appellationem & Imperii iura ceſſerit, *Peutingerus* in *Sermonibus* ſuis *conuiualibus* tractat.

(15) Horum meminit *Maro* in fine ſeptimi. Teruanos nunc vocant.

(16) Heluetio.

(17) Hoc eſt, Lacus Conſtantienſis, inferioris ſcilicet, qui & *Cella lacus* dicitur. *Veneti* nomen a colore marino, qui cæruleus eſt, accepit. Alio nomine *Acronius*, non *Acromus*, vt hactenus apud *Melam* perperam lectum eſt, vt diſſerit erudite *Vadianus* in epiſtola illa doctiſſima ad *Rudolfum Agricolam* Iuniorem, & nos etiam latius aliquanto in enarratione *Staurostichi* diximus.

Ergo quæ vigilans humentibus hauſerat vmbris
Dux, ſecum euoluit: dein lecto deſilit aureo,
Inuituſque die (1) *lucem Phœbumque moratur.*
Extulit interea croceas aurora iugales (2).
In nemus ire parat, ſtygioſque inuiſere Manes.
Enſe latus munit, clypeum arripit, vnde videres
Phalſgrauidum *genus, & proauos, & fortia bello*
Pectora, Boiugenumque aciem (3), *cum latius arma*
Eridano, & domitis fuderunt agmina ripis:
Hinc Byorix, Ambronque ferox (4), *& Cimbrica caſtra*
Picta videbantur, Catulumque timere furorem (5)
Aſpiceres, fractaſque niues (6), *& montibus alas*
Præcipites, & aquis pontem indignantibus (7) *actum.*
Nec non indomiti & fulgentes Saxones armis,
Francorumque manus, Heruli que, & belliger Hunnus
Apparent, raptæque vrbes, & prælia quondam
Horrida Tectuſagum (8), *pulſataque Noria Bois.*
Mille etiam priſcis circum argumenta figuris
Viuunt, mille viri deſcriptis vultibus halant.

(1) *Die* gignendi eſt caſus antiquus. *Maro*: *Libra die ſomnique pares.*

(2) Feminino genere protulit: quoniam & puellæ apud *Auſonium* trahunt auroræ currum.

(3) Laudat antiquum genus Boiorum, vnde ipſe trahebat originem. Boios autem ripas Eridani occupaſſe, indeque a Romanis eiectos, ad Iſtrum conſediſſe, *Strabo* author eſt, vt in principio ſtatim diximus.

 (4) Hi

(4) Hi Cimbrorum Reges, dum Romani rerum arcem tenerent, prorupere in Italiam, fusi fugatique a Mario, vt *Plutarchus* in eius vita meminit.

(5) Nam *Catulus*, qui contra Cimbros copias duxerat, desperauerat illos ab Alpium transitu arcere posse.

(6) Per quas atque glacies nudi, vt *Plutarchus* ait, conscenderant iuga Alpium, vt potius robur atque animi elationem ostentarent, quam id quod in vsum ac necessitatem veniret, efficerent.

(7) Cimbri, vbi prope flumen Atisonem castra posuere, vt per aquas tranarent, tumulos qui iuxta aderant scindentes, tanquam gigantes cæsas trabes, atque montium præcipitia, & terræ aggeres, atque coniugatas scalas in fluuium comportabant: qui fluxum aquarum frangentes, pontem quatiabant vastis roboribus, quæ ad fluuium traxerant. Multi ex militibus Romanorum terrefacti, maioribus relictis castris, secessere.

(8) Gens Gallica, quæ cum Boiis antiquissimam Norici ciuitatem *Noriam* deleuerunt: a qua fortasse *Noricum* dictum est.

Itur in antiquam siluam (1), *Rhenoque remenso,*
Sacra Ithaci (2) *miranda petit, cum nocte silentes*
Ad superos veniunt vmbræ, vix margine plantam
Intulerat nemoris, tremere omnia visa repente,
Atque imo mugire solum, gemitusque per auras
Audiri, & tristes compleri murmure lucos.
Substitit ille, ferumque extra capulo eripit ensem,
Intenditque aures, veluti sub luce maligna
Exploraturus, si quid præsenserit hostis.
Arrigit auditum: pronusque in verba moratur.
It tamen, & gressu impauidus nemus intrat opacum
Horrida perquirens Ithaci (2) *penetralia Vatis*
Sacrorum sedem, nigrans quam vallis obumbrat.
Et negat admitti calidos Hyperionis (3) *ignes:*
Sed noctis patiens, & tetris fumida siluis
Relligione locum stygio sacrauerat Orco.
Intus perpetuæ plenum caliginis antrum
Demissum ad Manes, sacræque in faucibus ipsis
Vestibulum ante aræ, circum pallentibus vmbris
Bacciferæ Taxi (4), *candentisque vmbra Laburni,*
Et pomis viduata suis Cybeleia pinus (5),
Apparent: tristi feralem lampade cedrum (6),
Atque sepulchrales medio de funere raptas (7)
Cernere erat splendere faces (8): *mox omnia Vates*
Lustrat, & an quisquam teneat nemus, horridus inde
Voce tonans, estis quicunque, ait, ite profani
Hinc procul (9), *& cœptum timidi ne accidite sacrum.*
Tunc Heros primum viui sibi fluminis artus
Sparsit rore leui, atque olli sese obtulit vltro.
Obstupuit Vates. Quis te, inquit, casus adegit (10),
Infandum penetrare nemus? quo numine fretus
Huc tendis? locus vmbrarum est, age fare vicissim.
Quem contra affatur breuiter sic Boicus Heros (11):
Non me casus agit, defunctas ire per vmbras,
Sed Diuum monitus, & chari iussa parentis
Per loca nigra situ, stygio sacrata Tonanti
Impellunt: dudum laui me gurgite viuo,
Accessique tuas Vates purgatus ad aras.
Nunc quid ego exquiram paucis, aduerte, profabor (12).

(1) In qua essent arbores multis seculis auctæ.

(2) Vlyssis ab Ithaca, Vlysse tantum clara. *Cicero*; *At si vos id, quod iure debet, vestra patria delectat, cuius tanta vis est, vt Ithacam illam in asperrimis saxulis, tanquam nidulum affixam, vir sapientissimus immortalitati anteponeret.*

(3) Hic Cæli Terræque filius, vt *Hesiodo* placet, ex Thia, vt canit in hymnis *Homerus*, ex Euryanassa sorore Solem, Lunamque, & Auroram suscepit. Sed & ipse Sol Hyperion, & Hyperionides a patre vocatur. *Papinius*; *Pronos Hyperionis meatus.*

(4) Taxo & Laburna arboribus abundare Germaniam *Plinius* dicit.

(5) Quia

(5) Quia olim sacra matri deum.

(6) Quod in feralibus sacrificiis, quæ mortuis fieri solebant, cedrus adhibebatur.

(7) Ouidius: *Eumenides tenuere faces de funere raptas.*

(8) Erant autem taxeæ, ad demonstrandam perfectionem feritatis. *Papinius* in octauo Thebaid. *Nec dum illum aut trunca lustrauerat obuia Taxo Eumenis.*

(9) Sic *Maro* libro sexto: *Procul, o procul este profani.*

(10) Artificiosa hominis furentis ac indignantis interrogatio, quæ breuiter fit.

(11) Dux *Robertus.*

(12) Id est, loquar: compositum pro simplici. Vel respexit ad bellum, quod sciebat futurum, licet exitum illius ignoraret. *Profari* enim latine est, quod Græci *prophetare* dicunt, id est, futura prædicere. *Vlpianus* de Ædilitio edicto. *Si seruus inter fanaticos non semper caput iactaret, & aliqua profatus esset*, id est, prædixisset.

Bellum ingens, si forte tuas quoque perculit aures,
Exoritur, mecumque omnis Germania pugnat.
Longa mali series, neque enim sat tempora(1) *fando*
Sufficerent, tu bella mihi tantum effer ad auras
Ventura, & casus (nam tu potes) ede futuros.
Per nigri regna alta Iouis, per numina subter
Infernum iuranda polum (2), *& caligine mersa*
Oro velis, si fata sinunt (3), *si Iuppiter aulæ*
Annuit infernæ(4), *& nostri Diis cura remansit*(5),
Effari, ac nobis belli recludere finem (6),
Venturumque sinas Erebo (7) *prænosse laborem.*
Dixerat. Ille atrox oculis (8), *cui plurima mento*
Canicies inculta iacet, gliscitque videndo,
Igneus ore vapor, rabiesque inserta sororum
Eumenidum, tales depromit pectore voces:

(1) Multi dies.

(2) Antarcticum, *quem styx atra videt, manesque profundi.*

(3) Nunc etiam dicimus ominis causa, *Si Deus voluerit*, de re cuius exitus pendet a Dei fauore.

(4) *Dis pater*, Græcis *Pluton.* Huius imperium *Pythagoras* existimauit a lacteo circulo incipere: quia animæ inde lapsæ, videntur iam a superis recessisse. Inde primam nascentibus alimoniam lactis ait offerri: quia primus animis motus a lacteo incipit in corpora terrena labentibus.

(5) Præter Diagoram, Epicurum, & paucissimos alios, dixerunt veteres philosophi, curare Deum humana: quod & sacræ literæ testantur, dum referunt, nihil eum odisse eorum, quæ fecit.

(6) Id est, aperire exitum.

(7) Erebum quandoque *Maro* obscuritatem quandam, quæ sit apud inferos, videtur accipere: quandoque flumen eiusdem loci. *Varro* tamen Orci Deum fingit Erebum, Noctis parentem. *Seruius* suspicatur Erebum inferorum secessum quendam, quem teneant, qui cum virtute vixerunt, & adhuc in campos Elysios non admittuntur.

(8) Describit vatem fere, vt Cumæa Sybilla a *Marone* describitur.

Si te tantus amor bellum, si tanta cupido
Noscere sollicitat, Manesque (1) *videre profundos,*
Hæc tibi sunt peragenda prius, quam cernere quicquam
Detur, & antiquis mecum considere sacris,
Hac depone ensem, clypeumque sub arbore, & vna
Lethæam intonsum circum caput aggere Pallam,
Tenareæ Iunonis (2) *opus* (3), *quo sæpe solebat,*
Pulchrior vt fieri voluit, sibi comere crines,
Et se Tartareo placituram offerre marito.
Illa mihi dono quondam dedit, illius ergo (4)
Numinis infernos libato sanguine Manes
Placabant olim, qua tempestate biremis
Dorica, & appulsus fortuna huc venit Vlysses,
Egregiamque suo de nomine condidit vrbem (5)
(*Vt fama est*) *posuitque aram, cætusque silentum*
Exciuit, statuitque sacrum, fierique quotannis
Consuetum populis, donec libare per vmbras
Desiit humanum iam mitior ara cruorem(6).

Dixerat. Inde duos (7) *nigrantes cornua* (8) *tauros*
Plutoni Stygio, totidemque ad vulnera vaccas
Magnæ (9) *Hecate* (10) *promit, dirisque vltricibus* (11) *agnas.*
Dein tali impauidum aggreditur sermone Robertum:
Funde merum (12), *& falsam sparge inter cornua frugem,*
Cum flammam ex ara, lumenque micare videbis.
Ipse soporiferum iactat per inane papauer,
Lethiferam taxum, tristique ex ilice frondes,
Temporaque exornat circum stygia cyparisso (13)
Infausti pecoris prærupta pelle recinctus (14).
Inde manu lignum medio de funere raptum
Caluitiumque hominis, sparsique per aera busti
Infandos haurit cineres, & ruminat ore
Quæ Thelmessiaco (15) *mussantur carmina ritu.*
Non secus Ææi Circe (16) *sub rupibus antri* (17)
Horruit, & nigri Manes stimulauit auerni.
Quæ potuit firmare polos (18), *& cogere Lunam,*
Sidera torquere, & diuellere montibus ornos.
Incipit effari, luctantemque euocat Orcum,
Addidit & Dryidum *cantus* (19), *& Thessala verba* (20)
Femineis vlulata modis, Nilotica quicquid
Claudit, Cocytum vertens in carmina Memphis (21),
Nec non Athracii miscet mala murmura Vatis (22).
Tunc velut Ogygio stimulatum Penthea Baccho (23)
Cernere erat voluentem oculos, fit spiritus olli
Maior, & in pleno luctatur pectore clausus.
Extemplo micuere ignes, & sponte per aram
Eluxit flamma, & tædæ exarsere rogales.
Tunc Heros falsamque molam, & spumantia Baccho
Cymbia perfundit nigrantis cornua tauri.
Stat Vates cultros vibrans, dein talibus hiscit:

(1) Quos veteres deos inferos, quasi bonos, nam manum aiebant bonum, supplices metu mortis venerabantur. Autor *Ælius Stilo.* Sunt, qui dictos arbitrentur, quod per omnia manarent, quos ab auguribus ob id inuocari mos esset.

(2) Ad differentiam cælestis.

(3) Vel quod eam neuerit: vel quod ei sacrificata sit a Romanis matronis. Lege *Silium* libro septimo.

(4) Pro, *causa illius.* Maro. *Illius ergo venimus.*

(5) *Tacitus* nominat *Asciburgium.* Id hodie *Emerich* vocatur, vt putant.

(6) Et responsa cessasse Deorum, & sacra veterum sub CHRISTI aduentum, frustra operata, variaque cessisse, ita ferme queritur apud Eusebium *Porphyrius*, Christianorum capitalis hostis: Nunc vero, inquit, mirantur, si tam multis annis peste ciuitas vexatur: cum & Æsculapius, & alii Dii longe absint ab ea. Postquam enim Iesus colitur, nihil omnino commodi a diis consequi possumus...

(7) *Plutarchus* tradit, parem numerum inferis dicatum, imparem superis. Maro, *numero Deus impare gaudet.*

(8) Veteres nigri villi victimas immolare solebant. Tibullus: *Concidit ad magicos hostia pulla deos.*

(9) Inferorum reginæ Proserpinæ. Huic *Orpheus* in Argonautico triplex caput esse affingit, dextrum equi, sinistrum canis, medium hominis, & quidem rustici. *Ouidius* in Fastis. *Ora vides Hecates in treis vergentia formas.*

(10) Propter vim potestatum, quoniam lucet in cælo, ferit in terris, & torquet in inferno.

(11) Quod nullum scelus inultum prætereant.

(12) Ritus sacrificii.

(13) Stygio Plutoni sacra.

(14) Ex instituto magico, euocaturi dæmones, nigri pecoris pelle vestiebantur.

(15) In Lycia Magiam viguisse, apud *Plinium* legimus, cuius Thelmessos ciuitas est.

(16) Hæc Medeæ credita soror. A *Seruio* filia solis dicta: quia clarissima fuit meretrix: & nihil sole clarius.

(17) Vnde a Propertio Ææa Circe appellatur insulæ nomen ab Æta rege.

(18) Nota eiusmodi de Medæa apud *Ouidium.*

(19) Id est, incantationes, quibus sacerdotes Galli vtebantur. Vnde incantare, & excantare in xii tabulis legitur, qui fruges alienas excantasset, & qui malum carmen incantasset.

(20) Id est, magica: quod Thessala gens præter ceteras hoc nomine notata est.

(21) Ægyptii

(21) Ægyptii quoque plurimum magia polluerunt. Vnde Mosem, sapientissimum illum prophetam, magiæ scientissimum gentium scriptores prodiderunt.

(22) Duos Athraces lego. Alterum, a quo Ætoliæ populi Athraces dicuntur. Alterum Thessaliæ patrem, qui primus artem magicam apud Thraces constituit. Vnde *Papinius*, Athracia arte dixit in primo Thebaid. pro magica superstitione.

(23) Omnes in orbe impios Bacchus sustulir, vt ingeniosa finxit vetustas: sed maxime Pentheum & Lycurgum: hunc, quod vites incideret: illum vero, quod Baccho sacrificantes rideret.

Æternæ noctis (1), caligantumque animarum
Arbiter (2), horrendique Hecate Regina barathri (3),
Et Chaos (4), & Plegethon (5), consuetaque sæpe vocari
Limoso Styx (6) atra vado, & liuentia nigri
Flumina Cocyti (7), ripæque Acherontis (8) auari (9),
Et vos, o Diræ (10), fontum timor (11), atra flagello
Tisiphone (12), Alectoque (13), hydrisque armata (15) Megæra (14),
Et custos Erebi (16), Vates ego sacra Thyoneus (17)
Conficio (18), vobisque lito, maioraque vestris
Munera libo focis: taurumque his vulnere dictis
Inuadit, iugulatque animam: dein cetera mactat
Corpora, & accensis imponit viscera (19) flammis:
Accipite hæc, inquit, libamina vestra, sacrisque
Annuite, & superas iam iam migrate sub auras.

(1) Euocat vmbras, inuocatis rerum primordiis, quæ in elementorum erant confusione.

(2) *Plutonem* intellige, quem Græci inferorum Principem dixere, & diuitiarum Regem: quoniam nihil esset corruptibilium rerum, quod ad illum omnino non peruenirer. Nec abhorret ab Hebraica & nostra disciplina, qua mammona iniquitatis & dæmonem & diuitias intelligimus.

(3) *Barathrum* Græci vocant, quaquauersum præcipitem locum, vnde emergi non possit. Instar eius, in quem rerum capitalium damnatos Athenienses olim deturbabant. Inde *Barathrum* pro pernicie *Demosthenes* vsurpauit. *Hammonius* ait: Barathrus & Barathrum *distant hoc. Genere enim masculino signat eum, qui digna carcere patrauit: neutro, locum, in quem noxii coniiciebantur.*

(4) Tenebræ infernales, a similitudine earum, quæ sub illa rerum confusione ab initio fuerunt, vt est apud *Hesiodum*, cum non dum sol & reliqua sidera officium suum præberent. Ouidius: *Nullus adhuc mundo prebebat lumina Titan, Nec noua crescendo reparabat cornua Phœbe.*

(5) Inferni fluuius, flammarum globos voluens. Maro: *Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis Tartareus Phlegethon.* Et nostræ literæ, apud inferos esse produnt lacum ignis & sulphuris.

(6) Scilicet a Diis, concipientibus iusiurandum per Stygiam paludem. Vel quia a diis & hominibus odio habentur, qui ad deiurium procliuiores sunt. Vel quia, iuxta *Hesiodum*, omnibus elementis antiquior est aqua.

(7) Inferni & hic palus a Styge manat, vt *Homirus* in Odyssea. Alii fluuium voluentem lachrymas aiunt. Nam mæror styx est: inde cocytus, id est, gemitus deriuatur.

(8) Ad Heracleam Ponti fluuius est, ab Acheronte Mariandynorum Rege dictus. Alter apud inferos a poetis fingitur, ad exprimendum mærorem, quo carissimos quosque vita functos efferimus.

(9) Quoniam insatiabilis animarum est Orcus.

(10) Furiæ treis, & suo quamque nomine recenset. *Eumenidas* Græci vocant, nos modo *furias*, modo *diras*, quasi deorum iræ.

(11) His enim inferi nihil habent sæuius, nihilque immanius. *Hesiodus* & *Epimenides* eas sanguine pudendorum Saturni, quæ patri Iupiter amputauit, editas aiunt. *Maro* nocte genitas autumat. *Hunc mihi da proprium virgo sata nocte laborem. Papinius* Acherontem patrem tribuit: *totidemque satris Acheronte nefasto Virginibus:*

(12) Quoniam cædes vlciscitur: vt placet iis, qui verborum rationes apud Græcos interpretando scrutantur. Vnde Maro: *Sontes vltrix accincta flagello Tisiphone quatit.*

(13) Iisdem autoribus dicta, quod nullum scelus inultum prætereat.

(14) Ab inuidendo: *megaro* enim inuideo est.

(15) Primus Æschylus, vt refert *Pausanias*, implicitos serpentibus crines furiis esse finxit: quem postea alii gregatim secuti sunt.

(16) Cerberum illum tricipitem fingunt poetæ pro foribus inferni custodem excubare. Tibullus: *Nunc niger in porta serpentum Cerberus ore Stridet, & æratas excubat ante fores.* De Erebo diximus superius.

(17) Sacerdos Bacchi.

(18) Id est, *sacrificia*, *victimam*. Quæ sic fiebant. Primo vates sanguinem libabat: deinde immolabat: tertio reddebat: quarto litabat.

(19) Id est, *carnes*, imitatus *Maronem*, qui ait: *Et solida imponit taurorum viscera flammis.*

Finierat ritus, & verba precantia Vates;
Cum subito auditæ voces, sola cœpta moueri,
Vicinasque labare vrbes, & murmure vasto
Immanes referunt tremuisse sub æquore Phocas.
Flumina ad vmbriferas Vosegi (1) *rediere cauernas*
Rapta Mosæ, Rhenique vadum sub tartara tellus
Accepit, Syrtisque (2) *ingentem condidit alueum.*
Obnubitque polum caliginis vmbo (3), *retroque*
Vulgus anhelantes (4) *luna fugiente, retorsit*
Tartareum currus, summoque a vertice luci
Agmina fugerunt, errant quæ montibus illis
Nympharum, vt supero visa est Proserpina mundo (5).

(1) Is non idem est, & *Vosagus*, vt aliqui putant. Vt libro octauo, vbi & de *Mosa* Belgicæ fluuio exactius referam. Hic namque liber præter institutum grandescit, etiamsi multa post me memoranda relinquo.

(2) Accipe *Rhenana*, vt alibi dicit, *Charybdim Rhenanam*. Est locus, quem ipse vidi, non longe sub Baccharaco, ad diuum Goarem, teutonice, *zusant Gevver*: vbi Rheni flumen rotatu quodam circumagitur. Estque illic periculosior nauigatio, ob ingentem aquarum vim, quam accolæ arbitrantur illic absorberi.

(3) Scita similitudo, sumpta a clypeo, quo teguntur corpora. Est enim vmbo tumor ille medius in clypeis. Vnde & *Papinius* vmbonem montium dixit.

(4) Constructio est; *Tartareum vulgus retorsit retro*, pro retrocedere fecit, anhelantes currus, luna fugiente.

(5) Tanquam apud inferos sit alius mundus. Fuere non pauci, qui alium crediderunt mundum. Multi item: qui partem mundi asseruerunt, in qua perpetuæ essent tenebræ.

Dii quibus & Phlegethon (1) *curæ est, animæque silentum* (2)
Quæ colitis sedes, & inania (3) *tartara Ditis,*
Vestrum opus incipio, sit fas mihi condita nocte,
Sit terris demersa loqui. Iam prima per vmbras
Ante omnes carpebat iter Trinacria virgo (4),
Raptori coniuncta suo, deinde ordine longo,
Non aliter quam si grus inter nubila clamans
Iuncta volet (5), *pennisque secet stridentibus auras,*
Succedit siluæ genus innumerabile vulgi.
Grosius interea Vatem (6) *vocat; Ille quis, inquit,*
Quis nouus huc nostram accessit mortalis ad aram?
Quæ sibi, dic Vates, vnde hæc fiducia facti?
Cæruleam extemplo vittam demonstrat auernæ
Iunonis munus (7), *tumido tunc ore resedit*
Ira Dei, & nigri placantur murmura cœtus.
Dum per cuncta oculos voluit Mauortius Heros,
(8) *Ecce per obscuras vmbras, feraliaque antra*
Pallente incedit mæstoque Georgius *ore,*
Boius horrescit: qualis cum Luna pauetque
In cælo, & stygios magiæ (9) *pallescit ad hymnos* (10).
Protinus exiluit turba (11), *dein talibus vltro*
Aggreditur dictis: Num te mea cura, Roberte,
Cerno oculis? num te video? num te alloquor? heu
Me nimis inuitum rapuit mors improba, non tu,
Si superis agerem vitam, si vescerer aura,
Numina vt elices Erebi, loca turbida adires.
Bellandi caussam Manes mihi fama sub imos
Attulit, & dolui (12): *sed quid? regnat ne* Philippus?
Ec quid agunt pueri? quid nata? age fare vicissim.
Excipit, & contra effatur sic talibus heros:

(1) Color e *Maronis* sexto.

(2) Scilicet, *secreta inferorum*. Nam hominum vmbræ loquuntur.

(3) Propter vmbras: quoniam cum apparent, sensui tactus non resistunt, vt corpora. *Seruius* dixit, vmbras inferos, animas cælum petere.

(4) *Proserpina*, hæc apud Ennam Siciliæ

rapta

rapta fuit a Plutone, vt *Strabo* & *Silius* tradunt. Sulpitius apud *Lucanum*, pro *Ætnaa*, *Ennaa* legit: vt plerique etiam apud *Claudianum*, *Æna*, pro *Ætna*, reponunt.

(5) Si nosse cupis non pauca admiratione digna de gruibus, petenda ea tibi sunt, ex *Plinio*, *Solino*, *Aristotele* (qui multa prodit de prudentia earum cap. decimo nono de natura Animalium) ac diuo *Ambrosio* cap. 15 lib. quinti Hexameron. Et quia hæ gregatim veniunt, ideo dixit, *iuncta*, Græci eas *γεράνους* vocant, Latinis ex sono & voce earum nomen sumptum est.

(6) *Minoem* vel *Rhadamanthum* intelligas necesse est: vterque iudex apud inferos iustissimus, vel vulgo cogniti. Hic autem, tanquam sacerdos scelus commiserit, quia externos sacris interesse patiebatur, quis nam esset, interrogat.

(7) Hanc ex bono exemplari lectionem substituimus: cum deterius habeat, *munusque sacratum Iunonis stygia*, sensu imperfecto. *Ira Dei* Plutonis, Minojs vel Rhadamanthi.

(8) Hic sumpta occasione, *Georgium* obuiam facit, a quo *Robertus* multa de magia, ac nomina vmbrarum discit.

(9) Magicam incantationem.

(10) Nomen sua moneta Latium non percussit, vt magus dicatur. Sicut Horatiano placuit interpreti, non a magis particula deducitur: non Græcum, non Chaldæum, non Ægyptium, sed Persicum est. Quid autem significet, & quotuplex magia fuerit, copiose tractat *Picus* iunior toto libro septimo, qui illius ergo de superstitiosa, prænotione aduersus magiam inscriptus est. Audi & seniorem differentem in Apologia: Nullam esse scientiam, quæ nos magis certificet de diuinitate Christi, quam Magia ac Cabala.

(11) Eadem locutionis figura *Lucanus* de anima Pompeii dixit, *Prosiluit busto*.

(12) Vel propter iudicium Cæsaris, vel absolute, propter bellum.

Postquam te nobis, sic Dii voluere, repente
Abstulit atra dies (1), *veniet quæ semper acerba,*
Semper tristis erit, mecum sors inuida cœpit
Luctari: neque enim victa ceruice sub illa
Occubui, sed contra omnes ardentior ictus
Intendi clypeum, regnoque potitus, ad arma
Prouocor Austriade, & ducibus, quos nostra triumphis
Diues alit regio, tantumque audire Deorum
His rebus responsa super, belloque futuro
Inquirens, ferale nemus Vatemque petiui.
Sed quid plura loquor? regnat pater (2), *& tua proles* (3)
Implet auo pueros (4): *sed tu per sacra profundæ*
Non temeranda Deæ, cultrosque, arasque piandas,
Dic rogo (5), *cogantur quam longa ab origine Manes*
Fontibus a stygiis superas euadere ad auras.
Quis trahit huc animas? quæ gens? num cuncta mouentur
Tartara? vel certis labor est? vel parcitur vmbris?
Fabor, ait, nec vana quidem. Quam prospicis artem,
A Ioue principium fuit (6), *& cælestis origo,*
Hinc delapsa polo late descendit ad oras
Persidos (7), *& magno pollens Zoroastre* (8) *per orbem*
Irrepsit Memphim, Syriæque inuecta per vrbes
Dira superstitio (9), *multisque fluentibus annis*
Ad Lyciæ Thelmesson iit, dein Thessala regna.
Sæpe vbi femineis (11) *descendit menstrua* (10) *olympo*
Cantibus, & tristes Phœbe despumat in herbas (12).

(1) Quasi diceret, *Ante fatale tempus exactum.*

(2) Nunc respondet duci *Georgio*, qui rogauerat, *Sed quid? regnat ne Philippus?* &c.

(3) Filia tua, mihi vxor.

(4) Hoc est, *imbuit institutis & moribus tuis.*

(5) Petit de origine magiæ, de potentia & vi artis, de vmbris, & an omnes, vel aliquæ cogi possint.

(6) Narrat originem magiæ cælestem, qualis plurimis sæculis credita est.

(7) Magiam cœpisse in Oriente, & Persas in ea versatos omnes affirmant.

(8) Consensu scriptorum, Zoroastri magicarum artium inuentio attributa est. Quæ tamen illi, nec ad præsentis vitæ vanam felicitatem contra suos prodesse inimicos potuerunt. A Nino quippe Rege Assyriorum, cum esset ipse Rex Bactrianorum, superatus est, vt tradunt *Iustinus* & *Siculus Diodorus*.

(9) Tu vide *Plinium*, qui asserit, magicam omnium artium fraudulentissimam, miraturque, quomodo in toto terrarum orbe plurimis sæculis valuerit: refertque caussam, ob quam putat id accidisse. Lege diuum *Augustinum*, quo nemo ex nostris melius magicam

magicam tractauit materiam, cum maxime in ciuitate diuina, tum alibi. *Picus* autem, omnia quæ faciunt ad magiæ rationem, in librum iam nominatum contraxit.

(10) Integra & solida.

(11) Medeæ, vel Circes: vt illud Maronis; *Carmina vel cælo possunt deducere Lunam.*

(12) Nam postquam carmine Lunam de cælo deduxerint, non prius permittunt ipsam in cælum redire, quam spumas demiserit, quibus postea vtuntur ad veneficia. *Lucanus* in sexto: *Et patitur tantos cantu deprehensa labores, Donec suppositas propior despumet in herbas.*

Orphea quid memorem(1)? *quid Circen, aut Prothea magnum*(2),
Carpathio varias vertentem gurgite(4) *formas*(3)?
(5) *At periere olim Vatum monumenta priorum*(6),
Atque arti contracta(7) *fides, retroque relabi*
Paulatim cœpit, stabili sunt omnia fato(8)
Per certas reuoluta vices, siluisse Lebetas
Vidimus Epyri(9), *Prænestinæque sorores*(10)
(11) *Fatidicam Æaei liquerunt hospitis*(12) *vrbem.*
Quin etiam quercus referunt oracla dedisse
Hercynia in magna(13), *coluit quas alta vetustas.*
Nec miror quondam hæc periisse arcana Deorum.

(1) Magum sapientissimum fuisse, vel ex hoc loco colligimus. Eius enim descensum ad inferos Poeta videtur tribuere magiæ: in quam & *Picus* iunior retulit: quanquam receptum est iam, propter harmoniam viam ad inferos impetrasse.

(2) Quem & Græcus & Romanus Homerus cecinere, præsentia, præterita, & futura nosse.

(3) Quibus a poetis introducitur, & propterea ab *Ouidio*, ambiguus nuncupatur. *Diodorus* autor est, Protheum Ægypti regem fuisse, qui ob multarum rerum peritiam, in varias verti formas diceretur.

(4) Carpathus insula contra Ægyptum, inter Rhodum & Cretam media, à qua vicinum mare ad Ægyptum vergens, Carpathium dicitur; *Acrone* teste. Hic aliquando regnauit Protheus, relicta Pallene patria: ad quam tamen reuersus est. Quod ostendit *Maro*, de Protheo loquens: *Hic nunc Emathiæ portus, patriamque reuisit Pallenem.* Lege *Domicium* primo Siluarum Papinii.

(5) Diluit, quod sibi obiici posset. Periit hæc ars, nec inpræsentiarum tantum fidei adhibetur. Fateor, inquit: cum hoc idem quam plurimis rebus quoque ei accidere videatur, quia omnia reuoluuntur fato quodam, & serie naturæ per quasdam vicissitudines, & id probat exemplis.

(6) Satis diximus de vatibus in *progymnasmatis Reuchlinianis*, ac *Staurostichi* enarrationibus, vbi omnia copiose ad fastidium vsque.

(7) Non omnino perdita, sed diminuta fama magicæ arti.

(8) Diuino decreto: quod est immutabile, certis temporis vicibus, nunc concedens, nunc auferens, nunc læta immittens, nunc tristia. Namque *rerum omnium vicissitudo.* Hoc autem *fati* nomen, senior *Picus* ex veterum tradit monumentis in quadruplicem significationem posse accipi. Vt fatum vel ipsa natura sit. Vel caussarum series, ordoque, nexu necessario cuncta producens. Vel siderum constitutio, cum quid nascitur, aut concipitur, aut inchoatur. Vel diuini consilii executio certa, ineuitabilisque successus. Exempla si petes, ipse dabit.

(9) Referendum est ad formam oraculi Iouis Dodonæi, quod ex quercu illius nomine dabatur. Vnde superius dixit. *Quid vos Chaonia quercus.* Id enim lebetibus æreis vndique cinctum erat. Quod tamen *Aristoteles* refellit.

(10) Quæ sortes fortunæ Prænesti extrahebant, quas *Liuius* scribit aliquando fuisse extenuatas. *Picus* iunior in Sexto de prænotione sortium narrat genera, atque confutat.

(11) *Papinius* in Siluis: *Et Prænestinæ mallem migrare sorores.*

(12) Intellexit Prænesten Latini regis filium, Vlyssis nepotem. Latinus enim, vt ait *Solinus*, Vlyssis & Circes filius fuit: Latini Prænestes. *Maro* autem dicit Latinum Solis & Circes filium. Vnde Ææus dicitur ab auia Circe, quæ Ææa a poetis, vt & a nostro superius dicta est. Idem *Maro* libro septimo dicit, Præneste conditum a Ceculo Vulcani filio.

(13) De qua Poeta libro octauo, & *Cæsar* libro sexto plura, & nos in *Staurostichi* enarrationibus retulimus, atque inferius commode dicam.

Aspice defectum(1) *nostram quoque ferre quotannis*
Naturam, rursusque nouis gaudere figuris.
Frondiferum, vt perhibent, flammæ splendentis, Epopon
Vis æquauit humi, montanasque eruit ornos,
Aeque cacuminibus campestris forma remansit.

Tanta-

Tantalon, & Sipylum, Phœnicumque obruit vrbes(3)
Sub vastum natura(2) *solum, rursusque subinde*
Accipimus natas turbata per æquora terras,
Et celsam Prochiten(4), *& egentem numine Delon,*
Ignaramque Rhodon miracula ponere Phœbo(5).
Quid moror? ipsa suis vicibus(6) *nox humida fungens*
Phœbi pellit equos(7), *hanc ilicet effugat atram*
Clara dies, pars sidereo de vertice mundi
Prona ruit, partem assidue vertigo supinat.
Nunc æstas lapsa est, sed & hanc quoque prouocat alter
Annus, & obseruat glacialis frigora brumæ.
Omnia prætereunt, redituraque tempora certo
Discimus exemplo(8) *rerum, sic forsitan, ipsa*
Quæ vacat, ars repetet(9), *nec Vatibus antra carebunt.*
(10)*At quæ nos Superis vis attrahat, accipe paucis.*

(1) Probat non solum artes periisse defectu naturæ, in qua nihil terrestre æternum est, sed etiam in ciuitatibus & montibus, videri possit naturam quodammodo defecisse, ac per vices ablatum reddidisse: vt in Epopo monte, & Tantalo, ac Sipylo vrbibus: rursus in Prochite, Delo, & Rhodo. Hæc Poeta ex *Strabone* sumpsit.

(2) Terræmotus.

(3) Vnde relicto patrio solo, Assyrium stagnum, mox mari proximum littus incoluerunt: condita ibi vrbe, quam a piscium vbertate, Sidona appellauerunt. Nam piscem Phœnices Sidon vocant. De Phœnicum diuitiis, nauigandi peritia, artium inuentione, ac situs nobilitate, scribunt omnes, potissime *Plinius* lib. quinto, *Mela* primo libro, *Q. Curtius* lib. quarto, *Strabo* decimo sexto, *Lucanus* in tertio, *Ptolemaus* lib. quinto Tabula quarta Asiæ.

(4) Maro: *Tum sonitu Prochita alta tremit.*

(5) Hoc dicit, quod altera Dianæ, altera Apollini dicata fuerit: vel vtraque Apollini. Autumarunt enim gentes, in Delo (quæ Ægæi maris insula est, inter Cyclades) Apollinem & Dianam ex Latona natos. Vnde Maro: *Delon maternam inuisit Apollo.* Hic ex tripode respondebat, oraculumque apud mortales summam fidem obtinuit: qualem & Pythium habuisse testatur *Strabo*. Rhodus Lyciæ insula est, multis, vt alicubi diximus, vocata prius nominibus: in ea ciuitas est Lindus, in qua Rhodienses Dianæ sacrificantes, dies aliquot apud aram eius prorogabant, atque inibi perpetuo manebant. Inde natum prouerbium, *Rhodiorum oraculum*: vbi quis de re minuta, nimium crebro, nimiumque diligenter sciscitatur.

(6) Per temporis vicissitudinem, ostendit rerum omnium vicissitudinem. Sumpto colore ex *Horatio*, qui lib. Carminum quarto scribens ad Torquatum, per verni temporis descriptionem, rerum omnium vicissitudinem signat.

(7) Horum nomina pete ex lib. transformationum secundo.

(8) Vulgo dicimus, experientia.

(9) Pro, in pretio erit, quæ nunc desita habetur & in desuetudine.

(10) Nunc transit ad artis vim & potentiam.

Carminibus magicis, sacroque accersimur ore.
Nam simul, atque imas animas(1), *& tartara pulsat*
Vocibus(3) *atque Erebi pallens adsibilat vmbris,*
Sistimur huc omnes(2), *solum nos improba Vatis*
Vis trahit ad Superos, inuitaque cernimus astra.
(4)*Nam potis est, Phœbumque retro, cælique meatus*
Vertere, & ex atris conuellere nubibus ignes.
Hinc responsa petit, venturaque pandere terris
Nos credit mortale genus, sed vera profabor.
Quis rerum seriem promet(5)? *penetrale quis alti*
Ingreditur fati? nulli se præbet habendum
Ipse tenor mundi(6): *quot enim mortalia corda*
Voluimus in dubiis(7)? *Furor est secreta mouere*
Fatorum(8), *Vates* (9): *sed finge, arcana Thyoneus,*
Et populus mersura tibi monstrauerit arma,
Quid iuuat, o miseri, tristes prænosse labores,
Atque malis, tantum, nec adhuc venientibus angi?
Fata immota manent, aderunt, quæ tanta cupido
Sollicitare Deos(10), *cantuque lacessere Manes?*
(11)*Nunc animas Erebi dicam, quas carmina Vatis*

Nulla mouent, nullusque labor, quasque improbus vrget
Ad Superos error: patet atro limine cuique
Tænarus(12), admittitque omnes, rectosque, malosque,
Qui regni diuersa petunt(13). Phlegethonte sub imo
Innumerum fontum genus(14) est, & turba malorum,
Luxus vbi, fastusque perit, nec pollet honorum
Ambitio, cunctis sceleris data pœna peracti.
At cui concessum(15) veros cognoscere Diuos(16),
Virtutemque animi cælestem æquauit agendo(17):
Qui vitæ caruere dolis(18), quem nulla peredit
Maiestas regnique timor, cognata reuisunt
Sidera(19), felicesve petunt examine campos,
Quos nostri Elysios olim dixere priores.

(1) Quæ sunt in profundiore inferorum loco. Innuit autem, quod magicus sacerdos nullam relinquit animam, quam non euocet: vnde sequitur:

(2) Intellige tamen de damnatis, vt inferius patebit. Inferorum autem ordines houem a *Marone* distinguuntur in sexto. Lege illic & *Seruium*.

(3) Hoc est, vocum confusione & diuersitate: quam *Lucanus* describit his versibus: *Latratus habet illa canum, gemitusque luporum, Quod trepidus Bubo, quod Stryx nocturna queruntur, Quod strident, vlulantque feræ, quod sibilat anguis: Exprimit & planctus illisæ cautibus vndæ, Siluarumque sonum, fractæque tonitrua nubis. Tot rerum vox vna fuit.*

(4) Argumentum a minori ad maius. Erat autem priscis persuasum, carmine Magorum, solem inhiberi, lunam despumare, elementa concuti, mentes hominum turbari, vt *Apuleius* indicat, & *Augustinus* meminit. *Lucanus* quoque plurimis versibus vim ostendit magicam lib. Pharsaliæ sexto.

(5) Innuit veritatem sempiternam ex æternitate fluentem, præsciri non posse: singulorum vero fata posse perscrutari.

(6) Æterna veritas.

(7) Siquidem responsa dabantur ambigue. Vnde *Plinius* magicam artem recte asserit intestabilem, vanam & inanem. Estque apud eum singulare caput, de vanitate Magiæ.

(8) Iuxta *Plinium*, dementis est hominis fata perscrutari, quæ cum vitari non possint, & priusquam mala eueniant, velle angi & torqueri.

(9) Magus.

(10) Scilicet inferos, Plutonem, Proserpinam, & ceteros.

(11) Mutatus ordo est. Nam prius *Robertus* interrogauerat, quæ gens, nunc cuncta mouentur tartara? Sed artificiose factum, vt inde vmbrarum nomenclatura aptiorem finem rei daret.

(12) Hoc est, aditus ad inferos: quem finxerunt esse in Tenaro promontorio, propter locum, qui in eo erat, cauernosum, ad quod referri potest. Vel imitatus est *Maronem*, qui dixit: *Facilis descensus auerni, Noctes atque dies patet atri ianua Ditis.* Nimirum significans, homines omni tempore in fata concidere.

(13) Ex dogmate Platonicorum tractat duplex genus animarum, alterum damnatorum alterum piorum: illi pro sceleribus pœnas luunt: hi vel cælum, vel Elysios beatorum campos petunt. Vnde inquit inferius: *Pii carminibus magicis addicti non sunt, neque coguntur.* Si qui autem veniunt, sponte id faciunt, non coacti. Sed qui iudicio Superum damnati sunt auerno, eos magicum carmen cogit. Quare de impiis intelligendum, quod superius dixit, & nos admonuimus: *Sistimur huc omnes.* Porro apud Phædonem *Socrates*: *Puto*, inquit, *non vnam esse ad inferos viam, sed multos tramites, multosque anfractus habere.* Et *Christus* ait, latam & patentem esse perditionis viam: econtra cælestem arctam & cliuosam.

(14) Quorum multitudinem *Maro* volens exprimere, dixit: *Mœnia lata videt.*

(15) Non enim omnibus, sed hiis duntaxat paucis, dicente Seruatore: *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Ad quod illud *Maronis* non inconcinne referri potest: *Pauci læta arua tenemus.*

(16) Hoc est, sectari diuinam legem, quæ constat in vitæ innocentia, quæ est prima illa stola euangelica, de qua in commentariis nostris, quos in euangelicam narrationem dictamus, latius scripsimus.

(17) Talis debet esse vita vere christianorum, ne cum moribus vitæ professio pugnet.

(18) Qui vitiorum blanditiis non sunt illecti ad castra voluptatis.

(19) Iuxta *Socratem*, cuius sententiam *Cicero* refert lib. 1. Tusculanarum. Vel loquitur secundum eorum opinionem, qui deprehenderunt, bene viuentium animas ad superiores circulos redire, vt scripsit de Pompei anima *Lucanus*.

Extra axem, Phœbique vias(1), vbi mille peractis
Solibus(2), ad superas, rediture in corpora(4), terras
Cælestes animæ(3), Lethæa obliuia potant(5).
Gens nullo turbata sacro(6), nullisque coacta
Carminibus, lucos populi camposque colentes

Aereos

Aereos(7), solemque suum(8), sua sidera norunt.
Sed quoque & hii, magni velut ad spectacula Circi
Turba ingens, Latios, pellecta cupidine, ludos
Inspectura ruit, veniunt ad sacra volentes.
At qui iudicio Diuum damnantur auerno
Dant sceleris pœnam(9), atque etiam parere vocatis
Est opus, & gelido Vatis considere luco.

(1) De Elysiorum situ non conueniunt autores. Alii putauerunt esse circa lunarem circulum, alii in medio inferorum, alii in fortunatis insulis.

(2) Pro annis. Frequentius tamen pro diebus, item pro ardore & radiis solis.

(3) Etenim, vt *Maro* dixit: *Igneus est ollis vigor, & cælestis origo Seminibus, quantum non noxia corpora tardant, Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.* Diuus *Hieronymus* in commentariis in Ecclesiasten refert, animas nostras antequam ad corpora ista descendant, versari apud Superos, & tam diu beatas esse, quamdiu cælesti Hierusalem & choro perfruantur angelico.

(4) *Quibus*, vt *Maro* cecinit, *altera fato Corpora debentur.* Arbitrabantur enim, non omnes animas ad corpora reuerti: & si quæ reuerterentur, autumabant id fieri generatione corporum illorum, quibus ipsæ necterentur: aliaque esse corpora tum specie, tum numero: specie, ob malæ actæ vitæ prioris merita: numero, cum recte obiuerant viuendi munera: & id fieri post aliquot sæcula.

(5) Et hoc Platonicum vel *Maronis* carmine notissimum est: *Lethai ad fluminis vndam Securos latices, & longa obliuia potant.*

(6) Sacrificii.

(7) Alludit ad insulas fortunatas, in quibus aliqui, vt ante dictum est, Elysios campos posuere: quos nominat aereos, quoniam in eis est largior æther.

(8) Sibi congruum: ex *Marone* color sumptus.

(9) Iudice Rhadamanto, qui, iuxta *Maronem*, *Castigat, auditque dolos, subigitque fateri, Quæ quis apud superos, furto lætatus inani, Distulit in seram commissa piacula mortem.*

Sed nunc te verbis tantum ne demorer, illuc
Aspice Chrysaoram(1) atque triformem Geryonea(2),
Orthonque(4), & stabulis, quem perdidit, Eurytiona(5)
Amphitrioniades(3) sacræ in magnis Erythiæ(6).
Illas Hesperidas(7), contra serpentibus artis
Gorgonas(8) has perhibent, dextra, læuaque bimembres
Perlege nubigenas(9), & agentem Monychon(10) ornos,
Arctonque, Vrionque, sagittisferumque Mimanta(11).

(1) Chrysaor & Pegasus equus ex sanguine Medusæ orti. De quibus ita *Hesiodus* in Theog. Medusæ cum Perseus caput abscidisset, Chrysaor, ac magnus equus Pegasus exiluit. Hunc autem, quoniam ad fontes Oceani natus est, Pegasum appellant: ille autem quia in manibus aureum ensem gestauit, *Chrysaor* est appellatus. *Nam sonat ensis ἄορ, sonat & χρυσὸς, aurum.*

(2) Ex iam dicto Chrysaore, misto Callirroe, Oceani Melyti filiæ, fabulantur poetæ Geryonem natum. Fabulam multis prosequitur *Diodorus Siculus* libro quinto. Lege *Iustinum* libro vltimo, & *Seruium* septimo Æneidos libro, & accipies vnde *triformis* dictus sit.

(3) Hercules Amphitrionis filius creditus, cum Iouis esset: eo quod eum, & Iphiclum vno partu enixa sit Alcmena.

(4) Canem.

(5) Bubulcum.

(6) Sumpsit hæc Poeta ex *Hesiodo*, cuius verba subscribam. Hunc, scilicet Geryonem necauit Herculea virtus: quod & Adaro in septimo boum caussa in Erythia insula, occisoque Ortho cane, & bubulco Eurytione, circa inclytum Oceanum, ad sacram Tiryuthem boues impulit. Tametsi quidam putent, Herculem boues ex alia insula abduxisse: nempe Hypate, vt scribit *Aristoteles*, & *Ælianus* refert, *Solinus*que indicat.

(7) Has custodia pomorum aureorum peruigilis draconis excubiis notissimas fecit. Lege *Seruium* quarto Æneidos super illud: *Hesperidum templi custos.* *Palephatus* fabulæ rationem scribit multo aliter. *Solinus* item aliam.

(8) De quibus *Hesiodus* in Theogonia, *Ouidius* quarto Transformationum, *Lucanus* in nono, *Diodorus Siculus* libro quarto. Fuerunt autem Phorci filiæ. Vnde & Phorcides a patre cognominatæ sunt. Earum nomina, vt canit *Hesiodus*, sunt: *Euryale, Sthenoque potens, multisque Medusa Nota malis.*

(9) Centauros intellige, ex Ixione & Nube ortos: quorum nomina *Ouidius* refert. *Bimembres* autem dicuntur, quoniam hominis anteriorem partem, equi postremæ iunctam habebant. *Seruius* Centaurorum fabulam ad historiam reducturus, maiorem fabulam confinxit. Tu lege *Palephatum* & *Diodorum Siculum*.

(10) Centauri nomen.

 (11) Versus

(11) Versus *Hesiodi* in Aspide, vbi Lapitharum, Centaurorumque pugna describitur in Herculis scuto. Hæc pugna ab *Ouidio* refertur libro Transformationum duodecimo.

Iamque alio deflecte aciem, Romanaque cerne
Agmina, quæ nunquam satiata cupidine regni
Arma per Eoas(1) *gentes, tremefactaque rubri*(2)
Littora, perque Arabum, vetitos duxere recessus.
Qua male thurilegas(3) *vidit gens martia Carras,*
Hi duo sunt Crassi(4), *sed quæ crudelior*(5) *ante*
Vmbra venit, Sylla est, patrio qui sanguine campum(6)
Fœdauit, Tiberimque vado(7) *spumante coegit*
Corpora Tyrrheno fluitantia mergere Ponto.
Pone subit Marius(8). *Quis enim truculentior illo*
Extitit vnquam epulas inter mensasque nefandas?
Substulit Antoni manibus, lacera ora(9), *cruentis.*
(10)*At qui se mæstis ostendunt vultibus, ac te*
Auersis spectant oculis, lumenque recondunt.
Primus Romuleis Seruilius acer(11) *in armis*
Carpit iter: signatque gradu vestigia lento
Cassus(12): *at qui altum premit imo corde dolorem,*
Scaurus(13) *erat: quem pone ferox non debilis hasta*
Manlius(14) *insequitur, cunctique hæc littora norunt,*
Iamque dolent, trepidique vident regna horrida bello.
Quippe olim fusi, nostroque a Marte fugati
Formidant etiam madefactos sanguine campos.
Parte alia indomitum(15), *torua sub imagine Drusum*
Iam specta, qui Marte Salam(16), *Rhenique bicornis*
Spumantes multo fœdauit sanguine ripas.
Hic est qui bello Byrchanem & Bructeron armis
Inuasit, gelida qua fertur Amusius(17) *vnda.*

(1) Orientales.

(2) Non a colore: nam eo non abhorret a ceteris, vt ait *Q. Curtius*, sed ab *Erythro* Rege, id est, *Rubro*, qui ex suo nomine mare appellauit. Idem scribit *Arrianus*. *Procopius* lib. belli Persici primo, naturam huius maris refert, item *Mela* libro tertio.

(3) Propter regionem aromatum feracem.

(4) Pater & filius. *Liuius* & *Cicero* tradunt, filium a militibus interemptum, patrem vero se ipsum confodisse. *Lucanus* in vnum Marianum militem, Fimbriam dictum, vtriusque necem retulit.

(5) Quia Sylla omnes, quos incolumes reliquerat Marius, trucidauit. Is, *Cicerone* teste, pulcherrima & iustissima victoria de Mario, turpissime vsus est, nam in tyrannidem conuertit.

(6) Hunc locum sumpsit ex secundo *Lucani*. De Sylla *Plutarchus* plura, *Cicero* in officiis, *Plinius* de Viris illustribus, *Val. Maximus* in variis capitibus, & diuus *Augustinus* lib. de ciuitate Dei.

(7) Id Valerius scribit cap. secundo de crudelitate.

(8) Huius item crudelitatem *Lucanus* scribit libro iam dicto, *Plutarchus* in vita eius copiose, vt & meminere fere omnes scriptores.

(9) Antoni, pro Antonii, clarissimi illius Oratoris, cuius caput truculentissima bellua Marius, manibus lætis, inter epulas, per summam animi ac verborum insolentiam aliquandiu tenuit, & suæ mensæ sacra eius sanguine contaminari est passus. Authores *Appianus* & *Plutarchus*. Vnde Poeta dixit: *Epulas inter, mensasque nefandas.*

(10) Nunc descendit ad gloriam & victorias Germanorum veterum. De quibus *Tacitus* exactius. Et *Irenicus* noster libro quinto, capite, de damno Romanis a Germanis illato. Et indubie *Plinius* in viginti libris rerum Germanicarum scripsit, non in modicam Germanorum iacturam amissis, vel potius retentis, vt suspicatur *Albertus*.

(11) Hic cum Sulpicio longo consulari potestate contra Gallos Senones, quos Teutones superius diximus, missus, profligato toto Romanorum exercitu, autor fuit illius cladis Alliensis inter nefastos dies relatæ. Lege *Liuium* in quinto.

(12) Idem scribit, L. Cassium Cos. a Tigurinis Gallis, pago Heluetiorum, qui a ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum, cum exercitu cæsum esse.

(13) Hic a Cimbris fuso exercitu captus est: & cum ad concilium ab his euocatus deterreret eos, ne Alpes transirent Italiam perdituri, eosque diceret Romanos vincere non posse, a Bolo Rege, feroce iuuene, occisus est.

(14) Cognomento Marcus. Nam & alii Manlii fuere viri clari. Huius autem meminit *Tacitus* & *Velleius Paterculus*.

(15) Quantum potest toto opere victorem Drusum dissimulat Poeta. Hic Byrcanem

nem Germani Oceani insulam domuit, & Bructeros bello lacessiuit, ac inter Amusium & Rhenum fluuios crure fracto obiit, vt vult *Liuius.* *Tranquillus* eum morbo periisse tradit.

(16) Ex monte Pinifero, qui est in terra, vt nunc aiunt, Aduocatorum, teutonice, *Voitland*, quatuor flumina oriuntur, quorum *Celtes* noster meminit elegia decima secundi libri Amorum, his versibus: *Francia, Germano mihi stirps & origo Poeta, Hercynia medio cincta beata sinu, Quam Mœnus mediam perlambit vitifer oram, Cuius quadrifluo nascitur vnda iugo, Pinifer is, cuius de vertice flumina quatuor, Quatuor in partes orbis amœna cadunt. Mœnus ad occasum Francorum fertur in oras, Sala sed Arctois perditur Albis aquis, Ægra sed Eoi pedit ardua regna Boemi, Sed Nabus Istrinis insinuatur aquis.* Idem scribit in Germania, tit. de tribus iugis & montibus Germaniæ, versu heroico haud contemnendo. Rursum meminit in descriptione vrbis Norimbergæ, quam soluta edidit oratione. Cæterum Piniferum vocant nostra lingua *Fichtelberg.* Porro Sala quoque, vt tradit *Ptolemaus*, est nomen multarum vrbium, in diuersis prouinciis: vtpote Mauritaniæ. Hispaniæ, Pannoniæ, Asiæ, Armeniæ. De Sala *Plinius* cap. primo Quinti.

(17) Hunc fluuium alibi Amasium, & Amissium appellat, non sine autoritate, vt *Vadianus* admonuit in nuncupatoria epistola ad Gurcensem. Circa hunc fluuium habitasse videntur Bructeri secundum *Strabonem.* Oritur autem in Hassicis montibus, quos Abnobios *Ptolemao* vocatos putant, Padeburnam & Monasterium non ignobiles ciuitates alluit.

Talia dum memorans genero socer omnia pandit,
Apparet turba in media, mæstissima vultu
Vmbrarum effigies. Tunc heros Boicus inquit:
Cur mæsta hæc vmbra est? lachrymisque os implet obortis?
Dic rogo. Quem contra breuibus sic incipit ille:
Hic est Quintilius(1): *longa ipsa exordia, longa*
Ambages, sed summa sequar fastigia rerum(2).

(1) Qui a Cheruscis & Cattis, cum tribus legionibus necatus fuit: quod tam iniquo animo tulit Augustus, vt præ dolore caput parieti concutiens, exclamaret: *Quintili Vare, Redde legiones.* Reiicienda eorum opinio est, qui dicunt, stragem hanc in Vindeliciis contigisse.

(2) Id est, capita, significans se velle rem breuiter attingere.

Fœderibus fractis(1), *qua tempestate Sicambri*(2)
Deseruere fidem, pactamque resoluere pacem
Est visum bello, sæuos animare Cheruscos(3),
Occepit rabies pugnæ, pepulitque Caicos
Rumor, & Abnobio trepidantes vertice(5) *Cathi*(4),
Romanos contra sumpserunt arma potentes,
Quintiliumque atra fuderunt strage Latinum.
Nec minor Herminii(6) *effigies, vultusque minaces*
Apparent læua: is nunquam deuictus, at anceps
Sæpe fuit pugna, & quantum, Germanice, cladum(7)
Perpessus fueris, quoties nec abiueris æquo
Marte, tui seruant bellum memorabile Fasti(8).

(1) Violatis, ex quibus plurimæ nascuntur lites. Vtinam eam christiani Principes pangendorum fœderum rationem haberent, quam in christiani Principis institutione præscripsit *Roterodamus.*

(2) Quæ hic Poeta tangit, scribunt *Florus* in quarto, & *Strabo* in septimo libro. *Quibus*, inquit, *fides adhibita fuerat, ii magnas clades intulerunt: sicuti Cherusci,* & cetera. Sed hanc pugnam nemo copiosius candidiusve retulit in literas, quam *Velleius Paterculus*, qui vltra treis legiones, totidem alas, & sex cohortes addit.

(3) Pro Thuringis accipit, vt mihi videtur. Nam eos olim Saxoniæ veteris, & Marchiæ partem habitasse, verisimile est. Nam ad Albim fluuium habitarunt. Vnde *Claudianus* canit: *Et ingentes Albim liquere Cherusci.* Caicos *Lucanus* in primo: *Et vos crinigeros bellis arcere Caicos Oppositi,* quos omnes Geographi *Caucos* nuncupant: quorum *Tacitus* meminit in nobili illo libro *de moribus Germanorum*, inter Germanos & immenso spatio patentem, & nobilissimum populum asserens. Vnde Cauci maiores & minores.

(4) Et horum idem pluribus verbis meminit. Pro Hessis, vt & eruditis plerisque placet, posuisse certum est; cum dicat:

(5) Siquidem Abnobii montes, vt iam dictum est, Hessiam a Westualia dirimunt.

(6) Alii *Arminium* appellant, fortissimum Regem Germanorum: de quo lege *Tacitum* in libris nuper repertis, inuenies illic

illic tantum abfuisse, vt a Romanis vinci posset, vt etiam sæpe victor fuerit, sæpissime autem anceps e pugna discesserit.

(7) Drusi gestorum in Germania meminit *Tacitus* lib. primo, *Florus* in quarto, *Ouidius* secundo Tristium, & in consolatoria ad Liuiam.

(8) Hoc puto dixisse, quod ei Fastorum libri ab *Ouidio* nuncupati fuerint: vel quod in illis gesta eius contineantur.

At qui per siluam ingenti, perque agmina, cœtu(1)
Vmbrarum incedunt, Cyaraxes(2) *Medus, & vna*(3)
Astyages(4)*: illac Darius Persa: sed ante*
Cyrus it(5)*: en Xerxes terror maris*(6)*, omnia miscens.*
Aspice vt insurgit comptus mitra: illius armis,
Calcatumque fretum, iunctumque Propontida(7)*dicunt,*
Epotosque amnes(8)*. Sed tu modo respice, quantus*
Rex trabea insignis, superat media agmina Sidon(9)
Interea, & lætas supereminet Italus vmbras.
Hos quondam regnasse ferunt, qua panditur ingens
Hercyniæ nemus, & gelidos alit vmbra Sueuos(10).
Nec longe apparent Galli(11)*, toruumque*(12)*minantes,*
Vix nostras spectant Aquilas, infestaque damnant
Sceptra Ariouisti(13) *præformidata Tyranni*(14).

(1) Ita legendum, vt in prætuia castigatione admonuimus: quia superius dixit; *Luxus vbi fastusque perit*, hic luxus stare non potest. Esset enim sibi ipsi contrarius.

(2) Ex Herodoto colligimus, post Assyriorum regnum a Medis euersum, multo deinceps tempore nullum fuisse genti Regem, singulasque ciuitates populari imperio vsas. Demum Cyaraxem insignis iustitiæ virum, a Medis Regem constitutum, eumque ceteris gentibus in societatem allectis, omnium consensu late imperium obtinuisse: cuius deinceps posteri sint rerum potiti ad Astyagem vsque, quem Cyrus Persaque regno & vita spoliarunt.

(3) Ac si regna quæque singulari centuria apud inferos distincta manerent, dixit, *vna*.

(4) Vnus e septem Magis fuit, qui Persis post Cambysem septem annis præfuerunt. Huic astutia regnum obuenit, vt *Valerius* refert: & nos in carmine *de Cruce* copiosius annotauimus, & simul nonnihil de syllabæ ratione. Hic post multa præclara facinora, cum in Athenienses mouisset, a Miltiade in campis Marathoniis, vt superius dixi, superatus est.

(5) Quia regnauit ante Darium. Huius *Cyri* historiam scripserunt *Xenophon* philosophus octo voluminibus, *Herodotus* & *Iustinus* libro primo, item ceteri. Præterea mira eius memoria in literas relata est a *Plinio*, *Solino*, *Valerio* & *Quintiliano*. Hic cum Persis diu imperasset, a Tomyri Scytharum Regina cum ducentis millibus Persarum cæsus est. Dictus autem *Cyrus*, a *Cyro* flumine, vt *Strabo* dicit.

(6) Nam, vt *Iustinus* ait, naues habuit decies centum millia numero: quem, vt *Valerius Maximus*, itemque diuus *Hieronymus* testantur, de alta prospectans specula, fleuisse fertur, quod post centum annos nullus eorum superesset. Sed &, eodem *Iustino* auctore, terrorque gentium, nondum bello in Græcia infeliciter gesto. Huius potentia nihil est celebratius, præcipue apud *Herodotum*, *Plutarchum*, *Iustinum* & ceteros.

(7) Idem *Lucanus* libro secundo, & *Lucretius* tertio, *Claudianus* item in Rufinum secundo. Intelligit autem Hellespontum. Nam auctores referunt, hac Xerxis exercitum per septem dies, totidemque noctes, nullo tempore intermisso, angustias Hellesponti, constrato in nauibus ponte, transiuisse. Fertur tunc quidam Hellespontinus dixisse: *O Iupiter, quid nam tu sub specie viri Persæ, & accepto Xerxis pro Iouis nomine Græciam vis exterminare?* Propontis autem ex eo dicta, quod ante pontum sit sita.

(8) Halym fluuium significat, quem *Herodotus* tradit haustum potu fuisse a Persis. Vnde Poeta libro tertio ait, *quos potus Halys celer alluit vndis.*

(9) Hos Poeta veterum Sueuorum Principes, seu Reges facit.

(10) Hi enim partim vltra, partim citra siluam habitant. Autor *Tacitus.*

(11) Respexisse videtur ad hoc, quod veteres Romani Gallos & Germanos vno vocabulo appellabant. Vel absolute protulit, ad vicinitatem alludens. Porro Gallos alii a candore, quod Gallorum corpora ob immensa frigora modo lactis albescant. Quod sane non discrepat ab illo *Maronis*: *Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla.* Alii a gallo gallinaceo nomen sortitos volunt: quod instar alitis huius in Venerem proni sint. *Porphyrio* autor est, Gallos magno mercari adulteria, vel propter diuitias, vel quod incensioris libidinis sint. Vnde prouerbium cœptum dici, *Gallis hanc.* In mulierem cupidam & tergiuersationibus vtentem, quibus ingens pretium extorqueat ab iis, quibus copiam sui corporis factura sit.

(12) Pro torue.

(13) Incliti veterum Germanorum Regis, de cuius in Gallos expeditione diuus *Cæsar* multa.

(14)Regis.

(14) Regis. Ita enim antiquo nomine Rex appellabatur. *Herodotus* enim Crœsum tyrannum dixit. Item *Maro*: *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.* Nomen autem Tyranni temporibus Archilochi in vsum venit, vt *Hippias* autor est: quippe quod nec *Hesiodus*, nec *Homerus* vsquam posuit.

Tunc heros, quæ forma hominis, quibus horridus ille
Vultibus incedit, tantusque insurgit ad auras?
Dic, rogo, quod monstrum: quæve hæc sub Tartara labes?
Talia dicentem alloquitur sic vmbra vicissim:
Hunc olim fama est (1), Terræ omnipotentis alumnum
Germano regnasse solo, Numenque fuisse
Gentibus ignaris, memorantque Tuistona dictum.
(2) Non talem Ætnæis vastum Polyphemon in antris,
Maioremque ipsos intendere Bronteа folles
Crediderim, aut versis sudare Pyracmona massis.
Hic pius in primis habitus, Iouis arma superbos
Cæumque, Cræumque, Hyperionaque, Iapetumque (3)
Temnentes fugit fratres, & nauibus altum
Oceanum emensus, nostris Deus appulit oris.
O, si vnquam sedes superum, tibi tendere ad imas
Fata darent, vinoque altas innare paludes,
Maiora his multo, vmbrarum simulacra videres.
(4) Namque ibi Titanas, pulsant qui vertice nubes,
Tantum infra terram mersos (5), quantum æthere ab alto
Ingens si caderet pondus (6), nonoque peracta
Interualla die, surgens aurora videret,
Iupiter occuluit, septumque ex ære recinxit (7)
Et nigram triplici murorum ex ordine noctem
Apposuit, supraque ingens caligine tetra
Opprimit hos tellus (8), duro chalybe Ennosigæus
Affixit postes, custodes carceris atri (9),
Centimanus Briareus, Cottosque, Gigesque feruntur.

(1) Crediderim scitæ huic fabellæ occasionem dedisse *Tacitum*, quod Poeta aliquando legerit apud eum, a Germanis celebrari antiquis carminibus *Tuistonem* Deum Terra editum. Eruditorum consensus hinc *Tuist* commune Germanorum omnium vocabulum deriuat. Porro de *Tuistone* Deo, & huius filio *Manno*, rursumque huius tribus filiis *Ingæuone*, *Herminone*, *Istæuone*, commode paulo post referemus. Fingit autem Poeta, Tuistonem fuisse fratrem Titanum, qui contra Iouem conspirarunt: tamen quia pius fuit, Fratrum scelus fugiens, Germaniæ littoribus appulit.

(2) Vult Tuistona corporatura excessisse statuтosos Polyphemum, Brontem, & Pyracmona, de quibus latiuscule in secundo. Diuus *Augustinus* improbat *Lucretii* opinionem, excessiuam & immanem corporum magnitudinem negantis. Gigantes fuisse, sacræ scripturæ autoritas habet, in Genesi, Ecclesiastico, & Baruch.

(3) Ex Theogonia *Hesiodi*, qui inquit: *Terra concumbens Cælo, peperit profundum Oceanum, Cæumque, Craonque, Hyperionaque, Iapetonque, Theanque, Theminque, Mnemosynenque, Phœbenque, & Thetin.* & cetera.

(4) Locus totus ex *Hesiodo*: quem & *Maro* imitatus est in sexto de tartari profunditate. Quid autem poetæ indicent hac fabula, ex *Cicerone* constat.

(5) Victi enim in tartara deiecti sunt, ligati tanto interuallo in tartaro infra terram, quanto cælum ipsum a terra distat.

(6) Incus enim si nouem diebus ac noctibus in terram cadat, decimo terram tangeret: totidem diebus ac noctibus a terra in tartarum perueniret.

(7) Nam vbi Titanes sub obscura caligine mersi sunt, æreum septum est: circum autem nox triplici ordine fusa est: supra terræ & immensi maris radices sunt. His non exitus est: Portas enim æreas Neptunus imposuit, murusque vtrinque circumambit. Vnde dicit: *Duro*

(8) Neptunus autem *Ennosigæus* dictus est: quod terram quatiat. ἐνόω enim quatio, γαῖα terra.

(9) Scilicet, Briareus, Cottos & Giges, qui fideles Iouis custodes finguntur, omnium fortissimi ac pulcherrimi. Briarei meminit *Maro* in sexto. Habebant autem singuli quinquaginta capita, & centum manus: vnde Centimani.

Verum mors cunctis longe est immanior vmbris,
Et somni soror, & pallentis filia noctis.

Huic

Huic siquidem aereum caput est(1), tenus inguine putri
Ex terra corpus, quae pendent crura, putares
Esse vndas, liquidoque inflecti errantia motu.
Haec infra supraque innixa, hinc inde recuruis
Hunc manibus vestrum praecingit ferrea mundum,
Nunc geminas huc flecte acies, magnaque potentem
Luminibus lustra venientem Mannona(2) prole(3)
Numen & ipsum olim populis, genus vnde superbum(4),
Oceanum iuxta fluit, & pugnator Itaeuon(5).
Aspice nunc Dryudas(6), aluit quos Gallia, vates,
Vt perhibent, olim patria qui sede relicta
Fatidico nostros subiere examine lucos,
Sacraque in Hercynia posuere cubilia silua(7).
Hi montes metiri audent(8), terrasque iacentes,
Sideraque, & motus, quae sit natura Deorum(9)
Inquirunt, quae vis illis, & scire feruntur
Interiecta polo, quantum plaga distet, vtroque.

(1) Innuit Poeta, nihil esse inaccessum morti. Nam volantia, terrestria, maritima, sub lege mortis continentur. Et idcirco fingit illi caput aereum esse, corpus terreum, crura aquea.

(2) Sic scribendum, non *Mammona*. *Mannum* enim *Tuistonis* filium intelligit.

(3) Nam ex tribus huius filiis paulo ante nominatis, populi Germaniae nomina sunt sortiti. Quippe Oceano proximi, *Ingaeuones*: medii, *Herminones*: ceteri, *Istauones* vocati. *Ingaeuones* volunt esse Cimbros & Teutonas, autore *Plinio*. Idem *Herminonum* gentes recenset Sueuos, Hermunduros, Cattos, Cheruscos. Videntur esse Saxones hodie, aut certe Pomerani. *Istaeuones* putant quidam esse Germanos illos, qui ad Rhenum vergunt.

(4) Quoniam, vt *Tacitus* confirmat, Germaniae populi nullis aliis aliarum nationum connubiis infecti, propria & sincera, & tantum sui similis gens extitit. Et quia idem autor est, omnibus fuisse truces & caeruleos oculos, fortasse superbum dixit, quod illinc potissimum superbia deprehenditur.

(5) Pro *Istaeuon*. Idem & *Claudianus* facit: quod a *Ioachimo Vadiano* in epistola liminari notatum est.

(6) Sic potius legerem, quam *Druydes*, nam a quercubus, quas colebant, dicti sunt. δρῦς δρυὸς significat *quercum*. Vnde & *Amadryades*, non *Amadruyades*, quas ex quercubus nasci credidit antiquitas. Alludit autem ad historiam Tiberii, a quo Dryudes ex Gallia eiecti, in Germaniam migrauerunt.

(7) Lege cap. tertium *Celtis* nostri in descriptione vrbis Norimbergae, illic inuenies, quae faciunt ad hunc locum.

(8) Ex *Mela* haec omnia quae sequuntur de Dryudibus, sumpta sunt. Lege eum libro tertio, *Caesarem* sexto commentario, *Plinium* item iuxta finem decimi sexti, *Ammianum* libro decimo quinto, item *Lucanum* in primo, & *Strabonem* libro Geographiae quarto.

(9) Ea enim erat opinio, quod soli Dryudes haberent veram Dei cognitionem: quorum assertio erat, animas non interire. Fuere autem apud diuersas gentes, diversis nominibus sapientes eorum appellati: vt Dryudes apud Gallos: Prophetae apud Hebraeos, vel Senedrim, vel Pharisaei, vel Cabalistae. Apud Indos Gymnosophistae, apud Aegyptios Sacerdotes, apud Graecos Philosophi, apud Persas Magi, & sic de aliis. Sicut etiam regia dignitas peculiaria apud diuersas nationes habet nomina, vt Rex Aegyptiorum, qui prius *Ptolemaeus*, postea *Pharao*: Persarum, *Artaxerxes*: Romanorum, *Caesar*: Indorum *Prastan*, qui nunc corrupto vocabulo dicitur *Presbyter Ioan*. Quamobrem lapsus sum, vocabulum *Prastan*, in carmine *Pici* de Cruce, in fine suspicans esse Indici oppidi nomen.

Dixerat. Extemplo peragens inferna Sacerdos
Sacra Erebo, tonat ore Deos, circumque per vmbras
Bacchatur patiens diuum, nec numinis expers(1),
(2)Non secus Euboico(4) Vates(3) immanis in antro(5)
Faeta(6) Deo(7), visa est fastum mugire repente
Dardanio(8) Aeneae, cum centum ingentia claustra(9)
Sponte sua patuere fores, regnique futuri
Chalcidicae(10) exhausit diuae responsa Sibyllae(11).
Circumerrant vmbrae, motisque Megaera flagellis
Tartarei nutu, iubet alta silentia, Ditis.
Illicet omnis ager, montes atque antra quiescunt.

Nullaque dat voces, repetitaque murmura vallis.
Talia tunc imo Vates de pectore promit:

(1) Quia iam posset implere oraculorum sermones.

(2) Comparatio sumpta ex sexto libro Æneidos.

(3) Cumæa Sibylla.

(4) Cumano.

(5) Specum apud Cumas describit *Aristoteles* cap. 28. de Admirandis in natura.

(6) Plena. Maro, *Loca fœta furentibus austris.*

(7) Apolline, qui vaticinio præesse creditus est. Innuit autem diuinum illum instinctum, quo mens concitatur a corpore abstracta, vbi animus acrius exar[s]erit. Nam si humana quadam sagacitate præuidentur, non vaticinium, sed prudentia & coniectatio appellatur.

(8) Troiano. *Nam Troia Dardanus autor.*

(9) *Seruius* accipit, finitum numerum pro infinito.

(10) Cumæ, quoniam Euboenses ex Chalcide, condidere Cumas, vt & Neapolim tenuerunt.

(11) Huius sacellum *Silius* describit libro duodecimo, Maronem longo tamen interuallo imitatus. Cumana autem Sibylla proprio nomine *Phemonoe* dicta est, *Seruio* teste. Alii Amalthæam, Demophilen, vel Herophilen. *Iustinus* philosophus & martyr, scribit Cumæ se vidisse mantiunculam Sibyllæ, edoctumque ab vrbis incolis & modum & ordinem, quibus in dandis responsis vtebatur. Porro Sibyllæ quæ & quot, & quo tempore floruerint, *Lactantius* scribit libro primo, diuus *Augustinus* libro decimo octauo ciuitatis diuinæ: & ego plura scripsi super illud *Prudentii*; *Ecce, quem vates vetustis concinebant seculis*, in Hymnum eius, *Ad omnes horas.*

(1) Bellum ingens, cædesque cano, Rhenumque cruore (2)
Spumantem aspicio, venient in regna Boemi (3)
Auxilio, Martemque cient, Francosque sub ictu
Prosternent primo (4), atque vndabit sanguine Rhesus (5).
Te quocunque trahet fortuna, ardentior ito.
(6) Ne dubita, dabitur requies finisque malorum,
Nam te victurum promittunt Numina Regem.

(1) Vaticinium super futuro bello.

(2) Propter motum Cæsaris in transrhenana Elsacia, cui *Mortinania* nunc nomen est: & Lantgrauii Hessorum gesta in Rheni ripa.

(3) Boemicam pugnam designat, quæ refertur libro decimo, vt ante dictum est.

(4) Ita enim contigit. Nam Francorum equitatus, cum primum Boemos inuasissent victus est.

(5) Fluuius prope Regenspurgam, de quo libro quarto Poeta fabulam fingit.

(6) Omnia hæc amphibologiam habent, namque in vtramque partem interpretari possumus, vt illud: *Aio te Æacida Romanos vincere posse.* Lege *Herodotum* libro primo.

Vix ea finierat, temere omnia visa sub imis
Extemplo pedibus, nemora alta, domosque ferarum
Excussas, nigrasque canes vlulasse per vmbras
Accipimus, motoque sacras de vertice Nymphas
Hercynio plorasse ferunt, mox protinus omnis
Vmbrarum cœtus, Vatisque effugit imago.
(1) Non secus Hippotades (2) Tyrrhena ad littora (3) soluit
Carcere ab Æolio (4), Boreamque, Austrosque procaces (5),
Qui terras quatiunt, & tempestate sonora
Incumbunt pelago, tumet altis fluctibus æquor
Ionium (6), & motas vix continet ancora puppes.
Sic Manes stygii, turbæque Acherontis auari
Surgentem liquere diem. Cum Delius vmbras (7)
Exoriens, afflaret equis: pars illicet antrum
Irrumpit, repetuntque altas sub tartara pœnas.
Pars qua flagrantes ignes Saxonia tellus (8)
Euomit, atque aditum speluncis continet atris,
Ad Manes rapitur, trepidat sub gurgite Tethis
Cimbrica (9), & horrescunt glaciali Hæmodes (10) in vnda.
Expauit tunc Luna polo, currumque reflectens
Delius, occiduis rursus remeauit ad ortum
Axibus. Vt quondam mæstæ videre Mycenæ (11)

Obscurum, & radiis versum pallentibus Argos.
Boicus interea visu rerum adstupet heros,
Frigidus & coiit per membra rigentia sanguis,
Atque vbi sint oculis vmbræ circum omnia lustrat.
Adsilet omne nemus, tantumque per aera summum
Auditæ voces, Vates quoque lapsus ad auras,
Liquerat ancipitem: tunc ille sub arbore fixa
Corripit arma manu, dein talia vocibus infit:
Dii quibus vmbrarum cura est, Erebique silentis,
Infernæque animæ, nigrantisque arbiter Orci,
Annuite inceptis belli, firmumque, ratumque
Sit quodcunque sacri referunt oracula Vatis(12).
Centum ego, cum patria dabitur me sistere terra,
Constituam ante aras taurorum terga nigrantum,
Sacra Ioui Stygio, atque Hecate(13) *sua munera ponam.*
Nec templi non stabit honos, aræque dicatæ.
Dixerat, & secum Vatis responsa volutans,
Bellorum finem felix dabit exitus, inquit,
Hostilisque acies nostris superabitur armis.
(14)*Heu Diuum ignaræ mentes, heu conscia veri*
Nequicquam ratio, fatoque hebetata Deorum.
Hæc vbi, discedit, vastæque silentia siluæ
Egrediens, dulces terras patriamque reuisit.

(1) Comparatio sumpta ex principio primi Æneidos.

(2) Æolus, Iouis ex Sergesta Hippotæ Troiani filia, ventorum rex. *Varro* scribit, Æolum ex fumo & nebulis insularum quibus præfuit, futura flabra ventorum prædixisse. Hinc imperitis visus est ventorum habere potestatem. Autores habes *Plinium, Solinum, Strabonem, Polybium.*

(3) Lege *Seruium* super illud Maronis, *Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor.* Extat libellus *Myrsili Lesbii*, qui de Tyrrhenorum origine inscribitur.

(4) Maro. *Hic vasto rex Æolus antro, Luctantes ventos, tempestatesque sonoras, Imperio premit, ac vinclis & carcere frenat.*

(5) Ventos, species pro genere, figura celebrata apud poetas.

(6) Quod Adriatici pars est, vt *Strabo* dicit, antea *Saturnium* dicebatur. *Ionio* nomen dedit, *Ionius* Dyrrachii filius, quem imprudenter a se occisum in mare proiecit Hercules: vt defuncti memoriam prorogaret. Autor *Appianus.*

(7) *Seruius* ait, Diis inferis morem fuisse, noctu sacrificia fieri: quod etiam in cantionibus magicis fieri ex *Theocrito* colligitur. Vbi mulier illa Myndii iuuenis amore capta, Lunam alloquitur, vt sibi & Hecati terrestri cantaturæ bene resplendeat.

(8) In Saxonia enim montes flammas euomere incolæ referunt, creduntque, vt Siculi de Ætna, viam esse ad inferos. Meminit huius *Celtes* noster in descriptione Hercyniæ.

(9) Chersonesum Cimbricam, siue oceanum Pomeranicum intelligit.

(10) Septem insulæ sunt eo nomine in sinu Codano. *Plinius* alias septem *Hebudes* numerat, quarum *Mela* non meminit: nisi quis pro eo quod est, *septem Hemodes*, quinque Hebudes substituere velit; vt *Hermolaus* indicat. Quod tamen *Vadianus* noster non probat: quod *Mela* breuitatis studio, quæ nota insigniaque sint, præterit.

(11) De Mycenis & Argis lege *Strabonem* libro 8. Alludit autem ad fabulosam & commentitiam cœnam Thyestæam, sumpto colore ex quarto Thebaidos. Lege interpretem *Lactantium* super illud; *Milite vicina nullo iaueré Mycena.* Construitur autem sic: *vt Mycena videre, & Argos vidit obscurum*, scilicet, solem, & versum ad ortum radiis pallentibus, ne aspiceret scelera Atrei & Thyestis.

(12) Significat ergo *Robertum* male oraculum interpretatum fuisse.

(13) Proserpinæ. De ratione nominis lege *Ianum Parrhasium* doctissimum interpretem, super illud Claudiani; *Ecce procul ternis Hecate variata figuris*: in primo de raptu Proserpinæ. Legimus alicubi Hecatem de Christi anima interrogatam, respondisse, viri pietate præstantissimi fuisse illam animam, & in cælum ascendisse.

(14) Color sumptus ex quarto Æneidos: & est exclamatio pathetica.

AVSTRI-

AVSTRIADOS
LIBER II
ARGVMENTVM.

PRæsagia futurarum cladum recitantur, oratoresque Cæsaris ad Robertum *missi, qui de bello paceque agerent. Interim Cæsari, dum Augustam repetit, ab Alpinis pastoribus quædam de monstro recensentur, quibus se auxilium præbiturum pollicetur. At Diana, quam in toto opere Cæsari fauentem introducit, ab Orthygia insula rediens, de Pallade conqueritur, inibique plura mala recenset ab eadem Austriadis illata. Conscia ergo Cæsarem venatum iturum, se in Nympham vertit. Interea Cæsar magna Ducum comitante caterua, in siluas pergit. Qui dum fido* Lango *comitatus, ad vallem descendit, ingentis vrsum magnitudinis reperit, cuius originem ad Orthum, Gerionis canem, refert. Hunc necat Cæsar. Egredienti vallem se obtulit Diana, cui Cæsar per occasionem belli Bauarici originem narrat. Diana quædam futura super eodem vaticinatur: sequitur Cæsaris Augustam reditus. Celebratum conuiuium. In fine laudes* Mariani Bartholini *canuntur, quas in* Langum *permutasset, nisi eius iam mortui Genio in somnis exterritus fuisset.*

(1)NVntius interea varias perlabitur vrbes
Rumor, & exciti Martis canit horrida bella,
Armari populos, & tristia ad arma vocari
Arctoam gentem(2), mentesque infausta mouebant
Signa Deum(3): (4)nam visa polo Bellona trabalem
Excussisse sudem, & violentius igne Tonantis
Cum serpentifero piceos ciet ægide nymbos,
Hercyniæ sacro vibrasse a culmine siluæ
In Rheni turbata sinus(5), gelidasque per Alpes
Igniuomo referunt exustas fulmine quercus(6).
Sic turbati animi, & vario vexata tumultu,
Flectitur huc illuc bello Germanica pubes.
Dumque ea diuersis agitabant motibus vrbes,
Magnanimus Cæsar curis ingentibus(7), acris
Principium euoluens belli(8), cladesque futuras,
Destinat extemplo, auroque, electroque rigentem
Exarmare manum, populosque accendere Marte.
Sed primum statuit patrio de more legendos
Quinquaginta viros, rapidosque ad littora Rheni
Ire iubet, pacemque ferant, bellumque Roberto
Malit, vtrum exposcant, vetito ni cedere regno
Annuat, indicant Martem: sic fatus: at illi,
Nec mora, festinant iussi mandata ferentes.
(9)Interea Augusti Cæsar remeabat in vrbem(10),
Cum subito gelidis pastorum ex Alpibus agmen
Emicat, atque omneis turbans clamoribus vmbras,
Cingebat longa vastas indagine siluas.
Mirari primo, sed mox perquirere caussam

Cæsar auet, coramque iubet contendere turmas.
Extemplo properant iussi, gerit ille bipennem,
Roboris hic nodo est, hic torre timendus obusto,
Hunc sparus(11) exarmat, variis Bellona sub armis
Incitat agricolas, aciemque impellit agrestem.
Tunc Rex: Qui strepitus? quid vos nemora alta fragore
Concutitis? totasque incingitis agmine siluas?
Dicite pastores? num Diis nemoralibus(12) vllis
Est sacer iste dies, aut Pana vocatis(13) ad aras?
Quem contra paucis loquitur sic pastor Opheltes:
Monstrum infandum, ingens, quo tota exterrita ab altis
Diffugiunt armenta iugis, passimque vagantur
Montibus, hic errat: quid enim natura creauit
Sæuius? horresco referens: nam rite recordor,
Cum me quadrifidam, cuneis vrgentibus, ornum
Scindentem aggressum est, opera interrupta relinquo,
Arripioque fugam, & taxum, quæ forte dabatur
Obuia, subsilio, vix præ formidine ramis
Detineor, gelidusque fluit per viscera sanguis.
Quid tibi tunc cordis fuerat(14)? quid mentis Opheltes?
Iamque lues aderat frendens, spumantiaque ora
Huc illuc voluit, Libycæ ceu forte leænæ(15)
Cum gliscit ieiuna fames, per Atlanta(16) feruntur
Indomitæ, & vastis replent mugitibus vmbras.
Tandem treis, memini, cum sol breuioribus ambit
Mortales radiis, hiemem frigusque reducit(17),
Culmine me miserum taxi considere noctes,
Quid memorem infandas cædes, vidi, hei mihi, vidi
Corpora natorum, soliti qui montibus istis
Herbida candentes ductare ad pabula tauros,
Mandier, & diris crepitare in faucibus ossa,
Frustaque cum multo semesa relicta cruore:
Infandam a nobis Dii talem auertite pestem.
At tu qui caussam iamdudum intelligis omnem,
Fer, precor, auxilium, monstrumque expelle nefandum.
Dixerat. At contra breuiter sic talia Cæsar:
Omnia percepi, pastor, fortissima pubes,
Vosque mihi vestram nec rem narrasse pigebit.
Lux etenim cum nona diem, solque aureus orbem
Lustrabit radiis, pelletque aurora tenebras,
Hos circum montes cuncti lecto agmine sunto,
Ipse adero, præsensque mea cum gente iuuabo.
His Cæsar dictis, Augusta ad mœnia pergit.

(1) Magnitudinem belli ostensurus, recitat prodigia Deorum, quæ semper aliquid magni significant: autor est *Valerius Maximus* de prodigiis.

(2) Germanicam. Quotquot enim de Germania scripsere, eam sub *Arcto*, id est, *Vrsa* comprehendere. Duæ autem feruntur, maior, & minor: illa *Helice*, hæc *Cynosura*.

(3) Quinque signorum genera obseruabant: ex cælo, ex auibus, ex tripodibus, ex quadrupedibus, ex diris.

(4) Color ex *Statio* sumptus, qui sic Bellonam introducit. Vel vt iræ & inuidiæ Bellonæ, quam in libro primo describit, memor videatur.

(5) Hoc dicit propter Palatinum, quocum bellum est gestum.

(6) Vnde dixit superius, infausta signa Deum. Quoties enim quercus fulmine tangitur, vtplurimum malum portendit, iramque Deorum demonstrat: cum quercus sibi dicatas fulmine exusserit.

(7) Laus Cæsaris in re bellica.

(8) E pusillo enim maximum ortum vidimus: non etiam dixerim, e simulato verum.

(9) Festiuam occasionem inuenit, qua dilatam consulto Norici belli narrationem diffusius narraret: ac etiam vt Cæsari gratificaretur, qui venatione plurimum delectabatur. Nam optimi Principes, autor est *Dion*, venationem exercent, vt rem optimam saluberrimamque, vnde corpus robustius,

ſtius, & anima fortior efficitur, & quæ ſequuntur, oſtendunt in venatione bellica omnia exerceri.

(10) Noſtrates ſcriptores de vrbis nomine variant & conditore. Pleraque fabuloſa mihi videntur. Conſtat autem olim Rhætiæ ciuitatem fuiſſe, videlicet inferioris. Hodie autem Sueuiæ caput eſt, dicta *Auguſta Vindelicorum*. Reliqua tradit *Irenicus* in dictione *Auguſta*, lib. ennarratæ Germaniæ vndecimo.

(11) Telum ruſticum, non bellicum. *Spara* nonnulli numero multitudinis protulerunt. *Saluſtius*, ſparos dixit in bello Catilinæ.

(12) Quoniam antiquitas putauit, ſaltibus & ſiluis Deos præeſſe, vt Syluanum, Dianam. Lege *M. Varronem*.

(13) Maro: *Pan curat oues, ouiumque magiſtros*: cuius effigiem *Seruius* graphice exprimit.

(14) Apoſtrophe ad ſe ipſum.

(15) Sic habet codex ſcriptus: & magis placet, quam, *velut atra*.

(16) Mons Libyæ cantatiſſimus ad Oceanum Heſperium: a quo Atlantis regio, in qua ſol occidit.

(17) Siquidem, vt cæleſtium rerum ſcriptores tradunt, ſol a principio arietis, vſque ad principium cancri calidus eſt & humidus, denigrans & augens. A principio autem cancri, vſque ad principium libræ, calidus eſt & ſiccus, maturans. A principio libræ vſque ad principium capricorni frigidus eſt & ſiccus, faciens declinare miſta ad diminutionem. Et a principio capricorni vſque ad principium arietis frigidus eſt & humidus. De dierum diuerſitate Poeta plura ſcribit libro octauo. Porro id, quod ad hunc locum haud inconcinne facit, aſcribam: videlicet, Miratur *Chryſoſtomus*, cur cum omnis ignis alta petat, in ſole contrarium Deus fecit: ipſius enim radios ad terram conuertit, & lucem fecit inferius vergere: tantum vero dicens ipſi: *Perſta tu, inferius proſpice & hominibus luce, propter illos enim factus es.* *Lucretius* probat in quarto, radios ſolis excæcare.

Iam nox atra polo, & denſa caligine mundus
Obruitur, ſuadentque micantia ſidera ſomnos,
Cum zephyri poſuere, ſilent ſiluæque, feræque,
Quadrupedumque genus, homines, pictæque volucres,
Et ſemota iacent ſolitis animantia curis.
Interea Ortygiæ(1) *remeabat Delia luco,*
Qua iuga(2) *Solmiſſi*(3), *ſacrumque reuiſerat amnem*
Cenchrion(4), *& vigiles Deli Curetes in antro*
Cymbala pulſantes. Etenim Saturnia Iuno(5),
Sic memorant, olim inſidias molita parenti(6) *eſt*
Latonæ(8), *quærens partus abolere Deorum.*
Tunc vero hoſtiles, æris crepitantibus(7), *aures*
Curetes(9) *clauſere Deæ*(10), *quo myſtica ritu*
Feſta ſimul celebrant(11) *Leleges Careſque*(12) *quotannis.*
Ergo illinc diua excelſas inuecta per auras(13),
Sic ſecum: Nunquam ne irarum comprimet æſtus
Sæua Iouis proles(14)? *rigidiſque armata chelhydris*
Inſultans, iterum ne odiis miſcere profanis
Audaces animos volet? & nihil eſſe putabit,
Quæcunque Auſtriadas contra fuit auſa potentes?
Quid memorem excitas gentes, populoſque rebelles(15)?
Atque Voconitii dirum ſcelus(16)? *ipſa furorem*
Mentibus ingeſſit, placidumque(17) *inimica Tyrannum*(18)
Marte laceſſiuit, Morinoſque(19), *extremaque mundi*
Littora Belgarum pictis certare couinis
Impulit, & mentes acreis accendit ad arma.
Quin etiam in ſomnis ſtimulat Deus ore Robertum,
Sollicitatque animos bello, neue ipſe relinquat
Intentatum aliquid, ſtygios inuiſere Manes
Imperat, & ſontes animarum euoluere pœnas.

(1) In qua colebatur: eadem enim quæ & Delos eſt, vt plures conſentiunt. Sic a coturnice dicta, quæ græce ὄρτυξ. *Homerus* tamen diuerſam facit a Delo. Nam in hac Apollinem, in illius lucis Dianam natam canit.

(2) Iuga montium nomen acceperunt ab ipſa continuatione, qua iunguntur, vt ſcribens de limitibus ait *Hyginus*.

(3) Mons qui luco Ortygiæ imminet: in quo dicunt Curetas armorum ſonitu Iunonem obtudiſſe ex æmulatione inſidiantem: quo auxilio eam Latonæ partus latuit: autor

Strabo libro quartodecimo, vnde hunc totum locum Poeta sumpsit.

(4) Idem scribit *Strabo* in hoc amne, qui per Ortygiæ lucum fluit, Latonam ex partu lotam.

(5) Saturnus ex Rhea sustulit Iouem, & Iunonem, ac Neptunum. Iunonem a iuuando nominatam credo, inquit *Cicero*: quam Græci Heram appellant: vnde Heretum oppidum in Latio, quasi Iunonium, quod in honorem Heræ, id est, Iunonis a Græcis conditum est: autor *Solinus* capite octauo.

(6) Id est, matri ipsius Dianæ: quamquam Æschylus Ægyptios secutus, vt *Parrhasius* refert, Dianam editam esse scribit ex Cerere, non Latona. Ouidius lib. Metamorph. sexto, vbi partum Latonæ describit, eam eleganter Gemelliferam appellat diuam: quia gemellos pepererit, Apollinem & Dianam: ad quod alludens Poeta dixit, *partus Deorum*.

(7) Sicut & Saturnum, ne vagitu puer Iupiter se proderet, excogitato nouo lusus genere, clypeolis æneis inter se concurrentes, æris tinnitu, atque numerosi pedis compositione, qui dactylus ab eis dictus est, celauerunt.

(8) Hoc nominis a clementia morum sortita est apud Græcos, ex interpretatione Platonis.

(9) Curetum fabulosam originem Diomedes grammaticus exequitur, & de his quoque *Strabo* pluribus disceptat.

(10) Iunonis.

(11) Meminit item *Strabo* libro iam citato.

(12) Ita Poeta coniungit, vt *Maro* in fine octaui, & *Ouidius* libro Transformat. nono, quoniam videlicet, inter se sunt contermini. *Solinus* inquit: *Bœotii iidem sunt, qui Leleges fuerunt.* *Seruium* a *Beroaldo* incusatum, quia dixerit Lelegas Carasque fuisse Insulanos, *Vadianus* noster defendit a calumnia, primo in *Melam* commentario, vbi scribit, Cares incertæ originis: vt quos alii Autochthonas, id est, indigenas, nonnulli Pelasgos, alii Curetas existiment: gens vsque adeo armorum pugnæque amans, vt aliena etiam bella mercede conducti, soliti sint agere. *Strabo* inter alia libro decimoquarto narrat, Cares vsque adeo præcelluisse in rebus bellicis, vt passim apud Poetas, arma bellica, *Carica* cognominentur. Carum laudem, vt *Roterodamus* noster autor est, his temporibus æmulari videntur Heluetii, gens bello nata, simplex alioqui, ac minime malum hominum genus: ceterum ob crebrum militiæ vsum, & vitæ in Caribus incuriam quandam, prouerbio locus datus est: *In Care periculum*: quod *Erasmus*, vt omnia, doctissime explicat.

(13) Aurarum nomine datur intelligi proprie tenuis quidam ventus, qui gignitur ex resolutione crassioris aeris, qui rarior puriorque fit quodam motu & impetu caloris sibi contrarii.

(14) Designat Palladem, quæ, vt diximus, in toto opere hostis Cæsaris introducitur.

(15) Innuit defectionem Viennensium ad *Matthiam* Regem. Rebelles dicuntur, qui in fide non permanent, & iussis potestatum repugnant. *Henricus* Augustus eius nominis septimus: *Pronuntiamus*, inquit, *quod illi omnes & singuli sunt rebelles & infideles nostri Imperii, qui quomodocunque publice, vel occulte, contra nostrum honorem & fidelitatem, rebellionis opera faciunt, & contra nostri Imperii prosperitatem aliquid machinantur, contra nos, seu officiales nostros, in his, quæ ad commissum eis officium pertinent, rebellando.*

(16) De quo in primo diximus.

(17) *Fridericum* tertium Imperatorem, pacis atque otii studiosissimum, quam, vt *Egnatius* ait, tenore perpetuo quatuor ac quinquaginta annos (tot enim rerum potitus est) coluit: seu fatum id fuerit, quietiore Germania, quam multis retroactis ætatibus, seu prudentia verius id Principis effecit. Nihil ab initio antiquius habuit, quam tuendæ pacis studia. Optimo ergo iure *placidus* dicitur, hoc est, mitis, sedatus: epitheton enim quietis est placida, & a placeo deriuatur: quod quæ quieta sunt placeant.

(18) In bonam partem accipiundum, vt apud *Maronem* hoc vulgato versu: *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.* Et in hoc significatu Poeta frequenter vtitur hac dictione, vt admonebimus opportune. *Euripides* quoque eo in significatu tyrrannidem pro imperio vsurpauit: extat versiculus in Isagogico *Porphyrii* Phœnicis: quanquam, vt alibi relatum est a nobis, praue legi solet, in codicibus latinis, pro *primum*, *Priami* quidem species digna est imperio. Etiam si contendat *Baptista Pius* vir doctissimus, legendum non *proton*, sed *Priamum*, quod illum *Homerus* pulcherrimum inducat: reliqua ipse probamenta primo in *Lucretium* commentario adducit. Ceterum vsus obtinuit, Tyrannum in malam partem accipi, & eum significare, qui posthabito & neglecto omni aliorum commodo, sibiipsi dumtaxat prospicit, & propriæ mentis cupidine dominatur.

(19) Innuit seditionem Brugensium & Belgarum in Cæsarem *Maximilianum*, cuius etiam in primo meminit.

Hæc hausi, quanquam per nigra silentia(1) *demens*
Crederet occultam, puroque ex æthere vidi,
Quid vacat? (2) *en etiam mæstas bacchata per vrbes*
Pugna Erebi Numen, furialibus excitat armis
Pectora, iam cælo pugnet Pater(3) *atra coruscans*
Fulmina(4), *& Austriadas trudatque, adigatque sub vmbras*(5)
Iratus,

Iratus, vel nubigero compellat ab Hemo(8)
Belliger Edonias(7) Mauors(6) in bella Phalanges,
Verum ego, ſcandeſcant Superi licet, armaque contra
Suſcipiant, obſtabo ferox, operaque iuuabo
Magnanimum Auſtriadem, qui me veneratur(9), & aris
Lancibus imponit fumantibus exta quotannis,
Et modo tergeminam(10), modo me Perſeida prolem(11),
Nunc Cererem vocat(12), accenſos facturus ad ignes
Sacra Deis(13): meritis num plane ingrata viderer
Ni præſens olli faueam?(14) nam Iuppiter olim
Magnorum iuſſit lateri me aſſiſtere Regum,
(15) Et parere his multo partos ſudore triumphos,
Nec, quamuis ortu(16) Libyciſque ſuperbiat hydris,
Terrebit Pallas: nam mi quoque Iuppiter ipſe
Eſt pater, ingenteſque arcus, pharetræque minaces
Haud deſunt: ſi bella volunt, pugnemus & ipſi(17).

(1) Subaudi, Lunæ, iuxta *Maronem*, qui ait, *tacita per amica ſilentia Luna.* Vel *per nigra ſilentia*, id eſt, terribilia, vt idem: *nunc ipſa ſilentia terrent.* Tunc autem dicitur lunæ ſilentium, ſeu luna ſilens, vt *Marcus Varro* & *Plinius*, cum nihil tenebris cernitur, ſed non ita tamen, vt ipſum interlunium, aut lunæ coitum plane intelligamus, vt docet *Politianus* in Miſcellaneis, refutans Seruianam ſententiam.

(2) Hoc libro quoque primo ſcriptum eſt.

(3) Permiſſio, rhetorum color notus, cum id fieri permittere videmur, quod ſummopere fieri nollemus, vt illud *Maronis, I, ſequere Italiam, ventis pete regna per vndas.*

(4) Nociua peſtiferaque, quæ mortem exiliumque portendant. *Albertus* noſter, Augurum inuenta ad fulminum diſcretionem friuola aſſerit, & abſque conſideratione philoſophica: nec dignum cenſet, vt diſputetur contra ea, quaſi nulli rationi innitantur.

(5) Sic, vt apud *Maronem*, quem Poeta feliciter imitatur, legendum eſt, *& non abigat.* Vel *Pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras.*

(6) Pro Mars, a maribus, quibus in bello præeſſe creditur, appellatus eſt, vt docet *Varro.*

(7) Vel Edonas, pro Thracias, vt apud *Papinium*; *Edonios currus.* Edon Thraciæ mons, a quo Edonii populi dicti ſunt, meminit *Plinius* capite vndecimo quarti.

(8) Nam in tantum altitudinis abit Hemus, vt Euxinum & Hadriam ex ſummo vertice oſtendat.

(9) Scilicet, propter venationis ſtudium, & colit etiam ſacrificiis, meque multis hominum præconiis celebrat. Artificium Poetæ, ne videretur ſine cauſſa Dianam introduxiſſe fauentem Cæſari.

(10) Maro: *Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.* Nam quorundam opinione, eadem eſt Iuno, Diana, & Proſerpina: ex quibus Hecate, vt eſt apud *Lucanum*, commune numen efficiatur.

(11) *Heſiodus* in Theogonia tradit Aſteriam ex Perſeo Titane Hecaten genuiſſe: vnde *Perſeis* dicitur. Huic Iupiter elementa ſubiecit, & cælo ereboque potentem fecit, vnde & Hecate dicta eſt, vt ex eodem diſcimus *Heſiodo.* Maro, *Ter centum ſonat ore Deos.* Sic enim doctiſſimus *Ianus* hunc locum interpretatur, vt dicat Hecaten a ſagaciter inuocatam, quam per centum Deos obſcure quidem, verum peritiſſime deſignauit, ad ampliſſimam Deæ poteſtatem, & nominis rationem ſimul alludens. Id ab ἑκατὸν trahitur, quod apud Græcos idem valet, quod centum.

(12) Philoſophi dicunt, non eſſe niſi vnum Deum, & vnam Deam, qui pro ratione officiorum variis nominibus appellantur. Vnde eundem Solem, eundem Liberum, eundem Apollinem vocant: item Lunam eandem Cererem appellant, eandem Dianam, eandem Iunonem, eandem Proſerpinam: & ſub aliarum quoque appellationum varietate venerantur.

(13) Id eſt, ſacrificaturus. Dicimus autem, *facio tauro & ariete.* *Maro* in Palæmone: *Quum faciam vitula, pro frugibus ipſe venito.*

(14) Sumptus locus ex *Heſiodo*: *In iudicio*, inquit, *apud Reges venerandos ſedet.* Dicit autem Cæſari deeſſe vel ob hoc minime poſſe, cum ſibi hoc officium a Diis immortalibus attributum ſit, vt regum latera ſectetur.

(15) Et hoc ex eodem, qui bonam, ait, Dianam in certamine? quibus enim ipſa fauet, ſi vi & robore pulchrum præmium ſibi acquirunt facile.

(16) Quoniam Pallas fingitur nata ex capite Iouis.

(17) Interdum Latini poetæ more Græcorum Deorum nomina vtroque genere protulerunt, credebant enim promiſcui eſſe ſexus. Nam θεὸς, pro Deo & Dea poni vſitatiſſimum. Sic Maro: *Deſcendo ac ducente Deo, flammam inter & hoſtes Expedior*: item, *nec dextra erranti Deus abfuit.* Nam illic *Venus*, hic *Iuno* intelligitur.

Dixerat.

Dixerat(1). *Interea bigis rutilantibus Eos*(2)
Sustulit os sacrum, vultuque retexit Olympum.
Tunc Diua in nemus & lucos se contulit altos(3),
Qua Cæsar venturus erat: monstrumque domandum,
Cælestes vultus, Phœbæosque exuit artus(4),
Quæ velocipedem summis de montibus Opim(5)
Finxerat errantem, vel agentem in retia ceruos.
Vel poterat Dryadum(6) *formosior vna videri,*
Fibula cui limbum(7) *collegerat arcta fluentem*(8),
Et roseo sparsi pendebant vertice crines.
Qualis per Cynthi lucos(9), *aut per iuga sacræ*
Orthygiæ(10) *graditur nullis comitata Napæis*(11).
Interea pharetris, arcuque armata iuuentus,
Vestibulum ante ipsum, primoque in limine Regem
Expectant, ardent animi concurrere monstris,
Et timidas(12) *alto depellere vertice damas.*

(1) Circumlocutio orientis diei.

(2) Aurora, hoc est, subrutilans ille color aeris solarem globum antecedens: qui vbi apparuit, iam non aurora, sed dies est, radiis aerem collustrantibus.

(3) Id est, montes. Siquidem Diana vagari fingitur a poetis, & per nemora montesque oberrare. Quin domicilium etiam subinde mutat, nunc apud Superos agens, nunc apud Inferos. Nec specie quidem semper eadem, vnde dicit;

(4) Intelligit autem cursus solares. Nam Diana, quæ & Luna in cælo, modo pleno orbe, nunc mutila, nunc nulla, velut solis discipula obsequitur cursibus fraternis. Scrutatores rerum naturalium, varias opiniones prodiderunt de splendore lunæ, vtrum habeat proprium, an notho lumine luceat. De septenaria lunaris luminis dispensatione pulchre *Macrobius*, & nos alicubi dictauimus. Obiter addam, nos a diuo *Ambrosio* in Hexamero admoneri, ex mystico lunæ mutabilis exemplo, nihil rerum humanarum esse posse, quod non aliquando resoluatur.

(5) Epithetum nimis græcissat. Opis nympha fuit, cuius etiam *Maro* meminit, & habet primam longam. Filia Cæli & Festæ, quæ etiam *Rhea* dicitur, primam habet breuem.

(6) Arborum Deas antiqui *Dryades* appellauerunt, quoniam δρῦς apud Græcorum vetustissimos commune plantarum omnium nomen erat.

(7) Limbus muliebre vestimentum, purpuram in imo consutam habens. *Maro* tamen pro fascia accepit, quæ ambit partem vestis extremam.

(8) Solent enim vestes laxiores, quasi vndatio fluctuare & perfluere.

(9) In quibus vim propriam Diana exerit, sicut in cælo Luna.

(10) Ipsi scilicet, Dianæ, nam in ea, vt paulo ante dixi, colebatur.

(11) Nymphæ florum, ab eo quod est νάπη, vel νάπος, ου: quod latine saltum, vel campum significat. Et quia in recessibus intra montes flores optimi nascuntur, ideo apposite dicit, Dianam nullas comitari Napæas per iuga gradientem.

(12) Sic proprio epitheto appellantur a *Marone* & *Horatio*. Martialis *imbelles* vocat.

Primus ibi ante alios, circumdatus agmine magno
Emicat Albertus, *vastisque sonantia gestat*
Tela humeris, alacer vultu, dignusque videri.
Hic curam ingentem premit, & sub pectore versat
Venturum excidium populis, cædesque cruentas.
Parte alia æripidem(1) *campo calcaribus aureis*
Vrget equum indignans, nitidoque hastilia ferro
Concutit, & rapidos præuertitur(2) *æmulus Austros*
Lantgrauius *Mauors: qualis Pangæa peragrans*(3)
Thrax agit Odrysias(4) *Adomantæasque cateruas*(5).
Segnior haud illo Virthymberzentius *heros*(6)
Altum inuectus equo, spumantibus ora lupatis
Laxans, puluercam cursu mouet æthere nubem.
Olli gemmatum(7) *subnectit fibula cornu*
Aurea, & agglomerat textura, atque implicat auro
Labentes in terga comas crinemque fluentem,
Spicula bina manu(8): *Phœbo velut esse putamus*(9),
CumDryopas(10) *Clariosque*(11), *& Ie clamantia Pæan*(12)
Agmina per Lyciam(13), *& saltus impellit Imaui*(14).

Hinc

Hinc Brunſuychides(15), *cui paruo in corpore virtus*
Summa viget(16),*qui gentis auos memorabat* Othones(17),
Pube aderat iuuenum,Cadmi nec iturus ad vrbem(18)
Tydeus OEnides magno ſecus hæſit Adraſto.
Nec te Iuliaci(19) *imperium populumque regentem*
Præteriiſſe ſinam, diuinæ prolis alumne(20).
Pone ardens Caſimirus *adeſt,ſequiturque parentem,*
Cui vix purpureæ nigra lanugine malæ
Tinguntur, duro ſed habentur caſſide dignæ.
Nec non & pictis heros Zornenſius(21) *armis*
Fulgebat : qualem Nymphæ Cyllenides(22) *olim*
Parrhaſiis(24) *memorant, venantem Oriona*(23) *ſiluis.*

(1) Propter ferreas ſoleas.

(2) Et *præuerto* & *præuertor* dicebant antiqui.

(3) Comparatio maxime apta. Thraces enim robuſtiſſimi, quales venatio requirit. Pangæus mons Thraciæ.

(4) Odryſarum gens Thracica, cuius imperium ab vrbe Abderorum ad pontum vſque Euxinum extendebatur. Odryſarum ſolum Hebrum fundit, ait *Solinus.*

(5) Alii Odomantes, Thraciæ populum ſcribunt, atque ſine ſpiritu.

(6) Huius genus moreſque *Nauclerus* ſcribit.

(7) Gemmis diſtinctum ornatumque. Gemmoſum enim dici volunt, quod totum e gemmis ſit.

(8) A parte totum. Nam mucro ſagittæ proprie ſpiculum dicitur.

(9) Apollinis nomen. Quatuor hæc refert, & medicum, & vatem, & iaculatorem, & muſicum.

(10) A Dryope Lycaonis filio, gens vetuſta, prope Parnaſſum, debellata ab Hercule, ac traducta in Peloponeſum, vt ait enarrator *Apollonii* Poetæ. Sunt & alii Dryopes in Illyrico.

(11) Colophonios : qui Clarium oppidum habitabant, in quo Apollo colebatur, &, vt apud *Macrobium* eſt, ſacerdotes eius aqua ſumpta fundebant oracula, vnde & *Clarius* dictus.

(12) Sic legendum, vel *Io*, cum liber typis excuſus perperam habeat, *& ſe clamantia.* Ie autem ferire & iaculari ſignificat. *Io* vero particula, modo exprimit lætitiam geſtientis affectum. Ouidius : *Dicite Io Pæan, & Io bis dicite Pæan.* Modo dolorem innuit. Tibullus : *Vror Io, remoue ſæua puella faces.* Quanquam arbitror apud *Ouidium* legendum *Ie*, vtpote alludentem ad Latonæ matris adhortationem: quæ cum ex Chalcide Dianam & Apollinem in Delphos tranſportaret, euenit forte fortuna, vt iuxta ſpecum in quo Pytho latitabat præteriret. Vbi vero iam proſiliens Pytho impetum ferret in illos, Latona mulierum more territa, filii auxilium inclamauit his verbis, ἰὲ παῖ, id eſt, *iaculare fili.* Ibi Apollo, qui tum forte arcum geſtabat, miſſo telo Pythonem interemit. Vnde in ſacris Apollinis canentes Latonæ vocem referebant, *ie Pæan.*

(13) Vbi magna ſuperſtitione colebatur, vt ipſum nomen Lycius Apollo, & Lyciæ ſortes fatentur. De Lycia vide *Strabonem* & *Plinium.*

(14) Montis, qui ab Indico mari incipiens, continuo tractu Aſiam diuidit, vt Appenninus Italiam : variaque ſortitur nomina, quæ *Plinius* refert. Dixit autem *Imauum,* intelligens Taurum, qui ſic appellatur vbi Lyciam, ſeu Lyciæ conterminam Ciliciam attingit. Perinde ac ſi Danubium apud Vlmanates nauigaret quiſpiam, ac diceret, Iſtrum nauigaſſe : cum Iſtri nomen alibi incipiat.

(15) *Ericus,* qui cum fratre *Heinrico* paternam ditionem diuiſit.

(16) Iuxta illud, ni memoria labor, Papinianum: *Maior in exiguo regnabat corpore virtus.*

(17) Genus nobiliſſimorum Ducum Brunzuygum, *Albertus* refert cap. viceſimo primo Noni Saxoniæ. Siquidem Saxonicus eſt ſanguis, a Brunzuygo, oppido memorabili magno & populoſo nomen accepit, cuius fit multa mentio apud eundem autorem : vt generis potentia temporis viciſſitudine decreuit, annales noſtri tradunt, & idem *Albertus* omnium diligentiſſime, qui & eodem ſtudio trium Auguſtorum *Othonum* res præſcripſit. Horum virtute, vt obiter de his dicam aliquid, & Chriſtiana pietas, & res Italica reſpirauit.

(18) Thebas, quas e Phœnicia profectus Cadmus in Bœotia condidit, ex oraculo præuiam bouem ſecutus, vt cecinit *Ouidius.* Vnde vniuerſa quandoque Bœotia *Cadmeis* dicta eſt, vt docet *Thucydides.*

(19) *VVilhelmum* Ducem Iuliacenſem & Bergenſem intelligit, qui autore Cæſ. *Maximiliano,* vnicam filiam ſuam *Ioanni, Ioannis* Ducis Cleuenſis filio coniunxit : atque ita treis Ducatus ad vnius gubernium acceſſere. De quorum initiis *Irenicus* ſcribit libro tertio.

(20) Fingit Iuliacenſem familiam e ſanguine Iulii Cæſaris prognatam. Neque temere tamen : ſiquidem fertur Iulius condidiſſe Iuliacum, cuius fit mentio apud *Antoninum.*

(21) *Comitem* ſignat de *Zorno,* qui præfectus aulæ fuit Cæſ. *Maximiliani.*

(22) Archadicæ, a Cylleno monte.

(23) Satellitem Dianæ, de quo alibi dictabimus.

(24) Arcadicis, ab oppido Parrhaſio.

Poſtremo Auſtriadæ fidus veſtigia Langus(1)
Præcedit, regni curas ſortitus(2) *& orbis.*
Hic nitet ante alios forma pulcherrimus(3) *omnes,*

Non

Non secus humentes(4) vel cum nox ingerit vmbras,
Vel surgens aurora diem lucemque reducit;
Lucifer(5) astrorum splendens supereminet(6) ignes.
Quem nisi belligerum præformidaret amantem(9)
Alma(8) Venus(7), Cyprum secum rapuisset in altam
Læta, vt perpetuos olim sibi iungeret annos.
Præterea innumeri, quos elicit æmula virtus,
Regem expectabant: tandem stipante caterua
Egreditur Cæsar(10), qualis cum corniger Hammon
Hesperidum in sacros(11) pubem Garamantida lucos
Educit, sedet ille altum, vultusque verendos
Exerit, & viso gaudentque, pauentque tonante.
Aut cum cælicolis curru spectandus eburno
Offertur, sacraque nouos ciet Elide ludos(12).
Itur venatum, rumor volat agmine facto
Pastores trepidare iugis, Alpinidos vrsæ
Induit hic pellem, sudibus ferus ille præustis
Vmbriferos cingit montes atque inuia lustra,
Hic suspensa rudi gestabat retia conto.

(1) *Matthæum* Cardinalem Salisburgensem intelligit, ex *Langorum* familia Augustana: quem toto opere, vt marginarium admonet scholium, tanquam Achaten Maronianum Cæsari adhærentem inducit.

(2) Sapienter quidem. Nam, vt fertur, vir vnus haud videt omnia.

(3) Quoniam, vt ex *Ciceronis* verbis colligimus, pulchrum corpus bonæ menti paratur: quæ cum sint vulgata, non adscribam.

(4) Quia nox humida est.

(5) Cum antegreditur solem: cum autem subsequitur, *Hesperos* vocatur, & intelligit Veneris sidus æmulum solis & lunæ.

(6) Est enim Lucifer tantæ claritatis, vt eius radiis vmbræ reddantur, *Plinio* autore. Hic etiam *iubar* dicitur, vt dicit *Seruius*. Ceterum ex octauo *Maronis* Poeta hunc sumpsit colorem.

(7) Peculiare hoc Veneris epithetum apud Lucium. *Pio* teste.

(8) Sancta, siue pulchra: vel alens, ab alendo, autor *Pompeius*.

(9) Id est, Martem. *Non fuit in toto notissima fabula cælo*, vt est apud *Ouidium*.

(10) Comparatione innuit, talem fuisse Cæsarem, qualem fas est credere Iouem esse, cum se ad Hesperidum hortos stipante Garamantum pube confert.

(11) Quoniam Iunonis horti erant.

(12) Olympicos scilicet, quos Hercules in honorem aui materni Pelopis edidit, vt ait *Solinus*. Quo autem ordine Pelops Herculi coniunctus erat, docet *Lactantius* in principio Sexti Thebaidos, super illud Statii: *Hunc pius Alcides Pelopi certauit honorem.* Docte plura de Olympicorum institutione & successu scribit *Cælius Rhodiginus*.

Vt ventum in siluas, cunctos labor euocat ardens,
Hic tortas laxare plagas, hic tendere neruos
Incipit, hic lato vibrat venabula ferro.
Figebant alii laqueos, altosque pererrans
Hic montes, cornu pubem stimulabat adunco,
Monstrabantque vias alii: sic ordine longo
Indagant siluas, & vi nemora alta recludunt.
At Rex haud timidas montis de vertice damas,
Vel ceruos glomerare fuga, propiusve sagittis
Optat agi, aut imis spumantem in vallibus aprum.
Sed monstrum(1) ceu Partheniis(2) Calidonius vmbris
Arduus Hippomanes sequitur, totumque recurrit
Per nemus, ingentique vocat clamore sequentes.
(3) Vallis opaca fuit, quæ circum vmbonibus altis,
Et scopulis præcincta iacet, stant vndique rupes
Nubiferæ, tantum scissis vi cautibus, horrens
Semita, monstrificæ vallis contendit ad imum.
Illic fons nitidus, prædulcibus adstrepit vndis
Flumen agens, sacrumque caput, crinesque madentes
Diffundit per prata vagus, scenisque coruscis
Gaudet, & Herculea prætexere tempora fronde(4).
Ille locus Nymphis sacer est. nam sæpe videres
Arcadio huc diuos arcessere Pana Lycæo(5).
Cum flauam Harpalicem, vitreoque Hyalitida vultu
Insequitur, Tegeæa minus sibi Mænala(6) curæ,

Aut

Aut Homoles(7)gelidi virides circumdare saltus.
Fonde sub aduersa, penitusque in valle reposta,
Magnum immane patet scopulis ingentibus antrum,
Obscuroque aditu, tenebrisque in faucibus horret,
Monstrorum hæc sedes, vrsosque, luposque rapaces
Audires fremere, & prætortis cornibus vros(8).

(1) Alludit ad fabulam Atalante, quam narrat *Ouidius* in decimo Transformat.

(2) Arcadicis. Mons enim est Arcadiæ Parthenius, inter clariores præcipuus, in quo frequenter venari solita est Diana cum virginibus, vnde & nomen ei, vt ait *Seruius*. Exstant & *Probi* quædam glossemata, quæ, teste *Iano*, sic habent. Parthenius Arcadiæ mons dictus a virgine Atalante, quod in eo exercebatur.

(3) Topographia, vel potius Topothesia, id est, ficti loci descriptio, qui, secundum *Lactantium*, est ex licentia poetica. Idem enim vult topographiam dici, vbi veri loci facies demonstratur.

(4) Populea. Est enim populus arbor Herculi sacra.

(5) Hic mons sacer erat Dianæ atque Fauno. De priore Papinius.; *Illas e lucis Hecate speculata Lycais.* De Fauno Maro; *Panos de monte Lycai*, in quo olim templum nemini licebat ingredi. *Plutarchus* & *Hyginus* autores.

(6) Arcadica, a Tegæa Arcadiæ oppido, cuius meminit *Homerus*, vt scribit Homerus, vt item *Pausanias*. Deducitur inde muliebri genere *Tegeatis*, masculino *Tegeates*, & *Tegeaus* apud *Propertium*; *Et calami Pan Tegeae tui.* Nam sicut nemæa nemeæus facit, sic etiam tegæa tegeæus. Quin & *Tegeaticus.* Papinius: *Et de Mænalia volucer Tegeaticus vmbra.*

(7) Hic, vt Otrys Thraciæ montes a *Marone* cantati: *Descendunt Centauri, Homolen, Otrynque niualem Linquentes.*

(8) De his plura *Cæsar* sexto commentario belli Gallici, & ego latius in septimo huius operis libro dicam.

Huc se magnanimus, Lango *comitante, per vmbras*
Contulit Austriades, dein fontem & flumen adorat,
Atque Deas, Nymphasque loci: dumque omnia lustrat,
Exploratque oculis, Rex ense decorus & arcu,
Ecce ruens summo vicini culmine montis
(1)Monstrum infandum, ingens, satiatum cæde ferarum,
Speluncam petit infrendens, concussa fragore
Ingenti nemora alta tremunt: velut orbe profundo
Eliciant Hecaten, Manesque, & tartara vertant
Thessalici cantus, gemat atro Tænarus(2) ore,
Argolicæque labent vrbes, Phœbeque tremiscat.
Vel cum se vastum referunt Cyclopes in antrum
Ætnæi(3), audires Siculas mugire cauernas.
Illi indignantes, nemus a radicibus imis
Conuellunt, tolluntque caput, nec celsius vlla
Populus Herculea cælo se subiicit(4) vmbra.
Vrsus erat, ceu fama recens peruenit ad aures,
Horrendum visu monstrum, cui lumina toruo
Intus opaca micant capiti, gliscitque per ora
Infrendens rabies, vastisque e faucibus extra
Eructat spumas, & inanem polluit auram.
Exæquat dorso montes, & cruribus altas
Exuperat quercus, dentes tribus exerit vlnis,
Saturnique refert intortis vnguibus Harpen(5).
(6)Inarimem(7) quondam sub terras(8) tristis Echidna
Incoluit, Nymphe vultu, tenus inguine serpens
Inferius, sæuo quæ mysta Typhaone natos
Horrendos peperit, custodem(9) Cerberon Orci(10),
Cuius demersos terret vox ærea Manes(11),
Lernæamque Hydram(12), quam ferro atque ignibus hausit
Amphitryoniades(13) cum belligero Iolao.
Sed primum ante alios latrantem sustulit Orthum(14)
Oceano in magno, nullumque hoc sæuius vsquam
Progenuit natura nefas, tribus ora relaxat
Faucibus hic, trinumque caput, tria guttura pandit.

Interea Alcides(15) *Erythæo in littore victor*
Geryonem extinguit(16),*monstrum domat, inde reuectus*
Infandas cædes populis ostendit Iberis(17).
(18)*Mox & Bebrycios*(19) *montes, & inhospita transit*
Volcarum(20) *regna, & longe possessa colonis*
Arua Tricastinis(21),*qui monstri dum inficit agros,*
Vicinasque Alpes, infractaque saxa veneno,
Prociduis tellus guttis, & sanguine fœta
Virus alit venis, recipitque in viscera tabem,
Et partum iuuat infandum calor, atque agit intus(22).

(1) Demonstratio, color rhetoricus, cum ita verbis res exprimitur, vt ante oculos esse videatur.

(2) Promontorium Laconiæ, clarum marmore laudatissimo, vt scribit *Plinius*. Ferunt illic ad inferos aditum patescere, quem eleganter describit *Seneca* in Hercule furente.

(3) Quia Siciliam inhabitauerunt, iuxta fabulas poetarum, fulmina Ioui sufficientes: vnde dixit Poeta noster: *Audires Siculas mugire cauernas*. *Hesiodus* treis memorat, *Asteropem, Brontem, & Argem*: & Cyclopas appellatos ait, quod vnus singulis oculus, & is in media fronte circinnatæ rotunditatis esset. Eosdem circulares cæli vertigines repræsentare *Zeno* disputat. Alii ex ipsis nominibus cæli tempestates interpretantur.

(4) Id est, extollit. Maro: *Et corpora saltu subiiciunt in equos.*

(5) Vnde alibi, *Saturnida conficit Harpen*. Ita dicta est falx Saturni, qua Perseum caput Medusæ abscidisse dicunt, vt apud *Lucanum*.

(6) Narrat vrsum ab Echydna traxisse originem, quæ inferne serpens erat varius ac crudelis: superne autem vultum habebat virginis, vt est apud *Hesiodum* in Theogonia.

(7) Composita dictione nostri accipiunt, insulam in ora Campaniæ, de qua longe *Strabo* disceptat. Eadem *Pithecusæ* memoratur ab historia quam *Suidas* refert.

(8) Echydnæ enim fuit sub terris spelunca sub curua petra, a Diis ac mortalibus longe seiuncta, vt idem *Hesiodus* cecinit.

(9) Ianitorem, qui vestibulum seruat.

(10) Plutonis. Orcum Plutonem significare docet *Plautus*, ita loquens: *Apud orcum te videbo.*

(11) *Latratu trifauci*, vt dixit *Maro* & *Seneca*; *Hic sæuus vmbras territat Stygius canis.* Qui terna vasto capita concutiens sono, regnum tuetur: & Poeta statim; *tribus ora relaxat Faucibus, trinumque caput, tria guttura pandit.*

(12) A Lerna lacu Argiuorum: quæ tantæ magnitudinis fuit, vt eam Hercules sine nepotis Iolai auxilio nequiuerit conficere: cuius symbolum exponemus in fine Noni, super his verbis: *Et semper plagis viuacibus hydram.*

(13) Hercules.

(14) Vide, quæ primo diximus commentario super illo versu, *Orthonque & stabulis quem prodidit Eurytiona.*

(15) Hercules.

(16) Notum id ex *Marone*.

(17) Hispanis. Nam quæ nunc a rege Hispano Hispania dicitur, ab amne prius Ibero Iberia dicebatur, autor *Trogus*: eiusdem regionis alluens oras mare Iberum fertur.

(18) Sensus est: cum Hercules victor ex Hispania rediisset, monstri veneno, quod in terram fluxit circa Alpes nata esse varia monstrorum genera.

(19) Id est, Pyrenæos, lege *Silium* in tertio, & de Bebryciis populis *Val. Flaccum* in quarto.

(20) Gens est prouinciæ Tholosanæ. Meminit eorundem *Plinius*, & Volcarum nomen apud *Ptolemæum* celebre est. *Mela* gentis quoque meminit in descriptione Rhodani, & *Silius* in tertio, vnde Poeta hunc locum sumpsit.

(21) Accolæ hi sunt Druentiæ fluuii, qui iter Hannibalis aliquantulum remoratus est, cum sit transitu difficillimus, *per agros erumpens*. Vnde *Silius*: *Turbidus hic truncis saxisque Druentia latum Ductoris vastauit iter.*

(22) Id est, dat vires, & impellit ad generationem. Videtur accedere ad eorum sententiam, qui principium rerum naturalium volunt esse quatuor elementa, vt *Empedocles Agrigentinus*. Sed qui quatuor ex rebus posse omnia rentur, ex igni, terra, atque anima procrescere, & imbri, magnopere a vero longeque errasse videntur: autor est *Lucretius*.

Monstrificum extemplo natum genus omne ferarum,
(1)*Hinc alces*(2), *vrosque boues*(3), *Geticumque bisontem*(4)
Creuisse accipimus, machlinque(5) *per æquora vectam.*
Insula nunc vastis nutrit Codanonia(6) *siluis*:
Nec minor hac eale(7) *nigranti fœta veneno*
Prodiit ex terra, gerit alta hæc lurida fronte
Cornua(8), *& alterno ruit in certamina motu.*
Visus & ichneumon(9), *liquida se mergere terra*(10),

Et Phœbo ſiccare cutim, nunc femina, nunc vir(11),
Naturæque potens, formas variantis hyæna(12).

(1) Aduertendum, animalium ſicut & ceterarum rerum, ſecundum locorum qualitatem euenire diuerſam omnino generationem. Siquidem ſunt animalia, quæ non niſi locis calidioribus proueniant: vt elephantes, leones, ſerpentes. Alia, quæ locis tantum frigidis procreentur: vt biſontes, vri, alces, tragelaphi. Multa, quæ locis omnibus generentur: vt boues, equi, ſues, cerui. Quos Africa propemodum ſola non gignit, vt *Herodotus* & *Plinius* teſtantur.

(2) Apud nos & *Alces* inflexione tertia, & *Alce* prima, vt Græci, adnotauit *Hermolaus*: qui & refert cap. decimo octaui *Plinianarum caſtigationum* de alcis verba, quæ dicunt *Capitolinus* & *Pauſanias*. Nota ſunt, quæ de hac fera *Cæſar* tradidit commentario ſexto, & *Solinus* cap. triceſimo ſecundo. Ego libro octauo commode adſcribam *Eraſmi Stellæ* verba, quæ docent, hallucinatos eſſe, qui de alce ſcribunt ea, quæ de machli fera potius intelligenda ſunt.

(3) Ex *Plinii* verbis ſatis patet, quos hodie bubalos vocamus, alios eſſe a bubalo Pliniano.

(4) Id eſt, Scythicum, quoniam Scythia biſontes quoque gignit: licet alias pauciſſima gignat animalia, fructuum inopia. Scribunt & de hac fera *Plinius* libro octauo, *Cæſar* libro iam citato, *Solinus* cap. quo ſupra. *Plinius* item tradit huius feræ vſum in medicinis lib. vigeſimo octauo.

(5) Ex *Plinii* verbis deprehendimus, hanc feram eſſe alcibus haud diſſimilem.

(6) Scandinauiam intelligit, a ſinu Codano: cuius meminit *Plinius* libro quarto. Et *Solinus*, qui ait: *Scandinauia inſula e regione Germaniæ, mittit animal, quale alces, Plinius nominat* machlin.

(7) Innuit, non ſolum monſtri ſanguine nata eſſe monſtra ſeptentrionalia, quorum meminit *Plinius* libro octauo, ſed etiam quæ in aliis orbis partibus eſſe dicuntur. De quibus *Plinius Ariſtoteles* & *Solinus* quædam. Deſcribit autem Poeta eleganter ealen, iuxta *Plinium* ipſum: quem vide cap. viceſimo primo octaui.

(8) Id eſt, ſupra modum pallida. Vnde rana lurida *Varroni*, & venena lurida poetis dicuntur.

(9) Huic cum aſpide, vt *Plinius* autor eſt, perpetuum & internecinum bellum eſt: meminit item *Strabo*.

(10) Hoc eſt, limo, in quo ſe ſæpius mergit, & poſtea ſole ſiccat. Lege *Plinium* libro octavo, vbi bellum ichneumonis & aſpidis exponit. Quod & *Lucanus* innuit in quarto hoc verſu: *Aſpidas vt Pharias cauda ſollertior hoſtis Ludit.*

(11) Quoniam utrumque retinet ſexum. Ichneumones certamine inter ſe congrediuntur. Victus pro femina patitur, partuque victoria deprehenditur. Præterea Latonæ & Lucinæ ſacrum dicunt.

(12) Quoniam & Hyenis vtramque eſſe naturam, & alternis annis eſſe marem, alternis feminam fieri, & parere ſine mare, creditum eſt. *Ariſtoteles* negat. Multa mira de ea produntur, quæ plurima in Africa gignitur. Sed maxime ſermonem humanum inter paſtorum ſtabula aſſimilare, nomenque alicuius addiſcere, quem euocatum foras laceret, vt eſt apud *Plinium*.

(1)*Ergo inter diros partus, terræque nocentis*
Progeniem infandam, dictu mirabile, monſtrum
Exeruit caput, & villoſos extulit artus
Vrſus humo, rapuitque fugam, tranſque inſilit alta
Celtarum(2) *nemora, atque Alpes*(3) *inſedit apertas.*
Inde genus, proleſque, & adhuc milleſima peſtis(4)
Errabat ſilua in magna, monteſque per altos
A ſtabulis armenta fugat, viſuque nefandum
Nymphæ deſertis fugiunt Alpinides vmbris.
Hanc cuncti inquirunt, reſerantque indagine ſiluas.
Interea Cæſar, ſtrepitus cum venit ad aures,
Immenſuſque fragor, quibus antra nemuſque repente
Mugiit, expectat cupidus, poſitiſque ſagittis,
Quas iubet ex humeris fidum ſuſpendere Langum,
Enſem vulnificum vagina extraxit eburna.
Ecce autem longe turbata apparet imago
Ingentis monſtri: ac veluti ſub rupe leonem
Frondiferæ Nemees(5), *nodoſo robore fretus*
Aſpexit primum Alcides, & creuit vtrinque
Pugnandi rabies, cauda ſaxa aſpera pulſat
Alter, & Argolicas longum mugire Cleonas(6),
Atque Ioui ſacrum credas Apeſanta(7) *moueri,*
Amphitryoniades mota ferit aera claua,
Perluſtratque oculis, qua parte haud irrita dextra

Vultus agat: sic Cæsar erat, sic horrida monstro
Effigies, feruetque oculis ardentibus ira.

(1) Concludit vrsum a principio illinc natum esse, a quo hic vltimus superstes adhuc erat.

(2) Vno nomine Græci Gallos omnes Celtas nominant. Et in Celtico *Appianus* Senones, qui vrbem incenderunt, Celtas vocauit. De populis Galliæ lege *Ammianum*, qui Galliam minutatim dispartitus est in multiiugas prouincias.

(3) Etymum alpium in *Staurostichi* commentario explicaui, ne adscribam, quæ de variis alpium vocabulis *Alciatus* Mediolanensis in annotationibus suis in *Tacitum* scribit: caussa est autor elegantis commentarioli in librum *de moribus Germanorum* eiusdem *Taciti*, qui hæc ante me excerpsit atque vulgauit.

(4) Hoc est, vltima. Ouidius; *Tua sit millesima puppis.*

(5) Silua Arcadiæ insignis, leone illo victo & strangulato ab Hercule.

(6) Cleone mediocre oppidum in via situm, quæ ex Argo Corinthum ducit. Vnde leo Nemeæus, etiam Cleonæus dicitur. Papinius; *Ante Cleonæi vestitur prælia monstri.* Lucanus; *Ille Cleonæi proiecit terga leonis.*

(7) Apesas mons est Nemeæ, vt & Pindarus & Callimachus testantur. Vnde Iupiter Apesantius.

Ventum est ad pugnam, laxat bipatentibus ora
Faucibus Orthigena(1), & dictu, visuque tremendum,
Ore vomit saniem, semesaque membra virorum
Eructat per inane, & verberat aera tabo.
Stat Cæsar contra, quid enim tremefecerit illum?
Intenditque animum: veluti cum Delius(2) ardens
Prostrauit calidis luteum Pythona(3) sagittis.
Nec mora, dum patulo monstrum crudescit hiatu,
Impatiensque sui per vulnera corruit, olli
Transabiit costas Cæsar mucrone corusco.
Protinus infecta est effuso sanguine tellus.
Contra ira indignans, gemitum sub nubila tollit
Horrendum, quo imæ valles(4), nemora, inuia lustra
Siluarum, & motæ longum intonuere cauernæ.
Nescit stare loco furor igneus, obuia cædi
Fit monstro rabies maior, gaudetque periclo.
Atque vt in Hercyniis certantem Iazyga(5) lucis(6)
Accipimus, contraque ferum sæuire bisontem
Cornibus ille arcu impauidus, teloque corusco
Ingentes harmos transuerberat, & latus haurit(7),
Ingemit horrendum pestis, toruumque minatur,
Vicinæque tremunt impactis cornibus vmbræ.
Sic ferus instabat Cæsar, nixusque cruento
Vrgebat mucrone feram, & villosa lacessit
Tergora(8), iam cædens, modo non: vt sanguinis atri
Debile profluuio paulum certamina Cæsar
Decertare videt, meditataque voluere monstrum
Effugia ad montes, scopulosaque tendere in antra.
At non hoc telum stillans impune cruore,
Rex ait, effugies, altumque insurgit in ensem
Extemplo, & mediam ferit inter tempora frontem,
Partiturque immane caput, ruit ardua moles
Cum gemitu, & vasto tremuit sub pondere tellus.
Sternitur horrendum visu, sparsoque cerebro
Sæuit adhuc, oculisque ferox pallentibus horret,
Ne quicquam eluctans: tandem indignantia soluit
Membra anima, & moriens sub tartara monstra reuisit
Centauros(9), Orthumque canem, Scyllasque biformes(10).

(1) Vrsus genitus ab Ortho cane, vt diximus.

(2) Apollo. Iuxta Callimachum, apud quem Delos ipsa sic loquitur: *Sed ex me Delius Apollo vocabitur.*

(3) Respexit ad veritatem fabulæ: vt etiam alibi; *& radiis siccauit humum*, inquit. De vi & potestate solis *Macrobius* scribit libro primo de somnio Scipionis. *Pontanus* elegan-

eleganter cecinit, cur Apollo dicatur Pythonem occidisse, lib. *de Stellis* primo.

(4) Sic ex bono libro priorem lectionem emendauimus.

(5) Transiluanum.

(6) Eleganter a Poeta libro octauo Hercynia describitur, quare omnem nostrum de ea sermonem in illum locum seruamus.

(7) Ferit. Maro, *Latus haurit apertum.*

(8) Id est, Villosam pellem, vt idem; *Tergora diripiunt costis*, pro pelles & coria detrahunt.

(9) Quorum mentio facta est libro primo. Hos fuisse negat *Lucretius* cum ait: *Sed neque Centauri fuerant, nec tempore in vllo Esse queat duplici natura & corpore bino Ex alienigenis membris compacta potestas.* Idem sentit *Aristoteles.*

(10) De his monstris duodecimo Odysseæ *Homerus*, & lib. Æneidos tertio *Maro* Inibi fabulosa diligenter *Seruius* retulit. Reuera tamen Scylla scopulus est in freto Siculo, vt est apud *Plinium* & *Salustium*. *Albertus* noster libro de Animalibus vicesimo quarto, vt citatur a bonæ fidei autoribus (ego enim hoc careo codice) ait, Scyllam esse piscem marinum, monstruosum, crebro in mari quod Italiam attingit, habentem figuram virginis, sed rictum oris maximum, & dentes acutissimos: ob hoc canibus esse succincta perhibetur, vterum habere belluinum, caudam vt Delphinum, carnibus delectari, & homini maxime inimicari.

Interea Austriades spoliis & cæde recenti
Arduus incedit, sequitur vestigia Langus
Illius pone, & palmas(1) *vix flumine viuo*
Abluerat. Subito cum se coram obtulit vltro
Dissimulata Deam, præstanti Delia vultu,
Osque, habitumque gerens, qualem gerit illa, vbi Cynthi
Venatrix gelidos siluarum indagine lucos
Circuit, & ceruos(2) *telis agit, omnia vultus*
Mortalis, roseoque fluunt a vertice crines.
Postquam congressi, tunc Rex prior(3)*: Eia age, num quem*
Vidisti socium, ingenti clamore frementem
Nympha per hos saltus? voces te audisse per vmbras
Crediderim, & certe, ni me tua fallit imago,
Auguror esse Deam,(4) *namque his persæpe soletis*
Vos Dryades, sacræque in montibus esse Napææ.
Quisquis es, Alma faue, & dextri pedis omina firma(5).
Talibus affatur dictis. Contra illa vicissim
Incipit: Audiui longe, iamque omne resultat
Alpinum clamore nemus, densa agmina ab altis
Decurrere iugis, & valle feruntur aperta.
Et ne tantopere fallaris imagine nostra,
Nympha ego sum nemorum(6)*, dexter tibi Iuppiter adsit:*
Sed tu qui tandem(7)*, nam te genus esse Deorum*
Credidi, vt aspexi vultus, & fortia bello
Pectora: tunc breuiter sic Rex placido ore profatur:

(1) Pro *dextram*, reposui *palmas*, sic enim in emendato reperi libro. *Seruius* secundo in Æneidos commentario, exponit, *flumine viuo*, id est, semper fluenti & naturali.

(2) De his *Aristoteles* capite quinto, *De naturis animalium*, quem referunt *Plinius* & *Solinus*; Ceruos dictos ἀπὸ τῶν κεράτων, hoc est, a cornibus. *Varro* & *Pompeius* dictos putant, quod *Cerata*, id est, cornua gerant, quasi Cerui, *G* in *C* mutata.

(3) Totus color sumptus ex primo *Maronis*. Sed illic Venus interrogat, hic Cæsar.

(4) Ratio coniecturæ, qua conatur eam ostendere deam.

(5) Sensus est. Quisquis sis, dextro pede adsis, & propitia nobis. Sic etiam apud *Maronem*; *Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo.* item, *ferte pedem*, pro præstate fauorem, & adeste & venite. Verbum ex augurum arte sumptum. Vulgo dicunt, *bonis auibus*, quod & ab augurum obseruatione sumptum est.

(6) Nam Diana se in nympham vertit, & deam dissimulauit, conscia Cæsarem venatum iturum, vt superius patuit.

(7) Non vacat, vt neque apud *Maronem*, sed denotat affectum loquentis, quæ quamuis mira breuitate interrogauit, tamen plus quam vellet temporis consumpsisse dolet. Dixit ergo, *tandem*. Nam animo properanti nihil satis festinatur.

(1) *Ille ego sum Cæsar, magno de sanguine cretus*
Austriadum, pugnaxque mihi Germania(2) *seruit*(3),

Sarma-

(4)Sarmaticis(5) vicina plagis, quam Cimbrica frangit
Vnda(6), arctantque Alpes(7), & duplex Gallia claudit(8).
Praeterea huc quae me sors attulit, accipe paucis.
Monstrum infandum atrox, & formidabile terris
Irruere hos solitum montes, & pascua laeta,
Cunctaque ab vmbriferis armenta expellere siluis.
Hac animam effudit dextra, iacet horrida labes,
Et scelus inuisum mortalibus, & sacris Diis.
Quare agite, o Nymphae nemorum, Faunique bicornes(9),
Et Siluane parens(10), & agrestis Numina Panos(11),
Tuque caput fluuii, sacrataque fontis origo
Magnorum sedes Diuum, si praemia tantus
Promeruit labor, & polluta sede remoui
Infandam pestem, & monstrum exitiale peremi,
Oro, fauete omnes, dabitur si(12) cernere ferro(13)
Phalsgraphidem *contra, vetitasque reposcere terras.*

(1) Color *Maronis. Sum pius Aeneas*, & cetera. Nec magno Principi dedecori datur, si se suamque originem laudet, modo talis sit, vt eius laudes merito a se ipso extolli possint. Neque enim in Principem egregium illam cauillationem arbitror, *Aliena laudat, qui genus iactat suum*, & turpis laus in ore proprio. Siue, vt nunc vulgus dictat, malignos esse vicinos illi, qui ipse sui laudator fuerit. Et *Seruius* apud ignotos praedicare de se omnino licere asserit. Nam de Aenea dicit, cuius modo verba libauimus. Non scientibus ipsum, sed nescientibus de se loqui, vel vt heroem loqui, cui quam mentiri turpe erat, tam vera reticere. Homericus quoque Vlysses ait, suam famam vsque ad caelum venisse.

(2) Poeta eam in octauo particulariter describit, vbi & nos dictabimus, quae videbuntur opportuna. Bono epitheto *pugnax* dicitur, vel iuxta illud Lucani: *Omnis in arctois populus*, & cetera. Vel quod, vt *Tacitus* autor est, Germanicae genti quies est ingrata: cui etiam pigrum & iners videtur, sudore acquirere, quae possis sanguine parare.

(3) Vtinam tam vere, quam contrarium eius scribit *Syluius* in Germania sua. Poeta tamen respexit ad hoc, quod fieri debet, & non quod agitur, iuxta aureum Iurisconsulti verbum qui ait & admonet, non tam respiciendum esse quod Romae agitur, quam quod fieri debet.

(4) Breuiter Germaniae terminos complectitur, ad *Taciti* descriptionem.

(5) Polonicis. Nam Vistula Poloniam a Germania disterminat. Sunt autem Poloni Sarmatae Europaei. *Procopius* Sarmatarum nomine ait appellari Gothos, Vandalos & Alanos, eandemque esse nationem, tantum ducibus, quorum nomina accepere, esse discretos.

(6) Oceanus Germanicus, quem Cimbri accolunt. Apud quos *Ouidius* somno regiam aedificauit.

(7) Quae Germaniam ab Italia submouent.

(8) Antiquitus Germaniae terminus Galliam versus Rhenum habuit: inde latiores factae vires Germanorum, Belgicam occupauerunt. Autores circumferuntur *Procopius* & *Agathius*: praetereo Chronographos & Annales nostros.

(9) Pinguntur cornibus in fronte caprinisque pedibus. Diuus *Hieronymus* scribit in vita *Pauli Eremitae*, Satyrum beato Antonio obuiam factum, interrogatumque respondisse: *Mortalis ego sum, & vnus ex accolis eremi, quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrosque, & incubos vocans colit.* Religioso ergo & multiscio (vt *Pii* vtar verbo) autori magis credendum, quam negantibus esse id genus animantia.

(10) Hic siluarum deus est, ac aruorum & pecorum patronus.

(11) Per hunc vniuersae substantiae materialis dominator significatur: vnde nomen *Panos* impositum, quod totum significat. Lege primum Saturn. *Macrobii*.

(12) Argumentum est, *Maximilianum* non praecipiti consilio, sed maturo hoc bellum mouisse, vbi negotium domi, &, vt aiunt, inter parietes componi nequiuit.

(13) Pro, proeliari, vel arma assumere & pugnare, vt apud *Plautum* in argumento, ni fallor, Amphitryonis.

Excipit haec Phoebe(1): quondam si rite recordor,
Quod memoras bellum, & regni mauortia facta,
Fatidica in siluis solita est praedicere Thespis(2).
Centum annos vixisse ferunt, centum ora Deorum
Munere, cui data sunt; nam cum furor intus anhelans
Spiritibus titubare(3) sacris, audire tonantem
Fas erat, hanc siluam, circumque tremiscere montes,
Multa super bello dixit, semperque canebat

Te fore

Te fore victorem, domitisque ex hostibus alta
Signa relaturum, & te quantum viribus audes
Haud ignorabit, gens cultu asperrima & armis
Boica(4), *Reginum cum sanguine polluet Ister*(5)
Infectus, riuique fluent e monte cruoris.
Hinc Copestigenas(6) *victos magnumque canebat*
Martis opus, tumefactasque Æni cladibus vndas.
Interea exanimis(7) *lachrimas longumque trahebat*
Cum gemitu voces, meminique audire querentem,
Et verbis culpare Deos, heu perfida fata,
Heu crudele nefas, toti iuuenilibus annis
Eripuere orbi, Regum recidiua propago(8).
Cuius erit terra tumulatum corpus Ibera,
Tu ne cede malis, perstant immota(9), *suumque*
Fata tenent cursum; nam te post tanta tuorum
Funera, post curas domitas, victosque labores
Excipiet gremio victorem Oenotria tellus(10),
Romanas arces, populos, Latiumque(11) *videbis*
Armipotens, & iura dabis(12), *gentemque togatam*(13)
Restitues, & eris sacra quoque Iuppiter arce(14).
Ne tamen incassum labantur tempora fando.
Eia age dic nobis, repetens ab origine bellum.

(1) Id est, respondet, vel subsequitur verba Cæsaris. Sic Maro: *Tum sic excepit regia Iuno.* Huius verbi vsum varium tradit *Nonius.*

(2) Nomen vatis: quam fatidicam vocat, vt a *Marone* Mantho appellatur, diuinitate scilicet prædita, vaticinans.

(3) Pro, *titubabat.* Sic frequens *Salustio.*

(4) Intelligit Boemicam pugnam prope Ratisponam.

(5) Vnde libro decimo sic cecinit Poeta: *Sanguine colles Humecti fumant calido, riuique cruoris Mœnia Regini, atque Istrum infecere tepentes.*

(6) Expugnationem arcis & oppidi *Kopffstein* designat, quam in vndecimo describit.

(7) Scilicet Thespis, hoc est, conturbata, & accepit pro exanimata. Nam exanimum, *Donato* teste, mortuum est & occisum: exanimatum vero, conterritum atque conturbatum. Quamquam nonnunquam exanimatus pro extincto & mortuo accipitur, vt ab *Apuleio*, & apud historicos persæpe.

(8) Mortem *Philippi* Regis innuit, de qua Poeta incidenter lib. 9.

(9) Vnde fatum immutabile, ineuitabile, inexorabile & ineffugibile dicitur.

(10) Quod contigit paucis ante annis, quam emigraret e viuis. Siquidem cum validissimo exercitu, quadraginta enim millia peditum in castris habuit, Italiam ingressus, traiectis Mintio, Oleo & Abdua, Gallos Venetosque in fugam vertit. Sed Gallos intra Mediolanum obsedit: & nisi quorundam perfidia obfuisset, triumphum omnino tanti belli aut egisset in Italia, aut in Germaniam reportasset.

(11) Pars pro toto. Ea enim est, Italiæ portio, in qua Saturnus latuit a Ioue filio pulsus.

(12) Leges condes.

(13) Romanos, quorum est toga.

(14) Sensus est, quod Cæsar his honoribus & veneratione a Romanis excipietur, qui Ioui Capitolino exhibebantur, cui sacellum erat in Tarpeio monte. Porro Capitolini Iouis qualis effigies fuerit, & a quo dicata, refert *Plinius.*

Tunc Rex Austriades, suspiria pectore ab imo
Alta trahens, inquit(1): *Dii talem auertite casum*
Cælicolæ(2), *seruate domum, seruate nepotes*
Ad mundi imperium. Mors si interruperit annos,
Et spes concepta, & magnarum exordia rerum
Nequicquam extiterint, belli est iniuria longa,
Sunt longæ ambages: si te tamen ardor habendi
Hæc mouet, incipiam, caussasque ab origine pandam.

(1) Prudentiam Cæsaris notat ac pietatem, qui statim in *Philippum* filium mentem coniecit. Et sensus est. Si Diis placet, vt spes concepta de filio, quem ad magna rerum exordia protulerunt interrumpatur, saltem ipsis Superis cura sit Austriacæ domus, & nepotum, *Caroli* scilicet, & *Ferdinandi.*

(2) Deos non ob aliud appellant cælicolas, vt autor est *Aur. Augustinus* lib. decimo ciuitatis Dei, nisi quod cælum colant, non vtique venerando, sed inhabitando: quasi quosdam cæli colonos.

(1)*Norica regna, tuas si casu venit ad aures*
Nomen, fœta viris tellus & diuite gleba(2),
Narrantur variis quondam possessa colonis.
Primus enim ante alios sibi Noricus incola terras
Asciuit vacuas, & adhuc vestigia seruant,
Vt memorant patres, & gentis origine gaudent(3).
Vnde olim quæ nulla manet quoque Norica(4) *dicta est.*
(5)*Romulidum interea fugiens victricia signa*
Gens armis opibusque potens, atque horrida bello,
Deseruere Padi campos(6) *oramque togatam.*
Hos memorant Boios, qui qua fluit alpibus Ænos(7),
Incoluere solum, transque Istri flumina vectis,
Fertur in Hercynio creuisse Boemia luco(8).
Iamque aucti & fama per Norica rura potentes,
Sceptra diu tenuere loci, fluit vnde superbum(9)
Et genus, & proles, & fortia pectora bello
Boiugenum Heroum: treisque alto a sanguine creti
Imperium rexere Duces, sine prole recessit
Primus, & hunc Stephanon *dixere*(10), *suique reliquit*
Heredes regni fratres: quorum edidit alter
Henricon: *huic natus regno successit: ab illo*
Diues opum atque auri, clarusque Georgius *armis*
Iura capit sceptri, pulchram qui coniuge prolem
Sustulit, hæc iuueni materno sanguine(11) *iuncto*
Nubit, & hinc regnat Boiorum in sede Robertus.
At magnum armipotens Hernestona *procreat alter,*
Hic te, Alberte *senex, ex te tua maxima proles*(13)
Editur, & quamuis delapsum sanguine ab vno
Partitum genus, & sedem discreuerit ætas(14),
Noricam hic gentem, regnumque reposcit auitum
Impatiens patriis, quod femina regnet in aruis.

(1) Refert orginem gentis Boioariæ, & situm eius ex *Strabonis* sententia describit. Noricis enim Boioarii successere.

(2) *Strabonis* tempore inculta fuit & deserta regio, vnde Poeta ad suum respiciens tempus, diuitem & frequentem populis dicit. Et certa nunc est cultissima, claraque magnis & ambitiosis ciuitatibus; & pluribus nobilissimis oppidis.

(3) Noricum montem, vt arbitror, intelligit. Quamquam Norimbergenses, vt scribunt Chronographi, nec Boioarii, nec Francones videri volunt: sed tertium quoddam & separatum genus. Et hodie Noricum appellatur ea portio terræ Boioariæ, quæ inter Danubium & Norimbergam iacet.

(4) Scilicet, a Noricis condita, & a Boiis, vt *Cæsar* scribit, deleta.

(5) Sequitur *Strabonem*, qui recitat priscis temporibus plurimas Gallorum gentes Padum incoluisse, e quibus amplissimi fuere Boi & Insubres, & qui olim cum Gesatis Senones per viam Roma potiti sunt. Hos Romani posterioribus annis perdiderunt: Boios vero e finibus eiecerunt, qui inde migrantes circum adiacentia Istri loca cum Tauriscis habitarunt. qui inter Noricos numerantur.

(6) Etymum Padi referam infra.

(7) Noricum enim inter Lycum & Ænum fluuios positum est.

(8) Diximus superius, Poetam Boios pro Boemis intellexisse, secutum eorum opinionem, qui volunt Boios a Tauriscis victos vlteriorem ripam fluminis Istri incoluisse, vbi nunc Boemia est, silua Hercinia vndique cincta, Albi fluuio media irrigata.

(9) Nobile. Maro; *ceciditque superbum Ilium.*

(10) Eleganter simul & docte factum a Poeta est, vt a necessariis incipiat, & obsoleta obliterataque fugiat. Nam ab ouo incipiendum non esse, præcipit *Horatius.* Et lineam *Georgii* Ducis primo prosequitur.

(11) Erat enim vxor *Philippi* Palatini, germana soror *Georgii* Ducis, & mater *Roberti.*

(12) Genus *Alberti* describit.

(13) Significat, reor, *Alberti* filios, Cæsaris nepotes.

(14) Id est, quamuis partitum genus per lineas scilices duorum fratrum, quorum ab altero *Georgius* descendit, ab altero *Albertus*, & diu fuerint inter has duas lineas

sedes

ſedes diſcretæ: tamen quia *Georgius* ſine maribus deceſſerat, *Albertus* iure ad ſe redire *Georgii* dominium arbitrabatur: nec pati poterat, vt heredes terrarum feminæ fierent. Vnde dicit: *Noricam hic gente* &c. *Albertum* intelligens.

Tantæ ergo ad noſtras orientia iurgia litis
Cum delata forent aures, placare furorem
Inſtitui, curamque mihi, ſceptrumque volentes
Commiſere(1) *Duces, regnoque vt cederet*(6) *alter,*
Et genus(2), *&* *leges*(3), *& auorum elapſa propago*(4)
Compulit(5). *Indignans*(7), *fas omne abrumpit, & armis*
Inuadit cunctos, atque occupat arua Robertus,
Dotaleſque vrbes, & connubialia regna,
(8)*Quæ iuſta imperii, & ſtirpis ditione potenti*
Alberto *obueniunt, ſceptrique herede repulſo,*
Et noſtri contemptor habet, dominuſque per alta
Oppida deuectus populis dat iura ſubactis.
Sed quid ego has voluo, memorans ab origine cauſſas?
Quanquam animos aliæ noſtros antiquitus vrgent(9).
Regnandi furor hinc, & pugnæ immenſa cupido
Mentibus illapſa eſt, iam dudum intelligis vnde
Principium extiterit belli. Nec plura loquentis
Effulſit Diana oculis, Diuamque(10) *fateri*
Se voluit coram, ſubitoque euaſit ad auras,
Sublimis quacunque meat, micat orbita(11), *qualis*
Eſſe ſolet mundo cum ſidera lapſa(12) *relinquunt*
Immenſi ſplendoris iter; tunc Cæſar adorans
Numen, ait, te ſancta ſequor, quæcunque Dearum,
O adſis tandem, fortunaſque aſpice noſtras.

(1) Id eſt, *commendauere*. Quidam tamen *commendo* & *committo*, ſic ſeparant: vt *commendemus* non cognitis, *committamus* cognitis. *Terentius* iunctim protulit: *Ego me tuæ commendo & committo fidei.*

(2) Id eſt, ius ſanguinitatis & agnationis.

(3) Nempe, vt aiunt, feudales: quæ excludunt feminas a ſucceſſione dominiorum. Niſi inueſtitura fuerit facta in patre, vt filii & filiæ ſuccedant in feudum: tunc enim ſuccedit filia, filiis non extantibus, vt eſt in titulo *de ſucceſſione feudi*, lib. *de feudis* primo.

(4) Quoniam in linea *Georgii* Ducis mares defecerant.

(5) Scilicet *Robertus.*

(6) Quod ad ſe, propter matrimonium, ſpectare putabat, vnde inferius dicit, *connubialia regna.* Ceterum ſi *Alexander* Papa has inſolitas tædas non probaſſet, lis nulla foret ſecuta.

(7) Ipſe ſcilicet *Robertus* propter hoc Cæſaris iudicium.

(8) Scilicet regna, hoc eſt, dominium eorum populorum & terrarum, quibus dominabatur *Georgius*, ſocer *Roberti.*

(9) Ex induſtria tacet occultas Cæſareani odii cauſſas in Palatinos, quos quidem vbique in opere, vt oſtendemus, mirifice extollit.

(10) Pro Deam.

(11) Signum rotæ in vdo ſolo eſt, hic pro tactu illo ac ductu ſplendoris.

(12) Iuxta vulgatam opinionem: vt autem id fiat, docet *Plinius* libro ſecundo.

Dixit, & ad ſocios reditum parat, inuia tranſit
Siluarum, nemorumque, & opaca ſilentia, greſſum
Inde rapit celerem, qua prominet horrida caſu
Præcipiti rupes, altoque aſperrima caute
Conſurgunt pinnæ ingentes, & nubila tranant
Culmina ſaxorum, victor tamen ardua Cæſar
Exuperat montis, ſummoque in vertice ſedit:
Atque vt tantorum viuant monumenta laborum,
Signa triumphato fixit cæleſtia ſaxo(1).
His cornu exactis violentius aſtrepit vnco,
Heroaſque ciet, ſocioſque per auia ſiluæ
Sollicitos: ſonituſque vt eorum perculit aures,
Conuenere omnes, Regem cernuntque, pauentque,
Intenduntque aciem, & replent clamoribus auras,
Quiſque timet molem immenſam, & labentia ab alto
Saxa iugo, ne prona ruat tutela ſaluſque
Orbis(2), *& arctoum cælum ſibi vendicet aſtrum*(3).

Tunc Rex vt vidit trepidantem a culmine turbam,
Impauidus prætentat iter, nec hiantia quicquam
Saxa timet, volat inferius: stat pendula pubes(4)
Pastorum, montisque ima in radice moratur.
Rex aderat tandem, fluit vndique turba, nemusque
Consonat, & strepitu siluæ collesque reclamant.
Vt paulum sedati animi, vocesque remissæ,
Incipit effari Cæsar, remque ordine pandit:
Scilicet, vt monstro concurrerit, atque cruentis
Obruerit telis, & valle reliquerit ima,
Ingentem eructans animam: sic omnia Cæsar
Narrat, & exertum feruenti cæde madentem
Mucronem ostentat: iam læti rebus ad vrbem
Se referunt, plauduntque omnes: crebra intonat æther(5)
Voce hominum, strepit omnis ager, longeque resultat
Ænoum littus(6). *Rex hasta insignis & ense*
Ibat ouans(7), *iuxtaque Duces squallentibus armis*
Vrgent aeripedum spumantibus ora lupatis.

(1) In valle Æni iuxta pagum Cirleum, est rupes immensæ altitudinis, in cuius medio ingens antrum visitur: illuc Cæsar crucifixum humeris excelsos superans cautes portauit: vt hodie in hodiernum diem vsque imago illa a transeuntibus non sine admiratione cernitur. Tanta dexteritate Cæsar erat in ascendendo montes.

(2) Si Cæsar, tutela & salus orbis, appositiue.

(3) Pythagorice, vt & *Maro* & *Lucanus*.

(4) Vel dubia, vel intenta rei admirandæ, quam scilicet edidit Cæsar in ascendendo montes, vbi dominicam crucem affixit.

(5) Id est, aer, qui inter cautes & montium flexus reciprocas reddit voces, quæ Græcis dicuntur Echo. Hanc *Ausonius* dixit aeris & linguæ filiam.

(6) Id est, ripa Æni. Et improprie videtur dixisse littus, cum ex obseruatione grammaticorum littus maris sit, & ripa fluuiorum. Quod expressit *Ouidius* illo versu dimidiato: *pro ripis litora pulsant*. Apud *Apuleium* obseruatum est, ripam dici maris.

(7) *Massurius* autor est, pedibus ingredi ouantes: & *Halicarnassaus* id confirmat, scribens quemadmodum Posthumius ouans introiuit: primum, inquit, pedes ingreditur, nec in curru sicut triumphator; deinde non picta veste, nec ornatur trabea, qui peculiaris est Consulum Ducumque amictus: præterea non eodem vtitur sceptro, quo ille, qui triumphat. *Seruius* tamen enarrans illud Maronis, *Sola fuga nautas comitabar ouantes*, dicit, qui ouationem meretur, & vno equo vtitur, & a plebeis vel equitibus Romanis deducitur ad Capitolium, & de ouibus sacrificat. Vnde *ouatio* dicta. Est autem *ouatio*, minor triumphus: cum hostium nomen humile est, aut cum incruenta victoria obuenit. Ideoque oualis corona, myrtea erat, tanquam non Martius, sed quasi Venereus triumphus foret. Est enim myrtus arbuscula Veneri dicata.

Nec mora, pastores, qua victum est Cæsare monstrum
Festini trepidant, aras, ludosque quotannis
Instituunt, vbi sacra Ioui solennia læti
Victori celebrant, magnoque vt prisca vetustas
Alcidæ(1), *relinuntque*(2) *cados*(3), *ducantque choreas*
Intonsi(4) *iuuenes, pueri, innuptæque puellæ,*
Austriadæ laudem & lætum pæana canentes.

(1) Quamuis *Cæsar* in Commentariis prodidit, Deorum numero eos solos a Germanis existimari, quos cernunt, videlicet, Solem, Vulcanum, & Lunam: Herculem tamen, atque Martem venerantur: autor est *Tacitus*.

(2) Id est, recludunt. Terentius, *relini dolia omnia*, hoc est, aperui.

(3) Vinaria vasa, quæ antequam nomen dolii prolatum esset, *calpar* dicebantur, & *cadus*. Maro: *Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes*.

(4) Imberbes.

At Rex Augustam propere dum tendit ad vrbem,
Multa super bello secum, placet ire per hostes(1),
Ablatasque vrbes, gentesque reposcere ferro
Imperio arreptas: pietas tamen alta refringit
Ardentes animos, & corda furentia Marte.
(2)*Ante oculos etenim videt arma, virosque nefandis*
Cædibus infectos, patrioque in sanguine tinctam

Arctoam

Arctoam gentem, varioque examine rerum
Multa animo voluit, propriasque quod esse videbat
Insontes caussas: Bella hæc, bella, inquit, agamus,
Intrepidique, iubente Deo(3), *in media arma ruamus.*
Illa dies aderit, qua nostro Marte Robertum
Expulsum regno, mecum certasse pigebit.
Hæc secum, tacitasque premit sub pectore curas.
Iamque propinquabant vrbi, volat obuia pubes
Vindelica, ardentes pueri, matresque Lycææ(4)
Vndique concurrunt, tandem stipante caterua
Excipiunt Regem, lætique ad limina ducunt
Primores patrum(5), *Proceresque Ducesque sequuntur.*

(1) Propter iustam caussam, inferius enim dicit: *proprias quod esse videbat Insontes caussas*; pietate tamen retrahi videbatur.

(2) Subiungit rationem. Dicere autem rem esse ante oculos, vel videre, vim habet prouerbii, quod est: *Ante pedes* quo significatur, quod obuium, quodque vel præsens adest, vel imminet. Terentius; *Istuc est sapere, non quod ante pedes modo est videre, sed etiam illa, quæ futura sunt, prospicere.*

(3) Diana scilicet, quæ superius Cæsari victorias pollicita est. Ostendimus Deum marem & feminam significare.

(4) Id est, Augustanæ, a Lyco flumine, quod vrbem alluit.

(5) Qui primi sunt, & veluti Principes senatus, qui etiam Primates, & a quibusdam Summates, ab aliis Optimates appellantur. Prisci autem Primores adiectiue protulerunt: & eius appellatione summas quasque res significabant.

(1)*Stat domus excelsa, & sublimibus alta columnis*
Ad cælum porrecta caput, foribusque superbis
Ærati strident postes, laquearia(2)*fulgent*
Auratis trabibus, squallet(4) *pars omnis in auro*(3),
Belgicaque intonsis pendent aulæa (5) *Britannis*(6)

(1) Topothesia est, id est, ficta descriptio, vt illa apud Papinium: *Est locus Inachia dixerunt Tanara gentes.*

(2) Dicimus laquearia, & lacunaria cameras cœnationum. Lacus quoque dici posse docet *Seruius.*

(3) Sic legendum, & non par omnis in auro.

(4) Referta est, densata & onerata. Huius elegantem vsum verbi apud veteres tradidi in commentariis Hymni *Prudentii*, qui a plerisque inscribitur, *de Miraculis CHRISTI.*

(5) Sunt aulæa panni & vela picturata, & versicolori textura spectabilia, quæ Græcis quidem vocabulis, sed apud Latinos vsitatis peripetasmata, & peristromata nominantur. *Belgica* autem vocat, vel quod apud Brabantinos insigni Belgicæ nomine populos fiunt: vel quod aulæa ista fuerunt Burgundionum Principis, & Belgarum maximi Ducis, qui occubuit in bello, quod ab eo gestum est in *Renatum* Lothatingium.

(6) Aulæa enim colore distincta, & simulachris hominum intertexta fuisse, constat ex illo Maronis; *Purpurea intexti tollunt aulæa Britanni.* Vnde a *Plauto* belluata tapetia dicta, a textura belluarum, quæ in aulæis hoc genus decenter intexuntur. Quod autem Britannos vocat intonsos, vel ad tempora nostra respexit, quia intonsi sunt: vel intonsis dixit, pro valde tonsis. Nam *Cæsar* in quinto I, refert commentario, quod omnes Britanni se vltro glasto inficiunt, quod cæruleum faciebat colorem: atque hoc horridiores sunt pugna, aspectu capilloque sunt promisso, atque omni parte corporis rasa, præter caput & labrum superius.

(1)*Rex ipse interea sublimem ascendit in arcem*(2),
Prospectumque oculis lustrat, populosque iacentes,
Incultumque solum, Cererem(3) *nec amantia prata:*
(4)*Siue quod est illis curæ minus arua colendo,*
Frangere(5)*humum, & semen sub tristibus abdere sulcis*(6):
Siue quod infaustum glaciali sidere cælum
Vrit arenosas terras(7), *alimentaque secum*
Abstrahit, & sterilis(9) *depascitur*(8) *arua coloni,*
Illic nulla seges(10), *nec prela liquentia Baccho*
Cernuntur, tantum vacuis armenta videres
Errare in pratis, gelidoque in flumine mergi,
Cum feruens calidum comburit Syrius(11) *æquor.*
Respicit & late fluuios, Vindamque, Lycumque

Miscentes vndas, & nomina littoris, vnde
Antiquam gentem, populumque, vrbemque vocarunt
Vindelicam, atque etiam sic dicta Lycatia tellus(12).

(1) Capta occasione Augustæ vrbis solum describit.

(2) Efficta est a Poeta.

(3) *Fulgentius* nescio quid indictum posteris sequens, Cererem ex eo dictam suspicatur, quod græce χαρὰ gaudium dicitur: & ideo illam frumenti Deam haberi, quod vbi plenitudo fructuum sit, gaudia semper abundent necesse est: quod & ipsum prouerbium indicat, *sine Baccho & Cerere friget Venus.* Siquidem ex supra abundanti bibendi & edendi vsu libido solet accendi, & inter caussas flagitii Sodomorum in sacris literis posita est panis saturitas.

(4) Subiungit duas rationes sterilis & inculti soli. Prima est incuria & negligentia hominum, qui mercimonio magis victum quæritant, quam cultura terræ. Secunda est inclementia cæli, hoc est, frigiditatis aeris.

(5) Scindere aratro siue ligonibus. *Maro* dixit *vertere*, quod est, vt ait *Donatus*, in aliam partem penitus transferre.

(6) Quia in sterili solo.

(7) Est enim tam frigoris, quam caloris. *Maro* & *Lucanus*: *aut Boreæ penetrabile frigus adurat, Vrebant montana niues.*

(8) Depopulatur, absumit.

(9) Tenuis, pauperis vel tristis: vt lætus dicitur, cui sunt pinguia & feracia arua.

(10) Id est, frumentum. *Varro* nomen a satu deduxit. *Maro* pro terra posuit in quarto Georgic.

(11) Lege interpretes eiusdem super hoc versu libri iam citati: *Iam rapidus torrens sitientes Syrius Indos Ardebat cælo.*

(12) Apud *Ptolemæum* Lycatii inter Vindelicos ponuntur.

Interea occiduo fessis properabat olympo
Phœbus equis(1), *pallensque polo subduxerat vmbras,*
Instituunt de more dapes(2), *& fercula*(3) *promunt,*
Regiaque exornant positis conuiuia mensis,
Hi cura ingenti nitidis laquearibus aureos
Suspendunt lychnos(4), *atque igne micante tenebras*
Discutiunt noctis, lucent alta atria flammis.
Hi Cererem expediunt(5), *hic cymbia lacte madenti*(6)
Depromit, famulisque tonant cursantibus ædes,
Regificoque ardent luxu(7), *carchesia*(8) *Baccho*
Spumant, & late vasorum argenteus ordo(9)
Instruitur, puroque auro(10) *memoranda supellex.*

(1) Nomina exprimit *Ouidius* secundo Metamorphos.

(2) Hoc est, patrio more: & est conuiuii descriptio.

(3) Ab eo quod in mensam inferantur.

(4) Quod vocant Græci λύχνον, Latini *lucernam* dixerunt. Vnde *lychnobii* dicti, qui id noctu faciunt, quicquid alii interdiu solent facere, vel res præposteras agunt.

(5) Panem extrahunt, proferunt.

(6) Vsitatissimus Germanis cibus, lac & butyrum, ex quibus plurima edulium genera conficiuntur.

(7) Vt crapulam & vinositatem significet. Latinum non est. Significat enim morum solutionem, vt superius, *luxus vbi fastusque perit*: & profusam impensam, vt hoc loco.

(8) Pocula sunt, vt *Macrobius*, ignorata latinitati, & sola Græcia celebrata.

(9) Vulgus *Credentiam* appellat. Nomine vasorum intelligimus omnia, quæ aliquid intra se continent. De maiorum nostrorum vasis extat elegans caput apud *Irenicum* libro secundo.

(10) Hoc est, mero. Antiqui *putum* dicebant. *Plautus* purum putum sycophantam dixit, in quo nihil probitatis inest, ex omni vitio concretus: qualis delator & calumniator esse debet. *Gellius* tradit vsum huius verbi apud antiquos.

Iamque aderat Cæsar, squamantem grandibus auro
Vestem(1) *humeris*(2) *aptat, Tyrioque*(3) *recumbit in Ostro*(4).
Astrifero qualem accipimus considere magnum
Axe(5) *Iouem, & sacra libantem pocula dextra.*
Ornatique sedent proceres, mensisque recumbunt,
Indulgentque mero, nec non de more vetusto
Sollicitant epulas dono spumantis Iacchi(6),
Inque vicem potant omnes, nullumque putabant(7)
Lætitia maiore diem, moremque secuti(8)
Dulcibus irrorant mensis bona vina volentes
Quæ Rhenus, Nicerusque(9) *vehit, quæque ardua Treuir*(10)
Nutrit, vbi placidi surgunt vineta Mosellæ(11).

(1) Innuit copiam, densitatemque auri in squamarum speciem intexti. Sic Maro, *Per tunicam squalentem auro*, dixit: hoc ipsum significare volens, qua de re abunde *Macrobius* libro Saturn. sexto.

(2) Vt superius. *vastis* de Cæsaris humeris dixit, illius corporis robur & egregium habitum indicaturus.

(3) Optimum epithetum. Nam legimus Tyrum ob decus purpuræ, quam fert libertate donatam a Romanis. Hanc Hebræos *Sur* nominare volunt. Habita metropolis Phœniciæ, quanquam Sidon reluctata est: qua cum de magnitudine, pulchritudine, & antiquitate contenderat, tametsi ab Homero celebrata Sidon, Tyri nulla mentione facta. Christus vtriusque meminit, vbi prædicit in die iudicii remissius agi cum Tyro & Sidone, quam cum plerisque Iudæorum oppidis, in quibus prædicauerat, & supra naturam signa fecerat.

(4) Purpura.

(5) Cælo. Quanquam axis proprie, iuxta *Procli* finitionem, dicitur ipsa linea. quæ mundum dimetitur. Et *Theon* scribit, axem imaginariam esse lineam, cuius puncta poli nuncupantur. Eo autem dictus est axis, quod circa ipsum agatur cælum.

(6) Intelligit morem inuicem propinandi apud Germanos. Ebrietatem non tantum Germanis, verum & omnibus gentibus ascriptam docet *Irenicus* noster cap. decimo octauo libri iam citati.

(7) Non desideratur verbum. Nam *est*, *erat*, & *fuit*, plerumque absunt cum elegantia sine detrimento sententiæ. Lege *Macrobium* libro sexto.

(8) Scilicet antiquorum, qui vt melius locus fragraret, odoris vinis ac croco spargebant triclinium.

(9) *Nicer* apud antiquiores, vt *Liger* Galliæ fluuius. Est autem *Nicer is* Sueuiæ fluuius, quem hodie Germanice *Necker* vocamus, quidam *Neccarum*, de quo inferius latius dicam. *Niceris* meminit autor Panegyrici Constantino Constantii F. dicti.

(10) *Tacitus* scribit Treuiros & Neruios circa affectationem Germanicæ originis vltro ambitiosos esse: tanquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine & inertia Gallorum separentur. Treuiros liberos facit *Plinius*. *Lucanus* testis est, eos ciuili bello inter Cæsarem & Pompeium interfuisse.

(11) Fluuius hic vel Ausoniano præconio notissimus est. Corripuit autem, ipsum *Ausonium* imitatus, quod ante me doctissimus ille *Vadianus* noster obseruauit. Bono autem epitheto vsus est: Nam ad *Mosellam* conuerso sermone *Ausonius* cecinit: *Tu placidis prælapsus aquis nec murmura venti Vlla, nec occulti pateris luctamina saxi.*

(1) Æneadum (2) interea sapiens Orator ab arce
Venerat, atque thoro Regis consederat alto,
Et stupet, & pompas oculis titubantibus haurit.
Hic Marianus *erat, quem Tusco vertice fudit*
Sublimis Perusina domus (3), *quam Lydius amnis* (4)
Astrepit, atque vllo lacus indelebilis æuo
Attollis Thrasimene caput, ripamque vetustas
Faunigenam memorat tenuisse antiquitus Aunum (6),
Hæc patria est olli (7), *nobisque, & sanguine ab vno*
Edimur: ille tamen virtute insignis ad astra
Euolat (8), *& celso pulsat iam vertice olympum.*

(1) Poeta in fine huius libri patrui sui *Mariani Bartholini* laudes canit: imitatus *Maronem*, qui vltimo libro Georgicon laudes *Pollionis* fuerat prosecutus, quas postmodum in fabulam Orphei commutauit. Hic est *Marianus*; qui a *Iulio* Pontifice in duodecimuiralem iudicem, quod *Auditores Rotæ* vulgus appellat, cooptatus est, cum prius in Hungariam cum Cardinali *Rhegino* profectus fuisset. Inde Orator a *Iulio* creatus, in Germaniam, ad Cæsarem *Maximilianum* mittitur, quo tempore notariam ego præstiti operam *Petro Bonomio* Episcopo Tergestino, tum magno Romani scrinii apud *Maximilianum* magistro: qui cum & honoris & officii gratia frequens accederet *Marianum*, ipse quoque studio & cura Poetæ, qui patruum sequebatur, in clarissimi viri amicitiam receptus sum. Sed cum defunctus oratorio munere Romam rediisset, æstiuis caloribus, dum Sublaci amœnitatem petit, aquarum frigiditate æger Romæ periit.

(2) Romanorum, Lucretius: *Æneadum genitrix.* Silius: *Ordior arma quibus cælo se gloria tollit Æneadum.*

(3) *Perusia* antiquissima Etruriæ ciuitas est, notissima Marci Antonii fuga & Augusti obsidione: cuius meminit *Lucanus* & *Propertius*. Ab *Augusto* dicta est *Augusta Perusia*, quod eam dilectam a se instaurarit.

(4) Id est, *Tybris*, qui Vmbriam a Tuscis diuidit, mille fere passus a Perusia labitur. *Lydius* autem dictus, quoniam Lydi Etruriam incoluerunt, autore *Strabone*.

(5) Lacus est inter Clusium, Cortonam & Perusium positus, ditioni Perusinæ subiectus, vt apud *Campanum* est. Memorabilis clade Romanorum & victoria Annibalis. Lege post *Liuium* quintum *Silii* librum.

(6) Sic *Silius* ipse: *Qua vada Faunigena regnata antiquitus Auno. Nunc voluente die Thrasymeni nomina seruant.* Vide quæ ascribit interpres.

Patriam

(7) Patriam suam Poeta & sanguinem docet.

(8) Nam vt Lucanus: *Non illuc auro positi, nec thure sepulti Perueniunt, sed qui vitæ caruere dolis*, vt superius Poeta cecinit.

Nascenti Lucina(1) *diem felicibus horis*
Concinit: arrisere Dei, fortesque locutæ(2),
Et Dodonæas pulsauit(3) *virga Lebetas,*
Nec tacuit de te Vates Ammonidos(4) *aræ*
Vera loqui, & vitæ Deus incrementa profari,
Effudisse tibi nascenti carmina Delphos(5),
Assyriamque vmbris(6) *pepigisse silentibus astra*
Iam læta, & Memphin cæli secreta mouentem(7).
Nec non Carphatio Vatem cecinisse sub antro(8)
Crediderim, & toto patefacta oracula mundo.
Nam simul ac luci te prodidit Ilithyia(9)
Infantem, gremio suscepit Pallas Athene(10),
Inde ad Erichthæas(11) *secum te transtulit arces,*
Instruxitque animos faciles, infantiaque ora
Finxit, & æthereus solio Pater annuit alto.

(1) Infantium præsidem Lucinam esse nemo ignorat. *Ouidius* etymum vocis his versibus reddidit. *Gratia Lucina dedit hæc tibi nomina lucus, Vel quia principium tu, Dea, lucis habes.* Vnde *Lucecia* quoque, sicut & *Iupiter Lucecius* dictus est.

(2) Oracula respondisse significat, quæ sortium nomine proprie accipimus. Quanquam & genus quoddam particulare diuinitatis habetur. De sortibus plura diximus. *Ioan. Francisci Pici* Staurostichon in schola Tubingensi enarrantes, super illos versus: *Tergeminique micant tali, quos inclita Christi Iecerat innocui sortitus tegmina miles.*

(3) Super Dodonæo oraculo superius quoque satis explicatum est.

(4) Hinc oracula quoque petebantur. Exempla suppeditant *Silius* & *Curtius*.

(5) Diuitiis celebre hoc fuit oraculum, vt apud *Diodorum* legimus.

(7) Propter Chaldæos dicit. Est enim Chaldæa regio, in qua Babylonem fuisse legimus, Assyriæ fere caput. Hi obseruatis quibusdam siderum cursibus ac rationibus, futura prænoscebant, lege *Ciceronem* in diuinatione.

(7) Respexit ad Prophetas Ægyptiorum. *Plinius* Memphin quondam arcem Ægypti regum fuisse tradit, dicta a *Statio* in Siluis *inuida*: quia Memphitici sacerdotes arcana mysteriorum cum nullo communicabant. Fuerunt Ægyptii naturalium rerum studiosissimi, & astrorum peritissimi.

(8) Id est, *Protheum*, de quo in primo. Extat fabula apud *Homerum* libro quarto, & apud *Maronem* Georgic. item quarto.

(9) Refert *Acron*, Lucinam hoc nomine mystico in sacris nominatam, & sic ab *Homero* vocatam.

(10) Sic absque diphthongo in fine scribendum: quoniam est epithetum Palladis frequenti in vsu apud Græcos: quanquam nonnullis placet, vt potius Athena Pallas nuncupetur, autor est *Athenagoras*.

(11) Id est, *Athenienses*. Ab Erichthæo Erichthidæ, vt Cecropidæ a Cecrope, & Codridæ a Codro, Thesidæ a Theseo nuncupati sunt. *Stephanus* notat duplices appellationes, a patria scilicet, & habitatore.

(1)*Salue cura Deum, salue non digna sileri*
Progenies? quid sancta canam primordia pubis,
Ætatisque decus? tantarum euoluere rerum
Nequicquam enitor cumulos: namque acta putantes
Obruimur, laudumque ingens iam panditur æquor.
Hinc stimulat pietas, hinc & sollertia iuris,
Hinc iusti sincerus amor, venerabilis omni
Parte sui: quacunque meat, subridet eunti
Tellus, & subitos ponunt freta concita ventos,
Celsaque placato fugiunt caua nubila cælo.
(2)*Hunc olim gelidis Pannon suscepit in oris*
Iura ministrantem populis: hunc eia age fandum;
Quantum Germanæ gentes venerentur, adorent.
Vt primum æthereas(3) *transcendens attigit Alpes,*
Labentisque Æni(4) *fluctus, grauidamque metallo*
Tellurem(5); *sensit faustum Germanica pubes*
Illius aduentum, currunt de montibus altis
Agricolæ, & totam circumdant murmure vallem.

Donec

Donec Vindelica haud longe expectatus ab vrbe,
Clarorumque Ducum, primorumque agmine magno
Suscipitur: quantum egregio decus enitet ore
Mirantur cuncti: & coram vt data Rege(6) facultas
Dicendi, siluere poli 7), nidosque reliquit
Ales, vt audiret, mediaque pependit in æthra(8),
Et matutinos firmarunt sidera cursus
Dulcibus hic verbis, tanta est facundia linguæ,
Tænarios domito(9) Manes placaret Auerno,
Aoniasque iterum(10) posset componere Thebas.
Hæc maiore Deo, maioreque digna camœna
Ordimur, seu nubigeras mens ire per Alpes,
Calcatasque niues, ingentique obsita bruma
Regna canam, seu quos populos inuisit & vrbes,
Danubiique alto(11) quos pertulit amne labores.

(1) Conuersio est ad *Marianum.* Et in vsu est appellare inanimata quandoque. Nec ab hac re abhorret vsus sacrarum literarum, quæ cælum & terram, ac alia prorsus inanima citat ad audiendum. Hinc illud Esaiæ: *Audite cæli, auribus percipe terra.*

(2) Diximus iam superius, *Marianum* cum Cardinali *Regino Petro* Siculo, Pontificio legato, profectum in Hungariam.

(3) *Aereas*, hoc est, in aerem protensas.

(4) Scribe Æni, qui Noricum, siue Bauariam a Vindelicis diuidit.

(5) Significat vallem Æni, vulgo *das Inntal*, abundantem, feracem, & diuitem ferri & argenti. Metalla dicuntur venæ, vnde aurum atque argentum, & huius generis alia proferuntur. Diuus *Hieronymus* pro auro accepit, ad Marcellam de laudibus Asellæ scribens.

(6) Cæsare *Maximiliano*, ad quem Orator a *Iulio* Pontifice missus erat.

(7) Et quæ sequuntur per hyperbolen accipienda sunt. Poeta enim summam patrui eloquentiam, vt certe erat facundus supra modum, innuere volens, apta id & eleganti hac expressit hyperbole.

(8) Id est, aere. Silius: *Si sensit in æthra Librantem visus aquilam.* Pronunciabant autem & masculino & fœminino genere, nunc masculino tantum. Dictauimus super etymo vocis huius aliquanto, vt omnia illic plura, in interpretatione hymni, quem *Prudentius* cecinit, in omnes horas, siue de Christi Seruatoris miraculis.

(9) Ad Orpheum respexit, cuius descensum ad inferos scribit *Ouidius* decimo Transformat. & *Maro* in fine quarti Georgicorum. Vnde autem hæc emerserit fabula, refert *Palephatus*, explicant item *Horatius* & *Macrobius*.

(10) Hoc respicit Amphionem citharædum, cuius lyræ harmonia Thebanos muros exædificatos fabulantur lapidibus sponte insilientibus, vt *Papinius* in primo Thebaidos. Dicuntur Thebæ Aoniæ, ab Aone rege filio Neptuni: vel a monte Bœotiæ. Nam ipsa est Aonia iuxta *Lactantium*, & *Seruius* meminit apud *Maronem. Dionysius* contra vsum Thebas singulariter protulit; Nam, *Hanc habitant*, inquit, *homines multi, pariterque opulenti Qui veteris claraque colunt sub mænia Thebes.*

(11) Nam ipso per Danubium nauigante, nauis vna absorpta est, altera cum equis arenæ hæsit.

Hæc dum magna loquor, retro maiora supersunt,
Quæ si cuncta sequi prætentem, Pelio Ossam(1)
Ocius imponam, Cumæaque tempora norim(2).
Huius enim mores crinem flectente(3) Sueuo
Teste canam, nouit vitam ferus incola siluæ
Bructerus 4) Hercyniæ, lataque palude(6) Sicamber(5)
Cinctus, & ad famam vastis Saxones ab oris
Deseruere Albim(7), siluarumque inuia(9) Franci(8).
Quid Morinos dicam? Belgas? quid littore magno
Oceani errantes populos(10)? tibi munera Treuir(11)
Obtulit, & lato vicina Colonia(12) Rheno
Condignas cecinit laudes, & honoribus auxit.
Viue, vale, o nostris semper memorande camœnis.
Hactenus hæc placido Cæsar Germanice vultu
Accipe(13), nunc acies & bella horrentia Martis
Prosequimur maiore chely, & tua pandimus arma.

(1) Hic morem Græcorum, quo etiam Latini vtuntur, secutus est. Non enim abiicitur vocalis. *Maro* in primo Georgicorum: *Conati ter sunt imponere Pelio Ossam.* Vide

Vide ibi *Seruium*, & de his montibus Thessaliæ lege *Solinum*.

(2) Id est, numerauerim Sibyllæ Cumææ annos, *Papinium* imitatus in Siluis. *Propertius* Elegiarum secundo, Sibyllæ ætatem, pro quantumuis longa posuit, quæ & in prouerbium abiit. Hanc *Maro* longæuam sacerdotem vocat. Vide quæ *Seruius* hunc enarrans locum asscripsit.

(3) Vnde *Tacitus* de Sueuis, *Insigne*, ait, *gentis obliquare crinem*, quod iam *calamistrare* dicunt, a calamistro instrumento, quod calefactum in cinere adhibent ad crispandum crines: a quo ministerio dicitur *cinerarius*, & *cinislo*, vt *Porphyrius* & *Varro* tradiderunt: cuius rei meminit etiam *Maro*: *Vibratos ferro calido, mirrhaque madentes.*

(4) A quibusdam refertur populus Germaniæ inferioris, Frisiis proximus. Ex his fuit Veleda virgo fatidica. *Strabo* auctor est, circa Amasim fluuium Bructeros habitasse. Hos Drusus nauali prœlio superauit. Vnde ab Austro in Aquilonem dilapsi, ad Oceanum hodie Pruteni putantur. Facile namque Bructeros in Prutenos sermo conuertit.

(5) Geldrensis.

(6) Nam ad vtramque ripam Rheni incolunt Sicambri. Horum meminit *Martialis* & *Iuuenalis*, *Cæsar* & *Suetonius* in Augusto.

(7) Quoniam Saxonicum nomen, gens maxima & latissima, incipit vltra Albim: qui in duo spatia Germaniam disterminat, autore *Strabone*: qui tradit etiam Romanos non transcendisse fluuium Albim. Olim a Sueuis tenebatur Australis Germaniæ pars trans Albim, de quo *Lucanus*: *Fundat ab extremo flauos Aquilone Sueuos Albis.*

(8) Quos nunc *Francones* vocamus, de quibus inferius, quanquam & *Franconum* meminit *Cicero* in epistolis ad Atticum. *Francorum* autem nomen haud facile apud veteres reperies.

(9) Sunt enim in Franconia multæ siluæ & multa venatio.

(10) Significat Poeta, vt arbitror, Cimbricam Chersonesum, gentem notissimam Romanis cladibus: vel Scandinauiam insulam ad septentrionalem Oceanum, ex qua diuersæ nationes egressæ sunt: quas recensent *Iornandes* & *Vrspergensis.*

(11) Indicat patruum etiam apud Treuiros Pontificii legati munus obiuisse.

(12) Hanc memorant vrbem a Claudio Cæsare conditam, & ab eius coniugis nomine nuncupatam Agrippinam.

(13) Nam huiusmodi laudandi genus humi serpat necesse est, ergo reuersurus ad arma, veniam petit a Cæsare, & altius insurgit.

AVSTRIADOS
LIBER III.
ARGVMENTVM.

Postquam exempta fames, Enipeus cantor bellum Byzantiacum canit, atque in primis de origine Turcarum, de Furiis, atque Pharnacis vmbra, quæ Turcas stimularunt ad suscipienda arma. Sequitur catalogus Scythicarum gentium Asiæ, & Europæ. Cumque circa Mæotim paludem conuenissent, tres habitæ orationes sunt. Inde celerrima Turcarum Byzantium versus nauigatio describitur, repentinaque oppidi obsidio & pugna. Interim Apollo suæ vrbis misertus, cuius etiam origo recensetur, ante Iouem conqueritur. Cui Iuppiter prædicit futurum Turcarum imperium. Obiterque Triptolemi Lyncique fabula narratur; vnde Ceres cum Scythas odio prosequeretur, Regem Byzantii de futura clade in somnis admonet. Nec mora, vrbs & incendio, & armis superatur, ac duorum militum in pugnando laudes describuntur. Rex a Salmoneo obtruncatur: exitus hic vrbis. Inde oppidorum insularumque enumeratio, quas post Turcæ occupauerunt. Sequitur ipsius cytharædi hortatio contra Turcas: Cæsarisque oratio, qua demonstrat, prius pacandam patriam, deinde arma in Turcas sumenda esse.

Postquam

Postquam exempta(1)fames, mensisque(2)micantibus auro(3)
Instauratus honos, frontique est reddita demum
Lætitia, & Bacchi laxarunt munera mentes(4):
(5)Personat aurata testudine(7)pulcher(6) Enipeus,
Non canit errantem lunam, non furta tonantis,
Nec iam vulgatos Electræ Atlantidos ignes
Scilicet, vt magno cretus(8) Ioue Dardanus, isque
Edit Erichthonium, nec Caucason(9), vnde Promethei est
Fabula, Cyrrhæo flammam rapientis ab axe;
Parrhasiam sed enim gentem(10), pontumque niualem,
Armatosque Asiæ populos(11), Turcasque(12) canebat,
Horribiles bello, atque alto sic incipit ore:

(1) Interpres Maronis, *exempta*, id est, *fugata* exponit: vt sufficientia, non autem affluentia quæsita sit. Contra videtur Poeta sumptuosam cœnam descripsisse, dixit enim: *regificoque ardent luxu.*

(2) *Athenæus* inquit: *Erat prima, & secunda, & tertia mensa: &* tripodes, *quibus innitebantur mensæ appositæ, quæ nunc* Magides *vocantur,* mensas *nominabant & epulas in ipsis positas.* Apud Romanos vero, testibus *Varrone* & *Festo*, quadratis mensis in castris vtebantur, quas *Cibilas*, a cibo vocabant: domi rotundas habebant.

(3) Vasis, poculis & instrumentis mensæ, puro auro instructis & argento, vt meminit libro secundo.

(4) Quoniam, vt apud *Homerum* est, *Vt pellant homini curas Dii vina dedere.* Vnde & *Ouidius* cecinit: *Cura fugit, multo diluiturque mero.* *Socrates* apud Platonem laudat vinum in conuiuio modice sumptum: quod haud aliter quam Iouis imber plantas leniter irrorans vegetiores facit, quam impetu descendens, ita merum moderatum virtutem excitare, alacrioremque animum ad officia reddere: immodicum vero obruere. Neque enim funerales epulæ alia de caussa inuentæ, quam vt per vini cibique recreationem, defuncti desiderium, ex eoque mæstitia comprimatur. Diuus *Paulus* Timotheo iubet, vt stomachi tenuis gratia modico vtatur vino.

(5) Vt citharœdi in conuiuiis canerent, antiquis morem hunc fuisse, ex capite de Musicæ laudibus apud *Quintilianum* colligimus.

(6) Vt Apollo, cuius artis erat imitator.

(7) Cithara. nominis caussam refert *Seruius.*

(8) Non, *certus*, legendum.

(9) Apud multos Taurus nominatur. *Curtius* tamen distinguit.

(10) Id est, *Scythicam.* Scythia enim sub Vrsa est, quæ Arctos dicitur: & Parrhasii epitheton a Parrhasio Arcadiæ oppido.

(11) Expunge, *que*, dictionem coniunctiuam.

(12) Horum patriam inferius describit.

(1)Qua Boreas gelidis Scythiam(2) diuerberat alis,
Perpetuique ruunt imbres, & lubricus anguis(3)
Armatam torquet nimbis algentibus Arcton(4),
Riphæi insurgunt montes, niuibusque sub altis(5)
Horrescunt scopuli ingentes, vallesque profundæ
Perpetuas densa ducunt caligine noctes(6).
Immanis regio, Mæotidas aspicit vndas,
Hanc habitant circum gentes, populique paludem
Innumeri(8), matrem vndarum(7) qua littora Ponti(9)
Nunc Asiam curuis vrgent anfractibus, & nunc
Europam, & Scythicum cursu flectuntur in arcum(10).
Nauigat obscuras vbi Tauricus accola(11) fauces,
Allatratque vndis littus spumantibus Ister(12),
Et septingeminus(13)Peuces(14)ferit æquora Nymphæ,
Cycladas(16)hinc sparsas in fluctibus astrepit Ægon(15),
Totaque ad Herculeas vrgens agit æquora metas(17).
Qua breuis Oceano(19) patet exitus(18) Atlantæo(20),
Gurgiteque immenso vastarum ambitur aquarum
Orbis(21), & effuso circum, iacet insula Ponto.

(1) A loci descriptione orditur, & Bosporum Cimmerium, id est, Scythicam plagam intelligit. Autore *Aristotele*, venti qui ab Arcto prodeunt, vocantur. *Boreæ.*

(2) Et hanc expunge copulam, legeque sine, *que*, Scythiam.

(3) Draco custos hortorum Hesperidum, a Iunone inter sidera collocatus.

(4) Inter duas arctos videtur collocatus, factoque sinu corporis, minorem Arcton concludere, & pene pedes eius tangere. Lege *Hyginum*

(5) Sunt enim ibi perpetuæ niues & intolerabilis rigor, vt *Mela* scribit.

(6) Nam sol illic non quotidie, vt nobis, sed primum verno æquinoctio exortus. autumnali demum occidit, & ideo sex mensibus dies, & totidem aliis nox vsque continua, vt *Strabo* testatur. Vnde *Ouidius* in hac regione conuenienter Somno Deoregiam ædificauit, lib. Transformationum 11.

(7) Scythæ *Maotin* vocant *Temerinda*, quod significat, *matrem maris*. Et *Dionysius* ait: *Et matrem Ponti perhibent Maotidis vndam*. Sic *Auienus*; *Scytha late barbarus oras Incolit, & matrem Ponti cognominat vndam*. Idem tradit *Polybius*.

(8) Hos numerant *Plinius* capite septimo sexti, *Strabo* lib. 11. & *Pomponius* in fine primi.

(9) Incidenter Pontici maris cursus describitur.

(10) Vnde a *Dionysio bimaris* dicitur, ob eius arcualem figuram.

(11) Designat Tauricam Chersonesum.

(12) Danubius enim permensus totam Europam vastis sexaginta fluminibus, quæ Poeta in sequenti lib. miro ingenio recitat, in mare Ponticum euoluitur.

(13) Totidem namque quot Nilus ostiis, sed tribus tenuibus, reliquis nauigabilibus effluit. Autores *Mela*, & *Herodotus*.

(14) Insulæ, quam facit primum Istri ostium, quod *sacrum* nominat.

(15) Frequens dictio apud *Papinium*, pro *Ægeo mari*.

(16) Has *Mela* nominat, *Dicta Cyclada*, quia in orbem iacent. *Cyclos* enim orbis est & circulus.

(17) Significat columnas Herculis.

(18) Nam illinc maria exeunt, & nunquam illuc, vt alia faciunt maria, reciprocantur.

(19) Qui quamuis vnus sit, plurima nomina sumit. Vt docet *Solinus* & *Ambrosius* in Hexamero.

(20) Hic est in finibus Hesperiis.

(21) Nam cingitur æquore tellus.

(1)Ergo has desertis Arabum de finibus acti
Turcæ olim coluere plagas, Tanaimque bicornem(2)
Venari sueti, raptasque auertere prædas,
Barbaraque incultis magalia(3) figere siluis.
Illic nulla seges(4), crescentia frigus adurit
Gramina, & arentes glacialem perdere brumam
Herbarum vires certum est; vnde aspera quaque
Vertaris regio est: hinc extera quærere regna
Impulit atra fames(5), alienaque littora, & imas
Scrutari gentes, longeque inquirere bello
Decantatam Asiam(6), & spumantibus æquora remis
Diuitis Europæ(7), nostrumque lacessere mundum.
Errantes Scythiæ populos: it fama repente,
Concordesque acuit mentes stygialis Ericto.

(1) Redit ad materiam, dicens Turcas Arabum de finibus actos. Quod stare non potest, nisi tantum de Maumete intelligatur, qui Arabs fuit. *Syluius* in Europa sua de gentis origine copiose scripsit: diligenter item *Egnatius*, in Romanis Principibus.

(2) De ortu huius scriptores variant. Poeta *Mela* accedit. *Strabo* dicit ortum Tanais ignorari.

(3) Tuguriola: quæ & mapalia.

(4) Vnde *Dionysius*: *Heu miseros homines habitant qui finibus illis*, & quæ sequuntur. faciunt ad hunc locum.

(5) Alludit ad Ouidianam fictionem, qui famem describens libro Transformationum octauo, sedem ei in Scythia tribuit.

(6) Propter relata fortasse bella varie nea gesta. De nomine plura in commentarios suorum hymnorum *Picus* retulit.

(7) Et huius ratio nominis apud eundem. Terminos autem apud *Pomponium* reperies. Dici autem & *Europiam*, notauit *Stephanus*.

Damnata (vt perhibent) antiqui Pharnacis vmbra(1),
At(2) simul accepit Riphæo a vertice bellum
Europam contra atque Asiam ruere, omnia miscens
Hydrigeras(3) magnæ famulas Iunonis auernæ,
Qua specus Herculeis Acherusia panditur antris(4),
Impulit ad Tanaim, atque vndæ Mæotidos oram.
Vtque altos tetigit montes, atque horrida bruma,
Æquora camporum, furiarum infecta veneno,
Corda virum, stimulatque fames(5), gens Barbara nostræ
Conuenit exitio Europæ, memorare potestis
Musæ Olympiades(6), quanto ruit agmine tellus
Infida, & populos Scytha quos armauerit olim.

(1) Fingit

(1) Fingit vmbram Pharnacis, qui Ponti Rex fuit, Furias ab inferis excitasse, quibus comitata per Acherusium specum exiit, ac animos Turcarum Scythicarumque gentium ad arma capessenda impulit.

(2) Corrige, *Ac simul accepit.*

(3) Pro crinibus enim serpentes habere finguntur.

(4) Quoniam illinc Hercules, vt *Mela* scribit, ab inferis Cerberum extraxit.

(5) Vnde eleganter dicta *malesuada* a *Marone.*

(6) A locis sunt sortita nomina, quæ sparsim apud autores: omnia congessit *Lilius* in Syntagmate.

Argolicam(1) inprimis Tanaim Mæotide ripa(2)
Effundit belli rabies, gelida alta palude
Vrgetur patriis(3) Borealibus insula ventis,
Rhombitiæ(4) sulcantur aquæ, totamque Tyrambem(5)
Exagitat furor, & trepidos impellit Oranos(6).
Nec non Cepæi(7), pontique ad littora Sindi(8)
Tela vehunt læti, totamque Apaturon(9) in armis
Cernere erat, Veneremque sacro struere agmina fano.
Vnde giganteo Tirynthius(10) antra cruore
Tingens Argolicas remeauit victor ad vrbes.
Quosque Calystonii spumans ferit vnda Lagoi,
Dein Zygii(11), Valique, & pexo vertice Seres(12),
Sarmataque(13), & magico pugnans stridore Cobatra
Fama exarmantur belli, Tanaimque colentes
Iaxamatæ(14), & fuso gaudentes sanguine Cottæ(15).

(1) Propter Græcorum coloniam, quæ ad Tanaim quondam fuit, a Polemone Colchorum Rege diruta.

(2) Paludis huius fit mentio apud Priscos, de qua *Iornandes* scribit in historia Gothorum, & in origine Hunnorum.

(3) Pro *peculiaribus. Aristoteles* in Meteoris duodecim ventos numerat, quorum in *Plinio* latina nomina reperies.

(4) *Ptolemæus* maiorem & minorem ponit Rhombitem paulo post Mæotidem, ex Rhomborum frequentia nominatum. *Straboni* commemorantur Rhombitani accolæ fluuii Rhombitis.

(5) *Ptolemæo* ponitur in ripa Mæotidis ciuitas.

(6) Populi circa Mæotidem ipsam, horum meminit libro 6. *Plinius.*

(7) *Cepæ* oppidum in aditu Bospori, quorum quatuor referuntur *Pomponio.*

(8) Hysteron proteron, id est, *ad portum littoris. Pomponius* Sindones populos, & Sindo oppidum refert. *Dionysius* Sindos populos ait vicinos Tanai.

(9) Hoc oppidum *Plinii* tempore, vt idem prodidit, pæne desertum fuit iuxta Cimmerium, quod antea Cimbricum vocabatur.

(10) Hercules.

(11) Dionysius: *Post hos Eniochi, genuit quos Græcia tellus, Et Zygii iuxta viuunt.*

(12) Hoc genus plenum iustitiæ & commercio *Mela* asserit.

(13) Asiaticus. Duplex est enim Sarmatia, Europæa & Asiatica.

(14) De his lege *Pomponium.*

(15) Et hi circa Mæotim habitant.

Mouit & Argolicos bellorum rumor Achæos(1),
Cercetiosque acres(2), & duro Marte Laconas
Heniochos(3), cymbaque fretum secat aspera Tazos(4),
Littora mitratos fuderunt Colcha maniplos(5),
Linigerumque genus(6), Pharioque furentia sistro(7)
Agmina bellantum, nec vertice defuit alto
Caucasus 8), & rigidas armauit Iberia(9) turmas.
Et niueum Albanus(10) sulcauit Alazona(11) miles
Nocte magis quam luce videns, canibusque superbis(12)
Insultat pugnæ, & crudo vorat agmina morsu.
Et quos inflexa Scythicus sinus abluit vnda
Æquoris Hyrcani(13), Nomadesque(14), & pellibus hirti(16)
Sauromatæ(15), & pictis pugnator Persicus(17) armis.
Hinc & Moschus atrox(18), curuisque imposta Trapezus(19)
Littoribus, Chalybumque furor, qua Pontus & æther
Gente sonat, reboant montes, vt forcipe massa
Voluitur, & vastis resonant incudibus æra.
Inde Genetæi(20) rupes tetigere tonantis

Rumores belli, motus Zaberenus(21), *& antro*
Vmbrifero Philyræ, & ſparſis Byzores(22) *in agris.*

(1) *Hi Troiana poſt prœlia gentis Aſchalaphi Regis victricia ſigna ſequentes, Diſpulſi ventis, iſtas venere ſub oras, Dionyſio.* Achæorum quoque Ponticorum meminer unt *Plinius, Mela, Strabo.*

(2) Dionyſius: *Poſt hos Cercetii, iuxta quos Axenus altis Fluctuat aquoribus.*

(3) Sine aſpiratione ſcribit *Barbarus Eniochos* in principio, vltimam aſpirans: quod & *Camers* facit. Igitur *Eniochos*, pro *Heniochos* legendum. Laconas ex Iaſonis exercitu habitaſſe Eniochiam autor eſt *Strabo*, quod & *Dionyſius* indicare videtur, dicens: *Eniochi, genuit quos Græcia tellus.*

(4) Inſula eſt, quam *Mela* libro ſecundo primam numerat inter eas inſulas, quæ noſtris littoribus magis imminent, ab Helleſponti Europæo latere orſus. Hæc *Tazos* vino ſuo, quod *Tazium* dictum eſt, & nuce optima, cuius *M Varro* meminit, celebris. *Plinius* capite ſeptimo libri decimi quarti. Sita e regione Abderæ.

(5) Quoniam Colchi ab Ægyptiis originem habuerunt, apud quos erat vſus mitræ, id circo mitratos dixit. Hi pueros veteri Ægyptiorum ritu circumcidunt. Autor *Diodorus.* De Colchis *Dionyſius* ſic ſcribit, *Intima ſed Ponti poſt fines Tyndaridarum Ægypto miſſi Colchi tenuere coloni.*

(6) Alludit ad morem Ægyptiorum in veſtibus.

(7) Latino *i* ſcribendum *ſiſtrum*, & *Phario* legendum. Eſt ſiſtrum inſtrumentum ſtridulum & ſonabile Iſiacorum peculiare, qui ob id *Siſtrati* nominantur. *Pharium* appellat a *Pharo* Ægypti, notiſſima Cæſaris dictatoris colonia.

(8) Summitates huius montis adeo præcelſæ ſunt, vt ab eis ſol ſcindi videatur. Maximam autem orbis partem circuit iugo continuo, non eodem ſeruato nomine. Plura enim dederunt ei gentes vocabula. Autor eſt *Iornandes*, qui multis verbis Caucaſum ipſum deſcribit. Porro proditum eſt Alexandri exercitum ſeptem; & decem dies conſumpſiſſe ad ſuperandum Caucaſum.

(9) Ab his Iberis Scythiæ de quibus *Ptolemaus* & *Plinius* in ſexto, *Varro* exiſtimat Iberos Hiſpaniæ originem traxiſſe: Contra *Dionyſius* illos ab his deſcendiſſe ſcribit.

(10) Albanorum originem Italicam *Trogus* repetit, & eos huius memores originis exercitum Pompei Mithridatico bello vti fratres ſalutaſſe. *Solinus* ait, quoniam albo crine naſcantur *Albanos* dici, *Dionyſius* Albanos facit bellaces, vnde puto eruditiſſimum *Richardum* noſtrum *militem Albanum* appellaſſe.

(11) Huius fluminis meminit *Valerius Flaccus.*

(12) Sumpſit hæc Poeta ex *Dionyſio*, *Solino*, & *Plinio*, qui appellat canes fidiſſima auxilia, nec ſtipendiorum indiga.

(13) Quod & *Caſpium* dicitur.

(14) Scythici ſunt enim & alii *Vagi* dicti, quod pecorum pabula ſequantur. Eadem tamen genti origo.

(15) Ita Græcis, nos *Sarmatas* vocamus.

(16) Mores gentis *Pomponius* in tertio refert, & plura *Herodotus* in quarto.

(17) *Pomponius* Pæſicarum in tertio quoque meminit.

(18) Aſiaticum intelligit. Lege Melam in Summa Aſiæ deſcriptione.

(19) Idem tradit oppidum eſſe Chalybum maxime illuſtre.

(20) Huius meminit *Valerius Flaccus* & *Barbarus* in emendationibus Plinianis in deſcriptione Scythicarum gentium.

(21) Lege *Tibarenus*, vt apud *Dionyſium*: *Hinc pecorum eſt diues nimirum gens Tibarenum*: & *Valerius Flaccus* libro quinto, *Inde Genetæi templum Iouis, Hinc Tibarenum Danides poſt terga lacus.* Ceterum Tabereni Chalybas attingunt, quibus in riſu, luſuque ſummum bonum eſt, vt *Mela* tradit, & *Flaccus* lib. iam citato. *Strabo Tabarnos* nominat. Iuſtiſſimi ſunt illi, nec prius prœlio congrediuntur, quam diem, locum & horam ex fide hoſti denunciarint.

(22) Horum fit mentio a *Plinio* cap. quarto decimo ſexti, a *Val. Flacco* lib. itidem quinto, & a *Dionyſio*; *Byzores primi, quos iuxta terra Bechirum, Macrones poſt hos pariter, Philyreſque ſequuntur*, in deſcriptione Aſiaticæ plagæ, quæ a Colchide in Boſporum vſque Thracium protenditur.

Non tot habet frondes Othrys, non collis Hymetti
Tot flores, telluſque Arabum tot mittit odores:
Quot properant ad bella viri, nouus impulit ardor
Moſſynæcoſque(1), *& ſudibus Macronas obuſtis,*
Armataque cohors(3) *vibrabat Amazone*(2) *peltas*(4),
Thermodoontiaca(5) *præformidanda ſecuri,*
Quoſque Iris, quos potus Halys(6) *celer alluit vndis.*
Nota olim vt perhibent, ſitienti littora Medo,
Atque vmbram in pelagus curuam deflexa Sinope(7)
Quos alit, armantur, pedites liquere Cimolin(8),
Et gens aeream Teuthrana(9) *Carambida*(10) *vidit*
Commotam, & trepidum buxo pallente(12) *Cytorum*(11).
Vnde ruens pugnæ ſua ſpicula vellit Amaſtris(13),

Ponti-

Ponticaque(14) *obscuro linit Heraclea veneno,*
Nigra inter scopulos(15)*gignens aconita sagittas.*
Accola Callichori(16)*remeans vbi corniger Indo*
Bacchus Pampineis ornauit tempora vittis,
Lauit & Eoo madefactos sanguine thyrsos.
Martem inhiat, vel qui Byzantia mœnia contra(17)
Exarsere odio, sceptrumque odere Tyranni
Vulgus hebes, dominoque nouo parere parabant
Instabiles populi, sic nos contraria semper
Fata trahunt, & clade noua lætamur & armis.
Nec contenta manent vno sub Principe regna,
Sed mutare vices(18), *cupiuntque, cupitaque damnant*
Sæpe, nec euentu mens vlla quiescit in vno.
Quippe nouum iuuit demens Europa furorem
Essedonum(19), *capit arma manus, gaudetque parentum*
Funere, quique Bycem curuam cinxere paludem.
Iamque Agathyrsææ(20)*temnunt sua plaustra*(21) *cohortes,*
Et linquunt rapidi pecuaria nota Satarchæ(22).

(1) Mosyni *Dionysio*. Dicti quod super arboribus habitant. Turres enim *Mosyni* vocantur, quæ vox & lignea domus interpretatur. Autores *Strabo* lib. 12. & Mela 1. Nec me præterit hos & *Durataos* appellatos græca dictione, qua vtitur *Lucretius* in medio primi, quamuis alii nequicquam pro hoc vocabulo *Dureus* legunt.

(2) Apud *Diodorum* de illis magis fabulosa quam vera inuenies. *Amazones* a dextræ mammæ carentia dictæ sunt. *Mazos* græce, latine *mamma*.

(3) Appositiue, & respexit ad legem, qua res militaris & arma viris interdicebantur, & solæ feminæ erudiebantur ad militiam.

(4) Scuta erant breuia, quibus peculiariter Amazones vtebantur. Has *Maro*, quia in modum lunæ figuratæ erant, *lunatas* appellat.

(5) *Dionysius* & *Herodotus* referunt, Amazones relicto flumine Thermodoonte, cum in sedibus suis essent debellatæ, apud Sauromatas consedisse.

(6) De *Iri* & *Haly* fluminibus præter alios *Valerius Flaccus* libro quinto. Labitur Iris iuxta Amasicam vrbem Strabonis patriam. Et *Dionysius*: *Iris continuo liquidus percurrit in æquor. Post Halys est fluuius.* Potum autem *Halym* dixit, quod a Medorum exercitu exhaustus fuerit, vt *Herodotus* narrat. Hunc fluuium *Lucanus* in tertio Crœso fatalem dixit. Crœsus enim Lydorum Rex, cum contra Cyrum Persarum Regem bellum gerere statuisset, Apollinis oraculum consuluit, cui sic Pythia respondisse dicitur: *Crœsus perdet Halym transgressus plurima regna.* Vel vt secundo *de Diuinatione* ait *Cicero*: *Crœsus Halym penetrans magnam peruertet opum vim.* Hostium vim sese peruersurum putauit, peruertit autem suam.

(7) Vrbs Ponti *Straboni* a Milesiis condita. De Sinope fabulam mitto, quam *Flaccus* & *Dionysius* referunt, & *Diodorus* in quinto.

(8) Oppidum Cappadociæ *Plinio*, Paphlagoniæ *Mela*. Eadem regio, nomen diuersum.

(9) Teuthraniam Mysii antiquitus tenuere. Supra Æolida & partem Troadis in mediterraneo est, ibi Caicus amnis oritur, gens ampla per se, cum totum Mysia appellaretur. *Plinius* autor in quinto. Est & eius nominis oppidum *Stephano*, a Teuthraute patre Telephi, qui & heros Teuthrantius.

(10) Promontorium est Ponti prope quod Halys ingreditur.

(11) *Straboni* olim Sinopensium Emporium. Nomen accepit a Cytoro Phryxi filio. *Mela* in descriptione Paphlagoniæ.

(12) Est enim buxo frequens, *Marone* teste, *Et algentem buxo spectare Cytorum.*

(13) Metropolis Paphlagoniæ.

(14) Sunt enim & aliæ Heracleæ. Ordo est. Pontica Heraclea gignens nigra Aconita inter scopulos linit sagittas obscuro veneno. Alludit ad fabulam extracti Cerberi ab inferis, e cuius spumis natum est aconitum præsentissimum venenum, per Acherusiam specum iuxta Heracleam Ponti.

(15) Nascitur inter cautes, quas Græci *Aconas* dicunt. Vnde nomen veneno.

(16) Camarithas designat iuxta Callichorum fluuium habitantes, in quo flumine Bacchus post subactam a se Indiam primum *Abluit Eoo rorantes sanguine Thyrsos*, vt *Val. Flaccus* cecinit, a quo hunc locum mutuauit Poeta.

(17) Sentire videtur, quid hi, qui odio Imperium Orientis prosequebantur, vt Turcos ad bellum motos senserunt, cupidi nouarum rerum, Turcis magis quam Imperatori Græcorum hæserunt. Ceterum huius vrbis nomina & originem annotauimus, vt omnia, fusius in *Stauroštichi* commentariis. Hæc a Maumete expugnata est anno post natum Seruatorem millesimo quadringentesimo quinquagesimo secundo, vt *Siluius*, tertio, vt alii scribunt.

(18) Quam vere hoc dicat, nos ipsi videmus

demus, & quotidie experimur, recentibusque admonemur exemplis, vt potenti sceptro nimium nemo confidat. Siquidem Imperia, vt cetera quæque mortalia & fluxa, vicibus fortunæ ab aliis ad alios transferuntur. Nil tamen in orbe vicissitudine regnorum est mutabilius, cui rei monstrandæ omnis *Frisingensis* Antistitis labor insudauit, & *Cyprianus* autor & martyr gloriosus, non merito, sed forte ipsa regna variari comprobat, libro *de Idolorum vanitate*.

(19) Inter anthropophagos in Asiatica parte numerantur *Essedones*, qui & ipsi nefandis funescantur inter se cibis. *Essedonum* mos est parentum funera cantibus prosequi, vt scribit *Solinus* cap. vigesimo quinto. Meminit item *Mela* in principio secundi, & *Strabo* libro vndecimo. *Herodotus* in Melpomene.

(20) Hi ambiunt Mæotida. *A Dionysio* & *Marone picti* & *fortes* appellantur: pingunt enim ora & artus, vt referunt *Plinius* & *Mela*.

(21) Quæ pro sedibus habent. Vnde *Hamaxabitæ* dicti.

(22) Hi vsu auri argentique damnato in æternum se a publica auaritia abdicarunt. Scientes nimirum, auro multa subesse mala. Hinc, vt canit *Ouidius*, *ortum Omne nefas, fugere pudor, verumque, fidesque, In quorum subiere locum, fraudesque dolique Insidiaque & vis & amor sceleratus habendi.* Lege *Plinium* in quarto, & *Melam* in principio secundi.

Quosque Thoanteæ(1) populos vocat ara Dianæ(2)
Ad cædem, & tinctos humano sanguine cultros,
Subsidio traxere duces, Hypanimque bibentes(3)
Ante Examphæo dulces quam misceat vndas,
Mox & Echidneam misit gens barbara prolem(4),
Agminaque ærisonus Scytha formidantia Tauros(5).
Nec vos Axiacæ(6), Braccataque(7) turba silenda es
Sarmatiæ, inque lupos vertentes corpora(9) Neuri(8).
Et iam Carcinites(10) centum sinus ingemit alnis(11),
Spumeaque horrentes spargunt in æquora Taphræ(12).
Mille etiam populi veniunt, mille agmina passim
Armatorum hominum Mæotia littora circum
Cernere erat, multæque ruunt sine nomine gentes.
Non secus ac placidi remeat cum temporis aura,
Trans pontum glomerantur aues atque agmine denso
Perturbant terras, & pennis aera vertunt.
Armati stabant proceres, cunctique fremebant,
Et cupiunt Asiam quamprimum inuadere bello,
Europæque imos tumefacta per æquora portus(13)
Quærere, & Argolicis Tanain ditare triumphis(14).
Tunc Methydes Peryphas(15), trepidantis ductor Alani(16),
Corpore qui magnum Cyclopem, altumque Typhoea
Vincit, & eloquio par est, sed viribus impar
Plus lingua, quam Marte valet, spectanda furenti
Lumina subiecit vulgo, paulumque moratus
Incipit affari populos, ac talia promit:

(1) A Thoante rege Tauricæ Chersonesi.

(2) Vnde a *Luciano* in Dialogo Iunonis & Latonæ *hospitum interfectrix* appellatur.

(3) Apud *Plinium*, *Solinum*, *Diodorum*, *Melam*, & *Vitruuium* huius fit mentio fluminis, qui non longe a mari, ex paruo fonte, cui *Examphæo* nomen est, adeo amaras aquas accipit, vt non dulcis hinc defluat. *Dionysius* eiusdem nominis flumen in Indiæ descriptione refert, quem *Plinius*, nisi in eo mendum sit, *Hypasin* nominat.

(4) Basilides populos intelligit, quibus ab Hercule & Echidna generis principia sunt, mores regii, arma tantum, sagittæ. Autor *Mela*.

(5) *Scythatauros* græce protulit, vna dictio est & paterni casus. Legens *Plinium* in quarto, *Pomponium* in primo, item *Solinum*, discet Taurorum gentem maximam fuisse, scilicet, triginta populorum, & *Tauroscythas* montana incoluisse. Dicti autem *Scythotauri*, quasi Scythæ Tauri montis accolæ. Solent pro victimis aduenas cædere. Lege *Seruium* secundo in Æneida comment.

(6) Gens Scythiæ, a fluuio *Axiaca* nomen, qui a barbaris *Hester* dictus, ex Peunicis iugis, quæ Carpatho cohærent oritur. Axiacæ, vt *Solinus* ait, in Europa siti neque mirantur aliena, neque sua diligunt.

(7) Totum enim Braccati corpus, & nisi qua vident etiam ora vestiti, *Mela* dicit. Per braccas autem vestes hirsutas ad septentrionem sitis vsurpatas intelligimus. *Ouidius* libro de Tristibus tertio, *Pellibus hirsutis arcent*

tis arcent

tis arcent mala frigora bracca. Oraque de toto corpore sola patent.

(8) Budinis hi proximi sunt, coacti aliquando ob serpentum ingruentem copiam sedes relinquere, autore *Herodoto*. *Hermolaus* nominandi casu *Neuroe* scribit, non *Neuri*, Græcam secutus voculæ rationem.

(9) Nam, vt *Mela* scribit, singulis tempus est, quo si velint in lupos, iterumque in eos qui fuere mutentur. Quod ipsum quandam in Arcadia gentem potuisse, *Plinius* dicit libro octauo, & ex M. Varrone capite decimo septimo lib. *de ciuitate Dei*, decimo octauo *Augustinus* retulit. *Ouidius* de quadam Thraciæ ad Pallenen palude similia refert lib. Met. vltimo.

(10) Ab vrbe *Carcine*, quæ in eo est vt apud ipsum *Melam* legimus.

(11) Nauibus.

(12) Eodem autore, quod inter Mæotidem & Sinum est, *Taphræ* nominatur.

(13) Vt ita legas sensus exigit, & non pontus.

(14) Vel triumphis, quos antiqui Græci adepti fuerant. Aut triumphis, quos propter futuram victoriam contra Imperatorem Byzantii, qui & Græciæ Imperator dicebatur consecuturi erant.

(15) Methei filius.

(16) De *Alanis* in alio loco.

(1) Bellum ingens, proceres, & magna paramus euntes
Ad gentes Asiæ, Europamque lacessere Martis
Ignaui haud opus est, freta si tentabimus, alto
Cyaneæ (2) occurrent pelago, totumque moueri
Credideris Pontum, & saxis concurrere saxa,
Vnde per errantes fluctus vix vlla superstes
Nauis agit remos (3), medio properanda recursu est
Ipsa fuga, & montes vitandi, vndæque ruentes,
Fluctiuagos quanquam nobis superare furores
Concessum superis, prope magni adnare necesse est
Littora Byzanti (4), Rex ipse tremendus in arctis
Faucibus obstabit, totaque Propontide (5) contra
Excipiet populos, timeo Thracum (6) arma, suumque (7)
Bosporon, & gentes, fluctu quas perluit Ægos,
Naufraga vbi mediis iacet Attica puppis in vndis,
Transtraque cum remis subter vada cæca feruntur.
Fingo, fretum pateat, nulloque premamur ab hoste,
Vela quis imponet ratibus? quis gnarus aquarum,
Turbatique salis scopulos vitabit opertos?
Quis flantem Boream (8)? quis noscet idonea puppi
Tempora (9)? quis placidis committere lintea ventis?
Quis furor, o proceres? quæ sors temeraria belli
Sollicitat mentes? Ignota petuntur & armis
Fœta virum tellus, atrox ruet agmine Læuon (10),
Et Dacum manus (11), & crinito vertice Mœsus (12).
Pannon (13), & inculto propior male Sarmata (14) Mosco,
Quotque vndis populos Germanicus (15) alluit Ister.
Ergo si patriæ pietas (16) tenet vlla, furorem
Pellite, & externi flammam compescite Martis:
Si tamen hic animas effundere vultis, eamus
Per mare, per terras, adsum, meme ipse, meumque
Obiiciam caput, & dicar comes vnus in armis
Indecoris non esse animi. Sic talia fatus,
Spem vultu simulat, circum pauor intus anhelans
Corda quatit, rabies decreuerat effera cunctis,
Pugnandique oblatus amor, sic Pontus, vt vnda
Exeris os, mulcesque Deos Neptune marinos,
Et ponit fluctus, & tempestate remota
Taurominitanum (17) Siculus mare nauita tranat.

(1) Oratio, qua persuadetur bello abstinendum esse. Probat a difficultate, & ignorantia nauigationis, a difficultate victoriæ.

(2) Petræ sunt Ponti, *Straboni* paruæ insulæ, *Dionysio* & *Herodoto* planetæ, quasi mobiles & erraticæ appellatæ.

(3) Figura poetis frequens, id est, *vix vlli remi agunt*, pro impellunt, *superstitem nauem*.

(4) Constantinopolis.

(5) *Propontis* est, vbi paulatim mare ex angustiis spatiatur, seu, vt vtar *Mela* verbo,

bo, expandit. *Hellespontus* vero vocatur, vbi primum se mare coarctat.

(6) Scilicet gentis ferocis. De hac scribunt *Mela* circa principium secundi, *Solinus* capite decimo quinto, *Strabo* libro septimo, *Sylvius* paulo post principium Europæ.

(7) Recte *suum*, quia in Bosporo *Byzantium* est, nempe Thracio. Est enim & Cimmerius. *Ægos* Flumen Thraciæ naufragio Atticæ insigne, vt Poeta significat, *Melam*, qui idem dicit, secutus.

(8) Vim huius venti explicat *Ouidius* lib. Transformat. sexto, item *Plinius*, & *Aul. Gellius* in secundo.

(9) Hoc est, quando tutum & sine periculo nauigandum sit. Non enim eadem nauigatio, quod *Plinius* notat in secundo.

(10) Læuonum *Ptolemæus* meminit in commemoratione Germanicarum Insularum ad finem libro secundo.

(11) *Dacum* pro *Dacorum*, & *Dionysius* dixit: *Dacorumque manus*. Nunc, vt quibusdam placet, *VValachi* nominantur. Ea autem regio, quæ modo *Dacia* dicitur, veteribus *Chersonesus* dicta est.

(12) *Ptolemæo* superior & inferior Mœsia post Illyricum & Pannonios. Scio nonnullis persuasum Mœsos esse, qui Bulgari vulgo appellantur. Quod mihi falsum esse videtur testimonio Danubii, cuius ostia sunt in Mœsia. Igitur *Mœsii*, quos *VValachos* dicimus.

(13) Hungarus. *Sylvius* Europæas res auspicatur a Pannoniis & Hungaria, vtriusque terminos conferens. Porro quot gentes eam regionem occupauerint, Antistes *Otto*, & *Abbas Vrspergensis*, item alii retulerunt. Qui hodie Pannoniam inferiorem incolunt, a Scythis se traxisse originem prædicant, & Hungaros ab Hungaro eorum Rege nomen habere. Qui plura cupiunt legant epistolam vicesimam primam, lib. Epistolarum vicesimi quarti *Francisci Philelphi*.

(14) Polonus, quem dicit, male propiorem inculto Mosco propter victoriam Sigismundi Regis Poloniæ, quam ad fluuium Borysthenem contra Moscorum Imperatorem adeptus est. Per anticipationem tamen accipiendum est, vt illud *Maronis* in sexto, *portusque require Velinos*. Caussa huius belli a Poeta in libro, quem *Hodoeporicon* inscripsit, refertur.

(15) Propter originem, quam in quarto libro refert.

(16) Quæ vsque adeo insita est, vt, quod eleganter scripsit *Lucianus* in Encomio patriæ, patriæ fumus luculentior homini videatur, quam ignis alibi, Vnde apud *Homerum* Vlysses optat videre surgentem terræ natalis fumum. Vnde & ductum prouerbium, *Patria fumus igni alieno luculentior*. Adi Chiliades *Erasmi*.

(17) Id est, *Siculum*, a *Tauromìnio* illustri Siciliæ oppido.

(1)Venerat interea Polemo longæuus(2), Ibera(3)
Matre satus, genuit cuius vetus Acra parentem,
Sed sua Myrmecio traduxit tempora pago(4)
Extorris patria, huic nullum virtute, vel armis,
Consiliove parem Scythicas(5) regnasse per oras
Commemorant, postquam siluere: hic aggere ab alto
Linigerum caput ostentans, his vocibus hiscit;
Non ego tantarum, socii, molimine rerum
Sollicitor, maneat vobis modo vita superstes,
Ibitis in clades Asiæ, mihi fortior ætas
Hæc foret, o vtinam, primosve referrer ad annos(6)
Cum fregi Albanos(7), pepulique e monte Thoonas(8)
Caucaseo, & vetitas spoliaui milite portas.
Sed vitæ pars lapsa meæ est(9), quodque abstulit ætas
Roboris, ingenio(10) sollers natura rependet.
Ergo si qua fides senio præbetur & annis(11),
Audite hæc, proceres, stat Cherronesus(12) ab alto
Circumfusa freto, quo templum, arasque cruentas(13)
Virgineæ statuere Deæ, cui verus(14) in antro
Fatidico Vates litat, atque arcana sub auras
Quæ sunt, quæ fuerint, quæ sunt ventura canebat(15),
Vt recolo, cum Martis amor temereque iuuenta
Me rapuit bello, & crudelibus impulit armis.
Quare si Martis mens est cognoscere finem,
An fuat hoc nobis bellum exitiale cauendum,
Mittite Partheniæ(16) scitatum oracula Diuæ,
Mittite & ad Danai templum memorabile(17) Achillis,
Vel qua Phryxææ(21) gens Colcha(18) horrenda fatigat
Numina(19) Leucothoes(20), sacramve requirite Lunam,

Albanæ

Albanæ numen gentis(22), quo montibus errant(23)
Afflati, & trepidos miratur Iberia Vates.
Quique magis furit, & maiore impellitur æstro,
Is sacer, & sacra deuinctum membra catena
Relligio, Diuæ mactandum destinat aræ
Indigenæ, hinc simul atque exhausta piacula ritus
In dubiis responsa petunt, quæ numina diuum
Annuerint, eadem nobis peragenda sequamur.
Si spem suppeditant Superi, & sperare triumphos
Promittunt, capite arma citi, & vexilla volentes
Tollite, & in pelagus læti compellite naues.
At si nos contra Vates arcana mouebunt
Inuisos Superis, quid frustra littus arandum
Classibus, atque inter Symplegadas(24) æquore mergi.
Cur Scythiam patimur? satius nos condere terris
Pauperibus, propriosque lares atque antra tueri,
Quam diuis cœpto auersis, & numine læuo
Classe peregrinas belloque lacessere terras.
Plura adnectentem vox deficit, ortaque vulgo
Seditio est, alii infectis decedere rebus
Consulere, & placidam vitæ captare quietem,
Secretas alii Diuorum exquirere mentes
Solliciti, verum ii quorum sententia bello
Scrutandi Europam, pacem damnare, Deosque
Temnere, & innumeras secum compellere gentes.

(1) Hæc oratio tota in persuasione posita est, & consilio.

(2) Apta persona electa. Ætas enim sapientiæ est condimentum.

(3) Hispana, ab Ibero amne nauigabili, propter quem vniuersam Hispaniam Græci appellauere Iberiam.

(4) Qui est Bospori Cymmerii, *Mela* autore, meminit *Plinius*, & indicat *Ptolemæus*.

(5) Quibus proprie nomen Scythæ remaneat, patet ex octauo *Ptolemai* in Europam tabula.

(6) *Maro* præteritos dixit, hoc est, si talis nunc essem, qualis eram.

(7) Color ex octauo *Maronis*, vbi Euander Pallanta filium ad bellum iturum alloquitur. Ex eo dicti quod albo crine nascantur, vel ab Albano flumine, quod per Albaniam decurrit. Autor *Plinius*. *Iustinus* dicit eos ab Albano Italiæ monte nomen tenere, quod inde Herculem, quum extincto Geryone armenta eius per Italiam duceret, sequuti fuerint.

(8) Hi ad Caucasum habitant, quod Poeta innuit.

(9) Designat iuuentam, quæ adolescentiam sequitur, qua ætate, vt physici dicunt, sanguis integer est, qui senio diminuitur.

(10) Industria, consilio, prudentia. Nam, vt Diuus *Hieronymus* in Amos prophetam scribens, inquit: *Senectus auget sapientiam, prudentiam quoque ac consilium suppeditat. Senio*; Velut plurimarum rerum vsu perito.

(11) Quod senex multa meminerit superioribus acta seculis. Innuit autem ad magnarum rerum gubernationem, tum sapientiam, tum multorum experientiam requiri. Has autem vsus esse filias Afranium Poetam prudenter & lepide scripsisse refert *Gellius*.

(12) Peninsulam Græci Chersoneson vocant, quasi terrestrem insulam.

(13) Scilicet, Dianæ Tauricæ.

(14) Sic scriptum memini in alio exemplari, non *dirus*.

(15) Versus *Homeri* est, item *Hesiodi* & *Maronis* in Georgicis de Protheo.

(16) *Virginea*, vt iam dixit. Sic enim a virginitate *Parthenia* dicta est, & Maro *Parthenias* appellatus ab insigni modestia & verecundis moribus. Quod præter alios *Ausonius* testatur in epistola ad Diuum Paulinum.

(17) Id in Leuce insula erat quæ Achillea propterea nominata est. *Mela* & *Plinius* huius meminere.

(18) Iberis & Albanis finitima, huic, *Strabone* teste, celeberrimum fuit Leucothoes templum.

(19) Pro *carmina* ex emendatiore codice *numina* reposui. Scribit enim *Herodotus* Leucothoæ ab incolis immortalium honores tribui.

(20) Hæc *Ino* & *Albubunea* apud Latinos dicitur, Cadmi & Harmoniæ filia fuit, quare suspicor, pro *Hermionem* legendum esse *Harmoniam*.

(21) Epitheto, ni fallor, admodum longe repetito, nempe a conditore. Perhibetur enim hoc templum a Phryxo conditum secus flumen Phasim.

(22) Idem *Strabo* commeminit. Habuit & Luna templum in Ægypto, quod *Herodotus* veracissimum autumauit.

 (23) Sen-

(23) Sensus non patitur, vt *errat* legatur, sed minutius fortasse hoc, quam adnotari debeat.

(24) Quo in loco sint, autores minime conueniunt, nec quidnam proprie sint consentiunt. Nam alii petras, quos sequimur, alii excitas vndas & petris collisas, alii, vt *Strabo*, *Plinius*, insulas faciunt. Dictæ sunt autem *symplegades* a mutuo congressu. *Symplegma* concursum significat. *Cyanea* vero a colore nigranti ab vndarum concursu. *Herodotus* inquit, Græci illas *planctas* vocant, quamuis plerique, vt & ego, *planetas* legant, vt & apud *Plinium* pro *planiciei* reposuit *Hermolaus*. At *Io. Fran. Picus* legendum *plancta* arbitratur.

(1)Vt siluere omnes, se tunc Othomannius(2)*Orchas*(3)
Androphagum(4) *de gente satus coram obtulit vltro*
Spectandum cunctis, furibundoque ore minatur,
Indignis Scythiæ populis: ite, ite per altas
Assuetasque niues, & vos ignobilis æui
Viuite degeneres, inquit, quis nesciat olim(5)
A nobis mortale genus, gentesque renatas,
Et prolem exhausto dignam subcrescere mundo,
Vnde olim Ianum (ceu prodidit alta vetustas)
Trans Hellen(6)*, scopulosque, & saxa minantia Ponti*
Italiam petiisse ferunt; vos terror ab vndis
Sulcatis toties remouet, Regemque timetis,
Angustumque fretum, quid enim dementius illo(7)*?*
Vela quis imponet ratibus? quid perdita iactas
Verba miser Peripha? populosque in pace reponis?
Primus Anacharsis(8)*, Riphæa ab origine*(9) *cretus,*
Perdocuit firmare rates, & verrere Pontum,
Commotasque salo teneat velut anchora puppes.
Primus & æs conflare nouum Scytha, Lydus(10)*, & arcum,*
Et pharetras, magno natus Ioue(11) *prodidit infans.*
Num periere artes? nobisque ablata facultas
Infandum pelagus vetitis accedere velis?
Est Bryomas, magnusque Gyges, Glaucusque, Thoasque,
Quemque tulit terris memoratum Armozica Nereus(12).
Gnari omnes sulcare fretum & contexere naues,
Saxaque, & horrisonos soliti cognoscere ventos(13).
Quod Polemo suadet, senio confectus & annis,
Scrutari diuum mentes, hæc futilis ætas
Ista iubet, tempusque teri in discrimine mauult,
Quam peragi bello, & quantum olim Marte feroci,
Nunc tantum sermone valet(14)*, quid Delphica demens*
Templa siles? Phariumque bouem? quid corniger Hammon
Intactus? sacræque Hecates Perseidos aræ?
Gemmantem his dictis, vagina extraxit eburna
Impatiens gladium, quicunque remanserit, inquit,
Hostis erit patriæ, dixit. circumque ferentem
Lumina, sollicitum aiunt ingessisse furorem
Mentibus, vsque adeo strepitus, vocesque resultant
Montibus, & Ponti stridor diuerberat vndas.
Non secus Ionii campos, atque æquora late
Corus agit, tristisque Aquilo, Libyamque remensus
Africus, & moto conturbant littora fluctu,
Quisque volat, perflatque vndas, & turbine magno
Personat horrendum, & vinci negat; inde fugatis
Hostibus arreptum propriis mare flectit habenis,
Atque potest quo vult titubantem impellere Pontum
Victor, & indomitus spumantibus imperat vndis.

(1) Hac oratione non modo animi persuadentur, sed impelli quoque ac cogi videntur ad bellum capessendum.

(2) *Othomanni* filius, de quo *Syluius* in rebus Thraciensibus.

(3) Pro *Orchanes*, de quo idem scribit *Syluius*. Poeta autem hæc Turcarum nomina, vt & in Germanicis interdum propter heroici versus decorem vel inflexit, vel mu-

tauit,

tauit, vt hic *Orchas* pro *Orchanes*, qui rem inchoatam a patre, vt refert *Syluius*, prosecutus, Turcorum Imperium propagauit.

(4) Ex industria ex crudelissima gente ortum scribit. Nomen autem ab effectu sumptum est, quasi *homonori*, quod homines instar ferarum vorare consueuerint, ad quos referri potest, vt *Camers* notat, illud in Asinaria Plautinum Adagium, *Lupus est homo homini*. Plurimas antem gentes vesci humanis carnibus passim tradunt scriptores grauissimi; harum meminit idem *Camers* in Collectaneis in poetas.

(5) Hic locus declaratur ex secundo fragmento *Catonis* de Originibus, vnde Poeta illum sumpsit.

(6) Idem *Cato* tradit, rate Scythica Ianum venisse in Vaticanum, a quo ipse *Deus Vaticanus*. Lege quæ *Annius* in Vertunianam *Propertii* scripsit.

(7) Ac si dicat, quid magis ratione alienum. Et refellit omnia obiecta.

(8) Probat a scientia nauigandi.

(9) Scytha enim erat, de cuius inuentis *Plinius*, vbi denotat, quæ quis inuenerit in vita.

(10) Hoc ipsum scribit *Aristoteles*.

(11) Scilicet, *Scythes*, vt *Plinius* ait. Alii sagittas Persen, Persei filium, inuenisse ferunt.

(12) Sensus est. Et est *Nereus*, quem tulit, id est, protulit, edidit. *Armozica*, oppidum Scythiæ in terris memoratum.

(13) Citantes tempestates marinas, quales perhibent a Meridie Austrum, ad Orientem Notum, Africum ad Occidentem. Vnde Poeta inferius, *atque æquora late Corus agit, tristisque Aquilo Libyamque remensus Africus, & moto conturbant littora fluctu*.

(14) Senilis eloquentia maxime probatur, & in pretio habentur eorum opera, qui in extrema senecta scribunt, vt in adagio quodam *Roterodamus* admonet. Quin & Nestoris Pyliorum Ducis facundia in prouerbium abiit, vt idem explicat, dicens: Homerum huic, vt tria secula, ita plus quam mellitam quandam facundiam affinxisse

Arma vocant cuncti, pharetrasque, arcusque minaces
Expediunt, belliqueOrchas designat Amartem(1)
Esse ducem, sæuumque patri Salmonca(2) *iungit*
Ad pugnam, iubet & scindi de vertice naues
Riphæo(3), *cæsisque vndas impellere siluis.*
Nec mora, festinant operi, totamque moueri
Aspiceres Scythiam, feruet mare nauibus altis,
Ponticaque accipiunt glaciales carbasa ventos.
Iamque rates pelago, iamque arma, ducesque feruntur
Europam contra, atque Asiam, cum fama per æquor
Euolat, & tali rumore Propontida miscet,
Vicinasque vrbes, Scythicum genus æquore magna
Classe vehi, & gelido properantia lintea Ponto
Ægæum in pelagus, Lesboaque littora ferri(4),
Remque auget(5) *dictis, horrendaque nuntiat arma.*
Extemplo pauidas subitus timor occupat vrbes,
Arma parant populi, curruntque ad littora Thraces,
Pilatæque manus funduntur ab Hellesponto.

(1) Et hic vitauit nominis asperitatem. Nam *Amurates* dicebatur. Is fuit ipsius *Orcanis* filius, qui rem quoque vt auitam & paternam adauxerit, apud *Syluium* legimus.

(2) Et hoc etiam flexum nomen, *Solimanus* enim vel *Solmanis*, vt *Syluius* scribit, dicebatur. *Amuratis* filius, qui tamen breui fato functus: re omni ad fratrem *Pazaitem* deducta.

(3) Interpres *Dionysii* admonet, Riphæos Scythiæ montes sine aspiratione scribi, quam tamen *Seruius* adhiberi præcipit ad differentiam Ripæorum Arcadiæ montium.

(4) Sensus est, talem terrorem incussérat animis fama, vt non solum Byzantium contra arma moturi essent Turcæ, sed inuasuri etiam Ægæi insulas & Lesbon aggressuri.

(5) Vnde *Ouidius* cecinit, *& auditis aliquid nouus adiicit auctor.*

Venit Bebrycia(1) *genus insuperabile bello,*
Et Mysi indomiti(2), *& sublato Mæones*(3) *arcu*(4),
Quique Asiam, Phrygiamque(5) *colunt, & flumina potant*
Lydia(6), *& Ionias*(7) *cycnis modulantibus*(8) *vndas,*
Anchialum interea cursu, Crunonque relinquunt*(9). *al. Egialum
Et Mariandynos(10), *Erithynaque*(11) *saxa, sinistra*
Nautæ, fluctisono dextra concurrere cautes
Cyneasque pelago(12), *& Byzantii littora miles*
Prospicit, & contra plenis it mœnia velis.
Iam Scytha per littus(13) *diffunditur, æquora classis*

Occupat, & vasto telorum turbine muros
Agmina certatim inuadunt, stant turribus altis
Armati ciues, & saxa ingentia torquent,
Et pice flagranti positas in littore puppes,
Sulphureisque vrunt tædis, atque ignibus atris,
Vndique fit clamor, bellum terraque, marique
Insurgit, primusque vrbi ferus intonat armis
Salmoneus, multoque madens in sanguine Amartes,
Increpitat pugnam ignauam lentasque sagittas:
O genus æternum, & terris seruata propago(14),
Scandite iam murum, & Mæotica signa per vrbem
Ferte alacres, quid vos Byzantia mœnia terrent?
Dixerat. incumbunt pelago, sonat icta profundo
Verbere tonsarum, & remis spumantibus vnda.
Annixique altos tormento impellere muros
Insultant, iaculisque ardens prætexitur aer,
Non tot Erichthoniæ(15) *pulsarunt curua triremes*
Littora Sicaniæ(16), *nec coniurata Mycenis*(18)
Aulis(17) *vicino vidit tot lintea portu.*

(1) *Arriano* post Chalcedonios Bebrycii sunt.

(2) Etiam abs quibuslibet læsi & impetiti.

(3) *Lydi*. Ni fallor, diximus *Lydiam* antea vocatam *Mæoniam*.

(4) Hoc dicit propter vsum, vt autumo, Lydorum, quos notatos legimus, quod ad capessendum bellum æquo propensiores fuerint. Audiuit & gens hæc male multis nominibus, quæ autores passim referunt, & furti imprimis, quod non discederent, nisi re quapiam sublata, & propterea fortasse dixit, & vsus est verbo *sublato*, ad vtrumuis intellectum faciente. Quid si referas a Lydis sublatum arcum iuxta historiam. Cyrus enim de victis Lydis imperauit, vt cauponiam exercerent, neque arma tractarent, sed veste ad terram vsque demissa vterentur, quæ olim mollitiem indicabat, vt ad eum modum veluti in feminas transformati, ad rebellionem fierent inutiles. *Zenodotus* autor, ab *Erasmo* in Chiliade secunda citatus, in relatione adagii. *Lydus cauponatur*. Sed prior sensus magis placet.

(5) Geographi duas ponunt, *minorem* & *maiorem*. *Minor* eadem & Epictetus & Asia minor. Altera *Orientalior*, quæ *maior* appellatur.

(6) Scilicet, Pactolum, Iordanum, Hermum, Caystrum, Meandrum omnium maximum.

(7) *Caystrum* intellige, qui ex Ioniæ mediterraneis in Ægæum tendit.

(8) Secutus *Dionysium*, qui & in hac regione ponit cantum cycnorum.

(9) Verior lectio est, *Anchialum interea cursu, Crunonque relinquunt*. Nam *Mela* est *Crunos* portus in littoribus Istro proximis & inter vrbes *Anchialos* connumeratur.

(10) *Arriano* gens Paphlagonum vicina Sangario flumini vbi Heraclea est. *Straboni* videtur e Thracia profecta.

(11) Sunt maris pontici prope Paphlagoniam scopuli duo *Erithyni* a colore appellati, quod tellus in ea parte rubricare videatur.

(12) Sequitur eos, qui ponunt Cyaneas insulas ante Bosporum Thracium. Nauigationem ergo direxerunt inter littora Asiæ & Symphlegadas, vnde illis insulæ dextræ & littorales Asiæ populi sinistri occurrebant.

(13) Poeta rem breuiter perstringit, vt qui iam digressione hæc scribit. *Syluius* fideliter & diligenter extendit, deplorans ignauiam christianorum Principum, quod Græcis auxilium non tulerint. Taxat & *Campanus*.

(14) Alludit ad primatum humani generis, qui omnium scriptorum consensu Scythis attributus est.

(15) Id est, *Attica*, denotat classem illam nobilem Atheniensium in Sicilia amissam, vt *Plutarchus* in Nicia tradidit. Aliter, *Non tot Agenoriæ*. Et hoc magis placet. Nam vtroque modo scriptum vidi in exemplari Poetæ. Significat autem triremes Carthaginenses. Historia notissima est.

(16) Siciliæ.

(17) Portus Eubœæ, quam hodie *Nigropontum* appellant.

(18) Ex *Pomponio*, qui ait, Aulis Agamemnoniæ Craiorumque classis in Troiam coniurantium statio, quamquam Poeta, quia dicit: *Vicino portu* videtur velle non in Aulide fuisse classem Græcorum, sed in vicino sibi portu. Nec defuerunt antiqui, qui id crederent, qua de re latius disserit *Strabo*.

(1) *Interea siluæ cæduntur, turris in auras*
Erigitur trabea, & tabulis crescentibus vrbi
Instat, & armato completur milite moles.
Hinc vectes & saxa volant; hinc pestifer ignis,

Nigran-

Nigrantique ruunt male olentia sulphura tæda.
Venerat illa dies, qua lamentabile regnum
Eruerent Turcæ, nostrisque ornata triumphis
Barbara Riphæas victricia signa per alpes
Gens ferret, nostroque orbi intercluderet æquor.
Nox ruit interea, & crescens pallentibus vmbris
Distulerat pugnæ rabiem, iacet humida transtris
Pars Scythicæ pubis, pars curuo in littore ponunt
Corpora, & humentes capiunt ad sidera somnos.
Gliscit in vrbe timor, vigiles per culmina clamant
Custodes arcis, iamque altera venerat orbi
Clara dies, croceisque polo Tithonia bigis
Fulserat: at Scythicæ reuocarunt arma cohortes.
It stridor cælo, reclamans vocibus Helle
Perfremere horrendum, Termontiaque arua(2)fragore
Ingenti tremere, & subter (mirabile dictu)
Aufugere immanes turbata per æquora Phocæ.
Heu vrbem inuisam superis, quam vidit ab alto
Nec pater omnipotens, nec iuuit Appollinis 3) ara.
(4 Fama est Argolica vento Lacedæmone vectos
Consuluisse Deum, magnique oracula Phœbi.
Quo tandem immensi per tot discrimina Ponti,
Per varios casus, & mille pericula rerum
Compulsis, finem præberent fata malorum,
Vt Deus egregiam circumdare mœnibus vrbem
Præcepit, dignam statuendæ quærere sedem
Argiui scrutari oras, cum Dorica puppis
Hellespontiacæ summisit lintea fauci,
Et celerem angusto firmauit littore cursum.
Hic vrbem egregiam statuunt, & mœnia condunt
Spumanti vicina salo, Chalcedona contra,
Atque suo ductor dixit de nomine Byzas.
Ergo dum pugnant, & cædibus alta fatigant
Mœnia, & Argolicæ Scythicus furor ingruit vrbi,
Delius, & Rhodopen oculos, & littora Thracum
Torsit, & armatam classem, terraque furentes
Aspexit populos, regnumque quod ipse, domosque
Puppe Terapnæa(5) quas condere iusserat actos
Strage premi infanda, tractosque in funera ciues,
Fumantes firmauit equos, magnumque tonantem
Inuadit dictis: quid te, pater optime, contra
Vrbs molita mea est (6)? circumstant vndique gentes
Per mare, per terras, & ni tua cura ruentem
Excipiat, nostri cadet ingens gloria Ponti.
Cretheos Æmonii(7) magno de sanguine Phryxus(8)
Aurea trans pontum, qua Colchidis ora recedit,
Vellera deuexit, Nephelæaque(9) deinde sacrauit,
Dona tibi, o genitor, prolique tuenda reliquit
Nostræ, vt Thessalico raperentur ab hospite(10) furtim
Scilicet, atque aurum Æsonias(11) veheretur ad vrbes,
Multaque præterea sileo ludibria templis
Facta meis, serua hunc populum; nam cetera tali
Pensabis dono, Scythiamque his disice flammis,
Atque iter ad Manes calcatum Acherusia pande
Limina(12), & horrisonas sub tartara merge sagittas,
Hostilesque incende rates, aut obrue Ponto:
Vel si te pietas retinet(13), fac desinat armis
Hoc genus infandum, regnumque reuisat auitum,
Atque pharetrigeræ referant sua signa cohortes

Ad Tanain, tristemque iram compescat Amartes(14).
Talia sic fantem, solio tunc Iuppiter alto
Excipit omnipotens(15)*: fatis vrgentibus instat*
Vrbi summa dies, & ineluctabile tempus.
Non longe cladis meta est, nec Delphica tantum
Oppida(16)*deficient, sed nostro oracula*(17)*templo*
Rapta quoque, & summo lugebunt vertice sellæ(18).
Non erit Arcadiæ locus integer, omnia flammæ
Consument Scythicæ, bimarisque arsura Corinthus,
Ictibus æthereas prosterni ingentibus arces
Cernet, & æquari Pelopis tecta alta superbi
(Infandum visu) mediis iam Cycladas vndis
Aspicies, Delumque tuam, Myconemque cremari,
Igneque Riphæo trepidam fumare Lebynthum.

(1) Adi *Syluium*, quem Poeta hic sequitur. Luculenter enim *Syluius*, quia soluta oratione, & vrbis oppugnationem, & Constantinopolitanorum munitionem, item religionem ac supplicationes describit.

(2) Id est, *vicina loca Thraciæ* tremebant. *Trimontium* locus est Thraciæ ad Philippopolin apud Rhodopen montem.

(3) Qui ibidem vrbis fundamenta ponenda responderat.

(4) Hic per occasionem originem vrbis recenset, de qua *Strabo*, *Volaterranus*, *Syluius*, & nos in *Staurosticho*.

(5) Lacedæmonia.

(6) Innocentem & immeritam ostendit, cum offensæ caussam perquirat.

(7) Probat sibi multas a mortalibus iniurias illatas, & vno tantum artificiose exemplo vtitur. Non enim multis vtendum erat, cum vrbs sua a Turcis oppugnaretur.

(8) Hic Iouem auum refert, fuit enim Athamas, qui apud Isthmum regnauit, pater Phryxi Crethei frater, quem Æolus Iouis filius genuit. De quibus plura *Hyginus*, & statim in principio *Valerius Flaccus*.

(9) A Nephele Phryxi matre.

(10) Iasone.

(11) Thessalicas ab Æsone, cuius multa mentio apud *Ouidium* in Transformat.

(12) In ora Pontica specus est *Acherusius* ad manes peruius, autores *Mela*, *Plinius*, *Solinus*, *Ammianus*. Nomen sumptum ab *a*, sine, & *cheron*, lætitia, quod locus is, quo per Acherusium specum iter est, sit omni penitus lætitia vacans. Est & Italiæ palus *Acherusia*, prope Puteolos & Cumas, propter Herculem, Theseum & Pyrithoum, quos ad inferos descendisse crediderunt antiqui.

(13) Correptio, est figura nota.

(14) Pro *Amurates*, & non legendum *amantes*. De hoc *Amurate Syluius* multa meminit.

(15) Iouis vaticinium futuri Imperii Turcarum.

(16) Vt *Byzantium* a *Byze*, iubente Apolline conditum.

(17) Quanto in pretio Delphicum fuerit oraculum, *Herodotus* ostendit.

(18) Meminit pluribus *Strabo* huius oraculi, item *Lucanus*.

(1)*Hæc multos olim gens regnatura per annos*
Donec in arma ferox magno Germanica pubes
Seruiet Austriadum generi, quo sanguine cretus
Trans Hypanin, vltraque feret victricia Thulem
Signa triumphatam, & Scythico dominabitur orbi,
Ventura hæc terris, hominum cum pastor habenas
Lydius(2)*excipies, nec non Pallantidos arcis*(3)
Sceptra Leo, *& sancto Latialem numine Romam*
Sublimem efficies, votisque vocabere terris.
Hæc ait, & magno nutu aurea sidera torquet,
Perque polum incedens stellis ardentibus, imas
Despiciens terras, Irim Thaumantida ab alto
Æthere demisit, tetramque alimenta referre
Imperat in nubem vndarum, volat ipse tricuspi
Fulmineus, tonitrusque ciet, ruit igneus æther,
Totaque pulsantur piceis Byzantia nimbis
Mœnia, & horrificis Boreas circum euolat alis,
Et defrænatis voluuntur cursibus amnes,
Instat tempestas oculis & grandinis horror.
Pugnabant cæci, & nubis clauduntur amictu,
Deseritur pugna, & curuo se littore condunt.
Humentes Scythiæ populi, postesque reuulsos,

Ærata-

Ærataque minas nutantes mole relinquunt.
Interea nox atra polo surgentibus astris
Ingruit, & fessos dulcis sopor alligat artus.
Stant muro excubiæ, Rexque alta in nocte quieti
Se dedit, & somno curas mulcebat inanes(4).
(5)*Mopsopia, vt perhibent, curru deuectus ab vrbe*
Triptolemus, cælo sacratos impulit angues,
Dona ferens Cereris, Scythicas iam desuper vrbes,
Et pontum geminos deflexerat axe iugales.
Sceptra loci & regnum tunc Rex crudelis habebat
Lyncus, & hospitio venientem suscipit amplo.
Inuidet inuentis, & nocte silentibus vmbris
Ferro hostem aggreditur, celeri scelus hausit olympo(6)
Alma Ceres, Regemque noua indignata figura
Induit. illum acri compensans lumine(7) *curru*
Bacchus pampineo(10), *frænatam in Nebrida*(9) *versum*(8)
Alligat, inuaditque Indos, vbi cornua tollens
Nigra corymbifero victor ciet agmina Mero(11).
Ille odium Cererem Scythicum contra impulit almam.
Exercere genus lucentem qualis Eleusin(12)
Deuehitur curru, sertisque recentibus ornat
Spiciferum caput, & geminos agit alta dracones(13).
Talem sese offert, & Regem nocte sepultum
Inuadit dictis: tu nunc agis otia somno
Fatorum ignarus, Byzantique immemor vrbis.
Surge age, nam terris cum crastina fulserit hora
Collucere faces, & mœnia capta videbis.
Dixerat, & tenues subito delapsa per auras
Multa super fatis cunctantem, & multa parantem
Poscere, deseruit, visa est quoque ab æquore summo
Cærulea in somnis affari talibus Helle(14):
Heu fuge direptas terras, fuge littora Ponti,
Multaque præterea superum portenta Deorum,
Suprema vnde dies, vrbisque miserrima cædes
Agnosci poterat. Trepidus Rex protinus alto
Desiliit lecto, & medias parat ire per vmbras,
Cum subito excelsa penitus micat ignis ab arce,
Summaque fumantes rapiunt incendia turres.
Talia cunctanti Regi, Melanius Arcas
Hostis habet muros, inquit. vidi ipse, refracto
Belli ferratos diuelli cardine postes.
Sic ait, & tenebris pauidum se miscuit atris.

(1) Dicit duraturum Turcarum Imperium vsque ad tempora *Maximiliani* Cæs. a quo postea delebuntur.

(2) *Leonem* Pontificem Maximum significat, qui nunc post Iulium Secundum Ecclesiæ præest, a *Capnione* in nuncupatoria quadam epistola & *Erasmo* in Chiliadibus, tum aliis locis pluribus laudatus.

(3) *Romana*, a *Pallante* Euandri filio, siue a Pallantio oppido Arcadiæ, vt *Solinus* & *Halicarnassaus* sentiunt.

(4) Propter necessariam fati voluntatem.

(5) Orditur fabulam Triptolemi & Lyncis Regis Persarum, quæ est apud *Ouidium* in Transformationibus. Animaduertendum quod *Lyncus* dixit, & non *Lynx*, vt alii: ad differentiam puto inter Regis nomen & animalis. Innuit autem Cererem adhuc memorem antiqui odii in Scythas, admonere Regem in somnis de futura clade.

(6) Id est, *vidit:* Maro, *Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus.* Annotatiuncula in margine indicat, cur dixerit *celeri olympo*, nempe ad Lunæ naturam respiciens, quæ & Ceres dicitur, quam rem *Macrobius* abunde tractat, & *Maronis* interpretes tangunt, super his verbis: *Vos o clarissima mundi Lumina Liber & alma Ceres.*

(7) Confusus ordo, vt est, illud Maronis, *mediisque in fluctibus aras Saxa vocant Itali.* Notarunt *Seruius* & *Quintilianus.* Est autem constructio: Bacchus compensans acri lumine, scilicet, Lyncum.

(8) Id est, mutatum.

(9) Hoc est, alligatam fræno currui Bacchico. Illum inquam alligat Bacchus.

(10) Pro curru.

(11) Mons est in India, vbi altus Bacchus fuit. Vnde, vt ait *Pomponius*, locus fabulæ dat s Iouem Bacchum in femore aluisse. Nam per hoc nomen Græci femur eti.m significant. Abundare illum corymbis, ait *Plinius*.

(12) Propter sacra nocturna, quæ facibus accensis fiebant, vt diximus superius.

(13) Vehi draconibus Ceres fingitur, propter Lunæ varios circumflexosque meatus.

(14) Phryxi soror, quæ in pontum cadens mari nomen dedit *Hellespontus*. Fingit hanc quoque velut numen vicini maris Regem de fuga admonuisse.

Interea armorum sonitus clarescit, & vrbem
Horror habet, veluti cum Pergama celsa tenebant
Thersandrus, Pyrrhusque ferox, & dirus Vlysses(1)
Teucrorum imperium iuratum transtulit Argos(2).
Vndique stricta acies, hinc Vali, & Sarmata ferro
Incumbunt, Cottæque fremunt, gaudentque cruore
Iaxamatæ, Chalybesque ruunt, Neurique luporum
Pellibus horrentes, Phyliræque rudesque Satarchæ,
Byzeresque feri, & peltis decertat Amazon.
Parte alia trepidos inuadit Iberia ciues,
Atque Albana cohors, Nomadumque exercitus omnis
Funditur, & rapidis non defuit ira Cohatris,
Irrumpuntque omnes, cæduntur limine primo
Portarum excubiæ, resonant clamoribus vndæ.
Discurrunt passis matresque, nurusque capillis,
Et natis comitata cohors infantibus ibat
Per tenebras, perque arma virum, Scythicasque sagittas.
Vrbs ruit in flammas, miserorum corpora passim
Cæduntur, rapiturque adytis Byzantia gaza(3).
Eoo interea surgebat lumine Titan,
Augetur passim cædes, vasto omnia luctu
Complentur, fugiuntque omnes, & lata viarum
Constipantque Scythæ, & strictis mucronibus instant
Fulminei. haud aliter rabies infanda luporum
Ieiuna compulsa fame, stat faucibus atris
Atque inhiat prædæ, & pecora inter inertia sæuit.
Iam Byzantiaci(4) *properabat ad alta Tyranni*
Atria Salmoneus, *Scythica stipante caterua.*
Quem simul atque amplo venientem a limine vidit
Rex, fugit, inque domus sese penetralibus abdit(5).

(1) De his *Maro* in secundo. Scr.bis *dirus* sine *y*. Nam *dirus* dicitur Deorum ira missus.

(2) Argiui in Aulide portu iurarunt euersionem Troiæ. Maro, *Non ego cum Danais Troianam euertere gentem Aulide iuraui.*

(3) Vt inferius referam.

(4) Apud *Syluium* & qui expugnationis huius seriem per literas posteritati dederunt, aliter inuenio, qui dicunt duos milites, Græcum alterum Theophilum Palæologum, alterum Dalmatam Ioannem pro portis murorum vrbis diu solos Turcarum impetum sustinuisse. *Bartholinus* tamen dicit ante fores regiæ domus necatos.

(5) Veritas historiæ habet, vt *Syluius* scribit, Græcorum Imperatorem, cum non vt Regem decuit, pugnaret, sed fugeret, in ipsis portæ angustiis cecidisse, tum oppressum calcatumque obiuisse.

Fama Charisthenium(1) *bello flagrante Mycenas*
Armata misisse manu, Ieuonemque(2) *Pyræum*(3)
Iunxisse & bello, quo non Taulantius(4) *oris*
Vir fuit in patriis, & pace animosior alter.
Hi duo vestibulum Regis, vastamque silentes
Portam adseruabant, etenim te subtrahis illa
Fœde Ligur pugna(5), *nec fusi sanguinis vltor*
Iustiniane *fugis, tum luce coruscus ahena*
Orchas*que, Polemonque ferox, & dirus* Amartes
Tela parant, limenque petunt, & sanguine tincti
Threicio insultant portis, illi horrida contra
Arma retundentes, hostes a limine pellunt.

Vtque

Vtque feræ telis circum stridentibus vltro
Incumbunt ferro, & quanto magis ingruit hostis
Mucrone infesto, iis tanto magis effurit ira.

(1) Hoc nomen immutatum est a Poeta.

(2) Pro *Ioannem*, mollitum est hoc nomen, vt annotatiuncula in margine testatur.

(3) *Illiricum*, *Dalmatam*. Pyræi enim populi sunt Illyrici, vel proximi Illyricis Liburnis Istris, vt est apud *Melam*. Illyricas gentes, si *Siluio* fidem damus nostra ætas *Sclauos* appellat, & alii Bosnenses, alii Dalmatæ, alii Croatii, Istri, Carnique nuncupantur. Ceterum Sclauorum nomen latissime patere ostendit autor Chronicorum regni Polonorum.

(4) Et Taulantii inter Illyricos populos numerantur, quorum meminit etiam *Lucanus*.

(5) Designat *Ioannem Iustinianum*, apud Ianuam Ligurum Metropolim nobili loco natum, qui in hac pugna vulneratus, vbi fluitare sanguinem suum animaduertit, clam sese pugnæ subtraxit, cumque in Peram diuertisset, inde Chium nauigauit, ibique seu vulnere, seu mæstitia morbum incidens inglorius vitam finiuit. Felix si in ipsis Bysantii mœnibus animam exhalasset, inquit *Syluius*.

(1)*Dii! quibus hanc vrbem, iunctumque Propontida Thracum*
Mens fuerat Regi externis defendere bellis,
Cur æquis summo hæc oculis spectatis olympo?
Iamque Charisthenius *madido sudantia tabo*
Tela vibrat, roratque effusi sanguinis vnda.
Ipse pharetrigeras im[pe]llit in arma cateruas
Salmoneus, *Periphasque simul, solumque petebant*
Marte Charisthenium, *nec cedit Achaicus ardor,*
Sed contra ignauum violentius increpat hostem,
Milleque iam fracto pendent vmbone sagittæ.
Interea ille ardens crudum Pythoenta, Lycumque
Setigerum, & longo pugnantem Amythaona cæstu
Ense necat, vomit ille animam, Ladumque Agathyrsa
Matre satum obtruncat, nec segnior ante (2) Pyræus
Pugnat, & infanda prosternit cæde ruentes
Sauromatas, fractoque expellit Amazona baltheo.
Alter Thissagetas (qui dudum e rupibus altis
Proruerant iam victor agit, Taberenaque fundit
Agmina, brachatumque (3) Gyan, cui Pythia mater
Ingessit stimulos, quæ Ponti effascinat hircos(4)
Voluit humi, mæstumque Thagen agit obuius ensi,
Quisque animam, fusoque madent in sanguine postes.
Quantum Martis amor crescit, violentaque surgit
Impacata fames pugnæ, tantum horrida cædes
Augetur, ruit Argolicus iam fulminis instar
Impetus, aut quando gelidi fumantia Pindi
Alta ruens quercus diuellit saxa, nemusque
Prosternit, vastoque resultant antra fragore(5).

(1) Exclamatio pathetica.

(2) Id est, *paulo ante*, vt significet & hos ad bellum descendisse, de quibus superius in relatione. aliarum gentium nullam fecerat mentionem. Hi sunt vicini Turcis, *Mela* tradente.

(3) More Sarmatarum brachis opertum.

(4) Ostendit in matre fuisse vim effascinandi, cum dicat hircos effascinare solitam. Effascinationem in teneris animantibus pollere ex *Marone* colligitur, vbi ait, *Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos*, tamen posse adultos partus etiam effascinari autores habes *Plinium* & *Solinum*. Interpres Pauli in Epistola ad Galatas hoc verbo vsus est, quo vero sensu, *Erasmus* indicat.

(5) Cacephatos est, vt illud Maronis, *& Dorica castra*. Nescio an de industria Poeta id fecerit, vt fragor etiam in versu sentiretur.

(1)*Ecce autem armipotens magno cum turbine* Amartes,
Arguit ignauam pugnam, telumque trabale
Torquet in aduersos hostes, fremituque sonoro
Id volat, & triplici insidit ferale cruenti
Ære Charisthenii, *taurique ingentia findit*
Tergora, & effracti clypei mora scinditur ærea.

Ilicet atra repens descendit ad inguina pestis,
Perculit & vires, animamque inuasit Achiui.
Ille cadit moribundus humi, sociumque requirit
Lumine, & vltorem poscit necis, alta Pyræum
Ira dolorque rapit, miseri iam pallida fato
Ora tegit clypeo, vibrataque tela repellens,
Argolicos Manes iterumque, iterumque querelas
Nominat ingeminans, & funus deflet amici.
Ac subito vt tygrim catulos rapientibus Indis
Ira agit impatiens, volucremque impellit in hostem,
In turmas ruit, & Sibyna(2) *crudescit acuta,*
Autoremque necis quærit Taulantia proles.
Nec mora, terrifico ceu turbine voluitur Auster,
Ingruit & Ponto, & motas circumtonat vndas,
Crescit Amastriaco violentior ira Tyranno,
Atque coruscanti telo furibundus Amartes
Stat contra, sed postquam nequicquam horridus hostem
Inuadit, frustraque suos prædestinat ictus.
Saxum ingens, quod forte via sub turribus altis
Deciderat, rapuit, nixusque per aera torquet.
Heu fatum inuisum, fremit & persibilat auras
Pondus, quaque ori mentum coniungitur imo
Irruit hostile, & fractis furit ossibus, ille
Vt moriens sua fata videt, pallentis amici
Desuper incubuit corpus, sic deinde quieuit.
(3)*Felices animæ, dum Cæsar, & Austrius orbis*
Progenies reget Imperium, Rhenusque bicornis
Seruiet, & dominos rerum visura nepotes
Transferet in cælum nostros Germania diuos,
Fama per ora virum, tenuesque volabit ad auras.
Nec mora conuellunt postes, longa atria lustrant
Porticibus vacuis, Byzantia gaza(4), *suppellex*(5),
Thraiciique patent luxus, rapiuntur ab hoste
Regis opes, Scythicæque aperitur curia turmæ(6).

(1) Veritas historiæ id Maometi tribuit, qui defuncto Amurate gubernacula regni adeptus est.

(2) Genus teli quod Illyricis & Liburnis in vsu fuit, autor est *Ennius*, vt est apud *Sextum Pompeium.*

(3) Color sumptus a *Marone* in morte Nisi & Euryali.

(4) Sunt enim, vt *Syluius* scribit, inuenti non pauci thesauri, quos in ipso belli principio infelices suffoderunt ciues, quibus si pro defensione vrbis vsi fuissent, suam fortasse vitam & patriæ libertatem seruassent. Coacti autem serui verberibus & tormentis dominorum abdita scrutari & eruere.

(5) Etiam eodem *Syluio* autore. Templum Sophiæ, Iustiniani Cæsaris opus, toto orbe famosum, & cui alterum comparari nequeat, nudatum sacra supellectile, ad omnes spurcitias patuit: ossa martyrum, quæ fuerant in illa vrbe pretiosissima canibus obiecta & suibus, Sanctorum imagines aut luto fœdatæ, aut ferro deletæ: Altaria diruta, in templis ipsis aut lupanaria meretricum facta, aut equorum stabula. Idem scribit, vt Seruatoris nostri simulacrum irrisum, atque iterum cruci fuerit affixum.

(6) Erat enim victorum infinitus numerus, quorum impetu in ingressu portæ octingenti circiter milites ex Latinis Græcisque periere.

Ecce cruentatis manibus iam cæde recenti
Raptabat Regem Salmoneus(1), *fœdaque tabo*
Ora, & purpureo concretos sanguine crines.
Ante fores limenque locat (miserabile visu)
Exanimum corpus, spoliatque, & Regis ademptas
Exuuias ostentat ouans, quatit omnia, & altum
Vociferans volat in cædem, ceu vertice torrens
Alpino ruit, & vasto cum murmure siluas
Abstrahit ingentes, & saxa sonantia torquet.
Vndique conueniunt matres, & pectora plangunt

Innuptæ

Innuptæ puerique, & femineo vlulatu
Hellespontiaci resonabant æquora Ponti.
Fit passim cædes, Turcæ dominantur in vrbe.
Sic placitum superis, iam summa incendia turres
Aureaque insiliunt lambentes sidera flammæ
Perque domos, perque alta ducum pallatia & vrbem
Ignis abit, teter per multa volumina fumus
Euolat, & qua non poterat Vulcania pestis
Ire, tenent gladii, Scythicusque intermicat ensis,
Tela parata neci(2), nulli parsum, accipit omnes
Atra dies(3), fœdos nisi qui seruantur in vsus(2).
Exitus hic vrbis, iam fama per aera pennis
Præpetibus volat, & Thracum sublimior vrbes
Emathiamque petit, veloxque per oppida fertur
Dorica, & affatu Pelopæas(4) territat vrbes.
Mox abit in nubes, & iam super æquora magno
Remigio alarum propellitur, omnia miscet,
Tercentumque tonat linguis, Asiamque pauentem
Sermone inuadit vario, pauidasque per aures(5)
Infandum canit excidium, lacerata capillis
Ingemit, & diro funestat murmure terras.
Tunc subito capere arma viri, portasque nouare
Vrbibus, & celsas implere molaribus arces,
Armaque pars senio, & rubigine pallida tetra
Expoliunt, raptor tanquam prope mœnia Amartes
Afforet, atque Asiæ diffunderet agmina campis.

(1) Id fingit Poeta. Nam Imperator, vt diximus, dum fugeret, oppressus est.

(2) Sic *Syluius*. Non dignitas, non ætas, non sexus quemquam protegebat. Stupra cædibus, cædes stupris miscebantur. Senes exacta ætate, feminas viles ad prædam in ludibrium trahebant. Vbi adulta virgo, aut quis forma conspicuus incidisset in manus rapientium, diuulsus.

(3) Inauspicata, secundum veterum superstitionem, cuius meminit *Plinius* lib. septimo, cap. quadragesimo, & *Erasmus* centuria quinta primæ Chiliadis.

(4) Id est, *Peloponessiacas.*

(5) Lege, *timidasque per auras.*

(1)*Nunc me* Pazeites, *nec non vocat alter* Amartes(2),
Hunniadisque fugam(3), & rorantes sanguine Varnas(4)
Mens agitat, gestitque animus per vulnera ferri
Europæ, & toto seriem deducere bello.
Moles longa retro est, Taberenane fulmina(5), & vltra
Excitas Tanaim gentes & bella canemus
Horrida? palmifera præformidante Damasco 6 ?
His igitur, ne longa sequar primordia rerum,
Hismariæ pereunt vrbes, Orpheaque(8) quondam
Sithonis(7), & patulos longis vlulatibus agros
Bistoniæ replent matres, serpitque ruina
Per Macedum campos(9), & summo vertice pastor
Horruit Orbeli(10), nec non & Æantia pubes(11)
Et Libethra(12) suis Scythiam male vidit & vndis,
Ossa ingens, Pindus(13), Lapitharum a sedibus Othrys
Euulsus, Nymphas sæuus Bœbeidas(14) horror
Armorum, & clades viridantem perculit Orcon(15).
Nec te Triptolemi serpens defendit Eleusis(16),
Non Argis quondam belli(17), non fama Mycenis
Profuit antiqui, nec Liber & Herculis ira(18)
Ingentes Thebas, Cadmæaque mœnia iuuit,
Iam declamatus Bromio aduentante Cythæron(19)
Deseritur sacris, atque exululata relinquunt.
Nota triennales trepidantes Orgia(20) Bacchæ.

(1) Innuit se trahi quodammodo ad canendum de reliquis Turcarum tyrannis, nisi absterreret eum rerum moles. *Pazaites* duos inuenio, alterum, qui patri *Amurati* eius nominis primo, nam & duo *Amurates* fuere, vt Poeta quoque indicat, successit, Thraciam Mesiamque magna ex parte subegit maiora facile consecuturus, si per eius infelicem exitum licuisset, quem si forte requiris, apud *Syluium* inuenies. Alterum filium *Mahometis*, expugnatoris Bysantii.

(2) Duos quoque lego *Amurates*, alterum filium *Orcanis*, cuius superius mentio facta est, alterum filium non eius quidem, qui Constantinopolim expugnauit, sed alterius *Mahometis*, qui fratri Mosi sine liberis extincto successit. Poeta tamen ficte, vt admonuimus, alteri *Amurati* tribuit expugnationem vrbis Bysantii.

(3) Nomen illi *Ioannes* erat, natione Walachus haud claro sanguine ortus: verum vir magno animo, dextro ingenio, & virtutis amator. Hic, vt *Syluius* meminit, Ladislai partes in Hungaria secutus, ingentes Hungarorum & Polonorum copias fudit, primusque omnium apud Hungaros Turcorum acies & frangi, & vinci posse monstrauit.

(4) Locus ingentis stragis a Turcis nostris illatæ, duce *Amurate* secundo. Ex hac pugna Hunniades, vt peritus rei militaris fatum prædixerat, non creditus, sese ante finem pugnæ in tutum recepit, vt ait *Volaterranus*. Et idcirco dixit *Hunniadis fugam*. Huius pugnæ seriem *Syluius* scribit; qui & autor est *Amuratem* victorem interrogatum, quidnam tristior esset victis iam hostibus, respondisse: Nollem hoc modo sæpius vincere.

(5) *Tamberlanum* intelligit a Tabernis, vt scholium declarat, Asiaticis oriundum; alludens ad nomen, alii tamen Tartarum, siue e Turcarum genere fuisse volunt: verum quisquis is fuerit, proditum est, hunc *Tamberlanum* decies centena millia hominum in castris habuisse, de cuius triplici tentorio extat caput primum apud *Crinitum* de honesta disciplina libro primo. Dixit autem, *fulmina*, respiciens ad id, quod *Tamberlanes* iactitare solebat, nempe se Dei esse iram. Nec verbo res defuit, crudelissimus enim Tyrannus plures Asiæ vrbes deleuit, homines tanquam pecora trucidauit. Adde quod *Pazaitem*, cuius paulo ante memini, vinctum prandens quasi canem sub mensa sua comedere iussit, ascensurus equum, eo tanquam scabello vsus est.

(6) Hanc nobilissimam Syriæ vrbem diripuit atque incendit, *Syluio* teste. De Damasco lege *Plinium* capite decimo octauo, libri quinti.

(7) Thracia.

(8) Ab Orpheo, qui Thrax fuit. Recenset autem ordine prouincias & vrbes Turcico Imperio subactas.

(9) Hi latissime patent, plures enim continet regiones, quas *Mela* nominat.

(10) Mons Thraciæ, vbi Orpheus habitauit.

(11) Ab Æante amne Macedonum iuxta Apolloniam; meminit eius *Strabo* libro sexto & septimo, *Mela* item in Macedonia.

(12) Cantatissimus fons *Libethrus*, quem præsidium poetarum *Solinus* appellat, hinc a poetis *Libethrides Musæ* appellantur. Lege *Seruium* super septima Ecloga. *Strabo* autem nono Geographiæ lib. *Libethrum* dicit esse nympharum antrum & speluncam quandam.

(13) Nostro, ait *Syluius*, tempore nobilissimi montes Olympus, Pieris, & Ossa. Pindus insuper & Othrys Lapitharum quondam sedes Turcorum Imperio parent, penes quos quinque & septuaginta vrbes fuisse olim *Plinius* affirmat.

(14) Meminit Bebæi fontis *Ouidius* in transformationibus: item *Plinius* & *Hermolaus* in emendationibus.

(15) *Lucanus* Tytaresum nominat libro sexto. Ferunt hunc amnem in Peneum descendere, quem admissum non recipiat, sed olei modo supernatantem breui spatio portatum abdicet.

(16) Sensus est, non incusserunt timorem, quia Ceres & Triptolemus dicantur habere serpentes, quibus vehantur.

(17) Quod gesserunt contra Troianos.

(18) Vterque Thebanus fuit, alter Semeles, alter Alcmenæ ex Ioue filius. Iram autem accipe pro indignatione, qua in domandis monstris afficiebatur, adeoque bili obnoxium ferunt, vt comitialem morbum pateretur, qui ab eo *Herculanaus* est appellatus, seu potius referas ad furorem, quem astu Iunonis concepit, filiosque suos esse hostes arbitratus interemit: vnde *Seneca* est tragœdia, *Hercules furens*.

(19) Sententia est, inuadentibus Turcis, & omnia deuastantibus deseruntur sacra Bacchi, quæ a Mænadibus in monte Cythærone fieri consueuerant.

(20) Sic cum *i* latino scribendum, alii a verbo græco, quod furorem significat, alii a montibus, in quibus sacrificia fiebant, dicta putant.

Hinc furor Arcadiam & gelidi delubra Lycæi
Inuasit, Pholoemque, & nymphas nonacrinas,
Pisæasque vrbes, & in oppida Achaica fertur
Infandus furor, & nondum vana mistus Enipeus
Alphæo expauit, turbatique Elide ludi.
Quid Pelopis tecta alta canam? bimarisque Corinthi
Isthmon, & euictæ miserandas Helladis vrbes?
Quo me Cyrrha rapis? quo me Cephissus, & vnda

Castalius

Castalius sacra? & vocales carmine Delphi?*
Non Athamanteæ cladem Calidonis, & amnem
Athracium Ionii maculantem sanguine littus
Dissimulabo, nec exhaustum iam Marte profano
Leucatenque, Argosque, & Acarnano Acheloo
Vincula coniecta, & frænatas Pontibus vndas.

* Propter oraculum Delphicum.

(1)*Nec metam Europæ tantorum habitura malorum,*
Sed transuecta fretum gens cultu asperrima & armis,
Angustas iterum fauces, Asiamque pauentem
Inuadit bello, rapitur Chalcedonis ara,
Sacra Ioui magno, positumque ab Iasone templum
Bithynæque vrbes, Nymphæque rapacibus vndis(2)
Ascanio fugere lacu, Mysique, Phrygesque.
Inde etiam Ionias manauit pestis ad vrbes,
Quas nec tutata est pereuntes Latmia Phœbe(3),
Branchiadæque arcus(4), *nec Amazonis ara*(5) *Dianæ,*
Quid Cares memorem? quos ire per arma furentes
Bubasides videre nurus(6). *quid Marte reuulsum*
Et Cragon(7)*& Lymiren*(8), *& Xanthon*(9), *& horrida*(10) *Vatis*
Templa Dei(11)?(12)*quot vos positæ super æquora Naxos,*
Dulichumque, Sameque, & siluis densa Zacynthos(13),
Neritos, & Chalcis, Siphnusque, & parua Seriphos
Perpessæ clades? saxi Paros inclita vena(14)
Iam gemit, & Gyaros, Strophades, viridesque Donyssa,
Insulaque, altisonis quot fluctibus astrepit Ægon.

(1) Hactenus de Europæ regionibus, quas Turcæ occuparunt, nunc de Asiaticis.

(2) Propter Iollam Herculis ibi raptum, vt cecinit *Valerius Flaccus.*

(3) A monte *Latmo* Ioniæ, fabula nobili.

(4) Id est, *Apollinis*, ab oraculo dicto olim *Branchida*, nunc Didymi autor est *Pomponius* a *Brancho* Apollinis Cathamito, cuius *Lucianus* meminit in dialogo Amoris & Iouis.

(5) Patronymice protulit *Amazonis Amazonidos.* Templum Dianæ Ephesiæ intelligit ab Amazonibus conditum; vulgata sunt quæ de hoc scribunt *Strabo*, *Plinius*, *Solinus.*

(6) Id est, *Cariæ mulieres*, vt est apud *Ouidium* in Transformationibus, *Pomponius Bubessum* dicit, non *Bubasum*, geminato ss.

(7) Montem Lyciæ.

(8) Oppidum & flumen illic.

(9) Hanc *Strabo* inter sex maximas Lyciæ ciuitates connumerat. *Plinius* testatur tempore suo fuisse sex & triginta, cum olim septuaginta fuerint. Sunt eodem nomine duo fluuii, alter Lyciæ, alter Phrygiæ. Ergo lapsus est Volscus interpres Heroidum Ouidii, dicens, Xanthi fontes esse inter Thelmessum & Pataram Lyciæ vrbes, misceri que cum Simoente.

(10) Propter religionem templi, quæ introeuntibus horrorem gignat.

(11) Apollinis Patarei, cuius oraculum celebre fuit vanæ gentilium superstitioni.

(12) Demonstratis Europa & Asia a Turcis occupatis, nunc ad insulas Ægæi descendit.

(13) *Maro* nemorosam vocat.

(14) Ob marmor Parium cantatissimum, de quo multa *Plinius.*

* *Quare agite, o proceres & tu Germanice Cæsar!*
Trans Pontum, Scythiamque, atque hymbribus obruta regna
Pergite, & Armenias olim frænate sagittas(1).
Iam video Euphratem descendere, & agmina Tauro,
Assyriamque, & bello altum exardere Niphatem(2),
Et festinantem nostros Babylona triumphos
Et rapere, & raptas Eoa ad littora prædas
Vertentem, Casiumque Iouem(3),*Byblonque*(4),*Tyrumque,*
Sidonem, & Libanum externis seruire tyrannis(5).
Quin etiam per agros palma fragrantis Idumes
Chaldææ venere manus(6),*sæuitque cruenta*
Sacra Palæstinæ(7),*& memoranda per oppida Memphis;*
Hosti præda sumus, iam fulget Maurus in armis,
Pugnacesque manus contra mouet astrifer Atlas,

Quod

Quod si vestra genus mora debellare superbum,
Et defrænatas longe propellere gentes,
In patrias venient sedes, gelidasque per alpes
Signa ferent, legesque dabunt, etiam ne videbis(8)
Persarum, Europæ gentem Sophytida tellus
Nauibus Ægæo infestis? quando ergo erit olim
Tempus vt Austriadum tremat Africa terra tumultu(9),
Atque iterum pontem ferat indignatus Araxes(10)?
Dixit, & inflammatum animum mentesque reliquit
Heroum, curua pulsans testudine Enipeus.

* Hortatio ad Cæsarem, & reliquos Principes, vt maturent expeditionem Turcicam.

(1) Sic legendum iuxta emendatius exemplar, *olim*, pro *belli*, hoc est, iam vt apud *Papinium* in Achilleide, *Olim dolet altera vinci.*

(2) Hic mons dirimit ab Armenia Assyriam.

(3) A Casio monte Arabiæ, cuius meminerunt *Solinus* & *Mela*. Illic olim Ioui delubrum fuit, nunc prope locus est Pompeii Magni sepulchro inclitus. Reperio etiam alterum eodem nomine montem in Seleucia proximum Antiochiæ.

(4) Nunc, vt quibusdam placet, *Gibeleth* nuncupatur. Plura de ea vrbe *Stephanus*. *Byblon* a iunci copia, quem Græci *byblum* appellant, nominatam putent.

(5) Quasi dicat, repetenda hæc armis a nobis, tanquam propria, cum antiqui Imperatores militari iure, & longa possessioe vendicauerint.

(6) Babylonia Chaldæorum caput, vt inquit *Solinus*, nunc sub Persarum Imperio regitur. Babyloniam ergo quæ ad alteram Nili ripam est, Chaldæorum Coloniam putauerim ex antiqua Babylone migrantium, a Saladino nunc Mahometicæ sectæ, vt ita dicam, Pontifice possidetur.

(7) Propter natalem locum & sepulchrum Seruatoris nostri Christi.

(8) Quasi dicat, hoc tantum restat ad perniciem Europæ, vt Persæ quoque eam inuadant.

(9) Hoc hemistichium extat apud *Ciceronem* de Oratore ad Quintum fratrem libro tertio.

(10) Sic etiam *Maro* dixit.

Pars cupit Hyrcano bellum exercere sub Oxo,
Pars celerem Armeniæ confestim inuisere Tigrim,
Horridaque armigeris pulsare Artaxata signis.
Pars Scythicas spectare plagas, hic ire per vstos
Ignoti Garamantis agros, pars vincere Mauros.
At iam iam Ægypti Phariis quatere oppida sistris,
Et latratorem telo propellere Anubim(1),
Bubastimque(2) *sacram, & Diuæ lunaria frontis*
Cornua spiciferæ(3), *variisque coloribus Apim*(4)
Fœdare, & bello quæsitum inuadere Osirim(5)
Visum aliis, Nilumque alto turbare cadentem(6).
Dumque huc atque illuc ardor Mauortius errat,
Legati(7) *vndisono redeuntes littore Rheni,*
Reddita belligero referunt responsa Roberto,
Scilicet hunc pugna & bello contendere malle,
Cedere quam regno, dulcesque relinquere terras.
Nec Martem indictum, & pugnam renuisse nocentem.
Tunc Rex Austriades solio sic orsus ab alto:

(1) Et *Maro* quoque ait, *Latrator Anubis*, de quo *Diodorus*. Nec parum multa prodidit *Herodotus* de Ægyptiorum sacris & moribus.

(2) Vt apud *Melam* legitur, non *Bubasta*.

(3) Id est, visum aliis fœdare cornua lunaria frontis Diuæ spiciferæ, id est, Cereris. Hunc declarant locum verba, quæ *Lactantius* interpres *Papinii* scribit super hoc versu in Thebaide.

(4) Pomponius, *Bos niger certis maculis insignis.* Idem *Plinius*, idem *Solinus* tradunt.

(5) Poeta se orsim ponit ab Api boue, cum aliqui sint, qui Apim, Serapim, & Osirim pro eodem accipiant.

(6) Cataractam Nili intelligit, vbi tantus aquarum fragor est, vt qui ibi habitent, surdi sint, autor est *Cicero* in libello de Somnio Scipionis. *Lucanus* item Cataractæ huius meminit.

(7) Qui missi describuntur libro secundo.

**Magnanimi proceres, quorum mihi cognita virtus,*
Sperabam parta iam pace quiescere regnum,

Nosque

Nosque alio transferre nefas, socialiaque arma
Vertere in externos, patriamque cruore tueri:
Sed quoniam saeui passim inuasere tyranni,
Nullaque raptores tangit pietatis imago
Tantorum facie scelerum, quis temperet iras,
Atque animam timeat mediis effundere in armis?
Qui Scythiam inuadet(1), rapidumque videbit Orontem,
Et Maurum imbellem vincet Germanicus ensis?
Quandoquidem sunt bella domi? iam perfidus hostis
Occupat Europam, Libycas tenet anchora puppes
Littus ad Hispanum, querimur: vellemus in armis
Illico perfremere, & populos superare furentes,
Ii longe a patriis absunt regionibus. Acer
Hostis adest, vestrasque potens sibi vendicat vrbes.
Quid vos par facere est? non extera quaerere regna
Nunc opus: at iusto patriam defendere(2) Marte(3),
Libera quae simulatque erit, & pietate suorum
Defensum Imperium, Tanais timet(4), ipsaque supplex
Se debet Babylon, nec plus se nubifer Atlas
Armabit, verretque hostilibus aequora remis.
O genus armipotens, superis gratissima proles,
Desidia ne animi tanta? consuetaque bello
Pectora mollescunt? perstet sententia vestro
Et regno(5), patriaeque, penatibus, & sacris Diis
Consuluisse prius, varias quam quaerere terras
Increbrescat amor. Stat Pallatinus in alta
Arce ferox(6), nostrisque inhiat violentior aruis,
Nec quemquam timet, & iam formidabile bellum
Illum oratores referunt, pugnamque futuram
Moliri impauidum, ac frustra repetuntur ab illo
Nostras quas tenuit sedes, Hagenoia tellus(7)
Testis erit nobis, & iampridem oppida capta
Antiquae Helsatiae, vobis quot & abstulit vrbes
Colligite, atque vtinam falsum sit, latius acrem
Instruit hic animum, & iam parto(8), degere nescit
Vestra, nisi hunc contra virtus insurgat, & iram
Arceat, atque sui regni intra limina cogat.
Praeterea quoties tacitas humentibus vmbris
Nox operit terras, visa est regionis imago
Ante oculos nostrae, passos laniata capillos
Saepe queri, & nigram ferri lachrymosa per auram.
Quin etiam in somnis genitor meus increpat arma,
Abiectasque aquilas, & corda infracta timore.
Nec non & Thespis, superum quae arcana Deorum
Callebat Vates(9), olim ventura canebat
Excidia, & stragem populis, belloque peracto
Nos fore victores, & dudum Iuppiter alto
Intonuit laeua, sic nos Ioue in arma volente,
In caedes, strictique aciem mucronis eamus.
Dixerat, inque animos pugnae spirarat amorem:
His accensi omnes Baccho, mensisque remotis
Stant auidi Martis, vultuque ferocia corda
Noscere erat, cunctos subit haec sententia ferro
Cernere, & Arctoo pacem componere mundo(10).

* Caesaris oratio, quae posita est tota in rationibus, quibus probat bella geri non posse, nisi prius domi pax sit.

(1) Locus a maiori ad minus.

(2) Vim hostium a liberis, ab vxore, a pecore, a domesticis latebris propellere.

(3) Si quidem iure naturae vim vi repellere fas est. Sed vt id Christiano conueniat, & quatenus decreta Patrum, in quibus

bus bellum approbari videtur, recipienda sint, tam vere, quam pie *Erasmus* disserit centuria prima Chiliadis quartæ, Adagio primo.

(4) Innuit: si Germanicum nomen concordiam amplecteretur, facile fore, vt totum orbem subiugaret. Idem *Campanus* in oratione Ratisponensi idem *Sylvius* in Europa, idem Poeta noster in oratione Augustana, idem *Huttenus* sentiunt.

(5) Probat vendicandam patriæ amore, & Deorum pietate libertatem. Per alterum oppida occupata intelligit, per alterum templa, vt suo loco dicemus.

(6) Potentiam *Palatini* significat. Nec quisquam arbitretur hic detrahi Palatinis. Oportet enim decorum personæ seruari, quod per prosopopœiam fieri necesse est, vt tradunt *Cicero* & *Quintilianus*. Quomodo enim Cæsar animos incitauisset, si Palatinum pium, sibi amicum, ac beneuolum illis dixisset? recitandæ ergo erant caussæ, quibus animi ad inuidiam excitarentur, etiam si falsæ fuissent. Quare admonitos facio lectores, tantum abesse, vt hic Palatinos notet, vt etiam dubium sit, vtrum maiores sint laudes Cæsaris in hoc poemate, an Palatinorum.

(7) Oppidum Elsatiæ, dictum ab Agenore, vt affingit Poeta alibi, quare, si verum esset, dictionem sine spiritu scribendam putarem.

(8) Id est, *acquisito*. Itaque expunge *pacto*, & repone *parto*.

(9) De qua superius libro secundo.

(10) Id est, *Germanico Imperio*. Vasta cum sit prouincia Germania haud immerito *alter mundus* potest appellari.

AVSTRIADOS
LIBER IV.
ARGVMENTVM.

QVartus liber gentium populorumque descriptionem habet, & primo Cæsaris gentes enumerat. Inde fœderis Sueuici, quod tripartitum est: In eo enim Principes, Prælati, Ciuitatesque numerantur. Inter ea iuuenis cum baculo de more ad indicendum bellum mittitur. Inde Cæsar in Noricum cum exercitu proficiscitur, vnde Danubiani Numinis oritur in eum indignatio, qui statim flumina in consultationem vocat, & per occasionem iugis sexaginta fluuiorum, qui in Danubium exonerantur, descriptio, deque Danubii fonte plura. Sequitur Cæsaris & militum in Danubio pugna, & inde discessus, eiusdemque cum Regina verba de rebus Insubrium: qui mox cum exercitu in Prischauium agrum profectus, Othoburgium obsedit, inibique pugna varia, sed in primis duellum Cæsaris & Oebali, qui de se multa refert: quorum in auxilium Venus & Diana descendunt, clarum vtrinque certamen: sed victa Venus in cælum aufugit. Oebalus iam iam moriturus, Cæsarem vt se mandet sepulturæ, rogat. Cæsar cum militum furorem composuisset, ad Oebalium corpus proficiscitur, idemque sepulturæ mandat.

**DVmglifcit sic ira animis, vulgata potentes
Fama mouet populos, tunc omnes arma capessunt
Illyricæ in primis patrio de more cohortes(1)
Armantur Sibynis(2), Bacchæ Pucina relinquunt
Prela Tegestrææ(3), Natisumque(4), nouemque Timaui
Transcendunt fontes(5), portusque arx alta Naonis
Excitur, Carnusque audax(6), cui corpus Ibera
Cetra tegit, iuguloque in pugna mussat obeso(7).*

* Sequitur catalogus gentium, quæ *Maximiliano* militarunt.

(1) Propter aliqua oppida, quæ Cæsar in Illyricis tenet, prius a Venetis possessa. Illyrii

Illyrii seu Liburni (inquit capite quinto secundi lib. *Florus*) sub extremis Alpium radicibus agunt inter Arsiam & Titium flumen longissime per totum Adriatici maris littus effusi. Lege *Plinium* cap. vicesimo secundo libr. tertii, & *Appianum* in Illyrio, qui scribit Polyphemum Cyclopem ex Galatea genuisse Celtum, Illyrium & Gallum, a quibus Celtæ, Illyrii & Galli nomen habent.

(2) Diximus *Ennio* autore, vt est apud *Sextum Pompeium* genus teli fuisse peculiarissimum Illyricis populis.

(3) *Plinius* vini Pucini meminit, nunc nos *Ribolium* appellamus, ex Tergesto suauissimum affertur. Sed hi versus sic legendi sunt: *Armantur Sibynis Baccha Pucina relinquunt Prela Tegestrææ* Nam Græci *Tegestre* dicunt, & apud *Dionysium* legitur *Asty Tegestraon*. Interpres itidem vertit: *Alta Tegestraon postrema mœnia terræ*. *Artemidorus* autem (vt *Stephanus* scribit) *Tergestrum* nominat. Latini *Tergeste* vocant, vnde noster alibi libro vndecimo *Tergestinos maniplos* dicit. Nam *Pomponius*, *Plinius*, *Strabo*, si sincera est translatio, *Tergeste* scribunt.

(4) Alii dicunt *Natisonem*. Lege *Sabellicum* in descriptione patriæ.

(5) Nouem enim capitibus exit, vno tamen ostio, mare Adriaticum ingreditur. Maro, *Per ora nouem vasto cum murmure montis It mare proruptum.*

(6) Ni fallor, respexit ad rebellionem Carnorum sub *Maximiliano* Cæsare, qui Hungarorum exempla secuti sunt, qui paulo ante in Principes viros Pannoniæ conspirarant, tantamque inde cædem editam ferunt, vt diuersis locis supra quadraginta millia cæsa censeantur, tandem victi pœnas luerunt, quare arbitror hunc versum additum postea a Poeta, cum multo ante opus confectum fuerit, sed non editum. Tumultum hunc, seu mauis seruile bellum in literas retulerunt, & Poeta noster in Itinerario, & *Cuspidianus* & *Ludouicus Decius* in tempora Sigismundi Sarmatarum Regis. *Cetra* Scuti genus. Maro, *Læuas cetra tegit.*

(7) Id est, *rumenti*, omnes enim fere Carni strumis laborant. Dicunt aquarum naturam hoc efficere. Nam autor est *Albertus* noster, qui montes incolunt, frequenter nodosa & strumosa habent colla & guttura, propter aquam, talem in eis phlegmaticam superfluitatem generantem.

Inde Carenthani(1) trepidam eduxere phalangem
Villacio(2), sequiturque Luentium(3), & altior illo
Gurcia(4), quæ variis pedites emiserat armis.
Quinquaginta Bebras(5) centum delecta iuuentus
Pila gerunt humeris, cæstus fert cetera pubes.
Oppida quid Styriæ(6) memorem? Greciasque cateruas(7)?
Armigerumque genus? qua despumantibus vndis
It Drauus impatiens, & multo fertilis hydro(8).
Nec mora, disiectis antiqua Celeia(9) muris
Petouioque(10) ingens (velut indicat alta vetustas)
Arma parant, equitum turmas hæc, illa cohortem
Emittit peditum: sed longe animosior ibat
Belliger Austriades, & mœnia lata Vianæ(11)
Conueniunt circum populi, effusumque videres
Et Cremesum(12), Sthaniumque(13) ferox, & prædia lætos
Rhætia(14) deserere, & Mauternia rura(15) colonos.
Quique habitant Cetii(16) summis in collibus vrbes.
Inde Anasina phalanx(17), primo Styra(18) in agmine secum
Velsinos (19) ducit, simul & Gemunda(20) profundum
Turba lacum, & rupis Traustanidos(21) antra relinquunt,
Et manus Istricola in bellum ruit aspera Lynzo(22).

(1) Carinthiæ limites moresque gentis *Syluius* in Europa scribit.

(2) *Villach* vulgus appellat, oppidum est famosum, ditione Antistitis Bambergensis.

(3) *Luentz* oppidum intelligit, a quo vallis ipsa nomen accepit.

(4) Hæc clara est sede episcopali, cuius Antistes olim inter sacri Imperii proceres numerabatur.

(5) Hoc est, *quinquaginta pedites gerentes bebras*. *Bebra* autem est teli genus. Nomina & genera telorum adnotauit diligenter *Crinitus*, libro tertio & decimo, de honesta disciplina.

(6) Et hanc *Syluius* describit. Oppida recensui libro primo. De Drauo inferius

(7) Sic sine diphtongo scribendum, ab oppido *Gretz*,

(8) Accolæ fluminis Draui referunt, aliquando maximam vim serpentium visam in flumine.

(9) Huic Comites præfuere patrum nostrorum memoria, quo iure in Austriacam domum abierit primo relatum est. Antiquitatem loci referunt veterum Romanorum inscriptiones & monumenta, quorum multa collegimus, dum illic ageret Cæsar *Maximilianus*.

(10) Nos *Pettau* vocamus, & ipsum oppidum vetustate nobile.

(11) Viennæ, vt dicam inferius.

(12) *Krems.*

(13) *Stain*, oppida Austriæ inferioris ad ripam Danubii.

(14) Oppidulum *Rhetz* dictum significat, nobile musa *Gracchi Pierii*, ad quem *Celtes* noster elegans in mores aulicos scripsit carmen, lib. Odarum secundo, si forte requiris.

(15) Pagus est *Mantra* dictus, non ignobilis ob soli fertilitatem.

(16) Scilicet montis, quia patria voce *Kalenberg* dicitur. Hunc de Parocho suo exteris notum fecit, cantatissima fabula posteris per rythmos tradita.

(17) Prouincia Anasi, *das Land ob der Enns*, cui a fluuio *Anaso* nomen est, olim Norici Ducatus portio, tradita est a *Friderico* primo Austriæ Principibus titulo Marchionatus sacri Imperii, qui & tum ipsam Austriacam Marchiam iussit esse Ducatum, vt legimus apud *Ligurinum* Poetam nobilissimum.

(18) Hac ædificiis clarior vrbs alia non est in Anaso.

(19) Incolas oppidi *VVels*, quod alluit Trauna fluuius. Insigne morte *Maximiliani* Cæsaris, patria *Erasmi Strenbergii.*

(20) *Gemünden* oppidum ad lacum Traunæ intelligit.

(21) Mons est ad Traunam fluuium editissimus, quem accola vocat *Traunstein.*

(22) Ad Danubii ripam situm est *Lyncium* nobile Anasinæ regionis emporium, vnde dixit *& manus Istricola.* Hic obiit Cæsar *Fridericus* pater *Maximiliani.*

Ii signa extollunt Aquilæ, Martisque futuri
Festinant auidi, pars læuam ancilibus(1) *ornat,*
Præmunitque latus framea, pars more Catheias(2)
Teutonico gerit, & loro prædestinat ictus(3).
Gemmatoque omnes auro, tortisque refulgent
Torquibus, armati proceres, galeisque micantes
Coniferis, duro gestant humeralia ferro,
Thoracem connexa super, rapit æquora cursu
Miles, & æripedem impellit cataphractus anhelum
Goricius, sacraque fremens volat agmen ab vrbe(4),
Qua se Noriciis(5) *Atesinum vallibus infert,*
Vastaque percussis liquere incudibus æra.
Nigrantes populi, cæcisque horrenda cauernis
Sbotia(6), *& armatis campus deferuet Halæus*(7)
Ciuibus, ardentes qui deseruere Salinas.
Et iam nubiferas linquunt castella per alpes
Durati niuibus populi, & qui diuitis arces
Circum habitant Tyroli, regio quo nomine dicta est.
Inde Tridentini(8), *& populi venere bilingues*(9)
Bessenii, Cornique, & plebs cetrata Salurni,
Bolzanumque(10) *ferax mercis*(11), *cogitque morantes*
Clusinos ea fama duces(12), *tua Bryxina proles*
Ante omnes visa est sumptis fulgentior armis.
Parte alia vallis circundata montibus altis
Quadriuia(13), *hæc patribus dicta est Amnaona priscis,*
Tela capit, falces Trameni(14) *conflat in enses*
Vinitor, impellitque acres ad munia belli
Cura Ameranæos(15), *atque Octumiudicum ad oram*
Peruenit rumor Rhætbique ex alpibus altis
Tyrrhenamque manum(16), *& celeres egere quadrigas.*
Algoui(17), *& armigeræ pubes animosa Briganti*(18)
Pilati aduentant, plenas Constantia lintres
Telorum impellit remis, longeque resultant
Per Venetum vecta arma lacum, propiusque videtur
Incola neglectis ferri Neleburgius agris,
Ad bellum fremit Hegouius, similique furore
Corripitur Rotheburga manus, Nicerumque remensa
Soncouiis se iungit equis, tacitusque furentem.
Nec te Friburgi, nec vos nemora atra(19) *silebo,*
Fraxinea horrificas vibrantia tela per vmbras,
Nec non Vindelicus, & qui nunc fertur in illis

Esse

Esse locis, iuxtaque Alpes colere arua Sueuum(20)
Ingentes clypeos aptare, & pila videres
Fœdere coniunctum magno(21), *sunt longa relatu*
Principia, atque olim variis orientia caussis.

(1) Ancile posuit pro scuti genere. Ceterum de ancilibus lege *Plutarchum* in vita Numæ Pompilii.

(2) Germanorum propric telum erat, & meminit *Maro.*

(3) Quia cum feriebant loro, quo telum alligatum erat, retrahebatur.

(4) *Inspruck* intelligit, quam *sacram vrbem*, puto, ideo appellat, quod Cæsar eam velut præcipuam sedem frequentarit.

(5) Sequitur hic *Strabonem*, qui Ænum *Atesinum* appellat, & idcirco Poeta inferius de Anaso flumine dicit: *Dubiusque binomine ripa*, intelligens fortasse illud appellari oportere etiam *Ænum.*

(6) *Swatz* oppidum significat, cuius & meminit *Picus* in Staurosticho.

(7) *Hala* est vrbs opulenta mille pass. ab Æniponte.

(8) De his inferius.

(9) Duas callentes linguas, nempe Germanicam & Italicam. Sunt autem e pagis quos proximo nominat versu.

(10) Nos *Botzen* vocamus.

(11) Propter mercatum qui illic in anno bis celebris est.

(12) Non satis intelligo quid velit, quamquam scio *Clusam* oppidum esse, per quod e Brixina transitus fit a proficiscentibus ad Bolzanum. De Brixina inferius.

(13) *Codobrium* nunc vulgus vocat. Dicta est *Amnaona.* Rationem nominis nequiui hactenus inquirere.

(14) *Traminium* pagus, vino, quod in collibus nascitur præcellens, nobilis, exportatur in exteras nationes, Baigariam, Sueuiam & Rhætiam.

(15) Ab *Amerano*, quod oppidum est, vt dictum est, Tyroli arci, a qua regio ipsa Tyrolensis dicta est, vicinum.

(16) Quoniam Rhætus ex Tuscia venit, & eam partem inter Alpes & Istrum habitauit, quæ hactenus ab eo Rhætia dicta est, autor *Trogus* libro vicesimo. Idem scribit *Plinius* capite vicesimo tertii.

(17) Inter Rhæticos olim connumerati.

(18) Diluit errorem quorundam doctorum virorum, qui asseruerunt Constantiam Brigantium esse, cum Brigantium oppidum sit seorsum a Constantia, Hoc lacui Brigantino nomen indidit, quem *Plinius* facta literæ vnius transpositione *Bigraminum* vocat.

(19) Id est, gentes nigræ siluæ, quæ sic nostra lingua appellatur, & est pars Hercyniæ.

(20) Transmigrationes gentium in dies fieri manifestum est. Sueui in media fere Germania positi olim erant lata gens. Nunc autem Sueuiam intelligimus Vindeliciam & partem Rhætiæ, & idcirco dixit, *qui nunc fertur in illis esse locis.*

(21) Originem refert fœderis Sueuici. Hic duas refert caussas, tertiam scribet, vbi de Norimbergensibus loquitur, de quibus copiosius *Nauclerus.*

**Burgouiæ (vt memorant) tellus, atque oppida, quæ inter*
Vindelicos Istrumque iacent, subiere Georgi
Boiugeni imperium, qui late extendere fines
Inuigilans, auro prædiues & vbere glebæ
Sub iuga consilium crinitos Marte Sueuos
Posse trahi cœpit, vicinaque protinus arua
Occupat, & trepido potitur vi Martis Otingo(1),
Deuictique sacras Rocheburgi(2) *sæuit in aras*
Hac primum populos coniunxit origine fœdus.
**Ast alii diuersa, & te*, Friderice, *recensent*
Fœderis autorem, qua tempestate potentes
Inuasit Venetos senior Tyroleius Heros(3),
Raptaque Regini ducibus sunt mœnia Boiis.
Tertia iam causa est, alio se differet alma
Calliope, nunc & populos, & missa canemus
Auxilia, & iunctas bello memorabimus vrbes.

* Primam dicit caussam. Ducem *Georgium* Bauariæ cognomento *diuitem*, qui Sueuos sub iugum mittere deliberauerat.

(1) *Oetingen* pagum agri Burgouii intelligit.

(2) Cœnobium est in eodem agro *Rockenburgum* dictum, iuxta oppidum *Weissenhorn.*

* Secundam caussam vult *Albertum*, qui Reginonem, id est, Ratisponam vrbem Imperii occupauit. Hoc autem fœdus sub

Friderico Augusto ictum est primo, tum confirmatum a *Maximiliano* Cæsare filio.

(3) *Sigismundus*, Tyroli Princeps, ille omnium sua ætate Principum liberalissimus. *Albertus* enim Bauariæ Dux, vt a *Sigismundo* heres Tyroli fieret laborauit, aliterque fieri non posse animaduertit, nisi astu vteretur. Persuasit *Sigismundo* vt bellum sumeret contra Venetos, ac sua reposceret, vt is pecuniis & viribus extenuatus cogeretur postea *Alberti* vires ac auxilium requirere. Rei *Fridericus* Imperator non ignarus prudentia sua ita egit, vt a *Sigismundo* heres interim crearetur, quod vt quantum posset *Albertus* turbaret, Ratisponam occupauit, ac arma contra *Fridericum* sumere velle videbatur, quare *Fridericus* cum Sueuis fœdus percussit, exactisque hostibus Reginonem recuperauit.

Prima Moguntiaci(1) *micuerunt agmina ab oris*
Bertholdi(2), *sequiturque* Iacobus(3), *& almus* Vriel(4)
Zolrensis*que sacer*(5), *& tanti Martis origo*(6),
Boiugena Albertus(7), *multis legionibus arce*
Munychia(8) *properat, generisque is Norica rura*
Per seriem repetit, Rugorumque aspera Princeps(9)
Gesta Filectei(10) *referens animosa Tyranni.*
Bella inhiat, priscoque acres descendere regno
Cassubios secum(11), *& venturo Marte frementem*
Vandalon aspiceres. Virthymberzentius *Heros*
Instruit antiquos Decios(12), *montanaque proles*
Prosequitur Pelegarda(13) *ducem, qui turbine belli*
Innumeros scribit populos, & auita reposcit
Oppida, trans Enti ripas(14), *quantumque laboris*
Hauserit is bello, post me admirabitur ætas.
Tu quoque Dux Badæ, *non inferiora secutus*
Auspicia ad Martem properas, qua cana vetustas
Antonina tuis ostendit munera(15) *thermis.*
Primus & hic ordo est(16), *arasque, & sacra relinquit*
Fana Moguntiaci, delubra, ignesque Lyceos(17)
Relligiosa cohors, vadit nec segnior illis
Campiduna(18) *phalanx, atque Eluagensius*(19) *hasta*
Insignis miles, populus Salmonidos oræ
Villaque(20), *Augiæque minor*(21), *Vineæque*(22) *Rotumque*
Bergi(23) *opus accelerant, æterna nec abfuit aris*
Vesta suis(24), *trepidas campo, quæ fuderat alas,*
Pone Hugon(25), *fratresque duo*(26), *fœcundaque proles*
Natorum, & paruo properat Volfangus *Otingo.*
Zolrensis*que ferox alter, Pincernaque magni*
Imperii Albertus *veteri mouet arma Lyburgo*(27).
Quique equites ducit saxosa Elephantis ab arce(28),
Præterea innumerum genus alto a sanguine cretum.

(1) Sueuicum fœdus trifariam diuisum erat. Primi in eo Principes erant. Secundo Prælati, Tertio Ciuitates. Et hunc ordinem sequitur Poeta.

(2) Huius vitam *Bertholdi* e familia Comitum Hennebergiorum, auunculus meus eleganter scripsit.

(3) A *Liebenstein*, equestri familia natus.

(4) Et hic e clara eius ordinis *Gemmingorum* stirpe fuit. Cui successit, qui nunc cum Magdenburgensi & Halberstatensi Moguntinam tenet ecclesiam, *Albertus* e Marchionibus Brandenburgensibus natus patre Electore.

(5) *Fridericus* Episcopus Augustensis, ex *Comitibus* de *Zollern*.

(6) Id est, caussa tanti belli, vt libro primo relatum est.

(7) Eorum scilicet, pater, qui hodie Bauaris imperant.

(8) *Monachium* intelligit claram Boioariæ vrbem, & Principum sedem. Dixit autem *Munychia* ad græcum nomen.

(9) Marchionem *Casimirum* intelligit.

(10) Is bellum cum *Odeacro* gessit, vt diximus primo libro.

(11) Alludit ad titulos, quibus etiam hactenus vtuntur Margrauii.

(12) Vt se Decii pro rep. vouerint, pulchre scribit *Gellius*, & meminit *Eusebius* libro

libro Temporum. Tu autem intellige *Decios*, id est, *Teccenses* populos, quorum Duces suam ad Decios referebant originem. Horum ditio accessit Regulis Wirtembergensibus, vt *Nauclerus* ostendit. Vnde se *Duces* hodie *Teccenses* appellant.

(13) Comitatus *montis Pelegardi* subditos intelligit, cuius titulo etiam hactenus vsi sunt Principes Wirtembergenses.

(14) *Æneam* hunc fluuium *Capnion* appellat, de quo inferius latius dicam. Alluit vrbem Phorcensem.

(15) *Antonius* illic multi nominis thermas ædificauit, vnde adhuc Germanico nomine a Thermarum nomine *Baden* appellatur.

(16) Hactenus de principibus, nunc de Prælatis.

(17) *Augustensem* Episcopum intelligit a Lyco flumine, vt supra dixit, *matresque Lycea.*

(18) *Campidona* dicitur vulgo, oppidum iuris Imperialis, cuius & *Celtes* meminit, Germanice *Kempten.*

(19) *Elvvangensem* intelligit. Est locus ecclesia insignis, quæ sacri Imperii Principem, nomine Præpositi sustentat.

(20) *Salmansuiler* cœnobium est insigne, cuius Abbati parent coloni multi, ideo dixit *populus Salmonidos ora*, pro terræ, regionis, ditionis.

(21) Est enim & maior, quæ *Reichenau* ab incolis appellatur, quæ & ipsa olim eminentissimum Imperii Principem sustentare poterat. In hac Marci Euangelistæ corpus ostenditur.

(22) *VVeingarten.*

(23) *Rotenberg.* Sunt & hæc cœnobia quorum Abbates coniuncti fuere in Sueuico fœdere.

(24) Indicat Vestalium quoque cœnobia in eo fœdere coniuncta fuisse.

(25) *Comes* a *Monteforti.*

(26) *Ioannes* & *Viricus.*

(27) Nos *Lymburgum* dicimus, coactus versu dixit *Lyburgum.*

(28) Interpretatus est germanicam dictionem. *Comitem* enim intelligit de *Helffenstein.*

**Tertia dein veniunt coniunctis fœdere magnis*
Vrbibus auxilia, inprimis ad munia belli
Turma Argentorato(1) violentior exit equestris,
Hinc Augusta, sacro tantum quæ surgit alumno(2),
(3) Quæque emensa vltra est feruentem littora zonam(4)
Nauibus oceanum(5), & rubri trans littora, nouit
Quæ Regum imperia, & qua Calecutidos oræ(6),
Taprobanesque altus declinet Delius vmbras.
Nec non Vindelici, tellusque Licatia secum
Armantur, campoque fremit gesata iuuentus(7)
Alerio(8), & gelidi complentur milite ripæ
Pegnitii, propere qui regna inuadet Othonis(9).*
Pone Vlmanatum placido decurrit ab Istro(10)
Turba ingens hominum, Niceroque Eslingides alæ
Nec non & vacuum fontem liquere salutis(11)
Gens habilis pugnæ, sequiturque ardentior Hallis,
Norlingique hominum, genus implacabile pugnæ.
Quæque tenet patrium collis sibi nomen ab vmbra
Antiquis memoranda viris, hic Flauius aras
Præclaras statuit, armisque eiectus ab Istro
Æneadum prius, his consedit Rhætus in oris,
Vnde etiam priscis dicta est hæc Rhætia tellus.
Lindauiumque feros telo, remisque Brigantas(12)
Muniit, & sacrum petiit Gemyndia fœdus.
Incola Memmingi, Bibracumque, & Vimpina currus
Aptant militiæ, atque alio sese ordine(13) rursum
Campiduna armat legio, visuraque primum(14)
Verdea Austriadas acies & Martia tela.
Villaque Fullonis(15), turba & Luthyrchidos oræ,
Auleniumque vetus, & formidanda Buchori(16)
Insurgit pubes, alia ratione(17) nec vllo
Fœdere coniunctus bello furit Hassius *heros.*
Visus & vmbriferis rapidas diffundere ab antris
Melibocus(18) turmas equitum, longumque frementes
Abnobii montes, & quas non suggerit ordo,
Mille animæ properant variæ & sine nomine gentes.

*Tertium

* Tertium locum ait in Sueuico fœdere ciuitatibus datum.

(1) *Strasburgo*, de cuius nominis ratione aliquanto pluribus agemus libro octauo.

(2) Allusio ad *Matthaeum Langum*, Cardinalem Gurcensem qui patricia gente Augustensi ortus.

(3) Laus Augustensium a mercatura.

(4) Orbis terræ per quinque zonas siue fascias pro rerum diuersitate discernitur. Lege *Plinium* in secundo, *Macrobium* eodem de Somnio Scipionis, *Martianum* libro sexto, *Maronem* primo Georg. *Tibullum* quarto, *Claudianum* primo de Raptu, nostrum *Richardum* libr. octauo.

(5) Dicit *Horatius* fuisse eum audacissimum, qui primus fuerit nauigare ausus. Hanc humanam temeritatem eleganter *Claudianus* cecinit in præfatione *Raptus*, & *Seneca* in Medea.

(6) Ad quam nauigatione per Lusitanos reperta nauigant. Sensus est opinor, nouerunt mercatores Augustenses, in quam partem sol declinet vmbras suas iuxta illud *Lucani*, *miratur vmbras non esse sinistras*. Nam illi qui habitant Taprobanem vel Calecutium, habent contrarias vmbras a nobis. Nam existente sole, verbi gratia, in tropico cancri, cum ad nos maxime accedit tendentibus nobis ad occasum, vmbræ sunt dextræ, illis item ad occasum tendentibus, sunt sinistræ, rursus cum per austrinam plagam nauigant Taprobanem versus a Gadibus fiunt illis vmbræ dextræ, nobis a septentrione in orientem sinistræ. Nec iis qui extra zodiacum positi sunt mutantur, nisi quod accessione vel remotione solis longiores fiunt aut breuiores, vt per gnomonem facile colligere possumus, quare miror, *Plinium* ita facile errasse, constanter asserendo, nihil habitari in terris, quam quod zodiaco subiacet, monstra autem in siluis gigni, quoniam Venus duos gradus latitudinem zodiaci excedit. Si autem ita esset aliquando & nobis etiam, vt in Syene contingit, vmbræ fierent a vertice. Sed quidquid a Syene septentrionem versus incolitur, extra Zodiacum est, quantumuis enim accedat sol ad nos, siue ad cancrum, vmbræ nunquam cadunt nisi obliquæ ad septentrionem.

(7) Id est, *telis Gallicis armata. Gesos* viros fortes dicebant, vnde Poeta inferius dixit, *quos misit Gallia Gesos.*

(8) Norinbergenses vocant *Haller VVyse*. Locus est ad ripam amnis Pegnesii peramœnus. Lege *Celtem* capite quarto in descriptione Vrbis.

(9) *Oden VValt* a nostris dicitur, siue ex *Othonis* Imp. donatione Amberbacensis cœnobii, siue ex loco non ignobili *Odonoheim*, vbi *Otho* in venationibus pernox agebat, vt idem *Celtes* in libro iam citato scribit.

* Ducis, & hoc dicit propter oppida, quæ a Palatinis tenebantur.

(10) Quoniam paulo supra Vlmanates in Rhætia oritur Danubius, vt suo loco dicemus.

(11) Interpretatio vocis Germanicæ *Heilprun*. Quod oppidum est haud incelebre iuris Imperialis.

(12) Intelligas illos, qui Brigantinum lacum accolunt. Nam de Brigantio oppido superius scripsit. Brigantinus autem lacus dicitur Constantiensis. Acronium & Venetum *Pomponius* appellat, alibi Poeta *Tiberii lacum* dixit, eo quod, vt refert *Strabo* Tiberius illo ad inuadendas Sueuorum gentes vsus est.

(13) Quia superius propter prælatos dixit, *vadit nec segnior illis Campiduna phalanx*, hic autem propter ciuitatem ipsam *Campiduna armat legio.*

(14) Vt paulo inferius scribit. Cæsar primo Danubianam Verdæam versus castra mouit.

(15) *Pfullendorff* oppidulum, vt & *Leutkirch.*

(16) In tertio pede videtur peccatum in syllaba. Sed idem facit Maro. *Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.* Adi *Seruium.*

(17) Lantgrauium Hassiæ seorsum ponit, quia alia quam fœderis ratione venit ad hoc bellum.

(18) Mons est Westfaliæ, vt etiam Abnobii, qui ex alpibus, vt dictum est, continuo facto iugo in Westfaliam protenditur.

**Principium interea belli seriesque futuri*
Diuiditur, variisque fremunt regionibus arma;
Dux siquidem Decius(1) *vexilla volantia ripis*
Diffundit Niceri; Cubos(2) *Rhenumque lacessit*
Lantgrafii *furor, & cetratum*(3) *Bacteron*(4)*vrget.*
Quique excelsa colunt Segduni(5) *mœnia patres*
Hercynia in magna, qua regnum, atque oppida Othonis
Antiqui steterant decertauere, potentes
Trans quoque Alexander *Rheni furit agmine ripas,*
Pellæis qui claret auis(6), *& nomine Regum.*
Nec minor insurgit contra violentus Odechi
Mœnia Burgrauius *Princeps, atque instruit arma.*

* Diuisio belli.

(1) Wirtembergensem intelligit, superius enim dixerat *VVirthymberzentius heros Instruit antiquos Decios*, vt inferius latius indicabimus.

(2) *Cubi* a *Chaubis* differunt. *Cubi* enim citra

citra Rhenum in Germaniæ: Chaubi vero vltra in belgica ripa sunt.

(3) Id est, *scutatum*. *Cetra* enim scutum erat rotundum & breue. *Liuius* Cetratorum militum in Macedonico bello meminit.

(4) Nam *Bacteri* & *Bructeri* dicuntur, qui, vt Poetæ videtur, Westfaliam tenuerunt.

(5) Sequitur opinionem quorundam, qui dicunt ex distantiis *Ptolemai* colligi Norimbergam *Segdunum* posse appellari. In qua sententia *Celtem* Germanum Poetam alioqui eruditum fuisse video, qui singulari opere Norimbergam celebrauit.

(6) Alludit ad nomen Alexandri. Iuuenalis, *Vnus Pellao iuueni non sufficit orbis*.

At Cæsar trepidas inuadere destinat vrbes
Norici, & Albertum *secum coniungere castris.*
Iamque sui armantur populi, iam pila Sueui
Gestabant humeris pedites, circumque Lycæa
Littora perfremere, & Martem incusare morantem,
Tandem magnanimus phaleris ardentibus auro
Cæsar equum ascendit, circumdatus agmine magno
Armatorum hominum, cui duro cassida ferro
Suffultos operit crines, & lamina pectus
Ægidos, & lateri feruens effulminat ensis.*

* Thoracis. In priuatis enim personis thorax dicitur: cum induit Imperator ægis dicitur, vt est apud *Martialem*. Poetæ item Ioui attribuunt, & Græci *agiochum Iouem*, id est, habentem ægida dicunt.

† Mittitur interea iuuenis, qui more parentum
Indicat bellum, claregatumque(1) *per vrbes*
Pergat, & elato baculo fera nuntiet arma.
Austriades igitur rebus sic rite paratis
Verdæam petiit, qua se Vernesus in Istrum
Ingerit, & vasto condit sua nomina fluctu.
Visaque vt inuicti splendentia Cæsaris arma
Formido inuasit proceres(2), *qui fœdere iuncti*
Hostilem in cædem, & bellum commune ruebant,
Omnia ne Cæsar late sibi vendicet armis,
Pacta soluturus, totumque repente subactum
Noricon asciscat; talisque it rumor ad vrbes
Illius aduentu trepidas, ceu subter anhelans
Tellurem quateret Boreas, & verteret imo
Fundamenta domum, quo summa palatia, templa,
Ingentesque cadunt turres, planctusque, timorque
Gliscit, & exangues pressant(3) *ad pectora natos*
Sollicitæ matres, fugiuntque labantia tecta.
Armorum interea strepitus, clangorque tubarum
Ingens auditur, subterque meabilis horror
Fertur aquas, Istrique meat spumantis ad aulam.
Tunc subito vt magni tumefactas perculit aures
Danubii, excelsa madidum caput extulit vnda
Numen, & a summo palantes prospicit amne
Austriadas, motasque vrbes, atque obice postes
Muniri, & circum rapidam sua mœnia pubem
Lethiferos lapsus, vastosque locare molares.
Tunc Xantho Beoremque vocat(4), *quibus imperat almos*
Acciri Diuos fluuiorum, qui sua pulsant
Littora, & in gremium recipitque fouetque cadentes.
Protinus obliquo fluctus secat vtraque motu
Immanes, pars inferior tenus inguine pisces
Spumea tortilibus propellunt æquora caudis.
Virginis os, vultusque illis super eminet algam,
Et proni in fluuium crines, Hysinenia quales
Leucothoe(5) *diffundit aquis, aut subdola Siren*(6).
Nec mora aut similes, iunctæ Vlmanatibus ambæ

Incubuere vadis, Reginique æquora vasti
Straubingumque petunt, dein fœtam mercibus vrbem
Augusto augurio(7)quondam quæ condita fertur
Petauium(8), & latis properantem cornibus Ænum
Exuperant, sacrique inuisunt mœnia Lynci(9).
Mox vbi naufragi subter vada cæca Trudeli(10)
Danubiana fremit nequicquam adeunda Charybdis.
Errantes vbi sæpe rates absorbet hiatus,
Interque & cautes, & saxa sonantia voluit.
(11) *Hinc Cremesum, & magnæ pallatia culta Vianæ*
Prætereunt celeres, nec non antiqua superbi
Mœnia Claudonyi, Phlexique, & Amantina linquunt
Littora, Lussoniumque ferax, & Iazigis oram,
Siluicolasque alto trepidantes vertice Dacos
Videre, & Mysos, quis lac mulgetur equarum(12).
Iamque Triballorum fines, iamque arduus Hæmus
Visitur, & gelidi regio transcenditur Axii
Vsque etiam Peucen, & qua septem ostia voluens
Præruptum in pelagus, vasto cum murmure fertur
Ister, & vndarum trepidum subit agmine Pontum.
Adnantes fluuios adeunt, & nuntia portant
Verba, & solliciti mandato Numinis vrgent.

† Hic mos seruatur vsque in hodiernum diem a nostris.

(1) Antiquo vsus est verbo, cuius meminit libro primo *Titus Liuius*. Est clarigare nihil aliud, quam clara voce ablata repetere. Romani siquidem cum alteri bellum indicere volebant, patri patrato, quod genus sacerdoti erat, demandabatur prouincia, qui ad fines hostium profectus clara voce bellum indicebat, vnde clarigo verbum. Poeta propter versum dixit *claregatum*.

(2) Albertinos scilicet, & hinc fictio Danubii inferius, per quam, vt in notatiunculis marginum legi, Principum suspicionem significauit. Vnde subitus Cæsaris ex Norico discessus, quamquam & fluminis eadem tempestate incrementum fuit maximum, & ingentes pluuiæ.

(3) Maro, *Pressabimus vbera palmis.*

(4) Nymphas Danubii. *Xantho* accusandi casus græcus, vt illud Ouidii, *Miseramque relinquere Dido.*

(5) A flumine quod prope Thebas labitur.

(6) Quoniam cantu somnolentos facit nautas, inde nauim mergit. Apud *Homerum* Vlysses sociorum aures cera obturat, ne Syrenum cantum audirent. Est & Syren insecti genus, api non dissimile. *Suida* autore.

(7) Alludit ad nomen, quia a volatu auium dicta est.

(8) *Patauium*, augusto enim augurio condita fuit, vt etiam in Italia *Patauium*, antiqui enim vt de Romulo & Remo legimus, nullibi vrbem condebant, nisi prius captato auium augurio: qui mos in frequenti vsu obseruandi scilicet auium volatus, fuit apud Germanos. *Tacitus* est autor, & nos libro primo diximus.

(9) Propter *Fridericum* Augustum dixit, vbi diu permansit.

(10) Alludit ad vocem nostram *Strudel*, qua locus ille in Danubio periculosus nauigantibus significatur. Primo autem inter cautes ingenti boatu fremit aqua, vbi hærent aliquando naues & dehiscunt, & hanc scyllam dicere possumus, mox charybdis superanda est, vbi aqua quodam vehementi rotatu voluitur, adeo vt non nisi validis remis nauis euadat. Significauit ergo vtrumque periculum, cum *vada cæca* dixit & *charybdim*.

(11) Prosequitur nympharum cursum pontum vsque diligenti locorum descriptione.

(12) Id recitat *Strabo* vbi de Mysis loquitur. Idem duas ponit Mysias, alteram Olympicam, alteram circa Caycum & Pergamenum agrum vsque in Teutraniam & Istri ostia. Est autem *Homeri* hemistichium, quamquam non ignoro nonnullis videri *Homerum* ponere Mysios in Asia. Poeta tamen sequitur opinionem eorum, qui volunt *Homerum* meminisse Mysiorum in Europa vltra Istrum, quos alii Mœsios vocant, ex autoritate veterum marmorum, quamquam a Græcis ambo Mysii appellentur.

(1)*Principio ante omnes Perseæ cursibus vndæ*
Conueniunt æquis, & Campidunius Iler
Deserit Algouios, genus insuperabile bello,
Diuitis hinc Vlmæ descendit Plauus ob oris,
Burgouiusque(2) altas infertur Gynsus ad vndas:

Danubii, & de se dictam præterfluit vrbem(3).
Ramilachumque rapax, longaque in valle refusus
Præntius, & felix Laugeno Verghus alumno,
*Mox Egue, *Zusimique(4) amnes, Vernessus ad alta* *al. Zuzimi
Spumeus euoluit Verdææ mœnia cursum.
Infra autem strepitus velocis Smutteris ingens.
At leni contra descendere gurgite Egyssus
Auditur, planisque Lycum stupet accola ripis
Sic fluere, & rapido nymphas vlulare sub amne.
Iam properat Suter, & Parrhi violentior alueus
Arsacidesque Ilmus, & tu quoque turbidus vndis
Altimula, gelida allaberis amne Chehelas.
Hunc & Abis, Rhegusque minax(5), & Nabus ab antro
Pinifero, mitisque Laber, Iscrisque fluenta
Pone ruunt, nec Phylsa minor, quem Volphagus æquat.
Ripaque nec cursus voluis Gyssæa minores
Vastior. at longas interluis(6) Aenus Alpes
Labentemque cies Boiorum a montibus Ilsum.
Rhenauique Auarum fluctus, Nymphæque sorores
Grenyseæ(7) properant, Gemundæisque refusus
Traunus aquis, Anasusque(8) volat, dirimitque potentes al. Inasus
Austriadum populos, dubiusque binomine ripa
Laureaci, in vastum cursu deuoluitur Istrum,
Nec non Orcyniis Nendus de montibus ortus
Miratur, vitreum longe quanto impete fertur
Herlacium, quantasque trahit celer Ipsyus vndas,
Vtque rapax simula Styriis ruit Erlaphus antris
Venaque Pylachii lenis, fontesque Melyci,
Nec placidis te campi vadis, nec Trasine silebo,
Nec te, quod retinet regio prope Tullia nomen
Pone Vienna Deis nostris sacer. hoc quoque montes
Oppidaque, & priscæ gaudent cognomine siluæ,
Piscosusque Physa, & tranabilis vnda Sueci
Hinc Leyta Austriadum, dirimit qui Pannona terris
Marcomanumque assurgit aquis, quibus altera ripa
Danubii increscit, Carnuntique astrepit vrbi,
Cæruleusque Arabon, Styriis de cautibus ora
Attollens, veteris disterminat arua coloni.
Nec piger it Granis, Boghusque, sed amplior illo
Sarmaticis se mole iugis euoluit in Istrum.
Mox Drauus impatiens(10) vndarum examine vasto
Perstrepit, & spumans fluctu diuerberat astra,
Intonat hic Istro, & contra nitentior vrget
Et saxa, & montes, & fluminis antra profundi.
It Saus interea, & magnis allabitur vndis,
Squamigeris inuectus equis, hauritque morantem
Imperturbati Drinonum littoris amnem,
Sollicitatque Dei monitu, longumque Tybiscum
Carpathio ciet ore iugo, qui fessus in antro
Sederat, & secum requiescere iusserat vndas.
Nulla mora vt sensit se terque quaterque citari
Prosilit ingenti strepitu, quo curua reclamant
Littora, quo siluæ, & saxorum impellitur agmen.
Et iam Sardonio trepidat de vertice Moschus,
Miranturque Daci tumido properare Rhabosum
Gurgite, & inflexi turbari stagna Marisi(11),
Nympharumque choris sublimis ire Ciabrum
Vluifer(12) attonito cursu metuendus Alutas

Vndas quadriiugo spumantes verberat axe;
Extremusque venit Mysorum Hierassus ab oris.

(1) Res miræ indagationis pariter & ingenii. Sexaginta enim flumina, quod a nullo hactenus factum, recitantur, quæ in Danubium exonerant, cuius opinionis est *Plinius*, & *Solinus*.

(2) Quia per Burgouiam labitur.

(3) Scilicet *Ginspurgum*.

(4) Legendum, *Mox Egue*, *Zuzimique amnes*.

(5) Sine aspiratione scribe *Regus*.

(6) *Aenus* diuidit dipthongum, vt etiam in hac dictione *Pontanus* fecit.

(7) Sorores dixit propter duo flumina hoc ipso nomine appellata. Sic superius *Perseas vndas* dixit, duo intelligens eiusdem fere appellationis flumina, quæ statim ad ipsum fere Danubii fontem ingrediuntur.

(8) Vel *Anasus*, vtrumque autores vsurpant, alterum autem frequentius.

(9) Quoniam, vt dixi, *Strabonem* sequitur, qui dicit *Atesinum* appellari, quem nunc nos *Ænum* dicimus, ac *Ænum* fortasse non incongrue dici posse *Anasum*, quoniam, si interualla locorum colligimus ex *Ptolemæo*, anceps sum vtrum *Anasus* dici debeat *Ænus*, aut quem *Strabo Atesinum* nominat. Tamen hac in re vt cuiusque erit iudicium, ita sentiat, alibi tamen *Atesinum* dicit *Ænum*.

(10) *Tacitus* inquit Drauus *cursu vehemens*, Sauus *autem placidus fuit*.

(11) Meminit *Strabo*.

(12) Ab *vlua vluifer* legendum.

Sic turmatim omnes vasto cum murmure fontem
Istri adeunt magni, limenque, & Numen adorant
Vndarum, sedemque sacram, fluuiumque potentem.
Hic ortu gelidis(1) *sacro caput exerit vndis*
Ex leni, sic fama, iugo, fuit Abnoba nomen
Olli, sed vocem(2) *iam mutauere priorem*
Monte sub aerio, quos Rhætia pascit, Adula(3).
Extemplo sed aquis fluuiorum exauctus, oberrat
Immanes populos, & regna exortia gentis.
Lethiferos quod alat pisces(4) *ab origine vanum est.*
Sic etenim ignari patres, mendaxque vetustas
Asserit, Armeniæ ceu fons & Lydia ab ortu
Traduntur partus eniti stagna nocentes.
Nec(quamuis Perses descendat ab alpibus amnis,
Et fontem Abnobium cursuque augescat & vndis)
Credimus hoc non esse caput (5), *quo denique cuncti*
Se referunt fluuii, subeuntque madentia musco
Atria, & immensum tophis surgentibus antrum.

(1) De ortu Danubii autores non consentiunt. Poeta *Plinii* & *Ptolemæi* sententiam sequitur. Apud *Plinium*, Abnobam legimus, item apud *Ptolemæum*, vt diximus, *Abnobiorum* montium fit mentio, quare apud *Tacitum* arbitror legendum ex *leni Abnobæ iugo*.

(2) Ordo est; sed mutauere vocem priorem illi, quos Rhætia pascit sub monte Adula.

(3) *Plinius*, Abnobius *Ptolemæo*. Sequitur ergo vtriusque opinionem.

(4) Locus est apud *Plinium*, vbi de medicinis aquarum loquitur, vbi etiam de hydro stagno.

(5) Constructio; Nec non credimus hoc esse caput scilicet Danubii, quamuis Perses amnis descendat ab alpibus, quod est contra *Strabonem*, qui dicit oriri Danubium ex alpibus.

Porta ingens primo, & scabris domus alta patescit
Porticibus, madidaque ingens specus accipit aula
Flumina, pro foribus custos stat peruigil Esox(1),
Vestibulumque tenent Nymphæ Perseides(2) *amplum.*
At vero introrsum squallentia tecta lacunat
Purpureus murex, conchæ, testæque renitent
Humida saxa inter mediæ, quaque ipse sedebat
Ister erat locus, & pars longa remotior antri.
Iam satur ille annis æuoque verendus, obibat
Labentes musco, viridique vligine crines.
Quem Xanthe formosa pedes, Phialeque, Psecasque
Errabant circum, & pulcherrima Lysianassa

Carpebat

Carpebat Cypriis popularia numina flammis.
Tandem multicauo residens in pumice, cuncta
Perlustrans oculis, fluuiorum stante corona,
Incipit effari: Dubiam sententia mentem(3)
Nostra diu tenuit, totus ne effusus in vndas
Ad mare deferrer, ne me Germanica tellus
Susciperet gremio, nostroque tumesceret ortu?
An vestrum auxilium peterem? nam mi fuit anceps,
Vtrum tentarem, potior sententia visa est,
Vobiscum hæc peragi, summa hæc. iam tota sub armis
Austria agit nostri pilata ad littoris vndas
Agmina, & infertur Boiorum mœnia contra.
Iam strepitus nostras ingens peruenit ad aures
Armorum, atque ipsi pugnaces vidimus alas
Ardere, immeritasque aciem conuertere in vrbes,
Scilicet vt fœdis maculetur cædibus vnda,
Vestraque descendat teter quoque ad ostia sanguis.
Ite ergo & fontes, totasque resoluite venas,
Et tumido lata arua vado, camposque patentes
Mergite, vt Austriadis iter eripiatur, & alto
Immersi fluctu tentent minus aspera nostris
Prœlia littoribus, fœdentque cruoribus amnes.
Vix ea finierat, strepitu gliscente per antrum
Confremuere omnes, resonant caua saxa fragore,
Nec mora, Danubii rursus per magna reuecti
Flumina, corripuere fugam, totisque feruntur
Viribus, atque suos repetunt cum murmure fontes.
At Lycus, & Vinda(4), atque vna Tyroleius Ænos(5)
Detrectant iussa, & tacitum se continet antro
Quisque suo, simulatque, vndas hausisse parentem
Oceanum, & tenui vix posse insurgere ab ortu.

(1) Fingit *Esocem* pro portis aulæ Danubianæ positum, quem nunc *Hausen* germanice dicimus. Capitur in Pannonia frequentius. *Plinius* huius piscis meminit.

(2) Alludit ad duo flumina, quæ statim prope fontem Danubium ingrediuntur, *Persen* & *Perseninum*.

(3) Pollet in orationibus mirum in modum Poeta. Hæc in genere deliberatiuo posita est oratio. Non est impediendum iter Cæsaris, immo est impediendum, tum vrbium vtilitate, quas flumine suo hactenus visus est custodiuisse, tum dedecore suo & fluuiorum, cum propter cædes futuras videat cruore enectorum corporum infectum iri. quare deliberat obstandum, quo minus prœlia in ripis suis committantur.

(4) Propter Sueuicum fœdus, cuius caput inter ciuitates est Augusta.

(5) Quia Cæsar Tyrolanæ prouinciæ Comes est. Nolebant enim contra Cæsarem hostilem animum ostendere.

Ecce ruens Ister vastarum impulsus aquarum
Molibus, exuperat ripas, campisque vagatur
Vndisonans, veluti per Cenchrum vectus Apollo,
Aut fuluum ingressus flammato Hyperione monstrum
Luctantem nigris Nilum propellit ab Indis(1),
Nec tantum increscens superat sua littora Ganges,
Incertus quo fonte cadat, fugiuntque per Alpes
Agricolæ, atque altis nutant in montibus vrbes.
Hic armenta trahit, siluasque & lustra ferarum,
Et saxa, & rupes, atque alta cacumina secum.
Interea rapidos voluunt ad littora cursus
Defrænati amnes, & fontibus ora relaxant,
Vndarum patefacta domus, iam latius alueum
Pandit Iser, gaudetque effundere brachia campis,
Miraturque simul piscosum Rheson abesse(2)
Auxilio: verum ille atris ingrata cauernis
Fata vocans, charam vxorem lugebat Acasten,
Thraicii neptem Regis, quam duxerat ante

Dardaniæ in campis, quam fraus pellacis Vlyssis
Candentes auferret equos, illumque necaret.
Vnde etiam illius voluit de nomine dici
Rhesus, & hunc viuens sic Thressa vocabat Acaste,
Posteritas Regum, & Reginum nominat vrbem(3).
Quique Getas(4)*Mysosque vident, vasto obiice pronam*
Constipant vndam, & contra luctantur in amne,
Camporum iam lata tenet, perque arua viasque
Expatiatur aquis fluuiorum maximus Ister.

(1) Idem etiam dicit *Maro*. Nilum scilicet ab Indis descendere. Vbi *Seruius* dicit, similitudine coloris Æthiopes quoque nigros Indos dixisse. Ego vero Indos in Æthiopia esse non negauerim. *Eusebius* enim in Chronicis tradit, Indos aliquando in Æthiopiam migrasse, Vnde opinio hactenus ineruditorum fuit *Præstem Ioannem* in India vltra Gangem esse, quod falsum Lusitanorum nauigatione repertum est, cum is apud Indos Æthiopiæ sit; non vltra Gangem.

(2) Fabula est de *Rheso* flumine Ratisponæ. De *Rheso* autem Rege Thraciæ, & vt ab Vlysse & Diomede interemptus fuerit, lege *Maronem*: item *Ouidium* in Heroidibus. Fictio autem hæc Ratisponæ fortunam respicit, quæ cum olim florentissima fuerit, nunc ad inopiam redacta est, per *Acasten* pristinas opes & regales pompas significans, per pellacem Vlyssem, Ducem, de quo superius dictum est, intelligens.

(3) Ego in antiquissimis tabulis *Reginonem* inuenio apud *Peutingerum*.

(4) Dicit, qui aquas subministrare non poterant, obiiciebant se cursui Danubiano, vt inde tumefactior redderetur, & transiliret ripas.

**At Rex vt molem vndarum, passimque vagari*
Ingentem aspexit fluuium, longeque sonantes
Auditi fremitus, pulsataque fluctibus astra,
Substitit impauidus, rerumque ignarus adorat
Numina, quæ subter labuntur gurgite vasto.
Quæ vis naturæ est? huc forsitan æquora Nereus
Obiice terrarum conuulso & montibus egit,
Arctoum mersura solum. sic talia secum,
Intorquet telum in fluctus, gemuere sub ictu
Exesi cautes, concussaque littora circum
Ingenti tremuere sono: ceu Iuppiter altos
Fulminibus quateret scopulos, ruerentque per vndas
Annosi lapides, motumque tremisceret æquor.
At Rex armipotens auro, electroque refulgens,
Pergere in aduersas vndas, nec parcere cursu.
Non secus Oceano fertur Neptunus in amplo
Iratus, Pontumque secat, cum littora torquet
Fluctibus, & late vicinas territat vrbes.
Interea fremit Ister aquis, vastumque moueri
Aspiceres cumulum vndarum, contraque sonantes
Irrumpunt fluctus, montesque feruntur arenæ,
Ipse super vehitur curru Deus, altaque miscet
Æquora, & impellit molem, mugitque, fremitque
Horrendum, fluuiosque iubet sua tollere cornua.
Inde acies turbatur equis, iamque acta profundo
Hærent arma vado, iam pila natantia fas est
Cernere, & horrisono demergi corpora monstro †.

* Sequitur Cæsaris & militum in Danubio pugna.

† Ita Palinurus apud *Maronem* appellat mare.

Tunc Rex extollens duplices ad sidera palmas:
**Iuppiter omnipotens, Reges cui cura tuendi,*
Si mortem oppetere, atque anima diuellere corpus
Nos (ait) ordiris, melius precor astrue fatum.
O ter felices, quibus est occumbere bello
Concessum superis, supremaque funera passi

Arma

Arma inter potuere mori. Sic talia fantem
Obruit vndarum globus, & densata volumen
Ingens æquora agunt. tunc Iupiter æthere summo
Despiciens, Irim propere Thaumantida misit,
Hæc addens: Istro, qui iam tenet omnia fluctu,
Dic, coeat ripis, proprioque nec exeat alueo.
Quod nisi paruerit, sumptis delabere pennis
Trinacrium ad littus, aulaque arcesse Sicana
Vulcanum, vt flammis audacem torreat Istrum.
Dixerat. Illa volans iuxta caput astitit amnis,
Atque Iouis mandata refert, flammasque minatur.
Tunc simul atque alta Thaumantida sensit ab vnda
Danubii numen, vectum super æquora curru,
Palantes compescit aquas, omnesque residunt
Numinis ad nutum fluctus, placata quiescit
Vndarum rabies: veluti cum turbine denso
Nigrescit Pontus, ventorumque agmine facto
Vis rapidas aperit Syrtes, atque omnis ab imo
Pulsatur tellus, spumantque ad littora fluctus.
At vero vt flantes linquunt freta cærula Cauri,
In sese redit, & tumidas mare temperat iras.

* Color sumptus ex primo Æneidos.

Tunc Cæsar, iam vincat, ait, nostroque triumphet
Inuidia auspicio†, nunc cedimus, & fore tempus
Quo nos vera fides, seruataque fœdera poscent
Ire iterum in cædes, victosque auferre periclo.
Sic fatus sese paulatim gurgite ab alto
Subtrahit, & Regem sequitur sic cetera pubes.

† Hic innuit suspicionem Principum, de Cæsare exortam.

Interea Diana polo delapsa per auras
Danubium vrgebat dictis, fluuiosque morantes
Maturare fugam, Regemque per aera nimbo
Sublatum, Augustam velox Dea vexit ad vrbem.
Inde Hyleerotem(1), Cynthi quæ sola per vmbras
Secum venari, secumque errare solebat
Fida comes, roseæ mutato virginis ore
Ire in castra iubet, Langum*que affata potentem:*
Cui Rex discedens rerum concessit habenas,
Imperet armatas vrbem traducere turmas
Vindelicam(2). mærens iam se Regina ferebat
In thalamum(3), belli rabiem & crudele querentem
Excidium populis, erat haud oblita suorum
Funera, nec poterat menti dare sola quietem:
Sed longe ante alios Cæsar sibi charior omnes
Cordi erat, & Martis totam suspensa periclis
Ducebat noctem insomnem, dum coniugis illam
Cura subit, pugnæque acris formido fatigat.
Ingressus tecta alta domus, sese obtulit vltro
Cæsar, & ancipitem Reginam his protinus ambit:
Cur mæsta es coniux? quæ te premit anxia cura?
Quin age & inceptos mecum meditare triumphos,
Cum tu victa sacro Regina per oppida curru
Insubresque tuos, Gallosque vehere togatos(4).
His dictis, ingens vestis diffibulat aurum,
Denudatque artus Reginæ, atque oscula libat,
Et fouet amplexu, veluti cum Iuppiter almam
Dardaniæ excepit Iunonem in montibus Idæ.

(1) Ab

(1) Ab more siluarum compositum nomen.

(2) Augustam.

(3) *Blanca Maria*, vxor Cæsaris *Maximiliani*, dum hæc aguntur contristabatur de absentia Cæsaris.

(4) Aliter accidit, nam morte præuenta est, *Togatos* autem dixit, quod Cisalpinis Gallis in Italia toga sit cum Latio communis.

**Et iam clara dies transacta nocte rubebat*
Lampade Phœbæa, bigisque micantibus Eos(1)
Rettulerat miseris curas animantibus ægras,
Protinus armato procedit milite Cæsar,
Prischauium inuasurus agrum, quem fluctibus vrget
Hinc Rhenus, tumidoque humectat spumeus alueo,
Hinc nigra prospectat patrio de nomine silua.
Tunc subito aduentus dubias it rumor ad vrbes,
Nec quid agant gnaræ, secus haud cum carbasa vento
Franguntur, fluctuque graui ratis ipsa fatiscit,
Concurrunt mæsti nautæ, votisque fatigant
Numina, cum decimæ(2)*surgit fragor arduus undæ.*
Iam passim trepidare viri, pars turribus altis
Alpinas aptare sudes, casusque molarum.
Iis formidando torquenda phalarica telo
Armatur diuersa locis, partem timor vrget
Et Diuum auspicia, atque fides violata potentis
Arma sequi Austriadæ, interea Offemburgia Cæsar
Arua petit, circumque vrbis volat agmine muros.
Nulla mora, effusi ciues, & tempora ramo
Palladio euincti, pacem veniamque precantes
Recludunt vrbem, & Regem intra mœnia ducunt.
His actis, rapidas Ophoburgia(3) *in arua phalanges*
Educit, primoque iubet petere ocius vrbem
Legatos, secum breuibus mandata ferentes,
Vt sese dedant ciues, portasque recludant.
Sin aliter, bellum indicant, nec plura locutus
Circumdat valloque acies, & robore munit.

* Rursus Cæsaris expeditio in agrum Brisgouium, vbi Offenburgi oppidi pugna describitur.

(1) Aurora.

(2) Id est, *maxima*. De decimo fluctu, qui tantopere velut a conspirante poetarum choro celebratur extat elegans caput, apud Miscellanea *Politiani*.

(3) *Othobergia* legendum. Nam *Othobergi* arcem a Cæsare expugnatam intelligit, modo illam vrbem appellans.

Iamque Atlantiacas volucrem Pyroenta(1)*sub vndas*
Merserat, & vultum detexerat Oceano nox,
Tunc nigri discors imis Dea sedibus(2)*Orci,*
Quæ secum e furiis vnam coniunxerat atris,
Vrbe furens tota, per nigra silentia noctis
Pugnandi rabiem, subitosque in Marte furores
Effundit, tacitosque efflantia pectora somnos
Excitat, inde abiens ciuesque, vrbemque reliquit
Irarum voluentem æstus, passimque videres
Arma vocare viros, crudo & se accingere Marti.
Dumque huc atque illuc sæuit furor, oria nitebat
Inducens aurora diem, cum Regis ad vrbem
Deueniunt legati, & Serentanus(3) *vt aptum*
(Hunc etenim exiguo fidentem corpore Cæsar
Diligit ante omnes, curasque interuocat altas)
Affatu nouit tempus, sic incipit ore?
Armipotens Cæsar, magno de sanguine cretus
Austriadum, iussit nos hæc mandata ferentes,
Pro re pauca loqui, vult ergo atque imperat, omnes
Vt sese dedant ciues, portasque recludant.

Sin

Sin aliter, bellum præsens indicimus vrbi,
At vos auxilii patriæ, nunc rebus egentes,
Consulite in dubiis. breuiter sic talia coram
Effatus, tacuit. tunc passim murmura vulgo
Exorta, vt primum parua exalbescere Pontus
Tempestate parat, Notus æquora subter anhelans
Euolat inter saxa, imisque remugit in antris,
Vixque refert tacitum per littora curua fragorem.
Tunc discordis Abas excitus numinis(4) *ira*
Pergite, & hæc vestro Regi mandata referte;
Vrbem si cupiet dedi, portasque recludi,
Non verbis, sed Marte petat, bellumque volentes
Expectamus, ait. sic fatus, lapsa per omnes
Voxque, furorque simul, strepituque alta atria clamant.
Nec mora discedunt legati, & sæua reportant
Responsa ad Regem, remque omnem ex ordine pandunt.
Illicet armisono strepuerunt cornua cantu,
Nunc huc nunc illuc cursatur, Cæsar ad arma
Prosilit, & solus cunctis spectatur, & ardent
Illius ante oculos alacres occumbere campis.
Non secus ad ripas Hebri, aut Oeagria rura
Æripedes Mars flectit equos, & turbine fertur.
Alcides hic aptat duros, temone Cateias,
Iungit hic Hercynio, pars tela trabalia vibrat,
Ardentem interea in muralem lampada portam
Rex iacit, & calido iam strident cardine postes.
Tunc Gabretæis quassantur tympana truncis(5),
Itque fragor cælo, veluti cum Phlegra(6) *gigantes*
Protulit, & montes in montibus, ardua saxis
Saxa super posuere, Deosque egere pauentes.
Iamque propinquabant muris, Casimirus *Halarco*(7)
Quadrupedante furit, iaculisque armatus acernis,
Corpora subnixus pedibus, ferit obuia muris.
Parte alia cetratus adest Hericonius(8) *heros,*
Nodosaque ruit condensa in prœlia quercu.
Hærent parietibus, pellunt, pelluntur & ipsi
Turbine saxorum, atque animas efflare sub armis,
Hæc laus, hoc decus est, atque indefessa cupido
His inferre iugum, his se libertate tueri.

(1) Sic etiam profert *Valerius Flaccus*, declinatur enim *Pyrois Pyroentos*, & est solis equus ab igne dictus, vt *Æthon* & *Phlegon* ab ardore.

(2) Huius imaginem in carmine de bello inter Cæsarem & Pompeium *Petronius* erudite expressit. Versiculos eius retulimus in enarrationes *Staurostichi*.

(3) Denotat *Cyprianum* de *Serntein*, *Maximiliani* Augusti Cancellarium.

(4) Quoniam suam sedem in Deorum cœtu non est sortita discordia.

(5) Id est, *sectis* in Gabreta *silua*, *cuius fit mentio apud Ptolemæum*.

(6) Id est, *campi Phlegræi*. In Græcia sunt, & in Italia, vbi *campi laboris* appellantur, illic Iupiter, hic Hercules cum Gigantibus pugnauerunt, De Iouis pugna fabula nota est.

(7) Equi nomen.

(8) *Hericum* Brunsuicensem intelligit.

At Rex hortari, pugnæque accendere pubem
Dulcibus alloquiis: animæ o felicibus, inquit,
Natæ astris, Martisque genus, date tela per hostes,
Ferte facem, & sulfureo iam fulmine portas
Vrite, nec victo præformidetur ab hoste.
Dixerat: æripedem voluens, duo spicula torquet
Horrendum in postes, gemuerunt æra sub ictu,
Et moto tremuit nutans arx ipsa profundo.
Tunc velut Astræi prorumpunt carcere venti

Æolio, & timido(1) colliditur Adria fluctu.
Procursum in cædem, fortes ingentia voluunt
Saxa viri, & iactis defendunt mœnia flammis,
Franguntur scalæ, subeuntesque atterit ictus
Annosæ de mole trabis, tragulisque Sueuus
Fertur humi miles, propius duo fulmina belli
Et Brunsuychides, *& longe animosior illo*
Irruit in cædem Langus(2), *quem candida mater*
Extulit in lucem, magnarum ad culmina rerum,
Hunc pietas & cana fides, mensque ardua magno
Æquabit cælo, & Latium mirabitur vni
Ius belli pacisque datum(3), quantumque pauoris
Incutiet populis, dum se Germanicus ensis
In Venetos effundet agros, gentemque togatam
Transferet Imperio, debellabitque superbos
Littoris Euganei, iunctosque in fœdere Gallos.
Tempestas eadem bellorum, & Cæsaris arma
Inuadent, magnasque ruent (sic auguror(4)) vrbes.
Hic ergo intrepidus telo, facibusque sub æreis
Assultat portis, perfractoque obiice, in ipsum
Erumpens aditum, framea retro vrget acuta
Effusum vulgus, matrum ferit aera clamor.
At Rex vt postes patefactaque limina vidit,
Non secus ac segetes Boreas agit, & sibi cedit
Propulsata Ceres, latosque volumine campos
Immenso quatit, & timidis rapit arua colonis:
Sic pugna furit Austriades, sic ingruit vrbi
Sternens cuncta solo, Thaumantisque aclide pectus
Transadigit, Pyrnumque Getam, Pheronemque, Labumque,
Clauigerumque Gyan mersit stygialibus vndis.
Dumque horrescit ouans, cunctis pauor, aduolat ipsa
Arce globus iuuenum, veluti cum fluctus ab alto
Euulsam Calpin(5), Balearicaque æquora frangit.

(1) Tumido lege:

(2) Miræ Cardinalis Gurcensis laudes, cui Poeta minister a sacris fuit plures annos.

(3) Cum scilicet a *Maximiliano* Cæsare Romam missus fuit, qui de bello paceque apud *Iulium* Secundum, iterum apud *Leonem* Decimum Pontifices ageret. Proconsulari potestate *Langus* bis Prouinciam ingressus est. Ego diploma primum conscripsi, alterum *Bannisius.*

(4) Verum fuit Poetæ augurium. Nam multo antequam Cæsar contra Gallos & Venetos Italiam cum exercitu ingrederetur, hæc fuerant composita.

(5) Respexit ad gesta Herculis, qui dicitur mediterraneis æquoribus viam ex Oceano perfractis montibus fecisse.

** Diua adsis, seu Phocaicas tua plectra per vrbes(1),*
Seu ripæ ad sacram resonant Holmæidos(2) vndam,
Bella, virosque refer quibus astris gloria sese
Cæsaris extollit, venturoque orbe propagat.
Iamque aderat pilata manus, Regemque requirunt,
Perlustrantque oculis, globeisque(4) nunc mollibus vrgent;
Nunc frameis acres, telisque minantibus instant.

* Horatiani in arte memor præcepti dicit, *o Diua adsis descripturo*, scilicet pugnam Cæsaris. Licet enim poetis iterum inuocare, cum aliquid immensum grandeque accidit, quod etiam *Maro* facit in principio septimi.

(1) Propter Parnassum in Phocide montem musis dicatum.

(2) Id est, *ripa* Holmii *fluminis*, qui in Parnasso est. Huius meminit *Hesiodus* statim in principio Theogoniæ, & *diuinum Holmium* appellat, ad quod Poeta respiciens, *sacram*, vt puto, *vndam* dixit.

(3) Copula, *que*, abundat.

Hos inter iuuenis, quo non præstantior alter
Arctois fuit in terris, nec fortior armis,
Clarus stirpe patrum, nomen fuit Oebalus(1) *olli,*

Quis

Quis vigor, & Martis pugnandique emicat ardor;
Hic ergo immensis feriens clamoribus auras:
Huc huc arma viri, telis terite obuia tela
Ignaua contorta manu. sic fatus, in hostes
Prorumpit medios, nunc magno turbine glandes
Torquere aduersum ingentes, nunc pellere gentem
Austriadam, magnosque duces. cum Cæsar ab alto
Et fugere, & capta Tyrolæos vidit ab vrbe
Retro ferre pedes, & desperare triumphum;
Tunc Hyrcana velut viduo furit vbere tigris
Montibus, & magno lustrat nemus omne fragore;
Haud secus ense ferox excussa per agmina fertur,
Purpuream ostentans aciem, rotantiaque arma
Sanguine cæsorum, nunc hos, nunc increpat illos:
Heu pudor, exclamat, vecorsque in pectore virtus,
Ite, o Germanæ, Germani haud amplius, ite,
Atque mihi hunc Martem pugnamque relinquite soli.
Sic ait, & sæui media in discrimina belli
Euolat, arcentesque arcet, frænatque ruentes.
Parte alia intrepidus pugnans Hericonius *heros*
Agmina dispulerat; ciuesque, vrbemque sonoro
Terruerant horrore tubæ. tunc Oebalus *armis*
Et facie insignis, qualem gerit æmula Phœbe
Cum puer æstiua lasciuit Latmius(2) vmbra,
Inuadit Regem, & sublata missile dextra
Intorquet telum, raptum per inane quod altum
Sibilat, & conum Regis transuerberat aureum.
Haud mora cornipedis magno furit impete in hostem
Cæsar, & autorem furibundo prouocat ore:
Quo fugis, en adsum, decus est & gloria forti
Marte viro oppetere, atque animam perflare sub armis.
Sic stantem fugit ille, & sese subtrahit hosti.
Rex instat tamen, & iam iam prensare videtur,
Cum subito vacuas velox delapsus in auras
Decipit, hostilem dextram & se cursibus aufert.
Sic & in Hercynia capreæ fugere Laconos(3),
Aut cum dulcisoni per littora curua Cayci
Ipsa Iouis querulos ales(4) dispellit olores(5).

(1) Fictum nomen, vt patet inferius, idcirco quoniam Lacones fortissimi inter Græcos habiti sunt. Credebantur enim Eurotæ fluminis vnda, in quam infantes mersebantur duriores ac fortiores reddi, de quibus plura apud *Plutarchum* in Lycurgo.

(2) Endymion.

(3) Canes venaticos, ex *Laconia* enim celebrati. Canes diuersorum generum memorat *Pollux*.

(4) Aquila. *Aristoteles* tradit sex genera Aquilarum. Aquilæ pennam, vel rebus aliis consertam, semper remanere incorruptam, tanquam huius auis etiam extinctæ reliquiæ dominentur, *Ælianus* autor est. Præterea magnis hæc congreditur animalibus, etiam ceruo. Lege *Plinium*.

(5) Cycnos. Hi tantum ab aquila infestantur, cui magnopere resistunt, vt scribit *Aristoteles*.

**Iamque propinquabant prato, quod plurima circum*
Rupes (mirandum est) tophis pendentibus ambit,
Vna via est aditus cunctis, eademque regressus,
Nec nisi sese vno diffundit tramite circus
Naturæ cœlestis opus, mediumque pererrat
Algidus exesis descendens cautibus amnis,
Illuc conuenere prior Rex: eya age postquam
Sors tulit huc ambos, namque, o fortissima proles,
Mirabar, quæ tu ense ferox in Marte gerebas,
Qua patria, quibus altus auis? dic oro. loquentem
Excipit ille, genusque suum, patriamque recenset.

* Ficta topographia, id est, loci descriptio, vt etiam *Maro* facit in primo libro Æneidos, in descriptione portus, vt annotat *Seruius*.

Qua lata Ogygii(1) tolluntur mœnia Tulli(2),
Belgarum armigeris olim possessa colonis,
Quos & posteritas Lotharingos(3) nomine dixit.
Antiquis sum clarus auis, qui ab origine prisca
Sparta huc exilio pulsi venere relicta,
Vnde mihi nomen, verum quo tempore, ferro
Italiam armipotens Byorex(4) inuasit & igne.
Hic sibi femineam Cimbra de coniuge prolem
Substulit, & nostris cum forte appelleret oris,
Hanc ægram patriæ, & charis commendat amicis,
Quæ postquam Mario cessit victoria belli
Infandamque patris mortem, fatumque suorum
Audiit, Oebalio(5) coniuncta est nubilis Othri,
Vnde genus, stirpemque traho, neque enim ordine priscos
Fabor auos, de me breuibus sic accipe Cæsar:

(1) Id est, *antiqui*, ab *Ogyge*, antiquissimo Athenarum Rege sumptum epithetum, in qua significantia sæpe Græci verbo vtuntur.

(2) Vt *Ptolemæo Tullum*, ita nunc quoque *Tullensis vrbs* appellatur, Episcopali sede clara.

(3) A *Lothario Lotharii* Imperatoris, *Caroli Magni* nepotis filio, quod in fratrum diuisione hæc ei in portionem cederet Prouincia.

(4) Emenda *Byorix*, de quo in vita Marii *Plutarchus*.

(5) Id est, oriundo ex Lacedæmone, sumpto epitheto ab *Oebalo* Spartæ Rege.

Vt sæuis genitor puerum diuelleret armis
(Horrida nam Druidum bello me oracla ferebant
Olim occasurum) siluis me condidit altis,
Atque arcus, pharetrasque dedit, vestemque virilem
Exuit, atque inter nymphas errare solebam,
Nec non barbarico teneras mihi tegmine suras
Arctabam, crinesque dabam diffundier aura.
Hic nymphe(1) potius quam vir credebar, & annos
Bis septem in siluis lustrans nemora alta peregi,
Interea ex nymphis pulcherrima Lyriopæa
(Solus enim secum viuo me in flumine laui)
Ardet amans, nostrosque oculos sibi gestit apisci,
Vnde faces iactabat amor, quid plurima fando
Commemorem? vt primum Veneris data copia nobis,
Pergimus in siluas, fidoque coimus in antro.
Tunc simul ac vigiles nympharum venit ad aures
Nostri fama doli, latebræque, & dulcia furta,
(Namque vterum heu miseræ tumidum detexerat error)
Hanc Dryades quærunt, & Oreades, atque Mapeæ
Exitio, & longe iam conclamata per vmbras
Lyriopæa amnes, & Lyriopæa cauernæ,
Saxosusque veni mons Lyriopæa sonabat.
Quæ subito vt sensit se quæri, lumina tollens
Ad superos, tales effudit pectore voces:
Promerui, mutate, precor, me in saxa, meumque
Infandum caput, aut flagranti fulmine ad vmbras
Ipse adigat pater. & sic fata, replebat obortis
Illa sinum lachrymis, quid enim pudor imperat? ægram
Mærens sola animam quam primum effundere in auras
Et cupit & tædet, dubioque in fine moratur.
Tunc subito (infandum dictu, ac mirabile monstrum)
In latices abiere pedes, & candida in vndam
Vertuntur crura, in limum ceu vertice crines
Extiterant abeunt, summoque in gurgite pendent,

Vena

Vena fit ex oculis, fletusque immurmurat imo,
Vnde etiam scabro gelidus fons manat ab antro.
Illicet vt casum audiui, compendia lustro(2),
Arripioque fugam, patriamque, patremque reuiso
Calcantem, & lætus per auitos deferor agros.
Hic nympham exutus, cingor fulgentibus armis.
Verum auidum belli, genitor me sæpius ortis
Detinuit lachrymis, tandem sic fata trahebant,
Vt vidit non posse animum retinere furentem,
His compellauit lachrymans me vocibus vltro:
(3)O mihi si primos annos, quibus ipse recordor
Hercynio pugnasse iugo, cum Prothea magnum
Straui, cum centum iam cæso, armenta per vmbras
Setigerosque sues, & ouilia victor abegi,
Præberent Superi, nunquam ista pericula solus
Susciperes, dilecte puer, nunc denegat ætas,
Heu tecum me posse mori, miserere parentum,
Respiceque ante tuam morientem limina matrem.
Quo ruis? Ha saltem placeat me condere in vrna
Ante fugam, aut artus flammis adolere supremis(4).
O spes occiduæ multum expectata senectæ,
Men' linquis? per ego has lachrymas, & casta parentis
Viscera, perque istos circum mea tempora canos
Obtestor, nunc necte moram, nec Cæsaris arma
Tenta, dura precor, sed & hanc mihi transige vitam(5).
Dixit, & amplexum ingeminat, tremebundaque figit
Oscula, & ex animis collo suspensus inhæret.
Tunc velut indomiti excutiunt insueta iuuenci
Pondera, vel Libycæ Garamantum vincla leænæ
Effugi, hancque auidus pugnæ, me contuli in vrbem.

(1) Sic absque diphthongo legendum, est enim nominandi casus, & inflectitur *hæc nymphe, nymphes*, græca inflexione.

(2) Vel circundo, vel colligo sarcinas.

(3) Color ex *Marone* de Euandro & *Pallante*.

(4) Varii enim fuerunt funerandi modi, vt ex autoribus colligere promptum est. Quod ad hunc locum attinet. Mos apud Romanos comburendi a Sylla cœpit, teste *Plinio*, verito talionem, eruto C. Marii corpore. Desiit autem in Antoninis.

(5) Sensus est: viue fili mi, potius tuam vitam mihi, hoc est, in gratiam meam, quam cupias a Cæsare interfici.

*Talia dum memorat Venus alto & Delia olympo
Diuersis coiere locis. Cypris alma Cytheris
Et Papho, hæc sacra discesserat hospita Delo(1).
Tunc Diana prior, veræ iactantia laudis
Aucta tibi Cytheræa dolis, si femina victa est
Inter Amadryadas longe mihi charior omnes
Lyriopæa tuis, hausitque miserrima flammas,
Cum mea me Delos venantem sacra teneret.
Et pœnas sumpsisse parum est. quin agmen Amorum
Cypri vehis tecum, & sæuis armata sagittis
Bella paras, iterumque oblita sub Ilio alto
Tydidæ vulnus(2) molli mauortia vibras
Arma manu, non sic furiis obnoxius istis
Cæsar erit, ne necte dolos. Sic talia contra
Orsa Venus: quid nostra ferox tibi dulcia quondam
Obiurgas tela? & nobis magni obiicis arma
Tydidæ? scis te demens per saxa ferarum
Latmia Mæandrum, Cydrelæumque Myunta,
Cum nostris, tantum gemeres iam saucia curis
Errasse, & dulcem frustra Endymiona vocantem,
Auxilium petiisse meum? nunc Delia fastu

Nescio quo tumida es, partesque secuta potentis
Cæsaris, armisonam contra fera iurgia iactas
Pallada(3) mortalem, quæ olim natabus es ausa
Et menti præferre Iouis(4), iam nulla Deorum
(Proh scelus) astrifero regnat sapientia cælo,
Namque tuo superata Ioue est, mortalibus vllis
Ne dum præponis magnum & memorabile pectus
Austriadæ. At nostrum non sic, & Numen, & arcus
Nequicquam Paphii, flammæque Cupidinis ibunt.
Talia subridens olli Venus alma locuta est.

* Ne aliqua in parte desit, Poeta qua Cæsarem non extollat, hoc figmento intelligi vult, quam animus Cæsaris a libidinibus penitus alienus sit, qui nullis se illecebris sinat corrumpi.

(1) In qua frequenter hospitari solet, vel allusit ad hoc, cum primum Iunonem fugiens in Delo insula hospitio suscepta fuit.

(2) Id est, *Diomedis*. Hic *Tydei* Etholiæ Regis & Deiphilæ filius fuit, qui Venerem, Æneæ in pugna suppetias ferentem, vulnerauit, vt est apud *Maronem*.

(3) Ac si dicat. Non miror equidem, quod ita contra me superbias, cum etiam Pallada contemnas, nec erubescas mortalem Cæsarem præferre filiabus Iouis.

(4) Alludit ad ortum Palladis, quæ, vt inquit *Hesiodus*, ex capite Iouis orta est. Caput ergo mentis sedes, & per mentem sapientiam intelligit, nam dementem quoque insipientem dicimus.

Interea Austriades paucis affatus, ad arma
Prosilit, & rapidos metitur in æquore cursus.
At contra belli cupidus non segnior ibat
Oebalus, *& lato seuit vis Martia campo,*
Ensem alter vibrat, claua furit alter acerna,
Aureaque ambobus sublimi in vertice fulget
Cassida, & horrentes diffundit in aera cristas;
Tunc velut excussa terris cum nube corusca
Fulmina bina ruunt, volat æthere Iuppiter atro.
Ambo acres animis, armis fulgentibus ambo
Insignes ineunt pugnam, ardentesque duello
Ingeminant ictus, quibus alta cacumina rupes,
Saxaque, & exesæ longe sonuere cauernæ.
Oebalus *aduersum putri rotat æquore loro*
Puluerulentus equum, Regemque inuadit, & inquit:
Quo fugies? nunquam hæc te nostris subtrahet armis
Sæua dies, Rex, extremo tibi debita fato.
Sic ait, & rigido squallentibus ære lacertis
Tela vibrat, Regemque vrgens, instatque, premitque
Impatiens, pugnaque minax secat aera trunco,
Nunc pectus, nunc ora ferit, nunc pondere vasto
Regem abigit: vires olli Venus alma ministrat.

*At Cæsar, veluti Getulas arma leænas**
Principio vitare ferunt, & temnere fraudem
Hostilem: at postquam violentior ingruit hastis
Venator, fuluasque iubas, & colla sub auram
Tollere, & immenso deferri in tela furore;
Conceptam agglomerat rabiem, nec fundit habenas
Rex primo irarum, sed postquam audacia cernit
Vulnera, tunc auidus certandi increbruit ardor,
Et ruit in pugnam, & violenta perfremit ira.
Ac iuuenem aggressus, qua cassida lubricus anguis
Implicat, & circum tortus caua tempora serpit,
Ensem agit indignans, perge, & Calcanta reuise
Nunc, ait, infelix, quantum o meliora secutus
Auspicia in siluis, dixit: vulnusque profundum
Emicat, exanguisque ater cruor inficit ora.

* Quoniam in *Getulia*, quæ Libyæ pars est, nobiles leones nascuntur.

Tunc

TuncVenus armatum contra struit agmen Amorum,
*Ipsa autem niueos per inane impellit olores**,*
Et ridens certamen init, cestique reflexo
Aurea carbaseos nodo substringit amictus,
Et telum vibrat, quo cælum, hominesque, feræque,
Squamigerumque genus sub aquis, pictæque volucres
In flammas, & in arma ruunt, penitusque sub haustis
Vulnus alunt venis, cæcoque vruntur ab igne.

* Dicatæ enim sunt aues Veneri.

**Vtque Deum agnouit, veniam præfatus, in illum*
Effurit Austriades, molleisque repercutit ictus.
Nec mora, circumstant natorum armata sagittis
Turba ingens, verruntque alis stridentibus auram,
Iniiciuntque faces, & in intima pectora condunt†.
Arma sonant Regis, Paphio tonat æreus vmbo
Turbine, nec tanto potis est se Marte tueri.

* Imitatus *Maronem*, qui *Deum* etiam de *Venere* dixit: vel quia barbata eius imago erat apud Lacedæmonios, vt indicat *Ausonii* epigramma: vel more Græcorum, qui promiscui sexus Deos Deasque esse putauerunt.

† Non referas ad personam Cæsaris, sed ad naturam Amorum.

Protinus indignans contra se Delia pugnæ(1)
Expedit: hic tuus est nequicquam inuentus Adonis(2),
O Cytherea, inquit, gelidi & Simoentis ad vndam,
Nec Phrygium roseis Heroa(3) *amplecteris vlnis.*
Sic ait, & velox in Cyprida torquet hiulcum
Telum vastum, ingens & inexuperabile pondus.
Illa instructa dolis, rapidum subterfugit ictum
Atque fugam meditantem, & telo pressat inanem.
(4)*Exclamat Cæsar: non sic impune per vmbras*
Ceu fugit ex oculis canis vmber, & inter anhelans
Agmina ceruorum sæuit, glomerataque morsu
Dissipat; extemplo per cœtum inuectus Amorum;
Sic furit Austriades, victorque immania tela
Vibrat, & Idaliæ(5) *distringit sæua mamilla*
Vulnera sub niuea, scissus fluit æquore cestus,
Dulceque purpureo manat pro sanguine nectar(6).

(1) Id est, ratio naturaque ad resistendum voluptatibus prompta.

(2) Puer dilectus a Venere, de quo habes caput apud Miscellanea *Politiani*, & *Seruius* plura in Bucolicis.

(3) Anchisen.

(4) Per hoc figmentum, vt admonet in margine annotatiuncula, nobis cauendum est, ne libidinis appetitus, *telum*, id est, rationem nobis eripiat. Nam cum semel amittitur, perpetuo vincimur: nisi Cæsar, id est, virtus ipsa auxilietur.

(5) Id est, *Veneris*, quæ in *Idalio* colebatur. Maro, *Est Paphos Idaliumque mihi, sunt alta Cythera.*

(6) Imitatur *Homerum*, qui dicit Deos carere sanguine, & nectar fluere cruoris loco.

Vt Venus infectam grandi se vulnere vidit,
Agmina Natorum vocat, & sublata remittit
In Paphon, ipsa abiit cælum sublimis in altum,
Inque sinum lachrymans magni est conquesta parentis.
Quam sic omnipotens solatur Iuppiter ægram:
Perfer ait, toleraque graueis, mea Nata, dolores,
Fata vrgent, superantque Deos(1), *& voluere Parcas*
Omnia, sic placitum. belli Mars arbiter olim
Passus Aloidas fortissima corpora fratres(2)
Vincula moliri: & forsan periisset in illis,
Hunc nisi Maiugenæ tollendum Eribæa(3) *dedisset*
Mercurio, qui clam (namque is Deus est quoque pollens
Præstigii) vacuo Mauortem exemit ab ære.

Vulnere quin etiam(4) *Alcidæ Saturnia Iuno*
Percussa indoluit: stygium quid in arma furentem
Plutonem memorem? qui telo saucius illo est(5).
Dixerat, & Natæ cruciatus fouit acerbos.

(1) Quid christianis de fatis sentiendum sit, tradit diuus *Augustinus* libro diuinæ ciuitatis quinto. Poeta hic antiquorum opinionem de Fato sequitur.

(2) Huius loci sensum pete ex sexto libro *Maronis*.

(3) Quæ etiam *Iuno* appellatur.

(4) Idem est apud *Homerum*, qui canit Herculem Iunonis papulam vulnerauisse telo trisulco, cum animaduertisset Deam Eurystheo imperasse, vt tot labores Herculem subire cogeret.

(5) Hercules Pylum Nestoris patriam bello aggressus est: Pluto Nestori & fratribus auxilium tulit: qui dum cum Hercule pugnat, vulneratur. Idem *Seneca* tetigit, dum ait, *Effugit tenui cuspide saucius, Et mortis dominus pertimuit mori.*

Hercynidum interea Nympharum turba per auras
Dianam exportant, roseaque in valle recondunt.
Cæsar adhuc feruens pugna, & præturbidus æstu
Martis, ad exanguem iam iam volat Oebalon. ille
Perdiderat grandi confectas vulnere vires,
Et caput in teneros moriens deflexerat harmos.
Vtque solent crebra iam proni grandine flores
Præ tenera languere coma, vel lata per arua
Procidere occiduo lethæa papauera(1) *collo.*
Ille tamen cubito innixus, fœdosque cruore
Attollens vultus, & pallida morte futura
Lumina, sic Regem supplex affatur ouantem:
(2)*Vicisti tandem, lætorque hoc vulnere, Cæsar*
Effudisse animam, nec dignior exitus vlla
Morte parandus erat: sed postquam frigore membra
Soluentur, precor, adde rogo: ne præda ferarum
Fiant(3), *aut putres iaceant inoperta per agros.*
Prætereasi vnquam patrios inuisere fines,
Et Calcanta senem dabitur, mæstamque parentem
(Magnanimi patris pietas tibi si qua remansit)
Egregiam mortem(4), *& casus solabere nostros.*
Dixit, & infernas anima est delapsa sub vmbras.

(1) Soporem inducentia. Maro, *soporiferumque papauer*.

(2) Pathetica deprecatio.

(3) Funerare in bello corpora, vt testatur *Ælianus*, primus Hercules monstrauit: quum antea hostium corpora proiicerentur, teste *Homero*, *Hæc auibus prædam tribuit, canibusque cruentis*. Porro sunt, quibus viuentibus cura sepulchri sit pompa; sed id Christianæ modestiæ non conuenit. Cyrus moriens apud Xenophontem, *Meum corpus pueri*, inquit, *quum decessero, nolite neque in auro, neque in argento, neque in aliquo alio lapide collocare, sed statim terra reddite*, & quæ sequuntur. *Volaterranus* taxat, sacerdotio præsertim dicatos, funeris ac sepulchri pompam expetere.

(4) Modus loquendi, & significat: *solabere illos egregia mea morte, quippe qui a te interemptus moriar.*

Interea captam victor volat ense per vrbem
Cæsareus miles, sternit cuncta igne manuque
Hostili, clamorque virum, clangorque tubarum,
Tympanaque, & rudibus resonabant æra flagellis.
Nil sparsum cædi, tolluntur in æthera voces,
Horridaque immensos expandunt arma furores.
Dumque interfuso satiatur sanguine miles,
Cæsar adest insignis equo, cestoque superbit
Idalio(1), *rigidis præreptaque cingula bullis*(2)
Gestat ouans, gentis casum miseratus & vrbem;
Demulcet dictis animos, & temperat arma.
Non aliter venti diuerso ex orbe profecti

Bella

Bella gerunt, trepidoque illisa tonitrua mundo
Fulmineum extollunt impacta nube fragorem:
Sicanio at postquam profert caput Æolus antro,
Seditione vacant, & bella incepta relinquunt,
Iratique fremunt, vecte & duro obice clausi,
Atria concutiunt resonantibus ardua saxis:
Sic Cæsar, sic miles erat, sic Martius horror
Placatur, iam cuncta fide capit inde sequestra.

(1) Sic legendum, & non *costo*. *Costos* enim Veneris cingulus est ille efficax, vnde adagium, *Cestum habent Veneris.* cuius vsum duplicem tradit *Erasmus Roterodamus.*

(2) Bullæ cingulorum ornamenta dicuntur. *Calphurnius* in Bucolicis; *Alternat vitreas lateralis cingula bullas.* Et Poeta in sequenti libro, *Et nitidis squallentia cingula bullis.* Et rursus, *Et picturatis splendentia cingula bullis.* Est & tumor ille inanis, qui visitur in aquis, momento temporis enascens simul & euanescens.

Protinus armato procedit milite Cæsar
Corpus ad Oebalium, circumque exercitus omnis
Funditur, & flauos miratur puluere crines,
Oraque iam nigro fœdataque membra cruore.
Nec mora, sublatis cadit icta securibus ilex,
Mortiferæ taxi(1), & coniferæ cyparissi
Procumbunt flammarum vsu, rogus illico in auram
Tollitur, atque ingens lignorum increscit aceruus.
Interea corpus fœdatum in flumine viuo
Abluitur, totosque oleum perfunditur artus.
Imponuntque pyræ ramo frondente cupressi.
Irrorat cunctos, plenaque incumbit acerra
Ladus, & armato Cæsar ter milite lustrat
Congeriem, ter defletos iam voce suprema
Oebalios manes iterumque iterumque vocauit,
Æternumque vale dixit. Iamque ignibus atris
In cineres abiere artus: quos protinus aureo
Imposuere tubo(2), fractisque a culmine saxis
Instituunt(3) versu fatum monstrante(4) sepulchrum.

(1) Quia dormientibus sub vmbra venenum est. Vnde *toxicam* dictam tradit *Plinius.*

(2) Morem antiquorum notat, quorum cineres in terreis tubis & vasis oblongis condebantur. Aurelius Augustinus sepulchrorum memoriam, sumptusque funeris magis viuorum consolationem dicit esse, quam defunctorum vtilitatem. *Ambrosius* astipulatur, dicens: *Quid proficit sepulchrorum superbia? damna sunt potius viuentium, quam subsidia mortuorum.*

(3) *Cicero* de Legibus, excitari vetat sepulchrum altius, quam quinque diebus absoluatur, nec lapide condi plus, quam capiat laudem defuncti incisam, nec plus, quam quatuor versibus elegis.

(4) Hoc est, *genus mortis referente.* Idcirco *fatum*, non *factum* legendum.

AVSTRIADOS
LIBER V.
ARGVMENTVM.

QVintus continet gesta Alberti *Ducis, & primo eius orationem ad milites. Inde Landouii obsidionem, cui* Georgius Rosoburgus *pro Palatinis praerat, quod cum tueri non posset, noctu fugam arripuit, non citra militum* Alberti

ſuſpicionem. Inde fruſtra ab Albertinis *Neoburgum obſeſſum, miſſoſque ad oppidum oratores, Polydamantiſque ſeditionem, eiuſdemque ſuperbam orationem, quadamque & præſagia, & vaticinia futurarum cladum. Interea* Phalſgrauidæ *Braunam aggrediuntur: diuque cum pugnatum fuiſſet, oppido potiuntur. Hoc Cæſar cum accepiſſet, veritus, ne* Alberti *exercitum quoque inuaderent, ſubſidio venit: eiuſque conſilium circa rem bellicam deſcribitur. At Pallas nuntiat* Roberto *coniunctas acies eſſe, & futuram pugnam. Interea Vcalegos explorator capitur, qui Cæſari ex ſummo montis iugo* Roberti *phalanges enumerat, & per occaſionem hanc catalogus, quem conſulto prætermiſerat, deſcribitur. Sequitur pugna atrox, non ſolum hominum, ſed etiam Dearum. Nam dum* Cæſar *ac* Robertus *duello certant, Palladis & Dianæ certamen ingens recitatur. Vulneratur Pallas a Cæſare, ſed a Mercurio dirimuntur. In fine Polydamantis ſubſidium & mors, &* Roberti *non ſine laude ex pugna diſceſſus: quo Poeta eius futuram mortem ſignificauit.*

* *SOluerat Arctoo meritas in littore(1) Cæſar*
Exequias tumulo, dederatque nouiſſima verba(2),
Cum ſubito totum percurrit nuntia Rhenum
Fama, mali rectique loquax(3), vt vicerit armis
Indomitum genus, atque Othobergi ſtrauerit arcem(4).
Te quoque dux Badæ(5) *montes, & ſaxa Gerunthi(6)*
Aiebat ſuperaſſe, atque inuidioſa Tyranni
Præſidia, ipſis & mortalibus(7), & ſacris Diis(8).
Tunc ſubito riguere animi, timor omnibus idem,
Ne circum ſtreperent regalia cornua muros.
Nec mora, deduntur cuncti, poſcuntque ſub altis
Cæſaris inniti felices faſcibus vrbes.

* Memoriam defunctorum venerandam eſſe, omnes fere gentilium ſcriptores præcipiunt, & multæ parœmiæ admonent. Nobis diuina ſcriptura ediſſerit, quomodo Iudas ille Machabæus, vt cognouit in Sion, ciuitate Regis magni, populum ſibi ſubditum a Palæſtinis hoſtibus occiſum: & ſcrutatione diligenti facta, inuenta idola in finibus ſuorum, ſtatim pro vno quoque eorum ad Dominum, qui ad miſerandum facilis & paratus, munera propitiatoria attulit. Item diui Apoſtoli in tremendis vitalibuſque ſacramentis, memoriam eorum, qui fideliter obdormierunt, habendam edixerunt. Quod adhuc firmiter atque adeo ſine contradictione obſeruat Apoſtolica & Catholica eccleſia Chriſti & Dei, a finibus vſque ad fines terræ, ab eo tempore vſque in præſens, & in finem mundi vſque. Omnino hoc neque vane, neque abſurde, neque temere, fortuitoue ordinatum eſt. Quæ enim Chriſtiana religio erroris neſcia ſuſcipit, & in tot ſæcula ſeruat inconcuſſa, minime vana ſunt, ſed vtilia, Deo placita, ſalutique noſtræ conducibilia plurimum.

(1) Reſpectu Italiæ tota Germania ſub Arcto poſita eſt. *Et in littore* dixit, pro, *in terra*, vt Maro, *iacet ingens littore truncus*, de Priamo dixit ad aram Hircæi Iouis interfecto.

(2) *Vale, & Salue*, autore *Varrone.* Vnde Maro, *Salue æternum mihi maxime Palla, æternumque vale.* Idem tradit, in funeribus ſic quondam a præcone dici ſolitum: *Ollus letho datus eſt.*

(3) Eſt enim, quicquid de aliquo diuulgatur, ſiue in bonum, ſiue malum: diciturque interdum de re inueterata. *Rumor* tantum de re recenti.

(4) Hoc ideo dicit, quia fama ſemper auget rem dictis, vt ſuperius dixit, *Lesbeaque littora ferri.*

(5) Et hoc famæ eſt augmentum.

(6) Denotat arcem *Geroldiſegi.*

(7) Propter mercatores & ciuitates.

(8) Propter Abbates vicinos. Vel ſimpliciter accipe dictum ſchemate prouerbiali admodum poetis familiari.

Interea

Intereà (1) vndiſonum dum trans parat agmine Rhenum
Deuecto Helſaciam, & rapti confinia regni
Irruere, armipotens per Norica rura quieſcit
Nequicquam Albertus, *varias ſed ab arce phalanges*
Munychia educit, teliſque armata iuuentus
Intexto ſquallere auro, duroque orichalco
Cernitur, argentumque nitet, pallenſque electrum
Vndique, & æripedes phaleris gemmantibus ardent.
Quæque armis via facta eſt, vt varia agmina magnum
Compleuere forum, Princeps ſic aggere ab alto
Incipit Albertus, *gratoque hæc ore profatur:*

(1) Dum Cæſar Elſaciam, hoc eſt, oppida quædam iuris imperialis in Elſacia ſita in fidem ſuam recipit, *Albertus* ex Monaco copias educit.

* *Hactenus, o ſocii, conabar meque, meumque*
Conſeruare genus vobis, neu bella per arua
Norica feruerent, odiis exorſa profanis.
Vos teſtes duco, multos optata per annos
Pax fuit, & nullis audita eſt buccina campis,
Vndique pendebant nigra rubigine & æuo
Conſumpti chalybes. at nunc horrentia nobis
Inſtant bella viri, iuſtam dinoſcite cauſſam.
Iam veſtros prædantur agros, iam funditus vrbes
Diruere incipiunt hoſtes, contraque feruntur
Securos patriæ. quare quod cernitis, ipſe
(Teſtor quæ norunt bellandi Numina cauſſas)
Obiiciam caput, vt veſtris a mœnibus abſit
Quæ ſe Boiugenas expandit flamma per vrbes.
Addo quod & Cæſar referens victricia ſigna,
Arguit abiectos animos, Marteinque mouere
Nos iubet, atque armis ablata repoſcere regna.
Parte alia Abnobiis deductum e montibus agmen,
Vrget Lantgrauius, Virthymberzentius *heros*
(Vt fas eſt) ad bella volat: quid Norica caſtra?
Excitumque hoc Marte genus? iam ſcimus vt altis
Proruat in pugnam commota Sueuia lucis:
Nos ſolum ignaui iuſto ſine Marte fruemur
Hac aura? aut nulla penſabimus otia laude?
Quod petimus noſtrum eſt, proprium ni fallor habendi.
Dii cauſſa certare iubent, & Iuppiter æquus
Inceptis aderit (1), fundetque in pectora vires.
Vos modo confirmate animos, magnumque parate
Pugnandi robur, dextraſque aſſueſcite Marti.
Noſco animos, vultuſque truces, noſco ora triumphis
Digna virum, & belli facile victura labores.
Nec vos prætereat, quæcunque pericula nobis
Sors dabit, experiar primus (2). Nec plura locuto
Aſſenſere omnes (3), & reſplendentia tollunt
Pila viri, circumque fremunt, & caſtra moueri
Quam primum vellent, teloque occurrere telis.

* *Alberti* oratio, qua ſuos ad arma ſumenda hortatur. verſatur in locis communibus.

(1) Quia manca eſt omnis mortalium induſtria, omniſque conatus, ni fauor aſpiret diuinus.

(2) Id optimi Ducis officium.

(3) Indicium beneuolentiæ ſuorum quam imprimis Ducem oportet habere.

Ad Dux ſat belli gnarus Martiſque futuri,
Tercentum exarmat currus, & ab arce ruentes
Munychia ſpectant matres, nuptæque puellæ
Mœnibus ex altis, atque amnica murmurat vnda
Vocibus, & vulgi votis obtunditur aer.

Itur Landauum, cuius stant mœnia ripæ
Alta Iseris, celsæ tolluntur ad æthera turres.
Huic equitum peditumque manu Rhodomontius urbi
Gorgias* præerat, durusque, feroxque sub armis
Tormentis, fossisque, atque altis molibus vrbem
Cinxerat: vtque tubas sensit crepitantiaque æra,
Quemque suo iubet esse loco, & propellere primos
Aggressus belli, primisque obstare periclis.
Hic laus, hic labor est, nullo delebilis æuo.

* Hic Georgius de Rosenberg est appellatus, Francus natione, inter ductores Palatini exercitus præcipuus.

Talia dum memorat, campo se exercitus omnis
Fuderat, & muros equitum iam cinxerat alis.
Cetera pars longo figit munimina campo.
Interea alpinis Phœbo de montibus vmbræ
Occiduo subeunt, & sidera cœpta videri.
Tunc sese peditesque, equitesque in castra reducunt,
Atque mero indulgent, & somno corpora curant.
Et iam transierat reuolutæ buccina noctis
Tertia, tum subito Albertus (1), Casimirus, & heros
Zornyus euentum belli, casusque futuros
Secum agitant: alto tandem cum crastinus ortus
Fulserit Oceano, latos placet vndique muros
Cingere tormentis, portasque inuadere flammis.
Dum belli heroas sic cura agit, aurea vultus
Erexit croceos Aurora, diemque reuexit.
Inuadunt vrbem, tormentaque curribus altis
Imponunt, omnesque volant ad mœnia turmæ.
Pars facibus ruit ad portas, pars mœnia acernis
Subsiliunt scalis, tonitrus pars excitat æreos,
Et muros quatit, & turres, & templa Deorum.
Gorgias contra intrepidus, dextraque, animoque
Decertare pari, nec non sic cetera pubes
Suscipere ingentes ausus, murosque tueri,
Horrendasque trabes, lapidumque ingentia voluunt
Pondera, nec locus est, qui tempestate furentis
Mauortis careat, conuexa irrumpit olympi
Pugnantum clamor, fremitus, clangorque tubarum,
Et longum, & vastum tonat ærea machina (2) belli,
Condensoque diem fumo, & caligine cælum
Obnubit, fierique Chaos, noctemque putares.
Pars muri iam strata solo est, aditusque patescit
Hostibus, & ponto nisi se mersisset Ibero
Cynthius, hæc belli lux iam suprema fuisset.

(1) Innuit vigilantiam & sollicitudinem Ducum, quos non decet solidam dormire noctem. Vnde & Maro Æneam suum aliis dormientibus, vel voluptati indulgentibus, aut vigilantem facit, aut certe excitat, fingitque cogitabundum, sobrium, & de futuris agitantem animo.

(2) Quæ ex sonitu bombarda vocatur: ingentis ponderis, tam saxa quam ferreos globos igne impulsa euomit: recens Germanicum inuentum. Vnde lib. nono dixit Poeta, monstrum damnabile terris, Quod ferri lapidumque globos iaculatur & ignes, Nube diem, & tetra obtexens caligine solem: Inuentum Germane tuum. Sunt tamen qui huiusmodi apud priscos etiam fuisse velint ex versibus Maronis; Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas, Dum flammas Iouis & sonitus imitatur Olympi, Quatuor hic inuectus equis, & lampada quassans, Per Graium populos, Mediaque per Elidis vrbem Ibat ouans, diuumque sibi poscebat honorem Demens, qui nimbos & non imitabile fulmen Ære & quadrupedum cursu simularat equorum.

Sic vtrinque animis lassatis (1) pugna dirempta est.
Dux ipse interea multos horrentia clausit
Arma dies, tantum ne quisquam exiret ab vrbe

Sollici-

Sollicitus, cæli nutus & sidera seruat
Dextera, tunc vetitos sibi promissura triumphos.
Vt tempus venisse ratus, tunc imperat omnes
Venturo capere arma die, & tormenta parari
Landouii excidio, quod cum venisset ad aures
Gorgiæ, subito fugiendi cœpit ab vrbe
Consilium, cum nigra polum discluderet vmbra,
Et premeret placidus mortalia pectora somnus.
Et iam vix cælo tollebat cornua Phœbe,
Atque incerta viæ mortalibus astra micabant.
Ductor Phalsgrauides, secumque animosa iuuentus,
Semirutas moles murorum, vrbemque relinquunt,
Pergentes tacite per nigra silentia noctis,
Atque ita per medias acies, perque obruta somno
Corpora, & armatas tuti euasere phalanges.
Incertum, ne dolo vigilum, an sic fata trahebant.
Incolumes ergo cum primum abiisse relatum est
Phalsgrauidas, vastamque vrbem, murosque iacentes
Deseruisse, fugam, strepitumque audisse virorum.
Vt nullum inuenit Dux Boius, æstuat ira,
Hinc tales tumido depromens pectore voces:
Nusquam tuta fides (2), captum atque in vincla coactum
Permissum est, inquit, non ignorantibus hostem
Elabi a vobis, commissa nefarius ille
Non luit, & sacra ceu victima fugit ab ara.
Martius, his dictis, Neoburgi (3) ad mœnia ductor
Dirigere hostiles turmas aciemque parabat.
Sed primum tentare fidem, & mollire precando
Constituit ciues. tunc Lynzius Astur, & acris
Hyphiades, quibus hanc Dux curam iniunxerat, ambo
Hostilem adproperant excelsis mœnibus vrbem.
Mirantur, qui gentis honos, quæ fortia bello
Pectora, qui vultus vigeant Martisque cupido.
Dum lustrant vrbisque minas, surgentiaque astris
Culmina murorum, tractasque in nubila turres,
Concilium ciuesque vocant, & stante senatu
Incipit Hyphiades, & talibus orsa capessit:

(1) Pro animis defessis. non ergo lassatus.

(2) Quoniam Georgius non erat sine suspicione proditionis militum Alberti. Vsque adeo nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur.

(3) Danubiani, sunt enim & alia eius nominis oppida Rhenana.

Aduentus nostri fuerit quæ caussa, videtis,
(1) Egregii ciues, furor vndique, & vndique bellum
Exoritur, tanti quis non primordia Martis
Nouit? & exertum coniuncta in viscera ferrum?
Dii tantum prohibete nefas, ne sanguine ab vno
Danubii fluctus, Isceræaque ferueat vnda.
Non equidem ignari, gens quantum exasperet armis
Norica, quæ rabiem nescit componere belli.
Quare agite, o ciues, dextram coniungite dextræ,
Albertumque vocate, atque intra mœnia læti
Excipite: æterni sint nobis numina testes,
Quam cupit hos meritis muros ornare triumphis
Dux noster, Boiisque magis colere omnibus vrbem.
Boiugenas reget hic populos, sedemque locabit
Perpetuam regno, pacemque, & fœdera iunget
Auspiciis diuum, lateque superba trophæis
Vsa diu vetitis, gens nostro Marte subacta,

Vltro præbebit timidas in vincula palmas.
Victor adest Cæsar, qui Boica ad oppida tendit,
Cognatas aucturus opes, iamque innatat Istrum:
Huc flammatus eques, deuictoque agmina Rheno
Diriget in vestros fines, & strage replebit
Cuncta hominum. Quid Marte truci, dextraque potentem
Lantgrauium *memorem? Euanthis furit Hassia*(2) *secum*
Littoreque armantur mauortia castra Salæo(3):
Parte alia bellum Virtymberzentius *heros*
Mouit, & horrisonis populat trepidantia turmis
Regna Palatini, & iam sic Deus annuit alto(4),
Desperata salus populis, dominoque Philippo(5)
Depressit fortuna caput(6), *quid prorogat vltra*
Inuidiam(7)? *regni motus, venturaque Boiis*
Excidia, & magni vires fractura Roberti?
An solum Albicolis tutari sceptra Boemis
Quamquam se totis, fundant Hermundura(8) *regna*
Viribus, & nostri spretor Multauia(9) *ritus*(10)
Effera calcatis huc transferat agmina ripis,
Credet? & in tuto spem ponere? proh inscia veri
Auerso(11) *mens acta Deo, tantumne feretis*
Exitium ciues? suprema ne funera passi
(12) *Cernetis dira consumi mœnia flamma?*
Dixit, & orandi facto sic fine quieuit.

(1) Artificiosa oratio & rhetoricis coloribus plena, tota posita est in persuasione.

(2) Bacchico furore concita, ab *Euan Euanthis Euanthidos* deducitur. Hoc autem dicit, quia semper *Lantgrauium* furibundum introducit.

(3) Id est, *ripa* Salæ *fluuii*, qui labitur per Westfaliam, inter quem & Rhenum cum Bructeris bellum gerens fracto crure Drusus oppetiit.

(4) Respexit ad illud in fine libri tertii: *Et dudum Iuppiter alto Intonuit læua.*

(5) Vt *Maro* Dominum *Æneam* appellauit in quarto.

(6) Iuxta eorum loquitur opinionem, qui rerum humanarum commutationem in fortunæ potestate sitam esse volunt, quam tamen Christiani non agnoscunt, omnia Dei prouidentiæ tribuentes. Sed neque veterum sapientes ei minimum tribuerunt. *Salustius* ad Cæsarem scribens inquit, vt ait *Appius* in carminibus, *Faber quisque fortunæ suæ est.* Et in prooemio Iugurthini ignauos atque socordes dicit, cum virtuti ac diligentiæ desint, falso fortunam incusare, ad eamque infelicitatem suam referre. Et *Iuuenalis*: *Nullum numen habes si sit prudentia, sed nos Te facimus fortuna deam, cæloque locamus. Aurelium Augustinum* pœnitet ea fortunæ tribuisse, quæ Dei prouidentiæ sint. Depressit igitur caput fortuna iuxta communem mortalium affectum, quos pudet in calamitoso rerum statu conspici ab iis, quibus aliquando visi sint florentes.

(7) Scilicet, sublata caussa, vel mox auferenda, vt sequitur.

(8) Id est, Boemica. *Tacitus* tradit apud Hermunduros Albim fluuium nasci, quem constat in Boemia oriri.

(9) Item fluuius Boemiæ.

(10) Hoc est, nostræ religionis, ritus enim proprie de sacris intelligitur. *Syluius* pluribus refert in historia sua Boemica, vt gens hæc nostram spreuerit religionem.

(11) Irato.

(12) Conclusio pathetica.

** Stabant ancipites cuncti, cuneósque per omnes*
Fluctuat huc illuc plebes, & nescia certi
Iam quid agat, dubiasque tenet sententia mentes.
Tandem Polydamas, quo non furiosior alter,
Induit arma minax, sese titubante senatu
Coniicit in medium, rupitque silentia vulgi
Fatorum ignarus, violentoque ore profatur:
Quod scelus, o ciues, vano cur victa timore
Pectora vestra labant? quæ tanti caussa pauoris?
Pro re pauca loquar, neque enim facundia nobis
Quærendi caussas, vter hoc sibi iustius armis
Vendicet imperium, diriment has prælia lites,

Ensis

Ensis erit iudex(1), non magni Cæsaris ardor :
Nec quæ Munychia properant ex arce Phalanges
Impune ad nostros conuertent agmina muros.
Dedant se Helsatii, pictisque armata Couinis
Belgarum soboles, viuant, auraque fruantur
Indecores animæ : quibus est interrita virtus,
Semper amant cum laude mori, fatumque pacisci.
Forsitan externo cariturum Marte Robertum
Creditis ? & solo committere regna Boemo ?
(2) Quicquid multifido mundi spectatur ab Istro,
Quique Borysthenidas rupes, Mœotia quique
Littora circum habitant, Tanaisque in flumine potant,
Qui nostras dirimit terras, Asiamque rescindit
Europa, & nostro præbet confinia mundo,
Ad tantos venient motus, properabis ab altis
Riphæis Roxane(3) iugis, tinctisque veneno
Sarmata Amaxobios duces in castra sagittis(4),
Qua vastis fluit Indus aquis, contraque renitens
Ganges aduersum cursu delabitur eurum(5),
Descendent ad bella viri, totamque ciemus
Assyriam, claramque Ninon(6) cernetis eoum
Auxilio rigidos Acesinem impellere Mallos(7).
Orbis erit noster, nec plus de Cæsare quicquam
Fama canet, soli cunctis dominabimur oris(8).
Sic ait, atque ensem vagina extraxit eburna,
Excitat abiectas, acuitque in prœlia mentes.

* Polydamas. Scholium adscriptum in margine notat per hunc *Polydamanta* seditiosissimum quemque, & rationi minime parentem intelligi.

(1) *Melanchthon* id non dissimulans in oratione dicta in funere Maximiliani : *Ipse hoc scio*, inquit, *pars illorum malorum, cum comitiis Augustæ habitis multa vtrinque iactata essent, Palatinum nihil respondisse, nisi vt sui cum telo essent, vindicandam armis Bauariam.* Flaminius apud *Silium* religionis spretor, ait: *Sat magnus in hostem Augur adest ensis.*

(2) Tam magno animo, vel potius tanto furore Polydamanta captum fuisse introducit, vt non solum victoriam de Cæsare, sed etiam de toto mundo sibi polliceatur.

(3) Qui & *Rhoxolani* dicuntur, populi vltra Sarmatas, quibuscum Sarmatæ continua bella gerunt. Nunc *Rutheni* appellantur: quorum Imperator Magnus *Basilius*, quem Cæsar *Maximilianus* fouebat, dum inter eum & *Sigismundum* Regem Sarmatarum non conueniret : superiori anno defunctus est. Christiani dicuntur *Rutheni*, Græca tamen secta, lingua semidalmatica, sicuti fere & Lituania & Polonia vicinæ regiones. Bifariam autem diuisi. Qui dicuntur *Albi*, vicini Lituaniæ, ex nomine fluuii Moscouii, ac Moscuam regiam habent. Alteri *Rubri* appellantur, orientaliores ac Borystheni propinquiores.

(4) *Amaxobii* inter Sarmatas connumerantur, dicti quod in turribus vitam trahebant.

(5) *Homerus* quatuor tantum ventos facit, *eurum, austrum, fauonium, aquilonem.* Horum ortum *Ouidio* tradente his versiculis nouimus: *Eurus ad auroram, Nabathaaque regna recessit, Persidaque, & radiis iuga subdita matutinis, Vesper & occiduo qua littora sole tepescunt Proxima sunt zephyro: Scythiam septemque triones Horrifer inuasit boreas, contraria tellus Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab austro.* Patet ergo orientem plagam vsque Persidem & Nabathæorum prouinciam, quæ ab Arabia incipit, expositam euro, quo flante Ganges & Hæmodo monte Indiæ, vt inquit *Pomponius*, fluens in Indicum mare septem ostiis dispergitur.

(6) Ninus iuxta & vltra Tygrim. Nini ædificium, & regia octo annorum spacio, denis hominum millibus extructa : Cuius modica adhuc dicuntur extare vestigia.

(7) Hoc est, cernetis *Mallos* accolas Acesinis fluminis, impellere Acesinem, scilicet nauibus, seu remis, in auxilium nostrum profecturos. *Acesines* nobilis fluuius: qui, vt & *Mallorum* meminerunt *Arrianus* & *Curtius*, ingreditur Indum.

(8) Ea est impotentis & excæcati animi arrogantia, vt plura sibi semper quam par sit, polliceatur.

Exclamat tunc vulgus hebes(1), sequiturque malorum
Quod dederat fortuna caput(2), placet ire per ipsa
Vulnera, & in patrio dextras maculare cruore :

At quos sors melior(3) ducit, temeraria damnant
Dicta patres, regnique vident præsaga ruentis
Nuntia, plebeio semper damnata furore.

(1) Rationis, consilii, iudicii inops & expers,

(2) Autorem. *Terentius* in Adelphis; *Te esse huic rei caput.* Vocari enim præcipuam negotii partem, aut autorem rei, exempla passim obuia sunt. Eundem in modum & *arcem* dicimus rei cuiuspiam.

(3) Nimirum ratio, prudentia, industria.

Namque super celsa, quæ infra despectat in vrbem,
Arce audita loqui cornix(1), ac premere voces
Humanas, fatumque Deo spirante profari:
Heu miserum, quid bella paras? superabere certa
Lege Deum, & medio feruentis turbine Martis
Arripiere tuis, solioque locabere olympi.
Hæc patrum turbare animos: sed maius in vrbe
Prodigium fecere Dei. nam fulgur ab alto
Horrentes per inane faces, fudumque trahebat.
Quod postquam fumo lucentem clausit olympum,
Demersitque iubar densa caligine Phœbi,
Indigetes(2) petit igne Deos, arasque calentes.
Non secus ipse tonans nebulosa cacumina Pindi,
Alpinasque niues, gelidumue effulminat Othrin.
Aut cum flagrantis Libyes conuersus ad oram
Imbelles Mauors, summumque exterret Atlanta.
Præterea fleuisse feras, Manesque sub vrnis
Insolitis vlulasse modis, Ereboque relicto
Persephonem mediam furias agitasse per vrbem
Accepimus, passimque sacri incrementa per agros
Danubii(3), & multas disiectas flumine villas.
Vtque iræ patuere Deum, & discordia mundi
Visa palam, timuere omnes, puerique, nurusque
Templis dona ferunt(4), sacras voluuntur ad aras,
Numinaque exposcunt veniam facta impia quondam
Si qua forent soluenda patrum, præsensque piandum
Sit sceleris quicquam. Dum talia voce precantur,
Patricio assurgit mulier de sanguine creta,
Quam Diuum exagitat verus furor(5), illa sub auras
Effatur secreta poli, lachrymosaque pandit
Exitia, & magnas ventura in prœlia cædes,
Tales fatidico referans e pectore voces:

(1) Cornicem habere vaticinium & loqui palam est, vt illud in Domitiani vita refert *Suetonius*; *Nuper Tarpeo consedit culmine cornix, Cum bene non potuit dicere, dixit, erit.* *Plinius* multa de cornice, item *Macrobius*, & interpres super hoc *Maronis*; *prædixit ab ilice cornix.*

(2) Idem Interpres qui sint *dii indigetes* in Georgica scribens, docet.

(3) Secundum antiquos, qui dixerunt Nilum *vatem*. Nam quid futurum erat, aquarum incremento præmonstrabat.

(4) Nam, vt scribit *Ouidius*, *Flectitur iratus Iuppiter ipse datis.* Et nobis remedia propitiando Deo, ipsius Dei verbis data sunt. Nempe misericordiæ meritis peccata purgari apud Salomonem legimus. Quod item in Psalmis Spiritus sanctus declarat & probat, dicens: *Beatus, qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus.* Diuus *Cyprianus* scripturarum testimonio colligit, orationes nostras ac ieiunia minus posse, nisi eleemosynis adiuuentur.

(5) Ea enim diuinatio quæ ex vatibus, siue prophetis est, si data diuinitus, semper est vera: Sin minus, etiam quandoque vera, vt placet *Augustino*, qui Maronem in Ecloga Pollionis de Christo vaticinatum esse dicit, ac Annam pontificem de liberatione populi, asinam quoque Balaam locutam. Diuinatio autem quæ ex arte fit, falsa deprehenditur, non solum ex euentu rerum & experientia ipsa, sed ex autoritate philosophorum & astrologorum qua de re vterque *Picus* pluribus libris disputant: nostri doctores item. Verum *Thomas Aquinas* non nihil ei concedit, corporis videlicet dispositionem, motum sensuum ad res varias, partim etiam horum ratione intellectas. Nam corruptis ex aliquo astro sensibus, intellectus etiam patitur: voluntas autem nullo pacto attingitur, liberaque semper & incolumis permanet.

Quis

Quis furor o superi? iam pila minantia cerno,
Cædeque spumantes fluuios humentis Adulæ(1).
Quæ volitant animæ circum(2)*? nosco eruta magni*
Fata Ducis, natique, & charæ coniugis vmbras.
En venit Hercyniis bello gens effera siluis,
Regina peritura solo: tantum ne feretis
Dii spectare nefas? His dictis, torua vagatur
Lumine, & exacto iam lassa furore quieuit.
Sic Deus Eois agitat Nyseidas(3) *antris,*
Thebanasque nurus, stimulos cum sentit Agaue(4),
Et furit Ogygias(6) *Euanthis*(5) *turba per vmbras.*
Tunc dira instabilem terrent præsagia plebem,
Patriciumque genus, ne rursus terra fretumque,
Aer & vasto splendentia sidera mundo
Sint priscum passura Chaos(7), *confusaque rerum*
Forma, indigesta redeant elementa figura.
Polydamanta tamen possunt haud vlla mouere
Signa Deum: cui dira intus furialis Erito(8)
Gliscit, & arma vocat, plebemque ad bella pauentem
Hortatur, suadetque omnes ea temnere Diuum
Fulmina. quid? nescit(9), *cum se, calor æthere summo,*
Ceu nobis(10) *quondam patres memorare solebant,*
Materia superante(11) *pati, nimiumque recusat*
Impatiens, natura inquit: sunt astra polusque(12)
Librato coniuncta gradu, globus aere terræ
Tollitur, ipsa sinu magnum fert Nerea laxo,
Quod superest, mundumque ipsum, seriemque fatigans
Respuitur(13)*passim: hinc hominum pecudumque repente*
Monstrifici partus(14)*: hic alto ardere cometem*(15)
Vidimus, atque modis flagrantes æthere miris
Effulsisse trabes, stellamque arsisse cadentem.
Hinc tonitrus fiunt, & fulgura sæpe sereno
Visa polo(16), *& pauidas terrentia fulmina gentes.*

(1) *Danubium* intelligit, qui ex *Adula* monte, vt proximo diximus libro, oritur. Prædicit autem futuram cladem Boemorum.

(2) Vaticinatur mortem *Roberti* Palatini, coniugis & filii, quæ libro decimo multis versibus describitur.

(3) Id est, *Bacchas*, in *Nysa* monte Indiæ, vnde Bacchus *Nyseus* dicitur.

(4) Hæc Cadmi filia ex Harmonia, de cuius furore *Statius* in Thebaide statim in principio, & ibidem interpres *Lactantius*.

(5) Furens.

(6) Thebanas.

(7) Iuxta *Ouidium*, qui de Chao plura statim in principio operis Transformationum.

(8) Scribendum *Ericto*. Deam hanc finxerunt, quæ contentionem seminaret, a qua nomen habet.

(9) *Quid* suspendenda est dictio: *nescit*, inquit, *calor pati*, *se superante materia*.

(10) Per interpositionem legendum, nam ea quæ audierat ignarus naturalium caussarum recenset.

(11) *Aristoteles* in principio tertii Meteororum.

(12) Ostendit temperamentum quoddam esse in elementis & rebus superioribus, quod Græci *antipathiam* dicunt.

(13) Vult innuere: quotienscumque vel humore nimio attracto, vel calore superante, temperamentum illud exceditur, a natura eiici: quod quidem in sideribus fieri respicimus, a quibus scintillæ velut ex lucernis multo repletis oleo eiiciuntur.

(14) Credit Poeta, monstra in siluis gigni ex hac fæce, vt ita dicam, rerum naturalium: quæ cum vim non habeat perfectæ creationis, monstrificos edat partus: quos tamen *Plinius*, vt a nobis relatum est antea, Veneri attribuit.

(15) Si longa & lata flamma apparet more calamorum ardentium in campis, aut longa tantum, & Hœdus vel Dalus: seu discurrens & ardens astrum videbitur, aut vehemens & condensa fuerit flammatio, & quasi sphærica, tunc cometes erit a *coma* dictus: Si longa, *pogonias* ex barbæ similitudine. Ambo tamen cometæ vocabulo, commemorantur & alii a *Plinio* præter Aristotelem Cometæ. *Xiphias*, omnium placidissimus, in mucronem fastigiatus. *Acontias* iaculi modo vibrans. *Pithetes* doliorum figura. *Ceratias* cornu specie. *Hippias* equina iuba. Venti ab his, & æstus & siccitas, tum etiam Principum mortes portendi dicuntur. Cur autem raro fiant, & qua cæli parte, tradit *Aristoteles*.

(16) De hiis omnibus lege *Plinium* lib. secundo, in cap. *Vbi fulmina non cadant.* item *Aristotelem* in principio tertii lib. Meteororum.

Creditis, o miseri(1), parua hæc momenta quietos
Sollicitare Deos, istisque inuoluere curis?
Arce Tonans placida regnat, fruiturque beata
Pace nec in nostras flectit sua lumina sedes.
Nec vos femineæ moueant ludibria vocis.
O vere lymphata Deo, Bacchoque repleta,
Dedidicit Cortyna loqui(2), non Pythia sacro
Fert antro responsa magis, nec vera Tonantis
Amplius Idaliæ præbent oracla columbæ(3),
Desinimus nouisse Deos, solum ensis & arma
Concedunt nobis meriti commercia cæli(4).
Dixit, & abrupto passim sermone vagatur,
Accenditque animos dictis, ac suggerit iras.
Non sic Oceano fluctus voluuntur in alto,
Aut cum Ryphæo Boreas de vertice pronus
Taurominitanæ turbat vada cæca charybdis,
Vt plebes vulgusque minax (sic fata iubebant)
Fluctuat huc illuc, Martisque furore trahuntur,
Ignari, quid sorte datum, quo subdola belli
Perducat fortuna(5) reos: sic vndique clamor
Per ripas Iseris, vallesque reuerberat imas.
Legatosque iubent patria discedere terra,
Ite aiunt propere, Regique hæc dicite vestro:
Non illi in nostros ius esse impellere fines
Armatas acies, dextraque & fœdere iungi
Poscere nos vanum, qui Marte tuebimur vrbem,
In cædes chara pro libertate ruentes:
Bello opus, hæc summa est. his dictis sæua reportat
Hyphiades responsa, & Polydamanta recenset
Vocibus instabilem stimulasse ad prœlia turbam.
Tunc Dux magnanimus(6), quo non præstantior alter
Boiorum tellure fuit, seu cominus ense
Pugnandum foret exerto, siue eminus hasta,
Voluit cuncta animo, & curarum impellitur æstu.

(1) Epicureorum opinio erat, Deos nihil curare mortalia, secundum quam hoc *Maronis* accipiendum est, *Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat.*

(2) Vt etiam vere cessarunt oracula, aduentu Seruatoris nostri, vt testatur *Eusebius* de præparatione Euangelica.

(3) Significat Dodonæum oraculum, quod per columbas capiebatur, vt diximus. *Columbæ* autem *Idaliæ*, quia Veneri dicatæ.

(4) Apud gentes viri fortes summa laude efferebantur. E nostris *Mantuanus Carmelita*, eos æternum sibi comparare nomen apud posteros putat, qui armis religionem nostram tutantur. Machabæorum nomen, qui pro defensandis patriis legibus pulchram oppetiere mortem, inclitum est: quorum exemplo scio nonnullos magno & excellenti ingenio præditos, fas putare Christianis capessere arma in Turcas. Ego *Erasmo* accedo, qui pie autumat, subigi posse Turcas certis illis hominis Christiani notis, nempe vita innoxia, studio benemerendi etiam de hostibus, inuicta omnium iniuriarum tolerantia, pecuniæ contemptu, gloriæ neglectu.

(5) Anceps, dubia belli alea.

(6) *Robertus.* Accipe *magnanimum* pro viro forti, rei militaris perito, atque vt nunc aiunt, manu prompto.

Et iam ver tepidum, & solito fulgentior annus
Dispulerat de monte niues, & læta fugarat
Temperies nostris brumalia frigora terris.
*Phalsgrauides *tunc arma mouens rapidum ilicet Ænum*
Gorgiam *petere, & Praunam properanter ad vrbem*
Dirigere hostiles turmas, & cingere muros
Obsidione iubet. Delecto milite ductor
Mandata exequitur velox, tribus agmina castris

Effulsere

Effulsere vrbi : extemplo per mœnia ciues
Armati trepidant, æratasque excita currunt
Præsidia ad portas: alii de turribus altis
Prospectant acies, fusasque per æquora turmas.
Dum sic attoniti perstant, & posse tueri
Diffidunt sese, instructas properare cohortes,
Et vexilla vident ferri sublata per auras:
Tunc arma arma vocant, concurritur vndique telis,
Vimineoque horret scutatus in aggere miles
Pro portis, sæuique inhiat præludia belli.
Ecce autem infestæ iam propugnacla phalanges
Phalsgrauidæ *inuadunt, palosque, trabesque præustas*
Corripiunt, fidoque intextas vimine crates
Discindunt : contra miles Prauneus ab alto
Hostilem frameis, saxisque ingentibus, iram
Arcet ab incepto : sic par fortuna duorum
Visa diu : tandem Martis gliscente furore,
Phalsgrauidæ *fracto pepulerunt aggere in vrbem*
Præsidium, murosque inuasissent, nisi præceps
Sol Tartessiacas subiisset Delius vndas(1).
At ciues intus trepidare, & vulgus inerme
Præsidium arguere ignauum, signisque latenter
Detrectare vident pugnam, vultusque fugaces.
Postera ab Oceano roseis Aurora rubebat,
Cum nigri humentes abiissent aeris vmbræ,
In cælum subuecta rotis, tunc Martius horror
Phalsgrauidum *inuadit muros, clangorque tubarum,*
Æreaque immensum disrumpunt tympana cælum.
Qui subito externi rumor peruenit ad aures
Militis, Ænanæ ferrata repagula portæ
Abscidit, & fugiens potiundam deserit vrbem
Hostibus, atque vltra pauidum se surripit Ænum.
Vt fuga præsidii visa est, patefacta repente
Vrbs Pallatinis(2) *ductoribus, ii sine cæde*
Ingressi, statuunt læti sacra præstitibus Diis.

* Iam descendit ad gesta *Roberti*, qui Praunam expugnauit, oppidum Bauariæ inferioris, in ripa Æni situm.

(1) Ita legendum, vt in exemplari manu scripto, non *vmbras*.

(2) Scribendum cum duplici *ll*. Nomen enim fingit Poeta inferius, tractum a socio Herculis ex *Pallanteo* Arcadiæ oppido.

Phalsgrauidum *interea Cæsar victricia signa,*
Ac simul & turpi victam certamine(1) *Praunam*
Accepit, magnum Albertum, *fratremque sub armis*
Volphangum *ardentes, Noeburgi mœnia contra,*
Armorumque minas, iramque inferre nocentem.
Tunc illis metuens, animosi tela Roberti,
Iræ etenim exciderant animo, cum Norica castra(2)
Deseruit, motoque indignans cesserat(3) *Istro,*
Auxilium parat, atque infestis agmina signis
Helsaciæ intrepidas quæ iam conuerterat vrbes,
Ducit ouans, Iserimque petit. iamque arua tenebat
Fœta(4) *armis, cum fama volat, spargitque repente*
Subsidio innumeras Regem ductare cohortes:
Non aliter fractæ vires, quam si sua Mauors
Vibraret lato feruens hastilia campo,
Infrænesque Getas, gelidumque impelleret Hæmum.

* Scribit Poeta Cæsarem venisso auxilio *Alberto*, & si paulo ante animum eius suspectum cognouerat. Id a Poeta factum esse indicat annotatiuncula, vt Cæsaris animi fortitudinem, ac in suos pietatem ostenderet.

(1) Veritas est, Albertinos milites pugnam iniisse, in qua vnus ductorum vir strenuus cecidit.

(2) Norimbergam.

(3) Prisgauium inuasurus agrum, vt in quarto cecinit.

(4) Plena.

Interea Albertus *magna stipante caterua,*
Affatur cunctos: auget præsentia robur
Militibus, gaudent dominum spectare loquentem:
O socii, mecum qui per discrimina belli,
Per dubios Martis casus, per tela fuistis,
Tempus adest, inquit, quo nostrum auctura perenne
Sit fortuna decus, iam nomen quærite ab armis.
Omnis armor belli tanto est in milite maior,
Quanto maior erit famæ laudumque cupido.
Sunt Cimbri testes(1), *Latiique per arua furenteis*
Teutones, & Belgis raptæ confinia terræ.
Testis lentus Arar(2) *& picto Lingones arcu.*
Hæduus, & rapidis certans gens Sequana bigis
Rege olim victa, & nostris tremefacta cateruis,
Degeneres non arma ferunt, sed ad otia proni
Indecorem segnes ducunt sine nomine vitam.
Nunc haud externis bellum committimus oris,
Pro patria pugnare datum, sunt oppida nobis
Rapta palam, & nostris prohibent considere regnis.
Quod genus hoc hominum? quis non Teutatis adoret
Iam sacra, & diris horrentem altaribus Hæsum?
Bellum iura premit(3), *rapto dominamur, & ipsas*
Prosequimur cædes(4), *fasque omne licentia rupit*(5),
Vincimus Hyrcanas gentes(6), *& Taurica regna*(7)
Delectu scelerum: iamque ipsa minora Vetoldi(8)
Acta trucis, viuos vrsorum in pellibus artus
Insuere, atque feris demum obiectare solebat
Immanis: sed nos numquid damnabimur ipsi
Tam viles animæ? picto vehit aduena curru
Ingentes prædas, terit omnia, raptaque castra
Arbitrio premit ille suo: semper ne feremus
Hoc tantum durare nefas? in limine sæuit
Iam bellum, & patriis ceu capti degimus oris.
Tollite nunc animos, & vestra insueta domari
Pectora, dictorum memores estote meorum,
Cæsar adest, nostrosque iuuat in Marte labores.
Qui belli maturus amor, quod fulmen in illo est
Vt ruit in cædes, vt turbine coniicit hastam.
Sic ait, & verbis pugnandi inspirat amorem,
Nec mora, decliui fulserunt Cæsaris alta
Signa iugo, & rauco strepuerunt cornua cantu,
Et longum sonuere tubæ, perque agmina Cæsar
Crinibus intonsus micat & fulgentibus armis.
Tandem acies coeunt, & iam nox humida cælo
Tollitur, ac reuehit fessis optata quietem.

(1) De hiis, *Teutate* item, vnde *Teutones*, ac *Heso*, quorum paulo post Poeta meminit, diximus in primo.

(2) Vel *Ariouistum* intelligit, vel *Carolum* nostrum, quos legimus in Galliam irrupisse.

(3) Inter arma silent leges, nullum habet locum æquitas, religio ludibrio est, sacri & profani nullum omnino discrimen.

(4) Nam simul atque belli sæua tempestas ingruerit, Deum immortalem, quam ingens malorum pelagus occupat, inundat, obruit vniuersa. Abiguntur armenta, proteruntur segetes, trucidantur agricolæ, exuruntur villæ, & mille alia mala, quorum multa recenset *Roterodamus* non vno dumtaxat loco: peculiariter tamen in explicando celebrato illo adagio, *Dulce bellum inexperto.*

(5) Tam pestilens est bellum, vt non minus

minus impios efficiat, quam ærumnosos. Hoc fonte nobis tam ingens latronum, raptorum, sacrilegorum, percussorum turba scatet.

(6) Latrocinio deditas, veterum scriptorum testimonio.

(7) Tauroscytharum immanitas, & plus quam belluini mores ex prædictis passim innotuerunt, & autores tradunt.

(8) Poeta haud ignarus, delectationem afferre varietatem, veteribus noua subiungit exempla. Nam hic *Vetoldus* imperante Cæs. *Sigismundo*, Vladislai frater eius, qui ad Poloniæ regnum vocatus fuit, Lituaniæ dominabatur, tanta vir crudelitate, vt dicto non audientes, insutos pelle vrsina, vrsis ad hoc nutritis obiiceret. Ferunt item arcum tensum gestasse, vt si quem aliter incedere ac volebat, conspicatus esset, confestim confoderet. Multos quoque per ludum interemisse dicitur. Rex a *Sigismundo* Cæsare factus, ante decessit, quam diadema indueret.

Tunc Rex Albertum *verbis affatur amicis*:
* *Quod contra vertis Noeburgum haud consulo bellum*:
Quandoquidem ingentes nos contra armare phalanges
Phalsgrauidem *fama est*: *ne Marte premamur vtroque*,
Linquenda obsidio, campique, atque ora Byburgi.
Qua Phylsi tenuis perlabitur vnda, petenda est.
Illic comperio metari castra Robertum,
Et nos (si qua via est) meditantem inuadere, longo
Fessos Marte dolis, ergo placet arma repente
Phalsgrauidem *contra, & fortunam vertere belli.*
Sic ait, & tacito curarum voluitur æstu
Boius: interea fessus se miles in altam
Demergit noctem, & placidæ dat membra quieti.
Postera iam Phœbo rutilante Aurora micabat,
Vasa legi mandant, & semisepulta labore
Corpora curari, & signo iuncta inde moueri
Castra dato: peragunt alacres mandata manipli.

* Laudat tacite Cæsarem a consilio rei militaris, cuius aliquanto gloriæ cupiditate patrem vicit: qua factum est, vt cum illum virum artibus pacis prædicet Germania, hunc non possit & bellicis, & ciuilibus decoris maximi facere. Tirocinium egit maximis confectis rebus in Flammingis, Brabantinis, Hollandis, Sicambris: idque tale, vt in eo vtramque fortunæ vicem sit expertus.

Ægida habens(1) *tunc Diua ferox, quis fallere possit*
Numen? vt occultos alta præsensit olympi
Sede dolos Regis, vultusque imitata, habitumque
Exploratoris, ventura renuntiat arma
Phalsgrauidæ, *qui consilio dextraque potentem*
Byspeichen(2), *vltro compellans vocibus, inquit*:
Postquam pugnandum est, res optatissima magnis
Diis oblata mihi, tantoque impensior acris
Gliscit amor belli, quanto grauioribus ausi
Auspiciis, metam dabimus requiemque laborum?
Rex etenim (vt fama est) in nostras dirigit oras
Cognatas acies, Martemque exposcit apertum.
Quicquid id est lætor, nam vel victoria belli,
Vel lethum(3) *dabitur, decus est vtrumque sub armis.*
Quare age rumpe moram, peditumque equitumque vicissim
Incipe delectum(4), *quæve hic sit copia lustra.*

(1) Colores sumpti ex *Marone* de Iunone, qui nullibi quiescebat vt infesta esset Troianis.

(2) Nomen ductoris exercitus Palatinorum.

(3) Cum aspiratione scribenda est dictio, cum illi origo sit græca tradente *Varrone* libro de lingua latina tertio. *Lethe* obliuio: inde *Lethum* dictum, quasi conueniat in obliuionem abire, qui vita excesserit. Et vulgo putant ominosum plurimum de vita defuncti loqui.

(4) Id sedulo faciendum admonet Xenophon, ne numerus intercidat, deinde equos prouidere, vti boni sint ac laboris patientes, neu strigosi, neu calcitrones, qui inter alios inutiles sunt, sæpeque cum res agi oportet turmas dissipant, ordinesque rumpunt, equitem quoque bonum inutilem reddunt.

At Cæsar maturat iter, perque ardua montis
Ductat anhelantem pubem, tenebrisque reuectis
Haud longe castris aberant, factoque silendi
Indicio, Albertus *placido sic incipit ore:*
(1)*Felices animæ, quibus amplum Martia nomen*
Perpetuô lux vna dabit, nunc auspice vobis
Cæsare pugnandum est, felicia signa sequamur,
Quem ve probant sua facta Deum, victoria nostra est,
Stent rapti fines, recidiuaque Noria (2) *cordi*
Condita Boiugenis olim, qui rupe Vesunti
Huc vecti, in nostra steterunt(3) *regione coloni,*
Vnde & adhuc retinet felix sibi nomina tellus.
Sic ait, interea tenebrosa per auia noctis
Ecce cruentatus manibus post terga reuinctis
Vcalegos(4), *magna peditum stipante caterua*
Ducitur ad Regem: coram qui talibus illum
Affatur dictis: Quis tu? quo tendis? & vnde
Nocturnum moliris iter(5)? *Suspiria ab alto*
Corde trahens, Phœben, & conscia sidera facti
Sic testatus ait: Magne o Rex, nomine dicor
Heu miser Vcalegos, ibam tua castra) tuasque
Exploratum acies, quo me sors impulit atra,
Et data magnanimo sollers mihi cura Roberto
Exhalare animam: verum hæc infausta parentum
Perpetior scelere, atque meo dant sanguine pœnas.
Fabor enim, qua flauus habet sua regna Sicamber,
Vrbs fuit insignis bello, & prædiuite gleba.
Hic mihi regnat auus, sedemque, & sceptra tenebat
Ille loci: interea (nam te meminisse putandum est)
Belgarum auxilio, Martis cum turbine, ad vrbem
Venisti patriam, & strauisti mœnia victor(6).
Narrata hæc patribus, Scythico ruit Hunnus ab Istro(7),
Horridaque in nostros conuertit tela penates,
Tunc auus, insigni dictus qui nomine Teuthras,
Vt casum vidit patriæ, commendat amico
Phorbanti vxorem, natum rapit impius alueo
Qui nondum infelix solidum compleuerat annum,
Et vehit in siluas(8), *pedibusque in vincla reuinctis*
Suspendit, linquens auibusque, ferisque vorandum.

(1) Crebras & elegantes orationes apud hunc Poetam legimus, nimirum ex industria factas, vt hac in re, vel æquaret alios, vel omnino superaret.

(2) Huius meminit oppidi *Cæsar* in commentariis, & nos de eo superius.

(3) Ea forma, qua *Maro, Steteruntque coma*, & *Terentius* vsi.

(4) Explorator Palatini: qui postquam de se dixerat, per occasionem gentes & auxilia Palatini recenset. Argumentum indicat dilatum, & artificiose quidem meo judicio, in hunc locum gentium Palatinarum catalogum. Nam mira est in hoc Poeta varietas, non minus eruditionis, quam delectationis plena.

(5) Ceu magis suspectum.

(6) Ante hoc, & post etiam bellum Noricum, in Geldrenses arma Cæsarem mouisse nostra habet memoria. Ego peracto bello Norico contra Palatinos, iam candidatus aulæ Maximilianææ, Cæsarem cum filio *Philippo* Rege Castellæ, tunc Belgarum Archiduce, in Sicambriam irrumpentes sequutus sum: vbi oppida quædam expugnata in fidem recepit, Coloniamque Agrippinam cum triumpho rediens, pacem Palatinis ac toti Germaniæ reddidit, de qua re vltimo libro Poeta cecinit, & nos illic amplius commemorabimus.

(7) Id est, a parte Scythiæ. *Apollonius* Poeta dicit Istrum ex montibus Hyperboreis currere per mediam Scythiam & Thraciam: vbi scinditur, partim in mare fluere Ponticum, partim Adriaticum, per quem dicit Argonautas venisse. Quod nunc minime apparet. Cæterum Hunnos duplices iuuenio: Asiaticos, quos supra Caspios & Albanos ponit *Dionysius*. Simacatus quidam est autor *Eustathio* in descriptione orbis, Hunnos circa Boream & Orientem consistere, eosque Turcas a Persis appellari. Alii sunt Hunni Europæi, quorum meminit *Procopius* lib. 5, diuersis tamen in locis.

Ex

Ex quibus deprehendimus, Hunnos, qui Pannoniam cœperunt, Europæos fuisse, colonos forte Hunnorum Asiaticorum. Hosque simul eandem esse gentem cum Turcis, & Iazis, & Zanis, qui a Iustiniano superati sunt per Theodorum, vt autor est *Agathius*. Verum diuersis cognominibus appellati, ex ducibus plerique nomen habentes. Ex his postea Hungari, quasi Hunnari appellati: qui anno salutis circiter quadringentesimum duce Keue Pannoniam ingressi, ad Tulnam Austriæ locum contra Romanos victores fuere, in quo prœlio dux ipse occubuit. Plura item *Iornandes* & *Paulus* de Hunnis. Cum his Carolus bellum gessit, vt diximus, quos penitus ex solo Germaniæ substulit. Extare adhuc alteram Hungariam non longe ab ortu Tanais, Pannonicæ lingua & moribus pæne similem: idololatram tamen *Sylvius* scribit.

(8) Sumptum ex fabula Oedipi, iuxta *Silii* descriptionem.

Post hæc acta, feris Cimbrorum inferna Megæra
Aera per nigrum transuecta redibat ab armis,
Iamque super Batauos(1), *& iam super alta volabat*
Ardua siluarum: gemitusque vt perculit aures,
Excepit puerum, & gressus simulata seniles
Qua pastor septis pecua armentarius ambit
Phalsgrauidæ *magni venit, fatumque redemptum*
In peius, puerum infantem cui tradit alendum.
Hunc postquam virtus, & auorum suscitat ardor(2),
Ignarus patriam repetit, diroque parentem
Coniugio iungit propriam: cui nocte silenti
Portentum (sic Dii voluere) apparuit ingens.
Visus enim serpens squamis fulgentibus vltro
Repere, & immenso torquere volumine terram,
Spirarumque orbes, atque ora micantia linguis
Infauste posuisse sinu, lapsusque repente
Per tenebras, nigri properasse in tartara Ditis.
Hæc nato post nupta refert: qui tempora voluens
Atque fugam patris, siluaque quot egerit annos
Agnouit scelus infandum, raptusque furore
Per scopulos, per saxa volat, lucemque perosus
Ipse sibi infausta defodit lumina dextra,
Atque suam Hercynio vitam transegit in antro.
His satus auspiciis, genus hoc a sanguine duco,
Hac gignor serie, quare nil miror, habenas
Fortunam effudisse suas in nostra malorum
Exitia. His dictis iam clara rubescere Eoo
Cœperat alma dies(3), *tum collem ascendit in altum*
Cæsar & Vcalegos, vnde prospectus ad ima
Castra erat, & latas poterant numerare phalanges.

(1) *Cornel. Tacitus* libro vigesimo multa de Batauis prodidit. Conuenit inter plerosque doctos, eam insulam, cuius meminit *Tacitus*, esse, quam nunc Hollandiam vocant. Terram omnibus studiosis, cum primis Germaniarum, semper & celebrandam, & venerandam: vt quæ nobis suum *Roterodamum* dederit. Miror *Ambrosium Bergomatem* tam fœde lapsum, qui *Bataniam* olim, nunc *Bauariam* dici tradat: cum Bauari ad Danubium, Bataui non multum a ripa insulam Rheni colant, quod vel ex ipso *Cornelio* deprehendisset. Sed lapsum hunc fortasse quiuis mediocriter doctus aduertere potuit.

(2) Vt liberi fere parentes referre solent.

(3) In codice scripto legi, *Cœperat orbe dies*, vt sit, *orbe Eoo*, quam lectionem probam magis puto.

Tunc Rex fare, inquit, quæ gens, quoue ordine turmæ
Militiam feruent? contra sic ille profatur:
At postquam merito(1) *labentem sanguine vitam*
Heu video, hæc animo Cæsar cape dicta: per hostes
Si tibi (quandoquidem mens est auidissima Martis)
Tela inferre placet, verbis (haud mentior) hisce
Adde fidem: armipotens(2) *duro sude lata* Robertus
Vallauit castra, & tuto munimine cinxit.
Ille est, qui multa peditum comitante caterua

Incedit

Incedit, latoque effulget in agmine clauo(3).
Hic medium retinet spatium, roburque virorum
Circum habet: at læua vili contentus amictu
Crinibus & barba prolixa, atque obsitus æuo
Gorgias *seruat partes* Rhodomontius *illas.*
Dextra autem cernis quem versicoloribus armis,
Hic est Byspeiches, *pro castris* Auchius *ante est,*
Atque datæ custos stationi(4) fidus inhæret.
At primi ante alios, mazaris(5) sueta iuuentus
Heluetii, quos pone vides (nisi fallor) ab alta
Arbitror Hercynia Chamum Ambergamque dedisse(6)
Ad bellum, atque vna iunctam Calminzida pubem.
Qui vero ex alia consistunt parte, Sicambros(7)
Esse reor, cerne intortos de more capillos
Gentibus, atque æquor longis horrescere telis.
Iuxta autem manus est, gemmarum diues & auri,
Gallica(8), pugnaces Belgæ(9), & præturbidus Axon(10),
Quique colunt Vogesum(11), & fulgentibus Hæduus armis.

(1) Ob pactam proditionem: cuius mercedem id genus hominum raro accipit, vt quod frequens intercipiatur.

(2) Laus *Roberti* in re militari.

(3) Hunc *Silius* & Pontifici tribuit. *Sacrificam lato vestem distinguere clauo.*

(4) Vel commendatæ, vel ipsis stationariis militibus.

(5) Teli genus, quod peculiarissimum fuisse Heluetiis tradit *Cæsar* in commentariis.

(6) Oppida sunt Palatini ad Boemiæ siluam posita.

(7) Qui infesti semper Cæsari fuerunt, diximus enim hos hodie Geldrenses putari, quos *Cæsar* traiecto Rheno se fugasse dicit in commentariis.

(8) Quoniam in eo bello Palatino Galli non defuerunt.

(9) Quorum mox aliquot populos recenset.

(10) Lucanus, *Longisque leues Axones in armis.*

(11) Et huius meminit in primo *Lucanus.*

Tunc Cæsar: Qui cultus, ait, tam Martius illis
Quos video, & denso qui sistunt agmine iuncti?
Cui sic Vcalegos. Memorant ex arce profectos
Budorii(1), primam seruant qui ex ordine classem:
Inde locus populis proaui concessus Othonis(2),
Extolluntque leues duri Neomarctides(3) hastas:
Hos sequitur Neoburga cohors(4), fidique Roani(5),
Lanzuthique tremenda manus, longamque feroces
Byrcasidæ(6) linquentes arcem, cominus omnes
Decertare auidi, atque animas effundere Marte.
Quare hanc, o Cæsar, ne multo sanguine pugnam
Præsentem efficias, nec non sine cæde tuorum,
Quæ peragenda putem (paucis aduerte) docebo:
*al. *Kreburgi* *Est locus in castris *Neoburgi(7) mœnia contra*
Expositus, trabibusque altum subiecta minatur
Innexis specula, & late prospectat in agros,
Hoc factum, vt quando congressi hostilibus armis,
Vera hinc cum Martis mota face signa darentur
Vicina auxilium bello trepidaret ab vrbe.
Quare inuade locum nullo munimine tutum,
Sed patet, infesto si quisquam est conscius hosti.
Dixit, & effuso vitam cum sanguine fudit.

(1) *Heidelbergam* intelligit oppidum ad Neccarum situm, in quo Palatinorum Rheni est sedes. Id *Volaterranus* in descriptione Germaniæ corrupte vocat *Etelbergium*, & lapsus inter Norici ciuitates numerat. Ibidem etiam Herbipolensi ciuitati emporium nostrate, quod Franconefurti est, attribuit: eodem errore, & eligendi Imperatoris locum Herbipolim dixit.

(2) Quos nos patria lingua *Odenvvalder* appellamus, puto designatum populum.

(3) Forte quod diutinam sustinuerint obsidionem Norimbergensium.

(4) In

(4) Ita legendum, non *Kæburga*, oppidi huius & superius mentio facta est.

(5) *Raynum*, vt vulgo nominatur, accipe. Ergo expungendum *Kappa*, & reponendum *R*. *Fidum* dixit, quia multoties obsessus nunquam a Palatinis defecit.

(6) Inflexit vocabulum, vt versui concinne responderet: designat *Byrckhausam* oppidum, in cuius montis dorso longissima posita arx est, in qua *Georgii* Ducis Bauariæ ingentem vim thesauri repertam a Palatinis fuisse, fama erat.

(7) Vt supra, ita & hic *Neoburgi* legendum est.

Hæc Cæsar voluens, noctu explorare cohortem,
Quod pugnæ exorsum capiant, quæve intus oberrent
Excubiæ in castris, vel si Theutrantius(1) *illa*
Finxerit Vcalegos: talem Raibertus *ad vsum*
Turmarum ductor, piloque animosus & ense
Sansius *eligitur, qui centum ab origine Franca*
Præclaros memorabat auos, ii iussa facessunt,
Seque manu iuuenum, croceos aurora priusquam
Subiiceret vultus, muniti ad robora valli
Contulerant. vigilans longe Dux Auchius *inquit:*
Qui vos? vnde equitum turma hæc? sic fatus ab alto
Fumiferam extollit pinum. mox Sansius *olli:*
Castrenses propere portas reclude, Enyalius(2)
Hic ego sum, fortisque manum mecum aduehο pubis
Subsidio. his dictis tacuit Dux Auchius, *artis*
Atque doli ignarus vallum portasque recludi
Iussit, & auxilium admitti, Bacchoque foueri.
Sansius *vt bifidi simul intra robora valli*
Illæsam atque auidam pugnæ videt esse cohortem,
Instruit, & iuuenes armata per agmina trudit,
Et volat in cædem, primosque in tartara mittit
Tyrnastem, Phyalumque, & magni Drapidis vmbram,
Qui bello infaustus non dextris venerat armis
(3)*Vnde Sedunensem Rhodani fons alluit vrbem,*
Et radit sparsos fluuio crescente Varagros(4).
Hunc(5) *fama est rapida gelidis ex alpibus*(6) *vnda*
Per Viberum campos labi, longoque refractu
Ostrifero(7) *madidum caput occultare Lemanno.*
Hic iras placare ferunt, & gurgite aperto
Luctantem laxare vndam, qui victor inerti
Indignatus aqua, & concepto turbidus alueo
Humectat scabra pendentes rupe Gebennas(8).
Inde per immensum sinuoso littore campum
Delatus, tumidis Ararim(9) *permiscet arenis,*
Binaque Phocaico dein subiicit ostia Ponto(10).

(1) Ab auo cui Theutras nomen affictum a Poeta, qui insigne id dixerat, fortasse respiciens ad Thespiades appellatos a poetis Theutrantia turba, a Theutrante Thespii patre. Vnde apud Deianeiram *Ouidii*, pro Thestitia, aut Thespiæa legendum Theutrantia turba, autore *Politiano* & *Egnatio* obseruatore.

(2) Martis cognomen sibi assumpsit, qui apud Græcos *Ægyaleos* appellatur.

(3) Per digressionem Rhodani ortum & cursum describit. Hic fluminum in Narbonensi omnium maximus ac rapidissimus, ex Alpibus per fines Allobrogum orientem versus fluit vsque Lugdunum, inde conuersus tribus ostiis in mare Gallicum desinit. Eius etymum *Plinius*, & item diuus *Hieronymus*, a Rhodiorum colonia vrbe citerioris Hispaniæ venire volunt.

(4) Quia in montibus sparsim habitant.

(5) Scilicet, Rhodanum.

(6) Ni fallor, quas nunc *S. Bernardi* vocant, *Cæsari* summæ appellatæ, qui & eas latronibus purgauit. In his volunt *Veragrorum* caput esse, vicum, vbi cœnobium *sancti Mauritii*, Sedunensis diœcesis.

(7) Quia ostreis abundet. *Plinius* dicit ostreatum viuaria instituisse ante omnes Sergium Oratam in Baiano, qui & optimum saporem Lucrinis ostreis adiudicauit. *Ostreum* apud *Senecam*, & *Ostrea* apud *Gellium* femininum. *Spartianus* in Heliogabalo ostreas & liostreas dixit.

(8) Vrbs *Gebenna Cæsari Genua* appellata, iuris Germanici imperii. Gebennensem agrum patrum nostrorum memoria nobilitauit secessus *Amedai* primi Subaudiæ Ducis: qui deinde ob abstinentiæ clarique nominis famam, inuitus in concilio Basiliensi Pontifex factus, mox concordiæ gratia sese sponte abrogans, *Nicolao V* sedente, Cardinalis ac Legatus remansit, simul cum

his, quos ipſe Cardinales prius creauerat. Felix Princeps, & nimium felix, ſi ſenium ſuum eccleſiaſticis titulis non fœdaſſet, vt *Syluius* ait.

(9) Qui vna cum Duri ex eodem, quo Rhodanus, monte exeuntes, atque vna corriuantes, in Rhodanum iuxta Lugdunum commiſcentur. Arar vero lenis adeo defluit, vt neſcias in vtram partem deſcendat. Vnde ſuperius Poeta eum appellat, *lentum*. Habetur clarus ponte Cæſaris vno die militum opera fabricato.

(10) Id eſt, Maſſilienſi. Nam prope Maſſiliam mare ingreditur. Maſſilia Phocenſium colonia eſt. Vnde a *Silio* Italico eſt *Phocaica baliſta* appellata *Maſſilienſis*. De Maſſilia diuus *Hieronymus* in epiſtolam ad Galatas. Maſſiliam Phocenſes condidere, quos ait *Varro* trilingues eſſe: quod græce loquantur, latine & gallice. Hæc ciuitas Pompei partes ſecuta: a Cæſare per vim expugnata fuit. Libertate antiqua vtebatur, nec prætoribus prouinciæ parebat, vt ait *Plinius*. Cur autem Phocenſes communi conſilio patrium ſolum reliquerint, Galliam Narbonenſem adeuntes, ibidem florentiſſimam ciuitatem Maſſiliam condiderint, ſcribunt *Herodotus* libro primo, *Strabo* quarto. Meminit & *Horatius* libro Epodon. *Stephanus* Phocæam vrbem Ioniæ facit, cuius denominatiuum Phocæus, & Phocaus, & alteram eiuſdem nominis in Mycala Cariæ. Eſt autem & Phocis Bœotiæ, de qua mentionem fecimus in primo.

Ergo laxatis cuneis furit enſe ſatelles
Cæſaris, & largo maculatur ſanguine tellus.
Sic paſſim in caſtris trepidatum, vmbone Robertus
Rapto ait: O miſeri, quo vos inſania ducit?
Quidve mali fortuna parat? ſedate tumultum.
Dixerat. interea fracto fugit obice valli
Byſpeiches, *atque arma vocat, ferte obuia pilis,*
Vociferat, nunc pila viri, dolus hoſticus errat
In caſtris, paſſimque omnes cæduntur inermes:
Perculit vt primum arrectas vox militis aures,
Corripit arma, ruitque ipſa in diſcrimina pugnæ.
At prior ante omnes animoſus imagine patris
Phalſgrauides *bello inſignis, facto agmine ab alto*
Detrudit vallo rigidas vmbone cohortes.
Non aliter Naſamon, Cyrenarumque colonus(1)
Regnantem media fugiunt baſiliſcon(2) *arena.*

(1) Sub Cyreniaca regione, *Plinio Pentapolis* dicta, a numero ciuitatum, quæ in ea continentur *Cyrene, Apollonia, Barce, Arſine, Berenice*. Libya eſt ſerpentum ferax, latiſſima gente, diuerſiſque immixta populis: quapropter *Ptolemæo* Libyophœnices, & Libyegiptii ponuntur: & interior Libya ſub Æthiopibus nigritis: iuxta hos Naſamones populi & Garamantes: & paulo ſupra Marmaridæ ad Ægyptios pertinentes. *Plinius Naſamonas* etiam dicit antea *Meſamonas* a Græcis vocatos, ex argumento loci medias inter arenas ſitos. *Dionyſius* autor eſt, Naſamones a Romanis domitos, ob trucidatum ab eis Lentulum Ducem ad eos confugientem.

(2) Tanta enim fertur acuitate veneni, vt quamuis breuiſſimus; palmum enim non excedere dicitur, ſerpentem quamlibet magnum halitu ſuo extinguat. Si quis autem vel baculo eum tetigerit, breui tempore intereat.

Aurora interea rutilantibus aurea bigis
Expulerat tenebras, lucemque reuexerat orbi.
Tunc Cæſar: properemus, ait, niſi fallit imago,
In caſtris pugna eſt: en Sanſius *vt furit haſta,*
Hippolytuſque, Rhebaſque ſimul: iam cedere retro
Incipiunt, denſaque virum iam mole premuntur.
Sic ait, & primis fortem procedere ſignis
Imperat Albertum: *ſequitur quem ex arcibus audax*
Munychiis pubes, duroque exercita bello.
Iam curſu rapitur celeri, iamque ardua montis
Liquerat, & plano deduxerat agmina campo.
Pone inſtat Cæſar, veſtigiaque impiger haurit,
Subſidio intentus pugnæ. Simul atque per auras
Effulſere Aquilæ, vexillaque nota Roberto,
Protinus e caſtris aciem producier omnem
Imperat, atque auidas diffundier æquore turmas.
Dumque volant turmatim omnes, valliſque refractis
Exiliunt equites, infelix Sanſius *hoſtis*
Impete ſuffoſſus, vitam cum ſanguine fudit.
Nec mora, concurrunt acies, flagrantibus atrox
Deſæuit Bellona animis, madet imbre cruento

Tellus

Tellus, & nigro fluitantia corpora tabo
Calcantur resupina solo, expirantiaque auram
Congesti crescunt super ipsa cadauera trunci,
Dum pede pes teritur, mistusque vmbonibus vmbo
Truditur, & madido pugnatur cominus ense.
Albertus iam cæde madens, iraque redundans
Ingruit hostile, Auletemque, & Hyapida magnum
Atterit, & qui nondum formidabat Anireum,
Vertumnumque senem, natumque, & pellice Tusca*
Leucothoum Androcidem tetro demersit auerno.
Ac velut Armenio currens de vertice tygris
Immanes Arabas ferit, Assyriamque frementem
Præuastis populatur aquis, & gurgite laxo
Cum stabulis armenta trahit: sic martius Heros
Ense minax per castra furit, madidusque cruore
Multorum valido prosternit corpora ferro.
Nec minus instabant Volphangus, & impiger hasta
Zornyus, & glauco pugnans Casimirus halarco.
Gorgias primam vt vidit trepidare phalangem,
Pilatam educit contra in certamina pubem,
Et pugnam instaurat: volat ille, atque æquora circum
Pulsat equo, & lato frendit gestatus in aruo,
In densosque agitur cuneos, telumque coruscat.
Vt procul Albertus sæuo Mauorte cruentum
Agnouit, rabies gliscit vesana furenti,
Ignoransque modum calidæ indignatio pugnæ.
Protinus impatiens grandi ferit agmina pilo,
Et vetitum patefecit iter, totisque subinde
Viribus exarsere acies, exhausta iuuentus
Obruitur, passim cædes, tetra vndique mors est
Effususque cruor, tolluntur in æthera voces,
Singultusque graues scopuli & nemora alta remittunt.
Cernere erat laxosque arcus & Auentica** tela,
Armaque, quæ Alpicolæ bello aduexere Leponti†
Sparsa solo, cæsasque manus, & brachia, & harmos,
Atque hominum truncos, & busta iacentia campo.

* Pro Rhætica puto accipiendum, quoniam Tusci olim Rhætiam incoluerunt.
** Id est, Heluetica: ab Auentino, vt quidam, nescio tamen quibus autoribus, monte, circa Lucernæ lacum.
† Heluetiorum gens.

Interea lux alma polo fulgebat ab alto,
Lustrabatque Iuræ(1) roseo iuga lumine Titan:
Tunc maiora graui renouantur prœlia cæde.
Cæsar adest insignis equo, contra horridus ense
Instat Phalsgrauides: mirandi exorsa duelli
(2) Vos canite, o diuæ Libethrides: ira furorque,
Immanisque subit rabies, votumque cruoris
Ingentes animos, paulumque moratus vterque
Alterius spectare artus, & fortia bello
Pectora, fulmineosque oculos, vultusque minaces
Mirari: tunc alta velut per nubila venti,
Humentesque ruunt Austri(3) Boreasque(4) niualis(5).
Aut cum vere nouo Zephyris genitalibus(6) aura
Spirat, & ardentes ineunt certamina tauri.
Concurrunt, quatitur tellus, atque astupet æther.
Tunc Rex armipotens vibratum effulminat ensem
Vrgebat contra, aut vitabat adacta Robertus
Vulnera: sed Cæsar telum fatale coruscans,
Non bene protecto plagam defixit in harmo.

Protinus exiluit calidus cruor: arma Robertus
Vt fœdata videt, vasto ruit impete, & Heulon(7)
Vrget equum, grandemque premit calcaribus aluum,
Æstuat irarum furiis, & conscia virtus
Increpat ardentem, sic crebros ense sonoro
Ictus congeminat, horrendumque intonat hosti
Phalsgrauides, *putrique armorum fragmen arena*
Emicat, obtusique enses, parmæque refractæ,
Atque iubatorum phaleræ calcantur equorum
Gemmatæ, & nitidis squallentia cingula bullis.

(1) *Ptolemæo* Iurassus.

(2) Obseruo huic Poetæ familiare esse Musarum petere auxilium, quoties Cæsaris pugnam descripturus est. Musæ autem *Libethrides* dictæ a spelunca nympharum in Helicone.

(3) Ventis quibusdam, vt testatur in Problematis *Aristoteles*, alia aliis regionibus vis est ac natura, Hellespontias Atticæ terræ, insulisque vicinis imbrem adfert, Aquilo Hellesponto ac Cyrenæ, Auster Lesbo. Atque hic cum apud alios sit tepidus & pluuius, Africæ frigidus est ac serenus, vbi rursus Aquilo pluuius, autore *Plinio*, apud quem autor est *Fabianus*, Austrum in Ægyptum non penetrare. Qualis est Atheniensibus Scyron, qui idem Hellespontias vocatur, reliquæ Græciæ ignotus. Narbonensi Galliæ Circius a turbine & vertigine sic appellatus: siue Certius, vt vocat *Cato*: ventus apud illos clarissimus, nec vlli violentia inferior. Idem non modo in reliquis cæli partibus ignotus, sed ne Viennam quidem eiusdem prouinciæ vrbem attingens. Sunt & alii permulti cuiuscunque regionis indigenæ, vt apud *Gellium* testatur Fauorinus.

(4) Nos *Aquilonem*.

(5) Frigidus.

(6) *Fauonii* latine.

(7) Nomen equi.

Dum furit ira animis, Pallasque, & Delia ab æthra(1)
Labuntur, rixamque ineunt, ac iurgia iactant.
Vixque aberant pugna: quid enim? nunquam ne repostum
Irarum cumulum linques Tritonia virgo?
Quod scelus hoc? at fata manent immota(2), *tuisque*
Plectere insidiis, facinusque inuita dolebis
Commissum, & qua nunc exorta superbia tanta est
Gorgone(3) *non semper spero iactaberis ista*(4):
Nec rere huc Martem, quem cælo asperrima Pallas
Vicisti, & magnum strauisti verbere Numen(5),
Descendisse polo. sic Delia. At altera virgo
Ægida concussit, circum caua saxa nemusque
Intonuere, vadoque amnes tremuere profundo.
Ac velut ad scopulos demissus ab aere summo
Accipiter(6) *volat, aut magno cum turbine ab alto*
Saxum ingens cadit, & propulsat pondere terram:
Delia sic Pallasque ruunt, Iserisque residunt
Cautibus, atque acrem prospectant æquore pugnam.

(1) Describit certamen Palladis & Dianæ, quarum altera pro Cæsare, altera pro Palatino pugnabat.

(2) Diuina decreta non commutantur, vt humanæ leges: quæ pro tempore variantur, quemadmodum & mores & voluntates. Vnde perpetuo epitheto, fatum immutabile.

(3) Notissima fabula est.

(4) Per contemptum, vt illud *Maronis*, *aut quid petis istis.*

(5) Cum enim Mars & Pallas in contentionem venissent, Pallas percussit pugno Martem, qui percussus in terram cecidit, vt est apud *Homerum*.

(6) Multa accipitrum genera commemorat *Aristoteles*.

Interea Austriades sæuum iam presserat hostem
Deiecturus equo, iuguloque instabat inermi.
Ter Pallas percussa sinus, terque Ægide acutos
Pulsauit scopulos, illoque ruisset in arma,
Ni Ioue demissa a magno Cyllenia proles(1)
Saxifica fieri vetuisset Gorgone pugnam.

Tunc

Tunc Dea corripuit hastam indignata trabalem(2),
Qua domat heroas, cœtumque irata Deorum.
Hac igitur Regem aggreditur, vastaque tremebat
Voce solum, atque imæ resonabant murmure valles.
Non aliter cælo ventis luctantibus intra
Humenteis nubes miranda tonitrua clamant.
Adstupet Austriades, mox percipit(3): Eia age, fatur,
Pugnandum est iterum superis: nosco improba Pallas
Nosco iram, glaucosque oculos(4), atque horrida tela.
Talia dicentem inuadit, lignoque trabali
Ingentem frangit clypeum, sub pondere Cæsar
Ingemit: vt quando percussa securibus ilex
Prona ruit, lateque altum dant saxa fragorem.
Ecce autem verita arma Deæ Diana furentis
Lethifera in Regem volat obuia, pone fluebant
Corytique graues olli, læuesque sagittæ,
Vulnificumque manu iaculum Dictynna(5) coruscans,
Arcet ab incepto sæuam Tritonida Marte.

(1) Mercurius.

(2) Cuspidem.

(3) Latenter innuit acumen intellectus Cæsaris, vt vere illo præditus erat: vt qui non summas res modo & abditas a sapientibus, quos frequens admittebat, prolatas capiebat, sed nouas quoque in medium acutissimas quæstiones non facile, quamuis exercitato & ingenioso enodandas proferebat.

(4) Ita fingunt oculos habere Palladem poetæ. Vnde a Græcis quoque *Glaucopis* Athene *Pallas* dicitur. *Aristoteles* de Animalibus ait, glauciores oculi propter humoris prauitatem interdiu melius cernunt: nigriores noctu ob debilitatem: quod minus a visibilibus & luce mouentur. Homo tantum inter animalia variis oculis. Quos minimum attrectari iubet *Galenus*. Si leuis morbi sit caussa, tantum noxia subtrahenda, quæ quatuor sunt, fumus, sol, lectio, vinum immodicum: aqua prius tepida, deinde frigida diluendi: & si oporteat, lacte & oleo rosaceo liniendi. Si altior incubuerit causa, quæcunque illa sit, maxime hoc remedium proderit, in Commentariis Cæsaris Augusti repertum, *Plinio* referente.

(5) *Diana*: quare ita appellatur *Solinus* refert.

Nam dum magnanimum Regem premit illa, suasque
Ingeminat vires per inane, volatile telum
Delia (quod vasto stridens vmbone pependit
Palladio) intorquet: tonat ictus, & arma Mineruæ
Increpuere sono, & longe caua saxa reclamant.
Tunc Pallas rabie feruens, effundit in hostem
Se totam, Diuamque ferit, pronamque sub ictu
Sternit humi, vibratque ardens immania tela
(1)Desuper, atque forent nisi Dii sine sanguine nati,
Concessumque frui cæli immortalibus auris,
Hæc fuerat suprema dies(2), campumque cruore
Fœdasset Diana suo: iam cominus acre
Cæsar vt aspexit pugnantes, ingruit hosti,
Palladaque horrisono ingentem diuerberat ictu,
Qua niueæ vertigo manus cadit altior orno
Hasta Deæ, lapsum conata attollere pondus
Deficit, atque alta Tritogenia vritur ira,
Et fremit immensum Boreas velut arcticus(3) inter
Et saxa, & siluas, pontoque immugit anhelo(4).
At genitus Maia, præpes Cyllenius ales,
Spectator pugnæ scopulo consederat alto,
Protinus hic monitu magni Iouis inquit, abite
Cælestes Diuæ, durumque relinquite Martem,
Sic Iouis imperium, dixit: læuaque tonatum
In cælo sensere Deæ: volat aspera Pallas,
Atque senem Chirona petit(5), qui fessus in antro

 Hæmo-

Hæmonio(6) lectas curam impendebat in herbas.
Iuppiter interea nubem demisit olympo,
Inuoluitque aciem, atque oculorum lumen ademit.
Hic finis pugnæ. nam dum vestigia quærit
Nequicquam Austriades, labens se surripit hostis.

(1) Hic versus, vt & sequens corrupte & perperam leguntur hoc modo, *Desuper, & quoniam Dii sunt sine sanguine nati Hisque immortalis vita conceditur aura.* Quos ita ex Poetæ exemplari restituimus. *Desuper, atque essent nisi Dii sine sanguine nati, Concessumque frui cæli immortalibus auris.*

(2) Sensus est: Hæc dies fuerat suprema Dianæ, nisi Dii essent nati sine sanguine, & propterea fruerentur, iuxta *Homerum*, aura immortali.

(3) Flat enim aquilo a septentrionibus.

(4) Metaphora, a currenti furentique equo.

(5) Sumptus color ab *Homero*, qui cecinit Plutonem apud Pylum Nestoris patriam, vt superius diximus, ab Hercule vulneratum, Pæonem peritissimum in castris Græcorum medicum incolumem reddidisse. Chiron autem Phyliræ & Iouis filius fuit, de quo plura *Hyginus.* Ab hoc Æsculapius medicinam, Astrologiam Hercules, Achilles citharam didicere. Argonautarum medicus fuit: multarumque herbarum vires ac naturas deprehendit. Vnde herbæ genus ab eo inuentæ *Chironia* appellatur.

(6) Thessalico.

Dumque hæc in castris diuersa in parte geruntur,
Vicina auxilium fessis ductarat ab vrbe
Polydamas sceleris fabricator, & impius arma
Induerat, quos dira fames(1, & auara libido(2)
Præcipitat belli, iamque inter Martia tela
Vociferans volitat: sunt hæc, ait, omnia claro
Missa polo? hæc nostris horrentia fulmina templis?
Verum si patria Superi sunt vrbe piandi,
Ense scelus soluam, & præsenti cæde sacerdos
Iratum placabo Iouem, pubemque litabo
Hostilem, Taranique(3 sacra instaurabo quotannis.
Dixit, & in medium longa sude prosilit agmen.
Non secus Æthiopum fuluo nemora inuia tauro(4)
Turbantur, cum sæua fames per viscera serpit,
Diffugiunt, trepidantque feræ de montibus altis.
Sic Diuum contemptor erat, turbamque fugacem
Prosequitur velox, atque acrius atterit agmen,
Contemnitque mori. sed quis cælestia rumpet
Fata Deum, legemque dabit pollentibus astris(5)?
Strauerat ille aciem, & vacuis victricia campis
Extulerat iam signa palam, cum tractus ab ira
Wolphangus *iaculum longis amentat(6) habenis,*
Atque in clamantem tenso pede dirigit hostem,
Qualis Ithyræo cornu leuis exit arundo,
Vel cum depugnat verso gens Parthica(7) neruo(8).
Tale per immensum stridens volat aera telum
Atque hostem fatale petit, cetramque rescindit,
Quam Tartessiaco in pugnam de more gerebat:
Æratosque orbes chalybum, septemplice gyro
Distrahit in partes varias, penitusque sub ima
Viscera delapsum fortes depascitur artus.
Extemploque cadens moribundus corpore vasto
Pulsat humum frendens, oculisque minacibus horret.
Non aliter Phario percussa leæna veruto(9)
Concidit, & rictum spumantem vulnere torquet,
Sic olli rabies creber ferit ilia pulsus,
Et calidæ effuso vacuantur sanguine venæ,
Vmbraque tartareas fugit indignata sub vmbras.
Nec finis pugnæ, præsenti cæde superbus
Volphangus, *per castra volat, nec segnior illo*
Ingenti campos replebat cæde Robertus,

Interea

Interea ductis pugnantem cornibus hostem
Clauserat, & fusos iam victor Cæsar ab amplo
Æquore dispulerat pedites, tunc Francus anhelo
Gorgias *in Marte furens, quando vndique cernit*
Indignatam aciem, versosque in terga maniplos.

(1) Vel quod Deo irato eueniat, vel quod ad dira quæque mortales adigat, vnde & malesuada. Diuus *Cyprianus* libro contra Demetrianum, imputandem Christianis mala, quibus tunc mundus vrgebatur, probat famem non cælum, sed auaritiam facere.

(2) Insatiabile studium pecuniæ vtcunque conquirendæ. Qualem olim militiam L. Catilina collegerat, talem & hic Polydamanta innuit contraxisse militem.

(3) Codex manu scriptus *Taranis* habet, vt *Taranes* sit nominandi casus. De sacris lib. primo dictum est.

(4) *Plinius* libro octauo, *Atrocissimos*, inquit, *India habet tauros siluestres, maiores agrestibus, velocitate ante omnes, colore fuluo, oculis caeruleis, pilo in contrarium verso, rictu ad aures dehiscente, iuxta cornua mobilia, tergoris duritia silicis omne respuens vulnus, feras omnes venantur. Ipsi non aliter quam foueis capti feritate semper intereunt.* *Diodorus Siculus* lib. quarto hanc feram pluribus verbis elegantissime exprimit. Postremo de eadem hoc modo sermonem concludens, ait: *Merito igitur Troglodita hanc bestiam optimam indicant, cui a natura inditum sit leonis virtus, equi celeritas, robur tauri. Quodque maximum est, haud inferior natura ferri.* In hoc autem *Diodorus* ab aliis discrepat, quod eum non in India, sed Æthiopia reperiri asserit. Sed esse potest, vt bene admonet *Camers*, vt tam in India, quam in Æthiopia, reperiatur, propter consimilem situs qualitatem, cælique influxum non absimilem.

(5) Siderale iudicium, quod circa hominum genituras versatur, quid astra & animo & corpori polliceantur, Christiana disciplina, quæ non sine lumine semper esse credita est, omnino damnauit, quia penitus incertum sit, nec facile deprehendi possit, deturque propterea paulatim occasio, præsertim in eruditis, in Fati opinionem delabendi, quæ itidem a nostris doctoribus reiecta est. Loquitur igitur Poeta iuxta veterum superstitionem, profitens interim Christianum placitum, nempe, nihil contra humani animi arbitrium valere.

(6) *Lucanus, iaculum amentauit habena.*

(7) Originem eius pete ex *Strabone*, *Trogo*, & *Herodiano*. In vniuersum Parthi regionem frugiferam colunt, omniaque præter oleam ferentem, ab occasu Mediam, a septentrione Hyrcaniam, ab oriente Asiam, ab austro desertam Carmaniam habent, montibus cincti. Finis inter eos & Romanos Euphrates, regni caput Hecatompylos *Plinio*.

(8) Post tergum enim sagittas mittunt.

(9) Iaculi, seu potius sagittæ genus.

Magnanimum affatur breuiter sic ore Tyrannum(1):
Nonne vides quanto in nostros furit impete Cæsar,
Vtque fugam iam quisque parat? quid in arma Roberte
Prorumpis frustra? tenet omnia Marte satelles
Hosticus, & multa satiatur cæde tuorum.
Talia sic fantem, nequicquam intelligit Heros,
Accensus Martis rabie, & præturbidus æstu,
Iam solo res summa viro, quosque æmula virtus
Impulerat secum fatali occumbere campo,
Dat stragem populis, teloque horrendus vbique est.
Dumque huc atque illuc, ceu præcingentibus armis
Armenias agit ira Tygres Mysosque bisontes(2),
Proruit in pugnæ flammas, Martemque cruentum.
Intonuit cælo, & vox exaudita per auras:
Heu fuge fortunam belli(3), *deuictaque castra*
Desere, teque ipsum ventura ad fata reserua:
Ductores fugere tui, victasque phalanges
Byspeiches *tantum, &* Rhodomontius *ense tuentur.*
Vt Superum iussa, & vocem Dux auribus hausit,
Accepitque fugam sociorum, protinus omnes
Qui secum voluere mori, Martisque peracti
Æternam sibi qui laudem peperere sub armis,
Instruit in cuneum, verbisque ita fatur amicis:
Audite hæc, socii, denso nunc claudimur hoste,
Et iam præda sumus, nostræ solum ense salutis
Ostendatur iter, mecum nunc ite per hostes.

ſtanium oppidum aggreſſus eſt, quo poſt acrem pugnam, vi potitur. Interim ex Peſychemio nuntius Palatino obſidionem narrat. Is cum præſidium non miſiſſet, oppidum ſe Duci dedidit: quædamque in fine oppida ab eo victa recenſentur.

V*T procul a caſtris trepidantia ſigna* Robertus
Rettulit, alternæ præformidabile cædis
Bellum animo voluens, Pallas deuecta per auras
Phyllirid æ cani medico remeabat ab antro:
Illa ſub arctoo bigas firmauit olympo,
Atque oculos defixit humi, infrænesque Sicambros,
(1)**Saxones*(2)*acres, Morinoſque, extremaque mundi*(3) *al. *Baſtarnaſque*
Littora, & indomitos Rheno claudente(5)*Batauos*(4)
Deſpicit, innumeraſque alias ſine nomine gentes,
Quas alit auriferis felix(6) *Germania campis*(7).
Tandem Boiorum flexit ſua lumina terris,
Alpinaſque vrbes, & regna potentia Marte,
Quæ pater vndarum percurrens maximus Iſter
Luſtrat, vbi (ſic fama canit) vrbs Noria quondam
Magna dedit leges populis, rexitque ſuperbum
Imperium: ſed nunc omnis iacet vrbis imago,
Pannoniamque ſuper(8) *celeri deuecta couino,*
Quaque potens bello magnos alit Auſtria Reges.
Necdum etiam Diuæ crudeli Marte receptum
Vulnus, & Oebalii ſors immatura ſepulchri(9)
(Quamquam & Cæſareo victam dolet enſe ſororem)
Exciderant animo, cupit iram explere calentem,
Atque imo tales promit de pectore voces:

(1) Penitus corrupta dictio. Nam *Baſtarnæ Straboni* populi ſunt ad Pontum: quare reponas ex emendato exemplari.

(2) Quorum origo varie traditur. Ego *Alberti* nouiſſimi rerum Saxonicarum ſcriptoris opinioni accedo, qui ex verbis *Taciti* facit coniecturam, multa, quæ *Tacito* de Cattis commemorantur, gentis Saxonum propria eſſe. Et vt quandoque per errorem librariorum fiunt infractiones, non eſſe a veri ſimilitudine, ſi quis contendat, pro *Saxi* vocabulo eſſe vſurpatum *Catti.* Idem *Albertus* limites nobiliſſimæ prouinciæ verius depingit, quam ſcribit, cap. primo, libri primi Saxoniæ.

(3) *Maro* in fine octaui Æneidos. *Extremique hominum Morini.* Hos *Solinus*, item *Mela* ad Gallicum oceanum extremos orbis facit, niſi ſequeretur inſula Britannia, velut alter orbis. Hodie *Ternani* dicuntur, teutonice *Terrenſenſer*, vt ait *Irenicus.*

(4) Qui ſint diximus. Hos & *Tacitus* a virtute nimirum bellica commendat. *Lucanus truces* vocauit, *Sulpicius* recte feroces interpretatus eſt, quales martiales etiamnum vidimus.

(5) De hoc latius libro octauo.

(6) Diues.

(7) Quod iam *Tacitus* ipſe, ſi ab inferis rediret, fateretur, ita omnia a priſca facie receſſere. *Syluius* Germaniam mirum in modum commendat: liber extat vulgo cognitus.

(8) Pannoniam ſuperiorem intelligit, vbi Auſtria prouincia Imperatorum altrix poſita eſt. Notandum autem eſt, morem volantium expreſſiſſe, qui vario flexu feruntur: vt etiam *Maro* ſtatim in principio ſexti de Dædalo loquens, *gelidas*, inquit, *enauit ad Arctos*, cum in Siciliam eſſet volaturus, quæ in meridiana plaga poſita eſt.

(9) De *Oebalo* ſuperius, pro quo Venus pugnam contra Cæſarem geſſit.

(10) Id eſt, *Venerem*, ex Ioue enim Pallas & Venus nata eſt.

En ego bellipotens rigidis armata chelydris,
Quæ olim centimanos proſtraui cæde Gigantes(1),
Quæ Martem vici(2), *concuſſi fulmine diro*(3)
Curua per Euboicum fumantia littora pontum,
Nunc autem (ſic fata volunt(4)*) ſum fabula cælo.*
Sed noſtri o vtinam ſic obruta fama Deorum
Peruigiles tantum & patris veniſſet ad aures,

Non equidem Austriadum superatam Marte dolorem:
Sed temnor passim mortalibus, & mea vibrat
Exhorrentem hydro nequicquam læua Medusam.
At mihi non deero, sequor atris agmina flammis
Austriadum, atque imo Furias Acheronte ciebo(5).
Sic fata, infausto remeantem Marte Robertum
Vidit, & indoluit, grandique accensa furore
Prona ruit cælo: veluti cum flammea(6) *longo*
Stella cadit(7) *tractu, & candenti lampade*(8) *signat*
Æthera, qua nitidam producit semita lucem.
Sic Diua est, quacunque pedem currumque reflectit,
Ostentat cæleste iubar, Numenque fatetur.

(1) Palladem enim fuisse auxilio Ioui contra Gigantes autor est Hyginus.

(2) Homericum figmentum, vt proximo tetigi libro.

(3) Hunc locum iratæ Iunonis verba apud *Maronem* non multo post primi lib. Æneidos principium satis explicant, vbi de Aiace Oileo sequitur.

(4) Quoniam omnia, vt poetæ volunt, item plerique philosophi, fato reguntur, & subiiciuntur, etiam ipse Iupiter. Vnde is veluti cedens apud Maronem, *Fata*, inquit, *viam inuenient*. Et Tragicus quidam apud *Senecam*; *Ducunt volentem fata. nolentem trahunt.*

(5) Factum non reperio in poemate. Et idcirco dicendum, quod loquatur velut furore amens: qui cum abit, minus faciamus, quam quod dixeramus.

(6) Ex capite quarto lib. primi Meteororum Aristotelicorum pete caussas flammarum in summo aere apparentium, & ibidem de sidere volante, siue stella decidua.

(7) Ab eo, quod sic nobis apparet. Vnde *Ouidius* dixit, *Interdum stella de calo sereno Et si non cecidit, potuit cecidisse videri.*

(8) Face.

Protinus armigeræ currum Tritonidis Heros
Agnouit, supplexque Deam veneratus adorat.
Tunc illa has sacro fudit de pectore voces:
Nec tua te virtus, nec fortis dextera bello
Vnquam deseruit. nam quantum vidimus acrem
In pugnam ruere, & quantas in prœlia cædes
Moliri intrepidum, sed fato obstante dolorem
Hunc pone, & quæ sint peragenda aduerte, profabor:
(1)*Vade age & hanc rupem, quæ cælum vertice pulsat*
Exupera, atque impelle gradum. primum ipsa volenti
Difficili tentanda via est, sudorque, laborque
Sunt olli comites, atque otia pellit ab alto:
Sed postquam ad summum concessum euadere culmen,
Gaudia pertentant animos, & blanda voluptas,
Atque exactorum dulce est meminisse laborum.
Hinc te ergo excipiam ventis, & nubis amictu
Aera tranabis medium, tutusque reuises
Phalsgrauidas*que tuos, patriamque veheris in vrbem;*
Ne vereare, adero, & ventos frænabo volantes.
Interea ne frange animum, spemque altius effer,
Inuictusque mane. nam sæuas Iuppiter æquus
Mulcebit mentes, dulcemque ad regna vocabit
Progeniem, natosque tuos, paruosque nepotes:
Qui tandem æternum ventura in pace quiescent.
Hæc mihi pollicitus Diuum pater, atque hominum Rex.
Sic vbi fata, ciet Boream Argestemque per altos
Oceani errantes fluctus, Hyrcaniaque vndis
Littora pulsantes, extremæque æquora Thules.
Ergo iussa facit præpes, talique precatur
Voce Deam: Te sancta sequor, te supplice dextra
Aduenero, salue, & tanti miserere laboris.
Hæc ait, & celsæ saxosa cacumina rupis,
Enormesque vias, & densis obsita dumis

Byspei-

Byſpeichi *pubem linquens, agmenque ſuperſtes,*
Euaſit tandem & ventos expectat inanes.
Tunc ſubito Argeſtes montem pernicibus alis
Circuit, admotoque tremiſcunt vndique ſiluæ.
Non tamen Æolio veluti cum miſſus ab antro
Ægæum, Ioniumque mouet, cauteſque, vadumque
Scyllæum, & pulſo frangit freta iuncta Peloro,
Sed miti Heroa amplexu (namque Arcticus vna
Sepſerat, & Boreas patriæ non immemor oræ(2))
Extollunt per inane poli, geſtantque per auras
Quem vitreo nubis Dea circumfudit amictu(3).

(1) Virtutis viam oſtendit, ad quam ire non poſſumus, niſi per maximas difficultates & labores. Locus eſt ſumptus ex Ergis *Heſiodi*. Receptum eſt, Pythagoram quoque hanc virtutis figuram poſuiſſe. Vnde carmen apud *Maronem* legitur; *Litera Pythagoræ diſcrimine ſecta bicorni*. Sed, vt annotatum eſt ab *Eraſmo*, apparet olim huius elementi figuram nonnihil diuerſam fuiſſe ab ea, quæ nunc eſt. Prodici fabula de Hercule & virtute, & voluptatibus notiſſima eſt.

(2) Quoniam ſeptentrionalis plagæ eſt ventus.

(3) Idem facit *Maro* in primo Æneidos.

(1)*Dumque ea molitur Pallas, fortiſſimus Heros*
Tercentum præclarus auis, quos Martia quondam
Protulit, & variis ornauit Roma triumphis(2),
Wirtymberzenſi *armatos mouet arce maniplos,*
Antiqui memor ille odii, belliqve vetuſti
Quod ſecum multos Talacherus(3) *geſſerat annos,*
Nec Lyndeſmitis *feruens iniuria mente*
Exciderat: verum occulto ſub corde volutans
Vindictam, ſpectare diem & melioribus vti
Auſpiciis, ſi vnquam vellet fortuna, parabat.
Vt fractum longo præſenſit Marte Robertum
Eſſe Palatinum, tempus ratus, Entium ad amnem
Caſtra mouet, gelidaſque vehit trans agmina ripas.
Aduentu curſare omnes, trepidare per vrbes.
Non ſecus orbatam Gangericus accola Tygrim
Et timet, & clauſa pauidum ſeſe occulit vrbe,
Luctantemque feram, & rabiem ſpectare furentem
Impatiens: quatit illa ſolum, campoſque ſuperba
Balantum pecus, & latis magalia ſeptis
Circuit, inſidiaſque altæ prædeſtinat iræ.
Sic Heros fertur, ſic infandus timor omnes
Sollicitat, pauitant miſeræ matreſque, nuruſque,
Longæuique patres: ſed quos calor excitat armis
Deſerere ante diem, pugnaque effundere vitam
Armantur, clypeoſque nauant, chalybumque trilices
Aruina(4) *nigra nudant ærugine pingui*(5),
Aut foſſas ducunt, aut ſcabra ad mœnia pronis
Marmora agunt humeris, aut propugnacula bello
Inſtaurant, vallantque horrendis molibus vrbes.

(1) Nunc ad geſta Ducis Wirtembergenſis deſcribenda deſcendit.

(2) Sequitur annales, qui tradunt, nobiliſſimam *Teccenſium Principum* familiam, genus ſuum ab antiquis Romanis habuiſſe. Quare Poeta alludens ad priſcum cognomentum, *Decium* appellat interdum Ducem *VVirtembergenſem* quod is & *Teccenſis* ſit. De vtraque domo, apud *Nauclerum* fit mentio.

(3) Hoſtes fuerunt progenitorum ſuorum, partes ſecuti Palatinas. Quos, vt ipſe inquit, Palatini ad bellum inferendum impulerunt. Bella inter Palatinos ac Comites Wirtembergi *Nauclerus* retulit in Chronographia ſua. Poſterius emolliuit nomen *Lyndenſchmidt*.

(4) Id eſt, ferri texturas: *trilices*, hoc eſt, tertio textas, quamquam etiam arbitror *trilicia arma* eſſe genus illud, quod annulis paruis ſimul contextis fit, quo ad inguina tuenda ac femora vtimur.

(5) Pulchre indicat morem Germanorum in expoliendis armis.

Iamque dies, alterque dies illuxerat orbi,
Purpureoque aurora polum bis viderat ortu,
Tunc Dux ingentes voluens sub pectore curas,
Herboso iussit figi tentoria campo,
Dein pubem affatus placido sic incipit ore:
Bella sub hac terra, & præreptis gessimus oris
Alterutrum grassata caput, tandem inuida nobis
Crinitos(1) sors pressit auos, nec iura, nec æquum
Iuppiter omnipotens summo despexit olympo,
Quin furor hostilis nostras delapsus ad vrbes
Ingentes rapuit prædas, gentemque coactam
(Pro scelus) audiui domino seruire Roberto.
Namque mihi quondam puero narrare solebat
Multa pater, meque ad damnum seruabat inultum.
Quis Lyndesinitem, *prædatoremque nefandum,*
Et nostris temere Regem Thalacheron in aruis
Prætereat? tantum nobis impune ferendum est
Dedecoris? tantum patriis regnabit in oris
Externus miles, terraque fruetur auita?
Progenies, prolesque Deum sata sanguine magno,
Credite, quod nunquam Cæsar sine numine Diuum
Bella mouet, victorque redit, Rhenoque subacto
Cingit Chaonia victricia tempora fronde.
Quare agite, o socii, dextras assuescite Marti,
Et mecum, si qua est tantarum gloria rerum,
Si pudor & patriæ pietas, iniuria si qua
Mentem agitat, raptique soli seruatur imago,
Alpinas aptate sudes, & pila volenti
Tollite nunc animo, & pauidum conuertite in hostem.
Tu cœptis Bellona(2) meis, & culte Sueuo,
Tu Vulcane pater(3), claram qui Lemnon(4), & alto
Fumantem Liparen(5), & feruentem Strongylon(6) vndis
Incolis, & Chalybum Diis tela timentia promis,
Aspirate precor, promptosque animate maniplos.

(1) Intonsos, quia Sueui.

(2) Inuocat Bellonam tanquam bellorum præsidem, ignarus tamen, quod in Germanos irata fuerit, vt in primo libro diximus.

(3) *Tacitus* autor est, Sueuos veteres Isidem coluisse. Nescio quo autore Poeta Vulcanum quoque Sueuis cultum scribat.

(4) *Seruius* octauo Æneidos scribit caussam, cur Vulcanus dicatur in Lemnon incidisse. De cultu Vulcani in Lemno *Val. Flaccus* secundo Argonauticorum, & *Statius* quinto Thebaidos. Metropolis Lemni *Solino Hephæstia.* Græci *Hephæston* Vulcanum dicunt, Inde *Hephæstian Vulcaniam*, & *Hephæstion* Vulcani templum.

(5) Vnde insulæ nomen ex sexto libro *Diodori Siculi* patet. *Seruius* nobilissimus interpres, *Physiologia est*, inquit, *cur* Vulcanus *in his locis officinam habere fingatur inter Liparen & Ætnam, scilicet, propter ignem & ventos, quæ apta sunt fabris.*

(6) Quod rapæ figuram habeat, id est, in rotundum acutumque tendentem, ei nomen datum, quoniam Græci ϛϱογγύλην rapam vocant. *Strabo Onostrongylam*, id est, *rotundam* nominat. Reliqua de ea *Solinus.*

Vix ea finierat, subito cum flamma coruscans
Labi visa polo, quæ supra vertice sidit
Magnanimi Herois, nec non (mirabile dictu)
Lambere flauentes crines(1), & tempora pasci.
Mirantur cuncti, & gelidos stupor occupat artus,
Reque labant subita, quid sit, quid nuntiet, optant
Explorare viros(2), quibus intemerata patescunt
Ætherei secreta poli: tunc Phorbius augur
Cui fibræ, saliensque iecur(3), limesque volantum(4),
Quid vox obscœnæ volucris(5), pallorque cometæ,
Atque serenato labentia fulmina cælo(6),

Quia

Quid medio creet axe faces(7), sunt omnia (mirum)
Occultis manifesta modis(8), non inscius ille.

(1) Idem *Maro* scribit Asconio contigisse.

(2) Notum prope omnibus est: quantopere veterum superstitiosa sedulitas in futuris prænoscendis elaborauerit: quantoque studio ac diligentia auguria omnia, extispicia, & reliqua diuinandi genera coluerit. Vnde *Cicero* dicit libro primo de Diuinatione, Romanos nihil sine auspicio fecisse. Idem ait *Val. Maximus* cap. primo secundi libri. *Plinius* auspiciorum repertionem, eorundemque materiam copiosius tradit, capita pete ex Indice *Camertis*, viri vndequaque doctissimi.

(3) Proprie, quia viuentibus nobis cor salit.

(4) Nam tam a voce, quam a volatu augures capiebant auguria. Vnde ex eorum disciplina, quæ aues diræ & ominosæ, quæ rursus felices & auspicatæ crederentur, sumptum est, vt & cum rem feliciter, aut secus cedere significamus, bonis, aut malis auibus dicimus. Exempla promit *Erasmus*.

(5) *Bubonem* significat, qui inauspicatissimi ominis habitus est. Idque in publicis maxime auspiciis, ex quo etiam funebrem vocarunt. Hinc illud notum, *Fœdaque sic volucris venturi nuntia luctus Ignauus bubo, dirum mortalibus omen.* Quin & in coruis dirum & ominosum est habitum, sicubi glutiunt, & vocem velut strangulati emittunt. Quanquam de coruis & cornicibus varia traduntur, si quando ad læuam, aut ad partem dextram conuolitent.

(6) Quia naturaliter non nisi nubilo cælo fiunt. Sic igitur prodigiose. Legimus M. Herennium Decurionem in Catilianis prodigiis sereno die fulmine ictum. Autor *Plinius*. Varia ac pæne incredibilia scribunt autores de fulminibus: ex nostris *Plinius*, & *Seneca*.

(7) Earum sunt genera duo, *Lampades*, quæ sunt plane faces: & *Bolides*. *Faces* vestigia longa faciunt priore ardente parte. *Bolis* vero perpetua ardens longiorem trahit limitem.

(8) Ab his modis futurorum inuestigandorum omnino desistendum monuit Christus Dominus, cum discipulis id scire petentibus sic inquit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate.*

Talia vaticinans mandat sua dicta per auras:
Ne trepidate viri, læuo Deus omine firmat
Cœpta, nec inuito molimur numine bellum.
Si quid mens agitat veri, & Grynæus Apollo(1)
Prædicit ventura mihi, si nuntius ales,
Quem video læua(2) cœli regione volantem,
Et voce, & cursu magni Iouis abdita pandit:
O genus elapsum superis, sobolesque perennem
Regnatura diem(3), Diuosque auctura propago,
Quot tibi molitur felix fortuna triumphos?
Innumeras vrbes, immensaque regna, Ducesque
Debellabis, eruntque tua immortalia semper
Facta, quod & victo non dedignabere victor
Parcere, & ablatas reddes vltro hostibus vrbes(4).
Quare agite, o Proceres, meritos indicite honores
Bellorum Diuis, & numina magna vocate.
Nec mora, gramineo surgunt de cespite sacræ
In campis aræ, fragantque, & olentia circum
Thura calent pecudes, stant sacris vndique mystæ(5)
Accincti, & Diuis spargunt bona vina(6) volentes:
In primis Heros, niuei inter cornua tauri(7)
Et salsam frugem(8), & spumantia pocula fundit,
Demulcetque Deos donis, pecudumque litatis
Corporibus, læti Diuum pæana canebant.
Non aliter Libyci cirum delubra Tonantis(9)
Gens inhiat sacro, & numen Nasamones adorant.
Vel cum legiferæ Cereri(10), patrique Lyæo(11)
Agricolæ lectum mactant pecus, & sua largo
Despumant passim bene olentia cymbia lacte.

(1) A *Grynæo* nemore vbi colebatur, ad *Grynæam* Ætoliæ vrbem.

(2) Ergo felici & auspicato omine, iuxta augurum disciplinam, quam *Plinius* refert.

(3) Secus accidit, nam paucis ante annis exactus. Exemplo est, vt ludat in humanis diuina potentia rebus.

(4) Vt inferius patebit,

 (5) Di-

(5) Dicuntur, qui sacris alicuius numinis sunt initiati. Symmystæ, qui iisdem mysteriis sunt initiati. Diuus *Hieronymus* ad Pammachium: *Non magnopere cures, quid imperitorum de ingenio tuo rumusculi iactitent, sed prophetarum quotidie medullas bibas, Christi mystes, patriarcharum symmystes.*

(6) Non enim fas fuit vti ad sacra vinis promiscuis, sed certis: quod indicat *Plinius.* Significabant autem mero mentis integritatem.

(7) Sacrificium plenum & perfectum putabatur constare ex sue, tauro, hirco, ariete: vocaturque *Tryttis.* Sed Athenienf. sue tantum constabat, ariete, hirco, sicuti apud Romanos *Solitaurilia* ex sue, oue, tauro.

(8) Apud *Horatium* & *Tibullum*, item *Macrobium*, & *Cœlium* cap. 1 libri septimi Antiquarum Lectionum, varium reperies ritum immolandi sacrificii, iuxta veterum superstitionem. Sed & Iudæis salis vsus in sacrificiis fuit, vt Lex Mosaica insferat, Leuitici. 2; *Quicquid obtuleris sacrificii, sale condies, nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione offeres sal.* In sacris Christianorum literis ob salis miram naturam sæpe pro sapientia solet accipi. Hinc ab Apostolo *Paulo* ad Colossenses 4 cap. dictum est: *Sermo vester in gratia sit sale conditus.*

(9) *Iouis Hammonis*, qui colitur in forma eius arietis, qui sitienti Libero patri fontem effodit, cum illac exercitum duceret, secundum *Seruium*, siue Herculi, vt ait *Herodotus. Diodorus* aliter. *Lucanus* in 9 scribit, Catonis exercitum venisse ad templum Iouis Hammonis, cuius habita est mentio supra.

(10) Conuenit inter omnes, Cererem primam in Creta leges reperisse, caussam ponendi leges explicat *Horatius* Satira tertia, primi sermonum, *Lucretius* lib. 5 Veritas autem habet, primum Mosen a Deo edoctum hominibus leges tradidisse.

(11) Baccho, qui *Lyæus* appellatur, quoniam soluit animi curas: id quod Vticensis Cato in se quandoque periclitatus est, vt ait *Plutarchus.* Inde *Liberum* quoque dictum plerisque placet. Sed *Alexander* ait ita vocatum, quod pro communi Bœotiæ libertate pugnauit.

Oceano interea Titan demersus Ibero,
Iam nota(1) Austrini lustrabat littora Ponti,
Corpora sollicitis demens mortalia curis,
Ecce serenato(2) delapsum numen ab axe
Innumeris fulctum stellis & sole corusco,
Qualis vbi auroram rutilanti lucifer igne
Ante oritur, tenebrasque fugat, Phœbumque reducit,
Helsaciæ petiit fines, vbi Martia castra
Cæsar habet, Martemque nouum, pugnasque parabat
In somno, & vigiles curas in nocte premebat,
Effigies immensa Deo, vultusque micantes
Astra quibus cælumque mouet, circumque beatis
Vallatur populis, medio quos orbe bicornis
Luna capit(3), iuxtaque locum meruere Tonantem.
Hunc pauet omne genus cælo, terræque, marique
Quicquid inest(4), intusque meat, vel pascitur extra
Æterni cursus legem(5), & commercia mundi(6)
Et solis, lunæque vices, & sidera lapsu
Circumscripta suo(7), Nabathæosque alligat euros(8),
Fulminaque, & spatiis freta decrescentia certis(9).
Ergo vt olympiaca Saturnius(10) Elide(12) fulgens(11)
Apparet nocte in media, somnoque vacantem
Vocibus Austriadem compellans, talia fatur:

(1) Id est, hac tempestate cognita. Alludit ad nauigationem Lusitanorum per Æthiopiam vltra torridam zonam, multis, vt referunt, gradibus.

(2) *Ecce*, dictio semper aliquid magnum ac repentinum significat. *Maro*; *Ecce autem a Tenedo.* Describitur hic Dei Optimi Maximi simulacrum & effigies, quam dicit Cæsari in somnis apparuisse.

(3) Iuxta quorundam opinionem. Nam aliqui dicebant, vt fuit *Hesiodus*: beatorum animas ad beatorum insulas migrare: alii, ad Elysios campos, seorsum ab inferis locum: alii, verti in sidera, alii, in olympo locum esse cum ceteris Diis: alii, in corpore lunæ beatorum sedem esse crediderunt: alii, in quadam parte ætheris purissimi: quibus *Lucanus* assentiri videtur, scribens in principio noni, illuc Pompei animam peruenisse.

(4) Scilicet, terræ, mari & cælo, hoc est, quicquid mundi circumferentia clauditur: quod ipse Poeta declarat cum dicit, *Intusque meat.*

(5) Hoc est, cælestis.

(6) Id est, nostri orbis societatem, quæ nobiscum communis non est, sed sola Deorum immortalium sedes, vt ita dicam.

Nam

Nam & Poeta dixit, *pascitur*, alludens ad opinionem poetarum, qui dicunt, Deos nectare & ambrosia vesci, celebrare conuiuia, nuptias,& cetera huiusmodi. Cur autem ea tribuantur Diis, pete ex Mythologorum promptuariis.

(7) Id est, suo ipsorum ortu & occasu, qui siderum cursus appellantur. Quos si requiris, *Plinius* tibi monstrabit, & e nostræ ætatis cælestium rerum scriptoribus *Pontanus* facile princeps. Porro labi, proprie de sideribus dici secundus in principio Fastorum *Ouidii* admonet versus, *Ortaque sub terras, lapsaque signa canam.*

(8) Ita scribendum affirmarim, non *austros*, iuxta *Ouidium*; *Eurus ad auroram, Nabathaaque regna recessit.*

(9) Statis temporibus. Accessus & recessus marium diuersi diuersas caussas attulerunt. Quidam ventis id ipsum totum tribuunt. *Aristoteles* & *Heraclitus* a sole maris fluxus & refluxus fieri existimant. *Timæus* flumina caussatur per Celtarum montes Atlanticum irrumpentia. Sunt qui in sidera hunc redigant effectum. Seleuci mathematici opinionem *Camers* enarrat in *Solinum*. Plato, vt *Plutarchus* refert, in elationem quandam huius caussam confert. *Pythea Massiliensis* opinio verior. Is enim scribit, maris accessus lunæ fieri incremento: e diuerso decremento recessus fieri. *Probus* in secundum Georgicorum *Maronis* scribens, ait æstus maris ad lunæ motum & rationem fieri: cui assignat quinque motus. *Macrobii* sententia petatur ex primo de somnio Scipionis libro: *Plinii* ex cap. nonagesimo nono secundi libri mundanæ historiæ, qui teste *Camerte*, nihil non tradidit eleganter simul & copiose, quod ad huius rei notitiam pertineat. Ex nostris vide diuum *Ambrosium* cap. 7. quarti Hexameron, & *Vadiani* nostri commentarios in principio tertii Geographiæ *Mela.*

(10) Iupiter.

(11) Quia ex auro eius simulacrum erat, vt *Strabo* commemorat inter ingentia olympici Iouis dona, lib octauo.

(12) Elis Peloponnesi regio, vbi delubrum est Olympici Iouis certamine gymnico & singulari sanctitate insigne, autor *Pomponius* in secundo.

Cæsar magnanime, & Diuos auctura(1) propago,
Aduenio Superum Rector, præque omnibus vnum
Ipse velim te, fide Deo(2), templisque, tholisque,
Quæ passim miles sceleratis occupat armis
Præbere auxilium, si iam pietatis imago
Vlla viget, votique reos damnare cupido(3)
Asserto Superis, & Numen ab axe vocari.
Fœda Palæstinæ taceo ludibria terræ(4).
Verum animo stant fixa meo, victamque Sophenem(5),
Et domitum Ægypti pronum Carmelon(6) in æquor
Agmine barbarico, sæuique Serapidos(7) armis
Vlciscere, tuos poscunt hæc prœlia fasces(8),
Cum mare pulsabis flammato milite rubrum,
Et septingemini calcabis littora Nili,
Cum partem inuises Scythiæ, & Mœotica vinces
Regna, & victorem mirabitur arcta Propontis(9),
Classeque rostrata Nepheleias ingemet Helle(10).
Me noua nunc agitant, Cæsar, iam vidimus alto
Nostra Palatinis violari templa sub armis.
Atque vbi sacratis lucis, araque piabant
Erecta, & largis placabant Numina donis
Turba sacerdotum, nunc Marte & sanguine multo
Fœdantur loca sancta situ. quid Numina cæli
Perpetimur? vestrum ne genus, Germanica pubes,
Infandis audet factis contemnere Diuos?
Nunc cape, quæ peragenda tibi sint maxime Cæsar:

(1) Sane non ad morem Romanorum, qui defunctos Imperatores, etiam sceleratissimos tyrannos, miris cærimoniis in Deos referebant: sed iuxta nostræ religionis sanctificationem, vt ita dicam, referendum est, quod Cæsari simulacrum Dei nostri, vt dictum est, finxerit apparuisse.

(2) Constructio. Ipse velim, fide Deo, per interpositionem legenda verba sunt, *præbere te auxilium templis*, & cetera.

(3) Familiare est poetis illud, quod sequitur, pro illo, quod antecedit, ponere. Sensus ergo est; Si cnpis in Deorum numerum referri, vt eos, qui tibi vota fecerint, persoluere possis. *Reus* enim *voti*, astrictum voto significat: *damnatus*, absolutum. Maro; *Constituam ante aras voti reos.* Et alibi; *damnabis tu quoque votis.*

(4) Propter Hierosolyma & sepulcrum Christi, quæ ab Ægyptiis cum Principum Christia-

Christianorum dedecore occupantur.

(5) *Sophene* prouincia iuxta Palæstinam *Mela*. *Ptolemaeus* eam in Armenia maiori statuit, *Strabo* inter Taurum Antitaurum eodem in loco. Sophenorum celebris populi meminit *Plinius* in sexto. Est autem ordo verborum. Tu vlciscere Sophenem victam, & Carmelon domitum ab agmine barbarico, & ab armis Serapidos, nam hæc prœlia poscunt tuos fasces.

(6) Diuus *Hieronymus* in commentariis in Amos cap. primo, *Duo sunt, ait, montes, qui vocantur hoc nomine. Alter in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail, ad australem plagam. Alter iuxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho, mari imminens, in quo Helias propheta flexis genibus pluuias impetrauit.* Idem autor est *Carmelum* & græce & latine dici, Hebraice autem *Chermel*.

(7) Hoc est, *Saladini*, qui Ægyptiis imperabat & Memphim tenebat, vbi Apis colebatur. Hic *Saladinus* Hierosolymitanum regnum euertit 8 & 80 anno, quam a Gothefrido & aliis Christianis Ducibus fuerat recepta, Anno autem humanæ salutis 6 & 80 supra vndecies centesimum.

(8) Id est, *labores*. Vel allusit ad Consules Romanos, qui in castra cum insignibus consularibus proficiscebantur.

(9) Quæ breui transitu Asiam ab Europa diuidit. Illic Darius I & Xerxes in Græciam transfretarunt.

(10) A *Nephele* matre.

Æneadum Decius *Dux sanguine cretus auorum,*
Ablatas vrbes, & regnum Marte reposcit
Diuulsum, concit populos, totamque sub armis
Virthymbergon(1) *habet, qua dulces vitifer vuas*
Fert Nicerus(2), *multoque fluunt læta arua Lyæo,*
Bellaque magnanimo peragenda in corde volutans,
Militiam gelidi iam contulit Entii ad vndas.
Hunc verbis hortare tuis, pugnamque volentem
Exercere iube, & templis arcere profanos.
Seruantur maiora tibi, cœptisque futuris
Semper ero præsens, teque, & tua facta iuuabo.
Dixit, & ingentem ducens per inania lucem
Ad cælum rapitur, Titaniaque astra(3) *reuisit.*
Tunc pius Austriades vultu manibusque supinis
Prosequitur Numen, tacitoque hæc corde reuoluens
Iussa Dei, cum prima polo caput extulit Eos(4),
Treis oratores iubet ire, Heroaque magnum
Sollicitare Iouis monitu, atque accendere Marte.

(1) Prouincia Wirtembergensis a principio sub appellatione Comitatus tres habuit differentes inter se nominibus & castris dominos. Primus *Vrachi*, secundus *Beutelspachii*, tertius *Grieningæ* Regulus vocabatur. Verum postea in duas partes conflatus est, ita vt vnus *Stugartæ*, alius *Vracho* præesset. Nostra vero ætate, in vnum Principatum redacta est prouincia, Cæsare autore *Maximiliano*, *Eberhardo* Barbato ex Comite Duce creato, gentilitiisque insignibus auctis & titulis. Huius *Eberhardi* primi Ducis Wirtembergæ virtutes *Nauclerus* pluribus verbis commendat, & auunculus meus singulari carmine complexus est.

(2) Hodie *Neccarus*, qui inter maximos fluuios, qui Rheno approximant, connumerandus est. Hic enim, vt *Irenici* verbis vtar, Taxagetum, Rotenburgam, hodie *Rotvvil*, vt putant, Tubingam, Eslingen, Canstadium, Marpachium, Laufenium, Hailprunn, Wimpinam, Peilsteinium, Heidelbergam, Laudenburgum præteriens, iuxta Manheim Rheno immergitur. Maximi autem fluminum, qui Neccarum petunt, tria sunt: quorum duo *Coquus*, & *Iagusta*, nunquam vno miliari a se inuicem absunt, pæne 13 miliaria currentes. *Coquus* non procul ab Alen oritur per Hallim, Ingelfingium, Forchtenbergium, Sinderingium, Nouam ciuitatem delatus, in loco Kochendorf dicto, ad Neccarum transit. *Iagusta* vero, *die Iagst*, non longe a Zebingen exortus per Lauchen, Dominorum Teutonicorum oppidum, Eluangium, Kreilzheimium, Landenburgium, Krauten, Scheutern, *VViddern*, præterfluens, iuxta Iaxfeldium Neccaro immergitur. *Æneas* quoque fluuius, *die Entz*, a *Capnione* nostro in 1 Verbi mirifici lib. appellatus, *Entius* a Poeta, iuxta Phortzheimium, Capnionis patriam, Nagoltam suscipiens, prope *Besiken* in Neccarum abit. *Nagolta* vero ab oppido sui nominis delatus ad Calbium oppidum descendens, sese in Entium iuxta Phortzheimium abscondit.

(3) Vel astra, vel solem, vt interpretatur *Seruius* lib. 6. *Diodorus* scribit, cælum ex pluribus vxoribus suscepisse filios 5 & 40, ex quibus 10 & 7 ex Titæa ortos, proprio nomine singulos: communi autem omnes a matre appellasse Titanas. Sol autem & Luna, vt *Hesiodus* in Theogonia tradit, Hyperionis, Titanis & Rheæ filii fuerunt, vnde Sol *Titan*, & Luna *Titanis*

appella-

appellatur. *Callus* ex Pausaniæ thesauris refert, Titana creditum Solis fratrem, regionem ad Asopum, sicuti ferunt indigenæ, habitasse primum, & ab eo dictam Titanem. Verum, *vti ego*, inquit, *censeo*, *vir sagax fuit* Titan, *& temporum anni obseruator diligens, & quando auctiora sol faciat semina, & arborum percoquat fructus, ac proinde solis frater habitus.* Vnde coniectatio euidens, cur *astra Titania* dixerit *Maro*.

(4) Aurora, vnde *Eous* orientalis dicitur.

Vt primum Vlricus *Regis mandata recepit,*
Audiit, & Diuum non hæc sine numine bella
Tanta geri, antiquo precibus de more peractis(1),
Castra mouens heros, Maulprunia templa(2) *petiuit,*
Phalsgrauides *paulo miles quæ inuaserat ante.*
Angustæ hæc claudunt valles, scopulique, minæque
Saxorum ingentes, montesque vmbonibus altis
Desuper incumbunt, locus insuperabilis armis,
Et situs impatiens pugnæ est, seque ipse tuetur.
Vt motus patuere Ducis, strepuere per alta
Culmina cornicines: pauor vndique, & vndique muris
Concursum, instaurant laxis ingentia portis
Claustra viri, trepidique aptant munimina belli.
In primis armata cohors, quæ templa tuetur
Circum deductis præmunit mœnia fossis,
Et tormenta parant, & propugnacla tribuni
Constipant telis, saxisque molaribus horrent
Mœnia, & infando feruet ballista furore.
At Decius *bifidis heros tentoria vallis*
Sepiri iubet: extemplo de montibus orni
Abnobiis, scissæque cadunt a culmine siluæ,
Procumbit montana(3) *abies*, *Germanica*(4) *taxus,*
Et quæ Chaoniis(6) *reddunt oracula lucis*(7),
Fatidicæ(5) *quercus, & amicis glandibus ilex*(8),
Tempore quo nulli cerealia(9) *pabula norant*
Agricolæ, nullusque solum sulcarat arator(10):
Amphitryoniadæque arbor(11), *Cybeleia pinus*(12)
Vellitur, & patulo gaudentes vertice fagi.
Nec mora, pro castris iacitur vallum, arctaque tantum
Vallis habet spatii, quantum mauortia poni
Castra queant, aciesque vtrinque inuadere Martem.

(1) Satis constat, nunquam fere Romanos bella suscepisse, nisi prius sacris rite peractis, ex *Val. Maximo*.

(2) *Maulbrun* Sueuiæ monasterium ditissimum, Cisterciensis ordinis, sub tuitione Comitis Palatini. Auunculus noster scribit extructum olim a *fratribus* de *Neuenburg*, qui huc translati sunt. Vnde adhuc Abbas *noui castri* huius visitator, vt ita loquor, existit. Ceterum quod ad hunc locum & historiæ veritatem pertinet, Venerabilis pater *Nicolaus Baselius*, Rhenani nostri testimonio, non tam integritate morum, quam non vulgari literarum cognitione sane quam celebris, in Auctario Nauclerianæ chronographiæ gesta bello Bauarico posteritati tradens: *Dux*, inquit, *VVirtembergensis* Vdalricus, *dum in Bauaria contra* Rupertum *Rex cum sibi adhærentibus bellum ageret, iussu Regis & mandato sibi exercitum validum peditum & equitum adunauit: atque missis ad Heidelbergam publicis literis diffidatoriis*, Philippo *bellum indixit. Itaque contractis copiis peditum non minus viginti millium pugnatorum, & equitum plus minus octingentorum, in Palatinum mouit, castra metatus in agro Mulbrunnensi ad villam* Illingen *nominatam. Vnde nonnullas villas dicti cœnobii igne combustas pertransiit, atque ipsum cœnobium, quod castelli more satis munitum exstitit, obsidione cinxit. Verum admotis Dux bombardis & machinis, primum fortalitium quoddam, quod ipse Comes Palatinus longe antea in monticulo pro defensione monasterii plurimis expensis extruxerat, satis munitum, atque in arcis modum collocauerat, aggreditur, quassatumque machinis destruxit. Deinde ad muros monasterii arte bellica mouens, turres, domos & murum ipsum bombardarum ictibus demoliri fecit.*

(3) Hæc enim, vt ait *Plinius*, expetita nauigiis arbor est, & in excelso montium, ceu maria fugerit, sita.

(4) Quod ea abundet Germania.

(5) Traditur quercus arbor subiecta tutelæ Iouis fuisse vocalis, & responsa dedisse consu-

consulentibus. Quod testatur *Maro*; *Atque habita Graiis oracula quercus*, autor *Probus*. Alii referunt columbas, vt a nobis quoque mentio facta est superius, in oraculo fuisse vocales.

(6) Epiroticis. Species est pro genere. *Chaonia* pars est Epiri: vbi fuerunt siluæ & quercus proceræ, vt ex *Marone* licet colligere.

(7) A sensu contrario dictus, quod non luceat, vt *Seruio* placet: aut certe ab ignibus & luce sacrificiorum, quæ illic fiebant. Nam nullum erat templum sine luco, vt *Strabo* docet.

(8) Quercus, ilex & robur e glandiferarum genere sunt, & inuicem ponuntur apud poetas, teste *Parrhasio*.

(9) Nam vt apud *Maronem* legimus & *Ouidium*, vt & omnes concordant, prima Ceres reperit fruges, & ferro mortales vertere terram instituit. *Ouidius*; *Prima Ceres vnco glebam dimouit aratro, Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris.*

(10) *Iosephus* tamen, cap. quarto primi Antiquitatum Iudæorum scribit, Cain primum terram arasse.

(11) Id est, populus, dicata Herculi.

(12) *Arbor grata Deum matri, siquidem Cybeleius Attis Exuit hac hominem, truncoque induruit illo*, vt *Ouidius* scribit lib. Transform. decimo. *Pinea nux*, apud *Martialem*; *Poma sumus Cybeles.*

Vt tempus pugnæ visum, ferrique parandi
Talibus (affatus cunctos) Dux vocibus hiscit:
Tollite nunc animos, altasque intendite vires,
Magnanimi Proceres, vincat vagus armiger Indos,
Iam quicunque volet superet saxa alta Nyphatis(1),
Hyrcanumque mare, & Partho det iura subacto.
Nos vero Diuum monitu pellamus ab æde
Hanc belli flammam, & sacros reparemus honores,
Abnobiique Iouis(2) *sublata piamina templo.*
Hoc decus, hæc fama est, & victor Cæsar in armis
Iam veluti ignauos nos arguit: aspera cordi
Alberti *stant facta Ducis. Quid bella mouentem*
Lantgrauium, *& magno trepidantia castra senatu*
Commemorem? vos (Diisque volentibus(3), *& Ioue dextro,*
Qui nostros grato pensabunt fine labores)
Præcipitate moram, gentemque arcete profanam.
Vix ea finierat, tuba tortilis agmina concit
Ad pugnam, & curuo Mauors accenditur ære:
Vndique perstrepere, & sonitu Cybelæa resultant
Tympana(4), *iam montes, latebrosaque saxa reclamant,*
Et longe Hercyniæ ingentis nemora alta tremiscunt.
Vtque datum belli signum, volat æquore Martis
Bellona armipotens, motoque agit agmina sistro,
Impellitque animos, & pugnæ suggerit iram.

(1) Montis, supra Assyriam ad finem maioris Armeniæ, fœtus tygribus, vt scribit *Strabo*.

(2) Qui in templis colitur Abnobii montis.

(3) De re futura, cuius exitus pendet a Dei fauore, nunc etiam vulgo dicunt ominis caussa: atque ita nos loqui *Iacobus* Apostolus docet.

(4) A ritu sacrorum *Cybeles* dicta, quibus in sacris vtebantur.

Hostis vt armatas denso videt agmine turmas
Deferri in pugnam, & sepiri milite templum,
Sistit pro muro intrepidus, vastosque molares
Deiicit, & duros clypei septemplicis orbes,
Loricæque moram, & Chalybum contexta rescindit,*
Multaque sanguinea prosternit corpora terra.
Hos inter iuuenis, quo non præstantior alter
Volcarum tellure fuit, ceu cominus ensem
Vibraret, sumptisve repelleret agmina gesis,
Olli nomen erat Lauso, facto impete talem
Expromit vocem, furibundaque pectora rumpit:
Quis timor, o socii? quæ tanta ignauia nostro
Pectori inest? clausi trepidamus, & hostica muros
Victrix inuasit pubes, tantum ne tuemur
Nos saxis, flammaque locum? iam pergite, & amplo

Pugnemus

Pugnemus Marte, atque æratas vellite portas.
Dixit, & euulso clausos trahit obiice postes,
Et vetitum recludit iter: tunc agmine facto,
Bella foris tentant, & valle feruntur aperta.

* Id est, *contextos chalybes.*

At Dux vt longe sublato puluere vidit
(Ipse etenim vallo segnes, turbamque morantem
Hortari ad pugnam, verbisque accendere Martem)
Aduentare viros, fulgentesque ære phalanges,
Hostiles nouit, falcatam protinus Heros
Contra aciem struit, atque effuso contulit hosti.
Nec mora concurrunt hastis, it clamor ad auras.
His timor est vinci, Martis decus arguit illos,
Sic animo pugnare pari, nec cedere campo.
At Dux, Bistonio(1) *qualis Mars puluere sæuit,*
Sublimi prouectus equo, per tela, per enses
Irruit, & crudo miscet Mauorte cateruas,
Vique viam quærit, fœdatque, repletque cruore
Æquor(2), *& herboso prosternit tabida campo*
Corpora, lethalique ferit mucrone maniplos.
Saxa volant, non sic miles Balearicus(3) *acrem*
Prosilit in pugnam, & saxorum contegit atra
Nube polum, surgit clamor, tremefacta resultant
Littora, qua vasto ruit vndarum agmine Rhenus,
Densanturque in bella globi, stat pectora contra
Pectus, & effuso miscetur sanguine sanguis,
Procumbunt fortes animæ, cladumque furore
Increbrescit amor pugnæ, fluuiosque cruoris
Membrorum lapsum, & ferientia corpora terram
Cernere erat, nimbo telorum ac pondere ferri
Obruitur, madidoque iacet gens Martia(4) *campo.*
Dum furor hos agitat, funestaque prœlia circum
Armipotens Bellona volat, pars altera muris
Ingruit, & valida frangunt testudine postes.
Diruitur paries, altoque cacumine turres
Fractæ mole labant, cæloque æquata videres
Ingenti ad terram sterni fastigia motu.
Parque tamen fortuna dabat contraria robur
Obsessis, pugnant acres, subeuntiaque altis
Corpora detrudunt muris, ipsæque ruinæ
Tela dabant, crebris sonat ictibus æreus vmbo.
Iam sude, iam forti subeuntia corpora telo
Depellunt, saxisque terunt muralibus arma.
Non tot in Hercynia frondes brumalibus auris
Arboribus lapsæ feriunt terram, aut caua pulsans
Littora, Saxonicam fluctus mare voluit in oram(5)
Quot bello pereunt animæ: non magna supremis
Busta calent flammis, tumulove locantur auito,
Sed frænatorum pedibus calcantur equorum.

(1) Thracio. *Bistonii* enim populi sunt Thraciæ, apud quos Mars deus colebatur, Vnde superius: *Mars agit Odrysias, Odomanteasque cateruas.*

(2) *Solum.*

(3) Alludit ad inuentum fundæ, quæ primum apud *Baleares* reperta fuit. *Mela* in Hispania contra Tarraconensia littora sitæ. *Maioricam* & *Minoricam* appellant, e dispari quantitate. Has fundas bellicosas Græci *Gymnesias* dixere, quod incolæ nudi æstatis tempore iactu fundarum se exercerent. Nam vitam ibi aliquando nec vestibus, nec calceis assuetam egerunt, ternis bifidis armati fundis. Vbi matres liberos arte iaculandi solent instituere, neque enim fas est cuiquam maxilla panem terere, nisi prius ipsum lapidem fuerit indeptus iacentem super trabem in locum metæ. Ita quidam scripsit Lycophron, vt ali-

vt aliqui Latinorum traduxerunt. Quem *Florus* cap. octauo libri tertii imitatus, prope similia retulit, *Vadiano* teste commentario secundo.

(4) Bellicosa.

(5) Saxoniæ pars, quam veteres *Nordalbingiam* vocarunt, nos Holsatiam, Dietmarsiam, & Stormariam, ad orientem habet terminum veterem vrbem, olim inclitam: nunc solum casas rusticas præferens oppidulum *Stargard*, Wandalico nomine, quod sonat *Aldenburg* lingua-Saxonum, latine *veterem vrbem*: ex qua orientem versus, per littora maris Germanici vsque in Prussiam Wandalica gens omnia ditione tenebat. Nunc vero Saxones impleuere, exturbatis per tempora vetustis habitatoribus: nisi quod claræ vrbes per hoc littus sparsæ a Saxonum gente exædificatæ: parent tamen Principibus antiquæ gentis Pomeraniæ atque Magnopolis: lingua autem tota est Saxonica. Autor est *Albertus*, Saxonicarum rerum scriptor diligentissimus. Sed & *Irenicus*, Germaniæ præco, omni laude dignus, Saxonicum nomen multos populos claudere, & vsque ad Oceanum & vtrumque mare extendi, & Balteum mare Pomeranicum dici obseruauit.

**Et iam iam aggeribus fractis, penetralia victor*
Inuadit miles, victricia signa ruinam
Exuperant, splendentque altum vexilla per auras,
Hostiles trepidant alæ, & statione relicta
Diffugiunt, fusisque globis, & milite fracto
Templa patent, priscisque penatibus, & magnis Diis
Sacrifici apparent ritus, aræque dicatæ
Cædibus innumeris pollutæ & sanguine diro.
Incassum Siculis feruent incudibus æra,
Atque Iouis frustra fulmen micat: impia postquam
Et scelerum impunes patitur Deus, hinc reor ipsos†
Securos nostri mortalia temnere Diuos.

* Poeta ordinem rei non est secutus, sed more Poetarum multa affingit, vt hic pugnam pugnatam. Porro ne rem, vt vere gesta est, desideres, ea se iuxta *Baselii* narrationem in hunc modum habuit: *Vbi, demolitis cœnobii muris vi tormentorum, præsidium in eo fortium virorum a Palatino collocatum, vidit: quoniam nullum eis aliud vel subsidium, vel auxilium, nisi sola fuga supererat, sub certis conditionibus monasterium Duci tradiderunt. Itaque monasterium ingressus Dux cum suis obtinuit, & eos, qui fuerant de parte Comitis Palatini, iuxta condictum libere, quo vellent, abire permisit, susceptaque monasterii aduocatia, monachos reuocari fecit. Secesserat enim Abbas cum fratribus ad Spiram confugii gratia, paucis admodum senioribus in cœnobio relictis.*

† Ex eorum persona dictum puta, qui rerum inferiorum atque hominum curam Deo adimunt. Hi autem iuxta vaticinium Ezechielis, vt diuus enarrat *Hieronymus*, famem & gladium sustinebunt. Sed de ipso quoque iudicio Dei, & vindicta scelerum, ac virtutis præmio, omnes pene Græcorum antiqui poetæ, notitiam aliquam habuisse videntur, cum Elysios campos, & fortunatas beatorum insulas, nec non Tartarum & Phlegethonta decantarunt, illos proborum præmia, hos vero improborum pœnas: quos postea poetæ latini sunt imitati. Et eousque processit *Maro*, vt alienis etiam meritis ad Elysios campos perueniri posse voluerit, canens: *Quique sui memores alios fecere merendo.* Quod carmen in penultimo libro Diuinæ ciuitatis citat *Augustinus*, & inter alia scribit, *Mirari soleo apud* Virgilium *istam Domini reperiri sententiam*, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt & ipsi recipiant vos in æterna tabernacula. Christiani ergo est, Dei patientia non abuti, qui cum habeat in potestate vindictam, mauult diu tenere patientiam, sustinens scilicet clementer & differens, vt si fieri potest, multum malitia protracta aliquando mutetur, & homo in errorem & scelerum contagione volutatus, vel sero ad Dominum conuertatur, ipso monente & dicente: Nolo mortem morientis, quantum vt reuertatur & viuat. Et iterum: Reuertimini ad me, dicit Dominus. Et iterum: Reuertimini ad Dominum Deum vestrum, quoniam misericors & pius est, & patiens & multæ miserationis, & qui sententiam flectat aduersus malitias irrogatas.

Protinus vt capto strepuerunt cornua muro,
Et latas Aquilæ fudere in mœnibus alas,
Sublatus clamor, trepidum noua terruit hostem
Fortuna, atque graui pubes perculsa timore
Dissipat hærentes acies, retroque relabi
Incipit, & turmæ fugiens dat terga ruenti.
Dux instat, vastumque fremit, nunc ille veruto,
Nunc arcu certamen adit, nunc obuia ferro

Corpora

Corpora transadigit, rorant iam sanguine campi,
Putribus, & passim deferuent æquora bustis.
At Lausus, Mauors quem tristia ad arma vocarat
Pugnator, postquam fractas videt esse cohortes,
Disiectasque acies, clamans: Pro Iuppiter, inquit,
Iam victi fugimus, raptas discurrit ad aras
Hostilis prædo, superest nihil, omnia nobis
Abstulit vna dies, & ineuitabile fatum(1).
Siccine viuendum est? auraque fruamur inulti?
O ter felicem bello, cui munere Diuum
Contigit oppetere, o faustam Calchantida prolem(2),
Cuius in auxilium venit Dea, vulnere tandem
Regis agens animam, nostris tua nomina fastis
Inseris, & fama pulsas iam vertice olympum.
Nunc moriamur, ait, propiusque per arma ruamus.
Sic effatus, equi velox spumantia laxat
Fræna, indignantemque premi calcaribus aureis
Vrget, & in densos fumantem dirigit hostes;
Pannonis haud aliter cum per venabula frendens
Vrsa furit, moriensque suæ iam prodiga vitæ
In ruit arma volens, tristesque irata sagittas
Impetit, & vasto discerpit vulnera morsu.

(1) Id enim, vt tradit Plato, totaque Academia ratum & fixum est, & magna atque æterna necessitate ducitur.
(2) *Oebalum*, de quo superius dictum est.

Cæde replet iam Lausus humum, gaudetque supremis
Cladibus, atque vltus vitam finire cruorem.
Dum furit impatiens vitæ, totumque ruina
Agmen agit, dextra qui tela sonantia torquet;
Hunc simul Vlricus *crudeli Marte furentem*
Aspexit, contra aggressus, diuerberat hasta
Iam trepido femur, & vitalia vulnere grandi
Perstringit: cadit exanimis, nec verba loquenti,
Effugit in ventos vita, & se miscuit vmbris.
Vtque viri casus, victriciaque arma per ædes
Visa repente, omnis pubes, & Martia turba
Consternata fugit, teloque inoperta relictis
Terga dabant templis: & forsitan illa fuisset
Vltima lux bello, nisi nocte oriente, tenebris
Tethis ad Oceanum rapidum Titana vocasset.
Sic Phœbo fugiente acies & pugna dirempta est.
Deseritur cædes, spoliisque superbus opimis
Ibat miles ouans, Dux curru inuectus eburno
Ingreditur templum, atque aras amplexus, & ignes
Prosequitur precibus, ponitque immania dona.
Interea croceis fulgens Tithonia(1) *bigis*
Surgebat, vultuque alpes lustrabat eoo,
Itur ad exequias, mandantur corpora terræ
Quæ sub Marte truci, & sæuis cecidere sub armis.
Munus vt exactum, supremaque funera fletis
Sunt data corporibus, tunc Dux, fortuna sequenda est(2),
Inquit, & armorum iuuat indulgere labori.
Hæc vbi, discedens confertum protinus agmen
Educit, pubemque omnem petere ocius altum
Prætheniun iubet, & carris componere vallum.

(1) Aurora.
(2) *Fortuna* a *fors* dicitur, quia res humanas feriat, hoc est, agitet & regat. Dicimus autem singulariter fortunam vel deam, vt vetustas putauit, vel casum, per quem res hominum voluuntur instabiles & incertæ. Pluraliter vero pro bonis fortunæ, præcipue pro diuitiis dicimus fortunas.

Pontanus libro de fortuna secundo: *Bene*, inquit, *atque ex ipsa veri cognitione qui dixerunt fortunam nihil prorsus esse aliud, quam inopinum euentitiumque caussarum concursum quendam atque coitionem*. Expressius autem, nec minus e re ipsa, qui naturam esse quandam, eamque sine ratione, seu ipsius impetum quendam naturæ professi sunt. *Lactantius* pictam a veteribus fuisse testatur cum copia & gubernaculo, tanquam opes tribuat, & humanarum rerum teneat regimen. Vnde a *Marone* non vno loco, & a plerisque vocata est *omnipotens*: quod pro arbitrio possit diuitias commutare, victorias largiri, pauperem sublimare, & opulentum deprimere. Propterea *Salustius* in Catilinario: *Profecto*, inquit, *fortuna in omni re dominatur*. *Plinii* libro mundanæ historiæ secundo cap. septimo, verba de eiusdem potestate etiam nunc vulgo dicuntur. Nam nullus est quantumuis ieiunus autor, qui non aliquid super hiis luserit, quique vel non extulerit fortunam, vel interdictis non incesserit. Sed eorum sententia mille est manibus explosa, qui fortunam putarunt deam, vel ea & casu omnia fieri. Cum nihil sit quod diuinam prouidentiam effugiat: a qua & si semper est, atque hinc *Æsa* factum sit nomen, ea denique perseueret: tamen vnicuique sua distribuuntur, vnde *Nemesis* nomen emersit. Diuersique promuntur effectus, quorum alii per se, alii ex accidenti, alii necessario, alii, vt neotericis dicitur, contingenter eueniunt. Quare quod vni vel casu, vel fortuna quandoque euenit, neutro modo alteri potuit euenisse: quod manifestum sit exemplo protrito in scholis Theologorum, de seruis ignorantibus, quid sibi sit occursurum, cum mittuntur a domino euenturæ illius rei gnaro & scio, quod enim casu illis, aut fortuna contingit, domino relatum, tantum abest a casu, vt præuisum etiam & præmeditatum fuerit: Indeque solet elici, quæcunque hic aguntur, quanquam ad diuersas possunt referri caussas, & modo naturaliter, modo casu, modo fortuna facta iure dici: prouidentiæ tamen Dei, quam nihil aut effugit, aut effugere potest, si accepta referantur, nihil in ea vel casus, vel fortunæ, vel naturalis necessitatis reperiri, sed placiti & voluntatis Dei, qui sua infinita bonitate libere producit, conseruat, regit omnia, & quæ sui capacia sunt, si non obstiterint, beat. Hæc hactenus adscribenda duxi operæ pretium: vt cognoscant, qui omnia fortunæ arbitrio subiiciunt, toto se, vt dicitur, cælo aberrare: multa ob institutam breuitatem consulto præteriens, quæ legenti mihi sese obtulerunt.

Hic regio antiqua est, velut indicat alta vetustas,
Quam bello rigidi quondam domuere Cheruscæ.
Quorum Prætheniꝰ Princeps (si credere dignum est)
Vrbem præclaram statuit, sibi mœnia fixit,
Prætheniamque suo dixit de nomine gentem.
Hæc demum voluente die, & labentibus annis
*Phalsgrauidæ cessit, sacræ qui munere tædæ**
Auspiciisque olim tenuit dotalibus agros.

* Titulum possessi oppidi indicat, nempe dotalem. Erat enim olim Principum Badæ, vt *Irenicus* relatum scribit.

(1)*Dux ergo insignem multis cum millibus vrbem*
Obsidione premit, tormentorumque labantes
Turbine dilacerat turres, pinnasque minaces,
Æratosque ruit laxa compagine postes.
At fama interea vt belli pernicibus alis
Nuncia Phalsgrauidæ Ludouici *venit ad aures,*
Prætheniùm petiit, fido comitatus Eolpo(2):
Qui simul atque Aquilas, & signa micantia vidit,
Sic ait: O quantum nobis hæc castra minantur
Exitii, quantasque faces, nostræque ruinas
Gentis habet: prohibete nefas, auertite pestem
Dii quibus in terris cura est: arcesque Philippi
Despicite: atque feri rabiem compescite Martis.
Dixit, & armatum celeri pede transit ad hostem,
Atque acies inter graditur leuesque sarissas(3),
Vt fuit ante Ducem, & libertas est data fandi,
Incipit: Egregiæ laudes, Dux inclyte, & ipsa
Quam medio exerces semper clementia(4) *bello,*
Huc nostros traxere pedes, gratumque dedere
Vim tentare animum: neque enim facta absfore dictis

Arbitror

Arbitror, ad nostras quantum fama attulit aures.
Quippe tua ad superos tantum nec gesta, nec ardens
Ferretur virtus, nisi te cælestibus astris
Insereret pietas, operumque exacta paterent,
Quare per genium, manesque, vmbrasque tuorum
Linque, oro, has terras, tantis nec cladibus hauri
Immeritam gentem: & quando potes ipse, precantem
Solue metu populum: quæ tanta iniuria mouit
Dux animum? atque vrbem fecit fortuna nocentem?
O male Prætheniosunt his Duce condita terris
Mœnia. nam primum sensere per arua cohortes.

(1) Et ne hac in parte fides historiæ tibi desit, candide lector, haud grauabor tibi tradere verbis *Baselianicis. Occupato cœnobio Mulbrunnensi, progrediens inde Dux Kintlingensem agrum, de dominio ipsius monasterii, potenter sibi subegit, & Palatini oppidum* Brettam *obsidione cinxit, castra metatus versus aquilonem oppidi. Firmata vero obsidione, muros, turres, ædificia quæque bombardis fortiter impellere cœpit. Verum qui intus erant, fortiter rem agentes, in Ducis papiliones machinas direxerunt, seque oppidumque viriliter defensarunt. Verum cum ex otio, vino deliburi & inebriati, machinarum & bombardarum custodes vna dierum somno dediti securiores se existimarent, oppidani de oppido prorumpentes, otio vacantes & somno custodes aggrediuntur, cadunt atque occiduntur, bombardasque nonnullas rapiunt violenter & demoliuntur. Fit clamor ingens & insolitus, atque tumultu in castris facto, correptis armis in hostem procurrunt nostri, & mutuis casi gladiis, ceciderunt viri ex vtraque parte plus minus ducenti. Durante autem obsidione, tandem* Ludouicus Philippi *Comitis Palatini filius natu maior, in papilones Ducis* Vdalrici *venit: quem multo cum honore suscipiens* Vdalricus, *in tentorium suum introduxit: inter eosque de soluenda, vt secuta est, obsidione tractatum.*

(2) Ni fallor, a *spe* nomen posuit, quod *spes* seruet hominem in rebus duris, iuxta illud Ouidianum, *Spes bona dat vires, animum quoque spes bona firmat. Viuere spe vidi, qui moriturus erat: Spes* autem græce dicitur ἐλπωρὴ, & ἐλπίς.

(3) Id est, *expolitas.*

(4) Scribit *Seneca* nullum clementiam ex omnibus magis quam Regem ac Principem decere. Inculcandum assidue Regibus Principibusque reliquis Theodosii Principis monitum, cum ad filium loquens sic inquit: *Sis pius inprimis, nam cum vincamur in omni Munere, sola deos æquat clementia nobis.*

Romulidum cum sæua feros bellona Cheruscas(1)
Armauit, quondam rupto qui fœdere(2) *Chauco*
Quintilium adiuncto(3) *fuderunt*(4) *Marte latinum,*
Quis modus, o Superi, dabitur? nunquamne malorum
Proculcanda dies? passi sumus omnia, tantum
Hoc superest, veniant Persæ, Parthique fugaces,
Marmaridumve genus(5), *pronusque in vulnera Mazax*(6),
Et quicquid Scythico claudit Mæotica Ponto
Interfusa palus, vnde est via profundis
Æquoribus, laxique patent per Nerea cursus,
Qui nostras rapiant terras, incendia captis
Vrbibus iniiciant, deprædatosque sub hasta
Venundent populos: sed tu, Dux inclite, quantum
Laudis habes vicisse vrbem, quæ semper inermis
Extitit, & multos pacem seruauit in annos?
Parua hæc ne tenta, maius tibi Iuppiter æquus
Destinat imperium: verum si tanta gerendi
Bella auidus, nescitque pati, aut succumbere virtus,
Hostiles per agros(7), *Rhenique per aspera sæui*(8)
Littora, confertasque acies, incendia, mortes
Verte illuc vrbes(9), *& iura reposce duello.*
Quid ciues meruere mei? num finibus ignes
Ingessere tuis? raptosve vssere penates?
Non equidem tanti prisci statuere coloni
Vrbem quam bello laceras, fiducia victis
Nondum tanta viris, populum ad commercia dextræ
Dux trahe, susceptisque, precor, iam desine ab armis.

Poeta.

(1) Poeta sequitur eos, qui opinati sunt *Cheruscas* a Friburgo vsque Bruxellam, & vltra vsque Heidelbergam se extendere, hodieque *Creichgauienses* appellari. Verum hii longe a sententia *Cornelii* recedunt, *Strabonis* item & *Claudiani*. Ex quibus coniectamus, *Cheruscas* olim Saxoniæ partem, & partem veteris Marchiæ tenuisse.

(2) *Strabo* in principio Septimi. *Quibus*, inquit, *adhibita fides fuerat, hii magnas clades intulerunt: sicuti Cherusci & eorum ditioni subiecti. In quibus tres Romanorum ordines militum, cum Imperatore* Quintilio Varo, *fœderibus fractis per insidias obtruncati sunt.*

(3) Frisio. Siquidem *minores* Chaucos Frisios, *maiores* vero *Saxones* putant.

(4) Hanc horrendam & exitialem sub Varo Quintilio cladem describit *Tacitus* libro primo. Quam mœstiter hanc ipsam cladem Augustus tulerit, docet *Suetonius* in eius vita titulo vicesimo tertio.

(5) Populi sunt *Marmaridæ* ad Ægyptios pertinentes, paulo supra Nasamones & Garamantes, Romanis armis deuicti. Vnde *L. Florus* in Augusti laudem scribens libro Quarto. *Potuit & ille*, inquit, *redire* Marmaricus, *sed modestior in æstimanda victoria fuit.*

(6) *Cappadox*. Est enim *Mazaca* ciuitas Cappadociæ maxima, in honorem Augusti Cæsaris *Cæsarea* nuncupata. Alii volunt, pulso Archelao Tiberium *Cæsaream* appellasse. Vnde *Gregorius Nazianzenus*, & *Basilius* fuere.

(7) Hoc est, in paternas ciuitates.

(8) Id est, exerce sæuitiam.

(9) Quasi dicat: Si gloriam quæris in armis, superandi sunt fortes & potentes, vt est pater meus *Philippus*: in victis nulla laus militaris esse potest. Hunc sensum indicat scholium adscriptum: quod tamen in Poetæ exemplari, vnde codicem meum emendaui, non vidi appositum.

Dixerat. at cuneos(1) *vt vox est lapsa per omnes,*
Placantur fera corda virum, clementia mulcet
Pectora, ceu dulces hiberno tempore nidos
Per mare veliuolum cum felix incubat ales
Alcyon(2), *& fluctus sedat futura marinos:*
Desistunt venti, & vesana Propontidos ira
Subsidens, æstusque vado, montesque remittit
Vndarum, & facili patitur caua lintea cursu.
Tunc Dux hæc contra sedato pectore fatur:
Quod nos in vestras bellum conuertimus oras,
Nil mirum: patrias sedes, nostrumque Philippus
Imperium rapuit: multum est, quod fabula mundo
Errat de nobis, cum raptis vrbibus acri
Inuidia exarsit, Lyndesmitem*que nefandum*
Iuuit, & in nostros fines Thalacheron *adegit.*
Non fuit hoc animo, neque enim mihi quæro triumphos,
Antiquas repeto sedes, & auita tueri
Iura volo imperii, Deus annuit, & mihi cælo
Signa dedit, misso in crines Saturnius igne.
At si me nunquam Diuum mandata mouerent,
Oppidave, aut rapti bello confinia regni
Vrgerent pectus, ruere hæc ad prælia Cæsar
Sollicitat: sequor hunc, nec non sua iussa facesso.
Testor ego hoc caput, atque vmbras, cineresque meorum,
Nunquam hæc in vestris gessissem prælia terris,
Me nisi traxisset raptarum iniuria laudum.
Verum tu postquam sedem, dotaleque regnum
Restitui poscis, supplexque in castra petisti
Præbemus veniam populis, duroque volentes
Soluimus a bello, pacemque indicimus vrbi.
Nec piget oblatis donis certare priorem.
I felix, & solue tuam formidine pubem.
Finierat, tunc contra orsus sic talibus ille:
Vellem pro meritis magnas, Dux inclite, grates
Reddere, Dii superi testes mihi: sed fruar aura
Dum viuens, & ero postquam sub tartara lapsus,
Dum fluet Oceanus, metuetque sub æquore mergi(4)
Arctophylax(3), *Phœbique diem iubar afferet orbi,*
Nunquam animo egregii labetur gratia facti.

(1)Milites

(1) Milites in formam cunei redactos. Rariores enim primi incedunt, quibus vis maior densiorque succedit. Ordinantur autem ad aciem hostium proscindendam, & impressionem faciendam.

(2) Auis marina, latine *Alcedo* dicitur, vt autor est *M. Varro* libro de lingua latina tertio. Ne quis *Alcyona* apud *Plautum* in prologo in Crassinam legat pro *Alcedonia*. De hac aue sic refert *Plinius* libro decimo cap. trigesimo secundo, *Alcyone paulo amplior est passere, colore cyaneo, ex parte maiore, tantum purpureis & candidis admixta pennis: collo gracili ac procero. Ea fœtificat bruma, qui dies* Alcyonides *vocantur. Neque apparent, nisi mari tranquillo, maxime Siculo. Faciunt autem septem ante brumam diebus nidos, & totidem sequentibus pariunt. Hi dies & nautis sunt noti. Nam in his tempestatem non metuunt. Nidificant autem medio in mari. Nidi pilæ figura paululum eminenti, ore perquam angusto, grandium spongiarum similitudine, ex spinis aculeatis compacti, tanta duritie, vt ferro incidi nequeant. Franguntur ictu valido, vt spuma arida maris.* Hactenus *Plinius*. Verum de numero dierum dissentiunt scriptores: quod a *Pylade Brixiano* obseruatum est, vt scribit super hæc *Plauti* verba. *Alcedonia sunt apud forum.* Quæ *Erasmus* ille magnus speciem prouerbii gerere comprobat ex Græcorum commentariis.

(3) Sic appellatur, quod adhibitus vt quidam custos vrsæ videatur. Dicitur & *Bootes*, siue *Bubulcus*. Quod *Manlius* affirmat, & *Auienus* hoc versu: *Arctophylax, siue, vt veteres cecinere, Bootes.* Quod & Poeta libro octauo sic expressit, *Graio de nomine dictus Arctophylax pater est.* Idem tamen esse *Bootes* dicitur. Quia in modum *bubulci* plaustrum sequitur. Magnus sideris ambitus, aliis ad Icarum, nonnullis ad Arcadem Iouis ex Callisto filium referentibus, vnde *Arcadia* dicta sit, vt ait *Pausanias Pharrhasio* teste.

(4) Nam adeo cardini iunctus est, vt nunquam totus occidat, ac opinione prospectantium in eisdem vestigiis stare existimetur: Vnde *piger* & *tardus* a Poetis appellatus est, hac nimirum ratione mathematica.

Nox ruit interea, tenebrarum, & noctis opacæ
Interuentu, abiere Duces, vltroque citroque(1).
Postquam pacta fides, Heros(2) *velut humidus auster*
Subiicitur Ponto, vel cum nimbosus(4) *Orion*(3)
Saxonium inuadit pelagus(5), *sic vndique signis*
Effurit elatis, consumitque omnia flamma,
Prosternitque solo disiectis oppida muris,
Antiqui tandem Pesychæmi ad mœnia venit,
Qua vitreus Niceri Nagelia(6) *iungitur alueo,*
Et late positis cœpit circumdare castris.
Tunc subito trepidare omnes, vt visa repente
Picta per herbosos figi tentoria campos.
Non aliter, quam si terræ absorberet hiatus
Iactave funestam lampas consumeret vrbem,
Dum timor attonitos agitat, tunc prouidus Aiax,
Qui genus antiquis fertur duxisse Thuringis,
Prosilit in medium vulgi, dein talia fatur:

(1) Barbari *hinc inde* dicunt, pro quo *vtrobique* latinus. *Erasmus* noster adnotat centuria tertia Chiliadis primæ, *vltro citroque* prouerbiali figura dici, valereque perinde, quasi dicas, *huc atque illuc*. Fieri autem venustiorem metaphoram, quoties ad mutuam altercationem, disceptationem, confabulationem rixamue refertur. Quod vides a Poeta nostro obseruatum.

(2) Dux *Decius*.

(3) Orionis fabulam varie narrat *Hyginus* libro secundo. *Seruius* vero libro primo Æneidos. Quibus adde quæ *Parrhasius* scribit secundo commentario in Claudiani raptum: quo teste *Hesiodus* ait Neptunum compressa, non vt inuersus *Hygini* codex habet, *Euryale*, sed vt *Nicandri* scribit interpres, *Hicolo* Minois filia, Orionem procreasse.

(4) Nam signum est famosum tempestatibus. Et a *Plinio* horridis connumeratur: *Hæc*, inquit, *ab horridis sideribus exeunt Arcturo, Orione, Hædis.*

(5) De hoc paulo ante diximus, ibi, *Saxonidam oram.*

(6) Fluuium, quem *Nagoltam* nos vulgo dicimus, cuius in Neccari descriptione memini, Poeta intelligit, vocis asperitatem ob carminis decorum, vt solet, declinans mutauit.

Vtendum est paucis, inquit, produxit in arctum
Iam nostrum fortuna caput, tentanda salutis

Qua datur ipsa via est: en vndique cingimur armis;
Inque pares bello, tanquam pecus abdimur vrbe.
Quare agite, & veris animos aduertite dictis.
Induciæ primum, pugnæque vacatio tantum
Bisquinos oranda dies, neu buccina Martem
Excitet, admotaque ruant testudine postes:
Interea gelidas Iseris mittamus ad oras*
Qui magno belli narrent exorsa Roberto.
Si feret auxilium, & fessis succurrere rebus
Ipse volet, duremus, ait, Martemque feramus.
Sin aliter, iuncta feriamus fœdera dextra,
Vlricum & læti nostram ducamus in vrbem.
Nunc vtrum vobis placeat decernite ciues.

* Significat *Landshutum*, vbi *Robertus* morabatur, cuius mœnia Iseris fluuius radit.

Stabant ancipites, tandem in discrimine tanto
Inducias poscunt. Dux annuit, ictaque vtrinque
Pax, bisquinque dies siluerunt arma, sequestro(1)
Sub Ioue, & hostiles presserunt tela cohortes.

(1) Id est, *conciliatore*, &, vt vulgo dicitur, *mediatore*. Nam notum est *Sequestrem* vulgo appellari eum, cuius electi fidem vtraque pars sequatur, vnde & vocabulum a *sequendo* factum. Apud Iurisconsultos *Sequestria actio* datur, de eo quod *sequestro ponitur*. *Maro* in vndecimo Æneidos, *pacem sequestram* posuit pro induciis.

At vero armipotens mouit sua castra Robertus
Traustanium, & multis cinxit legionibus vrbem.
Vtque acies visæ, vtque arma, & fulgentia campo
Signa Palatini, trepidatum est vndique in vrbe.
Hi reparant murorum lapsus, hi caua tortis
Ballistis onerant, alius sub mœnibus ignes
Suscitat, atque sudes fuso succendit oliuo.
Ast alii aereas turres, pinnasque minaces
Ascendunt, palos, & tela immania tollunt,
Saxaque, plumbatasque, & auita ærugine glandes.
Nec mora, Phalsgrauides extollere signa maniplos
Imperat, aggredierque excelsam mœnibus vrbem.
Tunc cælum & montes, siluæ, vallesque profundæ
Intonuere, solumque tremiscere subter anhelans
Quadrupedantum longe visum est impete equorum.
Iamque tribus fit pugna locis, iam miles acernis
Subnixus gradibus scandit scutatus ad alta
Culmina murorum: contra feruentibus hostis
Depellit sudibus, saxisque molaribus instat
Phalsgrauidis, ardensque oleum super arma profundit.
Occumbunt fortes animæ, necat Asteriphontem
Funditor* Aulibates, ast Elor Ethyngius Heucho
Clamanti intorta fauces transuerberat hasta.
Sic cadit Eurynomes, sic & desultor Opæus:
Euomit ille animam framea, sed hic interit arcu.
Parte alia Alcionus, Naublesque, & Phadenius Phux
Mœnia dura ruunt tormentis, ardua moles
Prona cadit, longoque horrescunt saxa fragore.
At sua Phalsgrauides portas impellit ad altas
Vexilla, euellitque æratos cardine postes
Vt via facta, ruunt omnes, armisque pauentem
Inuadunt vrbem infestis, atque obuia cædunt
Corpora, ciuilique madent in sanguine tela.

* *Vergetius* de re militari cap. decimo quarto libri tertii, *Funditores*, ait, *sunt*, *qui fundas ex lino vel setis factas*, *contorto circa caput brachio dirigunt saxa.*

Dum

Dum sæuit Bellona ferox, dumque ira cruenta
Gliscit, & vrbanam superat vis Martia plebem,
Phalsgrauidæ *occurrit magno, laniata capillos*
Turba nurum, pacem lachrymis veniamque precatur
Procidua ante Ducem: precibus qui victus, ab æstu
Desinit armorum, & victa dominatur in vrbe.
Nuncius interea Pesychemi mœnia linquens
Traustanium petiit, atque obsignata tabellis
Offert magnanimo patrum mandata Roberto.
Quæ simul ac legit, curarum examine voluit
Distracto hinc inde animo: stant Norica cordi
Bella, nec auderet dotalem inglorius oram
Deserere, & populos, dulcesque relinquere terras.
Multa super meditans secum, dein talibus hiscit:

Non ita magnanimos primo succumbere in ictu
Fortunæ, bellique decet, frangique periclis.
Difficilis captu regio, sublimia in auras
Mœnia tolluntur, Nicerus(1) quæ, atque Entium vtraque
Alluit in parte, & tenuis Nagelia cingit.
Addo arces(2) etiam, duratos Marte labores
Quis vestrum ignorat? patrios vix agmine campos
Attigit Vlricus, *trepidatis? quo pudor ille*
Armorum cessit, Martisque abiere furores?
At postquam sic fracti animi, sic perdita virtus,
Hostem non armis, vllave lacessere pugna
Est opus, at clausis defendere mœnia portis,
Auxilio nobis dum belliger arma Boemus
Sumat, & extremo miles fremat excitus Albi.
Cum primum hic aderunt, vrbem, vestramque iuuabo
Fortunam: perstent ciues, durentque labori
Interea(3), patriisque abigant a mœnibus hostem.

(1) Id superius enarratum est.

(2) Habet enim oppidum arcem, & eam, vt *Buselius* ait, munitissimam.

(3) Id est, dum hæc aguntur. Nam particula *interea*, inquit *Seruius* super primo versu decimi libri Æneidos, *præterita negotia coniungit futuris.*

Dixerat, at trepidam præpes festinat in vrbem
Nuntius, & coram simul ac data copia fandi,
Exponit responsa Ducis, dum tempus inerti
(Nam bisquinque rubens aurora reuexerat ortus)
Consilio premitur, Decius *volat agmine Princeps*
Aggrediturque ferox magnis clamoribus vrbem,
Cepissetque: nisi penitus luctantibus Austris
Ingentes orti motus, quibus almaque tellus,
Fluctiuagumque mare, & vestigia nostra sub imo
Oppositi contra, & manes tremuere barathri.
Tunc passim trepidare patres, sermoque vagari
Talis in vrbe; Dies cum crastina fulserit, Heros
Arma ciet, nostrosque inuadet milite muros.
Heu quales gerit ille minas, num præda vehemur,
Innuptæque ibunt famulatum in castra puellæ?
Quin pacem æternam patriæ, magnumque vocemus
Heroa in fœdus: sic passim verba feruntur,
Et circum aereos pubes cubat anxia muros.
Interea exoritur iubar(1) omnipotentis(2) olympi:
Tunc pugna diffisi animi, iuuenesque, patresque
Pergunt ad portas, ingentiaque æra resoluunt,
Victoremque Ducem, & florentes ære cateruas
Accipiunt læti; curruque inuectus eburno

Iuramento adigit populos, fœdusque sacratum
Teutonico de more ferit Ratheius(3) *heros.*
(4)*Inde Leostenium*(5)*sinuosi ad Cocchenis*(6) *vndas*
Inuehitur: tuncsese vrbesque, arcesque videres
Dedere victori, nec non Vespergon(7), *& vdis*
*Condita Iastadii.*9) *Mechymolia*(8) *mœnia ripis*
Vi capit, & tandem defessus Marte quieuit.

(1) Proprie *lucifer* dicitur, quod iubar lucis effundat, a quo quidque fulgens ita nominatur. *Probus* in catholicis, *Iubar*, inquit, *numero semper singulari splendorem diei signat.* Maro, *It portis iubare exorto.*

(2) Non ignoro nonnullis placere magis, vt apud *Maronem*, quem vbique feliciter Poeta sequitur, legendum, *omnipatentis. Tunc pugna diffisi animi, iuuenesque, patresque Pergunt ad portas.* Scribit id *Baselius* etiam hoc modo: *Incolis autem bombardarum lapides iactos ferre non valentibus, neque aliunde sperantibus, munitionem sub conditione salutis Duci* Vdalrico *dederunt.*

(3) *Romuleus*, a Romanis originem trahens. *Ratheius* mons Troiæ est. Vnde Romani *Rathei* dicuntur, vt *Æneadæ* ab *Ænea* qui ex Troia venit. Vtitur *Rathei* epitheto frequenter *Silius Italicus.*

(4) *Baselius* sic; *Dux obtento cum arce oppidulo* Boseckheim, *collocatis inibi præsidiis, Comitatum* Ludouici *de* Leostein, *partis Palatini Comitis manu armata vallauit, omnemque Comitatum, & quæ suæ ditionis erant, igne ferroque vastauit, & in deditionem accepit, maxime castrum Leostein cum villis Grofs vnd Klein Ingersheim: quibus obtentis, in Comitatum VVinsperg mouit exercitum, incensis per circumitum villis: castrum vero vallauit obsidione, quod firmiter expugnatum obtinuit. Inde progrediens,* Nouam ciuitatem *pari sorte in deditionem accepit, Deinde* Meckmül, *oppidum obsidens, in suam redegit potestatem.* Hæc *Baselii* verba, Poetæ, vt ipse vides, lumen inferunt, & versus ob mutata nomina obscuros reddunt penitus claros.

(5) *Irenicus* Germaniæ illustrator candidus testis est, Comitatum *Leosteinensem*, olim *Levvinsteinensem* appellatum, esseque venerandæ antiquitatis regionem.

(6) Vulgo *Kocher* dicitur, & latine *Coquus.* Hic in loco a suo dicto nomine *Kochendorff* Necchatum ingreditur, vt retulimus.

(7) *VVinspergum* intelligit.

(8) *Meckmullenia*, vt ita dicam.

(9) *Iagusta*, cuius etiam superius mentionem fecimus.

AVSTRIADOS
LIBER VII.
ARGVMENTVM.

LAntgrauii Hassiæ *gesta narrantur, quem furiosum aliquantulum fuisse Poeta introducit. Is ergo cum exercitu* Chaubos, *oppidum Rheni inuadit, qui præsidia Heluetiorum habebant. Ibique nonnulla de Heluetiorum democratia. Inde* Lantgrauii *oratio militaris de inuadendis muris noctu, pugnaque atrox describitur. Cumque fere victor* Lantgrauius *videretur, imbri tonitruque exterriti Lantgrauidæ in castra redeunt. Ilicet Dux moræ impatiens, castra mouit,* Odenhemium *inuadit,* Stheniumque *oppida. Inde Vrsino in monte tropæa ponit. Elatus gloria iterum* Chaubos *repetit, eiusque strategema describitur, pugnaque cum triginta Chauborum exploratoribus. Sequitur præparatio pugnæ naualis. Interea* Sunebergh *cum* Gesfeltum *occupauisset, a Palatinis illic oscitabundus capitur. Simulque Chauborum nauale a Lantgrauidis comburitur. Chauborum oratores centum Budorium petunt, nauesque auxilio deducunt. Sequitur pugna naualis in*

in Rheno, & Pallantiæ turris Rhenana origo: sed voce Deum audita, Haßiada, & tonitru exterriti, classem ad littora vertunt.

Interea(1) *Abnobiis deduxerat agmina siluis*(3)
(2)Lantgrauius *Dux, sceptra tenens quo magna Thuringis*
(4)*Hassia contigua est, & Bructera vergit ad arua*(5).
Hic armat ter mille equites, passimque vagatur
Marte furens, & cuncta quatit, nec viribus vllus
Par erat, aut mediis quisquam violentior armis.
Non aliter Nysæ frenatas vertice(6) *tigres,*
Thyrsigeramque nigros pubem(7) *commouit ad Indos*
Bacchus, & armatas in bella Mimallonas(8) *egit.*
Hinnit equus, pulsatque solum, tremit hausta sub imo
Tellus, ipse ferox, acerque in prœlia turmas
Instruit, & Rheni positos in littore Chaubos
Inuadit, vallumque locat: dein bella per vrbem
Chauborum(9) *indicit, famaque exterritat hostem,*
Gestarum cuius rerum se tollit olympo
Gloria quantum armis, quantum supereminet omnes
Ingenio, haud vtinam furor & violentia Martis
Tanta foret, mediis victor fulsisset in armis,
Venturumque sibi nomen peperisset in æuum.

(1) Particulæ huius vim ad finem præcedentis libri ex *Seruii* autoritate diximus.

(2) Scilicet *Wilhelmus* cognomento *Medius*, pater *Philippi*, qui iam dominatur. Nam *Ludouico*, qui, Ænea *Syluio* teste, Romanum Imperium oblatum, ob literarum ignorantiam recusauit, tres *Wilhelmi* successerant. Porro *Lantgrauii* vocabulum interpretari video *Comitem Prouinciæ*. *Hassiæ Lantgrauiorum* genus *Irenicus* non præteriit. Iam autorem habes, si forte requiris, vnde petas, apud quem legimus *Lantgrauiatum Hassiæ* olim ad Thuringorum dominium attinuisse, & sub *Othone* Tertio ac *Gregorio* Quinto in *Lantgrauiatum* esse redactum, cum prius tantum Comitatus extiterit. *Hassones* vero, si sit aliqua *Saxonum* portio, vt mutata pro consuetudine Græcorum, *h* litera in *s*, aut e contra pro *Sassonibus Hassones* sint dicti, parum constat, inquit *Albertus*.

(3) Quæ Westfaliam vsque porrigi diximus.

(4) Nomen regioni inditum a monte *Hasso*. *Thuringis contigua*. Ad Abnobios montes. Ab aliis partibus habet Franconiam, Sueuiam, Saxoniam. Sunt qui putant olim Cheruscos incoluisse Thuringiam.

(5) Id est, Westfalica, quia Hassiæ montes Westfaliam excipiunt a meridie. Colligitur autem Bructeros coluisse partem saltem Westfaliæ, quoniam Amasis fluuius per Westfaliam labitur, inter quem & Rhenum Drusus cum Bructeris loci accolis bellum gessit.

(6) Id est, a vertice *Meri* Indici montis, ad cuius radices, autore *Curtio*, *Nysa* vrbs est clarissima & maxima, vt *Mela* inquit. Ab hac vrbe Bacchus *Nysæus* dictus est. Is enim multis cognominibus, vt quarto Transformationum canit *Ouidius*, nuncupatus est. *Stephanus* de Vrbibus, vrbes decem esse tradit, quæ *Nysæ* fuerint nuncupatæ. Vel ideo dixit, *a vertice*, quoniam Bacchus Indos subegit, apud quos solum & Hyrcanos tigres gignuntur. Inde fingitur Bacchus a tigridibus trahi. Artem captandi tigres, diuus *Ambrosius* Hexameron libro sexto exequitur. Est autem huic feræ inditum nomen a velocitate. *Medi* enim *tigrim*, *sagittam* dicunt, ait *Plinius*. Inde propter miram huius animalis pernicitatem, creditum est zephyrum ventum habere maritum. Ex hac opinione a *Claudiano* Poeta tertio raptus Proserpinæ scriptum est, *Fremit illa marito Mobilior Zephyro*, quem locum contra fidem veteris literaturæ *Parrhasius* corruptum adnotauit.

(7) Exercitum ferentem thyrsos.

(8) Bacchas, quæ & *Mimallonides* apud *Persium*.

(9) Horum facit mentionem *Strabo* libro septimo. Sed non arbitror esse, quos nos *Cubos* vocamus. Arrisit vetus, vt opinor, vox Poetæ: quamquam mox & *Cubos* dicit, & alibi.

Iam Tartessiacas demerserat ora sub vndas
Occiduus Titan, somnusque animantia habebat.
Chaubis nulla quies, senio pars arma situque,
Pars clypeos mundant, chalybumque in Marte trilices
Instaurant, velluntque altis ex montibus ornos:

 Hi

Hi fossas ducunt, circumdantque aggere muros:
Prospectant alii latas ex vrbe phalanges,
Miranturque, pauentque simul, spesque omnis in ipsos
Versa erat Heluetios, primum quos liquerat vrbis
Custodes, remeans ad Norica regna Robertus.
Hii tragulis(1) *ruere in pugnam, & torquere nocentes*
Mazaras sueti, bellatoremque vocare
Alciden(2) *votis, & duro tympana trunco*
Quassantes in fata ruunt(3), *nulloque pauentes*
Turbine bellorum, genus insuperabile, pugnant.

(1) Teli genus, vt etiam mazaræ, quibus olim Heluetii in bello vtebantur. Dicta *tragula* est, quod infixa scutis traheretur.

(2) Herculem. Vel illum antiquissimum, cuius *Cornelius* meminit, & quem *Peutingerus* noster Alemannum Deum credidit extitisse. Vel illum Corneliano priorem, ac ætate maiorem, Osiridis filium. Alemanni simulacrum in Augæa ad nostra secula delituit, iuxta Constantiam: vbi non longe a suo nomine villa *Alma* vocatur. Scribit *Irenicus*.

(3) Id queritur *Vadianus* his verbis: *Nimius nonnunquam (pace meorum Heluetiorum dixerim) nimius est impetus. Nec est satis valere viribus, nisi ipsis magna industria vtaris.*

(1)*Aurifero (vt fama est) riparum margine Rhenus*
Qua ruit ore tonans, illic sua regna gubernant(2),
Saxosasque habitant valles, qui viribus acres
Auxere Imperium(3), *transque Alpes iura ministrant,*
Præclarasque regunt Italis in finibus vrbes(4).
Iis igitur curæ est pro muris cernere bello
Deligere excubias, & aperto marte phalanges
Condensas struere, & titubantem accendere plebem.
At contra lustrare locos, murumque videre
Lantgrauius, *qua parte queat trabe frangere dura*
Mœnia, & antiquas arces diuellere fundo.

(1) Laus Heluetiorum. Dicit autem *aurifero*, quia in quibusdam locis Rhenus arenas habet, ex quibus aurum fit: vnde etiamnum aurei Rhenenses dicuntur.

(2) Originem Rheni, de quo etiam Poeta latius in sequenti libro, referemus ibidem, nonnulla primo libro diximus. Admonendum hic duximus Lectorem, de Suitensium Heluetia Poetam verba facere: quæ ad ortum Brigantinos & Aduallam habet: ad meridiem Insubres, Alpes Hannibalis, Gebennam: ad occidentem Burgundiam, Iurassum: ad septentrionem Basileam, iuxta descriptionem *Irenici*. Nam Heluetii, de quibus *Cornelius*, vt indicat Commentarioli in libellum *Taciti* de moribus & populis Germaniæ, autor, quisquis is fuerit, doctissimus certe, incoluere regiones, quæ Comiti Palatino, Marchionique Badensi, & Spirensi Episcopo parent. *Alciatus* qui in commemoratione Heluetiorum nonnihil lapsus est, & *Vadianus*, vt ille vere ait, Heluetiorum in literis decus, putant Heluetiorum vetustorum tractum hodie habitare e Germanis illuc profectos. Reliqua de Heluetiis apud eosdem: *Syluius* gentis moribus iniquus est, & autor Soliloquii pro pace Christianæ reipublicæ.

(3) Id *Mela* in vniuersum de Germanis prodidit, *Ius*, inquit, *in viribus habent*. Idque maxime si lacessitus quis sit iniuria. Vnde *Vadiano* teste, illa certi iuris in Germania quondam duellorum seueritas. Hæc hodie Hispanis familiaris est: adeo, vt Cæsar *Maximilianus*, Princeps alioqui ecclesiasticæ disciplinæ cultor obseruantissimus, quod illa duellum Christianis prohibuerit, nobilissimis duobus Hispanis, tandem duelli campum aperuerit diu negatum, morem gentis prius edoctus rescripto Regis *Ferdinandi*, huius qui iam imperitat *Caroli* aui materni.

(4) Hoc dicit, vt puto, propter pacta certa inita cum Rege Gallorum super Ducatu Mediolani: vel quæ sibi dicuntur vsurpasse a tempore exacti *Ludouici*, quem grauissimi viri Gallis hostibus ab eis proditum in literas retulerunt: quorum nonnullos citaui in scholiis meis, quæ scripsi in librum *Pontani* de immanitate, quam perpetuam Suitensis nominis infamiam iustius diluisset, si modo potuisset ille. Cui bilis mota, quod alicubi scriptum est, *Schaphusam* a Principibus Austriæ ad coniuratos Suitenses defecisse. *Cernere* pro decertare, & decernere. Sic Maro, *Inter se coiisse viros, & cernere bello.*

Nox erat, & Proceres vocat ad tentoria primos
Vlricum Saxona(1), *Ducemque* Kunistea(2) *belli*,

Dein

Dein tales promit sedato pectore voces:
Cernitis, o socii, quanto rapienda triumpho
Vrbs datur hæc nobis, nihil est meminisse peracti,
Quid refert, rudibus moliri incendia(3) villis,
Agrestes populare domus, & prædia ferro,
Incolumes tantum sultis(4) modo linquere Cubos?
Hic decus, hic laus est, Proceres agite, horrida tela,
Et frameas(5) vibrate manu, vel more parentum
Feruida Teutonicis(6) properate in bella cateiis.
Quis pudor, & belli & laudum neglecta cupido,
Ceruicem oblatis vetat obiectare triumphis?
Nos Bellona vocat, suadentque silentia noctis
Inuasisse vrbem, crapula somnoque sepultam.

(1) Nomen familiæ est, non gentis.

(2) Comitem *regii Lapidis. Künigstein,* quorum ditio & sedes haud longe abest a Francofordia, nobilissimo illo Germaniæ emporio.

(3) Taxat Poeta latenter Lantgrauii militem, qui plurima loca, etiam sacra templa igne absumpsit. Audiuit male & ipse *Lantgrauius* ob hæc incendia, vulgoque furiosus, qualem vbique Poeta introducit, vt plerisque locis deprehendimus, creditus est. Quanquam Poeta in militem culpam transfert, & artificiose, vt omnia.

(4) Pro, *si vultis*, ita vtebantur antiqui, vt *Festus* meminit.

(5) Germanis proprie frameam concessam esse insignes autores tradunt. Copiose *Irenicus* libro quarto Germaniæ Exegeseos tractat varia Germanorum tela & arma.

(6) Quod alii a Germanis his non legantur vsi cateiis, vt refert *Irenicus*, qui vult *Maronem* hoc versu, *Teutonico ritu soliti torquere cateias*, metaphoricos aliis asscripsisse. Idem scribunt esse, qui putant *cateias* scuta fuisse prælonga, pene totam corporis inferioris partem tegentia, qualia Boemorum scuta, solo, dum præliantur, infixa referuntur, *ein Tartsch.*

Dixerat, & tacitos flectens ad mænia gressus,
Incustoditos scalis inuadere muros
Cæpit, vbi excelsum surgentibus aera pinnis
Culmina frangebant murorum, peruia nulli
Dumque ea molitur, quernæque ininacibus hærent
Parietibus scalæ, & muros subit vnus & alter,
Pondere franguntur ligna, & deiecta cadentum
Scuta dabant sonitum, vigilemque it rumor in vrbem.
Vt casus miserum & longum gemuere ruinæ,
Ignari trepidant. Alii inter tela ruebant:
Accendunt alii tædas, & noctis opacæ
Discutiunt tenebras: clamant matresque, nurusque,
Formidantque viris, fraudumque ignara iuuentus
Cursitat huc illuc. Tandem Leucontius Andes
Antiquis prognatus auis, Leucisque profectus*
Anteuolans, cristas & scuta nitentia vidit,
Et scalis iterum muros ascendier altos,
Atque locum inuadit, multosque a culmine turbat,
Vociferans: huc arma viri, depellite vestris
Mænibus hostiles dextras. En vndique nostros
Miles habet muros. His dictis ingruit hosti.
Tunc subito Heluetii Chauborum ex arce ruentes
Plumbatis armata cohors, trabibusque præustis
Instaurant animos: alii insultantia bebris
Agmina detrudunt, & pila tricuspide ferro
Euibrant equites, quo vllum non sæuius ictum
Telum infert, cum sese hostilibus applicat armis.
Saxa alii iactant, semifractasque columnas.
Hos timor audaces, & mortem temnere bello
Desperata salus cogit, longisque cateiis
Vociferantem altis pellunt de mænibus hostem.
Parte alia ærisono portarum in limine primi

Certant

Certant Vlricus Saxon, *ductorque* Kunisteus,
Nec non sanguineo indignans effulminat ense.
Lantgrauius, *contraque iubet ruere agmina muros.*
Diffugiunt omnes, iam propugnacula victor
Miles habet, trepidi linquunt iam mœnia Chaubi.
Cum subito tenebras optata crepuscula Phœbi
Expellunt, reserantque dolos : tunc rursus ab alta
Arce globus iuuenum magno clamore repellunt
Lantgrauidas, gliscitque atri vis ignea Martis.

* *Strabo* hos, quem Poeta sequitur, eos hodie velint nominari. *Peutingero* supra Heluetios ponit. Sunt qui *Tullenses* iuxta Mediolanos habitant.

Et iam Dux aderat, scalisque innixus acernis
Aggreditur muros : qui postquam mœnia vidit
Deserta, & fugere, & victori cedere Chaubos,
Armatam excutiens dextram, dat signa flagello
Impeteret latos tormento vt machina muros
Turrifragis aries : extemplo cornibus alta
Saxa quatit, pinnasque trahit ceruice reuulsas,
Vltra autem rapidum, qua Belgica littora Rhenum
Feruida flammatos efflabant æra(1) *molares*(2)
(*Nam simul horrendo pulsantur turbine cautes*)
Territa anhelat humus, cælum, nubesque, fretumque
Astupet, & Nymphæ subeunt vada Rhenides ima.

(1) Tormenta bellica, quæ nos a sonitu nunc *bombardas* appellamus, vt dictum est, & *Cataneus* in descriptione bombardæ testatur, *Boarda, sine placet bombarda magis, quod dicta boatu, seu bombo procul.* & cetera.

(2) Ignitos lapides.

Pugnatur passim, euaduntque, tenentque potentes.
Lantgrauidæ muros, vrbem timor angit, vbique
Concursum. Hic telo in pugnam ruit Ardennæo(1),
Hic volat Hercyniis condensa per agmina truncis,
Fert Glycias hastam, cæstu Pythis, Idor acernis
Ingruit Emathio cædi de more sarissis(2),
Fustibalum(3) *Thermonta iuuat, quo torquet in auras*
Saxa, & vulnifico committit bella flagello.
Exclamant pauidæ matres, & culmine ab alto
Antiquas iactare trabes, casusque domorum.
Dumque furor Thermonta agitat, ruit obuius Idmon,
Qui Biturix genere(4) *& patria, sed cæde parentum*
Exilio damnatus erat, deuictaque visens
Regna Sicamborum, multos latuisse per annos
Fertur, nec sceleris soluisse piacula tanti :
Hic tegere incocto taurorum tergore crines,
Villosoque ferox corpus centone(5) *solebat :*
Qui cernens Thermonta procul, volat impete vasto,
Et iuuenem telo moribundum sternit arena.
Vociferans Thermon, quis me adiuuat ? Idora semper,
Idora commemorat, repletque vlulatibus auras.
Non secus Ascanii in nemore(8) *Amphitryonius Heros*(6)
Incautum(9) *clamabat Hylam*(7), *curuæque sonabant*
Dilectum valles, spelæaque saxea nomen.
Dum gemit infelix Thermon, volat Idor, & inquit :
En Thermon, en vltor adest : nec plura locutus,
Vibrans Æmoniam dextra impellente sarissam
Torquet, & effractis transuerberat Idmona costis.
Hic cadit exanimis, rupto pulmone cruorem
Euomit, & largo fœdatur sanguine tellus.

Dumque

Dumque gerit Thermonta humeris pius Idor, ab alto
Saxum horrendum ingens, & ineuitabile pondus
Corruit, & medio defixit vertice vulnus.
Non secus ac scopulos summis de montibus vndæ
Ingenti feriunt casu, conuulsaque ad imum
Saxa ruunt, plantæque simul, taxique minaces,
Ille cadit per prona miser, fractoque cerebro
Illico purpuream moriens euasit ad auram.
Occurrunt socii Telamon, Lartesque, Procasque
Hassiadum proles, quos inter Martia tela
Dux flagrans animo vocat alta ad prœlia voce.
Hic armis grauior, scutumque & fissile robur
Vibrat, & ærato defendit casside crines.

(1) A silva Ardenna: quæ & Arduenna appellata: quæ a Metensibus vsque ad Aquisgranum porrigitur, dicta *Achtervvald*, ait *Irenicus*.

(2) Teli genus, vt dixi, apud Macedones frequens. Vnde dixit, *Emathio de more*, quoniam, vt inquit *Plinius*, Thessalia quoque in Macedonum nomen cessit.

(3) Fustis est longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraque manu impulsus prope adinstar onagri dirigit saxa. Autor est *Vegetius* de re militari libro tertio. Dicitur autem a *fuste* & *ballo*, quod significat *iacio*, Vnde *fustibalum*, non *fustibulum* scribendum.

(4) Id est, *ex gente Biturigum*. Duplices inuenio *Bituriges*. Alteros *Aquitaniæ*, alteros prope *Santones*. Meminere horum *Cæsar*, *Strabo*, *Plinius*.

(5) Id est, operimento grossiori. Nam idcirco appellatur stragulæ genus, quod multis pilis ac longis abundet. Castrorum ac pauperum frequens vsus.

(6) Id est, *Hercules*.

(7) Nam Hercules amissum Hylam diu clamauit. Fuit *Hylas* Thiodamantis filius Dryopum Regis, quorum gens subiecta Parnasso fuit. Hic patre interfecto, Herculem secutus, studio eius virtutis ardens, cum ex comitatu Argonautarum in Mysiam Hercules recessisset, ad materiam quærendam remi, quem fractum volebat reficere, & Hylas ad hauriendum aquam Ascanii fluminis vrnam extulisset, dum accedit ad ripam, adamatus a nymphis, & raptus est: propter hunc Hercules comites deseruit, nec deinceps secutus Iasonem. Hunc cum periisse cognitum est, sacra ei instituta sunt: quibus mos fuerat, vt eius nomen clamaretur ad instar Herculis magno, vt dixi, clamore, Hylam inclamantis. Hinc a *Marone* dictum est, *Vt littus Hyla, Hyla omne sonaret.* Et *Val. Flaccus* 3. Argonaut. *Rursus Hylan & rursus Hylan per longa reclamat Auia.* Ex hoc clamore, vt *Camers* refert, *Tarreas* in prouerbiorum collectaneis autor est parœmiam sumptam, Hylam inclamare de his, qui aliquid inani labore prosequuntur. Vsum adagii docet *Erasmus*.

(8) Ascanii lacus & *Strabo* lib. 12, & *Propertius* meminit elegia vicesima primi in principio.

(9) Quia in fontem cecidit, vt etiam innuit *Iuuenalis*; *Vrnamque secutus*.

Et iam victor erat, cum desuper ignibus atris
Intonuere poli, creberque e nubibus imber
Desiluit piceis, & nox præuenta tenebris
Vtramque inuasit magna formidine pubem.
Hi repetunt arcem, fugit ad tentoria miles
Hassiades, cælumque timet, flammasque Tonantis.
Dux tamen impauidus, quis enim non cesserit astris?
Dispersas recipit turmas, reditumque repente
Imperat, & fossis muniri, atque aggere vallum.
Et iam sub nigro turbata tonitrua cælo
Desierant, Phœbique iubar rutilantius ibat,
Festini redeunt ad propugnacula Chaubi
Diruta, & euersam mirantur ab ariete(1) molem,
Illicet instaurant muros, fossasque profundas
Educunt, atque arma parant: stat mœnibus altis
Horrida(3) sulphureis feruens ballista(2) sagittis,
Monstrum infame, atrox, quo dirum Iuppiter olim
Enceladum strauit telo, magnumque Thyphœa,
Quem nunc flammiuomis ardens premit Ætna cauernis.
Hæc frangit scopulos, ac sæua incendia miscet
Vulneribus, montesque volans transuerberat altos.

 Machina

(1) Machina bellica. Sic appellata, vel quod habet duriſſimam frontem, quæ ſubruat muros: Vel quod more arietum retrocedat, vt cum impetu vehementius feriat. Vt fieri debet, tradit *Vegetius.*

(2) *Nonio* eſt inſtrumentum, quo maiora & grauiora ſaxa iaciuntur. Idem videtur *Vitruuio.* Sed tamen, inquit, *nulla balliſta perficitur, niſi ad propoſitam magnitudinem ponderis ſaxi.* At *Vegetius* pro inſtrumento quodam fune intento, vel neruo, quo ſpicula iaciantur, longiuſque mittantur accepiſſe videtur. Parique ſignificatione *Lucanus.* Quia autem nomen hoc a græco verbo βάλλω, quod vt diximus, *iacio* ſignificat, deſcendit: ideo duplici *ll* ſcribendum eſt, quanquam pæne in conſuetudinem venerit, vt vnico tantum ſcribatur: nec minus tum ſyllaba longa ſit. Poeta vero videtur hoc loco balliſtam accipere pro inſtrumento illo, quod vulgo dicitur *Morſel*, e quo ſulphurei globi iaculantur: vel pro ipſa etiam bombarda.

(3) Ab effectu.

Ac contra Dux ipſe moræ in diuerſa trahebat
Impatiens animos, mediaque in nocte refigi
Signa iubet, totiſque acer legionibus vrbem
Pergit Odenhemium, Druſique inuectus in agros(1)
(Sic memorant, vbi buſta Ducis, ſubiectaque moles
Viſitur, adſcitis quæ dat cognomina terris)
Caſtra locat, bellumque indicit protinus vrbi.
Nulla mora, inuadit muros: contraque ruebant
Nequicquam ciues, fractiſque effulminat Heros
Obiicibus portarum, & in arma cruenta viroſque
Proruit effoſſos, paſſimque miſerrima cædes
Editur, iniectæque abſumunt omnia flammæ.
Sic victor præda & ſpoliis diſceſſit onuſtus,
Vangionumque(2) *petit littus, Dux turbinis inſtar,*
Et Sthenon(3)*aggreditur, citius quam caſtra locarat*(4),
Vi potitur muris, vltraque minantia Rheni
Vexilla inuexit ripas, montemque reuiſit
(Vrſinum dixere patres(5)*) vbi dura laborum*
Erectis poſuit victor monumenta tropæis.

(1) Sepulcrum Druſi prope Mogontiacum eſſe, conſtans & communis fere exiſtimatio omnibus eſt. Eius rei *Eutropius* & *Otho* Friſingenſis Epiſcopus teſtes ſunt locupletiſſimi: ne citem *Cunradum Celtem* rerum Germanicarum exactiſſimum peruestigatorem. Vulgus hodie *Glandis lapidem* vocat, a figura ſcilicet, quam hac tempeſtate præ ſe fert. Nam habuiſſe olim pyramidis figuram, complures ſunt qui opinentur. Altitudinem habet centum pedum, & planitiem in cacumine pedum octo: ex quo colligi facile poteſt, altiorem aliquanto eam fuiſſe. Baſis eius in circumitu patet centum & duos ac triginta pedes. Sunt tamen, vt refert autor collectaneorum Antiquitatum Moguntiacarum, qui coniectura ducti, molem hanc Aurelii Alexandri Imperatoris Romani Mameæ F. monimentum putent: hac fortaſſe, quod *Euſebius Cæſarienſis* refert in Chronicis, Alexandrum occiſum Moguntiaci tumultu militari, quodque ab *Ælio Lampridio* hiſtorico ſcribitur, Alexandrum cenotaphium in Gallia Romæ ſepulchrum ampliſſimum meruiſſe. Vnde & illud quoque adiiciunt, Moguntiam noſtram Germaniæ, tum atque Galliæ fuiſſe caput. Videtur autem Poeta communem ſecutus opinionem, velle vicinam quoque regionem Druſianam appellatam. Fuit Druſus Tiberii Neronis, & Liuiæ, Druſillæ filius, fraterque Tiberii Cæſaris, & Auguſti priuignus, qui Rhætos & Vindelicos Alpium populos domuit, vt ſcribunt autores. Huic, cum violento equi caſu afflictus paucis diebus vita deceſſiſſet, ob prouinciam præclare adminiſtratam *Germanici* nomen decretum eſt. Tiberius corpus eius pedibus toto itinere prægrediens, Romam vſque peruexit, autor Suetonius.

(2) Id eſt, *VVormatienſium*, inflexo *Fungauiorum* nomine, vt quibuſdam placet. Nam finitima regio *Fungau* dicitur.

(3) *Stein* arcem ſignat in Rheni ripa ſitam.

(4) Innuit celeritatem in victoria.

(5) Parum id mihi conſtat. Puto autem ſignari *Bericum* monaſterium Haſſiæ, vbi fama eſt, crucem e terra creuiſſe.

Iunxerat interea velox ter cornua Phœbe,
Noctiuagiſque inuecta rotis, luſtrabat olympum,
Nulla Duci conceſſa quies, iterumque cruenti
Mens agitat molem belli, dolet, & ſua Chaubos

Arma

Arma pati impunes, quando iis victoria belli
Integra diripitur, sic secum, & luce reuecta
Castra mouens iterum Chauborum ad littora pergit.
Iamque furens aderat, curæque, iræque coquebant
Ingentes animos, quo pacto inuadere muros
Possit, agit secum, nunc huc, nunc fluctuat illuc.
Qualis ab Inoo surgit cum turbida Ponto(1)
Tempestas(2)*,voluensque fretum,nunc verberat ortum,*
Nunc ad Amyclæi Nilotica regna Canopi(3)
Fæcundam Ægyptum(4) *torquet spumantibus vndis.*
Talis erat Dux ipse, animum mentemque volutans
Pene sibi haud constat: tandem placet ire, oculisque
Perlustrare vrbem, sed qua via tutior esset
Ignorat, versatque dolos secum: & sibi vestem
Induit agricolæ, qualis prope littora Rheni
Vberibus frangit glebosa noualia sulcis.
Exin Dux solus Chauborum pergit ad vrbem,
Et moles spectare nouas, atque omnia circum
Perlegere ille oculis, cratemque annectere muris
Vimineam, & madido portas prætexere tergo
Effusam cernit pubem, intentusque virorum
Sollicitum miratur opus, versatque, trahitque.
Dum per cuncta oculos properat qua vortice Rhenus
Voluitur assiduo, & resonantia saxa cauernis
Verberat, & crebris anfractibus alluit vrbem:
Illic vasta quies, paucisque habitata colonis
Pars erat, atque vllis incustodita patebat.
Pro muris stat fossa ingens, quæ gurgite laxo
Excipit inuectas Alpini(5) *fluminis vndas.*
Hic sub rupe caua, & pendentis fornice saxi
Bissenas religant lintres, totidemque Liburnas(6)
Ad belli casum, & placida statione triremes.
Vt vidit nauale vetus, facilemque subinde
Ostentari aditum, qua cæca absumere nocte
Antiquas poterat flammis violentibus alnos,
Hinc repetit castra: interea deuexerat vmbras
Nox terris, tacitoque micabant sidera mundo.

(1) Hoc est, ab ea parte Ægæi, in quam se *Ino*, Cadmi & Hermiones, vt omnes, vel Harmoniæ, vt *Hesiodus*, filia, Athamantis vxor, & Liberi patris nutrix, præcipitauit e Scyroniis saxis. Fabulam refert *Ouidius*, quarto Transformationum: quo loco scopulum eum, ex quo se *Ino* præcipitauit, eleganter describit. *Imminet æquoribus scopulus*, *&c.*

(2) Illic enim mare sæuo, ac procelloso vento Cauro agitatur: quem Athenienses a saxis Scyroniis *Scyronem* nominant.

(3) *Amycle* oppidum Laconiæ, Castoris & Pollucis altrix. Vnde *Amyclæi* Maroni dicuntur. Idem *Amyclæum canem* commendauit. Ita & Poeta *Amyclæum Canopum*, oppidum & ostium Nili dixit, a *Canopo*, classis Menelai gubernatore ibi mortuo & sepulto, vt *Strabo* ait libro vltimo & *Mela* in 2. *Vadianus* vocabulum per *b* literam aliquando scriptum testatur, *Quintiliano* autore.

(4) Quæ irrigatione Nili fœcunda fit. Vel ad illud respexit, quod septem vno partu filios in Ægypto pariant feminæ, vt *Trogus* autor affirmat, *Solino* referente. *Aristoteles*, cui, vt ait doctissimus *Camers*, ob singularem doctrinam magis credendum est, ait in terra Ægypti mulieres parere sæpe tres, sæpe quatuor: sed quinque cum plurimum nascuntur. Quomodo autem plures simul gigni possint, apud philosophos inquirendum est. Ceterum partus monstrifici nulla est, quam requiras caussam. Siquidem creditum est, nec ab re quidem, ob hominum crimina imminentia mala quibusdam prodigiosis præmonstrari signis. Id autem accidere credunt aquarum natura. Vnde a *Plinio* dicitur *fœtifer potu Nilus*.

(5) Rheni ab ortu.

(6) Nauigii genus in Liburnia, quæ Dalmatiæ pars est, inuentum. De Liburnis nauibus plura *Vegetius* de re militari lib. 4.

Nec mora, terdeni lunæ per opaca feruntur
Deliquia(1)*, armati pedites, siluisque sub altis*

Conduntur, qua parte datur prospectus in hostem,
Exploraturi, quæ sint munimina vallo,
Qui vigilent, quiue arma parent: dum singula furtim
Rimantur, pulsusque pedum, densusque resultat
Armorum fragor, & murmur diuerberat aures
Magnanimi Herois: cupit ire & cernere caussas
Nocturni strepitus, quæue illis agmina siluis.
Antiqua in nemore atque ingens erat æsculus(2) atro,
Quæ tantum ad Manes imos, ac tartara mittit
Radices, quantum ramos per nubila tollit.
Illinc nodosum dependens caudice(3) robur
Ad terram euulsit: nec ei sors dextera facto
Defuit, alituum obtenta sub nocte tenebris
Præsidio est vsus(4), quorum fulgente per vmbras
Remigio alarum, & iactis per compita pennis
Nocturnum molitur iter, plumasque secutus,
Pendentem vidit galeam, cristasque micantes
Arboreo in trunco: qualis, cum obtexitur aer,
Iam pleno Phœbe micat inter nubila vultu.
Postquam, sic fama est, Ophobergia mœnia Cæsar
Vicit, Pryschauiosque inuasit milite campos;
Hostiles cuncti exuuias, & opima ferebant
Squallentes auro galeas, nitidoque orichalco(5),
Et picturatis splendentia cingula bullis(6);
Pars teretes ocreas, & scuta recurua, secures,
Pilaque, pars clypeos patrias referebat ad oras:
Magnus auis, atauisque potens, & belliger Ostreus,
Dum repetit Sueuos, dirum & mirabile monstrum
Apparet silua in media: quo non fuit vlla
Importuna magis labes, quam Sarmata telis
Et niue durati nequeunt superare Geloni:
Hunc veteres dixere vrum(7), qui per nemora alta
Taurinis crudescit cornibus(8), & ferit astra.

(1) Ita etiam *Plinius* libro secundo appellat defectum in sole & luna.

(2) Color ex secundo Georgicorum *Maronis* sumptus. Æsculus arbor est glandifera, ab edo, nam eius fructu olim homines vescebantur. *Plinius* inquit, *glans optima in quercu, atque grandissima, mox Æsculo.*

(3) *Caudex* dicitur in arbore, quod supra terram simplex assurgit: in herbis vero *caulis* appellatur.

(4) Hoc non sine autore dicit Poeta. Nam *Plinius* in *Hercynio*, inquit, *Germaniæ saltu inusitata genera alituum accepimus, quarum plumæ ignium modo colluceant noctibus.* *Dionysii* interpres de his auibus sic de Hercynia silua inquit; *Hæc pascit volucres (mirum) fulgentibus alis, Quis ducibus noctu cernuntur flexa viarum.* *Solinus*, cuius verba Poeta fere protulit, ita scribit; *Saltus Hercynius aues gignit, quarum pennæ per obscurum emicant & interlucent, quamuis obtenta nox denset tenebras. Vnde homines illius loci plerumque nocturnos excursus sic destinant, vt illis vtantur ad præsidium itineris dirigendi, præiactisque per opaca callium rationem viæ moderentur indicio plumarum refulgentium.* *Ammianus* apud Agathyrsos, siue Achillis Dromon huiusmodi aues esse Alcyonibus similes perhibet. *Albertus* noster has aues *lucidias* nuncupat, ab effectu. *Celtes* autem noster, qui pluribus annis Germaniam experiundarum nostratium potissimum rerum caussa peragrauit, de his loquens auibus, *Nihil*, inquit, *habeo compertum. Multa enim desiisse, quæ hodie non sunt, & multa renasci in rerum natura, quæ olim non fuerunt, constat, noua cælestium corporum (si quid in mundo nouum aliquid emergere potest) factum crediderim.*

(5) Sic dictum, quod in montuosis locis reperitur, ὄρος significat *montem*, & χάλκος *æs*. Orichalcum pretiosum fuisse ex *Plauto*, *Horatio* in arte, & *Lucretio* colligimus.

(6) Diximus libro quarto bullas esse ornamenta cingulorum. Est præterea bulla insigne colli puerilis suspendiculum, ingenui aurea, seruilis scortea. Sic dicta a græco βουλὴ, quod significat *consilium*: quia illis veluti monumentum & memoria esset, consilium rebus omnibus adhibendum esse: & ideo illam corporis partem, hoc est, pectus attingebat, vbi naturale manet consilium, vt *Festo* placet.

(7) Gallica vox est, autore *Macrobio*,

qua

qua feri boues significantur. *Seruius* græcam vult originem ab ὀρῶν, id est, a *montibus*, vbi potissimum versantur. Germanice eos *Vrochssen* vocamus. Imperitum vulgus *bubalos* vocat, & barbare, vt ait *Irenicus* ex *Solino*: cum bubali pene ad ceruinam faciem in Africa procreentur.

(8) Sunt enim omnium taurorum maximi, & fortasse adeo, vt currus cornibus erexisse dicantur. Quin & hominem cum equo cornibus ventilare posse, *Albertus* noster asserit.

Quem simul ac vidit, subito per membra cucurrit
Infandus tremor, & vox faucibus hæsit anhelis,
Non secus imbelles aquilam timuere columbæ,
Aut fuluum pastor populantem armenta leonem(1).
Iamque aderat monstrum infrendens, ratioque subinde
Nulla fugæ, inuentæque piget, nec tendere telo
Audet in aduorsum, tandem sic vltima semper
Cura(2) *Deum, & pietas extremo est indiga cæli.*
Ostreus extollens duplices ad sidera palmas,
Iuppiter omnipotens(3), *inquit, qui fulmina torques*(4),
Et nutu mortale genus, mundumque gubernas,
Da precor auxilium, ne nostra in viscera pestis
Sæuiat, aut cornu miserum(5) *discerpat adunco,*
Has tibi dilecta exuuias, monumenta laborum
Suspendam quercu, necnon cum limina primum
Contigero patriæ, nostris cadet hostia cultris,
Et centum ducam tauros ad sacra volentes(6).
Sic fatus, querno suspendit munera trunco.
Audiit ista Tonans, & nigri fulminis ignes
Excutiens dextra iecit Summanus(7) *ab alto,*
Ingentemque ferit telo inter cornua taurum.
Ille cadit resupinus humi, nemus omne tremiscit,
Saxa tonant, imæque omnes dant murmura valles.
Non aliter succisa ruit de montibus ornus
Antiqua insternit plantas, & caudice duro
Dat sonitum, fractæque gemunt sub pondere cautes:
Sic victor Diuum auxilio, sua munera liquit
Chaonia in quercu, & patrias remeauit ad oras
Incolumis, sacrosque Ioui instaurauit honores.

(1) Hunc fame compulsum stabula pastorum, armentaque inuadere tradit *Homerus*, vt refert *Volaterranus*, carne camelorum vesci, autor est *Herodotus*, qui quondam in camelos Xerxis frumentum ferentes impetum fecisse leonem commemorat. Saturitatem dierum inedia, vel simia deuorata, vomitionibus purgat. *Plinius* genera leonum duo, libro mundanæ historiæ octauo, totidem *Aristoteles* libro naturæ animalium nono tradit. *Solinus* autem genus trifariam scindit capite quadragesimo.

(2) Notat mortalium in Deum pietatem adeo lentam esse, vt non nisi malorum excitetur tempestate.

(3) *Apuleius* in libro de mundo, refert Orpheum de Ioue illa dixisse: *Iuppiter omnipotens est primus, & vltimus idem, Iuppiter est caput, & medium, Iouis omnia munus, Iuppiter est fundamen humi, ac stellantis olympi, Iuppiter & mas est, & nescia femina mortis, Spiritus est cunctis, validi vis Iuppiter ignis. Et pelagi radix, sol, luna est Iuppiter ipse, Omnipotens rex est, rei omnis Iuppiter ortus.*

(4) Fulminum plura genera *Seneca* docet in quæstionibus. Fingunt autem poetæ Iouem fulmen iaculari, quod sontes ac impios iusto iudicio puniat.

(5) Misero modo: vel afflictum & miseratione dignum, si legis *discerpat*, vt codex scriptus habet, mihi prior lectio magis placet.

(6) Duo significantur, primo sacrificium illud maximum centum victimarum, quod dicitur *hecatombe* græcis, & a *Iulio Capitolino* his verbis describitur: *Hecatombe tale sacrificium est: centum aræ vno in loco cespititiæ extruuntur: & ad eas centum sues, centum oues mactantur*: secundo morem antiquorum tangit, qui, si victima aræ stetisset, credebant sacrificium Diis gratum fieri: si a victimario fugisset, impium credebant & non gratum Superis. Idcirco dixit, *volentes*, spontaneas, non renitentes. Cetera ex *Macrobio* de victimarum ratione, si voles, cognoscere potes.

(7) Iupiter, vt ita dicam, nocturnus. Siquidem *Plinius* libro secundo tradit, Ioui diurna fulmina, Summano nocturna assignata esse. *Summanum* quasi *summum manium* dictum volunt.

(1)Hanc igitur galeam capit imperterritus Heros
Lantgrauius, siluaque habitent homines ne, feræ ne
Inquirit, tacitumque petit per opaca tumultum.
Iamque aderat, præsensque, viri, quo pergitis inquit?
Quidue armis densatis iter? num tuta per vmbras
Est via? Pro scelus infandum. Nec plura locutus(2)
(Norat enim Chaubos scrutatum castra petentes)
Insultantem acri percussit Pocryda nodo.
Hic cadit, atque animam mistam cum sanguine fudit.
Concurrunt socii, Phlegyas, durusque Thylemon,
Et senio iam canus Atax, vultuque superbus
Euronius, ducens genus a Saxone vetustum,
Inuaduntque Ducem: sic cum pluuialibus Hædis(3)
Ionio in magno fluctus agitantur, & altos
Compulsant scopulos, fremituque in saxa feruntur:
Stant tamen immotæ cautes, cursuque refracto
In sese redeunt vndæ, victæque residunt.
Haud aliter Phlegyan, sæuumque Thylemona, & acrem
Euronium furor impellit: ruit ille bipenni,
Vulnificas iacet hic Theutisco more cateias.
Durior ille tamen scopulis, solidoque adamante
Stat contra, truncumque vibrat: visoque recedit
Lantgrauio tremebundus Atax, pauidusque Thylemon.
Non tulit hoc Dorylas, proiecto sed pede telum
Contorsit vehemens, secat aera stridula cornus,
Et rude vulnifica tegumentum cuspide frangit
Magnanimi Herois, sed non tulit illa cruorem:
Reiicit excussam Dux illicet, & dolor intus
Æstuat, & nigro sudant præcordia felle,
Impatiensque iræ furit, & ramalia(4) quassans,
Vno treis animas ictu sub tartara misit.
Inde petit Phlegyan, qui pelle Alpinidos vrsæ
Protectus, binis committit prælia gesis:
Quis te ait, eripiet nobis? truncumque reflectens
Ad caput ingeminat vires, & tergore fracto
Inuadit costas, iamque ad præcordia lapsum
Crudescit vulnus, gelidis mox eruta venis
Effugit manes anima indignata sub imos.

(1) Idem fingitur a *Statio* in Thebaide.
(2) Orditur pugnam *Lantgrauii* cum triginta Chauborum exploratoribus.
(3) Super *Tauri* cornua est signum, cui *Auriga* nomen est. Hunc *Tauro* vna clara stella coniungit. Retinet autem *Auriga* stellas duas, quæ *Hædi* vocantur: quorum & ortus & occasus tempestates grauissimas facit. Oriuntur autem cum Scorpione mense Octobri, vt ait *Seruius* super hoc *Maronis* versu, *Quantus ab occasu veniens pluuialibus Hædis*, libro Æneidos nono. *Vegetius* post menses reputatos nauigationi tutos, Octobrem ob *Hædos* pluuiales ponit inter tempus incertæ nauigationis, & discriminis propioris.
(4) Ramorum fragmina. Persius, *Vt ramale vetus.*

Pergit victor ouans, qualis fame concita tigris
Armenium pecus inuadit, nunc ore cruento
Agrestem ruit in taurum(1), nunc impete vasto(2)
Turbat equos, solidam trepidans quatit vngula terram,
Excelsosque petit montes(3), & flumina tranat.
Haud aliter gliscit timor illis, inde per alta
Culmina diffugiunt, stat solus Marte Cleobus
Inuictus, reuocans fugientem in prælia Chaubum.
Hic etenim (vt memorant) pellectus amore Cyenes
Chaubigenæ, extremis Mysorum venerat oris(4)
(Namque illic regnasse ferunt) fratrique relicto
Imperio, vt belli casum præsensit amatæ(5)

Venit

Venit in auxilium ((6)quid amor non imperat(7),audet(8)?)
Imbellem ne vnquam post fata reprehenderet hastam,
Degeneresque animos, sæuum ruere acris in hostem.
Ac prior aggressus, vibrat telum, inde sub alam
Vulnus agit dextram: sanguis fluit horridus atro
Ore, minis oculisque tumens: vinci dolet Heros,
Instat atrox, pugnæque ruit, roburque coruscat.
Hic molem refugit saltu, & se subtrahit hosti,
Et noua bella parat: volat igneus æquore siluæ
Nunc costas feriens, nunc crura, parumque moratus
Respicit ingentes artus, visisque tremiscit.

(1) Est enim & siluestris, cuius alibi mentio facta est.

(2) Pro *impetu*, vt & *Lucretius* dixit libro sexto, & *Papinius* lib. Thebaidos septimo, vbi *Lactantius* interpres dicit, *Statium* antiptosin fecisse. *Pius* ait, antiquos *hic impetis* dixisse.

(3) *Solinus* de huius feræ pernicitate sic scribit: *Nihil tam longum est, quod non breui penetret, nihil adeo antecedit, vt non illico assequatur.*

(4) *Plinius* libro quinto *Mysiam* in Phrygia collocat. *Strabo* libro duodecimo regiones quasdam commemorat inter se finitimas, puta Phrygum, Bithynorum, Mysorum, Dolonum, item qui iuxta Cyzicum accolunt Mygdonum, ac Troianorum: neminem autem inficias ire, quin vnaquæque suis finibus sit circumscripta. Verum eos fines ad amussim diiudicare, id nunquam facile. Porro de Phrygiis ac Mysis prouerbium quoque vulgo iactitatum fuisse versibus trimetris græcanicis, quos *Erasmus* latine in hæc reddidit verba, *Sunt separati Mysiorum termini, Phrygumque, sed finire perquam est arduum.* Huius rei caussam adducit: quod hi populi non satis stabiliter tutati sint suas sedes, sed subinde aliunde alio depulsi, terminos incertos reddiderint.

(5) Scilicet Cyenes.

(6) Per interpositionem legendum. De amore scribentes multos id nominis comminiscuntur. Nisi fortasse, quod *Rauisio* placet, diuersis appellationibus eundem intelligi velint. Triplicem reperio amorem. Primum *diuinum*, cum incorrupta mente & virtutis ratione conuenientem. *Secundum* corruptæ voluntatis passionem. *Tertium* ex vtroque permixtum, quæ & *Platonis* fuit sententia. *Aristoteles* quoque idem pæne, diuersis tamen verbis asserit dicens. *Primum* propter honestum, *secundum* propter delectabile, *tertium* propter vtile. Nec sane in amoris diffinitione inter autores conuenit. Amor enim secundum Platonicos, nihil est aliud, quam pulchritudinis desiderium. *Theophrastus* sic; *Amor est animi concupiscentia, quæ celerem habet ingressum, tardum vero regressum.* Diuus *Hieronymus* libro secundo in Iouinianum, *Amor formæ, rationis obliuio est, insaniæ proximus, turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit.* Aliter *Mancinellus* in Maronem, aliter *Beroaldus* in Apuleium. *Fulgentio* nihil aliud est amor, quam flamma. Apud *Crinitum* cap. quarto libri de honesta disciplina decimi sexti scitu dignam reperies amoris definitionem. Ceterum amorem tricipiti Chimæræ comparant plerique, cui leonis caput, capræ ventrem, caudam draconis indiderunt. Quod amor leonis more inuadat: medio tempore libidinem, quam designat capra, animal in Venerem procline: postremo, quod venenum in cauda serpentis frequens alumno suo propinet, id est, pœnitentiam voluptati comitem afferat, quod etiam diuus *Hieronymus* ad Amantium presbyterum scribens docet: *Omne peccatum*, inquit, *post factum pœnitentia sequitur. Sola voluptas ipso pœnitentiæ tempore, præteritos patitur stimulos, vt (in his quæ corrigere cupimus) rursus fit delinquendi materia.* Vnde non absurde *Propertius* dixit, *Omnes humanos sanat medicina dolores, Solus amor morbi non amat artificem.* Quamquam fuere inter gentiles, qui huic occurri posse dixerint. Qua de re lege *Plinium* capite sexto tricesimi, & cap. nono vicesimi quarti. Nobis vero remedia contra libidinem præscripta, tradit e multis nonnulla *Roterodamus* in aureo Christiani militis compendio.

(7) Ergo eleganter a *Pio* secundo libro Elegiarum *sceptrifer* est appellatus, & a Pamphilo Saxo *imperiosus.* Nam vt *Ouidius* in epistola Phædræ ad Hippolytum, *Quidquid amor iussit, non est contemnere tutum, Regnat, & in dominos ius habet ille deos.*

(8) Scilicet Cleobus, & est constructio: *Cleobus audet ruere acris*, pro *acriter*, in sæuum hostem, ne vnquam reprehenderet, scilicet Cyene, hoc est, suggillaret, taxaret, imbellem hastam, & degeneres animos post fata.

Tum vero haud aliter scopulosa Ceraunia(1) tranans
Venentum telis sus Epirotica(2) sæuit,
Et fremit horrendum, calidoque effulminat ore(3),
Protinus irarum frendens retinacula soluit.
Sic Heros, viresque, æstusque recolligit alto

Marte

Marte furens, teloque ferum ferus impetit hostem.
Mons erat excelsis scopulis, & cautibus horrens,
Vnde æuo lapides consumpti, & fragmina ad imum
Corruerant, illinc ingenti pondere saxum,
Quod vix quinque viri, quos præsens protulit æuum
Tollere humo possent, adeo natura relabi
Cernitur(4), *inque dies consumi degener ætas,*
Corripuit, vibratque altum: tremuere profundæ
Ad iactum valles, medioque vmbone pependit
Saxum ingens, teloque hostis discussit habenas.
Labitur exanimis, ruptoque adaperta cerebro
Fit cutis, & moriens charam vocat ore Cyenen.
Interea & miseri iam singultantia corda
Purpuream eructant animam, quæ lapsa sub ima
Tartara, defunctos manes, sociosque reuisit.

(1) Sic dicta, quod fulminibus infestentur, autore *Seruio* & *Acrone*. Sic & a *Marone*, *Lucano*, *Ouidio*, *Claudiano*, *Auieno*, *Mela*, *Solino* vocantur. *Plinius*, *Ptolemæus*, *Horatius*, *Martianus*, & plures alii *Acroceraunia* nuncupant. *Horatius* appositiue Ode tertia primi carminum, infames scopulos *Acroceraunia* nominat, propter atrocitatem naufragiorum, quæ ibi multi patiuntur, vt ait *Porphyrion*. A *Ceraunijs* Epirus incipit, vt scribit *Plinius*.

(2) Aper.

(3) Dentes enim apri vim fulminis habent, eodem autore.

(4) Iuxta *Homerum*, qui, vt refert *Plinius* libro septimo, iam ante annos prope mille non cessauit minora corpora mortalium quam prisca conqueri. Atque idem *Plinius* scribit obseruatum esse, mensuram humanæ staturæ indies minorem fieri, rarosque patribus proceriores, consumente vbertatem seminum exustione, in cuius vices nunc vergat æuum. Ex nostris diuus *Cyprianus* contra Demetrianum scribens, ait: *Illud primo in loco scire debes, senuisse iam mundum, non illis viribus stare, quibus prius steterat, nec vigore & robore eo valere, quo antea præualebat.*

Dispulerat noctem nostro sol aureus orbe
Igne nouo, croceisque fugauerat astra quadrigis,
Vulneribus data cura Ducis, deinde ordine narrat
Consilium, Martisque dolos(1), *& fortia facta*(2).
Nec mora, succidi teretes de montibus ornos
Imperat, & trabibus celeres contexere naues.
Efficiunt mandata citi: subit ille per alta
Siluarum, remosque rudes, & transtra recidit:
Compinguntque foros(3) *alii, longosque rudentes*
Intorquent, spirasque (4) *immanes explicat Othreus*
Insignis faber, & cæsa erigit abiete malos,
Feruet opus iuuenum passim, crescitque videndo.
Non aliter massam voluunt incude cyclopes
Sicania ardentem, magnus nouat ægida Brontes
Palladium, & sæua componit Gorgone crines,
Fulminei Steropes Iouis ignes, Martia fræna
Feruidus, atque Harpen Saturnida(6)*conficit Arges*(5).
Stant alii ad folles, obseruat Mulciber (7) *ictus,*
Et maturat opus, formataque temperat arma.
Instant sic operi iuuenes, secat ille bipenni
Robora, & annexa rimas compagine iungit:
Hic clauum figit, auget præsentia vires
Lantgrauii, *laudatque manus, seruatque magistros*
Ante opus: ii celeres subiecto robore naues
Impellunt tereti, aut humeris vecta innatat alnus.

(1) Iuxta illud Maronis, *Dolus an virtus quis in hoste requirat?* hodie *strategema* vocant.

(2) Cædem exploratorum.

(3) Tabulata nauium: ab eo quod incessus ferant, & est generis masculini, & numeri tantum pluralis, *fori*, *fororum*. Autor *Seruius* super hoc *Maronis* in quarto Æneidos libro, *Implessemque foros flammis*.

(4) *Pomponio* spira dicitur & basis columnæ vnius tori, aut duorum: & est genus

genus

nus operis pistorii, & funis nauticus in orbem conuolutus, ab eadem omnes similitudine.

(5) *Maroni* est Pyracmon: *Hesiodo* Arges in Theogonia: Diximus hos Ioui ac ceteris Diis arma fabricare.

(6) Id est, falcem Saturni.

(7) Vulcanus, quod ignis existimatur, qui mulcet ac domat omnia. Hunc fabulantur poetæ in monte Ætna, quem *Moncibelum* hodie vocari dicit *Pius* in Lucretium, quasi *Mulciberis* montem, & exercere Brontem, Steropen & Pyracmona, ad opera fabrilia. Facit autem *Mulciberis*, & *Mulcibris*, autore *Prisciano*. Dicimus & *Mulciberi*.

(1)*Dum noua sic classis, naualiaque arma parantur,*
Alberti *iussu* Suneburgius *occupat Herôs*
Gesseltum dixere locum, fraudemque timeret
Cum minime hostilem, nullas circundare muros
Excubias noctu, aut portas custode teneri
Iusserat, it passim tiro, atque ignobilis otii
Cura tenet miseros, nec plus meminisse peracta
Bella iuuat, cæloque ingentem extendere famam.
Hæc cum Gorgiæ *(quis enim sollertior illo)*
Explorata forent, illuc per inhospita tendit
Clam loca, & ignauum(2) *fertur violentus in hostem.*
Vix ergo roseas surgens aurora iugales
Impulerat, creperique albebant temporis(3) *vmbræ,*
Ecce autem infestis, vino, somnoque sepultos
Inuadit telis Gorgias *ductor*(4): *ad hostem*
Vt sensit vecors armatum miles adesse,
Qui potuere fugam rapiunt, Suneburgius *Heros*
In media arrepto dum proruit agmina pilo,
Vi capitur: sic miles ouans, spoliisque superbus
Captiuis, prædaque ingente recessit onustus.

(1) Id est, dum ad bellum nauale naues parantur a Lantgrauio, interea *Comes* a *Sunnebergo*, latine *Solimontio*, ductor, seu vt promiscuum nunc vulgus, capitaneus copiarum Albertini exercitus, *Geisenfeltum* oppidum occupauit: vbi cum minime hostem timeret, a *Georgio Rosenbergio* capitur.

(2) Securum.

(3) Dubiæ lucis. *Crepera* enim res, vt *Nonius* inquit, *dubia* dicitur. Vnde & *crepusculum* dicitur *lux dubia*: & senes *decrepiti* in *dubio vita* constituti. Et *creperum bellum*, anceps dicitur.

(4) Scilicet copiarum Palatinarum.

At vero armipotens Rhenana ad littora classem
Lantgrauius *propere belli fabricauerat vsu:*
Qui mox delegit iuuenes, fortissima bello
Pectora, dein breuiter, quæ sint peragenda, profatur:
Ite ait, & flamma Chauborum amburite classem,
Quæ sub rupe caua, atque annosi fornice saxi
Adsilet, & tuta vndarum statione quiescit,
Vasta vbi pars vrbis, nulloque habitata colono
Felicem facto vobis accommodat vsum.
Dixerat, at flammis audax armata iuuentus
Transiliunt vallos, ac per compendia nota
Intenti ad facinus mussant, classemque requirunt.
Iamque globis flammarum aderant, tunc primus Aretes(1):
Accelerate gradum socii, sic talia fatus,
Fumiferum intorquet telum(2): *ratis vncta calore*
Linquitur, inque vado laxa compage residit.
Haud aliter mediis pressis de nubibus ardor
Saxonias vrit pinus, voluitque sub vndas.
Vnanimes alii iactant tædasque, sudesque
Vulcano populante rates: furit ignea pestis,
Nunc tonsas(3), *nunc transtra cremans, lateque vagatur*
Fumiuomus vortex, orasque, & vela perurit,
Rostra alii resecant, alii de rupibus altos
Corripiunt malos, vertuntque in flumine puppes.

Iam crepitare ignes, fumusque vndare per vrbem
Densus, præfurua replens caligine muros.
Excitæ excubiæ, subit ad fastigia Pollux,
Agnoscitque dolos, & cornu personat vnco.
Tunc subito armati trepidant, facinusque requirunt.
Lantgrauidæ classem incendunt, & littora circum
Collucent flammis, inquit, ferte obuia tela.
His dictis tota cunctos ex vrbe ruentes
Aspiceres, sed nigra timent spectacula noctis,
Pellereque infandos audent nec puppibus ignes;
Sed longe spectant: veluti cum Martius agnos
A stabulis lupus eripuit, stat pastor in alta
Formidans specula, & nequicquam voce minatur.
Vritur interea classis, vastoque sub amne
Mergitur, & facibus rupes, scopulique tepescunt.
It clamor cælo: pueri innuptæque puellæ,
Exanimis postquam cunctis pauor omnis abiuit,
Ad littus properant, replentque vlulatibus auras.
Desierant ignes, planctumque coercuit ægra
Chauborum pubes, spectant vada turbida fumo,
Nullaque discernunt priscæ vestigia classis.
Interea residens sublimis in aggere Pollux
Instabat cornu, reditumque canebat ad vrbem,
Discedunt mæsti, fluuiumque, & littora linquunt.

(1) Videtur nomen a *Marte* tractum, qui apud Græcos *Ares* dicitur. Infamis Poeta, *Et quos Ares Ares decet sonare.* Martialem putat: fortasse quod interpres obseruauit alicubi apud *Erasmum*, grauem & illum sanctum Theologum, optatum christianis omnibus esse Batauas aures, quo pestilentes huius Poetæ facetias, aut non admitterent, aut certe his non caperentur.

(2) Bombardam.

(3) Remos, *Festo*: quod tondentur ferro.

At iuuenes cæca freti caligine noctis
Castra petunt, Dominumque adeunt: at magnus Aretes(1)
Quam primum, vt breuiter coram data copia fandi,
Cuncta refert: pendentque alii, spectantque loquentem.
Dux gaudet facto, ac lætus sic incipit ore:
O animæ insignes bello, sic itur ad astra,
Pergite, & auspiciis vosmet seruate secundis,
Et mecum belli quæso tolerate labores.
Afferet vna dies, post victa pericula nobis
Post domitos casus, requiem metamque laborum,
Qua diues cernet raptos ex hoste triumphos
Hassia, & Abnobiam pubem laudabit ouantem,
Dixit, & hæc voluens animo nihil absore credit
Quin vrbem capiat Chauborum: & classe parata,
Ingentes pinus, vnctasque innare carinas
Aurifero in fluuio, & spumantes æquore remos
Aspiceres, fluctusque imo feruescere fundo.
Nec mora, cæruleis verrebant flumina tonsis
(Alpinus, Thrasyasque Ligur, Mysusque Ephialtes,
Codrus, & Hercynio duratus frigore Phorcys)
Non aliter tonsi veniunt ad bella Britanni(2),
Nauibus euerrunt qui versicoloribus(3) *vndas.*
Ipse super tanta præfectus classe, tribunos
Eligit(4) *Argæon, qui nauibus Andecrinis*(5)
Præsideant, aliis clauum data cura regendi.
Dumque aptant classem, & fluuio compellitur alnus(6).

(1) Ex bono exemplari reposui pro *Azees*, *Aretes*, vt supra.

(2) Ostendimus libro secundo ex commentariis *Cæsaris*, priscis morem fuisse Britannis, vt totum corpus raderent, glastoque ora inficerent,

(3) Id

(3) Id eſt, variis coloribus variegatis & pictis. Idem etiam tradit *Caſtr.*

(4) Nomina eorum, qui præerant claſſi, *Vegetius* refert de re militari libro quarto: miniſteriorum vero, quæ in naui multa ſunt, *Budæus* in annotatione l. primæ ff. nautæ, caupones, ſtabularii.

(5) Apud eundem vide, quæ ſint naues hæ. Poeta poſuit pro genere nauium aptiſſimo ad pugnandum.

(6) Eſt alnus humoris patientiſſima, fabricandis apta nauigiis: quod aquis obruta diu non corrumpitur, vt innuit *Vitruuius* libro ſecundo, titulo de materie cædenda, his verbis inter cetera de alno loquens: *Ita quæ non poteſt extra terram paulum tempus durare, ea in humore obruta permanet ad diuturnitatem*, & Lucanus, *Fluctibus aptior alnus.*

Centum oratores(1) *feſtini montis ad oras,*
Budorii trepidant, miſerandæque ordine coram
Commemorant caſus vrbis, ſtragemque ſuorum,
Exuſtaſque rates, nec non naualia Rheno
Prœlia moliri Haſſiadas, fluctuſque ſub alnis
Feruere iam totos? quare per numina Diuum
Implorare fidem(2), *qua magnum Heroa ſecuti*
Phalſgrauidem, *vtque fero poſſint obſiſtere Marti*
Auxilium expetere, & facto ſic fine ſilebant.
Talibus at contra verbis ſic incipit Heros:
O vtinam noſtras ſolus mouiſſet ad vrbes
Lautgrauius, *tantumque effunderet Haſſia turmas:*
Non equidem veſtros fregiſſet machina muros,
Nec circum Abnobiis tepuiſſent littora flammis.
Cæſar adeſt(3), *vetitumque mihi per bella, per hoſtes*
Obieciſſe caput, veſtriſque occumbere campis.
Vos ſeruate fidem(4), *reque ipſa, opibuſque iuuabo.*
Nunc ite, & noſtræ retinacula ſcindite claſſi.
Nulla mora, his dictis, vicina ad littora tendunt,
Deducuntque alto varias e gurgite naues.
Extemplo repetunt Chaubos, iam præpete curſu
Euolat vncta abies, ceu torta Cydonia fertur
Cornus(5), *& Eoos ſtridens præuertitur*(6) *Euros.*
Iam mali apparent longe, iam carbaſa cernit
Alta ex arce Hyas, cornu vocat vndique ciues,
Claſſis adeſt, inquit: currunt puerique, virique,
Femineumque imbelle genus, ſtant littore curuo,
Excipiuntque(7) *rates, & contis vincula nectunt.*

(1) Qui ad Palatinum patrem Heidelbergam profecti ſunt, pro ſuppetiis petendis. Oppidum hoc *Budoris Ptolemæo*, vt diximus, conſentientibus noſtræ ætatis eruditis. *Heidelberga* autem, teſte *Irenico*, a nigrorum vacciniorum, vel prunorum multitudine nomen accepit, quæ teutonice *Heidelber* dicuntur.

(2) Senſus eſt. Scilicet, vt Palatinus ea fide eos proſequatur, qua fide ipſi proſecuti fuerant *Robertum* filium, hoc eſt, partes eius. Conſtructio autem eſt, implorare fidem, auxiliumque expetere, vt fero Marti poſſint obſiſtere.

(3) Innuit nullos Germaniæ Principes timuiſſe Palatinum, præter Cæſarem.

(4) Quaſi dicat, In fide vobis non deero. Nunc autem veſtra intereſt.

(5) Arbor eſt, ex qua optimæ vſque in hodiernum diem ſagittæ fiunt, & tela ad iaciendum, vnde a *Marone ſtridula* vocata. *Cydonia* autem dicta eſt, id eſt, *Cretenſis*, ab vrbe *Cydone*, quæ nobilis in Creta eſt, quam ſagittandi peritam oſtendit *Strabo.* Scribit *Diodorus* in ſexto, *Apollinem arcus ſagittandique fuiſſe repertorem.* Hinc Maroni, *Creſſa pharetra.*

(6) *Præuerto* dicebant antiqui, & *præuertor. Eoos* Ab Eo, vnde flant. *Eurus ad auroram, Nabathæaque regna receſſit*, vt ſupra diximus.

(7) Non *ſuſcipiunt*, vt codex habet impreſſus, ſed *excipiunt*, vt ſcriptus. Quis enim neſcit, quod excipimus venientes proprie?

Vt fama Haſſiadum, percuſſit certior aures,
Aduenisſe nouas Chauborum ad littora pinus(1),
Muſſabant cuncti, formidanteſque repente
Voluunt huc illuc animos, totiſque vagantur
Caſtris: quos inter ſurgens violentior Heros

Tales expromit voces, ac turbidus infit:
Nunc vbi de vestris, vbi nunc iactantia verbis
Cessit? vbi vires, laudumque accensa cupido?
Aduenere rates(2), fugiamus ad Hassia regna
Indecores, nostrisque iterum occultemur in oris,
Scilicet vt fausto de nobis Marte triumphet
Hostis, & alterius fiat victoria belli
Iam parta, & tanti rapiatur fama laboris?
Dixit, & auersus cunctis se subtrahit, inde
Loricas auro intextas, nitidoque orichalco
Induit, & tortos contexit casside crines,
Fert vibrans hastile manu, sic percitus ira
Armatum ruit ad littus, classemque parari
Imperat, & lituo signum dare Martis adunco(3)
Ænopylum, pugnaque animos accendere cantu.
Vt sonitus strepuere graues, & tessera(4) belli
Promulgata, omnis pubes volat, armaque passim
Conclamata, gerit falcem(5) hic, qua carbasa possit
Scindere, & in fluuio spumantes mergere puppes:
Teutonicas alii gestant de more bipennes(6):
Hi contos, naphthamque(7) parant, tædasque picemque,
Et saxa, & pharetras, & acuti fulminis ignes(8)
Æratis aptant ratibus, naualeque bellum
Accelerant auidi, & circum caua littora complent.

(1) Nouam classem, vel nouum nauale. Sic alnum *Claudianus* accepit, pro omni nauigio, teste *Parrhasio* doctissimo interprete. *Suidas* pinum inter arbores conife-ras numerat. Sed & ille editus aura, ventoque sibilus pini proprius est. *Papinius* siluarum quinto: *Qualiter a'ta comam siluarumque gloria pinus, Seu Iouis igne malo, seu iam radice soluta Deficit, & nulli spoliata remurmurat aure.* *Septimius* in agraria, *Pinea brachia cum trepidant, audio canticulum zephyri.* *Nemesianus* ecloga prima, *Nobis ne vento garrula pinus Obstrepat, has vlmos potius fagosque petamus.* Græca fabella tradit, arborem pinum gemere, quoties a Borea perflatur, eius necis autore. Lege iam nominatum *Parrhasium* libro primo Raptus Proserpinæ. *Vitruuius* libro proxime citato autor est, opera, quæ ex cupresso & pinu constituuntur, permanere ad æternam diuturnitatem: quod is liquor, qui inest, penitus in corporibus earum, habet amarum saporem, qui propter acredinem non patitur penetrare cariem, neque eas bestiolas, quæ sunt nocentes.

(2) Per contemptum profenda: vt est illud dicendi genus apud Maronem. *Nunc Lyciæ fortes, nunc & Ioue missus ab ipso Interpres diuum fert horrida iussa per auras: Scilicet is Superis labor est.*

(3) Intorto, inflexo. Tubæ genus satis notum.

(4) Signum agnoscentiæ, quod in bello datur. *Cretam* hodie dicunt, *die Creid.* Sunt & alii huius vocis significatus: sed nihil ad hunc locum.

(5) Hanc *Vegetius* libro quarto inter naualia tela ponit, & his verbis capite vltimo eiusdem libri describit: *Falx autem dicitur acutissimum ferrum, curuatum ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, callatorios funes, quibus antenna suspenditur, repente pracidit, collapsisque velis liburnam pigriorem & inutilem reddit.*

(6) Per has, eodem *Vegetio* tradente, in medio ardore pugnandi peritissimi vel nautæ, vel milites cum minoribus scaphulis secreto incidunt funes, quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula, quo facto, statim capitur tanquam inermis & debilis nauis. Quid enim salutis est ei, qui amiserit clauum?

(7) Bituminis genus *Naphtha*, quæ igni vel longius posito, statim accenditur: cui etiam, vt *Marcellinus* ait, si auicula insederit, breui præpedito volatu subuersa penitus euanescit. Hac item credunt illitam a Medea fuisse coronam Creusæ, quam cum capiti imposuisset, ipsa totaque domus Iasonis combusta est. Meminit huius rei *Plinius* libro secundo, qui & aliis in locis *Naphtha* facit mentionem.

(8) Id est, conti, sudis præusti. Maro, *sudibusque præustis.*

Et iam fama volat, & tristia nuntiat arma
Lantgrauidas armare rates, bellique dedisse
Classica venturi: tunc Chaubi ad littora pergunt,
Expectantque acrem rostratis puppibus hostem.
Tollitur in vasto(1) turbati flumine Rheni
Sublimis scopulus, quem desuper ardua turris

Ad cælum erigitur, Chauborumque imminet vrbi.
Namque, vt fama vetus, remeans Tirynthius oris
Alta Erythia(2) *tuis, & regis victor Iberi*
Trans Pyrenæos montes, ad flumen abegit
Rheni armenta boum, pauitque in littore tauros,
Et molem erexit mediis in fluctibus altam
Factorum monumentum ingens, sociique sepulchro,
Quem secum Arcadio deduxit Pallantæo(3),
Seruat adhuc priscum turris Pallantia nomen.
Hæc frustra tentata diu, tremefactaque duro
Lantgrauio, solida est, & acutis cautibus hæret.
Huc ergo lapidum cumulis armata iuuentus
Læta subit pugna, naualiaque orsa moratur.

(1) Venusta fictio de *Pallantide* turri Rhenana, a qua posteri deinde *Pallatini* dicti sunt. Porro ad Chauborum vrbem locus est Rheno circumdatus, Teutonice *Pfaltz*, a quo, vt non omnino Poeta finxisse videatur, receptum est *Pallatinos* nuncupatos. Etsi me non latet, nonnullos esse, qui nomen hoc tractum putent, ab oppidulo quodam in Mosellæ ripa sito, *Pals* dicto: sub ditione tamen hodie Antistitis Treuirensis, Si recte dictum memini, *Vitruuio Palatio* id fundamenti genus est, quod in aquis, aut in vliginosis, aut congestitiis locis fieri videmus: a *palis*, qui in terram depanguntur, dictum vocabulum: quod obiter hic referre libuit. Sed quod ad nostrum locum facit, non grauabor adiicere verba *Irenici* ex capite quinquagesimo libri tertii Exegeseos: qui reiectis duabus de prima *Palatinorum* origine opinionibus, eorum sententiam sequitur, qui origine ipsos Germanos dixerunt, & a *palatio* dictos, palatio enim præfuerunt, quando cum Imperatoribus militabant. Cuius honoris meminit *Ammianus Marcellinus* libro vicesimo, vbi *Palatii* decurionatum, non vltimæ dignitatis ordinem fuisse demonstrat. Nec vna familia hunc ordinem obtinuit. Siquidem idem *Irenicus* multos *Palatinos*, vt alii, memorat. Catalogum *Comitum Palatinorum Rheni* texuit *Irenicus* libro citato. *Nauclerus* item diligenter. Ab his petendum, si quid vltra desideras, quandoquidem institutæ breuitatis memores, per rerum capita duntaxat discurrimus, autores indicantes.

(2) Gerionis insula, de qua dixi in primo libro.

(3) *Solinus* in principio scribit *Pallanteum* oppidum ab Arcadibus conditum, sed propter incommodum vicinæ paludis, quam præterfluens Tyberis fecerat, profecti Reate postmodum reliquerunt. Historiam explicat *Dionysius* secundo Antiquitatum libro. Ab hoc oppido nonnullis dictus Romæ mons *Palatinus*. Aliis a *Palanto* Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum peperit. Aliis, quod *Pallas* ibi sepulta sit. *Seruio*, a filia Euandri *Palantia*, vel certe a *Palante* eius filio. *Maroni*, a *Palante* auo Euandri. Caussam diuersitatis huius assignat *Seruius* circa finem septimi Æneidos.

Interea Abnobiis impellitur ardua remis
Vncta larix(1), *& sulphureis horrenda sagittis*
Hassiades scandunt ad propugnacula turmæ.
Hostica stat contra nauis, primumque Dryopas
Aggreditur cornu, rostrumque minante liburna
Dirigit, & contra propulsas atterit alnos.
Hoc pugnæ exorsum, hæc vdi Mauortis Enyo(2).
Nec mora, prærupto tolluntur gurgite voces,
Æratæque volant agitata per æquora pinus.
Dux proram sinuat, vasto dein impete fertur
In Procrin: qui summa tenens fastigia turris
Sulphureas intra iactat tabulata cupressus,
Vnde rates (mirum) mediis in fluctibus ardent.
Hunc calamo, qualem pubes Rhiphæa(3), *veneno*
Armat(4), *& hostilem diuerberat Ægida*(5) *Byzas*(6),
Transadigit: cadit ille alto moribundus, & æquor
Ebibit, atque animam spumantibus occulit vndis.
Tunc subito exanimes socii, dare lintea retro
Conantur, sed longa abies(7), *dum remige velox*
Effugit ad littus latebroso pumice, fracta
Mergitur, ac fluctus laxa compage receptat.
Vrinant vasto demersi gurgite nantes,

Fluctuat hic tabulis: pars fragminis antennarum,
Aut mali frusto insidunt, natat Orphiton æquor
Ærato inuectus remo, Leucusque Phonartes
Per medios audax vncta trabe labitur hostes.

(1) Nauis ex larice confecta. *Larix*, vt inquit *Plinius*, materia abieti longe præstantior, vim incorruptam habet, ac humori contumacem. Vnde nauibus ex larice confectis gloria ingens datur. Adde quæ de larice scribit *Vitruuius* lib. secundo.

(2) Id est, *pugna*. Nam Græcis *Enyo*, Bellona est. Vnde Mars quoque *Enyalius*, id est, bellicosus a Græcis dicitur. Quanquam aliqui malint *Enyalium* Bellonæ filium esse. Aliquando autem *Enyo* pro furore belli accipitur.

(3) Id est, Scythica, apud quos iaculorum sagittarumque vsus est.

(4) Asiatici enim, & præsertim Scythæ veneno sagittas inficiunt.

(5) Hostile scutum.

(6) Scytha. Alludit enim ad tempora sua, quibus Turcæ Byzantium occupauerant.

(7) Longa nauis, ex abiete enim, vt dixi, naues fiebant.

Ecce autem summo præpes de flumine Pistris(1)
Pellitur, atque æquor Rheni secat ære bicornis(2).
Huic Phorbas præerat, teloque armatus hiulco
Proclamat longe: Remis vada scindite ciues,
Armatasque inferte manus, en quantus in alta
Puppe volans Dux ipse furit: iam mergimur vndis,
Ni vos præstetis solitas in prælia vires.
Dixit, & ardentem nixus pede lampada torquens
Proruit ingenti rostro, retroque repellit
Abnobidam(3) *nauim. Veluti cum fluctibus ipsi*
Pelluntur fluctus, aut densus grandine nimbus
Truditur ad terram nimbo, cum creber in æthra
Fit tonitrus, terrentque cadentia fulmina mundum:
Vtraque sic ratis est: rapidas fugit illa per vndas,
Hæc sequitur, iactantque faces Phorbantia(4) *pubes,*
Roboreque ærata irrumpunt tabulata trabali.
Dum victo insultat victor, Dux ingruit hosti
Lantgrauius, *vertitque vndas, ac fulminat ignes.*
Quales fumiferi iaculantur ab ore Veseui(5),
Stupea flamma volat, laterique infixa Liburnæ
Vrit, & obscuro densatur nauita fumo.

(1) Etymum vocis pete a *Seruio* super hoc *Maronis* versu in quinto serii operis libro: *Velocem Mnestheus agit acri remige pistrim.*

(2) Superiores poetas etiam *Rhenum bicornem* dixisse in principio primi libri enarrauimus. *Seruius* in fine septimi Æneidos scribit, *Bicornis*, quia duos habeat alueos: de quo latius in sequenti libro omnis bonæ eruditionis pleno & fusius dictabimus.

(3) Hassicam, a montibus Abnobiis: quos *Celtes* noster Obnobios vbique vocat.

(4) A *Phorbante* præfecto Palatinæ classis.

(5) Incendium *Veseui* notissimum est, ex *Seruii* & aliorum *Maronis* interpretum verbis, super illud, *Talis dies erat Capua, & vicina Veseuo Ora iugo*, libro secundo Georgicorum. Porro qui montes semper ardent, scribit *Plinius* libro mundanæ historiæ secundo. Nec ignorandum, *Vesæuum*, aliis *Vesbium*, nonnullis *Vesubium* nominatum. *Plinius*, vbi ab hoc monte exurgentem nubem intuitus, propius accessit, rem totam intellecturus: & vndique flamma instante, dum perseuerantius inceptum exequitur, crassiore caligine spiritu intercluso, concidit in medio duorum seruorum, vt scribit *Plinius* nepos ad *Cornelium Tacitum*, qui auunculi sui obitum petebat.

Sergius a turri sociique enixius alta
Deiiciunt lapides, flammasque, & fulminis instar
Tela, vorantque ingenti accensas turbine lintres.
Augetur clamorque virum, sonitusque rudentum,
Belgicaque horrescunt nauali littora bello.
Lantgrauium *euitat Phorbas, clauumque reflectens*
Fertur in Alcanthem: stant rostra minantia rostris
Obuia, & infando reuolutas turbine pinus
Excipiunt, iactantque simul; fit pugna vicissim

Ardens

Ardens. hinc plures nequicquam innare videres
Gurgite sub vasto(1), qua spumans vortice Rhenus
Voluitur assiduo, & raptat vi corpora fundo.
Stant tamen omnes intrepidi, volat ære Sycopas,
Alcanthemque ciet pugna: ruit obuius Harpax,
Venerat Hassiadæ magna qui Martis ab vrbe(2):
Vtque simul congressa abies, pilatus vterque
Pugnat pro rostris, tacitoque intercipit vnco
Quisque ratem, certantque pares iam cominus ambo,
Ille Semiramio calefacta bitumine(3) tela
Torquet in aduersum, populatrix flamma Cheruscos
Haurit(4), & æthereas rapiunt incendia turres(5).
Excutitur nauta, & mediis in fluctibus errant
Remigiumque, virique simul: furit alter acernis
Asseribus(6), duroque ratis ferit ariete costas(7).
Franguntur tabulæ, malus labat, ipsaque in imo
Laxatur sentina vado, & compagine(8) fracta
Per Rheni campos puppes voluuntur vtræque,
Turbidaque effuso depingitur vnda cruore.
Cleuius Orbantem iaculo ferit, hic Thrasycontis
Fulmineus Getico transuerberat ilia neruo.
Exanimes ambo proni labuntur, & amnem
Inficiunt tabo, spumasque ad littora voluit
Vnda cruentatas, quondam velut Actia templo
Æquora Leucadius de summo vidit Apollo(9).
Et iam perfractas vortex penetrauerat alnos
Turbidus, inque vado puppes alliserat imo.
Merguntur cuncti, scutataque turba sub amne
Voluitur, & pressos transfundit in æthera questus.
Dux aderat præsens, nantemque in gurgite vasto
Alchantemque, Gyanque luporum terga gerentes
Ad sese recipit, telumque effulminat acre
Aduersam in puppim: gemit illa, & pondere magno
Dat sonitum, excussoque tremit temone magister.
Dux flagrat pugna, atque irarum effundit habenas,
Nunc tædas, nunc saxa iacit, teloque coruscans
Immani, nautis victor super instat & vrget.

(1) Locum superius descripsi.

(2) *Marpurgum* intelligit, Hassiæ metropolim, a *Marte* dictam, olim villa, vt refert *Irenicus*. Hanc Lanus, quem excipit Rhenus iuxta oppidulum sui nominis *Lanstein*, præterfluit. Sunt qui *Marckburgum* a *Marcomero*, *Marcomeri* Regis Francorum filio, nominatum velint. *Ptolemæus Amisiam*, teste eodem *Irenico*.

(3) Sunt lacus plures ex sese bitumen emittentes, quod Græci *Asphalton* vocitant. Est lacus sub Babylone amplissima magnitudine, quo bitumine & latere testaceo, constructo muro Semiramis Babylonem dicitur circumdasse, vnde dixit *Semiramium bitumen*. Item Tope in Syria, Arabiaque Numidarum lacus sunt immani magnitudine ex se maximas bituminis moles emittentes. Id autem in caussa est, quod iuxta huiusmodi lacus crebræ sunt bituminis lapidicinæ. Fit ergo, vt cum per bituminosam terram eruperit aquæ vis, secum extrahat, & cum egressa fuerit secernitur, & ita bitumen a se reiicit.

(4) Consumit.

(5) Quia in nauibus ligneæ turres ædificantur. Nam vt *Vegetius* scribit, in maioribus Liburnis, propugnacula turresque constituuntur, vt tanquam de muro ita de excelsis tabulatis facilius vulnerent, & perimant inimicos. Vel summitatem mali intelligit, vbi velut ex propugnaculo quodam pugnatur.

(6) Eidem *Vegetio* asser dicitur, cum trabs subtilis & longa ad similitudinem antennæ pendet in malo vtroque capite ferrato. Hunc siue a dextra, siue a sinistra parte aduersariorum se iunxerint naues, pro vice arietis impellunt, qui bellatores hostium, siue nautas sine dubio prosternit ac perimit, ipsamque nauem sæpiùs perforat.

(7) Versus proceleusmaticus, quod optimorum poetarum exemplo Poeta noster vtitur.

(8) *Compago*, quæ *compages* etiam dicitur, significat commissuram tabularum. Maro, *Laxis compagibus omnes Accipiunt inimi-*

inimicum imbrem, cuius nominis paternus casus, a plerisque *compagis* enunciatur, ab aliis etiam *compaginis*. Quod *Ouidius* vsurpat, & *Manilius*, etiamsi *Probus* & *Seruius* refragantur.

(9) Leucadia insula est e regione Ambracii sinus, vbi Actium promontorium est cum templo Apollinis, nobili Augusti, M. Antonii, & Cleopatræ pugna nauali memorabile. Superbissimum eius belli apparatum *Plutarchus* in Antonio explicat. *Leucadiæ rupis & fani* etiam Apollinis, meminit *Strabo* libro Geographiæ decimo: scribitque ibi saltum fuisse, ad sedandos amores valere creditum. Vnde Sappho prima dicitur ab excelsa se deiecisse petra, *Menandro* autore. Quamquam non conuenit inter autores, quis primus *Leucadium saltum* tentarit.

Non aliter Phorcus(1) *curua maris æquora concha*
Commouet, aut latos exterret fuscina campos
Neptuni: fugiunt nymphæ Oceanitides, ipse
Inous Colchos repetit cum matre Palæmon(2):
Sic Ducis aspectu fugiunt cuncti, & sua vertunt
Carbasa, nec tantis audent concurrere telis.
Stabant plorantes miseræ per mœnia matres,
Exorantque Deos, vocesque ad sydera tollunt.
Nec mora, vox tenues sic est horrenda per auras,
Qua montes tremuere omnes, audita profari:
Hassiadum proles, verso da lintea cursu,
Ac retro propera, nostram neve atteregentem(3).
Sic placitum Diuis. tacet inde, atque æthere fulmen
Concussum medio: signum hoc solet esse Tonantis
Cum niueum Rhodopen, aut altum effulminat Othryn,
Illicet armipotens Diuorum iussa reuoluens
Lantgrauius, læuo cedendum censuit astro(4),
Tunc flectit cursum, classemque ad littora vertit.

(1) *Varro* hunc Sardiniæ regem fuisse refert, & ab Atlante cum magna copiarum parte nauali prœlio deletum, tantum sui desiderium populis reliquisse, vt inter maris deos relatus sit. *Hesiodo* Ponti filius est Thaumantis, & Nerei frater. *Probus* duos *Phorcos* ponit, alterum maris deum, alterum Regem in Africa.

(2) A matre *Ino*, patronymicum: quod *Seruius* monet apud idoneum autorem notandum. *Ino* autem postea *Leucothoe* & *Albunea* dicta est. Huic Phryxus templum in Cholco ædificauit, vt diximus alibi.

(3) Mira Palatinorum laus, cum Superi de his curam habuerint.

(4) Id est, propitio Palatinis. Neque enim *læuo* pro *sinistro* intelligas, referens ad Lantgrauium. Nisi credas Poetam Græcos secutum, qui quod *læuum* nos dicimus, ipsi *dextrum* dicunt, & faustum significant, vt apud Ciceronem legimus libro de Diuinatione secundo. Sed prior sententia placet. Maro, *Intonuit læuum*. Hoc autem intelligitur de signis ex cælo captis, nam illic quæ *læua* sunt, nobis intuentibus *dextera* offeruntur, eodem *Cicerone* autore in fine libri de Vniuersitate. Idcirco læuum in cælo, dextrum ac fauorabile significat.

AVSTRIADOS
LIBER VIII.
ARGVMENTVM.

Leucippe Palatinorum nutrix, & solers, Philippo *Palatino somnium narrat: scilicet, se Dea duce in orbem lunæ raptam fuisse: multaq; de lunæ vastitate narrat ac natura, de harmonia cælesti, sphæris, de polis, & mundi terrarumque sectionibus, de æquinoctiis, & solstitiis, & dierum æquatione diuersitateque, de eclipsi solis & lunæ, de occasu ortuque siderum: deinde ad quorundam siderum fabulas descendit. Postea quædam de principiis rerum narrat. Deinde diuisionem orbis terrarum prose-*

prosequitur, & ab Africa exorsa, multum illic immoratur, pluraque de Nili origine atque incremento. Item de Atlante Mauritaniæ monte, de Syrtibus, & ceteris locis. Mox Asiam breuiter percurrens Europamque, ad particularem Germaniæ descriptionem, in qua immoratur, descendit: vbi multa de Danubio, Rheno, & Hercynia silua refert. In fine locum inter beatos Roberto *parari se vidisse prædicit, breuique eius futuram mortem vaticinatur.*

*IAm matutinus croceæ Pallantidos(1) ortus
Reppulerat noctem, lucemque reuexerat orbi.
Nec mora: Leucippe(2) gressu titubante senili,
Olim Phalsgrauidum fuerat quæ maxima nutrix,
Sollersque ingenio(3) facundas hauserat artes,
Pergit ad excelsas ædes, atria alta parentum,
Atque hæc magnanimo pandit longæua* Philippo,
Cælestes præfata Deos(4) & numina olympi:

* Tria in hoc libro continentur. *Meteora*, *Cosmographia*, *Vaticinatio de Apotheosi*, id est deificatione Roberti.

(1) Auroræ, a Pallante vno ex Titanibus, *Hesiodo* autore in Theogonia, vt alibi indicauimus. Ferunt *Pallantis* cadauer *Heinrici* III Imp. tempore villicis fodientibus, prope Romam repertum tantæ magnitudinis, vt mœnia adæquaret, teste *Nicolao Beraldo*.

(2) Palatinorum nutrix.

(3) Neque enim hic sexus a natura tarditatis, aut hebetudinis damnatus fuit. Vetusta enim sæcula *Musas*, *Sibyllas*, *Pythias* habuerunt: Socratici *Diotimam* suam atque *Aspasiam* celebrarunt. Pythagoræi philosophantes feminas mirantur. Græca poetrias illas iactarunt monimenta, *Telesillam*, *Corinnam*, *Sapho*, *Aniten*, *Erinnen*, *Praxillam*, *Cleobulinam*, & ceteras. Romani *Lalii* & *Hortensii* filias, & *Cor. Gracchorum* matrem, matronas quantumlibet eloquentissimas proferre possunt. Maiores nostri *Rosuidam*, vt nostrum sæculum *Catharinam Byrckemeram*, & *Constantiam Peutingeram*, Veneti *Cassandram* suam, Politianico præconio nobilem, venerandæ opponere vetustati promptum habent.

(4) Tetigit morem antiquorum, qui nihil in sacris, nihil publice orabant, nisi præfamine quodam Deos inuocassent. Maro, *Præfatus diuos*. Lege *Valerium* in præfatione operis sui: meminit item *Plinius* Iunior in exordio Panegyrici, quem Troiano Augusto dixit. Morem hunc seruat ecclesiasticus ritus in auspicandis Canonicis horis.

*Vos immortales Superi, vos sidera testes
Inuoco, ait, nobis si dantur somnia vera,
(Sæpe etenim pars illa animi(1), quæ purior extat,
Haud rationis inops, vera & tranquilla quietis
Somnia dat, recipitque Deo prænosse futura)
Effari liceat(2), quasque ipsa miserrima vidi,
Pandere res altas, mirandaque prodere terris.
Tu (precor) adde fidem, atque futuris consule rebus.
Tunc ille: O nutrix, capite hoc mihi charior, inquit,
Dic rogo, dic agedum, & quæ sint hæc somnia narra.
Solue animum curis. At contra talibus illa
Orditur: Miseri cum nocte teguntur opaca(3)
Mortales, altoque polo volat humida Phœbe,
Visa mihi ante oculos Diuæ splendentis imago (4)
Sistere labentes glauco temone quadrigas,
Meque vna secum iussit considere curru.
Iam super humentesque, plagasque, & nubila, curuo
Axe ferebamur, cum se Saturnia Iuno(5)
Obtulit, & nigro præcaligantia peplo(7)
Ora gerens(6), læua turbata tonitrua promit(8).
Dextra impellit aquas, atque alta ceraunia pulsat*

Grandine, & attonito gignit miracula mundo(9).
Atque huic sub pedibus præuastæ pondera massæ(10)
Cernuntur, iuxtaque sedens(11) *Thaumantias Iris,*
Sole coloratos(12) *gignens in nubibus arcus.*
Inde cito immensum vectæ super aera cursu,
Æthera non stabili vicinum ascendimus astro(13),
Iunctaque multiuagæ rapimus confinia Phœbes
Regna Iouis magni(14), *qua fulmen & Ægida vibrat,*
Et matutino qui temperat astra recursu(15).
Vtque ingens spatium, laxataque regna bicornis
Attigimus lunæ(16), *stupui, quam vasta videbam*
Æquora camporum, fluuiosque e montibus altis
Perstrepere horrendum; quid celsas eloquar vrbes
Oppidaque, & tractas ad sidera vertice turres?
Tunc Deus ille mihi(17), *paucis longæua profabor:*
Aduerte, o nutrix, remque omnem ex ordine pandam:

(1) Hunc locum, quem a *Platone* mutuatus est, tractat *Cicero* iuxta finem libri primi de Diuinatione.

(2) Ratiocinatio. Si dantur nobis somnia vera, quemadmodum dicunt cum animus defæcatus est, ergo liceat nobis effari & pandere res altas.

(3) Proprium noctis epithetum. Nam *opacum* est, vbi sol non admittitur, quemadmodum *apricum* expositum soli dicimus. Idcirco *nox opaca* dici potest, etiamsi Luna splendeat.

(4) Palladis. *Glauco temone* Alludit ad epithetum *Palladis*, quæ *glaucopis* dicitur ab oculis glaucis, vt libro primo tetigi.

(5) Quoniam a Physicis Iunoni attributus est, & per Iunonem aerem intelligimus.

(6) Vultum.

(7) Id est, nigro velata amictu, nigro velo operta. Est enim *peplum* palla feminea. Maro, *Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant.* Dicunt dicatum esse Palladi. Hoc autem dixit Poeta significans naturam aeris. Nam is, vt dicit paulo post, nebularum, nubium vaporumque a terra emergentium sedes est. Vel respexit, quoniam ita ornatam Iunonem esse *Martianus* etiam *Capella* in Philologia sua tradit.

(8) Hæc, item pluuiæ, grandines in aere gignuntur. Vide Meteora *Aristotelis* & *Pontani.*

(9) Vt cum legitur pluisse carnibus, lateribus, sanguine, lacte, quæ omnia diligens lector apud autores, præcipue *Liuium* reperiet.

(10) Fingunt pedibus Iunonis incudem appensam, quoniam terra ab aere sustentatur, & tanquam punctum in medio collocata est. Supra autem propter pondus esse non potest, nec infra contra circumfuso renitente aere.

(11) *Iris* Iunoni dicata est, quia ex nubibus & solis radiis creatur.

(12) Maro, *Mille trahens varios aduerso sole colores.* *Aristoteles* autor est, iridem habere colorem puniceum, viridem & purpureum, non quod vere sint, sed appareant. Idem generationem iridis, eiusque accidentia tradit libro Meteororum tertio, *Plinius* mundanæ historiæ secundo, *Seneca* libro naturalium quæstionum primo, diuus *Ambrosius* capite vigesimo septimo libri de Noe & Arca. *Auerroes* non recipit ab Aristotele dictum, iridem non maiorem semicirculo. *Albertus* autem noster, quod raro fieri de nocte tradat, contra ait, in eodem mense bis vidisse nocturnam Iridem.

(13) Id est, Lunæ, vt patebit inferius. Inconstantem enim naturam habet, instabilitate & mutatione perpetua sua pæne monstro similis, a *lucendo* appellata. Vnde Solomon, *Stultus sicut luna mutatur*: quod diuus *Ambrosius* scite explicat in Sermone de Lunæ defectione. Eadem & *Lucina*, & *Diana*, quod noctes quasi dies efficiat. Nam in remedium tenebrarum ab architecto mundi Deo inuenta est, quæ ex se nihil omnino lucis habet. Accipit enim, vt & reliqua omnia sidera lumen hauriunt, a fratre suo sole, quicquid lucis ad nos transmittit. Lege *Pontanum* in principio primi de stellis.

(14) Physici aerem Iunoni, ætherem Ioui consecrarunt, vnde de Ioue & Iunone fabulantur, quotiescumque Iupiter cum Iunone coiret, creari fulmina. Nota fabula apud *Ouidium* de Semele: quæ petiit, velle cum Ioue concumbere, vt Iuno secum concumbere solita erat. Vnde Semele cum tota domo conflagrauit. Fictum autem est, quoniam ex calore & humore fulmina creantur.

(15) Id est, bono, salutari. *Manum* enim antiqui *bonum* dicebant. A *mane*, *matutinus* deducitur, *Plinius* scribit, quicquid astrorum aspicit Iupiter, suo intuitu ea lætiora fieri: quod innuere Poeta videtur.

(16) Hic punctum scribi debet. *Stupui.* Sequitur illos, qui dixerunt, in corpore lunæ alterum orbem esse.

(17) Vel quia non nouerat Mineruam esse, vel quia, vt diximus libro secundo, Dii promiscui sexus censentur esse.

Princi-

Principio quæ regna vides, quosque aspicis orbes
Omnia sunt lunæ, varium & mutabile sidus(1)
Permeat, & rigidi nunc sese aquilonis ad oram
Flectit, & ad pluuios contermina porriicit austros (2).
Nunc alibi, quam credis, erit, cæloque subinde
Dissimilis fit luna sibi: iam nulla repente,
Et iam tota micat: repetit modo tarda cubile,
Et modo per tenebras pernicibus euolat alis.
Hac Atlantæi fluctus(3), *& Cimbrica Tethys*
Pelluntur: fas est fugientem Saxona motam
Sæpe videre vndam, & totis electra(4) *natare*
Littoribus, titubat cum alto Glessaria(5) *ponto,*
Et legit auricomus pallentia succina Læuon(6).
Sed tantum lucis lampas sibi Delphica(7), *quantum*
Elargitur habet, nitet æmula & effugat vmbras.
Fertur & Athracio(8) *terras afflata veneno*
Appetere, & magico pallescere Luna susurro(9)
Cum Phæstos, Gortynaque, nec non inclyta Lyctos(10)
Cypria percutiunt Idæis æra(11) *flagellis*(12),
Sollicitantque Deæ aduentum(13), *sonituque reclamant*
Littora Lethæa(14) *& Minoum perstrepit antrum*(15).

(1) Lege caput nonum *Plinii* libro secundo, vbi hæc omnia examussim reperies, & in prioribus commentariis nostris, vbi omnia verbosius inuenies.

(2) Sacrificali verbo vsus est, quod significat, *porro iacio.* Maro, *Extaque salsos Poriiciam in fluctus.* Vide *Macrobium* de ritu Sacrorum libro Saturn. tertio.

(3) Credunt maris accessus & recessus ac inundationes fieri lunari vi, afflatu ac potentia. Cuius rei memini satis superque libro sexto.

(4) Vbi, & quomodo nascatur electrum, & quod solum in Germania, & quod idem, quod succinum, de generibusque & virtute eorundem, atque vt colligatur copiosissime tradit *Irenicus* lib. 7. cap. pluribus.

(5) *Plinius* lib. naturalis historiæ tricesimo septimo: *Certum est*, inquit, *gigni in insulis septentrionalis oceani, & a Germanis appellari Glessum.* Itaque & a nostris vnam insularum ob id *Glessariam* appellatam, Germanico Cæsare ibi classibus rem gerente, *Austraniam* a Barbaris dictam. Alibi hanc insulam idem *Austeraniam* nominatam dicit, vt in altero loco error sit. *Irenicus* discreuit, *Glessariam*, nunc *Sudau* appellari scribens, *Austraniam* vero, *in dem Strom. Tacitus*; *sed & mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi* Glesum *vocant*, &c. *Plinius* tamen & *Solinus* in India etiam succinum prouenire aiunt: licet in Germania optimum: plurimumque. De quo *Stella* in primo de Borussiæ antiquitatibus libro copiose scribit & eleganter. Id hodie *Augstein* appellatur, quod instar vitri pelluceat. Alii, quod id oculis prosit plurimum.

(6) Quod in *Læuonum*, seu *Læuonorum* littore electra frequenter reperiantur, vltimo fere Germanici maris, quos Suetios putant.

(7) Solis.

(8) Id est, magico, ab *Athrace*, magiæ sectatore, de quo libro primo.

(9) Antiqui rerum naturalium ignari, cum luna pallebat, iis emori videbatur: sumpta a morientibus similitudine, hoc est, cum lumine sibi a sole denegato parum fulgebat, vel in coitu erat, credebant magicis incantationibus Lunam laborare: qua in re plurimum Thessalæ mulieres pollebant. Vnde Menandrinæ fabulæ *Thessala* nomen. Hanc vanitatem *Ambrosius* redarguit capite octauo quarti Hexameron.

(10) Oppida Cretæ notissima, de quibus *Strabonem* visito, quo non alter scripsit de Creta accuratius. Cretensis enim fuit. Poeta innuit in Creta pollere artem magicam. Super qua re cum aliquando sermonem haberemus conuiualem apud amplissimum virum *Iacobum Bannissium*, memini Poetam, qui tum aderat, mira retulisse, quæ de quodam viro sene & religioso dicebat se de magia Cretensium vsque adhuc durante accepisse. Affirmabat senex ille, se multoties cum Cretensi quodam comedisse, qui multos annos a femina Cretia in asinum versus, onera gessisset. Item duas aues in quibusdam Cretæ scopulis nec pastum petere, nec potum, querulasque volantium voces per aerem audiri, creditumque, homines magicis incantationibus Cretensium mulierum in illas aues versos.

(11) Quoniam, vt autor est *Plinius*, æs in Cypro insula repertum est: quamuis alii malint alibi.

(12) Ab Ida monte, qui etiam in Creta est: vnde *Idæi Dactyli.*

(13) Id est, lunæ. Veneficæ enim mulieres ad deducendam lunam æra percutiebant. *Ouidius* de anu, quæ lunam deducebat, *Themesæaque concutit æra.*

(14) Lethæus fluuius Cretæ, qui Gortynam oppidum præterfluit.

(15) Quod in eo nouem per annos immoratus *Minos*, hauserit a Ioue leges & decreta, postea Cretensibus ab eo promulgata: quarum æmuli & sectatores fuerunt Græcorum optimi atque primarii. Autor est *Strabo* libro decimo.

(1)Tunc ego: Quis sonitus nostras Dea perculit aures?
Vnde oritur? qua parte poli? Mox illa vicissim
Sic ait: Ad superas quantum potes, erige sedes
Lumina, quoque modo possis cognoscere, fabor:
Primus(2)qui se oculis offert(3)Atlantius(4)Arcas(5)
Emicat: hinc pernox & Phœbo præuius aster(6)
Regna tenet, qui dum exortos Hyperionis ignes
Præcedit cursu, tunc nomen Lucifer olli est.
At cum Pyrenem, & fuluos transcendit Iberos(7)
Occiduus Titan, mutato nomine Vesper
Dicitur, atque idem alterno tamen vnus in ortu(8) est.
Inde iubar Solis flammis rutilantibus astra
Permeat, & cursu totum discriminat annum(9),
Thrax super hunc Mauors, rigidumque effulminat ensem(10),
Vt cernis, visusque mihi iam pronus in Hebrum(11)
Exarmare Getas, Ciconasque(12) agitare niuales.
Hinc placidi nitet ora Iouis, sed in arce suprema
Algenti posita est Saturnia Zona recessu.
Astrorum octauus retinet sibi circulus ignes(13).
At reliqui duo sunt, quorum piger alter ad Indos
Se voluit trepidante gradu(14), rursusque reuisit
Hesperiam rediens alternis motibus vndam,
Vltimus(15) auersos de littore voluit Eoo
Sphærarum motus(16), secumque agit & trahit orbes
Inuitos, noctemque supra solemque reducit.
Qui cum non parili spatio(17), nec motibus iisdem
Voluantur, contraque alto nitentia mundo
Interualla sonent, & tardius astra ferantur
Falciferi remorata senis, citiusque recurrat
Luna vices, pulsusque grauis iungatur acuto(18)
Quælibet, & varie Sphærarum intermeet apsis(19),
Exoritur sonus ille, tuas qui mulceat aures(20).

(1) Interrogat de harmonia cælesti, quam dicit caussari Minerua ex motu sphærarum. *Pythagoras* censuit, omnia ex musica constare: vnde secundum tonos dimetitus est sphærarum interualla, quæ Diapasōn perfectum in Musica octo vocum consonantiam faciunt. Quod latius ex *Plinio* & *Censorino* prosequitur eruditissimus *Dubrauius* in secundo *Martiani Capellæ* libro de Nuptiis. Adde tu *Macrobium* in Somnio Scipionis.

(2) Scilicet, supra lunam.

(3) Mercurius. Hanc stellam Græci *Stilbontem* nominant. Paruum dicunt astrum, si cum Lucifero componatur, acuto & radiante lumine, versatili ingenio atque natura, qualiscunque enim fuerit comes, quem nanciscitur, tale & ipsum continuo redditur. Ea res locum aperuit fingendi, nuntium esse Mercurium, ministrumque Deorum: quando eorum viribus potestatique obsequitur.

(4) Quia Atlantis Nepos. Horatius, *Mercuri, facunde nepos.*

(5) Quia in Cyllene monte Arcadiæ Maia Mercurium peperit. *Maro* libro Æneidos octauo. *Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia Cyllene gelido conceptum in vertice fudit.* Vnde & ipse Mercurius *Cyllenius* dictus est.

(6) Scilicet, Venus, Lucifer, vt ipse Poeta declarat. *Pernox* proprie dicitur luna, cum tota nocte lucet. Transfertur ad homines qui tota nocte vigilant, vt *Aul. Gellius* Socratem *pernoctem* dixit. Significauit ergo pernoctis vocabulo Hesperum cum nocte lucere, qui solem subsequitur: nos Vesperum dicimus Varroniana autoritate, vt cum dicit, *præuius Phœbo*: Luciferum intelligit, quem Græci Φωσφόρον vocant.

(7) Vel ad colorem respexit gentium, quæ fuscæ sunt: vel ad arenas aureas, quas dicunt flumina in Hispania vehere: vel quia in effossione auri olim laborabant. Vnde *Silio* Astur gens Hispana dicta est, *concolor auro.*

(8) Sic *Papinius*: *Et alterno deprehenditur vnus in ortu.*

(9) Ab eo enim vicissitudines istæ mundanæ

danæ proficiſcuntur, de quibus lege *Plinium* capite ſexto ſecundi. Quot vero diebus ſol curſum ſuum compleat, adhuc inter Aſtrologos non conuenit, vt vidimus ex ſententiis eorum, qui proximis annis ſcripſere ſuper ratione Romani Calendarii emendandi: quod illud a vero ſolis curſu diebus haud paucis aberrarit. Porro ſi cum ſolis, de quo nunquam poſſent, vt ait *Viues*, pro dignitate ſatis multa dici, tum ceterarum erraticarum vires, item ſignificationes ac decreta noſſe cupis, quartum adi *Pontani* librum de rebus cæleſtibus.

(10) Alludit ad naturam ſideris, quod vi atque ardore ſuo præſidere bellis creditur. Vnde & *Herculis Aſtul* dictum, quod ille bellis, violentiis, raptibus, direptionibus, latrociniis, & aliis, quæ bellum fieri gaudet, multum delectatus fuerit. Aſtrologi Martem igneum præ ceteris eſſe ferunt: & idcirco Iupiter Saturni frigiditate, & Martis calore dicitur temperatus.

(11) *Seruius* in fine quarti Georgicorum ſcribit, Hebrum amnem ex fontibus Rhodope montis dilabi.

(12) Thraciæ populi, quorum matres Orpheum vatem diſcerpſere. Fabula notiſſima, apud *Maronem* libro iam citato, & *Ouidium* libro Tranſmutationum 11.

(13) Stellas, quas *fixas* vocant.

(14) Id eſt, titubante rotatu, ſi quidem recentiores nonam Sphæram *titubationis* appellant, voluitur autem ab occaſu ad ortum.

(15) Primum mobile dicunt. Id ab oriente in occidentem reliquas ſphæras trahit auerſas: quoniam naturali motu reliquæ in occidentem tendunt. *Albertus*, *Signa*, inquit, *ab Occidente in Orientem diſponuntur ordine naturali ſecundum motum planetarum: ſed ab oriente in occidentem ſecundum motum primi mobilis diſpoſitione præpoſtera diſponuntur.*

(16) Contra nitentes. Natura autem factum tradit *Plinius*, vt contrario hoc ſphærarum motu, ac, vt ita dicam, certamine, aer ſegnis non ſit.

(17) Colligit ex interuallis magnitudineque Sphærarum varia, ac etiam motu ipſo creari harmoniam. Nam ſecundum Pythagoram, non pari tonorum ſpacio ſunt omnes Sphæræ. Illud Pythagoræ refert *Plinius* cap. 22. libro ſecundo.

(18) Hoc oſtendit *Macrobius* commentario in Somnium Scipionis ſecundo.

(19) *Apſis* proprie apud Græcos *curuaturam* ſignificat. *Plinius* vero accipit pro parte illa ſumma, infimaque circulorum in Sphæris, vnde *imam* dicit & *ſummam apſidem.* Recentiores vero ſummam & imam augem dicunt in hemicyclis Planetarum. Mihi autem videtur hic poni pars pro toto, vt cum dicimus *puppim*, *proramue*, pro *naui.* Hoc nempe ſenſu. Cum quælibet ſphærarum vario motu, varioque interuallo ſint, oritur illa cæleſtis harmonia. Motum Planetarum varium *Plinius* indicat. Verum verba eius non adſcripſimus: quod ſciam plura a principe Mathematicorum inter Germanos annotata, cui neque *Macrobii* ſententia in vniuerſum probatur. Is ſe ipſum olim & nomine & opere prodet egregio.

(20) Vnde *Plato*, cum non videret quibus vocibus concentum illum cæleſtem conferre poſſet, cæli ſonos, *Sirenes calorum* appellauit: quæ omnium ſuauiſſimæ atque dulciſſimæ eſſe vulgo dicuntur: ita multum vt nauigantes ab inſtituto queant curſu auertere, & amiſſo periculorum ſenſu, in mille diſcrimina morteſque ſuauitate ſua tranſuerſos agere ac præcipitare.

(1)Aſt ego, vbi moles Sphærarum extrema(2) mouetur,
Cui voluens motus, & vaſtum pondus inhæret,
Vtque hoc partita eſt(3)totum(4), natura ſit, an ne
Conditio terrarum eadem(5)? dum talia contor,
Incipit illa. Poli duo ſunt(6), quorum Arcticus(7) alter,
Quem vos aſpicitis, tranſque Orchadas(8), & freta Thules
Longa Caliſtonia(10) duce littora quæritis Vrſa(9).
Alter(11) ad Antipodas, & quæ veſtigia gentes
Contra habitant noſtra, atque imo pulſantur ab Auſtro,
Demerſus terraſque alias, populoſque profundos
Verticibus premit ille ſuis: ſic cardine mundus(12)
Circum agitur duplici. Dein qua Ripheius vmbo(13)
Tollitur, atque vrget glacialis plauſtra Bootes,
(14)Signa micant ſena(15), & totidem tellure ſub ima
Qua medius tepet axe dies(16), Antarctica dicunt.
Verum hæc ſufficient nobis, ſi tempora fando
Proſequar(17), & veri cauſſas reſerabo latentes.

(1) Faceta petitio, vbi nam tanta moles ſuſpenſa ſit? vbi voluatur?

(2) Id eſt, primum mobile, cuius impetu mouentur cuncta.

(3) Senſus paulo abſtruſior. Interrogat autem quomodo natura partita ſit.

(4) Id eſt, Machinam cæleſtem.

(5) Hoc eſt, vtrum aliquod commercium, aliqua ſocietas ſit nobis cum cælo. Reſpondebit autem inferius Minerua, terram eaſdem fere diuiſiones habere, quæ feruntur eſſe in cælo.

(6) Horum alter *Septentrionalis*, alter *Austrinus* dicitur.

(7) Id est, *Septentrionalis*, qui ſemper in noſtra habitatione apparet. *Auſtrinus* contra, qui ſemper, vt ad noſtrum horizonta conditur. Sunt tamen in terra quædam loca, in quibus Polus, qui ſemper nobis conſpicuus eſt, iis qui ibi degunt haudquaquam cernitur: qui vero nobis perpetuo occultus eſt, iiſdem conſpicuus euadit. Rurſus quoque locum quempiam in terris inuenies, vbi ambo poli æquabilem in horizonte ſitum habent, autor *Proclus*, *Linacro* Britanno interprete.

(8) Inſulæ maris Germanici, in quarum numero diſcrepant autores. *Mela* triginta eas eſſe dicit. *Plinius* & *Martianus* quadraginta. Ex verbis *Iſidori*, autoris non omnino ſpernendi capite ſexto quartidecimi Etymologiarum, *Camers* ſuſpicatur eum legiſſe in Soliniano codice triginta tres. Parent hodie Regi Scotorum. Fama eſt apud Orchadas arborem eſſe maritimam, quæ ſupra amnium ripam enata, fructum ferat nonnihil anatibus ſimilem: eumque cum maturuerit decidere: quod ſi in vndas cadat, mox animatum enare ex vndis, & eſſe volucrem: putreſcit vero cum in terram cadit. Meminit *Sylnius* in Scotiæ deſcriptione, & recenſet *Vadianus* commentario in Pomponii Geograph. 3.

(9) Quoniam Septentrionales populi hac potiſſimum in nauigando vtuntur.

(10) Quia in Arcton ſidus Septentrionale Lycaonis filia Caliſto migrauit ex Vrſa, in quam Iunonis indignatione, cuius erat pellex, mutata dicitur. Fabulam narrat *Ouidius* & *Hyginus*.

(11) Scilicet Polus meridionalis, qui & *Antarcticus*, quod Arctico oppoſitus ſit, demerſus ad Antipodes & gentes, quæ contra noſtra veſtigia habitant, & quæ ab imo auſtro pulſantur. Porro Antipodum ſitum, in quo non ſolum antiquitas, ſed & *Albertus* noſter, qui ſub *Rudolfo* Habſpurgo Imperatore floruit, lapſus eſt, non facile paucis verbis abſoluerim. Nam & Periœcorum & Antœcorum ſitus ratio prius conſideranda venit: quod coincidat hoc reſpectu, illo autem in diuerſum abeat: quæ omnia *Vadianus*, cuius ingenium poſtera mirabitur ætas, in principio primi in *Melam* commentarii copioſe & acute tradit & explicat, ſed & non minus erudite diſſerit & conuincit, vt *Lactantius* & *Auguſtinus*, clariſſima religionis noſtræ lumina, frigide nimis Antipodum habitationem negarint.

(12) Cælum.

(13) Id eſt, mons, ſeu ſcopuli Ryphæorum montium. Sic *Statius*, vt, niſi fallor, dictum eſt ante, *vmbonem* etiam *montis* pro *rumore* poſuit, ſumpta ſimilitudine a tumore in ſcuto, qui *vmbo* dicitur.

(14) Alia eſt diuiſio, poſtquam incepit a polorum diuiſione.

(15) Nam hoc ſemper neceſſe eſt, vt ſex ſigna ſuperius ſint, & totidem inferius infra noſtrum horizontem. Carmina de duodecim ſignis ex *Manilio* in commentarium Reuchlinianorum progymnaſmatum retuli, quæ & interpretatus ſum eo loci. Quare ſi quid cupis de eorum natura & viribus cognoſcere, illinc mutuabis, ſi meliora non habes.

(16) Quoniam in meridiana plaga calores ingentes ſunt.

(17) Nam inferius de iis dicet. Nunc illud proſequitur, quod petierat nutrix, vt natura hoc totum partita fuiſſet.

Nunc autem quodcumque vides, terraſque, polumque,
Quinque tenent Zonæ(1), *glacies & frigora damnant*
Extremas, horretque gelu pars vtraque mundi.
Verum quæ media eſt, quanquam intractabilis æſtu
Credatur, ſed vana fides(2), *non frigore lædi,*
Nec feruere plagam voluit Deus: at niue(3) *flammam*
Miſcuit, atque inibi poſuit mortalibus almam
Temperiem, & regnum vobis habitabile fixit.
Sic etiam reliquas(4) *quas hæc plaga tangit vtrinque*(5)
Mortales habitant, qui pluſve, minuſve premuntur
Frigoribus(6), *ſolemque vident, vt cominus ardet,*
Aut longe inualidus ſpargit ſua lumina Titan.

(1) Locus ſumptus a *Marone* in Georgicis, iam inde a vetuſtiſſimorum tractatione vulgatiſſimus. Harum diſcrimen nobiliſſimus Grammaticus *Probus* tradit, vt e manu accipi poſſit. Vt autem antiquitas ipſa in earum tractatione lapſa fuerit, eruditiſſimus *Vadianus* multis oſtendit verbis commentario primo nuper citato: & Poeta noſter antiquos veritatis ignaros arguit. Credebant enim ſub æquinoctiali plaga habitari non poſſe: quod equidem mirari nequeo, cum intellexerint Oneſicritum prius, mox Annium Polycamium Taprobanem inſulam perluſtraſſe, cuius maior pars ſub Æquinoctiali Zona poſita eſt, de qua *Plinius* citra delectum falſa pro veris tradidit, vt idem *Vadianus* ſtudio veritatis, non captandæ gloriæ probat euidentiſſime commentario in Melam 3. Porro *Auicenna*, *Ptolemæus*: & *Albertus* noſter tradunt, eandem regionem temperatam eſſe: quia quanto maiore calore in die afficitur, tanto maiorem refrigerationem in nocte longa ſolis diſtantia recipit: alias refert *Albertus* rationes in lib. de natura locorum.

(2) Anti-

(2) Antiquorum, qui propter caloris exuberantiam illic habitare non posse putabant.

(3) Frigore nocturno, vt recentiores, item etiam, vt iam relatum est, *Ptolemaus* & *Auicenna* deprehenderunt.

(4) Scilicet duas. Diluit etiam eorundem opinionem de plagis Septentrionalibus, quas credebant omnino propter frigora habitari non posse. Compertum enim est vltra Thylem habitasse, & nunc ex littore nostro vltra eam sæpissime soluere.

(5) Abusus est verbo: sed respexit ad connexionem Zonarum, quæ vt se inuicem tangant necesse est.

(6) Hoc est, maiora, vel minora frigora patiuntur, prout gentes propinquiores sunt, vel remotiores a sole.

**Forsitan vnde dies & nox librata(1), requiris*
Æquales seruent cursus, vel laxet eosdem,
Laxatosque arctet rursum, qua post modo duplex
Solstitium sit parte poli, sic accipe paucis:
Signifero(2) nunquam discedit tramite Phœbus:
Qui dum cornigerum vectorem Nepheleidos Helles(3)
Permeat, & primas amburit lampade partes(4),
Tantundem spatium nox atra diesque recurrit.
At cum se ad Taurum(5), prolemque Atlantida(6) confert
Ad Boream versus(7) fraternaque sidera(8) Titan
Tollitur, atque supra terram fastigiat orbem,
Inde gradu maiore dies, & tempora veris(9)
Orta micant, & humum pingunt vaga prata Lycæam(10).

* Tertia diuisio est, ab æquinoctiis, ab incremento, decrementoque dierum, a solstitiis.

(1) Æqualis ponderis cum die. Sumpta metaphora a libripende: & æquinoctia intelligit, quæ ab ipsomet Poeta satis clare describuntur. Æquinoctium autem dicitur, cum diei noctes æquantur. Solstitium vero, quia in conuersione Solis ad aliud hemisphærium, vel ad nos rursus reuertentis, videtur stare sol, cum minime stet.

(2) Zodiaco. Nominis rationem pete apud *Macrobium* 1 de Somnio Scipionis commentario, & *Pontanum* libro de rebus cælestibus primo. Sunt tamen & aliæ a nobis relatæ alicubi. Idem multis verbis explicat, quo ingenio, quibusue instrumentis fuerit ab Ægyptiis repertus Zodiacus.

(3) Id est, *Arietem*. Notissima fabula apud *Hyginum*, tunc primum fit æquinoctium.

(4) Hoc est, primum gradum Arietis. Siquidem recentioribus placuit scriptoribus, appellare *gradus*, quas Latini veteres *partes* vocauerant, cum a Græcis dicantur *moria*. *Pontanus* autor lib. eodem. Sequitur autem in hoc recentiorum opinionem, qui dicunt, æquinoctium inchoari in 1 gradu Arietis. Antiqui autem, vt *Plinius*, *Martianus*, ceteri, dicunt in octaua parte incipere.

(5) Hoc est, secundam partem veris, siue medium.

(6) Id est, *Pleiades*, quæ Atlantis filiæ dicuntur. Maro, *An tibi Eoæ Atlantides abscondantur*. De hiis haud multo post commode referam.

(7) Quoniam ipsæ in Boreali polo positæ, cum Tauro sunt, puta in eius cauda. Alii ad sinistrum Persei genu locant.

(8) Id est, *Geminos*, tertiam, siue vltimam veris partem. Siquidem hæ sunt veris partes, quod dicitur prima ipsius anni ætas: quæ sicut omnis ætas constat principio, medio, & fine. Veris igitur principium cum sit in Ariete constitutum, prima pars ætatis eius humido plusculum abundabit: medium, id est, pars secunda, cum in Tauro collocetur, ac medium ipsum inter principium constituatur & finem, humido, calidoque sic afficitur, vt ab altero in alterum pedetentim abeat, crescente iam die, & sole in altiorem cæli partem gradatim succedente. Quo fit, vt finis verni temporis, hoc est, vltima eius ætatis pars sit calidior, cum sol ipse Geminorum signum altissime prouectus peruagatur. Est itaque Taurus temperatum signum, cum sit calidi atque humidi particeps, ac medius, atque ita quidem particeps, vt finis eius in calidum longiuscule recedat ab humido. Quocirca *Ptolemaus*, vt refert *Pontanus* libro rerum cælestium quinto, Taurum ὑποθέρμον, quod latino nomine *subcalidum* dicitur, vocat: traditque initia eius, ac præsertim loca Pleiadibus proxima ventos ciere, itemque terræ motus, &c. Ex his patet sensus Poetæ: qui vult, postquam sol ab Ariete discessit, accedens Taurum & Geminos, dies maiores fieri & pingi.

(9) Vel absolute numero multitudinis pro vnitatis posito, vel, vt supra narraui, potest intelligi.

(10) Hoc est, *Vindelicam*. Hoc tamen accipiendum est secundum rationem situs nostri: cum in partibus calidioribus, vt in Italia, ante Martium incipiat ver, vt ex *Columella* colligimus.

(1) Mox vt Lernæi qua deflagrantia Cancri
Brachia panduntur, regioque altissima cæli est(2),

Peruenit

Peruenit, & totidem consistit partibus, illic
Solstitium memorant fieri(3): cum feruidus axis(4)
Torret agros, paruaque cibum bos ruminat vmbra,
Cum se Caucasea voluit de rupe(5) bicornis
Indus, & excursu est Patale(6) stupefacta niuali,
Inde Mycenæi dum permeat ora Leonis(7),
Diminuitque dies, & Tauri lucibus æquat(8).
At postquam illinc sol abiit, flauamque reuisit
Erigonen(9), vector meat iisdem Athamantius(10) horis(11).

(1) Significat in Cancro solstitium fieri æstiuale, vt vulgo dici solet. Neque enim me latet, vt ex *Stabio* nostro didici, & subinde apud doctissimum nostrum *Vadianum* legi, verum solstitium inter vltimum Geminorum & Cancri primum gradum esse. Improprie ergo loquuntur, qui in Cancro, aut Capricorno solstitium esse dicunt: cum ad prima potius signorum initia fiant. Simile est de punctis æquinoctialibus. Vnde vtriusque signi denominationem suscipere possunt, vt *Collimitius* in commentariis Sphæræ docet. Ceterum æstiuale solstitium, cum sol maximum accedit ad nos contingit, & in Syene Ægypti vrbe nullæ vmbræ iaciuntur: quia perpendicularis illic sol est, nec vlterius nos petit. Vnde error *Plinii* facile conuincitur, qui dicit: omnia Zodiaco subesse, præsertim quæ habitantur, quia si hoc esset, aliquando accideret, vt nos etiam in Germania, vel sub Germanico parallelo constituti, perpendiculares vmbras haberemus. Alludit autem Poeta ad fabulam Cancri in astris positi beneficio Iunonis. Narrant eam *Hyginus*, *Arati*que interpres. Aliter *Pontanus* libro de Stellis secundo.

(2) Sic habet emendatior codex: quanquam & *breuissima* legi potest, qua locutione vtitur *Vitruuius* de Astrologia disputans, sumpta, vt arbitror, similitudine ab itinerantibus. Prior lectio magis placet. Quod postquam sol ad primum Cancri punctum (vt maneam in verbis vulgi) peruenit, non habeat, quo Septentrionem versus progrediatur vlterius.

(3) Scilicet cursum suum in Austrum conuersurus. Vnde a Græcis punctum illud *Tropicum* vocatur: a nobis solstitium, quod per aliquot diecculas, detrimentum ipsum lucis vix appareat, tanquam sol ipse sistat, cum tamen minime stet, vt dictum est.

(4) Solaris currus.

(5) Dixi antea, continuo dorso Caucasum in Indiam vsque extendi.

(6) Insulæ nomen Indicæ, cuius meminit *Strabo* libro quintodecimo.

(7) Fingunt poetæ duos ab Hercule leones interfectos, & vtrumque inter astra relatum. Vnum tamen, & quidem maximum signum est. Ad quod cum sol venit, incipiunt dies decrescere, vt vult Poeta. Terra aduritur, exsiccantur flumina, & fruges concoquuntur, vt *Arati* verba, Germanico Cæsare interprete, testantur. Et signum ipsum ab hac efferuescentia nomen accepisse ab astrorum peritis, *Pontanus* quinto Cælestium rerum libro scribit. *Mycenæum* autem dicit, quod in ea regione, vbi *Mycenæ* sunt, nutritus fuerit, vnde & *Nemæus* eadem ratione dictus est ab aliis.

(8) Correspondent enim sibi aliqua signa in spatio & horis dierum, vt *Iulius Maternus* atque *Pontanus* abunde explicant. Græci has mutuas corresponsiones, seu consensiones *Antiscia* vocant.

(9) Virginem, quæ inter Leonem & Libram in Zodiaco locum tenet. Quod in hac signiferi orbis portione arescant sic omnia, vt siccitas, quæ suapte natura generandis rebus male idonea est, regnare incipiat, signum Virginis sterile putatum est. Quod & græce *Agonon*, hoc est, *infecundum*, parumque omnino genitale.

(10) Phryxus Athamantis filius, de quo superius.

(11) Scilicet, quibus in primo, hoc est, verno æquinoctio mearat.

(1) Exin terrigenæ Phaetontis fabula(2) Chelæ
Accipiunt Phœbum, gradibus tunc voluitur æquis
Nox spatio contenta die(3), quo corniger ibat
Ammonis veruex(4): sed cum Scorpius(5) offert,
Occasumque petunt, cum Pleiades Atlanteæ(6),
A mediis progressa plagis(7), laxata dierum
Interualla secat Phœbeia lampas, & arctat
Centaurum Chirona(8) petens: sed & arctius illis
Dat vobis spatium, & lucem brumalis Apollo
Cum gelida Idæi Capricorni(9) signa recurrit.

(1) Designat alterum æquinoctium, quod fit in Libra, quod vetustissimi Græcorum, vt *Pontanus* ait, *Chelas* vocauere libentius. *Maro* primo Georgicorum, *Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentes*, id est, *Libram*. Optat enim Augustum inter Libram & Virginem collocari. Nam a Chelis Scorpionis Libra sustineri videtur, vnde aliqui pro vno tantum signo acceperunt. Huius signi considerationem apud

apud *Pontanum* ipsum vide, in tractatione rerum Cælestium.

(2) Nam cum equi solis ad Chelas Scorpionis peruenissent, exterriti aurigam Phaetontem excusserunt. Notissima fabula.

(3) Id est, *diei*, antiqua inflexio, vt admonuimus, similem a *Marone* locutionem in testem aduocantes.

(4) Id est, *Aries*, in quo alterum æquinoctium fit, nempe Vernum.

(5) Hoc signum est fulminosum & flagrans, *Martis domicilium* ab Astrologis dicitur. Lege *Manilium* libro secundo & quarto. Vetustissimi Latini *Nepam* dixere. *Columella* de *Nepa* haud infrequens est mentio. *Cicero* quoque in Arato, *Atque oculos vrget pedibus pectusque Nepai.* Caussam relati in astra signi, pete ex secundo *Hygini*. Scorpius autem dicitur a *scorpizo*, quod est spargo. Spargit enim *chelas*, id est, brachia.

(6) Secundum Musæum, fuerunt Atlantis filiæ septem, ex quibus sex claræ sunt, vna obscura. Hinc *Ouidius* dixit, *Quæ septem dici, sex tamen esse solent.* Latini *Vergilias* vocant, de quibus inferius Poeta. Pherecides autem dicit fuisse filias Lycurgi. Harum nomina putantur, *Electra*, *Alcinoe*, *Celeno*, *Asterope*, *Merope*, *Taygete*, *Maia*. *Columella* scribit, quod decimo tertio, & duodecimo Kalend. Nouembr. solis exortu, *Vergiliæ* incipiunt occidere.

(7) Sic legitur in meliori codice, hoc est, ab æquinoctiali puncto Scorpionem versus. Æquinoctialis enim plaga media est inter duos tropicos. Nam, vt inquit *Albertus*, *portio terræ quadraginta octo graduum est, quæ supponitur spatio duorum tropicorum.* Declinat enim sol ad Aquilonem versus tropicum æstiualem fere per viginti quatuor gradus, per totidem declinat ad meridiem versus tropicum hyemalem. Et est ordo: Phœbea lampas a mediis plagis progressa, cum se primum offert Scorpius, adimens iubar occiduo Orioni, cum Pleiades occasum petunt, secat laxata interualla, id est, spatia dierum, quæ prius fuerant laxata. Sensus autem est, Cum sol discedit a mediis plagis cæli, vbi fit æquinoctium, & ingreditur Scorpium, tunc incipiunt dies decrescere, & nox augeri: sed magis in Sagittario, maxime autem in Capricorno minuuntur, vbi minimus totius anni dies est, qui *Bruma* appellatur.

(8) Sagittarium Centaurorum iustissimum. Caussa, quæ hunc astris indiderit varie traditur: mihi *Pontani* figmentum probatur.

(9) Quia in Ida monte dicitur nutritus, & cum Ioue profectus ad Titanorum bellum, quem Iupiter victor astris intulit, aliter alii. Lege *Hyginum*, & *Arati* interpretem.

Altera solstitia(1)*, aereas tunc nix tegit Alpes,*
Et septena trahens hæret Scythico ostia Ponto,
Quadriiugi patiens plaustri(2) *Germanicus Ister,*
Noriciusque gelu vadit super accola crustas.
Cum vero Iliacus sibi iungit Aquarius(3) *orbem*
Titanum, solisque iubar, tot continet horas
Scorpius, occiduo adimens iubar Orioni(4).
Mox sol cum Zephyri mundum genitalibus auris(5)
Mulcent, Idalios pisces(6) *petit, & sibi lucem*
Subniti, spatiis miratur Libra sub iisdem.

(1) Hiemale solstitium intelligit: in quo sub Aquilonari plaga dicit ita frigora increbrescere, vt Danubius onustis curribus per glaciem transfretetur.

(2) Faciunt ad hunc locum, quæ scribit *Ouidius*, Danubio glacie rigescente de Scythis Istrum transeuntibus, eaque loca depopulantibus, libro tertio Tristium, in elegia quæ incipit, *Si quis adhuc isthic.*

(3) Huic signo id nominis inditum perhibent, quod eius exortu imbres plurimi fiant. Quidam volunt Ganymedem eum esse Troili & Calliroes filium: qui cum Ida monte venaretur, ob nimiam pulchritudinem a Ioue adamatus, & per aquilam raptus, inter astra est collocatus. *Nigidius* aliter.

(4) Libro sexto dixi, hoc sidus inter horrida connumerari. Fabulam eius varie narrat *Hyginus* libro secundo, *Seruius* 1 Æneidos. Porro quod ad hunc locum facit, scribit *Hyginus*, Orionem occidere exorta Scorpionis posteriore parte, & Sagittario ex Oriente: cum Cancro vero toto corpore exurgere, aliter *Lactantius* Grammaticus, aliter *Columella*.

(5) Eo enim spirante sata increscunt, vitaque ac alimentum plantis augetur. Et *Horatius* quoque *genitalem auram Fauoni* dixit. *Columella* ait, *Fauonii spirare incipiunt septimo idus Februar.*

(6) In quos se Venus conuertit. Lege *Hyginum*. Idalium Cypri nemus est, vt scribit *Seruius*, in quo est oppidum breue, vbi templum habuit Venus, vnde apud *Maronem* ait ipsa, *Est Paphos, Idaliumque mihi, sunt alta Cythera. Idalia* idcirco dicta poetis. Ipsa apud eundem, *Aut super Idalium sacrata sede recondam.*

(1) *Præterea ne te lateat, quæ caussa nigrantis*
Sit lunæ, solemque oculis vis auferat almum,

Aduerte. Occiduis cum sol a Gadibus(2) infra
Mergitur, atque imas austri defertur in oras,
Exoritur nox atra polo, subeuntque per auras
Terrestres vmbræ: quantumque is(3) tendit ad ima,
Æthereas tantum obnubit caligine sedes.
Tunc simul ac Phœbe terrarum attingitur vmbra,
Vel caput vmbriferi inuisit, caudamve Draconis(4),
Obduci tenebras visum est, sidusque hebetari(5).
Sed cum se paulo(6) meta dimouerit illa,
Non passim defectus erit, nec tota nigratur
Luna nitet minus, aut plus, vt vicina propinquat.

(1) Nunc descendit ad caussas physicas. Incipit autem a deliquio lunæ & solis. Lunæ eclipsis fit, per interpositionem terræ perpendiculariter inter solem & lunam. Eclipsis autem solis fit per interpositionem lunaris corporis inter visum nostrum & solem. Fit autem in cauda, vel in capite Draconis. Fictus locus ab Astronomis, vbi sol & luna conueniunt supra vel infra terram ad inuicem e regione.

(2) Sunt columnis Herculeis famosæ. De his vide *Plinium*, libro quarto, *Solinum*, capite trigesimo sexto, *Strabonem* iuxta finem tertii, *Diodorum* libro sexto, *Herodotum* quarto.

(3) Scilicet, Sol.

(4) Quia eclipsis siderum vmbras gignit, quæ non nisi, vt diximus, in Dracone fit.

(5) Plinianum verbum est.

(6) Eclipsis enim lunæ varia est, prout portio terræ inter ipsam & solem interponitur. Nam si perpendiculariter terra interponitur inter vtrumque sidus, totam nigrari lunam necesse est. Si media pars, media obscuratur: cum ea lunæ portio lumen a sole accipiat, quæ solem videt. Idem & in sole accidit, qui plus & minus Eclipsim patitur, prout luna plus & minus ad caudam vel caput Draconis accedit.

(1) Hæc eadem cum plena rotis se subiicit altis,
Atque loco(2) signi, quo sol defertur eodem,
Inde faces pereunt, & Pythius(3) obiice lunæ
Aufertur terris(4): sed non hic disperit(5) omni
Parte poli. Phœbe nam quanto laxior orbis
Terrarum, tanto pater est quoque Liber(6) vtroque
Vastior: adde etiam magni diuortia(7) mundi,
Quis(8) terram, lunamque Deus, solemque diremit:
Quare in comperto, cum Delius orbe feratur
Quantum aliis adimit, tantum mox suggerit illis
Luminis, & nunquam terris se condit vbique.
Vnde idem Boreæ(9) non est defectus & Austro,
Nec radiis Augusta caret(10), nec rursus ademptos
Accipit, vt Thebæ ingentes, & torrida Memphis.

(1) Hic tractat deliquii solaris rationem, quam paucis iam tetigi, & mox aliquando pluribus.

(2) Hoc necessarium est, vt sub eodem signo luna & sol simul coeant, vt solaris eclipsis fiat. Alias si sol in Aquario, & luna in Libra esset, qui fieri posset, vt sol obscuraretur, non video: cum nulla sit, vt ita dicam, vicinitas tramitis.

(3) Sol a fabuloso illo serpentum maximo *Pythone* cognominatus: de quo lege *Ouidium* primo Metamorphos. libro, & *Pontanum* de Stellis itidem libro primo, illic inuenies, cur Apollo dicatur *Pythonem* occidisse.

(4) Id est, Sol nunquam totus eclipsatur. Reddit autem rationes mathematicas. Prima, quia sol longe maior quam luna est & terra. Secundo, propter interualla corporum: nempe, terræ, lunæ, solis. De magnitudine autem antiqui dicebant solem duodeuigesies terram superare magnitudine, vt autor est *Cicero* de Natura Deorum: terram autem magnitudine superare lunam in tertia parte. Recentiores multo vastiorem solem faciunt, ac magnitudinis fere incomprehensibilis. Si ergo sol & terra magnitudine lunam exuperant, sol, a nobis per minus interpositum corpus luna, tanto præsertim interuallo a visu nostro discretum, adimi totus non potest, hoc est, vniuersaliter, nam vno in loco totus adimi bene potest, verum tamen alibi nihilo minus lucebit. Si autem propior visui nostro luna foret, fortasse totus adimi posset, quod patet oppositione digiti ad oculum: sed propter distantiam ac interuallum fieri non potest, quod etiam per eundem digitum ab oculo semotum longiuscule, ostenditur. Sensus igitur est, quemadmodum *Stabius* noster candide mihi illum tradidit, *Non hic disperit omni parte poli*, hoc est, Non vbique in omni parte terrarum polo seu cælo subiecta.

(5) Id est, eclipsatur.

(6) Sol, quem ideo *patrem* dixit, quod sol & homo generant hominem, & certe omnium rerum creatio soli attribuitur, *Liberum* autem, vt Maro, *Liber & alma Ceres.* *Macrobius* enim autor est libro Saturn. primo, Neuium dixisse *Liberum* solem a Romanis appellari, quod *liber & vagus* est. Sunt tamen qui illud *Maronis* putant de Baccho intelligi debere, cum ex *Varronis* inuocatione, tum *Plutarchi* autoritate, qui in quæstionibus multas caussas affert, cur *Dionysius*, id est, Bacchus *Liber pater* fuerit appellatus. Poeta sequitur quod receptum est, & *Seruio* ac *Macrobio* probatur.

(7) Distantiam, interualla.

(8) Pro quibus.

(9) Vult, quod cum sol in Boreali polo eclipsim patitur, Australes, id est, Meridionales populi non sentiant.

(10) Declarat quod modo dictum est. Verbi gratia, Augustæ Vindelicorum eclipsis videtur, Thebæ & Memphis vrbes Ægypti non videbunt. Contra cum apud illas eclipsis fit, apud Vindelicos & ceteros Germaniæ populos minime intelligitur. Hoc autem accidit, propter magnitudinem solis, vt dictum est.

(1)*Tunc ego, quo pacto labentia sidera Pontum*
Occasura petant, rursusque oriantur olympo,
Cum vespertino rutilant maris æquora Phœbo,
Edoceas me, Diua, velim. Mox talia contra
Orsa est: Se radiis vbi Phœbus(2)*iunxerit astro,*
Pallescit iubar, & demersos occulit ignes.
Mox oritur cum Phœbus abest(3), *rursusque videtur.*
Sic etiam nascente die(4), *rursusque cadente*
Astra ferunt cum luce iubar(5), *nec non rapit*(6) *infra*
Occasura furor magni irrequietus olympi.

(1) Nunc ad siderum ortus & occasus descendit.

(2) Præsentia enim solis occidere videntur sidera, quæ splendoris magnitudine occultantur, nec videri possunt. Et dicitur occasus siderum *heliacus*. *Helios* enim *Sol* dicitur.

(3) Ortus *heliacus* designatur, cum scilicet ab eodem astro, quod præsentia sua celauerat, discedens, absentia pristinam restituit lucem.

(4) Describit *ortum Chronicum*.

(5) Scilicet, cum ab horizonte emergunt.

(6) Cum scilicet cum ipso die occidant. Lege caput tertium autoris *Sphæra*, in quem *Collimitius* noster commentarios scripsit.

(1)*Signorum interea ne te quoque in ordine fallat,*
Pars obliqua oritur, pars recto permeat ortu,
Cum sua ab æstifero sumunt exordia Cancro,
Donec Phillyrides(2)*intercipit, astraque rursus*
Recta die, totidemque vmbris obliqua reuectis
*Insurgunt**,*cum vel tristis hiems*(3),*contraque feruntur*
Dum Titan prima Capricorni in parte refulget.
(4)*Cum vero æqualeis noctes cum luce videntur,*
Terna obliqua meant, totidemque oriuntur olympo
Recta gradu, similesque capit nox humida leges.
(5)*Sed te ne tantum nutrix morer, aspice ad Arcton,*
Ingens vt laxet sinuosa volumina serpens(6),
Amplexumque tenet cum pellice Nonacrina(7).
Huius virgineum perhibent violasse Tonantem
Ignara Iunone thorum: sed coniugis illa
Furta sciens commissa, Ceteida(8) *vertit in vrsam*(9):
Quam pater omnipotens antiqui conscius ignis
Transtulit in cælum, & formam pensauit honore.
Hæc nunquam occidua est. nam qua gelidissimus axis
Voluitur, & nunquam descendit in æquora vertex,
Iuppiter Arcadicam posuit regione Calisto.

(1) Alibi etiam sic versus scriptos legi, *Signorum interea ne te quoque in ordine fallat, Pars erecta die, pars noctu obliqua resurgunt*, & secundo versu, Donec *Phillyrides sese exerit, astraque rursus Prona die, totidemque vmbris inflexa reuectis.* Ego tamen priorem lectionem non immuto, cuius sensus est: Existente sole in principio Cancri, quando maiores dies sunt, tunc interdiu rectum ortum sex signa habent.

Noctu vero totidem signa oblique oriuntur. Item cum sol in principio Capricorni est, contrarius fere fit signorum ortus. Nam in die sex signa oblique oriuntur, in nocte vero totidem directum habent ortum.

(2) Sagittarius, quem poetæ *Chironem Centaurum* esse fabulantur, *Saturni* in equum mutati, & *Phillyræ* filium, vnde superius dixit, *Centaurum Chirona petens.*

(3) Lege: *Insurgunt cum tristis hiems*, vt castigatus habet codex.

(4) Docet sole existente in principio signorum æquinoctialium, scilicet Arietis & Libræ, tunc interdiu tria signa recte, & tria oblique oriuntur, similiter noctu rectum obliquumque ortum habent.

(5) Vt reficiat animos, quos longa tenuit disputatione de motu ortuque siderum, fabellas interserit, opportune tamen.

(6) Qui cauda capiteque inflexo vtramque Vrsam complectitur. Vide *Hyginum.*

(7) Id est, *Arcadica*: & *Calisto* intelligit, quæ a Ioue stuprata fuit. *Seneca* in Hercule furente, de Calistone & ceteris inquit, *Pellices cælum tenent.*

(8) *Calisto*, Cetei filiam secundum *Aretium*, Lycaonis autem, vt ait *Hesiodus.*

(9) Nempe eam, quæ a magno sortita est nomen. Lege principium secundi Astronomicon apud *Hyginum.* Hæc nunquam occidua est. Narratur fabula ab eodem *Hygino.* Ratio autem est, quia polus Arcticus adeo supra nos est, vt & si rotatum habeat, tamen ob hoc nunquam a visu nostro discedat. Lege *Firmicum* in apologia Matheseos.

Tunc ego: Nunc postquam fando traducimus horas,
Dic age, dic, quisnam qui tardo incedere plaustro(1)
Cernitur, & prolem obseruat Psophitida (2) *custos?*
Ordiar (illa inquit) pandamque ab origine factum,
Aduerte. Vt quondam retulit mihi corniger Euan(3),
Icarus in terris(4) *quo non fuit æquior alter,*
Vt primum vites, & Bacchi repperit vsum,
Actæos(5) *petiit fines, sparsitque per agros*
Thesidum(6) *vini, quos secum vexerat, vtres.*
Nec mora, pastores grandes spumantis Iacchi
Mulctras(7) *hausere, & dono incaluere recenti,*
Vsque adeo vt furerent, & triste bibisse venenum
Credentes, morti dedunt(8) *qui iuuerat autor*(9).
Sed nata Erigone, postquam patris impia sensit
Funera, per montes circumque miserrima pagos
Perrexit lachrymans, & cæco excita furore
Abrupit laqueo vitam, & se substulit aura.
Icaridos(10) *Bacchus, patrisque misertus, vtrumque*
Transtulit in cælum, & Graio de nomine dictus
Arctophylax(11) *pater est, idem tamen esse Bootes*
Dicitur: illa(12) *suum commutans virgine nomen*
Sub pedibus iacet(13), *& calido dextram ingerit*(14) *orbi*(15).

(1) Quod in modum bubulci sequitur, vt diximus, vnde *Bootes.* Plaustrum autem sunt Septentriones. Tardus autem est sideris motus, vnde piger a poetis appellatur, & inde *tardus* epitheton *bubulci* proprium est. Maro, *tardi venere bubulci.* Nam legendum sic est, non, vt *Seruius* & alii, *subulci*, vt declarat *Parrhasius* commentario in Raptum Claudiani 2.

(2) *Erigonem*, quæ ad aspectum Bootis constituta est, a *Psophite.*

(3) Baccho cornua adpinguntur, propter ferocitatem, quæ ebrios sequitur. Ouidius, *Accedant capiti cornua, Bacchus eris. Euan* Bacchi cognomen. Vnde *Euantes* Maroni, interiectio est laudatiua. *Lucretius* in quinto, *Euius Euan. Euius* autem dictus a patre Ioue, quum illi in Giganteo prœlio affuisset, & Rhætæum gigantem interfecisset, ex quo facto Iupiter ita eum laudauit, *Euie*, id est, *bone fili.* Autores *Acron*, & *Porphyrio.*

(4) Recitat Icari fabulam Deorum miseratione in Bootem conuersi. Lege *Hyginum.*

(5) Atticos.

(6) Quibus Theseus præerat.

(7) A *mulgeo*, quod est lac traho, fiunt *mulctra* & *mulctrale* eodem significatu. Alii dicunt *mulctram* tempus esse, quo mulgentur animalia: & *mulctrale* vas in quod mulgentur.

(8) Subaudi, eum scilicet Icarum.

(9) Qui a Libero patre traditam colendi vini, in hominum vsum rationem, monstraret.

(10) Erigones.

(11) Figuram huius stellæ, quæ & Arcturi nomen habet, vide apud *Hyginum* libro secundo.

(12) Erigone.
(13) Scilicet Bootis.
(14) Id est, extendit.

(15) Versus calidam zonam, ita enim figuratur. Vide *Hyginum.*

Aspice vt Andromades effulget vertice sidus(1),
Et serpentifero Polydectius(2) ægide(3) Perseus,
Quique ab Eleusina(4) cereales vrbe quadrigas
Flexit(5), & alipedum iuga mirabatur equorum
Græcia: sed longum est Vulcani dicere amores(6).
Vt micat Engonasis, & Phorbas Isocleus(7)
Serpentem manibus premit(8) & vincitur eodem.
Et Cycnus Ledæ(9), & septem lyra(10) ab Arcade(11) neruis
Pacta(12) Deo, qua summa Orpheus(13) Pangæa peragrans
Traxit saxa ferasque, & vulsit montibus ornos,
Placauitque vmbras Orci, fatoque redemit
Eurydicen, nato o mater crudelior illis(14)
Calliopea tuo, quæ dum Proserpinæ Adonim
Concedis, nuribus Thressis Cytherea furorem
Iniicit, atque iisdem cantor discerpitur Orpheus
Ornaturque sacra fulgens testudine(15) cælum.

(1) Apud eundem figuram eius visito. Hæc Mineruæ beneficio polo indita est. Clara Eurypidæo cantu.

(2) Ab alumno *Polydecte* Seriphi Rege.

(3) Alludit ad fabulam Gorgonis a Perseo interemptæ, cuius dudum meminimus. Colitur illic Perseus & Athenis.

(4) *Erichthonium* dicit, qui ex Vulcani semine & terra natus est. Nota fabula apud *Ouidium.*

(5) *Maronis* in Georg. illud notissimum est, *Primus Erichthonius currus*, & cetera. Tradunt anguineos pedes habuisse. Veritas autem est, Erichthonium in curru ferri solitum, vt crurum pedumque deformationem celaret.

(6) Id est, recitare amorem ac desiderium Vulcani in Mineruam. *Engonasin* alii *Herculem* dicunt, supra Draconem collocatum, alii *Cetea*, alii *Thamyrim*. Adi *Hyginum*. Est autem per admirationem legendum, vt illud Maronis, *Vt perii, vt me malus abstulit error.*

(7) Id est, *Ophiochus*, qui a nostris scriptoribus, vt ait *Hyginus*, *anguitenens* dictus est, supra Scorpionem constitutus. Eodem autore dicitur *Phorbas* Triopæ filius, ex Isocla Mirmydonis filia: vnde *Isocleum* dicit.

(8) Sic figuratur etiam. Vide *Hyginum.*

(9) Notior est fabula, quam vt hic pluribus repeti debeat, quam & *Hyginus* scribit.

(10) Et huius fabulam idem narrat.

(11) Mercurio, caussam ante dixi.

(12) Iuxta illud Maronis, *Septem compacta cicutis. Horatius* Mercurium *curuæ lyræ* parentem appellat: de cuius chordulis inuentis *Plinius* in capite de inuentione rerum, libro septimo.

(13) Cui a Mercurio data est, alii ab Apolline ei datam scribunt.

(14) Scilicet vmbris & fato Erebi. Fabula est, Venerem cum Proserpina de Adoni puero contendisse ante Iouem. Calliopea Orphei mater iudex in hac caussa sententiam dedit. Adoni vtramque dimidia anni parte frui debere. Irata propterea Venus, quia totum Adonim sibi concedi volebat, Thressis mulieribus furorem iniecit: accensæque amore Orpheum frustatim discerpserunt. Alii autem, quia præposteræ libidinis repertor fuit, discerptum putant. Ni fallor, diximus Orpheum Poetam, autore *Aristotele*, nunquam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse cerdonis, vt refert *Cicero* libro diuinæ naturæ primo. Per exclamationem igitur patheticam inquit: *O mater Calliopea, qua Orpheo crudelior fuisti, quam vmbra Orci*: quippe quæ propter iudicium tuum de Adoni, caussam dedisti vt discerperetur Orpheus.

(15) Id est, Cythara. Alludit ad inuentum cytharæ, de quo ante retuli.

Nunc Hyadas specta nymphas, Dodonidas(1) olim
Pasithoen, Ambrosiam, Eudoram, pulchramque Coronin
Plexauræque, Polissoque, auricomamque Thyenen,
Quæ quoniam altrices Bacchi dicuntur, easdem
Iuppiter omnipotens nostro coniunxit olympo.
Has prope Pleiones(2) natæ, quas esse secutum
Bissenos referunt sæuum annos Oriona(3),
Vergilias(5) dixere alii(4), quarum incipit ortu(6)
Æstas, atque hiemem occasus(7) frigusque reducit.

(1) Secundum *Pherecidem*, quas ipse *Dodonidas* appellauit Liberi patris nutrices, a *Dodona* Epiri ciuitate. De his *Ouidius* libro Fastorum quinto, *Ora micant tauri septem radiantia flammis, Nauita quas Hyadas Gracus ab imbre vocat. Pars Bacchum nutrisse putat, pars credidit esse Tethyos has neptes Oceanique senis.* Quare autem *Hyades* vocantur, docet *Gellius* capite nono libri tertii decimi. Earum nomina refert

 Hyginus,

Hyginus, quæ in priori editione aliquantulum variata sunt. Ego versus a Poeta recognitos, vt in bono exemplari legi, substitui.

(2) Oceani filiæ ex Atlante, vnde & *Pleiades*, vt diximus. Sunt tamen & aliæ nominis caussæ, quas *Picus* refert secundo in Hymnis commentario.

(3) Dixit propter sideris naturam, quæ inter horrida numeratur, autores citauimus libro sexto.

(4) Scilicet, Latini.

(5) Quod earum ortu ver finem faciat, vt ait *Festus*. Et de *Pleiadibus* loquens *Ouidius* libro Fastorum quinto, *Tunc mihi non dubiis autoribus incipit æstas, Et tepidi finem tempora veris habent.* Alii tamen a verni temporis significatione *Vergiliis* nomen inditum existimant, quod primæ nauigationis tempus ostendant. Propertius, *Sit iners tardis nauita Vergiliis.*

(6) Fit autem, vt tradit *Plinius*, sole Tauri partem XXV obtinente, sex diebus ante Maias Idus: quo tempore *Columella* quoque omnes inquit Vergilias apparere.

(7) Eodem autore paulo ante Idus Nouemb. hiemem inchoat occasus Vergiliarum.

At plaga(1), quæ albescit longo inter sidera(2) tractu
Maxima, & obliquum incedens, via lactea cæli est.
Rhea etenim, vt memorant, postquam impius ore vorabat(3)
Saturnus prolem, magnum paritura Tonantem
Commendat terræ: quæ lata excepit alendum
In Creta, & noctis secum nigrantibus vmbris
Pertulit ad Lycton(4), diaque recessibus imis
Abscondit terræ(4), atque alto occultauit in antro.
Rhea autem lapidem, quem fascia cinxerat, ipsi
Saturno exhibuit: cui cum premere vbera matrem
Iussisset, facta est fuso via candida lacte.
Possem multa tibi veterum monumenta referre
Astrorum, quæ prona vides, quæque ardua surgunt
Per gelidi conuexa poli, vel quæ rapit infra
Oceanus, Phœboque iterum pallente remittit.

(1) Astronomi *Lacteum* vocant *circulum* æquinoctialem contrarium, caussam *Hyginus* monstrat libro primo. Deformat autem eum ad finem secundi. In hunc locum Scipio Ciceronianus ait, proficisci animas eorum, qui beate vixissent. Adi *Macrobium*.

(2) Quorum est refertissimus, & ideo etiam præter ceteros circulos tam insigni, tamque denso est splendore, vt lactis præ se ferat speciem, a qua nostri eum *Lac cæli*, Græci autem *Galaxiam* dixerunt. Vt autem veterum philosophi parum scite de eo ipso circulo diffinierint, *Aristoteles* ostendit libro Meteororum primo, & recenset *Viues* in vigilia. Poeta suo more fabulam interserit, sumptam ex Hesiodi Theogonia. Scribit is: cum Rhea paritura esset Iouem, consuluit parentes cælum & terram, quid agendum esset, cum Saturnus omnes filios deuoraret: quia in fatis esse audierat, filium ex eo nasciturum, qui e regno eum pelleret. Iouem ergo cum peperisset, clam ad Lycton oppidum Cretæ, vbi pinguis sit populus, misit. Hunc terra capiens, occultauit in alto antro siluosi montis caprini. Rhea interim lapidem cinxit, Regique deorum dedit: qui partum esse arbitratus, in suum ventrem posuit, id est, deuorauit. Alicubi legi, si recte memini, lapidem hunc *Abadir* vocatum fuisse.

(3) Sic habet emaculatum exemplar: quamquam non video, quid obstet, ne legas, *voraret*.

(4) Interpretatus est verbum *Hesiodi*, qui ait: *Diuina sub recessibus terræ.* Vel expone *dia*, id est, *generosa*, vt *Seruius* interpretatur. Prima magis placet.

(1)Nunc autem medio postquam nox humida cursu
Labitur, & splendet Phœbe, tibi discere fas sit
Quicquid terrarum ex alto spectamus olympo,
Scilicet Europam, Libyenque, Asiamque(2) potentem,
Tu modo da faciles dictis præsentibus aures.

Tunc ego: Cunctarum superans decus vna Dearum,
Pollicitis insiste tuis, & pande iacentes
Mi terras, memoraque vrbes, partitaque regna.
Dicebam, cum Diua inquit sic talia contra:

(3)Principio tellus, aer, atque æquora Ponti,
Quemque prope aspicimus(4) calidis regionibus æther
Congeries rerum fuit, informataque moles.
Nullus erat mundus, confusa elementa vicissim,

Horren-

Horrendum dixere Chaos, discordia siccis
Flumina pugnabant terris(5), *cumque aere tellus*,
Ignis aqua: tunc alta Deus super æquora vectus(6),
Extulit os sacrum, & tantos componere motus
Instituit. sedesque dedit, partitaque fixit
Imperia, atque vna stabili compage reuinxit,
Formauitque nouum concordi fœdere mundum.
Nam primum fit terra Chao(7), *noctesque silentes*,
Tartaraque, vmbrarumque domus: gratusque subinde
Creuit amor(8), *qui membra ligat Diuumque hominumque*
Consiliumque adimit, & pectora concitat æstu(9).
Æthera nox peperit, cælum terra, altaque Ponti
Flumina, & oceanum, terras qui fluctibus ambit,
Inde hominum, Diuumque genus, variæque animantes
Creuere, & vestros habitarunt Dii quoque montes(10),
Sed terra in primis, atque arua iacentia, quæ vos
Incolitis, medio pendentibus aere siluis
Circumfusa manent, & inertia pondera molis
Haud possunt illo contra nitente moueri(11).

(1) Facta longa de rebus cælestibus, mentione, iam ad terrarum descriptionem descendit.

(2) Sentiunt plerique, omnes tres has partes terræ nomen accepisse a femellis. *Herodotus* tamen autor est, a nemine mortalium compertum esse, vnde huic terræ, quam *Europam* vocamus, id nominis accesserit: de cuius laudibus scribit *Strabo* perquam pulchre, vt ait *Vadianus*.

(3) Sumptus locus ex principio Transmut. Ouidianarum, notior, quam vt hoc loco adscribi debeat.

(4) Quoniam æther circulo lunari proximus est.

(5) Id est, humiditas cum siccitate. Vnde *aridam* aliqui simpliciter pro *terra* posuerunt. Quo autem distent, docet diuus *Ambrosius* capite quarto tertii Hexameron.

(6) In *Mose* legimus, *Et spiritus Domini ferebatur super aquas*. Vnde *Ausonius* in oratione matutina, *Qui super aquoreas volitabat spiritus vndas*. Lege concionem secundam Hexameron apud *Basilium* Magnum, ac caput octauum primi Hexameron *Ambrosii*. *Plato* intelligebat aerem, qui & spiritus dicitur: vid. *Picum* in Heptalo, quo nemo rerum creationem acutius tractauit, ita tamen ne desideres facilitatem. *Augustinus* rerum creationem vt sciret, a Deo petiit.

(7) Sequitur *Hesiodum* de creatione rerum, secundum quem primum Chaos factum est. Inde terra immortalium pauimentum, tartaraque in occulto terræ secessu. Postea amor creatus est domitor Deorum atque hominum, qui membra ligat, mentemque ex pectoribus haurit. Ex Chao autem Erebus, noxque nigra facti sunt: ex nocte æther & dies, quos mixta Erebo peperit. Terra autem æqualem sibi genuit, cælum astriferum, deorum sacrorum sedem perpetuam, Pontumque, nullius mixta consuetudini. Postea vero cum cælo cubans, Oceanum peperit vorticosum. Tu fabulis omissis, pete quos iam citaui autores, &, si carmine delectaris, Hymnum primum *Pici* Iunioris concine.

(8) Secundum *Lucianum* in dialogo de Amore, dicentem, *Perperam ais, te puerum esse: quippe qui multo antiquior es Iapeto. Plato* item tradit antiquissimam fuisse Amoris creationem. Nam ex Chao, id est, prima materia, seu prima natura rerum natum affirmat: propter commixtionem elementorum, commerciumque rerum inter se contrariarum, quæ nullo modo colligari conuertique inuicem potuissent, nisi natura prius Amorem genuisset, vnde illa colligatio fieret mutua elementorum: quam *concordiam discordem* nostri dicunt, ac quandam ex contrariis temperantiam. Græci *sympathiam*, & *antipathiam* dicunt. *Cicero* de natura Deorum tradit, Erebi & Noctis filium. Exponit autem Amorem Hesiodium Zeno ætherem, teste *Parrhasio*: quod vterque igneus est.

(9) Maro, *Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque, Et genus aquoreum, pecudes, pictæque volucres In furias ignemque ruunt, Amor omnibus idem.*

(10) Innuit quod idem scribit *Hesiodus*, *Genuit*, inquit, *montes longos, gratiosos Deorum recessus, Nympharum, qua habitant per concauos montes.*

(11) Sumpsit hunc totum, vt arbitror, locum ex capite quinto primi Natural. hist. Plinianæ, quem candidius tractat & facilius etiam *Macrobius* capite vltimo primi in Somnium Scipionis commentarii.

(1)*Hoc igitur quodcunque vides, discriminat ætas*
Priscorum in partes, dubiaque ab origine Nilus(2)
Eoas tepidis terras seiungit ab Afris,
Hunc memorant non nosse datum(2), *qua fontis origo*

Præci-

Præcipitet, Meroenque(3) suo circumfluat aluo.
Verum hic Æthiopum, qua gens mare torrida Phœbo
Accolit Hesperium, & Mauro sulcantur arenæ(4),
Fœcundum attollit caput 5), ac de montibus altis
Vt spectas, ruit, & putres pinguescere campos
Certum est, Ægyptum cum fœtifer obtegit vnda
Amnis, & excursu regionem oblimat inertem(6),
Credas & Zephyros(7), & sideris incrementum
Phœbei(8), vim ferre vado, Cancrumque potentem
Sole superiecto Nilo dissoluere venas.
Siue quod Etesiæ(9) contra luctantibus vndis
Per campos tumida impellunt septena vagari
Ostia(10): sed veri causas cognosce latentes.

(1) Enarratis rerum principiis, describit orbem terrarum trifariam diuisum, vt scribunt fere omnes, *Plinius* in principio tertii, *Strabo*, *Mela*, *Solinus*, *Capella*, *Orosius*, *Augustinus* capite decimo septimo sextidecimi ciuitatis Dei. *Salustius* autem in Iugurthino asserit, quorundam opinionem fuisse, terram in duas partes diuisam.

(2) Qui & *Melon* dictus est a Latinis, vt ait *Seruius*. Sed & alia plurima fuisse ei nomina apud veteres, refert *Diodorus Siculus*.

(2) Poetæ fere omnes, teste *Camerte*, scribunt Nili originem penitus ignorari. *Lucanus* in 10. *Arcanum natura caput non prodidit vlli*, & quæ sequuntur: & *Tibullus*, *Nile pater, qua non possum te dicere caussa? Aut quibus in terris occuluisse caput.* Autor est *Seneca*, si comprehendi posset, vnde crescere incipiat Nilus, caussæ quoque incrementi inuenirentur.

(3) Præclara hæc insula, & earum, quas Nilus ambit, prope maxima, nomen habet a *Meroe*, Cambysis sorore, vel, vt *Diodorus* ait, matre ibi mortua, cum ad Æthiopas ingressus esset, autore *Strabone*.

(4) Mauritaniam designat inferiorem. Duas enim faciunt Geographi *Mauritianas*: quarum situm tradit *Ptolemæus* cap. primo & secundo libri quarti. Nomen inditum ab incolarum nigredine: Græci enim *Maurum* nigrum dicunt.

(5) Ad inundationem respexit, vel fœtiferum Nili potum. De Nili fœcunditate multa scribunt *Herodotus*, *Diodorus*, *Plinius*, *Mela*, *Solinus*, & *Lucanus* in fine operis. Sed & superius nonnihil ea de re relatum est.

(6) Bene *inertem*, quia nihil gigneret, nisi Nili inundatio esset.

(7) Caussas incrementi Niliaci varie traditas refert *Plutarchus* capite quarto de Placitis Philosophorum. Eandem tractant materiam *Herodotus* in secundo, *Strabo* libro vltimo, *Seneca* quarto Naturalium Quæstion. *Diodorus Siculus*, *Mela* primo, *Solinus* capite quadragesimo quinto, *Marcellinus* vicesimo secundo, *Lucanus* in vltimo: cuius sententiæ astipulatur diuus *Ambrosius* capite decimo quarto de Noe & Arca, *Lucretius* item libro sexto varias caussas refert.

(8) Hoc tradunt *Herodotus*, *Diodorus*, *Plinius* & *Seneca*.

(9) Hæc fuit Thaletis physici sententia: cuius ratio ab *Aristo ele* & *Seneca* reuellitur. De Ethesiis *Aristoteles* a principio libri tertii Meteororum.

(10) De iis lege *Diodorum* libro primo, *Ammianum* libro vicesimo secundo, & *Ptolemaum* capite quinto quarti. Picturam vide eorum tabula tertia Africæ, apud eundem *Plinium* capite decimo quinti, & *Camertem* in Enarrationibus Soliniani Polyhistoris.

Vndarum Oceanus(1) pater est, subterque silentes
Viscera terrarum fluuiosque vndasque ministrat.
Et quantum in nubes altas densatur aquarum,
Fluminaque accipiunt, tantum quo venerat humor
Egeritur, recipitque ingens sua munera Nereus.
Laxior at quanto est, maiorque cuniculus, vnde
Compressi serpunt fluctus: sic vastior auras
Verberat, atque vdis infertur apertior aruis
Impetus, & fractis tumidus fluit amnis habenis.
Quin etiam Austrinis subter trahit æquor ab oris,
Et cæcas deuoluit aquas, tollensque supinus
Cornua Amasiadas(2) interfluit arduus vrbes
Solstitio, nam tristis hiems, qua nascitur, horret(3),
Vnde fit vndanti Nilo vis maior aquarum.
Credere sic fas est: neque enim flagrante negarim
Sole trahi(4), tepidis cum flumina anhela cauernis

Se

Se condunt, tractasque cauis ab hiatibus vndas
Suspendi, fierique palam incrementa per agros.

(1) Poeta nititur physica quadam ratione probare, incrementum Nili fieri ab oceano. Scilicet subministratis ei per subterraneos meatus vndis: atque vt plus, minusue aquarum per cuniculos subministratur, ita incrementa Nili, vel maiora, vel minora, fieri, quoniam non defuerunt, vt apud *Melam* legimus, cuius verba mox asscribam, qui dicerent fluuium circa Antichthonas nasci, cæcoque alueo subter maria in nos rursus emergere. Idcirco dicit, *Quin etiam Austrinis subter trahit æquor ab oris, Et cæcas deuoluit aquas, tollensque supinus.*

(2) Id est, *Ægyptias.* Ab *Amasi* rege Ægypti, cuius meminit *Lucanus* in nono *Plinius* & *Mela* testantur, regnante hoc in Ægypto, viginti millia vrbium fuisse. Hic violentius quam ceteri regnauit, vt ait *Diodorus.* Sepelitur in immensa pyramide, cuius *Herodotus* meminit & *Lucanus*; *Non mihi pyramidum tumulis euulsus Amasis, Atque alii Reges Nilo torrente natabunt?* Ferunt ante Amasim in Ægypto fuisse Reges trecentos & triginta.

(3) Sic *Mela*, cuius locum Poeta mutauit. Quod si est alter orbis, suntque oppositi nobis a meridie Antichthones, ne illud quidem a vero nimium abscesserit, in illis terris ortum amnem, vbi subter maria cæco alueo penetrauerit, in nostris rursus emergere, & hac re solstitio accrescere, quod tum hiems sit, vnde oritur. *Vadianus*, enarrator *Melæ* doctissimus, verum id esse, etiam si in nostro orbe oritur, pro Anaxagora explicat. *Vadiano* nostro alter non est, qui copiosius, eruditius & consideratius ea, quæ ad Nili naturam quoquo modo accedere possunt, tractauerit.

(4) Nonnulli, inquit *Solinus*, affirmant fontem eius qui Phiala vocatur, siderum motibus excitari, extractumque radiis candentibus cælesti igne suspendi, non tamen sine certa legis disciplina, hoc est, lunis cœptantibus. Idem Plinius tradit capite nono quinti.

(1) Addo niues, imbresque loci, quos despicis, illis
Exhorrere iugis, qui summo a vertice fusi,
Currentem augescunt Nilum, cum feruida lampas
Hesperios coquit Æthiopas, Maurosque bilingues (2).

(1) Libuit eruditiss. *Vadiani* nostri, verba asscribere, & quod elegantia sint, & lumen Poetæ versibus inferant, *Sol*, inquit, *ad Cancri tropicum accedens, locum facit imbribus meridianis & affluentiæ aquarum, vt* Aristoteli, Nearcho, Agathargini, Gnidio, *&* Diodoro *cum primis videtur: rursum vero ad Cancrum accedens, niues ex altissimis illis, quæ supra* Mauritaniam *&* Numidiam *sunt, montibus soluens, vt flumina illic accrescant pari ratione efficit, vt* Democritus *asseruit. Fit itaque, vt illic imbribus exortis, hic solutis niuibus, vnda per medias solitudines effluant, & vario flexu tandem corriuent, Nilumque confertiant, vt ad tantam inundationem sufficiat. Crescunt vero sensim, pro vt illinc Sole latius abeunte, crebriores imbres fiunt: hoc vero magis accedente, eo vehementius niues soluuntur. Hoc sole Geminos tenente, fieri potest: quamquam in Cancro primum Ægypto reddantur aquæ. Fluxus enim longissimus est, & perpetuis ambagibus suspenditur. In Leone ergo est abundantissimus, aquis vtrinque ingruentibus. In Virgine decrescit: quod tum sol declinationem citius variat, in Æquatorem imminens, & meridianam plagam, quæ intra tropicum Capricorni est, æstu rursum premens, imbriumque materiam exurens, in Libra enim iam residet, vt* Plinius *scribit.*

(2) Quoniam duplex est Mauritania, vt duplex Æthiopia.

Nec mirere tamen (1), si corpora adusta calore
Vsquam illic non esse niues, nec ab imbribus vllis
Pulsari. dant signa plagam: namque aspice magnum
Atlantem, cui nos olim debere fatemur (2),
Sed male pro meritis Libyes deuectus in oras
Acrisionæus (3) pensauit munera Perseus.
Quippe vbi Gorgoneos affixit in ægide vultus,
Palladio Oceanum linquens, & Dorcadas altas,
Ad Mauros deflexit iter, qua vidit Atlanta (4)
Signantem spatia, & voluentem sidera cæli
Obliquæ autorem Sphæræ, tunc inuidus ille
Vertit in hunc montem, mediis qui surgit arenis (5),
Astriferumque alto propulsat vertice olympum.
Qui quamquam exurat Maurusia Delius arua,
Et nudos calor Autololas (6), sub nubibus atris (7)
Piniferum condit caput, horrescitque videndo.

Nix humeris olli, & glacies dependit ab altis
Cautibus, & largos per concaua saxa fluores
Præcipiti est spectare vado(8), *non ora Atlantis*(9)
Æthiopum diuersa plagæ, dat nomina mons hic
Oceano, Æthiopes illic, & vtrinque videmus
Errantes Mauros(10), *qui olim sensere potentis*
Frena Iubæ(11), *dirique manum tremuere Syphacis*(12).

(1) Respondet tacitæ obiectioni. Posset enim quispiam dicere, quo pacto in Æthiopia niues esse possunt, cum calores illic diuturni sint & vehementes? Ad confutandum autem vtitur similitudine vicinioris nobis loci, scilicet montis Atlantis Mauritaniæ, vbi quoque calores esse ingentes, incolarum color ostendit, qui nigra sunt facie: tamen, vt inferius dicit, in ipso monte sunt niues altissimæ, cum alias regio intolerabili calore afficiatur. Et per hanc occasionem mundi regiones recenset ab Atlante monte, *Pomponium Melam*, qui etiam ab Africæ descriptione auspicatur, vt puto, imitatus.

(2) Scilicet, qui cælum a casu sustinuit. Nota fabula. Fictum idcirco, quoniam Astrologiæ fuit peritus, deque Sphæra primus inter homines disputauit. Locum item fabulæ præbuit, Herculem cælum ab Atlante susceptum sustinuisse, quod Hercules ab Atlante Astrologiam didicerit. Annotat *Seruius*, Atlantem, *Telamonem* latine dici, sicut Nilum *Melonem*, vt parum ante diximus. Fabulæ meminit *Hesiodus*, in Theogonia, cuius versus latine citat doctissimus *Camers* in Solinianis, vt de Hercule carmina *Claudiani*.

(3) Perseus. Persei & Gorgonum fabula exposita est. Dicitur autem *Acrisionaus* ab *Acrisio*, quem inter ludendum Perseus disco inuitus interfecit.

(4) Perseum fuisse in Africa, atque in vertice Atlantis scribunt *Plinius* capite primo quinti, *Solinus* in Libyæ descriptione, & *Ouidius* quarto Transmutationum libro.

(5) Eleganter montem hunc describit, vt *Maro* quoque libro primo, & quarto Æneid. Et *Solinus* ait, *Atlas mons e media arenarum consurgit vastitate.*

(6) *Autololes* Africæ populi, sola pedum pernicitate memorandi. *Silius* in tertio, *Nec non Autololes leuibus gens ignea plantis, Cui sonipes cursu, cui cesserit incitus amnis: Tanta fuga est, certant penna, campumque volatu Cum rapuere, pedum frustra vestigia quæras.* Et *Claudianus*; *Repetunt deserta fugaces Autololes.* Hinc non inelegans prouerbium, *Autololibus fugacior*, de homine mira pedum pernicitate prædito, vel *cuius* (vt inquit *Maro*) *pedibus timor addidit alas*, vt *Camers* adnotauit.

(7) Tacite rationem physicam explicat: quia tantæ est celsitudinis, vt frigidam aeris plagam attingat, repercussioque radiorum solarium, vnde calor gignitur in ea aeris parte, non nimium possit.

(8) Id est, fluuio.

(9) Innuit Æthiopum plagam non esse dissimilem Mauritaniæ, propter calores. Præterea vt Æthiopes nomen dant Oceano, qui Æthiopicus appellatur: ita Atlas facit, vt suo nomine mare quoque Atlanticum appelletur. Sumpsit hæc, vt sequentia omnia de Atlante, ex *Plinio* & *Solino.*

(10) Alia ratio, quod vtrobique Mauritania est. Nam aliqui dicunt Nilum oriri in iugis inferioris Mauritaniæ, qui ibi *Nigris* appelletur.

(11) *Hic vtriusque Mauritaniæ regno potitus est*, ait *Solinus*. *Plinius* idem scribit, adiiciens, studiorum claritate memorabiliorem, quam regno.

(12) *Syphax* Numidiæ Rex, cuius historiam copiose scribunt *Liuius*, *Frontinus*, *Salustius*, *Florus*, *Silius* decimo septimo. Is quoniam ictum cum Romanis fœdus fregerit, & Carthaginensibus adhæserit, victus tandem, & captus a P. Scipione, vita functus, in triumpho ductus est. *Silius* libro vltimo, *Ante Syphax feretro residens, captiua premebat Lumina, & aurata seruabant colla catena.*

(1)*Hunc igitur summo qui vertice nubila pulsat,*
Quis credat non ferre polos, & lambere lunam(2)?
Nocte strepunt nemora(3), *& crebris micat ignibus vmbra,*
Cymbalaque audiri fama est, Faunosque bicornes
Exultare sono, lasciuaque tympana truncis
Pulsari, & Satyros cantu producere noctem.
Sed cum clara dies humentem reppulit vmbram,
Cuncta silent, nullusque locis auditur in illis
Mortalis, solum horror inest & maxima montis
Relligio, siluisque Deos errare sub altis
Plebeios fama est. nam postquam stellifer Atlas
Sustinuitque Iouem, atque humeris fulciuit olympum,
Numina, quæ occuluit, scabrisque recondidit antris,
Seruat adhuc, secumque tenet, neue vllus oberrans

Monti-

Montibus inspiciat Diuos, in luce silendi
Mos illis, sed nocte sonant, arcentque profanos.
Hinc nomen populis, & adhuc memorantur Atlantes
Ambagum immunes somni, gens impia Phœbo.
Quippe vt ab Oceano rutilum crinitus Apollo
Exerit os, rursusque diem componit olympo,
Hunc sequitur diris(5), *& numinis arguit ignes.*

(1) Hinc auspicatur locorum descriptionem.

(2) *Solinus*; *In viciniam lunaris circuli, vltra nubes caput condit.*

(3) Hæc Poeta, vt iam diximus, a *Plinio* mutuauit; lege eius caput primum quinti libri. Similia scribunt *Strabo* libro Geographiæ decimo septimo & *Herodotus* quarto.

(4) Et hæc tradit ipse *Plinius* cap. octauo quinti libri, & prope eadem scribunt *Mela* libro primo; *Solinus*, vbi intimas Libyæ gentes memorat; *Herodotus* libro quarto; *Capella* sexto, & *Arianus*; *Diodorus* autem, quæ de Atlantibus refert, multo ab iis aliena sunt. Lege eum libro quarto.

(5) Dum ipsis est circa verticem: nam tunc ob moram intolerando æstu afficit. Vnde, vt ait *Solinus*, *diris solis exortus excipiunt, diris occasus prosequuntur, vstique torrentis plaga sidere oderunt Deum lucis.*

Aspice qua Hesperidum siluæ tolluntur, & olim
Auricomum nemus, & non veri poma draconis(1).
Namque ibi transfundens sinuosa volumina Tethys(2)
Huic similis tractu est, tortisque exæstuat vndis,
Vnde locum vulgo nacta est sibi fabula mendax.
Respice & infrænes Numidas(3), *fractique Iugurthæ*(4)
Imperium, Syphacisque(5) *vrbes, & regna Micipsæ*(6),
Getulumque genus(7), *Massæsylosque*(8) *furentes,*
Quique fluit tumidus ripis titubantibus Ancon(9).
Nonne vides quantum turres extollat in auras
Tabraca(10)? *Romuleique olim memoranda Catonis*
Vrbs nece(11), *quam parua est? Rathæaque æmula Romæ*(12)
Carthago(13) *vt iacet? & vix noscitur vrbis imago*(14).
At quæ non longo sunt condita mœnia tractu
Thasson(15), *& vndates Syrti pulsante Theenas*(16)
Appellant: vbi torta vadis, conuulsaque vento
Æquora(17) *dant sonitum, refluitque, fluitque repente*
Instabilis natura freti(18), *nunc aurea lambit*
Sidera, & exurgens præteruolat aera fluctus.
Nunc hæret, pressoque illidit gurgite puppes(19)
In breuia, & scopulos, subterque latentia saxa.

(1) Declarat fabulæ veritatem, vt refertur a *Plinio* & *Solino*. Nam *Palephatus* aliter in libro, quem de falsis historiis inscripsit, vt libro primo retuli. Fabulam scribunt *Diodorus* in quarto, *Lactantius* interpres secundo commentario, *Seruius* in quarto Æneid. super illud, *Hesperidum templi custos.*

(2) *Solinus* de hortis Hesperidum, & peruigili dracone, *ne fama licentia*, inquit, *vulneretur fides, & ratio hac est: flexuoso meatu æstuarium e mari fertur, adeo sinuosis lateribus tortuosum, vt visentibus procul lapsus anguineos fracta vertigine mentiatur. Ita quod hortos appellauere circundat. Vnde pomorum custodem interpretantes, struxerunt iter ad mendacium fabulandi.*

(3) *Strabo* autor est libro Geographiæ vltimo, Numidas ante regem Masinissam a communibus hominum moribus exulasse. Vel dixit *infranes*, respiciens ad Carthaginem Romæ æmulam. Sunt & aliæ gentes Nomades appellatæ, ob consimilem nominis caussam, quam tradit *Plinius*.

(4) *In* hoc *fuit*, inquit Florus, *quod post Hannibalem timeretur. Quippe Rex callidissimus, populum Romanum armis inclytum, & inuictum opibus aggressus est: & citra spem omnium, fortuna cessit, vt Rex fraude præcipuus, fraude caperetur.* De bello contra Iugurtham gesto, habes *Salustium*: meminit *Plutarchus* in vitis Marii & Syllæ, item *Frontinus*, *Eutropius*, *Orosius*, *Eusebius*.

(5) Cuius iam memini, sed minutius fortasse quam adnotari debeat, mediam huius vocis syllabam esse ancipitem. Nam superius exemplo *Iuuenalis* extendit, hic breuem protulit, vt *Claudianus*: *compulimus durum Syphacem.*

(6) Filius hic fuit Regis Massiliorum Masinissæ, qui octuagesimo sexto anno filium procreauit, autores sunt *Plinius*, *Val. Maximus*, *Solinus*.

(7) Sub Atlante meridiem versus Getuli sunt, gens maxima Athenodoro Garthea.

Sub Augusto a L. Cosso, qui *Getulicus* est cognominatus domiti, scribit *Florus*.

(8) Hanc gentem extinctam esse *Plinius* autor est. Furentes dicit, propter crebra bella, in quæ fuit prona, quibus & tandem attenuata & protrita est.

(9) *Inter* Icosium *&* Vtisiam *Numidiæ vrbes* Ancus *&* Nabar *effluunt*, inquit *Mela*.

(10) Minoris Africæ oppidum eodem autore *Mela*. Silio *Sabatra*, aliis *Tabatra*: quod minime mirum est. Barbara enim vocabula, vt admonent *Hermolaus* & *Vadianus*, non semper eodem sono vtraque lingua efferri consueuerunt.

(11) *Vtica*, quæ, vt *Strabo* ait, facile prima hoc littore habita est secundum Carthaginem. Nam diruta ea, metropolis fuit receptaculum Romanorum ad res in Libya gerendas, fato Catonis insignis, vt inquit *Solinus*, de cuius interitu lege *Gellium* capite decimo octauo decimi quinti, *Lactantium* eodem capite de falsa sapientia, *Augustinum* libro primo Ciuitatis Dei. *Valer. Maximum* in tertio, *Ciceronem* primo Officiorum & Tuscul. quæstionum. Laudes huius *Catonis* scribunt præter supradictos, *Liuius*, *Plinius*, *Plutarchus*, *Hirtius*, *Seneca*, *Lucanus*, *Horatius*, ceteri.

(12) Id est, *Troiana*, a monte, qui in Troia est, vt diximus.

(13) Huius situm, magnitudinem ac potentiam scribit *Strabo* libro vltimo. Quando item, & a quibus, & quo astu condita est, docet *Iustinus* libro 18. Idque canunt *Maro*, & *Silius*, vterque libro primo.

(14) Sic legendum ex emendato exemplari, pro eo, *& vix vrbis continet vmbram*, vt editio vulgata habet. Fuit autem pluries a diuersis restituta, sed non ad pristinum splendorem. *Strabo* diuo Cæsari instaurationem eius asscribit, alii aliis.

(15) Retuli libro tertio huius situm insulæ, vino suo quod *Thasium* dictum est, celebris *Plinio*.

(16) Sic *Ptolemæo*, non *Theana*. Syrti ἀπὸ τοῦ σύρειν, id est, a *trahendo*: quoniam fluctus ita trahit aquas, vt in littore sicca arena relinquatur aliquando. Sunt autem duæ Syrtes, maior, & minor, de quibus *Lucanus* in nono, *Silius* in fine tertii, *Salustius* in Iugurthino, *Mela* libro primo, *Solinus* in commemoratione Africæ, *Plinius* libro quinto, *Strabo* libro vltimo.

(17) Idem scribit *Salustius*. *Plinius* tamen, quo cum *Mela* & *Polybius* conueniunt, æstum Syrtium cælo magis quam tempestatibus tribuit. *Solinus* Syrtes inaccessas vadosum & reciprocum mare efficere ait. Reliqua apud autores iam citatos. Libuit adscribere, quod a *Camerte* obseruatum est. Ex Syrtium natura, & nauigandi illac difficultate prouerbiali figura a *Lucano* dictum, *Syrtes audax sperat sibi cedere virtus*, in rem arduam & factu difficillimam dici consueuit. Rursus cum ingens periculum euaserimus, consimili figura dicimus, *Traiectæ syrtes*. Vtitur hac *Propertius* libro tertio.

(18) Syrtes intelligit.

(19) *Polybius* lib. primi Punici belli secundo, C. Seruilium, & Gn. Sempronium iuxta Memningen Lotophagorum insulam classe in vado hæsisse scribit, magno periculo: propterea, quod eam maris fluxus in arido destituisset: mox vero ab vnda redeunte sublatam, eosque hoc modo periculum euasisse.

Sed quæ lata palus procul est(1) *a littore Syrtis,*
Edidit armatam iam primum Pallada(2) *terris,*
Vnde suum cognomen habet Tritonis ab vnda.
Quare vt natalis lux(3) *sit celerrima sacri*
Virginei, trepidant cœtus, ludicraque magnæ
Indigenæ (vt fama est) celebrantes festa Mineruæ,
Et plaudunt turbæ, & campo salit innuba pubes.
Hinc Oea, Cinyphs vagus, deinde altera Leptis,
Lotophagumque genus(4), *Cyrenarumque coloni*(5)
Fratribus & nunquam delebilis ara Philenis(6).

(1) Alii aliis in locis paludem hanc statuerunt, vt *Plinius* obseruauit.

(2) *Silius* libro tertio; *Hinc qui stagna colunt Tritonidos alta paludis. Qua virgo (vt fama est) bellatrix inclita lympha, Inuento primam Libyen perfudit oliuo.* Et abunde inter cetera superius dictum est, quod ad illam primum apparuisse Palladem vetustas credidit. Quanquam sint aliæ nominis caussæ, itidem a nobis relatæ.

(3) Idem scribit *Mela* libro primo. *Hinc Oea, Cinyphs vagus, deinde altera Leptis. Solinus* inquit, *Achæi Tripolim lingua sua signant de trium vrbium numero, Oea, Taphra, Leptis magna*, secundum lectionem *Vadiani. Camers* enim *Hermolai* censuram secutus, reposuit *Taphra, Abrotani, Leptis magna*. Non it tamen infitias, esse in Africa vrbem, quæ *Oea* dicta est, per *œ* diphtongum: quoniam per *æ*, Colchica vrbs est, ex qua Circen *Æeam* cognominant, vt diximus alibi. Poeta autem *Mela* verba protulit, nam is ait, *Vltra est Oea oppidum, & Cinyphs fluuius per vberrima arua decidens: tum Leptis altera.* Duo namque sunt eiusdem appellationis oppida in Africa, vtraque ad Syrtes posita, de quibus *Melam* lege, & illic *Vadianum*.

(4) De horum situ inter autores non conuenit. Lege eundem *Vadianum*. Nomen populo dedit *Lotos* arbor suauissimi fructus, de qua plura *Plinius*, *Theophrastus*, & *Dioscorides*: & græco prouerbio locum, Latine, *Lotum comedisti*.

(5) Dixi-

(5) Diximus Cyreniacam regionem vocatam *Pentapolim*, a numero ciuitatum, quæ in ea continentur, supra nominatarum. Percelebris famæ olim fuit regio: quod viros rebus magnis idoneos aluerit. Omnium autem Cyrene clarissima, quæ nomen etiam circumiacenti regioni dedit. Reliqua copiose tradunt clarissimi illi duo enarratores, alter *Melæ*, alter *Solini*.

(6) Phileni fratres a Carthaginensibus missi contra Cyrenaicos, viui sepulti sunt, & se vitamque suam reipublicæ condonauerunt. Vnde eo in loco fratribus a Carthaginensibus consecratæ, & priuati honores domi instituti. Historiæ meminit *Valerius* & *Salustius* in Iugurth.

Nec procul, o nutrix, magni delubra Tonantis
Aspice, quæ steterant olim, qua paupere templo(1)
Corniger a nudis colitur Nasamonibus Ammon.
Hasbytæ(2) *vicina tenent, oramque subinde*
Contigui Garamantes arant, qui nulla putarunt
Connubia, exortes tædæ, nec fœdera norunt,
Sed passim qua sæua trahit, retrahitque cupido,
Exercent Venerem, communemque itur in vsum(3).
Verum vt cuncta scias(4), *retro quæ surgit ad auras*
Vrbs antiqua potens, & quæ Cornelia castra(5)
Respicit, & Libycum portu procumbit in æquor(6).
Diua, inquam, quis sceptra tenet? tunc illa vicissim
Sic ait: Infidis Rex hic ferus(7) *imperat Afris,*
Hæc Thunex(8) *olim, dein nomine dicta Thynissa est.*
Iamque erit ille dies(9), *cum trans freta tendet Iberus*
Miles, & armata Libycas rate perleget vndas,
Diripietque vrbes, populisque immanibus Vzan(10),
Hispanamque aciem, & gentes mirabitur actas,
Exitio Libyes, & fracto Rege Thynissæ
Perget Adyrmachidum cum Rex Vaccæus(10) *in oram,*
Arctaque barbaricis imponet vincla Alitambis.

(1) Sequitur *Lucanum* qui ita etiam de Ammone Ioue cecinit in nono. Vnde *Politianus* Domitium Insanis Poetæ notat interpretem, quod templum Ammonis pauperrimum inter magnificentissima orbis terrarum ædificia connumerarit, capite quinquagesimo secundo primæ Miscellan. Centuriæ.

(2) Sic *Plinio*, & *Herodoto*, *Dionysio Asbystæ*. *Hermolaum* lege de hoc nomine differentem.

(3) Idem scribunt *Mela* libro primo, *Solinus* in Æthiopiæ descriptione, *Plinius* libro quinto, *Lactantius* tertio, Aristoteles capite secundo secundi Politicorum, diuus *Hieronymus* aduersus Iouinianum. Sunt & aliæ gentes matrimoniorum expertes, quas tetigit apud Solinum *Camers*.

(4) De industria crediderim hoc a Poeta factum, quasi quod Minerua oblita fuerit recensere de Thynissa oppido. *Tunis* veteres, de quo *Polybius* recentiores *Thynissam*, *Tunctum*, item *Tunicium* alii vocant, vt retuli in scholiis in immanitate *Pontani*.

(5) Quoniam *Cornelius Balbus* eam regionem, vt superius tetigi, armis Romanis subegit.

(6) In sinum Carthaginensem.

(7) Intelligit Regem Tunisæ, sic nunc appellant, quocum Hispaniarum Rex *Ferdinandus*, *Caroli* Quinti auus maternus, ingentia gessit bella. Est is hodie, vt aliæ pleræque regiæ in Africa ciuitates, *Carolo*, ceu Hispanorum Regi, tributarius.

(8) Sic etiam appellatur ab *Appiano*, *Marcellino*.

(9) Vaticinio rei euentus respondit.

(10) Id est, *Hispanus*. *Vaccæi* enim sunt populi Hispaniæ, quorum *Tyde* vrbs, cuius *Silius* meminit, hodie *Tude*, vt ait *Volaterranus*. *Vaccæorum* fit mentio apud *Diodorum Siculum* libro sexto.

Dixit, & Ægypti flexit sua lumina terris(1).
Monstrat & Arsinoen(2), *& centeno cardine Thebas*(3),
Spectantemque alti cataractam Elephantida(4) *Nili,*
Bubastin(5), *Memphimq; sacram*(6), *Argolicamque Canopum*(7),
Atque Sayn(8), *vigilemque Pharon*(9), *iam littus Abydi*(10),
Memnoniasque vrbes(11), *Ptolemæorumque superbum*
Imperium(12), *antiqui cantataque mœnia Lagi*(12),
Incertique omnes ostentat Osiridis vrnas(13),
Isæumque Serapin(14), *& Idaliam Momemphim*(14),
Sistraque(15) *latrantis miratur Anubidis*(16) *ærea,*

Quæque sub imperio tenuit regnator Amasis(17),
Et Meroen(18),*bifidumque amnem*(19),*extremamq; Syenem*(20).

(1) Huius situm, formam, magnitudinem, incolarumque mores, copiose scribunt *Herodotus*, *Strabo*, *Diodorus*: ex quibus colligimus, non fuisse olim eos Ægypti terminos, qui modo sunt. Hæc plura quam alia omnis regio mirabilia habet: quorum præter eos qui supra meminere, *Iustinus*, *Eusebius*, ceteri. Nomen terræ inditum dicunt ab *Ægypto* Beli filio. Huius fertilitas etiam inter angustos limites respondet Libyæ & Syriæ, quas vtrinque vicinas habet: in Adagiumque abiit, *Sulcus Ægypti Libyæ arenas non curat*, refert *Vadianus*.

(2) Ptolemæorum ædificium, vt Berenice ex feminis.

(3) Iuuenalis, *Atque vetus Thebæ centum iacet obruta portis*. Destructa quondam a Cambyse, ab Osiri condita. Totam fuisse pensilem tradit *Plinius*. Porro *Stephanus* docet, nouem vrbes fuisse, quæ *Thebæ* dictæ sunt. Ægypti Theben. *Cato* est autor hanc vicos habuisse ad tria millia, portas centum, vnde *Hecatopylos* Homero, cuius versus refert *Strabo* libro vltimo.

(4) Quoniam apud Elephantidem oppidum cadit Nilus. Sunt autem in Nilo, autore *Diodoro* cataractæ plures.

(5) In hac Dianæ templum, quam *Bubastin* nominant, clarissimum fuit; meminit *Herodotus*.

(6) Propter Apidis cultum. Hodie *Alcayrum* dici, & regiam Sultani esse putant.

(7) Propter Menelai gubernatorem, illic, vt diximus, sepultum.

(8) A qua Saytani *Herodoto*.

(9) Quod nocturnis ignibus flagrat in nautarum salutem. Lege *Marcellinum* lib. 22 post *Plinium* & *Solinum*.

(10) Regionem & territorium, vt ita dicam; multa de hac vrbe *Strabo*, *Plinius*.

(11) Quæ Memnonis regis Imperio subiectæ erant, vt Abydos ipsa, autor *Solinus*.

(12) Indicat Alexandriam, & quidquid sub Ptolemæorum imperio fuit. De vrbe Alexandria tot ab historicis relata, vt nemo fere sit, qui non eius excellentiam plene norit. Primus Ptolemæus apud Alexandrum maxima fuit autoritate, Lagi filius: mortuo Alexandro, Ægypto, Africæ & parti Arabiæ imperauit. Huius filius fuit Ptolemæus Philadelphus, Stratonis Philosophi discipulus, qui mirabilem illam bibliothecam condidit. Quicunque autem Alexandriæ & Ægypto regnauerunt, Ptolemæi sunt appellati. Durauit eorum regnum vsque ad Ptolemæum Dionysium, qui vt Dictatori Cæsari gratificaretur, caput Pompeio abscidit, ideoque dicit, *Antiqui cantataque mœnia Lagi*. Respiciens ad originem Ptolemæorum, qui a *Lago* deriuantur, cuius meminit *Lucanus* in quinto: vbi inuehitur in Ptolemæum ingratum Pompeio, quem iussit interfici, quanquam esset eius beneficio in regno confirmatus. Alexandro magno Ptolemæus Lagi militis gregarii filius successit in regno Ægypti, a quo reliqui Ptolemæi, vt iam dictum est, deducti sunt. Horum texit seriem *Strabo* libro geographiæ decimo septimo.

(13) Osiris cum a Typhone fratre dilaniatus esset, inuenta eius frusta Io eius vxor occulte variis in locis sepeliuit, ne scilicet a Typhone iterum eruerentur: & idcirco dixit, *omnes vrnas incerti Osiridis*. Hanc rem diffusius narrat *Diodorus Siculus* in primo.

(14) Ab Iside dictum. De quo multa apud *Eusebium* de præparatione Euangelica. *Lactantius* sentit eundem esse Osirim, qui & Serapis, sed mortuo Osiri Serapidis illi appellationem tributam, sic & Romulo post mortem Quirino nomen fuisse. Intelligit autem templum Serapis, seu Apis.

(14) Ciuitatem Ægypti, in qua ædes erat Veneri sacra, meminit huius vrbis *Herodotus* in Euterpe. *Strabo* autem dicit, *Momemphitæ Venerem colunt, & sacram Vaccam alunt, quemadmodum Memphitæ Apin*.

(15) Erant & argentea & aurea, teste *Apuleio*.

(16) Sic & a *Propertio*; *Ausa Ioui nostro latrantem opponere Anubim*. Maro *Latratorem* appellat, vt diximus. Hunc capite canino fingunt Ægyptii, custodem esse Isæi corporis ac Osiridis, Iuuenalis *derisorem plangentis* populi vocat satira sexta, quod in sacris Osiridis lamentabantur in principio, deinde quasi repertum producebant, mærorem que in gaudium vertebant.

(17) De hoc plura *Diodorus*, & *Herodotus*, quos vbi legeris, cognosces hunc felicissimum fuisse, diximus pauca de eo pro breuitate instituta.

(18) Et paulo ante huius mentio facta est Insulæ.

(19) Id est, *Nilum*, qui in duas partes apud Meroen diuiditur, altera ex parte *Astaboras*, altera *Astapus* dictus est. Vbi rursus coit, ibi nomen hoc capit, autor est *Mela*.

(20) Intellige quantum ad Ægypti terminos pertinet. Nam *Solinus* inquit, *ditionis Ægyptiæ esse incipit a Syene*, loquens de Nilo: extremam ergo, scilicet vrbium Ægypti.

Mox Arabas(1), *Syriamque docet, claramque Sophenen,*
Sidonemque(2), *Palæstinamque*(3), *& regna Seleuci*(4),
Et septem duplici regionem flumine monstrat(5).
Hac ait Euphrates(6), *piger hac de vertice*(7) *Tigris*
Labitur(8) *Armenio*(7), *sed mox cum flumine Medos*
Abluit, augescit cursum(9), *veloxque sub ima*

Mergi-

Mergitur, & vasto frangit sua cornua Tauro(9).
Inde Semiramiam ex alto Babylona(10) recenset.
Chaldæumque genus, Dariique(12) inuia(11) regna.
Inde tuas Carmane(12) plagas, portusque remensa est(13)
Oceano in magno, & Gangem memorauit & Indum.

(1) Arabia enim post Pelusiacum ostium Nili incipit, ad mare rubrum pertinens. Syria autem introrsus tenet littora terrasque. Hæc in multas diuiditur regiones. Nam in ea est, inquit *Mela*, & Mesopotamia & Damascene, & Adiabene, & Babylonia, & Iudæa, & Sophene.

(2) Id est, *Phœnicem*, in qua vrbs *Sidon* maritimarum vrbium antequam a Persis caperetur maxima, vt autor est *Mela*. Ab ea *Sidonia* Dido dicitur, & *Sidonias ostentat opes* dixit.

(3) Quæ Sophenæ, quæ Syriæ pars est, iungitur. Illa a *Palæstin* olim illic metropoli nomen habet. Vnde *Palæstini*, qui iidem cum his sunt, quos sacra historia *Philistim* & *Philistinos* nominat, de quibus in libris Basileon fit mentio.

(4) Id est, Antiochia. *Pomponius*. A sinu ingenti Phœnicis *reliqua pars Syria incipit, cui* Antiochiæ *cognomen additur, & in ora eius vrbes Seleucia, Paltos, Beritos, Laodicea, Arados.*

(5) Id est, *Mesopotamiam*: quam vocem interpres Dionysii apposite transtulit in latinum *Medamnem*, quasi *medifluuiam*. Quod medias has terras amnes flumine cingunt, scilicet *Euphrates* & *Tigris*, *mesos* medius, *potamos* fluuius dicitur.

(6) *Moses* cap. 2 Geneseos, *Iosephus* eod. cap. primi Antiquitatum, scribunt hæc flumina ex Paradiso effluere, vt & *Phison*, id est, Gangem, & *Geon*, hoc est, Nilum. Quod nonnullis non aliter verum esse videtur quam allegorice. Contra diuus *Augustinus* sentit, diluens quæ in contrarium adduci solent. Diuus *Hieronymus* interpretatur Euphratem frugiferum, siue crescentem. Astipulatur sacer *Ambrosius* capite tertio eius libri, quem de Paradiso inscripsit.

(7) Vt *Solinus* scribit, *Tigris in Armenia maioris regione caput tollit, miro quam lucido conspicuoque fonte in loco edito*, vnde dixit, *vertice*. *Plinius* tamen in planitie oriri dicit, vnde *Camers* censet apud *Solinum* legendum, *haud edito loco*.

(8) Siquidem eodem autore, primum pigre fluit, nec cum suo nomine. At cum fines Medorum inuectus est, *Tigris* statim dicitur, nomine indito a velocitate. Ita enim, inquit *Plinius* & *Solinus*, appellant Medi sagittam, vt dictum est superius.

(9) Sic *Plinius*, a quo Poeta hunc locum sumpsit, de Tigri loquens, *Transuectusque*, ait, *occurrente Tauro in specu mergitur, subterque lapsus a latere altero eius erupit*. Hoc ipsum *Solinus*, D. *Augustinus*, & alii plures tradunt non solum de Tigri, sed ipso quoque Euphrate: quem maior etiam fundit Armenia, reste *Solino*. Sunt qui vnum vtrique flumini fontem dant, vt *Moses*, *Boetius*, *Lucanus*.

(10) A Semiramide conditam, quondam Chaldæorum caput, qui, vt inquit *Diodorus*, Babyloniorum sunt antiquissimi. Sunt autem & ipsi Mesopotamii. Chaldæos Deo similes, *Dionysius* ait, quod iactabant se prædicere futura cum ex astris, tum aliis rebus plurimis. Id autem non nisi Dei, vel Deo pleni proprium esse, nostrates Theologi comprobant, dicit *Camers*.

(11) Inaccessa.

(12) Regis Persarum notissimi, cuius in primo meminit quoque Poeta.

(12) Nam vltra Persidem Carmania est, maioris Asiæ regio. Diximus libro primo de duplici Carmania.

(13) Recensendo scilicet vsque ad Gangem & Indum flumina Indiæ.

(1) Hinc alias vrbes, populosque, & Bactra veneno
Exarmata docet(2), Parthosque in Marte fugaces(3),
Hyrcanumque fretum, & Scythicos mirata recessus(4)
Ostendit, Tanaim ingentem(5), qui diuidit alueo
Europam, atque Asiam(6), & mundum discriminat vnda.
Et nilo par nomen habet(7), nec desinit illic,
Sed totam Armeniam(8), Ciliciasque(9), antrumque canebat
Corycium(10), Phrygiosque lares(11), & Pergama Troiæ,
Humentemque Idam(12), & pelagus, cur inde feratur
Ægæum in præceps(13), nullasue reciprocet vndas(14).

(1) Id est, ab India recedens, incipit narrare mediterraneas, vt ita dicam, plagas.

(2) Quoniam Bactriani sagittas veneno inficere consueuerunt, vt Parthi, Medi, & ceteri Asiatici populi.

(3) Proprium Parthorum epithetum.

(4) Vt plurimum enim Scythæ montes inhabitant inaccessibiles.

(5) *Strabo* incertæ ait esse originis. Vero tamen simillimum est, ex Riphæis descendere, qui immanibus iugis Arcton prospiciunt. De hoc vide elegans, vt omnia, scholium *Vadiani* apud *Melam* iuxta primi finem.

(6) *Dionysius*, Europam Asiæ Tanais disiungit ab oris.

(7) Quia

(7) Quia, vt Nilus in meridiana plaga, Africam ab Asia diuidit, sic etiam Tanais in septentrionali Asiam ab Europa disiungit.

(8) Quæ in maiorem & minorem diuiditur Armeniam.

(9) Quibus Cilices finibus terminentur, docet *Ptolemæus* in quinto, & prima tabul. Asiæ. Cilices tum mendacii tum furacitatis nomine male audiuerunt, vt adagium inde natum admonet. Hoc nomine nunc vulgo notari Traiectinos refert *Erasmus*.

(10) In quo optimus crocus nascitur, teste *Strabone*. Hunc specum copiose describit *Mela*. Meminit *Lucanus* in tertio & octauo. Est & eius nominis specus in Parnasso monte, de quo *Herodotus*, *Strabo*, *Statius*, ceteri.

(11) Phrygum sedes, quarum tutelares dii Penates existimantur, eosdem & Lares vocabant, teste *Parrhasio*. Sino, deos Penates testatur apud *Maronem* in secundo, ibi, *Vos aeterni ignes*. Phrygum regio amplissima est, diuiditurque in maiorem & minorem, estque frequens pluribus vicis quam vrbibus. Phryges cum ceteris de vetustate contendunt, autores habes *Plinium*, *Ptolemæum*, *Curtium*, & *Eusebium* de Præparatione Euangelica. Sortita est autem regio nomen a Phrygio oppido Macedoniæ, siue Brygio, vt gentili Macedonum lingua nominatur. Vnde colonos aiunt profectos in Phrygiam. Alii a Phryxo, quasi Phryxios, literarum immutatione: quod is illuc primum delatus ab ariete fuerit.

(12) Ex *Ida* enim *Homerus* tradit multa oriri flumina.

(13) Hoc est, semper deorsum tendat Gades versus.

(14) Instar ceterorum marium. Ægæum enim mare semper ad Oceanum tendit, & nunquam reciprocatur: & idcirco nonnulli crediderunt, omnium marium, etiam ipsius oceani Mæotim paludem parentem esse, vnde omnia maria originem haberent, autor est *Dionysius*.

(1)Iam Thracum montes oculis, & Achaica lustrat
Mœnia(2), iam centum magnæ canit oppida(4) Cretæ(3).
Mox Italos monstrat fines(5), venturaque pandit
Bella per Ausonias terras(6), cum turbidus alueo
Eridanus(7) fluet, & spumabit sanguine littus,
Hinc Pyrenæas alpes(8), Gallosque frementes
Laudat, & Hispano fecit sibi littore finem.

(1) Nunc Europam prosequitur, in qua parum immoratur, ac tanquam a notioribus pedem retraxit. Montes autem sunt notissimi poetarum cantu, *Hæmus*, *Rhodope*, *Orbelus*. De Thracum moribus lege *Solinum* post *Herodotum* & *Melam*.

(2) Achaiæ vrbes, *Pisas*, *Elidem*, ceteræque, quarum Geographi meminere.

(3) Apud *Appianum* legimus, Insularum quasdam singulariter *magnas*, quasdam *minores* a Græcis dictas. Sunt autem magnæ, *Cyprus*, *Creta*, *Rhodus*, *Eubœa*, *Sicilia*, *Sardinia*, *Cyrnos*. Reliquæ ab his comparatione quadam minores nuncupantur. Vel dicit *magnæ*, propter mira plurima, quæ in ea facta traduntur, quorum meminit *Solinus* præcipue.

(4) Inde *Hecatopolis* cognominata. *Maro* de Cretensibus, *Centum vrbes habitant magnas*. Ouidius, *Non hoc, quæ centum sustinet vrbes Quamuis sit mendax Creta negare potest*. Nam inter alia vitia, mendacium fuisse peculiare vel diui *Pauli* testimonium probat ob Epimenidis versiculum ab eo citatum in epistola ad Titum. Refert *Erasmus* aliquot prouerbia de Cretensibus vsurpata, quorum legislator multa contra morum honestatem sanciuit, quæ notauit *Aristoteles* lib. Politic. 2.

(5) Intuere primam tabulam Europæ sextam *Ptolemæi*, vt videre Italiam videaris: mox limites inquire: tum qui sit Apennini procursus obserua. Inde insignia oppida, fluminaque, vt vltra citraque iacent, visu sequere eo modo, quo tradit *Mela*. Sic admonet *Vadianus*.

(6) Prognosticon futurorum bellorum Cæsaris *Maximiliani*, & Gallorum ac Venetorum, quæ postea contigere. Italiæ populos, vrbesque *Plinius* late describit, *Silius* in 8. *Maro* octauo item & decimo, *Strabo* aliquot libris, *Mela*, *Solinus*, item ceteri.

(7) Scribit *Appianus*, Eridanum & Rhodanum flumina paruo inter se spatio caput exerere. *Ex his*, inquit, *alter per Celtas, qui supra Alpes incolunt, in Tyrrhenum mare diffunditur, alter vero intra Alpes supra Ionium sinum elapsus, pro Eridano Padi nomen assumit*.

(8) Pyrenæo Hispaniæ, Galliæque disterminantur promontoriis in duo diuersa maria proiectis. De Pyrenæis montibus plura scribit, vt alibi indicauimus, *Silius* in tertio, quamuis fabulose: tamen, vt ait vere *Camers*, eleganter. Item *Strabo*, *Mela*, ceterique. Hispaniæ laudes pete a *Cælio Rhodigino*: qui & de Gallorum moribus nonnulla scite recollegit libro antiquarum lectionum decimo.

Et iam desierat, cum sic ego talia contra:
Omnia percepi, felix Dea, tu modo regna
Norica(1), Germanosque meos, patriamque(2) recense(3).
Annuit, & breuiter sic talibus orsa capessit.

(1)Et

(1) Et rerum scriptores, & Geographi non conueniunt in Noricorum descriptione. Constat quoque Noricam regionem olim non fuisse, vbi nunc sita est. Quorundam sententia est quos Poeta sequitur, eos esse *Noricos*, quos hodie *Bauaros* appellamus. De Noricis diligenter, vt omnia de Germanicis rebus, scripsit *Irenicus* libro primo.

(2) Sentit, vt puto, *Heidelbergum*, & loca Palatini ad Rhenum.

(3) Hoc est, *ab alto ostende*. Hic ergo sumpta occasione, diffusiore stilo Germaniæ descriptionem prosequitur.

Postquam Parrhasias(1) amor est nunc ire per vrbes(1),
Germanumque solum, & populos lustrare potentes(2),
Incipiam(3). Gelidis qua Rhætia(4) diuidit Arcto
Montibus(5) Hesperiam, niuibusque ingentibus horret,
Clauditur externis nunquam violabile regnum
Gentibus, atque vltra Germania panditur Alpes(6).
At qua Sol oriens spargit sua lumina Titan,
Istula(7) Sarmaticos(8) fines discriminat amnis
Cimbrica naufragum qua porrigit Amphitrite(9)
Littus, in extremo finitur margine tellus.

(1) Id est, *Arcto Vrsæ expositas*.

(2) Hoc est, gentes insignium virium, animoque ad arma cruoremque prompto. Caussam refert *Aristoteles* in Problematis.

(3) Incipit a terminis Germaniæ, cuius diuisionem & situm *Irenicus* late tradidit, optimorum autorum fidem secutus.

(4) Huius pars *Engedini* hodie dicti, supraque eos in Rhenum vergentes *Curienses*, a *Curia* vetustissimo oppido: quique in *vallem Velinam*, & *Larium lacum* vergunt, bellicosissimi, & Heluetiis transrhenanis fœderati, in ortum *VValgauii*, Algauii, & pars Atesini, fortes & ipsi, & ad arma promptissimi Ducum Austriæ, autor *Vadianus*. Enarrator *Solini* cap. 34 scribit ex veteribus Geographis ac Historicis, non exacte deprehendi, quinam nostro tempore Rhæti sint. Plura de Rhætis recollegit *Irenicus* cap. 24 primi Germaniæ enarratæ.

(5) Iuga *Rhæticonis* altissimi in Rhætiis montibus intelligit, cuius *Mela* meminit. Sunt autem varia iugorum nomina, neque continua, neque paris altitudinis: inter quæ etiamnum vallis vetusti nominis reliquias seruat *Pretikevv* dicta, *p*, litera addita, vt facile, corrumpuntur vocabula: alias *Rethikevv*, hoc est, *Rhætico*, teste *Vadiano*.

(6) Quos *Silius*, quo inter latinos poetas, eodem iudice *Vadiano*, nullus vberius elegantiusque scripsit de Alpibus libro tertio. *Clausas nubibus rupes, suppostaque cælo Saxa vocat.*

(7) *Mira*, inquit *Vadianus*, *nominis variatio, nam* Visula, Iustula, Iustilla, Istula, Vistula *vocatur*. Huius ortum & exitum retulit *Syluius* in descriptione Borussiæ, seu, vt nunc dicitur, Prussiæ, & *Celtes* noster vltima elegia primi Amorum.

(8) Polonicos. Sarmatiæ namque iusta pars hodie Polonia, dicta a planitie videlicet terræ, quam ipsi *Pole* etiamnum vocant. Testis est *Vadianus*.

(9) Mare scilicet, siue sinus, qui *Codanus* dicitur, refertus insulis, quarum crebris anfractibus vadosus fit, & nautis infestissimus, propter creberrima naufragia. Quod & Poeta indicat, dicens, *in naufragum littus*. De Amphitrite Neptuni fabulosa *Hyginus* prosequitur.

(1)Vltima ad occasum veteres confinia Belgæ(2)
Sidonio posuere solo(3), Morinosque iacentes(4)
Aspice, & externis calcatum nauibus æquor.
Eoas & opes Iccæi ad littora portus(5),
Et vetitum iam nomen aquis(6), vbi vidimus olim
Centum Gesoracum subeuntia carbasa littus(7),
Nunc alio translatus honos, nec defuit ausis
Vis Superum(8), sed longe absint primordia rerum(9).

(1) Vltima confinia occasum versus dederunt Belgæ. Intellige, quod ipsi diuidebant Galliam a Germanis inclusiue, vt ita dicam: tamen quoniam *Ptolemæo* Belgæ Germani populi sunt, & ipse in Belgicam superiorem & inferiorem facit Germaniam, bene incipit Poeta a *Morinis*, hoc est: ab vltimis ex eo latere Germanorum populis.

(2) Referendum puto ad vetustatem gentis, non ad terminos; quia Germaniæ terminum antiquum Rhenus dabat. Vnde *Ligurinus*, poeta Germanus, vt *Leonardus Pricardus* testatur in epistola ad *Hieronymum Busleidium*, veteres fere omnes secutus, Rhenum iuxta Wormatiam Gallos & Germanos separare dixit, *VVormatiamque petit, medio vbi gurgite Rhenus Gallica Germanis separauit rura colonis*. Et quamuis Belgas plerique scriptorum nomine donent Gallorum: constat tamen origine Germanos esse, & in nomen Germanicum abiuisse. Qua de re Auunculus noster in Germania, *Peutinger* in conuiuio, & nouissime omnium late dis-

seruit *Irenicus* cap. 18. & 19 primi Germaniæ Exegeseos.

(3) Hoc est, *Germanico Imperio*, a Sidone rege, veterum Sueuorum: cuius meminit *Tacitus*, & si recte memini *Cæsar* etiam nouo deducto epitheto. Nam si Græci ac Latini ab Inacho Inachios, a Pelope Peloponesum, ab Hespero rege Hesperiam, ab Oenotro Oenotriam, Italiam appellauerunt; cur aliis quoque gentibus non liceat a præstantissimis Regibus regiones suas nominare? Hoc a Poeta neque infeliciter tentatum in hoc opere video, hic & alibi, cum dixit, *Vacionæosque nepotes*, intelligens *Noricos*, seu *Noricios*, a *Vacione* Rege Norici.

(4) Littorales enim populi sunt. Maro, *Extremique hominum Morini*. Vel *iacentes* dixit, respiciens ad fortunam Brugarum. Oppidum enim in Morinis situm est, quod olim florens fuit, nunc iacere videtur, & depressum esse.

(5) *Ptolemæus*, & *Cæsar* pluribus huius meminit. Est in littore Morinorum commodissimum præbens in Britanniam traiectum, inquit *Cæsar*.

(6) Id est, vetita fama & sublata penitus: cum alio sit emporii locus translatus.

(7) Pro *Gesoriacum*, versus necessitate. Hodie *Calesium*, alii arcem *Slusæ* vocant. Hoc portu, dicit *Mela*, Morini nihil habent notius. At enarrator illic adnotauit *Ptolemæum Gesoriacum* a *Brugis* magno interuallo separare.

(8) Fauor numinis.

(9) Notat tacite perfidiam Brugensium, quorum insidiis Maximilianus, vt tetigit in primo, detentus fuit. Quod *Cimbriacus* posteritati tradidit his versibus, *Belliger in Gallos iam tum Rex arma mouebat Per Brugas, igitur factis gens effera iniquis, Compositis tenuit captiuum fraudibus illum Nil sic sperantem, pertisque exire vetabat, vel maius factura nefas, ni bella moueri In se continuo, atque vltricia signa venire Audisset.* Meminit item *Carmelitanus Poeta* in fortuna *Gonzaga*. *Albertus* latissime rem, vt acta est, scribit libro Saxoniæ decimotertio.

Menapios(1), Tungrosque(2) vides, Mosamque(3) fluentem
Ex Vogeso(4), qui dum Rheni se fluctibus æquat
Longior est tractu(5), & productior exit in æquor:
Supra autem (mirum dictu) Nabalia velox(6)
Haurit iter, fluuiosque secat, luctansque sub imas
Tranat aquas, magnumque adigit sibi cedere Rhenum,
Vixque Mosæ retinet rapidum intra littora cursum:
Hic habitant Bataui(7), debellatusque Sicamber(8),
Quæque fuit profugo sedes contermina(9) Catto(10).

(1) Prima breui protulit infamis Poeta distichis. Idem facit *Maro* in dictione Italiæ, & apud recentiores: quorum tamen poemata cum antiquis certare possunt. Animaduerto quoque Venetias proferri, & Venetiam regionem prima longa. Menapii nunc Iuliacenses putantur.

(2) *Marcellino* inter secundæ Germaniæ populos numerantur. Siti sunt, vt hodie dicunt, in prouincia Leodiensi, extatque adhuc oppidulum hoc nomine, clarum olim sede Episcopali, quæ post ad Traiectum superius, teutonice *Masstrich*, deinde Leodium translata est.

(3) Huius meminerunt *Cæsar*, & *Marcellinus*.

(4) De hoc monte, *Philesius* in carmine, ipsi Vogeso consecrato, erat enim *Vogesigena*, sic cecinit, *Mons Vogesus sumit Rhætis ex Alpibus ortum, Et viridi costa te quoque Treuir adit, Gallica Teutonicis qui separat arua colonis, Et Mediomatrica mox videt vrbis agros. Odilia in summo requiescit vertice montis, Odilia Alsatici gloria summa soli.*

(5) Nam cum cornu sinistrum Rheni quod ad occidentem flectitur, excipitur a Mosa, moxque amisso nomine Rheni ab accolis appellatur *Vahala*, deferturque a Mosa in Oceanum longiore tractu, quam alterum Rheni cornu.

(6) Fluuius est, qui ex *Westfalia* ita præceps in Rhenum defertur, vt impetu Rheni cursum frangat, reluctantibusque vndis, victor ad alteram ripam euadat: nec impetum desinit, donec Mosæ fluminis obiectu cursus impetus coerceatur.

(7) De his diximus superius, & plerisque aliis populis, qui hic recensentur: quare ne cui sim fastidio, temere nihil repetam. Iam enim, etiam inuito, scholia accrescunt, & in verbosos, ni studio constringam, commentarios abibunt.

(8) Respexit ad victoriam contra Ducem Sicambrorum, id est, Geldriæ, quem coegit veniam petere. Illum ego Bruselis Brabantiæ ad Cæsarem, filiumque Philippum venientem vidi.

(9) *Proximi* Cattis, inquit *Tacitus*, *certum iam alueo Rhenum, quique terminus esse sufficiat*, Vsipii ac Tencteri *colunt*. Idem de *Cattis* late scribit.

(10) Eodem *Tacito*, tum ceteris scriptoribus constat a Druso Susipedes, Tencteros, & Cattos perdomitos, & Marcomanos ad internecionem deletos, vel allusum est ad traductionem populorum ab eodem Druso factam, de qua *Suetonius*, *Florus*, *Horatius*.

Inde Cleuenates(1), vicinaque rura Lobyci(2),
Geldubaque(3), & rigidi gens formidanda Guterni(4),

Et

Et domiti Eburon(5), *pollutus sanguine Cottæ*(6),
Luppiaque(7), *& latis antiqua Colonia muris*,
Hos Vbios dixere olim(8), *sed tempore omisit*(9)
Ripa, prior Rheni quod nunc tenet altera, nomen.

(1) *Cliuenses* vulgo, quos *Vsipios* olim dictos quidam opinantur: alii in Sicambris numerant.

(2) Arbitror signi.

(3) Alii *Gedulba*, teste *Irenico*, locus Germaniæ inter Moguntiam & Coloniam iuxta Rhenum vt *Raimundus Marlianus*, homo sui temporis eruditissimus, & enarrator Ptolemæi tradunt.

(4) Idem *Marlianus Gugernos* scribit, dicitque esse, qui *Cugernos* malint. Sunt populi Germaniæ prope Rhenum & Geldubam, *Angarios* hodie vocant, teutonice, *Engern*.

(5) Nunc *Leodienses* siluæ Arduennæ, vicini inter Mosam & Rhenum.

(6) Hoc dicit, quia Cotta cum Titurio Sabino Cæsaris legato, cumque toto exercitu ab Eburonibus trucidatus est, per colloquium circumuentus. Lege *Cæsarem* in quinto, & *Florum* in tertio.

(7) Nomen vrbis est vltra Rhenum sitæ. Est & fluminis, de quo inferius.

(8) Plura de his *Tacitus* libro vigesimo.

(9) Idem autor est, Vbios olim alteram Rheni ripam habitasse, ab Agrippa translatos vlteriorem incolere ripam, collocati super eam experimento fidei, vt arcerent, non vt custodirentur, ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocari, quanquam Romana Colonia esse meruerint.

Aspice iam molem, frænataque flumina Druso(1),
Atque Moguntiacum subiecto nobile busto,
Vitiferumque amnem(2), *durosque in Marte Nemetas*(3),
Quique colit Bacchi montes, & iugera Treuir(4),
Vangionesque acreis, pugnatoremque Tribocum(5).
Non longe Austriadæ metiri castra videntur(6)
Helsatia in magna(7), *trepidatque Hagenoia tellus*,
Sletstadiumque ingens(8), *bellisque asperrima Baros*(9).

(1) Nam, vt ait Florus, *per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim, per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit: Bonnam, & Gesoniam cum pontibus iunxit, classibusque firmauit. Inuisum atque inaccessum in id tempus Hercynium saltum, patefecit.*

(2) Arbitror *Mosellam*, seu, vt Ptolemæo placet, *Obrincam* fluuium intelligere: qui a Treuiris labens, vitiferis hincinde non collibus modo, sed montibus quoque surgentibus in Rhenum ad Confluentiam descendit.

(3) Hos nunc *Spirenses* esse doctorum consensus est. Sunt tamen & haud inerudîti, qui non vana ducti ratione, coniectantur *Nemetas* esse *VVormacienses*, & hos esse *Spirenses*. Est autem *Spira* vrbs hodie inter Germanicas haudquaquam postremi nominis: neque solum Episcopali sede insignis, verumetiam templo admirandæ structuræ, & Christianorum Cæsarem, seu, vt *Erasmus* ait, Regum Germaniæ sepultura nobilitata.

(4) Ciuitas Treuirorum, cuius etiam ardens Poeta, vt a diuo *Hieronymo* citatur, meminit in 1; ruderibus, ædificiisque quæ hactenus extant, vetustatem ostendit. *Alluit Mosella*, vt in 2 libro Poeta scribit.

(5) Id est, *Argentoratenses*, qui valido equitatu in pugna Bohemica militarunt Cæsari. *Triboci sunt*, inquit autor Commentarioli in Taciti librum de Germania, *qui circa Argentoratum habitant.* Vnde ea ciuitas, *Strassburg*, quasi *Trebochburg* vulgo vocatur, detorto nonnihil vocabulo, ceu fieri solet. Nam quod tradunt, post Attilæ deuastationem hoc vocabulum adeptam, fabulæ simillimum est. *Cunradus Celtes* in descriptione Hercyniæ, *Tribocos*, inquit, *a tribus quercubus antiqua religione nymphis consecratis* includit: qui cum Germani in Galliam erumperent, in altera Rheni ripa, expulsis Gallis, consedere, Tribotesque corrupto vocabulo, qui & Argentinenses dicti sunt. *Rhenanus* noster, vbi restituit Argentoratensi Ecclesiæ suum nomen, pro *Argentea retensis* legendum admonens, *Argentoratensis, ab Argentorato*, ait, *quam maiores nostri transito Rheno cum magna parte Belgicæ occupatam, mox pro sua linguæ commoditate duabus primoribus syllabis spoliantes, &* Torato *burgum adiicientes, primo* Toratburg, *deinde* Stratisburg *appellarunt, vt in antiquis codicibus adhuc legitur: hodie* Strassburgum *vocamus.* Huius florentissimæ vrbis laudes tetigit *Erasmus* in scholiis in epistolam Hieronymi ad Gerontiam: latissime autem *Gebuilerus* in Hecatostichο Panegyrico.

(6) Nam Cæsar cum exercitu in Helsatia erat, vt libro quinto in fine cecinit Poeta.

(7) *Magnam*, vt puto, vocat, cum, propter multas ciuitates, castella oppidaque munitissima, inter quæ facile patria mea *Selestadium*, iam pridem Erasmico clarum præconio, principem tenet locum secundum *Strasburgum*: tum ob innumeros pagos, quos nunc villas appellant, & regio alioqui non longe lateque patens complectitur. Constat enim quatuor milia passuum, vbi latissima est non excedere, & longitudinem habere

bere non amplius viginti milium. Reliqua quæ tam ad situm, quam quæ faciunt ad nobilissimæ huius cognitionem prouinciæ, abunde refert *Gebuilerus* in Panegyrici iam citati Scholiis.

(8) Repetebantur enim a Cæsare, vt ceteræ sociæ ciuitates, ceu *Imperialis*, vt aiunt, *Aduocatiæ* membra, cuius caput *Hagenoia*, patria mea, *Archiuum*. Quod autem patriam meam ingentem appellat, cum sit oppidum non admodum magnum, neque diuitiis potens, aut nobili mercatu famosum, non alia puto ratione, quam qua regionem ipsam magnam dixit. Vel respexit ad clarissima ingenia, quibus præ ceteris, si vnquam antea, certe iam maxime floret, vel vno *Beato Rhenano*, quem multi alii nequeant referre: de quo tam vere quam eleganter *Erasmus* ille magnus cecinit in Encomio patriæ, sic eam alloquens, *Vt sileam reliquos, non te satis ille Beatus Rhenanus, lingua doctus vtraque beat?*

(9) Signat eam, vt mihi videtur, regiunculam Hercyniæ siluæ, quæ hodie dicitur, *vff der Bar*. Huic *Comites* a *Furstenberg* præsunt, altrix bellicosi populi, & præcipui in peditatu nominis. Non satis autem intelligo, cur eam trepidantibus connumeret, cum hæc militauerit Cæsari. Quid si *Barrum* haud incelebrem Helsatiæ pagum intelligimus? Is enim Palatini partes acrius tutatus est.

Cerne vndas, Tiberique lacum(1)*, coluisse Brigantas*(2)
Fama locum: cerne ingentem de vertice(3) *Rhenum*(4)
Alpinos qui stagnat agros(5)*, & montis Adulæ*(6)
Per rupes, per saxa volat, gentemque repostam
Irrigat Heluetios(7)*, & non dignatus inerti*
Se miscere lacu(8)*, ceu venerat exit ab illo*
Totus(9)*, & ex scopulis cataractæ immanibus altæ*(10)
Personat horrendum, fremituque Alpina tremiscunt
Oppida, vt in præceps fluuius ruit, & nisi cursum
Frænaret Syrtis(11)*, vastaque voragine tellus,*
Posse etiam credo Vogesi transcendere rupes,
Vastaque trans rigidos augescere littora Francos.
Hic etenim, vt spectas, scopuli sub gurgite, & ima
Saxa tonant, stridentque alto vada cæca fragore,
Vique rates fundo raptat Rhenana Charybdis,
Vnde amnis pars magna perit, rursusque renasci
Attollique caput memorant, & latius inter(12)
Torta Couinarios(13) *pandi sua cornua Belgas*
Dextra fons Niceri est(14)*, qui vitifer exit in vndas*
Amnis, & inflexo Rheno demergitur alueo,
Budoriumque iugum(15) *digito demonstrat, & inquit,*
Hic Pallatinus lata sedet altus in aula,
Et populos regit, & Rhenum sibi vendicat armis.

(1) *Constantiensem* lacum *Tiberii* dicit, vt alibi quoque, quoniam, vt autor est *Strabo*, Tiberius eo lacu ad inuadendos Sueuos vsus est.

(2) Nam, vt autor est *Marcellinus*, Rhenus iam adiutus niuibus liquatis ac solutis, alta diuortia riparum abradens, lacum inuadit rotundum & vastum, quem *Brigantium* accola Rhætius appellat. Ita enim legendum, & non, vt vulgo, *Murgantium*, Nimirum a *Bregantia* oppidulo vetustissimo. Id adhuc haud longe a Rheni ostiis meridiem versus pristina lacus littora retinet, sedes *Comitum* de *Monteforti*.

(3) Copiose a nobis in *Staurostichi* Enarrat. Relatum est, cur ex locis summis, sublimique vertice eminentibus maximi oriantur fluuii.

(4) Et illic de huius omnium Germaniæ amnium celeberrimi ortu atque cursu diximus, quæ repetere hic supersedimus: quoniam breuitati studemus, & res ipsa quoque notior est, quam vt dici oporteat. Hunc etiam eleganter describit *Celtes* elegia penult. tertii Amorum.

(5) De Alpinis populis *Plinius* in 3, *Silius* itidem in 3, ibidem Rheni quoque meminit obiter, *Claudianus* latius de bello Getico.

(6) Recens nomen Poetæ, nam *Abnoba* nomen prius fuit, vt in 4 cecinit. Ex hoc autem, vt & Danubius, secundum antiquos, Rhenus ortus est.

(7) Sunt enim hi intra Rhenum & Rhodanum.

(8) Lacui, scilicet Constantiensi.

(9) Sunt enim qui amnis vndas reliquas impermixtas, medium lacum traiicere sibi persuaserunt e vulgi sententia. Quod tamen non esse, obseruatum est, etiamsi ab ostiis paulo ampliori impetu, quod grandia vbique flumina solent, sese immergit. Falsissimum quoque est, aquæ eum esse limosæ, cuius colluuie Rheni vndæ videlicet nec tardentur, nec inquinentur.

(10) *Cataracto* Græcis idem est, quod cum impetu impello, vnde *Cataracta* fluuiorum, intra angustas rupes sæuientium dicun-

dicuntur, qualis illa Nili famosissima. Sed præter eas, quarum *Ammianus* meminit, sunt & aliæ Cataractæ Rheni, vnde in præceps ruit. Nam apud *Laufenbergum* oppidum, supra Basilienses, etiam miro aquarum fragore ex alto cadit Rhenus, quod & ipsi vidimus.

(11) De Rhenana Syrti superius mentio facta est. Sensus autem hic est: quia tanto impetu, aquarumque mole Rheni flumen euoluitur, vt nisi absorbente Syrti aquarum vim, impetus mulceretur, fore vt & Galliam, & Germaniam inundaret.

(12) Particulam coniunctiuam, quæ defuit, ne claudicaret versus, reddidimus.

(13) A *couino couinarius*, pro eo qui *couinum* regit. Erat autem id vehiculi genus familiare Belgis. Lucanus *Et docilis rector monstrati Belga comini.* Vsurparunt hoc ipsum Britanni, vt ex *Mela* constat.

(14) Respexit ad nauigantes Rhenum, quibus Nicer fluuius, seu, vt vult Poeta, Nicerus, dexter occurrit. Intelligit autem, vt diximus, Neccharum, qui haud longe a Danubii fontibus ortus, per Wirtembergensem Ducatum lapsus, moxque in occasum versus Rhenum seorsum illabitur.

(15) Palatini regiam.

(1)Nunc vero Oceani populos, atque extima mundi
Regna sequar, vastisque amplas regionibus oras.
Illuc flecte aciem, primique in littore curuo
Stant Phrysii(2), torrensque Salas, & Amyssius(3) vndis
Hic fluit, & Lupiæ(4) turgescens sanguine ripa.
Longa retro series. neque enim vacat arma referre
Herminii, vtque tulit male Bructeron aduena Drusus(5).
Qua nunc Vestaliis(6) surgit gens Martia campis,
Hic Phrygiam coluere Deam(7), quæ Pergama Troiæ
Diruta ab Argolico linquens arasque Tyranno,
Huc direxit iter, transuectaque littora Thraces
Mysorum petiit fines, & inhospita rura
Pannoniæ, tandem siluis se condidit altis
Hercyniæ, docuitque ignaros Vesta nepotes,
Et Diuos colere, & flammas adolere perennes.
Et quoniam sedemque sibi, ritusque futuros
Æternas statuens aras Dea, condidit, huius
Posteritas voluit de nomine dicier ætas.
Abnobii supra montes, quosque Hassia nutrit
Arua tenent populi, voluuntque incendia belli
Sub Duce Lantgrauio: propius vicina Thuringos
Accolit, & paruis transitur Otenna(8) phaselis.
Has quondam sedes veteres tenuisse Cheruscas,
Horrendamque situ nemorum coluisse Bacenim(9)
Crediderim, sed fama vetus deperdita rerum est,
Vixque reor vestras rumor peruenit ad aures,
Qua sua pugnaces habitarunt regna Cauchi(10),
Ostrogothique acres, & qua Phrys incola(11) messes
Demetat, ignotis communia rura Grutungis.

(1) Belgarum vrbes recensuit, & quædam citra Rhenum loca: iam repetit Oceanum, vt inde iterum auspicetur.

(2) De his vide *Syluium*, qui & situm & mores gentis in Europa describit. *Tacitus* in Neronianarum rerum historia Frisiorum meminit. *Albertus* ridet Frisiorum libertatem lib. Vandaliæ 10, pro qua haud inuiti mortem oppetunt.

(3) Varie hic fluuius ab autoribus nominatur, quos *Irenicus* citat libro 8. Hodie, *Vadiano* teste, *Ems* vocatur, quasi *Emisus*, corrupto vocabulo. Ortus hic in Westfaliæ montanis inter Frisios, & quos hodie Bremenses vocant, Oceano miscetur.

(4) Scilicet fluminis, iuxta quem multa ab Herminio Germanorum Rege gesta sunt. Lege *Tacitum* in libris nuper repertis. Exitum Lupiæ, quem *Irenicus* nostra lingua *Lendici* scribit, autores variant: cum alii in Oceanum, quos Poeta sequi videtur, alii in Rhenum, alii in Visurgim deferri velint.

(5) Hoc est, vt male sufferre potuit Bructerorum impetum, quibus cum inter Amasim & Rhenum pugnauit, ceciditque. Admonui alibi, Poetam Drusum victorem ob gloriam Germanorum, quantum potest, dissimulare.

(6) *VVestfalicis.*

(7) Asserit Westfalos, quasi Vestalios, a Dea Vesta dici.

(8) Nunc *Oltennam* dicunt.

(9) Silua multi nominis apud nos, & *Cæsarem* in comment. Sunt qui eam ab Hercynia seorsum ponant. Ego magis accedo his, qui dicunt partem esse: quemadmodum & Abnobios Alpium.

(10) Diphthongum diuisit.

(11) Per analogiam *Phrys* dictum est a Poeta. Nam *Phryx* dicitur, vnde *Phrygius*: *Libs*, vnde *Libycus*: *Tros*, vnde *Troius*: ita & Poeta dixit; *Phrys*, a quo deriuatur *Phrysius*.

Sed longe ante alios Saxon ditissimus agri,
Insignis bello, & praeclarus origine Regum(1)
Accolit ingentes campos, atque ampla gubernat
Oppida. Sed varias, Nutrix, quoque respice gentes,
Quas Visera(2), *atque Albis*(3), *quasque alluit vltima Tethys,*
Qua rutilus medio diffunditur aequore(4) *Cimber,*
Orbeque semotae(5) *resonant in fluctibus altis*
Orchades, Arctoumque ferens vaga succina littus,
Qua modo Glessaria in vasto iacet insula Ponto.
Byrcane quam lata patet(6), *rursusque furentes*
Emissura Gothos(7), *euersoremque Totillam*(8)
Ausoniae, & Thuscas rapidum ceu fulmen in vrbes.
Hinc Scandia(9) *ferox, olim quae pauit Oonas*(10),
Et solitam pedibus gentem procedere equinis(11).
At quae nauifragis in fluctibus(12) *extima Thule est,*
Noctis vbi, solisque breues discriminat horas
Solstitium, surgatque dies vix comperit, an nox,
Longius haec(13) *Codani repetenda est aequoris vnda*(14).

(1) Propter Othones.

(2) Allusit ad recens nomen, nam Visurgis hodie *die VVeser*, tanquam dicas, *der Virsurg*, vt ait *Vadianus*. Exit per Ducatum Brunsuicensem in Oceanum.

(3) Quem & *Albium Strabo* vocat. Ad hunc olim fuit, vt diximus, Sueuorum sedes. Hodie Saxones clara gens adhabitant: cortiuat e Boemorum iugis, aliquotque, quorum Sala praecipuus est, amnibus acceptis, vbi Hamburgum clarum oppidum attigit, in Oceanum egreditur.

(4) Signatur sinus, qui *Codanus* dicitur, cuius meminit *Plinius* libro 4.

(5) Egreditur littora, & de insulis Germanicis quaedam recitat.

(6) Sic legendum: & non, *qua late patet*, vt habet castigatus liber.

(7) Ordo verborum mihi videtur sic texendus. *Hinc Scandia ferox rursus emissura furentes Gothos*, & cetera, *qua olim pauit Oonas*. Neque enim, *rursusque furentes emissura Gothos*, referas, ad Byrcanem, nisi diceres Poetam alteram pro altera posuisse. Nota figura, vel *Seruio* interprete in Bucolico.

(8) Qui & *Badnila* dicebatur, *Paulo Diacono* teste, qui obiter tangit huius felicissimi Gothorum Regis gesta circa finem lib. rerum Romanarum 17. *Sabellicus* vero diffusius lib. Enneadis octauae 3 & 4 narrat.

(9) *Solinus Gangauiam* vocat, aitque *nihil in ea magnum praeter ipsam. Plinius Scandinauiam*, alii *Codanouiam* appellant, vt *Mela*: aitque, vt magnitudine alias, ita foecunditate antestare; Poeta *Scandiam* media longa dixit, vt recentiores. Quae autem iuxta illam comperta habeant, recollegit *Irenicus* lib. 10.

(10) Ab *Ouis Oones* populi, atque ipsa insula *Oone*, quibus vescuntur, nomen habent. Graecis ὠὸν *ouum* dicitur. Horum meminere *Caesar* in quarto belli Gallici commentario, *Plinius* lib. quarto, *Mela* tertio, *Solinus* cap. tricesimo.

(11) Graeci *Hippopodas* vocant, quod humana vsque ad vestigium forma, in equinos pedes desinat. Eosdem quos iam citaui, habes autores. *Vadianus* enarrator Melae adnotauit, Graecos fabulandi licentiam in remotissima quaeque retorquere. Longinquitas enim, vt *Strabo* scribit, non facile redargui potest.

(12) Haec autore *Pomponio* Belgarum littori apposita est, Graiis, & nostris celebrata carminibus, cuius tamen historiam obscuram fecit eius in vltima loca remotio: etiamsi nemo fere scriptorum sit, qui non eius meminerit. Putant id nominis datum insulae, quia ob nimiam a sole distantiam caliginosa sit: & obscura, plerumque Graecis enim θολὸς *turbidus* & *niger* dicitur. Vnde *Statius* eam decenti epitheto appellauit *nigram*, quarto Syluarum, & quinto *nigrantem*. *Fluctibus occiduis fessoque Hyperione Thulen*. Sic enim legendum videtur, non autem, *natantem*. De ea, & solstitio lege *Seruium* primo Georgicorum: & ceteros: *Plinium* & *Strabonem*, vtrumque lib. quarto, *Melam* tertio, *Martianum* sexto, *Solinum* cap. tricesimo quinto. De solstitiis duobus superius.

(13) Intellige *indagauimus*, *perlustrauimus*.

(14) Si tabulam Europae octauam, aut rectius tabulam *Nicolai Germani* reliquis *Ptolomai* adnexam contuleris, quis *Codanus* ille, quantusque sit, intelliges. *Celtes* ei nomen a Gothis deriuat vltima primi Amorum elegia, *Plinius* & *Mela* refertum & magnis, & paruis insulis scribunt.

Quaeque colunt duri borealia Teutones(1) *armis*
Littora, dicam acreis, durosque in praelia fratres(1),

Et

Et nimium pugna sæuos Eluonas(2) equestri,
Sarmaticis gelidus quos Vistula (3) separat agris.
Supra habitant Lysii(4), tortaque Hermundurus(5) hasta,
Oqueuusque ferox(6), & Martis sanguine læti
Marcomani(7), atque truces, gens haud spernenda Boemi,
Qui referunt proauos antiqua ab origine Gallos(8):
Hos alit Hercynia(9), & tanquam velut obiice vasto
Externis natura solum, sedemque tueri
Montibus aereis, scopulisque ingentibus ambit.
Hæc quondam priscis, quæ sacra sub Hercule magno
Creditur, Heluetio sumit de vertice silua
Principium, quæ lata supra, quæque implicat infra.

(1) Milites *sanctæ Mariæ Teutonicorum* signat: quos *fratres* vocat, quia videntur præ se ferre quandam religionis speciem. Hi citra vltraque Vistulam fluuium iuxta littus vrbes Rhoxanos vsque tenuerunt, vt aliqua etiam oppida mediterranea in Sarmatia, quorum aliquot amiserunt bello, quod cum Sarmatarum regibus gestum est. Horum Liuonia Germanici littoris plaga fere tota est: hoc autem a Poeta dictum est, quoniam Poloni dicunt, prouinciam illam, quæ sub Teutonum Principe est, vltra Vistulam Germaniam non esse, cum in Germaniæ nomen Sarmatia quoque, Daci, Iazyges, Mysi aliquando venerint.

(2) Nunc tenent horum sedes Pomeranorum vltimi, dicuntur & Elui.

(3) Hac tempestate Germanum nomen a Sarmatis diuidit.

(4) Nunc Slesii.

(5) Populus Boemicus. Nam, vt diximus, in Hermunduris Albis oritur ex eo Hercynii nemoris saltu, quæ hodie silua Boemica dicitur.

(6) Puto gentem inter Morauiam.

(7) Corripuit item penultimam *Silius*, *Quæ modo Marcomanos, post horrida bella, ferosque Sauromatas.* Ceterum quod Marcomani olim tenuerint ea loca, vbi nunc agunt Moraui, *Velleius* autor clarissimus, de Marcomanorum Duce Maroboduo loquens, ostendit his verbis: *Eratque etiam eo timendus, quod cum Germaniam ad læuam & in fronte, Pannoniam ad dextram, a tergo sedium suarum haberet Noricos, tanquam in omnes semper venturus, ab omnibus timebatur.* Autor Commentarioli in Tacitum, ab equis nomen putat Marcomanos adeptos: quia equum sua lingua *Celtæ*, id est, Germani *marcam* vocabant. Citat verba *Pausaniæ*, ex quibus idem coniectat, quem equitem auratum latine vocamus, olim *ein Dritter* dictum, ob duos adiunctos equites: deinde vero *Ritter*, *d*, litera expuncta. Admonet quoque, a *marca*, quod *equum* significat, equorum seu stabuli magistrum *Marckstaller*, etiamnum appellamus: & equitum præfectum, *ein Marckgrafen*. Militaris enim dignitatis & officii nomen est vtrumque.

(8) Sequitur *Strabonem*, qui scribit Boios Gallorum gentem a Romanis fugatos, vltra Danubium ripam incoluisse, vt diximus. *Tacitus* autem monstrat, ante sua tempora Marcomanos, eiectis Bois, de nemorosis locis occupasse Boemiam, quæ a Bois nomen retinuit. Vana igitur est & fabulosa gentis origo, quam *Syluius* tradit. Est enim Vandalica, vt pulchre conuincit *Albertus*.

(9) *Idem* lib. Vandaliæ primo describit Boemiam: verba non adscripsimus, quia codex excusus est. Sumpta autem occasione, multa refert de silua Hercynia: quam idcirco appellatam innuit, quod Herculi olim sacra fuerit, vnde datum siluæ nomen. Idem *Tacitus* sentire videtur, qui dicit Sueuos fugisse in siluam Herculis. Nostri autem arbitrantur hanc siluam a pice, seu resina, quam Germani *Hartz* vocant, nomen inuenisse, *Hartzvvalt*, alii a pinuum abundantia, *Schvvartzvvalt*, hoc est, *nigra*, dicta. *Camers* aspirat eis, qui græcam originem dicunt, superius relatam, ni memoria fallor. Sunt autem huic, quemadmodum Tauro in Asia, priuatim multa nomina, prout aliæ atque aliæ gentes adhabitant, cum tamen eadem silua sit. *Heluetio sumit de vertice siluaPrincipium.* In Heluetiis initium accipit, & ad Dacos vsque porrigitur, secundum *Cæsarem*. *Celtes* eam extendit: quem Poeta sequitur, vt patebit inferius. Hanc nouem dierum spacio putat *Cæsar* expeditum emetiri posse, multo pluribus *Mela*. Eamque præter *Strabonem*, *Cæsarem*, *Pomponium*, eleganter describit *Celtes* noster cap. 3 Norimbergæ. Is enim, vt *Irenicus* ait, in nullo famam suam immortalitati plus mandabat, nisi in Hercyniæ siluæ absolutione: in eo enim tantum labore suo profecit, quantum omnes, quorum cura fuit Hercynii. Sed & idem *Irenicus* lib. 8 de hac ipsa silua, eiusque magnitudine, rebusque in ea crescentibus, quarum Poeta quoque hic mentionem facit obiter, egregie scribit: quæ qui volet, illic requirat.

Indigenas, Cattosque, immansuetosque Cheruscas
Iam cerne, atque vagos inarata per auia Francos(1),
Qua(3) placidus cursu Mænus(2) fluit amnis aquarum(3),
Ingentes lucos, quercusque habitare silentes,

Hinc

Hinc olim Carolus(4) gestarum examine rerum
Maximus effulsit, tantoque extollitur ortu.
Nunc etiam natale solum, transque algida Rheni
Flumina, cum patrios cuperet protendere fines,
Arma tulit, Rhodanoque iniecit fræna superbo(5),
Detinuitque diu populos atque oppida regni.
Vnde & Francorum dicti cognomine Galli,
Nec non & centum celebrata Sueuia pagis(6)
Hanc coluit siluam, possessaque Sidone tellus,
Qui vestri, vt memorant patres & longa vetustas,
His tenuit Rex sceptra locis, placidoque Sueuos
Imperio rexit, proprioque a nomine gentes
Dixit Sidonias, & erunt quoque Sidones olim(7).
Hinc Almoni vndas(8), Quadosque(9), & inhospita tangit
Carpathii nemora, atque vltra se porrigit oram
Sauromatum, populisque horret vicina Getarum,
Et Scythicum Tanain, & depictos Agathyrsos,
Vltimaque Europæ spectat confinia regni,
Hac vri(10), toruique boues, & monstra ferarum
Vasta errant silua, & nulla suffragine(11) crurum
Subnixæ Hercyniis errant in montibus alcæ:
Quæ simul ac placidus lassos sopor alligat artus,
Erectæ captant somnos, & quercubus altis
Hærent corporibus, plantisque cubilia seruant.
Sed prius ancipiti venator Sarmata ferro,
Vt statio nota est, media plus parte ferarum
Prosecat, impacto casuros pondere truncos,
Mox cum grata quies, somnusque animalia terris
Inuadit, mulcetque animos, quibus hæserat illis
Procidit arboribus, damnans sua pondera monstrum.

(1) *Orientales* intellige. Vulgus *Francones* vocat, *per iniuriam*, inquit *Albertus*, cum illi verum nomen Galli abstulerint. Seruant tamen nonnulli scriptores illi prouinciæ suum nomen & honorem, vt *Franciam* vocent *orientalem*. Sed hoc vix patiuntur Galli, pro solita gentis elatione, indignati, si Diis placet, quod Germanos patres, & regni sui fundatores iubeantur agnoscere. *Vagos* puto dicit, a studio militandi. Insigniter autem valet equis, eosque Hercynia editissimis iugis per circuitum obfirmans veluti natiuo muro ambit.

(2) Tertii inflexus est *Tacito Mœnis*. Quidam hunc fluuium *Moganum*, quidam *Mogum* vocant. Non oritur ex montibus Boemicis, vt *Syluius* dicit, sed, vt in primo diximus, ex autoritate *Celtis*, in pinifero monte. *Plinius* dicit in hoc flumine, & in Nilo tantum sylurum piscem inueniri, quo in loco *Hermolaus Barbarus* vir doctissimus errauit, asserens *Aenum* legendum esse, non *Mœnum*. Cum *Mœnus* non inferior sit *Aeno*. De syluro Mœni *Celtes* nihil comperit, diligentissimus Germanicarum rerum indagator.

(3) Ostendit eum esse nauigabilem, curuum tamen. Non aliter est in Germaniis, qui hoc magis fluat. Apud Moguntiam Rheno miscetur. Qui græce callent, fluuii huius apud Græcos nullam fieri mentionem obseruarunt.

(4) Francum *Carolum* natione, non Gallum tradit. Monstrant hodie in Francia Germaniæ locum natiuitatis eius, & celebri memoria conseruant, vt ait *Albertus*: qui & præclara aliquot *Caroli* facinora in Saxonicis rebus commemorat. Quæ, ne desiderarentur diutius, aut sparsim fastidienter perquirerentur, nuper effecit insignis ille meliorum literarum antistes *Nuenarius* Comes.

(5) Significat bellum Aquitanicum, quo sub regni initia defunctus est.

(6) *Cæsar* id scripsit in Commentariis. Inde colligit *Irenicus*, apud Germanos antiquitus non vrbes, sed pagos tantum extitisse. De Sueuorum pagis *Bebelius* scripsit plura.

(7) Id est, Sic appellabuntur in posterum, cum scilicet a me sic fuerint appellati.

(8) Alluit vrbem *Aureatensem*, quæ *Aichstadium* nostra dicitur lingua. *Celtes* noster, qui *Almonum* cecinit in Odis, cunctos exuperare sapore flumine pisces, autor est. *Carolum* Magnum exemplo Herculis & Xerxis animo agitasse, de Rheno in Danubium nauigare, & proinde ab Euxino in extremum Oceanum copias traiicere, si in Regnesum & Almonum fluuios, qui decem millibus tantum distant, eiusmodi fossa duceretur, quæ esset nauium capax. Sed propter iuges pluuias & terram, quæ sabulosa

losa erat, opus fieri non potuit, quantum enim terræ a militibus interdiu egestum erat, tantum noctibus humo iterum relabente subsidebat. Accessit ad tam pulcherrimi operis retardationem vltima Saxonum defectio.

(9) Varias hic populus sedes habuit, quas pete a *Cæsare*, *Orosio*, *Eutropio*, *Spartiano*, & ceteris. Vt autem totum hunc locum facilius intelligas, *Celtis* nostri verba adscripsimus, qui de Hercynia loquens, *ad Meridionale* inquit, & *Orientale eius latus Marcomanos, & Quados attingens, & ab his in Carpathum Germaniæ caput, qui & Sueuus est, consurgens Iazygibus, Bastarnis, Dacis, Getisque contermina gentibus. Sed ad Carpathi montis (qui frons Germaniæ) radices, reducto in Septentrionem impetu, supra Vistulæ & Odoræ, Memuli, Tibisci, Nestri, Borysthenis & Tanuri, ac Tanais (qui Europæ & Asiæ limes) fontes per Sarmatiam Europæ per Agathyrsos & Sauromatas, id est, Poloniam, Litifaniam, Massouiam, Brussiam, Liuoniam immenso spacio & infinito tractu ad Europæ vsque fines diuagatur, cum ipso terrarum orbe desinens.* Hæc *Celtes*

(10) De his libro secundo dictum est.

(11) Partes, quæ in anterioribus pedibus dicuntur *genua*, in posterioribus *suffragines* nuncupantur. Ceterum quæ hic scribit de impedito flexu, accliuique somno, atque captura alcium Poeta, sumpsit ex *Solino*. Verum *Stella* circa finem primi Antiquitatum Borussiæ, *Hallucinati sunt*, inquit, *qui alcem nullo suffraginum flexu dixerunt, neque quietis caussa procumbentem, verum accliuem arbori somnum capere, quæ ad insidias a venatore incisa, feram vna affligit, ac concidit: quodque & pascendo retrogreditur ob superius labrum prægrande, quasi progrediendo pasci nequeat.* Quæ singula non de *Alce*, sed de *Machlin* fera, illi haud dissimili, quam Scandauiam mittere aliqua prodidere, dicta sunt.

(1) Nunc vero Rhætos, & Bryxantæa(2) sequemur
Littora, vbi vasto surgit cum murmure fontis(3)
Danubius, cursuque(4) fluens petit æquora longo(4),
Et septingemina(5) Ponti mare diuidit(6) vnda(5).
Nam quamuis sacrum caput occultare paludem
Fama sit, obscuris voluit compressa cauernis
Cornua, & æquoreas subter propulsat arenas.
Accola deinde Lyci est, & quæ memoratur ab amne,
Et pace insignis, belloque Lycatia tellus.
Iam vicina vides qua ripa, Velaunia rura(7)
Vndis belligeri spumantibus irrigat Æni.
Et Regis Vacionis(8) opes, & Norica regna
Fœta armis, Tyrolique vrbes, quosque Austria nutrit,
Qua genus Austriadum, & dicti de nomine Reges.
Hinc Styrios, Carnosque rudes, iuguloque tumentes(9),
Cerne Carenthanos, regnumque nec vtile bello.

(1) Iterum vnde discesserat, cum de ortu Rheni loqueretur, incipit.

(2) Rhætica, Danubiana. *Brixantæ* enim gens est in Rhætio *Ptolemæo*. Alii, arbitror, *Brigantas* appellant. Vnde *Lacus Brigantinus*, vt retuli.

(3) De ortu Danubii lib. 4 dictauimus.

(4) Nam per immania magnarum gentium labitur, autore *Mela*: desinit tamen alio nomine, quam exoritur, vt statim in principio primi dictauimus.

(5) Septem ostiis, secundum *Ammianum*, *Val. Flaccum*, *Ouidium* de Tristibus, *Statium* quinto Syluarum, *Pomponium* secundo, & *Solinum*, quæ idem cap. 23 refert: item *Strabo* in 7, & *Plinius*: qui vna cum *Tacito* sex tantum ostia tribuunt. *Herodotus* autem, & *Claudianus*, *Arrianus*, *Auienus* & *Rhemnius* quinque. *Hæc diuersitas*, inquit *Camers*, *euenit ex eo, quod quintum & sextum ostiorum Danubii languidiora sunt ceteris.* Septimum vero, vt inquit *Solinus*, pigrum ac palustri speciem, non habet quod amni comparetur, vnde quod Poeta hic de septimo ostio dicit, plane fictum est.

(6) Siquidem tanto impetu euoluitur, vt prodatur in quadraginta militum passuum longitudine vinci mare, dulcemque intelligi haustum.

(7) Nomen antiquum apud *Ptolemæum*

(8) Hic Noricorum Rex fuit, cuius *Tacitus* meminit.

(9) Alibi de *Carnis* dixit, *obesum iugulum*

Hactenus hæc(1), vltra Pannon, Iazaxque videntur,
Quæque olim prisci tenuerunt oppida Daci(2).
Tauricaque infamis regio, Mysique fugaces,
Læua autem vastæ patet insuperabile regnum
Sarmatiæ, Regumque altrix(4) Lituania tellus(3),
(6) Sponteque nascentis fœcunda Podolia(5) messis(6).
Inde Borysthenides ripæ(7), quarum impius vndas

(8)Inficiet multo deuictus sanguine Moscus(9).
Amissamque gemet trepidans Nogardia(10) pubem,
Oppidaque immanis iuxta colit æquora Læuon,
Pallidaque Oceano(11) quærit electra sub alto.

(1) Scilicet de *Germanis*.

(2) Nunc *VValachos* tenere placet multis eruditione præstantibus.

(3) Recens nomen est, *Stella* dictos ait olim *Alanos*, & *Litalalanos*. Limites eius pulchre describit *Callimachus* Geminianensis in præfatione historiæ de clade Varnien. *Sylnius* mores gentis in Europa scribit. Latissime autem *Albertus* noster in Wandalia vtrumque complexus est.

(4) Quoniam Reges Sarmatiæ, qui hactenus imperant, inde originem habuerunt, vt idem *Albertus* ostendit cap. 35 vndecimi Wandaliæ: dicitque alibi de domo Poloniæ, incomparabilem esse sua magnitudine cunctis Principum per orbem Christianum familiis. *Quam enim gentem dabis tam late imperitantem? Teneat Hispaniarum Rex hodie propitio Deo, omnem Hispaniam quinque regnis distributam, adiecerit magnum Baticæ regnum, quod Granata vocant, pace eius dixerim, Polonia domui par esse non potest. Tria enim latissima regna hodie complectitur. Tenet* Vladislaus, *senior inter fratres, regna Hungariæ cum Boemia. Tenet* Ioannes Albertus *ipsam Poloniam.* Alexander *frater magnum Lituaniæ Principatum, frater Rege Poloniæ, nulla parte minor.* Hæc *Albertus*. Vilnam Lituaniæ metropolim, ac Principis domicilium esse, notius est, quam a Scholiographo referri debeat.

(5) Vltimi Europæ ad orientem ac septentrionem anguli, quem Sarmatiam dixere meridionale latus, quantum est inter Thyram, Axiacumque amnes ad Euxinum mare porrectum, & plerisque in locis maxime circa littus Ponti etiam vltra Axiacum, Podolia nunc appellatur.

(6) Nam, vt fertur, cum segetes secantur, granis, quæ cadunt sponte nutriente terra, secunda fit messis. Tanta soli est bonitas, atque aeris temperies. Vnde non mirandum, quod de incolis scriptores tradidere, scilicet, quod furari quid sit, ignorant: neque mirantur aliena, neque sua diligunt.

(7) De *Borysthene* fluuio, qui Polonis *Neper* dicitur, & in Bycem paludem supra Tauricam, quæ Tartaria appellatur, exoneratur, *Herodotum* in Melpomene legito. Ceteros prætereo, quod nemo diligentius *Herodoto* de hoc scripserit fluuio.

(8) Superius quoque tetigit hanc pugnam *Sigismundi* Polonorum Regis, qua potitus est in Moscos ad Borysthenis ripam. Hanc *Piso* eleganter descripsit in epistola quæ circumfertur, ad *Ioannem Coritium*. Extat item ea de re doctissimi *Dantisci* Silua, in Poetæ nostri Itinerario, qui per anticipationem hæc retulit. Multo enim ante opus hoc compositum fuerat, quam hæc pugna commissa fuerit. Sed antequam ederetur, addita insertaque operi, pleraque enim Viennæ Austriæ ductu *Georgii Collimitii* Mathematici, ac *Vadiani*: Augustæ vero *Cunradi Peutingeri*, mutauit, restituit.

(9) *Hamaxobita* olim, quos nunc *Moscouitas* vocant, alii *Masouios* malunt.

(10) Oppidum ad lacum Lymidem, vt a *Dantisco* accepi, quod accolæ Moscorum appellant præter Moscouiam metropolim, ipsi *Nougartiam* dicunt. Est & *in Liuonia*, vt scribit *Vadianus*, *oppidum* Nogardia *percelebre, eiusdem prope cum* Thule *declinationis. Ibi sole Cancrum transeunte adeo tenebræ dilucidæ sunt, vt tesserarum iactus in alneolo ludenti facile cernantur. Ita referunt dignissimi fide mercatores, qui illuc pellium gratia Scythicarum quas exportant, æstiuo maxime tempore pergunt.*

(11) Iambus videtur hic in versu, quem *Quintilianus* tradit in heroico carmine locum non habere. Sed *Maro* quoque *r* produxit hoc versu, *Nam tibi Tymbre caput Euandrius abstulit ensis.* Sed nullibi peccatum, quoniam, teste *Capella*, *r*, ambiguum est, quod & a *Stoa* capite 1 Epographiæ sextæ refertur.

Possem multa tibi veterum signare locorum:
Verum alio me cura rapit(1). sic fata, repente
Ad mediam lunam, vastumque accessimus orbem.
Hic vbi perpetuo ventura in sæcula viuunt(2)
Felices animæ, & quorum cælestis origo
Extulit ad Superos mentem, & se miscuit astris
Diuinæ virtutis amor: dumque omnia lustro,
Ingentem aspexi cœtum, heroasque, patresque,
Magnanimosque Duces, rebarque videre tuorum
Et genus, & proauos, & quos tulit Austria Reges:
Plenis hi calathis bene olentes spargere flores
Cælicolæ, hi nectar nitidis diffundere mensis,
Et cantu ductare choros, atque ordine longo
Consistunt alii, intextisque aulæa Britannis(3)
Pendent parietibus, nec non fragrabat amomo(4),

Et

Et myrrha(5) plaga sancta situ, iam balsama(6) circum
Sudabant diuersa locis, felicibus vmbris,
Quicquid habet tellus costi(7) Panchaia(8) misit.

(1) Scilicet, Qua de futura morte *Roberti* afficiebatur,

(2) Omnes fere hæreticos animæ salutem, hoc est, immortalitatem concedere, *Tertullianus* asserit, lib. de resurrectione. Pauca diui *Cypriani* verba, quibus adhortatur nos ad cogitandam immortalitatem, plus afficiunt & rapiunt animum, quam arguta de animarum immortalitate disputatio. De cuius natura diuus *Hieronymus* in lib. contra Ruffinum, copiosius vero *Augustinus* variis in locis scripsere, vt alios prætercam. Si te carmen iuuat, *Prudentium* adi, sanctos in Apotheosi versus de natura animæ lecturus.

(3) Sic enim nutrici videbantur, cum nulla sit cælestium rerum cum nostris comparatio.

(4) *Amomum* herba est suauissimi odoris, non modo in Arabia, sed in Ponto, Armeniaque nascens, vt *Plinius* scribit. *Cinamomi* vero (quod quidam tradunt sic dictum, quod cortex eius in modum cannæ sit rotundus & gracilis) *Dioscorides* facit plures species, quæ ab ea regione, cui gentiles sunt, suis quæque nominibus separantur. Reliqua, quando incidimus in cinamomi mentionem, pete ex capite quinto noni de historia plantarum apud *Theophrastum*: qui, vt & *Plinius*, existimat fabulosa esse, quæ de cinamomi collectione *Herodotus* retulit.

(4) Quicquid de myrrha memoratu dignum referri potest, *Plinius* complexus est item *Theophrastus* cap. 4 libri iam citati. *Albertum* nostrum, vt frequenter, ita nationis odio, vt puto, studiose nimis *Camers* taxat, quod *Auicenna* de myrrha locum nulla eius mentione in suum transtulerit opus, quod de vegetabilibus & plantis scriptum reliquit.

(6) Legimus de balsamo *Plinium* libro mundanæ historiæ 12. *Theophrastum* lib. modo citato, item *Dioscoridem*, quo, eodem *Camerte* teste, de balsamo nemo autorum scripsit copiosius: meminit quoque *Auicenna*, quo cum conuenit *Albertus* noster. Adde quæ scribunt *Strabo*, *Tacitus*, *Solinus*, *Egesippus*, *Iustinus*, *Seruius* 2 Georgicorum.

(7) *Plinius* scribit; Radix & folium Indis est maximo pretio. Radix costi, gustu feruens, odore eximio, frutice alias inutili, primo statim introitu amnis Indi in Patale insula. Duo sunt eius genera, nigrum, &, quod melius, candicans.

(8) Maro, *Totaque thuriferis Panchaia pinguis harenis.* Claudianus, *Quicquid thuriferis spirat Panchaia siluis.* Ouidius, *Sit diues Amomo, Cinnamaque Costumque suum sudataque ligno Thura ferat, floresque alios Panchaia tellus.* *Panchaia*, Persidis regio, ab Rege *Pancheio*, vt *Probus* inquit. Hæc flagrantissimo solis sideri subest, propterea gignit odoramenta, quæ tunc præstantia, multaque proueniunt, cum solis ardoribus in terræ venis humor excoquitur, autor est *Theophrastus*.

Tunc quæ læta dies, inquam, quæ gaudia tangunt
Cælicolas, mi Diua refer. Mox talia contra
Incipit: Hinc caussa est, altum cur vecta per æthram
Lustrasti lunam ingentem, sedesque piorum,
Scilicet, vt lætosque Deos, cælumque videres
Expectare diem, atque obitu gaudere Roberti.
Hæc rector ventura mihi Saturnius olim
Prædixit: cum sancta poli, terræque ciebit
Numina, & in solio considens Iuppiter alto
Rumpet iter fati(1), nostrumque vocabit in astra
Phalsgrauidem, *sedemque dabit, regnumque piorum.*
Heu nimium propere(2) raptus mortalibus ille est.
(3)*Nullus enim Diuum superis acceptior astris*
Vnquam erit in terris pietate insignis & hasta.
Ergo cum stamen voluant sua fata supremum,
Lætantur, gaudentque sinu pia Numina talem
Exceptura virum, & vestigia floribus ornant.
(Sic propere mandata tulit Cyllenius ales)
Qua Superum turmas infra videt altior axis.
Hinc timor, hinc curæ nobis, versamque dolemus
Fatorum seriem, & voluentem inimica Tonantem
Concilia, & nostris cælum procedere damnis
Quis ferat? Interea, Nutrix, vt Sole nitescent
Ardua siluarum, perge, & mandata Philippo
Nostra refer, postquam Diis immortalibus ire

Sic visum, tentet pacem, sobolique futuræ
Consulat, & sæuis famæ nec deroget armis(4).

(1) Quod in principio decimi scribetur.

(2) *Ante diem*, vt dici solet.

(3) Laus *Roberti* a pietate & fortitudine

(4) Hoc est, *nomini suo*, quoniam omnino victoriam Deorum voluntate sit amissurus.

Dixerat, & fesso meditantem plurima somno
Ilico deseruit, mediaque euanuit aura.
Tunc ego, me simul ac Numen, somnusque reliquit,
Desilio, e stratis, voluensque hæc omnia mecum
Iussa sequor, magni si sunt hæc vera Roberti,
Dii prohibete tamen, meliora capessere fas est,
Nam fari me cogit amor, tu consule rebus
Dum potes ipse tuis, atque ori parce senili,
Nec morem incuses: omnes ducuntque, trahuntque
In longum sua verba senes. Sic fata, quieuit.

AVSTRIADOS
LIBER IX.
ARGVMENTVM.

SEquuntur verba Philippi *Palatini ad Nutricem, qui narrat etiam prodigia, quibus aliquid mali futuri suspicabatur, atque vt hæc auertantur, Iouem orat. Sequitur præparatio belli Norimbergensium, vbi tertia caussa fœderis Sueuici, quam in quarto libro consulto omiserat, narratur. Digreßio ad nauigationem* Philippi *regis, vbi de eius morte. Inde per reassumptionem Norimbergensium exercitus describitur, & Senatus decreta, ac obiter comitatus Feretti nominis origo. Sequitur* Stromari *ductoris exercitus oratio ad milites. qui quidem ad* Lauphenii *obsidionem proficiscitur, quo post crebras pugnas potitur. idem* Herbruchium, Æthenium*que occupat. Interea digreßio est ad quadam Cæsaris, Principumque quorundam gesta. Inibique de origine* Agenau. *item* Beyspech, *dum* Phylshophenium *inuadit, ab Albertinis non sine cæde reiicitur. Iterum ad gesta Norimbergensium reuertitur, vbi oppugnatio* Neomartii *opp. acerrima describitur, vnde inglorii discesserunt. Dum hæc in terris patrantur, Iupiter Deorum Dearumque concilium indicit, vbi Poeta multum in eorundem nomenclatura immoratur. In fine quorundam, qui ex domo Austriæ in Deos relati fuerant, nomina recitantur.*

AT Dux(1) *tum cæli cursus, tum sidera voluens*
(2)*Enarrata animo, terrasque amnesque fluentes*
Miraturque timetque simul, certumque putabat
Consiliis hæc acta Deum, nec numine vano
Prædici, summoque trahens suspiria corde,
Nec tu prima (inquit) Vates es facta malorum
Nutrix, nec generis primum tua somnia nostri

Funera

Funera prædicunt: per ſumma palatia bubo,
Et diræ(3) vltrices Orci(4), ſtridoribus altos
Concuſſere arces: mediis penetralibus anguis,
Horrendum dictu, ſquamis, atque ore triſulco
Exiluit, mediumque trahens per inane volumen
Dira lues, thalamum petiit, lectumque iugalem(5)
Tortilibus nodis, ſpirarumque orbibus hauſit(6).
Inſtamus cuncti, dirumque auertere monſtrum(7)
Conamur gladiis nequicquam. nam ſua poſtquam
Membra thoro poſuit, mediis euanuit auris.
Præterea ex adytis voces, & murmura ſacris
Silua vbi thuricremas operit Tritonidis aras,
Supremum cecinere diem. Sic ore locutus,
Humentes oculos Superum ad conuexa ſupinat,
Atque ait, O genitor, qui cælum & ſidera torques,
Exaudi, ſi digna precor, nos reſpice ab alto,
Et noſtri miſerere: potes namque omnia ſolus
Iuppiter, & fati leges abrumpe ſeueras.
Non equidem inuideo, quod Cæſaris acta, ſuumque
Nomen ad aſtra feras, ſed tu genus aſpice noſtrum.
Nil regni curæ eſt, nec te fera deprecor arma,
(8)*At quæ Pegnitio properant de littore(9) turmæ,*
Iam ſternant bello, & regnum populentur Othonis
Hercynia in magna, pugnaque ardente ſenatus
Diues opum, patria depellat ſede Philippum(10),
Hanc modo tu prolem ſerues mihi Iuppiter vnam.
Sic fatus, lachrymis pectus madefecit obortis.

(1) *Philippus* Palatinus.

(2) Quæ omnia non niſi diuino inſtinctu enarrari poterant.

(3) Furiæ, de quibus ſuperius.

(4) Quod ſontes torqueant.

(5) Prodigium futuræ mortis coniugum, ſcilicet *Roberti* & vxoris.

(6) Id eſt, defatigauit circum ſpiras trahendo: vel hauſit: id eſt, ita operuit, texit, vt hauſiſſe, id eſt, traxiſſe, ad ſeſe videretur. Maro, *ille impiger hauſit Spumantem pateram.*

(7) Portentum, prodigium, idem ſignificant, autore *Cicerone* in diuinatione libro primo.

(8) Norimbergenſium exercitum, & copias intelligit. Mentionem autem facit ea de re, quia mox bellum Norimbergenſium cum Palatinis ſcripturus eſt, quia intellexerant iam copias contra ſe mouiſſe.

(9) Ripa amnis Pegneſi, qui vrbi influens per medium illam abluit, diuiditque. Ratium tamen & nauigii vtcumque ſolutis niuibus, aut effuſis imbribus, ſociæ vndæ, & confluus humor intumuerit prorſus impatiens eſt: piſcoſus alias & fertilis amnis, ſapidoque & vario genere piſcium vbertim ſcatens.

(10) Attende ingentem in filium charitatem. Non enim detrectat regno cedere, vt modo filius ſeruetur: quod pauci factitarunt. Cum multo plura occurrant exempla, quibus admonemur, ob diram regnandi libidinem non abſtinuiſſe patres a filiorum morte, propter affectati principatus ac regni ſuſpicionem.

Belgarum interea rumor perlabitur vrbes,
Armatas acies mouiſſe in bella ſenatum,
Confertoque acres inuadere milite Francos(1).
Germanos olim(2), Vacioneoſque(3) nepotes
Lata per Herculeam coluiſſe magalia ſiluam(4),
Et raptu vixiſſe ferunt, non pace, nec vllo
Bello vnquam potuere capi, ſed more ferarum
(5)*Aufugere in* nemora, & tetris immerſa cauernis* *al. *ſiluas*
Venatu luſtrare feras, & flectere neruos,
Silueſtri quondam gens formidanda rapina,
Nullaque vicinis habuit commercia terris,
Sed vacuis regnante antris, monteſque per altos
Inſidias paſſim moliri, ac tendere fraudes,
Vnde iter nefandum nullus, niſi forte coactus
Carpebat nemore immenſo, ſiluaque viator.

(1) Qui erant partium Palatinarum.

(2) Hic narratur illa tertia Sueuici fœderis caussa a Poeta dilata, de qua lib. quarto sic dixit, *Tertia iam caussa est, alio sed differet alma Calliope.*

(3) A *Vacione* Rege Germanorum, alii *Vancionem* scribunt.

(4) Sic restituimus versum, qui corrupte ita legebatur, *Lata per Hercynias coluisse magalia villas.* Cur autem *Herculeam* dixit, proximo libro declaraui.

(5) Et hic corruptus versus sic legendus est, *Aufugere in nemora, & tetris immersa cauernis.*

Interea monitu magni Iouis, aurea magno
Sceptra sub imperio, & mundi traduntur habenæ
Austriadæ: lætantur agri, lætantur & amnes,
Totaque in assuetos effundit Rhætia flores,
Roscidaque alpina distillant arbore mella.
(1)Non læsus nunc pacis amor, securus vbique
Limes, & in tuto sub Cæsare viuitur ætas.
Dii Regem seruate diu(2), seruate nepotes.
Quo me Phœbe rapis? quid me inter bella furentem
Ordiri impellis lachrymas, planctumque mouere?
Iam manibus vis omnis abest. ibit ne sub vmbras
Terrarum decus, & iuuenilibus obrutus annis,
Regna sub aurifero deserta relinquet Ibero?
Quem flebit Germana cohors, & Belgica pubes,
Cum sibi Diis vetitum tentabit nauibus æquor.
Heu quantum laudis mors immatura refringet.
Nam siue ærisoni pugnator in æquore cursum
Flectat equi, libeat seu propugnare sagitta,
Hic cursu superat cunctos, & certius ictum
Nullus agit: siue in nuda certare palæstra
Mens fuerit, seu fulmineos ex montibus apros
Impulerit, nullus iuuene est animosior alter.
Quis canat edomitasque niues, tolerataque belli
Fulmina, & exhaustos neglecto vertice nimbos?
Quod strages dederit populis, quod vicerit hostes,
Dum fera crinitus contra mouet arma Sicamber.
Vsque adeo ne Deum manet implacabile fatum,
Grandiaque orsa premit rerum(3). Iam littore classem
Soluerat Oceani, Morinosque reliquerat alto.

(1) Laudes Cæsaris Maximiliani. *Dii Regem seruate diu, seruate nepotes.*

(2) Hic faciendum interuallum est. Vtitur enim Poeta artificio, dedita opera nomen patris Regis *Philippi* silentio præterire volens, nisi numine Phœbi impulsus, raptusque coactus fuisset scribere hic per digressionem nauigationem *Philippi* in Hispaniam, tacitumque eius mortis vaticinium.

(3) Id est, principia, quæ rerum magnarum in eo futura videbantur. Tetigit hæc obiter *Roterodamus* in Chiliadibus, vbi deplangit immaturum *Philippi* interitum: colligitque eleganter, neminem esse mortalem vsque adeo cælitibus vicinum, quin bulla sit.

Cum subito strepitum vndarum, tortosque rudentes
Concussor(1) maris & terræ Neptunus ab imo
Hausit, & in summa glaucum caput extulit vnda.
Atque suum aspiciens ingenti classe per æquor
Regalem ferri prolem, dignumque sub vndis
Esse Deum, tunc secum inquit, Nunquam ne procellis
Liber ero? semper ne meos, immanibus austris
Addictus, curis atque æuo desitus(2), annos
Discruciem? cælo si regnat Iuppiter alto,
Pacem habet æternam, nec mittit fulmina solus(3):
Sic etiam tristes perpendet frigidus(4) vmbras
Frater(4), vbi fesso sortes parat Æacus olli:
Ast mihi sorte datum regnum est(5), cui tradere habenas
Alterius verear: quod enim hoc est sæuius vsquam
In terris monstrum? ventos alit(6), ardua pulsat

Sidera

Sidera, & in scopulos sese erigit, & vada subter
Vela trahit, nautas pascunt immania cete,
Atque nisi horrisonos æstus, rabiemque tridenti
Mulcerem, frænumque mari, atque ruentibus vndis
Iniicerem, latas operirent æquora terras,
Nil agit(7) Oceanus, nec amabilis Amphitrite(8),
Et vitreis tu Dorimanes(9) iam cana sub antris.
Est noster quicunque labor, quem ferre recuso
Vlterius, regnoque parem, sociumque vocabo,
Qui nunc per nostras defertur classibus vndas,
Submergamque rates, raptumque in sede locabo
Æquorea mecum subter mare, cuius in alta
Dextra erit vndisoni dominatrix fuscina Ponti.

(1) Græci *Ennosigæon* dicunt.

(2) A situ formata dictio. Est autem *situs* mucor ille, qui propter vetustatem contrahitur, vt *obsitum* dicimus, & *rem situm contraxisse*, cum propter vetustatem infecta est. Claudianus, *squallent immania fœdo Sceptra situ.*

(3) Quasi dicat, vicarios habet, vt Summanum, ceterosque, quibus iaciendi fulmina vis attributa est.

(4) *Pluto* scilicet habet Æacum, Rhadamanthumque, quibus iudicandi officia iniungit.

(5) Iupiter, Neptunus, Pluto, fratres germani, regna vniuersi orbis, ita quidem inter se partiti sunt, vt Ioui cælum, in quo regnaret sorte datum sit. Neptuno obtigit totius oræ maritimæ potestas. Plutoni vero in tertiam sortem inferna obuenerunt. Quamquam vero tres isti fratres ad hunc modum diuisa imperia teneant: videntur tamen, quod ait *Seruius*, communem regni totius habere potestatem, sicut & ipsa elementa, quæ retinent, physica ac naturali inter se quadam ratione iunguntur. Quam rem etiam ipsorum numinum sceptra significare ait: quoniam Iupiter trifido vtatur fulmine, Neptunus tridente, Pluto tricipite Cerbero. Sed & diadema in capite quisque pro regni conditione maxime idoneum gestare perhibetur, quippe Iupiter serto, Neptunus cana ac spumante, Pluto nigra ac fitruescente cingitur corona. Sic præterea de hac sortitione Neptuni & Plutonis, deque opibus & imperiis vtriusque, *Cicero* ad verbum, *Aqua, restabat*, inquit, *& terra, vt essent ex fabulis tria regna diuisa. Datum est igitur* Neptuno *alteri* Iouis, *vt volunt, fratri maritimum omne regnum: nomenque productum, vt* Portunus *a* portu, *ita* Neptunus *a* nando, *paulum primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura* Diti *patri dedicata est: qui* Diues, *vt apud Græcos* Pluton, *quia & recidunt omnia in terras, & oriuntur ex terris.* Sic *Cicero*.

(6) Rationes dicti recenset: quas breuiter perstringit *Plinius* in prooemio secundi & tricesimi naturalis historiæ. Nemo autem est, qui ignorat *Altanos* ventos appellari: cum ex *alto*, id est, mari flare incipiunt: & *Apogæos*, cum a terra in altum redeunt.

(7) Pro Deo, pro numine posuit, vel pro Nereo.

(8) Neptunus vxorem habet *Amphitriten* Deorum omnium benignam hospitam, ac nutricem. Siquidem sidera pasci, aliqua ab antiquis iam diu recepta, etiam multis argumentis confirmata fuit opinio: quam secutus *Plinius*, in dulcibus aquis lunæ alimentum esse scribit, sicut in marinis solis. Potest idcirco *amabilis* dici a Poeta. Vel potius referri ad Neptuni amorem, qui hanc deperiit, & fugiente tandem internuntio Delphine potita est, iuxta fabulam, quam refert *Hyginus*, & *Ouidius* in Fastis.

(9) Hæc Nerei vxor fuit, ex quo quinquaginta genuit filias, vt inquit *Hesiodus*, eadem etiam pro mari ponitur. Maro, *Doris amara suas non intermisceat vndas.*

Sic ait, & curru pro viribus(1) incubat atris
Fluctibus, obstrusosque imo trahit æquore ventos.
Confestim tumidi tolluntur in æthere montes
Vndarum, pelagique atra vada concita Cauris
Tempestate sonant, & torto vortice raptant
Corpora vi fundo: trabibus resoluta fatiscit
Compago, frustraque vocant sacra numina nautæ.
Exoritur nox atra oculis, passimque feruntur
Remigia in fluctus, & iam Neptunus, vbi ingens
Rex superans æstum conflictabatur Iberus,
Vt raperet vicinus erat, pronamque sub æquor
Voluebat puppim, cum Iuppiter æquus ab alto
(Nam Reges, Regumque genus sibi cura tuendi)
Talibus alloquitur prolem Cyllenida(2) verbis:

I nate, & sumptis trepida(3) nunc æthere pennis,
Et fratrem æquoreum, qui iam maria omnia prædo
Concitat, aggredere his dictis, atque argue fraudis,
Scilicet imperium pelagi, sæuumque tridentem
Idcirco sibi sorte datum, qui temperet vndas,
Et moueat quocunque velit, sibi grandia Ponto
Assurgant vt monstra suo, quid nostra lacessit
Fulmina? & in Reges audet temerarius ille
Moliri insidias? nostra hæc(4), sua tentet. & vltra
Haud fatus, tacuit. Sumptis Cyllenius alis,
Nec mora, iussa facit, summisque ex alpibus amnem
Permensus Rheni(5), dein læua extrorsus oberrans
Aurea Gessoraco(6) flectit talaria Ponto,
Auriferosque(7) alto quos territat vnda Britannos(7)
Commota, & toto disiectas æquore puppes
Vidit, & euulsos Neptunum frangere remos,
Atque hunc magnanimum Regem iam crine tenentem(8),
Inuadit dictis: Quibus o Rex Ennosigæe(9)
Impellis maria alta dolis? non fraudibus vti
Imperium(10) decet, atque instar regnare Tyranni(11).
Æquora habes, & sorte datum vibrare tridentem
Per freta, per fluctus, & eo compescere Pontum
Quem circum monstra, & proni Tritones oberrent.
Quid tentas nunc regna Iouis? temerataque temnis
Fulmina(12)? & in Reges tantum Deus æquoris, audes
Moliri insidias? (13) etenim sunt sub Ioue magno
Et Reges(13), Regumque genus: sic fatus, vt ales
Ad prædam clausis decurrit ab aere pennis.
Deuolat, & manibus Regem diuulsit ab vdis,
Disiectasque rates, atque ipsum ad regna Britanni(14)
Appulit, & socios tuta in statione reliquit.

(1) Pro virili sua.

(2) *Mercurium*, a *Cyllenio* vt diximus, monte omnium qui sunt in Arcadia altissimo, cui nomen imposuit *Cyllenus* Elati filius, vt *Pausanias*, vt alii cum *Stephano* volunt, Nympha *Cyllene*, quæ illic educauit Mercurium, aut ex Ioue peperit, vt ait *Coruilius*, teste *Parrhasio*. Receptum tamen est, Mercurium esse Iouis & Maiæ, quæ Pleiones & Atlantis filia fuit, vt apud Græcos *Aratus*, *Maro Hyginusque* e nostris refert.

(3) Non dixit, *labere*. Nam *labi* paulatim ferri significat. Maro, *Labere nympha polo*. Sed dixit, *trepida*, id est, *festina*, *velociter vola*. Ceterum Mercurius, inquit *Seruius*, ideo pennas habere dicitur, quia citius omnibus planetis in ortum suum recurrit.

(4) Scilicet Reges, iuxta *Horatium*, qui ait, *Reges in ipsos Imperium est Iouis*. Tradunt Astrologi, qui habent Iouem in genitura, magnos Principes fieri, vel Reges, vide sextum capitulum lib. tertii apud *Firmicum*, & *Pontanum* libr. de rebus cælestibus quarto. Idem cecinit *Hesiodus* in principio Theogoniæ. Verum *Seneca* grauis autor, & amœnissimi, vt ait *Tacitus*, ingenii, dixit, *Aut Regem, aut fatuum nasci oportere*. Nam quemadmodum, inquit *Rhenanus* noster, in fatuis, risu quæcunque fecerint, excipimus, sic Regum quoque facta nemo non probat. Proinde verissimum est, facultatibus, licentiaque & assentationibus ali Principum vitia. Et nisi stulti fuissent olim Reges, non essent tot libri illorum fatuitatibus referti, hoc est factis non tam stultis sæpe numero quam sceleratis ac impiis cædibus & bellis: quibus in hoc mundo nihil stultius, vt explicat *Erasmus* in adagio, *Dulce bellum inexpertis*, tum alibi.

(5) Ita nauigantibus nobis per Rhenum ab Alpibus agendum est, extrorsus enim, hoc est, læua Belgæ sunt.

(6) Pro *Gesoriaco*, id est, Belgico, nunc Callesium vocant.

(7) *Diuites*. Arbitror enim ad Regem Britannorum allusisse, eius qui nunc regnat, patrem, qui omnium Regum Europæ ditissimus auri habitus est. Ad quem nos multas Cæsaris *Maximiliani* iussu dictauimus literas, dum scribæ fungerer officio. Gallorum opes *Budæus* ostentat lib. de Asse tertio & quarto.

(8) Innuit hoc scito figmento, actum iam de *Philippo*, cuius res etiam reuera eo venerat, vt extra humanum consilium & auxilium esset, necessitatique & Deo concedens, securusque & intrepidus mortem expectaret, Huius fatalis nauigationis cursum eleganter descripsit *Aloisius Marlianus*, qui socius malorum fuit & indiuiduus comes. Is defuncta coniuge, Tudensem Pontificatum adeptus

adeptus, in comitiis nuper ad Wormatiam excessit e viuis. Extat epistola ad *Iacobum Bannissium*, quæ mea nuper opera in lucem emersit, digna enim, vel ob argumentum videbatur, vt ad posteros transmitteretur.

(9) Nuntii fidelitas notatur, qui eisdemmet verbis refert, quibus nuntium peragendum acceperat, vtcumque Maronem imitatus.

(10) Sic scribendum, & non *imperimum*, dictio prorsus nihili, vt sit contentum pro continente.

(11) Vide quæ scribit *Aristoteles* capite decimo quarti Politicorum, & quæ illic *Iacobus Faber* adnotauit. Pulchre *Seneca*, vt tyrannus a Rege distat, prosequitur libro de clementia primo. Ad tyrannum & non bonum principem pertinet Photini monitum, cum sic is apud *Lucanum*, Ptolemæum alloquitur, *Ius & fas multos faciunt, Ptolemæe, nocentes: Dat pœnas laudata fides*, & post, *Sidera terra Vt distant, & flamma mari, sic vtile recto, Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta Incipit, euertitque arces respectus honesti, Libertas scelerum est, quæ regna inuisa tuetur, Sublatusque modus gladiis*, & infra, *Exeat aula Qui vult esse pius, virtus & summa potestas Non coeunt, semper metuet, quem sæua pudebunt.* E diuerso ad bonum Principem, & non ad tyrannum pertinet *Claudiani* ad Honorium monitum, quod haud grauabor adscribere, cum id aureo carmine Poeta elegantissime complexus sit, & *Zasii*, illius magni in iure nostro sacerdotis, sanctum desiderium mentem subeat, dum inquit, *Quam bene se haberet, si celeberrima huiusmodi carmina, diuino scripta ingenio, Principibus Romanis tam operose ingererentur, quam solet frequenter eius potestas (laxatis aliquando modestiæ habenis) per blandimenta fortasse, vel supra immensum efferri & extolli.* Sic autem inter alia *Claudianus* Imperatorem hortatur, *Tu licet extremos late dominere per Indos, Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent, Si metuis, si praua cupis, si duceris ira, Seruitii patiere iugum, tolerabis iniquas Interius leges: tunc omnia iure tenebis, Quum poterit Rex esse tui.* Et paulo post, *Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit Occurrat, mentemque domet respectus honesti. Tu ciuem, patremque geras, tu consule cunctis, Nec tibi, nec tua te moueant, sed publica vota. In commune iubes si quid, censesue tenendum, Primus iussa subi: tunc obseruantior æqui Fit populus, nec ferre vetat, quum viderit ipsum Autorem parere sibi, componitur orbis Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent, quam vita regentis.* Et quæ sequuntur.

(12) Quasi dicat, temeritate tua videris Iouis fulmina contemnere.

(13) Quomodo & in arcanis literis scriptum legimus, *Cor regis in manu Dei.* Et alibi, *Cornua in manibus eius*, pro eo quod est, *regna*, vt est moris scripturarum, autore *Hieronymo.*

(14) Marlianus: *Exclamatum est*, inquit, *a nautis*, terra, terra, *omnes nos læto clamore terram salutauimus. Erat terra Anglia, sinus* caput Portani *vocatur. Quod si a nautis præteritus fuisset, vt minimo minus fuit, locus ille, in certam & ineuitabilem mortem ferebamur, nam nec nauis vlterius contra tempestatem, quæ & tota die & nocte debacchata est, stare poterat, & altera die in vada Flandriæ etiam nolentes trudebamur.* Hæc ille.

Tunc sale tabentes artus, atque humida passim
Transtra Caledonio exponunt in littore(1) *Belgæ,*
Armaque arenoso pandunt naualia campo,
Et Phœbo siccantur opes, & regia gaza.
Nox ruit, interea curarum voluitur æstu
Neptunus, tristem compescere nescius iram.
Concilium indicit: simul ut vox lapsa per vndas
Æquorei venere Dei, & scopulosa frequentant
Oceano in medio vitrei prætoria Regis(2).
Tunc Rex pumiceo confidens turbidus antro,
Regna Iouis monitu dudum temerata recenset;
Egregiamque sibi dolet abstraxisse rapinam
Mercurium. Elatis aderat reuerentia verbis(3).
Exorti passim fremitus & murmura vulgo,
Sed vanum tentare Iouem: sic agmine facto
Desæuitum vndis(4), *& rupto limite Ponti*
Belgica ab effuso demergitur æquore tellus.
Diffugiunt matres, pressosque ad pectora natos
Exportant, trepidique senes, timidæque puellæ
A rapidis vectantur equis, pars acta quadrigis
Excipitur, præuenta freto sub gurgite moles
Omnis abit, monumenta patrum stant vulsa(5) *metallis*
Marmora Synadiis(6) *subter freta, sic iuga rupit*
Herculeus labor(7), *& Bethym diuulsit ab Afris.*

(1) Id est, Britannico, Nam Caledonia silua *Ptolemæo* est in Britannia. Vnde etiam *Ouidius* Britannos *Caledonios* appellat. Non enim ea in parte, vbi Caledonia silua est, factum est naufragium: sed idcirco dixit, quia omnes sic per hoc epithetum intelliguntur. In hunc Caledoniæ recessum appulsus Vlysses aram posuit, *Solino* teste, de qua libro primo diximus. Non tacendum, & in Ætolis vrbem esse *Calidonem*, iuxta Euenum amnem. Verum vocabula sillabis dinosci. Nam *Calidon*, vt notauit *Vadianus*, pro Ætolio oppido penultimam corripit: pro Britanniæ silua producit, *o* litera correpta, testes aduocat *Lucanum* & *Martialem*, quanquam sint, qui *e* litera scribendum contendant, vt Poeta fecit.

(2) Sumpta similitudine a prætoribus, ad quos edicto publico omnes conueniunt. *Asconius*, veteres, inquit, omnem magistratum cui pareret exercitus prætorem appellauerunt, vnde & prætorium tabernaculum eius, & in castris porta prætoria, & hodie quoque præfectus prætorio. Cum igitur Imperium Romanum ad monarchiam deuenit, Principes Romani equitem vnum Romanum prætoriæ cohorti, aut cohortibus etiam præfecerunt, & prætorio suo, id est, aulæ, quam lingua vulgaris hospitium Regis appellat. Vnde præfectus prætorio hodie dici potest, qui magnus magister hospitii, seu, vt nostri, domus vel curiæ dicitur, teste *Budæo*. Ceterum, cum plebi, vt *Liuius* scribit, ad consulatum factus esset aditus, vicissim patribus concessum est, vt prætorem crearent, qui a *præessendo* (vt voluit *Fenestella*) prætor dicitur. *Varro* a præeundo dictum putat, de cuius potestate pluribus *Fenestella*. *Iuuenalis* prætorem pro Imperatore posuit, & alicubi pro eodem Consulem & Prætorem. Id quod adnotatu dignum putauit. *Budæus* asserit, libro Annotationum in Pandectas.

(3) Multum enim interest, cuius ore verba proferantur. Nam si idem a paupere dicatur, idem a Rege, non esse idem videbitur, vt innuit apud Euripidem Hecuba his verbis, *Erasmo* interprete, ad Vlyssem loquens, *Si vel male hac autoritas dicat tua flectet, quod a leuibus profecta oratio, & a probatis, non idem valet eadem.*

(4) Veritas est, & puto latenter Poetam illuuionem illam Oceani signasse, quæ patrum nostrorum memoria sexaginta annis fere elapsis contigit, qua multa millia passuum continentis Oceanus submersit. Vbi ipsi vidimus adhuc eminentia domorum ac templorum cacumina, turresque. Vnde neutiquam abhorret a vero, quod *Aristoteles* in Meteoris tradidit, perpetuam esse vicissitudinem, in terræ, mariumque situ & circa partes variatione. Accedit libro vltimo *Strabo*, *Plinius* secundo, *Mela* primo, *Solinus* cap. quarto decimo, *Ouidius* Transformat. quinto & decimo, ceteri. Ex recentioribus *Pontanus* in Meteoris. Poeta noster in primo.

(5) Eruta.

(6) Id est, pretiosis lapidicinis & marmorariis. Nam *Synadium* marmor in maximo pretio habitum fuit apud antiquos. Metallum autem de omni materia dici potest: quod alia post aliam inueniatur, verbi gratia, inuento auro, postea inuenitur argentum, post argentum plumbum: abusiue tamen ad marmorum venas, vt ita dicam, transferimus.

(7) Quod naturæ varietate contigit, prisca fabulositas tribuit Herculi. Scilicet, Iunctos olim, vt *Mela* ait, perpetuo iugo diremisse colles, atque ita exclusum antea mole montium Oceanum, ad quæ nunc inundat, admissum.

Dum Rex vndarum hæc agitat, mansuraque in æuum
Vincla aperit Ponti, terrasque inuadit apertas,
Maturare fugam iubet Aliger(1)*: ilicet omnes*
Stauratam(2) *læto propellunt remige classem.*
Iamque Caledoniæ radunt confinia terræ(3),
Ingentesque vident flexus, quibus irrigat agros,
Mobileque exultans infertur Alaunius(4) *æquor.*
Hinc Isacæ cursum, & latis Durotriges aruis,
Obliquique vndas Tamari(5), *Volibamque relinquunt,*
Arduaque effugiunt prærupti saxa Gobæi(6),
Præcipitesque dolis Venetos(7), *Ligerimque sinistrum*(8),
Et quos diues alit versis Aquitania(9) *campis*(10).
Iamque sinum ingentem præterlabuntur, & ima
Littora, & accessu maris exundare Garumnam(11)
Prospiciunt, motamque æstus per fluminis Antron(12),
Miraturque noua Tarbellicus(13) *incola Pontum*
Classe premi, & pulsi currunt rumore Ruteni(14),
Vt Pyrenæos(15) *concessum attingere montes,*
Hesperiam(16) *ingenti nautæ clamore salutant,*
Cantaber(17), *& velox*(18) *correptis Vardulus*(19) *armis*
Aduentu trepidant, atque auro concolor Astur(20)
Montanis exultat equis, cum præpete(21) *Leucos*(22):

Transabiit cursu(21) scopulos(22), longique remensa est
Ingentes Nerii(23) rupes, fœcundaque radens
Marmora Cassitro(24) Minii(25) ratis hæsit in vnda,
Vltimaque Hesperia, & populi per littora classem
Callaici(26) excipiunt læti, & fatalia(29) Regi(28)
Rex senior(27) sceptri concessit iura(29) nocentis.

(1) Mercurius.

(2) Pro *instauratam*, id est, *redintegratam*. Nam *Varro* ait, *Macrobio* teste, *instaurare* esse *instar nouare*.

(3) Id est, Britannicæ. Poeta eleganter a Britannia vsque ad extremam Hispaniæ plagam, vbi Gallici sunt, nauigationem describit.

(4) Ptolemæo Britanniæ fluuius, & *Alanni* populi diuersi ab *Alanis*.

(5) *Ptolemao* Tamara, Melæ *Tamaris*, flumen secundum, vt ait, Arotebrarum portum, de quo *Strabo* libro 3.

(6) Promontorii.

(7) Populi maritimæ in Gallia oræ, quos Cæsar nauali prœlio in potestatem redegit. Vocat autem *præcipites dolis*, quia legatos, quod nomen, vt ipse Cæsar ait, ad omnes nationes sanctum, inuiolatumque semper fuisset, retentos in vincula coniecerint. Reliqua de Venetis apud eum. Sed & Veneti Adriatici hoc nomine male audiunt, lege orationem *Ludouici Heliani* ad Maximilianum.

(8) Fluuius est Narbonensis potissimus, qui prouinciam eam a cetera Gallia diducit.

(9) *Gallia omnis*, inquit *Plinius*, *comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur, amnibus maxime distincta: a* Scalde *ad* Sequanem Belgica: *ab eo ad* Garumnam Celtica, *eademque* Lugdunensis: *inde ad Pyrenai montis excursum* Aquitania, Armorica *ante dicta est*. *Vadianus* hodie a Gallis *Guienne* vocari scribit. *Volaterranus* tradit Aquitanos a ceteris Gallis corporibus & lingua differre, magisque Hispanis similes, quibus finitimi sunt.

(10) Perinde fertilibus.

(11) Vnde more ipsius pelagi sæuientis exurgens iactat nauigantes. Meminere huius multi, nemo tamen, vt refert *Vadianus*, de eo diligentius *Mela* scripsit. Verba non adscripsi, quod autor sit vulgatissimus, & impeditum eius opus *Vadiani* scholiis explicatum.

(12) Ex eodem hic locus sumptus est, vbi de Garumna loquens, *In eo est insula*, inquit, Antros *nomine, quam pendere & attolli aquis increscentibus ideo incolæ existimant, quia cum videatur editior aquis obiacet: vbi se fluctus impleuit, illam operit*, & quæ sequuntur.

(13) Nunc Tarinensis ad Aturi ostia prope Pyrenæos, ait *Volaterranus*.

(14) Nunc *Rutenenses* eodem autore, inter Aquitanos antiquos nomen seruantes.

(15) Hoc est, mare, quod e regione Pyrenæorum est, qui Galliam ab Hispania diuidunt.

(16) Hispaniam. Sunt enim Hesperiæ duæ. Lege *Seruium* primo Æneidos super illud, *Est locus Hesperiam*.

(17) Cantabri situ locorum inter vltimas Hispanorum connumerantur gentes, ab Augusto subiugati, quorum tamen & peior & altior & magis pertinax in rebellando animus fuit, vt dicit *Florus*: & *Horatius* alludens, *Cantaber sera domitus catena*. *Orosius* multa de Cantabrico bello libro sexto scribit, *Eutropius* septimo, *Suetonius* in Augusto. Laudes Cantabrorum *Silius* cecinit libro tertio & quinto. *Mela* inquit, *Cantabrorum aliquot populi, amnesque sunt, sed quorum nomina nostro ore concipi nequeant*. Quod argumentum est, longe a Romana lingua alieno eos tum sermone vsos fuisse.

(18) Agilis, manu promptus.

(19) Eundem cum Cantabris, eodem autore, tractum tenent Varduli.

(20) Eodem epitheto vtitur *Silius*; *Sed scelerum caussas aperit Deus, improbus Astur Visceribus lacera telluris mergitur imis. Et redit infelix effosso concolor auro*. *Astures* enim, quorum tractus *Asturia* nomen habet, olim gens aurifodinis nobilitata, & equis: quod Poeta notat, dicens, *Montanis exultat equis*.

(21) Est enim equis illis, qui *Asturcones* vocantur, patria lingua *Chinae*, nostra, vt puto, *Genneter*, non vulgaris in cursu gradus, vt ait *Plinius*. Sunt autem inutiles bello. *Silius*; *Hisparnus sonipes, nec Marti notus, at idem Aut inconcusso glomerat vestigia dorso, Aut molli pacata celer trahit esseda collo*.

(22) *Trileucos* geographiæ tabulæ habent.

(23) Citerioris, quæ & Tarraconensis, Hispaniæ promontorium, quod occidentalis & borealis Hispaniæ lateris finis est. Nunc *sancta Maria* finis terræ dicitur, vt scribit *Volaterranus*. Porro in Tarraconensi sunt hæc regna, quæ vni tamen *Carolo* parent. *Nauarra*, quod inter Cantabros continetur: *Castelia*, quod inter Callæcos & Astures: *Arragonia*, quod inter Celtiberos ac Tarraconenses. *Volaterranus*.

(24) Signat insulas *Cassiterides*, *Ptolemao* numero decem, a stanni copia: quæ iam desiit, & in proxima nunc Britannia cernitur, vt dicit idem *Volaterranus* Græcis *Cassiteros* stannum dicitur. De his *Plinius* in quarto, *Strabo* tertio, *Mela* eodem, *Solinus* cap. 36, *Diodorus Siculus* sexto.

(25) A *minii* abundantia in illis terris *Minio* amni nomen datum est. Lege *Iustinum*.

(26) Pro *Callaci*, diuisa diphthongo, tenent inferiora littora vsque ad Nerium promontorium. Horum est *Flauium Brigantium*

Ptolemao; *Antonino* autem *Brigantium* tantum. nunc *Compostella*, prope quam *sancti Iacobi*, vt ait *Volaterranus*, oraculum.

(27) *Ferdinandus* socer.

(28) *Philippo* genero.

(29) Qui paulo post in Hispania obiit.

Heu regnum inuisum Superis, heu classe petitas
Præcipiti sontes terras, quis temperet ægros
A lachrymis oculos? quis singultantia corda
Leniat? O felix, quantum sperare iubebant
Te fortasse Dei, quantum vis improba fati
Abstulit Hesperia, & nocti demersit acerbæ.
Namque sub occasu quæ sunt, solemque cadentem
Aspiciunt, quæque alta polo complectitur Arctos,
Quicquid & ad Siculos exporrigit Itala tellus
Imperii fines iam dudum sceptra petebant
Belgica, sub leges vnius Regis itura.
Vlterius vetuit(1) ventura(2) retexere Apollo
Fata Deum(3): tu nunc, penes est quem latius vnum
In terris regnum, sis o Germanice Cæsar
Fortunæ exactor: tua te regat ardua virtus.
Orta cadunt(4), finis cunctis mortalibus idem(5),
Angustique dies(6), & vita precaria nostra est(7).
At Martis nos vrget opus(8), iam creuerat æquus
Pacis amor populis, vitamque fugarat agrestem,
Et mores domuit vetitos, Sueuumque rebellem
Impulit ad leges, cum Norica castra senatu
Insigni ac terra alma viris se iunxit in iisdem
Fœderibus, magni factis & rebus adesse
Pollicita Austriadæ: quæ postquam sensit iniquo
Marte Palatinum vrgeri, sopitaque nondum
Extiterant odia, atque augendi regna cupido,
Arma parant Patres, variisque agitata senatu
Consiliis sunt bella prius, qui censuit vrbis
Delectum fieri, & validam dare nomina pubem.

(1) Noluit aperte prædicere mortem *Philippi*, vetitus a numine: ne scilicet, malorum futurorum præscientia. antequam venirent, angeremur, fictum est.

(2) Dixit, respiciens ad filios, quorum magnitudo immensa futura erat.

(3) Apostrophe ad Cæsarem, quem dicit esse debere trutinatorem fortunæ, & quantum in rebus humanis possit prospicere, quæ non nisi virtute, ac animi magnitudine superari potest.

(4) *Hac sententia mundo data est, hæc Dei lex est, vt omnia orta occidant, & aucta senescant. vt infirmentur fortia, & magna minuantur. vt cum infirmata & diminuta fuerint, finiantur*, dicit *Cyprianus* contra Demetrianum.

(5) Sententia catholica, & a poetis celebrata. Videlicet, *Huc primus & vltimus ordo. Tendimus huc omnes.* Hæc est domus vltima, & quod pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, Regumque turres.

(6) Breue tempus. *Siquidem*, vt idem in eundem eleganter scribit, *in ortu adhuc suo ad finem natiuitas properat: sic quodcunque nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat, vt nemo mirari debeat, singula cœpisse in mundo deficere, cum totus ipse iam mundus in defectione sit & in fine.*

(7) Hoc est, cuius vsura precario fruimur, cum in arbitrio alterius positum sit: eam cum vult, repetendi. *Apuleius*, Quid ad *precariam vitam* me reducitis? *Vlpianus*, *precarium* diffinit, id esse, *quod precibus petentis vtendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui cconcessit, patitur.* Vnde *precariam rem* dixerunt, quæ quasi commodato accepta sit, & iuris alieni censeatur. *Ouidius* de Acheloo, *Quid fore te credis, falsum qui versus in anguem Arma aliena moues, quem forma precaria celat. Donatus* ait, petimus precario, poscimus imperiose, postulamus iure.

(8) Sensus est: Plura canerem in hanc sententiam, nisi inchoatum opus vrgeret.

Iam croceis Aurora rotis surgebat Eoo
Littore, & auricomo terræ iam sole micabant,
Stromarus *Eurydamas*(1) *consensu in bella senatus*
Describit populos, obseruantissimus æqui
Qui fuit, & dextra nullis æquandus, & armis,
Primus inire aciem, postremus cedere pugna,

Militiæ sollers, qui formam, & tempora norat;
Seu ducendus erat densos equitatus in hostes,
Seu frænanda manus, tardamque lacessere pugnam
Vtilius, durumque in cornua vertere Martem.
Iamque sub(2) Alerio miles conuenerat(2) vdo
Hoc campo est nomen) gentemque moratur agrestem,
Falcatosque axes, quos prætor agebat Homertes.
Prima cohors Scythiæ cristatam more gerebat
Cassida, & induta horrescit femoralibus æreis,
Aspera fustibalo committens bella cruento.
Quæ sequitur pileis non aspernabilis hasta,
Intortos operit crines Syriisque thiaris,
Pro clypeis huic gerra(3) manu, vastique dolones(4),
Et mos gemmato mucronem annectere baltheo,
Quas regit asper equo, pedibusque in Marte Seleucus.
Pone subit gens bello atrox, quæ membra Sisyrnis(5)
Contegit, & crurum tenus exarmata refulget,
Eoque acres inuadit acinace pugnas.

(1) *Stromarus* nomen proprium & verum. *Eurydamas*, vt quæ sequuntur, *Homertes*, *Seleucus*, ficta sunt nomina, per quæ vera significantur: quæ ipse inuestigassem, si commodum fuisset.

(2) Nam quatuor fontes illum irrigant. Lege *Celtem* cap. quarto, Norinbergæ. Huic campo est nomen Teutonice, *Hallervvyss*. Arbitror ego nomen prato a familia *Hallerorum* obuenisse. Locus is quingentis passibus longitudine patet, latitudine angustior Idem scribit *Celtes*.

(3) Id est, *Cetra*, pharetris subterpendentibus, vt ait *Herodotus* lib. septimo, vbi armaturam Persarum refert. Porro *gerra*, inquit *Festus*, *crates viminea*, Athenienses cum Syracusas obsiderent, & crebro gerras poscerent, irridentes Siculi *gerras* clamitabant. Vnde factum est, vt *gerræ* pro nugis & contemptu dicantur.

(4) *Seruius* lib. septimo super illud, *Pila manu, sæuosque gerunt in bella dolones*, dicit, *dolonem* flagellum esse, intra cuius virgam latet pugio: a *fallendo* græce dictum, id est *dolo*, quod decipiat ferro, cum speciem ligni præferat. *Tranquillus* in Claudio; *Reperti & equestris ordinis duo in publico cum dolone, ac venatorio cultro, præstolantes, alter vt egressum theatro, alter vt sacrificantem apud Martis ædem adoriretur.*

(5) *Herodotus* lib. modo citato, *Caspii*, inquit, Sisyrnis, *quod est genus penulæ, induti, arcus gentili more arundineos gestabant, & acinaces.* *Horatius* acinacem pro omni gladio vsurpauit, vt interpretes vno ore referunt, Ode septima & vicesima primi carminum. Varia armorum genera in *Staurostichi* Enarratione retulimus.

Quarta autem legio pardorum(1) pellibus harmos
Vestit, arundineas & certatura sagittas
Saxo acuit, (2)capreæque vibrat tela horrida(2) cornu,
Hæc sub Atocle meret(3). Duxisse Autharchida(4) quintam
Sternacem referunt, solita est quæ montibus altis
Fraxinea timidos desigere dorcadas hasta.
Hæc pellem auritæ frontis gestabat equinæ
Voluentis per inane iubas, quæ vertice summo
Dependent, auresque vtrinque ad tempora vibrant.

(1) Sunt pardi pantherarum mares. Quidam ab iis pantheras solo candore discernunt. *Solinus* scribit, pardorum adulterinis coitibus degenerare partus leænarum, & leones quidem procreari. sed ignobiles. Meminit & *Plinius* libro 8. Hos adulterinos coitus leænarum cum pardis eleganti carmine *Claudianus* in consulatu Manlii Theodori complexus est: quod *Camers* ante me adnotauit in Solinum.

(2) Significat arcum, cuius extremitates cornuum caprearum mucrone ornantur non modo, sed vt fortiores etiam sint.

(3) Hoc loco sine diphthongo scribendum, vt vel ipsa syllabæ ratio admonet. Sic Lucanus, *ære merent paruo.* Nam *merere*, pugnare est. vnde *emeriti milites*, qui completis stipendiis militiæ sacramento soluti sunt. *Maro* in Georgicis, *emeritos boues* appellauit, vt *Claudianus* iugales.

(4) Autarchi filia. Vterque *Homerus* fingit Penthesileam aduersus Græcos ad bellum Troianum venisse.

Armati astabant omnes, Martemque ciebant.
Interea Patres sublimis in arce Dianæ(1)

Conueniunt, agitantque feri primordia belli.
Et tandem Arsanes(2) fecit sic verba senatu(3):
Quandoquidem ardentes animos, aciemque videmus,
Facto opus est Patres, Cæsar nos fœdere iunctos
Iam vocat, incusatque moram, tempusque subinde
Consiliis labi: vestros sint fata Sagunti(4)
Ante oculos. nam dum Rhateia(5) consulit ægros(8)
Roma(6) Patres(7), Quintum cunctatoremque(9) requirit
Interiit flamma(10), & Tyrio gens victa Tyranno(11).
Quare cum primum pubem deducere ab vrbe
Decretum vobis, extemplo castra petendum
Austriadæ reor, & sociis socia arma cateruis
Iungendum: sic nos Aquilis victricibus vrbes
Deuictas fausto repetemus, & oppida bello.

(1) Multi referunt in arce fuisse Dianæ templum. Meminit *Celtes* autor non ineruditus in descriptione vrbis Norimbergensis.

(2) Fictum & hoc nomen. Sequuntur autem tres orationes. Prima persuadet, quam primum mouenda castra, nec consiliis nimium tempus terendum, Cæsarique coniungendum exercitum. Secunda persuadet, vt flamma a patria, siue ab occupatis oppidis belli remoueatur, petendam Palatini patriam: diluitque consilium Arsanæ de iungendis copiis. Ita enim ad patriam tuendam, Palatinæ copiæ reuocabuntur: vtiturque Hannibalis exemplo. Tertia oratio, quæ vtramque opinionem refellit, multis probat argumentis, Ducis *Othonis* oppida inuadenda esse.

(3) Senatui. Libuit de senatu, senatoribusque aliquanto latius scribere: quod res alioqui cognitu digna, non cuilibet obuia est, & in errorem tracta, digna flagris, *Budæo* censore, Accursii ignorantia, vel certe confidentia. Senatum a Romulo institutum fuisse *Liuius* testatur his verbis; *Cum iam virium haud pœniteret, consilium deinde viribus parat. Centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creari patres possent.* Patres certe ab honore, Patriciique progenies eorum appellati. Hic senatus paulo post in duas velut factiones, maiorum scilicet, minorumque gentium, & ex centenario ducenarius factus est. De qua quidem appellatione maiorum minorumque gentium idem *Liuius* meminit, vbi de Tarquinio Prisco, & de Tarquinio Superbo eius filio loquitur. Erat autem vnus in senatu, qui Princeps senatus dicebatur. Quanta autem auctoritas senatus fuerit, licet ex *Liuio* intelligere libro primo ab vrbe condita. Senator nomen ordinis erat, non magistratus. Tres enim erant ordines Romæ, *Senatorius*, *Equestris*, & *Plebeius*. Ordo *Senatorius* amplissimus ordo vocabatur. *Cicero* pro domo sua ad Pontifices; *Quid cum Senatum pro me non modo propugnare amplissimum ordinem, sed etiam plorare & supplicare mutata veste prohiberent, ne tum quidem ius erat?* Et de Prouinciis consularibus; *Reduxit me cum illo in gratiam ordo amplissimus.* Itidem sæpe *Liuius*, & *Paulus* in l. nutu. de legat. tertio. Maiestatem eius ordinis dignationemque *Liuius* prosequitur. Varia autem Senatus legendi ratio fuit diuersis temporibus. Nec prætereundum silentio, in rebus momentosis, aut ad exemplum pertinentibus, Senatores non minus centum Senatusconsultum facere poterant, vt videtur ex *Liuio.* Verum duo Senatusconsulta vno die non fiebant: id quod, innuit *Capitolinus* in Maximino. Quomodo autem Senatores in Senatum ire cogerentur, *Cicero* Philippica prima docet. Prehendi Senatores iussu Consulis poterant. Lege *Valerium* libro quinto, *Gellium* quarto. Idem *Gellius* libro duodecimo docet, quid sit prehendere, & qui magistratus prehensionem, quique vocationem habuerint, & qui vtrunque, aut etiam neutrum. Ceterum intercedere Senatusconsulto Tribuni plebis poterant, vt ex *Liuio* & *Tacito* constat: vt cautum erat in duodecim tabulis. De Senatu Senatoribusque pluribus refert *Budæus*, vnde hæc obiter excerpsimus, in copiosissima annotatione l. vltimæ de Senatoribus.

(4) Ab exemplo. Est autem *Saguntum* Hispaniarum oppidum vltra flumen Iberum, passus mille ferme a mari, oriundi a Zacynto insula dicuntur. Autor *Liuius* libro primo secundi belli Punici. *Silius* Saguntum eleganter in primo quoque describit.

(5) Cur sic, iam dictum est.

(6) Allusum ad illud vulgatissimum, *Dum Romani consulunt: Saguntum perditur. Florus* ait, *Non statim ad arma procurrunt, dum prius more legitimo queri malunt.* de quo more lege *Fenestellam*.

(7) Senatores, quorum collegium Romani, vt *Plutarchus* autor est, *Patres Conscriptos* appellabant. Quod nomen & dignitatis plurimum, & inuidiæ minimum præ se fert. Sed ab initio tantum *Patres* dicti: postea a scriptis in eum ordinem, pluribus *patres conscripti* vocati sunt. Vnde *Festus*; Patres *dicti sunt*, inquit, *qui sunt* Patricii *generis*: Conscripti, *qui in senatu scriptis sunt annotati.*

(8) Tardos.

(9) Hoc est, dum Q. Fabium cum collegis in Africam mittit ad percunctandos Cartaginenses, publico ne consilio Hannibal

bal Saguntum oppugnasset? Cætera *Liuius* libro modo citato. Vnde *cunctatorem*, expone, *percunctatorem*. Sunt enim proprie cunctatores, vt a *Budæo* didicimus, qui Pythagoricorum verbo *Echemythi* vocantur: quod significat, sermonis homines parcissimos, qui aures duas habere se, vnicam linguam in caussis etiam publicis meminerint.

(10) *Florus* de Saguntinis lib. secundo loquens, *Interim iam nouem mensibus fessi*, inquit, *fame, machinis, ferro, & igne. Versa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum: tum desuper se, suosque cum omnibus opibus suis ferro & igne corrumpunt.* Idem fecisse aliquando Cappadoces scribit *Iustinus*. Hac clade Saguntinorum nihil est cantatius. Scribunt enim eam fere omnes tam Latini quam Græci, *Liuius, Plutarchus, Appianus, Polybius, Eutropius, Orosius, Augustinus, Silius, Valerius Maximus.* Quotas, vt vulgo ait, non vbique asscripsimus, quas suo more *Camers* non negligit, quoniam autores, qui nunc prodeunt denuo, ferunt indices secum locupletes.

(11) *Hannibali*, cuius mores *Silius* describit in principio primi, ibi, *Ingenio motus auidus*, & *Liuius* aliquanto latius.

His dictis tacuit, contra sic ore locutus
Sæualdos: Aliter nobis sententia, Patres,
Ingruit, ad Rheni ripas, & regna Philippi
Signa volent, populentque agros, face cuncta manuque
Hostili inuadant: sic Martis fulmina nostris
Arcebunt humeris, cogentque redire paternos
Quemque lares, stabit spes interrupta Roberto,
Quem patriæ reuocabit amor, curæque parentis.
Sic & Amilcarides(1) *Byrsæ*(2) *remeauit ad arcem*
Sidoniæ(2), *Tyrios quateret cum machina muros*
Ausonia, & duras ferret cum Scipio leges(3).
Quod iunctis tentanda senex legionibus arma
Consulit Arsanes, tutum est, maiore nec vlla
Auspicio sunt bella quidem: quid? ne indigus vllæ
Cæsar opis? nostrisque simul sua facta putatis
Digna admisceri? furiis agitatus(4) *in hostem,*
Lantgrauius *solus vadit. iam viribus acer*(5)
Albertus *fert arma suis: nos ire veremur*
Qua fortuna Duces alios trahit, & Deus vrget.
Quare agite, o Patres, quamprimum auellere signa,
Hostilesque inuadere agros, Rhenumque iubete.

(1) Hannibal Amilcaris filius, eius qui cognomento *Barch* dictus est, primamque secundum filium inter duces Pœnos gloriam obtinuit.

(2) Carthaginis arcis, quæ ita appellabatur in edito loco vrbis sita, lege *Appianum*.

(3) Id est, *conditiones pacis*, super quibus inter ipsos colloquium fuit, de qua tamen non conuenit. Visæ Hannibali iniquiores, vnde *duras* dixit, lege autores supra citatos.

(4) Attende, vt hunc Principem semper furiosum in bello inducit.

(5) Significat celerem, austerum, seuerum, vehementem, prouidum, diligentem; quæ omnia huic Principi quadrant.

Sic ait, ancipiti trepidabat curia(1) *motu.*
Tum quisque antiqui(2) *spectabat in ora*(3) *Gerarchi,*
(4)*Cui non consilio quemquam Germanica tellus,*
Eloquioque tulit similem: sed tempus, & arctæ
Res suadent paucis, quid sentiat, edere verbis.

(1) *Curia* locus est, vt *Festus Pompeius* inquit, vbi publicas curas gerebant. Itidem *Varro* & *Nonius* asserunt, a *cura* deductum nomen affirmantes. Inde *Curiales* dicti, qui de *Curia* sunt, vt *tribules* qui de *tribu*: & *municipes*, qui de *municipio*. *Curio*, magister curiæ appellatur, cui cura est eorum, quæ ad curiam pertinent.

(2) Iam annis grauis: ne veteris dixeris, cum quadam fere contumelia. Antiquus enim fere semper exprimitur cum quadam dignitate.

(3) Apud antiquissimos Romanorum, vt a *Valerio Maximo*, & a *Gellio* relatum est, neque generi, neque pecuniæ præstantior honor tribui, quam ætati, solitus, maioresque natu a minoribus colebantur, ad Deum prope & parentum vicem. Atque in omni loco, inque omni specie honoris priores, potioresque habiti.

(4) Huius affert *Aristoteles* rationem, quod iuuenis rudis sit earum rerum, quæ in vita versantur. Vnde *Claudianus* eleganter, *Tenero tractari pectore nescit Publica maiestas*, & Poeta inferius, *forsanque videret Rerum vsu, & canis paulo sapientior annis*. Siquidem ætate prudentiores reddimur.

Si

Si posset nostrum peragi sine sanguine bellum,
Et Martis conceptus amor, ferrumque sileret,
Consulerem, Patres, aliter, forsanque viderer
Rerum vsu, & canis paulo sapientior annis:
Sed postquam duro decretum est cernere ferro,
Statque acies campo sublatis horrida telis,
Maturanda via est, neque enim aduersabor inesse
Vim dicto Arsanæ, sed mutant tempora leges(1).
Vndique Mars sæuit, quis enim non inuida contra
Budorii fert arma Ducem? ceruicibus olli
Cuncta domans, terror, Virthymberzentius *instat:*
Parte alia inuasit Cubos non segnior illo
Lantgrauius, *villas qui sternit & oppida flammis.*
Nec memoro Austriadem magnum, modo quem nemus atrum
Victorem bello vidit, trepidumque Robertum
Deuictis pugnæ spoliantem turbine castris.
Nunc autem Helsatiam inuasit, camposque Feretri(2).
Sic memorant: (3)*Dictator vbi cum vicerit hostes*
Julius(3), *extemplo Romani nominis*(4), *altam*
Erexit quercum, posuitque hostilia tela,
Mastrucas(5), *sagaque*(6), *&*(7) *virgatas margine*(8) *pallas*(7),
Vnde & ab erecto (si verax fama) tropæo
Nunc prisca ascissunt veteres cognomina terræ.
Quare illi(9) *haud opus externis, qui cuncta subegit,*
Inniti auxiliis, nec Rhenum inuadere, nostram
Ad rem conducit: quando maioribus armis
Ille lacessitur, Ducibusque potentibus hæret.
Quin potius nostras confinia ad oppida vires
Vertamus, magnique antiqua in Pergama Othonis.
Nam cum debilibus discedens liquerit vrbes
Præsidiis (fama est) Rhenumque petiuerit hostis,
Huc iter vrgendum est, huc dirigat armipotentes
Eurydamas populos, & anhelet Martius ardor.
Nostra hæc sunt, hæc nostra, inquam, ciuesque tyranno
Oppressos, duplices ad sidera tendere palmas
Cernere erit, vestramque manum, ferrumque vocantes.

(1) Scilicet militiæ.

(2) Comitatum *Ferretensem* intelligit. Est is in Helsatia, & patria lingua *Phyrt* vocatur. Innuit autem efficta historia *Feretri* Comitatum, non *Ferreti*, vt nunc vocant, appellandum esse.

(3) *Plutarchus* in Probl. *Dictator*, inquit, *creatus omnium magistratuum imperium inhibet, ad seseque transfert, præterquam tribunorum plebis.* Hi enim soli dictatore creato non cessant. *Cicero* regnum appellat perpetuam Cæsaris dictaturam, quæ post mortem Cæsaris Senatusconsulto sublata est in perpetuum. Lege eundem in Philippica prima.

(4) Scilicet *Pheretri*: quo nomine Romani vtuntur, quamquam græcum magis arbitrarer. Nam Græci *Pheretra* appellant omnia, quæ in pompa aliqua feruntur, vt sunt Deorum hominumque imagines, argentum, aurum, hostium spolia. Quid autem *Feretrum* apud Romanos fuerit, declarant verba *Liuii*, lib. ab Vrbe condita primo. *Spolia*, inquit, *ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id apte feretro gerens, in Capitolium ascendit: ibique quum ea ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono, designauit templo Iouis fines, cognomenque addidit Deo,* Iupiter Feretri, & quæ sequuntur.

(5) Genus vestis castrensis est, quo Sardi plurimum vtebantur. *Quintilianus* dicit cap. decimo primi Institutionum Oratoriarum, ex industria Ciceronem peregrino hoc vocabulo vsum. Idem *mastrugatos latrunculos* dixit, de prouinciis Consularibus.

(6) Militaris vestis genus, vnde *sagati* milites dicti. Maro, *virgatis lucent sagulis.*

(7) *Seruius* ait, *Palla est vestis muliebris deducta vsque ad vestigia.* *Nonius* quoque, *Palla*, inquit, *est honesta mulieris vestimentum*, hoc est tunicæ pallium. Viris autem etiam in Gallia peculiaris erat, *Martiali* teste, *Dimidiasque nates Gallica palla tegit.*

(8) Id est, in *extremitate*, *in limbo*, lineis quibusdam ad virgarum similitudinem variegatas distinctasque.

(9) Scilicet *Cæsari*. *Haud opus exetrnis, qui cuncta subegit.* Carmen ex bono exemplari sic legendum restituimus.

Talia dicenti, quamquam vox dissona vulgi,
Assensere Patres, camposque inuadere Othonis
Eurydamanta iubent: qui postquam se appulit illuc;
Perlustrat loca cuncta oculis, munitaque castra
Disponens, bifido circumdedit agmina vallo,
Atque ita per noctem somnos captauit opacam
Miles, & excubiis castrorum cura per vmbras
Demandata, iubar donec splendentis olympi
Elargitum ægris oriens sua lumina terris.
Vt primum lux alma polo, Phœbeaque lampas
Emicuit, cunctos iussit consistere in armis,
Atque ait, O socii, & bello spectata iuuentus,
Vestra diu quæ iam tantum respublica Martem
Ordiri cupiit, ferroque extendere fines,
His posita est manibus, quarum tollenda per ora
Virtute est hominum, quæ tanto impensius instat,
Maior amor quanto est patriæ(1)*, pietasque suorum.*
Nec vos magnanimi robur deterreat hostis,
Noricaque innumeræ tremefacta per arua phalanges.
Nam vigor, atque animi virtus non plurima vincunt
Agmina, & a magnis oritur victoria factis.
Audendum est ergo ciues. Quid Susa sagittis
Horrida(2) *commemorem? & frænantes æquora Persas*
Spartanos timuisse Duces(3), *& mœnia Dyrces*(4)
Exæquata solo(5)? *& fusam per cærula classem?*
Vnde etiam tali lætam Salamina(6) *triumpho*
Accipimus, pulsumque Asiæ per littora Xerxem?
Nec te prætereo felix Numantia bello(7),
Qua quondam victus positis hostilibus armis
Pace abiit fœda, quam non tulit aspera Roma.
Hi paruæ cessere manu(8), *nec profuit olli*(9)
Vndique concitum genus, & discordia mundi
Agmina Achemenio(10)*medicantia tela veneno*(10).
Quid vos exemplis (11) *intentos demoror armis?*
Velle sat est, socii, magnis ornare triumphis
Vos decet egregiam patriam, vestrumque senatum.
(12)*Aduolat Hercynia crudelis valle Boemus*
Auxilio, qui vrbes tueatur, & arua Philippi.
Num pauor hic animis illabitur? estis in armis
Nequicquam virtute pari? lethi o mihi vultus
Laudandi semper, dignique in prœlia motus.
Nosco truces gestus, nosco ora petentia Martem,
Non aliis iam Roma viris vrbs principio rem
Æquauit cælo, tenui cum Marte(14)*Quirinus*(13)
Crustumerosque, Atinamque, & pauperis oppida Bolæ(15)
Vicit, &(16) *Ausonio cum retulit arma*(17)*Tonanti*(16)
Nos etiam parui fuimus, nunc sancta precemur
Numina, dent faciles cursus, & cœpta secundent.
Non deerunt Decii(18), *& victu contentus agresti*(19)
Fabricius, sæuique ardentia fulmina Brenni(20).
Quare agite, æternam bello (ni templa penatum,
Et Diui indigetes, & sacri numina fontis
Peenicii(21)*sordescit amor, patriæque futurum*
Ornamentum animis abiit) perquirite famam.

(1) Quantum animorum, viriumque patriæ charitas sumministret, intelliges ex *Iustini* verbis, quæ commode mox adscribam. Habes alia apud *Valerium* exempla. *Susa* Fuerunt regia vetus Persarum a Dario Hystaspis filio condita, vt autor est *Plinius*. Tradit *Strabo* Susam partem esse Persiæ, quæ Susa habet vrbem clarissimam, huius vrbis meminit *Lucanus*, & *Propertius*, vterque libro secundo.

(2)Quo-

(2) Quoniam, vt diximus, Persæ & Parthi, omnesque fere Orientis gentes sagittis bella conficiunt, vt autor est *Plinius.*

(3) Vt *Leonidam*, qui cum trecentis millibus commilitonibus ad Thermopylarum angustias cecidit. Lege *Iustinum* & *Val. Maximum. Herodotus* in Polyhymnia varie hanc narrat historiam, recitatque epigrammata interfectorum.

(4) Id est, Thebanos Duces. Epaminondam. De quo Thebani occupandæ vrbis Lacedæmoniorum spem cœperunt: non tamen aggredi incautos potuerunt. Quippe senes, & cetera imbellis ætas, cum aduentum hostium persensissent, in ipsis portarum angustiis armati occurrunt, & aduersus quindecim millia militum non amplius centum iam effœtæ ætatis viri pugnæ se offerunt: tantum animornm, viriumque patriæ, & penatum conspectus subministrat. Pauci sustinuere senes aciem, cui par ante diem vniuersa iuuentus esse non potuit. In eo prælio duo Duces hostium cecidere, scribit *Iustinus.*

(5) Respexit ad tempora sua, hoc est, quæ nunc diruta sunt.

(6) *Pomponius, In Attide*, inquit, *insula est nota stupro Helenæ & Salamis, excidio classis Persicæ notior.* De Persarum ad Salaminem clade, lege, si vis, *Plutarchum* in Themistocle, & *Iustinum* libro secundo.

(7) Quippe quæ sine muro, sine turribus, modice edito in tumulo apud flumen Durium sitiata, quatuor milibus Celtiberorum, quadraginta milium exercitum per annos quatuordecim sola sustinuit, nec sustinuit modo, sed sæuius aliquanto pertulit, pndendis fœderibus affecit, autor *Florus*: qui paulo post de Hostilio quoque sic scribit, *Hostilium deinde Mancinum, hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, vt ne oculos quidem, aut vocem Numantini viri quisquam sustineret: tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, cum ad interhecionem sæuire potuissent*, & quæ sequuntur. Cæterum cum *Floro* concordant *Eutropius*, & *Orosius. Plinius*, & *Liuius* aliter de numero Romanorum occisorum.

(8) Pro *manui.*

(9) Scilicet *Xerxi.*

(10) Achæmeniis sagittis veneno infectis, Propertius, *Non tot Achemeniis armantur Susa sagittis. Achamenia* a Parthorum Rege *Achamene*, quibus peculiare erat, vt dictum est, spicula venenare.

(11) Hoc est, argumentis a simili: quibus constat sæpissime hominum pugnatorum virtute accidisse, vt paruæ copiæ maximas fuderint fugauerintque.

(12) Tacitæ obiectioni responsio.

(13) Romulus cur sic dictus fuerit, docet *Ouidius* secundo Fastorum.

(14) Paruis copiis.

(15) Romuli victorias latissime referunt *Dionysius Halicarnasseus* libro secundo & *Liuius* primo.

(16) *Ioui Feretrio*, de quo supra, eiusque nominis ratione plura scribit *Propertius* penultima elegia quarti, item *Plutarchus*, & *Festus Pompeius*, & præter alios *Valerius Maximus.*

(17) Hoc est, spolia suspendit, quæ *opima* dicebantur, lege *Varronem*, & *Plutarchum*, *Valerium*, ac *Propertium* locis iam citatis.

(18) Id est, qui instar Deciorum pro salute reipublicæ se deuouebunt.

(19) Vnde *Claudianus*, *Contentus honesto Fabricius paruo spernebat munera Regum.* Id scribunt omnes, & notius est quam referri debeat. Habeat Cæsar Carolus Fabricios, & victor gentium erit. Vtinam non sint, qui non admodum magno pondo auri fidem postponant, cum Fabricius oblatam sibi a Rege Imperii partem repudiarit.

(20) De hoc satis multa *Iustinus* libro quarto & vicesimo, & *Plutarchus* in Vita Marii.

(21) Vt supra, & sic castigatior habet liber: potest tamen legi etiam *Pegnesi*, de quo in principio huius mentio facta est.

Vix ea finierat, cum pubes omnis ad auram
Vulpigeras quassare hastas, & promere Martis
Venturi signum: reboant super æthera voces,
Tympanaque, & lituis Mauors accenditur æreis.
Non aliter furor hos agitat, quam si sua Ianus
Belliferrati(1) *reseraret limina templi,*
(2)*Cum Mars indomitus, centumque euinctus ahenis*
Frangit claustra, acuitque animos in bella furentes.
At contra vt rumor Boiorum venit ad oras,
Inuasitque aures magni vaga fama Roberti,
Illico delectos equites, peditumque cohortem
Tironum auxilio misit, qui finibus hostem
Eiiciant, pauidasque vrbes tueantur Othonis.
Sin paribus signis nequeant se fidere, campo
Detrectent pugnam, donec fulgentibus armis
Subsidium gelido Boiemus(3) *conuehat Albi.*
Nec mora, perrexere Duces, verbisque pauentes
Ambibant populos, nec non munimina bello

Instau-

Instaurant, vrbesque nouant, & mœnia condunt.
(4)Præterea siluas Teutisco more recidunt,
Annosam taxum, scabrisque e rupibus ornos
Robora, coniferumque genus, tiliasque sequaces,
Et patula ad Superos tollentem brachia fagum,
Obiiciuntque viis siluarum, & compita claudunt,
Transuersisque negant trabibus popularier hostem.

(1) Sic Maro, *Belliferratos rupit Saturnia postes.*

(2) Alludit ad *templum Iani*, de quo *Liuius*, *Dionysius*, *Maro*, *Silius*, *Ouidius*, *Claudianus*, *Seruius*, *Macrobius*, *Florus*, ceteri. Quoties *Ianus* clausus fuerit, scribit *Florus* in fine, meminit *Augustinus* libro ciuitatis 3. Augusto imperante tertio Iani porta clausa est, cuius rei eleganter meminit in fine sexti *Orosius*. Nota sunt *Horatii* carmina, *Ianum Quirini clausit*: & cetera ex quintadecima quarti carminum. Sub hac in toto orbe armorum cessatione, Rex pacificus, Christus Deus & homo, ex virgine nasci dignatus est.

(3) Nam ex Boemia copias stipendio conduxerat Palatinus, de quibus suo loco dicemus. Scribitur autem & *Bohemus*, & *Boemus*, & *Bœmus* per diphthongum.

(4) Morem Germanorum tangit, qui cum bella ingruunt, siluarum compita transuersis trabibus intercludunt.

Lauphenii interea Eurydamas ad mœnia tendit,
Et tormenta vehit belli, vetitasque recludit
Connexu trabium valles, iter obice victor
Pandit inaccessum, siluarumque ardua tandem
Egreditur, campoque phalanges sistit aperto:
Vt longe armorum sonitus, strepitusque pauentis
Quadrupedantum aures hostis perculsit equorum,
Tunc armati omnes, turresque, & mœnia complent,
Saxaque subuectant humeris, vastosque molares.
At Cyrus armipotens iuuenum lecta agmina bello*
Instruit, & dictis ciues affatur amicis;
Vos o bellorum decus, & fortissima pubes,
Haud nos puluereo Martem committere campo,
Sed portis instare decet, murisque cruenta
Deiicere arma manu, clypeosque effringere saxis,
Exiguum ostentant præsentia bella laborem,
Cum victis pugnare datur, vulgoque coacto
Arma inter siluas, & acutos sumere dumos.
Vos modo sollicitas de pectore demite curas.
Iam ciues, capite arma citi, date tela per hostes
Intrepidi, & circum vis Martia perfremat vrbem.
Dixerat. Interea Eurydamas ad mœnia tendit,
Castraque subiecto munit fidissima campo,
Qua missas poterant audire, & reddere voces.
Interea placidam suadens nox atra quietem
Præcipitat, retegitque polum crescentibus vmbris,
Tum vero Eurydamas animo vigilante volutans,
Quis modus ad pugnam, quo belli exordia sumat
Principio, & quæ sit sternendis machina muris
Aptior, insomnem totam producere noctem(1),
Atque diem, belli cupidus, Phœbumque morari.
Nec pugnæ præsentis erat modo cura, sed olli
Rumpebant altos Neomartia(2) *mœnia somnos.*
Nec non Lauphenidæ, simul & Cyrus vndique muros
Lustrare, & pugnas secum conferre futuras.

* Qui præsidii loco erat.

(1) Alibi diximus, quæ pertinent ad boni Ducis officium.

(2) Quia erat oppidum munitissimum, teutonice, *Nevvmarck*. Cetera enim captu facilia videbantur, illud autem difficillimum, vt contigit. Nam inde, vt inferius describitur, re infecta discessit.

Nox abit interea, tunc Segduneia pubes(1)
Arma capit, totisque fremunt densa agmina castris.

Iam strepit omnis ager, resonant clangore tubarum
Hercyniæ valles, iam signa vndantia contra
Aspiceres vrbem inferri, ceu sub mare Delphin(2)
Turbam agit æquoream, & fauces inuadit Abydi(3):
Sic densi ad muros belli cum mole feruntur,
Conuectantque humeris scalas, Vulcaniaque(4) *vrbi*
Tormenta impellunt, monstrum damnabile terris.
Quod ferri, lapidumque globos iaculatur, & ignes
Nube diem, & terræ obtexens caligine solem.
Inuentum, Germane, tuum(5), *sic & noua semper*
Ingenia extundant varias mortalibus artes.

(1) *Norimbergensis.* Nam *Segodonum* a *Ptolemæo* nominatam *Norimbergam* dicit, *Celtes.*

(2) Græca dictio *Delphin*, qua longo vsu pro latina vtimur, ait *Camers.* De *Delphinis* sic *Maro* 5 Æneidos, *Prælia ludo Delphinum similes, qui per maria humida nando Carpatium, Libycumque secant, luduntque per vndas.* Delphinorum formam sic eleganter explicat *Ouidius* tertio Metamorph. libro, *Falcata nouissima cauda est, Qualia dimidiæ sinuantur cornua Lunæ Vndique dant saltus, multaque aspergine rorant, Emergunt iterum, redeuntque sub æquora rursus, Inque chori ludunt speciem, lasciuaque iactant Corpora, & acceptum patulis mare naribus efflant.* Celeritatem autem in nando, quæ prouerbio locum dedit, *Delphinum nare doces*, eleganter describit *Manilius* quinto Astronomicon, vt non minus eleganter eorum impetum in pisces reliquos, vnde Poetæ comparatio. Cecinit *Papinius* nono Thebaidos, *Qualis cæruleis tumido sub gurgite terror Piscibus, arcani quoties deuexa profundi Scrutantem Delphina vident, fugit omnis in imos Turba lacus, viridesque metu stipantur in algas, Nec prius emersi, quam summa per æquora flexus Emicet, & visis malit certare carinis.* Ad idem *Silius* libro 15, *rapidi ceu bellua ponti Per longum sterili ad pastus iactata profundo Æstuat, & lustrans natantem in gurgite prædam, Cum procul in fluctu piscem male saucia vidit Absorbet late permixtum piscibus æquor.* Ex Homero vtraque comparatio sumpta est, inquit idem *Camers.* Hinc contrario sensu prouerbiali figura in Diris suis a *Marone* dictum est, *Ante lupos rapient hædi, vituli ante leones, Delphini fugient pisces, aquilæ ante columbas.* Reliqua de Delphinis *Plinius* libro 8, *Aristoteles* de Natura Animalium, *Solinus* cap. 22 de Bosporo Thracio inquit, *Hæc profunda Delphinas plurimos habent.*

(3) Abydos vrbs Leandri amore pernobilis, extat de hoc ipso amore apud *Musæum* libellus, item apud *Ouidium* perelegans epistola.

(4) Bombardas intelligit.

(5) Fato quodam Germanica ingenia ceteris præstant in ære tractando: vt absoluta, quæ quotidie edunt opera, docent. Insigniter autem diuina illa impressoria ars, Argentorati primum per *Io. Mentel*, *Schotti* nostri auum, Anno Christi 1444 inuenta testatur, simul cum bombarda. Cuius inuentionem multi monacho concesserunt, alii cuidam *Petro*, vt refert *Irenicus* libro quarto, cap. nono, quod de *Inuentione Bombardarum* inscriptum est. Eodem autore, annus tunc millesimus & supra trecentesimum octuagesimus agebatur, quando Bombardarum tonitrua a Germanis sunt reperta. Exteri deuouent, & execrantur autorem: qui minime tamen memoria debita defraudari debet: quod physica ratione rem omnium (vt fatear) quæ crudelitatis impulsu sibi ipsi mortalitas nostra excogitauit, crudelissimam repererit: cum autores turpissimarum, nefandissimarumque rerum, suos repererint admiratores, vtinam non etiam studiosos sectatores, profecto digni, vt ictu bombardici fulminis eant in puluerem. Eleganti carmine bombardæ descriptionem conclusit *Catanæus*: quod cum alii commentariis suis adscripserint, ipse breuitatis studio præteriui.

Vtque vrbem contra elatis procedere signis
Visa acies, staurant portas, & mœnia firmant
Lauphenidæ, iaciuntque ingentia saxa, superque
Horrescunt pilis, abiguntque, & sanguinis atri
Rore madent enses: instant hi frangere portas,
Vellereque ærato stridentes cardine postes.
Incepto ii crebra telorum grandine pellunt
Audaces animos: sic fluctus fluctibus altos
Cernimus vrgeri, collisaque littora clamant,
Pumicibusque cauis sonitum mare reddit anhelans.

Iam passim furit effusis Mars sæuus habenis,
Vndique ferri acies, fractarumque æra pulsat
Scalarum fragor, atque armorum casus ab alto

Intre-

Increbrescit,humiq; super ruit arma virum vir(1).
Nec timet euentum belli cristatus Homertes,
Sed fera sectilibus committit bella dolabris.
Agmina pone acris pugnant gerrata Seleuci.
Parte alia Autharchis muros inuadit, & vrget,
Et trepidantem altis impellit Athoclea verbis.
Quid differs segnis? grandi num voce tonantem
Audis Chortebum(2)*? pugna qui prouocat, & te*
Nominat ignauum: si quis pudor, arripe telum.
Talibus affantem verbis, & plura volentem
Dicere, transadigit vibratum Autharchida ferrum,
Emissaque animam trusit sub tartara voce.
Tunc paulo concussi animi, retroque relabi
Segdunæa cohors visa est: contra horrida tela
Lauphenidæ iaciunt: madet atro sanguine tellus.
Effurit Eurydamas, & quadrupedante superbus
Sæuit equo, largisque fluunt sudoribus harmi.
Sic modo victores, modo victi Martis alumnum
Consumpsere diem, bellumque ita nocte diremptum est.

(1) Hoc est, vir cadit humi super arma virum, pro virorum.

(2) Alii codices *Chorebum* habent, emaculatus *Chortebus*. Vtrumque meo iudicio stare potest. Nam vt hic Poeta primam producit, ita *Maro* alicubi in simili nomine corripuit. Verum in nominibus propriis, præsertim non eandem personam significantibus, licentiæ locus est.

At Cyrus exactam cædem, patriæque futuros
Agnoscens casus, nec spes erat, vnde vocaret
Auxilium, hortatur miseros se dedere ciues.
Sic etiam cunctis visum est, cum crastinus ortus
Fulserit, & nigras aurora fugauerit vmbras
Legatos mitti, pacemque, & fœdera posci.
Tertia iam lux alma polo splendebat Eoo,
Panduntur portæ, turmas inducit ouantes
Eurydamas, lætique omnes Pæana canebant,
Auspiciis Diuum acceptis, & Marte secundo.
Protinus Herbruchi fines, atque arua peragrat
Althenii victor, putrique immersus arena
Metatur castra, & crebro post mœnia lapsu
Exæquata solo, turresque, minasque reuulsas
Vi potitur, cum sexta dies iam pila teneret
Infesta, & dubiis fremeret Bellona sub armis.
(1)*Dumque ea iam trepidos,non æquo Marte geruntur*
Phalsgrauidas contra, non segnius arma potentis
Cocchenis(3) *ad gelidas erecta Neapolis*(2) *vndas*
Vlrici(4)*patitur, tandem victricia tela*
Mechymoli in campis(5)*fessus diffuderat vrbis,*
Armorumque graui paulum laxauerat æstu.
Parte alia infesti populata per arua Soberni
Sæuit Alexander(6), *premit indignatus Adechum*
Rugorum Princeps(7): *sed longe animosior armis,*
Cæsar in extrema pugnabat Agenoris ora,
Nomine corrupto, quæ nunc Agenoia dicta est.
(8)*Fertur enim Cadmus, iussu*(9) *vagus exul ab oris*
Phœnicum, Europam quærens, & furta Tonantis,
Hunc coluisse locum, atque sui de nomine gentem
Appellasse patris, qua etiam gentilibus aris
Sacra repertores celebrant Phœnicia Diuos(10).
Hanc pretio memorant emptam, magnique reuulsam
Imperio Austriadæ, multisque fluentibus annis

Dura Palatini perpessam sceptra tyranni(11).
Hanc subito sine Marte capit: sic mœnia ciues
Colmarii(12)*Austriadæ pandunt: sic hospita Bari*(13)
Fit pubes, multoque viri, innuptæque puellæ
Vndique spumantes turmis crateras Iacho
Cæsareis frustum Cereris, zythumque propinant(14),
Grandiaque exportant melliti pocula Medi(15).
Nec mora Sonchauios montes, penitusque repostam
Alcratium petiit, victor, lateque per oram
Imperat Helsatiæ Cæsar, recipitque Philippo
Ablatas vrbes quondam, populosque pauentes
Componit, mulcetque animos, clausamque resignat
Iustitiam, & sanctis confirmat legibus vrbes.

(1) Nunc ad alios Principes, quos interim pugnasse verisimile erat, egreditur. Vel repetitio est, non sine arte & exemplo.

(2) *Noua ciuitas*, quam nostra tempestate nobilitauit *Petrus Guntherus*, non modici inter eruditos, & iuxta bonos viros nominis.

(3) Qui & *Coquus*, vt in Necchari descriptione commemorauimus.

(4) Ducis Wyrtembergensis.

(5) Pro, *ad campos*, sic enim bonum habet exemplar. Meminit huius in fine sexti.

(6) Dux Bauariæ.

(7) Marggrauius *Casimirus*.

(8) Fingit *Agenoiam* regionem, quæ vltra Rhenum est inter Matram & Sornam fluuios, nunc *Hagenavv* dicitur, ab *Agenore* nomen vendicasse: & dictam *Agenoriam*, sed per ætatem paulum immutato vocabulo dici nunc *Hagenoiam*.

(9) Scilicet Patris Agenoris. Nam alibi etiam scriptum vidi, iussu patris. Tamen priorem lectionem non improbo.

(10) Hoc est, sacra quæ fiunt Phœnicum more Diis repertoribus, qui reperiendis rebus amissis præsunt, vel quos ob huiusmodi caussam inuocamus.

(11) Id est, domini, sic Maro, *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.*

(12) *Colmariam*, qui ab auspicio columbarum dictam volunt, *Columbariam* scribunt. Alii a claua Herculis, quam illic temulentus perdidit, nomen inditum fabulantur, ad insigne vrbis quo etiamnum vtuntur respicientes. Sed mihi merum commentum videtur. Argentuariam olim in *Staurostichi* Enarrationibus diximus. *Irenicus* in dictione *Argentuaria* dicit, aliis patriam meam Selestadium Argentuariam intelligi: ex eo, quia sex ab *Argentina* distet miliaribus.

(13) Declarauimus locum lib. proximo.

(14) Id est, Ceruisiam. Nam quæ ceruisia apud nos appellatur, apud Ægyptios dicitur Zythum. *Columella* de cultu hortorum, *Vt Pelusiaci proritet pocula Zythi.* Apud Hispanos *Cerea*, *Plinius* est autor. Vsos autem Germanos hoc potus genere, scribit etiam *Strabo*. Fit autem ex frugibus coctis, & lupo salictario: recentiores lupulum vocant.

(15) Aliud genus potionis, quo Boemi ac Pannonii plurimum vtuntur, dulce est, quoniam incoctum, vt arbitror: etiam mel admiscetur, vulgus *Medonem* vocat.

At Phylshophenium, Phylsi de nomine dictum
Fluminis, atque vnda quod Rhæticus alluit Ister,
Byspeiches *dum Marte premit, tentatque potiri:*
Inuadunt fortes meditantem talia ciues,
Pugnatumque diu, atque anceps certamen vtrinque
Extiterat: tandem multa cum cæde suorum
Hostis abit, vetitam linquens inglorius vrbem.
Sic passim horrendi crudescit Martis Enyo,
Totaque lethifero mota est Germania bello.
(1)*Nec minus vmbriferos trepidare per auia Francos*
Aspiceres, cum visa palam vexilla per auras,
Hostilique premi Neomartia mœnia pube,
Quæ vallo ingenti, & multis legionibus acer
Cinxerat Eurydamas: & iam Sol aureus orbi
Bis noctem intulerat, bis luce fugauerat vmbras,
Cum frustra fortuna loci tentata remansit,
Vixque intra iactum micuerunt agmina teli.
Tunc Cymmon(2)*nocte in media, atque silentibus vmbris*
Multa animo voluens, simul atque aurora nitentem
Rettulit alma diem, coram sic omnibus inquit;
Incassum, o socii, bellum tentamus, aperto

Marte

Marte negant pugnam, solum certamina muris
Expectant auidi: dextra sunt vndique montes,
Aeriique horrent scopuli, non altius Oeta
Tollitur, aut timidis vitanda Ceraunia nautis.
Ad læuam in planos ad nos quæ panditur agros
Defendunt turres, & propugnacla, minæque
Murorum ingentes, pulsantiaque ardua nubes.
Quid terimus tempus? non si Phlegræia tellus
Rursus centimanos agitaret in arma gigantes,
Demoliri vnquam poteris, vel vincere bello
Hanc vrbem Eurydamas: & quam reor esse nocentem
Præcipitanda mora est, aderunt, sic fama vagatur,
Indomitæ gentes pugna, totusque Roberti
Albis(3) *in auxilium vacua vehit agmina Praga.*
Nosco equidem crudele genus, certandoque quantum
In clypeum surgat, quantasque effundat habenas
Irarum, a nobis Dii talem auertite pestem,
Et prohibete nefas. Dicentem talia toruo
Spectabat vultu Eurydamas, simulataque norat
Pectora, quo bellum fatale auerteret vrbe,
Namque Palatinis ocultum semper adhæsit
Partibus, atque animos fautor remouebat ab armis,
Quem contra Eurydamas stantem sic turbidus inquit;
Si tantum factis Cymmon, dextraque valeres
Quantum omnes superas ore, excellisque loquendo;
Sub iuga venissent Bysalthæ, & Eous Orontes,
Byzeresque feri, & frænum indignatus Araxes(4):
Sed quia vel nolis, vel nescis prœlia forti
Exercere manu, nec Martis honore decorus,
Antiquos imitaris auos, nunc tempora belli
Prolatas verbis, & fœderis autor iniqui
Consulis, aut pacem fœdam, aut clam subtrahis armis
Audaces animos. I nunc, & magna senatu
Verba tona in medio, & te dictis effer ad auras.
Scilicet incassum tentabimus aspera bella,
Aduentat crudele genus, vastasque per Istri
Flumen agit puppes, soboles Mauortis alumna.
Nun Byorix, Ambronque ferox, nun Vandalus acer
Arma mouet? nostra hæc veniat, sciet obuia quantum
Tela valent, nec nos, vt te, timor occupat iste.

(1) Reuertitur ad gesta Norimbergensium.

(2) Similem hunc facit *Maxoniano.*

(3) Fluuius, qui ex Hermunduris ortus, Pragam Boemorum metropolim alluit, bifariamque Saxones diuidens, in mare Germanicum deuoluitur. Et nota Poetæ artificium, quia per transitum sæpe facit mentionem de venturis Boemis, & quasi in his victoriam certam fere omnes arbitrabantur: hoc autem facit, vt maior inde videatur gloria Cæsaris, qui eos vicerit.

(4) Alibi scriptum est, *& pontem indignatus Araxes*, & est hemistichium *Maronis.*

Dixerat, interea miles Neomartius hostem
Nequicquam timet, & muros fulgentibus armis
Circuit, & quernis resonant caua tympana truncis.
**At vigil Eurydamas cæsis de montibus ornis*
Tormenta instaurat, lignisque informibus ingens
Exorditur opus: primum latera ardua tortis
Sepit viminibus, patulamque altrinsecus aluum
Excepturam homines, aditu laxauit inani.
Ac ne flamma vorax, iaculata a mœnibus altis,
Vreret impactam molem compage soluta,
Pellibus Vrorum, & taurino tergore cingi
Imperat ingentes præuasti corporis artus.

Hac

Hanc molem Eurydamas iuuenum lecto agmine complet,
Inuitamque vrget, trepidantique ingerit vrbi.
Dein iubet, vt roseos aurora retexerit ortus,
Arma parare viros, crudo & se accingere Marti
Atque ait: in læuam flectetur machina partem:
Vos dextram seruate, atque altos cingite muros.

* Hic testudinem, machinam bellicam describit, lege *Vegetium.*

Vix ea finierat, cum se Neomartia pubes
Armatam effundit portis, fataleque lignum
Aggreditur flamma, ferroque, & grandine teli.
Eurydamas contra latis erumpere castris
Hostilis cum visa acies, & pulueris atri
Inuolui nubes, mucronibus agmina densis
Semirecincta iubet, turmæque, alæque ruebant,
Cristatique equites laxis certamine loris
Arua fuga rapere, & calidis trepidare sub armis.
Iam coniunctæ acies, & iam feralibus aruis
Ante volat Mauors, cæsorum stridor olympum
Verberat, implenturque ægris singultibus auræ.
Eurydamas furit asper equo, impellitque morantes
In pugnam, torquens Leumæo hastilia ferro,
Impete qui primo perimit Colybumque, Gyamque,
Saxonemque Balyn, & quem tulit obruta cœno
Terra Sicambrorum contorto crine Trymethem,
Nec tibi septemplix certanti profuit vmbo
Rhæte ferox, quondam qui sangnine cretus Hetrusco (1)
Tyrrhenos extollis auos, priscasque secures,
Nec non Romano gestatos consule fasces,
(2) *Et male voluentem tacitum penetrale magorum,*
Et Druydum cantus, & præpetis omnia pennæ,
Dii iuuere Tagem: nam dum se surripit hastæ
Alchionis, retro labens (miserabile visu)
Impegit caput in saxum, fractoque cerebro,
Fatidicam multo vitam cum sanguine fudit.
Augetur fragor armorum, circumque furentes
Martis equos fremere, & Bellonam sanguine tinctam
Accipimus visam, atque ardentis mole duelli
Inter anhelantem peditumque, equitumque furores,
Turgentemque minis Antherona, equasque Seleuci,
Et pauidum belli furiis incendere Athoclem,
Sic pugnat conserta acies, atque vndique ciues
Vrbe ruunt, summaque Ducis volat arce Roberti
Præsidium, & fuso committunt ordine pugnam.

(1) Quia Rhætus ex Hetruria venit in Rhætiam, vnde prouinciæ nomen datum.
(2) Sensus est; Dii male iuuere Tagem voluentem, & cetera, hoc est, non profuere sibi. Alludit autem ad nomen. Nam *Tages*, vt autor est *Plinius*, haruspicinæ inuentor fuit, & Hethruscæ disciplinæ. Lucanus, *Finxerit ista Tages.*

Non aliter velox extra deserta Getarum
Gens ruit in præceps pellecta cupidine belli,
Quam nulla inducit certantem industria, tantum
Et sæuus furor, & clementia suggerit arma.
Parte alia ad muros induxerat agmen Homertes,
Claustraque portarum disruperat æratarum.
Vociferans Dorylas, summa tum currit ab arce,
Quid vos, o miseri, quid vos o pigra moratur
Machina? quæ vestras cœpit dementia mentes?
Hic dolus est inquit, quid vos hic tempora ciues

Nequic-

*Nequicquam teritis? iam Segduneius altos**
Hostis habet muros, oculis hisce agmina vidi,
Nos aciem contra, atque minantia vertere signa.

*Lege, *Segduneius altos Hostis habet muros.* Diximus, *Segdunos* Norimbergenses nunc vocari.

Vix ea finierat, iuuenum globus emicat, aluo
Tormenti exacta, Mauortisque impete vasto
Instaurat lassi pugnam, cædemque morantem,
Inuaditque hostile latus, stragemque cruentam
Edit: at insano Neomartia victa timore
Turba fugit, repetitque vrbem: ceu carcere fracto
Barbara anhelantes horrens Hyrcania tigres,
Aut Atlantiaco fuluos de monte leones
Maure paues, trepidasque fuga: iam sulfure & atro
Igne dies tegitur, fractusque reuerberat aer
Armorum strepitu, & morientum vocibus imæ
Implentur valles, omnisque admurmurat vmbra.

Vt patuere doli, Phlegyasque, vnaque Lycetes
Increpitant ciues, vos, o fœdissima proles,
Quo ruitis? firmate gradum: nescitis, vt errat
Iam dolus in castris: vos hic pugnatis, & vrbem
Hostis habet, miseri retro hinc iam cedite pugna.
His dictis, cuneum primæuo flore iuuentæ
Instruit, & medio Phlegyas se subtrahit hosti.
Instabat ferus Eurydamas, sensimque recedens
Agmen agit telis, atque intra mœnia pellit.
Et ni vasta ruens aditum cataracta negasset,
Imperio tandem vetita potireris in vrbe
Eurydama: sed fata obstant: nec segnius instat
Mœnibus, & flamma, & telis infandus Homertes.
Tunc timidæ matres, pueri, innuptæque puellæ:
Festinate viri, & rebus succurrite fessis,
Hostis adest, clamant, fulgentque in mœnibus alæ.
Nec mora, concurrunt omnes, sæuusque Lycetes
Euolat, & primus mediis intermicat armis,
Vociferans vltro, ciues, Mars obtulit horam
Qua bello egregii, & factis tollamur ad astra,
Instate: agglomerant omnes viresque, manusque,
Atque ministerium læti subiere cruentum.

Herbipoli(1) *interea fulgentes ære cateruas*
Subsidio venisse vrbis, summaque receptas
Arce valat rumor, maioraque nuntiat arma.
Protinus Eurydamas, vnaque animosus Homertes
Discedunt pugna, pubemque in castra reducunt.
(2)*Dumque hæc in terris ardent mortalia bella,*
Et nunquam miseris regnandi exacta cupido,
Iuppiter omnipotens, cæli qui sidera torquet,
Multa super belli finem, metamque volutans,
Concilium indicit Diuis, & lumine sancto
Torua tuens(3), *longe magnum concussit olympum.*

(1) Dum vndique pugnatur, per posticam portam vrbis subsidium ingressum est, missum ab Episcopo Herbipolensi: quare tanquam cum nouo & recenti milite essent pugnaturi Norimbergenses, animo fracti sunt.

(2) Artificiose Poeta ad Deorum consilia digreditur, ne Norimbergenses ob non partam victoriam lædat. Itaque concilium Deorum a Ioue indicitur, multorumque Deorum nomina describuntur, vbi magna & Cæsaris & Palatinorum laus denotatur: quia Dii videntur habere curam rerum Cæsaris: & Roberto inter Deos sedes constituitur.

(3) Id est, torue.

Diique, Deæque omnes, Vati memorate, quot estis,
Vestrum opus incipio: nam vos venistis, & omnes
Qui terras, fluuiosque altos, quique æquora late
Incolitis, iussu magni Iouis astra petistis.
Principio mater(2) fuluas turrita(3) leænas
Exagitat 4) per inane poli, torquetque per auras:
Hanc circum(5) Corybantes erant, Dictæaque turba(6),
Semiuirumque genus crepitantia percutit æra(7).
Pone antiqua Deum soboles, quosque ipsa vetustas
Consentes(8) memorat, selectique ordine Diui(9)
Conscendunt biiugos, & prima intermicat omnes
Magna Iouis coniunx(10), quæ densa septa caterua
Altum Agamemnoniis cælum penetrauit ab Argis(11).

(1) Sequitur *Ennium*, cui in descriptione duodecim Deorum; qui maioris nomenclaturæ appellantur, & sex fœminæ, & tot mares sunt. A Deabus incipit *Martianus* lib. primo de Nuptiis, vbi Distichon refert Ennianum, *Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.* & apud *Suetonium* hic extat versiculus, *Sexque deas vidit Manlia, sexque deos.*

(2) Scilicet *Deorum.* Terra ob multiplices effectus Deorum mater appellatur: vocataque est *Cybele*, caussam nominis a *Fulgentio* pete, & plura scribunt *Marcellinus* & *Fenestella.* Historiam *Cybeles* refert *Diodorus* libro quarto.

(3) Quia vrbes sunt in terra, & in iis turres.

(4) Pro, *agitat*, hoc est, flectit quo velit. Erant enim duo leones mansueti, *Varrone* teste, vnde Claudianus *blandos* dixit, hoc est, compressa cauda ludibundos, vt ait interpres, quasi venienti assurgerent. Nam crebrior caudæ motus animi atque iræ in leonibus signum est, vt post Aristotelem scribit *Plinius.* Quid vetustas sub hoc figmento intelligi voluit, docent *Lucretius* & *Macrobius.*

(5) Corybantes, Idæos, Dactylos, & Curetas eosdem plerique putant. Nonnulli pusillum quoddam discrimen adhibent: vt longa disceptatione *Strabo* disputat.

(6) Id est, *Cretensis*, a *Dicte* oppido, quod *Pomponius Dictinnam* nominat libro secundo.

(7) Id est, *sonantia.* Ex omnibus inanimatis æs habere vocem creditur. Hinc *Homerus* Chalcum appellat *vocale.* Pythagorici tradunt æs afflatis omnibus & lymphatis admodum consonare, propterea cymbala fiebant ex ære. *Papinius* in Achilleide, *Paulumque exercita pulsu Æra tacent.*

(8) Dicti, quod iis omnium consensu sacra fiebant, propter vbertatem soli, vnde *Consentia sacra* dicta sunt, vel quia ipsi consentirent agriculturæ. Sunt autem duodecim, quos nominatim *Varro* inuocat, in præfatione lib. primi de re rustica. Artificiose autem *Consentes* Cybelem sequuntur, qui ob culturam terræ inuocantur.

(9) Nomina eorum secundum *M. Varronem* sunt ista, *Ianus, Saturnus, Genius, Orcus, Liber pater, Luna, Tellus, Sol.* Hæc autem nomina, vt diuus *Augustinus* ait, vtrum propter maiores in mundo administrationes selecta dicuntur? an quod populis magis innotuerunt, maiorque est eis cultus exhibitus?

(10) *Iuno* scilicet. Nam Iupiter post eiectum patrem habenas cælestis regni aggressus, duxit *Iunonem*, *Cererem*, & *Themin* in vxores. A *Iunone* habuit *Curetas* filios, a *Cerere* Persephonen, a *Themi* Mineruam, vt commeminit *Homerus* & *Eusebius.*

(11) Vbi templum erat inter Argos & Mycenas positum: vnde *charos Argos* appellat apud *Maronem.*

Hinc & flaua Ceres(1) sacra quæ flectit Eleusi,
Ad iuga panda boues: Æneia(2) deserit ignes
Vesta(2) suos, cycnoque Venus(3) modulante reliquit
Idalium(4), Paphiasque aras(5), atque alta Cythera(6)
Ambrosio gratum fundens de vertice amorem(7),
(8) Quo superi, stygiique Dei, quo numina ponti,
Mortalesque, feræque omnes, pictæque volucres
Vincuntur, seruantque acres in pectore flammas.

(1) Saturni & Opis filia, vt *Eusebius* & *Hesiodus* in Theogonia ostendit. Fruges toto orbe propagandas per Triptolemum instituit. Prima dedit leges, propterea, in Eleusio oppido, quod condidit Triptolemus de nomine patris, sacra ab eodem facta, *Thesmophoria* appellata. A *creando* dicta Ceres: vel, vt placet *Ciceroni* a *crescendo.*

(2) Ab Ænea: quod sacrum huius deæ ex Troia secum attulerit, vt tradidere quidam. Reliqua pete ex *Dionysio Halicarnasseo.* Duas Vestas fuisse notissimum est.

(3) Vt rentur quidam, a latinis appellatur a *ve* priuatiua & derogatiua particula, & *νοῦς mens*: quod lasciuia, quæ per Venerem significatur, mentem infringat, & supplantet robur ingenii.

(4) Ab *Idalio* nemore, & inibi breni oppido,

pido, quod *Stephanus* scribit ab euentu nomen accepisse. Superius indicauimus Venerem dictam *Idaliam*.

(5) Celebre fanum habet Veneris *Paphos*, in cuius quadam area non pluit, ait *Plinius*.

(6) Venus orta primum mari ad *Cytheram* insulam quinque passuum a Malea distantem appulit. Vnde *Cytherea* nomen tulit, autor *Solinus*, & *Eustathius*.

(7) Amœnum, lasciuum, voluptificumque, quo illecta cuncta animantia ad fœtum & sobolem stimulantur, iuxta *Senecam* in Hippolyto, *Excedat age dum rebus humanis Venus, quæ supplet ac restituit humanum genus, Orbis iacebit squalido turpis situ, Vacuum sine vllis classibus stabit mare, Alesque cælo deerit, & siluis fera.*

(8) Sic *Lucretius* a lepida Veneris compellatione primum auspicatus librum cecinit, *Æneadum genitrix, hominum diuumque voluptas Alma Venus*, & paulo post, *Per te quoniam genus omne animantum Concipitur, visitque exortum lumina Solis.* Fingunt enim poetæ, Deos adulteros, & muliebris formositatis appetentes, iuxta illud Ouidianum, *Dii quoque habent oculos, dii quoque pectus habent.* Accedit illud *Plauti*; *Inter amatorias leges deam sibi inuocet, quam libeat, propitium deum, si magis religiosa fuerit, Tibi dicat, tu pro illa ores, vt sit propitius.*

Inde sagittiferos(2) Amphionio Aracyntho(1)
Educit Diana cohors(2), & permeat astra.
Præterea anguitenens properat Tritonia virgo(3)
Consilii Iouis & fati haud ignara futuri(4).
Nuntius & celeres aptans Cyllenius alas
Deserit Arcadiam, quæ se mutare figuris
Insolitis perhibent homines, faciemque luporum
Induere(5), & decimum purgatos rursus in annum
Sumere mortales vultus, hominemque fateri,
Aureaque huic nodo stringens talaria nectit
Fibula, gemmatoque fluunt sub tegmine crines.

(1) Ad illud *Maronis* respexit, *Canto quæ solitus, si quando armenta vocabat Amphion Dyrcæus in Actæo Aracyntho.*

(2) Cœtum Virginum, quæ sagittas ferebant, instar eius. Nam sagittarum thecam vel otiosa Diana non reponit. Maro, *Illa pharetram fert humero.*

(3) Minerua.

(4) Quoniam Iupiter ei prædixerat, vt supra testata est Pallas: tamen respexit ad illud, quoniam Minerua Iouis mens interpretatur, sapientesque indies præuident futura.

(5) Nedum veteribus, sed etiamnum nostri temporis hominibus creditum est, posse quadam magica arte homines in lupos omnino conuerti. Hinc a *Marone* in Pharmaceutria dictum est, *His ego sæpe lupum fieri, & se condere siluis.* Et a *Propertio* quarto, *Et sua nocturno fallere terga lupo.* *Ouidius* septimo Transformation. libro; *Inque virum soliti vultus mutare ferinos Ambigui profecta lupi.* Et *Plautus* in Amphitryone, *Nam verum est*, inquit, *quod olim est auditum fabularier, mutatos Atticos in Arcadia homines, sed sæuas belluas mansitasse, nec vnquam domo parentibus cognitas.* Ex hac hominum opinione ortum adagium dicit *Camers*, *Versipellem se facit, quando lubet.* In hominem vafrum & astutum, cui ob perfidiam & inconstantiam minime credendum sit. Vtitur ea figura *Plautus* prima & nona Comœdiis, *Plinius* libro octauo. Sed an natura patiatur homines in lupos, vel in rem quampiam speciei alterius commutari, non parua apud peritiores concertatio est. *Herodotus* & secum plures, vt idem *Camers* adnotauit in *Solinum*, vbi is inquit, *Neuri, vt accepimus, æstatis temporibus in lupos transfigurantur*, fabulosum existimat, id quod naturali dictionum sit rationi. Specierum enim differentia, vt Aristoteli placuit, a forma rerum vltima esse sumit. Non posset ergo homo lupus fieri, nisi anima ipsa hominis, in lupi animam verteretur omnino, id autem fieri natura non patitur. Forma enim perfectissima, non nisi subiectum perficit sibi simile. Opinatur *Ioannes Scotus*, tantam esse huius singularis animæ ad proprium corpus proportionem, vt ipsa non possit aliud corpus informare, quam suum. Ergo nec multo minus lupi corpus quoquo modo rationalis anima potest perficere. Pythagorici animarum hominum in bruta transmigrationem ponentes, non negarent, posse forsitan hominem lupum fieri, vt de Minoe, vel Rhadamantho dicitur, *Exæquat damnum meritis, & muta ferarum Cogit vincla pati, truculentos ingerit vrsis, Prædonesque lupis fallacibus vulpibus addit. At qui desidia semper, vinoque grauatur, Indulgens Veneri, voluit torpescere luxu, Hunc suis immunda pingues detrudit in artus.* *Nicolaus Lyrensis* insignis Theologus, in commentariis Exodi quærit, An virtute Dæmonum, qua incantatores vtuntur & magi, potuerit fieri, vt virgæ in Dracones verterentur? Duo is de ea quæstione dicta probat. Vnum, quod reuera virgæ non fuerint in Dracones conuersæ. Alterum, quod id factum fuerit quadam apparentia, & vera sensuum illusione. *Franciscus Maron* super cap. septimo tertii de Trinitate diui Augustini, quatuor de artibus ipsis magicis affert documenta. Extat de hac ipsa re notabilis apud *Augustinum*

septuagesima & nona quæstio eius libri, qui octuaginta trium quæstionum inscribitur: multa apud eundem reperies cap. decimo octauo voluminis eiusdem numeri Ciuitatis Dei. Quid si iis hominibus eueniat, quod Nabuchodonosori accidisse cap. quarto Danielis scriptura testatur? Quo loco plura idem *Nicolaus* docte refert. Scribit *Pausanias*, Lycaonem Arcadem, quum ad Iouis Lycæi aram puerum immolasset, ac humanum sparsisset cruorem, mox in lupum fuisse conuersum: idque quadam Deorum indignatione, verum esse existimat. Idipsum cap. vicesimo secundo octaui retulit *Plinius*. *Stephanus Niger*, Lupus, inquit, ex homine factus alius quidam præter Lycaonem in IouisLycæi sacrificio dicitur, non in perpetuum. nam si, dum esset lupus, humanis carnibus abstinuisset, decimo post anno aiunt rursus sibi restitui: quod si secus fecisset, lupum perpetuo esse.

(1)Nec non fluctiuoma Neptunus ab Amphitrite
Portunnum misit: sensit Vulcania Lemnos(2)
Tardipedem(3)petere astra Deum(3): crinitus Apollo(4)
Lustrabat longum radianti vertice olympum.
Belliger hinc Mauors gelido præturbidus Aemo
Cornipedes impellit equos: & fulminat hasta.
Pone subit Bellona ferox(5), flagroque cruenta
Corripit ignauos, & pugnæ perfremit ira.
Venit & Ægypto nequicquam vlulatus Osiris,
Et latratorem secum compellit Anubim,
Agminaque ærisono iungit Nilotica sistro,
Thurilegique suum numen misere Sabæi(6).

(1) Notat Principum nostrorum morem, cum nolint, vel non possint interesse publicis consiliis Germaniæ, mittunt Oratores. *Portunum* ergo misit numen maximum, quippe qui portubus omnibus præsit. Idem a Græcis *Palæmon* dicitur, item & *Melicerta*. Quidam in huius gratiam Isthmiorum ludicrum esse constitutum prodidere.

(2) Quoniam Vulcano sacra est. *Papinius* in quinto Thebaidos, & *Flaccus* secundo Argonauticon.

(3) Respexit ad fabulam: ob casum enim claudus fingitur. Siquidem Vulcanus cum deformis esset, & Iuno mater minime ei arrisisset, in insulam Lemnon ex cælo a Ioue calce deiectus est, illic nutritus a Sintiis. Alii dicunt, in Lemnum a Ioue præcipitatum, quod contra Iouem matri opem tulerit, vnde *V. Flaccus* libro iam citato cecinit, *Mox etiam pauidæ tentantem vincula matris Soluere, prærupti Vulcanum vertice cæli Deuoluit.* *Homerus Cillopodion* appellat Vulcanum, quod claudicantibus esset pedibus, quia *cillos* dicitur claudus & debilis pede. Porro rationem deificationis Vulcani superius, vt & physicam claudicationis diximus.

(4) *Parrhasius* super illud *Claudiani*, *Sic crine fruaris Semper Apollineo*, *Apollinis cognomen est*, inquit, *Acersecome*, id est, *intonsus*: quod nunquam radii a fronte solis auelli possunt. Eius cæsariæ Latona mater anxie delectabatur: vt apud Tibullum obseruatum est.

(5) Apte sequitur Martem, cuius soror esse dicitur.

(6) *Hi propter thura Arabum clarissimi sunt*, inquit *Plinius* libro sexto, & *thura præter Arabiam nullis, ac ne Arabia quidem vniuersa*, Idem ait libro duodecimo. Intelligit autem *Sabin*, cuius *Plinius* quoque meminit cap. decimo quinto libri iam citati. *Thus collectum*, inquit, *Sabotam Camelis conuehitur, porta ad id vna patente. Digredi via capitales leges fecere. Ibi decimas Deo, quem vocant* Sabin, *mensura, non pondere sacerdotes accipiunt: nec ante mercari licet. Inde impensæ publicæ tolerantur. Nam & benigne certo itinerum numero Deus hospites pascit.*

Inde Lares(1), Ianusque biceps(2), Syriamque vagata
Decreto(3), &(5) instabiles voluens Adrastia(4) currus(5),
Vna omnes subiere polum sacrique Penates,
Erdaque telluris Diua(6), & Germanica secum
Euolat Hercynio ad superos Aurinia(7) luco.
Sanctaque Cecropiis discessit Aglauria(8) templis.

(1) Diximus vetustatem deos vrbium præsides, ædiumque priuatarum custodes *Lares* existimasse & coluisse.

(2) Christianus *Maro* libro de sacris diebus primo sic cecinit de Iano, *qua de gente, vel vnde Venerit, hoc nostro nondum cognoscitur æuo. Propterea super hoc aliquid memorabile fandum. Ianus hic, vt perhibent, clara de stirpe gigantum Maximus ille fuit Noe, qui sæcula Pyrrhæ Deucalioneos fluctus præcessit, & vndas Ogygias*, & inferius, *Ianus ei cognomen erat, de nomine tractum Assyrio Iain, vinum dixere Latini. Ipse etenim primus vitis vinique repertor Fertur, & id talis nomenclatura docebat. Sed Ianum primi, qui rectius illa sonabant, Nomina dixerunt mox*

litera tertia prisco Pulsa loco, fecit fraudato nomine Ianum. Fingitur esse biceps, quoniam duo sæcula vidit. Vnum quod pluuiis auctum mare sustulit, vnum Quod successit aquis, & ab hac propagine fluxit.

(3) Dea Syriæ, cuius meminit *Plinius* cap. decimo tertio quinti. Locum restaurauit *Hermolaus*. Hactenus enim *Ceto* lectum esse.

(4) Hanc quidam Nemesim deam esse putant, insolentiæ & arrogantiæ vindicem, quæque spes immoderatas & vetet & puniat. *Strabo Adrastiam* dictam tradit, non ab aufugiendo, sed ab *Adrasto* Rege, qui primus huic templum constituerit prope Cyzicum. Est autem *Cyzicus* & ciuitas & insula nobilis in Propontide. Idque Antimachi Poetæ versibus confirmat, quos *interpres Strabonis* sic vertit, *Est dea, quam Nemesim dicunt, dea magna potensque, Quæ bona cælestum concessu cuncta deorum Possidet, huic primus sacratam condidit oram Fluminis Æsapi gelidas Adrastus ad vndas, Atque ibi nunc colitur, seruatque Adrastia nomen.* Vertit & *Erasmus* in Chiliadibus, cuius extant versus. Adscribam, quod *Dubrauius* obseruauit. Hanc prisci Theologi ineuitabilium legum reginam esse voluerunt, tam impotente quidem potentia, vt recte facere iubeat, vetet delinquere: & si imperium abnuas, magno statim ac solido mulctet infortunio: videt enim, auditque omnia: vtpote quæ non aliud sit, atque diuina prouidentia. Propterea que Socrates apud Platonem, vbi maxime optat, ne leges a se latas aut fraus humana abrogaret, aut vis tyrannica tolleret, hanc ipsam Adrastiam sollicitissime rogat, earum curam libens volensque vti suscipiat. Verum Poeta pro fortuna videtur accepisse, quam inter Deas etiam antiqui posuerunt, quo minus etiam, vt *Plinius* ait, de Deo plana coniectatio esset. Lege cap. septimum libri secundi mundanæ historiæ. Vt autem *Aristoteles Adrastiam* a Nemesi, a fortuna, a necessitate, abæsa, & cæteris definierit, *Franciscus Picus* docte refert in secunda parte libri de prouidentia Dei.

(5) De volubili fortunæ rota adnotauimus nonnulla ex Anticlaudiano in primum Reuchlinianorum progymnasmatum chorum, ac primam quinti actus scenam.

(6) Germanos olim *Erdam*, id est, *tellurem* coluisse, *Tacitus* in libro de moribus Germanorum indicat his verbis, *Nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune* Nerthum, *id est, terram matrem colunt, eamque interuenire rebus hominum, inuehi populis arbitrantur.* Nos cum autore commentarioli in hunc ipsum Taciti nobilissimum libellum, legendum putamus *Hertam*. Nam hodie, Germani terram *Herd*: quidam absque spiritu, *Erd* & *Erdtrich* appellant. Fuit autem facilis librarii lapsus H in N.

(7) Hæc, ni fallor, sub Tiberio Imperatore pro dea habita est a Germanis. Meminit eius *Tacitus*, & ni fallor, *Plinius* quoque. Sed & *Velleda* diu apud plerosque numinis loco habita, sub diuo Vespasiano, testis est idem *Tacitus*, &, vt aiunt, oculatus. Hanc coram adire alloquique negabatur, quo venerationis plus inesset, idem scribit libro vicesimo.

(8) Huius & sororum mentio est apud *Ouidium* libro Transformationum secundo, vbi nequicquam *Raphael* interpres pro *Aglauros* substituit *Agraulos*. Ceterum *Actæus* primus in Attica regnauit: quo vita defuncto, *Cecrops* gener imperium suscepit, cui tres fuere filiæ, *Erse*, *Aglauros*, & *Pandrosos*.

Venit & Inoo (1) *celebrata Palæmone mater*
Leucothoe, fugiens mitratos (2) *barbara Colchos.*
Altaque Iuturnæ numen petit astra Latinæ.
Quid memorem Ægoceronq; (3), *Hyadas* (4), *septemq; Triones* (5),
Et tardum (6) *cælo flectentem plaustra Bootem* (6)?
Quicquid (7) *labentes* (8) *deuoluens circulus annos* (7)
Continet, atque alio (10) *vergentia sidera* (9) *mundo* (10)
Maturant parere Ioui: quid in æquore mersas
Et Clothen, Panopenque loquar, flauamque Alimedem (11)?
Cyrene (12) *mater viridis Penæos* (13) *ab vndis*
Exerit os vitreum, placido discedit Enipeo (14)
Infelix Tyro, & dilectas deserit vndas.

(1) A matre *Ino*, quæ & *Leucothoe* dicta est, vt diximus alibi, & de templo eius apud Colchos. Vulgata sunt quæ scribunt de ea *Seruius*, & *Placidus* interpretes nobilissimi.

(2) Quoniam ab Ægyptiis, vt diximus, originem traxerunt, apud quos mitræ vsus erat. *Iuturna Latina*. Romanæ, carmine *Maronis* & *Ouidii* notissimæ.

(3) A latinis *Capricornus* dicitur.

(4) A latinis dicuntur *Suculæ*.

(5) Ita rustico quodam verbo *boues* appellati sunt, quasi *terriones*, hoc est, arandæ colendæque terræ idonei. Inde sidus, quod figura situque simile plaustro videtur, *Amaxan* Græci dixerunt, nostri *septentriones*, a iunctis bobus, id est a septem stellis, ex quibus quasi iuncti triones effinguntur, vt existimat *Ælius*. Non est autem hoc loco tmesis. Sunt enim duæ dictiones, quæ iunctæ quidem septentrioni nomen efficiunt.

(6) Cur sic appelletur, dictum est prius. Alii *pigrum* vocant.

(7) Obliquus scilicet, per quem solis iter

iter annum conficit, vt edisserit *Macrobius* primo Saturn. Hic autem circulus *Zodiacus* appellatur, ab effigie animalium, quæ ζῶα græce dicuntur. Solus hic latitudinem ex omnibus circulis adeptus est. Nam cum ceteri sola longitudine censeantur, & patere non possint, in Zodiaco latitudinem signorum capacitas exigebat, quæ duabus lineis & ecliptica desinitur. Hunc *Claudianus* scite *latissimum* vocat, hoc est aspectu iucundum: quippe qui tot cælestium flammarum luminibus illustratur.

(8) Vt Maro, *Vos o clarissima mundi Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum.*

(9) Signa. Siquidem *stella* singulares sunt. *Sidera* vero, quæ in aliquod signum stellarum plurium compositione formantur, vt *Aries*, *Taurus*, & id genus alia.

(10) Occidentia sub terris. Ouidius, *Lapsaque sub terras, ortaque signa canam.*

(11) Nomina sunt nympharum fluuiorum.

(12) Orphei mater, Maroniano cantu nobilis.

(13) Fluuius Thessaliæ nominatissimus, vt in fabulis nostris est. Is *Araxes* antea dictus est: quod per abrupta montium se proruat, vt scribit *Eustathius* in Dionysium. Præter Ossan, Olympumque decurrit, collibus dextra læuaque molliter curuis, nemorosis conuallibus in Thessalia facit, quæ Tempe vocant, vndisque apertioribus Magnesiam interluens in Thermæum sinum conditur. Eiusdem filius *Atrax* fuit, ex *Bora* nympha susceptus Hippodamiæ, pater eius, quæ Pyrithoo nupsit, a qua Thessala gens *Atraces*.

(14) Fluuius itidem Thessaliæ, in quem mutatus Neptunus, Tyro Salmonei filiam circa fluuium spatiantem rapuit: vnde dicit, *infelix*, propter amorem. Fabulam recenset *Strabo*, meminit item amoris Enipei & Tyrus *Propertius*. Porro Neptuni metamorphosim canit *Ouidius* libro sexto. ibid. *Te quoque mutatum.*

Tuque Ister viduis mansti sine numine ripis,
Maximus Europæ fluuiorum: nam tua Xanthe(1)
Astra subit, secumque Erato(2), *Glauceque sorores*(3):
Hæ, quo se tantum iactat Germania Rheno
Exiluere(4) *ambæ, & cælum petiere volatu*(5).
Præterea Aonio modulantes vertice Musæ(6),
Atque antiqua Themis(7), *semperque errabilis Io*(8),
(9)*Lymphaque & ingentes varians Thaumantias arcus*
Cælitibus roseo vultu se miscuit altis.

(1) Superius etiam Danubio has nymphas tradidit.

(2) Scilicet cum Xanthe Eratho.

(3) Rheni nymphæ, & *Glauce* sine diphthongo scribi debet, vt sit declinatio græca.

(4) Id est, extra saliere, quo flumine Germania tantum extollitur. *Herodianus* maximum dicit. *Cæsar* altissimum & latissimum facit. *Plutarchus* rapidissimum & immensæ latitudinis scribit in Cæsare.

(5) Sic ex bono exemplari legendum, non *volantes*.

(6) Musarum duo genera celebrat *Musæus*, alias sub Saturno maiores natu, alias Iouis & Memoriæ filias.

(7) Nam *Themis* Cæli & Terræ filia, per orbis initia redditur ab *Hesiodo*. Aut *antiquam* certe dixit, vt ab altera Themide distingueret, Euandri matre, quæ longe post fuit, *Carmentis* alio verbo dicta, vt est apud *Plutarchum*. *Themis* apud Græcos, id est ius fasque dea esse credita est, autore *Festo*, quæ suaderet hominibus id petere, quod fas esset, eandemque esse ipsam atque fas existimabant. Vnde *Themistes* oracula & consilia, consultaque & lege sancita dicuntur, *Eustathio* teste, Homeri enarratore. Alii *Themin*, vel *Themista*, vtroque enim modo dicitur, ius & iustitiam esse putant, eandemque consiliorum oraculorumque præsidem esse: propterea Homerum *Themisteum* verbum, quod vaticinari & oracula dare significat, pro leges ferre, iura reddere, accepisse Odysseæ decimo, ad huius oraculum Deucalion & Pyrrha profecti sunt, vt cecinit *Ouidius* libro Transformat. primo statim in principio.

(8) Elegantissima epitheta vtrique dedit. Infinitas orbis partes accessit *Io*, œstro a Iunone immisso. Fabula extat apud *Ouidium*, apposite igitur *errabilis*. Huius numen non solum apud Ægyptios, sed & apud Romanos colebatur, sub Iuuencæ specie, *Isis* vocata, vt alibi diximus. Et *Prudentius* noster libro aduersus Symmachum secundo his versiculis expressit: *Isis enim & Serapis, & grandi Simia cauda, Et Crocodillus item, quod Iuno, Lauerna, Priapus. Hos tu Nile deos colis, & tu Tibris adoras.* Accedat & *Iuuenalis*; *Sic candida iusserit Io, Ibit ad Ægypti finem, calidaque petitas A Meroe portabit aquas, vt spargat in ædem Isidis antiquo quæ proxima surgit ouili.* Cæterum, *Picus* obseruauit, eo tempore Isidem cœpisse Romæ exulare, quo Christianæ imperium fidei per orbem vniuersum propagari oportebat. Christo autem in Ægypto perlato, ex Ægypto Isis aufugit, vt cecinit in Hymnis.

(9) Bene vtrumque simul posuit. Nam Iris non gignitur, nisi repercussione radiorum in nubes, vbi aquarum domicilium est. Lympham autem coluerunt antiqui, autor est *Capella*: quia credebant vi nominis aliquos posse in furorem verti, quos *lymphaticos* di-

cos dicebant, qui nymphæ cuiusdam imaginem vidisset in aqua. Græci νυμφολήπτους vocant, quasi Nympharum spiritu correptos, his helleborum medetur, ait *Plinius*. Reliqua de nymphis dictauimus in Hymnum *Prudentii* de miraculis Seruatoris.

(1) Sed primæ ante Iouem nentes mortalia fata (2)
Astiterant Diuæ, quæ magni dicta Tonantis
Excipiunt, calamoque notant, & magna Deorum
Concilia æterni condunt annalibus æui.
Vis autem læua (3), & Zelus spolia ampla gigantum
Ostendunt, qui regna Iouis, templa aurea cæli
Vertere terrigenas quondam vetuere Tyrannos,
Vltricemque deam (4) Euentum (5), trepidumque Timorem (6)
Ætheriasque animas (7), & mortis imagine Somnum (8),
Turmatim ascendisse ferunt. (9) Quid Erichthea dicam
Orgia (10) Cecropii (11) celebrant qui festa coloni,
Oreque saxifico terrentem Persea Diuos.
Et decantatum Nemæo Alcida leone?
Hic secum astriferos profert sua monstra per axes,
Stymphalidas (12), cæstusque Erycis (13), victum Erymanthi
Colle suem (14), & semper plagis viuacibus Hydram (15),
Raptaque deuictis Acheloia cornua ripis (16),
Quæque tulit Danaas fulgentia poma Mycenas (17),
Theseaq; (18), & raptum discincta (20) ab Amazone (19) baltheum.
Iam Tenedi misere Deum (21), iam Græcia sacros
Tyndaridas (22) dedit, & iuratum Roma Quirinum (23).

(1) Parcæ, quæ, vt *Martianus* ait, sententias Iouis orthographæ studio veritatis excipiunt, vtpote librariæ Superum, Archiuique custodes: quam sententiam Poeta pulchre expressit.

(2) *Atropos*, rapti temporis, *Clotho* extantis, instantis autem *Lachesis*.

(3) Sic est scriptum in meliori exemplari, & ita legendum puto: quoniam paulo inferius loquitur de timore. *Hesiodus* in Theogonia tradit *Stygem* ex *Pallante Zelum*, *Victoriam*, *Potentiam*, *Vim*que genuisse: accidisseque, vt Iupiter omnes Deos ad concilium vocaret, pollicitusque est, vt quicumque vellent secum pugnare contra Titanas, se honorem illis summum exhibiturum. Prima autem *Styx* Oceani filia cum filiis suis venit, & Ioui paruit: quare Iupiter illi numinis vim maximam elargitus est. Diis enim maximum voluit esse iusiurandum: filiis autem apud se imposterum sedendi locum concessit. Veritas autem est: quoniam erga Deum duo effectus fiunt, colitur enim, & timetur: & idcirco fictum est, Timorem scilicet, & Zelum semper Ioui assidere: quoniam hiis duobus demptis Deos nullos fateri necessarium esset. Vnde Dei nomen apud Græcos deum significat & timorem. Et *Statius* ait, *Primus in orbe Deos fecit timor.* Cuius fratrem *Zelum* dicunt. Quia religio sine timore pæne nulla esset. Alias autem quas *Hesiodus* tradit potentias, Deo ipsi attribuuntur, scilicet *Victoria*, *Potentia*, *Vis*.

(4) Id est *Rhamnusiam*. Credebant enim antiqui, deam esse vel numen quoddam Fortunæ, quo sontes sceleratique punirentur. Ouidius, *Exigit & dignas vltrix Rhamnusia pœnas.* Dicta est *Rhamnusia* a *Rhamnunte* EubϾ oppido.

(5) Romani *Euentum* bonum & malum coluerunt.

(6) Bene Euentui Timorem subiunxit. Nam semper in euentu rerum suspensi sumus & timemus.

(7) Id est, Genios, Heroasque, ac Lares, quibus æther sedes est. Diximus alicubi ex Plotini sententia, animos hominum in malos & bonos Dæmones verti. Bonos autem, vt tradidit *Varro*, & *Hesiodus* idem sentit in Ergis, in Heroas, Lares, Geniosque verti, ac ætheris sedem illis constitutam esse, siue, vt vult *Hesiodus*, insulas, quas Beatorum appellant. Malos vero in Cacodæmonas, Lemuresque, ac Manes transformari. Quamobrem malim hic legere pro *nocturnos Lemures*, *Ætherias animas*, vt exemplar castigatum habet: etiamsi priorem lectionem non omnino improbo. Namque poeticæ est licentiæ, alterum sæpe pro alio ponere, vt *Castorem* pro *Polluce*, *Philomelam* pro *Progne*: & sic hic *Lemures* pro *Geniis*, ac Heroum animis a Poeta positos.

(8) Princeps medicorum *Somnum* μικρὸν θάνατον hoc est, *paruam mortem* vocat. Proinde dictum ab Ouidio, *Stulte quid est Somnus? gelidæ nisi mortis imago. Longa quiescendi tempora fata dabunt.* In hanc sententiam *Plinius* inquit: *Malignum vero & breue in his etiam, quibus largissime contingit, vniuersum vtique aui tempus intuentibus. Quid quod æstimatione nocturnæ quietis, dimidio quisque spatio vitæ suæ viuit? Pars æqua morti similis exigitur, aut pœna, nisi contingit quies: nec reputantur infantia anni qui sensu carent, nec senecta in pœnam viuacis.* Cæterum, ne cui dubium sit, cur Poeta Somnum cum animabus æthereis coniunxerit, ascribam carmina *Maronis* ex libro quinto

quinto, vbi circa finem loquitur de Palinuro, qui a Deo *Somno* submersus est, videturque sentire *Somni* sedem in æthere esse, & inde ad Palinurum descendisse. Carmina autem hæc sunt; *Ecce Deus ramum lethæo rore madentem, Vique soporatum stygia, super vtraque quassat Tempora, cunctantique natantia lumina soluit. Vix primos inopina quies laxauerat artus, Et super incumbens, cum puppis parte reuulsa Cumque gubernaculo liquidas proiecit in vndas Præcipitem.*

(9) Nunc ad eos descendit, qui cum bene beateque vixerint, Dii facti sunt. *Erichtheus* Atheniensium Rex fuit, quem pro Deo coluerunt.

(10) Sacrificia. Generaliter enim ea significat sacrificia, quæ Diis fiunt. Etiamsi non Baccho, aut Cereri fiant.

(11) *Athenienses* a *Cecrope* Rege. Vt dictum est, tradunt bicipitem fuisse, propterea quod primus fuit, qui marem feminæ matrimonio coniunxit. De Perseo quæ ad hunc locum faciunt vulgata sunt, & diximus superius.

(12) Scilicet *aues*, apud *Stymphalam* lacum: dictas etiam *Ploides*, quod in aquis degerent, ab Hercule interemptas arte & ingenio. Nempe æneæ tabulæ sonitu pulsæ ex Arcadia, vi enim superari non poterant, propter innumeram multitudinem. *Stymphalis* enim, vt *Homerus*, & *Pausanias*, oppidum, fons, & palus Arcadiæ.

(13) *Eryx* Veneris filius, viribus cum præstaret corporis, cum Hercule cæstibus pugnauit: tandem occumbens. Ab hoc *Eryce* monti Siciliæ nomen inditum est, de quo & *Erycinæ Veneris* templo, ac festo eius in vrbe Roma lege, quæ scribunt interpretes *Ouidii* super illud, *Numina vulgares*, lib. Fastorum quarto.

(14) Hoc est, *Aprum*. Vnde nomen assecutus est *Erymanthus* oppidum, mons, & amnis Arcadiæ: fluuium celebrat in Iouis hymno *Callimachus*, amniumque candidissimum vocat, montem *Solinus*, & *Eustathius*, oppidum *Pausanias*. Scribit *Parrhasius* enarrans hunc *Claudiani* versiculum, *Non Erymanthæi gloria montis aper*, hunc, & Calydonium eadem sue natos esse. Scrofæ nomen *Phæa*, sed a *Cromyone* Corinthi pago, vbi diuersata est, *Cromyonia* vocitatur, vt tradit *Strabo*. Hanc sustulit Theseus, vt est apud *Plutarchum*. Meleager Calydonium, Hercules Erymanthæum niuium astu, vt prosequitur idem *Parrhasius*.

(15) Latine dicitur *Excetra*, quam *Simonides* nonaginta capita habuisse canit, *Alcæus* quinquaginta: ex quibus si quod amputaretur, duo renascebantur. Hanc Hercules, adiutus ab Iolao, superauit: qui recisum continuo caput, subiectis flammis inurebat Herculis iussu. Porro Herculanorum laborum, a poetis, vt superius indicauimus, celebratorum omnium longe difficillimus ac maximus Hydra Lernæa, malum pertinax, ac propemodum inexpugnabile illi, qui iam omnia deuicerat: cuius symbolo veteres inuidiam exprimere voluisse satis indicat *Horatius* in Epistolis, cum ait: *diram, qui contudit Hydram Multaque fatali portenta labore subegit, Comperit inuidiam supremo fine domandam.* Neque vero parum concinne, vt ait eleganter *Roterodamus*, veteres illi videntur inuidentiæ symbolum *Excetra* tribuisse primum palustri malo, quod (quemadmodum tradunt etiam naturalium caussarum vestigatores) magis huic morbo sint obnoxii, qui humili abiectoque animo præditi sunt. Sunt autem quibus sanguis inest frigidior, eamque ob caussam & apud Nasonem, *Inuidiæ domus est in vallibus imis Abdita, sole carens, non vlli peruia vento, Tristis, & ignaui plenissima frigoris, & quæ Igne vacet semper, caligine semper abundet.* Neque vero cum simplici portento res, sed centum armato capitibus, quorum si quis vnum aliquod execuerit, in eius locum protinus duo suppullulent. Ea videlicet inuidentiæ natura est, vt si contra luctteris, magis ac magis irrites: si quando coneris splendore virtutis opprimere, tum insurgat acrior, & intumescat. Hic si recidas, illic maior oboritur: carptim extingui non potest, vix tandem obruitur. Verum id perpaucis contigit, ac vix etiam ipsi Herculi. Quanquam enim liuor velut ignis, alta petit: est tamen omnino aliquid vsque adeo perfectum & illustre, vt eo non possit attingere. Quo loci peruenisse sese gloriatur *Horatius*, cum ait, *inuidia quia maior, Et iam dente minus mordeor inuido.*

(16) Miscuit fabulam simul, & allegoriam fabulæ: quoniam *Achelous* Acarnaniam ab Ætolia diuidit, solitusque erat ita vtramque regionem inundare, vt limites confunderentur, litesque sæpe orirentur inter incolas. Hercules ergo aggeribus vim fluminis compescuit, atque intra alueum fluere coegit. Per *Acheloum* antiqui Græcos imitati, qui *Acheloum* pro aqua posuerunt, dixerunt. Lege *Macrobium*, vbi interpretatur versum Maronis, *Poculaque inuentis Acheloia miscuit vuis. Achelous* cum *Thoas* antea diceretur, ab *Acheloo*, qui ex Thessalia Alcmeonem secutus est, nomen accepit.

(17) Lucanus, *Rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.* Sed qui grauiorem historiam sequuntur, dicunt ingentem illum & famosum Hesperidum hortorum custodem Draconem, fuisse pastorem cognomentum Draconis ab asperitate morum sortitum: cuius insigni pulchritudine greges cum Hercules abegisset, affinitas nominis fabulæ locum dedit, vt aurea poma subrepta dicerentur: quod μῆλον apud Græcos & *ouis* & *pomi* commune nomen est.

(18) Scilicet ab inferis liberatum. *Plutarchus* apud Molossorum Regem hoc contigisse scribit in vita Thesei.

(19) Quam *Rhodius Apollonius Hippolyten*, nonnulli *Dylicen*, & vnus *Ibicus* nouam commentus historiam, ex *Briareo* natam refert, teste *Parrhasio*.

(20) *Cinctus* absolute expeditus & strenuus,

nuus, vt contra discinctus mollis & effœminatus dicitur. Hinc Augustus Cæsar milites, in quos animaduertebat, descinctos in conspectu Ducis stare cogebat, vt ignominia notaret, vt *Macedo Polyenus* auctor est.

(21) *Tenem* scilicet, cuius meminit *Cicero* actione in Verrem secunda, *Nihil cum Verre*, inquit, *de quotidianis criminibus acturus sum.* Chio *per vim signa pulcherrima dico abstulisse. Item* Erythris *&* Halicarnasso Tenedo *prætereo pecuniam quam eripuit*, Tenem *ipsum, qui apud* Tenedios *sanctissimus deus habetur, qui vrbem illam dicitur condidisse, cuius ex nomine* Tenedus *nominatur, hunc ipsum, inquam*, Tenem *pulcherrime factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit magno cum gemitu ciuitatis.* Item *Strabo* libro Geographiæ decimotertio.

(22) *Castor* & *Pollux* post mortem Dei habiti a gentibus, & in cælum fabulose relati; præter ceteros autores habes *Ciceronem* de natura Deorum, & *Horatium* in epistola ad Augustum.

(23) Hoc est, *iuramento affirmatum* inter Deos fuisse, & visum in cælum ascendere. Lege historiam apud *Dionysium* & *Liuium* in morte Romuli, cuius translationem in Deum narrat *Ouidius* in fine quarti & decimi Metamorph. *Cicero* in principio primi legum. Cur autem *Quirinus* dictus fuerit, locum apud *Ouidium* in Fastis superius ostendimus. Prior editio *cantatum* habet: sed *iuratum* magis placet, vt emaculatus codex.

(1)*Ecce autem astrifera, qua tollitur altior axis*(2)
Sede, choro descendit auum tua maxima proles,
Alberte(3), Ernestus*que suos veneratur* Othones:
Henrici *subeunt pone, & vestigia adorant*
Sacra Leopoldi(4): *sed longe excelsior ibat*(5)
Cum bello tum pace grauis, qui infanda parantes
Oceani domuit populos, Morinumque subegit(6).
Hic est qui sapiens olim sine Marte furorem
Vicit Pannonium, & cunctando restituit rem(7).
Nec dedignatus(8) *tantum est tibi, maxime Cæsar,*
Virtutum decus(8), *in partem te iungere regni*(9),
Hic numero Diuum insigni, trabeaque decorus
Sidereo in solio iuxta micat astra Tonantis.
Vt late fulsere Dei, & quæque ordine notis
Numina consedere locis, cœtuque silente,
Talia depromit toruo Saturnius(10) *ore.*

(1) Diximus particulam hanc semper aliquid magnum importare, & propterea Heroas Austriacæ domus, quos in Deos relatos dicit, ceteris Diis præponit.

(2) Antiqui, vt dicebam, in æthere circa lunarem circulum, vel in corpore ipsius lunæ posuerunt. Puto autem, quia dicit animis Principum Austriæ altiorem sedem ac sublimiorem sede ceterorum Deorum attributam esse, allusisse Poetam ad magnitudinem domus Austriæ, quæ ætate mea Germaniæ, Belgicæ, Hispaniæ fere toti: in Italia Daunis, Appulis, Calabris, Salentinis, Brutiis, Lucanis, Campanis, ac parti Cisalpinæ Galliæ imperat.

(3) *Rudolfi* Habspurgii Cæsaris filium denotat, qui patri in Imperio successit, vt libro primo adnotauimus, super illud, *Venturam a sanguine magno Progeniem audierat.* Nescio quo consilio Poeta miscuerit Habspurgensi familiæ antiquos Austriæ Principes, qui stirpis Leopoldinæ nomenclaturam sortiti sunt: quorum origo ex inclitis Sueuorum ductoribus fuit, qui ei genti olim imperitarunt, qui hodie Sueuicum nomen referunt. Vtriusque gentis Principum seriem & catalogum texuere *Nauclerus* & *Irenicus*. At *Stabio* nostro Habspurgense genus non alter diligentior tradidit.

(4) Hic ob maximam eius in Christi religionem, obseruantiam, beneficentiamque in pauperes pius atque liberalis dictus, cuius caluitium in quadricubitali defæcati argenti arca conditum, maximis cum claresceret miraculis nostra memoria, curante *Maximiliano* Aug. in diuos relatus est, Pontif. Max. adsentiente, & præsente *Mariano Bartholino* patruo Poetæ: corpore eius ex humili sepultura, ad ornatissimum mausoleum translato, quod in ditissimo templo Neoburgæ Austriacæ colitur. Hic se, dum viueret, Marchionem Orientalem appellauit, & ex *Agnete* Imperatoris Cæs. *Henrici* Quarti Aug. filia, ac *Friderici* Senioris Sueuiæ & Franconiæ Ducis, Imper. Cæs. *Friderici* primi Aug. aui, relicta vidua, sustulit inter ceteros filios *Othonem* maximæ eruditionis virum, & ob morum grauitatem Frisingensis ecclesiæ Episcopum declaratum, cuius historia rerum gestarum a mundi initio ad Eugenii Tertii Pont. Max. Cæs. quæ *Conradi* Tertii Aug. eiusdem Cæs. *Friderici* patrui tempora, abundatissimarum rerum copia & sententiarum varietate in libros septem digesta, vt ad *Maximilianum* scribens ait *Peutingerus* noster, citatur a grauibus authoribus.

(5) Designat *Maximiliani* patrem *Fridericum* Augustum. Eligitur, Imperio vacante, ad annum a Christo quadragesimum post mille quadringentos, adolescens tum moribus maturus, annum ætatis agens vicesimum sextum, vel circiter.

(6) Expeditionem contra *Brugenses*, qui in *Morinis* sunt, intelligit, cuius a nobis mentio habita est libro primo, vt & belli *Matthiæ* Hungariæ Regis cum *Friderico*, quod hic quoque innuit Poeta.

(7) Erat enim Fabio Maximo propior quam Scipioni, multa reponens in cunctationem, nihil illi de celeritate conficiendæ rei: notauit id *Campanus*, ceteri. De Fabio versus ille Ennianus celebratur, *Vnus qui nobis cunctando restituit rem.*

(8) Producam externum testem & grauissimum, nempe iam dictum *Barbarum.* Producam & alterum *Pandulfum Collenucium*, quando in ore duorum vel trium stat omne verbum, vnique testi, nec Catoni creditum est. Quid vterque de *Maximiliano* dixerit, & vere quidem, pete ex luculentissimis eorum orationibus.

(9) Scribit *Albertus* cap. primo lib. decimi tertii Saxoniæ, *Fridericum* de iungendo & adsciscendo filio a Principibus interpellatum respondisse, *Filium nos nostrum propius agnoscimus*: nec voluisse vlla de re minus, vt ferunt, audire quam illa. Id siue ex sententia dixerit, siue quadam simulatione prætulerit, siue etiam magnum opus administrandi Imperii euisceratі filio auerterit, incertum est. Poterat tamen illum ad mutandam sententiam inflectere, & maturior nunc ætas filii, & recens de hostibus victoria. Magno enim ore multorum efferebatur, quod sine paternis armis, sine amicorum ope, tantam in Gallos & Flandrios rem pergisset: quamuis pro magnitudine hostilium virium satis erat vicisse, dum tantis armis non cederet. *Hermolaus* item astipulatur ille *Barbarus*, qui in oratione ad *Fridericum* ipsum, *Verebaris*, inquit, *modestissime & grauissime Imperator, ne si precibus Principum omnium protinus annuisses, aut charitati patris in filium, aut ambitioni datum esse indicaretur, parum tibi videbatur, præstare Cæsarem in alios, nisi aduersus te ipsum quoque præstitisses*, & quæ sequuntur.

(10) *Iupiter*: quo epitheto poetæ dant iratum Iouem intelligere, vt etiam de Iunone. Sic superius, *Belliferratos rupit Saturnia postes.*

AVSTRIADOS
LIBER X.
ARGVMENTVM.

DEcimus habet Iouis orationem, qua deliberat, accelerandum Roberti *Palatini fatum: inibique nonnulla temporum suorum clades recitantur. In fine orationis, occulte, ne Deorum animi ad pathos mouerentur, vxoris quoque, & filii mortem innuit. at Pallas, postquam decretum est, rogat Palatino diuinitatem dari. Sequitur & Dianæ oratio, Iouis iusiurandum in Cæsaris felicitatem: qui mox Mercurium ad Parcarum sedes mittit, vt fatum* Roberti *interrumpant: vbi Parcarum sedes describitur: pestisque ab inferis euocata,* Robertum *inuadit, qui post querimoniam tam desidis exitus moritur. inde vxoris super ipsum lamentatio, ipsiusque ac filii repentina mors. Accurrit pater, qui super corporibus patheticam, sed grauitatis plenam orationem habet. deinde mandantur sepulturæ. Sequitur belli Boemici descriptio, non longe a Ratispona, quam Reginonem alii dicunt, Poeta Reginum appellauit, vbi mons solis est. Inde Cæsaris oratio ad milites,* Langique *ad eum responsio, quorundamque Principum, qui eidem bello interfuerunt, nomina. pugna atrox, multorumque cædes ingens. Iamque ad currus peruentum erat, cum Pallas Doridem, Oceani vxorem, petit, impetrat vndas, nubesque concit. pluuia immensa oritur, vtrinque pugna relicta est. Diana cum dolos nouisset, Messanam Siciliæ petit, Phœbumque fratrem, qui illic*

illic stabulauerat, cum equis rogat, vt nubes dißipet, interim fama Roberti *mortem attulit, concußi Boemorum animi, qui tandem vertunt terga fuga, & Cæsar victoria potitur.*

AEternas mundi leges(1), *& fœdera rerum*
Iam connexa,(2)*mihi voluendo ex ordine*(3), *nunquam*
Mens fuerat damnare(2), *diemque abstrudere terris,*
Ex quo me Alcmenæ iunxi(4), *magnumque creaui*
Amphitryoniaden, & nox mihi paruit ingens,
Occuluitque iubar plus æquo Pythius alto
Oceano, & fratrem mirata est Luna morantem.
Sed nunc Cælicolæ magni, & genus omne Deorum,
Siderei sedem quicumque subistis olympi,
Audite hæc, animisque omnes mea figite dicta.
Bella diu in terris Regum viguere, nec vlli
Pugnando innumeras pudor est deperdere gentes:
(5)*Nam quot Tarpeia vidi de rupe triumphis*
Parthenopem egregiam(6)*? quantas lux vna tenebras*
Attulit? Insubres(7) *memorem, quos Gallica pubes*
Alterno fractos motu, varioque tumultu
Perdomuit, victrixque Padi calcauit arenas?
Transiit hoc animo, nec me fortuna peracti
Sollicitat: veniet lustris labentibus ætas,
(8)*Qua puer insignis regno potietur auito,*
Et Cisalpinas exactis hostibus vrbes
Inuiset: verum Cæsar Germanicus vna
Cura mihi, & mundi regio, qua labitur Ister:
Iam contra insurgens commouit bella Robertus,
Arctoosque replet sociali cæde penates.
Et quamuis Marte, inuisa Tritonide, Cæsar
Exuperet, victorque aquilas, & signa reportet:
Surgent bella iterum populis, maioraque mundo
Funera, replentes crebris plangoribus auras,
Tristia lugebunt natorum vulnera matres(9).
At si Phalsgrauides *venturis viueret actis:*
Nunquam pax bello fieret: maiora refellit
Hic sceptra(10)*, ille parem non vult*(11)*, nec fœdere iungi.*
(12)*Ergo innexa chaos repetant elementa, diesque*
Differeat, Phœbusque suo declinet ab ortu?
Impia ne radiis retegat tot facta reuectis?
(13 *At non sic, præstat sed bello imponere finem,*
Quem fore sic video, magnum si Marte Robertum,
Cuius ab astrifero dudum spectastis olympo
Pugnaces animos, sontesque in bella furores,
Ante diem morti dedam, secumque nouandi
Crescentem belli spem: ne nocitura futuris
Interrumpat iter rebus: nam plurima magno
In Latio Rex bella geret(14), *cum Gallicus horror*
Proteret Insubres, atque Adria fulserit armis.
Sic pater effatus longum tremefecit olympum.

(1) *Plato* Deum ad sui exemplum ait mundum effinxisse, *Aristoteles* sempiternum esse vult, *Epicurus* plane interiturum, *Xenophontes* sempiternum, corruptionis expertem, *Pythagoras* & *Stoici* genitum a Deo: sed ex sua quidem natura nequaquam interitus immunem. Æternum esse mundum tradidit *Iulius Firmicus* in secundo, inter alia asserens, non facile posse originem mundi ratione concipere, aut explicare humanam fragilitatem. Deflagraturum mundum minatur Heraclitus, autor est *Themistius* libro Physicorum tertio. Porro mundum duraturum ad sex annorum millia putarunt multi: &

ti: & *Hieronymo* videbatur. Theologi tradunt primam mundi creationem factam fuisse in primi temporis æquinoctio, id est, verno: qui dies intelligitur vndecimus Kalendarum Aprilis, hoc est vicesima secunda Martii dies, quando primus est Paschatis dies, id est, primi mensis dies primus. In lege enim mandatum est, vt vndecima die, primi mensis vespere se præpararent ad pascha faciendum decimaquarta mensis die, id est ab vndecimo. Iam enim vesper decimi diei in vndecimum lucet, vt ab vndecimo Kalendas Aprilis initium esset primi mensis, autor diuus *Augustinus*. Sacris literis concordant gentilium plures, qui mundi natalem tribuunt verno tempori, hinc *Maro* Georgicorum secundo cecinit, *Non alios prima crescentis origine mundi Illuxisse dies, aliumue habuisse tenorem Crediderim, ver illud erat, ver magnus agebat Orbis & hibernis parcebant flatibus Euri, Cum primum lucem pecudes hausere*, & cetera. Similia scribit & in quinto *Lucretius*.

(2) Hoc est, nunquam subiit ratio aliqua hactenus, qua ego impellerer, vt leges & fœdera rerum damnarem in futurum.

(3) Id est, qui in futurum etiam, vt prius, volui deberet. Ceterum pro *subiit*, reposui *fuerat*, iuxta melius exemplar.

(4) Nam tunc videtur Iouem seriem rerum interrupisse, cum tres noctes pro vna in concubitu cum Alcmena computatæ fuerint, solque, atque cetera sidera cursum suum naturalem non retinuerint. Sed obsecro, quid Plinianum illud videtur, qui ait, ætate sua septem dies vtrumque sidus, id est solem & lunam, quæsitum? Arbitror ingentes fuisse nebulas: vel quod in puteis quæsierint.

(5) Deplorat calamitates Italiæ, Regni Neapolitani scilicet, & Galliæ Cisalpinæ.

(6) Hæc vrbs, de qua plura *Procopius* libro primo de bello Gothorum, ob multa insignis, sed Maronis vatis sepulchro celeberrima. Nomen accepit a *Parthenopes* Sirenis sepulchro, vt tradit *Plinius*, & scribit *Silius* in principio duodecimi. Augustus postea Neapolim esse maluit. Hoc nominis, vt *Strabo* docet, sortita: quoniam eam variæ gentes incoluerint.

(7) Mediolanenses.

(8) Quamquam scholium excuso codici adscriptum refert ad Ducem Mediolanensem *Maximilianum*, qui restitutus a *Maximiliano* Imperatore ætate nostra, ipse sui ac patriæ proditor, arcem Mediolanensem, Ducatumque in manus Gallorum tradidit: ego tamen ad *Carolum* tum Hispaniarum, vt aiunt, infantem, hoc est, Principem, refero. Nam cum hæc scribebantur, puer erat. Et dixit, *Regno potietur auito*; quoniam *Ferdinandus* Rex eum omnium regnorum suorum heredem reliquit.

(9) Ad cladem Boemicam respexit.

(10) Scilicet, *Robertus*.

(11) Scilicet, *Albertus*.

(12) Per interrogationem legenda sunt.

(13) Quasi dicat, Ordo, quem statui, delendus non est, sed modus inueniendus, vt bello tandem finis detur. Pereat ergo *Robertus*, & secum crescens belli spes, id est filius, in quo fortasse fatum erat, vt paterna odia imitaretur.

(14) Prognosticum verissimum futurarum cladum & rerum a *Maximiliano* Imperatore contra Gallos gerendarum: quas eleganter scripsit *Aloysius Marlianus* Mediolanensis, cuius ante feci mentionem.

Stabant ancipites Diui, nec pergere contra
Audebant dictis: tunc Pallas Gorgone sæua
Ante Iouem sistens, mœsto sic incipit ore:
O hominum rector, Diuumque æterna potestas,
Numine qui cælum torques, quæ tanta lacessunt
Iurgia te, genitor(1)? *iuuenem quod dedere morti*
Immeritum ante diem, & dotali expellere regno(2)
Immotum sedeat? nunquid sacram Elidis ædem,
Altaque Maurusi(3) *rapuit delubra Tonantis*(3)?
En ego bellipotens, capitisque excelsa paterni
Progenies iam vilis ero, frustraque gigantes
Strauimus(4), *atque altis serpentem affiximus astris*(5),
Qui parte hac propius(6), *totidemque reflectitur illa*
Orbibus, atque duas intermeat algidus Arctos.
Non ego quem foui in terris, iuuique superstem(7),
Infandum, o Superi, vitali pellimus aura.
Scilicet(8) *hoc pacto dominus*(9), *victorque per orbem*
Imperium terræ Cæsar regat, omnia solum
Respiciant, rerumque decus post tollat in astra,
Atque iterum effuso iactet se sanguine Diuum(10).
Quid iuuat, e belli flammis, fatoque Robertum
Conseruasse meum, & vento vexisse per auras,
Si tanta a rerum mole, & flagrantibus armis
Abstrahis ante diem, & iuuenili surripis æuo?

Verum

Verum si hæc fati sedet alto in corde voluntas,
Non veto: sed saltem mundi da maxime rector
Huic iter ad Superos, atque inter magna relatum
Sidera, fac numen(11): *sic nec mentita videbor,*
Quæ toties illum dixi post fata iubentem
Te sperare polum, qui factus numen ab alto
Puluereas acies(12), *atque aspera bella videret.*
Pollicitis, tu, magne pater, precor annue nostris.
Dixerat. At contra surgens Diana locuta est:

(1) Hoc est, quibus iniuriis commoueris ad hæc? Nam *iurgium* contentio est, *Iniuria* contumelia.

(2) Prætexit ius dotis, quod in hoc, vt nostri aiunt, casu locum non habet. Id superius indicauimus. Conatur autem arguere Iouem ab iniustitia.

(3) Id est, *Iouis Arenarii*, a populis sic appellati.

(4) Quoniam cum Ioue contra gigantes pugnauit.

(5) Fabulam refert Hyginus, figuramque eius cælestem describit, cuius intersectiones ecliptica discernunt loca.

(6) Caput Draconis & caudam eius intelligit, de quorum tamen loco genethliaci, vt de significatione quoque diuersa prodidere.

(7) Pro *superstitem*, vt Maro *extinxem* dixit, pro extinxissem.

(8) Per contemptum (nisi sit declaratiua particula) accipitur. Maro, *scilicet is Superis labor est*, & Terentius, *Id populus curat, scilicet.*

(9) Per derisionem, vt *Maro* in 4, *Dominum Æneam* dixit.

(10) Propter Venerem & Palladem superatas a Cæsare.

(11) Quod deberet in cælum transferri non ignorabat Pallas, quod inferius refert Iupiter: sed cupiebat, vt numinis loco haberetur a mortalibus, multi enim fortasse cælo fruuntur, & tamen numina dici non possunt, sed beati, numen tantum eorum, qui in Deorum numero asseruntur, nomen est.

(12) Denotat pugnam Boemicam.

Credebam, o genitor, veteris fera iurgia litis
Discessisse animo paulum, sed Palladis ira
(Cum nunquam nostris contraria desinat actis(1))
Cogimur effari, coramque has fundere voces.
Ex quo Iunonem fugiens Latona furentem
Appulit instabilem deuecta per æquora Delon,
(2)*Olli venturam magna de stirpe canebas*
Heroum prolem, dextraque, opibusque potentem,
Quæ regeret terras, quas arcticus alluit Ister.
(3)*Et tandem in Latium bello transiret apertis*
Alpibus, Austriadum genus hoc fore, rite recordor
Dicere te, genitor, curam tibi, Iuppiter, vni
Augere hanc gentem, magnaque ab origine Reges
Seruare, atque illis mundi committere habenas.
Dicta precor serua, veniat translatus ad astra
Vt lubet, & currus per sidera torqueat Heros.
Nulla mihi inuidia est(4), *iam prœlia spectet olympo,*
Cæsareasque acies, ita nec mentita coletur
In terris Pallas, detur? nunquam ne quietum
Diua geres animum? aut tolles cum Cæsare litem?
Tunc decuit seruasse modum(5), *cum Belgica mouit*
Menapio(6) *exoriens contra gens littore bellum,*
Gens infræna ferox, vbi te per castra, per enses
Vidimus armatam, & magno cum turbine Martis
Oceani vrgentem populos, pugnamque cientem,
Cumque tibi vetitum iussu Iouis arma sorori
Enceladi, quæ inuisa Deis dementia(7) *fertur,*
Porrexisti amens obscura in tartara mersæ.
At si præteriti stimulat te vulneris ardor,
Austriadem contra quæ te impulit ira potentem?
Cæsar cura Deum, multos dominabitur annos.
Annuit omnipotens hoc Iuppiter, ipsa querelas
Iam pone, & fatis parere assuesce futuris.

(1) Nullus adeo vehemens affectus est, qui non longinquitate temporis minuatur atque mollescat. Solus inuidiæ liuor indies magis atque magis augetur. Pluribus *Plutarchus*, magnusque *Basilius* hoc vitium detestantur.

(2) Laus maxima gentis Austriæ ab antiqua origine, & quasi ad imperium terræ voluntate Deorum natæ.

(3) Alludit ad *Maximilianum* Cæsarem.

(4) Vt scilicet Mineruæ de successu Cæsaris.

(5) Tacite Belgarum furorem in Cæsarem arguit.

(6) Belgico.

(7) Fingit Poeta *Enceladi* sororem fuisse, qui gigantum antesignanus fuit & princeps. Claudianus, *Ipsius Enceladi fumantia gestat opima Summi Terrigenum Regis.* Alii Porphyrionem tradiderunt & Alcyoneum. *Enceladum* vero Ætnæ suppositum canit *Maro*: & *Callimachus* ad hanc sententiam græce scribens, *Immanem Enceladum triquetris premit insula terris.*

His dictis, (1) *Cytherea, sui haud oblita cruoris,*
Mussat(2), *& apta sibi meditatur tempora fandi.*
Cum solio omnipotens confidens Iuppiter aureo
Incipit: Inter vos tantas componere lites
Tempus adest, mihi quod facto est opus, ipse facessam.
Quod quæris dabitur(3), *Pallas, Latonia Phæbe*
Phalsgrauidem *accipies, medioque locabis in orbe.*
Nec Ducis egregii tristabere Cynthia fato.
Hæc etenim ventura tibi stant condita mente.
Ætheriam in sedem cum numina sancta vocarem(4)
Prædixi, nec pollicitis fraudabere nostris.
Interea Cæsar toti dominabitur orbi.
Sic fixum est animo, Manes obtestor auerni,
Et stygii fluuia atra vadi, sat fulmen Oilei(5)
Sit tibi, & Euboicus conterritus igne Caphareus.
His dictis tremuere apices, & culmina olympi.
Inde pater solio descendens Iuppiter alto,
Sideream in sedem, Diuum comitante caterua,
Se confert, mundumque alta despectat ab arce.
Sic omnes abiere Dei, cœtuque soluto,
Quisque suas repetit sedes, & templa reuisit.

(1) Scitum figmentum, quare non loquitur Venus: quia vbi diuina ratio casto corpori iuncta est, Veneris illecebris locus non datur: quod per Palladem & Dianam intelligimus.

(2) Id est *tacet*. Ennius, *Non possunt mussare boni*, & Terentius, *Mussitanda iniuria est*. Potest hic quoque poni pro *dubitat*, *cogitat*. Maro, *Mussat Rex ipse Latinus.* Vel, *mussat*, murmurat. Idem, *fit sonitus mussamque.*

(3) Nam prius quoque Iupiter Palladi erat pollicitus, vt *Robertus* transferretur in cælum.

(4) Id est, cum destinarem, statuerem indicere concilium Deorum. Nam antequam vocaret Deos, ventura prædixerat Palladi: vnde prius somnium nutricis describitur.

(5) *Aiacis*, Oilei filii. Sensus, hoc satis est, te de illis vindictam sumpsisse & iram. Vt autem Græci circa *Caphareum* grauissima tempestate fatigati fuerint, superius enarratum est.

Nec mora, Parcarum iubet agmina sæua sororum
(Quas modo scribendi solito dissoluerat vsu(1))
Mercurium petere, interruptaque poscere fata(2),
Nec mora, præpetibus Maia satus(3) *euolat alis*
Parcarum ad sedem. stat circumferreus olli(4)
Predurusque obex, solidoque adamante Dearum
Sunt postes, atque ære gradus, clausosque recessus
Nulli fas aperire Deum, nec scindere ferro.
(5)*Hinc horæ, solesque, atque irremeabile tempus*
Remigio alarum, & vario discrimine vitæ(6)
Nascuntur, pereuntque simul: latet orbita rerum(7)
Ordoque(8), *&*(9) *obducto primo stat limine regni*
Ore vigil cura(9) *& digito dat signa tacendi*(10).
Ergo illuc sumpto properat Cyllenius hydro(11),
Atque Iouis mandata refert, properandaque poscit

Fata

Fata Ducis. Contra cui sic soror vna profatur;
Atlantis proles, & Diuum nuntius Arcas,
Fata suo stant firma loco, sua quemque moratur
Certa dies, nullique datur mutabilis hora(12)
(13)*Sed tamen omnipotens cum Iuppiter omnia solus*
Et regat, & videat, sua iussa capessere fas est.
Dixit, & officio indulgens, mouet ore supremum
Carmen, funereis deuoluens stamina fusis.

(1) Et id explicauimus ex *Capella*.

(2) Quoniam ante diem a fatis statutum moriturus erat *Robertus*, vide *Seruium* super hoc Poetæ, *Nam quia nec fato, merita nec morte peribit*.

(3) Quatuor Mercurios accepimus, vnum Iovis & Maiæ filium, alterum Cæli & Diei, tertium Liberi & Proserpinæ, quartum Iouis & Cyllenes. Verum omnes ad Maiæ filium referuntur. *Maia* pater fuit *Atlas*, vnde Mercurius *Atlantis nepos*, vt supra dictum est, a poetis dicitur, vt a nostro mox, *Atlantis proles*.

(4) Describit Parcarum sedem, quam dicit ferro & adamante munitam. Nemo enim eas superare potest: de quibus sic ait *Hesiodus*: *Nox Sortes & Parcas, sæuas in puniendo, genuit Clotho, Lachesim, & Atropon, quæ mortalibus ab ortu bonum malumque præbent. Hæ Deorum atque hominum scelera insecutæ, nunquam ab ira desinunt, quoad is qui peccauerit meritas luerit pœnas.*

Clausosque &c. Sequitur opinionem de Fato. Id ita *Chrysippus* definit, *Fatum est sempiterna quadam & indeclinabilis series rerum, & catena voluens semetipsa sese, & implicans per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque est.* Subesse autem Fato Deum arbitratos fuisse antiquos, tradit *Ennius*, vt recitat *Cicero*, Fatum summum exuperat Iouem, & *Maro* multis in locis, *Fata obstant*.

(5) Indicat ex Fato pendere omnia, omniaque Fato subesse. Vt autem ex reuolutione primi mobilis cæli tempus oritur, mira solertia diuus *Augustinus* indagauit, vt patet in eo opere quod *Confessionum* inscripsit. Quanta vero sit temporis iactura, docet *Seneca*.

(6) Quoniam bonum & malum, felices vitæ progressus ac infelices Fatoattribuimus.

(7) Id est, semita. Vel perstat in eo quod *Chrysippus* dicebat, Fatum esse catenam voluentem sese, nam orbita, reuoluentium se rotarum vestigium in molli solo est.

(8) Per æternos consequentiæ, vt iam dictum est, ordines fatum implicans.

(9) Ordo verborum, Vigil cura stat ante fores Parcarum, obducto ore, id est, obligato, clauso. Sensus autem est: etsi nulla maior cura, quam de summa vitæ ac rerum nostrarum singulis momentis in nobis est: quia tamen nescimus, quid vesper vehat, multaque inter calicem & labra nobis nihil tale opinantibus occulto quodam rerum ordine interueniunt, idcirco Poeta obligato ore Curam describit, nihil enim certi promittit. Vnde merito a *Seneca* dictum est, *Nemo tam diuos habuit secundos crastinum vt possit sibi polliceri.*

(10) Quoniam in occulto sunt Fata posita, nec a nobis percipi possunt.

(11) Id est, *Caduceo*, quem connexis vtrinque serpentibus figurabant: quod orationis Deus existimatur, cuius vis immanissimos quosque conciliat, vt apud *Macrobium* legimus, & *Hyginum*. Idcirco ab exteris gentibus in pacis argumentum prætendebatur, autor *Plinius*. Quin & Pacem petentes legati, *Caduceatores* dicuntur. Cato, *Caduceatori nemo homo nocet*, eosdem *Verbenarios* Varro, a *verbenis*, hoc est a sagminibus, quæ gestabant, appellauit.

(12) Nam sola mors ex omnibus Diis neque muneribus, neque promissorum spe capitur, vt canit *Æschylus*, nec ordinis, nec ætatis, nec fortunæ rationem habet vllam.

(13) Superius Deos Fato etiam subesse dixit: hic fatum ex voluntate Deorum immutari posse describit. Siquidem per Fatum prius intellexit seriem illam & ordinem incommutabilem: hic vero per fatum, exitum, finem, mortem in homine intelligit, id est diem fatalem. quid si pro ordine rerum hic quoque acciperes, iuxta dogma fidei nostræ, qui negamus omnino fatum esse, & a Deo omnia, vt vult, gubernari dicimus? An fato omnia fiant, *Plato* in Timæo disputat, & in illum *Chalcidius* interpres.

At Lusitano(1) *diffunditur Oceano nox*
Interea, densatque vmbris humentibus orbem,
(2)*Ecce autem pestis, monitu Iouis, extulit imo*
Pallentes Erebo vultus: cui mortis imago
Fit comes, & macies, (3)*noctique simillimus atræ,*
Ferreus est olli somnus(3), *luctusque, pauorque,*
Fatalesque ardent morbi(4), *pœnæque sequaces.*
Ipsa cruentata præcingens tempora vitta
Terribili squallore, oculisque vndantibus horrens(5)
Phalsgrauidæ *herois sedes, atque atria lustrat.*
Vt passim diri feralia semina morbi

Spar-

Sparsit, & inferna confecit tabe penates,
Ad Manes rediit, vultusque recondidit vmbris.

(1) Hispanico. *Lusitania* terminos scribit *Plinius* cap. 21 & 22 libri quarti. Refert idem lib. 3 ex M. Varronis sententia, inter cæteros Bacchi comites *Lusus*, & *Lusa* fuisse memorantur. hos ex suo nomine *Lusitaniam* nuncupasse, idem refert & *Martianus* in sexto.

(2) Descriptio pestis ab effectu.

(3) Apud *Papinium* in decimo Thebaidos, & *Ouidium* in vndecimo Transformat, est elegantissima *Somni* descriptio.

(4) Vnus inter mille modos mortis naturalis est, vt videlicet non morbo, aut vi, molestiaue, sed resolutione vita discedat. Siquidem vnicuique sua portio est humidi, in quem naturalis continue calor agit: quo deficiente, instar lychni ardentis extinguitur vita. Sed pauci hac morte soluuntur. Morbis potius pereunt, suffocato calore ex humore superfluo.

(5) Respexit ad morem hominum morientium, quibus hac illac oculi vertuntur.

Protinus vt dira est contactus peste Robertus,
Excutitur somno: quis enim tremor occupat artus?
Inquit, & infando(1) *trepidant quo membra dolore*(1)?
Quo vires abiere meæ? fatum ne paratis
Crudeles Parcæ? nequicquam terreor ipsa
Lege obitus, cunctis quæ se mortalibus offert(2).
Culpo locum(3), *turpique adimi mihi fine*(4) *labores,*
Indignorque thoro, saltem inter Martis alumnos
Effudissem animam, non vltima fata dolerem.
Cur, testor Diuos, & conscia numina nostræ
Mortis, & humiuago labentia sidera cursu,
Hoc merui(5)? *dixit: conatus tollere corpus,*
Deficit, atque animam peste eluctante fatigat.
Non aliter Pharia percussus arundine serpens
Torquetur, spirisque ingentibus aspera pulsat
Saxa, & lethiferum diffundit ab ore venenum.
Vt vires periere, iacet, & continet ægre
Singultantem animam(6), *caudaque inflectitur ima.*

(1) Qui fari non possit. Porro quod horremus & mirum in modum ob sui nequitiam offendit, & ab auribus atque animo abhorret, id infandum nefandumque dicimus.

(2) Apud Apostolum scriptum est, *Statutum esse hominibus semel mori*: a qua quidem lege nec alienus esse voluit Christus. Placitum theologorum est, quamquam genus humanum ratione corporis ex elementis conflati dissolui consentaneum est, ob remedium nihilominus Adamo collatum poterat non dissolui, si Dei mandata custodiuisset. Verum, vt non est, quod nos miseros homines atrocius affligit, quam terror mortis, qua in primo Adam omnes sumus mulctati, ita in morte & resurrectione Christi ea consolatio denuntiatur: qua non maior humano generi nuntiari possit, scilicet, commune malum omnium, mortem, esse ita victam, ita credentibus subiectam, vt ad vitam (quam videtur absorbere) cogatur plus ceteris cooperari. Vnde *Prudentius* noster Poeta sanctus, in exequiali carmine, *Mors*, ait, *ipsa beatior inde est. Quod per cruciamina lethi Via panditur ardua iustis, Et ad astra doloribus itur*, & inferius, *Mors hac reparatio vitæ est.*

(3) Magnitudo animi *Roberti* ostenditur.

(4) Morte vili, ac segni. Quod maxime Æneas apud *Maronem* queritur, illos ter & quater felices iudicans, qui pro focis, aris, & patria fortiter pugnantes occubuerant.

(5) Vt scilicet tam desidem mortem opperirem?

(6) Sic legi debet, vt est in emendato codice.

(1)*At patris ætherei iussu Cyllenius ales*
Descendit, virgamque gerens, qua tristia pandit
Tartara, pallentesque animas, Manesque profundos
Euocat, hac iterum defunctos destinat Orco.
Nec mora, luctantemque obitum, vitamque resoluit
Aliger attactu virgæ: spirabilis aura
Effugit ad Superos: (2) *venienti cornua pandit,*
Ingentemque sinum laxat Titania Phœbe(2).
Hic, vbi terrestres(3) *animæ, quas ferrea virtus*(4)
Et labor, & pietas, & rerum victa cupido(5)
Extulit ad cælum, ventura in sæcula viuunt.

(1)Lo-

(1) Locus sumptus ex *Marone* notissimus. Vnde etiam Græci *Diactoron*, id est, *deductorem ad inferos* nominant Mercurium.

(2) Id quod superius Iupiter erat pollicitus, & etiam in somno Nutricis visum fuerat.

(3) Non origine, sed conuersatione & domicilio. Corpus enim e terra est, quod animæ inhabitant.

(4) Huius iter summis conatibus inter acerba sectandum monstrat compendio *Prudentius* noster libro aduersus Symmachum secundo: latius autem *Lactantius* libro sexto.

(5) Sola enim Dei fide viuens, & fiducia rerum exutus assequitur viam Dei.

(1) Protinus attonitas inuasit coniugis aures,
Quæ vigilans longam famula cum Cælide (2) noctem,
Depingebat acu chlamydem (3), circumque retorti
Cornua Danubii contexere cœperat auro,
Fama mali, ruit exanimis, ferturque per alta
Atria bacchantum similis, fœdatque cruenta
Ora manu, laceratque suos miseranda capillos.
Vtque virum aspexit, nequicquam conscia fati
Proruit, exanimesque amens amplectitur artus,
Pallenti tales erumpens ore querelas:
(4) Me miseram, vigilo ne? an mortem coniugis orba
Somnio? si viuis, responde. Veh mihi, non plus
Cor salit (5), heu (6) nullus sentitur spiritus (7) oris (6).
Men' linquis? saltem vita o mihi charior ipsa,
Hausissem extremos animæ fugientis hiatus.
Quo mea spes abiit, belloque exercita virtus,
Quam totiens laudaui, animique nec indiga vixi?
Nunc quid agam infelix? hostilibus ambior armis
Femina, num raptis ducar captiua triumphis?
Vel circum aspiciam turmas, lateque furentes
Cæsareas acies, quas tu terere (8) ante solebas?
Quid loquor, o demens, funesto nectite collo
Vincula vos famuli, aut corpus fluuialibus vndis
Mergite, & inuisis animam diuellite terris.
O nimium felix (9), si connubialia sacra
Dii nunquam tali pepigissent nostra marito.
Nunc morere, hæc summa est, thalami fata inuida nostri
Annuite optatis, & me quoque mittite ad vmbras.

(1) Laus vxoris *Roberti* ab ingenio & honestate.

(2) Nomen famulæ.

(3) Flumina enim in limbo chlamydis depingebantur acu. Maro, *Purpura Mæandro circum Melibœa cucurrit.*

(4) Sequuntur miserabiles & patheticæ orationes.

(5) Tangebat enim manu latus sinistrum, vbi cordis sedes. *Auicenna* scribit, cor primam virtutum omnium esse radicem, ac membris cunctis aliis suas elargiri virtutes, quibus membra ipsa nutriuntur & viuunt, quibusve comprehendunt & mouent. Scribunt medicorum quidam, cor læsum illico mortem trahere. *Solinus* ait, *Conuenit inter omnes, corda primum ex vniuersa carne formari*: quod tamen plures philosophi negant, vt ab *Camerte* adnotatum est. Multa de corde scribit *Aristoteles* capit. decimoseptimo primi Naturæ Animalium, & cap. quarto tertii de Animalium partibus.

(6) Adhærebat enim os ori.

(7) Id est, halitus.

(8) Atterere, conterere.

(9) Respexit ad illud, quod caussa sui tot bella exarserant.

Sic effata, animi, fletusque dolore fit impos,
Incumbensque super lachrymis rigat ora supremis.
Dii votum hauserunt (1) Superi, vocemque precantis,
Nam subito, infandum visu, ac mirabile monstrum
Apparet, nulloque olim delebile in æuo,
Inficitur misera (2) & morbo consumitur illo
Vociferans: trepidant famulæ, collapsaque membra
Suscipiunt, altasque replent clamoribus aulas.
Illa & adhuc tollens oculos in morte grauatos,
Natum frigidulo singultus ore cientem,

 Extre-

Extrema vt vidit moriens, ita voce locuta est:
Chara mei soboles, & patris dulcis imago,
Viue precor, patremque refer virtute, vel armis.
Eripior tibi, nate Deis, sic fata, querentem
Deserit, atque imos visit sub tartara Manes.
Aureus interea puer exitiale venenum
Ebibit, atque vna miserorum fata parentum
Subsequitur comes. Haud aliter (3) Phthiotica Tempe
Amittunt flores, scindit quos falce canori
Accola Penei, botrosue per ardua Treuir
Immites, placidi iuga debacchata Mosellæ (4).

(1) Id est, intellexerunt. Maro, *vocemque his auribus hausi.*

(2) Veritas habet, quod post *Roberti* mortem filius, post filium mater mortua est: tamen Poetæ mutare ordinem placuit.

(3) A *Phthia* vrbe Achillis, cuius *Maro* meminit. *Tempe* proprie sunt amœnissima loca Thessaliæ, a temperie dicta, vt scribit *Lactantius* libro primo Thebaidos. Accipiuntur tamen & pro quocunque amœnissimo secessu ac loco, vt *Dionysius* de Tempe Phœniciæ.

(4) *Plinius* libro quarto, *in eo cursu Tempe vocantur*, inquit, *quinque milium passuum longitudine, & ferme sex latitudine, vltra visum hominis attollentibus se dextra læuaque leniter conuexis iugis.* Intus sua luce viridante, allabitur Peneus viridis calculo, amœno circa ripas gramine, canorus auium concentu, vnde dixit, *canori Penei.*

(5) Ad fertilitatem vini, montesque Baccho ipsi sacros respexit.

Iamque dies splendere polo, terrisque micante
Fulserat Oceano vultu Tithonia coniunx,
Exoritur plangorque virum, stridorque per auras
Immensus, totamque furit lymphata per vrbem
Consternata cohors, & lamentabile vulgus.
It fama interea chari genitoris ad aures,
Qui postquam infandam mortem, casusque suorum
Agnouit, ruit impatiens, vt corpora vidit,
Auersi fugere oculi, rursusque reflexit
Inuitos pietas, vocem dolor hauserat (1) ingens:
Sed tacite natum vocat, ah, crudumque nepotis
Prosequitur fatum lachrymis, atque aurea quondam
Aspicit ora nurus, & visis indolet illis.
Qui tandem euicto soluit sic ora dolore,
(2) *Quæ Diuum inuidia? aut quis te mihi casus ademit*
Plus oculis dilecte meis? hi Martis honores?
Hoc superare hostes? atque exoptare triumphos?
Certe, nate, parum de te cælestibus vllis
Debeo, nec solum infelix fata impia culpo,
Atque tua nec morte queror, sed quod mihi vita
Iam superest, flendique miser præseruor in vsus.
Quam verum heu nobis Nutrix longæua profata est,
Nunc recolo responsa Deum (3), dirasque volucres,
Squamigerosque angues: en Dorica sacra (4) profanis
Intentata viris, en tracti ad sidera Manes.
At solus ne tu superas veherere per auras?
Vxor adest, fatique comes, ceu iuncta marito
Dum viuebat erat, sic vltima fata secuta est.
Coniugis o pietas! sed quæ sors impia letho
Te mersit, miserande puer? quam vera parentis
Effigies, animique vigor, quantumque futuro
Præsidium regno, & nobis lux abstulit atra.
Nunc postquam Superis sic visum, pergite ad astra
Felices animæ, vosque istis soluite curis,
Æternumque valete, inquit. Sic fatus, obortis
Os implet lachrymis, simul & flet cetera pubes.

(1) Euacuauerat, extraxerat, ademerat.

(2) Seruat in hac oratione decorum personæ:

næ: est pathetica, sed grauitatis admodum plena.

(3) Quæ a Diis acceperat. Sed hæc ficta a Poeta. Erat enim *Philippus* sincera fide, quæ non patitur ad magos, ad diuinos, ad dæmones quoque currere.

(4) Propter aram Vlyssis, de qua libro primo. *Dores* populi sunt Græciæ, vnde & *Dorica lingua*, qua *Theocritus* eclogas scripsit: & *Dorica castra* dixit *Maro*. *Tatianus*, vt refert *Picus* secundo commentario, cum videret Græcos diuersis linguis abuti, *Doriensium*, inquit, *non eadem cum* Atticis *loquutio*, Æolici *quoque non consonant* Ionicis: *tanta vero cum sit altercatio, vbi opus non erat, ambigo, quemnam* Græcum *appellare conueniat*. *Eustathius* Doricam regionem eandem *Æolicam* censeri putat, vt *Pindarus*, qui *Dorice* scripsit suam camœnam, frequenter nuncupat Æolicam.

Interea Argæus, nec non fortissimus vna
Byspeiches *prisco ingentem de more sub auras*
Erexere pyram(1), *deploratasque cupressus*(2),
Et tædas adolent pingues, stant desuper arma,
Ensesque, clypeique, & raptæ in Marte secures(3):
Nec non & famuli latices, & ahena ministrant,
Frigentesque lauant artus, & membra perungunt,
Componuntque alto defleta cadauera busto,
Auersis lentum subdentes vultibus ignem.
Hinc(4)*Scenitæi redolentes thuris aceruos*
Inspergunt, ignis fuso madet ater oliuo,
Collapsique ruunt cineres, ter more parentum
Circueunt equites flammas, peditesque vicissim
Armati, ter voce vmbras, Manesque salutant.
At Pheneus furua præcinctus tempora vitta
Ossa legit, cineresque cado componit eburno.

(1) In sepeliendis corporibus antiquam sequitur consuetudinem, cuius meminit *Plinius* libro septimo.

(2) Diximus, vt opinor, Diti sacram cupressum, atque ideo pro foribus ædium posita, funeris erat indicium: non omnium, sed nobilium tantum, quod innuit hic *Lucani* versus, *Et non plebeios luctus testata cupressus*. *Verrius* in funerandi officio cupressum adhiberi putat, quod arbor hæc recisa non repullulat, sicut ex mortuo nihil est sperandum. *Cato* scribit, cupressum arborem esse natu morosam, fructu superuacuam, baccis toruam, folio amaram, odore violentam, ac ne vmbra quidem gratiosa, materie rara, vt fruticosi generis. Vnde celebratum illud *Phocionis*, *Verba cupressis similia*: quæ pulchra videntur & sublimia, cæterum inutilia & fructu carentia.

(3) Sic ex emendato exemplari legendum est.

(4) Id est, *Arabici*. *Scenitæ* enim inter Arabes numerantur: qui caussam nominis inde ducunt, quod tentoriis succedunt, nec alias domos habent, vt ait *Solinus*. Sed & hoc ipsum explicat *Plinius* his verbis; *Scenitæ & ipsi vagi: sed a tabernaculis cognominati, quæ ciliciis metantur, vbi libuit*. *Cilicia*, autore *Asconio*, texta sunt de pilis, in castrorum vsum atque nautarum. Ceterum Græci *Scene* & *Scenos*, habitationem tabernaculumque dicunt, inde *Scenopegia* Iudæorum.

(1)*Dumque ea perficiunt, supremaque funera condunt,*
Helsatiæ Austriades remeans iam victor ab oris(2),
Haud poterat patrias sic ferre impune feroces
Boiemos populare plagas, totumque sub armis
Misceri littus, populosque indigna ferentes
Seruitia, & diris obnoxia regna rapinis.
Protinus(3) *Ænanis deductum a pontibus agmen,*
Et Tyroli pubem, (4)*Tauriscæosque maniplos*
Seligit, atque equites(5) *Regum quos Austria terris*
Diues alit(6), *supraque Anasus*(7) *quot & alluit infra*
(8)*Traustana æthereo qua surgit vertice rupes,*
Altaque piniferum caput inter nubila condit,
Atque Argentorato(9) *florentes vrbe cateruas,*
Belgarumque globos, quos struxit in agmina Treuir,
Nec non Vangiones, & duros Marte Nemetas
Apparat, & tanto trepidat Germania bello,
Conciet & populos, cunctasque in prœlia gentes
Sollicitat: vitrei verrunt hi lintribus vndas

Pegnitii, & Vindæ miles iam linquit arenas,
Hercyniæque acris Sueuus genialibus vmbris
Discedens in bella ruit, plenæque pharetræ
Gestantur, taxique leues flectuntur in arcus(10).

(1) Sequitur præparatio pugnæ Boemicæ.

(2) Ita reperi in exemplari bono.

(3) Interpretatur vocabulum Germanicum, *Insprugk*, quod in antiquissimis etiam tabulis, quas *Peutingerus* nunc penes se habet, in quibus *Pontes Æni* scriptum est.

(4) Scilicet, qui inferiorem Norici partem & Austriam incolunt: ibi enim *Tauriscos* habitasse, sunt qui credant, cum quibus Boii bella gesserunt, expulsi vlteriorem ripam Istri incoluerunt, vt diximus ex *Strabone*. Est *manipulus*, seu *maniplus* fascis manu factus, accipitur quoque pro *paruo exercitu*. Inde *manipulares milites* dicti. Existimant nonnulli *manipulum* centuriæ partem esse: atque inde dictum, quod sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus, *manipulos* hastis alligatis pro signis gerebat.

(5) Hoc vocabulum inter ea numeratur appellatiua, quæ grammaticorum placito in proprietatem transeunt.

(6) Satis id explicatum est tum libro primo, tum alibi.

(7) Fluuius qui prouincias diuidit, quæ supra infraque Anasum appellantur. alibi hunc fluuium innuit appellari posse *Ænum*: *Aresinum* vero esse, quem nos *Ænum* dicimus. Sed *Strabonem* tantum sequitur.

(8) Mons altissimus est, qui *Trauna* fluuio nomen dedit: ex cuius vertice a quarta vigilia, vt de *Casio* Arabiæ monte tradit *Plinius*, solem videri posse arbitror. Sunt, vt obiter id dicam, qui nullo autore, tamen, vt *Camers* ait, *Casium* montem eum putent, qui in sacris literis *Sinai* nominatur. Eum *Iustinus Sinaum* nuncupat, *quem* (inquit) *Moses Damascena patria antiqua repetita occupauit, in quo septem dierum ieiunio per desertam Arabiæ cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset septimum dierum more gentis Sabbathum appellatum in omne æuum ieiunio consecrauit: quoniam illa dies famem, erroremque finierat.* In hoc ipso Sinai monte ad nostra vsque tempora diuæ *Catharinæ* corpus feliciter requiescit, quo annis ferme singulis peregrini, qui Hierosolymam petunt, non paruis tum itineris, tum latronum periculis proficiscuntur.

(9) Strasburgo.

(10) Poetam audivi dicentem semel, sibi magis placere, si dixisset, *graues arcus*: vt maior esset laus Germanorum a fortitudine.

Parte alia ad pugnam iunctis struit agmina carris
Gens incerta Dei(1), *& cultu tollenda profano*(2),
Pars contis armare manus, pars stipite nigro
Horrendum stridet, passim nemus omne remugit.
Hi gestant ventura rudes in bella dolones,
Nonnulli ingentis decocto tergore tauri
Prætexunt capita, & pugnantum more ferarum,
Expectant auidi Martem, laudique refertur
Velle mori, fatoque illis occumbere campis.
Interea Austriades velox allabitur oris
Regini(3), *atque vndas trans prouehit agmina Rhesi*(4).

(1) Non autem hoc intelligendum est, quasi prorsus de Deo nihil sciat, vel dubia sit: cum Apostolus doceat Rom. 1 nomen Dei manifestum esse omnibus. Nisi enim esset notitia diuinitatis inextinguibiliter omnibus hominibus indita, nunquam fuisset idololatria inuenta. Cur enim idola coluerunt, nisi quod diuinitatem aliquam esse omnes persuasum habuerunt? Vnde puto propter Taboritas dixisse, & Waldenses, qui & Pighardi, qui ecclesiæ Romanæ minime parent. de quibus plura *Syluius* in historia.

(2) Siquidem adorationem corporis & sanguinis Domini in Sacramento in idololatriam eiiciunt, herbaceum, aut siligneum Deum nostrum blasphemantes.

(3) *Ratispona*, quam antiqui *Reginonem* appellarunt.

(4) Fluuii *Ratispona*, de quo libro quarto.

(1)*Danubium iuxta locus est, non vitibus vber,*
Non Cerere, & raro proscissa est vomere tellus,
Sed nemorum ingentes vmbras, Phœboque sacratas
Accipimus, solisque etiamnum numina silua
Seruat opaca ingens, primo mons ipse supinat
Paulatim sese, summoque in vertice lata est
Planities, vastumque æquor, contra algidus Ister,
Laxaturque vagans, & campo victor aperto
(2)*Ceu tepidis*(3) *fluit Indus aquis*(2), *&*(4)*forsitan atro*

Impul-

Impulsus Cauro(5) maiores concipit vndas(4).
Et septem(6) Scythico maior vomit ostia(6) Ponto.
Hic sua Martigenæ(7) posuerunt castra Boemi.
Huc cursum tenuit Cæsar, paruoque diremptus
Interuallo, alti fixit munimina valli(8).

(1) Topographia, id est loci descriptio.

(2) De Indo *Dionysius* sic scribit, *Qui ponto rapidus rubro contrarius exit. Gurgite nam celeri rectus decurrit ad Austrum, Caucasiis oriens primum de montibus altis Diuidua cuius Patalene cingitur vnda.* *Strabo* lib. 15 scribit, quindecim flumina vniuersa mentione digna, quæ in Indum influunt, ex quibus omnibus auctus est: vbi ad centum stadia, vel, vt alii tradunt, ad quinquaginta tandem duobus ostiis in Australe mare immitti, & Patalenam insulam facit. *Philostratus* libro secundo Indum flumen late describit. De eo multa *Arrianus* gestorum Alexandri lib. vlt. *Curtius* lib. 7, *Diodorus* lib. 3, *Herodotus* lib. 4. *Indus* ab incolis *Sandus* appellatus est: non aqua solum agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conserit. Magnam enim vim seminum secum frumenti, similiumque dicitur deportare, lege *Ciceronem* lib. Diuinæ naturæ 2. Proditum est, Alexandrum Magnum nullo die minus stadia sexcenta nauigasse in Indo, nec potuisse ante menses quinque nauigare, adiectis paucis diebus. Megasthenes tentata Indi commentatione, sexaginta amnes eius prodidit, vt apud *Plinium* est.

(3) Vel ad loci qualitatem, vel fluminis vim referri potest.

(4) Quoniam totidem flumina Danubius, quot Indus, in quem, vt modo dixi, sexaginta perennes fluuii ingrediuntur, recipit. Quod etiam de Danubio tradit *Plinius*: quorum nomina Poeta lib. 4 eleganter prosecutus est.

(5) Maro, *Semper hyems, semper spirantes frigore Cauri.*

(6) *Marcellinus* lib. 22, *Danubius*, inquit, *oriens prope Rauracos montes, limitibus Rhaticis per latiorem orbem protentus, ac sexaginta nauigabiles pene recipiens fluuios, septem ostiis per hoc Scythicum latus erumpit in mare*: quorum nomina referunt, vt diximus, lib. 8 *Plinius*, *Strabo* & *Marcellinus* ipse: nec ostiorum diuersitatis caussam præteriui silentio.

(7) Propter rei militaris studium.

(8) Quod ex vallis fiat. Est autem vallus firmior palus. Maro, *Exacuunt alii vallos, furcasque bicornes.* Item, *Et vallos primus sub tecta referto.* *Plinius* & *Columella* vallos pedamenta & ridicas appellant. A vallo interuallum, spatium quod inter palos est, vallum castrense constituentes: quamuis pro omni spatio accipiatur.

Et iam tempus erat, quo se Bellona furore
Induit, & signo feralia nuntiat arma.
(1)*Tunc Cæsar, Magni Proceres, sociique laborum,*
Obtulit alma dies, tempusque optabile nobis
Marte nefandum, inquit, terris inuadere monstrum.
Contemptor Diuûm(2), contra iam miles in arma,
Nulla habita ratione furit, totamque rapinis
Producit vitam, nostrisque a finibus hostis
Ingentes abigit prædas: quid diruta castra,
Infandasque loquar cædes? ritusque ferarum?
Dedecus o nostri generis, quo prisca virorum
Nobilitas abiit? nunquid patiemur inulti
Hanc passim labem nostros errare per agros?
Felices vmbræ, atque olim memoranda vetustas
Æneadum, a patriis quæ non modo mœnibus hostes
Reppulit externos, verum & qua lumina Titan(3)
Exerit, Herculeasque(4) videt per cærula Gades(4),
Vel qua(4) Riphæus piceis circumuolat alis
Per Scythiam Boreas(5), vel qua Nabathæa(6) pererrat
Regna, & Erythræis(7) stridens furit Auster(8) in vndis(7).

(1) Innuit, Germanos semper inuictos fuisse: tentatos tamen, & Romanorum victorias ceterarum partium orbis terræ recenset, vt inde maior sit Germanorum gloria, si Romanos vicerint aliquando. Immoratur autem in iis recensendis: quod ex industria opinor factum a Poeta. Cæsar enim historias callebat examussim: quod quidem ad Imperii gubernacula, & ad rem militarem plurimum Principi conferre arbitrati sunt plerique viri magna eruditione prædit.

(2) Absolute dictum puto: quamquam referri potest ad defectionem gentis a Romana ecclesia. Si modo Romanam ecclesiam non agnoscere, de Deo male sentire est.

(3) Eleganter quatuor mundi partes describit. Sic *Lucanus* primo Pharsaliæ, *Vnde*

 venit

venit Titan, & cetera. & Poeta noster primo quoque lib.

(4) Dionysius, *Est*, inquit, *Ponto tellus circumflua prima Cui nomen Gadis, statuas hac Herculis inter A Tyriis colitur, Cotinusa vocata vetustis.* Hinc a *Lucano* in septimo, *Gades Tyria* nuncupantur, & *Silio* libro decimosexto. A *Statio* Sylua prima tertii *solis cubilia*: quod exacto die motu sol illuc occidat, & lucem terminet, ad quod respiciens Poeta dixit, *Titan videt per cerula Herculeas Gades*, designans occasum.

(5) Septentrionalis.

(6) *Nabathai* populi sunt felicis Arabiæ, a *Nabatho* dicti. *Nabathes* autem, vt ait *Stephanus*, & eum secutus *Eustathius*, is est qui ex adulterio nascitur: & forte genti nomen prauum ex actis est. *Strabo* autor est, Augusto Cæsari rem male aduersus Arabes cessisse Ælio Gallo, qui Orienti præerat decepto a Nabathæorum legato, cui nomen Sylæ: qui securi postea Romæ percussus est. Apud eas gentes admodum dites mos erat, vt pœna publica punirentur, qui substantiam minuerent: contraque iis, qui auxissent, honores decreti. *Nabathæa* autem regio ab Arabia incipit, eamque intra se continet, quæ vsque ad mare rubrum ex latere dextro, Persicum ex sinistro, Indicumque ex superiori parte protenditur.

(7) In mari rubro. Nominis ratio superius relata est. *Strabo* non solum Arabico sinu & Persico, sed & magno etiam mari ad Austrum, quod extra sinum vtrumque iacet, *rubri maris* nomen esse dicit. Et apud *Eustathium* legitur *Erythræus Pontus* ab Arabico sinu longe diuersus.

(8) Is græce νότος dicitur, latine *Auster*: ab aquis hauriendis, vt quidam tradunt, quoniam nebulosus atque humectus est. Eadem Græci nominis ratio, nam νότις, *humor* apud eos appellatur, vt monet *Gellius*. Febres ac pestem mortalibus inuehit, vt Philosophi & Medici tradunt. *Horatius* plumbeum vocat, *Persius* infelicem. Spirat autem a meridie, vt scribit *Vitruuius*. Nobis parum saluber. Aures enim hebetat, sensus tardat, capitis dolores mouet, aluum soluit, totum corpus efficit hebes, humidum, languidum.

(1)Victrix Roma fuit, testes duo fulmina belli
Scipiadæ(2), &(3) Bætis domitus, frænataque Nili
Ostia(4) fœtiferi, &(5) naualia bella per vndas
Siciniæ(6), pulsumque alnis stridentibus(7) æquor.

(1) Postquam generaliter dixerat, Romanos victores fuisse ab oriente, occidente, & septentrione, & meridie, hoc ipsum nunc particularius exequitur.

(2) Prima per Pyrenæum iugum signa Romana P. & Cn. Scipiones intulerunt, prœliisque ingentibus Hannonem, & Hasdrubalem fratrem Hannibalis ceciderunt, autor *L. Florus*. Itaque Poeta primum bellum Punicum notat, quod eleganter & compendiose canit *Silius* libro sexto per totum.

(3) *Iberus* amnis toti Hispaniæ nomen dedit, *Bætis* prouinciæ, dicit *Solinus*. Verba sunt *Plinii* capite primo libri tertii. *Bætica a flumine eam mediam secante cognominata, cunctas prouinciarum diuite cultu, & quodam fertili ac peculiari nitore præcedit.* Et infra, *Bætis in Tarraconensi prouincia, non vt aliqui dixere*, Mentesa *oppido, sed* Tegensi *exoriens saltu*, & cetera. *Philostratus*, vt a *Camerte* citatur circa principium lib. quinti, *Nauigarunt*, inquit, *fluuium* Bætim, *qui maxime Oceani naturam erga fluxum refluxumque declarat. Excrescente enim pelago versus fontes, ex quibus fluuius fertur, spiritu quodam ipsum a mari depellente.* Regionem vero ab eo flumine *Beticam* cognominatam optimam, vberrimamque esse tradunt, ciuitatibusque, & pascuis abundantem. Deriuatur autem fluuius per omnes vrbes: agri vero egregie culti affatim omnia ferunt: cæli temperies talis est, qualis autumni tempore in Attica esse solet. Ex verbis *Philostrati* apparet, dicit *Camers*, cur *Papinius* dixerit Sylua septima lib. secundi, *Attollat refluos in astra fontes.*

(4) Et de Nili ostiis, & eius fœcunditate diximus antea. Significat autem, vt mihi videtur, bellum Cæsaris contra Ægyptios, cuius meminit *Florus* cap. secundo quarti.

(5) Significat pugnam eam, quæ ad *Ægates* insulas primo bello Punico finem imposuit. *Nec maior alias in mari pugna. aderat quippe commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis grauis hostium classis, & in eis quasi tota Carthago: quod ipsum exitio fuit. Romana classis prompta, leuis, expedita, & quodam genere castrensis: sic remis quasi habenis agebatur, & in hos, vel illos ictus mobilia rostra speciem viuentium referebant. Itaque momento temporis lacerata hostium rates, totum inter Siciliam, Sardiniamque pelagus naufragio suo operuerunt, tanta denique fuit illa victoria, vt de excidendis hostium mœnibus non quæreretur. Superuacuum visum est, in arcem murosque sæuire, cum iam in mari esset deleta Carthago*, vt ait *Florus*, quæ res a *Polybio* latius describitur. Meminit *Plinius* de viris illustribus.

(6) Insulæ nomen ex Iberiæ fluuio *Sicano* profecti coloni dederunt, vt ait *Philistus*. Sed ab eo dissentiens *Timæus*, longa disputatione contendit, indigenas fuisse *Sicanos*, vnde *Sicania* dicta sit. *Sicania*, inquit *Solinus*, *diu ante Troiana bella* Sicanius *Rex nomen dedit, aduectus cum amplissima Iberorum manu.* *Thucydides* cum primo *Trinacriam* dictam voluit, mox *Sicaniam*, a *Sicanis* cultoribus, qui & *Iberi* fuissent, oriundi a flumine *Sicano*, *Philisto* subscribens: sed postquam *Siculi* ex Italia in eam insulam iuere, victis *Sicanis*, *Siciliam* nominatam, vnde & *Triquetra* ex figura dicitur. Sibyllæ quoque autoritas nomen insulæ a Trinacro heroe Neptuni filio dedux-

deduxit. Sibyllæ carmen latinum ita fecit *Parrhasius*: ait enim in mentione Siciliæ, *Quam condidit heros Trinacus, æquorei regis Neptunia proles.* In quo huius nominis primam syllabam flatilem protulit, & absque *r*, vltimam. Nam, vt idem refert commentario primo, ex Græcis etiam nonnulli *Trinaciam* dixerunt. Id quod *Eustathius* obseruauit. Porro, *Trinacria quondam Italia pars vna fuit, sed Pontus & æstus Mutauere situm,* vt cecinit *Claudianus*.

(7) Pro nauibus, generaliter. Sic accipitur apud *Senecam*, & *Claudianum*. Est autem specialiter minoris formæ nauis, quæ ex integra alni materia cauatur. Diximus, vt opinor, fluuialem esse arborem, fabricandisque nauigiis aptam, autoribus *Vitruuio* & *Lucano*.

Quid memorem Parthum(1), Syriosque(2), & olentia late
Regna Sabæ(3), & pontem indignatum littus Araxis(4)?
Sensere Autololes(5), & adusto corpore Mazax(6)
Romuleas in bella manus, (7)solisque Syene
Expers vmbrarum medio 9) cum Delphica lampas
(8)Ducit iter cælo 9), nostrumque ardentior orbem
Accendit radiis, propiusque a vertice fulgens
Per terras calidus spargit sua lumina Titan.
Solum Germani(10), gelidæ quas cernitis alpes
Rhætæos(11) domuere duces, Latiosque triumphos
Victrici pressere manu: (12) quid Bructera dicam
Regna, & marmoreis qua fertur Amysius vndis?
Hic olim (fama est) tentantem prœlia Drusum
Exhalasse animam fato, (13) quota sed tamen illo
Pars nostri domita est regni 13)? quid gesta perempte
(14)Nunc tua, Seruili, memorem? & te maxime gentis
Cassi Romulidum? quid Mallia funera, & ipsam
Carbonis, Scaurique necem? Proh dedecus ingens.
(15)Ergone de nostra dubitemus pellere terra
Hoc genus infidum(16)? pugnaque lacessere victa
Agmina? quæ nullos norunt certaminis vsus,
Sed qua se effudit bellandi infræna cupido
Prorumpunt, hostemque vocant de more ferarum.

(1) Tria Romani contra Parthos bella gessere. Primum M. Crasso Consule. Alterum Duce Ventidio, quo Crassiana clades Pacori cæde pensata est. Tertium cum Antonio & Cleopatra: de quibus lege *Appiani* librum qui *Parthicus* inscribitur, *Plutarchum* in Vita M. Crassi, & M. Antonii, *Iustinum*, *Eutropium*, *Orosium*, alios. Scribunt fere omnes de hoc bello. Breuiter *Appianus* docet, Parthos decem & octo prœliis a Romanis superatos.

(2) Bello Syriaco quod gestum est a Romanis aduersus Antiochum Regem, vt late scribit *Appianus* in Syrio, & *Liuius* libro tricesimo quarto, & sequentibus, vt alios præteream: non aliud formidolosius fama bellum fuit, autor *Florus*.

(3) A *Saba* ciuitate ingenti rubro mari propinqua *Sabæi* populi, de quibus supra. Horum terra felicissima dicta, vt est apud *Strabonem*, in qua thus, myrrha, & cinnamomum, & balsamum, & odoratæ palmæ, & calamus nascitur: vnde *olentia* dixit, pro, odorem spirantia.

(4) Idem octauo Æneidos scribit *Maro*, & libro proximo Poeta. Oritur autore *Strabone* ex Armenia ad orientem, illatus vsque in Tropatiam, ad occasum septentrionemque deflectit, & primo Azara præterlabitur, deinde Arxata Armeniæ vrbem, postea per Araxinum campum in mare Caspium emittit. Fluuius hic, vt in Parthico *Appianus* tradit, & profunditate & celeritate difficilis admodum ad transeundum. *Curtius* scribit: Araxe *gignendo herba non alius aptior, quidquid alluit floribus vestiens*, & cetera.

(5) Sunt Africæ populi, Romanis armis subacti, velocitate pedum celebrati, vt alibi retulimus.

(6) Mazacenus. Cappadociæ ciuitas maxima *Mazaca* sub Argæo sita: qui niualibus iugis arduus, ne æstiuo quidem torrente pruinis caret, vt ait *Solinus*. Plura de *Mazaca* vrbe, cap. secundo sexti *Plinianarum* castigationum *Hermolaus Barbarus* annotauit.

(7) Vrbs hæc sita est supra Alexandriam quinque millibus stadiorum, in qua solstitii die medio nullam vmbram iaci, puteumque eius experimenti gratia factum totum illuminari, autor *Plinius*. Plura *Macrobius* secundo de Somnio Scipionis.

(8) Corruptissime leguntur hi versus, qui ita restitui debent, *Ducit iter cælo, nostrumque ardentior orbem Accendit radiis, propiusque a vertice fulgens Per terras calidus spargit sua lumina Titan.*

(9) Secundum nostrum visum, quia cum sol in Cancro ad nostri horizontis intuitum, dicimus tunc solem medium cœli tenere.

(10)Ro-

(10) Romanorum scilicet potentiam sæpe domuere. Id exemplis probat.

(11) Romanos.

(12) De Bructeris & Amisio fluuio dictum est antea, & Drusi item historia obiter recensita.

(13) Non inficiatur latenter omnino Drusum victorem fuisse. Sed illud quod vicit, *quota pars*, inquit, Germaniæ est? quasi dicat, minima.

(14) De Seruilio, Cassio, Mallio, Scauro libro primo dictum est.

(15) Argumentum a maiori ad minus. Romani, ait, totum orbem vicere, Germani Romanos in re militari peritissimos. Dedecus est ergo Germani nominis, non posse patriam tueri a tam parua manu Boemorum, qui nulla arte bellandi, sed furore quodam feruntur.

(16) Vel dixit, vt Liuius, *Infida regni societas.* Vel respexit ad id quod superius dixit, de suspecto gentis cultu Dei. Primum magis placet; quia, vt ille vere dixit, *Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur.* Quod autem ait, nullos norunt certaminis vsus, ad præsentem causam puta dictum. Siquidem Boemicus miles plerasque insignes victorias retulit de potentissimis hostibus.

At vos, o Proceres, quibus experientia Martis
Summa viget dextris, animisque volentibus, hostem
Elicite ad pugnam: non tantum copia vulgi
In mediis, quantum virtus exquiritur armis.
Si nobis tanti dabitur victoria belli,
(1) *Vestra erit hæc laus, atque ego tantum nomine Cæsar*(2)
Dicar, & in regni contentus parte quiescam:
Sin secus Arctois pulsi de sedibus, omnes
Externam quæretis opem: iam pellite curas.
Non bello ad Tanain, vltraque Borysthenis vndam
Pergitis, aut calidum mundi transcenditis axem:
Non vos per Colchos, per vasta silentia duco
Assyriæ, aut Baccho sacræ per culmina Nisæ(3).
Sunt vestræ, sunt bella domi, succurrite(4) *fracto*
Iam regno, dextrosque vocate in prœlia Diuos,
Qui nobis toties super his responsa dedere
Gentibus, & pactos in nos vertere triumphos.

(1) Captat beneuolentiam in fine: sed id non affectu caussæ propriæ, sed propter laudem nominis Germanici: quam probat acquiri posse a facilitate, & a Deorum fauore.

(2) Vt quidam *Maximiliano* parum æquus, cum de eo rogatus quid sentiret, respondisse fertur, *Est magni nominis vmbra.*

(3) Hoc est, per *Merum* montem, ad cuius radices *Nisa* vrbs posita est. De *Mero* dictum est supra.

(4) In contraria partium studia scisso. Quo nihil perniciosius. Omne enim regnum in se diuisum, desolabitur.

Dixerat: at contra sic claro a sanguine cretus
Orditur Langus. (1) *Non hæc mihi tempora, Cæsar,*
Multa loqui suadent, facto est opus(2), *omnia tecum*
Corda tenes, auidasque vides ad prœlia mentes.
Quo te cumque feret fortuna Deusque, sequemur.
Siue per Eoas gentes, Hyrcanaque regna,
Felicesque Arabas, vetitumve ab origine Nilum
Pergere mens fuerit, nedum tibi Norica tellus
Seruiat, & regni contentus parte quiescas.
Tu modo rumpe moras, erimus nisi fallor in armis
Egregii, actutumque sciet Boiemica turba
Quantum Marte truci, & dextris in bella valemus.

(1) Quia dum Romani consulunt, Saguntus perditur.

(2) Ita dicimus, quoties rem in celeritate consistere significamus, quæ omne excludit consilium. Alioqui *vbi mature consulueris, opus est facto*, iuxta *Salustii* dictum.

Dixerat: interea torto Corybantius ære
Personat, armarique acies iubet ocius omnes.
Nec mora, concursum castris, trepidantque cohortes
Ad pugnam, atque ardens certandi cuique cupido est.
Interea Cæsar fulgentibus emicat armis
Fortior ante alios, nec non sibi protinus(1) *æreo*

Præmunit

Præmunit perone(1) pedes, & more venusto
Auratis suras(3) ocreis(4) affibulat(2) altas(3),
Ingentesque artus, & viuida pectora munit
Thorace ærisono, & chalybum septemplice crusta
Induit arma, caput textura contegit aurea.
Postmodo vulnificum circum latus alligat ensem
Formatum Styriis incudibus, vnde magistri
Bello aptum effigiant chalybem, duroque metallo
Arma parant, qua se diffundit corniger vndis
Mura(5), & Leumæam(6) cursu prope labitur vrbem.
Illic fama refert, & littoris incola diues
Monte sub aerio, vnde est nomen ferreus olli,
Innasci ferrum, quo nunc genus omne Scytharum
Armatur, nostrisque petit regna extera telis.
Pro scelus(7), ii siluas, Riphæaque saxa colebant.
Præformidantes rudibus contendere truncis,
Expertes populi Martis, nomenque pauebant
Europæ: at postquam diras accessimus oras
Spe lucri, atque ignota illis portauimus arma,
Finitimas terras populari, atque extera regna
Cæpere armati: iam Chersonneson ab arcto
Impellit Diana suam, iamque agmina fundit
Panticapes, Tanaimque bibentes vidimus alas.

(1) More *Homeri*, qui minutissima quæque in armatura militis describit. *Maro* noster mihi grauior videtur in hac parte. Per *peronem* ergo calceum coriaceum intellexit, qui frequenti in vsu fuit apud milites Germanos. Dabatur enim dedecori sine perone armari. Plicabatur autem corium, in tenuissimasque rugas, vt ita dicam, contrahebatur, quod pedibus circumnectebant. *Pero* tamen apud antiquos pro rustico calceamento accipiebatur, autore *Seruio*, super hoc Maronis, *crudus tegit altera pero.* erat enim e crudo corio. Pellemque antiqui *peram* dicebant. Hinc fit adiectiuum *peronatus* Persio, *Nauem si poscat sibi peronatus arator.*

(2) *Fibula* circulus est ex auro, argentoue, aut ære, notissima *Columellæ* autoritate. Inde *fibulare, affibulare, & diffibulare.* Statius, *torto chlamydem diffibulat auro.*

(3) Alta crura: & per hoc Cæsariani corporis decorem notat. *Sura* enim, licet proprie posterior pars cruris carnosa sit, pro toto tamen crure quandoque vsurpatur, vt hic, & apud *Maronem*, alios. Dicitur tantum homini inesse sura. Fuit hoc nomine Proconsul quidam, cui, vt referunt *Plinius* & *Solinus*, piscator ex Sicilia, præter alia rictu oris comparabatur. Proconsulis huius in piscatorem Siculum iocum, & contra piscatoris in proconsulem petulantiam *Valerius* notauit. Proconsule enim dicente, mirari se, quapropter sui tam similis esset, cum pater suus in eam prouinciam nunquam accessisset: *At meus*, inquit, *Romam frequenter accessit.* Ioco namque lacessitam matris suæ pudicitiam inuicem suspicione in matrem eius reiecta, audacius, quam virgis & securibus subiecto conueniebat, vltus est.

(4) Quod crura operiat, tegatque dictam volunt ocream. *Cicero*, quod cruri opponatur.

(5) Fluuius Styriæ.

(6) *Leuben*, vernacula nostra dicitur, huic nomen fecit *Leumæum ferrum*, quod est optimæ temperaturæ apud Germanos, vt mihi retulit *Stabius* naturalium rerum scientissimus.

(7) Inuehitur in Christianos, qui propter lucrum arma ad infidelissimos hostes portant.

Interea croceas diffuderat orbe quadrigas
Sol oriens, roseaque polo ceruice micabat.
Tunc Cæsar lectos equites, fortissima quæque
Pectora partitur, primasque in bella phalanges(1)
Disponit, dextrumque illis defendere cornu
Præcipit, & sociis aciem fulcire cateruis,
In læuo totidem: frontem(3) pilata(2) tuetur
Militiæ(3) pubes(2), scutatorumque(4) cohortes(5)
Sunt acie in media, & pugna robustior ætas.
Rorarii(6) ante alios Thaurisci clara iuuentus
Tortilibus fundis, atque arcu, vt miles in oris(7)
Certat Achæmeniis(7), perguntque in bella Cydones.

(1) Ordinem aciei instruendæ docet *Vegetius*, & reperies apud *Liuium* exactissimum.

(2) Id est, *Pilo armata.* Martialis, *Et pilata redit iamque subitque cohors.* *Pilum*, telum Romanorum notissimum, quasi *perilum*, a *perimendo* dictum *Varroni*.

(3) Hoc est, *Frontatos milites*, quos *Vitruuius* tradit id genus laterum dici, quos Græci *Diatomos* appellant.

(4) Scuto armatorum.

(5) Cohors legionis pars: ea constabat ex viris septingentis armatis, vt ait *Callisthenes*, ducentis, vt *Ephorus*, dimidio paucioribus, vt *Plutarchus*. Dicta vero cohors est a similitudine cohortis villaticæ, vt est apud *Varronem*.

(6) Scilicet milites, qui armatura leui prœlium primi committebant: quod vt ante pluuias cælum rorare solet, sic illi ante grauem armaturam qui prodibant, *Rorarii* appellabantur.

(7) Persicis. *Achamenii* olim insignes rebus bellicis fuerunt, qui nunc quoque Turcas miro odio prosequuntur. *Achamenes* primus Persarum, seu Parthorum Rex, qui quondam totum orbem tenuit. Ab eo secuti Persarum reges omnes *Achemenes* dicti sunt. Persæ quoque *Achamenii*, autor *Porphyrio*. Fuit & *Achemenidarum* familia, cuius apud *Herodotum* fit mentio. Interpres *Statii* octauo Thebaidos scribit *Achæmenem* Parthon, seu Medorum ciuitatem fuisse.

At primum Albertus *quam duxerat arce potentem*
Munychia ad pugnam peditumque,equitumque phalangem
Instruit: & lateri frater Vulphangus *inhæret*,
Post Brunsuychides *duros Saxonas in armis*
Collaudat, læuaque locans in parte sinistros
Defendit motus. Sed te quis Marte relinquat
Rughorum Princeps tacitum? & te nomine fraudet?
Pone arcum insignis facie Casimirus *eburnum*
Flectit,(1)*Ithyreis committens bella*(1) *sagittis.*
Qualis mortiferum terræ omniparentis(4)*alumnum*(3)
Armatus iaculis Titan(2) *Pythona peremit*,
Et radiis purgauit humum(5), *micat æquore talis*
Ille, volatque, & equo sublato puluere campum
Haurit, & in gyros sternacem contrahit arctos,
Nec minor Vlricus *sequitur Monfortia proles*(6),
(7)Zolrensis*que ferox*,(8)*Solisque ex arce profectus*(8),
Tela quatit, Princepsque sub armis feruet Analthi(9).
Sed longe ante alios animosior emicat omnes
Langus, *auetque manus*(10) *inter discrimina Martis*
Conserere(10) *hostiles, sequitur vestigia magni*
Cæsaris, & docti subit æmulus(11) *acta magistri.*

(1) Id est, *Parthicis*. *Ithyra* enim vrbs est ad Taurum montem, in ea parte, quæ in Parthiam versa est. Maro, *Ithyreos taxi torquentur in arcus.* Lucanus, *Ithyreis cursus fuit inde sagittis.* Significat autem, eo modo pugnabat, quo Parthi pugnare soliti sunt.

(2) Apollo. Pythona peremit. Nota est fabula extincti serpentis arcu Apollineo, quem *Callimachus* Græcus, & e nostris *Tertullianus* Delphinem vocant, a Delphis. A *Iano Parrhasio* adnotatum est, Latinos propemodum omnes, quibus eius nominis vsus venit, atque ex Græcis nonnullos vno eodemque vocabulo serpentem vrbemque, sed alteram muliebri, alteram masculino genere dicere. Id quod *Hammonius* etiam præcipit: vt explodendi sint hi, qui Delphica Pytho Serpentis apud Tibullum nomen interpretantur. Clara autem est *Pytho* Phocidis ad Parnassum ciuitas oraculo Apollinis, cuius in Argonautico meminit *Orpheus*, & *Theognis* appellata: quod illic extinctus, Apollinis arcu serpens extabuit. Alii tamen nomen inditum putant a *Pythi* puella, quam Melantho peperit ex Neptuno. De Pythone serpente supra ego nonnihil, & a *Strabone* plura relata sunt.

(3) Sed & ipsa terra, quæ nutrit *alumna* dicitur. *Maro* ad Messalam, *Non illa quidem communis alumna Omnibus iniecta tellus tumulabit harena.* *Tacitus* in dialogo de claris Oratoribus, *Est*, inquit, *magna ista & notabilis eloquentia*, alumna licentiæ, *quam stulti libertatem vocant.* Errant ergo, qui putant *alumnum* accipi pro eo tantum, vt hoc loco, qui altus, nutritusque est, vt exemplis iam probauimus, & est legere apud linguæ proprietatis studiosos, & apud diuum *Augustinum* lib. de Ciuitate Dei.

(4) Sic sæpe dicitur *Plinio* terra *omnium* parens: lege eum in secundo. Notum est ex illo *Horatii* in Epistolis, *Tellurem porco, Syluanum lacte piabant*, terram antiquos vt deam coluisse. *Chrysippus* dicebat, terram esse eam deam, quæ ab aliis *Ceres* diceretur. Idem dicebat, Æthera esse deum, quem homines Iouem appellarent: quique aer per maria manaret, eum esse Neptunum: simili-que ratione prosequitur vocabula reliquorum

rum deorum. Autor *Cicero* lib. Naturæ diuinæ primo.

(5) Latentem fabulæ allegoriam demonstrat, quæ a multis est relata, vt alicubi diximus.

(6) E familia Comitum *Montisfortis.*

(7) Acri hic erat in hostes animo, alioqui placidus.

(8) *Comitem* a *Sonnenbergo* intelligit, virum strenuum item.

(9) *Rudolfus.*

(10) Priusquam enim arma forent inuenta, pugnantes manibus se tuebantur: quas interdum conferebant, & inuoluebant, vt fit in lucta, implicitis etiam aliquando & pedibus, & manibus consertis, lege *Gellium.*

(11) Diximus, ni fallor, æmulum proprie dici eiusdem studii imitatorem cum voto superandi. hinc magister sibi pessimus, qui non habet quod sequatur.

Non secus Æmoniis medico(2) *puer hæsit in antris*
Phillyridæ(1)*, aut canum Phœnicem* (3) *ad Pergama Troiæ*
(5)*Dardania in magna victor dilexit Achilles*(4)*.*

(1) Chironi *Phillyræ* filio, a qua *Phillyres* populi Macronibus vicini. Græcum Lexicon male, & contra vsum optimorum autorum præcipit, vt scribi debeat *Phillyra* mater Chironis geminato *ll.* sed *Philyra* herba vnico, quæ latine dicitur *tilia*. *Phillyrides* vero *ll* interdum recipit geminatum, quippe sæpe dictio deducta ab origine decidit. *Æneas* secundam trahit, quam *Æneades* corripit, *Priamus* prima profertur breui, *Priamides* longa: sic *Philos, Philyra, Phylace* præcedentes corripiunt, quæ in *Philosophus, Philyrides, Phylacides* protrahuntur.

(2) *Chiron* medicus insignis, bonusque musicus, Achillem & Patroclum lyram pulsare docuit, *In nubila condere discos, & liquidam nudare palen, & spargere castus*, autore *Terentio*. Pueri nobiles erudiebantur literis, palæstra, & musica. Ait enim, *Fac periculum in literis, fac in palæstra, & in musicis: quæ liberum hominem scire æquum est.* Ceterum quam periculosa sit medicæ artis professio, vel Moria apud *Erasmum* indicat, & ipsius artis vere professor *Listrius.*

(3) Sapientem magistrum Achillis, de quo multa apud *Homerum*, & *Quintilianus* meminit lib. primo. Canicies sapientem indicare solet, vt pallor philosophum. Hinc *Gregorius Nazianzenus* in oratione contra Cynicum, interprete nostro *Rhenano*, *Neque tu mihi*, inquit, *iucundus es aspectu, quod aqualiculum extendas, cutemque belle cures: vtinam tibi canitiei pallorisque nonnihil inesset, ac afflореret, vt saltem sapiens, & philosophus esse crederereris.*

(4) Thetidis & Peleos filius, cuius pueritiam, vt cetera, quam eleganti carmine *Statius* complexus est. Ex fabulosa Lycophronis historia nouenis cubitis adoleuisse dicitur. *Gellius* ex Varronis sententia affirmat, modum summum adolescendi humani corporis septem pedes esse: quod esse magis verum, inquit, quam quod *Herodotus* homo fabulator in primo historiarum inuentum esse sub terra scripsit, Orestis corpus cubita longitudinis habens septem, *quæ faciunt*, inquit, *pedes duodecim & quadrantem.* Sed ex his, quæ cap. decimo sexto septimi refert *Plinius*, *Herodoti* opinio quam *Varronis* & *Gellii* verior esse videtur. Porro solent etiamnum homines insigni cum proceritate, tum fortitudine præditi *Hercules, Achilles, Samsones*que vocari, vt pulchritudine *Absalones.*

(5) *Dardanus* Illyrii filius & nomen & originem genti dedit. lege *Strabonis* septimum.

Tisiphone interea quondam lymphata per vrbes
Phalsgrauidum heroum, rursus deuecta per auras
Castra Boemorum subiit, totisque vagata
Agminibus, mentes acuit, dirumque furorem
Suggerit, atque animos stygialibus horrida flammis
Bellandi inuadit: tunc omnes arma capessunt,
Quadriiugesque aptant currus, & spicula vibrant.
Pars teretes contos, vulsasque e montibus ornos
Exacuunt, vastisque replent clamoribus auras,
Gens in Marte ferox: alii spirantia laxant
Fræna, & cornipedes tortis calcaribus vrgent.
Fustibalos torquent alii, balearica tela(1)
Ardentii latas saxis intexere fundas.
Hos inter pergebat ouans(3) *pulcherrima Pantho*(2),
Mille agit(4) *hæc nymphas, pharetrasque, sonantiaque arma*
Quæque gerit, colloque arcum suspendit eburno
Ipsa, ac nunc celeres impellit in arma quadrigas,
Nunc loro compescit equos: micat aureus olli
Cassis, carbaseæque nitent in corpore vestes.
Qualis sese offert iuxta vada Thermodontis(5)

Hippolyte(6), *curruque leui transuecta per æquor,*
Crudam(7) *falcatis*(8) *propellit Amazona peltis*(9).
Aut cum magna(10) *choro Corybantum*(12) *septa Cybelle*(11)
Impellit fuluos(13) *per Dindyma sacra*(14) *leones*(13).
Talis erat Pantho, talis sese ore ferebat.

(1) Generale est vocabulum telum. Nam de saxis quoque dicitur.

(2) Nomen virginis, hoc est, mulieris indolis heroinæ, quam fingit adfuisse Boiemis.

(3) Exsultans, & lætitia gestiens.

(4) Id est ducit.

(5) *Araxes* ante dicebatur, vt supra diximus: ad huius ripas Amazones consederunt, de quibus item meminimus. Aduertendum hoc loco, nostros fere omnes in Thermodonte soluere vltimam, quod est apud Græcos ω: & Thermodoon dicunt: quod aliter in carmen heroicum non veniret, cum mediam contrahat. *Ouidius* tamen ait, *Et tu fœmineæ Thermodon cognite turbæ.* Et *Silius* spondaico versu, *Perstrepit & tellus & Amazonius Thermodon.* Vnde noster non sine exemplo mediam elongat: quamquam legi potest *Thermodoontis.* Quod tamen in emendato codice non est immutatum. Quare & ego quoque priorem non muto lectionem.

(6) Hæc Amazonibus imperauit paulo ante bellum Troianum, quam Theseo virtutis gratia dedit Hercules: & is vxorem duxit, vnde natus *Hippolytus.*

(7) *Trucem*, dici enim hominem truci aspectu *crudum*, autor est *Valla.* Item *crudus homo* dicitur, qui imbecillo est stomacho, quique non facile concoquit, vt *cibus crudus* dicitur nondum coctus & indigestus. Sed & pro viuo & vegeto interdum accipitur, vt exempla passim obuia indicant.

(8) Id est intortis.

(9) Scutis, quæ, diximus, breuissima, atque in modum dimidiæ lunæ gestabant Amazones. Maro, *Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis Penthesilea furens.* *Hammonius* ait, Amazonicam peltam scutum esse sine vmbone. Consentit *Oppianus*, qui testudinem marinam peltæ comparat. *Xenophon* inquit, *Pelta Amazonica hederæ folio persimilis est*, vt refert *Parrhasius.*

(10) Quia Deum mater.

(11) Bacchius pes est, ex prima breui, & duabus vltimis longis.

(12) Diximus eos, qui voluerunt in sacrificiis magnæ Deæ incumbere, sic appellatos a *Corybanto*, qui simul cum Dardano sacra Cybeles in Phrygiam detulit.

(13) Et supra expositum est, cur a leonibus trahatur: qua de re & Seruius, & alii multa vulgarunt.

(14) Deum matri sacer mons imminens *Cyzico*, dictus, vt autumat *Philostephanus*, quod illic vbera extiterint gemina, quæ *Didyma* Græci vocant. Alii, quoniam *Didymis*, hoc est duobus iugis assurgat. *Strabo* tantum numero multitudinis, *Statius* singulariter etiam declinauit, *Cui vertice sacra Dindymon & cæsis decreuit montibus Ida.*

Iam clarus medio splendebat Phœbus olympo,
Cum paruo inter se spatio, campoque diremptum
Agmen, vtrumque vocat pugnam, pariterque minaci
Ore fremunt: primoque leui fortuna sub ictu
Tentatur, parilique agitur discrimine bellum.
Vt data liberior pugnandi copia, magno
*Cum stridore *volant, ineuntque nec ordine Martem*
Hostiles turmæ: resonat nemus omne fragore.
Austriadæ contra, donec Mauortius ardor
Fulmina bellandi, rabiemque accenderet ære,
Pugnabant taciti, & tempus clamoribus aptant.

* Idem *Homerus* scribit de Græcis & Troianis.

At Cæsar postquam palantibus agmina vidit
Ire globis, pugnamque acrem deposcere gentem,
Vrget in arma viros: tunc omnis silua remugit
Ære cauo, Hercyniis elisaque tympana truncis
Dant sonitum, fragor ad conuexa irrumpit olympi,
Danubii fugere Dei, tremuere sub vndis,
Quæque colunt ripas piscosi numina Rhesi.
Mota tremit clamore virum, quatiturque sub imo
Tellus, irarumque omnes soluuntur habenæ.
Saxa volant, circum coniectis glandibus aer
Texitur, obnubunt cælestia templa sagittæ
Ante oculos, medioque ensis micat æthere flammis,
Vndique mortis amor, paribusque per arma ruebant

Certa-

Certabantque odiis, furor hos, hos gloria Martis
Impellunt, suadentque illis occumbere campis.
(1)Adsis o Erato, & pugnarum exordia pande,
Sanguineasque acies, atque horrida bella canentem
Diua mone, dextraque potens, quos miserit Orco
Magnanimus Cæsar. Iam se Bellona flagello
Fuderat in cuneos, animisque illapsa furorem
Præbuerat, totumque ferox transcurrerat æquor,
Et iam victori fortuna arriserat hosti.
Namque vbi Francorum(2) fudit se equitatus in hostem
Incaute, premitur, tormentaque rapta, fugæque
Præcipites iam terga dabant, fusique repente
Prima sub auspiciis inierunt bella sinistris.
Creuerat hinc trucibus violentior ira Boemis
Vincendi: (3)siquidem Titan, ventique fauebant.
Nam radios etiam aduerso vibrabat olympo
Phœbus in Austriadas, oculosque, aciemque retusam
Distringens, cæci in pugnam, cædemque ruebant.
Nec non obductus ventis perflantibus aer
Puluere, bellantum feriebat turbidus ora.

(1) Diximus poetis non licere temere inuocationem repetere, iuxta vulgatam apud *Horatium* doctrinam: sed cum rei magnitudo aut difficultas exigit, quod & noster vel hoc loco potuit absque omni reprehensione facere: cum in hac pugna rei omnis summa constet.

(2) Quos nos *Francones* nunc vocamus. Et verum est, quod dicit. Nam cum Francorum manus paulo audacior, quam par erat, cum hostibus congrederetur, tanquam in præludio pugnæ, fusi fugatique sunt.

(3) Et hoc contigit, eo enim prœlio Cæsariani ventum, puluerem, & solem contrarios habuerunt. Ceterum rerum cælestium periti, aeri tribuunt regiones mediam, imam & supremam: quæ loco sint diuersorum effectuum, qui pariantur, & ferantur in terram, aquarum, imbrium, niuium, grandinum, cometarum, ventorum, & similium, de quibus Meteora *Aristotelis*, & *Seneca* Naturales Quæstiones. *Pontani* Meteora celebrati a doctis, indicauimus alias. Porro quod ad hunc locum facit, *Aristotelem* secuti dicimus, ventum multitudinem siccæ exhalationis, quæ de terra prodeat, & circa terram moueatur: cuius principium motus superne dependet, origo vero de terra. Cur vero transuersi inspirent venti, non autem ascendant, cum tamen illa exhalatio suapte natura superna petere debeat, nihil exacte proditum est: vt audiuimus sæpe *Stabium* dixisse, qui de ventis singulare opus conscripsit. *Homerus*, vt scribit *Plinius*, quatuor tantum ventos nouit, a quatuor regionibus cæli, Eurum, Austrum, Aquilonem, Fauonium. Versus *Homeri* sic latine a *Theodoro Gaza* sunt redditi, *Cumque Euro incubuit, Zephyrusque, Notusque furentes, Sudificusque simul Boreas mala plurima voluens.* Hos *V. Flaccus* magnos vocat libro secundo. Habent autem singuli duos, quibus *Carolus* Magnus indidit patriæ linguæ vocabula.

Cornipedem tunc Cæsar agens, calcaribus aureis
Impetit ardentes acies, ac dissipat ense
Agmina, & obliquas, quas struxerat, inde cohortes
Imperat acciri, laterique accendere pugnam.
Ipse volans, passimque furens, qua plurima contra
Arma videt, (1)dispalat iter: primoque Melargum
Enecat, & putri moribundum sternit arena.
Inde Lycum, Pragæque(2) simul plorantis alumnum
Dorchantem, Lacidenque Syrin, magnumque Lyceten
Fundit humi, tectum raptorum(3) pelle luporum(4).
Nec te crudeli potuit tua mytra, Thearce,
Eximere a fato, transfossus pectora telo
Ipse cadaueribus super, & super obruta anhelans
Corpora, semianimis proprium bibis ore cruorem(5).
Non aliter Cæsar medio furit agmine victor,
Quam si Peliaco(6) saturos in monte(6) bimembres
(7)Hyleum, Vrionque, & vulsas Hippason ornos(7)
Iactantem, Alcides dextra detruderet vmbris.

Vel cum terrigenas(9) *flammis Saturnius*(8) *atris*
Inuasit, summoque exhorruit ægide(10) *cælo,*
(11)*Rumpens Bistonios rapido cum fulmine montes.*

(1) Pro *aperit.*

(2) Metropolis Boemiæ.

(3) Appositiue.

(4) Lupus nomen ex græco sumptum. Is enim græce λύκος dicitur. Tria sunt luporum genera, communes, canarii, ceruarii, de quibus *Aristoteles* libro sexto Naturæ animalium. Quæ de lupis *Albertus* scribit de Animalibus libro vicesimo secundo, fabulosa esse nemo ambigat, inquit *Camers* in Enarrationibus Solinianis. Diuus *Ambrosius* Sexto Hexameron, *Lupus,* inquit, *si prior hominem viderit, vocem excipit, & despicit eum, tanquam victor vocis ablatæ: idem si se præuisum senserit, deponit ferociam, & non potest currere.* Ex hac lupi proprietate sumptum adagium, *Lupus est in fabula,* vt *Terentius.* Seu, *Eccum tibi lupum in sermone,* vt *Plautus.* Adagium interpretatur *Seruius* Ecloga nona, *Erasmus* noster latius in Chiliadibus.

(5) Vnde dixit, *crudeli fato,* vt puto. Gentes autem quædam haustu mutui sanguinis fœdus pangebant, vt *Herodotus* meminit, & noster *Tertullianus* in Apologetico. Sic quoque Catilinæ contra patriam coniurationem fuisse firmatam, scribunt *Salustius, Appianus, L. Florus.* Scribit *Solinus* Scythas interemptorum cruorem e vulneribus ipsis bibere.

(6) Hoc nuptiale conuiuium Thetidis atque Pelei, quod singulari carmine *Catullus* prosecutus est, *Ouidius* vndecimo Metamorph. & *Claudianus* in Nuptias Honorii & Mariæ retulit, in tantum notitiæ obtulit, vt taceri de eo magis mirum sit, vt ait *Solinus.*

(7) Sic ex bono exemplari versum immutandum omnino duximus. Nam apud *Lucanum* reperio, Pholum hospitio Herculem suscepisse: quia cum optaret e Pelio monte Centauros eiicere, sed ipse prior iniustum bellum nolebat inferre, curauit, vt Pholo susceptus hospitio, præstantissimi vini cadus promereretur. Odore tracti Centauri, vinum rapere tentauerunt. Hercules occasionem nactus, omnes aut interemit, aut inde fugauit: quorum nomina cum voles apud *Diodorum* leges, & *Ouidium,* vt alibi indicauimus.

(8) Iupiter iratus.

(9) *Gigantes:* quorum *Homerus* in tota Iliade nusquam meminit, in Odyssea aliquoties vt mortalium, non quasi diuini generis, vt alii, testis est *Parrhasius,* qui & sparsim horum nomina refert in commentariis suis eruditissimis.

(10) Qua in eo bello pro thorace vsus fuerat, vt supra retuli ex *Hygino.* Est autem hoc bellum gestum apud *Phlegram* Campaniæ, seu Macedoniæ ciuitatem. Vnde *Phlegræum* vocamus, quidquid ad gigantas pertinet.

(11) Allusum ad illud *Maronis* primo Georg. *Conati ter sunt imponere Pelio Ossan, Scilicet atque Ossæ frondosum inuoluere olympum: Ter pater extructos disiecit fulmine montes.* Allegoria fabulæ superius ostensa est obiter. Adscribam ex quinto *Philostrati* verba Apollonii Tyanæi, *Ego,* inquit, *gigantes fuisse dico, multisque locis diruptis tumulis eiusmodi corpora ostendi. Non tamen, vt fertur, cum Diis pugnasse credo: sed forsan Deorum ædes ac templa violasse. Quod autem cælum aggressi fuerint, nec illic deos consistere permiserint, dicere insania quadam est, insanius etiam credere.* Hac gigantum fabula, autore tertio Carminum *Porphyrione,* ostenditur, vires sine prudentia non tantum vanas esse, verum etiam sibi aduersarias. Hinc sumptum Adagium quam verissimum, θεῷ μάχεσθαι, *cum Deo pugnare,* de eo, qui stulte Deo repugnare ac contraire audeat.

Parte alia insultans, pronusque in vulnera Saxon
It Brunsuichides, *tectusque vmbone furebat*
Læuorsum, fortesque animas mergebat auerno.
Quem procul Eudæmon spectans amentat habenis
Infelix iaculum, & tenso pede torquet in illum.
Peruolat (infandum dictu) lapsumque per auras
Inuadit lethale femur, tegmenque orichalco
Subtextum frangit, nulla hic mora profuit ærea.
Defluit extemplo sanguis, phaleræque cruento
Imbre madent: tunc ille velut Gangetica tigris,
**Pæoniusve monops, & Iazica perfurit alcis,*
In medios agitur cuneos, tristemque requirit
Eudæmonta, nec exertantem pelle sagittam
Dimittit, sed vulnifica post terga ruebat
Hasta, clamantemque ferit, populataque cuspis
Ingentes artus, animam diuellit ab aura.

* Certum est animal insigni feritate designare, Hungaris fortasse notum, ac patriam feram. Nam quos Latini *Pannonios* nuncupant, a Græcis *Pæones* vocantur.

Ecce

Ecce autem Langus *geminis*(1) *comitatus Areto*(1)
Aggreditur pugnam, Caspem, Tmolumque, Zoanque,
Et Lysium vasta perimit Calcanta securi.
Venerat hic bello comes infelicis Adauni.
Qui dum Danubium (residens in puppe) fluentem
Despicit, excutitur, mediisque inuoluitur vndis,
Auxilio princeps Lysias, qui in bella Lysitas
Duxerat, vnde suum retinet nunc (2)*Slesia nomen.*
Interea Pantho(3) *Nympharum vndante caterua*
Effurit in partes varias, & Iazice curru(4)
Torquet anhelantes inter fera tela iugales,
Saxonum inuasura manum: non pertulit illam
Per medias ardentem acies, cædemque parantem
Ense minax Casimirus, *erat qui tegmine cinctus*
(5)*Ibridos, & pellem nodo districnxerat aureo.*
Sed longe exclamans: Ite, o genus, ite fugaces
Sectatum per lustra feras, montesque per altos
Hercyniæ, & timidos scopulis depellite damas.
Non vestrum est hæc arma pati: sic fatus, in agmen
Defertur medium, & vasto quatit impete turmas.
Contra aderat Pantho, celerique inuecta couino
Prouocat ad pugnam: subit ardor vtrimque, furorque
Certandi, ancisam Heros ensis turbine peltam
Rescindit, ferrique ruunt septemplicis orbes,
Frangitur & chalybis duri mora, vulsa per æquor
Flamma fluit, largoque madet iam sanguine pectus.

(1) Duos eius puto significare fratres, quorum alter etiamnum viuit eques auratus: alter in obsidione Patauina periit. Nomen a militari virtute impositum videtur. *Ares* enim Mars est.

(2) Hæc post Morauiam sequitur haud ignobilis prouincia, quam fluuius Odera perlabitur, caput eius Vratislauia est: amplissima ciuitas priuatis ac publicis ædificiis magnifice ornata, *Syluio* teste, ac nostro *Celte*, lib. Amorum secundo, *Slesia, qua pulchris habet oppida condita muris, Visa caput quorum culta Vratislauia.* Nomen autem regioni fecit fluuius *Slesus*, eodem autore. *Sueuus, qui Slesum socium sibi conuocat amnem; a quo nunc nomen Slesia terra gerit.*

(3) Quam superius Hippolytæ comparauit.

(4) Quo scilicet more *Iazices*, id est, *Pannones* vtuntur. Currus enim eorum in cursu velocissimi sunt, aptissimique ad pugnandum.

(5) *Iber* animal terrestre: a quo & *Iberes*, iuxta *Hesychium*. Fuit & hoc nomine Herculis filius, vt *Eustathius* ait.

Tunc illa haud aliter quam cum Libs(1) *horruit hydra,*
Quam Numida obliquo perstringit vulnere velox,
Lustrat cuncta oculis, solum in certamina poscens
Vulneris autorem: sed dum mouet ægra(2) *securim*(3)
Vis abit(4), *& fractæ languescunt corpore vires,*
Et consternatis mæret resupina quadrigis.

(1) Pro *Libyca.*

(2) Pantho.

(3) *Securis* Amazonum propria fuit, a Penthesilæa Regina inuenta, vt scribit *Plinius.* Inde Amazones *Securigera.* Ouidius, *Prima securigeras inter virtute puellas.*

(4) Virtus, robur. Aliquando multitudo. *Salustius* (in Fragm.) *Qua tempestate ex Ponto vis piscium erupit.*

Iamque aderat victor, teloque micabat hiulco.
Quem contra, O iuuenis, quo non præstantior alter
In terris, miserere precor, sum femina Pantho,
(1)*Paruaque de nostra dabitur tibi* (1)*gloria morte,*
Per genium nunc oro tuum(2), *per candida colla,*
Quæ præfers æquanda Deis, oculosque micantes,
(3)*Sidera bina poli, moribundam, te rogo, ne plus*
Hauri animam, (4)*victam fateor: videre precantem*
Ista tui(4), *& coram duplices me tendere palmas.*

Dixerat

Dixerat: Ille suos acer toruusque volutans
Hinc atque inde oculos, dubius stetit, effera tandem
Corda domat, vicitque feram clementia mentem.
Hostis eras, inquit, tu nunc contra accipe vitam,
Et quod poscis, habe, viuas, auraque fruare,
Nam(5) tua membra magis Venerem, quam classica Martis
Signa decent: sed tu magni fuge Cæsaris arma.
Dixit, & exanimem nymphæ turbam inter & enses
Suscipiunt, verbisque fouent, & vulnera curant.

(1) Allusum ad sententiam illam *Maronis* notam, & a nobis relatam.

(2) Lege *Censorinum* de die natali, qui asserit, nascentibus nobis dari custodes, malum, & bonum, quos *genios* appellemus, quasi nobiscum genitos. Idem sentit *Seneca* ad Lucilium, & *Hesiodus* in Ergis: neque hominibus modo, verum etiam locis, atque ædibus binos genios prisci attribuebant: quorum alter perniciem nobis moliatur, alter iuuare studeat. Hinc *Prudentius* libr. aduersus Symmachum secundo, *Cur genium Roma mihi fingitis vnum? Cum portis, domibus, thermis, stabulis, soleatis Adsignare suos genios, perque omnia membra Vrbis, perque locos geniorum millia multa.* Quin & nostrates Theologi veteres illos, vt noster *Roterodamus* opinatur, sequuti, duos vnicuique genios, quos angelos vocant, ab ipso protinus exordio vitæ adscribunt: amicum, qui commoda nostra procuret: malum, qui modis omnibus in exitium nostrum immineat. Hunc Græci dicunt *Alastora*: quo nomine vocamus eos, quibus incommodorum nostrorum maximam partem acceptam ferimus, idque etiam hodie vulgato sermone. Sunt enim omnino quidam his, aut illis ita inauspicati, vt tanquam fatum quoddam malum, atque in perniciem illorum nati, iure videri possint, vnde & prouerbium, *Genius malus*, quod centuria prima Chiliadis primæ, erudite, vt omnia, idem *Roterodamus* explicat.

(3) Solem & Lunam intelligit.

(4) Sumptus color a *Marone* in fine Æneidos de Ænea & Turno.

(5) Velut præmollia, a quibus & mulier denominatur.

Interea Cæsar denso furit agmine, & vna
Albertus, coguntque feros dare terga Boemos.
At fati contemptor Atax, & fortis Hiarbas,
Imberbisque Phineus, & torto crine Pheretes
Vno Marte ruunt, vnoque furore cateruas
Austriadas frangunt: densis ceu fluctibus Oxus(1)
Hyrcanos populatur agros, spumantiaque vrget
Littora, & vndisono diuerberat æquora cornu.

(1) Flumen Bactriam & Sogdianam disterminat, adeo nauigatu commodum est, vt transportata ab India in ipsum onera in Hyrcaniam facile deuehantur, autor *Strabo*. *Aristoteles* inter admiranda in natura enumerat *Oxum*, quod Bactrianorum regionem, quam irrigat, multo fœcundantem auro arenam pariat. Notissimum vero est ex *Curtio*, *Marcellino*, ceteris, *Ochum* ab *Oxo* alium esse, nam in *Oxum Ochus* fluit, maximos amnes recipit, quos in Hyrcanum mare exonerat. Ab *Oxo Oxisaga* accolæ nominati, *Solino*, ceteris. Quamquam Hermolaus *Oxistage* legit. Arrianus *Oxidacas* vocat.

Tunc metuens Cæsar, ne frons aciesque labaret
Prima, iubet pugnæ totum succedere robur.
Ipse volat, scinditque globos, obiectaque pila
Discutit: & primo iaculum qui torserat ingens
Alcathoum inuadit, ferrum latus haurit apertum
Exanimi: inde ingens cæsorum increscit aceruus.
Nam Pallas, Pylleusque ferox, & fortis Agontes,
Atque miser Rhodamas, deplorandusque Phileuros
Purpuream vomuere animam: iam tristis vtrinque
Exoritur cædes, viui inter busta peribant
Demersi, atque equitis lapsas terit vngula parmas,
Scutaque, sanguineosque enses, gemmataque fræna,
Et sonat æripedum tellus frontalibus aureis.
Sic passim Cæsar telum fatale coruscans,
Prænestem, flauumque Gelon, natumque Casurgi(1)
Sternit Aglaurontem: clamat resupinus arena
Infelix Laomes, cadit Argiletus equorum

Prædo-

Prædomitor, magnusque Lepas: augurque Phidenius
Doctus noscere aues, nec non responsa Deorum,
(2)Et captum lituo signare per aera templum.

(1) Ciuitas est Boemiæ, ita ab antiquis appellata, quæ hodie *Praga* dicitur. Cuius pluribus meminit *Syluius* in historia gentis. *Celtes* noster de ea in carminibus sic ait:

Visa non vrbs est meliore cælo,
Fertili gleba tua Braga cincta est.
Explicat septem hæc spatiosa colles,
Quam rapax scindit fluuius per Albim,
Ambitu murorum, imitata magnæ
mœnia Romæ.
Exiens, nomen socios petentes
Fluctibus æquor.

(2) Romanorum morem tangit in captandis auguriis. Solebant autem, vt refert *Cicero*, & exactius *Liuius* libro primo ab vrbe condita, vt sacerdotes sedentes cum lituo designarent in cælo locum, quod templum ab intuendo appellabant, indeque auium volantium augurium captarent. *Est* enim *lituus*, vt inquit in Diuinatione *Cicero*, *baculus auguralis, ab altera parte, qua crassior est, incuruus.* Romuli lituus, ardente curia, cum minime arserit, pro miraculo habitum est. Maro, *Ipse Quirinali lituo, paruaque sedebat Succinctus trabea, læuaque ancile gerebat.* Alicubi legimus bacillum augurale ad Episcopos nostros translatum esse.

Iamque erat ad clypeos Cæsar, iunctasque quadrigas,
Castra quibus munire solent, & ponere vallum.
Ergo illuc metuens campo decernere aperto
Vlterius se hostis, trepidumque receperat agmen,
Cum delapsa polo roseis circundata nimbis
Pallas sollicitas voluens sub pectore curas,
Tethyos Oceanum petiit regna alta profundæ.
Illo forte die (1)Venedum per littora magnus
Oceanus pater(2), & nymphæ Oceanitides omnes,
Et quas auricoma produxit Doride Nereus(3),
Proteque, Eucrateque(4), Saoque, & Lysianassa,
Pasithea, atque Erato, & roseis optabilis vlnis
Eunice, Dotoque soror, formosaque risu
(5)Glauconoe, atque Thetis, Thalieque adamabilis, huic se(5)
Splendidaque Eulimene, & Melite iunxere sorores
Ambæ æuo similes, ambæ squallentibus ibant
Vestibus incinctæ, & splendorem a vertice vibrant.
Has pone insequitur natarum cetera pubes,
Nec non puniceos stringens sibi Glaucus(6) amictus
Affuit, & Sirenes(7), Leucotidesque Palæmon(8),
Et Triton(9) curua vectus super æquora concha.
Vixque alta æquorei replere sedilia saxi,
Cum metuens summo properans Tritonia(10) cælo,
Ingreditur Pontum: venienti protinus vnda
Scissa locum dedit, & medium via secta per æquor.

(1) Hoc est, accolarum Venedici sinus, qui notiore vocabulo *Codanus* dicitur, de quo plura superius.

(2) Quoniam Deorum originem instituit secundum Homerum; *Platone* teste; idem voluit *Hesiodus*, ait præterea *Orpheus*, Oceanum primum pulchrifluum coniugium inchoasse, qui cum Thetide germana se sua commiscuit.

(3) Omnium Ponti liberorum natu maximus ex Oceani filia Doride, nymphas genuit, quas a patre *Nereides* appellamus, autor *Hesiodus*.

(4) Nomina mutuatus est ab *Hesiodo*.

(5) Sic legitur in bono exemplari. Vnde non satis ex sententia in emendationibus prioribus correximus versum, qui ita corrigendus est, vt iam scripsimus. Nam *Thalie* *Thalies* penultima breui; filia *Doridos* & *Nerei* fuit apud *Hesiodum*: & *adamabilis* puto, non *amabilis* legendum.

(6) Cur *Glaucus* Anthedonius ex Eubœa piscator maris numen factus sit; *Athenæus* refert fabulam, & noster meminit *Roterodamus* prouerbio primo Chiliadis tertiæ Centuria prima. *Palephatus* ad historiam refert.

(7) Scilicet *affuere*. Secundum Homerum, vt ait *Eustathius*, duæ sunt, & sine nomine: secundum alios poetas tres, his nominibus, *Parthenope, Ligea, Leucosia*: quæ post Vlyssis transitum se in mare præcipites dedere, aliæque alibi emersere. Sirenas suauissimæ vocis mulieres fuisse græcanica extitit fabula, inquit *Suidas*: quæ in insula desidentes, vsque adeo prætermauigantes cantus suauitate oblectabant, vt vsque ad mortem eos ibi detinerent. Habebant autem a pectore

ad superiora struthonum speciem, inferiora vero mulierum. Qui fabulose sequuntur, Sirenas aiunt esse feminea facie auiculas, quibusdam cantibus prӕternauigantium aures demulcentes, earumque musicӕ voluptatis finem vnicam esse mortem. Verus autem sermo hoc exigit, loca esse quӕdam marina montibus quibusdam in angustum redacta, in quibus fluctus compressus argutam reddit vocem: quam qui prӕternauigant, suam ipsorum vitam fluctui committunt, & vna cum nauibus pereunt. *Palephatus* prodit, Sirenes scorta fuisse, quӕ delinimentis appulsos, & earum forma captos, apud se desidere cogebant, quoad omnes illorum degluberent opes. Porro quando pluscula de Sirenibus adnotauimus, obiter id quoque adiiciam. *Siren* insecti genus esse, api non dissimile, autore Suida.

(8) *Leucothoe* filius, cuius ante, vt & *Palemonis* memini.

(9) Neptuni tubicen est & armiger, vt notum est ex *Papinio*, & *Marone*. *Plinius* in nono autor est, auditum in quodam specu Tritonem concha canentem, & inibi asserit veram esse de Nereidibus opinionem humanam effigiem habentibus. Non igitur mirum est, si poetӕ biformes Deos maris appellant. Triton autem, quod scribit *Acesander*, Neptuno patre genitus est, ex Atlantis filia Celeno.

(10) Pallas, vt placet *Callistheni*: quod hӕc Dea *Tritemenos*, id est, *tertia mensis die nata*, qui festus Athenis transigebatur, vt Romӕ *Quinquatria*: vt inter reliquas nominis causas adnotauimus libro primo.

Vt Dea marmoreamque domum, & pendentia vidit
Tecta sub ӕquoribus, mirata est regna profundӕ
Tethyos, & magni solio prӕferre Tonantis
Haud dubitat, strepitusque pauet, quis flumina longe
Diuersis deuecta locis maria omnia miscent.
Et subter tacitas cursu labentia terras
Æternos seruant fluctus(1), quӕ maximus inter
Rhenus, qui geminis pulsaret cornibus ӕquor,
(2)Occiduum exciperet Mosӕ nisi ripa Vahalam,
Hinc Vidri(3) spectabat aquas, & flumen Amusi,
Cuius per vitreas Bussactor nauigat vndas,
Albimque(4), & Clausum(5), Viadrumque, & magna Sueui(6)
Ostia, Vistuleosque altos irrumpere fluctus(7).
Vt fuit in thalamum Reginӕ(8), atque humida tecta
Vltrogressa, Deӕ nota est venientis imago.
Desiluere loco Nymphӕ Amphitritides, almam
Diuam exceptura, dextraque sit obuia Ponti
Olli, atque in solio secum Dea iungit honoro.

(1) Perennes fluuios intelligit. Et est locus sumptus ex quarto Georgicorum libro *Maronis*.

(2) Sinistrum Rheni cornu quod ad occidentem flectitur, *Tacitus* tradit a Mosa excipi, & appellari *Vahalam*: quod nomen adhuc seruat. Quamobrem Poeta sentit alibi cornu Rheni deferri ad mare per Mosam.

(3) Hunc *Ptolemaus* iuxta Amisium nominat, quem hic Poeta *Amusium* appellat.

(4) Quem & *Albium Strabo* vocat, vt dictum est, Germanus, *die Elb*. Tacitus *inclitum* appellat. *Celtes* noster de eo sic, *Sed maximus Albis, Qui rapidus mediam fluuius perlabitur oram, Et quantum Rhenus, sic Vistula distat ab ortu Tandem & Cimbriacum vagus exoneratur in aquor.*

(5) De hoc nihil adhuc compertum habeo, prӕter Viadrum. Putant nonnulli eundem esse, qui *Plinio*, ceteris, *Gutalus* dicitur.

(6) Hic est trans Albim vetusti nominis *Straboni*, meminit eius & *Celtes*, cuius testimonio paulo ante sumus vsi, eodem autore, vt *Irenicus* ait, Sueuum antiqui *Guttalum* dixerunt.

(7) Hunc versum, quem in paruis annotamentis inemendatum reliqui, sic, vt restituimus, ex emendato libro legendus est, & non vt prius, *Ostia, & ingenti Vistulam irrumpere fluctu*. De *Vistula* diximus.

(8) Hoc est, *sedem, & regiam*, vt illud Claudiani, *Caligantesque profunda Iunonis thalamos*, ad infernas Proserpinӕ sedes referri potest, teste *Parrhasio*, *Ouidius* pro *connubio* accepit in Heroidibus, *Nescio quem thalamis prӕposuisse suis*. Quippe coniugale cubiculum est thalamus, in quo vir & mulier θάλλειν, hoc est prolem suscipiunt & germinant. Sed & virginum sedes appellat *thalamos* in Metamorphos. idem *Ouidius*, *Pars secreta domus ebore & testudine cultos Treis habuit thalamos, quorum tu Pandrose dextrum, Aglauros lӕuum, medium possederat Herse.*

Tunc Pallas; Regina vndarum, atque ӕquoris alti
Numen ab ӕthereo proles Iouis, huc ego cӕlo
(1)Deuenio supplex, nimborum exposcere vires.
Rex etenim victor faustis Leonorius(2) armis

Cuncta

Cuncta quatit, raptoque mihi iam gaudet honore,
Credo etenim, si alias Venedi per littoris vndam
Direxistis iter, vestras pulsauerit aures
Infandum hoc bellum, duræque exordia pugnæ,
Omnia tentaui, nec sic impune dolorem
Ille meum hauriret, & temneret arma Deorum.
Sed missa hæc facio, veteres namque obruit iras
Cura recens: furit Austriades, instatque Boemis
(Qui ducunt cari(3) genus alto a sanguine Othonis(3))
Impius, & miseros infanda strage fatigat.
Vnde iter huc cælo diuertimus, & tua solum
Dori mihi seruata fides, modo tu Dea Ponti
Adsis, & præstes tanta ad molimina vires.
Quare age, Diua, precor, collectas vndique nubes,
Quas ego compellam vestrum descendere in æquor
Imbue aquis, tantum neumartia Cæsaris hasta
Sæuiat, & duro contundat Marte Boemos,
Descendant pluuiæ, & tonitru cælum omne reclamet,
Cogaturque ferox media decedere pugna.

(1) Color sumptus ex primo *Maronis* de Iunone & Æolo.

(2) *Maximilianus Leonora* filius.

(3) *Othocarum.* Regem intelligit, de quo lib. 1 sic dixit, *Cecropia quondam Rex, est ita fama, Minerua Carus Otho templum erexit.* Hic fuit a *Rudolfo*, vt diximus, interfectus.

Dixerat: at contra Doris sic alma locuta est:
Quodcunque est pelagi, proles miranda(1) Tonantis,
Quot capiunt hæc littora aquas, ad nubila transfer,
Annuo, nec mi vnquam tua dicta refellere fas est.
Hoc regnum commune tibi, & debere fatemur,
(2) Quæ prius in nostrum direxti(3) lintea (4) regnum,
Atque per insolitum(5) Pagasis(6) mirantibus æquor(5),
(7) Numine cum ratis(8) acta tuo est, & fortis Iason
Rettulit Æmonia pellem Creteida(9) puppe.
Iamque maris noscuntur opes, nautasque pauentes
Numina damnamus votis cum supplice dextra
Fluctibus in mediis, & tempestate vocamur(10).
Quare pro meritis, neque enim pensabimus illa,
Exequar hæc, & me nihil experiere negantem.
His spumans dictis aurum libauit, & olli
Grandia Menapii porrexit pocula zyti(11).

(1) Ex vertice præter vsum nata.

(2) Quoniam duce Minerua *Minya*, id est, *Argonautæ* ex Pagasa soluerunt in Colchos.

(3) Pro *direxisti*, est syncope poetica.

(4) Vela, partem pro toto, notissima figura.

(5) Sequitur *Plinium, Ouidium, Statium,* & *Val. Flaccum,* qui tradunt prima freta peruia Iasoni. Autorum diuersas super nauticæ artis inuentione sententias *Parrhasius*, cui sæcula nostra plurimum debent, recitat in principio lib. primi de Raptu Proserpinæ apud Claudianum.

(6) Pagaseus sinus vrbem *Pagasam* amplectitur. autor est *Mela* in descriptione Macedoniæ: inde Minyæ Colchida petentes Argo nauem soluisse memoratur. De *Argo* naui fabricata, & vt oram soluerint *Minya*, lege *Val. Flaccum* libro 1.

(7) Argonautis enim Iasoni, Herculi, Orpheo, & aliis Pallas & Iuno fuere auxilio.

(8) Quidam aiunt Iasonem non tantum vna rate Colchorum regionem penetrasse, sed classe optime instructa. Ratem hanc per operis initia *Flaccus* vocat *fatidicam*: non quod in cælum relata sit, vt aliqui suspicantur, sed quod Sophocles quercum, seu fagum *polyglosson* appellauit; ex hac materia constructam Argo nauis carinam, quæ dubiis in rebus Minyas admoneret, vt ait *Parrhasius*, exponens hunc *Valerii* locum commentario primo in Raptum Proserpinæ.

(9) *Aureum vellus*, cuius fabula notissima est.

(10) Lucretius, *Multoque in rebus acerbis Acrius aduertunt animos ad relligionem.* Nam vt *Plinius* eleganter protulit, *Præcipue est tunc votorum locus, cum spei nihil est.*

(11) Ceruisiæ.

At Dea ſublimis gradiens, & vaſta frementum
Vndarum exuperans, vbi ſeſe Delia nunquam
Deflectit lampas, fertur cita, (1)Cimmeriamque
Inuiſit gentem, atque altos caligine montes,
Perpetua & (2)denſa regna exhorrentia nocte.
Secum etenim altitonans prolem Thaumantida Iuno
Miſerat, & ſedem conceſſerat(3) aere nimbis.
Illinc collectas altum per inania nubes
Contrahit, & Codani luctantibus impulit vndis.
Doridos extemplo iuſſu complentur aquarum
Molibus, & raptos per cælum nubila fluctus
Exportant, nigroque poli clauduntur amictu.
Interea ad currus Cæſar furit, & latus ambit
Langus, nec mediis Fredericus(4) ſegnior armis
Ingruit, & ſæuo contundit Marte Boemos.
Cum ſubito vaſtæ preſſis ex nubibus vndæ
Deſiluere, rubentque poli perflantibus Auſtris,
Et tonitru quaſſatur humus: ruit amnis ab alto
Denſus, & exortæ rapiunt conuexa tenebræ.
Obſcuraque cadit commiſtus grandine nimbus,
Et piceo perit imbre dies. Sic(5)Pyrrha nigrantem
Tempeſtate polum Parnaſi a vertice vidit,
Cum genus omne hominum periit, volucreſque, feræque,
Et noua proiectis reparauit ſemina ſaxis
Deucalion, matriſque dedit nos oſſe renaſci.
At Cæſar ſubitis nequicquam exterritus vndis,
Proſequitur pugnam, teloque ferocior inſtat.
At paſſim ingenti pluuia, tonitruque repente
Conſternati animi, retro ad tentoria cuncti
Diffugiunt, clypeiſque tegunt ſua corpora vaſtis.
Cogitur & Cæſar, nec non fortiſſimus vna
Linquere Brunſuychides pugnam, Saxonius alter
Flectit (6)Auarpigenas, pubemque in caſtra reducit.

(1) Hanc prodigioſa obſcuritas illuſtrem fecit, ob nimiam enim ſolis diſtantiam plurimum tenebroſa dicitur. Quam rem multis carminibus canit *Val. Flaccus* Argonauticon libr. tertio: & *Ouidius* libro Transformationum vndecimo: illic, vt diximus, ſomno Deo regiam ædificans. *Homerus*, cuius locum *Strabo* libr. primo citauit, a principio vndecimi Odyſſeæ plura refert de Cimmeriis, a quo poſteri omnes, vt *Camers* ait, de Cimmeriis tranſtulerunt. *Strabo* a Cimmeriis Scythicis aſſerit Cimbros ad Oceanum Germanicum appellatos eſſe. Sunt etiam Cimmerii in Italia inter Baias, Cumaſque ſiti.

(2) Hinc ex natura huius loci *Lactantius* cap. tertio quinti diuinarum inſtitutionum elegans protulit prouerbium, *O cæcum pectus, O mentem Cimmeriis*, vt aiunt, *tenebris atriorem*: In hominem, cuius mens tota verſetur in tenebris, & qui omnis omnino ſapientiæ expers ſit. Et hunc velut æmulatus diuus *Hieronymus*, vt Lactantianæ admirator eloquentiæ, ſicut *Eraſmus* dicit, *Rogo*, inquit, *quæ tanta eſt cæcitas, & Cimmeriis, ſicut aiunt, tenebris inuoluta*. *Statius* ſic effert: *Cimmerium chaos*, de loco tenebris obſito, & quo neutiquam acceſſus pateat. Non inconcinne etiam ad animum transferri poterit, de homine ſcilicet, qui mente hebete & obtuſa omnino ſit, vt *Camers* putat. Teſte *Eraſmo* apud Græcos conſtanter per duplex *m*, ſcriptum inuenitur, tametſi refragatur etymologia, quam adfert *Euſtathius*. Adi eius Chiliades.

(3) Quoniam per Iunonem, vt ſuperius diximus, aerem intelligimus.

(4) Dux ille Saxoniæ, Princeps Elector, cuius laus magna eſt in ore eruditorum.

(5) Fabulam refert *Ouidius* primo Transformationum.

(6) *Auerpi* antiquiſſimi Germaniæ populi fuerunt, qui partem illam coluerunt, quam nunc Saxones habent.

Iamque Atlantæo noctis de littore meta
Surgebat, ſtellaſque inter fulgebat Eoas
Delia: quæ poſtquam nouit Tritonidis æſtus,
Sicanias petiit ſedes, Ætnamque ſonantem
Vorticibus flammarum, & agentem ad ſidera fumos
Cratere igniuomo, & Meſſanæ(1) littora quærit.

Illac

(2)Illac Phœbus equos (fama est) stabulatur arena
Iam fessos, soluitque iugo fumantia colla.
Atque hunc aggreditur mæsto sic talibus ore:
Nulla ne tantorum dabitur, Germane, laborum
Meta mihi? supplexque Deos tentare precando
Effugiam? (3)quid me vestigia longa sequentem,
(4)Erroresque vagos, atque alta silentia(5) tecum
Ferre iuuat? nobis quid menstrua tempora(6) prosunt,
Visque immensa latens, & adhuc incognita terris(7),
Qua fluit, & refluit feruens maris vnda Britanni(8),
Inque vicem proprios mutant vaga flumina cursus,
Purpureusque Haliacmon(6), olorinusque Caister(7)
Numina si cæli nos tanquam spreta iacemus?
Arbitrioque suo victrix facit omnia Pallas?
(8)Quin etiam (scelus infandum) tete ipsa, tuosque
Aspexi radios, humentia pellere ab imo
Viscere terrarum, nigrasque attollere nubes.
Scilicet vt voti compos Tritonia virgo
Fiat, & abiectam videas, Germane, sororem.
Quare age, rumpe moram, cum crastina fulserit Eos
(9)Discute nigrantes nubes, iubar effer in auras
(10)Non hostile velut radii prius, agmine facto
Cum venti, & densus turbauit lumina puluis,
Ipsa ego in aeream sedem, magnæque volabo
Iunonis solium, atque iras mulcebo furentes.
Dixerat: At Phœbus roseo de vertice fundens
Splendorem ingentem, dicto annuit: inde sorori
(11)Taurominitani libauit pocula Bacchi.

(1) De hoc oppido, quod, vt ait *Solinus*, Regio Italiæ oppositum est, præter ceteros *Thucydidem* lege lib. 6. *Zancle* antea dicebatur.

(2) Fingit Poeta, Dianam perceptis dolis Palladis, fratrem Solem petiisse in Messana. *Plinius* tradit hanc fabulam lib. 2. Nam cum mare prope Messanam quasdam sordes ad littus euomat, crediderunt Solis equos illic stabulari.

(3) Describit naturam Lunæ, quæ modo lucet, modo deficit: cuius rationem reddit libro quinto *Lucretius*, *Plinius*, *Solinus*, *Martianus*, *Diodorus*, ceteri. Autores sunt, in Taprobano nec Septentriones, nec Vergilias aspici: Lunam quoque non nisi ab octaua in sextamdecimam supra terras videri. Obseruant dies lunares rustici: quos tamen incertum est, an a naturæ caussis, an vulgi magis credulitate proficiscantur. Hasce obseruationes Hesiodi exemplo apud *Maronem* lege libro Georgicorum 1. & in Rustico *Politiani.*

(4) Allusum ad illud Maronis, *Errantem lunam, solisque labores.*

(5) Interlunium, seu coitum Lunæ *Seruius* intelligit. Verum ex *Politiano* id latiuscule expositum est supra.

(6) Quia luna singulis mensibus suos peragit cursus. Catullus, *Tu cursu Dea menstruo metiens iter annuum.* Vnde & a *Lucretio*, ceterisque poetis, luna *menstrua* appellatur. Apparet autem plusquam viginti septem dies, bis in coitu immoratur: quamquam accidere potest, vt vtrumque sidus eodem die videri possit, vt tradit *Plinius*, & recentiores. Item *menstrua*, profluuia muliebria vocant, quæ & *menses* appellantur: quoniam a luna proueniunt. Femina quæ menstrua fert, *menstruata.* Menstruum durat in pluribus mulieribus, vt plurimum quadraginta quinque annis, & in quibusdam vsque ad quinquaginta: & tunc desinunt muliebria, & cessat potentia generandi: In viris autem pluribus efficax est semen vsque ad sexaginta annos, & in quibusdam paucis vsque ad septuaginta, & tunc desinit in viris potentia generandi.

(7) *Pomponius* in principio tertii post multa, quæ disputat; Neque adhuc satis cognitum est, inquit, anhelitu ne suo id mundus efficiat, retractamque cum spiritu regerat vndam vndique. Si, vt doctioribus placet, vnum animal est: an sint depressi aliqui specus quo reciproca maria residant, atque inde in se rursus exuberantia attollant: an Luna caussam tantis meatibus præbeat, ad ortus certe eius occasusque variantur: neque eodem assidue tempore, sed vt illa surgit ac demergitur, ita recedere atque aduentare comperimus.

(8) *Plinio* autore Pytheas Massiliensis octogenis cubitis supra Britanniam intumescere æstus prodidit. *Strabo*, item *Cæsar* in commentariis plura de mari Britannico. Maris quoque Britannici *Cicero* libro naturæ Diuinæ tertio meminit, vbi naturæ potentiam, constantiamque extollens, Cottam sic loquentem

quentem fecit; *Quid Calcydico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto* Siciliensi? *quid Oceani feruore illis in locis,* Europam Libyamque rapax vbi diuidit vnda? *Quid æstus maritimi, vel Hispanienses, vel* Britannici, *eorumque certis temporibus vel accessus, vel recessus sine Deo fieri non possunt?*

(6) Fluminis huius meminit *Hesiodus*.

(7) Fluuius est Mæoniæ, teste *Plinio*, item *Dionysio* iuxta Mæandrum: quem Poeta *olorinum* vocat, quia cycnis abundat, qui *olores* latine dicuntur, vt *Maro* quoque testatur lib. Georgicorum primo.

(8) Physicam tangit rationem, nam mane oriente sole terrestres humores radiorum attractione exhalant, nebulæque huiusmodi in altum ascendentes, in nubes conuertuntur. Legas ergo, *humentia pellere ab imo Viscere terrarum,* non *viscera*. Et *humentia*, expone *terrestres humores*.

(9) Et hæc est ratio physica. Solis enim calore inualescente, collectas nubes, nebulasque dissipat.

(10) Diximus Cæsarianos milites aduersos habuisse solem, puluerem, & ventum.

(11) Id est, *Siculi*.

Tertia iam vigil obscuræ custodia noctis
Transierat, madidaque iacebat miles in herba,
Ecce autem tristis pernicibus aduolat alis
Fama, canens passim miserandi dira Roberti
Funera: tunc concussi animi, milesque Boemus
Nescit stare loco, trepidatque fugam ne capessat,
Incertus, tantiue ineat discrimina belli.
Interea Oceano lucem detexit ab alto
Phœbus, & ardenti lustrabat lampade terras,
*Collectasque polo nubes, & Palladis iras**
Reppulit, & calidis disrupit nubila flammis.
Non aliter Zephyro gelidus spirante Niphates
*Amittit durasque niues, *concretaque summo*
*Vertice, fœtifero pereunt sua *frigora vento.*
Tunc Cæsar cupiens ad pugnam animare maniplos,
Sic ait: Alma dies, & lux clarissima cælo
Discussit nubes, Proceres, dilataque fato
Bella reor, pretiumque moræ Diis auguror ipsis
Concessum auspicibus, quare date tela per hostes,
Ferte faces, currusque atra comburite flamma.
Dixit, & armatas agit in certamina turmas.
Et iam sol medium Phœbus lustrabat olympum,
Cum Martis sonuere tubæ, signumque dedere
Militiæ: tonat omnis ager, calcata tremiscit
Tellus, puluereæ tolluntur in æthere nubes.
Hinc acies, atque hinc acies armata, cruentam
Aggreditur pugnam, pubem conscendere currus
Austriadam: nam velle mori, vel vincere dignum est.
Boiemos contra, septarum more ferarum
Venantum turba, tela inter & arma ruenteis
Aspiceres, duri qui alacres in vulnera ferri
Prorumpunt(1) *clypeis protecti corpora*(1)*longis.*
Fortior ante alios squallenti casside, & auro
Insignis Cæsar, flagrantem lampada torsit
Ad vallum, & medios acer defertur in hostes.
Pone ruit Taurisca cohors, & fortis Alanus(2),
(3)*Ambidrauique truces, Anasinaque in arma iuuentus,*
Et quos Claudonium gelido deuexit ab Istro.

* Id est, *nubes*, quæ ira Palladis collectæ fuerant.

* Hoc est, *gelu*.

(1) Immo longissimis vsos clypeis Boemos fuisse in eo prœlio commonefacit me *Pentingerus* noster, qui domi suæ duo habebat. Vtebantur autem Boemi non solum ad tegenda corpora, sed etiam ad faciendum in castris vallum, quæ curribus intermiscebant. *Clypeum* neutro genere proferendum præcipit *Caper*. *Titus* præterea *Liuius* identidem *clypea* dicit. Trebellius, *Clypeus*, inquit, *aureus, vel, vt grammatici loquuntur, clypeum*.

(2) *Dionysius* dicit, *Martia pectora Alani*. Hos *Irenicus* noster e Scandia emersisse scribit: mox sese diuisisse, parte vna in Asiam conce-

concedente: quos *Ptolemæus* ad Hyberboreos posuit, nunc *Tartari* dicti, vt ait *Syluius*. Reliqua parte Vandalorum & Burgundionum auxilio, Francos e sedibus expellente, vt latius *Irenicus* refert. *Ptolemæus* illos Scythis asscribit. *Marcellinus* & *Iosephus* Dionysium secuti, intra Mæotidem eos concluserunt. *Capitolinus* in Vita Antonini Pii *Dacis* Alanos asscripsit. *Albertus* cap. 17 primi Saxoniæ refellit Gallici scriptoris commentum, de *Alani* nominis origine. Propius vero accedunt, qui cum *Iornande* Alanos e Gothis deriuant, quorum origo vere Germanica est, vt diximus. *Procopius* quoque testatur, Alanos fuisse locutos Gothice. Ad hoc ipsum *Luciani* testimonium *Irenicus* profert cap. 35 primi. Dicti autem sunt *Alani* a monte Sarmatiæ, autore *Stephano*. Manifeste labitur *Sabellicus*, vbi tradit *Alanos* hodie *Alamanos* nuncupari.

(3) Populi accolæ *Draui* fluminis, de quo libro 4, & plura *Albertus* noster, & *Arrianus* libr. primo gestorum Alexandrinorum.

At Brunsuichides *iuxta duo tela coruscans*
Dentibus infrendit, perque horridus arma repulsis
Ingruit aggeribus, pugnæque accenditur ira.
Sternitur infelix Bython, tristisque Machareus,
Oenomausque ferox, & cæso poplite Lydas
Obruitur, roseamque animam despondit auerno.
Fit cædes passim, Phenor Lyciam, Euphytus illum,
Hunc Phorbas necat, & mediis in milibus acri
Cornipede inuectus, raptusque furore per hostem
Terrificos ciet ore sonos, velut aspera campo
Bella mouens, magnis replet mugitibus agros,
Scintillatque oculos, sæuitque in cornua taurus.
Vociferans contra Albertus, *detraxit eburna*
Vulnificum vagina ensem, dein proruit, & qua
Parte minus vastos lorica armauerat artus
Vulnerat: ille graui cadit insanabilis ictu,
Et fugit expirans oculis errantibus astra.
Non aliter quam si in stabulis lupus armentorum
Sæuiat, occurrit præduro robore pastor
Carnus, & ingenti rabie defertur in hostem,
Vibrans tela manu, semifractoque cerebro:
Ille ruens procumbit humi, rictuque lacessit
Terram, & spumanti victorem exterritat ore.
Parte alia flagrans desæuit Zornius *heros,*
Protectus dura tortos compagine crines,
Intrepidusque subit pugnam, perque obuia tela,
Perque hostes fertur, tantoque ferociter vrget
Certandi, quanto violentior ira furorque
Gliscit, desæuitque animis Mauortius ardor.
Non tot Caucaseas cum frigida tempora siluas
Destituunt(1), *auibusque negat sua pabula Memphis,*
In Styriam(2) *præpes densas agit ardea turmas,*
Quot volitant vmbræ circum, quot corpora terræ
Fusa iacent, dictu mirabile, sanguine colles
Humecti fumant calido, riuique cruoris
Mœnia Regini, atque Istrum infecere tepentes.
Vndique sæuitum in cædem: iamque obiice fracto,
Irrumpitque aditum, victorque it in agmine Cæsar.

(1) Ex bono exemplari sic legendum magis probo, quam, *inuadunt*. Nam peracta apud nos hieme, peregrinæ aues ad nos reuertuntur, vt incipiente ad loca magis aprica euolent, vt est India, Ægyptus.

(2) Ipse quoque obseruaui, aduentante æstate in gentem ardearum vim in Styriam aduolare. *Prepetem* autem dicit, quod eius augurio *Ardea* vrbs condita fuerit, vt refert *Papinii* interpres. Nam maiores aues vocari *prepetes*, quæ volatu suo dent augurium, nemo est qui ignorat.

(1)*At Sais anguitenens, iactantem, & cuncta mouentem*
Despicit ex alto, sæuumque hastile coruscans,
Sic ait; En nobis arrepta potentia belli,
Viuimus indigni cælo, vetitumque per arma

Ire

Ire mihi, vsqueadeo toleranda iniuria Diuum?
Sic effata, ferox violentius igne Tonantis
Telum horrendum ingens summo detorsit ab æthra.
Quales, cum cælo fiunt portenta, videntur
Per sudum volitare faces(2), tractusque cadentis
Lampados, & lapsæ cum cernitur orbita flammæ;
Tale manu Diuæ monstrum descendit, & illo
Contremuit terra, & nigri sub tartara manes
Perculsi sonitu, atque alpes gemuere niuales.
Inuadit timor attonitos, paulumque diremptæ
Sunt vtrinque acies, & Martis abacta cupido.
At Rex (norat enim sæuæ Tritonidis æstus)
Vrget palantes atri instar fulminis alas.
Cedunt victori, montisque per inuia cuncti
Vertunt terga fuga. Seruum pecus, inquit Agartes,
Boiemum Princeps, quo vos fuga ducit inertes?
Hic firmate gradum, teloque occurrite telis,
Nec pudeat Phœbi victos occumbere campis.
Talia iactanti fauces transuerberat hasta
Austriadæ contorta manu: quo turba cadente
Exanimis cessit bello, proiectaque linquunt
Arma omnes, lucent diuulsis æquora cristis
Telorum, & passim ingentes spectantur acerui,
Parmæque, clypeique graues, currusque refracti,
Desertisque iacent vexilla minantia castris.

(1) Id est, *Pallas*, ita etiam a *Propertio* appellatur, a *Sai*, vrbe Ægypti, procul a mari, clarissima, vt ait *Mela*. In hac Mineruæ templum, & Psamnitici Regis sepulchrum *Straboni*.

(2) Hæc omnia ex prioribus patent.

AVSTRIADOS

LIBER XI.

ARGVMENTVM.

POstquam omnes Boemi terga verterunt, captiui Ratisponam mittuntur. Interim Phyaltes ex tanta superstes clade, Pragam Boemiæ metropolim ingressus, cædem nuntiat: quæ simul ac a feminis Pragensibus audita est, superatis Hercyniæ saltibus, furibundis similes, ad corpora sepelienda feruntur: sed cum minime tutus accessus esset, oratores ad Cæsarem mittunt, a quo corporum sepultura impetrata est. Sequuntur mulierum patheticæ super corporibus orationes: quæ cum sepulturæ mandauissent, Pragam redeunt. Interea Iupiter violatam fidem vlcisci volens, nuntio Mercurio iubet, Cæsarem in Copstaidas expeditionem parare. Itaque & auxilia describuntur, & obsidio, pugnaque ingens, ac Zornii *Comitis oratio, qua consulit, propter difficultatem loci obsidionem remouendam; Cæsarisque responsio, qua magni Principis animus ostenditur. Tandem coacti oppidani (*Lango *arbitro) se Cæsari dedunt, atque de* Penznauro, *& complicibus supplicium sumptum est.*

POstquam omnes(1)tenuere fugam(2),parsumque(3)cruentis
Cædibus, & multo maduerunt(3) sanguine campi,
Cæsar iam fessas reuocans in castra cohortes,
Captorum turbam ingentem, manibusque reuinctum
Vulgus,(4)Regini victor præmisit ad (4) arcem.

(1) Scilicet *Boemi.*

(2) Hoc est, terga verterunt, celeriter abierunt. Fuga enim autore *Marcello* & *Porphyrione*, velocitatem significat. *Homerus* inducit Fugam Pauoris frigidi & Horroris sociam. *Hesiodus* ait, Gorgonas terribiles habere crines & oculos, circa quam sunt Timor & Fuga. Apud *Maronem* Hector vir fortissimus Æneæ viro forti fugam persuadere tentat his verbis, *Heu fuge, nate dea.* Notum est, *Vir fugiens denuo pugnabit.*

(3) Respersi sunt. *Madere* proprie significat ebrium esse, & consequenter titubare. Tibullus, *Non festa luce madere Est pudor, errantes & male ferre pedes.* *Madulsam habet*, priscorum inoleuit adagio in ebrium. Sic lege, vt admonuimus in paruis annotamentis. Ridicula enim est omnino lectio prior, *parsumque trecentis cadibus.*

(4) Vrbem Ratisponam.

Dumque ea molitur, miseranda cæde Phyaltes
Elapsus media, sed grandi vulnere tardus
Ingreditur Pragam, & moribundus voce per vrbem*
Incedens, bellumque atrox, & dira recenset
Funera, & inuisis deserta cadauera campis.
Vt vox femineas tam tristis perculit aures,
Formosas laniare genas, & tundere pectus,
Et consternatam exanimes vlulare per vrbem
Incipiunt: hæc funesta & mortalia damnat
Bella hominum, fatumque vocat crudele mariti:
Hæc natos plorat, miseroque orbata parente
Conqueritur, magnisque replent singultibus auras.
Par habitus cunctis, viduæque, orbæque ruebant
Pragides(1):Herculeasque(2) gemens Melithæa per(2)vmbras
Dilectum Rhodomanta vocat: iam personat omnis
Lamentis regio: (3) montes ah dura per altos
Discurrebat Agles, & connubialia sacra
Terque, quaterque vocat: mæsto stridore Boopis(4)
Crudeli ferit ora manu, nec lassa quietem
Vsquam agit: ac qualis compellitur acta per(6)vmbram
(5)Thyas (6)Echioniam, vel cum cerealis Eleusis
Pellustrat sacras accensa lampade siluas.
Has inter Pasithea gemens (miserabile visu)
Arua rapit passu, & (7) Lunæ spelæa peragrans.
Quas non illa domos? quæ non magalia mæsto
Pulsauit gemitu? quo crebrescente resultat
Ister, & infandæ(8) Phœbi iuga conscia cædis.

* Boemiæ metropolim, quam præcedenti libro ex Ptolemæo *Casurgim* appellauit.

(1) Matronæ Pragenses.

(2) Diximus ex *Tacito*, Hercyniam syluam antiquitus Herculi sacram fuisse.

(3) Et hanc restituimus lectionem, pro *montesque o dura per altos*, vt dolentis interiectio sit.

(4) Fictum nomen a bouinis oculis.

(5) *Baccha*, quasi *furens*, a græco verbo θύω, quod *grassor* & *furio* & *impetum facio*, vt temulentorum mos est, significat: & trahitur prima tam apud Latinos, quam apud Græcos, vt docet *Nestor* contra *Tortellium*, dicentem, eandem esse originem dictionibus *Thyas, Thyoneus,* & *Thyasus*: quum rectior sit deductio duabus posterioribus dictionibus a θεάω, sacrifico, seu rem diuinam facio, vnde eruditiores putant *Thiasus* per *i*, non *y*, & *Thioneus* scribendum. *Maro* Didonis furorem ceu feminæ amantis & desperantis Bacchæ quoque comparauit his verbis: *Bacchatur qualis commotis excita sacris Thyas.*

(6) *Thebanam*, ab *Echione* terrigena, nota fabula *Ouidii* de Cadmo, dum Thebas conderet. Lego apud *Nigrum* Chthonium, Hyperenora, Pelorum, Vdæum & Echionem a dentium satu Spartos cognominatos: & Echiona generum Cadmi genuisse Penthea Orgiorum contemptorem.

(7) Luna *Ptolemao* silua est contigua Hercyniæ Boemorum.

(8) Nam vbi cædes facta est, mons est, qui *Solis mons* appellatur, vnde sequitur statim, *Sacratumque nemus Phœbo.* Pugna autem non longe a Ratispona inter Hercyniam & Danubium commissa est.

Vix ergo Hercyniam superarant agmine syluam,
Tunc sic ab nimium lachrymans, Pasithea profata est.
En diri montes, Martisque en impia tellus,
Sacratumque nemus Phœbo, iamque eminus omnes
(Vt cerno) clypei, galeæque, & fortia bello
Pectora, funestosque iacent vexilla per agros.
Custodes circum, via nullibi, clauditur ingens
Obsidione nemus, quid(1) *nos turba ægra per hostes*
Ibimus, vt captæ(2) *famulatum in castra trahamur?*
Dii Superi talem a nobis auertite casum.
Sic ait: at contra sic talibus orsa Aracyntho;
(3)*Nuntiæ Ocypeti, simul & soror o mea Dori,*
Prothia, Dachaniæque, Hellepogeæque sorores,
Pilsenis, & Trigles, & Spibrania, & Haberine,
Pythoque, Eulimeneque, Agleque, & Melithæa,
Ite, atque Austriadæ pectus mulcete precando(4),
Det veniam victis, nec non repetita cremari
Corpora permittat, tumuloque exusta reponi,
Nec vos magnanimi fallet clementia(5) *Regis.*
Namque olim audiui, Morinos per littora bellum
Mouisse Oceani, (6)*Brugentinasque cohortes*
Impia Gessoraco molitas(7) *prœlia campo,*
(8)*Austriadem contra, pacem, veniamque precantes,*
Impetrasse aiunt victos(9), *& Cæsaris acrem*
Demulsisse iram. Breuiter sic talia fante
Decretum est peragi. cursu tum nuntia turba
Prætereunt ventos, fusis per eburnea colla
Crinibus, atque altum suras stringente cothurno.

(1) Nos feminæ imbelles. *Turba* proprie multitudinem popularem, vel popularem contentionem significat, seu dissidentiam: cuius diminutiuum est *turbella.*

(2) Si ad nostri sæculi mores referendum est, pulchre turpem vsum honesto vocabulo designauit: quod satis sequens versus indicare videtur. Non enim, vt puto, ad priscorum morem respexit, quo qui capiebantur serui fiebant, sorte licet admodum dura. Nam, vt diuus adnotauit *Augustinus*, origo vocabuli seruorum inde creditur ducta, quod ii, qui iure belli possent occidi, a victoribus conseruabantur, serui fiebant, a seruando appellati. Lege titulum quintum primi *ff* & titulum de *adilitio edicto*, qua parte de seruis vendundis cautum est. *Cum vno naturali nomine* (vt inquit *Vlpianus*, l. quarta. tit. prim. ff. primi) *omnes homines appellarentur iure gentium, tria genera esse cœperunt hominum: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus liberti, id est, hi, qui desierunt esse serui.* Vnde *L. Florus* de seruis loquens, ait eos esse *infima sortis homines.*

(3) Græca obseruatione hic diphthongum corripuit, vt Maro, *Insulæ Ionio in magno.* Pleraque autem feminarum nomina sumpta sunt a nominibus vrbium Boemiæ.

(4) Quantum preces & apud Deum, & apud homines valeant, vt nostra taceamus, vel abunde admonent exempla gentium. *Ouidius* multis in locis aperte ostendit, quantum pepererint exitium preces contemptæ. *Homerus* docet Deos exorabiles esse quos læsimus, si preces, sacrificia, votaque, & libamina offerantur.

(5) Lenitas mentis. Est enim clementia temperantia animi in potestate vlciscendi: vel lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis: vel est inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Est autem hæc crudelitati omnino contraria: cum crudelitas nihil aliud sit, quam atrocitas animi in exigendis pœnis, nullam ex omnibus virtutibus magis conuenire scimus quam clementiam, cum sit nulla humanior. Hæc in quamcunque domum peruenerit, eam felicem, tranquillamque præstabit, sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Nihil est laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia. Tanta, tamque excellens hæc virtus est, *vt cum vincamur in omni Munere, sola Deos æquat clementia nobis,* vt superius indicauimus.

(6) Brugenses.

(7) Scilicet contra Austriadem.

(8) Ad superiora referas.

(9) Qua de re lege *Cimbriaci* Encomiasticum quartum, ad cuius finem in hæc verba *Maximilianus* Brugensibus veniam precantibus respondet: *Sileo, quæ plurima possem In vos ferre viri, lachrymas nec deprecor istas, Nec gemitus sperno, nec tum pia verba precantum. Fortuna inuidiam agnosco, ne flete: libenter Hanc vobis veniam damus, & miserescimus vltra Quam deceat, si vestra velim non verba, sed ipsa Facta sequi, meritasque reposcere crimine pœnas. Sed vos excusent fletus, si fraude doletis Semota, ac vere scelerum vos pœnitet omnes: Quod si per fraudes, si me per falsa mouetis Gaudia, post magni præsentia Cæsaris arma, Vltorem sperate Deum:* mihi

mihi cedere regnis, Et vita, quando volet hac fortuna placebit. Sic breuiter fatus, manibus leuat ipse iacentes, Ac latis iubet esse animis, & parcere fletu.

Iamque propinquabant Istro, tunc maxima coram
Ocypetis sic fata nurum: (1) iam fluminis alti
Venimus ad ripas, vastus ferit humida fluctus
Littora, & exesis feruent vada cautibus ima:
(2)Nec quisquam apparet tereti mortalis in alno,
Atque iter obstruitur nobis obstantibus vndis.
Quin agedum, mecum hos æstus enate sorores
Spumantesque vdis manibus propellite fluctus.
Sic (vt auo quondam accepi (3)Pallantide Cyrno)
Romulidæ nauere nurus, cum (4)Porsena bello
(5)Martia concuteret trepidantis (5)mœnia Romæ.
(6)Nam lapsa e medio rupit fera vincla Tyranni
Et (8) Tuscum virgo transnauit Clœlia 7) flumen 8).

(1) Hic quæretur fortasse, quare per pontem, qui Ratisponæ lapideus est, non transierint? Puto idcirco, & artificiose a Poeta, vt, scilicet eas furentes pæne & insanas introduceret, fictum esse.

(2) Ex bono codice hunc versum restituimus, cum prius non satis exacte legeretur, *Nec quisquam rapida apparet mortalis in vnda.* Intelligit autem rates, quæ ex teretibus trabibus compinguntur, quarum vsus est frequentior in Danubio.

(3) Pallantis filio.

(4) Porsenna Rex Etruscorum, pulsis ex vrbe Regibus, ingentibus copiis Romam inuasit, Tarquinios manu reducturus. Hunc tamen quamuis & armis & fame vrgeret, occupatoque Ianiculo ipsis vrbis faucibus incubaret, sustinuit, repulit: nouissime etiam tanta admiratione perculit, vt superior vltro cum pæne victis amicitiæ fœdera feriret. autor *L. Florus.* Scribunt hanc rem latius *Liuius* lib. 2, *Plinius* de viris illustribus, *Eutropius* in primo, Diuus *Augustinus* lib. Ciuitatis Dei 2. Meminit *Maro* libro Æneidos octauo, *Silius* in decimo.

(5) Tacite alludit ad *Ancum Martium*, ad quem vsque Regem sine muris vrbs fuit. Nam ad tutelam nouæ vrbis sufficere vallum videbatur; autor *Florus* in principio. Ancus præterea Auentinum montem & Ianiculum vrbi addidit. autor *Eusebius* libro temporum. Vel *Martia mœnia* dixit, vt *Martia Roma* dicitur. *Mœnia* autem dicuntur a *mœniendo*. Idem priscis *mœnire* quod *munire*.

(6) Habes historiam hanc a *Val. Maximo* cap. 2 tertii, *Plinio* de viris illustribus, *Plutarcho* de laudibus mulierum, *Marone* octauo Æneidos, copiosius a *Silio* versus finem decimi, & a *Camerte* in annotationibus Claudiani de laudibus Serenæ vxoris Stiliconis.

(7) *Plutarchus*, alii *Cœliam*, appellant, si sincera est lectio. Erat autem vna ex obsidibus Regi data. Docet *Plutarchus* cap. 4 Parallel. quot & quales fuerint obsides Porsennæ dati, & quæ fuerint conditiones pacis.

(8) *Tiberinum.* Iuuenalis, *& quæ Imperii finem Tiberinum virgo natauit.* *Claudianus* loco supra citato, *Rediensque per vndas Clœlia Tibrinas.* *Seruius* tradit *Tiberim* in sacris *Tiberinum* dici. Primum illi nomen *Albula* fuit, ab aquarum colore, deinde a Rege Tuscorum *Tibris* dictus, vt *Maro* innuit cum dicit, *Asperque immani corpore Tibris, A quo post Itali fluuium cognomine Tibrim Diximus, amisit verum vetus Albula nomen*, & *Ouidius* in Fastis,

Albula, quem Tiberim mersus Tiberinus in vndis
Reddidit, hibernis forte tumebat aquis.

Sic ait, & suras altum succincta nitentes,
Prima secat fluctus, summoque in gurgite pendet.
Pone ruunt aliæ: velut inter nubila clamans
Grus volat, atque ducis sequitur sublata laborem.
Ah nimium infelix Pytho, dum littora quærit,
Pondere fœcunda prolis, quod gesserat aluo,
Obruitur, frustraque vocat sub flumine Diuos.
Vtque datum curuæ reliquis appellere ripæ,
Regini tendunt turriti ad mœnia cursu
Præcipiti, atque altas inuisunt Cæsaris ædes.
Mirantur cuncti, & scissis (miserabile) peplis
Feminex caussam veniendi exquirere turbæ
Instabant: illæ Austriadem clamore vocantes,
Austriadæ sacro longa atria nomine replent.
Tunc simul Ocypeti coram data copia fandi,
Procidit ante pedes, lachrymansque hæc incipit ore;

Zzzz zzz 2 *Sancta*

(1)Sancta Deum soboles, & clementissime Regum
Austriadum, longe qui facta excellis auorum,
Ex mæsto petimus cœtu tua limina, Cæsar,
Prageidum, quas traxit amor(2), pietasque suorum(3)
Per siluas, per saxa, & mille pericula rerum,
Orantes, miseris natorum corpora redde
(Si qua tuos vnquam tetigit clementia sensus)
Matribus ad tumulum, gelidos sine coniugis artus
Amplecti vxores, animasque exoluere terris,
(4)Errant quæ circum littus, poscuntque quietem,
Turbidaque ante oculos harum versatur imago:
Per patris cineres, spemque(5) alta ad regna nepotis
Surgentem Caroli *da, non indigna precamur,*
Corpora, nec fieri prædam permitte ferarum.
Exanguis turbæ, lethales quisque per agros
Contabescit humi, nisi cælum(6) nemo habet vrnam(7).
Quid vetitum? Scythiæ, Thracumque niualibus oris
(Sit quamuis crudele genus, gensque aspera cultu)
Cæsorum in bello(8) fumantia busta videntur,
Vltimaque (9)hostilis conceditur hora sepulchri(9).

(1) Ad illud respexit, quod in fine Noni dixit: *Ecce autem astrifera, qua tollitur altior axis Sede, choro descendit auum, tua maxima proles, Alberte.* Oratio posita est in demonstratiuo genere, & in persuasione tota. A principio captat beneuolentiam a persona Cæsaris: deinde a feminarum in suos pietate: tertio a religione, vtitur probationibus per paradigma, obiicienda diluit.

(2) Signate quidem. Nam amor & odium sunt principes omnium affectuum & operum. Amorem in vniuersum cum dicimus, intelligimus desiderium eius, quod aut bonum est: aut bonum quamquam non est, nihilominus apparet. Quapropter ex diuersitate rerum quas appetimus, diuersi amores enascuntur. Quamquam *Origenes* vnum dumtaxat amorem visus est in Canticorum commentariis ponere, qui ex re videlicet amata naturam sumat & nomen. Ita enim ille, diuo *Hieronymo* interprete, vnus de animæ motibus amor est, quo bene vtimur ad amandum, si sapientiam amemus & veritatem: quando vero amor noster in peiora conuertitur, amamus carnem & sanguinem. De amore plura in Symposio *Plato.*

(3) *Pietas est virtus*, inquit *Cicero*, *per quam Diis immortalibus, sanguine coniunctis, & patria beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Lactantius* noster libro tertio, breuiter nihil aliud esse pietatem, quam iustitiam definit. Idem libro quinto, *Pietas*, ait, *nihil aliud est, quam Dei notio ac religiosus cultus*, sicut Trismegisthus verissime definiuit. *Eusebius* lib. Præparationis euangelicæ octauo ex Iosephi sententia scribit, pietatem non esse virtutis partem, sed virtutes omnes alias pietatis esse partes. Alicubi legimus, omnia in gloriam Dei, & commodum proximi tam facere, quam pati, summam in Deum, & homines esse pietatem. Porro quod ad hunc facit locum, & superius a nobis, si bene memini, relatum est; qui exequias pompamque mortuis debitam impertiuntur, maxime pii habentur. Theseus pietatis præconium meruit, quod Creontem Thebanum Regem Argiuis sepulturam denegantem trucidauit: quam breuiter historiam *Sidonius Apollinaris* ita loquens innuit: *Prohibentem busta Creontem Atticus Ægides rupit Marathonide quercu.* Fusius *Papinius.*

(4) Iuxta veterum superstitionem, qui arbitrabantur exutas a corpore animas ante exoluta iusta non concedere in Elysium.

(5) Neque vanam certe.

(6) Quo tegitur, *Lucano* autore, qui non habet vrnam.

(7) Sepulchrum, tumbam. Proprie tamen est vas aquarium notum.

(8) Mortuorum corpora pro regionum consuetudine aut cremabantur, aut humabantur, vt apud *Plinium* legimus. Prior tamen fuit sepeliendi cadauera consuetudo, quam crematio secuta est: quod testatur *Lucretius* ad finem operis sui. Ordo autem cremandi cadauera hic obseruabatur ab ethnicis, quem Poeta inferius promiscue refert. Pyram struebant, ante quam cupressi statuebantur: caussa est, quod hæc arbor cæsa non repullulat. Hæc, si funus militari viro fiebat, fulgentibus decorabatur armis: dein aqua calida afferebatur, qua corpus lauabatur: postea vngebatur, tunc exorto gemitu, eius membra puluinari reponebantur: insuper purpurea stragula coniiciebantur. Pars astantium capulum subibant, & auersi subiiciebant faces. Congerebantur mox thura, & odoramenta, vasa plena oleo in ignem mittebantur, tanquam sacrificaretur inferis. Cum igne in cinerem cadauer redactum esset, flammaque quieuerat, cineres vino lauabantur: sacerdos ossa colligebat, & in ossuarium, hoc est, repositorium ossium referebat. Idem funeris socios aqua pura purgabat ramusculo oleagino prompta, dicebatque, *Ilicet*, hoc est, *ire licet.* Itidem *vale* dicebatur post tumuli peracta solennia.

(9)Tan-

(9) Tanta est hominibus insita sepulchri cura. Etiamsi *Maro* dicat, iacturam sepulchri esse facilem. *Sepulchrum* ait *Seruius*, quasi *seorsum a pulchro*. *Donatus*, quod sine re pulchra sit. Appellatione autem eius omnis sepulturæ locus continetur.

Non tecum vt quondam pugnauit Iazigis ardor,
(1)Pannonicamque acri turbauit Marte(1)Vianam,
(2)Non, inquam, monstra, aut(3) sæua de tigride nati,
Non Lapythum turba(4), & diuulsas Morychus alnos
Miratus torquere Pholum, & cratere minantem(5),
Sed Boiis creti, (6)Cæsar, qui cis vada Rheni
Hercyniæ in medio posuere cubilia siluæ.
Gens armis, atauisque potens, vnde est genus alto
Principio exortum, quod nunc gemit ægra Casurgis(7).
Atque vtinam imbelles(8)forsan fera classica Martis
Fugissent pauidi præformidanda mariti.
Sæuire vlterius defuncta in corpora tantum
Dedecet Imperium, tristes mors obruat æstus
Irarum, deturque æterna exanguibus vrna.

(1) Austriacam *Viennam*. Est enim superioris Pannoniæ metropolis clarissima, cuius laudes *Silius* non tacuit.

(2) De monstris & caussis eorum lege nostrum *Albertum* in lib. de Animalibus, & *Augustinum* lib. Ciuitatis Dei decimo sexto. Quæ præter naturam fiunt, *monstra* dicuntur. vt pedibus ingrediens anguis, aut cum quatuor alis volucris, aut cum bruti capite natus infans, vel si iecur in coquendo distabuit. A *monendo* factum nomen, vt *Ælio Stiloni* placet, quasi *monestrum*, quod monstret futurum, & moneat Deorum voluntatem. Consentit *Asinius Capito*, *Pompeius*que. Cur autem monstra non viuant, caussam refert *Alexander Aphrod.* in Problematis.

(3) Specie adagiali profertur.

(4) Originem horum superius prosecuti sumus.

(5) Allusum ad cadum vini præstantissimi, quod Herculi hospiti Pholus deprompsit, vt diximus.

(6) A Boiis Boiemos deriuatos dicit, vt superius quoque, & nos autorem indicauimus.

(7) Mæsta Praga.

(8) Scilicet fuissent. Laudat suos a fortitudine, & latenter captat beneuolentiam à Cæsare. Nam lætis auribus audimus, cum dicimur fortes vicisse.

Finierat, cui contra orsus sic talia Cæsar,
Permotus lachrymis, Neque (ait) solamine tempus
Hoc eget, occubuere viri, quæ gloria maior
Supremam egregiis vitam quam claudere factis?
Quos potui iuui, post belli incendia cunctis
Ad patriam remeare datum(1), miserescimus vltro.
Iam vestrum, quos nunc tanta est si cura cremandi,
Corporaque in tumulis componere adusta supremis,
Ite pium genus(2), atque animas dissoluite curis(3)
Extremo affatu(4), & lachrymis decorate sepultos.

(1) Hoc est, concessum a me. Mira fuit Cæsaris & clementia & liberalitas. Omnes enim, quicunque ex ea pugna superstites fuerunt, incolumes, elargito etiam viatico, abire permisit.

(2) Vel ad sexus naturam referri potest: vel ad officium præsens, quod magis placet. Ostendimus enim paulo ante, maxime pios eos habitos, qui mortuorum sepulturam curarent.

(3) Hoc respicit, quod dixerat supra, more priscorum, *His animas exoluere terris Errant quæ circum littus*, &c.

(4) Scilicet *vale*, vt notum est, & iam declarauimus.

Dixerat. Illa oculos tollens ad sidera, ita inquit:
Iuppiter omnipotens(1), Regum cui summa potestas,
Et tu quem intueor lustrans opera omnia Phœbe,
(Namque, vt es, antiqui credebant(2)te quoque numen)
Audite hæc fantem, tanto pro munere grates
Reddite vos: neque enim exiguam de Cæsare clemens
Poscit opem officium, paruoque rependier est fas.
Dii dent magna tibi, (3)Cetiumque vehare per altum
Victor, & (4)Euganeo frænantia vincula(4)ponto

Conicias, votisque Deus post fata vocere.
Sic ait, inde omnes redeunt responsa ferentes.

(1) Quoniam, vt dixi alias, Reges sub Ioue nasci creduntur.

(2) *Plinius* vbi de sole loquitur, videtur ambigere, vtrum aliud sit numen, alius Deus præter Solem. In ortu multæ non solum gentes adorant, sed etiam, vt idem tradit, Elephantes flectentes sese orientem salutant. Hunc etiam Æthiopes colebant, cui mensam omnibus eduliorum generibus refertam ponebant. Mane cum nihil inuenirent, Solis numen iis cibariis vesci arbitrabantur. Locus *Heliotrapeza* est appellatus, hoc est, *mensa Solis*: ad quam peruenisse Apollonium, tradit diuus *Hieronymus* in prologo veteris Instrumenti: quod apud *Philostratum*, qui Apollonii vitam scripsit, ipse adhuc non comperi. Meminit huius mensæ Poeta infra, & nos ibi latius dictabimus. Sed & ad finem tertii *Mela*. De qua sumptum Adagium, de sumptuoso ac lautissimo conuiuio, quod explicat *Erasmus* in Chiliadibus.

(3) Montem, qui nauigantibus Viennam ad sinistram Danubii ripam, magno longoque dorso occurrit, patria lingua *Kalenberg*, hoc est, *Caluus mons* dicitur. Fabella cuiusdam ridiculi olim illic parochi, celebris, & Baccho famosus.

(4) *Adriatico*, hoc est, *Veneto*, ab *Euganeis* populis, vnde Veneti habuisse originem dicuntur, autore *Liuio*, in principio primi ab Vrbe condit. *Cato* in Originibus scribit, Venetis cunctis primam originem Phaetonteam esse, quæ Græcis, inquit, occasionem mentiendi dedit de Phaetonte & Eridano. Posterius mixta iis nobilis stirps Troiana, a quibus Patauium suo conditore inclitum. Idem fere scribit *C. Sempronius* de Italiæ diuisione. *Seruii* opinio reiecta est, quam refert super hoc versu primi Æneid. *Illyricos penetrare sinus*. Copiosius *Sabellicus*.

Iam Sol hesperia vultum detexerat vnda;
Lustrabatque polum, & tenebras demiserat orco.
Tunc subito cunctæ exanimes, vt adire potestas
Concessa est, per plana ruunt, montesque per altos,
Fœta vbi sunt loca cæde virum, miserabile, quæque
Ad certamen eunt lachrymarum, fletibus aura
Rumpitur, & siluæ mæsto languore reclamant.
Vt nemus horrificum, & lucos subiere cruentos,
Tristia (1)*Phœbeas crescunt lamenta per* (1)*vmbras.*
(2)*Qualia ad incerti lugentia flumina Nili*
Frugiferum (3)*quærens* (4)*Mareotica Coptos Osirim*(3)
Fundit, & ærisono querulum quatit aera sistro,
Funera prociduæ spectant(5), *truncosque per artus,*
Dissectasque ibant gentes, tabemque, cruoremque
Hæ mundant lachrymis, hæ per præcordia lapsum
Pilum adimunt, vulnusque lauant in flumine, & vngunt.
Luctus vbique ingens, liuentiaque ora cruentant
Vnguibus insanæ matres: sic prima reperti
Conquesta Ocypetis non debita funera nati:
Heu vitæ pars magna meæ, tu ne ille Phileuros
Quem super ipsa cubo? sunt hæ tua lumina, quæ nunc
Componit miseranda parens? quo vulnus hiatu
Panditur? en meritum quod canescentibus annis
Expecto, en fili miseræ solatia matris.
Quid queror infelix? tantum ne interritus hostis
Perpetrare nefas ausus? quo perfidus ille
Hinc abiit? redeat, meque is quoque trudat ad vmbras.
Sed quid ego? o nimium, nimiumque oblite parentis,
Iam salue, atque vale, dixit: flammisque peremptum
Imposuit bustum exequialibus, ipsaque velox,
(Proh pietas & amor) comitem se funeris atri
Coniecit flammæ, fatumque sub ignibus hausit,
Et misera in cineres euanuit vsta supremos.

(1) Quoniam, vt dixi, Phœbi mons erat, vbi certatum fuit.

(2) Id est, *adhuc non reperti*. Et referas ad ortum, quem antiqui incertum prodidere. De quo pluribus lib. octauo Poeta, & ibidem nos quoque haud relatu indigna adnotauimus: quibus adde id quod *Albertus* in lib. Meteororum secundo scribit, videlicet, quod Nilus decurrit sub monte, qui vocatur *Gyris*: non tamen oritur in ipso: quia, sicut dicitur

dicitur

dicitur in Cosmographia, in exordio suo Nilus de secretioribus prodit. Dixit autem *Ingentia flumina*, propter sacra Osiridi ab vxore constituta, in quibus sacerdotes Isidis, vt *Lactantius* retulit, deglabrato, hoc est, raso corpore solebant pectora tundere, & lamentari, ad exemplum Isidis, quæ Osirim quæreret, a Typhone fratre & Titanis interfectum, & viginti sex partibus perfractum. Inde apud Lucanum, *Nunquam satis quæsitus Osiris.*

(3) Papinius, *Seu te roseum Titana vocari Gentis Achemeniæ ritu, seu præstat Osirim Frugiferum, seu Persei sub rupibus antri Indignata sequi torquentem cornua Mithram.* Siquidem Osiris, vt *Diodorus* autor est, apud Ægyptios, vt & alibi retulisse me puto, Sol est existimatus, qui & Titan & Mithra. A quibus & Luna sub nomine Isidis adorata est, inuentrixque habita tritici & olei, quæ prius ferunt inculta inter alias herbas delituisse. Osiris autem aratri ferebatur inuentor, eumque in Georg. probat *Seruius* a *Marone* subindicatum hoc hemistichio, *Vncique puer monstrator aratri.* Et *Martianus* quoque idipsum videtur voluisse, quod clarius aliquanto explicauit etiam septima primi *Tibullus*. *Primus aratra manu solerti fecit Osiris, Et teneram ferro sollicitauit humum, Primus inexpertæ commisit semina terræ, Pomaque non notis legit ab arboribus. Hic docuit teneram palis adiungere vitem, Hic viridem dura cædere falce comam,* &c. Scribit Atheniensis *Athenagoras* Christianus Philosophus, acceptum Osirim pro ipsa frumenti semente: & *Eustathius* in Dionysium poetam, refert Tauros populos ab animali quadrupede tauro cognominatos: propterea, quod ibi iunctis bobus Osiris terram arauerit. Habes igitur nunc cur poetis *Frugifer* dicitur. *Fruges* autem commune nomen est omnium, quæ terra gignit, quæque in alimoniam verti possunt, vt iuris ciuilis autor *Iulianus* interpretatur: eorum damnata sententia, qui cuncta quibus homo vescitur, ita vocari putabant. Nam carnes, aut aues, aut feras, aut denique poma fruges haud recte dici. Sed in pomis Iuliano consensus eruditorum non accedit. Nam *Plinius* indicem dedit de arboribus frugiferis. *Pomum* vero, vt obiter id referam, generale quoque nomen est omnium fructuum, qui ex arboribus esui apti proueniunt. Dictum *Varroni*, quasi *potamum*, quod in eius insitione *potu*, id est aquatione indiget.

(4) Id est, *Ægyptia*. Est enim *Mareotes* lacus, qui & *Arateotes* dicitur, prope Alexandriam, quæ in Ægypto condita est. *Coptos* ciuitas Ægypti, cuius meminit *Plinius* libro sexto, vbi totum cursum ab Ægypto in Indiam exponit: item *Solinus* in Indico itinerario. *Strabo* quoque & *Papinius* in Syluis. Apud hanc proditum est, hirundines aggeres ædificare.

(5) Hoc est, *mutilos*. *Truncus* ramus arboris aliquando dicitur: aliquando corpus amputatum a capite, vt apud *Maronem* in secundo, *iacet ingens littore truncus, Auulsumque humeris caput, & sine nomine corpus. Truncum* demum vocamus omne, quod est mutilum, vt in hoc loco.

Imbelles sileant Indi, nec Thracia iactet
Vxores, quæ se quondam (si credimus) vna
Coniugis extremo (2) morientis in igne cremabant.

(1) In quas partes Indiæ politia distributa fuerit, multis tradunt *Diodorus Siculus* tertio Bibliothecæ, nam non pauculi illi, qui circumferuntur, sunt omnes *Diodori* libri: quadraginta enim scripsit, vt ipse præfatus est, volumina, perpetuæ historiæ, & operi ipsi Bibliothecæ nomen esse voluit, & *Strabo* lib. quinto decimo. *Arrianus* miratur vnde didicerit Megasthenes, Indicas gentes centum ac viginti duas esse. *Plinius* & *Solinus* inter Indorum exercitia & mores referunt. Multæ vxores in eiusdem viri coeunt matrimonium: & cum maritus decesserit, apud grauissimos iudices suam quæque de meritis agunt caussam: & quæ officiosior ceteris sententia vicerit iudicantium, hoc palmæ refert præmium, vt arbitratu suo ascendat rogum coniugis, & supremis eius semetipsam det inferias: ceteræ nota viuunt. Caussam huius non tamen satis probabilem tradit *Strabo* libro iam citato. *Propertius* huius legis libro tertio meminit, *Cicero* in Tusc. Quæstionibus, *Val. Maximus* in principio secundi, *Eusebius* sexto Præparationis, & diuus *Hieronymus* primo aduersus Iouinianum. *Propertii* versus recitat *Camers* in Enarrationibus Solinianis. De Thressis autem feminis in secundo *Mela*. *Ne feminis quidem*, inquit, *segnis est animus super mortuorum virorum corpora interfici, simulque sepeliri votum eximium habent*, &c. Item *Solinus* cap. decimo quinto de eisdem sic ait, *Quæ feminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt coniugum rogos: & quod maxime insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt.* *Herodotus* hunc morem describens, *Singuli*, inquit, *vxores habent: quorum vbi quis decessit, disceptatio magna fit inter vxores, acri amicorum circa hanc rem studio, quænam dilecta fuerit a marito præcipue. Quæ talis iudicata est, & hunc honorem adepta, ea a viris ac mulieribus exornata, ad tumulum a suo propinquissimo mactatur, vnaque cum viro humatur: ceteris vxoribus id sibi pro ingenti calamitate ducentibus.* Nunc tam tepidus vxorum erga maritos amor, vt si permutatio detur, *Morte viri, cupiant animam seruare catella.*

(2) Pro *mortui*.

Parte

Parte alia ſtridens furiata mente vagatur
Euulſis Melitæa comis, & pectora tundens,
DilectumRhodomanta vocat, quem in puluere merſum
Vt vidit, fugere oculi, lachrymaſque repreſſit(1)
Ipſe dolor, clauſaque diu cum voce remanſit:
Sic tandem exanimis rupto ſermone profatur:
Siccine te video coniunx? me ſiccine ſolam
Liquiſti tædæ, thalamique oblite iugalis?
Quis te pugnandi furor, aut quæ iurgia tanti
Eripuere mihi? quid habes? certe aſpera votis
Inuidit fortuna meis; nunc ceſpite viuo(2)
Nudus in externa, miſerum(3)*, tumulabere terra.*
Dicebam, quid bella petis? quid in arma, doloſque
Progrederis Martis? (4)*dextramque Erneſtida tentas?*
Diues habes regnum, cur ſceptra aliena laceſſis,
Armigerumque genus? (5)*proh mens præſaga malorum*
Spreuiſti, at ſaltem(6) *ſors me tecum vna tuliſſet,*
Me miſeram, haud tantum coniunx tua fata dolerem,
Nunc quid agam infelix? viuamne? an manibus atris
Inſerar? atque vno miſeranda cremabor in igne?
O thalami fax læta mei, quid demoror vmbras
Amplius errantes, funeſta hæc littora circum?
Dixit, & ingentes lignorum extruxit aceruos,
Impoſuitque virum ſuper, exequiaſque peregit,
Multa querens, maneſque imos, & numina olympi
Inuocat ad funus, ſupremaque munera buſti.
Quæque ſuum molitur opus, ſecat illa bipenni(7)
(8)*Annoſam fagum, &*(9)*gaudentem morte cupreſſum.*
(10)*Et vos o tiliæ, & tu* (11)*Berecynthia pinus,*
Et montana abies flammas iuuiſtis, & ipſæ
(12)*Triſte miniſterium; nemus alto a culmine cæſum*
Corruit, & ſtrepitu ſiluarum antrum omne remugit.
Stabant erecti tumuli, denſæque per auras
Vndabant flammæ, fumuſque ad nubila teter
Voluitur, atque altos operit caligine montes.

(1) Pro *retrudit*, repone, *repreſſit*, vt habet emendatior liber. Id autem quod dicit, ex vehementia affectus ſupra vires aſcendentis ſtuporis proximi accidit, vt Phyſici docent.

(2) Ideo dicit, *viuo*, quia ſuperius quoque dixerat, *Nullo proſciſſa eſt vomere tellus.* Ceſpes dicitur terra cum propria herba auulſa, vt ſcribit *Seruius* in expoſitione Maroniani illius carminis, *Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen.*

(3) Interiectiua particula eſt, vt illud Maronis, *Nauibus, infandum, amiſſis vnius ob iram.*

(4) Id eſt, *Maximiliani*, ab auo *Erneſto* ſumpto patronymico. Hic *Erneſtus* ex vxore *Alexii* potentiſſimi Maſouiæ Ducis filia, genuit *Fridericum* Auguſtum: qui *Maximilianum.*

(5) Per interiectionem poſita ſunt. *Proh* enim aliquando ſic ponitur. Maro, *Proh ſi remeaſſet ad vrbem.*

(6) Hoc eſt, fatalis neceſſitas. Interdum pro fortuna ac facultate domeſtica. *Horatius* ad Ariſtium, *Lætus ſorte tua viuas ſapienter Ariſti*, & item, *Cui placet alterius ſua nimirum eſt odio ſors.* Et interdum ſumma, cui aliquid extrinſecus acquiritur, ſors dicitur. *Plinius* in præfatione, *Obnoxii profecto animi, & infelicis ingenii eſt, deprehendi in furto malle, quam mutuum reddere: cum præſertim ſors fiat ex vſura.*

(7) Quid ſit bipennis, & vnde compoſitum, docet *Quintilianus* libro primo. *Politianus* adiectiue protulit in Ruſtico, *Et quercum annoſam ferro obturbare bipenni.*

(8) Quia in multos durat annos.

(9) Inde *feralis* dicta, vt ſupra ſatis iam expoſitum fuit.

(10) Lege *Maronis* interpretes ſuper illo verſu ſecundi Georgicor. *Nec tiliæ leues.*

(11) Id eſt, *Cibeleia*, iuxta illud de pinu, *Poma ſumus Cybeles.* *Berecynthia* a monte *Berecyntho* in Phrygia, in qua ſub nomine *Veſtæ*, & *deæ Phrygiæ magnæ* colebatur. Pinus Cybele cur dicata, refert *Ouidius*, vt alibi indicauimus.

(12) Nempe triſte ſepeliendi officium.

Parte alia exanimem lugens pia Doris Agartem,
Congeſtæ imponit(1) *ſiluæ: Paſithea reuulſis*

Abſter-

Abstergit Pallantha comis: tu membra Boopi
Vestigas Lydæ, crebri quam triste per auram
Respondent gemitus, repetitaque murmura vocum.
Collidunt valles. & rupe gemiscit Apollo(2),
(3)*Lunaque, & aereis reclamat ab Alpibus horror.*
Non secus Argia(4) *mæstis cum venit ab Argis*
Coniugis ad funus, (5) *cui se comes vna sepulchri*
Præstitit Antigone(5), *nec tot languoribus ægra*
(6)*Euadne conquesta virum, cum Martis iniqui*
(7)*Oedipodinios acuit violentia fratres:*

(1) Pyræ, rogo, totum pro parte.

(2) Id est, *nemus*, mons Apollinis.

(3) Silua Lunæ.

(4) Vxor *Polynicis*, cuius lamentationem super cadauere mariti multis verbis *Statius* libro Thebaidos vltimo prosequitur.

(5) Hæc dum Polynicem fratrem defunctum furtim noctu sepelire molitur, adiuuante Argia, fuit deprehensa a custodibus Creontis: qui edicto vetuerat, cadauera Græcorum sepeliri, & pœnam mortem addiderat præuaricatori, vnde ait ipse apud Statium, *aut nece facta luet.* Iussu itaque Creontis iugulatur Antigone.

(6) Vxor fuit Capanei, & Martis filia credita, hæc, vt apud eundem *Statium* legimus, se in rogum mariti proiecit. Quod & *Ouidius* testatur hoc carmine, *Accipe me Capanen, cineres miscebimus inquit.*

(7) *Eteoclem*, & *Polynicem*: quorum bellum scripsit *Ponticus*, scripsit & *Statius*. Id gestum est tanto odio, vt semet mutuis vulneribus confoderint, & alter super alterum moribundus corruerit: quorum impias & truces animas ita execratur *Statius* in vndecimo, *Ite truces animæ, funestaque tartara letho Polluite, & cunctas erebi consumite pœnas.*

Vt pia priscorum complerunt funera ritu(1),
Collectus cinis est, & adhuc feruente fauilla
Contumulatur humi: saxisque sepulchra notantur
Inscriptis, ne forte rudi sulcaret aratro,
Aut scrobibus ductis, confunderet incola manes(2).
Iam nox sidereum fuscis inuoluerat alis
Atra diem, rursusque polo splendebat Eoo
Clara dies, Titanque bona face candidus ibat
Littore ab Oceani, cum sic Melithæa profatur;
Maxima pars acta est, requiemque, locumque priorum
Vmbris reddidimus, materque amplectitur illas,
(3)*Communisque parens,*(4)*cunctis via panditur æqua*
Exitii, finisque sui, mors omnibus vna est.
Quid querimur? sedate animos, pietatis honore
Laudandæ remeamus, ait, reddantur in vrbe
Manibus(5) *inferiæ,* (6)*& primum nigrantia auerni*
Lustratæ bissena(7) *boum mactabimus aræ,*
Tunc (7)*iuga nec sacris Orci Regina*(8) *vacabit.*
Dixerat: assensere omnes, clausisque sepulchris
Concilio abscedunt mæsto, patriamque reuisunt.

(1) Quem paulo ante recitauimus.

(2) Id est *cineres*, vnde etiam vmbris pœna inferri posset, cum carerent sepultura. Credebant enim errare, nec quietem habere. Lucanus, *vmbraque erraret Crassus inulta.* Secundum hoc & illud supra dixit, *Animasque exoluere terris Errant quæ circum littus, poscuntque quietem.*

(3) *Ouidius, Lucretius* in secundo, vbi de tellure loquitur, subdit, *Et nostri genitrix hæc dicta est corporis vna.* Item, *magna parens terra est, lapides in corpore terræ Ossa reor dici.* Audi & *Plinium*, cuius sententiam Poeta breuiter expressit. *Sequitur terra,* inquit, *cui vni rerum natura partium eximia propter merita cognomen indidimus maternæ venerationis. Sic hominum illa, vt cælum Dei, quæ nos nascentes excipit, natos alit, semelque editos sustinet semper, nouissime complexa gremio, iam a reliqua natura abdicatos, tum maxime, vt mater operiens, nullo magis sacramento, quam quo nos sacros facit: etiam monimenta ac titulos gerens, nomenque prorogans nostrum, & memoriam extendens contra breuitatem æui: cuius numen vltimum iam nullis imprecamur irati graue, tanquam nesciamus hanc esse solam, quæ nunquam irascatur homini.* Porro quod *Plinius* velit his verbis, *nullo magis sacramento, quam quo nos sacros facit,* superius expositum est. Ob hæc, tum plurima alia beneficia tellurem Deam esse, pro deaque coli oportere, statuit vana gentilitas. Lege *Plinium* in secundo, *Senecam* tertio Naturalium Quæstionum, diuum *Ambrosium* ter-

um tertio Hexameron, *Lucretium* lib. supra citato.

(4) Hoc enim habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. autor *Seneca*. &, vt ait Propertius, *Lydus Dulychio nil distat Crœsus ab Iro, Consule cum Mario capte Iugurtha sedes.* Brachamanæ philosophi mortem vitam putandam esse aiunt, & quasi quendam inuidum hominum conceptum: mortem vero natiuitatem ad veram illam & felicem vitam iis, qui recte philosophati sunt. Idcirco eos multa exercitatione vti ad mortis præparationem, nihilque eorum, quæ hominibus accidere dicuntur, bonum esse, vel malum. Hæc & plura *Strabo* libro Geographiæ decimo quinto. Ne mireris ergo, si regius Propheta, mortis furorem mire extenuans, leuibus verbis, dum ait, *Ego dormiui, & somnum cepi, & exsurrexi, curet nobis mortem reddere amabilissimam, nedum contemptissimam,* vt in qua, sicut in dulci quiete somni nobis indubitata, & melior exsurrectio, & vigilia promittatur. Quis enim non est certissimus de expergefactione, seu euigilatione, qui dulci somno quiescit & non moritur? At hic dicit, se non mortuum, sed dormiuisse: ideo euigilasse. Atque sicut somnus vtilis & necessarius est, ad meliorem virium instaurationem, vt *Ambrosius* in hymno, *Artus fessos, vt somnus eleuet*, & *Prudentius*: Ita mors vtilis, & nunc instituta ad meliorem vitam parandam. Itaque in morte, vt, Sanctorum quidam admonet, non tam ipsa mors, quam certissima vita, & resurrectio consideranda est his qui sunt in Christo, vt stet illud *Ioannis* Euangelistæ, cap. octauo, *Qui sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum*: Quomodo non videbit? nonne non sentiet? non morietur? Non vtique, sed videbit solummodo somnum, & intentus oculis fidei, in resurrectionem per mortem ita labetur, vt ne videat quidem mortem. hoc autem, vt idem docet, præstat fides variis passionibus exercitata, vt scilicet mors pro somno pacis acceptetur, iuxta Psalmographum, *In pace simul requiescam, & dormiam*: Incredulis dira & dura vexatio, in qua ceu pessima, nempe, pauore, horrore, turbatione confusissima, non est quiescere & dormire. Sed iuxta eundem Psalmographum, *Virum iniustum mala capient in interitu*, & iterum, *Mors peccatorum pessima.*

(5) *Sacrificia*, quæ inferis soluuntur. Maro, *Viuentes rapit inferias quos immolet vmbris.* De Inferis secundum gentiles plura *Macrobius* in primum Somnii Scipionis. Varios autem sacrificandi ritus passim poetarum interpretes explicant. Verum si scire cupis, quo sacrificio defunctorum nostrorum animæ prosequendæ sint, scito præcipuum esse, & omnium gratissimum Deo, orationem, tum in proximum charitatis officia, quæ beatus *Damascenus* singulari sermone prosecutus est, ab *OEcolampadio*, quem impii prosequuntur, vel Dei potius filium, nempe veritatem, Romanis donatus auribus.

(6) Scilicet, cum in patria erimus.

(7) Id est *duodena*, vt ita dicam, *boum paria*, nam *iugum* pro *binis simul iunctis* etiam accipitur. Legimus enim, *iugum palumbarum, iugum turturum* dici, id est, binas palumbas, binas turtures: & a *iugo boum* deducitur, cui bini alligantur.

(8) *Hecate, Proserpina*: quæ etiam *Iuno* appellatur. *Lactantius* ait, Pythagoram duo hemisphæria statuisse, e quibus superum Ioui, inferum Diti, atque Proserpinæ tribuit. De quo *Claudianus* in principio Raptus. *Papinius*, Iouem profundum Plutonem, profundam Cererem Proserpinam dixit, quam *Maro*, infernam Iunonem.

(1) Interea quærens bellis imponere finem
Iuppiter, atque alio moliri fœdere mundum,
Arcadium alloquitur natum, dein talia mandat;
I nate, & cælo sumptis delabere pennis,
Pergeque in Arctoam sedem, regnumque potentis
Austriadæ, prohibeque, domum victricia nondum
Signa vehat: sunt curæ aliæ, superestque laborum
Finis, & ipse adero, nec Cæsar proroget vltra
Diuorum auspicium, mecum Copstenia bello
Mœnia deuincet, summam hanc effare: siletque
Iuppiter his dictis. mox se Cyllenius alis
(2) Flectit ad Æthiopum sedes, gentemque beatam
(Celsa Iouis quoniam tunc regia stabat ad Austrum)
Perseumque polum (3) tangentem vertice Atlanta
Nubifero inuisit, dilectaque regna Deorum (4).

(1) Iupiter in proposito manet, vt tandem bello Norico finis imponatur, sed qui fidem ac iusiurandum, quod frangere Dii ipsi timent, ruperunt, vult vt puniantur. Hinc sumpta occasione describit obsidionem & expugnationem oppidi *Kuffstein*.

(2) Caussam ipse parenthesi inclusit. Videtur autem mihi mores Regum notare, ac magnorum Principum, qui propter varias regiones, vno in loco esse semper non possunt.

(3) Per quem volauit Perseus, rediens cum capite Medusæ.

(4) Æthiopes in multarum gentium nomina

mina diuiduntur. Ceterum quæ hic scribit, de *Macrobiis* intelliguntur, qui sunt vltra Meroen super exortum solis, latine *longæui* dicuntur. Dimidio enim eorum potentior quam nostra vita est. Hi *Macrobii* iustitiam colunt, amant æquitatem, plurimum valent robore, præcipua decori pulchritudine, ornantur ære. Auro vincula faciunt noxiorum. Locus apud eos est *Heliutrapeza*, opiparis epulis semper refertus, quibus indiscrete omnes vescuntur. Nam & diuinitus eas augeri ferunt. Hæc ex *Solino*. Cetera multis verbis prosequitur *Herodotus* in Thalia: cuius de *Solis mensa* verba adscribam. *Solis*, inquit, *mensa talis esse memoratur. Est in suburbano pratum omnium quadrupedum assa referium carne quam per noctem singuli ciuium magistratus properant ponere. Ad eamque vbi illuxit, cuilibet epulatum licet accedere. Hæc ipsa terra reddi assidue, indigenæ aiunt. Et mensa quidem, quæ* Solis vocatur, *talis esse fertur.*

Nam fama est illas aliquando inuisere terras
Cælicolas, Solisque epulo discumbere magnum
Sæpe Iouem, amotisque illuc descendere curis.
Nulla etenim gens est felicior, (1)*inuida plorat*
Conculcata fames auri, (2)*fraudesque dolusque*
Nullus ibi, (3)*nulla ambitio, nec* (4) *tristis honorum* (5)
Cura, nec (6)*aurati diues fortuna* (6)*sepulchri,*
(7)*Nulla superstitio, Diuos tantum igne per aras*
Fragranteis, & thure colunt, (8)*spectatur vbique*
Relligiosa fides Superum, qua Iuppiter æquus
Dicitur Æthiopum castis discumbere mensis.

(1) Esset vtinam Christianorum mos hodie: esset profecto, si episcopi, non desisterent cum *Chrysostomo* aduersus pecuniarum studium clamare. Eæ namque sunt omnium malorum caussæ. Quo vitio, vt careant, maxime refert pastores, qui non modo (si auari sint) exemplo, sed & autoritate: deinde, quod extremum est malorum, verbo nocent subiectis, dum aliud nec docent, nec doceri sinunt, nisi quod quæsitum vel auget, vel seruat, Quanto quis enim maiori dignitate fungitur, tanto vita & moribus sanctioribus præditus esse debet, huius ratio euidens: quod tunc obseruantior æqui fit populus, nec ferre vetat, quum viderit ipsum autorem parere sibi, *componitur orbis Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent, quam vita regentis. Mobile mutatur semper cum Principe vulgus.*

(2) Quod equidem non miror. Nam vt *Ouidius* canit, de opibus scilicet, & auro & argento, *ortum Omne nefas: fugere pudor, verumque fidesque, In quorum subiere locum fraudesque, dolique, Insidiæque, & vis, & amor sceleratus habendi.* Tolle caussam, certe & effectum tulisti, caussa autem & radix auaritiæ est diffidentia, seu fœda incredulitas, quod in Domino non confidimus. Fœdissimum sane incredulitatis genus est, non tantum Deo confidere, quod corpus alere possit, & velit, qui volucres cæli pascit, fœnum agri vestit. Igitur cum DEVS præceperit præcepto primo, vt non habeatur alienus Deus, hoc est, vt in nihil aliud confidatur, ipseque solus in omni necessitate inuocetur: patet, auaritiam esse idolorum seruitutem: quæ facit, vt Dominum non inuocent, nec ei credant: credant autem & inuocent potius aurum.

(3) Immoderata bonorum & laudis cupiditas. Et *licet ipsa vitium sit ambitio, frequenter tamen caussa virtutum est*, vt ait *Quintilianus.*

(4) Ab effectu. Medici præcipiunt curas graues esse tollendas ac fugiendas, hilariterque viuendum iis, qui senium & intempestiuam canitiem arcere volunt, ac diu viuere.

(5) Dignitatis, splendoris, magistratus, vnde Consulatus & Prætura honores dicuntur, & ius honorarium, ius prætoris, & cursus honorum gradus dicitur, cum honor honori succedit.

(6) Fuere enim plurimi huius rei studiosi, & Hebræi præcipue. *Aurati* autem, pro *aurei* posuit, hoc est, pretiosi valde, quo vocabulo & *Catullus* vsus est.

(7) Nomen commune, vanumque significat & damnatum religionis excessum, in multaque scinditur: qua de re pluribus *Picus* Iunior in quarto de rerum prænotione. Breuiter nos, sicut decet Christianos, oportet hoc scire, quod sine fidei pietate omnia sunt superstitiosa & damnabilia, adeo, vt nec Christus, nec Deus ipse vlli sit salutaris, nisi per fidem habeatur.

(8) Verissime hoc dicit, si ad nostram retuleris legem, nempe Euangelicam, siquidem fides nostra Deum cogit. Vnde non muto lectionem, etiamsi in emendatiore codice scriptum viderim, *dicitur* pro *cogitur*. Non nego tamen, ad Poetæ sensum satis apertum, melius *dicitur*, legi. Carminum scriptores in religioso, numeris obsecuti liquidam geminant, vt in *relliquiis*. Maro, *Troas Relliquias Danaum*, & alibi, *perque domos & relligiosa Deorum Templa.* Ceterum autore *Nigidio*, qui apud veteres nimis religioni & superstitioni sese alligabat, *religiosus* dicebatur. A nostris in bonam partem nunc *religiosus* sumitur, vtpote qui apprime vacet religioni: de qua & eius origine multa in libris de rerum prænotione disseruit *Picus*. Sed breuissimo compendio, religio, id est Dei cultus aliud nihil est, quam gloria Dei, iuxta illud Rom. 1, *Mutauerunt gloriam incorrupti-*

bilis Dei in similitudinem imaginis hominis. Porro gloria Dei nihil aliud est, quam ei credere, in eum sperare, eum diligere. Quia qui ei credit, veracem eum ducit, ac per hoc veritatem ei tribuit. Qui sperat in eum, potentem & sapientem & bonum arbitratur, vt a quo possit iuuari & saluari: ac per hoc ei potentiam, qua possit: sapientiam, qua nouit: bonitatem, qua velit iuuare, tribuit. Hoc autem est vere Deum esse, vere Deum habere. Tunc mox amor sequitur in eum, sua sponte, sibi placens in tali Deo, ac pretiosissimam opinionem de eo concipiens. Qui autem non credit, mendacem facit: qui non sperat, vel impotentem, vel nescientem, vel nolentem facit, quæ sunt horrenda: tum sequi necesse est contemptum. Ex quo deinde translatu ad creaturam (cum necesse sit humanum cor, credere, sperare, diligere aliquid) fidit vel in diuitias, vel fauorem, vel vires suas, vel alia quæcumque, vel in stultam opinionem, siue de vero, siue de falso prædicatam. Vbi si quando (permittente Deo) senserit solatium, toto corde & amore huc fertur. Et sic potentia, bonitas, & omnia quæ ad gloriam Dei pertinent, ad ignominiam versa sunt, & tributa ei cui non debentur. Hæc quia e triuio non sunt, adscribere libuit.

His satus a Maia (1) veniens Cyllenius oris.
Euolat ad fines Libycos, totamque pererrat
Ægyptum, Memphinque sacram, deinde ostia Nili
Pronus adit magni, & (2) lucentem nocte Canopum,
Nec mora, sublimes alis prouectus ad auras
Transuolat, & Pontum, Cyprumque, Rhodonque relinquens
(3) Hesperios petiit fines, atque vltima regna
Nominis Ausonii (4), qui dum super æthera vectus,
Respicit (5) Oenotramque plagam, moresque genusque,
Vastatasque vrbes, coniuratasque ruinas,
Indoluit, traxitque alto suspiria corde.
Mox Amerinææ (6) valles, collesque Lyæi (7),
Atque Tridenti culta apparent arua bilinguis (8).
(9) Diues & emporium, atque inter laudabilis Alpes
(10) Brixina, quique Atesis spumantis flumina potant,
(11) Mænalioque alti lustrantur numine montes,
(12) Quorum visceribus, speluncisque (13) eruta ab atris
Fertilis increscit variis natura metallis.
Hic domus æterni strepitus, fornacibus ingens
Argentum coquitur, feruentque incudibus æra.

(1) Volatus describitur Mercurii ab Æthiopia Germaniam vsque.

(2) Vel *lucentem* dixit, propter stellam, quæ item *Canopus* dicitur: eaque Ægyptii in nauigatione vtuntur, vt testatur *Plinius*; vel propter vicinitatem Phari insulæ, quæ e regione ostiorum Nili erat: vnde nauigantibus iter accenso in turri lumine ostendedebatur. Sunt qui tradunt, *Canopus* sidus, sortitum nomen a *Canopo* insula: quod primum in ea obseruatum fuerit. Sunt quoque qui per *b*, non per *p*, *Canobum* scribant.

(3) Hispanicos, sunt enim, vt diximus, duæ Hesperiæ, de quibus *Seruius* in primo.

(4) Italici. *Ausoniam* Italiam appellauit. *Auson* Vlyssis & Calypsus filius, vt *Pompeius* refert.

(5) Eadem dicta est *OEnotria*. Vel ab *œno*, id est *vino*, quod optimum in Italia nascitur; vel, vt *Varro* dicit, ab *OEnotro* Rege Sabinorum. Lege *Seruium* primo Æneidos, *OEnotrii coluere viri*. De Italiæ diuersis nominibus habetur duodecimum caput Originum Catonis. Italiæ terminos paucis describit *Appianus* in principio operis sui, *Ptolemaus* cap. primo tertii, & sexta Europæ tabula. Copiose *Strabo* lib. quinto, & sexto, *Plinius* lib. tertio, *Maro*, septimo & decimo, *Cæsar* primo Commentariorum, *Capella* lib. sexto sparsim. Nemo, vt testatur *Camers*, Italus, nemo tam Græcorum, quam Latinorum Italiam intactam reliquit. Qui externi populi Italiam incoluerint, refert *Ouidius* quarto Fastorum lib. Plura *Dionysius Halicarnassens* primo antiquitatum Romanarum. Alludit autem Poeta ad strages Italiæ temporum suorum.

(6) Ab oppido *Amerano*: vnde malim scribere *Ameranea*.

(7) *Tramenum* oppidum significat, vnde in Germaniam maxima vinorum vectura est.

(8) Quia vtramque linguam callent, Italicam scilicet, & Germanicam.

(9) *Bolzanum* intelligit, nos *Botzen*.

(10) Ligurinus *Bryxnoram* scribit.

(11) *Mercurii*, a *Mænalo* monte Arcadiæ.

(12) Ænanam vallem significat, *das Innthall*, vbi ingens omnium generum metallorum vis eruitur.

(13) Quo pacto, & quibus autoribus metalla reperta sunt, enucleat *Lucretius* libro quinto, paulo ante finem, ibi, *Quod superest*

At,

ds, atque aurum, ferrumque repertum est. Autore *Plinio*, omnis solertia in metallicis, est perniciosum flatum euitare. Siquidem paruo temporis ambitu perire constat eos, si ventum a metallis egredientem hauriunt, quod *Lucretius* quoque indicat his versibus, *Denique vbi argenti venas aurique sequuntur Terrai penitus scrutantes abdita ferro Quales expiret Scaptensula subter odores? Quidue mali fit, vt exhalent aurata metalla? Quas hominum reddunt facies, qualeisque colores? Nonne vides, audisve perire in tempore paruo?*

Dumque in diuersas flectit sua lumina terras
Aliger, occiduo fuscis nox atra tenebris
Surgit ab Oceano, curasque animantibus ægris
Arcebat nocturna quies, cum ventus, & aer,
Et mare fluctiuagum, siluæque, feræque silebant.
Nec mora, mobilibus pandens talaria plantis
Labitur, atque Æni tortis Deus appulit vndis.
Hic vrbs exigua est(1), quæ valle recumbit(2) in ima,
Innumerosque regit populos(3), Tyrolumque gubernat:
Iuxta alba fluit Ænus aqua, qui ex Alpibus altis
((4 Cum veris tempus,(5)genitalisque aura (5)Fauoni
Aereasque niues, montanaque frigora soluunt)
Flumine prociduo, vastum defertur in Istrum;
Hæc olim (vt memorant) (6)Duce formidata potenti
Sceptra (6)Sigismundo, donec labentibus annis
Austriadum accessit pars hæc, atque addita regno est.
Ergo pererratis Tyroli Cyllenius oris
Candida ad (7)Ænoos flexit talaria pontes,
Perque altam noctem volitans, vmbrasque silentes,
Cæsaris ingreditur sublata palatia cælo.
Atque his (exacti meditantem prœlia Martis)
Inuadit dictis, magno Ioue missus olympo
Hæc mandata fero: (8)prohibet victricia nondum
Signa vehas, sunt curæ aliæ, superestque laborum
Meta, aderit Diuum genitor, transferue nec vltra
Hoc Iouis auspicium: tecum Copstenia bello
Mœnia deuincet. Sic talia fatus, ad vmbras
Peruolat Arcadiæ, sacrique æstiua Lycæi.
At Cæsar mandata Iouis: bellumque volutans
Indictum Superis, sontemque euertere gentem
Decretum (neque enim totos sopor hauserat artus(9),
Quippe Dei vultus, (10 & verba sonantia norat)
Corripit e strato corpus: namque axe micarat
Aurea lux, Phœbique iubar detexerat orbem:
Concilium vocat heroum, remque ordine pandit.

(1) Scilicet, *Pontis Æni*, teutonice, *Inspruk*.

(2) Iacet.

(3) Hoc dicit, vel propter regiam, quæ in ea est Principis Tyrolensis, vel propter supremam, quæ illic redditur, iustitiæ administrationem pluribus populis, qui subsunt Principi Tyrolensi: cuius reditus opulentum quoduis regnum æquare possunt, vnde, vt in *Staurostichi* enarrationibus dictauimus, ipsum oppidum vel ob hoc principale, vt aiunt, parlamentum famosum est in Germania.

(4) Sole primam partem Arietis ingrediente Ver incipit. *Pollux* ait, *Veris initium est spirante Zephyro*, vnde apud *Claudianum*, Enna, parens Florum, compellans Zephyrum, ait, *Pater o gratissime Veris, Qui mea lasciuo regnas per prata meatu, Semper & assiduus irroras flatibus annum.* Fingitur autem propterea in conuallibus sedere, quoniam flores & herbæ, vt canit *Hesiodus*, eius aura producit, vberiusque illic proueniunt. Hesiodium carmen ita *Catullus* interpretatus est, *Aura parit flores tepidi fœcunda Fauoni.*

(5) De *Fauonio* abunde *Plinius* libro decimo sexto, eum *genitalem mundi spiritum* vocans. Siquidem eo spirante, non solum plantis & satis, sed cunctis animantibus, ac ipsis etiam hominibus Veneris titillatio maior est. Hinc Alcmæon Cupidinem Chloridos & Zephyri filium dixit.

(6) Qui sine liberis decedens, *Maximiliano* opulentam reliquit ditionem: cuius populi prius etiam *Maximiliano* fidem iurarunt, quam *Sigismundus* ipse vita defungeretur: liberalissimus omnium sua ætate Principum, rem publicam priuatæ semper anteposuit, peperit sibi nomen apud posteros immortale Alpium aditu patefacto. Sed & aliis virtutibus claruit, prudentia, iustitia, fortitu-

fortitudine, vt *Rudolfus Agricola* sic de ipso ad *Casparum* testatur, *Viderat ista Sigismundus. quid non videt iste? Inclita cui rerum est gloria, cuique decus. Quo melior terris, quo non est iustior alter, Fortis, & in duris tam ratione potens.*

(7) Ab *Æno*, Ænanus, Ænous, vt ab *Ino*, Inous.

(8) Fidelitas in nuntio.

(9) Hoc est, euacuauerat a sensu: quod fieri solet, somno præsertim nimio. Intellexit hoc Alexander Philippi filius: qui lecto stratus, ænea concha supposita, brachioque extra cubile protento, pilam tenebat argenteam: vt quum neruorum rigorem sopor laxasset, lapsæ pilæ tinnitus somnum abrumperet. Idem secutus exemplum Iulianus Romanorum Princeps, autor *Ammianus*.

(10) Vel quia Mercurius musicis præesse dicitur: vel quia *Homerus* tradit, vocem Deorum voce centum hominum simul clamantium vastiorem esse.

Tunc velut incertæ cum per dispendia siluæ
Ignarus quo tendat iter, non nota viator
Errat, & in dubio mentem versatque, trahitque.
Sic Heroes erant: pars ad mandata Deorum
Declinant animos, fore & hæc suprema putabant
Munia bellorum: parti oratoribus vrbis
Prætentanda fides, &(1)pace augenda sequestra,
Parcendumque viris, quorum defecerat ausu
Phalsgrauidæ *ad partes plebes ignara, videtur.*
Fama etenim Helsatia gereret dum prœlia Cæsar,
Et Martis furor, & belli increbresceret æstus,
Vndique & excitæ ruerent in funera gentes,
Hanc vrbem seruasse modum, neutramque secutam
Fortunam belli, pacem seruasse, fidemque
Iuratam Austriadæ, donec dolus(2)obruit vrbem
Byspeichis, *dedique altam vi compulit arcem.*

(1) Id est, fides augenda interueniente pace scilicet, inter bellum præteritum & futurum: quasi in pace futura sit reponenda fides: tanquam apud illum, qui sequester, id est, medius inter duos, qui illud de quo controuersiam habent, apud illum deposuerunt. Maro, *Bissenos pepigere dies, & pace sequestra,* id est, media. *Per siluas Teucri.* Dicitur autem sequester, vt inquit *Modestinus* Iureconsultus, quod occurrenti & quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

(2) Scilicet, militaris. Maro, *dolus an virtus quis in hoste requirat?* Apud Iureconsultos est dolus & bonus & malus. Vide si placet, quæ scripsi super hoc versu Reuchlinici Hennonis: *Ne forte sensit quid dolo subtraxerim.*

Tempus erat, quo læta feri per pascua tauri
Bella mouent in amore pares, & cornua vibrant,
Cum viret omnis ager, (1)cum se vernantibus ornant
Norica rura comis(1), renouat cum Daulias ales(2)
(3)Infandos questus, & Itym nemus omne reflectit.
Tunc sexcenti equites, duro fidissima bello
Pectora, Byspeichis *iussu, per opaca feruntur*
Noctis, & occulto fluuii se littore condunt.
Ille dolo instructus, vestem simulauit, & arma
Militis Austriadæ, paucisque equitatur ad vrbem.
Vt data libertas aditus, strepit ære canoro
Hylus Hiphyanides, patefactisque agmina portis
Introeunt, populantque domos, mortemque minantur
Ciuibus: ii trepidant, plebesque ruebat inermis
In pugnam, nescitque dolos, quisue ingruat vrbi
Armatus miles, nunc Cæsaris arma videntur,
Nunc hostis: crescit timor vndique, & vndique clamor.

(1) Hæc lectio verior mihi videtur, quam si sic legatur, *cum se vernantia cingunt Norica culta comis,* ad euitandum durum syllabarum similem concursum.

(2) Id est, *Progne,* quæ versa est in Philomelam secundum *Ouidium* in Transformationibus & in epistola, Sapphus: quod & Græci nonnulli tradunt, & *Probus* Grammaticus in Bucol. *Varro* enim & nostri omnes aiunt, Philomelam versam esse in lusciniam, & Prognem, matrem Itys, in hirundinem.

(3) Scilicet, quod virum *Tereum* non potius interfecerit, quam *Itym* filium. Eundem *Itylum* appellat Catullus, *Qualia sub densis ramorum concinit vmbris Daulias absumpti fata gemens Ityli.*

Non

Non secus in Libya Getulæ armenta leænæ
Cum nocte inuadunt tetra, septisque refractis
Incumbunt prædæ, timidum pecus horret, & anceps
An manus hostilis circum stabula alta pererret,
An pastor, trepidatque intus, nescitque tueri
Se quoquam: at postquam fuluæ fremuere leænæ
Erumpit caulam, campoque immugit aperto
Turba boum, & vacuam linquit victricibus aulam.
Sic Copstenigenas, nunc huc, nunc distrahit illuc
Infandus timor, atque anceps fortuna malorum.
Vt patuere doli, factique apparuit autor,
Mutatique habitus, nullis mens pergere contra
(Nam signum excelsa dederat iam proditor arce
(1)Penznauros) *victosque lares, vrbemque relinquunt.*
Vt cum (2)Sicanio flammæ iaculantur ab antro,
Fulmina vicini fugiunt Ætnæa coloni.
Tandem Byspeiches *tota iam victor in vrbe*
Bis centum pedites, quos misit Gallia gesos(3)
Præsidio iubet esse loci, & defendere muros.
Displicuit dolus ipse Ioui, iurataque gentis
Fœdera nequicquam seruari exarserat ira
Ingenti, Regemque alto stimularat ad arma.

(1) Qui inferius capite pœnam luit.

(2) De incendiis montis Ætnæ scripsere *Lucretius, Maro, Ouidius,* & *Cornelius Seuerus,* autor est *Seneca*, cuius petas epistolam septuagesimam nonam. Veritatem ipsam duobus versibus explicat *Claudianus* primo de raptu Proserpinæ libro, *Seu mare sulfurei ductum per viscera montis Oppressis ignescit aquis, & pondera librat.* Plura quoque *Strabo* de Ætna scripsit.

(3) Diximus *gesa* genus teli Gallicum esse. *Cæsar* in commentariis autor est, *gesos* a Gallis viros strenuos in re militari appellatos.

Interea ambigui Heroes sermonibus orsa
Prolatant variis, nec re firmantur in vna:
Pars pacem, pars bella volunt: vt perculit vndas
Carpathii nigra aura maris, nunc flumen in Austrum,
Nunc Boream versus, Zephyrive impellit ad oras,
Stat medio ratis acta freto, latere ardua Pontum
Instabilem, & rostro spumantes reiicit vndas.
Sic diuersi animi, Cæsar tamen omnia voluens
Parendum est (inquit) Superis, Ioue præside belli
Optemus finem, consummatosque labores
Marte sub extremo, & magnis numeremus in actis.
Ergo agite heroes, Diis hæc poscentibus arma
Maturemus, ait. Sic fatus, Alastora(1) *misit,*
Deligat vt Marti populos, gentesque pererret.
Nec mora, cum primum tanti primordia belli
Intellecta, ruunt iuuenesque, patresque vicissim,
Armanturque vrbes, primusque Choraulus Atrides
(2)*Mœnibus eduxit resplendens agmen*(2)*Halæis,*
Hinc pedites centum fudit præclara metallo
Sbotia(3), *& antricolas descripsit in arma maniplos,*
Suspendens altos calidis fornacibus ignes,
Liquit & inuersum(4) *tunc Chyzipelos aratrum,*
Teutonicas patrio gestans de more Cateias.
Inde ruit (5)*Rhotoburga cohors, & pascua læta*
Incola deseruit, (6)*vitesque Amerinus Iacchi,*
Nec mercatura pinguis (7)*bis diuite Bolzan*
Defuit: armasti lectam quoque Brixina pubem,
Quæque olim fuerant coniunctæ fœdere gentes
Pilatæ aduentant, signa extollente Sueuo.
Sed prima ante alios (8)*Ænois agmina ripis*

Efful-

Effulgent, cupiuntque acies spectare micantes,
Æraque perstrepere, & Martis tremere arua fragore.
Audiit & belli motus arx alta Naonis(9),
Et fera (10)*Goriciæ sumpserunt arma* (10)*phalanges.*
Quid memorem(11)*Labacique duces,*(12)*Gretiasque cateruas*
(13)*Iuliacique genus, sæuoque horrentia Marte*
Agmina (14)*Phrisiaci, Tergestinosque maniplos,*
Torquent Pucino qui prela liquentia Baccho?

(1) Fictum nomen, vt pleraque alia: cum vera vel difficile habere, vel parum consultum visum fuerit referre.

(2) Oppido *Halla*.

(3) Oppidum *Svvatz* intelligit, cuius *Picus* in carmine de Cruce sic meminit, *vasto populus dum Shotius antro Effossum varios argentum promit in vsus.* Vide, si vacat, quæ super illum locum dictauimus.

(4) Bene dixit *tunc*, quia paulo ante sub Palatino, hoc est genero Ducis *Georgii* fuerat. Nos autem patria lingua hoc oppidum *Kützbüel* appellamus.

(5) *Radenburgum* oppidum designat, vulgus *Ratenburg* appellat, est ad ripam Æni fluminis, quod etiam *Georgio* seruierat.

(6) Id est, vineas, quæ in tutela Bacchi sunt.

(7) Quia bis in anno celebratur illic emporium.

(8) Oppidum *Insprugk* intelligit: quoniam illinc mouit Cæsar tum nauibus, tum terrestri itinere ad oppugnationem *Kuefstein.*

(9) Vrbs dicta *Portusnaonis*, quam superiori bello Veneti occuparunt.

(10) Comitatum Goriciensem *Syluius* Carinthiæ adiungit: ego in Carnis puto esse. Hic mea memoria defuncto *Leonardo* sine liberis nouissimo Goriciæ Comite, ad Austriacam domum deuenit.

(11) Carnorum metropolis, Episcopali sede donata, procurante *Friderico* III sub *Paulo* II.

(12) Stiriæ inter vrbes *Gretium* primum obtinet locum, & Principis sedem, nos *Gretz* appellamus.

(13) Id est, populum Foroiulianum. Nam plura loca in *Foro Iulii* Principes Austriaci possident.

(14) Oppidum Carinthiæ Phrisacum.

Dum properant populi, milesque animatus ad arma
Proruit, interea(1)*muralis turbo per vndas*
Deuehitur: gemit Ænoum sub pondere flumen,
Rostratumque caput fluuio vix erigit almus.
Hinc teli quodcunque genus, micat aurea cuspis,
Leumæique enses, & flexilis algida taxi
Arbor, in ingentes arcus,(2)*pronaque sagittæ*
In vulnus: (3)*quales pugnantem Persida ferre*
Accipimus, densumque (4)*Scythas obnubere cælum.*
Hi Macedum tela expromunt, bifidasque secures,
Hic lætus bello, ceu feruida vibrat Amazon
Cum Tanaim inuadit, victoque agit agmina Ponto.
Vos quoque mortiferæ properastis ad asperaglandes
Prælia, plumbatæque graues, balearicaque arma
Funditor extollit, nec sæua falarica (5) *vastis*
Flammarum exarmata globis, & sulfure tetro
Non vecta, atque (6)*onager lapidis iaculator biulci.*

(1) Significat, vt puto, Bombardas.

(2) Scilicet, vectantur.

(3) Constructio est, quales sagittas accipimus, id est intelligimus ferre pugnantem Persida, & qualibus Scythas obnubere cælum, scilicet accipimus.

(4) Condensatum sagittis. Corrupte enim hic versus sic legebatur, *Crebrisque Scythas obnubere telis.*

(5) Scilicet, non vecta. *Fala* turres ligneæ dicuntur, vnde & *Falarica*, telum quod e *falis*, id est turribus iaciebant. Maro, *sed magnum stridens contorta falarica venit*, & per *f*, latinum scribendum est.

(6) Machina bellica est, qua plurimi aliquando lapides in sublime proiecti, intra vrbes maxima ruina domorum recidunt, vt docent *Vitruuius* & *Vegetius*. Est & Onager siluestris asinus.

Et iam fama volans trepidas exterritat vrbes
Austriadum aduentu, & (1)*venturæ signa ruinæ.*
Nam statuas sudasse ferunt, & sanguine multo
(2)*Defluxisse Ænum, & celsam volitasse per arcem*

Lampa-

Lampada, sublimi lambentem vertice molem.
Præterea ex adytis vox exaudita profundis
Nuntia fatorum, qua plebes dissona(3) vulgi
Territa: sed Galli pedites spem Marte fouebant,
Et situs impatiens pugnæ. nam celsa per auras
Erigitur condens caput intra nubila moles
Difficilis natura loci, spesque ardua bello
Posse capi, fluuius radit confinia montis,
Spumantesque imo propulsat vortice cautes.

(1) Prodigia futuræ arcis ruinæ.

(2) Sic hic in meliori exemplari legitur versus, quanquam non video, cur prior lectio mutari debeat.

(3) Discors.

At Cæsar lectam trans Ænon pergere pubem
Imperat, & curuo moliri in littore vallum.
Vt longe micuere acies, ærisque refracti
Auditi sonitus, pulsataque tympana circum,
Curritur huc illuc, pauidæque e mœnibus altis
Prospectant matres, & passis crinibus astant,
Auxilioque vocare Deos, vlulare per vrbem
Excussisque manu radiis tremere innuba virgo.
At qui fortunam mauult tentare ruentem,
(1)Conscius infandæ fraudis, timor omnis abesto
Exclamat, flammas ne Iouem, tonitrusve cientem
Creditis in nostros conuertere fulmina muros?
Aut formidatos pauido Titanas olympo?
Cæsar adest muris, quis tanti nominis horror
Inuasit mentes? aderit quoque & acer in armis
Byspeiches, *vastaque ruet violentior ira.*
Sic animos acuit dictis, plebemque labantem
Ad pugnam(2)irritat. tunc omnes mœnia complent
Innumeris lapidum cumulis, scabrosque molares
Circum aptant: hi pila nouant, Macedumque sarissas
More parant: hi pro galea capita alta leonum,
Villososque gerunt truculentis faucibus vrsos:
Fraxineam hic hastam longis amentat habenis:
Hic(3)Erycis(4)cæstus Paphii,(5)tripilosque rudentes
(6)Clamat Io, extollens: dum sese ad bella volentes
Exarmant ciues, Cæsar trans flumina vectus
Ænoa, vndisono florentes littore turmas
Disponit, lustratque vrbem, quantumque recedant
Interualla loci, num sæui machina belli
Acta queat populare domos, ruere alta superbæ
Fundamenta arcis, populoque inferre ruinam.

(1) Scilicet, iuratæ fidei violatæ. Quanta fuerit iurisiurandi religio apud Ethnicos, vel iurisprudentiæ autores docent: ne *Plauti*, ceterorumque poetarum dicta afferam.

(2) Incendit, inflammat.

(3) *Diodorus Siculus* autor est, *Butem* Regem Siciliæ fuisse, & ex Venere *Erycem* sustulisse, qui ob genus maternum in maxima gloria habitus est. Vrbemque in alio loco a se nominatam condidit, atque in arce templum matri posuit: cuius famam non vt alia pleraque vetustas minuit, sed indies auxit, vnde & Æneas in Italiam veniens vehementer honorauit. Idem fecerunt Carthaginenses magna parte insulæ potiti. Multo autem magis Romani, nam decem & septem ex fidelissimis vrbibus huic templo aurum pendere iusserunt, & milites qui id custodirent, posuerunt. *Landinus* Maronis interpres genus *Erycis* sic refert; Neptunus Amycum genuit ex muliere nympha. Hic a Polluce arte pugili superatus, cæsusque est, relicto filio, qui *Butes* vocatus est. Fuit autem Rex Bebriciæ, quæ post Bithyniam est. *Butes* autem post mortem patris ab Argonautis domo pulsus, Drepanum in Siciliam venit. Vbi a Lycaste nobili meretrice, quia formosus corpore esset, adamatus, ex ea *Erycem* genuit. Verum cum Lycaste propter pulchritudinem *Venus* appellaretur, *Veneris* filium *Erycem* dixerunt. Hic & diuitiis matris & viribus patris insolentior factus, ab Hercule ex Hispania redeunte occisus, & in monte propin-

quo, qui ab eo *Eryx* dicitur, sepultus est. Vnde Poeta noster libr. vltimo, *Fama est Ætnæis, si veri nuncia, campis His sudasse Erycem, qui victus ab Hercule magno Sicanium effuso maculauit sanguine littus.*

(4) *Seruius* super hoc Maronis versu ad principium lib. quinti, *Seu crudo fidit pugnam committere cæstu*: *diphthongatur*, ait, *cæstus, quando pugilum arma significat, & pluralem habet numerum, & est quarta forma. Cestus* autem *cesti* sine diphthongo, tantum singularis numeri est, & significat cingulum Veneris efficacem ad illectamenta gratiarum & amorum, quo illa dicitur Martem sibi conciliare. Vnde prouerbialiter dicimus, *Cestum habere Veneris*, qui nouis modis quemlibet in amorem sui pelliciunt, pete Chiliades Erasmicas. *Castus* autem a *cadendo* appellatur.

(5) A trium pilarum numero. Pilæ enim ferreæ, vel plumbeæ funibus adnectebantur. Funes bicubitali, vt ita dicam, fusti.

(6) Exultantis vox est, & triumphantium.

Dum per cuncta oculos versat, custode relicta
(1)Apparet pars vna vrbis, neglectaque, tantum
Naturæ defensa situ. nam flumine vasto
Alluitur, dirimuntque vndæ confinia terræ:
Illic Austriades, cum laxum Nerea pronus
Vesper adit, linquitque polum surgentibus astris,
Dum silet omnis ager, noctem tormenta sub altam
Collocat. Interea roseis aurora quadrigis
Extulit os sacrum, atque humentes dispulit vmbras.
Aggreditur tunc Cæsar opus: gemit omnis ab imo
Tellus, & pauidi tremuere sub infima Manes
Tartara, Cocytique lacus, metuendaque Diuis
Styx fertur properasse retro, saxosa labare
Arx visa est, tantoque impulsu exsibilat aer,
Æreus vt longe turbo per inane volutus
Exuperat fracta collisa tonitrua nube,
Horridiusque boat, quam cum fremit vnda Maleæ(2),
Aut cum pulsantur (3)Rutupini littora Ponti.

(1) Ficta loci descriptio.

(2) *Malea* promontorium Laconiæ a *Maleo* Argiuorum Rege dictum: quod per quinque passuum milia in mari protenditur, autore *Seruio* in quinto Æneidos. Locus nauigantibus periculosus, vt admonet prouerbium apud Strabonem, *Maleam legens, quæ sunt domi obliuiscere. Maro* libr. iam dicto, vt *Erasmus* ait, videtur ad parœmiam allusisse, cum ait, *Maleaque sequacibus vndis.* Item *Statius* septimo Thebaidos lib. *Et rauca circumsonat vnda Malea.* Idem in Tiburtino Manlii Vopisci, *Si Malea credenda ratis.* Significat & *Homerus* lib. Odysseæ nono, periculosam circa Maleam nauigationem fuisse, sic Vlyssem loquentem inducens, interprete *Erasmo*; *Forsitan & patrias rediissem sospes in oras, Sed me dum Maleam prætervehor vndaque fluctusque Et Boreas illinc pulsum admouere Cytheris. Maleam* autem dicimus media communi.

(3) Id est, Siculi in quo Syrtes sunt, de quibus multa *Strabo* lib. vltimo, & *Lucanus* doctissime l. 9. De Siculo vero freto nemo diligentius *Iustino* scripsit.

Vt pestis metuenda domos, tecta alta parentum
(1)Depopulat, totaque furit violentior vrbe,
Fit casus rerum, moles concussa fatiscit
Murorum, & fundo motus lapis intremit imo.
Iam clamor, cædesque virum, iam mortis vbique
Effigies: hi rupta cauis loca peruia saxis,
Hi celsi petere antra iugi, tolluntur ad astra
Feminei lamenta gregis, singultibus aer
Concutitur, siluæque omnes languore resultant.
Non tamen afflictis rebus, tantæque ruinæ
Deficiunt(2), qui morte volunt extendere famam,
Sed contra perstant, aggestoque obiice(3) muros
Instaurant: sed cuncta solo vis fulminis æquat.
Ac velut Oceano fluctus crescente per agros
Littus eunt extra, rapiuntque mapalia, villas,
Pastorumque domos, fugit alta ad culmina velox
(4)Belgarum genus, & celeres præuertitur vndas:

Passim

Passim stant armenta boum, grexque omnis aquarum
Depressus sub mole iacet: complexa maritum,
(Aggeribus circum(5) clamantia littora fractis)
Mergitur exanimis spumantibus vxor in vndis.
Talis erat fortuna vrbis, talique minatur
Excidio Cæsar: sed dum vndique mœnia frangit
Fulminis in morem tempestas acta ruentis,
Gallorum extemplo celsa decurrit ab arce
Auxilio pilata manus, trepidamque per vrbem
Cursitat, & dubios trahit in certamina ciues,
Disiectosque nouant muros, iuxtaque profundas
Educunt fossas, & propugnacula firmant.

(1) Antique, nam *populo*, & *populor* dicebant antiqui. Maro, *populamque ingentis farris aceruos*, item, *& littora nostra Vi populat*, nunc tantum *populor* dicimus, autore *Seruio* in duodecimum Æneidos.

(2) Desunt.

(3) Id est, aggerata terra.

(4) Alludit ad maris inundationem, quæ hactenus durat in Belgis, de qua superius dictum est.

(5) Propter mare dixit: quod animal esse crediderunt, vt inquit *Pomponius*.

Talibus interea inuadens (1)Atralbius heros
(Inuidiæ fuerit stimulis ne agitatus, an vnquam
Haud iri euersum Superis concessa putarit
Mœnia, & incassum consumi tempora Marte)
Austriadem alloquitur, coramque hæc incipit ore;
(2)Haurite hanc animam Superi, vel sontibus vmbris
Mergite, nec renuo(3), nostros post funera manes
Frigida vel pascant deserto viscera campo
Obscœnæ volucres, animæque infestus oberret
Spiritus, & nulla condatur corpus in vrna,
Verus amor si me, & veteris memor inclite Cæsar
Obsequii, seruata fides non suadet & vrget(4),
Te coram hæc,(5)rumpens matura(6)silentia(7), fari.
(8)Bella paras olim nullos paritura triumphos,
Nam quid moliris? num diruta mœnia credis
Posse per has vndas, & late vortice vasto
Despumantem Ænum missis populare cateruis?
Esto, his nunc victor superes legionibus vrbem,
Atque animos iterum, iurataque fœdera firmes,
Num generi credes infido? protinus vt tu
A cupida rerum turmas eduxeris vrbe,
Sacratum rumpent fœdus, dextrasque resoluent
Dum fortuna anceps, dum celsa inuicta manebit
Arx elata iugo, tolletque in nubila culmen.
Aspice, qui montes, quæ saxa minantia cingunt
Molem, indignantem vinci. Proh mœnia, quantum
Excidii, & cædis bello paritura minantur
Militibus nostris; at aperta lacessere bella
Vtilius. nam cum victor (quod numina faxint)
Noricon inuises populosque, vrbesque furentes
Frænabis; monstrum hoc, nulla superabile pugna,
Paulatim ex animo pulsa feritate quiescet:
Hinc fama, hinc decus est, non contra tendere montes,
Saxaque, & in scopulos moliri prœlia, campo
Laus erit expugnare hostem, fremat æquore aperto
Puluerulenta acies, densisque vmbonibus alæ
Concurrant trepidæ, & Mauortius horror anhelet.
Primus ego ante alios (quid enim promittere possum
Amplius?) extremam fundam cum sanguine vitam,
Aut hominem inuisum, & sceleris caput omnis iniquum

Byfpeichem *per aperta traham, vinctumque catenis*
Adducam: aut nostra cadet in certamine dextra,
Patratumque nefas soluet. Nec plura locutus
Conticuit, procerum magnorum stante corona.

(1) In argumento huius libri scribitur, hanc orationem habitam fuisse a Comite *Zornio*: quare hic *Atralbium* pro illius nomine immutatum esse puto: & fortasse, vt Poeta est ingeniosus, ad eius insignia respexit, quæ alba nigraque sunt.

(2) Longo vtitur hyperbato. Haurite, inquit, o Superi hanc animam, si verus amor & fides memor veteris obsequii rumpens matura silentia, non suadet me fari hæc coram te.

(3) Per interiectionem legenda sunt.

(4) Quasi dicat non modo suadet, sed & vrget, impellit.

(5) Hoc est fides, quæ cogit, quæ diu sub silentio tenui, effari. Fides dicitur ex eo, quod fit, quod dicitur, vt ait *Cicero* libro de republica quarto. Significat etiam opem & auxilium, vt inquit *Donatus*. Maro, *Tyrrhenamque fidem*. *Cæsar* libro secundo de bello Gallico pro tuitione, &, vt vulgus dicit, *salua guardia* vsurpauit. *Cæsar* honoris Diuitiaci atque Hæduorum caussa sese eos in fidem recepturum & conseruaturum dixit. *Cicero* in Pisonem pro *assecurantia*, vt vulgo quoque dicitur, accepit; *Eumque seruis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis timentem, multumque dubitantem confirmasti, & Thessalonicam fide tua venire iussisti.* Inde illa locutio, *Deorum hominumque fidem implorare*, id est, *auxilium*: vt solent ii, quibus aliqua fit iniuria, aut aliqua vis infertur. *In fide* autem *alicuius esse*, id est, quod *feudum tenere ab aliquo* dicunt. Est in iure ciuili locutio frequens, *fidem alicuius sequi*, pro eo, quod est eligere aliquem, cum quo rem habere, aut negotium esse nobis velimus. Est & illa locutio, *fide sua esse iubere*, id est, sponsorem se constituere, & appromissorem & periculum in se recipere. Inde etiam alia locutio, *fide alicuius sumere*, id est, non sua, sed aliena cautione. Exempla petas apud *Budæum* ex annotatione l. vltimæ ff. de pignor, act. Idem *labefactatam fidem* appellat, quod nos creditum perditum dicimus. *Tueri* autem *fidem suam*, est seruare illæsam famam locupletis debitoris. Et *fidem suam liberare*, pro eo dicebant, quod nunc negotiatores & coactores tenere promissum dicunt, & non deesse promisso.

(6) Plena consilia, nam *maturum* dicitur *pomum*, quod nec acerbum est, nec marcidum, & *Maro* ait, *Maturate fugam ventis*, pro eo, ne maiorem excitate tempestatem. Significat ergo temperatum quoddam medium in rebus agendis. Augustus Cæsar quid *maturare* sit, vt inquit *Macrobius*, & refert etiam *Gellius*, duobus verbis contrariis græcis significauit, σπεῦδε βραδέως, id est, *festina lente*. Quod dictum, vt *Erasmus* noster explicat, non inuenustam ænigmatis speciem præ se fert. Etenim *si vim ac sententiam æstimes*, inquit, *quam hac tam circumcisa vocum breuitas in sese complectitur, quam sit fæcunda, quam grauis, quam salutaris, quam ad omnem vitæ rationem late patens, profecto facile discesseris in hanc sententiam, vt in tanto prouerbiorum numero non arbitreris vllum aliud esse perinde dignum, quod omnibus incidatur columnis, quod pro templorum omnium foribus describatur, & quidem aureis notis*, & cetera.

(7) Res non temere alia apud homines est tutior, quam taciturnitas, astipulante etiam vel Græcanico hoc prouerbio, *Silentii tutum præmium*. Iam olim in prouerbio est nobilis illa *Simonidis* sententia, quæ celebratur, & apud Latinos prouerbii loco, *Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.* Versum autem græce in commentariis in Hymnum *Prudentii* ad omnes horas, vbi laudes præparci sermonis diximus, me puto retulisse.

(8) Oratio tota est in dissuasione, & consilio. Dissuadet expugnationem a loci difficultate, a gentis perfidia, cui etiam victæ fidendum non sit. consulit ab vtilitate, a gloria, cum Palatinis pugnandum esse aperto marte. In fine a persona sui captat beneuolentiam, cum dicit, se aut moriturum in pugna, aut victoriam pro Cæsare reportaturum.

Tunc Cæsar paulum vultusque, (1) oculosque moratus
In terram (quid dicta ferant, quid consulat Heros
Agnoscit) contraque orsus, sic talia fatur;
Non hoc desidia regnum mihi vendico, & alta
Vecors sceptra gero, tantum clarissima virtus
Efficit Imperium: nec me pater ipse creasset
Consortem regni, sociaque in sede locasset,
Si me sollicitis trepidum nouisset in armis.
Desine iam Diuos testari, credimus: at te
Saxa mouent, vastoque Æni vada concita fluctu,
Et gentis temerata fides (2): quid Regibus altis
Agnoscis vetitum? qua summa incommoda belli,
Qua montes, qua saxa horrent, & inhospita Martis
Tollitur ad cælum moles, ibi tendere vires,

Et

Et gerere arma decet, dedignantesque peracto
Fœdere debellare vrbes, & frangere muros.
Sic monstrum superare meum est. Quod dicis aperta
Pugnandum esse acie, & campo decernere ferro
Ad rem conduci, maioraque gesta parari;
Nescis, crede mihi, quanta hac iactura sub arce
Deliteat, nescis, qui se status occulat armis.
Hic opus est bello: & quanto iactantius audes
Effari, tanto decet insudare periclis
Fortius oblatis, & dicta rependere factis.
At si te longi torquent fastidia belli,
Perge domum, ac deses(3) patriis te conde sub oris
Degenerem, & vita consumma tempus inerti.
(4)Vos, o pugnaces animæ, quæ sanguine multo
Æternum vobis famam peperistis in æuum,
Extremis durate malis. Sic talia fante,
Iam piger astrifero splendebat ab axe Bootes,
Nocturnique vlulare lupi, Faunique per vmbras.
At Copstenigenum versantur pectora curis,
Sollicitoque metu densa statione tuentur
Mœnia, nullius fessos sopor alligat artus.

(1) Sumptus color ex tertio decimo Transformat. *Ouidii*, vbi de Vlysse loquitur, quem, imitatus Homerum, scribit stetisse *oculis in terram defixis.* Præterea Principem illico respondere non decet, qui mos apud nos seruatur. Nam prius, quid respondeant, consulunt. Oratio autem tota posita in reiectione argumentorum.

(2) Quasi dicat, iterum violanda.

(3) Magis placet, quam si legas, *vecors.*

(4) In fine a beneuolentia ceterorum heroum desinit: ad quos eius apostrophe dirigitur.

Interea exoriens terris Aurora micabat,
Et matutino lucem detexerat orbi.
*Tunc Brunsuichidem Cæsar vocat, Eya age centum
Delige bello equites, tecumque, ait, instrue pubem,
Qua cum vulsa imo ruet alto a culmine moles,
Aggredere hinc vrbem, murosque inuade relictos.
Haud mora, iussa facit, nec longe a mœnibus agmen
Occulit insidiis, sedes aptissima fraudi
E regione vrbis, qua se mons plurimus vmbris
Erigit ad Superos, specuumque exesa vetustas
Horret opaca, cauoque feræ stabulantur in antro.
Illic sese Heros delecto milite condens,
Tempus auet pugnæ, & Mauortis signa moratur.
At Cæsar postquam excidii tormenta parauit,
Feruida anhelantes mugitus machina rupit:
Ingenti circum fremitu nemus omne tremiscit,
Attonitasque etiam passim de montibus altis
Accipimus cecidisse feras, & hiantia fracto
*Saxa ruisse iugo, atque Alpes nutasse niuales.
Frangitur aura sono, fumoque obnubitur aer,
Et caligantem discurrit flamma per vrbem.
Vt furor aeream violentior impulit arcem,
Commota est imo laxa compagine moles,
Et labat in casum: ceu semirecisa minatur
Ardua per siluas quercus lapsura ruinam,
Aut cadit, aut cecidisse putes, dubiumque cacumen
Huc illuc vertit: sic arcem hinc inde labantem
Aspiceres, fundoque altum crepitare sub imo.
Attonitæ stant turbæ intus, tunc celsus ab arce
Dum sonat Eurylochus, mentesque exasperat ære

Turbine discutitur, cadit alto a culmine corpus
Exanimum, & fracto maculantur saxa cerebro.
Tunc clamat Boiemus Hylas, Proh Iuppiter, inquit,
Arx ruit, atque vetus lapidum compago dehiscit.
Astrorum rector, Diuumque æterna potestas
Fer, precor, auxilium, ne tetrum fulmen hiulco
Impete dilaceret miseros. sic fatus ad auras
Opprimitur mole abrupta, vocemque precantis
Strangulat ignito reuolutus ab aere turbo.
Diffugiunt omnes casum infandum, & sibi quisque
Quærit iter vitæ. dumque hos timor anxius vrget,
*Ilicet e latebris equites *Saxonius Heros*
Educit, contraque iubet procedere muros.
Tunc qua vasta vrbis nullo custode teneri
Mœnia prospiciunt, scalis subit vnus & alter,
Et turmis pauidam inuadunt mussantibus vrbem.
Rumor it interea portas Saxone refractas
Murorum ingentes, & mœnia celsa teneri;
Accurrunt timidi incassum, Galli inde frementes
Torpentem instaurant pugnam, Saxones ab alto
Fulmina agunt lapidum, saxisque molaribus instant.
Dumque alternatim dubio fortuna sub ictu
Desæuit, pugnaque cohors accenditur æqua,
Iuppiter æthereas linquens Saturnius ædes,
Iussit ab (2) Æoliis depromi tela pharetris (1).
Protinus ad (3) Liparem, qua se (4) Vulcania tellus
Erigit in fluctu, cuditque sonantia tela,
Euolat & pedibus (5) massam rapit (6) armiger vncis
(6) Ales, & igniuomas traxit per inane sagittas.
At pater omnipotens alto de vertice montis
Despiciens, spretamque fidem, fraudesque, doluinque
Hostilem, statuit commissam plectere noxam (7),
Atque ita fulminibus tota bacchatus in vrbe,
Ite, ait, horrendum dictu, secedite pugna
Iam Galli, sic fata volunt, sic Iuppiter hoc vult.
Dixit, seque Iouem fassus migrauit ad astra.
Vtque altæ auditæ voces, & visa Tonantis
Fulmina, tunc pauidi ciues, tunc agmina passim
Gallica (8) pertremere, & victori (8) cedere victi.
Austriadum contra fugienti instare phalanges,
Obuia sanguineo sternentes corpora ferro (9).

* Hoc fictum est a Poeta.

* Sic habet castigatus codex & statim, *Rumpitur aura sono*, pro, *Saxa ruisse solo*, & pro, *Frangitur aura sono*.

* Brunsuicensis Dux.

(1) Sic legendum est, non *sagittis*.

(2) Id est, *Vulcaniis*, quoniam Æolus Ventorum Rex insulis Siculis imperauit: & ab eo Æoliæ dictæ. De Æolo plura notatu digna primo de raptu Proserpinæ *Parrhasius* annotauit. Æoliarum autem, quarum & superius mentio facta est, nomina refert *Mela* libr. secundo: aliquantisper tamen discrepat a *Plinio* & *Solino*. *Ptolemæus* cap. quarto tertii enumerat quindecim insulas, quæ iuxta Siciliam sitæ sunt.

(3) *Solinus* ait, Liparæ *nomen dedit Rex* Liparus, *qui eam ante* Æolum *rexit*. *Eustathius* scribit, *Liparum* fuisse *Ausonis* Regis filium. *Liparia* autem *Gnidiorum* fuit colonia. *Diodorus Siculus* plura libro sexto.

(4) *Seruius* octauo Æneidos libr. super illud, *Insula Sicanium iuxta latus Æoliamque*, *Physiologia est*, inquit, *cur* Vulcanus *in his locis officinam habere fingatur, inter* Liparen & Ætnam *scilicet, propter ignem & ventos, quæ apta sunt fabris.*

(5) A verbo græco *μάττειν*, quod *subigere, conspergere, pinsere, commollire*que significat. *Massa* dicta, triticea, vel hordeacea conspersio, quæ græce *μάζα* dicitur, & *magmata* apud medicos vnguentorum veluti massulæ; quasique pastilli, quæ *Plinius* libro decimotertio *vnguentorum faces* interpretatur, id est, vnde vnguentum expressum est.

(6) Id est, *aquila*: quæ *Iouis* ales idcirco esse dicitur, quod ex auibus sola nunquam

quam fulmine tangatur : & *armiger* eius, quia dimicanti illi contra gigantes dicitur fulmina miniſtraſſe, hoc cur fictum, *Seruius* explicat in primum Æneidos.

(7) Id eſt, culpam. Sic Maro, *Vnius ob noxam*, vt docet *Beroaldus* contra *Seruium*, exponentem *noxam* pro *noxiam*. Iuriſconſultus tradit *noxæ* appellatione omne delictum contineri. *Plautus* in Moſtellaria, *noxiam* pro culpa & peccato vſurpauit, *Tranioni remitte quæſo hanc noxiam cauſſa mea.* Nam ſcribendum eſt *noxiam*, & non *noxam* neceſſitate metri, & etiam ex antiquis codicibus, ſi Piladi fidem damus.

(8) Pro pertremebant, & cedebant, vſus frequens apud *Saluſtium*.

(9) Sic legendum, & non *ferto*.

*Dumque ea in extremo *diuerſa inparte geruntur,*
Egregium Nereus Langum *compellat ab altis*
Mœnibus Eurychides, verbiſque ita fatur amicis;
Eya age te noſtri pietas tenet vlla, furentem
Demulce Auſtriaden, iramque inflecte precando.
Iam dedi cupimus: pueri, nuptæque puellæ,
Innuptæque, virique ſimul, matreſque per vrbem
Orantes veniam trepidant, pacemque futuram.
Tu modo redde animum clementem Cæſaris vrbi.
Qui vero extiterit rumpendi fœderis autor
Plectatur, meritaſque luat cum ſanguine pœnas.
Dixerat: Hæc Regi Langus *mandata potenti*
Rettulit Auſtriadæ. Placuit ſententia: ſed qui
Contempſere fidem, iurataque fœdera Diuum
Vt meriti luerent pœnas, vltroque, citroque
Diſcuſſis rebus, pauidam Rex alta per vrbem
Signa vehit, mulcetque animos, & temperat iras.*

* Adſcribenda præpoſitio, *in*, vt ſit integer verſus. *Dumque ea in extremo.*

* Semper hic Poeta clementiam Cæſaris, in quo maxima fuit, extollit.

Ecce autem infelix manibus poſt terga reuinctus
Penznauros *caput infandum, ſemenque malorum,*
Ad cædem trahitur, ſumma detruſus ab arce,
(1)Biſſenos ſecum ille viros, iuxtaque (2)litandos
Vt ſceleris, pœnæque reos in funera ducit.
Conclamant omnes, & percutienda ſecuri
Corpora ſollicitant, & vocibus intonat aer.
Stabant demiſſi in terram ſua lumina mœſti
Fractores fidei, dubiaque in morte tremiſcunt.
Ipſe doli Princeps ſæuum, toruumque minatur
Neſcio quid vultu: veluti cum victima ſacras
Ducitur ante aras, ſæuitque in cornua taurus
Mactandus Diis immortalibus, aſpicit ægre
Et ſalſas fruges, poſitoſque in funere cultros.

(1) Qui ſecum ſcilicet, in proditione fuerunt. Poſuit autem finitum numerum pro infinito. Nam plures cum *Penzenauro* interiere.

(2) *Necandos.* Eſt autem proprie *litare*, vt docet *Macrobius* libro Saturnal. tertio, ſacrificio facto placare numen.

Tunc Rex increpitans dictis, quos ipſa nocentes
*Effecit *temerata fides, ſub tartara mitti*
Imperat, & ſcelerum commiſſa piacula ſolui.
Ipſe ſupergraditur montem, celſuſque reuiſit
Semirutam molem, pueri, matreſque, nuruſque,
Longæuique patres, & cetera turba virorum
Subſequitur, meritoſque aris indicit honores.

* Cuius tanta eſt religio, vt hoſti etiam ſeruanda ſit.

AVSTRIADOS
LIBER XII.
ARGVMENTVM.

IN vltimo libro cum iam annuus Martis labor fuiſſet, & iam fracti hoſtes, Cæſar etiam ex Sicambris triumphans reuerſus, Coloniam Agrippæ petiit, quem prius Fridericus Palatini filius placauerat. Interea fama volat, Cæſarem Coloniæ triumphaturum: vbi Principes deſcribuntur, & Belgicarum ciuitatum populi, qui ad viſendum profecti ſunt. Sequitur triumphi deſcriptio, ad quem ſpectandum Deos veniſſe Poeta fingit: tantoque rerum ſucceſſui inuida præ ceteris Pallas, ante Iouem longa in Cæſarem oratione vtitur. cui cum Iupiter de rerum Cæſaris incremento aliqua vaticinaretur, Pallademque hortaretur ad Cæſaris beneuolentiam, idemque ceteri Dii facerent, & præſertim Aruinia, Hercyniæ olim Dea, odium deponit, atque in amicitiam Cæſaris redit. Quare in hoc vltimo & hominum, & Deorum pax facta eſt. His peractis, ſeptem ludorum genera proponuntur: ſed ante auorum manibus parentalia celebrantur. Inde certamina inchoata, quæ fuerunt quadrigæ, pugiles, curſus, palæſtra, natatio, ſagittæ, diſcus.

(1) IAm ſol labentem curſu præuerterat(2) annum
Quo belli rabies, & diri arſere tumultus,
Vaſtatæque vrbes, (3)coniuratæque ruinæ
Germanos acuere Duces, & Marte nefando(4)
Norica disiectis iacuerunt oppida muris.
(5)Cum ſua torticomis referens vexilla Sicambris
Magnanimus Cæſar, præclara ad mœnia tendit
Romulei Agrippæ, qua laxis voluitur vndis
Rhenus, & auratis gelidum mare cornibus intrat,
Flumine belligeros bifido claudente Batauos.
Hic finem bello dedit, emeritaſque cateruas,
Antiquoſque equites functis ſeiunxit ab armis,
Ianum detrudens ferrata in templa bifrontem.

(1) Nec fictum a Poeta. Nam annum fere integrum bellum durauit.

(2) Id eſt, anteuerterat. Solis enim curſu annus abſoluitur. Vnde ſolaris & annus vertens, & magnus quoque comparatione lunaris, qui breuis ſit. Neque etiam ignoro alium magnum annum dici, quem eſſe voluerunt, omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, lege Hortenſium *Ciceronis.* Extat libellus *Cornelii Vitellii* de die, menſe, & anno, e diuerſis autoribus collectus.

(3) Siquidem alter in alterius ruinam conſpirauit.

(4) Quia quaſi patria contra patriam pugnauit.

(5) Res ita ſe habuit. Cæſar cum Palatino, *Friderici* filii precibus, pepercisſet, vtroque rogantem in gratiam recepiſſet, in Belgas profectus eſt: qui vna cum *Philippo* filio expeditionem contra Sicambrorum Ducem mouerunt, captis, dirutiſque aliquot in Sicambria oppidis, impertita Duci venia, Coloniam Agrippinam ouans ingreſſus eſt, vbi omnes Germaniæ Principes, & Palatinus quoque ad Dietam venerant.

Nec mora Phalſgrauidum, Diuum pater, atque hominum Rex
Ante etenim patriis Fridericum *iuſſerat oris,*
Pergere ad Auſtriadem, atque animum mulcere precando,

Proge-

Progeniem fixam ad pacem, fœdusque vocauit,
Qui tandem æternum læti sine Marte quiescent.
Interea per inane volans it rumor ad vrbes
Belgarum antiquas, & murmure littora circum
Multiuago replet populos, primumque (1)*Tribotes,*
Et (2)*Borbetomagos, quorum probat alta vetustas*
Vangiones coluisse solum: quis more parentum
(3)*Mastrucis mos est nunc* (3)*versicoloribus vti,*
(4)*Alta triumphali procedere signa couino* (5)
Cæsaris, & festa redimitum tempora fronde
Vrbem flammifero Regem circundare curru.
Nec non & rigidi gemmatis Saxones armis,
Hi tercenti equites genus insuperabile bello
Spectatum veniunt, frameisque ingentibus horrent.
(6)*Toctusagum ex alia properant regione tribuni,*
Quamque regit pubem Vyrtimberzentius *heros,*
Hæ picturatæ, varioque colore micantes
(7)*De more exornant nitidis capita alta pyropis*(8).
Venit & ingentes ducens de vertice Cattos
Abnobio, & gelidas linquentem Bructeron vmbras
Lantgrauius, *vasti phaleras, & fræna gerebant*
Aurea cornipedes, magni per eburnea torques
Colla nitent, Tyrioque micat gens omnis in ostro.

(1) Argentinenses sunt, vel illis proximi populi, origo vocis dicta est superius.

(2) Vormatienses. Generali magis vocabulo *Vangiones* quoque dicuntur. Apud *Ptolemæum* & *Antoninum Bregetomagus* scriptum comperio.

(3) Sardum vestimentum est, vt diximus: sed hic Belgis tribuit.

(4) Triumphus Cæsaris, sed vere Coloniæ & Dieta habita est, vt diximus.

(5) Curru: proprium autem hoc currum genus erat Britannorum, & Belgarum. Vnde, vt quoque dictum est, *couinarii* dicuntur: vt *essedarii*, ab *essedo*, quod est vehiculi genus, apud Gallos primum inuenti.

(6) *Toctusages*, seu, vt apud autores scriptum inuenio, *Tectosages*, arbitror Franconiam olim coluisse. *Cæsar* autor est commentario sexto, iuxta Hercynium primo sedisse, iustitiæ & belli summam opinionem habentes, in egestate & patientia, vt Germani, manentes. Sunt & *Tectosages Plinio* & *Floro* in Asia dicti.

(7) Scilicet Germanorum, solent enim corollas gemmis, annulisque interstitis ferre.

(8) Carbunculis, de quibus lege caput septimum vltimi libri apud *Plinium*, & cap. primum tertiæ partis *Erasmi Stellæ* de gemmis. *Pyropi* meminit *Ouidius* in principio secundi Transformationum. Est autem *Pyropus* gemma lucens instar ignis, vnde & nomen sortita. A quibusdam *Apyrusta* vocatur, quod non sentiat ignes. Adscribam quod in secundum *Lucretii Pius* scribens admonuit. *Cum gemmam, quam* Ligurium *vocant in sacris literis, leges, scito,* inquit, *Hebræos antistites intelligere lapidem pretiosum, vel carbunculum: quo fit, vt multiscium* Hieronymum *mirer, qui profitetur ingenue, se nescire, qua species gemmarum sit* Ligurium, *nec id se reperisse scribit apud autores de naturis gemmarum scribentes: quamquam in sacris literis* Lyngurinum *legendum putaui, sed perperam. Est enim* Ligurius, *autore* Harpocratione *ad filiam, lapis circa montem* Ligos *nominatum. Quidam dicunt eum esse populi arboris lachrymam. Quinam mons sit* Ligos *non memini me legisse. Satis est nobis* Ligurium *esse lapidem, & idoneum autorem reperisse, qui de eo mentionem faciat: quod eruditissimus omnium* Hieronymus *arx fidei negauit.* Hæc ille. At noster *Erasmus, Haud dubium* est, ait, *quando* Lyngurinus *sit legendum: nec mirum est,* addit, *hominem tantum, tantulum suffugisse lapillum, cum aliquoties non videamus & id, in quod incurrimus: quamquam meminit* Lyngurii Theophrastus, *& hunc secutus* Plinius. *Hunc ferunt nasci ex vrina* Lyncis, *vnde & nomen habet.* Lynx *animal est,* οὖρον, *vrina. Ea protinus concrescit in gemmam: sed inuidum animal protinus egestam vrinam terra operit, ne possit ab homine inueniri, ad multa efficax medicamenta. Valere enim ad eliciendos vesica calculos, & aduersus morbum regium, si gestetur, aut ex vino bibatur, non est dissimilis electro, siue succino: non enim solum attrahit festucas & lignum, verum ferrum, si sit tenuius.* Theophrastus *huius rei citat autorem* Dioclem. *At* Plinius *neutri credit hac quidem in re, & negat vnquam hoc nomine gemmam visam.* Hactenus *Roterodamus. Camers* putat ex Lyncum natura adagium sumi posse, *Lynce inuidiosior,* in auaros, qui ne inutile quidem sibi, aliis indigentibus elargiuntur.

Præterea infelix concessa pace Philippus
Mox Pallatinis delectum ex vrbibus agmen

Ducebat secum, & crudelia funera nati
Ingemit, & tacitus premit altum corde dolorem.
(1) Aspice, vt euoluit humanas improba curas
Magnorum fortuna Ducum: qui primus in arcto
Antiquam tenuit sedem, lateque bicornis
Imperium gessit Rheni, nec faustior alter,
Vidit sceptra rapi, vidit miseranda suorum
Fata senex; (2) animi verum non languida virtus
Hunc fouet, & (3) nondum (4) auersis (3) infracta repugnat.

(1) Exclamatio in fortunam Palatini infaustam.

(2) Ad illud respexit, *vidit miseranda suorum Fata senex*, & est magna in Palatino laus, a magnitudine animi.

(3) Deuicta, nam præpositio *in*, auget, Maro, *Turnus vt infractos auerso Marte Latinos.*

(4) Id est, contemnit auersa, superat fortunam.

Iamque dies aderat, quo Cæsar in axe triumphans
Iret, & os sacrum populis ostenderet alto.
Tunc subito passim, totaque ex vrbe ruentem
Aspiceres pubem, pueri, innuptæque puellæ,
Longæuique patres currunt per compita visum,
Et Regis Pæana canunt: aulæa Britanni
Aptant parietibus, postesque tapetibus ornant
Æratos, hominum voces, clamorque resultat
Vndique. (1) Non aliter, quam cum (2) Eurysthea gerentem
(2) Prœlia, Echioniæ clamantes vndique matres
Spectabant auidæ, bicolor cui tempora fronde
Populus ornarat, vastos leo cinxerat harmos
Lethifero quondam superatum Stymphalon (3) arcu,
Victaque ad Argolicum referentem monstra tyrannum.
Vel cum perdomitis remeauit corniger Indis
Cadmæum repetens (4) spoliorum Hysmenon (4) aceruo.

(1) Hic paululum confusa est constructio, quam Græci *synchesim* dicunt: quæ, vt inquit *Donatus*, est hyperbaton vndique confusum, vt illud Maronis, *Treis notus abreptas in saxa latentia torquet, Saxa vocant Itali mediisque in fluctibus aras.* Et est ita ordo. Non aliter, scilicet, clamor resultat, quam cum matres Echioniæ vndique clamantes, auidæ spectabant gerentem prœlia Eurysthea, referentem Stymphalon superatum quondam lethifero arcu, & victa monstra ad tyrannum Argolicum: cui scilicet, gerenti prœlia populus bicolor ornarat tempora fronde, leo cinxerat vastos harmos, & Herculem intelligit, cuius labores abunde prosequitur *Diodorus.* Sed quid gestis Herculeis celebratius? Inter Maroniana opuscula enumeratur & illud cui titulus, *Monosticha de ærumnis Herculis.* Idipsum & inter *Ausonii* Poetæ scripta etiam reperitur sub hoc titulo, *Ausonii de duodecim laboribus Herculis.* Dubium ergo, *Maroni*, an *Ausonio* versus illos asscribi oporteat.

(2) Ab *Eurystheo* demandata; & est adiectiuum, vt ab *Orpheo Orpheus*, per diphthongum.

(3) Id est, aues Stymphali lacus Arcadiæ, quæ inter eius certamina enumerantur, vnde a *Papinio* quarto Thebaidos dictum est, cum de Arcadiæ locis scriberet, *Herculeo vulgatos robore montes, Monstriferumque Erymanthon; & arisonum Stymphalon.* In cuius loci expositione *Placidus* inquit, virtute Herculis cognitos Erymanthon & Stymphalon: in altero aues, quæ Stymphalides appellantur, occidit. Ceterum & apud *Ouidium*, & *Senecam*, & *Martialem* animaduerto in dictione *Stymphalus* penultimam longam esse: hic tamen breuem protulit, vt *Ausonius* hoc carmine, *Stymphalidas pepulit volucres discrimine quarto.* Nec ratio deest: quia Alpha apud Græcos dicronum est, qua licentia & *Homerus* in quinto Iliados vsus, cum dixit: *Ares Ares brotolige*, & *Martialis* insinuat lib. nono, *Et quos Ares Ares decet sonare.* Nos etiam in aliquibus vtimur cum *Batauum* & *Syphacem* communi accentu proferimus, vt supra dictum est.

(4) Quæ ex India domita reportauit.

Interea pompæ subit ordo, Ducesque cruento
Spectantur capti bello, manibusque reuinctis
Turba ingens, sacro stant arma affixa feretro
Heroum exuuiæ, debellatæque phalanges,
Scuta virum, galeæ, & (1) cubitales (2) margine peltæ (1),

Coni-

Coniferique apices, frameæque, leuesque sarissæ,
Et curui vmbones, & rapta (3)petorita Marte.
Hinc solido ex auro (4)crateras, & (5)aurea bullis
Cingula cernere erat, intertextoque verendum
Electro fulgebat opus, nitidoque argento(6).

(1) Ancilia intelligit. Breuis enim scuti genus erat. *Plutarchus* in vita Numæ Pompilii multa recitat, quare *ancilia* dicta fuerint. *Dicuntur autem*, vt ipse inquit, *vel ab* an, *quod* circum *significat, quia in orbem essent figurata: vel ab* ancon, *quod est*, cubitus: *vnde etiam* Anconam *maritimam vrbem maris Adriatici sic dictam volunt*: *vel ab* anches, *quod est*, *remedium*, *cum* Ancilis *casu sedata fuerit pestilentia*. plura *Liuius*, & *Halicarnasseus*. *Ouidio* placet, *ancile* latinum esse vocabulum. Quidam *ancile* peltam Thraciam appellarunt. Ea est, vt Seruius ait, *scutum breuissimum in modum lunæ iam mediæ*. Cubitales ergo peltæ, id est parmæ, scuta, ad similitudinem anciliorum.

(2) Extremitate, circumferentia.

(3) Vehiculi genus *petoritum* est: & *Varro* arbitratur Gallicum esse vocabulum; vtitur hoc vocabulo *Horatius*.

(4) Non *crateres* scribendum, sic Maro, *crateras magnos statuunt*, & *Papinius* in Theb. *Ouidius* ceteri.

(5) Pro aureis bullis.

(6) Spondaicus versus est.

Sublimi interea Cæsar spectandus ab axe
Prouehitur, qualis victor Saturnius alto
(1)Ossæam rabiem, & Titanum Pelion, atris
(2)Icit fulminibus, curruque per æthera vectus
Cælicolas inter clarum lustrauit olympum.
Talis & Austriades alto sese ore ferebat
Maiestate grauis, trabeaque insignis, & auro
Nescio quid cæleste micat, diadema superstans
Auratos operit crines, trepidique sub axe
Quadriiuges impune fremunt, manduntque lupatos
Ore truci, spirantque altos e naribus ignes.
Non secus Eoo tollunt fumantia Ponto
Corpora solis equi(3), replentque hinnitibus auras,
Voluentes hinc inde iubas, raptosque furore
Miratur cursu tantum procedere Titan.

(1) Id est, *gigantum*, ab *Ossa* monte, quem *Pelio*, vt inquit *Maro*, imposuere rabidi, & irati contra Deos.

(2) Percussit, proprium hoc in fulminibus. Vocabulum Plinianum.

(3) *Pyrous*, *Eous*, *Æthon*, & *Phlegon*: quibus nomina ab effectu fuere imposita, vt exponit *Raphael* in secundum Transformationum librum *Ouidii*.

Interea fama est, (1)Vbii dum Martia ciues
Gesta canunt, latoque vrbem circundare clauo
Incipit insignis Cæsar, curruque triumphat,
Spectatum venisse Deos, & in æthere summo
(2)Inuidia carpsisse Iouem. Quid numina possunt?
Hic fastu superat Diuos, nunc Iuppiter alter
Sicanio arripiet sudatum fulmen ab antro.
Talia flammato dum pectore Numina iactant
Ante Iouem, sic Pallas ait; Proh rector olympi,
Quid spectas, suffersque pater? iam respice quantum
De Superis rapiat (3)Regis (4)fiducia nostri.
(5)Nunc age, & intonsis (6)Euan quate (7)marmora Nyrsis
(7)Rubra, coloratos trans Gangen transfer ad Indos
Militiam, aut (8)Bacchis vlulantibus Ismara (9)cinge.
Est frustra quodcunque paras, superabere solo
Cæsare, qui domito reges Oriente subactos
Argolicas rediens duxisti victor ad vrbes.
I Mars sanguinee, & Geticis te conde sub oris
Indecorem, solamque sacer tibi (10)Strymon, & Hebrus
Seruiat, & gelido tantum placeris in Hæmo(11).
Nil extra tua fama volet, tu hominum, atque Deorum

Omnipotens rector? pudet, (12) *ah pudet ista profari* (13)
Te coram, ingenti iamdudum saucia cura,
Diua vetor sceleris pœnas exposcere ab illo?
Non Tritogenia (14), *Pallasve, aut filia magni*
Nuncupor esse Iouis? quando est mihi dempta potestas
Pugnandi in terris, (15) *tu inquam? tu fulmina condis?*
Lentaque (16) *nequicquam formari incudibus Ætnæ*
Æra iubes? (17) *flammaque vrbes feruere Sicanas?*

(1) Id est, *Agrippinenses*, qui prius quam ab *Agrippa* ad alteram ripam transferrentur, *Vbii* sunt appellati, autor est *Tacitus*.

(2) Id est, propter inuidiam in Cæsarem.

(3) Id est, *Cæsaris*: & per contemptum dixit, *nostri*.

(4) Pro *confidentia* posuit: quamuis etiam *Maro* in malam partem quoque vsus est, *Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum*, id est *confidentia, temeritas*. Nam *confidentia* semper fere in malam partem accipitur. Plautus, *Qui me nunc alter est audacior homo? aut qui confidentior?* Terentius, *O ingentem confidentiam!*

(5) Per derisionem commouet ceterorum Deorum inuidiam in Cæsarem.

(6) Bacchi nomen, superius expositum.

(7) Æquora rubri maris.

(8) Abunde satis de sacris Liberi patris ante dictum est.

(9) Mons Thraciæ notissimus. Maro, *Ismarus aut Rhodope.*

(10) Flumina Thraciæ sunt. Exoritur autem *Strymon*, vt *Ptolemæus* ait, in montibus Thraciam & Macedoniam diuidentibus. *Plinius* & *Solinus* asserunt, dilabi ex vertice Hæmi montis. Circa hunc amnem Mars obequitare solitus, vt in Syluis canit *Papinius*. In hoc amne propter loci amœnitatem, & piscium abundantiam, æstiuis mensibus (nam hieme appropinquante Nilum petunt) ingens est gruum copia. Hinc a *Marone* decimo Æneidos dictum est, *Strymoniæ dant signa grues.* Et a *Lucano* quinto Pharsaliæ, *Strymona sic gelidum bruma pellente relinquunt Poturæ te, Nile, grues.* *Hebrum* vero amnem ex fontibus Rhodope montis dilabi scribit *Seruius* in fine quarti Georgicorum: dictumque ait ab *Hebro* Boreæ fratre. *Plinius* inter ea flumina enumerat *Hebrum*, quæ aurum deuehunt.

(11) Notissimus mons sua altitudine, vt dictum est. *Liuius* scribit Philippum *Hæmum* ascendisse, eius altitudinis pernoscendæ gratia. Situm ex *Ptolemæo* disces.

(12) Interiectio est, per quam Palladis dolor ostenditur. Maro, *Spem gregis ah silice in nuda connixa reliquit.* Aliquando admirationis vim habet. Plautus, *Ah, quid ais?*

(13) Pro *dicere, loqui*, seu *fari* posuit, vt sæpe poetæ solent, compositum pro simplici verbo vsurpare. *Profari* enim latine dicitur, quod Græci *prophetare* dicunt, id est, futura prædicere. Vlpianus; *Si seruus inter fanaticos non semper caput iactaret, & aliqua profatus esset. Fanaticus* autem seruus hoc in loco, pro *maniaco* accipitur: quales sunt qui melancholici dicuntur, autor *Budæus*.

(14) A *Tritone* palude, vbi primum visa dicitur fuisse, vt diximus. Vltimam autem longe protulit, vel quod, *a*, apud Græcos bitemporeum est: vel quod *Maro* itidem protulit in fine graui, *a*. *Seruio* reclamant poetæ classici, qui docet, quod in nominibus propriis syllabæ possint poni scribentis arbitrio. Nec *Bedæ* opinio vbique recipitur, dicentis autoritatem & necessitatem aliquando metrum violare.

(15) Verba indignationis plena, & inest irascentis replicatio, *tu, tu, inquam.*

(16) Id est, *non.*

(17) Omnia hæc per interrogationem proferenda cum indignatione; quasi dicat; cum tantam in Cæsare confidentiam videas, vt pæne tibi æquetur: non solum in insulis Vulcaniis tela deberent fieri, sed etiam per totam Siciliam, & omnes vrbes flammis ardere in conficiendis armis.

(1) *Centum præclaris Curetum ex vrbibus olim*
Saturnum patrem, & cælo te Iuppiter alto
Deiecisse ferunt, centumque ligasse catenis,
Imaque longæuum trusisse in tartara Regem,
Scilicet vt cæli regnaret Cæsar in arce.
Tu modo iam si qua est cordi tibi cura Deorum,
Et cælum seruare cupis, trifida arma resumens
Sidereum tutare polum, Diuosque pauentes,
Arctoumque preme Imperium, Borealiaque arma
Discute: ne Cæsar curru subiectus (2) *ouante*
Tollatur per inane, viamque affectet olympi,
Depulsoque ferox regno Ioue, permeet astra.
Dixerat. Assensere Dei, (3) *nec Delia præsens*
Concilio Diana fuit: nam vertice summo
Constiterat Vogesi, iam despectura triumphum

Austriadæ magni, & lato certamina campo.
At contra pater est solio sic orsus ab alto;
Sancta cohors Superum,(4)*quianam sententia mouit*
Decertare odiis animos? cur vertere gentem
Arctoam cupitis? tanta est cælestibus ira?
Fata immota manent, opus hunc se tollere ad astra(5),
Et regere Imperium terræ, dare fræna superbis,
Indignantem orbem, & gentes superare rebelles,
Consortemque polo mecum nec habere refello.
Qui dum nigra fluent Erebi, subterque meabunt
Flumina, pallentes vmbras, dumque orbe remenso
Sidera in Hesperio properabunt æquore mergi,
Victor Cæsar erit, dominusque vocabitur orbis.
Hæc ego per Stygias male olentes sulfura ripas,
Et Chaos æternum, & Manes Phlegetonte sub imo
Annuo: iam paulum bilemque, iramque repone
In melius Pallas, fatisque assuesce futuris.
Sic ait, & nutu (6)*longum concussit olympum.*

(1) Valido vtitur argumento, ait enim; operæ pretium fuerat, profecto te, patrem, e cælo deiicere, & relegasse in tartarum, vt scilicet Cæsar in cælo regnaret, non tu. Et seruat decorum hic furentis personæ, quia hoc exemplo obiicit latenter Ioui impietatem, vt scilicet, cum in memoriam reduceret, quid egerit in patrem, vt regnaret, aliis ipse non crederet.

(2) Id est, excelsus, sublimis, nam subiicere, extollere est.

(3) Pulchra fictio poetica. Dicit enim, cum Dii hæc contra Cæsarem iactarent, Dianam præsentem non fuisse. Quippe quæ ex Vogeso triumphum Cæsaris lætabunda inspiceret.

(4) Vna dictio, qua vsus est *Ennius*, & *Maro* etiam, *Calicola magni quianam sententia vobis Versa retro?* Hinc colorem Poeta sumpsit, & est sensus; Cur sententia mouit animos vestros, vt odiis certare velitis contra Cæsarem?

(5) Vaticinium futuræ gloriæ Cæsaris.

(6) Epithetum Græcorum est, qui *macron Olympon* dicunt.

Tunc exorta Deum passim sunt murmura, & omnes
Pallada prospiciunt, verbisque precantur, vt illa
Molliat æternas lites, & desinat æstus
Irarum Austriadas contra exercere potentes.
Sic Iuno instabat, sic cetera turba Dearum,
Almaque in Hercyniis præsens (1)*Aruinia lucis*
Procidua ante Deam, poscit iam fœdere iungi
Austriadas secum; tandem Tritonia virgo,
(2)*Postquam Cæsareumque genus, stirpemque domari*
Agnoscit vetitum, coram sic talibus orsa est,
Vicistis Superi, bilem, qua exarsimus olim,
Dimissam facio, iam nunc, semperque fouebo
Hoc genus armipotens, quo cum me iungere fœdus
Haud piget, atque Italo tela auxiliantia bello
Sentiet, & dictum iurato astrinxit auerno.
(3)*At Venus exclamans, non sic mea vulnera abibunt*
Impune, & quantum mea vis, flammæque valebunt.
Hostis ero, sequar indomitum, (4)*cogamque fateri*
Me semel esse Deam, sic talia fata quieuit.

(1) Quæ olim a Germanis in Deorum numero habita est, vates erat, incolebat siluam Hercyniam.

(2) Latenter potentiam Cæsaris significat. Nullus enim hostis in fine rerum fuit contra *Maximilianum* tam potens, vt non desiderauerit gratiam Cæsaris impetrare. Quod mea ætate multoties patuit, & nouissime maxime in tam graui bello, quod in Italia contra Gallos, Venetosque solus, & victor paucis ante diebus, quam moreretur, sustinuit: de quo vaticinatus est Poeta, quod futurum erat, dum Pallas statim subdit, *atque Italo tela auxiliantia bello Sentiet.*

(3) Arbitror hoc fictum a Poeta, quoniam nobiscum maius certamen non agitur, quam rationis & appetitus. Altera enim ab intellectu procedit, quo bonum malumque discernimus: alter corpori sensibusque insitus est, quotidieque de regno certant, ho-

ſteſque accerrimi ſunt: nec deſinunt a pugna, niſi victo altero, hoc eſt abolito corpore.

(4) Summa Cæſaris laus: cum innuat a cupiditatibus nunquam victum fuiſſe: quod mirum in homine, ne dicam Principe, qui mille ad libidinem rerum vias habent, videri poteſt, cum omnibus a natura inditum ſit, vt grata magis ſenſibus appetant, quam ingrata. Licet autem difficile admodum ſit, contemnere voluptatem natura nobis inſitam, cuius etiam vis tam late pateat, vt actionum, affectuumque noſtrorum ſit comes, ſequaturque vel illa, quæ agenda eligimus (cum honeſta, & vtilia iucundi ſpeciem præ ſe ferant) eo tamen magis contemni a nobis debet, quo laudabilius eſt, rem natura inſitam, &, vt ait *Ariſtoteles*, nobiſcum a pueris vna educatam, reprimere & continere, nam qui eam ſic abiecerit, vt quaſi radicitus euulſerit, is mihi videtur hominis oblitus, aut humana eſſe conditione maior, vt qui aqua & herbis in ſolitudine vitam ducunt, rerum Veneris omnino inſcii: quales fuiſſe Anachoritas plurimos, & ipſum illum *Ioannem* Baptiſtam memoriæ proditum eſt.

Interea Cæſar, Procerum ſtipante caterua,
Progenies Diuum, & genus alto a ſanguine cretum,
Audite hæc, inquit, cordi & mea figite dicta,
Annuus eſt belli curſus, ſi rite recordor,
Quo Martis rabies, triſtique horrenda flagello
Deſæuit Bellona animis, genteſque repoſtas
Sedibus Arctois in pugnam miſit acerbam.
Nunc victor terris, ſic Dii voluere, piandas
Arbitror eſſe vmbras, bellum quas miſit auerno
Ante diem, (1)*fluuiique errant hæc littora circum*
Soluendi a nobis cupidæ mortalibus auris,
Ac primum inferias patrique, vmbriſque dicabo
Auſtriadum Heroum, quibus alta ad ſidera vectis
Dona tuli, atque libens ſtauraui ſacra quotannis.
Poſtmodo cum primum per terras fulſerit almo
Septima lux cælo, Titanque obtexerit aſtra,
(2)*Quadriiugum ludos ſtatuam, cum carcere aperto*
Exilit æripedum furor, & metam igneus optat.
Hinc cæſtu quicunque volet, curſuque volantum
Decertare pedum, aut nudam exercere palæſtram,
Seu tranſnare vndas, & verrere flumina planta,
Aut melius quicunque arcus ſcit tendere eburnos,
Quique grauem diſci maſſam collimat(3) *ad vnguem,*
Adſint, victori referet ſua præmia virtus,
Donatique omnes facto certamine abibunt.

(1) Iuxta veterum opinionem, vt diximus, ſuperſtitioſam.

(2) Propoſitio omnium ludorum.

(3) Vocabulum proprie eſt eorum, qui arcu certant, nam *collimare*, eſt ad ſcopum ſagittam intentis oculis dirigere. Puto dictum, quoniam limis oculis ſagittandi vſus eſt: vel quia fortaſſe caput arcui coniungimus. *Limare* enim *coniungere*, *copulare* ſignificat. *Turpilius* in Leucadia, *Veritus ſum, ne amoris cauſſa cum illa limaſſes caput. Plautus* in Pœnulo, *At vide ſis, cum illa nunquam limaui caput. Nonius* ait, *Limare* limum ingerere, limo fœdare. *Limus* adiectiue, pro *tranſuerſo* ponitur, vnde *Plinius* ſcribit, leonem dolere, ſi *limis* ſpectetur oculis. *Limen*, id eſt lapis ſuperior & inferior oſtii, a *limo* deriuatur, quoniam tranſuerſe poſitum ſit.

Nuntia Belgarum fama eſt delapſa per vrbes
Interea, & vero paſſim rumore futuras
Nuntiat exequias, nec non certamina in vrbe
Prædicat Agrippæ: mora præcipitatur, & omnes
Conueniunt, latique replent vaga littora Rheni.
(1)*Primus enim ante alios,*(2) *fontis ferrugine gaudens,*
Qua ſacrum attollit caput auxiliaribus vndis
Tongrus adeſt: (3)*linquuntque ſuas Eburones aras.*
(4)*Hic etenim, vt memorant, ſaxo nigrante, quod alto*
Eruitur monte, & carris vectatur ad vrbes,
Conficiunt ignem, (5)*ſed non ardere prius, quam*
Humectetur aqua, lapidum perhibetur aceruus.
Nec non & flauam,(6)*quam Gallia pinſit Arincham*(7)

Vrbs

(8)Vrbs secat, & niueis alitur gens mystica(9) crustis(10).

(1) Descriptio populorum, qui ad triumphum Cæsaris spectandum venere.

(2) *Plinius* cap. secundo lib. trigesimi primi, *Tungri*, inquit, *ciuitas Galliæ fontem habet insignem, plurimis bullis stillantem, ferruginei saporis: quod ipsum non nisi in fine potus intelligitur.* Purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia. Eadem aqua igne admoto turbida fit, ad posterum rubescit. Audiui Medicum Tungrensem, qui hactenus affirmaret fontem durare: verum quod morbis mederetur aqua eius pota, nihil sibi constare. Igitur *Plinius* hoc, vt multa alia scripsit ex fide: aut natura mutata est fontis. Porro *ferrugo*, mucor ille, siue situs, vel vetustas, quæ in ferro sub terra vel longo æuo gignitur, vt ærugo in ære, quamquam ærugo etiam de ferro dicitur.

(3) Dixi *Eburones* dici, qui nunc *Leodienses* nominantur: & idcirco *suas aras* dicit, quoniam Leodium, quæ nobilissima vrbs est inter Belgas, hoc est inferioris Germaniæ populos, sacerdotibus plurimum abundat. Calamitatis eius, quam sub *Carolo* nouissimo Burgundionum Principe perpessa est, in literas retulit *Pontanus*: & latius ego aliquanto memini in scholiis, quæ scripsi in eum *Pontani* lib. qui est *de Immanitate* inscriptus.

(4) Et vere quidem, nam ex montibus eruunt saxa nigricantia, interlucida tamen, quibus ignem conficiunt.

(5) Vt rem habeas, ac ipsi vidimus; Congeries lapidum foco imponitur, relicto vacuo ad fomentum loco: quo accenso, irrorant aqua lapides. Compertum enim est, ignem concipere non posse, nisi aqua aspergantur. Mirum profecto, vt aqua igni fomes sit, an quia spiritus ignei in lapidibus sint, auditoque hoste statim exiliant, cognatisque se flammis applicent? an quia tosti suffocato infra terram calore, aquæ infusione poros, vt ita dicam, igne prius contractos aperiant? vt in calce, vt in carbone fieri videmus. Hic inter alios plerosque vel præcipuus locus est, quo super *Collimitio* nostro, physicarum rerum scientissimo, commentari cupiebam. Sed præpropera Cæs. *Maximiliani* mors nobis adeundi viri occasionem hactenus præripuit.

(6) *Seruius* autor est, apud priscos molarum vsum non fuisse. Fruges enim torrebant: & deinde in pilis pinsebant, id est tundebant, & hoc erat molendi genus: quod & suo tempore adhuc factitatum esse ait, vnde & *pistores*, & *pinsores*, & *pila* dicta sunt, vt ex *Varrone* colligimus. Ad hunc morem allusit *Maro* in primo Æneidos, *Et torrere parant flammis, & frangere saxo.* Molæ autem postea inuentæ sunt asinariæ quædam: quædam trusatiles, id est hominum opera versatiles. Aquariarum autem molarum loca, quibus nunc vtimur, *molestrinas* appellare possumus, vt arbitratur *Budæus*.

(7) Frumenti genus Galliæ peculiarissimum, ex quo candidissimus panis fiebat, mos seruatur adhuc. Nam in adagio est, *Eburones* tribus insigniri rebus; pane meliore, quam ex frumento; igne meliore, quam ex lignis; aere salubriore in ponte fluminis, quam alibi intra vrbem.

(8) Populus Leodiensis.

(9) Clerus, sacerdotes. *Mystæ* dicti, a verbo græco *μυέω*, quod est *initio*, quia dicuntur initiati mysteriis alicuius numinis: vnde & *Symmystæ* dicuntur, vt alibi diximus, iisdem initiati sacris. Alii trahunt a verbo *μύω*, quod significat *occulto*: quoniam nefas erat reuelare arcana mysteriorum.

(10) Neutro genere: in quo significat frustum panis, aut placentæ, aut alterius edulii. *Crusta* enim fœminino genere fragmentum tenue significat lapidis, aut ligni, aut vitri, aut gelu, aut alterius huiusmodi. Maro, *Concrescunt subita currenti in flumine crusta.*

Hinc haud vitiferi Treuir sulcator (1)Obrinci,
(2)Bonnaque, & antiquis gaudens quoque (3)Lupia muris
Defuit, &(4)timidus nec fontibus aduena Brugis,
Et clara Austriadum titulis Hannonia(5) Regum,
Extremique hominum(6) Morini, totumque (7)Melinum,
(7)Machlinumque, & mercaturæ (8)Antuerbia felix,
Et picturatis diues (9)Bruxella tapetis,
Innumerumque genus (10)Gandauo fluxit ab vrbe.
Nec non & trepidum impellit tunc fama Nemetam,
Atque Argentorato volat ad certamina pubes.

(1) Alii *Mosellam* appellant. Huius cursu *Ptolemæus* superiorem, inferioremque Germaniam disterminat. Citeriorem autem magnam Germaniam nominat *Obrincum*, seu mauis *Obruncam*, vt alii scribunt: *Syluius* Mœnum intellexit, sed falso, vt indicauimus prius, & ante me *Irenicus* noster.

(2) Vetustum oppidum ad inferiorem Rheni ripam situm, ad quartum supra Coloniam lapidem: nomen etiamnum retentat. Antistiti Coloniensi paret. *Ptolemæus Bonnam* appellat, celebre illic sacerdotum collegium est.

(3) Antiquum item oppidum in vlteriora ripa Rheni, ditionis, ni fallor, Ducis Iuliacensis. *Lupia* item numero multitudinis, vt *Athenæ, Venetiæ, Calabria* vrbs est. Autor *Mela* libro 2. Est & nomen fluuii Germaniæ, vt diximus: eumque esse coniectura est, inquit doctissimus *Vadianus*, quem *Necchbarum* hodie

Ante omnes Priamum(3), *Francorum ab origine cretum,*
Cernere erat : natumque sequi vestigia patris
Marcomiron(4) : *sed paulo excelsior ire videtur*
Antiquo (5)Faramundus *auo, longeque potentis*
(6)Clotharii *effigies multo fœdata cruore*
Ducitur, & natum fugientem lumine toruo
Aspicit. hic etenim post cædem, & fata parentis
Imperium linquens, ad(7)*Auantica regna recessit,*
(8)*Egregiamque Apis de nomine condidit vrbem.*

(1) Arguere, ostendere est. Maro, *degeneres animos timor arguit*, id est, *ostendit.* Vnde Argumentum dicitur illud, quo nobis aliquid ostenditur breuiter. Idcirco hic pro titulis interpretor auorum, quibus quorumcunque gesta breuiter cognoscebantur. Sic etiam comœdiarum fabularumque argumenta dicuntur.

(2) Proprie defunctorum est : quod olim extra mœnia sepeliri consuerint cadauera. *Seruius* tamen scribit, *apud maiores omnes homines in suis domibus sepeliebantur, vnde ortum est*, inquit, *vt lares colerentur in domibus.* Hinc etiam vmbras *lares* vocamus. Veterum autem sepulchra in agris fuisse, cum multa comprobarunt, tum quod *Vlpianus* scriptum reliquit, diuum *Adrianum* pœnam statuisse aureorum quadraginta in eos, qui in ciuitate sepulchrum fecissent : quam fisco inferri iussit : & in magistratus eandem statuit pœnam, qui id passi forent, quem & publicari iussit locum, & inde cadauer transferri. Relatum tamen in Chronicis, Traianum intra vrbem solum omnium, & in foro sepultum, cum morbo apud Isauriæ Seleuciam interiisset. Sed Ducibus etiam datum ac posteris *Plutarchus* scribit, vt in foro sepelirentur.

(3) A quo domus Austriaca descendit. Rex fuit Franciæ Germaniæ, nunc per iniuriam appellatæ Franconiæ : cum verum illi nomen Galli abstulerint. Seruant tamen nonnulli scriptores illi prouinciæ suum nomen & honorem, vt *Franciam* vocent *Orientalem.* Sed hoc vix patiuntur Galli, pro solita gentis elatione, indignati, si Diis placet, quod Germanos patres, & regni sui fundatores iubeantur agnoscere, vt ait *Albertus* cap. primo lib. Saxoniæ secundi. Non desunt qui hunc Priamum dicunt ab Hectore Troiano habuisse originem : sed meræ nugæ, vt idem *Albertus* cap. 16 primi libri Saxoniæ his verbis ostendit. Quanquam de Francis maiores etiam ineptiæ memorantur, quod originem ducant a Troianis, & consederint ad paludes Mæotidas in Sicambria. Quid autem per tot egerint sæcula, quos Duces habuerint, ne somniare quidem possunt. Et quidem Sicambria non ad Mæotidas paludes, in Oriente, sed ad Rheni fluenta fuit in Occidente, teste *Cæsare, Strabone, Ptolemao*, & omnibus cosmographis. Inepti homines eo confugiunt, vt dicant aliam Sicambriam fuisse hic & ibi, nec tamen vnum ex Geographis testem producunt : & vt mille tergiuersationibus vtantur, conuincit eos propria fabella de mendacio, quod aiunt sub Valentiniano Francos migrasse in Germaniam. Nam testes omni exceptione maiores, quos nominauimus, conuincunt, sub Diocletiano Francos habitasse in Germania, cum excurrerent ad prædam in mare Britannicum cum Saxonibus. Accedit alius testis diuus *Hieronymus*, quin in Hilarionis vita testatur, sub Constantino Imperatore venisse nobilem iuuenem ex genere Francorum, *Ea*, inquit, *gens media inter Suenos atque Saxones habitat.* Quid potest expressius dici? quid ad confutandum fabulam validius? neque enim accipi potest de Francia Galliarum, ea parte in qua sunt Parisii. Appellat item *Hieronymus Francam linguam* eam, quæ nunc est Germanica : quod *Erasmus* illic notauit. Regnauit autem Priamus Gratiani, vt quidam dicunt, Imperio, anno Dominicæ salutis trecentesimo octogesimo primo.

(4) Priami filium, quem Sicambriæ, Franciæ & Parisiorum Ducem appellatum constat. Quo argumento quidam asserunt, primum in Galliam ex Germania transisse, belloque Parisios occupauisse, vnde sibi nomen asciuit, vt Parisiensis Dux appellaretur.

(5) Id est, Priamo. Faramundus Priami nepos, Marcomiri filius, primus in hac gente Rex a Francis Galliarum declaratur. Floruit sub Honorio Imperatore. *Faramundo*, qui annis vndecim regnauit, successit *Clodius* ex eo genitus, a promisso capillo cognomento *Capillatus.*

(6) *Clotharium* secundum intelligit, qui ex Chilperico & Audouera natus est. Fratrem habuit *Merouaum* Prouinciæ, & *Theodoricum* Burgundiæ Reges. Hic ex Bertruda coniuge *Dagobertum* Franciæ, Burgundiæ, Austrasiæ (quam *Ritius* Austriam dicit) & Aquitaniæ Regem genuit, & ex Batilde vxore, natione Saxona, *Clotharium* tertium, & *Othobertum* Regem Prouinciæ, qui a *Gontranno* Rege Burgundiæ & Aurelienſium repetente in bello occisus est. Cuius filius *Othobertus* Gontranni potentiam fugiens, ad Auanticos fugit : vbi regali titulo demisso, Habspurgii arcem struxit, vnde & sibi & posteris suis nomen reliquit, nam omnes *Comites Habspurgii* dicti sunt. Hic autem Poeta tradit *Clotharium* a *Gontranno* necatum fuisse, eiusque filium e regno fugisse ad munitissima Alpium loca. Poetarum enim mos est, vt nomen pro nomine ponant. Alii, cum quibus vetustissima literarum monimenta consentiunt, ad montem, qui *Romarici* nomen habet, germanice *Rymmelsberg*, venisse volunt,

sunt: condita in eo arce, quam *Auendum* castrum appellarit: de quo statim latius aliquando. Nescio igitur qua fide tradant quidam Cæs. *Maximilianum* Romanos habuisse progenitores olim *Perleones Comites* montis Auentini, cuius familiæ etiamnum sint nonnullæ Romæ reliquiæ prope Sabellorum ædes, quæ prius *Perleonum* fuere: quibus cognomen dedit *Petrus, Leonis* filius, *Stephani* nepos, *Maximi* pronepos. Is magna in vrbe potentia autoritateque sub *Paschali* secundo fuerat. Cuius duo nepotes per seditionem ex vrbe profugi, ad Alpes venerunt: vbi circa Lucernæ lacum prædia & terras mercati, castrum in eo loco *Habenspurgum* excitarunt. At huic opinioni non modo annales Austriaci, & vetustissima monimenta reclamant, sed & hoc ipsum, quod illi tradunt, commentum esse ostendit: *alterum*, scilicet nepotum profugorum, fuisse Antistitem Argentinensem: cum tamen eius prorsus nulla fiat mentio in catalogo Pontificum, quem auunculus noster magno studio digessit. Vt taceam, quod inclita hæc Austrasiacorum stirps Principum longo ante tempore non solum præcessit Argentinensem ecclesiam, sed & ea primum illi, vt aiunt, lapidem posuerit. Est itaque verior eorum omnino sententia, qui nobilissimam *Habspurgiorum* familiam ex antiquorum Germaniæ Francorum Principum, deinde Galliarum & Austrasiacorum Regum sanguine deriuant. *Nauclerus* super tam varia scriptorum opinione generis *Rudolfi*, nihil pronuntiare voluit, non inscite dicens, summi Principis autoritatem a gestis rebus petendam, non a natione: quanquam & hæc fortassis est virtutis imago.

(7) *Auanticos* inter Narbonensis prouinciæ populos connumerat *Plinius* lib. 3. *Antoninus* credit *Auanticos* dictos ab *Auantico* Heluetiorum oppido, cuius excidium (apud *Tacitum* lib. Augustæ historiæ 17.) Cecinnæ milites poscunt. Id hodie Germanico vocabulo *Wyuelspurgum* vocamus. Veteres Heluetii, qui Galli erant, *Auenticum* dicebant. Bene igitur *Rhenanus* noster colligens euidens mutatorum cultorum argumentum, *Quid*, inquit, *Auentico, cum* Wyuelspurgo *conuenit?*

(8) Fingit Poeta *Apispurgium* oppidum apud *Auanticos* ab *Apis* nomine appellatum fuisse. Alludit autem ad antiquam Germanorum in Isidem religionem, quam magno cultu prosequebantur. Fingit ergo in honorem Isidis *Apispurgium* nominasse: quoniam Osiris maritus Isidis fuit, qui & *Apis*, & *Serapis*, vt diximus, appellatus est.

Vnde genus fluit Austriadum(1)*: longo ordine demum*
Succedit proauis Albertus(2) *imagine mæsta,*
Lethiferumque gerit transfixo pectore vulnus,
Impia crudelis detestans facta nepotis.
Hunc sequitur regnoque potens(3)*, dextraque* Rodulfus
Colla superiectis ducens Othocaron *ahenis*
Expirantem animam: a tergo stat proxima proles(4)
Hernestus*que*, Leopoldus*que*(5) *& maxima patris*
Effigies(6)*, iam digna Deo, nigrisque vehuntur*
Armentis, circumque atros ponuntur ad ignes.
Parte alia inferias, arsuraque munera Treuir
Gestabat lachrymans, meritosque impendet honores,
Atque nouis ornant titulis: memoranda leguntur
Facta Ducum, cum sæua dies,(7)*seriesque malorum est*
Germanas grassata vrbes, cum cedere victus(8)
(9)*Nec victor poterat, variisque euentibus actum est.*
(10)*Hinc iacta arma virum, clypei, currusque, tubæque,*
Aureæ & æripedum phaleræ: præque omnibus ipse
Spargit funereo spumantia pocula lacte
Cæsar, & (11)*hyblæas nascentia mella per vmbras,*
(12)*Coryciumque crocum: molli cinis ater oliuo*
Fragrat, & infuso deferuent busta cruore.

(1) Eorum intellige Principum, a quibus descendit *Rudolfus* Habspurgius, Lantgrauius Alsatiæ, a quo longa retro serie paternum est genus *Carolo* Quinto, & *Ferdinando* Austriaco. Prisca enim gentis linea, quæ Sueuica erat, vt alibi dictum quoque putamus, fuit interrupta.

(2) Referendum est ad vetustam familiam Sueuicam, vel progenitores Habspurgiorum. Nam a *Rudolfo* accipi non potest vllus ordo: cum hic *Albertus* eius filius, dictus Imperator, a proceribus Germaniæ, pertæsis *Adolfi* Nassauii sordes & ambitionem, & suffragio *Bonifacii* Pontificis, & post *Adolfum* apud Vangiones prœlio superatum & occisum, a *Ioanne* fratris filio, interfectus fuerit post decimum Imperii annum. Habuit enim *Rudolfus* duos alios filios, *Hartmannum*, qui periit in vndis, & *Rudolfum*, patrem *Ioannis, Alberti* interfectoris.

(3) Inter-

(3) Interregnum a *Friderici* Secundi morte ad *Rudolfum* Habſpurgenſem per duodeuiginti annos fuit, vt Itali ſcribunt, & vt noſtri, per viginti & tres annos: quo ſpacio quatuor ſuper Imperio certarunt: *Henricus* Lantgrauius de Thuringia, qui in obſidione oppidi Vlmanatum ſagitta periit: *Wilhelmus* Hollandus, qui in Friſiis occubuit: *Alphonſus* Rex Caſtellæ: & *Richardus* Comes Cornubiæ, frater Regis Angliæ. *Rudolfus*, vt a Principibus pari ſuffragio, ex Comite, vti tunc vocabatur, Imperator declaratus fuit, ſtatim ex eo tempore rebelles (vt aiunt) Imperio, ob diutinam vacationem factos in Sueuia, Franconia, & Alſatia, nec non aliarum regionum, in ordinem redigere cœpit. *Othocarum* Regem Boemorum potentiſſimum, Imperialis iuris occupatorem, bello vicit, Auſtriacumque Ducatum, & quicquid illi accedebat, vel ditionis, vel iuris Imperio reſtituit, quod & obiter lib. 1 narrauimus. Habito Erfordiæ metropoli Thuringiæ conventu frequenti, ſupra ſeptuaginta prædonum caſtra funditus diruit, multos ex Imperii rebellibus vltore gladio percuſſit, nihil omnino quod ad Auguſtum Principem pertinebat, neglexit. Italiam conſulto partium ſtudiis reliquit. A cuius ingreſſu cur abſtinuerit, cum quandoque rogaretur, reſpondiſſe fertur apologo Horatiano, *Quia me veſtigia terrent, Omnia in aduerſum ſpectantia, nulla retrorſum.* Videlicet ſignificaturus, nemini ex Germanis Principibus proſpere aduentum in Italiam ceſſiſſe.

(4) Scilicet *Alberti* interfecti, & ab eo deſcendentium. Is ſuſcepit, quos & ſuperſtites reliquit, ſex filios, *Fridericum, Leopoldum, Albertum, Henricum, Othonem, & Rudolfum*, ex *Elizabetha* filia Ducis Carinthiæ & Comitis Tyroli.

(5) *Erneſtos* tres, *Leopoldos* quatuor in hac linea reperio: quorum ſeriem texuit diligenter *Nauclerus*, exactius *Stabius* noſter, cum in Arbore Gentilitia, tum in eo opere, quod magno labore & induſtria *Maximiliani* tam iuſſu, quam ingenioſiſſimi etiam Principis ductu abſoluit: cui, *Porta honoris*, nomen inditum eſt. Ego ſolebam *delicium oculorum* appellare. Eſt inſtar arcus triumphalis, cuius interpretationem Germanicam & ryhtmos, *Sbrulius* Poeta & in proſam & carmen latinum tranſtulit. Cœpit item *Maximilianus* librum Genealogiæ ſuæ, in quo late referebat ea, quæ iam dictis operibus verius indicantur, quam explicantur.

(6) Scilicet *Friderici* Imperatoris, qui eius *Erneſti* filius fuit: qui ex Regina Poloniæ genuit V filios, *Rudolfum, Leopoldum, Erneſtum, Albertum, & Fridericum*. Ex quatuor prioribus non remanſerunt deſcendentes, vt ait *Nauclerus*. *Fridericus* autem poſtea Imperator, ex *Leonora* Portugalliæ Regis filia, treis liberos ſuſcepit, *Chriſtophorum, Ioannem, & Maximilianum*.

(7) Id eſt, ordo belli Norici.

(8) Scilicet Palatinus.

(9) Id eſt *Albertus*, non enim ad *Maximilianum* referas: quia exoratus ſtatim pepercit.

(10) Quid in decorandis funeribus obſeruabatur, ab antiquis refert. Idem *Huttenus* in Heroico Panegyrico obſeruauit.

(11) Tria ſunt loca, in quibus mel optimum prouenit, *Attica, Sicilia, Calimne* inſula. In *Attica* præcipue *Hymeto* monte. In *Sicilia* apud *Hyblam*. Dubitat *Plinius*, quid ſit liquor ille, vnde apes mel colligant. Qui naturam mellis perſecuti ſunt, tradunt idipſum plurimum vitæ hominum accommodum, eoſque macrobios effici, qui mellis cibo veſcantur aſſidue. *Democritus* interrogatus, qua nam ratione quis a morbis liber fieret? *Si melle*, inquit, *interna, extima vero oleo irrigaueris.* Is idem *Democritus* aſſidue melle vſus, in annum ſupra centeſimum vitam protulit. Pythagoræ præterea ſectatoribus, panis & mel plerumque cibus erat. Notum eſt de re in modum ſuaui dici, *Mellis medulla*, vnde & *Ennius* apud *M. Tullium*, quendam *Suademedullam* appellat, ob ſingularem ſuauiloquentiam. Nam quod optimum eſt, id videtur natura intime recondidiſſe, vnde & illa paſſim obuia, *in medullis & medullitus amare*, non diſſident a ſimulacro prouerbiali.

(12) *Corycos* ciuitas eſt *Ciliciæ*, vt ſcribit *Seruius* libro 4 Georg. Inde aduehebatur Crocus omnium optimus, author *Dioſcorides*. *Plinius* lib 22 cap. 6, Crocum gaudet calcari, & ſic melius exit: quare ſeritur iuxta vias ac fontes: emittit florem cum folio in occaſu Vergiliarum, eodem *Plinio* autore. Dicitur autem & *crocus* maſculino genere, & *crocum* neutro, vt & apud Græcos. *Specus Corycius*, quem nullus, teſte *Camerte*, copioſius deſcribit *Pomponio Mela* libro primo. Habet nomen a *Coryco* vicino oppido ſupra dicto. Sed & *Solinus* de ipſo ſpecu multa in Ciliciæ deſcriptione. Eſt & eiuſdem nominis ſpecus in Parnaſo monte, de quo *Herodotus* in 8, *Statius* 7 Thebaid. *Coryciumque nemus, propellentemque Lilaam.* Porro vnde natum ſit adagium, *Corycæus auſcultauit*, vbi quis id, quod agit, conatur diſſimulare, tamen a curioſis deprehenditur, *Eraſmus* explicat Centuria 2 Chiliadis 1.

Tunc equites circum primo, turmæque dolentes
Perrexere pyram, ter cuncti ex more ſiniſtrum
Luſtrauere rogum, terque arma illiſa fragore
Horrendum tonuere, litantque ad buſta bidentes;
Hic iacet in flammam pharetras, ii cingula ſoluunt:
Libamenque vmbris donant: iamque ipſe laborum

Ordo exhaustus erat, cineresque elapsus in imos
(1)Mulciber, extremis tunc Cæsar funera verbis
Prosequitur, lætasque affatur talibus vmbras;
Felices animæ, quibus est (2)suprema peracta
Sors vitæ, terrisque datum genus a Ioue summo,
Iam salue atque vale, pigeat nec tendere ad alta
(3)Astra, vel (4)Elysios inter considere patres.
Nec vereare, diem quem nunc sacrauimus(5), olim(6)
Semper honorabo(7), centumque ad templa bidentes,
Setigerosque sues, taurosque litabo quotannis
Nigrantes tumulis, Manesque ad sacra ciebo.
His dictis magna heroes comitante caterua
Austriadem læti magnum intra limina ducunt,
Et curas demunt epulis, & vina propinant.

(1) Vulcanus, ignis.

(2) Suprema verba, quæ vmbris dicebantur, vt Maro, *dixitque nouissima verba.* item, & *magna supremum voce ciemus.* Scilicet *Vale* & *Salue*, vt etiam alibi dictum est.

(3) In quæ putabant animas heroum defunctorum proficisci.

(4) Qui in campo Elysio sunt. In quo apud Græcos iusti demorantur, post mortem eo se conferentes, quemadmodum iniusti ad Cocytum vadunt. Hunc nonnulli apud inferos, nonnulli sub concauo orbis Lunæ esse putant, nec desunt qui Elysium putent esse ipsas insulas fortunatas. Lege *Strabonem* 1 & 3 Geographiæ lib. *Plautus* in Trinummo, *Sicut fortunatorum memorant insulas, quo cuncti, qui ætatem egerunt caste, conueniant: contra istoc detrudi maleficos, æquum videtur, qui quidem istius sint modi, hospitium est calamitatis.*

(5) Hoc est, sacris scilicet inferiis prosecuti sumus.

(6) In futurum.

(7) Indicat *Hecatombon*, quod sacrificii, vel immolationis genus maximum erat apud antiquos, cum centum scilicet victimæ immolabantur.

Interea currus referebat septima cœlo
Luna laboriferos, lucemque reuexerat orbi,
Optatumque diem Phœbus, quo quisque probaret
Virtutem, atque animum magnis assuesceret actis.
Iamque aderant festa redimiti tempora fronde
Turba Coloniadum pueri, innuptæque puellæ,
Fama vocat cunctos, pugnaturæque cohortes
Cæsarei properant clamata ad classica ludi.
(1)Est locus extra vrbem, quem passim vmbonibus agger
Ambit, & amplexu vallem tenet, algida sacro
Silua viret luco, & cliui spectantur aprici
Surgere paulatim, sedesque simillima circo(2) est:
Hic late apparent scabro subsellia topho
Natura confecta loci, qua Pana, Deosque
Siluicolas Dryadum sæpe indulsisse choreis
Accipimus, Satyrosque Palem(3) incendisse bicornes,
Cum ciet agresti siluestria numina cantu:
Illuc mane nouo, Phœboque rubentibus agris
Conuenere omnes, vocesque per alta volabant
Culmina saxorum, fractusque reuerberat aer,
Siluarumque altis respondent plausibus vmbræ.

(1) Adnotamentum marginarium primæ editionis admonet, vt est, Ficta loci descriptio. Circo enim Romano alludit, vbi huiusmodi ludi exercebantur.

(2) De Circo lege *Pii* doctissimi viri commentaria in Plautum. Circi autem Romæ tres fuerunt, Circus *Maximus*, Circus *Flaminius*, & Circus *Neronis* in Vaticano. Circenses autem ludi dicti, vel a *circuitu*, quod metas circumibant, vel quod vbi postea metæ fuerunt, olim *gladii* ponebantur, quos circumibant, ab ensibus *Circenses* appellari, quasi *circumenses*. *Seruius* 8 Æneid. notat Maronem dixisse *Circenses*, sine adiectione ludorum: sed eius sententiæ multorum veterum autoritas refragatur. Qui autem sint *Circenses ludi*, sat puto esse perspectum ex *Tranquillo*, *Seruio*, & ceteris.

(3) Pabuli Dea *Pales*, quam alii *Vestam*, alii *Deum matrem* esse contendunt, vt scribit *Seruius* libro tertio Geographiæ. Eius festa *Palilia* vocantur Persio, *Fumosoque Palilia fœno.*

Ac

(1)Ac primo Argyloras, prisco de sanguine cretus
Amphithii, qui Marte Getas, belloque furentes
Perdomuit, sed magna olli fortuna refrixit(2).
Nam pulsus regno, Cathorum venit ad oras.
Ex illo satus hic, celeres ad fræna iugales
Impellit, niueos maculis cingentibus harmos.
His furor indocilis, pedibus concussa remugit
Æratis tellus, inhiant(3) perflantibus altas
Naribus exuuias, optataque præmia palmæ.
Mox Frisia regione Thoas, certaminis ardor
Olli par gliscit, cum despumantia colla
(4)Quadrupedantum vel laxat, vel frænat equorum(5),
Impetit (6)alipedes, quos (si nos credimus) vndas
Æquoreas tranasse ferunt, & sæpius æstum
Arctoo in Ponto perhibent superasse natando.

(1) Nomina scribuntur eorum, qui curru decertauerunt.

(2) Quibus quamque potentibus nostra ætate iuris similis euenerit fortuna, meminit *Erasmus* in explicatione adagii primi centuriæ quintæ Chiliadis secundæ.

(3) Significat ita cupide appetere, vt hiatum oris emittas. *Inhiant*, interpretatur *Seruius*, habere desiderant, & dicimus *inhio illam rem*, & *illi rei*. *Apuleius* lib. 3 Asini aurei, *His inhians, & spe salutis alacer latus propius accessi*. Statius, *Fraternos inhiantem obitus*. Plautus, *Tuam hereditatem inhiant, quasi esuriens lupus*.

(4) *Lucretium* sapit versus vel *Ennium*. Ludouicus Bigus; *Vel magno vel equo quadrupedante vehi*.

(5) Equi, vt quibusdam placet, ex eo dicti sunt, quod cum quadrigis iunguntur, æquari videantur, paresque forma & cursu similes copulentur. Qui fabulas consectantur, scribunt Neptunum percussa in Petreis Thessaliæ campis tellure, primum equum, animal, bellis aptum produxisse. Vnde *bellatoris* epitheton a poetis sortitus est. *Maro* Georg. 2, *Hinc bellator equus campo sese arduus infert*. Idem lib. 10 Æneidos, *& inter Bellatoris equi caua tempora coniicit hastam*, & vndecimo, *Post bellator equus positis insignibus Æthon*. Item *Ouidius* lib. Fastorum 2, *Nec bellatoris terga premuntur equi*. Idem lib. 15 Metamorph. *Pressus humo bellator equus crabronis origo est*. *Probus*, & *Seruius* primo libro Georgico, fabulæ originem ad naturam referunt. *Columella* equinum genus tripertito diuidit. De equis lege *Aristotelem* lib. octauo Naturæ animalium, *Varronem* secundo de Re rustica. Quando, & cur se equus homini subiecerit, canit *Horatius* Epistola decima primi. In generosis equis, vt aiunt veteres, quatuor expectantur, forma, pulchritudo, meritum, color. Hæc haud indocte quidem, vt *Camers* testatur, explicat *Isidorus* capite primo duodecimi Etymologiarum libri: quo loco abunde de equis differit.

(6) Quasi habentes pedes alatos, ob miram leuitatem. Maro, *Alipedumque fugam cursu tentauit equorum*. Item *Maro* Christianus in Exhortatione ad Reges Christian. *Alipedes saliunt in equos, rapidissima tranant Flumina*.

Quin & Pannonio properans de vertice Lynceus
(1)Iazige præstat equo, & cursus regit ille volantes.
Segnior hibernis Boreas Ponto incubat alis
Euxino, verritque vndas, minus effurit Auster
Feruida (2)gemmiferi cum turbat littora (2)rubri.
Nec te transibo, Geticis duo fulmina frænis
Qui regis Hermontes, hic cinctus pelle leonis
(3)Infandum visu est, crudis micat intus abacta
Lux oculis, cadit anguitenens a fronte Medusa,
Tortilibusque Afer nodis exsibilat aspis:
Huius equi Austriaco certare in puluere sueti,
Sessorem excutiunt fremitu, vincuntque lupatos.
Inde Dryas, fortisque Linus, veloxque Melampus,
Ambo armis, curruque ambo, lucentibus ambo
Est clypeis spectare pares, vter vrgeat axem
Fortius, incertum est: sequitur quos cetera pubes.
Nec mora, (4)magnanimi scabrosa sedilia circum
Consedere Duces, circumfusæque cohortes
Mistaque montanas replerunt agmina rupes.

(1) Iazyges Pannoniæ inferioris populi sunt, contigui Transsyluanis: vnde optimi ad cursum ætate nostra equi aduehuntur.

(2) Mare rubrum duos, vt infra dicemus, complectitur sinus, *Persicum* scilicet, & *Arabicum*. In *Persico* vniones, id est margaritæ laudantur, conchæ genus, ex quo margaritæ vnionesque velluntur, *Berberion*, & *Berberi* ab incolis nominantur, pinnæ, aut pectunculi effigie. *Sabinus* & *Pomponius* iureconsulti margaritas nec gemmis, nec lapillis contineri satis constitisse aiunt, tit. 2. 34 Digestorum. Gemmæ enim, vt inquit *Pomponius*, sunt perlucidæ materiæ, vel vt smaragdi, chrysolithi, & amethysti: Lapilli autem contrariæ superioribus naturæ. Plures gemmæ sunt, quæ ab animalibus sortiuntur cognomina, vt *Carcimas, Scorpites, Scarites, Triglites, Ægophtolmos, Geranites, Hieracites, Ætites, Myrmecites*, & sexcentæ aliæ huius genus, vt ait *Camers*. Nec indignum relatu est id, quod ab *Budæo* annotatum est, dici fictitias gemmas, quæ scarificationi cedunt, *Plinii* testimonio, qui libro 35 scribit, *Fictitiæ gemmæ sacrificationi cedentes candicantiam fugiunt*, vbi forte *candicantia* septimo casu legi debet. Idem *Budæus* ordinem gemmarum autoritatis eruditæ recenset lib. de Asse 2. Sed quis ignorat, translatiue *gemmam* in *vite* dici a rerum rusticarum scriptoribus? quam eleganter explicat *Cicero* in Catone Maiore. Idem de perfecto oratore ad Brutum, *Rusticorum*, inquit, *metaphora sunt gemmare vites, lasciuire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta*. Sed ad rubrum mare reuertamur, a quo Persicum sinum *Camers* ita separat, vt *Hieronymi* & *Iosephi* de Euphratis exitu, itemque *Herodoti, Curtii*, & *Diodori* sententiam, *Plinii, Solini*, & *Ptolemæi* contrauenire traditioni existimauerit. Quum hi tamen sola nomenclatura diuersi eundem sinum intelligant, est enim *rubri maris* pars sinus *Persicus*, quemadmodum & *Arabicus*, id quod *Plinius* & *Pomponius* docent, & *Strabo* testatur. *Herodotus* quoque lib. 4 sinum Persicum rubrum mare vocans: *Altera*, inquit, *ora a Persis incipiens porrigitur ad rubrum mare, quod & Persicum vocatur: dein gradatim Assyria, atque inde Arabia, desinitque in sinu Arabico*. *Plinius* lib. 9 de Vnionibus. Præcipue autem laudantur circa Arabiam *in Persico sinu maris rubri*. Est ergo, vt *Vadianus* noster colligit, rubri maris vocabulum generale *Persico* & *Arabico* sinu.

(3) Sic potius legerem, quam *infandus visu*.

(4) Pro *magnanimum*: vt mox, *replerunt*, pro *replebunt* legendum est, vt codex melior habet.

At Cæsar populis, solio venerandus ab alto,
Os sacrum ostendit, venientumque aspicit ora.
Qualis & aurigam melius vehat orbita campo,
(1)*Quisve acres defrænet equos, cursuque retardet*
Effusos, retrahatque, & gyros cogat in arctos.
Dum mores, habitusque notat, dum singula lustrat
Et dictis acuit magnis, animatque pauentes,
Carceribus clauduntur equi, normaque retenti
(2)*Obicis, hi fremitant, illi (mirabile visu)*
Claustra terunt, nequeuntque moram, nec tarda rotarum
Bella pati, trepidant auidi, motuque magistros
Sollicitant, altumque grauis cauat vngula terram,
Spumantisque auidus feruescit anhelitus oris.
Qualis in Arcadii Pholoes cum vertice vidit
Errantem(3)*Spartana feram canis: instat eundi*
Huic furor: & crebris resonant latratibus vmbræ.
Stat pastor, lorumque tenet, dextraque furentem
Sedat, & inuitos animos in vincla coercet.
Vtque pares visi,(4)*Tyrrhena per æquora circum*
(4)*Æra altum sonuere, ruunt per plana: velut cum*
Fulmina desiliunt, vel ab altis montibus amnes.
Conclamant omnes passim, quis fortius eya
Impulerit radios, metæque reflexerit axem?
Talia vociferans fatur dum turba, feruntur
Ex oculis, & nube axes conduntur operti
Puluerea, tantum voces, & verbera noscunt
Proxima: feruet humus subter, flammæque volantum
Naribus exiliunt: superis pater astupet astris
Iuppiter, & Getico properans a Strymone Mauros,
Miratur pugnasque virum, currusque, manusque
Insertas, & lora simul miratur adacta,
Verbera, & aurigas largo sudore natantes.

It

It stridor cælo, ferit aurea sidera clamor,
Vicinique omnes assultant vocibus agri.

(1) Hoc est, quis melius laxet in cursu. Depingit hic equorum Hispanorum morem, quos *Ianneos* appellant, qui miræ sunt & docilitatis & dexteritatis. Getici equi, & Turcici, & quos Transsyluanos appellamus, cum docilitate vincantur, cursu iugi & longo nullis cedunt. *Rauisius Textor* in Epithetis refert locos, qui equorum præstantia sunt memorabiles. Porro equis inesse iudicium, documentis plurimis patefactum est, vt docet *Solinus* de equorum natura cap. quinquagesimo septimo. Nomenclaturas eorum tradit *Rhodiginus* lib. antiquarum lectionum vndecimo.

(2) Ab *obice*, & non *obiicio*, vt sensus ipse expostulat: vnde per simplex *i*, scribendum. *Seruius* dicit, *melius* hic obex, *quam* hæc obex *dicimus*. *Obices*, pessuli, seræ, inquit *Festus*.

(3) Ita enim a regionibus appellantur, qui boni sunt seminis. *Columella* octauo Agriculturæ lib. tria docet esse canum genera. Quali autem forma esse debeant canes, tradit secundo Agriculturæ lib. *M. Varro*. Plura item eo pertinentia refert *Columella*: sed non nisi de villatico cane scribit. De multiplici autem canum genere *Plinius* in decimo & *Aristoteles* lib. sexto Naturæ animalium. *Columella* non assentitur iis, qui canes inter mutos custodes annumerandos censent. *Nam quis* (inquit) *hominum clarius, aut tanta vociferatione bestiam, aut furem prædicat, quam iste latratu? Quis famulus amantior domini? quis fidelior comes: quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest vigilantior? quis denique vltor, aut vindex constantior?* Quod & a *Camerte* relatum est in enarrationibus Solinianis.

(3) Id est, *Laconica*. Canes ex Laconia laudantur a *Varrone*.

(4) Id est tubas, quæ ex ære fiunt, & ductiles appellantur. Tubam æneam *Piseum Tyrrhenum* inuenisse tradit *Plinius*. Inter *lituum* & *tubam* hoc distare inueni, *Acron*, inquit: *Lituus* equitum est, & incuruus: *Tuba* vero peditum est, & directa. *Gellius* scribit, quod tuba a sonitu lituus appellata est. *Maro*, etiam ait, *Et lituo pugnas insignis obibat & hasta*. Et Ouidius, *Non tuba directi, non æris cornua flexi*, & cetera. Quibus quidem exemplis apparet ferme *Acronis* differentiam constare.

Dum cursum agglomerant, obliquas flectit habenas
Argyloras, curruque citus dat lora secundo,
Hippeonque acrem, velocemque arguit (1) Æthon
Certantes ventis, & nubila prætereuntes.
Ii flauas iactare iubas, capita ardua ferre
Ad metam, & vastis disrumpere flatibus auram.
Non tulit Hermontes, (2) Piscis tempora cinctus
(2) Frondibus, insultat contra, talique morantes
Voce suos affatur equos; Proh dedecus ingens
Ardua Gesoracis gestis certamina arenis
Victores, nunc qui vobis formidine tanta
Crura labant? quæ desidia hæc? agite ite, prioremque
Eripite a palma, dixit. velocior Austro
**Argyloram (3) exequar cursu, iam comminus axes* *al. Argylorum
Axibus vrgentur, paribusque per æquora iuncti.
Decurrunt spatiis: dumque alter, & alter anhelans
Impellit radiis radios, flammata rotarum
Compago resoluta ruit, stetit orbita putri
Argyloræ defixa solo, longeque cadentem
Præterit Hermontes, campoque infertur aperto.
Dant plausus tanto discussa sedilia casu,
Dum volat ad metam subito perculsa pauore
Vocum, armenta retrocedunt, duroque magistro
Fluctuat huc illuc sonipes: tunc fræna relaxat
Ipse Dryas, Linus insequitur celeri axe Dryanta.
Parque Lyno Lynceus, interque Melampodis illos
Arua rapit sonipes læua, turbatque, abigitque
Amborum fræna, & missus remoratur anhelos.
Indignum Linus exclamat se opponere campo,
Dum ruitur metæ. sic altercantibus illis
Peruolat ante Dryas, sed post sua terga Thoanta
Cernere erat, pronumque iubis vrgere iugales.

Non

Non aliter pauidas Alpino vertice damas
Insequitur post terga canis, similisque tenenti
Fallitur, atque auido præda euanescit ab ore.

(1) Nomen equi, eodem nomine vnus ex equis Solis appellatur, item Pallantis apud *Maronem*, quem scribit lib. vndecimo, domini mortem fleuisse. Siquidem memoriæ proditum est, equis tantam esse in dominos beneuolentiam, vt prosperis eorum successibus hilares adhinnire, sinistros vero deflere sæpe numero visi sunt. Vide quæ hac de re oculata fide tradit *Rauisius* in vocabulo *Equus*. *Accursius* noster refert, Cæsarem triduo antequam moreretur, Asturconem suum flentem inuenisse, futuræ quidem mortis indicium. Quod fidem non caperet, nisi *Tranquillus* in eiusdem vita simile quid testaretur. *Proximis diebus*, inquit, *eorum greges, quos in traiiciendo Rubicone Marti consecrauerat, ac sine custodibus vagos dimiserat, comperit pabulo pertinacissime abstinere, vbertimque flere*. Equorum quorundam nomina a Poetis celebratorum recitat idem *Rauisius* loco supra citato.

(2) Id est, *triumphalibus*, nam victores in agone Olympico, quem in honore Olympici Iouis celebrabant, coronabantur. Fiebant autem inter *Pisam* & *Elidem*, vnde Iupiter *Pisaus* & *Eleus*. Maro, *Hic & ad Elei metas*. Quod genus ludi Græci *Pentlatum* dicunt, nos item *Quinquertium*: quia quinque artibus constabat, disco, cursu, saltu, luctatione, pugno. De his Græciæ ludis lege *Gellium*, & *Lactantium* grammaticum in principio sexti Thebaid. quod & alibi indicauimus.

(3) Argyloram legas, & infra Argyloræ, pro Argylori, iuxta exemplar emendatum.

Ecce Medusæis iterum serpentibus horrens
Crinalem attollit contracta fronte cerastam,
Transabiensque fuga, vicinos territat axes
Improbus Hermontes, aliosque coercet euntes.
Isque volat, veluti nigrantis Iuppiter aulæ(1)
Cum pulchram Sicula prædam deuexit ab Enna(2).
Quem circum Eumenides flammas per inane rogales
Extollunt, visoque polus pallescit ab hydro(3),
Et curru excutitur subita formidine Titan.
Dum nullo regit æripedes moderamine, circi
Liber equus per aperta vagans dispendia campo
Lustrat, & intactam ter circum serpere metam
Iam negat: ipse auidus dum fræna madentia collo
Attollit, gestitque miser retinere furentes
In caput elapsus, pronusque in verbera terram
Ore ferit: gemit excussis serpentibus atra
Phorcynis, virusque altum vomit, & ferit auram.
Ille indignanti similis, similisque minanti
Iniustos vocat ore Deos, iniustaque mundi
Sidera, & anguicoma denudat casside crines,
Impingitque solo: ferit vngue reuincta colubris
Tempora, vipereumque furens terit ore venenum.

(1) Pluto.
(2) Siciliæ oppidum, cuius laudes scribit *Cicero* in Verrinis, raptu Proserpinæ clarum. Vnde *Ennæa Ceres*, quia habuit iuxta *Ennam* augustissimum templum. Silius, *Hac Cerere Ennæa, Phario nec victa colono*. *Ennææ Cereris* simulacrum describit *Cicero* itidem in Verrinis. Constat autem & *Ætnam* oppidum in Sicilia esse, quæ *Adranium* quoque dicta fuerit: ea re factum, vt apud *Claudianum* lib. Raptus primo, vbi hic versus est, *Ætnea Cereri proles optata virebat*. *Ianus Parrhasius* doctissimus grammaticus, dubitat *Ætnææ* ne, an *Ennææ*, scribendum sit. Et *Ciceronis* codices fere *Ætnam* pro *Ennam* habent. At vero quoniam vrbem præcipuam fuisse *Pomponius* indicat lib. secundo, & *Cicero* eum locum in vmbilico Siciliæ esse, fama celeberrimum scribit *Ennam*, non *Ætnam*: vtrobique legendum existimat Vadianus eruditissimus. Id quod, ipso teste *Vadiano*, *Laurentius Abstemius* non incelebris grammaticus lib. Obscurorum locorum secundo confirmat. Quanquam videam apud *Claudianum* tam *Ætnææ* legi posse, quam *Ennææ*: quod argumento raptus Proserpinæ non repugnet, hoc ne, an illo modo legas. Sunt qui apud *Valerium, Solinum*, & *Lactantium* *Ennam* legendum contendant, non *Ætnam*: & *Ennensem* Cererem campumque, non *Ætnensem*, de quo tamen quo minus certe pronunties, cum loci fecere finitimi, tum etiam quod affinia locorum nomina pro errore inuerti corrumpique, & in mutuum abire vsum potuerunt, vt *Vadianus* admonet, non parum prudenter.

Quidam autem tradunt Proserpinam raptam a Plutone apud *Olestrum*, non longe a Cephiso flumine. Vide *Pausaniam* in Atticis. Proserpina, vt in temporibus ex Philocoro *Eusebius* refert, reuera ab *Orcho* Molossorum Rege, qui alio nomine *Adoneus* dictus est, rapta fuit, eo scilicet tempore, quo Erichthæus Atheniensium regnum tenebat, hoc est, circa annum octingentesimum supra tria millia ab orbe condito. Qui fabulosa ad physicam rationem conantur reducere, aiunt Bonam deam, quam & Persephonem vocant, virtutem seminum esse, Plutonem vero Solem: qui tempore hiemis remotiorem mundi partem perlustrat. Idcirco raptam ab eo Proserpinam dicunt, quam Ceres sub terra latentem quæritat. Lege item *Fulgentium* lib. primo.

(3) Quoniam furiæ finguntur habere crines serpentium.

Non secus excussus Dyrcæis mœnibus Heros
(1)Oenides, (2)canibus diris agitatus auerni,
Ore cruentato tristem (3)Menalippon (4)adedit.
Turbatum casu Cæsar, raptumque furore
Demulcet verbis, & sæuas temperat iras.
Terror equos agitat, creber quatit ilia flatus.
Ii tamen in cursu perstant, & forte propinquus
Substiterat metæ. contra indignatus euntes
(5)Emeritus sonipes, nunc hos, nunc impetit illos
Calcibus, & morsu cunctos depellit hiante,
Stat globus aduersum, & contra glomeratur, & vna
Vi tentat depellere equos, magis ardua perstant.
Tunc iuga sanguineus circum spumantia anhelat
Ora furor, gaudent nullo impellente magistro
Effera laudato committere prœlia campo.
Dum pugnæ incumbunt, iunctos compagine currus,
Agyloras volat inde noua, nec tendere contra
Est ratus æripedes, læua deflexit habenas,
Obliquumque rapit præceps, ac deuia campi,
Nec mora subtollens oculos ad sidera cæli
Affatur Superos, adsis o Rector olympi,
Et tu qui vultu lustras mortalia Titan.
Hanc ego, si victor, vestris dabo munere palmam,
Suspendamque tholis, axes & lora dicabo,
Dixit, & alipedes tortis calcaribus vrgens
Felicem metam, tandem insperatus obiuit
Ter circum, propiusque intra tulit orbita gyros.
Sic tandem Argyloræ mansit victoria fræno.

(1) *Tydeus* Oenei Calydoniæ Regis filius.

(2) Id est, *furiis infernalibus.* Lucanus, *Iam vos ego nomine vero Eliciam, stygiasque canes in luce superna Destituam.* Dicunt canes apud inferos vocari, apud nos furias, apud Superos diras & aues. Maro, *At procul vt dira stridorem agnouit & alas.* Idem, *ne me terrete timentem Obscœnæ volucres.* tamen promiscue quoque posita reperies.

(3) Fratrem scilicet, vnde secundum legem, sicut etiam *Homerus* dicit, vt reus homicidii exularet, Tydeus conscius parricidii dimisit paternum regnum. *Statius* lib. Theb. primo, *Ecce autem antiquam fato Calidona relinquens Olenius Tydeus, fraterni sanguinis illum Conscius horror agit*, &c.

(4) Id est, penitus corrosit, comedit. Vsus est compositione a simili, *amo, adamo*: vnde *adesum* dicimus, & *exesum*, consumptum, corrosum.

(5) Id est, doctus, assuetus cursui. *Emeriti* enim *milites* dicuntur, qui a longa soluuntur militia. Nam *merere*, vt *Lucani* exemplo ostendimus, pugnare est.

Excipitur plausu vulgi, cinctusque corona,
Aurea (1) sublata tangebat sidera dextra.
Olli magnanimus Cæsar dat munere pulchras
Ex auro (2)phaleras, circum (3)Melibœa figuras,
Vt viuas, depinxit (3)acus: (4)ceu languida Thysbe
(5)Nocturnas egressa domos, custode relicto
(6)Busta Nini quærit: ruit atro sanguine tinctus
Ora leo, gestitque sitim sedare calentem.
Hæc fugit, hic sequitur, delapsaque carbasa fœdat

Dente cruentato: properans inuenta resumit
Pyrrhamus, atque oculos ad conscia sidera tollens,
Testatur mortem infandam, simul horridus ensem
Vagina eripiens, pectus transuerberat illo.
At Thysbe infelix, iam pallida morte futura
((7)Heu præsaga mali miseris mens) horret, & audet
Iam secura sui, flauentesque vngue capillos
Scindit, & exanguem tremebunda voce per vmbras
Pyrrhamon exclamat, compertus lumina tantum
(8)Extulit ad Thysben, visaque recondidit illa.
In dubio trahit ægra animos, furor vrget amantem
Ad scelus, & tandem mortis formidine abacta,
Incũbit gladio, vitamque miserrima rumpit.

(1) Mos Germanorum, in lætitia vibrandi ad cælum manus.

(2) Phaleræ ornamenta equorum sunt.

(3) A *Melibœa* Macedoniæ, vbi depingendi acu vestes, filisque sericeis flores, montes, flumina effigiare vsus erat. In phaleris ergo Thysbes fabula depicta erat, quæ auro ornatæ erant, sed ex panno confectæ. *Melibœam Philoctetes alumnus illuminat*, inquit *Mela*, quem Hercules cum hominem in OEta exuturus esset, suis sagittis donauit: & ne corporis reliquias monstraret, vetuit. Ad quod sexto libro *Lucanus* allusit, cum inquit, *Pretioque nefanda Lampados Herculeis fortis Melibœa pharetris.*

(4) Nota historia apud *Ouidium* ex quarto Metamorph.

(5) Statuerant enim Piramus & Thysbe, vt canit *Ouidius*, *vt nocte silenti Fallere custodes, foribusque excedere tentent. Cumque domo exierint, vrbis quoque tecta relinquant, Neue sit errandum lato spatiantibus aruo Conueniant ad busta Nini.*

(6) Id est, sepulcrum: cuius meminit *Diodorus Siculus* libro tertio.

(7) Sic omnino legendum ex restituto codice ad Poetæ codicis collationem.

(8) Color sumptus ab *Ouidio.*

Sed vos Hermontis fidissima cura iugales
Haud frustra tantum putri bellastis arena,
Hos Cæsar fræno, & pulchris donauit habenis.
At tibi, qui propius metam rapis æquora, Lynceu,
Præbetur (1)Tyrio (2)rursum saturata colore (1)
(3)Lata chlamys, vario viuit circumflua limbo
(4)Fabula Thesidæ, & miserandæ (5)Procridis ignes,
Atque amor (6)Alcestæ; rigidum cratera Thoanti
Ex auro donat Cæsar, quem (7) Pergama circum
Finxit (7)Apollineo manus exudata labore,
Cadmæasque (8) lyra tollentem Amphiona Thebas.
Inde Dryas quoque munus habet, fortisque Melampus;
Hic sibi gemmato circumdedit ilia baltheo,
Ille Thuringensi geminos tulit ære lebetas.
Postremum famula Linus est donatus Eoa.

(1) Dipapham vestem signat, id est bis tinctam, autore *Plinio.*

(2) Purpureo. Eodem tradente Tyrius color laudatur nigricans aspectu in colorem concreti sanguinis, & dicitur *Tyrius*, a *Tyro*, quondam insula Phœniciæ, quæ purpura & conchilio censetur.

(3) Viatorium, vt ita dicam, vestimentum erat, declarat *Plautus. Puer*, inquit, *cape chlamydem, & da pallium: tamen chlamydem hanc tene, vt si hæc vera non sint, rursus deposito pallio, eam sumam, atque inceptum hoc iter perficere exequar.* Primus tamen Numa Pompilius in vsum recepit, autor est *Plinius.* Dixit ergo, *lata chlamys*, ad nostra tempora respiciens, & quodammodo ea suggilans, in quibus etiam chlamydes latissime fiant.

(4) Id est, *Phædra*, quæ Hippolyti capta amore fuit, vt latius *Seneca* in Tragœdia scribit, & *Ouidius* in Heroicis.

(5) Et huius fabulam idem canit in Transformationibus.

(6) Peliæ Regis Thessaliæ fuit filia, forma insignis, Admeto nupsit: hæc adeo maritum dilexit, vt in eius graui morbo, ex quo euadere non poterat, nisi aliquis eius loco moreretur, ita enim Apollo prædixerat, voluntariam pro mariti incolumitate mortem subierit. Hanc demum ab Hercule dicunt Admeti precibus retractam fuisse.

(7) Id est, quæ Apollo ædificauit. Nota historia apud *Diodorum* de Laomedonte: qui cum cingere muris Troiam vellet, operarios conduxit Neptunum & Apollinem: quibus absolutis, Diis mercedem soluere noluit. Illi indignati, Apollo pestilentiam immisit, Neptunus maris illuuionem, quæ abigi non potuerunt, nisi humana victima singulis an-

nis

nis exponeretur marinæ belluæ: quod vſque ad Herculis aduentum ſeruare Troiani coacti ſunt, qui etiam precibus Laomedontis exoratus, monſtrum marinum, liberata Heſione, Laomedontis nata, interfecit.

(8) *Solinus*, ait; *Thebas condidit Amphion: non quod lyra ſaxa duxerit (neque enim par eſt, id ita geſtum videri) ſed quod affatus ſuauitate homines rupium incolas, & incultis moribus rudes ad obſequii ciuilis pellexerit diſciplinam*, quod & *Horatius* in arte indicat,

Dictus & Amphion Thebanæ conditor vrbis,
Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
Ducere, quo vellet.

Protinus æriſoni tolluntur ad æthera cæſtus,
Tergora cruda boum, multoque nigrantia plumbo
Pondera, concuſſo ſtrepuere ſedilia circo.
Fama eſt Ætnæis (ſi veri nuntia) campis
His ſudaſſe (1) Erycem, qui victus ab Hercule magno
Sicanium effuſo maculauit ſanguine littus.
At ſatus Alcmena Thebas inuexit honorum,
Et diuæ ſpolium ſacrauit Palladis aræ.
Verum poſt longi delapſum temporis æuum,
(2) Cum ſe Chalcidicis (3) Germanica ſigna triumphis (3)
Ornarent, tremere atque Iſtrum (4) Bœotica tellus.
Hic honor Auſtriacas olim eſt delatus ad oras,
Pannonidoſque alta ſeruatus in arce Vianæ (5).

(1) De hoc pluſcula libro vndecimo dictauimus.

(2) Fingit cæſtus Erycis fuiſſe, quo victo, Hercules illos ſecum in Bœotiam tulit, & conſecrauit Palladi. Germanos autem Imperatores, cum orientis rerum potirentur, in Germaniam tranſmiſiſſe.

(3) *Euboicis*, nam *Chalcis* oppidum in Eubœa eſt, vnde *Chuma* in Italia, quæ a *Chalcidenſibus* originem habuerunt, *Euboica* dicuntur *Maroni* & *Chalcidici* loci accolæ, & Sibylla *Euboica*, & *Chalcidica*. Hic autem dixit ab Hercule conſecratos cæſtus, quoniam Eubœa & Bœotia, in qua Herculis ſolum erat modico æſtu diuiduæ ſunt, adeo, vt dubitandum ſit, an numerari inter inſulas debeat, ponteque inuicem iunguntur, autor *Plinius*.

(4) Vbi Thebæ ſunt, Cadmi, Herculis, & Amphionis nomine inſignes. *Bœotia*, ante *Cadmeis*, *Hyantis*, *Aonia*, *Ogygia*, & *Meſapia*, dicta, a quibus etiamnum illis paſſim apud ſcriptores cognomina ſunt. Ceterum *Bœotia* rectius diphthongo in prima ſyllaba, & inde *Bœotius*: quanquam ſunt hodie, non indocti Grammatici, qui *Boetiam* quoque, & *Boetum*, dici poſſe longo vſu ſuffragante, confirmant, vt ait *Vadianus*. Scribit *Pauſanias*; *Bœotii omnes* a Bœoto, *Itoni, & Melanippes nymphæ filio, nomen ſortiti ſunt*. *Nicocrates* ait, *Bœotia cognominata eſt a* Bœoto, *Neptuni & Arnes filio*; vel a boue, quam Cadmus ex oraculo ſecutus, vrbem condidit, vt *Caſtor* ſcribit. Sunt qui a mentis tarditate dictos *Bœotios* velint, vnde adagium illud, *Sus Bœotica*: quo in rudes atque ignaros vti conſueuimus: quod *Bœotii*, vt *Eubulus* in Cecropidibus, *Mneſimachus* in Buſiride, *Alexis* in Trophonio, & *Achæus* in certaminibus teſtantur, ventri ac gulæ inſeruientes craſſa fuerint minerua. *Pindarus* præterea, nec non & *Cratinus* teſtantur, Bœotios quoque *ſues* appellatos: quod ob ſordidum ac ſolutum viuendi modum *Pindari* interpres ait accidiſſe. Quocirca Prepellus quidam ab Eratoſthene, quid ſibi de Bœotiis videretur interrogatus, reſpondiſſe fertur in hanc ſententiam, *eum fuiſſe Bœotiorum inter ſe ſermonem, quo vaſa, ſi daretur loquendi facultas, vterentur*, quantum ſcilicet vnuſquiſque eſculenti, poculentiue caperet, vnde quicquid inſulſum eſſet, ac ſtultum, id *Bœoticum* dicebatur. Sic *Bœoticum ingenium Eraſmus* in Chiliadibus explicat, pro *ſtupido*, ac *ſtolido*. Porro *Boeti* dicuntur ab Imperatore in vltima conſtitutione tit. *de tabulariis, ſcribis, & logographis, adiutores ſcribarum*, quos alii *ſubadiuuas*, alii *adiutorios* appellant, vt in l. *vnicuique*. C. *de prox. ſacr. ſcrin.* βοηθῶ enim idem valet, quod *adiuuo*. Inde *Seuerinus Boetius* dictus, vt teſtatur *Alciatus* Mediolanenſis: quem alii falſa voce *Boetium* vocant, quorum errorem, vt idem ait, confutat antiquum marmor, quod adhuc Derthonæ extat in diui Martiani cœnobio, vbi tumulus eſt, quem antiqua inſcriptio, *Boetio*, & *Eutharico conſulibus* factum oſtendit.

(5) Hodie *Vienna* Auſtriæ, eſt enim & Allobrogum. *Vianam Plinius* nominaſſe videtur inter oppida Norica, *Hermolao* adſtipulante. Cui ſane & noſter *Vadianus* accederet, niſi oppidum ipſum minime vetuſtum eſſe id argumento foret, quod nulla prorſus remotioris antiquitatis apparent veſtigia. At infra Viennam interuallo viginti quatuor mille paſſuum ad Danubii alueum locus eſt, quem *Petronellam* vocant, cum maximi oppidi veſtigiis: nam rudera paſſim ingentium ædificiorum extant, & tabulæ plurimæ latinarum literarum, tum & nummi Romanarum legionum, ad Iſtri ripas contra Germanos excubantium teſtes. *Ibi Vianam fuiſſe*, inquit, *non auſim aſſerere, tam diuerſa ſentientium contentio, ne dicam audacia durat.*

Protinus exiliens rapido violentior Euro
Agmine Saxonum in medium procedit Alartes.
Huc precor, o Proceres, de tot modo millibus vnum
Mittite, ait, pugnæ, veniant quicunque, morabor(1),
Audaces animi: atque vtinam mihi monstra darentur
Taurominitanis qualem Polyphemon in antris
Esse reor, vel cum rugit sub rupe Typhoeus
Concussa, & moto cerealis fluctuat Ætna;
Aut Libs Anteus, Lapithumque(2) immanior omni
Hylæus turba: non hic cratera lyæo
Spumantem multo, vibrataque pocula Marte,
Sed totum aspicies vndantem sanguine terram,
Vulnificum medio cum proruit aere plumbum.
Attoniti tacuere omnes, pauor ipse silentes
Efficit, & nulli tentant contra ire furentem.

(1) Particula per interiectionem legenda.

(2) Quos Hercules & Theseus in nuptiis Pyrithoi vicerunt. Sedes habuere *Plinio* tradente in Pindo & Othry montibus.

Tandem Vandalica cretus de gente Menestheus
Voce grauis, toruisque oculis, cultu horridus, atram
Demulcens barbam, contra indignatur, & acer
Ærisonos vasto tollens cum murmure cæstus,
Ad cælum iacit, & sursum intra nubila condit.
Expauere Dei, tremuit nimbosus Orion,
Et pallens celeri fugit* Proserpina curru.
Stant hinc inde minæ, furor huic, illi aspera virtus
Et Marti par dextra ferox, sed disparis vsus
Consilium, stimulosque necis, viresque ministrat.

* Id est, Luna. Nam *Ceres, Hecate, Diana, Phœbe, Luna, Proserpina* pro eodem fere numine accipi diximus. Omnia enim nomina ad potentiam Lunæ referuntur. *Proserpina* enim idcirco dicitur, quoniam Luna cursu suo *proserpere* videtur, cum modo hac, modo illac deferatur: quare & *omniuagam* quoque dixerunt. Hinc etiam fictum, cum Cerere & Plutone concordiam initam, vt sex menses apud inferos, totidem apud matrem esset, propter cursum lunarem. Luna enim dimidium anni apud nos est, dimidium apud Antichthonas.

Vtque locum tenuere, oculis perlustrat vterque
Alterius vires, aciemque in vulnera tendit.
Visu animi stupere omnes, timor obstruit ora,
Non aliter quam si concurrant forte leones
Littore arenosæ Libyes, aut Indica tigris
Pugnam agat in tigrim: vasto silet æquore Ganges
Attonitus, subterque pauens, celer Indus anhelat
Erecta fremit aura manu: explorataque tandem
Pondera permensi, sese vigilantibus vna
Inuasere oculis, cæstu latera ardua pulsant,
Ingeminantque sonum, stridentque sub ictibus æra.
Vtque cauis Auster frangit tumida æquora saxis
Littora conclamant, siluæ, freta, nubila, montes,
Hic leuior pedibus, saltu stridentibus instat
Cæstibus: ast alter grandi maturior æuo,
Suetus Vandalicas inter certare palæstras
Arte valet, vigor ingenio, experientia Martis,
Nunc rotat aduersum, nunc in sublime fatigat
Brachia, nunc celeri declinat pondera lapsu.
Verum alter, cui non tantum rationibus vti
Mens furiis agitata potest, tantumque nocendi
Prodigus, incaute totus ruit, & nocet ipsi
Sæpe sibi, & vires animoso conficit ictu.

Cautior

Cautior alter erat: sæpe ingeniosus in hostem
Effurit vt præceps, fallitque, supraque minatur
*In caput,*ac læsis liuescit pondus in harmis.*
Vincitur arte furor: tamen instat & ille, fremitque
Dentibus horrendum, immane ac mirabile dictu
Sanguineus, tollitque altum super æthera crudum
Tergus, & in celeres intendit brachia gyros.
Sic ambo insurgunt, quales per prata feruntur
Pugnantes tauri: vel cum duo flumina ripis
Concurrunt, pulsique fremunt sub gurgite cautes.
Et iam certantem labor, & suspiria vtrumque
Ægra fatigabant: sed prouidus arte Menestheus
Sæpius ipse sibi, vacuoque pepercerat ictu.
Atque vt perfractum pugnando vidit Alartem,
Brachiaque ærisonos vix attollentia cæstus,
Erigitur, pugnamque nouus velut isset in ipsam
Cedentem toto cæstu ferus impetit aruo:
Nunc humeros, pectusque ferit, nunc tempora circum
Illidit vulnus: fluit atro sanguine campus.
Mox Saxon cadit infrendens, pallentiaque ora
Intorquens rabie, stridet graue: protinus omnis
Excutitur casus dira ad spectacula pubes.
Desuper incumbit victor, totumque supinat
Pectus adhuc toruum, & flammas spirantia ad auras
Guttura: cogissetque animam dimittere circo,
Ni Cæsar dextra finem, nutuque dedisset.
Accurrunt fortisque Dryas, acerque Melampus,
Egregiusque Thoas, stimuloque agitata furoris
*Pectora demulcent, &*forte Menesthea dicunt*
Victorem, exanguemque ferunt, stratoque reponunt.
Huic cæstum insignem, & longæuum cornibus Vrum
Præbuit Austriades, tanti pro munere Martis.
Prouocat interea, quos iam lanuginis ætas
Prima tenet, nullaque gerunt ora aurea barba,
Cursus, pacis opus, studium nec inutile belli.
Stant circum iuuenes euincti tempora ramis,
Stesichorus longe ante alios (cui plurima formæ
Gratia) se coram vultuque, oculisque micantem
Certaturum offert: sequitur Saxonus Opheltes:
Et victor Phrysia multum inclamatus arena
Alcydamas, celeres fama hunc præcurrere ventos,
Et gelidas inter deprendere Dorcadas Alpes.
*Nec minor hoc Thrasias, Phlegiasque, & *Auarpius Æbron,*
Ocyor hic Parthi iaculo, cressisque sagittis.
Multaque præterea properat sine nomine turba.

* Scribe, *ac*, vel, &, pro *at*, vt ipse sensus requirit.

* Id est, *casu*, vt scilicet iracundum animum demulcerent, non virtute victorem fuisse.

* Id est, ex prouincia Saxoniæ. Nam *Auarpi*, vt diximus, partem Saxoniæ incoluerunt.

Extemplo nudant artus, super aureus omnes
Stesichorus micat, huic vultus effulget imago
Pulchra, Deo similis: qualem (1)Tegeæus alumnus,
Aut læta ostendit facie crinitus Apollo.
Vt chlamydem posuere omnes, micuitque peruncta
(2)Nuda oleo de more cutis, sub limina clausi
Expectant auidi signum, quo grandinis instar
Corripuere dato spatium, volat ocyor Euro
Vncta cohors, Parthique fuga, atque his tardius isse(3)

Credebantur equi, stupet aura notusque volantes.
Stesichorus iam prima tenet spatia, instat Opheltes
Attingens humeros, Thrasiæ sed tertia palma est,
Proximus Alcydamas, Phlegiasque, sed vltimus Æbron.
Pone sequebatur puerorum incognita turba,
Intenduntque pedes: iam paulum elapsus Opheltes
Stesichorum exuperat: celer huic par imminet asper
Alcydamas, paruoque tenet discrimine cursum,
Ambiguumque vter inde prior data signa subiret,
Currebantque pares. sed non tulit ista secundo
Stesichorus spatio, fundensque a vertice crines,
Auricomo veluti Paphius cum Lucifer astra
Exuperat cursu, cunctosque intermicat ignes,
Transadiit, celerique fuga præuertitur omnes;
Pone subit Phlegias, spatiique extrema tenebat,
Anteierat, sed forte pedem puer Æbron Opheltis
Supplantat pede, proh dulci sors inuida palmæ,
Hic cadit in vultum, putrique recumbit arena,
Stesichorus sic ante fugit, victorque propinqua
Limina pronus init, foribusque irrupit apertis,
(Stabant namque fores circo) cursuque secundo
Alcydamas fertur, sed tertius Æbron, eumque
Pone secat Phlegias, sed casu extremus Opheltes
Exclamat longe: si præmia prima darentur
Stesichoro, indignum. nam me puer improbus Æbron
Impediit, palmamque dolo mihi sustulit, inquit.
Sic fatus, lachrymis oculosque, genasque madescit,
Et Regem implorans, scindit quoque pectora planctu.
Stesichorus contra palmam petit: ipsa iuuabat
Præstans ambrosios iuuenilis forma per artus,
Et decus in vultu, lachrymisque accesserat ortis
Gratia, contenduntque pares. Compescite litem,
Cæsar ait, pueri, torquem qui primus habeto,
Hic tuus arcus erit, pharetras plebs cetera sumat,
Sic omnes dono cursus Rex optimus æquat.

(1) Mercurius, a Statio *Tegeaticus* dicitur.

(2) Scilicet antiquo. Athletæ enim oleo vngebant se, vt minus prehendi possent, fluente lubrico olei humore. Præterea certo quodam victu vtebantur & necessario, ad comparandas vires firmitatemque corporis. Huiusmodi victum Athleticum *Aristoteles Anancophagiam* appellat in Politicis: quasi cibi sumendi necessitatem. Panis quo vtebantur, *coliphium* dicebatur. Iuuenalis, *Luctantur pauca, comedunt coliphia pauca.* De huiusmodi *Anancophagia* loquitur Apostolus prioris ad Corinthios nono, quem Apostoli locum pulchre enarrat *Budæus* in Annotationibus in Pandectas, indicans eiusmodi verbis Apostolicis vitam nostram instituendam esse ad exemplar Athleticæ. Porro Athletarum nomine gymnicos omneis intelligi voluit *Pollux*. Hii autem sunt *Palæstritæ*, id est, luctatores: *Dromeis*, id est cursores: *Pyctæ*, id est pugiles: *Discoboli*, qui discum in sublime iaculantur: *Haltici*, qui saltus pernicitate contendunt.

(3) Pro iuisse, & sic legas, non *ipse*, iuxta priorem editionem.

Post vbi currendi labor est exhaustus, ad vnctam
Signa viris micuere palen(1), animosa citantur
Pectora luctantum. Properat quem gloria Martis
Tangebat iactator auum, stirpisque Machareus,
Læuonum de gente satus, qui corpore laxo
Cyclopem exuperans, cælum prope vertice pulsat.
Sed vigor effœtus, roburque in mole refriget,
Nec sibi consimiles vires natura ministrat.

Qua-

Qualis nimboso deprenditur æquore vento
Vasta ratis, crescunt vndæ, freta concitat Auster,
Tempestasque mouet vulso vada cærula fundo.
Illa mare insidit, premiturque, & tarda supinum
Vix caput attollit hiscens compagine moles.
Hunc contra insurgens animoso pectore Tharcon,
Sæpe (2)*Caledonia solitus sudare palæstra,*
Haud timet ingentes artus, sed protinus extra
Vnxit (3)*Palladio gaudentia membra* (3)*liquore.*
Stabat vterque ferox, & oliuæ puluere fusum
Desiccant laticem, mox, ceu duo fulmina contra
Proruerent, vel cæsa ornus propelleret ornum,
Currunt in pugnam: ruit alta mole Machareus,
Nec bene curuatur, tantum trudebat: at alter
Pectus agens, humeris collum summittit, & vrget
Complexus medium dextra, læuaque reuincit,
Exhauritque virum, & compressis ilibus arctat:
Ponderibus premit ille suis, nexusque resoluit
Insertasque manus, iam creber anhelitus olli
Crescit, & humentes feruent sudoribus artus.
Conseruere manus iterum, nunc pectore pectus,
Nunc genubus genua ægra labant, nunc pes pede contra
Calcatur, nexuque parat crus crure ruinam
Ambobus, nunc terga retrocedentia Tharcon
Vi nectit multa, nodisque interplicat arctis,
Et vastum attollit (visu mirabile) monstrum.

(1) Id est, Palæstram. Maro, *Pars in gramineis exercent membra palæstris.* Genus luctæ quoddam *palæstra* dicitur, vnde *palæstritæ* dicti, qui eius sunt periti, & palæstrici. *Palæstra* tamen appellatio artem omnem athleticam complectitur, vt ex *Quintiliani* verbis colligimus, *Si quis*, inquit lib. 2, *palæstræ peritus cum in aliquod gymnasium venerit, expertus eorum omni modo corpus animumque discernat, cui quisque certamini præparandus sit.* Et rursus; *namque erit alius historiæ magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius studio iuris, vt nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet hæc dicendi magister, quomodo palæstricus ille cursorem faciet, aut pugilem, aut luctatorem, aliudve quid ex iis, quæ sunt sacrorum certaminum.* Est & alia palæstra, quæ motus & flexus decentiam docet, quæ & *Chironomia*, lex gestus a *Quintiliano* dicitur in primo, *ab heroicis ipsa temporibus orta, & a summis Græciæ viris, atque ab ipso etiam Socrate, a Platone quoque in numero ciuilium posita virtutum, a Chrysippo in præceptis de liberorum educatione compositis non omissa.* Quam artem oratori necessariam esse, ipse idem late in 11 docet. Palæstra igitur decentiam illam significat, qua status, motus, flexusque corporis, ac omnes omnino habitus venustatem quandam, leporemque præ se ferunt: quam qui non didicerunt, ii *apalæstri* ab antiquis dicti sunt, vt apud *Ciceronem* in oratore perfecto. Itaque quales eorum motus, quos *apalæstros* Græci vocant, talis eorum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias. Itaque *Quintilianus* in nono significare volens, orationem forensem nec plane numerosam esse debere, qualis Panegyricus ille famigeratus Isocratis, nec rursus numeris vacare, ita inquit, *Sicut enim quos palæstritas esse nolumus, tamen esse nolumus eos, qui dicuntur apalæstri.* Hodie autem huiusmodi institutores nulli sunt, id est *palæstrici*: quemadmodum nec *phonascos* habemus, id est formandæ vocis magistros, quales apud antiquos fuerunt: quorum ars *phonascia* a *Theophrasto* dicitur, vt idem *Budæus* libro suo supra citato, testatur. Hæc, vulgo quia cognita non sunt, libuit adscribere. Cetera ludicrorum genera, si petis, idem ille *Budæus* diligentissime collegit.

(2) Britannica.

(3) Hoc est oleo, quod Palladi dicatum ferunt. Olei natura, tepefacere corpus, & contra algores munire. Vsum eius ad luxuriam inuenere Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnasiis publicando. autor est *Plinius.* *Diodorus* libro sexto scribit, quod Palladi olearum, oleique educendi inuentionem tribuunt. Nam ante huius Deæ ortum erat hæc arbor cum aliis siluestribus immixta, olei vsus aberat, cum esset ignota. Maro, *Adsis, o Tegee, fauens, oleæque Minerua Inuentrix.* Præterea multa alia inuenisse volunt Palladem, de qua hoc ipsum testatur *Ouidius* 3 Fastor. hoc carmine, *Mille Dea est operum, certe Dea carminis illa est.*

Non secus Herculeis (1)*Libs* (3)*exudasse lacertis*
Fertur, & intacta, (2)*sublatus in aere terra,*

Olli

Indignantem animam tenues vomuisse per auras.
Nititur hic contra, & supra caput improbus astat
Mole graui, viresque premit Tharcontis, & ardet
Olli felle iecur, magnoque effœtus hiatu
Spiritus egeritur, fremit altum, turbidus ore
Eructat saniem, & vastis complexibus horret.
Intumuere tori rabie, raptusque pudore
Ingentes motu prægrandi concutit artus.
Sic Elephas fixam mota cute discutit hastam,
Quam curuo Garamas, Nasamonve intorserit arcu,
Excutitur Tharcon, digitorum vincula frangit
Tempestas, fortique abigit Tharconta repulsa.
Semiuir exclamans reditu violentior instat
Tharcon, & Obnobios æquantem vertice montes
Circuit, inque humeros pectusque, latusque minatur,
Insidiisque locum captat. ceu rupibus altis
(5)*Menalii* (4)*Pholoes, clausum lupus ambit ouile,*
Perlustratque oculis aditum. ruit arduus ille
Aduersum, tantoque gemit sub pondere tellus.
A latere interea Tharcon volat, ilia nexu
Alligat, exhaustamque premit iam viribus aluum.
Ille reluctanti similis, similisque cadenti
Arctatos crurum nexus, manuumque requirit
Soluere nequicquam: at sublimem tollit in auras
Distractis pedibus Tharcon, penitusque labantem
Trusit in obliquum: ruit alta mole Machareus,
Inque putri iacuit vultu resupinus arena,
Puluerea inficiens ora indignantia terra.

Sic excisa abies, sic & Germanica taxus,
Aereæque Orni, sic coniferæ Cyparissi
Procumbunt, circumque imæ dant murmura valles.
Tandem surgit humo, fœdataque puluere Saxon
Ora gerit, victi Rex ad spectacula risit,
Ceteraque erecti plauserunt agmina circi.
Palmam Tharcon habet, viridique decorus oliua
Candida purpureis subnectit tempora tænis(6).

(1) *Anteus.* Huius cum Hercule luctam multis carminibus *Lucanus* cecinit lib. quarto. Meminit *Claudianus* in præfatione libri secundi Raptus, *Non cadere Anteo.* Plura *Dionysius* lib. 5. *Plinius* ait hæc fabulosissime ab antiquis narrata. Antei fabulam allegorice exponit *Fulgentius* secundo Mythologiarum libro. *Anteus*, inquit, *in modum libidinis ponitur, vnde & ἀντίον, contrarium dicimus. Ideo & de terra natus, quod sola libido de carne concipitur. Denique tacta terra validior exurgebat. Libido enim quanto carni consenserit, tanto surgit iniquior,* & cetera. *Parrhasius* scribit, *Antheus* flatili, *t*, filius Antenoris, quem Paris amauit, & imprudens interfecit, vnde ad declinandam cædis inuidiam, Spartam fugit ad Menelaum: quod apud Lycophronem legimus. Idem nomen in Æneida *Maro* transtulit. *Anteus* alter absque aspiratione Neptuni filius ex terra susceptus, sexaginta cubitis adoleuit, vt autor est *Pherecydes.* Id diu fabulosum visum est, antequam suprema eius ossa Olympiam allata, miraculo fidem fecissent. *Plutarchus* ait, Romanorum Ducem Sertorium apud Lygennam oppidum Libyæ, effosso sepulchro, quod incolæ *Antei* dictitabant, humanum cadauer inusitatæ molis inuenisse.

(2) Nam *Anteus* prostratus, a terra matre vires accipiebat, & quidem maiores: ea re cognita a terra abstinuit Hercules, & sublimem domuit. Iuuenalis, *ceruicibus aquat Herculis, Anteum procul a tellure tenentis. Palephatus* huic fabulæ locum datum putat, quod esset implicandis explicandisque humi nexibus in palæstra peritissimus.

(3) Sic *Statius* lib. sexto, *Terrigenam sudasse Libyn.* Illic *Placidus* interpres scribit, id factum apud Sumentum Africæ ciuitatem.

(4) *Pholoe* mons in Arcadia.

(5) *Arcadici*: sumpto epitheto ab alio *Arcadia* monte, qui *Manalus*, & *Manala* dicitur, qui cum ceteris Diis alumnis inclaruit, *Solino* teste.

(6) Pro *taniis*, per syncopen: & pro vittis posuit, hoc est ornamento capitis, *Maro* libro septimo, *fit longe tania vitta*, vbi extremitates in vittis significantur.

Con-

Condiderat Titan iam fessus in æquore lucem,
Ruptum opus in circo, ludos vocat altera sacros
Lux, ortusque(1)die: solio tunc surgit ab alto
Cæsar, quem Proceres medium intra limina ducunt
**Septum armis: ipse altus mediis in milibus ibat.*
Phocaicis veluti Phœbus mouet agmina Delphis
Maternam in Delon, micat & supereminet omnes.
Vel cum cælicolas inter se Iuppiter aureus
Admiscet, curas paulum, fulmenque remittens.

Lucifer interea, & Sol fulgentissimus orbi
Aduexere diem, rursus stipante caterua
Egreditur Cæsar: sic inter sidera, & altos
Surgens mane nouo resplendet (2)Phosphorus ignes,
Tunc solio affatur cunctos, & talibus hiscit;

Accipite ergo omnes, animoque hæc figite dicta:
In primis fluuio nandum.(3)nam priscus auorum
Ludus erat, iuuenumque labor, cum Martia tela
Ianus, & armorum tristes compesceret æstus.
Adsit item quicunque arcus scit tendere eburnos,
Postremum iacto claudam certamina disco.
Sic ait, & rapido spumantem gurgite Rhenum
Perrexit: trepidant populi, studioque videndi,
Non certaturi genus innumerabile vulgi.

(1) Pro *diei*. nam vt superius autoritate *Maronis* ostendimus, antiqui *die*, in gignendi casu protulerunt.

(2) Latine *Lucifer*: de quo *Vitruuius* libro nono ita inquit: *Id autem maxime ita esse cognoscitur ex Veneris stella, quod ea cum solem sequatur, post occasum eius apparens, in cælo, clarissimeque lucens* Vesperugo *vocitatur*. *Plautus* in Amphitryone, *Nec* Iugulæ, *nec* Vesperugo, *neque* Vergiliæ *occidunt*. Aliis autem temporibus eum antecurrens, & oriens ante lucem, *Lucifer* appellatur. Huius sideris naturam Pythagoras Samius primus deprehendit, eodem *Vitruuio* & *Plinio* autore.

(3) *Natandi vsum*, inquit *Vegetius*, *æstiuis mensibus omnis æqualiter debet tiro condiscere, non enim pontibus semper flumina transeuntur*. Ideoque Romani veteres Campum Martium vicinum Tiberi delegerunt, in quo iuuentus post exercitium armorum, sudorem pulueremque dilueret. Ad quod respiciens *Horatius* libro Odarum primo, dixit, *Cur timet flauum Tiberim tangere?* Sed melius est, vt ad veteres Germanos referas, quibus iuge fuit studium nandi, etiam, vt *Mela* scribit libro tertio, sæua hieme. *Herodianus* item septimo libro multa de superioribus Germanis, deque amnibus Rheno & Danubio locutus, inter alia, vt *Politianus* transtulit, sic refert; *Sunt autem Germani peritissimi natandi, vt qui tantummodo in fluminis lauentur*. In eandem sententiam *Tacitus* tradens Germanos, vt fluminibus suetos, nandique peritia eximios, frequenter commendat. *Irenicus* pluribus libro Exegeseos secundo nostris nandi vsum vendicat. Durat hodie quoque id studium, sed quod sciam, vt *Vadianus* ait, hieme minus.

Iamque aduentarant ripæ, vis ignea pubem
Sollicitat, laudumque decus, sic quisque volabat
Ad fluuium, & sertis se versicoloribus ornat.

At primum Alcetes: & flauo vertice Pentheus
Vangionum de stirpe satus: fratresque Melinus,
Alter Imas, duo Pannonii: sed Rhæticus Aiax
Ante omnes arcto vestem diffibulat auro.
Membra nitent, extraque decus resplendet apertum
Pectoris, ipse oculos oleo de more perungit,
Nudatosque artus: sequitur quem cetera pubes
Phædimus, intonsusque Idas, pulcherque Pheneus
Et breuis Antenor: nasoque resectus Hyalcas:
Lyntius Hastidamas: tristique sub omine natus
Hyrcius: & tortis incedens cruribus Andes:

Sarmaticusque Polas : vastoque assuetus in Albi
Nare Capis, celeresque manu deprendere pisces.

Vt nudi effulsere artus, facto impete ripa
Desiliunt, fluuiique secant vada cærula palmis.
Exoritur nantum fragor, & stridore resultat
Littus, vbi medias(1) rixam incepere per vndas.
Nunc subter labuntur aquas, nunc desuper acti
(2)Vrinantque vado, & vulsas ostendere arenas
Quisque cupit : tectus spumis ingentibus Aiax
Enatat ante alios, & hians in gurgite vasto
Victor erat, cursuque alacer ripam inde legebat.

Qualis in Ionio Meliten, pulchramque Dionem(3)
Glaucus amans sequitur, viridique excelsus in alga
Nunc volat, & Ponto velox nunc mergitur imo.

Adnantem talis recta ceruice Melinus
Prospiciens, quo pergis ait? simul ista locutus
Voluitur in caput, & subter vada cæca reluctans
Fertur aui similis, flatumque occludit in aluo,
Impellitque manu fluctus, & separat vndas.
Miranturque moram cuncti, creduntque sub imis
Vorticibus pressum, subito cum flumen ad auras
Egreditur, sursumque caput, crinesque madentes
Attollit : turbat victorem, abigitque, premitque.
Ille leuis veluti sub flumina mergitur hasta,
Quam mox impatiens vnda eiaculatur ad auras.
Pone hunc a tergo frangit spumantia Pentheus
Æquora, nec lapsis requies datur vlla lacertis.

(1) Certamen, contentionem. *Cicero* ; *Rixa* est inter competitores.

(2) Neutra voce protulit, vt *Columella* libro nono de anseribus loquens, *inurinare* dixit. Significat autem *vrinari*, in caput mergi ; quo verbo *Plinius*, teste *Budæo*, sæpius vtitur. Inde *vrinatores*, vt quidam volunt, ab *vrna* dicti. Quam vocem *Accursius* male interpretatus est in l. *nauis onusta*. ff. ad leg. *Rhodiam de iactu*. Homerus *Cybisteteras* vocat, a verbo κυβιστᾷν, quod *in caput ferri, deuolui*que significat. Huiusmodi est enim habitus vrinantium, cum gurgites subeunt.

(3) Sic legendum, vt mutatum alibi vidimus. Nam *Thalia* pro nympha maris, & filia Doridos & Nerei penultimam correptam habet. Ceterum *Dione* vna ex filiis Oceani, & Tethyos filia fuit ; *Melite* autem Doridos & Nerei.

Non equidem(2)Europes(1)taurus sic nauit adulter,
Prosecuitque fretum, nec sic sua brachia mouit
Pulcher Abydenus(3), cum (4)Sestias (5)anxia cura
Spumantes per aquas adnantem vidit, & alta
Turre dedit signum(6)furtorum conscia lampas.

Fluctuat vncta cohors, fremituque, & voce reclamat
Ripa amnis, stimulat cunctos sic ardua virtus.
Et iam Vangionum cretus de stirpe Melinus
Cursu inhiat ripæ, leuis Idas, Stesichorusque
Adnantes obliqua tenent, & viribus obstant
Remigiisque humerum, fugientemque inde Melinum
Impediunt, reuocantque fugam, clamoribus Andes
Excitus, motum, pedibus diuerberat amnem,
Læuus Imas fertur : ruit alter in æquore Panno
Dexter, & assuetus gelidum transnare per Istrum
Vix mouet excussis in flumine brachia palmis.
Hyrcius extremo luctans certamine, victus

(7)A rapidis raptatur aquis, & vortice vasto
Opprimitur, subterque imas reuolutus arenas,
Expirantem animam sub gurgite condidit imo.
Dant lachrymas, casumque gemunt insontis amici.

(1) Nempe *Iupiter*. Nam, vt ad finem secundi Transformationum cecinit *Ouidius*; *Ille pater rectorque Deum, cui dextra trisulcis Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem, Induitur faciem tauri, mixtusque iuuencis Mugit, & in teneris formosus obambulat herbis.*

(2) *Europa*, Agenoris filia, quam in formam tauri conuersam Iouem abegisse notius est, quam vt hoc loco fabula referri debeat. Sed qui malunt sequendas historias esse, produnt Europam ipsam naue, cuius insigne Taurus esset, deuectam.

(3) Scilicet *Leander* ex *Abydo*: intra quam & *Seston*, contra positam septem stadiorum mare interlabitur *Plinio*. *Abydos* Asiæ est, & *Sestos* Europæ. Abydos ipsa nobilis Leandri fato in Hero pereuntis, & eo freto mersi, vnde *Leandrium Hellespontum* Silius dixit libro octauo, *Mille rates vidit Leandrius Hellespontus.* Tu vide, ne vbi producitur prima syllaba Græcorum de more, *Leiandrius* sit scribendum, vt apud *Ouidium* quoque scribi debere admonet eruditissimus *Baptista Egnatius*.

(4) Id est *Hero* puella, quæ in *Sesto* nata est.

(5) Hoc est amoris inter *Leandrum* & *Hero*. Ex *Ouidii* epistolis fabula notissima est. Extat de hoc ipso amore, vt dixi, apud *Musæum* libellus. Item meminit *Seruius* in Georgicis.

(6) Id est, amoris, Veneris, adulterii. Nam *furtum*, adulterium significat, & *dulcia furta* dicit *Maro*, quoniam clam fiunt & rapi quodammodo videntur. Hic locus sumptus est ex *Musæo*, qui Lucernam alloquitur in principio operis, quam *Hero* puella amanti signum ex turri dabat. Et *Statius* ait, *moritur prope conscius ignis.* Noster autem dicit, *furtorum conscia lampas.* Pulchra est in similibus poetarum zelus & æmulatio.

(7) Vnde superius dixit, *tristique sub omine natus Hyrcius.*

Interea Antenor, vultuque informis Hyaltas(1)
Alta tenent, Atacen superantes, Thersilochumque,
Formosumque Idan, & flauo Penthea crine.
Parte alia non segnis Imas, & Pannon anhelans
(2)Ambo pares annis, animoque, & viribus ambo,
Ambo sueti vndis, alternis nexibus arcti
Ripæ aduentabant primi: nam cetera pubes
Lapsa erat, & longe vastis errabat in vndis,
Et simul optata madidi potiuntur arena.
Dant plausum, fremitusque virum caua littora complent.
Poscit Imas palmam, Pannon negat, actus vterque
Inuidia est, creuere minæ, prior improbus ante
Pannon ait, vici: irarumque impulsus ab æstu
Proruit in crines, & verbere pectora plangit.
Infandum proclamat Imas, simul ilia nexu
Complicat, obliquumque ferox prosternit arena,
Luminaque iniecto niuentia puluere cæcat,
Oraque contundit pugnis, genubusque reflexis
Indignantem animam nixus premit: ille reluctans
Euellit crines, & morsibus instat iniquis.

(1) Quia, vt superius dixerat, *naso resectus erat.* Quanta vero deformitate deturpetur facies vel naso, vel naribus modo mutilis & resectis, admonet illud Maronis, *Et truncas inhonesto vulnere nares.* *Plautus* in Captiuis *denasabit*, pro *naso priuauit* dixit, verbo nouo oppido quam licenter ficto, a *de*, & *naso*, vt ait *Pylades*. Idem in Amphithryone adnotauit, *Plautum* neutro genere *nasum* protulisse, non aliter quam a *Lucretio* vultum; *referentes vulta parentum.* A naso *nasati*, qui, vt *Lampridius* aduertit, viriliores ac belle mutoniati dicuntur, vnde parœmia *de nasatorum peculio*, vulgo extritum vtique, nasi magnitudine mutonis concipi quantitatem quoque. Nasi prognostica ex Physiologia notat *Galeotus* libro de Homine primo. Persæ homines habentes aduncum nasum amant, eosque pulcherrimos putant: eo quod *Cyrus* amatus maxime Regum aduncum nasum habuit, autor *Plutarchus* in Apophthegmatis. *Plinius* libro sexto tradit, gentes esse sine naribus, æquali totius corporis planicie. Alias superiori labro orbas. Alias sine linguis, & cetera. Narium fabricam & opificium eleganter describit *Lactantius Fir-*

mianus cap. vndecimo, eius quod *de opificio Dei* inscripsit.

(2) Ambo, græca dictio, & apud illos per o longum scribitur, & ita vertitur: apud nos tamen Latini in multis, *o* mega in *o* breue mutant, vt Maro *Sidoniam chlamydem* dixit, & tamen *Sidones* per, *o* longum scribuntur. Lucanus, *Ædones Ogygio*: cum *Ædones* similiter per *o* longum scribantur. Item, *Ænotrii coluere viri*, in *o* breue mutata dictio, nisi mauis legere *Ænotri.* Nam *Stephanus* tradit *Ænotrus*, & *Ænotrius* possessiuum oriri. Sed &, vt in Reuchlinianorum Progymnasmatum enarratione ostendimus, vt illic omnia diffusius, apud Græcos frequens est vsus, vt *o* longum in breue mutent.

Exilit Alcetes fluuio, fraterque Melinus,
Atque alter Pannon, quartus sub littoris oram
Phædimus, intonsusque Idas, pulcherque Pheneus
Nabat adhuc, tortusque Andes, & turpis Hyalcas,
Hastidamásque acer: sed læua parte secabat
Antenor, iunctusque Polæ, Capys exit ab amne,
Concurrunt, dirimuntque ambos, animisque furentes
Conciliant, Regemque peti in discrimine tanto
Imperat Alcetes, trabea rate trans vada vecti
Iudicium magno Regis clamore requirunt,
Fœdati vultus, & tunsi pectora pugnis.

Dissona vox voti est, varium & mutabile vulgus
Suffragi(1), hic merita decorabat Pannona fronde,
Hic nantem laudabat Imam, & ni palma daretur,
Iustitiam non stare loco: dum hinc indeque feruntur
Proni animi, Regis fecere silentia nutus.

Tunc ait, o iuuenes tantam compescite litem,
Par fuit amborum virtus, par cursus in vnda.
Rursus aquis tentandus honor, rursusque secandus
Gurges, & in cursu fraus absit, abite, simulque
Limite currentes flumen transcendite ab vno.

Sic fatus Cæsar, tacito tunc pectore supplex
Puluerulentus Imas, fluuiorum numina adorat:
Dii, qui per rapidos bigis decurritis amnes,
Labentes supra, subterque fluentia terras
Æquora lustratis, præsens aduertite numen,
Atque meas audite preces: tuque o mihi dexter
Adsis, Rhene pater,(2) thalami Deus(3) arbiter olim,
Namque tuo prolem proiectam in flumine Celtas
Explorasse nouam referunt: si littora tangam
Ipse prior, sacris fumantia lancibus exta
Imponam, & (4) niueum mactabo in littore(4) taurum,
Porriiciamque altas fragrantia vina per vndas.

(1) Pro, *suffragii*, quia pro libidine sua vulgus non ratione dat aufertque vota: nec certos in eo polliceri nobis fauores possimus.

(2) Hoc dicit propter veteres Germanos, quibus mos fuit, puerperia clypeis imponere, ac in torrentiorem Rheni partem abiicere. Ita enim legitimi ne filii essent, explorabant. Si enim suffocabantur aquis, adulterinos credebant: si incolumes recipiebant, ex se natos arbitrantes. Idem Psyllos factitasse, autor est *Plinius*: qui vt fidem coniugalem cognoscerent, filios statim editos inter serpentes abiiciebant. *Lucanus* in nono, *Fiducia tanta est Sanguinis, in terram paruus cum decidit infans, Nequa sit externæ Veneris mixtura timentes, Lethifica dubios explorant aspide partus.* *Silius* in primo, *Nec non serpentes diro exarmare veneno Doctus Atir, tactuque graues sopire chelydros, Ac dubiam admoto sobolem explorare ceraste.* Plura *Gellius* de Psyllis cap. vndecimo decimisexti Noctium Atticarum, *Herodotus* libro 4. Sed hæc gens interiit, a Nasamonibus capta, neque quicquam aliud præter opinionem de vestigio nominis sui Psylli reliquerunt, eisdem autoribus *Gellio*, & *Herodoto*, vbi supra.

(3) Hoc est cuius arbitrio puerperiorum fides committebatur, & qui esset iudicaturus de fide coniugali. Hinc *Claudianus* contra Ruffi-

Ruffinum, vbi laudat Stiliconis exercitum, quod Gallos habuerit Rheno probatos, *Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.* *Parrhasius* in tertium Raptus huius Poetæ librum scribens, *Extat*, inquit, *inter græca Epigrammata carmen incerti autoris, quod hunc ipsum morem pluribus verbis exequitur*: Id paucioribus numeris *Antoninus Calcaterra* adolescens amplecti tentauit, *Audaces rapido dubios in gurgite partus Explorant Celtæ* &c. Rheni namque accolas antiqui *Celtas* vocabant, posterior ætas cognomines amni *Rhenes.* autor *Stephanus.* Porro græcum epigramma noster *Irenicus* citat cap. 17 lib. primi, quod *Pius Bononiensis* versum in cap. vigesimum tertium Annotationum suarum posteriorum, retulit. Huius item mei meminit *Politianus* lib. Epistolarum octauo: cuius verba non adscripsi, quod huius viri monumentis nihil est in Germanorum scholis versatum magis. Haud tamen grauabor, quod apud *Irenicum* vidimus, diui *Nazianzeni* testimonium adferre, quod ita se habet, Κελτοὶ μὲν κρίνουσι γόνον ῥήνοιο ῥεέθροις, καὶ χρυσοῦ καθαροῦ ἄνθρακες εἰσὶ κρίσις, hoc est, *Progeniem Celtæ explorant sub flumine Rheni, Auri iudicium carbo nitentis erit.* Et idem *Nazianzenus*: ὡς ἐσθλὸν εὐγενὲς ῥήνου κριθέντα ῥεέθροις. Id est, *Nobilis vt Rheni exploratus spiritus amnis.* *Proculus* iuris ciuilis autor dicit, *Arbiter is est, a quo prouocare non licet, sed æquo iniquoue eius dicto standum est.* *Seneca* de Beneficiis, *Melior*, inquit, *videtur conditio caussæ bonæ, si ad iudicem, quam ad arbitrum mittitur, quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit: huius libera & nulla astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adiicere: & sententiam suam, non pro vt iudex, vt iustitia suadet, sed prout humanitas, aut misericordia impulit regere*, vnde iudicium est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad iudicium enim hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus, at arbitrum hoc modo adimus, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur.

(4) Mactabatur Neptuno taurus. Maro, *Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.* Sic autem dixit, vt maiorem a numine Rheni fauorem impetraret, quasi dicat, tibi etiam taurum sacrificabo, qui solet Oceano & Neptuno sacrificari. Propterea aliqui credunt *Taureon* a Græcis inter epitheta Neptuno dari.

Audiit hæc Eratoque, Pherusaque, Dynameneque,
Plexaureque, Galaxaureque, &(1)Dorides omneis.
Vix fluuium tetigit planta, vix brachia mouit,
Cum subito ante fugit, mediisque elabitur vndis.
Cærulei impellunt illum Tritones euntem,
Flauaque Cydippe, roseisque Arethusa capillis
Adiuuat, & circum officio Portunus anhelat.
Ille volat præpes. sic (2)Menalian (3)Atalantam
Cernere erat, cum Parrhasios fugiebat amantes
Per Pholoen, Nonacrinque, & gelidum Lampæum(4).

Victor Imas tandem ripam legit, & prior ore
Attingit resupinus humum: atque in littore ponit
Tabentes artus: sequitur longo interuallo
Iam lassus Pannon, frendensque exæstuat ira.
Contra exultat Imas, cymbaque vndante reuectus
Donatur tauro candenti & casside pulchra.
Pannona(5) carbaseo Cæsar solatur(5) amictu.

(1) Id est quinquaginta Doridos & Nerei filiæ, quarum nomina numerantur ab *Hesiodo* in Theogonia.

(2) Quia per Arcadiam venari solita sit.

(3) Eiusdem nominis duæ fuerunt. *Altera* Cænei cursu nobilis: *altera* Iasii Arginorum Regis filia. Propertius, *sæuitiam contudit Iasidos*, id est, *Atalantæ.*

(4) Montes Arcadiæ.

(5) Serica veste, quam nunc dici puto *Carmasinam.* *Carbasus* pallium quo feminæ amiciuntur, vel opulentiæ caussa, vt serico, aut lino tenui. *Maro* in octauo, *cum tenuis glauco velabat amictu Carbasus.* Idem in duodecimo, *Tunc croceam chlamydemque, sinusque crepantes Carbaseos, fuluo in nodum collegerat auro.* *Carbasa* item pro *velis nauis* intelligi a poetis, notissimum est.

Nec mora, conueniunt arcu, pharetrisque decora.
Turba ingens iuuenum, promuntque, acuuntque sagittas.
In primis Saxonus Abas, & Tungrus Oraules,
Auratis squallent sagulis, & tendere neruos
Assueti Scythicos, auidi certamina poscunt.
Parte alia Alcathous, pariterque(1)Tribotius Elmon,
Et Sueuus Lydas, & Mathinæus Ianthes,

Corrhadusque senex, claudus Lyris, & strabo Perseus,
Arma parant, fixumque oculis niuentibus(2) orbem(3)
Prospiciunt, ineuntque acris præludia pugnæ.

Interea Antilochus Styriis in finibus ortus
Prosilit in medium, solitus qui sæpe volantes
Figere aues, scopulisque auertere Dorcadas altis.
Huic fertur quondam in siluis Dictynna dedisse
Arcumque, & pharetras: & cum certaueris, olli
Victor dixit eris: sic fama adoleuerat ingens,
Nec quisquam audebat contra contendere neruo.
Verum altercando paulatim rixa coorta est,
Ægre aberant pugna, vixque atra a cæde minaces
Continuere arcus. at Cæsar cum occiduus sol
Oceanum peteret, præsensque habitura nec esset
Lis finem, vetuit quenquam certare sagittis.

(1) Argentoratensis, *Strassburgensis.*

(2) *Niuere*, & *Conniuere*, est quodammodo oculos claudere. Vnde de Cæsare Dictatore legimus, quod in plerisque *conniuebat*, id est, non de omnibus putabat animaduertendum esse. *Erasmus* ille noster docet, prouerbiali metaphora, Conniuere *dicuntur, qui prudentes culpam, quam intelligunt, indulgentia tamen ac studio dissimulant, quasique non vident id, quod vident: quemadmodum vulgo loquuntur: Vt parentes ad leniora quadam liberorum vitia conniuent. Et natura ad quadam adolescentiæ vitia, quasi conniuet. Et maritis ad quadam vxorum errata conniuendum. Et corrupti iudices in caussa conniuent.* Hallucinamur *imprudentes*, cæcutimus *nolentes*, conniuemus *data opera*. Sagittantes hoc more in sagittando vtuntur, vt limis conniuentibusque oculis sagittent.

(3) Scopum, signum.

Tunc vocat ad discos(1), & (2) ahenæ pondera massæ,
Ludorum extremum munus, quos elicit ardor
Longius emisso contendere viribus orbe.
Protinus ingreditur campum delecta iuuentus
Tres Lysii(3), duo Saxones, cretusque Batauis
(4) Chordaulos, magnusque Bythes, Tyrolæus Asylas,
Carnus, & Endymion, Styriaque Melaones ortus,
Helsatiusque Melas, & natus Amimone Phœnix.

(1) Hoc est, iaculandos lapides rotundos, ac pertusos, vt inquit, *Ammonius.* Ad lapides vero, vel manibus, vel fundis iaciendos exerceri, diligenter conuenit iuniores, autore *Vegetio.* Item *Plautus* de antiqua puerorum institutione loquens, *Ante solem*, inquit, *exorientem nisi in palæstram veneras gymnasii, profecto haud mediocreis pœnas penderes.* Ibi cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu, saliendo sese exercebant magis, quam scorto. Quod de institutione Græcorum intelligendum. Romani enim id genus exercitiis non vtebantur, teste *Budæo.*

(2) Quæ sequuntur admonent hæc verba, *& ahena pondera massæ*, non referri posse ad eum Græcorum ludum, quo qui certabant halteribus vtebantur, sic enim vocabant plumbeas pilas, massulasve quibus vtraque manu se librabant, vt certius assilirent. Iuuenalis, *Et lassata manu ceciderunt bracchia massa.*

(3) Alibi *Lygii* scriptum inuenio. De *Lygiis* diximus super illud apud *Picum* de Cruce, vbi de Danubio loquitur; *Et Lygios tandem raptu tumefactus aquarum Euxinum ingreditur.* Alii legunt, *Tres Lysii*: & pro tribus *Slesitis*, dictum accipiunt.

(4) Sic legitur in emendato codice, & non *Chorebus.* Dicit autem, *Bythes magnus*, quia ingenti fuit, vt sequitur, corporis habitu.

At primum Endymion discum capit: omnis in illum
Flectit turba oculos, spatiumque immane remensus,
Nunc rotat in sublime(1) orbem, nunc pronus arenæ
Illicet insurgit, celeremque innixus ad ictum
Vndantem emisso diuerberat aera disco.
Ille volat, flexusque trahit, compulsa velut cum
Fluctuat Assyrio velox, Parthoque sagitta,
Læuus abit, casuque nequit contingere metam.

Inde Bythes molitur opus, qui corpore magno
Membrorum ſpatio ingenti, & ceruice ſuperbit
Elata, tollitque altum, ceu tartara in imo
Inſurgit (2)Titius, cum eſu vacat improbus ales.
Ipſe ſuo tantum lætatur robore; diſci
Arte caret: nam dum alta oculis, ſignumque capeſſit,
Ad metam nixu horrendo dum ventilat orbem,
Elapſum manibus pondus cadit, irritus vlnæ
Conatus periit, dextramque reliquit inanem.
Exoritur vulgi riſus. Poſt tertius extat
(3)Chordaulon, terra verſans & puluere diſcum,
Quæ pars ſit digitis, qua palma ſtet aptior orbi
Inquirit, pondúſque librat, iactumque per auram
Immenſis agitur gyris, & nubila lambit,
Et rediens metam ternis prope conſtitit vlnis.
Callidus hunc ſequitur, doctuſque hac arte Melaon,
Quem diſco puerum teneris aſſueuerat annis
Coniugis orba parens (mirum dictu) alta ſolebat
Culmina, & impulſam tranſmittere flumina maſſam
Protinus & dextræ, atque ſuæ non immemor artis
Attollit, ſtipatque latus, digitoſque, toroſque
Conſulit, vt patulo iam pugnaturus in agro
Taurus, Chaonia prætentat cornua quercu,
Inque aciem ſtruit, & contra violentior hoſtem
Corruit, experta committens prœlia fronte.
Nec mora, contorquens maturo turbine pondus
Collimat, longaque altum deflectit habena,
Et trahit ad ſignum, medioque in vertice metæ
Condidit, atque aliis vota interrupta repreſſit.
Sic fruſtra Lyſii, Saxonque, & Ammone natus,
Atque Melas certare negant: Tyrolæus Aſylas
Bile tumens, diſcum inſignem certamine auorum
Contorſit rapidam Rheni violentus in vndam:
Amplius ad nullas, inquit, iactabere metas.
Excipiunt plauſu, laudantque Melaona cuncti.

(1) Diſcum.
(2) De *Titio*, qui per iugera nouem, vt inquit Maro, *Terræ omniparentis alumnus eſt*, lege eundem *Maronem* libro ſexto.
(3) Deleuimus *Endymion*, repoſito vocabulo *Chordaulos*, vt ſupra: quia *Endymion* primum diſcum iecerat.

*Mox *apices dono afferri Cæſar iubet olli*
Purpureos, chlamydemque, infra quam cinxerat Æno
Artificis manus, atque vndam diſcreuerat auro.
Ipſe ſuper vehitur curru, populoſque reuiſit,
Expoſcitque ſuum iam Martia Roma tonantem.

* Pro *pileis*, ſeu *byrris*, vt vulgo dicunt, poſuit. Dicebatur autem *apex* proprie virga lanata in ſummo flaminis pileo. *Maro* pro *ſummitate pilei* vſurpauit, *Ecce leuis ſummo de vertice viſus Iuli Fundere lumen apex*, & abuſiue pro *omni ſummitate* accipitur, eius diminutiuum eſt *apiculus*.

(1)Iam biſquinque meis multum euigilata per annos
Auſtrias, elapſa eſt manibus: ſed Numina teſtor,
Me vetuiſſe diu, ne tam mea carmina partu
Immatura rudi, nec adhuc vulganda Latinis
Exirent abolenda viris. Qui legeris hoſpes,
Da veniam. Canimus nullis tentata camœnis
Arma prius(2), Cyrrhæque ferens de vertice Muſas,

Pri-

(3)Primus ego ingredior Germana per oppida Vates.
Spero autem post me, quod si mea carmina Cæsar
(4)Pacato accipiet vultu Germanicus olim,
Semper erunt operi laudes, & gratia viuax.

(1) Est Poetæ protestatio: debetque statim sine interuallo subscribi, vt sit finis operis.

(2) Elegos noster *Celtes* primus apud Germanos scripsit, Heroico carmine *Ligurinus*: idem, vt putant, Germanus, res *Friderici* Primi non omnino infeliciter absoluit.

(3) Vt nostris suus quoque honor seruetur, intellige ex externa natione.

(4) Vt etiam accepit: neque Poeta sine munere abiuit, maiora, si vixisset Cæsar, accepturus.

N. GERBELIVS
BARTHOLINO.

Euge tuum mirantur opus, tua carmina adorant
Pierides, ridet conciliata Venus,
Per virides lauros iurat crinitus Apollo,
Nil aliud toto dulcius orbe legi.

COLLATIO PAGINARVM

EDITIONIS SECVNDAE CVM NOVISSIMA.

VARIANTES LECTIONES

IN EGINHARDVM ET ANNALES ASTRONOMI.

VT ET

INDICES

IN TOTVM OPVS COPIOSISSIMI,

RECENS ADIECTI.

COLLATIO PAGINARVM
HVIVS EDITIONIS
CVM PAGINIS EDITIONIS
SECVNDAE.
FACTAE M DC XIX.

Adiectum est designationi paginarum editionis secundae, vltimum cuiuslibet verbum, quo quis citius ac rectius, locum quem quaerit, in nostrae editionis capitibus, versibus, numeris notarum, paragraphis, prout res ferebat recens additis, atque a nobis paginarum nostrae Editionis seriei vbique adscriptis, inuenire queat.

Editio recens	Edit. II.	Editio recens.	Edit. II.
pag. 9.	pag. 1 Vixerit.	pag. 86. 87. ao. 838	pag. 61 celebrauit
Eginh. 10.	2	87. 88. ao. 839	62 visa est
11.12. cap. 3	3 adeo vt	88. 89. ao. 841	63 priuare voluisse
12 13. cap. 7	4 triginta tres	89. 90. ao. 842	64 petendo
13.14.15. cap. 10	5 parte Galliae	90. 91. ao. - -	65 Qua de causa
15.16. cap. 13	6 Tarsaticam maritimam	91. 92. ao. - -	66 sepeliuit
16.17. cap. 16	7 vest... &	Turp. 97. 98. c. 2	67 iter meum
17.18.19. cap. 19	8 instituendos	98. 99. c. 4	68 fugiunt
19.20. cap. 22	9 Delectabatur	99. 100. c. 8	69 requiescunt
20.21.22. cap. 26	10 quando	100. 101. c. 9.	70 vnde potest ciuitas
22.23. cap. 30	11 consilium	101. 102. c. 11	71 honoribus propriis
24.25. cap. 33	12 talis est	102. 103. - - -	72 omnis exercitus
25.26. - - -	13 donaria quae ad	103. 104. c. 12	73 renuerunt
26.	14 curauit	105. 106. c. 14	74 nisi tantum
A.Austr. 35.36. ao. 746	15 Casinam arcem	106. 107. c. 17	75 Rainaldum
36.37. ao. 754	16 coronatus est	107. 108. - -	76 & manus
37. 38. ao. 759	17 iter fecit	108. 109. - -	77 corroboratur
38. 39. ao. 765	18 celebrauit	109. 110. c. 18	78 volebant
39. 40. ao. 769	19 finem imponeret	110. 111. 112. c. 19	79 expetita
40.41. ao. 773	20 consumpsit	112. 113. c. 21	80 & dedit ei
41. 42. ao. 776	21 Eresburgum	113. 114. c. 22	81 illo dimisso
42. 43. 44. ao. 778	22 Franci atque Alemanni	114. 115. c. 23	82 nimis desideraret
44. 45. ao. 781	23 celebrauit	115. 116. - -	83 coniuncta
45. 46. ao. 783	24 recepisset	117. 118. c. 25	84 versus
46. 47. ao. 785	25 autoribus eius	118. 119. c. 28	85 Sepeliuntur
47. 48. ao. 787	26 Cumque Pipinus	119. 120. 121. c. 31	86 totius Galliae
48. 49. ao. 789	27 sed gens illa	121. 122. 123. c. 32	87 funditus
49. 50. ao. 792	28 Episcopum	123.	88 collocatur
50. 51. ao. 794	29 & cum Aquasgranum	Liuthpr. 135. 136	89 animaduertit
51. 52. 53. ao. 797	30 legatos Hunorum	137	90 Cap. II
53. 54. ao. 799	31 propter quae venerat	138. 139. c. 2	91 appellatur
54. 55. ao. 801	32 populo acclamante	139. 140. c. 3	92 mathesin
55. 56. ao. 803	33 Imperatoris	140. 141. c. 4	93 atque magis coepit
56. 57. ao. 806	34 pace constituenda	141. 142. c. 5	94 Hungari
57. 58. ao. 807	35 in Italiam direxit	142. 243. 144. c. 6	95 liberauit
58. 59. ao. 809	36 committoque proelio	144. 145.	96 Cap. VIII
59. 60. ao. 810	37 infectum	145. 146. c. 8	97 papa Formosus
60. 61. 62. ao. 811	38 Angandeo	146. 147. c. 9	98 disposuit
62. 63. ao. 813	39 ac deinde	147. 148. c. 11	99 ficus erat animo
63. 64. ao. 814	40 scilicet	148. 149. c. 12	100 benedicitur
64. 65. ao. 816	41 eius insolentiam	149. 150. 151. c. 2	101 vertice
65. 66. ao. 817	42 nisi quam Niceph.	151. 152. c. 3	102 incommodi
66. 67. ao. 818	43 conabatur	152. 153. c. 4	103 validior
67. 68. ao. 819	44 reuertitur	153. 154. c. 6	104 Christianorum
68. 69. ao. 821	45 optimatum	154. 155. c. 7	105 sed & oro
69. 70. ao. 822	46 terra intumuit	155. 156. 157. c. 8	106 Baioariorum
70. 71. ao. 823	47 Accusatus est	157. 158. c. 9	107 exquiritur
71. 72. ao. - -	48 regressus est.	158. 159. c. 10	108 promisit
72. 73. ao. 824	49 quinque menses	159. 160. c. 11	109 vitam tibi
73. 74. 75. ao. 826	50 terminorum	160. 161. c. 13	110 cupido
75. 76. ao. - -	51 collocauit	162. 163. c. 14	111 Ioannes consulit
76. 77. ao. 828	52 Nonantulae	163. 164. c. 15	112 dimisisse
77. 78. ao. - -	53 celebrauit 828	164. 165. c. 17	113 Phoebus
78. 79. ao. 830	54 coeuntes	165. 166. 167. c. 19	114 pertulit noctem
79. 80. ao. 832	55 probator	167. 168. c. 20	115 tegentur
80. 81. ao. 833	56 filiis mandauit	168. 169. c. 1	116 cloacas
81. 82. ao. 834	57 nauesque	169. 170. c. 2	117 exercebat
82. 83. 84. ao. 835	58 quantoocyus	170. 171. c. 4	118 coniugio
84. 85. ao. - -	59 consilio petito	171. 172. c. 5	119 mulierum
85. 86. ao. 837	60 Adrebaldus	172. 173. c. 6	120 ab igne

COLLATIO PAGINARVM.

	Editio recens	Edit. II.	
	pag. 173. 174. c. 7	pag. 121	appellatur
	175. 176. c. 9	122	vti caligis
	176. 177. c. 10	123	si quippiam
	177. 178. c. 11	124	habebatur
	178. 179. c. 12	125	quid vobis iam
	179. 180. c. 13	126	Septentrione
	180. 181. c. 14	127	prodesse
	181. 182. c. 3	128	inciperet
	182. 183. 184. c. 4	129	coniugem
	184. 185. c. 5	130	diligenter
	185. 186. c. 6	131	vita Comite
	186. 187. c. 7	132	defunctus
	187. 188. c. 9	133	huiusmodi verbis
	188. 189. 190. c. 11	134	prae paucitate
	190. 191. c. 13	135	sed etiam scripturas
	191. 192. c. 14	136	munit
	192. 193. c. 15	137	fortissimos
	193. 194. c. 17	138	tendit
	195. 196. c. 19	139	definiret
	196. 197. c. 2	140	dilectione
	197. 198. c. 3	141	periuri
	198. 199. c. 4	142	vtinam possent
	199. 200	143	Cap. VI
	200. 201	144	Cap. VIII
	202. 203. c. 9	145	quatenus patrem
	203. 204. c. 10	146	ne offenderes
	204. 205. c. 12	147	dominumque tuum
	205. 206. c. 13	148	Ecclesiae
	207. 208. c. 15	149	Ad mulieres
	208. 209. v. 1	150	Deo largiente
	209. 210. c. 2	151	domini nostri
	210. 211. c 5.	152	hebdomade
	211. 212. c. 1	153	dispersa
	212. 213. 214. - - -	154	omnem terram c. 6
	214. 215. - - -	155	Sergius Primicerius
	215. 216. c. 3	156	dignitatis c. 8
	216. 217. c. 5	157	in domino c. 10
	217. 218. - -	158	possit - - -
	219. 220. c. 6	159	& iuramento c. 11
	220. - - -	160	destinamus - - -
	226. 227	161	relinquo
	229. 230. v. 47	162	rusticitatas
	230. 231. v. 22	163	coniuge clara
	231. 232. v. 69	164	carperet auras
	232. 233. v. 124	165	satis ipsi
	233. 234. v. 169	166	discordia fortis
	234. 235. v. 219	167	suadelis
	235. 236. v. 272	168	denique tantae
	236. 237. 238. v. 323	169	inferre fideli
	238. 239. v. 371	170	munere plenae
	239. 240. v. 417	171	praenobile corpus
	240. 241. v. 466	172	in aula
	242. Inscriptio	173	Adelhardum
	242. 243. 244. v. 565	174	timidus rem
	244. 245. v. 615	175	discrimina tanta
	245. 246. v. 662	176	faciei
	246. 247. v. 707	177	clementius ipsum
	247. 248. v. 758	178	fidelem
	248. 249. v. Inscr. XXV	179	creat
	249	180	Amen
Vit. Hen-	256. 257	181	texit
rici IV.	257. 258	182	eius fisco
	258. 259. c. 2	183	pugna congressos
	259. 260. 261. c. 4	184	qui dicerent
	261. 262. c. 5	185	non metuat
	262. 263. c. 6	186	nec speculator
	263. 264. 265. c. 8	187	sibi imposuit
	265. 266. c. 9	188	consuetudinis
	266. 267. c. 10.	189	praesensisset
	267. 268. c. 11	190	nec orationis
	268. 269. 270. c. 12	191	immaturam
	270. 271. c. 14	192	parasceve
	271. 272. c. 15	193	tutissima
	272. 273. c. 16	194	legi
	274. 275. no. 1	195	spectaculum
	275. 276. no. 3	196	descende
	276. 277. no. 6	197	calamitates
	277. 278. no. 6	198	inclusus
	278. 279. no. 7	199	affectionis
	279. 280. 281. no. 8	200	non habent

	Editio recens	Edit. II.	
	pag. 281. 282. no. 9	pag. 201	Amen
Bell. Sa-	287. 288. v. 44	202	gregesque
xon.	288. 289. v. 99	203	propiantes
	289. 290. v. 154	204	fortis
	290. 291. v. 208	205	strage suorum
	291. 292. v. 19	206	parati
	292. 293. v. 73	207	pignora soli
	293. 294. v. 127	208	campis
	294. 295. v. 181	209	supplice voto
	295. 296. 297. v. 3	210	furorem
	297. v. 57	211	proelia secum
	298. v. 111	212	curis
	298. 299. v. 166	213	hostem
	299. 300. v. 220	214	fatur
	300. 301. v. 274	215	vel tu
	301. 302. v. 295	216	dedent
Rober-	308	217	appellatur
tus	311. 312. c. 1	218	mulierum
	312. 313. 314. c. 2	219	ipse iubet
	314. 315. 316. c. 4	220	abstrahebant
	316. 317. 318. c. 6	221	aut occiderunt
	318. 319. 320. c. 2	222	qui tunc
	320. 321. 322. c. 3	223	& antiquae
	322. 323. 324. c. 6	224	& domestici
	324. 325. 326. c. 8	225	consentiret
	326. 327. 328. c. 9	226	recipiat
	329. 330 c. 3	227	cursu
	330. 331. 332. c. 4	228	comes vt miles
	332. 333. c. 5.	229	fatigata
	333. 334. 335. c. 7	230	nobilitas
	335. 336 c. 9	231	prouinciam
	336. 337. c. 10	232	prouidit
	337. 338. 339. c. 12	233	operibus suis
	339. 340. c. 2	234	praesidium diuini
	340. 341. c. 4	235	ibi capta
	341. 342. 343. c. 6	236	recesserit
	343. 344. 345. c. 7	237	versi sint
	345. 346. c. 9	238	densitate
	346. 347. 348. c. 12	239	tradiderunt
	348. 349. 350. c. 2	240	iniustitiamque
	350. 351. c. 4	241	praecipuos
	351. 352. 353. c. 5	242	si nobis necesse
	353. 354. c. 6	243	& Comiti
	354. 355. c. 8	244	Amen
	355. 356. 357. c. 3	245	animum gerens
	357. 358. 359. c. 5	246	Damasci
	359. 360. c. 6.	247	gladium meum
	360. 361. c. 7	248	fortes tentaui
	361. 362. 363. c. 9	249	genasque
	363. 364. 365. c. 1	250	ecclesiam meam
	365. 366. c. 3.	251	permansit
	366. 367. 368. c. 5	252	& volunt
	368. 369. 370. c. 7	253	sicut positi
	370. 371. 372. c. 9	254	numerus hostium
	372. 373. c. 10	255	ad ciuitatem
	373. 374. 375. c. 12	256	& dixit
	375. 376. 377. c. 14	257	cuius consilio
	377. 378. 379. c. 3	258	reuertuntur
	379. 380. c. 4	259	quos primitus
	380. 381. 382. c. 6	260	an pro amore
	382. 383. c. 9	261	quod nunquam
	383. 384. 385. c. 11	262	indumentorum
	385. 386. 387. c. 13	263	Amen
	387. 388. c. 3	264	absque mora
	388. 389. c. 4	265	intrauerunt
	390. 391. 392. c. 6	266	venerunt
	392. 393. c. 8	267	anathematizauit
	393. 394. 395. c. 10	268	in marsibus
	395. 396. c. 11	269	si vllo
	396. 397. 398. c. 14	270	a poetis
	398. c. 14	271	sanat
	415. 416. pr.	272	non poterat
Gunthe-	416 - - -	273	1531
rus	445. 446	274	Ducatum
	446. 447. 448. 5	275	potestatum munera
	448. 449. 450. t	276	Adelheida
	550. 451. no. 2	277	Castulonensium
	451. 452. v. 115	278	sed quae
	453. 454. 455. v. 168	279	ibat
	455. 456. 457. v. 194	280	nocentibus illam

COLLATIO PAGINARVM.

Editio recens	Edit. II.	Editio recens	Edit. II.
pag. 457. 458. no. 13	pag. 281 praeterlabitur	pag. 588. 589. 590. v. 8	pag. 361 tempus
458. 459. no. 7	282 nobilitatem	590. 591. v. 48	362 frater
459.460.461. 462. v. 286	283 prudentia rerum	591.592.593.594. v. 102	363 Polonos
462.463.464.465. v. 336	284 nouit	594. 595. 596. v. 145	364 superbis
465. 466. v. 378	285 Rheno	596. 597. 598. v. 193	365 honoras
467. 468. no. 13	286 obtinuitque	598. 599. v. 247	366 arua
468. 469 - - -	287 ordin. Cister.	599. 600. 601. v. 291	367 cladis
469. 470. v. 406	288 prope ripa	601. 602. 603. v. 340	368 alma
470. 471. v. 449	289 auorum	603. 604. 605. no. 3	369 sit gladius
471. 472. 473. v. 474	290 nobile factum	605. 606. no. 5	370 memoratus praesul
473. 474 475. no. 6	291 consiliarios	606. 607. v. 429	371 fideles
475. 476. 477. v. 540	292 curia coetu	607. 608. 609. v. 478	372 tendens
477. 478. v. 568	293 partes	609. 610. v. 533	373 relatis
478. 479. v. 600	294 futuri	610. 611. 612. v. 561	374 alter
479.480.481.482. no. 12	295 Frisingensis	612. 613. 614. v. 613	375 vnctio regis
482. 483. 484. v. 677	296 erescere plumas	614.615.616.617. v. 648	376 passi
484. 485. 486. no. 12	297 Baptistam	617. 618. v. 681	377 morum
486. 487. 488. v. 744	298 potentum	618. 619. v. 20	378 subire
488. 489. no. 11	299 ab Italicis	619. 620. 621. no. 9	379 pollicerentur
489. 490. no. 23	300 votis	621. 622. v. 91	380 vocabat
490. 491. 492. no. 9	301 & basilica	622. 623. 624. v. 135	381 iram
492. 493. 494. no. 12	302 est medius	624. 625. no. 5	382 admittunt
494. 495. v. 108	303 montis	625. 626. 627. v. 212	383 potentum
495. 496. no. 6	304 oriundos	627. 628. v. 254	384 passo
496. 497. 498. no. 2	305 autor	628.629.630.631. v. 308	385 perdat
498. 499. 500. no. 5	306 autorem	631. 632. 633. v. 355	386 plebis
500. 501. 502. no. 3	307 Oberto de	633. 634. v. 410	387 vultu
502. 503. v. 287	308 posset	634. 635. 636. v. 464	388 rerum
503. 504. v. 338	309 vrbis	636.637.638. v. 511. no. 5	389 militia
504. 505. 506. v. 388	310 furorem	638. 639. v. 569	390 diurnis
506. 507. v. 428	311 furore	639. 640. 641. v. 624	391 flamma
507. 508. 509. v. 482	312 visu	641. 642. v. 678	392 inani
509. 510. v. 536	313 denso	642. 643. 644. argum	393 dantur
510. 511. 512. v. 590	314 textu	644. 645. 646. v. 45	394 sagitta
512. 513. v. 638	315 sepulchrum	646. 647. v. 97	395 locutum
513. 514. Argum.	316 reportant	647. 648. 649. no. 2	396 mira quaedam
515. 516. 517. 518. v. 45	317 rerum	649. 650. 651. v. 165	397 salutem
518. 519. 520. v. 100	318 longo	651. 652. v. 212	398 tenebit
520. 521 v. 148	319 hostes	652. 653. 654. v. 253	399 Caesaris ora
521. 522. 523. v. 203	320 cyclis	654. 655. no. 13	400 coelestibus
523. 524. v. 237. no. 2	321 Pisis	655. 656. 657. v. 331	401 quod illi
524. 525. v. 287	322 monebat	657. 658. no. 8	402 Laus Pompeis
525. 526. 527. no. 5	323 obscurauit	658. 659. 660. v. 429	403 imago
527. 528. 529. v. 352	324 alumnos	660. 661. 662 v. 468	404 princeps
529. 530. 531. no. 7	325 Tardis processibus	662. 663. 664. v. 491	405 licebit
531. 532. 533. v. 411	326 senatus	664. 665. 666. v. 507	406 relatu
533. 534. v. 450	327 plebe	666. 667. 668. no. 7	407 vsurpauit
434.535.536.537. v. 490	328 auaro	668. 669. 670. no. 6	408 triuiale
537. 538. 539. v. 544	329 redemit	670. 671. v. 592	409 in illum
539. 540. v. 594	330 ira	671. 672. v. 621	410 fecit
540. 541. 542. no. 12	331 caeteris essent	672.673.674.675. v. 645. no. 4	411 feudalibus
542. 543. 544. no. 25	332 caterua	675. 676. v. 693	412 timorem
544. 545. v. 80	333 tumultu	676. 677. 678. v. 4	413 simultas
545. 546. 547. v. 134	334 casus	678. 679. 680. no. 6	414 Indict. prima
547. 548. 549. no. 2	335 iurarunt	680. 681. v. 75	415 volenti
549. 550. no. 6	336 apud Plinium	681. 682. v. 95	416 grauatus
550. 551. v. 246	337 daturus	682. 683. 684. v. 110	417 suosque
551. 552. 553. v. 300	338 supellex	684. 685. 686. v. 159	418 aures
553. 554. v. 338	339 parabat	686. 687. no. 5	419 mendum esse
554. 555. 556. v. 382	340 vndis	687. 688. 689. v. 246	420 carinis
556. 557. 558. v. 422	341 gressu	689.690.691. v. 275. no. 3	421 Bononiensi
558. 559. v. 476	342 noli	691. 692. v. 296. no. 8	422 subditos fuisse
559. 560. 561. v 511	343 coronam	692. 693. v. 310. no. 2	423 ordinatione
561. 562. v. 557	344 labore	693. 694. 695. v. 361	424 videtur
562. 563. 564. v. 606	345 laborem	695. 696. 697. v. 412	425 peremptis
564. 565. no. 6	346 ambigatur	697. 698. 699. v. 465	426 tardior ille
566. 567. no. 3	347 reguli sua	699. 700. no. 5	427 in quo
567. 568. 569. v. 85	348 regni	700.701.702.703. v. 528	428 salubres
569. 570. v. 139	349 iram	703. 704. no. 6	429 longam esse
571. 572. no. 8	350 extant	704. 705. 706. v. 20	430 at nunc
572. 573. 574. v. 215	351 muris	706. 707. v. 52	431 ira
574.575.576. 577. no. 9	352 tempus	707. 708. v. 94	432 in illos
577. 578. no. 8	353 deditque maiorem	708. 709.710.711. no. 7	433 magni semper
578. 579. v. 314	354 proles	711. 712. no. 1	434 & dignitatem
579 580. 581. v. 361	355 Guibaldus	712. 713. v. 160	435 minores
581. 582. no. 13	356 è linteis	713. 714. 715. no. 8	436 principe Rom.
582. 583. 584. v. 425	357 passos	715. 716. v. 249	437 tulerunt
584. 585. v. 462	358 timorem	716. 717. v. 289	438 venena
585. 586. 587. v. 516	359 rapina	717.718.719. v. 299. no. 3	439 appellant
587. 588. v. 568	360 ducatum	719. 720. 721. v. 349	440 vino

COLLATIO PAGINARVM.

Editio recens	Edit. H.	Editio recens.	Edit. II.
pag. 721. 722. v. 391	pag. 441 alnum	pag. 1078. 1079. no. 9	pag. 521 Myſii
722. 723. 724. v. 445	442 plebes	1079. 1080. no. 6	522 Europa ſiti
724. 725. 726. v. 491	443 plebis	1080. 1081. 1082. no. 12	523 Walachos dicimus
726. 727. v. 531	444 tenemus	1082. 1083. v. 231	524 terris
727. 728. 729. v. 570	445 figuris	1083. 1084. v. 275	525 arae?
729. 730. 731. v. 621	446 vnus	1084. 1085. 1086. v. 325	526 Amartes
731. 732. 733. not.	447 ſibi deſponſatam	1086. 1087. v. 363	527 rerum
733. 734. no. 11	448 in faſtis	1087. 1088. v. 418	528 orbi
734. no. 7	449 partum naſci	1088. 1089. v. 473	529 turres
Conr761. 762. §. 3	450 niſi valde	1089. 1090. 1091. v. 524	530 bellis
Chr. 762. 763. §. 17	451 magnitudinis	1091. 1092. v. 589	531 ille
763. 764. §. 3	452 corruperat	1092. 1093. v. 639	532 rerum
764. 765. §. 5	453 homicidia	1093. 1094. 1095. *	533 Delphicum
766. 767. §. 9	454 in Deum	1095. 1096. v. 716	534 per vſtos
767. 768 c. 4. §. 3	455 pullularunt	1096. 1097. v. 765	535 vrbes
768. 769. c. 6. §. 5	456 deſolatam	1097. 1098. v. 5	536 Timaui
769. 770. 771. c. 8. §. 5	457 eligitur	1098. 1099. 1100. no. 21	537 mons eſt
771. 772. 777. c. 1	458 comprobanda	1100. 1101. no. 21	538 Sueuici
777. 778. c. 3	459 Macedonum	1101. 1102. v. 118	539 Othingo
778. 779. 780. c. 4	460 Sarra Columnio	1102. 1103. v. 158	540 gentes
780. 781. c. 7	461 rem & iure	1104. 1105. v. 188	541 iuncti
781. 782. c. 10	462 cauſa cognita	1105. 1106. no. 12	542 appellentur
782. 783. 784. c. 15	463 eſt inuectus	1106. 1107. v. 294	543 vndas
784. 785. c. 20	464 Interea	1107. 1108. 1109. v. 347	544 ad aures
785. 786. 787. c. 24	465 itineribus	1109. 1110. v. 402	545 littora circum
787. 788. c. 29	466 inauguratione	1110. 1111. v. 457	546 vmbras
788. 789. c. 34	467 Campaniae	1111. 1112. v. 512	547 atris
789. 790. c. 37	468 ſententiam	1112. 1113. v. 567	548 tueri
Barth. 1007. 1008. med.	469 apertam iſtam	1113. 1114. 1115. v. 621	549 auras
1008. 1009. 1010. med.	470 eos retundit	1115. 1116. v. 672	550 priſca
1010. 1015. 1016	471 non plane	1116. 1117. v. 727	551 vocibus vltro
1016. 1017. argument.	472 reuiſit	1117. 1118. v. 782	552 campo
1017. 1018. v. 20	473 vmbras	1118. 1119. v. 835	553 pondus
1018. 1019. no. 11	474 géſta eorum	1119. 1120. v. 889	554 voces
1019. 1020. 1021. no. 8	475 de tertia lib. 6	1120. 1121. no. 4	555 legendum
1021. 1022. v. 60	476 alti	1121. 1122. 1123. v. 15	556 quieſcit
1022. 1023. no. 18	477 volumine ſuo	1123. 1124. v. 69	557 vrbem
1023. 1024. no. 100	478 per arma	1124. 1125. v. 118	558 Phoebe
1024. 1025. 1026. no. 21	479 humanis quoque	1125. 1126. v. 172	559 heros
1026. 1027. no. 12	480 non videtur	1126. 1127. v. 216	560 ſagittis
1027. 1028. v. 185	481 vmbris	1127. 1128. v. 256	561 quondam
1028. 1029. no. 6	482 arguit	1128. 1129. no. 15	562 commemorantur
1029. 1030. 1031. no. 21	483 cunctis animalibus	1129. 1130. 1131. v. 347	563 miles
1031. 1032. v. 255	484 Getarum	1131. 1132. v. 402	564 bigis
1032. 1033. no. 17	485 Actomus	1132. 1133. v. 454	565 habitumque
1033. 1034. v. 312	486 horridus indè	1133. 1134. no. 6	566 Poeta cecinit
1034. 1035. 1036. v. 361	487 vaccas	1134. 1135. 1136. v. 548	567 amictu
1036. 1037. no. 3	488 coniiciebantur	1136. 1137. v. 601	568 recludi
1037. 1038. 1039. v. 424. no. 5	489 ſumptum eſt	1137. 1138. no. 1	569 domitos
1039. v. 469. no. 9	490 contraxit	1138. 1139. v. 686	570 voces
1040. 1041. v. 498	491 alter	1139. 1140. v. 740*	571 pugnam
1041. 1042. no. 11	492 daret	1140. 1141. v. 788	572 tonatum
1042. 1043. v. 556. no. 6	493 bubulco	1141. 1142. 1143. v. 837	573 hoſtem
1043. 1044. 1045. no. 15	494 tradit	1143. 1144. v. 884	574 vrbes
1045. 1046. v. 614	495 Sydon	1144. 1145. no. 10	575 nata eſt
1046. 1047. v. 638	496 nubes	1145. 1146. 1147. v. 77	576 inanes
1047. 1048. no. 9	497 ſicut etiam	1147. 1148. v. 131	577 in aruis
1048. 1049. v. 704	498 Tethis	1148. 1149. no. 8	578 poteſtate
1049. 1050. 1051. argum.	499 fuiſſet	1149. 1150. v. 201	579 premebat
1051. 1052. v. 48	500 Opheltês	1150. 1151. v. 236	580 multo
1052. 1053. v. 100	501 Manes	1151. 1152. 1153. v. 263	581 inuaſerat ante
1053. 1054. 1055. v. 117	502 Iuppiter olim	1153. 1154. v. 300	582 aſpera cordi
1055. 1056. no. 6	503 Graecorum	1154. 1155. v. 354	583 furore
1056. 1057. no. 17	504 qui & eodem	1155. 1156. 1157. v. 398	584 buſtis
1057. 1058. v. 209	505 ad imum	1157. v. 442	585 ſub armis
1058. 1059. 1060. v. 261	506 Iberis	1157. 1158. v. 476	586 dictis
1060. 1061. no. 12	507 Plinium	1159. 1160. v. 524	587 marinos
1061. 1062. v. 332	508 in antra	1160. 1161. v. 574	588 Thuringis
1062. 1063. 1064. v. 383	509 peremi	1161. 1162. v. 623	589 ad alias
1064. 1065. no. 10	510 obfuiſſet	1162. 1163. v. 677	590 olympi
1065. 1066. 1067. no. 14	511 diſcretae	1163. 1164. 1165. v. 4	591 vagatur
1067. 1068. v. 503	512 pandit	1165. 1166. v. 40	592 bello
1068. 1069. no. 6	513 intertexta fuiſſe	1166. 1167. v. 74	593 Andes
1069 1070. v. 589	514 Iacchi	1167. 1168. v. 127	594 per annos
1070. 1071. 1072. v. 501	515 Delphos	1168. 1169. 1170. v. 172. no 2.	595 longa ſit
1072. 1073. v. 542	516 & vrbes	1170. 1171. v. 258	596 omnia circum
1073. 1074. no. 13	517. inſurgit	1171. 1172. v. 267	597 monſtrum
1074. 1075. v. 18.	518 noctes	1172. 1173. v. 292. no. 7	598 volunt
1075. 1076. v. 55	519 poteſtis	1173. 1174. 1175. v. 355	599 ſub alam
1076. 1077. 1078. no. 8	520 ſeptem & decem	1175. 1176. v. 374. no. 4	600 praeualebat

COLLATIO PAGINARVM.

Editio recens pag.	Edit. II. pag.
1176. 1177. v. 436	601 vſum
1177. 1178. v. 490	602 carinas
1178. 1179. 1180. v. 538	603 regna
1180. 118 . no. 1	604 a Palatio dictos
118 . 118 . v. 620	605 ingruit hoſti
1182. 1183. v. 670	606 &vrget
1183. 1184. 1185. a gum.	607 vaticinatur
1185. 1186. v. 38	608 recurſu
1186. 1187. no. 8	609 de quo lib. 1
1187. 1188. no. 9	610 mundanae
1189. 1190. no. 10	611 Septentrionale
1190. 1 91. v. 136. no. 4	612 recentioribus
1191. 1192. no. 10	613 mearat
1192. 1 93. v. 170. no. 6	614 recondam
1193. 1194. 1195. no. 10	615 dictum eſt
1195. 1196. v. 239	616 Iacchi
1196. 1197. v. 269	617 Coronin
1197. 1198. v. 304	618 viciſſim
1199. 1200. no. 2	619 inuenirentur
1200. 120 . v. 359. no. 1	620 hoc vero magis
1201. 1202. v. 388	621 vmbra
1202. 1203. 1204. no. 11	622 Solinus
1204. 1205. v. 445	623 in vſum
1205. 1206. no. 13	624 fruſtra Io
1205. 206. v. 484	625 alueo
1206. 207. 1208. v. 501	626 capeſſit
1209. 2 0. v. 5 9. no. 9	627 Notat tacite
1210. 1211. v. 542	628 Baros
1211. 12 2. v. 561	629 in vndas
1212. 12 3 1214. v. 593 no. 11	630 Phryſius
1214. 1215. v. 636	631 infra
1215. 1216. v. 662	632 alligat artus
1216. 1217. no. 5	633 ſiquidem tanto
1217. 1218. v. 710	634 ordine longo
1218. 1219. 1220. v. 747	635 Roberti
1220. 1221. v. 21	636 ſupinat
1221. 1222. v. 75	637 Sicamber
1222. 1223. v. 117	638 fauſcit
1223. 1224. 1225. no. 11	639 modus gladiis
1225. 1226. no. 4	640 ſexaginta annis
1226. 1227. no. 17	641 ſermone vſos
1227. 1228. no. 7	642 precario
1228. 1229. 1230. v. 278	643 Sagunti
1230. 1231. v. 290	644 cuncta manuque
1231. 1232. v. 338	645 armis
1232. 1233. v. 385	646 Boemus
1233. 1234. v. 416	647 campo
1234. 1235. 1236. v. 470	648 vrbi
1236. 1237. v. 504	649 ſuperbus
1237. 1238. v. 558	650 talia ciues
1238. 1239. v. 607	651 armis
1239. 1240. v. 661	652 furentes
1240. 1241. v. 715	653 viresque manuſque
1241. 1242. 1243. v. 749	654 Aracyntho
1243. 1244. v. 756. no. 5	655 indignatione
1244. 1245. v. 773. no. 4	656 Lege cap.
1245. 1246. v. 795	657 Muſae
1246. 1247. no. 7	658 Heroum animis
1247. 1248. no. 16	659 Hercules ergo
1248. 1249. no. 5	660 patrem
1249. 1250. 1251. argum.	661 potitur
1251. 1252. no. 4	662 quaeſierint
1252. 1253. v. 83	663 fundere voces
1253. 1254. v. 136	664 poſcere fata
1254. 1255. v. 167	665 atria luſtrat
1255. 1256 1257. v. 208	666 ore querelas

Editio recens pag.	Edit. II. pag.
1257. 1258. v. 256	667 reflexit
1258. 1259. v. 305	668 regna rapinis
1259 1260. 1261. v. 344	669 caſtra Boemi
1261. 1262. no. 1	670 languidum
1262. 1263. v. 386	671 maxime gentis
1263. 1264. v. 413	672 praelia mentes
1264. 1265. v. 463	673 Cydones
1265. 1266. 1267. no. 1	674 origine decedit
1267. 1268. no. 12	675 in Phrygiam
1268. 1269. no. 3	676 exacte proditum
1269. 1270 v. 585	677 profuſi aerea
1270. 1271. 1272. v. 639	678 Martis
1272. 1273. v. 677	679 profundae
1273. 1274 v. 710	680 imago
1274. 1275. no. 11	681 Ceruiſiae
1276. 1277. v. 793	682 Caiſter ?
1277. 1278. v. 825	683 dilataque fato
1278. 1279. v. 881	684 ſanguine colles
1279. 1280. argument.	685 ſumptum eſt
1281. no. 8	686 commiſſa eſt
1282. 1283. v. 68	687 fluctus
1283. 1284. v. 105	688 habet vrnam
1284. 1285. v. 125	689 ſolamine tempus
1285. 1286. v. 164	690 Phileuros
1286. 1287. v. 180. no. 2	69 pro mortui
1287. 1288. 1289. v. 227	692 fratres
1289. 1290. no. 5	693 & omnium
1290. 1291. v. 268. no. 5	694 cum honor
1291. 1292. no. 13	695 Lucretius
1292. 1293. 1294. no. 10	696 vaſtiorem eſſe
1294. 1295. v. 379	697 Gallia geſos
1295. 1296. v. 426	698 erigit almus
1296. 1297. v. 481	699 machina belli
1297. 1298. 1299. v. 522	700 in vndis
1299. 1300. v. 374	701 ſtante corona
1300. 1301. v. 611	702 detexerat orbi
1301. 1302. v. 666	703 ſonantia tela
1302. 1303. v. 708	704 victima ſacras
1303. 1304. 1305. v. 18	705 foeduſque vocauit
1305. 1306. v. 50	706 repugnat
1306. 1307. v. 81	707 olympum
1307. 1308. no 17	708 armis
1308. 1309. v. 174. no. 3	709 alter corpori
1309. 1310. v. 215	7 0 Arincham
1311. 1312. no. 9	711 Machlinum vocat
1312. 1313. no 3	712 idem Albertus
1313. 1314. v. 259	713 proxima proles
1314. 1315. no. 12	714 Ciliciae deſcriptione
1315. 1316. 1317. v. 319	715 adoras
1317. 1318. no. 2	716 dein gradatim
1318. 1319. v. 392	717 dedecus ingens
1319. 1320. v. 424. no. 2	718 parum prudenter
1321. 1322. v. 482	719 vrget amantum
1322. 1323. no. 4	720 ſyllaba
1323. 1324. v. 549	721 Ganges
1324. 1325. v. 603	722 plurima formal
1325. 1326. v. 657	723 citatur
1326. 1327. 1328. v. 699	724 concutit artus
1328. 1329. v. 749	725 ſtudioque videndi
1329. 1330. v. 797	726 voce reclamat
1330. 133 . 1332. v. 842	727 requirunt
1332. 1333. v. 864. no. 4	728 pulcher Apollo
1333. 1334. v. 912	729 Phoenix
1334. 1335. v. 957	730 cinxerat Aeno
1335. 1336	731 accepturus

LECTIO.

LECTIONES VARIANTES

ex editione EGINHARTI de vita, gestisque CAROLI M. *ab* IO. HERM. SCHMINCKIO *curata excerptae.*

Praefatio

		R.	S.
p. 9	v. 9	celeberrimi	*famosissimi*
	v. 12	vt de iis	vt de *his*
		meam notitiam	notitiam meam
	v. 20	vt omnia, quae nunc fiunt	vt omnia *penitus*, quae
	v. 22	allecti	*illecti*
	v. 33	nostri temporis	*moderni* temporis
	v. 34	irrationabilis causa	irrationabilis, *vt opinor*, causa
p. 10	v. 11	aliquid decenter	aliquid *me* decenter
	v. 16	quas nec disponere	*qui eas* nec disponere
	v. 20	praemeditatum esset	praemeditatum *haberem*
	v. 21	& scribendo	& *in* scribendo

Cap. I

		R.	S.
p. 11	v. 20	praeparui	*perparui*
		ex qua	*&* ex qua famulos

Cap. II

		R.	S.
	v. 43	se contulit in otium	se in otium contulit
	v. 51	in arce Casina	in *castro* Cassino

Cap. III

		R.	S.
p. 12	v. 6	Francis imperaret	Francis *solus* imperaret
	v. 10	diuino natu	nutu diuino
	v. 14	regendam susciperet	*regendi gratia* susciperet
	v. 18	sed in eo plus suspicionis	plus *suspecti*
	v. 20	cum filiis & quibusdam	*& filii cum* quibusdam
	v. 21	fuga peteret	fuga *petiit*
	v. 22	se cum liberis suis offerret	se cum liberis suis *contulit. Et* Carolomannus———

Cap. IV

		R.	S.
	v. 29	nec quicquam	*neque quisquam*
	v. 34	nihil de iis	nihil de *his*

Cap. V

		R.	S.
	v. 40	eum frater	frater eum
	v. 41	susceptam expeditionem	susceptam *tamen* expeditionem
	v. 43	perseuerantia quadam perfecto	perseuerantia quadam *ac ingitate* perfecto
	v. 48	quod ni festine	quod ni *festinato*
		eum se expostulaturum	se eum
	v. 50	potestati submisit	*permisit*

Cap. VI

		R.	S.
p. 13	v. 10	Haistolfum	*Haistulfum*
	v. 21	filium Pipinum	filium *suum* Pipinum
	v. 26	animo esset	esset animo
	v. 32	Post eius finem	post *cuius* finem
	v. 47	dediderint	dediderunt
		polliciti sint	polliciti *sunt*
	v. 48	dilatione dederint	——dederunt
	v. 49	susceperint	susceperunt
	v. 52	vt non facile aestimare possis	vt non *satis sit* aestimare
p. 14	v. 1	quam prosperis	quam *in* prosperis
	v. 2	vel ab iis	vel ab *his*
	v. 7	millia ex iis	millia ex *his*
	v. 8	vxoribus ex liberis	——& *paruulis*

		R.	S.
		Cap. VIII	
	v. 17	Hoc bellum licet	*Hoc bello*, licet
	v. 19	apud Asam	apud *Hasam*
	v. 29	nihil tamen ex iis	---ex *his*
	v. 32	nihil in iis	nihil in *his*
		Cap. IX	
	v. 44	est ibi	ibi est
	v. 51	quae iam instabat, protecti	---*profecti*
	v. 3	littoris praefectus	*limitis* praefectus
		Cap. X	
	v. 9	in extrema quadam parte	in extrema parte
	v. 15	obuiam Regi	Regi obuiam
	v. 16	seque cum gente	se cum gente
	v. 20	pro obside retento	*obsidatus gratia* retento
	v. 23	in sanctorum	sanctorum in veneratione
		Cap. XI	
	v. 37	Regi subiecit	Regi *permisit*
	v. 41	est finis impositus	finis est impositus
	v. 42	neque prouinciae, quam tenebat, ulterius praeesse	neque *prouincia*, quam tenebat, *vlterius Duci*----
		Cap. XII	
	v. 47	hoc est, sua lingua	----*locutione*
		Cap. XIII	
p. 16	v. 12	quae ab illo	quae *vel* ab illo
	v. 18	ab iis	ab *his* strenuissime
	v. 29	Foroiulianus	*Foroiulii*
	v. 31	praefectus in Pannonia, cum	praefectus, cum in Pannonia
		Cap. XIV	
	v. 42	Vltimum contra	Vltimum *quoque* contra
	v. 50	quin putaretur	quin *potius* putaretur
	v. 51	fuisset morte	morte fuisset
		Cap. XV	
p. 17	v. 7	intra Rhenum	*inter* Rhenum
	v. 15	deinde	*dein* Italiam
	v. 25	& Danubium	*ac* Danubium
	v. 28	Cum eis	cum *iis*
		Cap. XVI	
	v. 40	ab iis	ab *eis*
		ad eum missae	ad *illum*----
	v. 51	paucos ante annos	ante paucos annos
p. 18	v. 2	& ob hoc quasi	& ob hoc *ei*, quasi
		Cap. XVII	
	v. 10	quotidie versaretur	*assidue* versaretur
	v. 11	& vtilitatem pertinentia	& *commoditatem*----
	v. 12	praecipua fere non immerito	praecipua non immerito
	v. 15	qui tamen vno	qui vno tamen
	v. 19	nomen est Ingelheim	*vocabulum* est *Ingilenheim*
	v. 24	Molitus est classem	Molitus est *&* classem
	v. 25	quae & de Gallia	quae de Gallia
	v. 30	vsque Romam	usque *ad* Romam
		Cap. XVIII	
	v. 43	Deinde, cum	*Dein*----
	v. 45	post annum repudiauit	post annum *eam*----
	v. 48	Habuit & filias	Habuit & *alias* filias
	v. 52	e qua nihil	*de* qua nihil
p. 19	v. 4	vnquam inter eos sit exorta	vnquam *inuicem* exorta sit
	v. 5	suadente acceperat	suadente *vxorem* acceperat
	v. 6	tres nepotes suos, totidemque	tres nepotes, totidemque
	v. 8	magno fecit honore	*cum* magno----

Cap.

LECTIONES VARIANTES.

R. *Cap. XIX* S.

	v.	R.	S.
	v. 17	Tum filios	Tum *etiam* filios
		armis ac	& armis ac
	v. 20	Ex iis omnibus	Ex *his*-----
	v. 22	Rotdrudim	& Rotdrudim
	v. 30	quem amicum prӕcipuum	quem *in amicis* praecipuum
	v. 35	nunquam iter	& nunquam iter
	v. 38	mirum quod nullam	mirum *dictu*, quod---

Cap. XX

	v.	R.	S.
	v. 48	mentionem nullam fecimus	mentionem *facere distuli*
p. 20	v. 3	in exilium acti	*exilio deportati*

Cap. XXI

	v.	R.	S.
	v. 15	& eorum suscipiendorum	& *in iis suscipiendis*

Cap. XXII

	v.	R.	S.
	v. 27	plurima in erat	plurima *adquirebatur*
	v. 37	hac re	hac *arte* Francis
	v. 39	iuste potuerit praeferri	*valeat anteferri*
	v. 41	continuo habitauit	*perpetim*---
	v. 42	& custodum	*ac* ----

Cap. XXIII

	v.	R.	S.
	v. 47	h. e. Francico	h. e. *Francisco*
p. 21	v. 7	solennitatibus	*festiuitatibus*

Cap. XXIV

	v.	R.	S.
	v. 19	tunc tamen	& tunc tamen
	v. 23.	antiquorum Regum gesta	antiquorum *res gestae*
	v. 24.	quos de ciuitate Dei inscripsit	*qui* de ciuitate Dei *intitulati sunt*
	v. 25	plus quam ter	plus ter
	v. 29	calciaretur &	calciaretur *aut*
	v. 32	introduci iussit	*introducere* iussit

Cap. XXV

	v.	R.	S.
	v. 40	sed & peregrinis	sed *etiam*
	v. 43	didascali munus subiisse apparet	etiam *didascalus* appareret
	v. 50	laboris impendit	----*impertiuit*

Cap. XXVI

	v.	R.	S.
p. 22	v. 10	Ecclesiam mane	---& mane
		nocturnis item	item nocturnis
	v. 11	quando eum valetudo	*quoad* eum----
		curabatque, vt omnia	curabatque *magnopere*, vt omnia
	v. 13	aut inferri	aut *inferre*

Cap. XXVII

	v.	R.	S.
	v. 25	verum trans maria	verum *etiam*-----
	v. 26	Hierosolymas----	Ierosolymis, Alexandriæ atque Carthagini
	v. 28	amicitiam expetens	*amicitias*-------
	v. 32	tam auri quam argenti	tam *in auro* quam *in argento*
		nec non & gemmarum	nec non & *gemmis*
	v. 35	S. Petri	S. Petri *Apostoli*
		non solum per illum	per illum non solum

Cap. XXVIII

	v.	R.	S.
	v. 43	Leonem multis	Leonem *Pontificem* multis
	v. 48	solennitas esset	*festiuitas*-----

Cap. XXIX

	v.	R.	S.
p. 23	v. 12	Sed in iis	Sed in *his*
	v. 19	duodecim nominibus	-----*appellationibus*
	v. 21	Mensium quidem	*Et de mensibus* quidem
	v. 26	nomina imposuit	*nomen* imposuit

Cap. XXX

	v.	R.	S.
	v. 51	eius consilium	consilium eius

LECTIONES VARIANTES.

Cap. XXXI

		R.	S.
p. 24	v. 35	e ligno	*de* ligno
	v. 39	castris egressus	*castra* egressus
	v. 40	delapsam caelitus	caelitus delapsam
	v. 43	deorsum capite	capite deorsum
	v. 45	sine adminiculo	sine *amiculo*
	v. 48	laquearium	*laquaeariorum*

Cap. XXXIII

		R.	S.
p. 25	v.	Testamenta instituit	Testamenta *facere* instituit
	v. 10	pecuniae ac vestium	*&* pecuniae ac--
	v. 13	Quidque ex iis	*Quicquid* ex *his*
	v. 20	pia consideratione	pia *& prudenti--*
	v. 27	diuidere possent	*---potuissent*
	v. 36	nomine perueniat	*---perueniret*
	v. 45	Salzburgum, Rotomagus, Treueri	Salzburgum, Treueri, Senones
	v. 46	Lugdunum, Remi, Arelatum	Lugdunum, Rothomagus, Remis, Arelas
	v. 49	quotidiano versaretur	*---seruaretur*
p. 26	v. 1	ac filiabus, nepotibusque ac neptibus	filiabus *suis filiisque, ac filiabus filiorum suorum*
	v. 8	aut vili---	aut *vilia* ad varios usus facta *supellectilia*
	v. 9	fulcra	*filtra*
		camera atque vestiario	camera *ac--*
	v. 18	vt ab iis	vt ab *his*
	v. 19	pretium in pauperes	pretium*que* in--
	v. 22.	vt vna ex iis	vt vna ex *his*

Cap. XXXIV

		R.	S.
	v. 35	Hildeboldus	*Hildebaldus*
	v. 37	Engilbertus	*Angelbertus*
	v. 38	Meginger	*Megingerus*
		Vnruchus	*Vnrochus*

Lectiones variantes e codice mscr. *Annalium Pipini, Caroli M., & Ludouici* P. Cassellano excerptæ.

		R.	Mſ. C.
p. 35	an. 741	haec illum ad spem profecturi	haec illum *maligno consilio* ad spem *profecti*
	an. 742	cui *Lucas* nomen est	*quod* Lucas *vocatur*
		administrabant	*habuerunt*
	an. 745	dimisit expeditionem	*dimissa expeditione*
p. 37	an. 755	propter erepta --- domina	*propter iustitiam* B. Petri *Apostoli a Rege Longobard. exigendam*
		montium angustias, quas clusas	*ad ipsas montium clusas*
		causa pro restituendis---- fuerant	causa *pro reddenda S. Romanae ecclesiae iustitia obsides-------*
	an. 756	& ad reddenda ------ abstulerat	*& de reddenda S. Romanae ecclesiae iustitia*
		promissorum	*de promissis*
p. 38	an. 760	ecclesiis sua iura redditurum	*ecclesiarum iustitiam redditurum*
p. 45	an. 782	& audiuit & soluit	& audiuit & *absoluit*
		peruentum	*male* peruentum
		cum Rex suscepisset	cum Rex *accepisset*

Lectiones variantes ex editione *Annalium Pipini, Caroli M., & Ludouici* P. *Andreae du Chesne* Selectae & excerptae.

	Lectio Reuberiano.	*Lectio Querce navi.*	
35 an. 741	maior natu	minor natu (quod malo cum reliquis Francorum Historicis)	233
	Suanihildae	Suanihildem	
an. 743	Thederichum saepius alibi	Thedericum alibi	
	Hochsigburg	Mſ. Hocseburg	
36 an. 747	Thuringiam	Turingiam	234
	Schaninge	Mſ. Skahningi	

post,

LECTIONES VARIANTES.

		Lectio Reuberiano.	*Lectio Quercetani.*	
		post, *melius esse illum*—	addit Mſ. vocari.	
	an. 750.	Hilderichus.	Hildericus.	
		753.	751. 752. 753.	
37	an. 755.	propter erepta Romanae Ecclesiae per Regem Longobardorum dominia, Italiam manu valida	Mſ. propter iustitiam B. Petri Apostoli, a Rege Longobardorum exigendam, Italiam cum valida manu ingreditur	
		pro restituendis quae Romanae Ecclesiae ablata fuerant	Mſ. pro reddenda sanctae Rom. Ecclesiae iustitia	
		& ad reddendum ea, quae Romanae Ecclesiae abstulerat	Mſ. & de reddenda sanctae Romanae Ecclesiae iustitia	
	an. 756.	Hexarchatum	Eexarchatum	235
	an. 757.	inuassati cum manibus	in vassaticum manibns	
38	an. 760.	se res	Mſ. se res & iustitias	
	an. 761.	Limouicam	Mſ. Lemouecas	236
	an. 762.	Toarcis	Mſ. Thoarcii	
39	an. 766.	in Bituricam	Bituricam	
	an. 768.	Eberuuicus	Mſ. Ebroicus	237
40		Nouiomago	Mſ. Nouiomo	
	an. 769.	Dornoniam.	Mſ. Dordonam	238
41	an. 773.	Gebennam.	Mſ. Geneuam	
42	an. 776.	sine mora statuit exercitu esse petendam.	petere statuit	240
43	an. 777.	fallaciter.	Mſ. feliciter	
		patria	& patria	
44	an. 778.	ceciderunt.	caeciderunt	241
	an. 779.	Rhenum traiecit	Mſ. Rhenum in eo loco qui Lipehan vocatur cum exercitu traiecit	
		Angeri.	Mſ. Angarii	
		Mediolanensis Episcopus	Mſ. Mediolanens. ArchiEpiscopus	
45	an. 782.	Geillone	Mſ. Gillone	242
46	an. 783.	Hildegardis	Hildigardis	
	an. 784.	Schaninge	Mſ. Scahningi	243
		Draigni.	Mſ. Draigiu	
		Dekidroburg.	Mſ. Schidirbrug	
		Vagarna.	Mſ. Wahama	
47	an. 785.	Witikindum.	Widikindum	
		Albionem.	Mſ. Abbionem	
	an. 786.	Britanniam.	Britaniam	244
		ipsum Ducem	& ipsum Ducem	
		Pferinga	Mſ. Pfetringa	
48	an. 787.	Moguncia censi	Mogontiacensi	245
	an. 788.	Luitburga.	Mſ. Liutburga	
		Boiarii	Baioarii	
49	an. 789.	Welatabi	Weletabi	
		Wiltzam.	Wiltzan	246
			quae sequuntur, vsque ad *praeminebat* inclus. vncis inclusa sistit *duChesne*.	
		& Pascha	& Sanctum Pascha	
	an. 790.	in Wormatiam, vt alibi.	Mſ. Wormaciam, vt alibi	
		Salae	Mſ. Saltz	
50	an. 791.	Behemannos.	Mſ. Beheimos in marg. Bohemos	
	an. 792.	Ardulfum.	Mſ. lege Fordulfum al. Fardulfum	
51	an. 793.	iter Pannoniam	iter in Pannoniam	247
		Almonum.	Mſ. Alomonum	
		Rheno.	Moeno ita & Mſ.	
	an. 794.	Sintfelt.	Mſ. Sinotfeldus	
52	an. 795.	Wiltzam	Wiltzan Mſ. Vitzinum	248
	an. 796.	Erichus.	Ericus Mſ. Henricus	
		ex tota.	ex toto	
		post *Pascha* - - -	add. Mſ. more solito	
53	an. 798.	Munda.	Mſ. Minda	
		proficiscuntur.	Add. Mſ. Nam Abotriti auxiliares Francorum semper fuerunt, ex quo semel ab eis in societatem recepti sunt.	
		Thrasico	Mſ. Thasco	
		Sisinnium.	Sosimium	249
		septem	Mſ. octo	

Erich

	Lectio Reuberiana.	*Lectio Quercetani.*	
54 an. 799.	Erichi.	Erici	250
	nam duo fuerunt	(nam duo fuerunt)	251
	Hipporhediam	Mſ. Eporediam	
55 an. 801.	Reate	Mſ. Teate	
56 an. 802.	Helmgaudum	Helingaudum	
	Nuceria	Mſ. Luceria	
	miſſo exercitu	Mſ. miſſo Saxonum exercitu	
	Tranſalbiones	Tranſalbianos	252
an. 803.	Caliſtus & Candidatus	Caliſtus Candidatus	
an. 804.	Mantua	Mſ. Mantua ciuitate	
57 an. 805.	Behemanni	Mſ. Behaimi	
	Lechonem	Mſ. Bethonem	
	Vogeſum	Mſ. Voſegum	
an. 806.	Wilharius	Mſ. Willeri	
	& teſtamentum	eſt & teſtamentum	253
	Eginhartum	Eginhardum	
	Alemannia	Alemania	
58	Saeuiente, & Reubero & Quercetano placuerat, ſubſtitueram ex ingenio ſentiente, quae lectio probatur MSC.		
an. 807.	parte Piſcium	parte virginis, luna in XVI. parte piſcium(at cum prior editio cum Chesn. conveniat, error operarum erit)	
	II. Kal. Mſ. prid. Kal.		
	XVI. Kal. Mſ. XIII. Kal.		
	Sol ſtetit in XI. parte virginis	Sol ſtetit in XI. parte Piſcium & luna in XI. parte virginis (vt Reuber in margine)	
	& tentoria	& tentoria atrii	254
	Burchartum	Burchardum	
	(nam III. ibi cecidiſſe perhibentur)	(nam tria millia ibi cecidiſſe perhibentur)	
	Corſicam	Mſc. in Corſicam	
	&	pro eo	
	Patelaria	Patelaria	
59 an. 808.	Thraſiconem	Mſc. Draſconem	
	Reginholtum	Reginholdum	
	Ardulf	Mſ. Eardulf	
60 an. 809.	Bernhartus	Bernhardus Mſ. Bernharius	255
	trans Albim	Mſ. trans Albiam	
61 an. 810.	VIII. Id Iunii	Mſ. VIII. Id. Ianuar.	256
	Aron	Aaron	
	terrenaque	Mſ. ternaque	
	Sol VIII. Id Iun.	Mſ. VII. Id Iun.	
	XVIII. Kal.	Mſ. XIX. Kal.	
an. 811.	Hatto	Mſ. Haydo	
	XII· primoribus	Mſ. X. primoribus	
	Bernharti	Bernhardi	
	Vdo	Vodo Mſ. probat	257
	Thederichus	Thedericus Mſc.	
62		Mſc. cuique nomini addit Comes	
	Hancvvinc	Mſ. Ancum	
	Warſten	Mſ. Oarſtein	
	Vrin	Mſ. Vrm	
	Osfredi	Osfred Mſ. Osfrid	
	Heiligon	Mſ. Heilige	
	Sconovve	Mſ. Schenaovve	
	Avvin	Mſ. Aovvin	
	Britones	Brittones	
	Fanumque	Farumque Mſ. turrimque	
	Zauzi	Zauci	
	Cani, Zauci, Principes Auarum & Thudum & alii primores Sclauorum.	Mſ. Canirauci Princeps Auarum, & Thudum, & alii primores ac Duces	
an. 812.	Herioldum	Heriholtum	
	XDCCXL	X millia DCCXL	
	Arſapium	Arſaphium	
	Moeſia	Maeſia	
	XXV	XXV Millia	258
	Heriholdus	Heriholtus	

63 an.

LECTIONES VARIANTES.

		Lectio Reuberiana.	*Lectio Quercetani.*	
63	an. 813.	Bernhartumque	Bernhardumque	
		Crumas	Mſ. Crunas	
		acceſſit	Add Mſ. & iuxta portam ciuitatis caſtra poſuit	
	an. 814	regni autem XLVII	Mſ. regni autem XLVIII	
		Subactaeque Italiae XLIII	Mſ. Subactaeque Italiae XLIV.	
64		Patauinum	Pictauenſem.	259
	an. 815	Baldericho	Balderico.	
		nomine Sinlendi	in loco nomine Sinlendi.	
		Gerholtum	Gerholdum	
65		optime	opime.	260
	an. 816	Sigvvinum	Mſ. Siginum.	
		Abdirachmam.	Abdirachman.	
	an. 817	etiam Cadolach	etiam quia Cadolach. Mſ. Cadolane.	
		Albigarius	Mſ. Abgarius.	
66		impactum	impoſitum.	261
		Meginharii	Mſ. Reginharii.	
67	an. 818	V. Non	Mſ. VI. Non	
		accuſantes	Mſ. excuſantes	
	an. 819.	Luppus Centuli	Luppus Centulli	262
68		Baldrichus	Baldricus	263
		Dragomoſus	Mſ. Dragamoſus	
		Bingam	Bingiam	
69	an. 821.	Michaelis Comitis, domeſticorum &c.	Mſ. Michaelis Comitis domeſticorum	
70		Florus	Mſ. add. ſuper Iſtri	264
		vincta	Mſ. iuncta	
	an. 822.	Sciſcia	Mſ. ſua	
		Behemannorum	Mſ. Behaimorum	
71		Predecentorum	Predenecentorum	266
	an. 823.	Meligaſtus & Celeadragus	Mſ. Milegatus & Cealadragus	
72		Adelhardus	Adalhardus	
		Liudemuſſum	Mſ. Liudemullum & Liudemulſum	
		annorum fere XXII	annorum fere XII.	267
		Frihſazi	addit dû Cheſne in margine Frihſaſi	
			Mſ. Ternſazi	
		ad XV Calend.	Mſ. ad XII. Calend.	
		Gradenſis	Mſ. add. Veneticorum	
73	an. 824.	Praedenecenti	Predeneaenti	268
		minor	Mſ. iunior	
		Vaſconum	Waſconum	
74		Aeblus	Eblus	
	an. 825.	Wihormachus	Mſ. Wihomarchus	
75	an. 826.	Bertrichum	Bertricum	269
76		Ludouicus	Hilduinus	270
		Sueſſionam	Mſ. Sueſſionem, impreſſ. Sueſſionam	
	an. 827.	Beronis	Mſ. Berani.	
		Nouiomagum	Mſ. Niumagum	
		Hohrici	Horici	271
77	an. 828.	Nunantulae	Nonantulae	
		Vnde habet vetus Reuberiana vbi reliqua ſequuntur, ſed noua hanc Periodi laciniam omittit	*de quo loco* Lotharium filium cum magnis Francorum copiis ad Hiſpanicam marcam direxit	
		Tuſcia	Thuſcia	272
		Cal. Iul.	Cal. Iun. Mſ.	
		Solennitatem	Mſ. miſſam	
78		Cappellam	Capellam	
		Medio Iulio	Mſ. medio circiter Iulio	
	an. 829.	Sacroſanctae	Sacroſanctam	
		amplificatio regni	amplificatio regni terreſtis	307
		Marfrido	Matfrido	
		Wermbriam	Werimbriam	
		Landini	Lauduni	
		Wermbriam	Werimbriam	
		Werino	addit in margine Warino	
		Lamberto	Lantberto	

LECTIONES VARIANTES.

	Lectio Reuberiana.	Lectio Quercetani.	
	quam post diuersi generis pœnas morte proposita adegerunt	quam vsque adeo intentata per diuersi generis pœnas morte adegere	
	vt	quatenus Imperator	
	inferret	conferret	
79	damnationi autem consentientes vulgus	adclamationi autem vulgi consentientes	
	detrudi	retrudi	
an. 830.	Neomagum	Niumagum.	
	Padræbrunnam.	Patrisbrunnam.	
	Walah	Walach	
	fracti	infracti	
	pœna	pietate	308
	Rodolfum.	Rodulfum.	
	quod postquam gestum est,	addit : in purificatione sanctæ Mariæ, cunctis diiudicatis ad mortem vitam concessit. At Lotharium in Italiam, Pipinum in Aquitaniam, Ludouicum in Baioariam, ire permisit: ipse vero	
	quadragesimale tempus	quadragesimale tempus &c.	
80 an. 831.	Igilinheim	Ingelheim	
	qua ab initio	quæ sicut de se ait Job, ab initio	
	villa	villam	
an. 832.	& ad Augspurg	ad Ausburgum	
	correctionem	corruptionem	
	Treuerim	Treueros	
	ingruentibus	ingentibus	
	& indicto Turoni conuentu, filium Pipinum eodem vocauit. Eo vero patris conspectum non ferente, neque veniente, conueutus dimittitur. Hoc anno	Sed post paucum tempus idem ad Missam S. Martini populum conuocauit: filiumque Pipinum fugientem ad se quoquo modo reuocare voluit: Sed illo id refugiente, asperrima hiemis incubuit inclementia	
81 an. 833.	subornato	sub ornatu	309
	Episcopi Imperatoris præsumptioris audaciæ, asserebant	parum quid subripuit Episcopis Imperatoris præsumptio audaciæ, asserentibus.	
	auctoritate	voluntate	
	hinc inde	inde	
	alio modo quam solebat	licet indecentius quam debuit	310
	partiuntur	partitur	
	vxor patris	vxor patris, a Ludouico Rege recepta	
	Cortonam	Tartonam	
82	Marlegium	Merlegium	
	& Meti vrbe relicta, transiensque Verduno	& Mediomatricum, quæ altero nomine Metis vocatur peruenit. Qua relicta ciuitate Verdunum appulit, &	
	munera ipsi deputata occulte obtulit: ille vero patri ea	occurrit, munera sibi deputata obtulit, patri missa	
	(cum tamen Leges forenses non contra vnam culpam semel commissam, bis inuehant, & nostra Lex habeat, bis non iudicari delictum)	quum ne forenses quidem leges, contra vnam culpam semel commissam, bis inuehant vindictam & nostra lex habeat, non iudicare Deum bis in lapsum	
	cogunt	& ante altare ponere cogunt	
	Eggerardus	Eggebardus	
	Bernhardus & Werinus	Bernardus & Warinus	
	venitque Lutetiam	& Parisiorum vrbem petiit	
an. 834.	Fggerardus	Eggebardus	311
	deiecti	dissipati	
	Burgundia	Burgundiæ partibus	
	austeritate atque	asperitate &	
83	occupati	suspensi	
	Instabat Quadragesimæ	Instabat sane sanctæ Quadragesimæ	
	Adrebaldus	Rebaldus	
	Gauselinus	Gautselmus	
	cui	quorum	
	futuros	forent	

	Lectio Reuberiana.	*Lectio Quercetani.*
82 an. 834.	alias	aliter
	ſuo	ſui
	requiſituros	requiſituri
83	armis	cum armis
	obuiaturos	obuiaturi
	plus	plus ſe
	ablati	oblati
	Legati	praemiſſi Legati
	miſerant cum mandatis, vt Werinus	ſe miſerant, Commandati ſunt
	vt	quatenus
	deliberaret	deliberaretur
	huic poſtulationi ſatisfaceret vt alio die ad ſe mitterentur	petitio eorum impleri poſſet filius eiusdem Imperatoris Lotharius, vt miſſi ſibi in craſtinum dirigerentur
	ſupradictorum	praedictorum Virorum
	vt	&
	ſed	Etenim vero
	erant intimi	fruore ducebantur
	Burgundiam tranſiens	ipſe Burgundiam petiit
	habero coepit	facere delegit
	At hi	At vero ii
	praedictum	dictum
	eiectus erat	eliminatus
	tamen praepropere	nequaquam tamen praepropere voluit
	Dyoniſii	Dionyſii
	miniſterio	miniſterio voluit
	& ab Epiſcopis rurſus	& per manus Epiſcoporum
	voluit	conſenſit
	laetitia viſa eſt	exultatio exercuit
	& iniurium paſſo	iniuriam patienti
	fuerat	incubuerat
	in permeabiles	imperuiabiles
	liberatione & reſtitutione Imperatoris	illius abſolutione
	antiquam	in antiquam
	redderet	rediret
	digreditur	iter coepit
	id multi hortarentur	multis hortantibus
	vbi	vbi conſiſtens
	& qui	& eos qui
	itemque	ſed &
	filium confugerant	filium eius confugium fecerant
	cum ipſo Ludovvico	ſed & ipſum filium, qui ad eum veniebat, Ludovicum
	Dum hic Imperator aliquantulum haeret	Quo conſiſtenti, mediis Quadrageſimae tempore, arridente etiam laetitia ipſius diei, & officii exhortante cantilena Eccleſiaſtica, ac dicentur Lactare Hieruſalem, & diem feſtum agite omnes, qui diligitis eam.
	vaſſorum & fidelium confluit	fidelium ſuorum ibidem occurrit
	congratulantes	congratulans
	in Aquitaniam, Ludovicum in Baioariam	in Aquitaniam cum laetitia dimiſit
	vero	autem
	vnumquemque ad ſua	ad loca ſibi congrua
	iuſſit	laetos peruiſit
	profectus	peruenit
	ipſum Rachanio	Rataldo
	& Pipino	ſed & Pipinum filium
	filium Carolum	Carolum

	Lectio Reuberiana.	Lectio Quercetani.	
	peregit	cum solita deuotione peregit	
	DCCCXXXV. deest Quercetano		
83 an. 835	in Arduenna	per Arduennam siluam	
	Pentecostes	Sanctae Pentecostes	
	ad Romericum montem	in partes Romerici montis	
	Recedente autem in eum locum, quem diximus, Lothario	Sane recedente filio Imperatoris Lothario a patre, & in partes praedictas abeunte	
	Neustria	Neustriae partibus	
	Lambertus	Lantbertus	
	Marfridus	Matfridus	312
	eas	easdem	
	vi & armis tenere	propria vi retinere	
	ferentes	ferens	
	& alii Imperatoriarum partium	& alii multi Imperatoris partibus fauentes	
	in	contra	
84	ex illis	illis	
	conantur	nitebantur	
	debuit	decuit	
	administraretur	administraretur, & minus caute circumspiceretur	
	non exigua clade affecti sunt	non minimam calamitatem eis intulit	
	insperato	ex insperato illis	312
	vbi	ibique	
	Wilhelmo	Willelmo	
	caeteri autem	caeteri	
	vbi consistere	ibi consistere posse	
	eis	satis	
	esset	videretur	
	ipsis vt succurreret	vt eis suppetias ferret	
	circumuallaret	circumuallarat	
	Hic	Qui	
	eis subuenire voluit	deliberauit eis succurrere	
	Sed ea	Qua	
	Werinus	Warinus	
	Cauillonum	Cabillonum	
	conflagrata sunt	conflagrans	
	deditione primum vrbs capta	ad deditionem primum vrbs recepta est	
	post	post autem versa vice	
	direptionibus	primum quidem direptionibus	
	paruam	vnam paruam	
	Gauselinus	Gotselinus	
	Sunila	Sanila	
	Madalelinus	Madalelmus	
	Wilhelmi	Willelmi	
	Cauillono	Et Lotharius quidem eius filius a Cabillono	
	Aureliam	Aurelianam vrbem	
	Marualis	Matualis	
	collectis suis	iamque suis receptis	
	Fractus	infractus	
	Aureliam	Aurelianis	
	Lutetiam perrexit	Parisius ipse peruenit	
	festum	Missam	
	Hermoldum	Ermoldum	
	esse coeperant	emerserant	313
85	quod futuro vere indixerat sibi renuntiarent	Wormaciam renuntiarent, quod futurum transacta hieme & suadente vernali gratia indixit	
		835. Transegit ergo &c.	
	ante natalem Domini, quam festiuitatem Meti cum suo fratre Drogone celebrauit, solennitatem purificationis Mariae ibidem agendam statuit, quo etiam	ante Natalem Domini, vbi & iam populus	

quod

Lectio Reuberiana.	Lectio Quercetani.
quod turpiter se deseruerint	de sui deiectione
talibus se solum molestari	extaediari
fugientibus	*fugientibus.* Sequenti vero Dominica, quae sacrae Quadragesimae initium, praecedebat in Metis ciuitatem Dominus Imperator, sed & Episcopi, & populus vniuersalis illius conventus venit, & inter Missarum celebrationem, 7. Archiepiscopi, 7. reconciliationis Ecclesiasticae Orationes super eum cecinerunt. Atque omnes populi, hoc viso, pro plenaria restitutione Imperatoris multas Deo gratias reddiderunt Post quae omnia Theodonis villam tam Dominus Imperator quam qui eius populus erant &c.
solennitatem celebrauit	solennitatem Metis celebrauit
836	deest Quercet.
an. 836 Wormatiam	ciuitatem Vangionum quae nunc Wormacia vocatur
ad conuentum	ad celebrandum conuentum generalem
an. 837 legati à filio venirent quam plurimi	affuere missi à filio, quos ipse praecepit, plurimi
Walha	Wala
Walhae	Walae
Algarium	Adalgarium
86 studuit. At vero	Studuit: imitatus videlicet beatum Dauid, qui multis insectationibus lacessitus à filio, mortem tamen eius aegerrime tulit. At vero
monens ne talia	commonens ne talia
ipse expeditionem in Frisiam suscepit	pergens
Folconem	Fulconem scilicet 314
Folco	Fulco
Francoford	Franconoford
regionalium	regionarium
S. Martini festum	Missam S. Martini
Tricassinae	Trecassinae
Walah	Wala
Marfridus	Matfridus
Godefridus	Godofridus
Aginbertus Comites	Albertus Comes Pertensis
Burgarius	Burgaretus
Hoc eodem tempore Britones res nouas moliri coeperunt, sed nullo labore rursus sedati sunt	Hoc tempore Brittonnum impetus emotus est sed tam facile conquieuit, quam Imperator in eum spem posuit: cui veracissime dicitur: *Subest enim tibi Domine quum volueris, posse* 315
Mense autem Februario magnus Episcoporum praecipue conuentus Aquisgrani habitus est	In ipsis etiam diebus, in quibus Purificatio beatissimae semper Virginis Mariae celebratur, Conventus quidam magnus, sed praecipue Episcoporum Aquisgrani conuenit
87 agebatur	questum est
838	deest Quercetano
an. 838 Aquisgrani	Huronici * Hunroci
839	837
me qui haec scripsi, & qui huius rei scientiam habere tunc credebar accitum percontari studuit	accitum quendam, itemque me, qui haec scripsi, & qui huius rei scientiam habere credebar percontari studuit
cometarum	cometarium
monstri	nostri
prorogante	praerogante 316
88 eosque precibus orationibusque diuinis diligenter vacare iussit	Missarumque solemnia per quoscunque potuit celebrari fecit: non tantum sibi metuens, quantum Ecclesiae sibi creditae prospiciens
filio suo	filio suo dilectissimo
effectum sortita non est	inofficiosa remansit
Imperator tota aestate Aquisgrani subsistens	In his Imperator tota aestate consistens indixit generalem conuentum autumni tempore
autumni tempore	
medio namque Septembri	id est Septembri mediante

LIII IIII homi-

LECTIONES VARIANTES.

	Lectio Reuberiana.	Lectio Quercetani.	
	homines illius rebus Ecclesiasticis tanquam priuatis	Satellites tam rebus Ecclesiasticis quam priuatis	
	Flauinianensis	Flauiniacensis	
	840	838	
89 an. 840	mutuum	alternum	
an. 841		839	317
	Ludovvicus	Ludovicus	
	sibi vindicandum statuit	sibi adscribendum putauit & vindicandum statuit	
	Bodoniam	Bedonniam * Hodomiam	
	Pictauensis	nobilissimus Pictauensis	
	Episcopus	Venerabilis Episcopus	
	Reginaldus	Reginardus	
	itemque Bracharius Comes	nec non Hiratarius * Ratharius similiter Comes	
	Emeno	Emenus	
	in Cauillono vrbe	in Cabillono	
	patrem	fratrem (quod probo)	
	hoc	haec studia	
90	benigne	benigne iuxta morem solitum	
	Haec eo agente	840. Haec eo agente	318
	incresceret	concresceret	
	totum dare	cum summa deuotione totum solemne reddere	
	841. Qua peracta	Qua explicita	
	Turingiam	Toringiam	
	& per terram Sclauorum	Redempto enim itinere per Sclauorum terram	
	Moguntiacae	Mogontiacae	
	miseriis	inferiis	319
	ei venerabiles Antistites	eius consolationi venerabiles Antistites & alii serui Dei quamplurimi. Inter quos erant	
	Henricus Treuerorum	Hethi venerabilis Treuerorum	
91	Moguntiae	Moguntiae similiter	
	per XL dies exiguus	solummodo per dies XL dominicum corpus	
	euangelium	sceptrum	
	eaque de re sibi inuicem congratularentur, tamen vnum erat	vtpote qui videbant quod eum, quem Chorus virtutum semper comitatus fuerat nunc perseuerantia subsequens, quasi cauda hostiae totum eius vitae sacrificium Deo prorsus acceptum reddebat: vnum erat	
	non solebat	nolebat	
	primum	qui primum	
	His dictis, tota illa nocte	His dictis (erat enim vespere Sabbati) praecepit, vt ante se celebrarentur vigili ac nocturnae, & ligno Sanctae crucis pectus suum muniretur: &, quamdiu valebat, manu propria tam frontem, quam pectus eodem signaculo insignibat siquando lassabatur, per manus fratris sui Drogonis nutu id fieri poscebat. Mansit ergo tota illa nocte	
	iussit Drogonem communionem sacram sibi tradere	iussit ministerium altaris praeparari, & per officium Drogonis missarum solemnia sibi celebrari: nec non per manus eius iuxta morem	
	fratrem aliosque astantes cibum sumere voluit	precatus est fratrem, & simul astantes, vt curandis corporibus operam darent, se tamdiu praestolaturum, quam diu illi refici possent	

iunctis

Lectio Reuberiana.	*Lectio Quercetani.*
iunctis pollicum digitis	iuncto pollice cum articulis
facie	acie
hors hors	Hutz hutz 319
92 Sed elevatis ad cœlum oculis	At vero eleuatis ad caelum oculis (addit in margine Quercet. * Msc. eod. Angelorum agmina ad se intuens conspexit venientia: Illa laetius sic intendebat &c.)
hic	huc
ille alacrius	illuc laetius
dictum est	dictum est a veridico doctore:
frequentia	frequentia sumptis Imperatoris reliquiis
Metim	Metis
honorificentissime	nobiliter

Sequuntur Epitaphia Ludouici P. & Drogonis, ut & Diplomata.

INDEX I SCRIPTORUM,

tomo hoc comprehensorum.

INDEX II
AVCTORVM
in praefationibus ac adnotationibus notatorum.

INDEX III

a) Pagorum medii aeui.
b) Regionum, populorum, vrbium, vicorum, villarum, Monasteriorum &c.
c) Marium, fluuiorum, lacuum, riuorum.
d) Montium, vallium, camporum.
e) Siluarum.

in opere hoc occurrentium.

seriem

Nonnullis ad eorum descriptionem *Geographicam* vel *Topographicam* facientibus adiectis, rebus (numeris tamen ubi eae inueniendae additis,) breuitatis causa praetermissis, aut Indici Rerum, quod I. R. notat seruatis exhibens

a) Pagorum medii aeui.

b) Regio-

b) *Regionum, populorum, urbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.*

b) *Regionum, populorum, urbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.*

C.

b) Regionum, populorum, vrbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.

D.

E.

b) Regionum, populorum, urbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.

b) *Regionum, populorum, vrbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.*

I.

K.

L.

b) *Regionum, populorum, urbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.*

b) *Regionum, populorum, urbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.*

b) Regionum, populorum, vrbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.

Susa

b) *Regionum, populorum, vrbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.*

b) Regionum, populorum, urbium, vicorum, villarum, Monasteriorum.

c) Marium, fluuiorum, lacuum, riuorum.

c) Marinum, fluuiorum, lacuum, riuorum.

d) Montium, vallium, & camporum.

e) Siluarum.

INDEX IV

Pontificum, Cardinalium, ArchiEpifcoporum, Epifcoporum, Abbatum, praepofitorum, aliorumque clericorum

nec non

Imperatorum, Regum, Electorum, Principum, Comitum, Baronum, Nobilium, Eruditorum, aliorumque toga & fago Illuftrium ac clarorum

Quorum hoc in opere mentio iniicitur

Nomina

Ordine Alphabetico percenfens, atque ex his eos qui rebus geftis meruere in Indice rerum denuo adduci, litteris I. R. fignans.

A.

Adel-

INDEX IV

Hominum Illustrium ac clarorum.

INDEX IV.

Hominum Illuſtrium ac clarorum.

Baptiſta

Hominum Illustrium & clarorum.

INDEX IV

Hominum Illustrium ac clarorum.

Hominum Illustrium ac clarorum.

D.

E.

INDEX IV

Hominum Illuſtrium & clarorum.

INDEX IV

Hominum Illustrium ac clarorum.

Ludui-

Hominum Illustrium ac clarorum.

N.

O.

Regin-

Lauren-

Hominum Illustrium & Clarorum.

Wandel-

Hominum Illustrium ac clarorum.

Z.

INDEX V.

Rerum praecipuarum.

Statueram multa ad Ius Publicum & Antiquitates Germanicus ſpectantia adiicere, verum id Conſilium feſtinatio Bibliopolae nimia interuertit.

Raymun-

Baldui-

Rerum praecipuarum.

Comes

Abulaz)

Rerum praecipuarum.

Guiliel-

Rerum praecipuarum.

 Perga-

Rerum praecipuarum.

Simon

